

Հարգելի՛ ընթերցող.

ԵՊՀ հայագիտական հետազոտությունների ինստիտուտը, չհետապնդելով որևէ եկամուտ, իր կայքերում ներկայացնելով հայագիտական հրատարակություններ, նպատակ ունի հանրությանն ավելի հասանելի դարձնել այդ ուսումնասիրությունները:

Մենք շնորհակալություն ենք հայտնում հայագիտական աշխատասիրությունների հեղինակներին, հրատարակիչներին:

Մեր կոնտակտները՝

Պաշտոնական կայք՝ <http://www.armin.am>

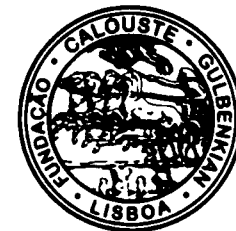
Էլ. փոստ՝ info@armin.am

Հ. ԱՃԱՌԵԱՆ

ՀԱՅՈՑ
ԱՆՁՆԱՆՈՒՆՆԵՐԻ
ԲԱՌԱՐԱՆ

Գ. ՀԱՏՈՐ

Հ - 3

Գ. ՏԳԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ՀԱԼԷՊ 2006

ՅԻՍՆԱՄԵԱԿ
ԳԱԼՈՒՍԻ ԿԻԼՊԵՆԿԵԱՆ
ՀԻՄՆԱՐԿՈՒԹԵԱՆ

FUNDAÇÃO
CALOUSTE GULBENKIAN

*ՀԱՐԱՇ, ար. <արաբ. حـ habaš լիափշիկ, եթովպացի> բառից (եթովպացիք քրիստոնյա են, միաբնակ, դավանությամբ շատ մոտ հայ եկեղեցուն): Իբրև անձնանուն մի անգամ գտնուած եմ գործածված անթվական մի հիշատակարանում՝ Ձեռ. Վենետ. Ա. 192 (գրված Հապաշ):

ՀԱՐԷ, ար. ծագումն անհայտ. արդյոք Հայրապետ անունից մի անգամ հիշված է 1508 թ. (Ձեռ. Վասպ. 632):

*ՀԱՐԻԲ, ար. և իգ. <արաբ. حـ habib ասիրելի, բարեկամ> բառից, որ և արաբների մոտ անձնանուն է: Գործածված է ժՅ դարից մինչև ԺԸ դար:

— 1. Հարիբ, կին Ներսէս քահանայի և մայր Յովհաննէս արքեպիսկոպոսի, որ աթոռակալն էր Բարթուղիմէոսի վանքի, 1438 թ.—Ձեռ. Թաւր. 41 ա (գրված նաև Խարիբ):

— 2. Խապիպ Խաթուն, հարսն էր Կարապետ գրչի, որին օգնում էր թուղթ կոկելով, երբ սա օրինակում էր Փաշայ տիկնոջ համար մի Աւետարան, Վանում 1451 թ.—Ձեռ. Վասպ. 412:

— 3. Խապիպ, այրի կին, որ Աննայի հետ օգնել է գնելու մի Աւետարան, որ գրված է եղել 1490 թ. Աղբակի էրնկանի գյուղում.—Ձեռ. Վասպ. 512 (կասկածելի է թե թիվը և թե անունը. որովհետև քիչ առաջ էլ նույն անձը կոչվում է Ղարիպ):

— 4. Խարիբ, դուստր Ստեփաննոսի և կին Ատոմի. զավակ չունենալով՝ գրել տվին Մարգարայ գրչին մի Աւետարան, Աղբակի Երնկանի գյուղում, 1498 թ.—Ձեռ. Վասպ. 526—8: Այս Հարիբը՝ իր ամուսին Ատոմի հետ անզավակ էին. «զի ոչինչ զաւակ չունին և ոչ յիշատակ, բայց միայն զսուրբ աւետարանս»: Ահա սրանց գերդաստանը. Հարիբի հայրն է Ստեփաննոս, մայրը Ոսկի, եղբայրը Ղարիբ.—Ատոմի հայրն է Եաքար, մայրը Թագուհի,—Ատոմի եղբայրներն են՝ Մարտիրոս, Մկրտիչ, քույրերը՝ Հոռոմսիմ, Ենորհաւոր, սրանց որդիներն են՝ Ջանազիզ, Մուրադ, Սօսուն, Խալիֆ, Սմբատ, Ազատ, ազջիկներն են՝ Բազդադ, Խոն-

ձա, Սազզաթ, Մրուաթ, Մուզամ, Խանուամ,—Ատոմի հորեղբայր-ներն են՝ Սարգիս և Վարդան. սրանց հետ հիշված են նաև Վա-րոց և Միգայէլ, որոնք մերձավոր արեւնակիցներ են:

— Նույն անունը ավելի ուշ հիշատակված է հետեյալ ձեւ-բով. Հապիպ խաթուն 1569 թ. (Ձեռ. Վասպ. 134), Հարիպ 1585 թ. (անգ 699), սեռ. Յարբբին 1599 թ. (անգ 756), Հարիբ ար! 1730 թ. (Բանասէր 1900, 149), Հապիպ քահանա 1761 թ. (Սըմ-բատեանց՝ Երնշակ 114), Յապիպ իգ. Թիֆ անհայտ (Bodleian 147, 149), Յարիբ իգ. Թիֆ անհայտ (Ձեռ. Վասպ. 240):

* ՀԱՐԻԲՇԱՀ, ար. < նույն Հարիբ անունից՝ -շահ մասնի-կով. հիշված է մի անգամ 1353 թվից ուշ գրված անթվական մի հիշատակարանում՝ Հարիպշայ ձեռով (Ձեռ. Նոր-Բայազ. 20 ր):

* ՀԱԴԻԱ, իգ. < արաբ. الحاديya շնչեր՝ բառից. հմմտ. Գարգիս և Ընծայ անունները. հիշված է ժԳ—ժԴ դարերում:

— 1. Հադիա աիկին, զուտար Հայրապետի, գնեց Երզնկա-յում գրված մի Աւետարան և նվիրեց Երզնկայի Ս. Գիրակոս վանքին, 1298 թ.—Քորոս աղբ. Բ. 298:

— 2. Հատի, կին Վարդան քահանայի, որ Երզնկայում, Խոսրովի որդի Վարդան քահանայից գնեց մի Աւետարան, 1397 թ.—Ձեռ. Սեբ.—ՀԱ 1926, 46:

— Ավելի ուշ հիշատակված են Հատիա 1513 թ. (Ձեռ. Վենետ. Ա. 646, Հատիէ 1630 թ. (Ջամբա 176), Հատիա՝ անթվական (բայց գրված 1331 թվից հետո) Manus. brit. mus. 58 ր), Հատի՝ ժՁ գմբ (Ձեռ. Ստանաս. 7 ր):

* ՀԱԴԻՐ, ար. < արաբ. الحادير շնչերկա, պատրաստ) բառից. մի անգամ ավանդված է ժՁ դարից:

— 1. Հատիր մելիք, Խաչենի Ջալալեանց իշխանական տոհ-մից, որդի մեծն Սայառուների և հայր Սարգիս կաթուղիկոսի Ազ-վանից, ժՁ դար.—Բարխուա. Գատմ. աղուանից, Ա. 142, Բ. 34, Արցախի 177, Շահխաթ. Բ. 373 (Արձ. 1546 թվից):

† ՀԱԶԱՐ, ար. թեև կան պրս. الحازر հազար (իբրև հմտ. hazārdastān կամ hazārāvā հոմանիշ բառերից), որ իբրև անձնանուն էլ գործածվում է (Justi 137 ր) և Hazārān հայր Նամխաստ զորավարի Քուրանեանց (Շահն. 4, 319), բայց մեր բառը նրանցից չէ, այլ կրճատված է հաջորդ անուններից:— Հազար անունը նախ հիշված է 1613 թ. (Ձեռ. Հալեպի, Ա. 68), ապա 1684 թ. (Ճանիկեան, Հնուք. Ակնայ 91) և մի անգամ էլ անթվական մի հիշատակարանում (Ձեռ. Քուար. 5 ա):

† ՀԱԶԱՐԱԳԵՏ, ար. < հյ. հազարապետ եհազար գինձորների պետս բառից. գործածված է ժԳ—ժԷ դարերում, Սրանից կա Հազարապետեամ ազգանունը (Կարին):

— 1. Հազարպետ քահանա, որդի հյուսն Աստուածատուրի, որ նրա համար գրել տվեց մի Աւետարան՝ Նիկնայուսի Խաւս քաղաքում, 1233 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 423:

— 2. Հազարապետ հիշված է նաև 1635 թ. (Դրնդ. 528) և Հազարապետ երեց՝ 1697 թ. (Տաշեան, Մատեն. մանր ուս. Բ. էջ 121):

† ՀԱԶԱՐԱԲԷԳ, ար. < հյ. հազար + Թրք. beg բառերից, իբրև հազարի վրա իշխող. հիշատակված է ժԳ—ժԷ դարերում:

— 1. Հազարբեկ, հիշված ՇԺԾ=1066 թ., Շիրակի Արալբե գյուղի ամրոցի խանգարված արձանագրության մեջ: (Ալիշան. Շիրակ, էջ 8 կարծում է թե պետք է կարդալ ՋԺԾ=1266 թ. որովհետև Հոռոմոսի արձանագրությանց մեջ այդ ժամանակից կա Հազարբէկ որդի Քայիկի (1269 թ.): Տես հաջորդը:

— 2. Հազարբեկ, որդի Սասնայի, (ի կնոջէն Քայիկ թագու-ւոյ), որդւոյ Խաւուաս իշխանաց իշխանի. Քայիկի հետ միասին կալված են նվիրել Հոռոմոսի վանքին 1269 թ.—Արձ. Շիրակ 28, Յովսէփեան, Նիւթեր և ուս. Ա. 18:

— 3. Հազարբեկ, եղբայր Ամիրբէկի, երկուսն էլ որդեք Սահմադինի, որ հիշատակված է իբրև պարոն՝ Օշականի արձա-նագրության մեջ 1288 թ.—Ջքր. պտմ. Գ. 27, Շահխաթ. Բ. 79, Այրարատ 190:

— 4. Հազարբեկ, որդի Միթթարի և եղբայր Խուլթուպէկի և Քիրքիշի, որոնք գրել տվին մի Աւետարան՝ Կարսի Գողթս գյուղում, 1297 թ.—Ձեռ. Ազուլ. (Արրտ. 1911, 463):

— 5. Հազարբեկ, որդի Ջաքարիայի, որ էր տանուտեր Բերկ-բի քաղաքի, 1422 թ.—Ձեռ. Վասպ. 350:

— 6. Հազարբեկ, որդի Բուրթէլի, Խլաթում գրել տվեց մի Յայսմաւունք՝ Աստուածատուր գրչին, 1445 թ.—Քորոս աղբ. Բ. 306:

— 7. Հազարբեկ, հիշված է Շնոխոր Սուլղանի հետ՝ Ռչտու-նեաց Գանձակ գեղի մոտ Ս. Գէորգ եկեղեցու գոան արձանա-գրության մեջ՝ 1447 թ.—Նոտարք 155 (թվականը ստուգելի):

— 8. Հազարբեկ, հայր Գիրակոս Սարփեցու, որ եղավ գնի միջնորդ տանուտեր Էդիլլահի և Յովհաննէս գրչի միջև, Արձեկ 1463 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 621:

— 9. Հազարքեկ պարոն, որդի Մեղուբէկի և Շիրազխաթունի, որ նորոգել տվեց մի Աւետարան 1470 թ.—Քորոս աղբ. Բ. 356:

— 10. Հազարքեկ, ամուսին Սուլթանէլիթի՝ զստեր պղծնձագործ Հուսիզբեկի, որ Կուքի գյուղում, Մանուէլ քահանային օրինակել տվեց Գանձարանը, 1478 թ.—Ձեռ. Դադեան, Ա. 39 բ, Սմբատեանց՝ Երնջակ 195:

— 11. Հազարքեկ, որդի Աւետիսի և եղբայր խոջա Միրիշանի, որ Յակոբ կրօնավորին գրել տվեց մի Աւետարան, Աղթամար 1493 թ.—Ձեռ. Վասպ. 520:

— Ավելի ուշ ժամանակի հիշատակություններ են Ղըզարբէկ իգ. 1579 թ. (Ձեռ. Վասպ. 689.—Նոր-Ջուղայի բարբառով հազար > զգար), Հազարբէկ 1651 թ. (Ձեռ. Վենետ. Ա. 302), Հազարպէկ 1655 թ. (Քորոս աղբ. Բ. 372), Հազարպէկ 1673 թ. (Ձեռ. Վենետ. Ա. 345), Հազարբէկ, թիֆլ անհայտ (Ձեռ. Նոր-Բայազ. 43 բ):

† ՀԱԶԱՐԴԵՂ, ար. <հ>. հազար և դեղ բառերից (իրբ թե հազար ցավերի դեղ, ինչպես կա Պոցադեղ): Հիշատակված է մի անգամ ժԴ դարում. մյուսները անթվական են:

— 1. Հազարդեղ, որդի Պուլիուշայի, որ գրել տվեց մի Աւետարան, 1386 թ.—Ճանիկեան, Հնութ. Ակնայ 78:

— Անթվական են Հազարդեղ՝ Արջոյառիճի արձանագրության մեջ (Շիրակ 123), Բազնայրի արձանագրության մեջ Շիրակ 121), Հազարդեղ իգ! (Ձեռ. Քաւր. 74 ա (1311 թվից ուշ):

* ՀԱԶԱՐՄԱԼ, ար. <պրս. Կ> hazār «հազար» + արաբ. Կ māl «ապրանք, ինչք. տավար» բառերից: Մի անգամ հիշատակված է ժԸ դարում:

— Հազարմալ, հնդկահայ, որ Կալկաթայի հայոց եկեղեցու զանգակատունը կառուցեց 1734 թ. (Բազմ. 1924, էջ 31, Գուշակեան, Հնդկահայք 90):

† ՀԱԶԱՐՄԱՐԴ, ար. <հ>. հազար + մարդ բառերից (իրբ թե նա որ հազար մարդ արժի): Մի անգամ հիշատակված է՝

— Հազարմարդ, մերձավոր Սարգիս եպիսկոպոսի, որ Գուշարաց Կոթիփորոյ վանքում օրինակեց Յայմաւուրթը 1427 թ.—Նօտարք 85:

* ՀԱԶԱՐՇԱՆ, ար. և իգ. <պրս. Կ> hazār «հազար» + անհայտ բառովորդ բառերից: Գործածված է ժԴ—ժԶ դարերում:

— 1. Հազարշահ, որդի Մխիթարի, Տայոց Շիկրակ գյուղում, ստացող 1313 թ.—յիշ. ՄԱՄ 1911, էջ 1300:

— 2. Հազարշահ, կին ոմն 1420 թ.—Տաշեան, Յուզ. 666:

— Ավելի ուշ հիշված են Հազարշահ իգ! 1530 թ. (Տաշեան, Յուզ. 790 բ), ար. 1576 թ. (Ձեռ. Սեբ.—ՀԱ 1927, 314), ար. 1588 թ. (Ձեռ. Հալէպի, Ա. 232 բ), ար. 1594 թ. (անդ 125 ա): Անթվական է Տեղերի տաճարի մի գերեզմանի տապանի վրա Հազարշահի (Բանաս. 1903, 28):

† ՀԱԶԱՐՉԱՆ, ար. <հ>. Հազար կրճատ անունից + ջան գրգվականով: Հիշատակված է 1576 թ. (Ձեռ. Սեբ.—ՀԱ 1925, 470), 1561 թ. (Ձեռ. Կես. ածած. 51 բ՝ տպ. Հազարշան):

† ՀԱԶԱՐՉԱՐԴ, իգ. <հ>. հազար և վարդ բառերից, իբրև «հազար թերթով վարդ»: Գործածվել է ժԳ դարից սկսած և կան հիշատակություններ ժԵ դարի վերջից: Կենդանի է այժմ էլ Հազարավարդ ձևով (Ջանգեղուրում Հազարավարդ):

— 1. Հազրեարթ, կին Գրիգորի և մայր Կարապետ քահանայի, որ Երզնկայում գրեց մի Աւետարան 1310 թ. երբ իր ծնողները մեռած էին.—Ձեռ. Վասպ. 156:

— 2. Ազրկվարդ, կին էլիսաբի և մայր Յովհաննէս քահանայի, որ Մարի Գետամէջ վանքում գրել տվեց մի Ճաշոց 1411 թ.—Կարապետ եպս.՝ Դովեանք 184:

— 3. Հազրավարդ, մերձավոր Յովհաննէս քահանայի, որ Մոկաց Փարակայ վանքում, Իսրայէլ քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, 1455 թ.—Ձեռ. Վասպ. 422:

— Ավելի ուշ հիշատակված են՝ Հազարվարդ 1508 թ. (Ձեռ. Վասպ. 634), Սազրայվարդ 1585 թ. (անդ 699—704), Սազրավարդ 1596 թ. (անդ 747), Համարկվարդ՝ շուրջ 1600 թ. (Քորոս աղբ. Բ. 342—3), Հազրեվարդ 1621 թ. (Ձեռ. Վասպ. 860), Հազարվարդ 1627 թ. (Ձեռ. Սեբ.—ՀԱ 1926, 544), Հարավարդ 1635 թ. (Քորոս աղբ. Ա. 293), Հարգեվարդ (Ձեռ. Ազուլ.—Արքա. 1911, 222), Հազարվարդ 1692 թ. (Տաշեան, Յուզ. 662), Հազրեվարդ՝ թիֆլ անհայտ (Ձեռ. Վասպ. 394): Ըստ իս նույն է նաև Ձեռ. Դադեան, Բ. 31 բ անթվական մի հիշատակարանում հիշված ձեռ, որ տպված է Հուգեվարդ, ցանկում էլ Հուղիվարդ:

ՀԱԶԻՐ, ար. անստույգ ձևով, որովհետև կա միայն սեռ. Հազրի: Մագուսն էլ անհայտ:

— Հազիր Գնունի (Ը դար), որի որդին Գրիգոր Գնունի մասնակցեց Մուսէի պատերազմին «851 թ».—սեռ. Հազրի՝ Արծր. Բ. զ:

ՀԱԹ, իգ. ծագումն ինչ անհայտ: Մի անգամ հիշատակված եմ գտնում անթվական մի հիշատակութայն մեջ, սեռ. Հաթիմ ձեռվ (Ձեռ. Վասպ. 238), ուր անշուշտ մի ձայնավոր կրճատված է, ինչպես ցույց է տալիս հաջորդ անունը:

ՀԱԹԵՋԱՆ, իգ. կազմված է նախորդ անունից + ջան փազազականով: Մի անգամ հիշատակված է 1654 թ. կամ քիչ ուշ (Ձեռ. Վասպ. 100):

ՀԱԹՈՒՇԷԿ, ար. ծագումն անհայտ. մի անգամ գտնում եմ հիշատակված 1505 թ. Ձեռ. Ներս. 16 ր:

* ՀԱԼԱԼ, ար. <արաբ. Խ> ḥalāl արաբար. մաքուր բառից. իբրև անձնանուն մի անգամ հիշված է անթվական մի հիշատակարանում (Ձեռ. Նոր-Բայազ. 10 ր):

* ՀԱԼԱԳ, ար. անշուշտ Ասորիքի Խ> ḥalāb քաղաքի անունից (ասուր. Խիլիպպու, ֆրանս. Alep(po), թրք. Haleb): Մի անգամ հիշված է 1517 թվից ուշ գրված անթվական մի հիշատակարանում՝ Ճանիկեան, Հնութ. Ակնայ 85:—Կա նաև Հալաբեան ազգանունը, որի ճիշտ ձևն է Հալաբեան «Հալեբքեան»:

* ՀԱԼԱՏ տես ԽԱԼԱՏ:

— Հալափ մատենի, զուստը Աբրահամ քահանայի և կին Մկրտիչ քահանայի, որ Բիւրականում օրինակից ժողովածու քերթուածոց, 1469 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 1112—3:

ՀԱԼԴԻՏԱ, ար. հիշված է Բիսիթունի արձանագրութայն մեջ 9. 79 Haldita ձևով, որ և Ելամականում Hal-ti-da ձևն ունի. (ասորեստանեան Թարգմանութայն մեջ պակասում է).—հին պարսկերենում, ինչպես հայտնի է, 1 ձայնը չկա. բայց այս բառի մեջ պահված է:—Այս անվան ծագումը անհայտ է (Բասմաշեան, Բանասէր 1899, էջ 43 խալդի աստուծու անունից է հանում):

— Հալդիտա, հայր Արախայի, որ Բարեխոնի ստորապն էր (Ձ դար).—ավելին տես Արախա:

* ՀԱԼԻՄ, իգ. <արաբ. Խ> ḥalīm ակն, հեզանամբույր բառից: Հիշատակված է Հալիմ և Պալիմ ձևերով՝ ԺԳ—ԺԵ դարերում և մի անգամ էլ ժԸ դարի սկզբում: Այսպես՝

— 1. Խալիմ խաթուն, կին խոջայ Եղադնբախչի, որդւոյ Աբուլմուսնի, 1327 թ.—Ձեռ. Ազուլ. (Աբրա. 1911, 461):

— 2. Հալիմ խաթուն, զուստը Պալիկի և քույր Թումայ կրոնավորի, որ Ազթամարում օրինակից Ճաշոցը՝ Յովհաննէս կրոնավորի համար, 1421 թ.—Նոտարք 67:

— 3. Խալիմ խաթուն, զուստը Թուլուխի և քույր Յովհաննէս քահանայի, որ Վանում գրել տվեց մի Աւետարան՝ Կարապետ քահանային, 1422 թ.—Նոտարք 69:

— 4. Հալիմ խաթուն, զուստը տանուտեր Պաշտուրի, որ Ստեփաննոս գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1453 թ.—Ձեռ. Վասպ. 419:

— 5. Խալիմ, զուստը Թումայի և քույր Յովհաննէս քահանայի, որ Ոստանում, Կարապետ քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, 1467 թ.—Ձեռ. Սեր.—ՀԱ 1935, 358:

— 6. Հալիմ խաթուն, մերձավոր Ստեփաննոսի, որի հիշատակին իր կինը՝ Փաշաճելէք գրել տվեց մի Աւետարան՝ Գեցանայ ձորի Սորավանք գյուղում, 1458 թ.—Ձեռ. Վասպ. 428:

— 7. Հալիմ խաթուն, զուստը Թումայի, որ Ազթամարում, Ներսէս արքային գրել տվեց մի Աւետարան, 1460 թ.—Ձեռ. Վասպ. 433:

— 8. Հալիմ, նախորդի զուստը և Թումայի թոռ (անգ):

— 9. Խալիմ խաթուն, մերձավոր խոջա Պաշտուրի, որ Արճէշում, Յովհաննէս քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, 1462 թ.—Ձեռ. Վասպ. 439:

— Անթվական են Պալիմ խաթուն (Ձեռ. Վասպ. 316), Հալիմ խաթուն (անգ 461), իսկ 1701 թվին է Պալիմ խաթուն (անգ 1087):

ՀԱԼԿԱՄ, ար. ծագումն անհայտ: Հիշատակված է ԺԱ—ԺԲ դարերում, այնուհետև խափանված:

— 1. Հալկամ, եղբայր Օշինի, որ Գանձակից գաղթելով Կիլիկիա, առաջին անգամ տեր դարձավ Լամբրոն բերդին, 1071 թ.—Սխուան 46 ր, Սամ. անեց. 117, Տաշեան, Յուլ. 638:

— 2. Հալկամ Պապեռոնցի, եղբայր Ռիթայի և Բակուրանի, մորեղբայր Լեոն Բ-ի, մեծ իշխան, տեր Մանիօնի, Լամուի, Ժամիկանն և Անամօնի. Լեոն Բ-ի կողմից Լամբրոնացու և Պողոս իշխանի հետ գետպան ուղարկվեց Պալիս՝ կայսեր մոտ «1197 թ». ներկա եղավ Լեոն Բ-ի թագադրութայն հանդեսին «1199 թ».—Սմբ. պտմ. 109, 112. Սխուան 290, 322, 347, 465, 471:

* ՀԱԼՎԱ, իգ. <արաբ. Խ> ḥalvā ակրուշակ, հալված (բուն նշանակում է «քաղցր»): Իբրև անձնանուն գործածված է մեր մեջ ԺԵ դարում:

— 1. Հալուայ խաթուն, կին տանուտեր Յովհաննէսի. Պալիմ իր ամուսնու հետ միասին, Աստուածատուր քահանային

գրել տվեց մի Աւետարան, 1443 թ. նույն տարին մեռավ Հալիվա խաթունը.—Ձեռ. Նոր-Բայազ. 18--19.

— 2. Հալիվա խաթուն, դուստր Հալիվա խաթունի և թոռն Քուսմայի, որ Ներսէս արքային գրել տվեց մի Աւետարան, Ազ-թամար 1460 թ.—Ձեռ. Վասպ. 433:

† ՀԱԼԻՈՐ, ար. <հ>. այլոք, ժղ. հալվար «ծերունի» բառից, ինչպես ունինք Մեր, Մերուն, Մերոն, Մերիկ, Մերուկ, ինչպես և էխտար անունները: Հիշված է մի անգամ 1678 թ. (Ձեռ. Հալէպի, Ա. 173 ա): Տես և հաջորդը:

† ՀԱԼԻՈՐԱԿ, ար. նախորդի գզվականն է: Մի անգամ ունինք՝

— Հալւորակ, հայր մահտեսի Կիրակոսի՝ ստացողի (ԺԶ—ԺԷ դար)։—Տաշեան, Յուզ. 546:

* ՀԱՆԲԱՆԴԱ, ար. <արար. օ- haqq «Աստուած»+արս. باند «ծառայ» բառերից. իր համազորներն են արար. Ար-դլայ, թրք. Թանգրիդուլի, հուն. Թէոպուլոս. հիշված է ԺԷ դարից՝ Հախպէստէ ձևով (Ձեռ. էջմ. № 1754, հրտր. Ազաթ. 1909 թ. յոջ. էջ ծա):

* ՀԱՆԱՋԱՐ, ար. <արար. օ- haqq «Աստուած»+նա- շա՛ «հայացք» բառերից. իբր «այն որի վրա Աստուծու հայացքն է ընկել»: Իբրև օտար անուն հիշված է 1621 թ. (Տաշեան, Յուզ. 181): Մեր մեջ հնագույն հիշատակութունը ԺԶ դարից է. շա- րունակվում է ԺԷ դարում, ապա դադարում: Կրճատ ձևով կա Հախնագ՝ ԺԶ դար (Ձեռ. Թաւր. 13 բ և 24 բ): Սրանից է Հախ- նագարեան ազգանունը (Կովկաս): Հնագույն հիշատակութուն- ներից են՝ Հախնագար 1541 թ. (Սմբատեանց, Գեղարքունի 569), 1553 թ. (անդ 446), 1573 թ. (անդ 809), Յախնագար 1578 թ. (Ձեռ. Վասպ. 11=Կրպա. եպս.՝ Դօփեանք, էջ 188), Հախնագար 1579 թ. (անդ 137), Հախնագար՝ հայ զորավար Շահաբասի՝ Հա- յասպ. 619, Հախնագար՝ ազատաց ազատածին, որ Շահաբասի ար- շավանքի պատճառով թողեց իր երկիրը և փախստական գնա- ցեալ ցՍտամպուլ» շուրջ 1603 թ. (Ձեռ. Վասպ. 524), Հախնա- գար՝ 1661 թ. (Manus. brit. mus. 302 ա), 1671 թ. (Յովսէփեան, Խաղրակեանք 254), Հախնագար իշխան Գանձակի՝ 1683 թ. (Ձեռ. Սևան. 12 ա):

* ՀԱՆՈՒՄ, ար. <արար. օ- haqq բառից (որ նշանակում է գիրավունք», բայց նաև «Աստուած»)+թրք. um ստացական հո- ղով, նշ. «Աստուած իմ»: Իբրև անձնանուն գործածված է մեր

մեջ 1674 թ. (Ձեռ. Դազեան, Բ. 46 բ), 1682 թ. (Սիսական 330), 1763 թ. (Ձեռ. Դազեան Բ. 20 ա), 1801 թ. Ձեռ. Բուլղ. (ՀԱ 1937, 577): բայց կա նաև Հախում գյուղ՝ Արցախի Շամշադին գավա- ուում: Սրանից է՝ Հախումեան ազգանունը (Կովկաս):

* ՀԱՆՎԵՐԻԻ, ար. <արար. օ- haqq «Աստուած»+թրք. ար. verdi «տվեց» բառերից, իբր «Աստուածատուր» (տես այս անունը): Անշուշտ իբրև անձնանուն գործածվել է մեր մեջ, որից Հախվերդեան (նաև Ախվերդեան) ազգանունը (Կովկաս):

Հաղբակ տես Խաղբակ
† ՀԱՃՈՒԹԻՆ, ար. հյ. հաճութիւմ (ի հարկէ աստվածա- յին հաճութիւն) բառից, ինչպես ունինք Յարութիւմ: Իմաստի համար հմտ. արար. ար. riza «հաճութիւն», որ և անձնանուն է (Ռիզա): Այս անունը անշուշտ գործածական էր ԺԸ դարում, որի կրճատ ձևն էր Հաճութ, որից էլ ծագել է Հաճութեանց ազգանունը (ԺԹ դարից. տես Տաշեան, Յուզ. 787 բ), ինչպես ունինք Յա- րութիւն > Յարութ > Յարութեանց:

* ՀԱՄԱՋԱՍԳ, ար. <հարս. *Hamāzāspa անունից, որ կազմված պիտի լինի հարս. *hamāza=սանս. samāja- «հավա- քում, խումբ, բազմութիւն»+aspa- «ասպ, ձի» բառերից, իբր «նա որ ունի խմբով ձիեր». նշանակութեան համար հմտ. զնդ. Habāspa- անունը, որ կազմված է նույն ոճով *habā=սանս. sabhā- «հավաքում, խումբ»+aspa- «ձի» բառերից (Հիւրը. 47): Գտնվում է նաև վրաց մեջ Ամգասպ ձևով. այսպես են կոչվում վրաց երկու թագավորներ, որոնցից վերջինը իշխեց 184—8 թ. (Mourier, Hist. de Géorgie, էջ 94—97): Հիշվում է նաև Հա- մագասպ եղբայր Միհրդատ թագավորի վրաց +114 թ. Իբրև անձնանվան օրինակ հիշում է Անան. քեր. 140 ուղ. Համագասպ, բց. ի Համագասպայ, ազգանունն Համագասպեան ձևերով: Տառա- դարձված է հուն. Ἀμαζάσπης (Պրոկոպ. Պարս. Բ. 3) ձևով: Իբրև ազգանուն ունինք Համագասպեան (տոհմ) Ազադ. 398: Հիշատակված է մեր մեջ Բ դարից մինչև ԺԾ դար: Վերակենդա- նացել է վերջին ժամանակ, և այժմ բավական տարածված անուն է: Համագասպ ձևով չորս անգամ հիշված է Ջափրու 273 և 274: Կրճատ ձևն է Համօ, որի հնագույն հիշատակութունը 1572 թվից է (գրված Յամօ Ձեռ. Վասպ. 674, 676):

— 1. Համագասպ Արժրունի, ժամանակակից Արտաշատի Բ-ի (130 թ)։—Արժր. Ա. ք:

— 2. Համագասայ Կամարական, ժամանակակից Մեծն Ներսէսի (1353—373 թ.)։—Տաշեան, Յուզ. 802 ա։

— 3. Համագասայ Մամիկոնեան, որդի Վասակ սպարապետի Արշակ Բ-ի (1350—368 թ.)։ Պարսից Շապուհ թագավորի պալատում հրամանատար կարգվեց։—Մեսր. եր. 68։

— 4. Համագասայ Մամիկոնեան, աներ Գարեգին Ռշտունու և հայր Համազասպեանի և Համազասպուհեայ. մամուկեցից Մանուէլ սպարապետի պատերազմին ընդդէմ Վարազդատի (1374—378 թ.)։ մի անգամ հիշված է Բուզ. Ս. լէ անորոշ ձևով. ամենպէս որ կարող է լինել և ուրիշ անձ և ուղղելի Համազասպեան (անս անդ)։

— 5. Համագասայ Մամիկոնեան, որդի Մանուէլ սպարապետի, եղբայր Արտաւազդի և Հմայակի, ամուսին Սահականոյի՝ գասեր Ս. Սահակի, որի փեսան է։ Նշանակվեց սպարապետ Հայոց՝ Վասպուրական թագավորի (1389—414 թ.) ժամանակ։ (Ըստ Բ. Վ. Կիւլէսէրեան, Սղիշէ 361 սպարապետութեան պաշտոնը վարել է 388/9—414/5 թ)։ Բաշն Վարդանի հայրն է։ Մեռել է Խոսրով Գ-ի մահից (1415 թ) քիչ հետո։—Խոր. Գ. ծա. Արծր. Ա. ժա. Մեսր. եր. 123 (ըստ այս պատմագրի մասնակցել է Մանուէլ սպարապետի պատերազմին՝ ընդդէմ Վարազդատի, որով միանում է նախորդի հետ)։—սեռ. Համագասայայ՝ Խոր. Գ. ծա, ծն. Փարպ. ժը. Մեսր. եր. 123. Արծր. Ա. ժա. Օրբ. ժգ. Վրգ. ին. Վկ. շուշ. 50. Յայսմ. սեպտ. 9. Նկպաք. 91։

— 6. Համագասայ Մամիկոնեան, որդի նախորդ Համազասպ Մամիկոնեանի, եղբայր Բաշն Վարդանի. մեռավ անորդի։—Justi 125 ա, Կիւլէսէրեան՝ Սղիշէ 378։

— 7. Համագասայ Մամիկոնեան, կառավարիչ Յունահայաստանի 415—421 թ.։—Այրարատ 561։

— 8. Համագասայ Մամիկոնեան, Յազկերտ Բ-ի բանտարկած նախարարներից մին 1652 թ.։ սա բերեց Փարպեցու թուզթջ Վահան Մամիկոնեանին (Ազգապ. 485 համարում է Վահան Մամիկոնեանի եղբորդին)։—Սղիշ. 150. Փարպ. խէ և էջ 195. —սեռ. Համագասայայ՝ Փարպ. էջ 186։

— 9. Համագասայ Տարօնցի, պատերազմեց Յունաց զեմ՝ Տրդատ, Արև, Զուանշեր և Գրիգոր նախարարների հետ, պարսից և Վրաց զորքով, առաջնորդութեամբ Վրաց Վախտանգ Գուրգասար թագավորի (Ս դար)։—Գամ. վր. ժգ. Վրաց ազգ. Ա. 189։

— 10. Համագասայ ի Գուզվառամեան, իշխան Մամիկոնեան,

ստորագրում է Ներսէս Բ. Կաթողիկոսի 1548—557 թ.՝ կազմած «Ուխտ միաբանութեան Հայոց աշխարհիս» թղթին. —Գիրք թղ. ժէ. —Այրարատ 561 դնում է կառավարիչ Յունահայաստանի 535 թ.։

— 11. Համագասայ ի Հմայակեան, իշխան, անգամ Դուինի 1554 թվին ժողովի. —Գիրք թղ. ժէ.։

— 12. Համագասայ իշխան Ջիւնականեան, անգամ Դուինի Բ ժողովի 1554 թ. —Գիրք թղ. ժէ.։

— 13. Համագասայ ի Սահական, իշխան, անգամ Դուինի Բ ժողովի 1554 թ. —Գիրք թղ. ժէ.։

— 14. Համագասայ, քեռորդի Շմաւոն կուսակալի Բարձր Հայոց. սրա սպանութեանից հետո նշանակվեց կուսակալ Բարձր Հայոց՝ Յուստինիանոս կայսեր կողմից (535 թ)։ Ակակիոս իշխանը չարախոսեց նրան կայսեր մոտ և նրա հրամանով սպանելով՝ եղավ կուսակալ Բարձր Հայոց (536 թ)։—Չամչ. Բ. 241. Տեղեկ. Համայս. № 1, էջ 66 (դնում է ըստ Պրոկոպիոսի եղբորորդի Սիմէոնի և ոչ թե քեռորդի Շմաւոնի)։ Տես և Շիրակ 5 ա։

— 15. Համագասայ, հայր Սահակ նեստորականի, որ ապա զղջաց և գարձի եկավ (Չ դար)։—սեռ. Համագասայայ՝ Գիրք թղ. իգ. —թվի. թե նույն է Համագասայ ի Սահական իշխանի հետ № 13։

— 16. Համագասայ Մամիկոնեան, հրամանատար Յունահայաստանի հայկական բանակի։ Յունաց չերակլ զորավարի հետ ընկնեց Վառնուկների ապստամբութեանը Մօրիկ կայսեր († 602) զեմ. — Սեր. ժե. — Ըստ Ազգապ. 596 Ակասիոսի քսութեամբ սպանվեց 1604—7 թվերին և իրեն հաջորդեց Մժէժ Գնուկի (հմմտ. № 14)։

— 17. Համագասայ Մամիկոնեան, որդի Դաւթի, փեսայ Քէոզորոս Ռշտունու, որի հետ միացավ՝ հունաց Կոստանդին (641—668) կայսեր զեմ ապստամբութեան ժամանակ։ Քէոզորոսի մահից 1658 թ՝ հետո Արարների կողմից նշանակվեց Հայաստանի կառավարիչ։ Երբ հայերը նորից անցան Հունաց հպատակութեան, Կոստանդին կայսրը նշանակեց նրան Հայաստանի կիւրապաղաւ։ Դաւթ վրգ. Տարօնացուն թարգմանել է տվել Բարսղի Հուրըրը (Ձեռ. Կարին. 77, Տաշեան, Յուզ. 560 ա, Ձեռ. Վենեա. Բ. 1262)։ Իբրև կիւրապաղաւ պաշտոնավարեց երեք տարի և մեռավ 1661 թ.։—Սեր. խէ, իը, ծ. Կիր. 35. 85. կթղ. ժթ. Մթ. անեց. գ. Մթ. այրիվ. 19. Ասող. Բ. Բ. Սամ. անեց.

84. Նհպտք. 91. Ջուղ. 56.—սեռ. Համագասայայ՝ Սեբ. ծ. 85. Կթղ. Ի. Ասող. Բ. բ. Կղկնտ. Բ. Իբ. Վկ. դաւ. 86. Կիր. 35. Միխ. սս. Իթ (=Իը). Ջուղ. 57.—Վրաց աղբ. Ա 79 կոչում է Ամագասայ կուրապալատ:

— 18. Համագասայ կամսարական պահլաւունի իշխան. ուխտի գնաց Երուսաղէմ և Հունաց ձեռքից ազատեց Երուսաղէմի հայոց վանքերը: Իր խնդրով կրեց Անաստաս վարդապետը Վասն վանորէից որ ի ս. քաղաքն յերուսաղէմ» (է դարի վերջը):— Ջարբ. Հին դպր. 230, Թրգմ. 296, յ Ազգապ. 1154, Հայապ. 229, Երրակ 5 ա:

— 19. Համագասայ «ի տանէն համարակարին». ուղեկից եղավ Սահակ կաթողիկոսին, երբ սա գնում էր արաբ ոստիկանի սիրտը ամոքելու և մեռավ Պատան քաղաքում «703 թ».—Սուտ-Շապհ. 26—28:

— 20. Համագասայ Արծրունի, որդի Վահանի. եղրորը՝ Սահակի հետ ջարդեց Սուլէյմանի զորքը և երկուսն էլ քաջութեամբ ընկան (Նզիտ ոստիկանի օրով, որ նստել է շուրջ «758—764 թվերին»):—Ղև. Ի. Ասող. Բ. դ:

— 21. Համագասայ Արծրունի, որդի Գագիկի. հորը հետ բռնըվեց Նկան բերդի պաշարման ժամանակ և բանտարկվեց: Աճա ազատվելով՝ դարձավ Հայաստան: Հասան ոստիկանի ժամանակ ազատութեան Վասպուրականում, բայց Արճէշի առաջ չարաչար հողթվեց «775 թ»: Հավատքը չուրանալով նահատակվեց իր եղբոր՝ Սահակի հետ, Պաղմ ոստիկանի ձեռքով «786 թ».—Ղև. Ի. Ասող. Բ. դ. Վկ. հմգ. 68, 76. Յայսմ. ապր. 8.—սեռ. Համագասայ՝ Ճշ. 653. Վկ. հմգ. 61, 63, 77, 80. Յայսմ. ապր. 8. Սամ. անեց. 89.—Աւգեր. Լիակ. վրք. սրբ. 2. 330—345:—Այս երկու նահատակները բարձրաքանդակ նկարները կան Աղթամարի Ս. Խաչ տաճարի հարավային պատի աջ կողմը (դրսից), երեք մետր բարձրութեամբ: Նրանց կողքին էլ արձանագրված է՝

ՏՐ ՍՈՒՐԲ ՍԱՀԱԿ ԵՂ
ԲԱՅՐ ՀԱՄ(ԱԶԱՍՊԱՅ)
ՄԱՐՏԻՐ
ՈՍԲ ԵՒ
ՎԿԱՅ
(Բ) ՔԻ

ՄԲ ՀԱՄԱԶԱ
(ՄԳ ՎԱՍՊՈՒՐ
ԱԿԱՆԻ
ԻՇԽ
ԱՆ)

Տես Հայախան, Ազգազր. հանդ. Ի, էջ 203, որ և էջ 202 ունի քանդակի նկարը. արձանագրութունը շատ անորոշ է. փակագծված մասերը չեն երևում:

— 22. Համագասայ Արծրունի, որդի Գագիկ Արծրունու, եղբայր Աշոտ և Գրիգոր իշխանների (Ը դար):—Սուտ-Շապհ. 37:

— 23. Համագասայ, որդի Սահակի. իբրև վկա հիշվում է Տաթևի 844 թվի կալվածագրում.—սեռ. Համագասայայ՝ Օրբ. 1Ը:

— 24. Համագասայ Արծրունի, մասնակցեց Մուսէի պատերազմին «851 թ».—Արծր. Բ. դ. Ազգապ. 936:

— 25. Համագասայ Արծրունի, որդի Աշոտի (Ն 30) և եղբայր Գրիգոր-Դերենիկ Գ-ի. հորը հետ կռվեց Նկան բերդում, Բուղայի դեմ, բայց բռնվեց և Բաղդադ գնացի ապրվեց: Ազատվեց ու հոր հետ վերադարձավ Վասպուրական «858 թ», ուր 5 տարի ծանր հիվանդութեամբ առաւելուց հետո մեռավ՝ նախ քան իր հայրը, որ մեռել է «874 թ».—Սուտ-Շապհ. 58, (64):

— 26. Համագասայ Արծրունի, իշխան, որդի Աշոտի, թոռն Գրիգոր-Դերենիկի Ա, եղբայր Գագիկի և Գրիգոր-Դերենիկի Բ. երբ այս երեք եղբայրները բաժանեցին իրենց մեջ Վասպուրականը, Համագասայը ստացավ Աղբակը: Աշոտ իշխանի (Ն 30, †874) հորեղբայրն է:—Սուտ-Շապհ. 39, 41, 47, 48.—սեռ. Համագասայայ՝ անդ 40, 47—49:

— 27. Համագասայ, թագավոր Վասպուրականի, որդի Գագիկայ Արծրունու. հաջորդեց իր եղբոր՝ Գրիգոր Դերենիկին, որ †958 թ.—Անան. ապստ. 140 բ.—Նույն է Արուստի Ն 1, որ իշխել է «953—969 թ»:

— 28. Համագասայ, իշխան Ամատունեաց, հիշված է Հորգսիմէ արքայազատեր կեղծ կառկագրում, 981 թ.—Մմբատեանց՝ Երնջակ 424:

— 29. Համագասայ, որդի Սենեքերիմ թագավորի Արծրունեաց, եղբայր Ատոմի, Դաւթի և Կոստանդինի (ԺԱ դար).—Ջարբ. Հին դպր. 384:

— 30. Համագասայ, հայր Արամի, որ մի այդի նվիրեց Հազրատի գրատան և ինքն էլ միտքան գործով նույն վանքին, 1179 թ.—Justi 20 ա. Յովսէփեան՝ Նիւթեր և ուս. Ա. 70, Երզնկեանց՝ Հնախ. Տեղագր. 49:

— 31. Համագասայ, նվիրատու Հայրավանքի, 1213 թ.—Մմբատեանց՝ Գեղարքունի 436:

— 32. Համագասայ, առաջնորդ Կեչուուս վանքի, 1213 թ.—

Արձ. Այրարատ 263 ա, 267 (դնում է նախ քան Աթանասը՝ 1272-ից առաջ):

— 33. Համագաստ մարծպան, մեռել է պատերազմի մեջ և թաղվել Սանահնի վանքում. սրա որդին է Սմբատ, որի որդիներն են Քուրդ, Հասան, Համագաստ և Սարգիս. այս բոլորը հիշված են 1191 թ. Սարգիսը մեռել է 1215 թվին, իսկ Համագաստը 1191 թ. Սարգիսի ավելի առաջ:—Արձ. 1191 և 1215 թ. Սանահնի վանքում, Justi 125 ա, Աղգագր. հանդ. Գ. 282—3, է. 383, Երզնկեանց՝ Հնախ. տեղագր. 29. Յարութիւնեան՝ Ներս. պար. սաների Ա ճալրհ. 72:

— 34. Համագաստ, որդի Սմբատի, թոռն նախորդի, որ տես:

— 35. Համագաստ Ա. վանահայր Հառիճի վանքի. սրա օրով Սարգիս ձոն շինել է մի եկեղեցի: Արձանագրության թվականն անհայտ է: Արէլ վրդ. տանում է մինչև Ժ դար, իսկ Ալիշան, Շիրակ 158, 163 չի ընդունում: Երկրորդ անգամ հիշված է հայր Համագաստը մի ուրիշ արձանագրության մեջ, որ դարձյալ անթվական է (Շիրակ 159 բ): Երրորդ և չորրորդ անգամ հիշված է Տէր Համագաստ՝ հայր Յովհաննէսի հետ (Շիրակ 161 բ և 162), որոնց թվականը թեև ընկած է, բայց չեզոք վահրամի և նրա կնոջ թամարի հիշատակությունից երևում է, որ շուրջ 1220 թվին է: Յովհաննէս վանահայրը հիշված է 1224 թվին (Շիրակ 163 ա տախտակում), Համագաստ Բ-ը 1234—5 թվերին, ուստի այս Համագաստը կամ հետո է վանահայր դարձել կամ միայն միաբան է:

— 36. Համագաստ Բ. առաջնորդ Հառիճի վանքի, հիշված 1235 թ.—Արձ. Շիրակ 161—3 (տես նախորդը):

— 37. Համագաստ, Պետրէի հետ միասին հիշված է իբրև հայրապետ Ախտալայի և Պօղոս-քիլիսայի հին եկեղեցու, 1245—1247 թ.—Բարխուտարեանց, Արցախ 363—4, Աղգ. հանդ. է 431 (Համագաստ ձևով):

— 38. Համագաստ Անեցի, ութերորդ եպիսկոպոս և առաջնորդ Հաղբասի, ազնվական ծագումից. հաջորդեց Յովհաննէս Գ-ին և նստավ 1243—1257 թ. ստորագրում է Սոսյ ժողովի կանոններին «1243 թ». եղել է մեծ շինարար. ինքն է շինել Հաղբասի երկհարկանի զանգակատունը (1244 թ), Հաղբասի եօթնխորանեան տաճարը (1245 թ), և Համագաստ կոչված մեծ ժամատունը (1253—7 թ): Սրա խնդրանքով գրեց Վարդանը իր Մեկնութիւն հին կտակարանի (1261 թ) և ձառ Ս. Գրիգորի

(Ձեռ. Կարին. 125).—Կիր. 57, 65, խա, խզ. Վրդն. լս. 40.—սեռ. Համագաստայ՝ Վրդն. լս. 39. Տաշեան, Տուց. 592, 984. Յովսէփեան՝ Նիւթեր և ուս. Ա. 67. Ջարբ. Հին դպր. 742 (բայց կա թվականի սխալ. որովհետև եթե Համագաստը մեռել է 1257 թվին, Բնչպես կարող էր Վարդանը գրել իր Մեկնութիւնը 1261 թ. նրա խնդրանքով):—Իր անունով կան բազմաթիվ արձանագրություններ Հաղբասում, որոնց հնագույնն է 1242 թ. (Երզնկեանց՝ Հնախ. տեղագր. 24) և վերջինը 1257 թ. տես անդ, էջ 24, 29, 34, 38, 45, 46, 54, 55, 59, 62, 69. Բժշկեան՝ Ձառապ. լեհ. 78, Աղգագր. հանդ. է, 411, 412, 417, 425 (վերջինս Բորչալուի Խորակերտ վանքի դռան վրա):

— 39. Համագաստ, առաջնորդ Ուշի գյուղի Ս. Սարգիս եկեղեցու, հիշված 1264 թ.—Այրարատ 181:

— 40. Համագաստ եպիսկոպոս Մամիկոնեան, առաջնորդ Յովհաննավանքի. հիշված է 1279—1300 թվերին. իր հրամանով և ծախսով գրվեց մի օրինակ Մեկնութիւն Գործոց առաքելոց՝ Յովհաննավանքում 1288 թվին, Ագաթանգեղոս 1293 թ. և նվիրեց Յովհաննավանքին (հրտր. Ագաթ. 1909 թ. յոջ. էջ 1Ը), Ներսէս Համբրոնացու Մեկնութիւն Սաղմոսաց՝ 1294 թ. (Շողա-կաթ 208) և ուրիշ շատ ձեռագրեր:—Ջբր. սարկ. Գ. էջ 19, 20, 27, 30.—սեռ. Համագաստայ՝ Ջբր. սարկ. 30. տես և Այրարատ 170, 171, 174, 190. ZAPh 2, 294. Շահխաթ. Բ. 78—79. Տէր-Մովսէսեան, Կրպտ. Սասնեցի, էջ 7, Սոկր. յոջ. 20—24.—Նույն պիտի լինի նաև Համագաստ Մամիկոնեան տէր, որ գրել տվեց Սարգիս գրչին մի օրինակ Ղևոնդ պատմիչ, Եւպր ևն (1279—1311 թվերին). հիշված է Ղևոնդի պատմության հիշատակարանում, Ձեռ. վեներ. Բ. 292, Տաշեան՝ Ժղվծ. առակաց Վրդ. 188, Մառ՝ Ամառն. ուղև. 21:

— 41. Համագաստ, հայր Վարդանէս արեղայի, որ Արծրունեաց զավառի Կոճերաց վանքում գրեց մի Գանձարան, 1412 թ.—Manus. brit. mus. 120 բ:

— 42. Համագաստ եպիսկոպոս Երևանի, հակառակորդ Կիրակոս կաթողիկոս Վիրապեցու, 1443 թ.—Ձամչ. Գ. 489:

— 43. Համագաստ, ունի մի գանձ Խաչի վրա.—Manus. brit. mus. 140 բ (թվականն անհայտ է):

* ՀԱՄԱՉԱՍՊԳԵԱՆ, ար. ծագումը տես Համագաստ. իբրև օրինակ հիշված է Թր. քեր. 13:

— 1. Համագասպեան սեպուհ Մամիկոնեան, մասնակցեց Մանուէլ սպարապետի պատերազմին՝ Վարդգէս թագաւորի դեմ «378 թ».— Բուզ. Ե. 15.— սեռ. Համագասպի (իմա Համագասպեանի)՝ Բուզ. Ե. 15:

— 2. Համագասպեան Մամիկոնեան, որդի Համագասպ Մամիկոնեանի, եղբայր քաջն Վարդանի և թոռն Ս. Սահակի. մասնակցեց եղալ Վարդանանց պատերազմին բանաւորկվեց 12 տարի Պարսկաստանում և ապա արձակվելով դարձաւ Հայաստան «462 թ».— Խոր. Գ. ձը. Եղիշ. 90, 150. Փարպ. ժը, 118, 125. Արծր. Ա. ժա. Վրդ. 15. Գայսմ. սեպտ. 9, օգոստ. 7.— Փարպ. 1 գրում է սեռ. Համագասպայ և ոչ թե Համագասպեանի:

* ՀԱՄԱԶԱՍՊՈՒՀԻ, իգ. ծագում է Համագասպ անունից՝ ունի մասնիկով:

— 1. Համագասպուհի, դուստր Համագասպ Մամիկոնեանի, քույր Համագասպեան սեպուհի և Վարդան Մամիկոնեանի, կին Գարեգին Ռշտունու: Հավատքը չուրանալու պատճառով՝ Մերուժան Արծրունի կախեց նրան Վանայ բերդից «369 թ».— Բուզ. Գ. ձթ.— սեռ. Համագասպուհայ՝ Բուզ. Գ. ձթ. Արծր. Ա. ժ.— Տես և Բուզ. Ե. 15, ուր հիշված է իբր քույր Համագասպեան սեպուհ Մամիկոնեանի:

— 2. Համագասպուհի, կին Սիւնեցի մի իշխանի, մայր Գէորգի (Ը դարի վերջը).— Justi 125 բ.— Հմմտ. Համամուհի:

* ՀԱՄԱԶԻԶ, ար. < պրս. ր> ham «նուէյպեա» + արաբ. ھام 'amz Ըսվիրական, սիրելի բառից: Հիշված է մի խաչքարի վրա 1595 թ.— Սմբատեանց, Գեղարքունի 506:

ՀԱՄԱԼՏԻՅԻՆ, իգ. ծագումն ինձ անհայտ, եթև չկա վրիպակ. Թվականն անհայտ. հիշված է մի անգամ Ձեռ. Սեբ.— ՀԱ 1926, 47:

† ՀԱՄԱԿԱՐ, ար. < հյ. համակար բառից, որ մերթ նշանակում է «համազոր» և մերթ կրճատված է համարակար բառից: Մի անգամ գտնում եմ գործածված՝

— Համակար իշխան Անձևացիաց, իր զորքով օգնական գնաց Սմբատ Ա թագաւորին՝ կովելու համար Ափխազների Դուտաս թագաւորի դեմ, շուրջ 908 թ.— Սուտ-Շապուհ. 81:

* ՀԱՄԱՄ, ար. < արաբ. ھامام անունից, որ նշանակում է բուն «հաւալ», վայրի աղաձիւ: (Այս անունով արաբ անձեր տես Կամուս, Թրք. Թրզմ. Գ. 434): Հայոց Համամ անունը տառադարձված է սակայն արաբ. ھامام ձևով: Կա նաև վրացի Համամ իշխան՝ 632 թ. (Չամչ. Բ. 339):

— 1. Համամ Արծրունի, որդի Արշարի. Արտաշես Բ թագաւորից (88—129 թ) ստացաւ Աղբակը. ուղարկվեց դեպան Ագրիանոս կայսեր (117—138 թ) մոտ:— Արծր. Ա. ը.— սեռ. Համամայ՝ անդ.— կեղծիք, որովհետև այդ դարում Համամ անուն չէր կարող լինել:— Ալիշան, Յուշիկք Բ. 110 դնելով «արքունեաց դիւանապետ», համարում է երգիչ և զիպասան:

— 2. Համամ իշխան Մելիտոնույ, ներկա էր Մեծն Ներսէսի օրհասին «353 թ».— Մեսր. եր. 88. (Կեղծիք կամ սխալ գրչու-թյունն նույն պատճառաւորանությամբ, ինչ որ նախորդը):

— 3. Համամ Ամատունի, որդի Շապուհի. Արաբներից նեղվելով՝ հոր հետ միասին 12,000 հայոց գլուխն անցած՝ գաղթեցին Գոնտոս. արաբները ընկան նրանց ետևից, բայց հաղթվեցին «788 թ».— Լև. խբ. Ասող. Բ. 7:

— 4. Համամ վարդապետ Արևելցի. մատնագիր. ծագել է Աշոտ Ա Բագրատունու «885—890 թ» և Գէորգ Բ Գառնեցի («877—879 թ») կաթողիկոսի ժամանակ: Կենսագրական տեղեկություններ պակասում են իր մասին: Գրել է Վերլուծութիւն Առակաց Սողոմոնի, Յորայ Ո՛վ է դա, Մեկնութիւն Սաղմոսաց, Ամբիժք, Լուծումն քերականին: Իրենն են նաև «Հարցումն Աշոտայ», որ գրել է 856—865 թվերին (տես Սարգիսեան, Եւագր. Ներած. էջ 9 է) և պատմական մի երկ, որ այժմ կորած է (Չարբ. Նին դպր. պատմ. 785 և Հայագ. 78):— Ասող. Գ. բ. Վրդ. խն.— սեռ. Համամայ՝ Համամ. քեր. 253, Երզն. պտճո. 89:— Թերևս նույն անձն է՝

— 5. Համամ իշխան Արևելցի, Բագրատունի ցեղից, նորոգեց Աղուանից թագաւորությունը, փրկանքով ազատեց Գէորգ Բ կաթողիկոսին Ափշին ոստիկանի ձեռքից «94 թ»: Բուզա ոստիկանի ստիպմամբ՝ մահվան սպառնալիքի տակ սպանել է իր հարազատ եղբորը: Այնուհետև զղջալով իր այս ակամա արարքի վրա, գրել է մի զղջական շարական, որ ամբողջությամբ դնում եմ այստեղ:

Հայր երկնաւոր, անկանիմ առաջի անոխակալ քո գթութեանդ, զի մեղոք իմովք բարկացուցի և շար առաջի քո արարի. աղաչեմ զքեզ, ներեա՛ յանցանաց իմոց, որ միայնդ ես ողորմած:

Արք անօրէնք կոչեցին զիս հաղորդիլ արեան մահու, գնացի զճանապարհս ձախակողմեանս. կատարեցի զշար խորհուրդ նոցա. աղաչեմ զքեզ...

Մեծ են յանցանք իմ, Տէ՛ր, զոր գործեցի յահէ մահու, հրամանաւ Իսմայէլեան բռնաւորին երազեցի հեղու զարիւն եզրօրն. ազաչեմ զքեզ...

Աստուած ապաւէն և յոյս գարձելոյս ի քեզ. յարենէ փըրկեմ զիս. որպէս թողեր զայն երգողին, թող և ինձ զպարտա մեղուցեալ քո ծառայիս. ազաչեմ...

Մեղան, Տէր, մեղայ. Մանասէի ձայնիւ գոչեմ, ընկնլ զիս, մարդասէ՛ր, ընդ երանելեացն, որոց թողան և ծածկեցան յանցանքն. ազաչ՛

Այս շարահանը, որի ծայրանունն է Համամ, տպված է Սահակ վրդ. Ամատունու «Պարականոն շարականներ» աշխատութեան մեջ, էջ 163: Հմմտ. նաև Ձեռ. Օշ. 63 ա.—Իր մեղքը քաղկեդու համար՝ Համամը շատ բարեգործութիւններ է անում, որի համար էլ ստանում է «բարեպաշտ» կոչումը: Կոչվում է նաև Յովհաննէս անունով (ըստ Մխ. այրիվ 70): Համամ թագավորի և նրա կնոջ գերեզմանները գտնվում են Արցախի Վարանդա գավառի Աւետարանոց գյուղի հին հանգստարանում: Թագունին չունի տապանագիր. այլ նկարված է միայն պատկերը: Թագավորի քարը մաշված է եղել, ուստի ոմն «տէր Մասան» նոր քար է գցել 1241 թ. (Բարխուտ. Պատմութ. Աղվանից 164):—Յճ. կթղ. 14. Ասող. Գ. գ. Կղկնտ. Գ. իբ. Օրբ. ծգ. Միխ. աս. իթ (— իը).—սեռ. Համամայ՝ Անան. ապստ. 131 ա, 135 ա, 138 բ, 139 ա, Օրբ. ծա. տես և Հայագ. 510.—Առանձին մենագրութիւն ունի Կ. Կոստանեանց, «Համամ Արևելցի», Վրդշատ. 1896, արտատպ. Արարատ ամսագրից, 1896, էջ 169—176: Այստեղ երկու Համամները մի անձ են ընդունված: Իբր թե Համամ թագավորը իր եղբոր սպանելուց հետո՝ զղջացել և զահը թողնելով կրոնավոր է գարձել: Յովհաննէս անունը այդ ժամանակից է: Այդ ժամանակ գրած պիտի լինի նաև այն զանազան երկերը, որ տեսանք վերը: Այս բոլորը շատ գեղեցիկ, բայց բաղխում է դժմարութեանց: 1) Պատմագիրները (Ասողիկ և Վարդան) այնպես են հիշում այդ երկուսին, որ իբր թե բոլորովին տարբեր անձեր լինէին: Մինչդեռ եթե թագավորը կրոնավոր դարձած լիներ, բոլորովին տարբեր վերաբերմունք պիտի ունենային: 2) Համամի երկերի խորագրում բնավ չէ հիշատակված թագավոր տիտղոսը: 3) Այլ և այդ երկերը չեն հիշված Յովհաննէս կրոնավորական անունով, այլ միայն Համամ: 4) Ամենից վատն է 856—865 թվականը, որ տալիս է Սարգիսեանը Համամ վար-

դապետի «Հարցումն Աշոտոյ» գործի համար: Եթե Համամ վարդապետը գրել է այդ երկը 865 թվին, ուրեմն արդեն կրոնավոր էր, մինչդեռ մենք գիտենք որ Համամը թագավոր էր 896 թվին, երբ ազատեց Գէորգ Բ կաթողիկոսին:

— 6. Համամ, հայր Գագիկի (Ն 28), որ էր տէր Տանձեաց (ԺԱ դար).—սեռ. Համամայ՝ Վրդ. ծգ:
— Համամ անունը այնուհետև չի երևում: Ժէ դարում նորից է հիշատակվում իբրև իգական անուն, բայց անորոշ ձևով. այսպես՝ գրված Յամամ ձևով 1648 թ. (Ձեռ. Վասպ. 911) և Համամ ձևով 1678 թ. (անդ 1023):—Բայց տես և Համան:

*ՀԱՄԱՄՈՒՂԻ, իգ. ծագում է նույն Համամ անունից՝ իգական -ուիի մասնիկով:

— Համամուխի, տիկին Սիւնեաց, մայր Գէորգ քահանայի Սիւնեցոյ (Ն 19)՝ Երիցակու վանից (Թ դար).—սեռ. Համամուխայ՝ Օրբ. խե (այլ ձ. Հստամօրհեայ, որից հետևում է որ հին ձևն էր Համամուրհեայ):

*ՀԱՄԱՅ, իգ. <պրս. ܘܗܘܡܐ բառից, որ է առասպելական մի թաշուն, որի սովերը նշան էր բախտավորութեան, և որ հում վրա նստեր՝ թագավոր կլիներ: Նույնը ասվում էր նաև ܘܗܘܡܐ humāy և գործածվում էր իբրև իգական անուն. օր. Համայ էր կոչվում Իսֆենդիար թագավորի քույրը: Մեր մեջ հիշված է Ժ դարում:

— 1. Համայ. դուստր Մամիկոնի. գնեց մի Աւետարան և նվիրեց Բարձրաքաղ վանքին՝ Վահանի առաջնորդութեան ժամանակ.—Ձեռ. Սևան. էջ 2, (Ձեռագիրը թվական չունի. բայց Չարբ. թրգմ. 158 դնում է 966 թ.—Չարբ. կարդում է Համայս. հողը սխալմամբ միասին առնելով. Տաշեան, Ակնարկ 20 կարդում է Համայ. և այս է ճիշտը, որովհետև քիչ հետո ունինք սեռ. Համայի):

— 2. Համայեայ խաթուն ձևով մի անգամ էլ հիշված է 1828 թ. (Ձեռ. Դադեան, Բ. 12 բ):

ՀԱՄԱՅՆ, ար. ծագումն ինձ անհայտ, որովհետև չեմ կարծում որ հ. Կամայն «բոլոր» բառից լինի հիշված է Համայն ոմն 1619 թ. (Տաշեան, Յուց. 970 ա):—Հմմտ. Համան:

ՀԱՄԱՆ, իգ. ըստ որում գրութիւնն անորոշ է, ուստի և ծագումն էլ անորոշ է. գրված է թե Համան և թե Յաման. բայց ունինք նաև Համանգուլ (տես այս անունը). ըստ այսմ Յաման կարող է ծագած լինել թրք ܝܡܢ yaman բառից, ինչպես և կըր-

հատված լինել Համանգուլ բառից: Համան ձևով հիշված ունինք 1563 թ. (Ձեռ. Դադեան, Բ. 49 ք), 1650 թ. (Tabingen 35), 1663 թ. (Ձեռ. Նոր-Բայազ. 21 ք՝ հոդով 21 ք), Յաման ձևով՝ 1645 թ. (Ձեռ. Վասպ. 436), 1680 թ. (անդ 568), անթվական (Ձեռ. Վասպ. 1012, Ձեռ. Վենետ. Ա. 640) ևն, կրկնակ ձևով՝ Համան կամ Յաման՝ 1646 թ. (Ձեռ. Թաւր. 103 ա): Տես և Յաման-Սուլթան:

*ՀԱՄԱՆԳՈՒԼ, իգ. < պրս. گول نامان-gul «հենց նույն վարդը»: Մի անգամ գործածված եմ գտնում 1493 թ.:

— Համանգուլ, զուտոր Յովհաննէսի. փոքր հասակից կրոնավոր դարձավ. Այրի վանքում, Ստեփան արեղային գրել աղվեց մի Աւետարան, 1493 թ.—Թորոս աղբ. Բ. 304:

Համաս, Համասիե տես Համասիիւ:

† ՀԱՄԱՍՊՐՈՒՆԻ, իգ. < հյ. համասպրամ ծաղկանունից՝ -ուիի մասնիկով, հիշված է մի անգամ ժ դար:

— Համասպրուի, զուտոր Բարկէն իշխանի (Թվի № 12) Սիւնեաց. նվիրեց Հալիս գյուղը Տաթևի վանքին (ժ դարի ըսկիզբը).—Օրբ. խա. Սիսական 228 ք, 256 ա:

‡ ՀԱՄԱՍՓԻՆԻ, իգ. < հյ. համասփիւ ծաղկի անունից, որ իր բուրմունքը սփռում է ամեն կողմ: Հնագույն գործածությունը ժե դարից է (տես, տակը). հիշված է նաև 1629 թ. Նոր-Ջուղայում (Կնիք հաւ. յոջ. IV): Շատ գործածական է այժմ էլ. կրճատ ձևերն են Համաս, Համասիկ, Համասիայ, Համասիէ, որոնցից ոմանք ավանդված են նաև հնրից:

— Համաս խաթուն, կինն է նշանավոր գրիչ Դանիէլ քահանայի (№ 30). հիշված է 1441 թ.—Ձեռ. Վասպ. 383:

— Համասփիւ, կին Կարապետ քահանայի և մայր Գրիգորիսի, որ բաբունապետ էր Սևանի, 1486 թ.—Արձ. Սմբատեանց, Գեղար-ունի 120: Հմմտ. Համաւոր № 1:

— Ավանդված են նաև Համասիե 1587 թ. (Bodletan 107), Ամաս 1666 թ. (Ձեռ. Վասպ. 926), Համաս 1693 թ. (անդ 334), Համաս 1710 թ. (անդ 657), Համագ ԺԸ դար (Ջամբո 183), Յամասիայ խաթուն՝ թվականն անհայտ (բայց 1224-ից ուշ՝ Թորոս աղբ. Բ. 274): Տես և Ամուս:

† ՀԱՄԱՎԱՐ, ար. < հյ. համավար բառից, որ Առձեռնը մեկնում է «մէկտեղ դրած, մէկտեղ խառնած»: Մի անգամ հիշատակված է ԺԱ դարում:

— Համավար եպիսկոպոս Բջնիի, հիշված 1051 թ.—Այրաբատ 260:

† ՀԱՄԱՆՈՐ, իգ. < հյ. համաւոր բառից, որի բուն նշանակությունն է «համեղ, անուշ», բայց այժմ Պոլսի բարբառում նշանակում է «համեստ, պարկեշտ»: Մի անգամ հիշատակված է ժե դարում:

— 1. Համաւոր, կին Կարապետ քահանայի և մայր Դանիէլ վրդ. Սևանեցու, որ Առաքել արեղայից գնեց մի Քարողգիթ, 1461 թ.—Ձեռ. Պետերր. (ՀԱ 1892, 83 ք): Նույնը հիշված է նաև 1486 թ. Սևանի հոշակավոր զուան արձանագրության մեջ՝ Միսական 84 ք, Անահիտ 1932, 25 ևն:

— 2. Համաւոր հիշված է նաև Հոռոմոսի անթվական մի արձանագրության մեջ՝ Շիրակ 25:

† ՀԱՄԱՐԱՐՁՈՒՄ, ար. < հյ. համարում բառից, ակնարկությամբ Քրիստոսի Համբարձման: Հնագույն հիշատակությունը ժե դարից է (տես տակը): Երկրորդ հիշատակությունը 1773 թվից է (Կարապետեան, Յիշատ. Սամաթ. 90), Կրճատ ձևերն են համարքիկ (Ձեռ. Թաւր. 133 ա, 1663 թվից ուշ գրված մի հիշատակարանում), Հմբարքի (Ղբբ.), Համփո, Համբար, Համփիկ, Բարքի (Ղբբ.):

— 1. Համբարում Կաֆացի, ստորագրում է Կաֆայեցոց դիմումին՝ Չլորենտիայի ժողովի առթիվ, 1438 թ.—Պալճեան, էջ 299:

— 2. Համբարում Սեբաստացի, կամ Պապա Համբարում. նշանավոր երաժշտագետ, որ եվրոպական ձայնագրության հետեւողությամբ և հին հայկական ձայնախիշներով հնարեց Պոլսում նորատեսակ հայ ձայնագրություն 1834 թ. նույնը Գէորգ Դ կաթողիկոսը նիկողայոս Թաշճեանի ձեռքով գրի առավ և տարածեց (Ազգապ. 4246):

ՀԱՄԲՈՒԼ, ար. ծագումն ինձ անհայտ. մի անգամ գտնում եմ հիշված 1545 թ. (Արցախ 139):

† ՀԱՄԵՆ, իգ. < հյ. համեղ բառից, որի հետ հմմտ. Համաւոր: Մի անգամ հիշատակված է 1399 թվից ուշ գրված անթվական մի հիշատակության մեջ Վանայ լարբառի համոյ ձևով (Ձեռ. Վասպ. 237):

† ՀԱՄԵՍՍ, իգ. < հյ. համեստ «պարկեշտ» բառից. նորակերտ անուն. լսել եմ Ղարաբաղում և Երևանում:

*ՀԱՄՁԱ, ար. < արաբ. همزة hamza անունից, որ բուն նշանակում է «վավաշտություն, ախորժակ» (տես Կամուս, Թրք. Թրգմ. Բ. 418): Գործածված է մեր մեջ Թ դարից մինչև

ժԱ զար: Շատ ավելի ուշ է Համգա (Չեռ. Վասպ. 618), որ թեև անթվական է, բայց 1803 թվից ուշ է:

— 1. Համգա, որդի Գագիկի և հայր Աշոտ (№ 30) իշխանի Վասպուրական, որ կոմից Բուզայի դեմ 852 թ. բայց բունվեց և Բաղզազ գերի առաքից: Համգա ձեռն հիշում են Բելազորի և Իբն-Մուսկովա՝ առաջինը Աշոտ-Իբն-Համգա-Իբն-Գագիկ և երկրորդը՝ Աշոտ-Իբն-Համգա ձեռք (տես Խալաթ. Արար. մատ. 65, 78, 98, 123). այլուստ ծանօթ չէ:

— 2. Համգայ, հայր Գագիկ (№ 12) Ապուստոլական Արծրունու, ըստ Մուս-Շադհ. 64 (սեռ. Համգէի ձեռք). այլուր կոչվում է Վահան, որ տես (Թ դար):

— 3. Համգե, վաղամեռիկ որդի Գրիգոր Համգայ Պահլավունու (+ 982). — Ալիշան, Շնորհ. 12 (տախտակը), Շիրակ, 53, 148, տես և Գրիգոր № 137:

— 4. Համգե (իմա Գրիգոր Համգէ), որի որդին՝ իշխանաց իշխան Վահրամը ներել է Մաստարայի հարկերը, 1015 թ. — Արձ. Այբարատ 136:

— 5. Համգա, որի անունով է Հաղբատի մեծ տանգրի ժամատան գերեզմաններից մեկը, առանց թվականի. — Բժշկեան, Ճանապ. Ի Լեհ. 80, Երզնկեանց՝ Հնախ. տեղագր. 22 — 23:

— 6. Համգա, կանգնեցրել է երկու խաչքար, մեկը իր որդի Պապի, երկրորդը իր որդի Էվատի անունով, Փիփ գեղի մոտ, Սվրեցիք գեղատեղի գերեզմանոցում, 1473 թ. — Արցախ 299:

ՀԱՄԷԼ, ար. ծագումն ինձ անհայտ: Այս անունով գիտենք միայն՝

— 1. Համել, հայր Մխիթար Ատիսի և պապ Կողբեցի Հասանի, որ նվերներ է արել Բաղնայրի եկեղեցուն: — Տես հաշորդը:

— 2. Համել, որդի Մխիթար Ատիսի, Կողբեցի, եղբայր նախորդ Հասանի, քույրն է Կատա. Թոնն է նախորդ Համելի: Բույրի էլ թվականը անհայտ է: — Արձ. Շիրակ 122:

*ՀԱՄԻԴՈՒԱ, ար. <արար. ամود-دوڤلا 'amūd-ud-dovla պարսկական տիրադոսից, որ նշանակում է արևն պետութեան):

— Համիդուլա, տեր Մանասայ Գոմուց. քեն ունենալով Իււանէ աթաբեգի դեմ, զավանանց Թաթարների պատերազմում և պատճառ եղավ Վրաց պարտութեան՝ ՈԿԳ = 1214 թ. — Մաղաք. ար. 5. — սեռ. Համիդուլայ՝ Մաղաք. ար. 6: Նույն անձը վրաց մոտ կոչվում է Համադավա:

*ՀԱՄԻՆ, իգ. < արս. ամین hamin «հենց նույն» (մորթ-քրոջը և մի ուրիշ իգական արենակցի նմանութեամբ): Մի անգամ գտնում եմ հիշատակված 1654 թ. (Չեռ. Ազուլ. = Արբու. 1911, 385):

ՀԱՄՂԻԿ, ար. ծագումն անորոշ է. կարող է լինել Համել անվան գզվականը, բայց նաև Ամլիկ անվան հետ նույն (տես անդ): [Մ. Երեմեան համարում է Համադասազ անվան գզվականը]:

— 1. Համլիկ Դսեղեցի, որ իբրև վկա հիշատակված է Դսեղի Բարձրաթաշ վանքի մի արձանագրության մեջ, 1246 թ. — Յաբուլթիսեան, Ներս. զպր. սաների Ա ճնարհ. էջ 71 (սեռ. Համլիկայ ձեռք):

— 2. Համլիկ Մամիկոնեան, կինն է Մամքան. նվերներ է արել ըստ Դսեղի մի արձանագրության և պատարագ նշանակել Նրճիսին, որ Չաքարէի և Իվանէի չորրորդ քույրն է համարվում. — Պաղարկեանք 16:

Համաշ տես Խամուշ:

ՀԱՄՈՒՆԻ, ար? ծագումն ինձ անհայտ. իբրև կոչական տեսն հիշում է Մագ. քեր. 246 Ո՛ Համունի:

*ՀԱՄՏՈՒՆ, ար. < արար. ամد-سوم hamdūn անունից, որ ծագում է ամ hamd «գոհություն» բառից (տես Կամուս, Թրք. Թրգմ. Ա. 600): Այս անունով հայտնի է Համտուն ամիրան, որ Խալիֆայի դեմ ապստամբելով՝ Միջագետքն ու Ասորպատականը ասպատակեց և ապա Հայաստան արշավեց: Աշոտ Գ Ողորմած նրա դեմ ելավ, հաղթեց ու սպանեց 959 թ.:

— 1. Համտուն Ա., իշխան Բաղաց, սբա որդին է Հասան և Թոնն է հաջորդը. — սեռ. Համտունայ՝ Օրբ. կ, Սիսական 17, 274 (գնում է 1170 թ):

— 2. Համտուն Բ. որդի Հասանի, Թոնն նախորդ Համտունի, իշխան Բաղաց. Բաղարբերդի առումից հետո փախավ Վայոց ձոր և մտավ Նորավանք, ուր և մեռավ 1231 թ. — Օրբ. կ, իգ. Սիսական 17, 184, 274 ա (թվականը ուղղում է 1157):

† ՀԱՅԱՍՏԱՆ, իգ. մեր երկրի անունից շինված նորակերտ անուն, որ բնականաբար արգելված է Տաճկաստանում:

*ՀԱՅԲԱԹ, ար. < արար. ھایبات haybat «պատակաւանք, ան ու երկուզ» բառից. Մի անգամ հիշատակված է Հայապք ձեռքում 1654 թ. (Bodleian 117): Տես և Հայապա:

ՀԱՅԻԿ, ար. ծագումն անհայտ. ունինք մի անգամ՝

— Հայդիկ, անձանթ ոճի, որ հիշված է Վահան Մամիկոնե-

եանի օրով, նրա վարդ եղբոր և Հազար Փարպեցու հետ.—Փարպ. թղթ. 197.

† ՀԱՅԵԱԹՈՒՆ, իգ. < հայ+խաթուն բառերից, ինչպես կա նաև Արմավի խաթուն, որ տես: Հնագույն հիշատակությունը ԺԳ զարի սկզբից է, որ նշանակում է թե ԺԳ զարում կար: Շարունակվում է ԺԵ, ԺԶ, ԺԷ զարերում. վերջին հիշատակությունը 1690 թվին է (Ձեռ. Վասպ. 975): Ըստ այսմ Արմավի խաթուն ձեռ, որի առաջին հիշատակությունը 1436 թվից է, թարգմանված է հայերենից և ոչ թե հակառակը: Հայերեն բառն էլ ազգավորված է Խայթաթուն. Խայթաթուն, Խալթաթուն և Հալթաթուն ձևերով:

— 1. Խայթաթուն, կին Ամիրխանի և մայր Վան քաղաքի ունի Կարապետի, որ ազատեց գերի ընկած մի Աւետարան, 1308 թ?—Ձեռ. Վասպ. 152:

— 2. Խայթաթուն, կին Վարդան քահանայի, մերձավոր Բարսեղ գրչի, որ Բասենի Մժնկերտ գյուղում օրինակեց Աւետարանը՝ 1336 թ:—Ձեռ. Վասպ. 191:

— 3. Խայթաթուն, մերձավոր լրուտ Սահփաննոսի, որ Վանում, Կարապետ քահանային գրել տվեց Աւետարանը՝ 1435 թ.—Ձեռ. Վասպ. 370:

— 4. Հայթաթուն, եղբոր դուստր Մկրտիչ կրոնավորի, որ Բաղէշում, Ստեփաննոս գրչին գրել տվեց մի Յայսմաւուրք՝ 1446 թ.—Նօտարք 151:

— 5. Հայթաթուն, դուստր տանուտեր Կարապետ Մանկարոնի (№ 204), փեսայի Փաշա տիկնոջ, որ Վանում, Կարապետ երեցին գրել տվեց մի Աւետարան, 1451 թ.—Ձեռ. Վասպ. 412:

— 6. Խայթաթուն, մերձավոր Սուլթան-Սելիթ տիկնոջ, որ Աղթամարում, Գրիգոր քահանային գրել տվեց մի Աւետարան և նվերեց Ոստանի եկեղեցուն, 1452 թ.—Ձեռ. Վասպ. 415:

— 7. Հայթաթուն, դուստր Խաչատուրի, որ Ստեփաննոս գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1453 թ.—Ձեռ. Վասպ. 419:

— 8. Խայթաթուն (կամ Խայթաթուն), դուստր Զուլալ տիկնոջ, որ իր հանգուցյալ ամուսին Արթուրյայի հիշատակին, Գրիգոր արեղային գրել տվեց մի Աւետարան, Աղթամար 1470 թ.—Ձեռ. Վասպ. 459, 460:

— 9. Խայթաթուն, կին Սեթի և մայր Գրիգոր արեղայի, որ Աղթամարում, Զուլալ տիկնոջ համար գրեց մի Աւետարան, 1470 թ.—Ձեռ. Վասպ. 460:

— 10. Խայթաթուն, կին Սաղադա Մերենցի, որ Թումայ քահանային, Աղթամար կղզում գրել տվեց մի Աւետարան, 1476 թ.—Ձեռ. Վասպ. 482:

— 11. Խայթաթուն, հորաքեռորդի նույն Սաղադա Մերենցի, 1476 թ.—Ձեռ. Վասպ. 481 (իսկ նախորդ էջում՝ 480 զրված է Խաթուն՝ թե այս և թե նախորդ Խայթաթունի փոխարեն):

ՀԱՅԿ, ար. ծագումն անհայտ. Orion համաստեղության անունն է (> ժդ. Խեֆր. տես և Մօսխեզին «Երևակ» Արմ. բռ.): Այս իմաստով գործածված է Յոր. լը. 31=Համամ. քեր. 281, 282 Խելամձու իցես կարգի բազմաստեղաց և քո բացեմլ իցե պատարուակ Հայկին.—Ես. ԺԳ. 10 Աստեղք երկնից Հայկին հանդերձ և ամենայն զարդուն երկնից՝ լոյս մի տացեն.—Նմանապես Ոսկ. պօղ. Բ. 842 «Առ լուսաորեալան ասացելովքն լուսցմամբ Մարիամայ ճառի մեջ, Ոսկ. ես. 146, Վրք. և վկ. Ա. 682, նաև Վրք. դիոն. 36, 38, Պարականոն շար. 121:—Հայկ «հակա» իմաստով գործածված է Ոսկեղարում՝ հայկաքար բարգի մեջ՝ Ագաթ. § 767, ափելի ուշ հայկաչափ «հակաչաչափ» Փիլ. լին. 66, հայկից «հակաների» Փիլ. լին. 66 և հայկասիրտ (տես վարը) բառերի մեջ՝ Վերջապես հայկ «հակա» իմաստով գործածված է Քէոն. էջ 106 երկու անգամ յգ. ուղ. հայկի, սեռ. հայկից ձևով, հույն բնագրի γίγας, γίγαντες «հակա, զիգանտ» բառի զիմաց.— Բնակեալ էին մարդակերպք, որ կոչէին հայկի, զորս Հերակլէս ասի ըմբռնել... որ ընդ Հերակլիսան էին իբրև զի սակա էին, հայկիցն բազմացն (Հերակլի հետ եղողները իբր թե քիչ էին, իսկ հակները շատ):—Այս հայկ «հակա» բառի շարունակությունն է Խեփ «հակա» վիթխարի մարդ, որ զարմանալի կերպով պահված է Այնթապի բարբառում (տես իմ Գւռ. բռ. էջ 658):— Հայկ աստուծու մասին էլ տես Մատիկեան, Կրօնի ծագումը, էջ 317—327:

— 1. Հայկ, որդի Թորգոմի, Նոյ նահապետի թոռան թոռան որդին. ծնվել է Ասորեստանում. չճանաչելով Բէլի աստվածությունը, ապստամբեց նրա դեմ, գաղթեց իրեններով դեպի հյուսիս, հաստատվեց Վանայ ծովի արևմտյան կողմը, և հիմնադիր եղավ հայ ազգի և պետության: Բէլը իր բանակով արշավեց նրա վրա, բայց պատերազմում հաղթվեց և սպանվեց Հայկի ձեռքով: Մեռել է Ն. Բ. 2026 թ. ըստ Չամչ: Հայկի անունով կոչվել է մեր ժողովուրդը՝ հայ և մեր երկիրը՝ Հայաստան:—Հայկ կամ Հայկն՝ Խոր. Ա. Ե, է, Թ—Ժր, լա. Սեբ. ա. Շիր. տիեզ. 76:

ՅՆ. կթղ. ա. Ուխտ. Ա. է, ժղ—ժղ. Շնորհ. վրպ. 407. Կղկնտ. Ա. բ (պետք է ուղղել Հայք, Ինչպես ունի տպ. Շահն.), ժե. Օրբ. կե. Վրդ. դ. է, ժե. Պատմ. վր. ա. Գր. տղ. եէմ. 301. Միխ. սս. ա. Մագ. թղ. հգ. Հմբ. մատ. 413. Հմբ. 128. Մխ. անեց. գ. Սամ. անեց. 10, 27, 41, 42. Մխ. այրիվ. 17, 22, 43. Տաթև. հարց. 297. Տաթև. ձմ. ա. Առաք. նար. 474. Մին. համդ. 2, 3, 13. Միմ. ապար. 17, 20. Հաւաք. 5. Նհպտք. 88.—կրչված է նաև ըստ Վրաց պատմութեան՝ Հայոս՝ Վրդ. ծ. Իսկ Վրաց. աղբ. Ա 74՝ Հայկ, էջ 144—147 Հառս, Բ. էջ 14 Հառս.—սեռ. Հայկեայ՝ Խոր. Ա. Ե, ժ—ժգ, Իբ. Բ. գ, Ե, Ը. Սեբ. 1, 4, 5. ՅՆ. կթղ. ա—դ. Ուխտ. Ա. գ, ժղ—ժղ, ժթ. Ասող. Ա. Ե. Յս. որդի յիշ. Արծր. Ա. բ. Գ. է. Մխ. անեց. դ, գ. Մխ. այրիվ. 18, 44, 58. Կիր. Ը. Վրդ. զ—Ը, ժղ. Շնորհ. ընդհ. 3. Վրք. շնորհ. 18, 40, 66. Միխ. սս. ա, Ե. Մագ. թղ. ձգ. Օրբ. ծղ, կե, կը. Օրբ. ողբ 25. Վրդն. դան. գ, էջ 250. Օրբ. հկն. ժբ. Երզն. լս. 144. Վրդն. լս. 43, 56. Վահր. ոտ. տպ. 1832, էջ 137, (Իսկ տպ. Շահն. 219 թերի է). Սամ. անեց. 42, 47, 49. Մին. համդ. 3, 13. Մեար. տաթև. 720. Նոր վկ. 274, 518. Առաք. պտմ. 168. Հաւաք. 6. Ջուղ. 16, 18.— Հայկիմ՝ Խոր. ժա, ժբ. Սեբ. 3, 5. Շիր. տիեզ. 77. Ուխտ. Ա. ժե. Հմբ. 127. Պատմ. վր. ա. Շնորհ. վրպ. 121. Վանակ. տարեմ. 160 ա. Տաթև. ձմ. ա. հրց. 200.—բստ Վկյս են քաղաքք և շինողք նոցինս՝ ЗАПН 1, 190 Հայկը շինել է Արքիսն քաղաքը.— ածանց և բարդ ձևեր՝ Հայկափրս Արծր. Գ. Բ.—Հայկաձին՝ Յհնակ. 186.— Հայկացի՝ Վրդ. ժգ. (հրտր. Էմիլի՝ Հայկակայ).— Հայկազարմ՝ Վրդ. ղթ. Հայկամման՝ Նար. Ո՞վ է դա (Աստուածածնի գեղեցկութունը որակելու համար)՝ Ալիշան, Հին հաւատք 240, Հյստն. յառաջ քան 154. Հայկեան՝ Խոր. Ա. ժղ. Սասն. 16. Օրբ. բ. Մագ. թղ. գ. — ժթ, լս, Ե, հա. Հայապ. 224. Հայկական՝ Խոր. Գ. ժբ. ՅՆ. կթղ. յսջ. ժղ. Ի, լղ. Մխ. անեց. ժ. Շնորհ. չփ. էջ 310, 313. Կիր. ժգ. Վրդ. ժթ. Շնորհ. ընդհ. 1. Անան. Խոստ. 5. Երզն. երկն. ոտ. էջ 31, 41. Խոր. պտմ. ածած. 281. Դաւ. քեր. 114. Անան. քեր. 149. Շնորհ. սահմ. 289. Սամ. անեց. 43. Օրբ. ծղ. Օրբ. ողբ. 53. Արծր. Ա. ա. Գ. Ի. Կիր. Խ. Միխ. սս. ԻԸ (=ԻԵ), ԻԹ (=ԻԸ). Ոսկ. գծ. 457. Այրիվ. 7 բ. Մին. համդ. 7. Առաք. պտմ. 31, 253. Ջուղ. 6, 14.—Հայկազն, Հայկազնեան, Հայկազուեմ, Հայկազեան՝ Խոր. Ա. Ի, ԻԵ—ԻԷ, ԻԹ, լս. Բ. կզ, կե, հը. Գ. ԻԸ. ՅՆ. կթղ. Խ, Խգ. Ուխտ. Ա. Իգ. Ուռհ. 87. Մեծոփ. յիշ. գ. Մեծոփ. 85. Մխ. անեց. բ, գ. Կրպտ. սարգ.

յսջ. Տաթև. հարց. 558. Խոր. ճառ հոբի. էջ 311. Միմ. ապար. 21. Անսիղբ 93. Ջուղ. 9.—Հայկազն՝ Մխ. անեց. ա. Ասող. Ա. Ե. Գ. Խգ. Շնորհ. չփ. էջ 361, 476. Վիպաս. Գր. տղ. եէմ. 298, 300, 303. Օրբ. լը, ծղ. Արծր. Ա. գ, Ե, է. Գ. Իթ. Կիր. 57. Վրդ. ժէ, ձգ. Ուռհ. 67, 84. Շնորհ. թղ. 207. Միխ. սս. ժը, Ի, Իա. Մագ. թղ. Ե. Վրդն. աշխ. 517. Սամ. անեց. 9, 45, 48. Ոսկ. գծ. 457. Առաք. լծ. սահմ. 169. Միմ. ապար. 20, 27, 78, 159.— Հայկազուեմ՝ ՅՆ. կթղ. Իբ, Խէ. Կղկնտ. Գ. Իբ. Օրբ. ԼԵ, ԼԷ, Խ.— Հայկազուեմ (Իբրև ուղ.)՝ Լծ. պրպմ. 775. Ջուղ. 4.—Հայկազուեմ, Հայկազուեց են՝ Մխ. անեց. դ, է. Արծր. Գ. ժբ. Վրդ. ԻԵ, ձգ. Ուռհ. 10. Միխ. սս. Ե, ժթ, Իա, ԻԸ (=ԻԷ). Աղամ. 325. Ոսկ. յհ. Բ. յիշ. Վրդն. սղ. ճա. Մկ. մեծոփ. 29. Վահր. ոտ. 190, 191. Օրբ. ողբ 37. Սամ. անեց. 46, 47. Պատմ. ուրբ. 216. Պատմ. լմբ. 238, 240, 241.—Հայկազնեմ՝ Կղկնտ. Գ. Իգ.—Հայկազնեմ՝ Մեծոփ. յիշ. ա—գ. Մեծոփ. 32. Ասող. Գ. Խը. Սասն. 16. Օրբ. կզ. Յայամ. ապր. 27. մայ. 11. Մեծոփ. 9, 77, 121. Տաթև. ամ. 418—9, 504, 711, 713, 715. Առաք. տաթև. 717. Տաթև. հարց. 772, 789. Ջուղ. 1, 56, 72, 121, 125—6. Առաք. պտմ. 242, 323. Մխոսան 144.—Հայկազնեմ՝ Տաթև. ձմ. դէ.—Հայկազնեայ՝ Անան. ապտ. 132 ա. Շար. դր. Արծր. Ա. Ե, գ. Գ. Իգ. ժմ. 919. Վրդն. լս. 57. Միմ. ապար. 18 (սեռ. Հայկազնի). 98 (սեռ. Հայկազնի). Վահր. ոտ. 206.—Հայկազնեայ՝ Գիրք թղ. դ. Կղկնտ. Բ. ժէ. Գ. Իգ. Արծր. Ա. գ. Մխ. դա. նխղբ. ժա. Պտրգ. 636.—Հայկազնեայ՝ Մխ. անեց. գ. Արծր. Ա. ա, դ. Վրդն. լս. 61.—Հայկազուեայ՝ Ուռհ. 33. Ջուղ. 245, 267.—Հայկազնի՝ Օրբ. ժգ, Խբ. Կիր. 5. Վրդ. ժթ. Միխ. սս. ժը. Սամ. անեց. 31. Տաթև. ամ. 712.—Հայկազնի (սեռ.)՝ Ողբ եղես. 83.—Հայկազնի՝ Մեար. Եր. 32.—Հայկաբան տուն (Հայաստան) Վրդն. լս. 45.—Հայկի պատմութունը մանրամասն տալիս է Ալիշան՝ Հյստն յառաջ քան էջ 125—154, ուր և Բէլի սպանման թվականը ըստ Ափրիկանոսի և Եւսեբիոսի զննելով Ն. Բ. 2492 թ, այս կետն էլ ընդունում է նաև Հայոց բուն թվականի սկիզբը (էջ 147).—Հայկի առասպելի մասին տես Տեղեկ. Արմֆանի 1941, № 8, էջ 29—36, Արեղեան՝ Հայ ժող. առասպ. էջ 176—258.

— 2. Հայկ կամ (Հայկակ) Հայկազնի, նախարար. ներկա էր Մեծն Ներսէսի օրհասին շ373 թ.—Մեար. Եր. 88:

— 3. Հայկ անունն էր կրում նաև Գրիգոր Մագիստրոսի († 1059 թ) վաղամեծիկ որդին. հմմտ. Զի թեպէտև մանուկն Իմ

յառաջադէմ և բարգաւաճեալ ծաղկէր յիւրն համաճուն նմանակի հայկեանն շառաւիղ... Մագ. թղ. զ:

— 4. Մելիք-Հայկ! Ջրաբերդի մելիքն էր Շահարաս Ա-ի ժամանակ (Ժէ դար)։— Բարխուտ. Պատմ. աղվ. Բ. 51:

† ՀԱՅԿԱՋՆ, ար. < Հայկ+ազն ցեղ, սերունդ> բառից. առաջ լոկ ամական էր. ապա դարձավ անձնանուն: Հնագուէն հիշատակութիւնն է՝

— 1. Հայկազ պարոն, որդի Միրիշիկի և եղբորորդի Ջուժայ Բ-ի, Պոռնեանց ցեղից: Կոտայքի Ստեփանոս եպիսկոպոսի եղբայրն է: Հիշված են 1475 թ: Ձերբակալվեց թուրքերի ձեռքով և 7 ամիս բռնատարկված մնաց: Ստիպում էին թուրքանալ: Բայց նա հավատը չուրացավ և մեծ փրկանքով հազիվ ազատվեց՝ 1486 թ.— Խաղրակեանք 232, 236, 239:

— Ավելի ուշ եղած վկայութիւններն են՝ պարոն Հայկազ ադին (չուրջ 1603 թ. Ձեռ. Վասպ. 524), նույն ժամանակից է Հայկազն իշխան՝ որդի Հախնազարի, ժամանակակից Շահարասի (Միսակն 248), 1605 թ. (Առաք. պտմ. 9, 166), 1615 թ. (Ձեռ. Դաղեան, Բ. 47 ա շեզագ ձեռվ), 1653 թ. (Ձեռ. Վինետ. Բ. 1037 և Ձեռ. Թաւր. 44 բ, 45 ա), 1702 թ. (Ձեռ. Թաւր. 109 բ՝ ձեկազ ձեռվ), անհայտ թվականով, բայց 1428-ից ուշ՝ Ձեռ. Ազուլ.—Արրտ. 1911, 568 (տպված է Հեկազպիս, իմա Հայկազ ազաս): Այժմ գործածական է Հայկազ ձեռվ, բայց կա նաև Հայկազուն, որից Մելիք-Հայկազեան ազգանունը (Կովկաս):

† ՀԱՅԿԱԿ, ար. < Հայկ անունից՝ -ակ փաղաքշական մասնիկով: Հին ժամանակ սովորական չէր. այժմ ընդհանուր տարածված անուն է:

— 1. Հայկակ Ա. նահապետ Հայկազանց. հաջորդեց Վաշտակին, Ն. Բ. 1381 թ. (ըստ Ջամչ.) հաղթեց Ասորեստանցոց Ջամինդէս թագավորին, բայց նրա հաջորդ Բելոքոսի դեմ կրուկելով հաղթվեց և ընկավ պատերազմում.— Խոր. Ա. ժթ. Մխ. անեց. գ. Կղկնտ. Ա. ժե. Սամ. անեց. 45. Մխ. այրիվ. 17, 50. Մին. համդ. 9. Վրաց աղբ. Ա. 74.—Հայկեակ՝ Մագ. թղ. ժթ (որ ըստ հաւուն իւր հակակ, որ է հարթակ հաւասար)։—սեռ. Հայկակայ՝ Կղկնտ. Ա. գ (ավելորդ հավելված, որ չունի հրտր. էմինի):—Ալիշան՝ Հայաստան յառաջ էջ 210—211 մի քիչ ավելի մանրամասն է խոսում Հայկակի ապստամբութեան մասին:

— 2. Հայկակ Բ. թագավոր Հայկազն. հաջորդեց Փաւստի Ն. Բ. 605 թ. (Ջամչ. Ա. 101).—Խոր. Ա. իբ. Բ. ը? Յհ. կթղ. գ.

Ուխտ. Ա. իգ. Մխ. անեց. գ. Կղկնտ. Ա. ժե. Վրդ. է. Մագ. թղ. ժթ. Սամ. անեց. 46. Մխ. այրիվ. 18, 55. Մին. համդ. 11.—սեռ. Հայկակայ Բ? Ասող. Ա. և. Վրդ. ժե. (ըստ էմինի. իսկ ըստ Վնետ. Հայկացի). Սամ. անեց. 46.—Վրաց աղբ. Ա. 74 գրում է «միւս Հայկ», որ է Խոր. «մեւ Հայկակ», որ է Հայկակ Բ:

† ՀԱՅԿԱՆԴՈՒՅՏ, իգ. < Հայկ անունից+դուխտ «աղջիկ».—ան մասնիկը սվելորդ հավելված է, որ առաջացել է Հայկանոյշ բառի նմանողութեամբ: Նորակերտ, բայց տարածված անուն է:

† ՀԱՅԿԱՆՈՅՇ, իգ. < Հայկ անունից+անոյշ բառից, որ «աղջիկ» նշանակութիւնն ունի. Հնից չէ ավանդված: Կազմված է ԺԹ դարում, բայց շատ տարածված անուն է:

† ՀԱՅԿԱՍԵՆ, ար. < Հայկ անունից+սեր, իբր թե «Հայկի սերունդից, Հայկից սերած»: Անցյալ դարում կազմված անուն է, որ ավելի տարածված է Արևմտահայոց մեջ:

† ՀԱՅԿՈՒՂԻ, իգ. < Հայկ անունից՝ -ուի իգականակերտ մասնիկով: Անցյալ դարում կազմված նորակերտ անուն է, բայց շատ տարածված: Փաղաքշական ձևերն են Հայկուկ, Հայկուշ:

† ՀԱՅՈՑ, իգ. և ար. հայ բառի յգ. սեռականից կազմված, իբր թէ «Հայոց ազգից»: Գործածական էր ԺԳ դարից սկսած և անցյալ դարում դեռ գործածական էր Պոլսում, իբրև որական անուն: Սրանից է Հայոցեան ազգանունը, որ հիշված է 1888 թ. (Կարապետեան, Յիշատ. Սամաթ. 171):

— 1. Հայոց, մեծ մայր Շահնշահի, որ Գոգթան գավառի Կոպատոսի անապատում, Թումայ Արճիշեցուն գրել տվեց Աւետարանը՝ 1336 թ.—Ձեռ. Ազուլ. (Արրտ. 1911, 387):

— 2. Հայոց, կին Դաւթի և մայր Թանկիթթունի, որ գրել տվեց մի Աւետարան՝ Կարապետ կրոնավորին, 1358 թ.—Ձեռ. Ազուլ. (Արրտ. 1911, 563):

— 3. Հայոց (գրված է Հաւոց), ար. եղբայր Թումայի. երկուսն էլ մերձավոր Յակոբ վարդապետի, որ Ատուածատուր գրչին գրել տվեց մի Ոսկեփորիկ, 1403 թ.—Ձեռ. Վնետ. Բ. 931:

— 4. Խաւուց (Վանեցոց բարբառով), դուստր Մաւգաւի և կին Մկրտչի, հիշված 1452 թ.—Ձեռ. Վասպ. 415:

— 5. Հայոց, դուստր Թումայի՝ եղբոր տանուտեր Մանկատաւազի, որ Մցի գյուղում գնեց մի Աւետարան, 1455 թ.—Ձեռ. Վնետ. Ա. 582:

— 6. Հայոց, կին Մկրտիչի՝ եղբոր հիրակոս քահանայի, որ Ամ գյուղում օրինակել տվեց Աւետարանը, 1497 թ.—Ձեռ. Նոր-Բայազ. 16 ր:

— Մյուս հիշատակութուններն են՝ Հայոց (սեռն անհայտ) 1681 թ. (Ալպոյաճեան, Պատմ. հայ Կես. Բ. 1879), Հայոց իգ. ժէ դար (Ձեռ. Կես. սարգ. 13), Հայոց իգ. թիֆլ անհայտ, բայց 1311-ից ուշ (Ձեռ. Քաւր. 74 ա), Խաոց՝ սեռն ու թիւը անհայտ (Ձեռ. Վասպ. 166):

ՀԱՅՊԱՏ, իգ. ծագումն անորոշ (հմտ. Հայրաթ): Մի անգամ գտնում եմ հիշատակված Յիսուս որդու մի տպագիր օրինակում (տես Նորագն): Քբվերցս Հայպատին և Վարդոսկին»:

† ՀԱՅԲ, ար. <հյ. հայր բառից. իրապես անուն չէր, այլ տիտղոս, որ կրում էին Արշակունի թագավորների բոլոր մարդպետները (պալատի կանանոցի գլխավորը). հմտ. Բուզ. Դ. ժգ՝ «այր չար և ժանտաբարոյիւք անօրէն և անիրաւ քան զառաջին Հայր անուն մարդպետան».—Բուզ. Ե. գ՝ «Դղակ մարդպետ, որ անուանեալ կոչէր ըստ գործոյն՝ հայր թագաւորին»: Կոչման համար հմտ. հյ. քաղաւորահայր և թրք. Աքարեգ: Ավելի ուշ, ինչպես Աքարեգ, նույնպես և հայր դարձավ անձնանուն:

— 1. Հայր իշխան, Հայկ նահապետի ցեղից. Վաղարշակ Ա (Ն. Գ. 149—127 ըստ Չամչ.) կարգեց նրան ներքինապետ և նրան տվեց Արարատականից մինչև Ճուղուշ և Նախնաւան:— Խոր. Բ. է:

— 2. Հայր մարդպետ, Տիրան Բ թագավորի (1339—350 թ) հրամանով գնաց Զորայ Ռշտունուն բերելու թագավորի մոտ: Ուղեկից եղավ Շահակ և Ներսէս կաթողիկոսներին՝ Կեսաբիս օժման գնալու ժամանակ (1353 թ): Գուռթյամբ կոտորել տվեց Ռշտունեաց և Արժրունեաց տոհմերը. վերջպես ինքն էլ սպանվեց Արժրունեաց վերջին ֆեոդոզ Շաւասպի ձեռքով.— Խոր. Գ. ժե. Բուզ. Գ. ժէ, ժը. Դ. գ, ժգ. Մեսր. եր. 25, 42.— սեռ. Հայրի՝ Բուզ. Դ. ժգ:

— 3. Հայր, մարդպետ Արշակ Բ (1350—368 թ) թագավորի. նախաեսց Փառանձեմ թագուհուն, որի համար Պապի հրամանով և Մուշեղ Մամիկոնեանի ձեռքով սպանվեց.— Բուզ. Դ. ժե. Ե. գ. Մեսր. եր. 53, 86, 88:

— 4. Հայր, մարդպետ Պապ 1368—374 թ թագավորի.— Բուզ. Ե. իգ, լգ:

— 5. Հայր, վանահայր Կճաւի. սրան է գրել Դրիգոր Նաբեկացին (1977—1003 թ) իր Թուղթն ընդդէմ Թոնդրակեցոց.— Գիրք թղ. դր:

— 6. Տէր Հայր, որ Տէր Սարգսի հետ վկայում է կալվածներին նվիրման մի անթվական արձանագրության Հալիձորում.— Ազգագր. հանդ. Դ. էջ 41:

† ՀԱՅՐԱՉԱՅՆ, ար. <հյ. հայր+ձայն բառերից, իբր թե «նա որի ձայնը նման է հորը ձայնին». մի անգամ հիշատակված է ժԳ դարում (բայց ընթերցումը կասկածելի):

— Հայրաձայն, որդի Հայրուտի և Խաթունի, որոնց հիշատակին մի խաչքար է կանգնեցրել Նոր-Բայազետի Գյուլ գյուղում 1284 թ.—Շահխաթ. Բ. 248, Սիսական 54, Գեղարքունի 518:

† ՀԱՅՐԱՆ, ար. կարող է ունենալ երկու ծագում. 1) արաբ. حیران hayrān «հիացած, զարմացած» բառից. 2) Հայրաճուն բառից կրճատված: Գրված է նաև Հերան և Խերան: Վերը (հտ. Բ, էջ 509) խոսելով այս Խերան անվան մասին, ծագումը դնում եմ արաբ. hayrān «հիացած» բառից: Բայց այժմ գտնում եմ, որ ճիշտ չէ այս բացատրութունը: Օտար բառերի և ձայնը ամեն անգամ ի չի տալիս և հատկապես արաբ. hayrān բառը Վանայ բարբառում լինում է հէյրան և չի գառնում խերան (տես իմ թրք. փոխառեալ բառեր, էջ 208): Մնում է ուրեմն դնել Հայրաճուն բառից, որ տես:—Հայրան անվան հետ երկիցս), Հերան 1710 թ. (Ձեռ. Վասպ. 928՝ Մայրան անվան հետ երկիցս), Հերան 1710 թ. (Ձեռ. Վասպ. 1032), Յայրան 1744 թ. (Սմբատեանց՝ Երնջակ 249):

† ՀԱՅՐԱՆՈՒՆ, ար. <հյ. հայր+անուն բառերից. ծնողները կարող են իրենց որդին կոչել իր հոր անունով, բայց նաև այս ձևով, որ միևնույն է գալիս Հմտ. նաև Մայրաճուն: Կրճատ ձևն է Հերան, Հայրան, Խերան, որ տես: Մի անգամ հիշատակված է ժԳ դարում:

— 1. Հայրաճուն, հիշված է Տաշքենդ գյուղի (Նոր-Բայազետ) Ս. Աստուածածին եկեղեցու արձանագրության մեջ՝ ժԳ դար: Այս Հայրաճունի որդիքը շինել են նույն եկեղեցին: Արձանագրութունը տես Սիսական 72 և Սմբատեանց՝ Գեղարքունի 629: Առաջինը կարողում է սեղ. Հայրաճունայ ?, իսկ երկրորդը՝ «հայր Անանիայ», որ իմաստ չունի:

† ՀԱՅՐԱՆՏՈՆ, ար. <հյ. հայր+Անտոն անունից, որ մեր

մեջ հարգված ճգնավոր է (տես Ա հտ. էջ 174): Այսպեսով Հայր-
անտոն բարդ բառ է: Մի անգամ գտնոււմ եմ գործածված 1589 թ.
(Ձեռ. Հալէպի, Ա. 167 բ երկիցս):

† ՀԱՅՐԱՆՑ, իգ. <հյ. հայր բառից, իբր «հերանց, հերանց
տոնից»: Մի անգամ գտնոււմ եմ հիշատակված՝

— 1. Հայրաց, տիկին, կին Հազարշահի, նվիրատու Ս. Թո-
րոս վանից (նախ քան 1420 թ).—Տաշեան, Ցուց. 666 ա:

† ՀԱՅՐԱՊԵՏ, ար. <հյ. հայրապետ «կաթողիկոս կամ վա-
նահայր» բառից. Թերևս Թարգմանաբար ասոր. ܚܝܘܢܐܐܪܐܘܬܐ
rabōlā «sum-
mus pastorum հովվապետ» բառից (Brockelmann, Lex. syr.
345), որ նույնպէս անձնանուն է: Գործածական է մեր մեջ
սկսած Ժ դարից մինչև այժմ: Կրճատ ձևերն են Հայրիկ, Հայրի,
Հայրո, Հոթի (Ղրթ), Սուպօ, Հարպետ (վերջինս տես Տաշեան,
Ցուց. 871), Հեթօ (տես Ձեռ. Վասպ. 52, ուր քիչ հետո նույն
անձը կոչվում է Հայրապետ), Յերո (1756 թ. Ձեռ. Վասպ.
313), Սերու 1674 թ. (անդ 990): Սրանից են Հայրապետեան,
Հայրիեան ազգանունները:

— 1. Հայրապետ ոմն, որի տապանաքարը գտնվում է Երն-
ջակի Ս. Կարապետ վանքի գերեզմանատնում՝ 951 թվից.—Սըմ-
բատեանց, Երնջակ 331:

— 2. Հայրապետ, անորոշաբար հիշատակված է Կարմիր
վանքի մի արձանագրության մեջ 1165 թ. հետևյալ ձևով (ըստ
Բասմաջեան, Ոստան 1911, էջ 235).

† Ի ԹՈՒ ՈՒԴ ՆՈՐՈԳ(ԵՑԱՒ)

ՀԱՅՐԱՊԵՏ

— 3. Հայրապետ քահանա, ծաղկեց այն Աւետարանը, որ
օրինակեց Սարգիս սարկավազը՝ Կոստանդին քահանայի համար,
1200 թ.—Շողակաթ 198:

— 4. Հայրապետ, առաջնորդ Պետրոսի վանաց, ուր շինեց
Ս. Աստուածածին եկեղեցին ի հիշատակ իր և իր եղբոր Շմառ-
նի, 1201 թ.—Արձ. Արցախ 362 (գտնվում է Պօղոս-քիլիսայի
Ջուխտակ վանքի դռան ճակատին):

— 5. Հայրապետ, որդի Վարդանի. ի հիշատակ իր գերդաս-
տանի մի հսկայական խաչքար է կառուցել Մանազկերտի Նորա-
տի գեղի Ս. Յովհան Օձնեցի մատուռում, 1204 թ.—Թորոս աղբ.
Բ. 279:

— 6. Հայրապետ Մշեցի, եղբայր Դավարի, նվիրատու ձե-
ռագրի, 1204 թ.—Հայասպ. 450:

— 7. Հայր(ապետ), միաբան Աստուածընկալ վանքի, 1207
թվին.—Այրարատ 255:

— 8. Հայրապետ քահանա. մերձավոր Սիոն գրչի, որ 1210
թվին օրինակեց Յովհ. Մանդակունու ճառերը.—Իուրեան, Ու-
սուսն. 280, 284:

— 9. Հայրապետ քահանա, գրիչ. օրինակեց Աւետարանը
Ս. Աստվածածնի վանքում, 1211 թ.—Ձեռ. Կարին. 23, Տաթև
1927, 183:

— 10. Հայրապետ քահանայ, օրինակեց Աւետարանը՝ հայր
Յովհաննէսի և Բարսեղ վանականի համար, Սեբաստիա 1211 թ.—
Շողակաթ 198:

— 11. Հայրապետ քահանա, նկարազարդեց մի ձեռագիր
(էջմ. № 364/987), օժանդակությամբ պարոն Յովանէս Ուքանի
և Պապքաչի, Սեբաստիա 1211 թ.—Յովսէփեան՝ Նիւթեր և
ուս. Ա. 12:

— 12. Հայրապետ. կուսակրոն քահանա կամ վարդապետ,
միաբան Հաւուցթառի. իր եղբայր Թաղէոս վարդապետի հետ
միասին Իգնատիոս գրչին գրել տվին մի գեղեցիկ Աւետարան,
որ նվիրեցին նույն վանքին, 1214 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 592—3,
Այրարատ 356:

— 13. Հայրապետ, հիշված է Անդրէաս և Գէորգ քահանա-
ների հետ, որոնք ազատեցին Մլքէ Թագունու Աւետարանը և
նվիրեցին Վարազայ վանքին, 1218 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 389:

— 14. Հայրապետ վարդապետ, առաջնորդ այն միաբանու-
թյան, որ գտնվում էր Ինաթլու գյուղում, 1221 թ.—Յովսէփեան,
Սաղապեանք 3:

— 15. Հայրապետ երեց Սեբաստացի, հիւրընկալեց Նորաւ-
գէս գրչին՝ մինչև գրեց Աւետարանը 1222 թ.—Տաշեան, Ցուց. 558:

— 16. Հայրապետ, իր երեք եղբայրներով միասին մի խաչ
են կանգնեցրել իրենց մոր հիշատակին Սաչնի Սանձք գյուղում,
1230 թ.—Արցախ 159:

— 17. Տեր Հայրապետ, նորոգել է Տաթևի Առաքելոց եկե-
ղեցու ընկո գեմի դուռը, 1253 թ.—Արձ. Սիսական 236, Ազգագր.
հանդ. Գ. 142:

— 18. Հայրապետ, հայր Սոստանէսի և Բարսեղի, որոնք
մի խաչ են կանգնեցրել նրա հիշատակին, Սաչնի Սանձք գյուղ-
ղում, 1253 թ.—Արցախ 159:

- 19. Հայրապետ, միաբան Կիլիկիոյ Ակների վանից 1261 թ.—հրտր. Ազաթ. 1909 թ. յւջ. էջ 101:
- 20. Հայրապետ աբեղա, կրկին շինեց Արատէսի Ս. Սիոն վանքը, նորոգեց եկեղեցին, կալվածներ գնեց և նվիրեց նրան 1270 թ.—Արձ. Սիսական 142, Արրտ. 1888, էջ 767:
- 21. Հայրապետ, հայր Գրիգորի և Լորիկի, որոնք մի խաչքար են կանգնեցրել իրենց ծնողների հիշատակին, Լոյ գյուղում 1271 թ.—Ազգագր. հանդ. Գ. 162:
- 22. Հայրապետ, որդի Սորէնի, իր եղբոր (անունն է Փա...) հետ միասին մի խաչքար են կանգնեցրել իրենց ծնողների հիշատակին, Փառնոս 1271 թ.—Արցախ 307:
- 23. Հայրապետ, նվիրատու Նեղուցի Ս. Աստուածածին վանքի (Բջնիի Արզաքան գ.), 1271 թ.—Արձ. Շահխաթ. Բ. 177, Սմբատեանց՝ Գեղարքունի 313, Այրարատ 258:
- 24. Հայրապետ, կուսակրոն քահանա, եղբայր Հայրուտի և հորեղբայր Աբրահամ քահանայի. որ նրանց հիշատակին մի խաչքար է կանգնեցրել Նոր-Բայազիտի Գյուլ գյուղում, 1284 թ.—Շահխաթ. Բ. 248, Սիսական 54, Գեղարքունի 518:
- 25. Հայրապետ, շինել է մի եկեղեցի՝ Վաչագան Աղուանից թագավորի գերեզմանի վրա՝ 1286 թ.—Բարխուտարեանց, Արցախ 235—6, Պատմ. Աղուանից, Ա. 86:
- 26. Հայրապետ րաբունի, միաբան Արատէսի վանքի ուսուցիչ. կոչված է ընորոգիչ եկեղեցւոյ և սիրող սրբութեանց». նորոգել է նույն վանքը և հասցրել աշակերտներ, որոնցից մէկն է Վարդան վարդապետը, որ գրել է տվել մի Աւետարան 1284 թ. Հայրապետ րաբունապետը մեռել է 1290 թ. և թաղվել նույն վանքում, ուր մեռել է տապանը (այժմ եղեգեաց ձորի Այսաս գյուղում).—Ուղարակեանք 138, Սիսական 142, Արրտ. 1888, 772:
- 27. Հայրապետ եպիսկոպոս Սիւնեաց՝ 1252—1292 թ. էր եղբորորդի և հաջորդ Յովհաննէս Ը եպիսկոպոսի Սիւնեաց. նստավ Սողոմոն Գ-ի հետ. նորոգեց Տաթևը. ուխտի գնաց Երուսաղէմ և հանդիպելով Լեոն Գ թագավորին՝ ստացավ նվերներ Տաթևի վանքի համար: 1274 թ.ին նորոգել է տվել Վարարակի քանդված առուն, որի մասին հիշատակում է նորից իր հոգևոր որդի Տէր Յովհաննէսը՝ 1292 թ.—Օրբ. կբ, կե, կզ, հա. Manus. brit. mus. 294 ր.—սեռ. Հայրապետի՝ Օրբ. կբ, կե, կզ, հ.—Հայրապետայ՝ Օրբ. կզ. Ձեռ. Վասպ. 103.—Արձ. Ազգագր. հանդ. Գ. 129. Նիւթեր հին Հյստ. պատմ. 120:

- 28. Հայրապետ, հայր Հաղիայի, որ Երզնկայի Ս. Կիրակոս վանքին նվիրեց մի Աւետարան, 1298 թ.—Քորոս աղբ. Բ. 298:
- 29. Հայրապետ քահանա, եղբայր Քումայ քահանայի (№ 42). երկուսով միասին Ջաքարիա գրչին գրել են տվել մի Աւետարան, 1304 թ.—Ձեռ. Վասպ. 142—3:
- 30. Հայրապետ եպիսկոպոս Ռարանի, անդամ Սսոյ ժողովի, 1307 թ.—Ազգագ. 1785:
- 31. Հայրապետ եպիսկոպոս Չմշկածագի, անդամ Սսոյ ժողովի, 1307 թ.—Ազգագ. 1786, Չամչ. Գ. 309:
- 32. Հայրապետ. վանահայր Քանատի վանից 1307 թ.—Սիսական 121, 124:
- 33. Հայրապետ, գրել տվեց մի Աւետարան՝ Ղազար կրոնավոր գրչին՝ Ասպիսնկայ անապատում, 1308 թ.—Ձեռ. Դադեան, Բ. 46 ր, Արցախ 143:
- 34. Հայրապետ գրիչ, շարունակեց և ավարտեց մի Աւետարան, որ Յովհաննէս քահանան սկսել էր գրել Կիլիկիոյ Փոսի վանքում, 1309 թ.—Ձեռ. Հալէպի, Ա. 94 աւ Հմմտ. № 38 և 44:
- 35. Հայրապետ կրոնավոր. գրիչ. Արճէշի Ուռնկար վանքում՝ Յովհաննէս վարդապետի խնդրանոք գրեց Սամուէլ Անեցու Պատմութիւնը, 1315 թ.—Ձեռ. Դադեան, Ա. 94 ր:
- 36. Հայրապետ քահանա, գրել տվեց Յովսիան գրչին մի Աւետարան, Հազարակն գյուղում, 1316 թ.—Ձեռ. Վասպ. էջ 166:
- 37. Հայրապետ վարդապետ, առաջնորդ Թիւրքթի վանքի. հաջորդեց Գրիգորին. անդամ Ատանայի ժողովի «1317 թ».—Ազգագ. 1819, Սիսուան 156, 258:
- 38. Հայրապետ, փակակալ Փոսի վանից, 1319 թ.—Ձեռ. Սեբ. (ՀԱ 1924, 518), Հմմտ. № 34:
- 39. Հայրապետ, մառանապետ Ակներ վանից. ձեռնտու եղավ Վարդան վարդապետին՝ գրելու մի Աւետարան, 1323 թ.—Տաշեան, Տուրք. 790:
- 40. Հայրապետ եպիսկոպոս, վանահայր և առաջնորդ Մաշկեոր վանքի, 1325 թ.—Բրս. մրկ. 460. Ձեռ. Միւնխ. 29 ր. Շողակաթ 211, Սիսուան 408 ր:
- 41. Հայրապետ քահանա, վանահայր Դրազարկի վանից, 1325 թ.—Սիսուան 234 ր:
- 42. Հայրապետ քահանա, Կարապետ քահանայի հետ

միասին խնդրեցին Աստուածատուր երեցից՝ օրինակել Աւետարանը, 1327 թ.—Ձեռ. Ազուլ. (Արրտ. 1911, 460):

— 43. Հայրապետ, որդի Յովհաննէսի և եղբայր Աստուածատուր երեցի, որ օրինակեց Աւետարանը, 1327 թ.—Ձեռ. Ազուլ. (Արրտ. 1911, 460):

— 44. Հայրապետ, որդի Յովհաննէս քահանայի. գրիչ. Կիլիկիոյ Փոսի վանքում օրինակեց Սանդուղք տասուածային ելից և Յովհան աստուածարան (վերջինիս մասին տես Ատոմ ճգնաւոր), 1329 թ.—Ձեռ. Դադեան, Ա. 86 բ: Հմմտ. № 34 և 38:

— 45. Հայրապետ վարդապետ Եօթնադրբերցի, ունիթոսական, միաբան Քոնի վանուց, 1330 թ.—Ձեռ. Ներս. 32 բ. Ազգայ. 1845:

— 46. Հայրապետ Պանակահցի, ազգական Ներսէս վարդապետ Սանեցու, նվիրատու ձեռագրի 1332 թ.—Հայագ. 546:

— 47. Հայրապետ քահանա, հայր Գրիգորիս Կրչի, որ Մարմանց գյուղում օրինակեց մի Աւետարան, 1336 թ.—Ձեռ. Նոր-Քայագ. 25 բ:

— 48. Հայրապետ, կուսակրոն արեղա, Յովհաննէս քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, Արծկէի Ս. Աստուածածնի վանքում, 1338 թ.—Ձեռ. Հալէպի, Ա. 72—74:

— 49. Հայրապետ, վանահայր Ռամանոսի վանից, անդամ Սսի եկեղեցական ժողովի, 1343 թ.—Ազգայ. 1870:

— 50. Հայրապետ քահանա, միաբան Երզնկայի Ս. Յակոբ եկեղեցու. Սիմէոն քահանային գրել տվեց Աւետարանը, բայց նա Մարկոսի 110 համարը հասնելուց հետո, թողեց քաղաքը և հեռացավ: Գործը այսպիսի երկար ժամանակ թերի մնալուց հետո, Հայրապետ քահանան խնդրեց իր եղբոր՝ Ազարիա արեղային և նա ի վերջո հանձն առավ գրել և ավարտեց Երզնկայում, 1351 թ.—Թորոս աղբ. Բ. 356—7:

— 51. Հայրապետ սարկավագ, որդի Յովսէփ ավագերեցի, որ հյուրընկալեց Տարօնի Յովհաննէս Ալինասի եպիսկոպոսին, երբ սա պանդխտում էր Երզնկա, 1370 թ.—Ձեռ. Վնեստ. Ա. 780:

— 52. Հայրապետ կրօնավոր, աջակցեց Ստեփանոս գրչին՝ օրինակելու համար Հին Կտակարանը՝ Սղկայու վանքում, 1381 թ.—Ձեռ. Ազուլ. (Արրտ. 1911, 850):

— 53. Հայրապետ որդի Չաքարիայի, կրտսեր եղբայր Կարապետ կրօնավորի, որ Սղկայու վանքում օրինակել տվեց Հին Կտակարանը, 1381 թ.—Ձեռ. Ազուլ. (Արրտ. 1911, 849):

— 54. Հայրապետ, հայր Տիրացու կրօնավորի, որ Բարթուղիմէոս առաքելոյ վանքի միաբան էր և փրկանքով ազատեց զերի ընկած մի Աւետարան Թաթարների ձեռքից, 1388 թ.—Ձեռ. Վասպ. 202:

— 55. Հայրապետ, հայր Տիրացու կրօնավորի, որ հիշվում է Դասապետի և Սիմէոն բարունակատի հետ, որ Վարդապ վանքում գրել տվեց մի Ճառնտիր և նվիրեց Բարթուղիմէոս առաքելոյ վանից, 1399 թ.—Թորոս աղբ. Բ. 429 (անունների նույնութունը, ժամանակի մոտավորութունը և Բարթուղիմէոս առաքելի վանքի անունը ցույց են տալիս, որ այս Հայրապետը նույն է նախորդի հետ, և Դասապետ № 3 և № 4 նույն անձերն են):

— 56. Հայրապետ կրօնավոր. իր եղբայր Յովհաննէս միայնակեացի հետ Վասպուրականում գրել տվեց մի մեծ Ճառնտիր՝ Յովհաննէս քահանային, Յովհաննէս կրօնավորին և Աւետիք սարկավագին, 1402 թ.—Ձեռ. Կարին. 94, Նոտարք 16:

— 57. Հայրապետ, միայնական Տաթևու վանից. օգնեց Գր. Տաթևացուն՝ երբ սա գրում էր իր Քարոզդիրքը 1407 թ.—Տաթև. ամ. 721:

— 58. Հէրապետ, որդի Վարդանի և հանգուցյալ եղբայր Թաղէոս քահանայի (№ 55), որ Մոկաց Կաղթանց գյուղում, Յովհաննէս քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, 1409 թ.—Ձեռ. Վասպ. 294:

— 59. Հայրապետ, սարկավագ Պորաձորի Ս. Աստուածածին վանից, 1410 թ.—Ձեռ. Դադեան, Բ. 51 բ:

— 60. Հայրապետ արեղա, որդի Գորգի (№ 26), օրինակեց մի Հաւաքածոյ, Ս. Թորոսի վանքում, նախ քան 1420 թ.—Տաղեան, Յուլյ. 665—6:

— 61. Հայրիկ, մանկտավագ Ս. Թորոսի վանքում, նախ քան 1420 թ.—Տաղեան, Յուլյ. 666 բ:

— 62. Հայրապետ, կազմեց այն Աւետարանը, որ Կարապետ վարդապետը (№ 207) բերել էր Երուսաղէմից և նվիրել Ս. Աստուածածնի տաճարին, 1421 թ.—Նոտարք 50:

— 63. Հայրապետ, միաբան Կողուց վանքի 1428 թ.—Տաղեան, Յուլյ. 583 բ:

— 64. Հնրապետ քահանա, մերձավոր Ստեփանոս կրօնավորի, որ Պոսրովայ վանքում, Վարդան գրչին գրել տվեց Աւետարանը՝ 1430 թ.—Ձեռ. Վասպ. 358:

- 65. Հայրապետ կրոնավոր, որդի Հուսէն բէկի և Հերիքի-
գնեց մի Աւետարան 1431 թ.—Նօտարք 97:
- 66. Հայրապետ կրոնավոր, կազմեց այն Մաշտոցը, որ
Կարապետ քահանան գրեց Մկրտիչ վարդապետի համար, Արճէշ
1432 թ.—Նօտարք 101:
- 67. Հայրապետ, հայր Ռստակէս երեցի, որ ստացավ մի
Աւետարան, 1435 թ.—Ձեռ. Քաւր. 13 ա:
- 68. Հէրապետ կրոնավոր, որի ինգրանոք Վարդան քա-
հանան օրինակեց Յայսմաւուրքը, Վան 1441 թ.—Աւգեր. Լիակ.
վրք. սրբ. ԺԱ, էջ 6է:
- 69. Հայրապետ, որդի Աղմէլիքի՝ քրոջ Յովհաննէս կրո-
նավորի, որ Բերկրիի Նղավանքում, Յակոբ արեղային գրել տվեց
Աւետարանը 1442 թ.—Ձեռ. Վասպ. 347:
- 70. Խերապետ, ւտարածամ հանգուցեալ՝ եղբայր Յո-
հաննէս վարդապետի, որ Գամաղիէլի վանքի վանահայրն էր և
օրինակել է Ճաշոցը 1442 թ.—Նօտարք 128:
- 71. Հայրապետ, միաբան Սեպուհ լեռան Ս. Գրիգոր Լու-
սաւորիչ վանքի, 1445 թ.—Նօտարք 135:
- 72. Հայրապետ, միաբան Ռշտունեաց Ս. Յակոբ վանքի,
1445 թ.—Նօտարք 139:
- 73. Հայրապետ քահանա, հայր Ստեփաննոս գրչի, որ
Մկրտիչ Աղթամարցի Գուքենց արեղայի համար օրինակեց Յայս-
մաւուրքը, Բաղէշ 1446 թ.—Նօտարք 152:
- 74. Հայրապետ կրոնավոր, որի հիշատակին մի արձա-
նագրություն կա Ռշտունեաց Գանձակ գյուղի Ս. Գէորգ եկե-
ղեցում, 1447 թ.—Նօտարք 155:
- 75. Հայրապետ, քրանին աշակերտեալ, գրչի. օրինակեց
Աւետարանը՝ Ասլիմէլիքի համար, Մառիկու վանքում, 1447 թ.—
Նօտարք 157:
- 76. Հայրապետ արեղա, որդի Թումայի, Ռշտունեաց
Շատվան գեղից. Աղթամարում ներսէս արեղային գրել տվեց մի
Աւետարան և նվիրեց Նկարինայ մենաստանին, 1448 թ.—Նօ-
տարք 160:
- 77. Հերապետ կրոնավոր, որդի Մելքիսեթի. Բաջբերու-
նեաց Ձորոյվանքում, ծերունի Թումա գրչին գրել տվեց մի Ա-
ւետարան, 1449 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 691:
- 78. Հայրապետ, որդի Ներսէս քահանայի, եղբայր Աւե-
տիսի և հորեղբայր Վարդան զրակապի, որ Արճէշում Յովհան-

- նէս քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, 1450 թ.—Ձեռ.
Քաւր. 69 բ:
- 79. Հայրապետ, հերպետ Վարազմյ թէ Սուխարայ վանքի,
1454 թ.—Նօտարք 175:
- 80. Հերապետ, երկու համանուն միաբաններ (Տր վանքի),
1456 թ.—Ձեռ. Վասպ. 425:
- 81. Հէրապետ քահանա, օգնեց գրելու Յայսմաւուրքը՝
Լիմ կղզում, ստացող Ստեփաննոս Ղարիպաճի համար, 1457
թ.—Ձեռ. Քաւր. 105 ա:
- 82. Հայրապետ արքեպիսկոպոս, առաջնորդ Բարթու-
ղիմէոս առաքելոյ վանից Աղբակու, 1458 թ.—Ձեռ. Քաւր.
69 բ:
- 83. Խէրապետ քահանա, միջնորդեց մի Աւետարան նվի-
րելու Ս. Վարդանայ վանքին, 1460 թ.—Ձեռ. Վասպ. 434:
- 84. Հերապետ, որդի Նորտունկի, որ գնի միջնորդ եղավ
աանուտեր Էդիլաճի և Յովհաննէս գրչի միջև, Արճէշ 1463 թ.—
Ձեռ. Վենետ. Ա. 621:
- 85. Հայրապետ գրիչ. Աղթամարում օրինակեց մի Աւե-
տարան, 1465 թ.—Ակինեան՝ Գաւազանագիրք 115:
- 86. Հէրապետ քահանա, որդի Յովհաննէսի, գրիչ. Սալ-
չուկ խաթունի պատվերով գրել է մի Մաշտոց, 1466 թ.—Քորոս
աղբ. Ա. 232, Բ. 337—8:
- 87. Հայրապետ եպիսկոպոս, Անաւարդայի Ս. Աստուա-
ծածին վանքում, Մատթէոս քահանայի համար օրինակեց Ճաշոցը,
1466 թ.—Ձեռ. Հալէպի, Ա. 235 բ, 236 բ:
- 88. Հայրապետ (կամ Հէրապետ) արեղա, որդի Խաչիկի,
մայրն է Ոսկիտիկին, քրոջ որդին է Աղթամարցի Թովմա Մինա-
սենց նշանավոր վարդապետի (№ 165). 1425 թվին կոչվում է գեռ
«նորարարող սարկաւազ», 1428-ին «նորարարող քուրորդույ
իմոյ», ապա միաբան Աղթամարի վանքի (1441 թ), ավելի ուշ
զարձավ նշանավոր գրիչ՝ Աղթամարի Ստեփաննոս Գ կաթուղի-
կոսի օրով (1464 թ), որի մօրաքեռորդին էլ և որի հետ գնաց
կոսի օրով (1464 թ), որի մօրաքեռորդին էլ և որի հետ գնաց
1459 թ. և մի Ճառընտիր 1467 թ. (կեսը էջմիածնում, կեսը
Աղթամար).—Ձեռ. Վասպ. 354, 384, 387—8, 392—3, 397, Նօ-
տարք 89, 127, 133, 146, 193, 231, Ազգասպ. 2174:
- 89. Հերապետ, որդի Զանիբէկի, հանգուցյալ եղբայր
Կիրակոս երեցի Զօշկանց, որ օրինակեց Ճառընտիրը՝ սկսելով

Բաղէշում և ավարտելով Աղթամարում, 1467 թ.—Նոտարք 230:

— 90. Հայրապետ (Ներսէս), որդի տանուտեր Առաքելի, որ Գամաղիէի վանքում, Յովհաննէս վարդապետին գրել տվեց մի Աւետարան, 1469 թ.—Ձեռ. Վասպ. 453—5:

— 91. Հայրապետ, մերձավոր Մկրտիչ քահանայի, որ Բիւրականում օրինակեց «Ժողովածու քերթուածոց», 1469 թ.—Ձեռ. Վինետ. Բ. 1114:

— 92. Հայրապետ, հորեղբայր Կիրակոս կրօնավորի, որ Եկեղեցաց գավառի Կայիփոսի վանքում գրել տվեց մի Սաղմոս, 1470 թ.—Քորոս աղբ. Բ. 305:

— 93. Հայրապետ գրիչ. Եկեղեցաց գավառի Կայիփոսի վանքում, Կիրակոս կրօնավորի համար գրեց մի Սաղմոս, 1470 թ.—Քորոս աղբ. Բ. 305:

— 94. Տէր Հայրապետ, ուրիշ քահանաների հետ վկայում է, որ մի Աւետարան է նվիրված Աբրահամ քահանա Մարցուն, 1471 թ.—Ձեռ. Հալէպի, Ա. 59 ր:

— 95. Հայրապետ, մերձավոր Յակոբի, որ Երզնկայում ստացավ մի Աւետարան, 1477 թ.—Ձեռ. Վինետ. Ա. 628:

— 96. Հայրապետ, որդի Մարտիրոսի և թոռ Խոսրովի, որ Բանաշէնում Միխիթար քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, 1478 թ.—Ձեռ. Վասպ. 483:

— 97. Հայրապետ, որդի Սահակի և թոռ նույն Խոսրովի, 1478 թ.—Ձեռ. Վասպ. 483:

— 98. Հայրապետ, որդի Ամոնի և թոռ նույն Խոսրովի, 1478 թ.—Ձեռ. Վասպ. 484:

— 99. Հերապետ, կազմեց այն Աւետարանը, որ Մուշում գրել տվեց Խոջա Յովսէփը 1479 թ.—Ձեռ. Սեբ. = ՀԱ 1925, էջ 263:

— 100. Ներապետ, հորեղբայր Վարդան արեղայի, որ Կոռուց տնապատում, Խաչատուր արեղային գրել տվեց Աւետարանը, 1481 թ.—Ձեռ. Վասպ. 488:

— 101. Տէր Հայրապետ, կրօնավոր Ազուլիսում, 1481 թ.—Սմբատեանց՝ Երնջակ 300:

— 102. Հայրապետ, եղբորորդի Չաքարայ արեղայի, որ Յակոբ քահանայից գնեց մի Շարակնոց, Երզնկայում, 1487 թ.—Ձեռ. Հալէպի, Ա. 27 ա:

— 103. Հայրապետ արեղա, որդի Խաչատուրի. գրիչ. Աղթամարում, Գէորգ արեղայի օրինակի վրայից (որի թվականը

անհայտ է) օրինակեց Աւետարանը՝ Դովաթխաթունի համար, 1490 թ.—Ձեռ. Նոր-Քայազ. 11—12:

— 104. Հայրապետ, որդի Վարդանի, որ Մոկաց Շատախ քաղաքում, Իսրայէլ քահանային գրել տվեց Աւետարանը, 1491 թ.—Ձեռ. Վասպ. 518:

— 105. Հայրապետ, եղբայր Ստեփան արեղայի Այրի վանից, որ գրեց մի Աւետարան, Համանգուլ կույսի համար, 1493 թ.—Քորոս աղբ. Բ. 304:

— 106. Հայրապետ վարդապետ. գրիչ. Յովհաննէս վարդապետի հետ միասին Աւագ վանքում օրինակեցին Նարեկը՝ Ձեռ = 1496 թ.—Ձեռ. Կարին. 176:

— 107. Հայրապետ, որդի Կիրակոս քահանայի, որ Ամ գյուղում գրել տվեց մի Աւետարան, 1497 թ.—Ձեռ. Նոր-Քայազ. 16 ր:

— 108. Հէրապետ, որդի Վարդանի, տանուտեր Շատախի. ազատեց գերի ընկած մի Աւետարան և նվիրեց Գատրկի վանքին, 1499 թ.—Ձեռ. Վասպ. 318:

— 109. Հայրապետ արեղա Տեռ վանից (Սեբաստիա). կըրակի մեջ գցվելով նահատակվեց հավատքի համար ՁՁԻ = 1533 թ.—Սամ. անեց. շար. 176 = Առաք. պամ. 487. Չած. Գ. 516, Տաշեան, Տուց. 871, Նոր վկ. 370:

— 110. Հայրապետ Ա. Փակախեցի. կաթուղիկոս Ազթամարի «1705—1707 թ», հաջորդ Յովհաննէս Կեծուկի. Նարեկի մոտի Փակախ գյուղից էր, Քովմա կաթուղիկոսի քեռորդին և ինքն էլ շուշտակ վարդապետ:—Ակինեան, Գաւազանագիրք 145—146, Հաւաք. 63, Ազգապ. 2868:

† ՀԱՅՐԱՍԵՆ, ար. < հյ. հայր+տեղ բառերից (իբր նա որ իր հոր տեղը բռնել է կամ պիտի բռնի): Մի անգամ հիշատակված է՝

—Հայրատեղ, որդի Քէրի. կանգնեցրել է մի խաչքար իր և իր ծնողների հիշատակին՝ Դոնդի (Լոռի) գերեզմանատանում (թվականն անհայտ):—Յարութիւնեան, Ներս. զպր. սաների Ա. հանապ. 63, Ազգապր. հանգ. է, 424:

ՀԱՅՐԻՆ, սեռն ու ձևը, հետեւաբար նաև ծագումը անհայտ. մի անգամ գտնում եմ հիշատակված ԺՁ գծր սեռ. Հայրիմիմ ձեզով (Ձեռ. Սանատ. 7 ր):

† ՀԱՅՐԺԵԼԻՔ, իգ. հյ. հայր+արար. melik բառերից, իբր

թե ընտ որի հայրը մեղիք է՝ ըստ իս ձևափոխված է Հայրսեղիքի
ձևից, որ տես եկեղեցիի բառի տակ: Գրված է՝

— 1. Հեր միլիք, կին Մերուն աղայի, մեծ մայր Սելչուկ
խաթունի, որ Հայրապետ քահանային գրել տվեց մի Մաշտոց,
1466 թ.—Քորոս աղբ. Ա. 232, Բ. 337—^հ:

— 2. Հերմիլիք, գուսար Ստեփաննոսի, քույր Սելչուկ խա-
թունի, նախորդի թոռն է.—Քորոս աղբ. Բ. 338:

— 3. Հերմիլիք հիշված է նաև անթվական մի հիշատակա-
րանում, Ձեռ. Վասպ. 610:

† ՀԱՅՐՈՒԿ, ար. (սեռ. Հայրկանն ձևով (բայց գուցե ուղ-
ղականն է Հայրիկ) < հյ. հայր բառից՝ փաղաքշական մաս-
նիկով. հիշված է մի անգամ ԺԲ դարում:

— Հայրուկ, գրիչ. իր եղբայրների (Ստեփաննոսի, Սարգսի
և Գրիգորի) հետ միասին օրինակել է մի հոյակապ ճառընտիր
(ԺԲ դար).—Ազգեր. Լիակ. վրթ. սրբ. ԺԱ. էջ ՀԱ, Ձեռ. Վենետ.
Բ. 64—66:

ՀԱՅՐՈՒՄ, ար. ծագումն անհայտ. սրանից է Հայրումեան(ց)
ազգանունը, որ կայ նաև Խերումեանց ձևով (Կա պրս. ۱۰۰۰
Härgüm et anուն քաջի միոջ) (ԳԻ 253 ա): Այս անունով հիշ-
ված ունինք՝

— 1. Հայրում, որի անունով կա մի խաչքար Նոր-Բայա-
զեղի Գյուլ գյուղում, 1284 թ.—Սմբատեանց՝ Գեղարքունի 518,
Շահխաթ. Բ. 248. Սիսական 54 (վերջին երկուսը գրում են
Հայրուտ):

— 2. Կա նաև Հայրում՝ ԺՅ դար (Ձեռ. Ն. Բայադ 18 Բ)
և Հերում 1653 թ. (Ձեռ. Քաւր. 45 ա), Հերում 1766 թ. (Ձամբու
էջ 167):

ՀԱՅՐՈՒՏ, ար. ծագումն անհայտ: Հիշված է ԺԳ—ԺԴ դա-
րերում:

— 1. Հայրուտ, «վայելեց ձիավարժ իշխանութունը» և
ուպա դարձավ միաբան Արցախի Վարդգայ Ս. Նշան վանքի, Յով-
հաննէս վանահոր մոտ, 1261 թ.—Արցախ 338:

— 2. Հայրուտ 1284 թ. տես վերը Հայրում:

— 3. Հայրուտ պարոն, շինել է Բարսեղի վանքի, Քանաթի
վանքի և Ս. Կաթուղիկէի ազոթանոցները 1335 թ.—Խաղաղ-
եանք 115:

ՀԱՆԱՌՈՒՄ, ար. ծագումն անհայտ. մի անգամ հիշված է
1638 թ. (Ձեռ. Վասպ. 896):

ՀԱՆԴՈՒՐ, իգ. ծագումն ինձ անհայտ. հիշատակված է մի
անգամ 1573 թ. (Ձեռ. Վասպ. 30):

* ՀԱՆԷՍ, ար. կրճատված է Յովհաննէս անունից. մնացյալը
տես անդ:

— 1. Հանես. կառուցել է Կապտավանքի եկեղեցին (Արցա-
խի Տաւուշ գյուղում), 1151 թ.—Արցախ. 332:

— 2. Հանես, ծերունի մորեղբայր Կրակացի Ներսէս արե-
ղայի, որ Երուսաղէմում օրինակեց ճառընտիրը 1335 թ.—Ձեռ.
Վենետ. Ա. 149, Բ. 348:

— 3. Հանես, հայր Թութկանց Աստուածատուրի, որ Ոստա-
նում ազատեց զբրի ընկած մի Աւետարան և Կիրակոս երեցի
ձեռքով նվիրեց Կապուտ գեղի եկեղեցուն, 1487 թ.—Ձեռ. Վասպ.
էջ 115:

† ՀԱՆԻԿ, իգ. < հյ. հանի բառի փաղաքշական հանիկ «մեծ
մայրիկ, տատիկ» ձևից. հիշատակված է իբրև անձնանուն ԺԶ—
ԺԷ դարերում:

— 1. հանիկ, դուստր Նորատունկի, մերձավոր Գեղամեցի
Առաքել սարկավազի, որ Կարնոյ Թուանճ գեղում օրինակեց
Մաշտոցը, 1589 թ.—Ձեռ. Հալեպի, Ա. 167 Բ:

— 2. հանիկ, հիշված է 1629 թ. (Կնիք հաւ. յոջ. IV),
Հանիկ 1652 թ? (Ձեռ. Վենետ. Ա. 762), սեռ. Հանկանն՝ անթը-
վական Արձ. Հոռոմոսի վանից (Շիրակ 25, Արրտ. 1870, 271):

* ՀԱՆԱ, ար. < Յովհաննէս անվան արար. ۱۰۰۰ Yuhanna
ձևից կրճատված: Տես և Յովհաննէս անվան տակ:

— 1. Հանա Երուսաղէմացի, պատմիչ. պատրիարքական
փոխանորդ էր Յովհաննէս Կոլոտ և Գրիգոր Զ. Շղթայակիր
պատրիարքների ժամանակ. իր փութաջանությամբ և մաքուր
չործունենությամբ մաս ունի Երուսաղէմի պարտուց հատուցման
մեջ և համարվում է Շղթայակրի աջ բազուկը: Գրել է Երուսա-
ղէմի ընդարձակ պատմությունը 1727 թ. (տպված է Պոլիս
1734 թ. և այլ ևս մի քանի անգամ). մեռել է 1733 թ.—Ազգապ.
2877, Չամչ. Գ. 769, 773—4. Լէօ, Հյկ. տպագր. Բ. 158:

— 2. Հանա (մի նույ) ոմն Պոլսեցի, հիշված է 1720 ական
Թվերին (Աբր. երև. 53):

ՀԱՆՈՓՈՐ, ար. ծագումն ինձ անհայտ. հիշված է մի ան-
գամ 1570 թ. (Ձեռ. Վասպ. 672):

* ՀԱՆՁԱՆ, ար. կրճատված է Յովհաննէս անվան փաղաքշա-
կան Սեանցան ձևից. մի անգամ գտնուում եմ հիշատակված Ձեռ.

Սեբ. = ՀԱ 1925, 472 թվականն անհայտ (բայց 1578 թվից ուշ) մի հիշատակարանում:

ՀԱՊԱԻ, ար. թվի ծագած Ապով անունից, որի մի այլ ձևն է Ապալ. այժմ Արով. բոլորի մայրն է Աստուածապով. (տես այս անունները): Հիշատակված է մի անգամ՝

— Հապալ, պապ Մուրադի, որ Արճէշում, Ստեփաննոս գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1486 թ.—Ձեռ. Վասպ. 498:

*ՀԱՊՈՒԼ, ար. ըստ իս պետք է կարդալ Հարուլ և հասկանալ Արուլ, որից և Արուլեան ազգանունը (Տիդիս). նույն է վրաց. Արուլածե ազգանվան հետ. բոլորն էլ ծագում են Արուլ ձևից, որ Ջուախքի մի լեռան անունն է: Հապուլ ձևը մի անգամ գրտնում եմ հիշատակված 1666 թ. (Ձեռ. Վասպ. 928) և մի անգամ էլ անթվական մի հիշատակարանում՝ Արցախ 40:

*ՀԱՋԱԹ, ար. < արաբ. حـ hājā Կայետք, կարիք» բառից. գտնում եմ մի անգամ հիշված 1586 թ. (Manus. brit. mus. 269 p. 270 ա կն):

*ՀԱՋԱՋ, ար. < արաբ. حـ hājā, hijā) Եունքի տակի ոսկորը, աչքի փոսը (ականոդիք), արևը նոր ծագելու ժամանակ հորիզոնից բարձրացած առաջին բարակ շերտը», حـ hājā) անձնանուն է (Կամուս, Ա. 382): Մի անգամ գտնում եմ հիշված՝

— Հաջալ, որդի Ապլհա[սանի], մեռել է մանուկ հասակում, 1034 թ. Կնում է իր գերեզմանը Խձկոնքում, հետևյալ արձանագրութայամբ. «Ի նՁԳ թուխ ես Հաջալ որդի Ապլհա... տղական հասակի ելի յաշխարհն և ոչ տեսի [զվ]անչութն սորա և սուգ մեծ թողի ծնողաց իմաց առ Գս յիշեցէք զիս աղ» (Շիրակ 130):

*ՀԱՋԱՐԻ, ար. թե իգ. < արաբ. حـ hajar բառից, որ նշանակում է «քար, հանքից նոր գուրս բերված և դեռ չմաքրած արծաթ կամ ոսկի» (Կամուս, Ա. 811), որ և արարներ մոտ արական անուն է (տես անդ, էջ 812, սող 1—2): Մի անգամ գտնում եմ հիշատակված նորավանքի անթվական մի արձանագրութայան մեջ՝

— Հաջարի, որ «իր մոմուսին Մէլիքի» հետ նվերներ է տրել նորավանքին.—Արձ. Սիսական 200:

*ՀԱՋԻ, ար. < արաբ. حـ hājī «մահաեսի» բառից, որ մահճեզականների մոտ էլ արական անուն է: Այսպես օրինակ՝ Հաճի պիկ բունակալը, որ Բջնին քանդեց, ժողովուրդը կոտորեց, երկիրը աւերակ գարձրեց 1358 թ. (Արձ. Այրարատ 273—4):

Հնուց մեր մեջ ավանդված չէ, բայց քիչ անգամ գործածվում է այժմ (Սեբաստիա, Ախալցխա):

— Աջիբեգ, ար. հիշված է 1389 թվից ուշ գրված անթվական մի հիշատակարանում.—Ձեռ. Ագուլ. (Արրտ. 1911, 759—760):

*ՀԱՍԱՆ, ար. < արաբ. حـ hasan անունից, որ նշանակում է բուն զգեղեցիկ): Գործածվել է մեր մեջ սկսած Թ դարից և տեղի է մինչև ժե դարը: Այժմ ի սպառ խափանված է:

— 1. Հասան, որդի Շապուհի. հիշվում է իբրև վկա Տաթևի 844 թվի կալվածագրում.—Օրբ. ԼԷ:

— 2. Հասան իշխան, օգնական Աշոտ Արծրունի իշխանի. Բուդայից պաշարվելով՝ քաշվեց Նկան բերդը «852 թ».—Արծր. Գ. բ:

— 3. Հասան Անձևացի, մասնակցեց Գուրգէնի պատերազմին ընդդեմ Բուդայի «852 թ».—Արծր. Գ. դ.—Թվի թե սա է Հասան տեր Անձևացեաց, որ հիշված է Եղիշէի Անձևացեաց օրինակում, Գուրգէնի և Գէորգի հետ. տես Գալֆայեան հրտր. Եղիշէի, տպ. Թէոդոսիա 1861, էջ Գ.—է. ըստ Ակինեան՝ Եղիշէ Ա. 109 կեղծիք:

— 4. Հասան Արծրունի, որդի Վասակ ամբարիշտի, քեռորդի Գրիգոր-Դերենիկի, տեր Սեան ամրոցի. խաբեութայամբ բունեց և բանտարկեց Գրիգոր-Դերենիկին. Աշոտ Ա Բագրատունին («858—890 թ») ազատեց նրան: Օգնեց Ափշին ոստիկանին՝ ավերելու Հայաստանը: «899 թվին»՝ դավադրութայամբ ուզեց բռնել Վասպուրականի իշխան Աշոտ Արծրունուն, բայց ինքը ընկավ Աշոտի ձեռքը, որ բունեց և աչքերը փորեց: Հասանը զզջաց իր արածի վրա և կրոնավոր դարձավ.—Յն. Կթղ. ԼԵ. Արծր. Գ. ի. 1. Գ. բ.—սեռ. Հասանայ՝ Արծր. Գ. ի, իբ, Լ. Գ. բ. Յն. Կթղ. ԼԵ.—կոչվում է նաև Հասանիկ, որից սեռ. Հասանկան՝ Արծր. Գ. ի:

— 5. Հասան Գնթունի, բերդապահ Կարուց, իշխան և հրամանակատար արքունեաց, հավատարիմ Սմբատ Ա Թագավորի: Երբ Ափշին ոստիկանը պաշարեց Կարսը, Հասանը ստիպվեց վերջապես Թագավորական ընտանիքով միասին անձնատուր լինել «898 թ».—Յն. Կթղ. լե, խբ.—սեռ. Հասանայ՝ Յն. Կթղ. խբ.—Այրարատ 27 p. Ազգապ. 1010, Չամչ. Բ. 722:

— 6. Հասան Գնթունի, որդի Խաջանի. շինել է Ուղուզլի գյուղի (Շիրակ) եկեղեցին: Թվականը անհայտ է, բայց համարվում է Թ դարից: Թերևս նույն է նախորդի հետ և հայրն է Վասակ Ա Աշոտ Գնթունի (Ն 39) եղբայրների:—Արձ. Շիրակ 18, Բժշկեան, Ճանապ. ի Լեհ. 81, Այրարատ 248:

— 7. Հասանի Հաւնուհի, մեծ իշխան, Յուսուփ ոստիկանի արշավանքի ժամանակ, 15 նախարարների և Վրաց Ատրնեբուհի թագավորի հետ միացած՝ խորհուրդ արին սպանելու Մմբատ Ա թագավորին. բայց թագավորը բռնեց նրանց և կուրացրեց բուրին «908 թ».—Այրարատ 27 բ (դավակից է դնում նաև Հասան Գնթունուն Ն 5), Չամչ. Բ. 738. Ազգապ. 1028:—Հմմտ. նաև նախորդ երկու անունների վկայութունները:

— 8. Հասան իշխան, որդի Կորայ Բրդի, որդւոյ Սմբատայ իշխանաց իշխանի Սիւնեաց, թոռան Փիլիպպէի Ա (Ժ դար):—Օրբ. ծթ:

— 9. Հասան Պահլաուհի, որի որդին Գրիգոր շինել է մի եկեղեցի, ինչպիսի հիշում է ինքը Կեչառուի արձանագրութեան մեջ, 1003 թ.—Պաղարկեանք 71, Այրարատ 259—260: (Այս Գրիգորը մագիստրոսը չէ. արձանագրութեանը թվագրված է ՆՁԲ, որ սխալ է. Ալիշան ուղղում է ՆԾԲ=1003. տես նաև Գրիգոր Ն 125):

— 10. Հասան, որի համար Գրիգոր Մագիստրոսը Կեչառուի մեծ արձանագրութեան մեջ պատարագ է նշանակում, 1051 թ.—Այրարատ 260, Շողակաթ 181 (նախորդ Հասանն է):

— 11. Հասան, հայր Ապիրատ իշխանի և պապ Վասակի. Բարսեղ (Ն 12) կաթողիկոսի («1105—1113 թ») պապի հայրն է (Ժ դար).—սեռ. Հասանայ՝ Ուռհ. 10, 211, 269. Մմբ. պտմ. էջ 28:

— 12. Հասան մագիստրոս Պահլաուհի, հայր Ապիրատի (1176) և պապ Գրիգորի (1178) և Բարսեղ (Ն 23) եպիսկոպոսի Անուոյ († 1203).—Ալիշան, Հայապ. 390, Շնորհ. և պրգյ. էջ 13:

— 13. Հասան, ավագ որդի Սուր Սաչիկ (Ն 7) իշխանի Վասպուրականի. հաղթեց թուրքերին և լուծեց իր եղբոր մահվան վրեժը՝ 1041 թ.—Ուռհ. 90—92, Մմբ. պտմ. 59, 60.—սեռ. Հասանայ՝ Ուռհ. 91, 92, 219. Մմբ. պտմ. 60:

— 14. Հասան, որդի Մմբատի. իր անունով մի խաչքար է կանգնեցրել Հաւուցթառում, 1081 թ.—Շողակաթ. 182:

— 15. Հասան, որդի Գրիգորի. Սիւնեաց Սենեքերիմ Ա թագավորի ազատներից. նորաշինիկ գյուղը և Ձեռատի վանքը նվիրեց Տաթևին՝ 1086 թ.—սեռ. Հասանայ՝ Օրբ. ծթ:—Միստկան 249:

— 16. Հասան իշխանաց իշխան, որդի Սենեքերիմ արքայի. վախճանվեց մատաղ հասակում, հայրենի փառքից զրկված և

օտար... (Ֆնացյալը թերի). իր անվան է նվիրված նորավանքում անթվական մի խաչքար (Միսական 200): Այս Սենեքերիմն է թագավոր Սիւնեաց և Կապանի, որ խարդախութեամբ սպանվեց Պարտաւի ամիրայի ձեռքով՝ 1094 թ.—Հասանն էլ շուրջ նույն ժամանակից է:

— 17. Հասան, ազգական Գրիգոր Մագիստրոսի. նորոգել է և իր անունով կոչել Հասան-Ղալա քաղաքը (ԺԱ դար).—Այրարատ 19:

— 18. Հասան, Սաչինի Կեսուժեան Առանշահիկ տոհմից. ամուսնացավ Փառխոսի Սենեքերիմ և Գրիգոր (Ն 126) թագավորների մահից (1003 թ.) հետո նստավ Փառխոսում: Սրա որդին է Գրիգոր՝ փառավոր իշխան Փառխոսի (ԺԱ. դար):—Բարխուտ. Պատմ. Աղուանից 178:

— 19. Հասան, որդի Վասակի, եղբայր Բարսեղ կաթողիկոսի Անեցւոյ (Ն 12), որ նստավ 1105—1113 թ.—Ուռհ. 221:

— 20. Հասան, որդի Դեամոյ, պատերազմում սպանեց Մմբատին, որ Սաւախան բերդի (Գանձասար) տեր Վասակ իշխանի որդին էր (շուրջ 1147 թ.)—Հայապ. 387:

— 21. Հասան, որդի Վասիլի, եղբայր Գրիգոր Դ Տղայի († 1193 թ). մեռավ հրիտասարդ հասակում, նախ քան 1174 թ.—Թորոս աղբ. Ա. 118:

— 22. Հասան, որդի Սաղբակ Բ-ի, եղբայր Ջաջուռ Բ-ի և Վասակի, նաև Գրիգորի և Աբուսի. մի խաչքար է կանգնեցրել Հաւապտուկ բլրի գլխին, 1184 թ.—Յովսէփեան՝ Սաղբակեանք 32 (նույնացնում է Բաղաց թագավորի փեսա Հասանի հետ, բայց նա որդի է Վախտանգի, իսկ սա որդի է Սաղբակի):

— 23. Հասան Սակեանց, իշխան Սաչինի, Գետաքարեցի, տեր Սոյախան բերդի. որդի Վախտանգի և թոռն Մեծ Հասանի (Տվ է այս անձը): Ամուսնացավ Բաղաց Գրիգոր Բ թագավորի դուստր Կատայի հետ (Ն 7) և եղավ ժառանգ թագավորութեան: Երբ թուրքերը գրավեցին Բաղաբերդը, ինքը ընտանիքով փախավ Սաչին (1170 թ): Կատայից ունեցել էր երեք որդի (Վախտանգ, Մմբատ, Վասակ). Կատայի մահից հետո ամուսնացաւ Կիւրիկէ Գ թագավորի Մամա կամ Մամքան դստեր հետ, որ Աբաս Բ-ի ջուրն էր: Սրանից էլ ունեցավ ևս երեք որդի (Գրիգոր, Սոյախան և Գրիգորիս), 40 տարի իշխանութեան վարելուց և շատ հաղթութուններ տանելուց հետո, իր զավառները բա-

ժանեց վեց որդիների միջև և իր կնոջ՝ Մամայի հետ գնաց Դատի վանքը, որի առաջնորդն էր իր եղբայրը՝ Գրիգորիս (№ 194) և կրոնավոր դարձավ (1182 թ)։ Նորոգել է Կեչառու վանքը 1188 թ. և նրան նվերներ է արել—Օրբ. 4.—սեռ. Հասանայ՝ Մխ. դո. նխդր. ժա. նոր վկ. էջ 31.—Արձ. Այրարատ 262, 268 ա (թիվը սխալ է դրված ՈՂԷ, պետք է ուղղել ՈՂԷ=1188). Սըմբատեանց՝ Գեղարք. 173, Կրպոտ. եպս.՝ Դօփեանք 48, 60. Բարխուտարեանց՝ Արցախ 168, 182, 203—4, Պատմ. Աղուանից 140—141, Սիսական 16, 17, 295. Յովսէփեան՝ Նաղրակեանք 29, 80.—Այս է արդյոք նաև Հասան, որի կինն է Մամախաթուն և որոնց թոռը մի արձանագրութուն է թողել 1265 թ. (Արցախ. 168—9)։—Հասան իշխանի և նրա կնոջ Մամայի երկու ընդարձակ արձանագրութունը 1182 թվից՝ Եսայի կաթողիկոսի օրինակութունից վերցրած տես Շահխաթ. Բ. 361—2 և Արցախ 203—4.—Հիշված է նաև Շահխաթ, Բ. 367=Արցախ. 350:

— 24. Հասան, որդի Սմբատի, թոռն Համազասպ մարտպանի. եղբայրներն են Քուրդ, Համազասպ և Սարգիս, որոնք հող են նվիրել Սանահնի վանքին, 1191 թ.—Աղգաղբ. հանդ. Կ. 283 (տես և Համազասպ № 33)։

— 25. Հասան, որդի Վասակի. մայրն է Շուշիկ. եղբայրներն են Վաչէ և Յովհաննէս. այս բոլորը մեռած էին 1198 թվին, բացի Յովհաննէսից, որ շինեց նրանց հիշատակին Մակարավանքի (Ղազախ) փոքր մատուռը 1198 թ.—Արցախ 975:

— 26. Հասան Կայենեցի, Վրաց Գէորգի թագավորի իշխաններից էր. շինեց Կայեան բերդը (ԺԲ դար).—Օրբ. կե.—բց. Ի Հասանայ՝ Վրդ. ձգ:

— 27. Հասան, մեծ իշխան Բաղաց թագավորության, որդի Համոտունի Ա. այս Հասանի որդին է Յովհաննէս Կապանեցի (ԺԲ դար)—սեռ. Հասանայ՝ Օրբ. 4, կգ:

— 28. Հասան, որդի Սակոբի, հայր Վասակ պատրոնիկի, որ Գուլաշտեանում նահատակվեց թուրքաց դեմ պատերազմում և որդիքը՝ Նոյզան և Նոչախ մի խաչքար կանգնեցրին նրա հիշատակին Նաթրավանքում, 1201 թ.—Շահխաթ. Բ. 363, Արցախ 196 (Ինչ կապ ունի № 23 Հասան Սակոեանց իշխանի հետ)։

— 29. Հասան, որդի Իշխանի և հայր Գրիգորի (№ 224), որ իր սեփական ծրգս գյուղը նվիրել է իր որդի Ամիր-Հասանի արևշատության համար՝ Հոռոմոսի վանքին, 1201 թ.—Շիրակ 23, Արբւմ. 1870, 298:

— 30. Հասան, հայր Վախտանգի, որ մի խաչքար է կանգնեցրել Գանձասարում, (երևի իր հոր) դամբարանի վրա, 1202 թ.—Արցախ 179:

— 31. Հասան, հայր Պարսամոյի, որ Օշական գյուղի ունան էր և նվերներ է արել Արջոյառիճին և Բազնայրին 1207 և 1210 թվերին.—Շիրակ 117 և 121:

— 32. Հասան, որդի Վախտանգայ թագաւորազնոյ տեառն Հաթերքոյ և ամենայն Վերին Նաչենոյ, մեռավ թուրքերի դեմ պատերազմում. նրա եղբայրն էր Գրիգոր (№ 239), որ մեռավ Հասանի մահից 3 ամիս հետո՝ նրանց մայրը՝ Արզուխաթուն, իր ամուսին Վախտանգի և երկու որդիներին՝ Հասանի և Գրիգորի գերեզմանի վրա շինեց Դատի վանքը, 1214 թ.—Արձ. Շահխաթ. Բ. 356—8, Արցախ 204, 207:

— 33. Հասան, որդի Վախտանգի (Ա) և հայր Վախտանգ (Բ) Տօնկիկի, որի կինն է Նորիշահ՝ հիշված 1212 թ.—երկուսն էլ (Վախտանգ Ա և Բ) մեռել են 1214 թ.—Շողակաթ 198: Հասան-Ջալալ-Թոլայի պապն է, ինչպես հիշված է Գանձասանի մեծ արձանագրության մեջ 1240 թ. (Շահխաթ. Բ. 371—2, Արցախ 173) և Կեչառուի արձանագրության մեջ՝ 1248 թ. (Շահխաթ. Բ. 194, Այրարատ 262:

— 34. Հասան, որդի Պետրոսի. մայրն է Շուշիկ, որի հետ միասին մի կամար է կանգնեցրել իր հոր հիշատակին, 1215 թ.—Արցախ 194:

— 35. Հասան, որդի Վախտանգի, իշխան Վերին Նաչենի (հիշված 1220-ական թվերին).—Յովսէփեան՝ Նիւթեր և ուս. Ա. 61 (տարբեր է նախորդներից)։

— 36. Հասան ոմե, կինն է Ռուզուբան. սրանց որդին շինել է Կեչառուի Ս. Յարութիւն եկեղեցին, ինչպես հիշատակում է իր գրած արձանագրության մեջ, առանց իր անունը տալու, 1220 թ.—Այրարատ 263, Շահխաթ. Բ. 197, Արաքս 1892 ա, էջ 29:

— 37. Հասան, որդի Ջաջուռ Բ-ի, Նաղրակեան տոհմից. մեռավ 1224 թ. և հայրը կանգնեցրեց մի խաչքար՝ նրա շիրմի վրա, Հաւապտուկ բլրի գլխին.—Նաղրակեանք 32—33:

— 38. Հասան, հայր Հեճուպ Գրիգորի (№ 266), որ իբրև տեր Հոռոմոսի հիշված է վանքի արձանագրութանց մեջ 1198 և 1228 թ.—Շիրակ 28:

— 39. Հասան, մերձավոր Շարափշահի. որ ինչպես Կաթիկի,

Կիւրիկէի, Այխաթունի, նմանապես և Հասանի հոգու համար մարդ ու Չաղաջք է նվիրել Բազնայրին, 1234 թ. — Շիրակ 118:

— 40. Հասան, որդի Սմբատի, իր եղբոր Վահրամի հետ միասին նվիրներ է արել Մեծարանց վանից՝ իր հօր հոգուն, 1251 թ. — Բանասէր 1901, 142:

— 41. Հասան-Ջալալ-Դօլա, որդի Վախթանգ Բ Տօնկիկի, մեծ իշխանի Քաչենոյ. մայրն է Սորիշահ (№ 2), որ նշանաւոր Ջաջարէ և Իւանէ եղբայրների քույրն էր: Հասանի երկու եղբայրներն էլ կոչվում են Իւանէ և Ջաջարէ: Կիւնն է Մամբան, դուստր Բաղաց թագավորի: Աղջիկներն են՝ Մինա խաթուն՝ կին Տարսայիճ իշխանի Օրբելեան, և Մամախաթուն՝ կին Ումեկ իշխանի Տփղիսեցոյ: Շինեց Ս. Ստեփաննոսի տաճարը, այստեղ՝ ուր հայտնվեցին նրա նշխարները 1229 թ. (Արձ. Պաղարկեանք 33, Շահխաթ. Բ. 377, Արցախ 185): Ուխտի գնաց Երուսաղէմ: Համաձայն իր հոր կտակի՝ շինեց Գանձասարի տաճարը, որ և օծվեց 1240 թ. Աղվանից ներսէս կաթողիկոսի ձեռքով: Կեչառուի վանքը թաթարների արշավանքի ժամանակ ավերված լինելով, իր կնոջ Մամբանի հետ նորոգեց՝ 1248 թ: Ընդունեց թաթարների հպատակութունը. միջնորդ եղավ դաշնակցութեան Հեթում Ա թագավորի և թաթարաց Բաչու զորավարի միջև: Արդուն խանի դեմ գանգատվելու համար գնաց մինչև Մանգու խանի մոտ: Արդուն խանի հրամանով նահատակվեց Հազվին քաղաքում, «1261 թվին»: Որդին Աթաբեկ փոխազրեց հոր մարմինը Հազվինից Գանձասար, ուր և թաղելով՝ հաջորդեց նրան, նույն թվին (1261): Ընդարձակ կենսագրութունը տես Օրբելի ՄԱԿ 1909, էջ 405—436: Համառոտ կենսագրութունը տալիս է Աշոտ Գալստեան, Մոնղոլական շրջանի պատմ. Լենինական 1945, էջ 26—33:—Հասան-Ջալալ՝ Կիր. իէ, լգ, ծգ.—Ջալալ—Հասան՝ Կիր. կա.—Ջալալ՝ Վրդ. զգ. Կիր. իը, լգ, ծգ, ծէ, կա. Օրբ. ժմ. 26. Օրբ. հ. Անանուն ժմ. 23. Մխ. այրիվ, 83.—Հասան—Ջալալդօլա՝ Վրդ. ձգ (հրտր. էմինի՝ Ջալալատաւէ):—Ջալալդօլա՝ Կիր. իը.—սեռ. Հասանայ՝ Կիր. իը.—Ջալալի(ն)՝ Կիր. լգ, լգ, կա. Օրբ. կե. Օրբ. ժմ. 30.—Ջալալ—Հասանիմ՝ Կիր. խբ.—Ջալալայ՝ Երզն. երկն. յոջ.—թողել է մի մեծ ու գեղեցիկ արձանագրութուն Գանձասարում, վանքի օժման առթիւ 1240 թ. որ Յովսէփ միակեցի գրչի քանդակն է (Շահխաթ. Բ. 371—2, Արցախ 173): Նշանավոր է նաև Կեչառուի արձանագրութունը՝ 1248 թվից (Շահխաթ. Բ. 194, Այրարատ 262): Կոչված է քա-

գոր (իմա թագաւոր) Մեծարանց վանքի անթվական մի արձանագրութեան մեջ, որ տղ. Բանաս. 1901, 135:

— 42. Հասան, որի կինը Ռիզուքան՝ դուստր մեծ իշխան Ելիկումի, նվիրաբերութուններ է արել Մեծարանց վանքին 1265 թ.—Բանասէր 1901, 140:—Հմտ. № 36:

— 43. Հասան կամ Հասնայ, Շիրանշահանց տնից, որդի Ուզի. իշխան Մեծկողմանց. Կեսարիայից բերել տվեց մի Աւետարան և նվիրեց Եղիշէ առաքեալի վանքին, 1266 թ.—Արցախ 227, Պատմ. Աղուանից 145:

— 44. Հասան, որի հիշատակին մի խաչքար է կանգնեցրած Արատէսի վանքի մոտ, 1266 թ.—Սիրական 145, Արրտ. 1888, էջ 773:

— 45. Հասան, որդի Մխիթարի և թոռն Պալաշահի (№ 1). եղբայրներն են Սարգիս և ...բէկ, քույրն է Թաճմելեք. պատարագ է ստացել Թանատի վանքում 1263—7 թվերին.—Սիրական 120:

— 46. Հասան, որդի Կարապետի, աղատ Սիւնեաց. հիշված է Տաթևի 1274 թվի մեծ արձանագրութեան մեջ.—Օրբ. կե. Manus. brit. mus. 295 ա, Սիսական 232, Շահխաթ. Բ. 354:

— 47. Հասան որդի Վասակի, իր եղբայր Ջուրջին Ուքանի հիշատակին կանգնեցրեց մի խաչքար Պաչենի Դահրաւ գյուղում, 1276 թ.—Արցախ 156:

— 48. Հասան, որդի և հաջորդ Գուրգ Բ մեծ իշխանի Արագածոտն գավառի, որի մոտ իջևանեց Հեթում Ա՝ իր ուղևորութեան ժամանակ «1254 թ»: Մայրն է Սորիշահ Մամիկոնեան. եղբայրներն են Վաչէ և Դաւիթ. Վաչէն Երեւունք գյուղի կեսը Հասանին էր նվիրել: Կիւնն է Արուս խաթուն, դուստր Ուքանայ. որդին է Գուրգ Գ և թոռը Թէոդոր(ոս) Ջրքին (№ 15): Արձանագրութեանց մեջ կոչված է նաև Տայիր: Մեռել է 1283 թ:—Կիր. ծգ. Ջրք. սարկ. Գ. 15, 19. ՀԱՔԻ 2, 48. Այրարատ 162, 170 և 171 (երեք Արձ.), 253—4 (ազգաբանական տախտակ), Շահխաթ. Բ. 102, 122:

— 49. Հասան, երկրորդ անուն մեծ իշխան Պոսշի †1284 թ. (տես անդ).—Կիր. ժ, ծը, ծթ:

— 50. Հասան հայր Պէրխանի (№ 2) և որդի Բաղաց թագավորի. թոռը Պէրխան մեռել է 1286 թ.—Պաղարկեանք 80 (միացնում է Հասան Կեռաքարեցու հետ. բայց սրա 6 որդիների մեջ չկա Պէրխան):

- 63. Հասան. հայր Մամաքի՛ մոր Վախթանգի, որոնք մի ապարանջան և մի կալված են նվիրել Հերհերի Ս. Յովհաննէս եկեղեցուն, 1318 թ.—Սխական 114:
- 64. Հասան մուղտսի Մերդինցի. գնեց ժի դարում զԸՐՎած մի հոյակապ ձառնտիր, որ այլազգիները գերել և քերել էին Մերդին, ու նվիրեց Ս. Յովհաննէս (թվին կոչված) վանքին, 1377 թ.—Ձեռ. Վինետ. Բ. 65:
- 65. Հասան Գ Դոփեան, Ծարեցի, իշխան Բջնիի. որդի Թարգսի և թոռնորդի Գրիգոր Բարի իշխանի Քաչենոյ. իր երեք որդիներով (որոնք են Սաքիս, Աղբուղա և Շիրուանշահ) ըսպանվեց Լէնգթիմուրի ասպատակավորներից 1384 կամ 1387 թ. Իր մահից հետո Դոփեան ցեղը բաժանվում է նրա երեք որդի-իր ժահից միջև (Շահանշայ, Աղբուղայ և Ջհանշայ) և կազմում է դիների միջև (Շահանշայ, Աղբուղայ և Ջհանշայ) և կազմում է երեք ճյուղ.—Սլաթ. յիշ. 6. Հայաս. 529. Շահխաթ. Բ. 359. Արցախ 208. Ձեռ. Դադեան, Ա. 89 ր, Կրպտ. եպս. Դոփեանք 45, 56. Սխական 37. ավելին տես Աղբուղա № 7:
- 66. Հասան որդի Դաւրին, իշխան Ծարի, կինն է Խոնձա (№ 3). մեռել են նախ քան 1411 թ. երբ հիշատակված են մի ձառոցի հիշատակարանում.—Նօտարք 39 (տես և Կրպտ. եպս. Դոփեանք 185):
- 67. Հասան 1450 թ. տես Ամիր-Հասան № 5 (Նօտարք 164):
- 68. Հասան, մերձավոր Ներսէս զրչի, որ Աղթամարում օրինակեց մի Աւետարան 1461 թ.—Ձեռ. Վասպ. 437:
- 69. Հասան-Բուղա, հայր Գրիգոր եպս. Աշտարակեցու, որ էր զրիչ. 1478 թ.—Այրարատ 274:
- 70. Հասան, որդի Վախթանկի և թոռն Սմբատ Թագաւորազին. մայրն է Նանա. իր կնոջ՝ Ռուզուբանի հետ Ս. Գրքեր են նվիրել Գեղարդի վանքին.—Արձ. անթվ. (Այրարատ 340):
- 71. Հասան Դեսուսեանց, իշխան էր Քաչինում. սրա աղջիկն է Քաթուն, որ Քաչենից հարս եկավ և ամուսնացավ Ջաքարիայի հետ, որ Գագի, Տաւուշի, Գարդմանի, Տէրուսականի և ուրիշ գավառների տերն էր: Նրա հետ եկան նաև Հասանի երկու որդիները՝ Սենեքերիմ և Սևադայ, որոնք մեռան և թաղվեցին Հաղբատում: Քաթունը նրանց հիշատակին շինեց Հաղբատի Ս. Աստուածածին եկեղեցին, որ զարդարեց սպասներով ու զԸՐՔերով և կալվածներով ապահովեց՝ առաջնորդ Յովհաննէսի օրով (Թվականը անհայտ է).—Արձ. Բժշկեան, Ճանապ. ի Լեհ. 79, Երզնկեանց՝ Հնախ. տեղագր. 35:

- 72. Հասան, իգ! կին Բաղդինցի Մինասի, 1751 թ. (Ձեռ. Նոր-Բայազ. 45 ր):
- *ՀԱՍԱՆՁԱՆ, ար. < նախորդ Հասան անունից + ջան փաղաքականով: Հիշատակված է անթվական մի հիշատակարանում (Ձեռ. Դադեան, Բ. 31 ա):
- *ՀԱՍԱՄԵԼԷՔ, իգ. բուն ձևն է Ասիմելիք, որ նշանակում է բուն իսկ հրեշտակ. տես Ասիմելիք, որ գործածված է ԺԴ—ԺԵ դարերում: Առաջին մասը՝ արար. asli ժեսկական, հարազատ շփոթվելով حاس hāsīl բառով գալ, արտադրվել է բառի հետ, վերածվել է Հասիմելիք կամ Հասիմելիք ձևին, որ գտնում եմ գործածված անթվական մի հիշատակարանում՝ Ձեռ. Վասպ. 187:
- ՀԱՍՄԲԵՐ, ար. ծագումն անհայտ. ունինք միայն՝
- Հասմբեր, որդի Հասանի Շիրանշահեան՝ Մեծկողմանց իշխանի, որ Կեսարիայից բերել տվեց մի Աւետարան և նվիրեց Եղիշէ առաքելի վանքին, 1266 թ.—Բարխուտ. Գատմ. Աղուանից 145, Արցախ 227:
- ՀԱՍՈՒՆ, իգ? ծագումն ինձ անհայտ. գործածված է մի անգամ անթվական մի հիշատակարանում՝ Ձեռ. Վասպ. 572:
- † ՀԱՍՄԵԼԷՔ, իգ. < հյ. հատ և արար. և melek «հրեշտակ» բառերից, իբր թե «հրեշտակի հատը՝ նմանը». հմմտ. Արևատ: Մի անգամ հիշատակված է ԺԵ դարում:
- Հասմելիք, կին Թորոսի և մայր Կիրակոս կրոնավորի, որ Եկեղեցաց գավառի Կայիփոսի վանքում զրել տվեց մի Սաղմոս, 1470 թ.—Թորոս աղբ. Բ. էջ 305:
- ՀԱՍՈՒՏ, իգ. ծագումն անհայտ. հմմտ. Սանտուտ. հիշված է մի անգամ Լազարեան ձեմարանի Աւետարանի հիշատակութայնց մեջ (Թվականն անհայտ):
- † ՀԱՐԱՁԱՏ, ար. < հյ. հարազատ բառից. շինծու անուն. այժմ սկսվել է գործածվել Հայրազատ ձևով. մի անգամ ունինք՝
- Հարազատ, Թագավոր Հայոց. շինել է Հարսնիսուտը (այժմ կոչված Հիւսնիժանուտը) քաղաքը.—տես «Այս են քաղաքք և շինողք նոցին» ZAPh 1, 190:
- ՀԱՐԱԿՈՒՐ, (կամ Համակոր) ար. բուն ձևը, հետևաբար և ծագումը անհայտ: Երկու անգամ գտնում եմ գործածված 1477 և 1481 թվերի խաչքարերի վրա (տես Շահազիդ, Ազգագր. հանդէ, էջ 50 և 71):

ՀԱՐԱՏ, ար. ծագումն անհայտ. հիշատակված է մի անգամ Ձեռ. Վեներտ. Ա. 658 անթվական մի հիշատակութան մեջ:

ՀԱՐԱՐ, ար. ծագումն ինձ անհայտ: Մի անգամ հիշված է՝

— Հարար իշխան, Ուտի նահանգի ապստամբ իշխան Մովսէսի որդիներից մին, որ հիշում է իբն — Հաուքալ արար պատմիչը, շուրջ 955 թ.— Տէր Սահակեան, Հայ կայսերք, Բ. 46!:

* ՀԱՐԲ, ար. գրված է նաև Հարպ ձևով և հիշատակված է Փ—ՓԳ դարերում: Փաղաքական ձևն է Հարպիկ (տես վարը), որ հիշատակված է ՓԱ դարում: Ըստ այսմ բուն ձևն է Հարբ, որի արևմտյան տառադարձութունն է Հարպ: Մագում է ըստ իս արար. ար. ḥarb անունից, որ բուն նշանակում է «կտրիճ, քաջ, ուղիղ»: Այս անունով հայտնի արար անձնավորութուններ՝ տես Կամուս, Ա. 105: Բառիս նման է հնչում Խարբ (հիշված է մի անձ 1026 թ.), որ ես համեմատել եմ թաթարական Խարբ անվան հետ: Բայց ՓԱ դարում թաթարական անուն մեր մեջ անսպասելի է. ուստի թերևս այս Խարբ ձևն էլ նույն լինի հիշյալ Հարբ արական անվան հետ: Նույն Հարբ անունից է ձևացած Հարբանգ, Հարբանց ազգանունը, որ գործածված է անթվական մի արձանագրության մեջ (Արցախ 365):

— 1. Հարպ, տանուտեր Հայոց, միջնորդեց՝ որ Գագիկ Ա թագավորը «990—1՞20 թ» ազատի Մրենը հարկից:—Արձ. Շիրակ 139:

— 2. Հարբ, հայր Աւտասէբի ? որ մի հող է նվիրել Գոշավանքին, վանահայր Մարտիրոսի օրով.—Ազգ. հանդ. Փ, 26 (Ըստ Ի. Յարութիւնեանի Մխիթար Գոշի † 1213 թ. հաջորդի օրով):

— 3. Հարբ, հայր Խալթի (իսկ Խալաթ), որ շինեց Հաղարծինի Ս. Ստեփաննոս եկեղեցին, 1244 թ.—Արձ. Արցախ 368:

— 4. Հարպ, հայր էլպէկի, որ Աստուածընկալի եկեղեցում մի խորան է շինել (թիֆլ անհայտ).—Բանաս. 1903, 31:

† ՀԱՐԿԵՒՈՐ, սեռն անհայտ. թվի իզական. <ժղ. Խարկաբ բառից, որ նշանակում է «յարգոյ, յարգելի»: Հիշատակված է ՓԳ դարում:

— 1. Հարկևր, կին Մխիթարի, միասին նվիրել են արել Արցախի Մովզի վանքին և պատարագ ստացել 1217 թ.—Արցախ 342:

— 2. Հարկևր, մայր Պետրոսի, որ Բագնայրին մի այգի է նվիրել և պատարագ ստացել իրայնոց համար (թիֆլ անհայտ).—Շիրակ 121:

ՀԱՐՄԱ, ար. ծագումն անհայտ:

— 1. Հարմա, կրտսեր որդի Հայկ նահապետի (կամ Արմենակի ?). հմտ. Սեբ. էջ 5 «Կադմեայ թոռին իւրում, որդւոյ Արամանեկայ, եղբոր՝ Հարմայի»:

— 2. Հարմա, որդի և հաջորդ Գեղամ նահապետի Հայկազանց. իշխել է ըստ Չամչ. Ն. Բ. 1858 թ.—ուղ. Հարմայ՝ Խոր. Ա. և, ժբ. Սեբ. էջ 3, 6. Ուխտ. Ա. է, ժղ. Մխ. անեց. գ. Կղկնա. Ա. ժե (իսկ հրատ. Ծահն. Հարմա). Մխ. այրիվ. 17, 46. Մին. համդ. 4, 5.—Հարմա՝ Յն. Կթղ. բ. Ծնորհ. վիպ. 133. Վրդ. է. Սամ. անեց. 11, 42, 43. Նկատք. 88. Վրաց աղբ. Ա. 74.—Հարմա՝ Շիր. քրոն. 31.—սեռ. Հարմայ՝ Խոր. Ա. ժբ. Մագ. թղ. ժթ.—Հարմայ՝ Խոր. Ա. և.—Հարմայի՝ Սեբ. 6. Յն. Կթղ. բ. Սամ. անեց. 42. Մին. համդ. 5.—բցո. ի Հարմայի՝ Ծնորհ. վիպ. 134.—գրծ. Հարմայի՝ Արծր. Ա. ա:

* ՀԱՐՈՒՆ, ար. <արար. حارون Hārūn անունից, որի մասին ավելի ընդարձակ տես Անարոն: Մեր մեջ Հարուն ձևը հիշված է ժՁ կամ ժէ՞ դարում (Ձեռ. Դաղեան, Ա. 58 ք):

* ՀԱՐՊԻԿ, ար. փաղաքականն է Հարպ անվան, որ տես վերը՝ Հարբ ձևով:

— Հարպիկ, որդի Հաբէլի, տեր Արկնոյ. ուներ ևս երեք եղբայր (Դաւիթ, Լեոն, Կոստանդին). բոլորն էլ հունաց կայսեր վասալ էին: Չարախոս մարդիկ ամբաստանեցին Մոնոմախոս կայսեր մոտ թե հայ իշխանները մտադիր են ապստամբել: Կայսրը Պեռոս զորավարին ուղարկեց Պաղեստուն գաղափար, որ սկսավ քանդել ու ավերել: Բոլոր հայ իշխանները լսելով այս, հավաքվեցին, խորհուրդ արին և որոշեցին ամբասալ իրենց բերդերում և մարդ ուղարկել կայսեր մոտ՝ ցույց տալու համար իրենց անմեղությունը: Թլուղադոս բերդի իշխանը՝ Թորոսակ, զրծելով իր երդումը, գաղտնի գնաց Պեռոսի մոտ և հայտնեց իշխանների խորհուրդը: Այս լսելով մյուս իշխանները նույնպես գնացին Պեռոսի մոտ: Միայն Արկնոյ չորս իշխանները՝ անտեղյակ դավադրութունից, Պեռոսին իրենց բերդերում: Պեռոսը արշավեց Արկնի բերդի վրա. բայց տեսնելով նրա ամրութունն ու բարձրությունը, սարսափեց: Չայն տվեց բերդականներին թե «ով բերի Հարպիկի գլուխը, այս բերդը նրան կտամ և կայսեր մոտ մեծ իշխան կդարձնեմ»: Հարպիկը կասկածի մեջ ընկավ և ջուրը փախավ աչքերից: Երեք օր չքնեց. և ամենահավատարիմ մարդկանցից մի քանիսին վերցրած քաշվեց բերդի մի անկյունը:

Բայց հենց այս ամենահավատարիմ ընկերները դավաճանեցին նրան: Հորդորեցին նրան որ մի քիչ քնի, խոստանալով լավ պահել բերդը: Բայց հենց որ քնեց, գլուխը կտրեցին և Պեռոսին տաբերդը: Բայց հենց որ քնեց, գլուխը բերդի դեմ: Հարպիկի եղբայրները երբ տեսան այդ, բերդի դռները բացին և լուրով ընկան իրենց եղբոր գլխի վրա: Պեռոսը բերդը զրավեց, երեք եղբայրներին եղբոր գլխի վրա: Պեռոսը բերդը զրավեց, երեք եղբայրներին մյուս իշխանների հետ ձերբակալեց և տարավ կայսեր մոտ, որ տուանց քննության բոլորին էլ աքսորեց (1051 թ):—Ուռհ. 110, տուանց քննության բոլորին էլ աքսորեց (1051 թ):—Ուռհ. 110, 111. Մին. համդ. 119.—սեռ. Հարպկան՝ Ուռհ. 111, 112, 122.—Չամչ. Բ. 951—3:

Հաւան տես չորոյ:

† ՀԱԽԱՆԱԿ, ար. < ենթադրվում է հաւանի բայից, իբրև զոլորահավան, շուտ հավատացող>: հմմտ. զնդ. Zrazdatay անձնանունը, որ բուն նշանակում է «հավատացյալ»:

— Հաւանակ, նահապետ Հայկազն, հաջորդեց Սուրին, Ն. Բ. 1433 թ. ըստ Չամչ.—Սոր. Ա. ԺԹ. Կղկնտ. Ա. ԺԵ (հրտր. է-մինի). Մագ. Թղ. ԺԹ. Սամ. անեց. 45. Մխ. անեց. 4. Մխ. այ-բիվ. 17, 50. Մին. համդ. 9.—Հավանակ՝ Վրաց աղբ. Ա. 74.—Հաւանակ՝ Կղկնտ. Ա. ԺԵ (հրտր. Շահն.)—Հոնակ՝ Յհ. կթղ. բ.—Յոնակ՝ Վրդ. է:

* ՀԱԽԱՍ, իգ. < պրս. خاد havas «իղձ, փափագ, ցանկություն» բառից: Մի անգամ հիշված եմ գտնում 1571 թ. (Տաշեան, Ցուց. 1005) և մի անգամ էլ, անթվական մի խաչքարի արձանագրության մեջ՝ Արցախի Բարազուխ գյուղում.—Արցախ, էջ 166:

* ՀԱԽԱՍԵ, իգ. < պրս. خاد hafta «եօթնեակ, շաբաթ» բառից. հմմտ. Շաբաթ անունը: Երևի սրա հետ նույն է Ալթա անունը, որ տես վերը:

— 1. Հալթայ խաթուն, զուտը Հաղարշահ Շիկրակեցու, 1313 թ.—յիշ. ИАН 1911, էջ 1300:

— 2. Հավթայ Կոնիոպատցի, օգնեց զնելու մի Աւեսաբան, 1435 թ.—Չեռ. Թաւր. 13 ա:

† ՀԱԽԻԿ, ար. < հյ. հաւիկ «թռչնակ» բառից. հիշատակված է մի անգամ ԺԳ դարում:

— Հաւիկ ձեռնաւոր էր Գէշմարդ ամիրայի մոտ. վերացրել են Օշակաճի և այլ տեղերի հարկերը 1298 թ.—Ջբր. պտմ. Գ. 27, Շահխաթ. Բ. 79, Այրարատ 190:

† ՀԱԽՈՒԿ, ար. < հյ. հաւ «թռչուն» բառից. հմմտ. Հաւիկ: Գործածված է Ե—Չ դարերում:

— 1. Հաւուկ Կուկայառիճեցի, նշանակվեց Յուսահայոց կաթուղիկոս՝ Սահակի անկումից հետո «428 թ»։ Անատոլ գորավարի կողմից ուղարկվեց Պարսից թագավորի մոտ՝ խնդրելու համար որ Սահակին դնի կաթուղիկոս, զոնե Յուսահայաստանում, փոխանակ ասորի Բրքիշոյի «432 թ».—Սոր. Գ. կե. Արծր. Ա. Ժա:

— 2. Հաւուկ եպիսկոպոս Արշարունեաց, հաջորդ թովմայի. մասնակցեց Դուինի երկրորդ եկեղեցական ժողովին «554 թ»։ գահակալել է 550—566 թ.—Գիրք թղ. Ժէ. Չամչ. Բ. 374. Այրարատ 56, Տաշեան, Ցուց. 656:

— 3. Շատ ավելի ուշ հիշվում է Հաւուկ ոմե՝ թերևս ԺՁ դար.—Չեռ. Սանաս. 1 բ:

† ՀԱՍՍԱՐ, իգ. < հյ. հաւասար բառի ժղ. հաւասար ձևից: Մի անգամ հիշատակված է ԺԵ դարում:

— Հաւասար, կին Մատթէոսի և մայր Մատթէոս վարդապետի, որ էր առաջնորդ Սեբաստիոյ, 1489 թ.—Չեռ. Սեբ. = ՀԱ 1926, 239—240:

* ՀԱԽՐՏԱՆ, ար. գեղեցիկ պիտի լիներ, եթե ծագած լիներ հոր տան ձևից, իբր թե «հոր տան հարազատ զավակ», բայց ես կարծում եմ, որ պարզապես Յորդանան ձևի կրճատումն է: Հիշված է մի անգամ 1588 թվից ուշ (Տաշեան, Ցուց. 736):

* ՀԱՔԻՄ, ար. < արաբ. حاكم hakim «իմաստուն» բառից, որ և ապա ստացել է «բժիշկ» նշանակութունը: Հիշված է մի անգամ ԺԷ դարում (Սարգիս որդի Հաքիմի Ղրիմեցույ).—Չեռ. Կես. Ժած. 58 բ:

ՀԵԹՈՒՄ, ար. ծագումն անհայտ. անշուշտ օտար է, որովհետև հայերենով անբացատրելի է: Օտար լեզուներից ունինք արաբ. حاتم Hatim կամ حاتم Hatimi անձնանունները, որոնց բուն նշանակութունն է «առջևի ատանները կոտրած» արմատը حاد hatm «առջևի ատանները կոտրել», Կամուս Գ. 578): հայտնի է օրինակ Հեթմ Բուղայի թուրք զորավարներից մին (Արծր. Գ. Ե): Կա նաև արաբ. حاتم Hatem անունը, որ բուն նշանակում է «գառտավոր» (Կամուս, Գ. 422): Այս անունով հայտնի է Հաթեմ-ի Տայի՝ իր առատաձեռնությամբ առածի կարգ անցած: Բայց ավելի հարմար եմ կարծում եմրոպական Othon անունը: Մեր Հեթում անունը տառադարձված է արաբ. Հաթիմ, եվր. Հայթոն:—

Այս անունը գործածվել է մեր մեջ սկսած ժԲ դարից և տևում է մինչև ժԵ դարի վերջը: Այնուհետև գաղափարում է: Բայց մի անգամ էլ Հեթում անունը գտնում եմ 1640 թ. (Ձեռ. Հալեպի. Ա. 107 ա):

— 1. Հեթում Ա. սեբաստոս, որդի Օշինի և թոռն Հալկամի, տեր Լամբրոն բերդի. հունաց Ալեքս կայսրից ստացավ սեբաստոս տիտղոսը: Երբ ֆուսանները եկան և գրավեցին Երուսաղեմը (1098), Հեթումը շատ նեղութուն կրեց նրանցից. բայց հունաց Յովհաննէս Կոմնենոս (1118—1143) կայսեր օգնութեամբ կարողացավ փրկել իր բերդը (Սիսուան 80): Մեռել է 1143 թվից հետո:—Պատմ. լմբ. 225. Հայագ. 345, 414.—սեռ. Հեթում] Rapport Artm. 47, Պատմ. լմբ. 226.—Հեթումեանց (Լամբրոնի տիրող ցեղը) Սմբ. պատմ. 102.—Հեթումեանց՝ Պատմ. լմբ. 238.—Հեթումեանց՝ Պատմ. լմբ. 241:

— 2. Հեթում պատանի և մանուկ զեղեցիկ, որդի Վասլի, եղբայր Գրիգոր Դ. Տղայի. մեռավ պատանի հասակում, նախ քան 1174 թ.—Քորոս աղբ. Ա. 118:

— 3. Հեթում Բ. սեբաստոս, անդրանիկ որդի Օշին Բ-ի (գավաճանն)՝ տեսնոն Լամբրոնի, երեց եղբայր Ներսէս Լամբրոնացու. ծնվել է 1151 թ. Օշինը տվեց նրան Քորոս Բ-ին իբրև պատանդ, երբ դեռ 1 կամ 2 տարեկան էր և կնքված էլ չէր: Քորոսը կնքեց նրան և նրա կայսրապետի օգնությամբ պատճառով շատ սիրելով՝ փեսայացրեց իրեն և ամուսնացրեց իր Ռիթա անուհով աղջկա հետ: Օշին Բ մեռնելով «1169 թվին», Լամբրոնի իշխանութունը անցավ Հեթումին, որ զնաց հունաց Մանուէլ Ա կայսեր (1143—1180) մոտ և ստացավ սեբաստոսական պատիվը: Եւրջ 1181 թվին կտուցել է մի եկեղեցի: Ներկա էր Լեոն Բ-ի Թագադրութեան հանդեսին («1199 թ»): Իբրև սեբաստոս իշխեց Լամբրոնում մինչև «1201 թվից», երբ Լեոն Բ տիրեց բերդին և կալանավորելով նրան, դրեց Դրազարկ վանքը՝ Հեղի անունով: «1210 թվին» Լեոնի կողմից պատգամավոր ուղարկվեց Օթոն Դ կայսեր և Խնովկենտիոս Գ պապի մոտ: Այս նավարկութեան միջոցին Թարգմանեց «Շարադրութիւն ինքնակալացն և հայրապետացն Լոռմայ» (Չարբ. Թրգմ. 847—8), որ է Նեղոսի Դոքսապատրի Գաւազանագիրքը (Հայագ. 114): Վերագործին բերեց Անտիոքի գահաժողովի Ռուբէնի Թագը և օժտան հանգեսը կատարվեց «1212 թ»: Մեռավ Դրազարկի վանքում, 1212—8 թվերի միջև (Սիսուան 83):—Կիր. լե. Սամ. անեց. շար.

144, 165. Սմբ. պատմ. 96, 101, 112—4. ՀԱ 1898, 246 բ. Հայագ. 414, 416. Պատմ. կիլ. 207. Պատմ. ուրբ. 216. Պատմ. լմբ. 226, 229.—սեռ. Հեթում] Կիր. 63, լե. Սմբ. պատմ. 96, 113. Պատմ. լմբ. 226, 233. Լմբ. խորհրդ. պարզի. տպ. Եմ. 1842, յոջ.—Իր հիշատակարանը տես ՀԱ. 1924, 111.—Հեթումեանց (իր ընտանիքը)՝ Սմբ. պատմ. 114.—Հեթումցի (Հեթումի ցեղը)՝ Սմբ. պատմ. 115.—Չարբ. Թրգմ. 464, 513, 607. Աթան. յոջ. ժդ. Սիսուան 81, 83, 504—5. Ձեռ. Վենետ. Ա. 557—8.—Քորոս աղբ. Բ. 389 հիշատակված է «Մեկնութիւն Յոհաննու յայտնութեան և Բանք պիտանիք Գրիգորի կաթողիկոսի ի խնդրոյ Հեթում Սևաստի»: Յայտնի չէ թե որն է այս Հեթում Սևաստոսը և որն է Գրիգոր կաթողիկոսը: Հավանական եմ համարում, որ Գրիգոր Դ Տղայ կաթողիկոսն է, որ դրել է Հեթում Բ Սևաստոսի համար:

— 4. Հեթում Սասնեցի, որդի Չարտուանէլ Սասնեցու, եղբայր Եանչուհի. 1189 թվին գաղթեց Կիլիկիա և ամուսնանալով Ռուբէն Բ-ի Ալիթ աղջկա հետ, ստացաւ Լեոն Բ-ից Մսիսը. մեռավ «1193 թ».—Սմբ. պատմ. 105.—սեռ. Հեթում] Սմբ. պատմ. 106. Սիսուան 441, 455, 456:

— 5. Հեթում իշխան, որին Լեոն Բ ուղարկեց Ներսէս Լամբրոնացու մոտ՝ հանդիմանելու համար նրա ընթացքը.— Լմբ. 213 (ըստ Աղգապ. 1514 Լամբրոնացու երեց եղբայրն է, տես №3):

— 6. Հեթում տեր Մանաշ բերդի. ժամանակակից Լեոն Բ-ի ներկա էր Լեոնի Թագադրութեան հանդեսին, «1199 թ».—Սիսուան 76 (տարբեր է Ն. Լամբրոնացու եղբայր Հեթումից):

— 7. Հեթում տեր Պապեոնի, հայր Կոստանդին Պայլի, որ էր սպարապետ Լեոն Բ-ի և խնամակալ Չապէլ Թագուհու.—սեռ. Հեթում] Սմբ. պատմ. 118: (Ասում է զպարոն Կոստանդին, զորդին Հեթումոյ, Լամբրոնին տիրոջն, որ էր իւր աները. այլուստ մենք գիտենք, որ Կոստանդին պայլի հայրն է Վասակ):

— 8. Հեթում վարդապետ, ստացող Վենետիկի № 1322 ձեռ. Ս. Գրքի. ըստ Ալիշանի պետք է լինի մատենագիր ժԲ դարի (տես Սարգիսեան, Ներած. Եւագրի, էջ 2է):

— 9. Հեթում Չաւականց, մեծ իշխան, սնդեկնոս Օշին մարաշխտի. հիշված է 1247 թ. իբրև զխոհեմ այրն և զիմաստից իմաստակն զճարտասանն ի գործս ի բանս ի խորհուրդս յամենայն կողմ, մինչ զրեթէ և զգազանաբարոյսն և զթիւնաւորսն ի քաղցրութիւն փոխարկեալ ողորական և հեղ շրթամբք իւրովք.—ՀԱ 1898, 247 ա:

— 10. Հեքում, եղբայր Ալիծի, որ հանգուցյալ կինն էր Ճօֆրի (+ 1261 թ.) իշխանի Սարվանդի բարի և որի որդիքն են կոստանդին, Սմբատ և Օշին. Ալիծը մեռել էր 1259 թվից առաջ. — Քորոս աղբ. Բ. 437:

— 11. Հեքում Գ. տեր Համբրոնի, որդի Կոստանդին (№ 51) Համբրոնացու, եղբայր Օշին մարաջախտի. նահատակվել է պատերազմում (1274 թվից առաջ). այս Հեթումի աղջիկներն են՝ կեռան թագուհին, որ ամուսնացավ Լևոն Գ-ի հետ՝ «1262 թ», և Ալիծ իշխանուհի՝ կին Փիլիպպոսի Իպլինեան՝ սենեսկալի թագաորոթեան Կիպրոսի. — սեռ. Հեքմոյ՝ Գում. կիլ. 212, Սիսուան-85, ՀԱ 1898, 246 ա, 248 ա. Գովրիկեան, Դրանսիլուանիոյ Հայոց մետրապոլիտը, էջ 344 = REA 10, 39:

— 12. Հեքում — Ստեփանոս, ծառայող Անդրիասանց (Բարձրբերդի) վանից, 1269 թ. — Ձեռ. Վենետ. Ա. 496, Սիսուան 150 ա:

— 13. Հեքում Ա թագավոր Կիլիկիոյ «1226 — 1270 թ». որդին էր Կոստանդին պայլի (№ 57), որ Լևոն Բ-ի սպարապետը և Ջալէլ թագուհու խնամակալն էր: Երբ Ջալէլի ամուսինը՝ լատին Փիլիպպոսը մեռավ բանտում («1225 թ»), Հեթումը ամուսնացավ Ջալէլի հետ և Կիլիկիոյ թագավորական դահլ բարձրացավ: Կնաց Կարակորում՝ Թաթարաց Մանգոյ խանի մոտ «1254 թ» և կնքեց նրա հետ հարձակողական և պաշտպանողական դաշինք՝ և գիտատարոս դեմ: Հայ-թաթարական միացյալ բանակը արշավեց Ասորիք, գրավեց Եղեսիա և Հալէպ քաղաքները և հասավ մինչև Երուսաղէմ, ուր Հեթումը անցկացրեց Ջատկի տոները: Թաթարները ետ քաշվելով՝ Հեթումն էլ ստիպվեց հրաժարվել իր նվաճած երկիրներից: Ծերացած ժամանակ վանք քաշվեց Մակար անունով, ուր և մեռավ «1270 թ» (Ձեռ. Վենետ. Բ. 235): Հեթումին է վերագրվում մի պարականոն շարական, որի ծայրանունն է «Հեթում տիրացու» (տես Ամատունի, Պարականոն շար. էջ 15): Հեթումի վեճը Ասորոց պատրիարքի հետ՝ եկեղեցապատկան հողերը խլելու մասին, տես Տէր-Մինասեանց, Հայոց եկեղ. յարար.՝ 284—8): — Հեթումի որդին և հաջորդն է Լևոն Գ. Հեթումը ուներ նաև հինգ աղջիկ, որոնք են՝ Տամ Յիմի, Բրնձէս Սիպիլ, տիկնանց տիկին Թիթա (արդեն մեռած 1263 թ), Ջապլուն և Մարիուն (Շահագիզ, Գատմ. պատկ. 119—120): — Գում. սուր. 220—222. Գում. լմբ. 241. Յիշատ. (Karst, Դոստն. էջ 5). Մաղաք. ար. 16, 17, 20, 22, 31, 37, 40—43, 45, 48. Մխ.

այրիվ. 20. Միխ. աս. յիշ. Անանուն ժմ. 22, 24. Վահր. ոտ. 219, 220, 223—4. Սմբ. պտմ. 121—2, 124—5, 136. Սամ. անեց. շար. 149, 151—2, 161—2. Գում. կիլ. 211. Գիրք թղ. զբ. Օրբ. կբ. Օրբ. ժմ. 24—27. Կիր. է, լգ, լե, լթ, խա, խդ, խը, ծգ, ծէ. Վրդ. զ, զբ, զգ, զթ. Միխ. աս. իը (=իէ). յաւել. Մխ. այրիվ. 82, 83. Սկևռ. պատ. 69. Հեթ. պտմ. իգ, իը, լգ. ժմնկ. Ձեռ. օշ. 98 ար, 99 ար. Մին. համդ. 43, 44. Նկպոք. 104. Դրնդ. 305. — սեռ. Հեքմոյ՝ Կիր. է, լա, լգ, լե, խա, ծգ. Գում. յյտ. ներս. 45. ZAPh 1, 183. Վրդ. ձդ. Միխ. աս. իը (=իէ). յաւել. Օրբ. կէ. Օրբ. ժմ. 27. Գորգ. 695 ? Սկևռ. պատ. 1, 7. Անսրգք 3, 93. Վրդն. սղ. (վերնագիրը). Մաղաք. ար. 17, 37, 49. Միխ. աս. յիշ. երզն. պտմռ. 84. Վահր. ոտ. 231. Սամ. անեց. շար. 148—9, 151—2, 161—2. Ձեռ. օշ. 98 ա, 99 ար. Գում. կիլ. 211. Գում. սուր. 221. Գում. լմբ. 239, 242. Սմբ. դատ. 13. Դրնդ. 304 5. Մին. համդ. 44. Ջուզ. 81, 82. — Հեքմոյ՝ Վրք. շնորհ. 83. — Հեքմոյ՝ Կանոն. 177. Նկպոք. 104—5. — գրծ. Հեքումալ՝ Մաղաք. ար. 19. — Ջարբ. թրգմ. 156, 324, 360, 390, 658, 567, 569, 570, 738. Յովնանեան՝ Հետազոտ. նախն. ոսկ. Ա. 48. Դարդել 16—24, 26. Սիսուան 144, 153. Ձեռ. Վենետ. Բ. 235 (տալիս է մահվան օրը). Schlumberger REA 1, 6 (խոսում է Հեթումի կտրած դրամների մասին). — Իր նկարը տես Սիսուան 332. Իր ստորագրութեան նմանահանությունը կարմիր թանաքով տես Սիսուան 402. — Արձ. Սիսուան 73, 75, 216 ? 285. Արձ. (Երուսաղէմում) ՀԱ 1898, 57 (= Խապայեան, Բովանդ. աղգ. սեպտ. 98 և Գատմ. կամ ուղեց. Ս. տեղեաց 175. Յովնանէսեան՝ Գատմ. եմի. 187). — Ն. Շնորհալու մեռոնի շիշի կեղծ վկայականը՝ Հեթում Ա-ի անունով տես Քորոս աղբ. Բ. 352—3: — Իր հիշատակութեանը Կոռիկոսի բերդի վրա 1258 թ. տես Սիսուան 336, 338: Ավելի հին (1228 թ) և վստահելի է Տարսունի բերդի արձանագրութեանը, որ հետևյալն է (Սիսուան 270, Կիլիկիա 211, Տաշեան ՀԱ 1901, 309).

Ի ՔՈՒ : ՀԱՈՑ
ՈՂԷ : ՆՈՐՈԳԵՑ
ԱԻ ՊԱՐԻՍՊՄ ՏԱՐՍ
ՈՆԻ ՁԵՌԱԲ ԹԳ.
ՀԱՈՑ ՀԵՔՄՈՑ.

— 14. Հեթում, որդի Սմբատ Գունդատապի, եղբայր Լևոնի և Կոստանդնի, Հեթում Ա թագավորի եղբորորդին է. մեռել է իր հոր կենդանության ժամանակ՝ 1270 թ.—սեռ. Հեթում՝ Անսիզք 93, Սիսուան 72:

— 15. Հեթում սարկավագ, գրիչ ի Կիլիկիա 1279 թ.—Ճաշեան, Յուզ. 835. Թերևս նույն է և այն Հեթում սարկավագը, որ Իտալիայի Perugia քաղաքի հայոց Մատթէոս ավետարանիչ եկեղեցուն Լևոն Գ թագավորի կողմից նվիր ուղարկված Աւետարանի հիշատակարանը գրեց 1279 թ.—Հայաս. 485, Սիսուան 519, 546:

— 16. Հեթում, որդի պարոն Վասակի՝ տեառն Ճանճոյ, եղբորորդի Հեթում Ա-ի.—տես Վասակ:

— 17. Հեթում, անդրանիկ որդի Լևոն Գ-ի, տեր Լամբրոնի՝ 1285 թ.— Չարք. թրգմ. 156. Սիսուան 85:

— 18 Հեթում, Գանցլերկամ պետական քարտուգար Լևոն Գ և Հեթում Բ թագավորների օրով, 1288 թ.— Սիսուան 485:

— 19. Հեթում քհ. գրիչ. իր ուսուցիչ Սմբատ Գաջկոնց քահանայի պատվերով օրինակեց Աւետարանը՝ Մամեստիայի Ս. Թորոս եկեղեցում, 1297 թ.—Թորոս աղբ. Բ. 347, Սիսուան 546:

— 20. Հեթում Բ. թագավոր Կիլիկիոյ. Լևոն Գ թագավորի որդին էր. ծնվել է 1265 թ. (Ձեռ. օշ. 99 ա). ձրավորութան աստիճան ստացավ 1283 թ. (Բարխուտ. Արցախ. 39). մոր կողմից լինելով թոռն Լամբրոնի Հեթում Գ իշխանի, ժառանգեց նույն բերդը: Նախ քան գահակալութունը ընդունել էր կաթոլիկ դավանութունը և ֆրանչիսկեան միարան էր դարձել: Առանց թագ ընդունելու դարձավ թագավոր, հաջորդելով իր հոր՝ Լևոն Գ-ի Արթայական գահ բարձրացավ ըստ Ձեռ. օշ. 100 ք 21է=1288 թ. իսկ ըստ Ազգապ. «1289 թ»: Աշխատեց լատինական ձեռք մտցնել հայ եկեղեցում՝ ընկերակցությամբ Գրիգոր Անաւարդեցի է կաթոլիկոսի (№ 391): Իր առաջին տարիներում Եգիպտոսի Մելիթ-էլ-Աշրաֆ սուլթանը սրշավեց Կիլիկիա, գրավեց Լամիկան և Ստեփաննոս Դ կաթոլիկոսին գերի տարավ: Հեթում հրաժարվեց գահից, նստեցրեց իր տեղ Թորոս եղբորը (№ 64) և ինքը վանք մտավ «1294 թ», ընդունելով Յոհաննէս անունը (Նհպտք. 106): Երկու տարի հետո դուրս գալով վանքից, նորից կառավարութունը ձեռք առավ: Գնաց Թաթարաց Լազան խանի մոտ՝ հին դաշինքը նորոգելու համար: Վերագարձին իշխանութունը հանձնեց իր մյուս եղբոր՝ Սմբատին և գնաց Գոլիս՝ տեսակցելու իր քրոջ Մարիամի հետ, որ Հունաց

Անդրոնիկոս կայսեր Միքայէլ որդու կինն էր «1296 թ»: Երբ դարձավ Կիլիկիա, Սմբատը շուգելով գահը ետ հանձնել, Հեթումին բռնեց, աչքերի լույսից զրկեց ու բանտ գրեց: Հեթումի երրորդ եղբայրը՝ Կոստանդին (№ 96), զորքի գլուխն անցավ, Սըմբատին գահից գցեց և ինքը գահ բարձրանալով՝ Հեթումին բանտից արձակեց: Այդ միջոցին Հեթումի աչքերը լավացան. իր տեսությունը վերստանալով Հեթումը երկրորդ անգամ գահ բարձրացավ «1299 թ»: Հաղթեց Դամասկոսի սուլթան Սուսամբըին և իրան էլ գերի բռնեց: Միանալով Թաթարների հետ, արշավեց ընդունելով, Եգիպտացոց ու Թուրքերի հետ միացած, արշավեց Կիլիկիա և երկիրը ավերակ դարձրեց: Հեթումը ստիպվեց կրոնական զիջումներ անել կաթոլիկներին, որի վրա ժողովուրդը զայրացավ և Թաթարների հետ միացած՝ սպանել տվեց թե՛ Հեթումին և թե՛ նրա որդի Լևոն Դ-ին «1307 թ»:—Որքան կրոնասեր, նույնքան և ուսումնասեր էր Հեթումը: Դեռ փոքր էր (համբալ), երբ Կոստանդին կաթոլիկոսը գրել տվեց մի գեղեցիկ Աւետարան և նվիրեց նրան՝ 1267 թ. (Թորոս աղբ. Ա. 324—6): Թագաժառանգ ժամանակ (այն է 1287—8 թ.) գրել է տվել մի գեղեցիկ Ճաշոց, որ այժմ գտնվում է էջմիածնի Մատենադարանում (Շողակաթ 206): 1295 թվին Ստեփանոս (Դոնյան հրեցանց) գրչին գրել է տվել մի Աստուածաշունչ (Շողակաթ 208): Այս Աստուածաշնչի հիշատակարանը մի երկար ոտանավոր է (226 տող), որ Հեթումի ինքնաձեռագիրն է: Տպված է Արարատ ատաթերթում 1869 թ. № 2, էջ 39—41, այս վերնագրով. «Ոտանաւոր բարեպաշտի թագաւորին Հայոց Հեթումոյ Բ»: Սկսում է հետևյալ ձևով.

Որ ծառայեալս եմ բիւր ախտից,
Կապեալ սոռամբ չար յղթայից.
Առ ի սեղաց գոլով տիրեալ,
Եւ ներհակաց ներքոյ անկեալ...

Պատմում է շատ համառոտ գծերով Ռուբինեանց տոհմի պատմութունը, ավելի ընդարձակ խոսում է Եգիպտացոց արշավանքի և Լամիկայի առման մասին, ապա Մոսկովայի տոնի մասին (1292 թ):—Նույն 1295 թվին իր խնդրանքը (և ոչ թե Հեթում Ա-ի) Գէորգ Սկևառցին գրեց Մեկնութիւն Եսայեայ (Առաք. լծ. սահմ. 523, Սիսուան 103, Չարք. հին դպր. 720): «1296 թվին»

ստացած Փիլոնի մի օրինակ (տես Փիլ. իմաստ. յիշ. 105): Իր խնդրանոք են գրված Դրուատ սրբոց, Գերականութիւն և Լուծմունք Ս. Գրոց (Վարդանայ): Գր. Անաւարդեցին էլ գրել է երկու շարական, որոնց ծայրանունը Հեթումի անունով է (տես Պարականոն շար. 152—3): Ինքն է հորինել Ոսանաւոր վասն ծառագտկի (Հայայ. 114 և 517): Շարական Ս. Բարսի և Շարական Տարագոսի ևն (տես Տաշեան, Ցուց. 1106 ա), Որդւոց և Թոռանց Լուսաւորչին ի Հեթմոյ (Ձեռ. Վենետ. Բ. 1157): Հեթում Թագավորի անունով է դարձյալ ձիարուծական մի (կամ երեք) գիրք, որ նա (ըստ Ալիշանի Հեթում Ա՝ Սիսուան 32 ա և 487 ա) արարեցինից Թարգմանել է տվել: Այս գրքի մի մասը գտնվում է Պարիզի Bibl. nat.-ում և մի մասը Վենետիկում: Մի հատված սրանից տպված է Բագմ. 1867 և Սիսուան՝ անդ: Բայց կարծեմ թե այս գիրքը շփոթված է Սմբատ Գ. ի կազմել տված գրքի հետ (տես Թորոս Կրիկեցի, № 62): Ասացինք թե Հեթումի կրօնական անունն է Յովհաննէս, որ ստացած պիտի լինի վանք մտած ժամանակ (1294 թ.), բայց Ձեռ. Միւնխ. 8 ր գեռ 1292 թվին կոչում է նրան Յովհաննէս կրօնավոր. և այս անունով հասել է մեզ իր մի ձեռագիրը (Պրատ ոգեշահ և ճառք), որ արտագրել է 1297 թ. Հայեղի գյուղում (Ձեռ. Կարին. 43): Հեթում Բ. ի ընտանեկան ժամանակագրութունը տես Bodleian 247, որ ընդգրկում է 1251—1293 տարիները: Իր կենսագրութունը տես Փիլոնի յիշ. հտ. Բ. էջ 620: Իբր սուրբ անցել է իտալական Յայամաւորքի մեջ. պատկերը անում է Վենետիկի Ս. Յորայ տաճարի վրա (տես նմանահանութունը Հայ-Վինետ. 82—83. Իսկ իբրև ազօթաւոր՝ Հեթում Բ. ի նկարը տես Սիսուան 111): Կնիքը տես Հայայ. 520:—Սամ. անեց. շար. 153—5, 163—4, 166, Պամ. լմբ. 212. անանուն ժմ. 26—29. Օրբ. կէ, կթ. Օրբ. ժմ. 30, 31. Հեթ. ժնկ. Ձեռ. օշ. 99—101. Վահր. ոտ. 236. Սմբ. պամ. 125—7, 136, 165. Պամ. կիլ. 212. Պամ. ուրբ. 213. Մխ. ալրիվ. 70, 84. Մին. համդ. 45—49, 140. Առաք. պամ. 141, 320, 483. Յիշատ. (Karst, Դոսան. էջ 5). Նկարք. 105.—սեռ, Հեթմոյ՝ Օրբ. կէ, հր. Սմբ. պամ. 127. Սամ. անեց. շար. 155—6, 164, 166. Անանուն ժմ. 28. Պամ. ուրբ. 212. Մին. համդ. 46—49, 140—1. Ջուզ. 83. Ջարբ. Հին դպ. 785. Թրգմ. 728, 737—741.—Հեթմու՝ Նոր վկ. 117.—Հեթումոյ՝ Անանուն ժմ. 28.—Հեթմի՝ Սամ. անեց. շար. 154, 164.—գրծ. Հեթմի՝ Ջարբ. Թրգմ. 390.—Ջարբ. Նոր մատեն. 235—245. Հայայ. 499, 502, 516—524.—Տէր Սահակեան՝ Հայ

կայսերք Բ. 401, 404, 410 խոսում է Հեթումի դուստր Ռիթալի ամուսնության և Հեթումի այցելության մասին:—Մտել է Կոստանդին Բ կաթողիկոսի 1293 թ. կազմած սրբոց մատանց տուփի մեջ (Սիսուան 107—112): Մի մասնատուփ էլ կազմել է ինքը, որի մասին տես Ազգագր. հանդ. Ա. 153:

— 21. Հեթում, որդի Օշին Համբրոնացի մարաջախտի. հիշված է 1274 թվին իբրև «պատանեակ» (ՀԱ 1898, 245—6 և REA 6, 110). հաջորդեց իր հոր՝ մարաջախտության պաշտոնում 1294 թ. ամուսնացավ Սիդոն քաղաքի լատին իշխան Պալիանի դուստր Ֆիմիի հետ, որ Հեթում Ա Թագավորի դուստր Ֆիմիի Թոնն էր: Մարաջախտության պաշտոնը շարունակեց մինչև իր մահը՝ 1307 թ.—Սմբ. պամ. 137, Սիսուան 85, 371 ր:

— 22. Հեթում միականի, հորեղբորորդի Լևոն Դ Թագավորի. երկուսը միասին զոհ գնացին Քաթարաց Բիւարղու գորավարին, որ խարդախությամբ գրավեց Անարզաբա քաղաքը.— Դարդել 24—25 (շփոթում է Հեթում Ա և Բ իբրար հետ):

— 23. Հեթում, որդի Հայոց Գունդստապլի. մայրն է Ջապլուն իշխանուհի, որ գրել տվեց մի Աւետարան, 1309 թ.—Ձեռ. Սհր.—ՀԱ 1924, 519:

— 24. Հեթում պատմիչ, որդի Օշին պայլի՝ եղբոր Հեթում Ա. ի և Թոնն Կոստանդին պայլի. տեր Կոռիկոս բերդի, սպարապետ Հայոց: Ամուսնացավ Գուհտոն Իպլինեանի դուստր Ջապլիի հետ, որի մայրն էր Մարիամ՝ քույր Հեթում Ա Թագավորի: Հաջորդելով իր եղբոր Դրիգորին՝ նշանակվեց պայլ հայոց Թագավորության՝ 1287 թ. Ուսումնասեր անձ էր. իրեն համար Ստեփանոսին գրել տվեց մի Տոմար «1287 թ» և մի Բժշկարան՝ Վարդ Մրտիչցիի ձեռքով «1294 թ» (Սիսուան 337): [Այս Բժշկարանը Թարգմանված էր արարեցինից ժ դարում, ըստ Ալիշան, Շիրակ 96 և Թորգոմեան, REA 6, 24]: Իր եղբայր Օշինի հետ միացած ապստամբեց Հեթում Բ Թագավորի դեմ 1293 թ. (Ձեռ. օշ. 100 ր): Սպարապետ կամ գունդստապլ էր 1294—1305 թ. «1305 թվի» հաղթութունից հետո, երբ Հեթում Բ Թագավորի և Օշին սպարապետի հետ Չարդուփուր արին եգիպտացոց բանակը, Հեթումը՝ նույն իսկ պատերազմի դաշտում ներկայացավ Թագավորին, աղաչեց և իրավունք ստացավ հրաժարվելու զինվորական կարգից, և իր որդի Օշինին իր տեղը նշանակելով՝ գնաց Կիպրոս և մտավ Պրեմոնտրանց (ordre de Prémontré) լատին կրօնական կարգը, Անտոն անունով «1305 թ»: Հաջորդ տա-

րին «1306 թ» ուխտի գնաց Հոսոմ, որտեղից «1307 թ» անցավ Ավինյոն՝ Կղեմէս Ե պապի հրավերով, և նրա հանձնարարութեամբ գրեց իր ժամանակի Քաթարաց և Հայոց պատմութիւնը՝ հայերեն լեզվով, որ Նիկողայոս Սալկոնի (կամ Ֆալկոնի) անուն անձի օգնութեամբ վերածեց Ֆրանսերենի, հետո էլ Քարգմանովեց լատիներենի: Այս աշխատութեան հայ բնագիրը կորած է. Ֆրանսերենը տպւած է Paris 1517 «Les fleurs des Histoires de la terre d'Orient» վերնագրով (հեղինակը կոչվում է Hayton l'Arménien): Նույնը տպւած է նաև 1529 և 1735 թվերին: Հատիներենը տպւած է 1529, 1532, 1555, 1585 և 1671 թվերին: Կա նույն գրքի իտալերեն թարգմանութիւնը (տպ. 1535), հոլանդերեն թարգմանութիւնը (տպ. 1664), և անգլերեն թարգմանութիւնը, որ տպւած է մի քանի անգամ: Նույնը թարգմանված է նաև հայերեն՝ Հ. Մ. Ազգերեանի ձեռքով և տպւած է 1842 թ. Գրքի վերջում գրված է Հեթում պատմիչի վեհատիկ 1842 թ. Գրքի վերջում գրված է Հեթում պատմիչի ժամանակագրութիւնը (10 էջ), հայերեն լեզվով: Ասում են թե Հեթումը ունի նաև «Մեկնութիւն Յայտնութեան» և ուրիշ կրօնական գրվածքներ: Իբրև լատինամատ հայ, բնականաբար հակառակ էր ազգային եկեղեցուն. ուստի իր դեմ գրված կան գանազան թղթեր: Այսպես՝ «Թուղթ մեծին Եսայայի վարդապետին և պատասխանի ընդդէմ պարոն Հեթումի Կիւրկիոսցւոյն՝ վասն կարգաց և կրօնից Հայ. եկեղեցւոյն և վասն դաւանութեան հաւատոյ» (Թորոս աղբ. Բ. 395): Նճւյն, թե մի ուրիշ ավելի ընդարձակ թուղթ էլ կա Եսայի Նչեցու անունով՝ Ձեռ. Վենետ. Բ. 732:—Հեթումը բնակվում էր Ֆրանսիայի Poitiers քաղաքի վանքում. մահվան թվականը հայտնի չէ:—Ձեռ. օշ. 101 ա. Հեթ. պտմ. խբ, (խղ), խզ.—սեռ. Հեթմոյ՝ Հեթ. ժմկ.—Ձեռ. Գ. 300. Սիսուան 337—340, Ջարբ. Նոր մատեն. էջ 142—149. Թրգմ. 761—2. Հայապ. 113. Ազգապ. 1794.—Ձեռ. Քաւր. 15:—Հեթում պատմիչի մասին ավելացնում ենք նաև հետևյալ հետաքրքրական տեղեկութիւնը: Հեթումի գործը թարգմանված կա երկրորդ անգամ իտալերեն, իտալացի Ramusio-ի ձեռքով, իր Navigazioni et viaggi diveri աշխատութեան մեջ, տպ. Վենետիկ 1559: Ramusio կոչում է նրան Hayton Armeno և համարում է figliuol del signor Curchi, parente del Re di Armenia որդի տեառն Կուրկի (իմն Կոստիկոսի, որ այստեղ անձնանուն է դարձել), ազգական Հայաստանի թագաւորի: Ավելի հետաքրքիր է Փլորենցիացի պատմիչ Giovanni Villani, որ իր Գատմութեան մեջ

խոսում է այս Հեթումի մասին և դարձնում է Հայոց թագաւորի որդին, Քաթարների Ղազան խանը, երբ պետութեան գլուխը քարձարացավ, ուզեց ամուսնանալ ամենից գեղեցիկ աղջկա հետ, առանց նկատի առնելու ոչ նրա հարստութիւնը և ոչինչ: Դեսպանները դուրս եկան որոնումներ անելու ամբողջ Արևելքում և վերջապես գտան Հայոց թագաւորի աղջկան, որ իր գեղեցկութեամբ և իր առաքինութեամբ գերազանցում էր բոլորից: Դեսպանները խնդրեցին նրա ձեռքը Ղազան խանի համար: Հայրը ընդունեց, եթե դուստրը հաճեր: Աղջիկը իմաստութեան մեծագույն ապացույցը տվավ, հայտնելով թե պատրաստ է իր հոր հաճելի լինել, միայն այն պայմանով որ ինքը ազատ լինի պաշտելու Տէրն մեր Յիսուս Քրիստոսին, իսկ իր ամուսինը կարող է մնալ հեթանոս: Դեսպանները ընդունեցին: Արքայադուստրը առաջնորդելու համար կազմվեց մի մեծ շքախումբ, իշխանավորներից և եպիսկոպոսներից բաղկացած: Շքախմբի մեջ էր նաև Հեթում (պատմիչը), որ պիտի առաջնորդեր իր ջրովը: Նոր թագուհին ծնեց մի երեխա, որ մի սուկալի հրեշ էր և մարդկային ոչինչ չուներ: Իմաստունները գտան, որ թագուհին պտոնիկ է և իր երախայի հետ պետք է կրակը զգվի: Թագուհին պահանջեց իր համար խոստովանանք և հաղորդութիւն, իսկ երախայի համար մկրտութիւն: Մկրտութիւնից հետո՝ երախան ամենագեղեցիկը դարձավ: Մոր անմեղութիւնը ճանաչվեց, եղան մեծամեծ հանդեսներ, Ղազան խանն ու իր ժողովուրդը քրիստոնյա դարձան: (Այս առասպելի մասին տես Soulier REA 9, 249—254):

— 25. Հեթում քահանա, որդի Դաւթի, միաբան Յովհաննավանքի, հիշված է 1318 թ.—Այրարատ 172:

— 26. Հեթում սպարապետ Հայոց, մասնակցեց Ատանայի կրոնական ժողովին «1317 թ». քաջութեամբ վանեց Եգիպտոսի սուլթան Նասրրի հարձակումը 1319 թ.:

— 27. Հեթում, տեր Նորի, թագաւորական ջամբուլայ (սենեկապետ), ատենապետ կամ գլխավոր արքայական դարպասատորագրում է՝ Aytonus de Negrino (Նորցի), Camberlanus et Gubernator regni Armente, Aytonus dominus Nigrini, Capitaneus Curie regis Hermenie.—Որդին էր Կոստանդին (№ 92) և թոռն Կոստանդին պայլի (№ 57). Կղարյներն են Գաղտին Նորցի մարաջախտ և Վասակ: Հեթումը լինելով երեցը՝ ժառանգեց հոր իշխանութիւնը: Օշին թագաւորի կողմից խնամակալ

կարգվեց մանկահասակ Լևոն Ե թագավորին «1320 թ» Օշին ավազ պայլի և նրա եղբայր Կոստանդին Գուստոսապլի հետ Այս թագավորի (Լևոն Ե) օրով էր, որ «քարեպաշտ ծերունին և աստուածաւեր իշխանն պարոն Հեթում Նղրցին ճանապարհորդեալ եղև յաշխարհն Եգիպտոսի վասն հանգստեան քրիստոնէից» 1327 թ. (Ձեռ. Հայկ. Ա. 396 բ): Իր վերջին դիվանական գրութիւնը 1331 թվից է (Սիսուան 412 ա): Մահվան թվակաշար հայտնի չէ:—Սմբ. անեց. շար. 157. Բրս. մրկ. 460. Ձեռ. Միւնիս. 29 բ. Դարդել 28. Չամչ. Գ. 317. Ազգապ. 1819, Սիսուան 412:—Ըստ Դարդելի Հեթում ջամբուլայ (սենեկապան արքայի), եղբայր Պալտին սպարապետի, հայրն է Կոստանդին Ե թագավորի (№ 147) և մեռել է «1356 թ».—Դարդել 59, 69. Սիսուան 560. Ազգապ. 1925:

— 28. Հեթում, պարոն և տեր Զլինոցի. իր եղբայր Կոստանդինի հետ մեռավ Եգիպտոսոց դեմ պատերազմում «1322 թ».—Սմբ. պտմ. 130:

— 29. Հեթում, որդի Օշին պայլի, որ էր գունթ Կոռեկոսի. մեռավ մանուկ հասակում, 1325 թ.—Սմբ. պտմ. 130:

— 30. Հեթում, տեր Կոռեկոսի. երբ Լևոն Ե թագավորի սպարապետ Օշին սինիջալը գլխատվեց, Հեթումը ստացավ սպարապետութան պաշտոնը (1329 թ). սրան էլ հաջորդեց որդին Կոստանդին.—Սմբ. պտմ. 137:

— 31. Հեթում սինիջալ հայոց թագավորութան. Հեթում Նղրցու հետ (№ 27) ստորագրում է Լևոն Ե թագավորի հրամանագրի տակ 1331 թ.—Սիսուան 412 ա, 485 ա (իբրև սինիջալ է դնում 1321—1331 թ):

— 32. Հեթում, բնակվում էր Վինետիկում. հանցանքի համար դատի կանչվեց, բայց ազատ արձակվեց 1331 թ.—Հայ-Վենետ. 154:

— 33. Հեթում պարոն, եղբայր Գրիգոր կրոնավորի, որ Սիմէոն գրչին գրել տվեց մի ճաշոց՝ Կիլիկիոյ Խոզկրտի գյուղի համար, 1335 թ. երբ Հեթումը արդեն մեռած էր.—Սիսուան 119:

— 34. Հեթում քահանա, ապրում էր Երուսաղէմի Ս. Սիոնում, 1335 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 348:

— 35. Հեթում, սերձավոր Կրակացի Ներսէս արեղայի, որ Երուսաղէմում օրինակեց ճառընտիրը 1335 թ.—Նախորդից տարբեր անձ է.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 348:

— 36. Հեթում, որդի Լևոն Ե թագավորի (+ «1342 թ»).

մանկահասակ մեռավ հոր մահից առաջ.—Հայ-Վենետ. 127, Սիսուան 512 ա:

— 37. Հեթում, որդի Սիբուսի՝ հորեղբոր Աբրահամ քահանայի, որ Հոմիլլայի Ծակաղբիւր գյուղում ստացավ մի Աւետարան, 1357 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 613:

— 38. Հեթում քահանա, որդի Վասիլի. հմուտ էր գրչագորական արվեստին. նրա ցուցումներով Յովհաննէս դպիրը արտագրեց Աւետարանը՝ Հոմիլլայի Ծակաղբիւր գյուղում. Հեթումի որդի Աբրահամ քահանայի համար, 1357 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 613:

— 39. Հեթում, հայր Աբրահամ քահանայի Ծակաղբիւրցի. տես նախորդը և Աբրահամ № 43:

— 40. Հեթում, քաջ զորավար Կոստանդին Ե թագավորի հայոց. հաջորդեց Լիպարիտ (+ 1370 թ) զորավարին: Լևոն Զ-ի գերութիւնից հետո տիրեց Կանչի բերդին: Իր քաջարի կնոջ՝ Զարմանուհու հետ կովելով Եգիպտոսոց դեմ, ձերբակալեց սուրթանի որդուն: Գրիգոր անուն մի մատնիչ (№ 503) արձակեց նրան և սպանեց Հեթումին: Սրա վրա Զարմանուհին մի խումբ քաջերով փախավ ապաստանեց Զէյթունի լեռները և 5 տարի քաջերով փախավ ապաստանեց Զէյթունի լեռները և 5 տարի քաջեր և իր Գէորգ (№ 96) որդու հետ գրավեց Կապանը և պաշտպանեց ժողովուրդը 65 տարի: Հայոց վերջին սպարապետն է: Կնոջը անունը մերթ գրված է Զարմանուհի և մերթ Զարմանուհուտ, որոնք վերևում (հտ. Բ, էջ 174) սխալմամբ իբրև տարբեր անձեր են նշանակված:—Սիսուան 184, 192, 227. Ազգապ. 1928:

— 41. Հեթում, «որ և Յոհաննէս կոչիմ» ստացող Աստուածաշնչի, որի գլխակարգութիւնը համեմատեց «Փռագի ջաբխար»-ների հետ և տարբերութիւնները նշանակեց, 1384 թ.—Ձեռ. Դաղեան, Ա. 5 ա:

— 42. Հեթում, որ Ռուբէնի հետ միասին պատգամավոր էր ուղարկված «Գիթիարացոց և Սասունցոց» կողմից՝ մասնակցելու համար այն խաչակրութեան, որ կազմել էր Հոմի պապը Սուլթան Մէհէմէդ Զաթիհի դեմ, 1459 թ.—Տոմաշէկ. Սասուն, էջ 57:

— 43. Հեթում Խազնեց, կոչված Սպիտակ երեց. Սսոյ Կաթողետ կաթողիկոսի կողմից նշանակվեց Լուսաւորչի աշխատանքի հապան. սրանով սկսվեց Աջպահեանց գերզատաւանը. մեռավ՝

«1470 թվի» ժանտախտին.—Ազգապ. 2159, 2939, Սիսուան 535, 640, 545.

— 44. Հեթում, որդի Յովհաննէս քահանայի Կանչ բերդի. Զար-
մանդուխտ դիցազնուհու ցեղից. հիշված է 1473 թ.—Սիսուան 184 ա:
ՀԵՂԱՆ, անստույգ անուն. մի անգամ հիշատակված եմ
գտնում անթվական մի արձանագրութեան մեջ՝ Արցախ 166. «կո-
ղակից իմ Հուսասայ և Հեղան»:

* ՀԵՂԻ, ար. < եբր. ܗܝ ܐܠܝ անունից, որ ծագում է թե-
րևս ܗܝ ܐܠܗ Երարձրանայ» արմատից (Gesenius 591): Այս անու-
նով հայտնի էր Հրէից դատավոր և քահանայապետ Հեղի՝ ուսու-
ցիչ Սամուէլ մարգարէի (Ն. Բ. ԺԲ դար): Տառադարձված է
հուն. Իլի: (յու. Heli), որից եմեր ձևը: Այս անունը գործածա-
կան չէ եղած մեր մեջ. ունինք միայն՝

— Հեղի, կրոնավորական անուն Հիթում Բ սիրաստոսի, որ
էր որդի Օշին Բ դավաճանի. տես Հիթում № 3. Հեղի անունով
հիշված տես ՀԱ 1898, 246 բ, Զարբ. թրգմ. 647—8, Հայապ.
415 և հատկապես իբրև թարգմանիչ «Շարագրութիւն հայրապե-
տացն Հոռմայ» աշխատութեան, յատկնորենից հայերեն, 1210
թ.—Ձեռ. Վատիկ. (ՀԱ 1892, 247ա):

* ՀԵՂԻՆԷ, իգ. < հուն. Էլենդ անունից, որից նաև Ֆրանս.
Hélène, գերմ. Helena, անգլ. Helen, ռուս. Елена ևն: Ըստ իս
նշանակում է ընկերական կողով. որ գեղեցիկ ծաղիկներով զար-
դարելով նվիրում էին Արտեմիս աստվածուհուն»: Այս անունով
նշանավոր է հնութեան մեջ Հեղիմե՝ կին Մենելիասի, հույն իշ-
խանուհի, աննման գեղեցկութեամբ, որին առեանգեց Պարսը և
եղավ պատճառ Տրովպոյի պատերազմին: Քրիստոնեութեան
ժամանակ հայտնի է Հեղիմե թագուհին, սրբուհի, մայր մեծն
Կոստանդիանոսի. իրեն է վերագրվում խաչի գյուտը (+ 327 թ).
անցել է Յայմաւուրքի մեջ առասպելախառն պատմութեամբ:
Գործածական է հուսց մինչև այժմ, բայց ոչ շատ յաճախ: Փա-
ղաքական ձևն է Հեղուշ (Կովկասում):

— 1. Հեղիմե թագուհի, կին Արգալը թագավորի Հայոց Եղե-
սիոյ. ամուսնու մահից հետո, Սանատրուկի հրամանով քաշվեց
Խառան, ապա Երուսաղէմ, ուր մեծ սովի ժամանակ, իր ամբողջ
զանձերը վատնեց, Եգիպտոսից ցորեն բերեց և բաշխեց սովյալ-
ներին: Մեռավ ու թաղվեց Երուսաղէմի՝ դրան առաջ (42 թ):
Նրա վրա կանգնեցրին փառավոր շիրիմ, որի համար Եւս. պտմ.
Բ. 13 և Խոր. Բ. լե ասում են թե մինչև իրենց ժամանակ գոյու-

թյուն ունեւ (Չամչ. Ա. 296):— Խոր. Բ. լե. Ուխտ. Ա. խ.—
սեռ. Հեղիմեայ՝ Խոր. Բ. լե. Արժր. Ա. գ.—Հեղիմեի՝ Արժր. Ա. գ,
է. Կիր. իր.—Ըստ Լաբուր. 10 Արգարի կինն է Նղամաթ՝ դուստր
Միհրդատի, Խորենացին Հեղիմէ անունը հանած պիտի լինի
Յովսեփոսից, որ գիտե Հեղիմե՝ կին թագավորի Աղիարեանաց (Ալի-
շան, Լաբուր. էջ 10, ծան.), քույր և կին Մանորազ թագավորի
Քղիարենի (Կարրիէր, Արգ. գրոյցը 104), քույր և կին Արգար
թագավորի Եղեսիոյ (Դուրեան, Ազգ. պատմ. 124):

— 2. Հեղիմե, տիկին Հայոց Մեծաց, աղուանից ազգից,
կին Գրիգոր իշխանի Մամիկոնեան (№ 39). ժամանակակից
Սահակ կաթողիկոս Չորսփորեցու (677—703 թ).—Կղկնտ. Բ լր:
Հիշված է Արուճ (= Թալիշ) գյուղում իր ամուսնու կոտուցած
եկեղեցու արձանագրութեան մեջ՝ 668.—ZAPh 2, 41, Շողակաթ
175, Բանաս. 1903, 27:

— 3. Հեղիմե, կին Անձևացեաց Մուշեղ իշխանի. ամուսնու
մահից հետո՝ ամուսնացավ Գուրգէն Արժրունու հետ, որով իշ-
խանութեանը անցավ նրան (Թ դար).—Արժր. Դ. ժե.—սեռ.
Հեղիմեի (այլ ձ. Հեղիմեայ)՝ Արժր. Գ. ժե.

— 4. Հեղիմե, կին Գուրգէն Արժրունու, տեառն Անձևացեաց,
որ թարգմանել տվեց Արղմսեհի վկայարանութունը 873 թ.—
Զարբ. Հին դար. 531, ՀԱ 1937, 129, (Կարող է լինել նախորդի
հետ նույն կամ տարբեր անձ. հմտ. Գուրգէն № 5 և 9):

5. Հեղիմե, զուստը հայազգի պատրիկ Աղրիանոս Սպե-
րացու (տես այս անունը). ամուսնացավ հունաց Ռոմանոս Ա
Լեկաբենոս հայազգի կայսեր որդի Կոստանդինի հետ 941 թ.
յունվ. 14, բայց մի քանի օրից մեռնելով՝ Կոստանդինը երկրորդ
անգամ ամուսնացավ Մամոսեան ընտանիքին պատկանող Թէո-
ֆանո անունով օրիորդի հետ (941 թ. փետր. 2).—Չամչ. Բ.
817. Տէր Սահակեան, Հայ կայսերք. Բ. 484:

— 6. Հեղիմե, կայսրուհի հունաց. Վաշտակ անուն հայ
զինվորի թոռ և Ռոմանոսի զուստըն էր. պապը պատերազմի
մեջ ազատելով Վատի Արշակունի կայսեր կյանքը, իշխանական
պատվի էր հասել. իսկ նրա որդի Ռոմանոսը նախ ծովակալ էր
դարձել, ապա Պոլիս մտնելով՝ իրեն կայսր էր հրատարակել,
առանց ոսկայն վտարելու օրինական կայսր՝ Կոստանդին է Պեր-
փեռուժէնին, որ այն ժամանակ 14 տարեկան էր: Կոստանդինը
տեսնելով այս Հեղիմէին, որ ուսյալ, առաքինի և գեղեցիկ մի
օրիորդ էր, սիրահարվեց և ամուսնացավ նրա հետ, թեև նա իր

Թշնամու աղջիկն էր (919 թ)։ Շատ ծանր էր Հեղինէի դերը մի կողմից իր հոր, որ իրին ստորակարգ վիճակի մեջ էր դրել մյուս կայսրուհիներից, և մյուս կողմից իր ամուսնու՝ Պերփեռուժէնի միջև, որ պաշտուած էր նրան և նրա ակնարկներին անգամ հնազանդուած էր։ Հեղինէն բունց իր ամուսնու կողմը, Համոզեց իր երկու եղբայրներին (Կոստանդին և Ստեփաննոս), որ իրենց հոր աքսորեն։ Երբ Ռոմանոսը հիվանդ պառկած էր, փոխադրեցին նրան Պրոտի կղզին և մի վանքում փակեցին (944 թ)։ Այնուհետև երկու եղբայրները դավադրութիւն կազմեցին Պերփեռուժէնի կյանքի դեմ. բայց Հեղինէն կանխեց նրանց և ճաշի հրավիրելով՝ երկուսին էլ փակեց վանքերում։ Պերփեռուժէնը թագավորեց 15 տարի էլ (944—959), բայց առանց գահակցի, միայն Հեղինէ կայսրուհու մշտական գերիշխանութեան տակ։ Հեղինէն ունեցած մի քանի աղջիկ և մի տղայ՝ Ռոմանոս Բ անուանով։ Ընդհանրը մեծ ջանք թափեցին տալու նրան ընտիր դաստիարակութիւն։ Բայց զուր։ Ռոմանոսը ամուսնադատ մի գինեպանի Թէոֆանո անուն աղջկա հետ, իր հորը՝ Պերփեռուժէնին թունաւորելով սպանեց (959), քույրերին վանքի մեջ փակեց և իր մորը աքսորի դատապարտեց։ Երբ Հեղինէն լսեց այս վճիռը, ներկայացավ իր որդուն և նրա անընական ապերախութիւնը այնպիսի կրքոտ ճարտասանութեամբ կշտամբեց, որ նա իր վճիռը ետ առավ։ Այնու ամենայնիվ այս վերջը շատ ազդեց նրան և երկար ժամանակ չանցած մեռավ սրտի ցավից (961 թ)։—Տէր Սահակեան, Հայ կայսերք, Բ. 78—79, 104, 375—8.

— 7. Հեղինէ, կին Գրիգոր քահանայի և մայր ժԳ դարի նշանավոր ծաղկող ու նկարիչ Սարգիս Պիճակի. այր ու կին մեռած էին նախ քան 1325 թ.—Յովսէփեան, Մի էլ հայ արուեստի 30, Շոդակաթ 212, Սիսուան 334 ք, 236.

— 8. Հեղինէ, կինն է Գրիգոր քահանա գրչի, որ՝օրինակեց Աւետարանը Սեբաստիայում, 1307 թ.—Շոդակաթ 210 (նախորդից տարբեր ամուսիններ են)։

— 9. Հեղինէ, կին Արղունի, որ Արծկէում գրել տվեց մի Աւետարան Յովաննէս գրչին, 1482 թ.—Ձեռ. Պետերք. (ՀԱ 1892, 84 ք)։

— 10. Հեղինէ պարոն՝ որի հիշատակն մի խաչ է կանգնեցրած Նոր-Բայազիտի մի հին գերեզմանի վրա, 1548 թ.—Սիսուան 44:

— 11. Հեղինէ աղաշխարհ, կին գրիչ. օրինակել է Իգնա-

տիոս վարդապետի «Մեկնութիւն Աւետարանին Ղուկասու». զըժ-բախտարար թվականն անհայտ.—Ձեռ. Կարին. 157:

— 12. Հեղինէ հիշված է նաև 1657 թ.—Ձեռ. Սեբ.—ՀԱ 1926, 547:

+ Հեղինէ, իգ. <ժղ. եղնար <էգ եղնիկ> բառից. հիշված է 1653 թ. (Թորոս աղբ. Ա. 121). նաև անթվական մի հիշատակարանում՝ Ձեռ. Նոր-Բայազ. 39ա: Կա նաև Եղնար 1701 թ. (Bodleian 207): —Տես նաև Եղնար:

ՀեՄեթՏՈՒ, իգ. ձևն ու ծագումը անհայտ. մի անգամ գտնուած է հիշատակված՝

— Հեմեթու, դուստր Կիրակոսի և քույր Երեմիա քահանայի. դրամով օժանդակեց իր եղբոր՝ օրինակել տալու համար Գէորգ Սկեռացու Մեկնութիւն Եսայիայ գործը, որի համար Հեմեթը զբոսն վճարեց 40 դրամ, 1295 թ.—Սիսուան 103 (գրված է սեռ. Հեմեթույ. ուղղականը Բնչպեօ էր)։

Հեմի տես Հեմի:

ՀեՇԱՅ, ար. որ և Խեշա. ծագումն ինձ անհայտ. թվի ասորական անուն։

— Հեշայ, որդի Աղանեաց Բակուր բղեշի. Մանահիր Ռշտունին ձերբակալեց և ուղարկեց Խոսրով Բ-ին (330—339 թ.)—Խոր. Գ. է.—Ըստ Բուզ. Գ. թ կոչվում է Խեշա (մի ձ. Խեշա), որ բղեշի կոտորածից փախչելով՝ ապավինեց Վաչէ սպարապետի մոտ և մեծանալով ժառանգեց իր հոր տունը։

+ ՀեՊԱՆ, ար. (ըստ իս ծագում է Հայրապետ-ջան ձևից կրճատմամբ). մի անգամ գտնուած է հիշատակված անթվական մի հիշատակարանում՝ Ձեռ. Վասպ. 273:

ՀեՋԻԿ, իգ. ծագումն անհայտ։ Մի անգամ գտնուած է հիշատակված՝

— Հեջիկ (հոգով Հեջիկն, սեռ. Հեջկանն) երիցակին Մատթէոս քահանայի, միասին նվերներ են արել Հաղբասի վանքին (թվականն անհայտ)։—Երզնկեանց, Հնախ. տեղագր. 31:

*ՀեՋՈՒԲ, ար. < արար. جاج hajib «թագավորի սենեկապանը, արարողապետ». իբրև հասարակ անուն գործածված է զանազան ձևերով. արեմտյան տառադարձութեամբ էլ կա հեճուպ, զանազան ձևերով. արեմտյան տառադարձութեամբ էլ կա հեճուպ, հեճուպ, հեճուպ. մինչև անգամ տեղափոխութեամբ էլ կա հեճուպ. հաննազանքի 1300 թվի մի արձանագրութեան մեջ հեճուպ Դահլիճ (քիչ հետո սեռ. հեճուպի) (Ջըր. պամ. Գ. 20, Շահաթ. 1ք (քիչ հետո սեռ. հեճուպի) (Ջըր. պամ. Գ. 20, Շահաթ.

Բ. 103, Այրարատ 171): Գարձել է անձնանունն և գործածված է եղել ժԳ—ժԷ գարեբրուս:

— 1. Հեղուք, հայր Սմբատի, որ Հասան Ջալալզովյայի († 1261) հրամանով մի այգի է վաճառել Գրիգորին, որի համար էլ մի արձանագրություն է գրել Խաչենի Մեծարանց վանքում (անթվական).—Բանաս. 1901, 135:

— 2. Հեղուք, հայր Մուշեղի, որ նվերներ է արել Մեծարանց վանքին, 1293 թ.—Բանաս. 1901, 142, Արցախ 171:

— 3. Հեծուպ, իր կնոջ Անիփիայի հետ մթափն նվերներ են արել Վանեվանից եկեղեցուն, 1320 թ.—Սխաական 62, Սբմբատեանց՝ Գեղարքունի 568:

— Ավելի ուշ հիշված է Հեծուպ՝ 1511 թ. (Ձեռ. Վասպ. 645) և Հեղուք՝ 1662 թ. (Tübingen 23):

ՀԵՐԱԳԱՆԻ, իգ. ծագումն ինձ անհայտ (բայց գուցե Հեագանի անունից տարանմանությամբ): Մի անգամ ավանդված է՝

— Հերագանի, կին Սիրատանի. զգնեց մի Աւետարան գնելու, 1375 թ.—Տաշեան, Ցուց. 277:

* ՀԵՐԱԿԷՍ, ար. հուն. Իրաքի անունից. այսպես էր կոչվում Չեսի որդին, որ արևի մարմնացումն է, միևնույն ժամանակ հզոր ուժի. որից Ֆրանս. Hercule. կա և հունաց հայազգի կայսր Հերակլ Ա (610—640, որ հին ձևով ասվում էր Հերակղ (բառավերջի լ՝ բաղաձայնից հետո գրվում է միշտ ղ. ինչ աստղ, արկղ, Պրոկղ ևն): Հնից ավանդված է մի անգամ. անցյալ դարում գործածական էր Պուլում (Հերակլէս ձևով), բայց շատ քիչ անգամ: [Հնեբը Իրաքից անունը մեկնում էին Իրա (Հերա աստվածուհին, Չեսի կինը)+ալեոս հունական, համարվ, քաջագործությունն բառերից]:

— 1. Հերակլ պատրիկ, կառավարիչ Հայաստանի 594 թ. ապա եղավ էքսարխոս Ափրիկէի. Կապադովկացի հայ ազնվականներից և թրեւս ազգական Մորիկ կայսեր: 60 ամյա ծերունի էր, երբ Բիւզանդական Ափրիկէի փոխարքա նշանակվեց, իրեն ահազակ ունենալով Գրիգոր եղբորը: Հերակլ ծերունին, որդին Փլախոս Հերակլի, եղբայրը Գրիգոր և սրա որդին Նիկիտաս գրեթե կես դար կառավարեցին Եգիպտոսը՝ խաղաղ ու բարգաձաճ մինչև Արաբների արշավանքը: Հաստատվելով Կարթագոնում՝ նրանք մեծ ժողովրդականություն էին վայելում: Երբ Փոկաս կայսեր (602—610) բռնությունները անտանելի դարձան, Պուլոսը ամբողջ հրավիրեց Հերակլին, որ գտ տալալի կայսրին: Հերակլ

լսեց հրավիրը և բանակն ու նավատորմիղը շարժման մեջ դրավ: Գրիգորի որդին՝ Նիկիտաս ցամաքի ճամբով արշավեց Եգիպտոս, ափեց Ալեքսանդրիային, ապա Սուրիայից և Պաղեստինից անցնելով արշավեց Պուլոս: Փլախոսը Ափրիկեան նաւատորմիղով Պուլոս հասավ և տալալից Փոկաս կայսեր, որ իր գործակիցներով զոհ գնաց ժողովրդի կատաղության: Մերունի Հերակլը մերժեց իրեն առաջարկված կայսերական գահը, որ թողեց իր որդի կրտսեր Հերակլին: Ինքը պահեց իր վրա Ափրիկէի փոխարքայությունը և սեռով 611 թվին, իրեն հաջորդ կարգելով եղբորը՝ Գրիգորին: Սրա իշխանությունը վերջ գտավ 640 թվին՝ Եգիպտոսի արաբական գրավումով և Բիւզանդական Ափրիկէի անդարձ կորուստով (648): Պուլում հայ Հերակլեան հարստությունը փառքով գահակալեց 5 սերունդ և 85 տարի իշխեց Բիւզանդական գահի վրա, տալով մի քանի կայսր, շատ զորավարներ և կառավարիչներ՝ Եփրատից մինչև Դանուբ, Թավեննա և Սիկրիա:—Ալոյոյաճեան, Պատմ. հայ կես. Ա. 394—5:

— 2. Հայրակղ կամ Հարակղ ազատ, որ իր ընտանիքի հիշատակին կանգնեցրիլ է Ս. Սարգիս անունով մի խաչքար՝ Նոր-Բայազետի ձորամիջի գերեզմանատան մեջ, 1000 թ. (այս խաչքարը այժմ փոխադրված է քաղաքի Գյուլդաջու տան թանգարանը): Արձանագրությունը հետևյալն է.

† ի թվականութեան
Հայց ՆԽԹ ի թագաւորութեան Գ
(ազ)կա ես Հայրակղ կագնեցի ս
(ու)րբ Սարգիս յաւ(գ)նականութի
(ւ)ն ինձ և ամուսնին և որդեացս իմ. որ կ
(արդ)ա, զիս յիշցե. ես Հարակղ ազատ
. . . լարաթա . . . ի հողամասն եր . . .
. . . ս փառ . . . բազում մե . . .

(Կան Տեղեկ. գիտութ. և արվ. Ինստիտ. № 2, էջ 218):
ՀԵՐԱՏՈՒԿ, նշանակում է «մագնիսը կտրած» և նախատական ածական էր կանանց համար: Այս մեկնությունը գիտե Justi 129, բայց սխալմամբ կարծում է որ Ստեփաննոս Սիւնեցուն սղանող կնոջ անունն է. մինչդեռ պատմիչը ասում է. «Իսկ կինն հերատուկ շարժեալ ի կատաղի բոցոյ ցանկութեանն» (Ստեփ. Օրբ. տպ. 1911, էջ 140):]

* ՀԵՐԻ, ար. < անգլ. Harry անունից, որ և ասվում է

անգլ. Henry, ֆրանս. Henri. բոլորն էլ ծագում են գերմ. Heinrich անունից: Սովորական անուն էր Եվրոպայում ժ դարից սկսած. կան այս անունով բազմաթիվ թագավորներ, որոնցից նշանավոր է Գերմանիոյ կայսր Հենրիկոս 2, որ թագ ուղարկեց Լևոն Բ-ին (1198—9 թ): Կրիլիկոյ հայերը Եվրոպացոց էլ կոչում էին Հերի ձևով (փոխանակ Հեռրի): Կա նաև գրված Հեռի. (Տաշեան, Ցուց. 1106 բ): Այժմ գործածական չէ:

— 1. Հերի կամ Հեռի, պարոն, տեր Աչէ բերդի. ներկա եղավ Լևոն Բ-ի թագադրության հանդեսին «1199 թ».—Սմբ. պատմ. 111 (այս բերդի անունը Մխսուան 196, 244, 471 գրում է Անէ): Այլ անձ է և օտար՝

— 2. Հերի, պարոն և սևասոս, տիր նոր բերդի և Կամառտիասի, ներկա եղավ Լևոն Բ-ի թագադրության հանդեսին («1199 թ»)—Սմբ. պատմ. 113.—Նույն անձն է, որի համար Սամ. անեց. շար. 146 ասում է թե «1209 թ. թագաւորն Հայոց Լևոն կալաւ զսեւասոսն Հեռի որդոքն» (տպ. Սևաստն հեռի): Այդ որդիներն էին Կոստանց, Ճօւլին և Պաղտին, բոլորն էլ Կամառտիաս կամ Խումարտաշ տոհմից (Մխսուան 285, 287, 447, 471, 506—7): Այս Հերին հույն էր կամ լատին և հունաց կայսրից ստացել էր իր պաշտոնը և աստիճանը: Բայց նա խնամացել էր հայոց հետ և մտել Լևոն Բ-ի ծառայության: Կոստանցը Լևոնի կողմից զնացել էր դեսպան Փրեդերիկոս կայսեր մոտ. Հերին ամուսնացել էր Յովհաննէս Մեծաբարոյ կաթողիկոսի քրոջ հետ և Կոստանց, Ճօւլին և Պաղտին նրա քեռորդիներն էին: Լևոն թագավորը գծովելով նրանց հետ՝ բոլորին էլ բանտարկել էր, որի համար և գծովեց Յովհաննէս կաթողիկոսի հետ և նրան գահընկեց արեց: Բանտում մեռավ Կոստանցը, թերևս նաև Հերին. իսկ Ճօւլին և Պաղտին արձակվեցին Հեթում—Հեղիի բարեխուսությամբ:

— 3. Հեռի անունը շատ ավելի ուշ գործածված եմ գտնում 1635 թ. այն էլ Նոր-Չուղայում և տեղական իս հնչումով՝ «Սոճայ Խենրի» (Ձեռ. Դաղեան, Ա. 104 ա):

† Հերիթ, իգ. < էյ. հերիբ բազմական» բառից, ինչպես ունինք նաև էյ. Բաւաղան, Թբթ. Սքար և Basdi, որ նշանակում է բազմ է: Բոլորի բացատրությունը տես Սքար, որ գործածված է մեր մեջ ժՉ դարից սկսած. Բաւաղան անունը հնից չի ավանդված և այժմ միայն գործածվում է. իսկ Հերիբ ավանդված է ԺԴ դարից, ուստի և հնագույն ու բոլորից անկախ ձև է: Բայց այժմ

ունինք նաև Հերիֆագ, որի կրճատն է Հերիֆ, որ այսպեսով առանձնանում է բուն և հնագույն Հերիֆ ձևից: Գրված է նաև Հերիֆայ, Հերիֆե, Հիրբե, բարբառային ձևերն են՝ հերիբ, հերիֆ:

— 1. հերիֆտիկին, հարս Շահնշահի, որ Գողթան գավառի Կոպատոսի անապատում, Թումայ Արճիշեցուն գրել տվեց Աւետարանը՝ 1336 թ.—Ձեռ. Ագուլ. (Արքա. 1911, 387):

— 2. Հերիֆ տիկին, կին Գուրգամիրի, մայր Արզումանի, որ Ոստան քաղաքում նորոգել տվեց մի հին Աւետարան, 1386 թ.—Ձեռ. Վասպ. 117:

— 3. Հերիֆ տիկին, կին Աբրահամի և մայր Փումայ կրոնավորի (Ն 114), 1428 թ.—Տաշեան, Ցուց. 583:

— 4. հերիֆ, կին Խուսէն բէկի և մայր Հայրապետ կրոնավորի, որ գնեց մի Աւետարան և նորից կազմել տվեց մահտեսի Ներսէսի ձեռքով՝ 1431 թ.—Նօտարք 97:

— 5. Հերիֆ, դուստր Հուռումի և քույր Յովհաննէս քահանա Գանձակեցու, որ Տփղիսի Կրծանիս գյուղում օրինակեց Գանձարանը, 1436 թ.—Ձեռ. Դաղեան, Ա. 27 բ:

— 6. Հիրիֆայ, կին Յովհաննէսի և մայր Ստեփաննոս գրչի, որ Յովհաննէս արեղայի պատվերով օրինակեց Աւետարանը՝ Տարօնի Եղբրդոս վանքում, 1463 թ.—Նօտարք 215:

— 7. Հերիֆ, տնտես Աշոտաձորի Անկիւնեաց վանքի, ուր թուղթ էլ էր կոկում, նշայում և օգնում Ջաքարիա գրչին՝ օրինակելու Աւետարանը, 1477 թ.—Ձեռ. Ագուլ. (Արքա. 1911, 220):

— 8. հերիբ (կամ Խերէթ), կին Կարապետի և մայր Խոսրովի, որ Բանաշէն գյուղում, Մխիթար քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, 1478 թ.—Ձեռ. Վասպ. 495—6:

— 9. հերիբ, կին Գուրջիբէկի և մայր Ատոմ կրոնավորի՝ հորեղոր Բաղիշեցի Կիրակոս երեցի Հաջըղեանց, որ մի Աւետարան է նվիրել եկեղեցուն, 1487 թ.—Ձեռ. Վասպ. 115—6:

— Ավելի ուշ ժամանակի հիշատակություններ են Հիրիֆայ 1503 թ. (Ձեռ. Վասպ. 621), Խէրիթ 1509 թ. (անդ 637), Խէրէթ 1585 թ. (անդ 699 և 704); Խէրէթ 1588 թ. (անդ 709), Հերիֆ 1613 թ. (անդ 846), Հերիբէ 1677 թ. (Թորոս աղբ. Բ. 454). չեմ հիշում մնացյալ հիշատակությունները ժէ և ժԸ դարերից, որոնց վերջինն է՝ Հերիֆայ 1769 թ. (Ձեռ. Վենետ. Ա. 688). Անսովոր ձևեր են Հերիֆնո՞՞ թվականն անհայտ (Թորոս աղբ. Բ. 367) և Հերի՝ 1533 թ. (Ձեռ. Վենետ. Ա. 717):

ՀԵՐԻՓԵՅ, իգ. ըստ իս փաղաքականն է նախորդ Հերիֆ

անվան (փխ. Հերիֆիկ), Հիշատակված է մի անգամ ժԶ—ժԷ գա-
րում (Տաշեան, Ցուց. 546):

† ՀԵՐԻԲՄԱՍ, իգ. < հյ. հերիֆ և մամ բառերից. իբր թե
ենա որ հերիթում կամ օգնում է մամին կամ մորը: Մի ան-
գամ գտնում եմ հիշատակված՝

— Հերիֆմամ, աշխատավոր կին, որ հաց էր թխում և շուր-
բերում Աշոտաց երկրի Անկիւնաց վանքում. երբ Զաքարիա
գրիչը օրինակում էր Աւետարանը, 1470 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 588:

† ՀԵՐԻԲՆԱՍ, իգ. < հյ. հերիֆ + նագ բառերից, իբր թե
եներիք ինչքան նագ ես անում: Հիշատակված է ժԷ դարից
սկսած և այժմ էլ գործածական է: Հնագույն հիշատակութունն
է 1653 թ. (Ձեռ. Ագուլ.—Արքա. 1911, 563), որից հետո գալիս
են 1744 թ. (Սմբատեանց, Երնջակ 250), 1749 թ. (Ձեռ. Վենետ.
Ա. 450), 1717 թ. (Արցախ 81) և անթվական մի հիշատակարա-
նում, որ զրված է 1501 թվից ուշ (Ձեռ. Նոր-Բայազ. 4 ա):
Ուրիշներ թերևս ծածկված են Հերիֆ կրճատ ձևի մեջ:

† ՀԵՐԼՆԻՄ, ար. կապ չունի համանուն գյուղի անվան հետ.
այլ ծագում է հայր բառի կրկնությունից, իբր հօր հայր կամ
պապ: գործածական է այժմ Վանեցոց մեջ՝ Խերխեր ձևով.
Յնացյալը տես Խերխեր անվան տակ:

* ՀԵՐՄԷԼ, իգ. < արաբ. حرمه harmal (թրք. արտասան-
վում է harmel) «փեզնա, սպանդ կոչված խոտը; որ ինչպես
կրակապաշտների, նույնպես և մահմեդականների մոտ համարվում
է սրբազան ծխանելիք, թրք. իւզերիթ, գաուլիկ»: Մի անգամ
գտնում եմ իբր անձնանուն հիշված 1508 թ. (Ձեռ. Վասպ. 635):
(Արաբների մոտ էլ harmal բուսանունը գործածված է իբր
անձնանուն, բայց ավելի շատ «حرمه» harmala բառը, որ մի ուրիշ
բուսանուն է (Կամուս, Գ. 176):

* ՀԵՐՄԻՆԷ, իգ. < Ֆրանս. Herminie անունից, որ Տասուոյի
Երուսաղէմ ազատեայ ղյուլցազներգական բանաստեղծութեան
ազնվագույն տիպերից մեկն է: Գործածական է Պոլսում, իբրև
նոր անուն: Բուն ծագումը տես Սրմանե:

* ՀԵՐՄՈՆ տես Անեքմոն:

— Հերմոն, աշակերտ Անանիա Շիրակացու. իր գասընկեր-
ներ Տրգատի, Ազարիայի, Եղեկիէլի և Գիրակոսի հետ գնացին
Երուսաղէմ. ավելին տես Ազարիա № 2:

* ՀԵՐՈՆԻՄՈՍ, ար. < հուն. Ἡρώνημος անունից, որ բուն
նշանակում է «նա՝ որի անունը նվիրական է» (կազմված ἱερός

«նվիրական» + ὄνομα «անուն» բառերից): Հեթանոսական շրջա-
նում գործածական էր այս անունը հունաց մեջ. Քրիստոնեու-
թյան ժամանակ նշանավոր դարձավ լատին եկեղեցու հայրերից
Ս. Հերոնիմոս (լատ. Hieronymus, Ֆրանս. Jérôme), որ Ս. Գիրքը
Թարգմանեց լատիներենի (վուլգատա), շուրջ 331—420, Հայոց
մեջ գործածված չէ. բայց ունինք հիշատակված՝

— 1. Հերսնիմ ոմն հայ, որ բնակվում էր Խառլիայի Անկո-
նա՝ քաղաքում, 1580 թ. (այդ քաղաքի հայոց եկեղեցին էլ կոչ-
վում էր Ս. Հերոնիմոս).—Սխական 453:

— 2. Հերսնիմոս ոմն հիշված է 1781 թ.—Ազգապ. 3148:

— Վերջին ժամանակներում հայտնի էին Պոլսում՝ Հերո-
նիմոս Բարսեղեան աստղաբաշխը և Հերոնիմոս՝ մեծանուն զերա-
սան Գետրոս Աղամեանի (ծն. 1849 թ) հայրը (տես Գառնիկ
Ստեփանեանի «Գետրոս Աղամեան», Երևան 1941, էջ 9):

* ՀԵՐՈՍ, ար. < հուն. ἱερός «նվիրական» բառից. անսո-
վոր անուն, որ մի անգամ գտնում եմ հիշատակված ժԵ դարում:

— 1. Հերոս, ջեռորդի Խոնտքար տիկնոջ, որ Խորրուկայ վան-
քում գրել տվեց մի Աւետարան, 1490 թ.—Ձեռ. Նոր-Բայազ. 23 ա:

— 2. Հերոս անունը այս դարի սկիզբը սկսել էր գործածվել
Պոլսում, բայց հյ. հերոս = Ֆրանս. héros «գլուցազն» բառից:

* ՀԵՐՍԻԼԻԱ, իգ. < լատ. Hersilia. Ձյորթանի «նումա Պոմպիլի-
ոս» վեպի (հյ. թրգմ. տպ. Մադրաս 1812, Վենետ. 1853, 1866)
հերոսուհին է: Շատ անսովոր անուն էր Պոլսում, անցյալ դարում.
(Քրոջս անունն էր). շատ է տարածված Շուշում: Փաղաքական
ձեերը Հերսիլ, Հերսիլ:

ՀԵՆԱՆԷ, իգ. անշուշտ արաբական անուն է, ըստ որում
գործածված է Հալեպում: Մի անգամ գտնում եմ հիշատակված
1658 թ. (Ձեռ. Հալեպի, Ա. 63):

Հիրա տես Հիպայ:

* ՀԻԼԱԼ, ար. և իգ. < արաբ. حلال hilāl «լուսնի մահիկ»
բառից. շատ հազվագյուտ գործածություն է ունեցել:

1. Հիլալ, որդի Կարապետ քահանայի, որ Նախավկայի վան-
քում գրել տվեց Իգնասիոս վարդապետի Մեկնութիւն Ղուկա-
սու, 1357 թ.—Սմբատեանց՝ Երնջակ 227:

— 2. Հիլալ, իգ. հիշված է 1655 թ.—Ձեռ. Նոր-Բայազ. 42 բ:

* ՀԻԼԱՓԱՇԱՅ, իգ. համարում եմ նույն Հիլալ իգ. անու-
նից + փաշա փաղաքականով. մի անգամ գտնում եմ անթվական
մի հիշատակության մեջ (Սմբատեանց՝ Երնջակ 237):

ՀԻՆԱՆ, իգ. ծագումն ինձ անհայտ. մի անգամ գտնուած եմ հիշատակված անթվական մի հիշատակութեան մեջ՝ Ձեռ. Վասուգ. էջ 682:

* ՀԻՊԱՅ, իգ. ըստ իս պետք է կարգաւ Հիբա և ծագումը դնել արար. ք. hiba «նվեր, պարգև», ինչպես ունինք Հաղիա, Պարգև, ԲՅձայ անունները, բոլորն էլ նույն նշանակութեամբ: Մի անգամ գտնուած եմ հիշատակված՝

— Հիպայ, դուստր Ներսէսի և քույր Բասիլ գրչի, որ կի- լիկիայի Խորին անապատում օրինակեց մի մեծ ճառընտիր, 1270 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 235, Սիսուան 152 (ըստ իս վերջի- նիս միայն հոգեոր քույր):

* ՀԻՊԵՐԻՔՐՈՍ, իգ. ծագումը տես Հիպերիքոս: Մի անգամ հիշատակված է՝

— Հիպերիքիա, հայ կին կապադովկացի, † 385 թ. կյանքը տես կուրիքինոս անվան տակ:

* ՀԻՊԵՐԻՔՐՈՍ, ար. < հուն. Ἱπερήχιος անունից, որ նշա- նակում է բուն «բարձրագոյն»: Այս անունը չէ գործածված մեր մեջ. բայց կան Հիպերիքիան վկաները Յայսմաուրքում «Սահմի Ժէ»=հոկտ. 26. Յայսմ աուր վկայութիւն սրբոց Հիպերիքեանցն. Սոքա էին ի Սամուստացոց քաղաքէն արք. փառաւորք: Սրանք 7 հոգի էին, այն է Հիպերիքոս, Փիլոթէոս, Յակորոս, Պարեգո- րիոս, Արիբաս, Իունաս, Յուլիանոս. ընդունել էին քրիստոնեու- թիւն, Արիբաս, Իունաս, Յուլիանոս. ընդունել էին քրիստոնեու- թիւնը: Մաքսիմիանոս կայսրը եկավ Սամուստ և աստված- ներին զոհ արայ: Հրավիրեց նաև սրանց: Նրանք չընդունեցին և կայսեր ձեռքով նահատակվեցին: Օտարները հայ են կար- ծում այս նահատակներին. իսկ Ազգեր. Լիակ. վրք. սրբ. Ը. 93 ղնում է ըստ մերոցս կարծեաց՝ բնիկ հայկազունք: Կոստան- ղին Բ կաթողիկոսի կազմած մասանց տուփի արձանագրութեան մեջ (Սիսուան 107—112) սրանց անունը գրված է Հիպերիքոս: ԺԸ դարի վերջում կային Թոտոթոյում Հիպերիք օղու-ները, որոնք հետո Պոլիս գաղթեցին և որոնց վերջին ժառանգներից է զրքիս հեղինակը: Վերջին տարիներս եղի է Երևանում Հիպերիկ անունով մի ուսուցիչ: Այս անվան իզական ձևն է Հիպերիքիա, որ տես առանձին:

* ՀԻԻՊԱՏՈՍ, ար. < հուն. Ἱππτος անունից, որ բուն նշանակում է «բարձրագոյն», բայց Բիւզանդական հունարենում նշանակում էր «հիւպատոս» և կարգացվում էր Ipatos, որից էլ ունինք՝

— Իպատոս, որդի Ռոմանոսի և եղբայր Սահակ քահանա Անեցու, որ ստացավ Գետաշէնի նշանավոր Աւետարանը՝ 1211 թ. այս թվին արդեն մեռել էր Իպատոսը երիտասարդ հասա- կում:—Յոզսէփիան՝ Նիւթեր և ուս. Ա. 42, 43:

* ՀԻԻՐՄԻԻԶ, ար. < պրս. 𐭠𐭣𐭥 Hurmuz (որ և Hurmuzd, Urmuzd, Huzmurd, Hurmus, Hurmust) բառից, որ նշանակում է «լուսնթագ». 2. հինգշաբթի օրը. 3. նույն օրը կատարված դեպքերի վրա հսկող հրեշտակը: Իսկապես Արամազդ > Որմիզդ աստուծու անունն է, որ ապա անձնանուն դարձավ: Այսպես Hurmuz «է անուն որդւոյ Իսֆէնտիեար արքայի. 2. անուն իմաստասէր առն միոջ եգիպտականի, որ կոչի յն. մականունա- բար Իոիստի՛յիսոս, գորմէ ասի՛ թէ նախ նա խօսեցաւ զիրաց վերնագունից և զշարժմանց աստեղաց, և զգօրութիւնս իրաց ծա- նուցեալ, շարագրեաց բշշկական մատեանս. նորա է շինեալ բըր- գունս Եգիպտոսի» (ԳԳ), Hurmuz՝ վէզիր Բահրամ Գուր արքայի (Շահն. հտ. 5, էջ 466): Մեր մեջ հիշված ունինք Հրմուզ Երեմ. չէլ. օրագր. 39, Հուրմուզ 1688 թ. (Նշանեան, հրտր. Երեմ. չէլ. օրագր. էջ 24), Հուրմուզ՝ հիշված 1309 թվից ուշ գրված ան- թվական մի հիշատակարանում՝ Ձեռ. Սեր=ՀԱ 1924, 519, Հրմզ՝ անթվական մի հիշատակարանում (Rapport Belgique 48, 49, 52), Հիւրմիզ 1770 թ. (Կարապետեան, Յիշատ. Սամաթ. 298), որից Հիւրմիզեան ազգանունը (օր. Հ. Եղուարդ Հիւրմիզ, Վենետ- կի նշանավոր հայրերից (1799—1876 Պոլսեցի)—Տաշեան, Յուց. 267 հիշված կա Հուրմուզ ոճի աստղաբաշխ, բայց անշուշտ ոչ-հայ:

* ՀՄԱՅԵԱԿ, ար. < իրան. Humayak ձևից. հմմտ. Humaya (հուն. Ἱμέης) փեսա և զորավար Դարեհ Ա-ի, գնդ. Humayā, Hu- māyā, Humayaka ար. և իգ. անձնանուններ, պիւ. Hūmāi դուստր Ըi- harāzāt-ի, շինեց Tavak քաղաքը (Blochet, Liste géogr. էջ 3), պրս. 𐭠𐭣𐭥 Humāi դուստր Գուշտասպ արքայի (Շահն. հտ. 4, էջ 330, 341), Humai դուստր և կին Արտաշէր Բահման թագավորի, հաջորդեց իր հոր (Շահն. հտ. 5, էջ 11, 14), Homai մոզպետ Բահրամ Գուրի ժա- մանակ (Շահն. հտ. 5, էջ 542), Humāy քույր և կին Իսֆէնտիեար արքայի, 𐭠𐭣𐭥 Humāyāzād «դուստր Պէնսէնի, յորմէ ծնաւ Տա- րապ»: Բոլորն էլ ծագում են գնդ. hu-māyā «օրհնեալ» բառից (Bar- tholomae, Altir. Wört. էջ 1833—4, Հիւբը. 47): Գործածված է մեր պատմութեան առաջին շրջանից մինչև ԺԲ դար. այնուհետև դա- դարում է. բայց մի անգամ գտել եմ 1677 թ. Համայնաբ ձեռվ (Ձեռ. Նոր-Բայազ. 36 բ). վերակենդանացավ մեր ազգային

գարթման ժամանակ և դեռ մինչև վերջերս լսվում էր աղավաղ Համայակ, Հումայակ, Հումամեակ ձևերով:

— 1. Հմայեակ իշխան Խորխոսունեաց, անգամ այն շքա-
խմբի, որ ուղեկցում էր Մեծն Ներսէսին՝ Կեսարիա օժման գնա-
լու ժամանակ (c353 թ.)—Մեար. եր. 25:

— 2. Հմայեակ Մամիկոնեան, որդի Մանուէլ սպարապետի,
ժամանակակից Վարազդատ (c374—8 թ.) թագավորի.—Բուզ. Ե.
լէ. Մեար. եր. 122—3.—գրծ. Հմայեակի՝ Մեար. եր. 122:

— 3. Հմայեակ աէր Աշոցայ, ժամանակակից Արտաշէս Գ թա-
գավորի. պատգամավոր գնաց Պարսից Վասթ թագավորի մոտ՝
խնդրելու Հայոց համար նոր կաթուղիկոս c432 թ.)—Յոր. Գ.
Կե. Արծր. Ա. ժա:

— 4. Հմայեակ Մամիկոնեան, սեպուհ, որդի Համազասպ Մա-
միկոնեանի, եղբայր Քաջն Վարդանի, թոռն Ս. Սահակայ, հայրն
է Վահան Մամիկոնեան մարզպանի: Ներկա էր Ս. Մեսրոպի թագ-
ման հանդեսին c439 թ.): Ուղարկվեց Հուսեայ մոտ օգնութիւն
խնդրելու համար Պարսից դեմ c450 թ.): Վարդանանց պատերազ-
մից հետո Խաղտեաց քաջերի հետ հարձակվեց Տայոց ձորագավորի
Պարսիկների վրա և այնտեղ նահատակվեց:—Յոր. Գ. ծը. Եղիշ.
99. Փարպ. ժը, (իէ?), Ն լգ. խա. Կոր. 27. Փ. կոր. 32. Մեար.
եր. 124. Արծր. Ա. ժա. Վրգ. իէ. Յայսմ. սեպու. 9, օգոստ. 7.—
սեռ. Հմայեակայ՝ Փարպ. լ. խա, ծթ, կբ, կգ. Կիր. 21. Վրգ. իթ.
Յայսմ. մրտ. 30. Սիմ. ապար. 49.—Հմայեակի՝ Փարպ. խա. Կոր. 27.
Փ. կոր. 33. Յի. կթղ. ժգ. Ասոդ. Բ. ք. Վրգ. իթ (հրար. էմինի).
Յայսմ. մրտ. 30. Սիմ. ապար. 55. Ննպաք. 92:

— 5. Հմայեակ Մամիկոնեան, հայր Գրիգորի (Ն գար).—
սեռ. Հմայեակի՝ Վրգ. կդ.—Նույն է նախորդի հետ, եթե սա Նուն-
եայ խաչը փոխադրող Գրիգորի (№ 8) հայրն է. տես Վրգ. կգ:
Որովհետև ըստ Յայսմ. Նունեայ խաչը փոխադրող Գրիգորը՝
Վարդանի Հմայեակ եղբոր որդին է:

— 6. Հմայեակ Գիմաքսեան, անգամ Արտաշատի ժողովի
c449 թ. ուղարկվեց Վարդան Մամիկոնեանի հետևից՝ համոզե-
լու և ետ դարձնելու համար Հայաստան: Մամնակեցեց Աղվանից
պատերազմին և ոտա Վարդանանց պատերազմին, ուր նահա-
տակվեց իր 22 զինվորներով (451 թ.)—Սղիշ. 77, 93. Փարպ.
իգ, լ. լգ, լե, լթ. Շար. գր. Յայսմ. օգոստ. 7:

— 7. Հմայեակ իշխան Վարամնունի, մասնակցեց Դուխնի
c554 թ. ժողովին.—Գիրք թղ. ժէ:

— 8. Հմայեակ Ապահունի, մասնակցեց Սմբատ Վրկան
մարզպանի պատերազմին Քուշանաց դեմ c608 թ.)—Սեբ. իգ:

— 9. Հմայեակ Մամիկոնեան, հայր Արտաւազդի (№ 26),
որ Հասան ստրիկանի դեմ կազմված ապստամբութեան գլուխ
կանգնեց c774 թ.)—սեռ. Հմայեակի՝ Ղև. լգ:

— 10. Հմայեակ երեց Վանանդի. հիշվում է իբրև վկա Տա-
թևի 844 թ. կալվածադրում.—սեռ. Հմայեակի՝ Օրբ. լը:

— 11. Հմայեակ իշխան Փառխոսի. իր զորքով օգնական
գնաց Սմբատ Ա-ին՝ պատերազմելու համար Ափխազաց Գոտան
թագավորի դեմ (չուրջ 980 թ.)—Սուտ-Շապհ. 81 (գրում է
Հմայեակ իշխան Փառխոսի):

— 12. Հմայեակ իշխան Մոկաց, որի ղուստրը Մելքսեթի՝
Կիրն էր Սասնոյ Վիգէն իշխանի (1169 թ.)—Հայապ. 393, որի
նշքը յորն է Թորոս աղբ. Բ. 309, որ սակայն պարզ չէ: Նույնը
ունի նաև Հնութ. Ակնայ 77:

ՀնԱ, ար. ծագումն անհայտ. մի անգամ գտնում եմ հիշա-
տակված 1605 թվի մի հիշատակարանում (Թորոս աղբ. Բ. 438
գրված չընա):

† ՀնԱԶԱՆԴ, իգ. < հյ. հնագանդ բառից, հմմտ. Ուսլու: Հի-
շատակված է ժԴ—ժԵ դարերում. և այժմ էլ դեռ գործածա-
կան է:

— 1. Հնագանդ, ղուստր Սէթի. գնեց մի Աւետարան, կազ-
մել տվեց Սէթ արեղային և նվիրեց Խայիք գյուղի (Սրբնկա)
եկեղեցու Գրիգոր երեցին (№ 530), 1404 թ.—Թորոս աղբ. Ա. 65,
66, Նօտարք 20:

— 2. Հնագանդ, ղուստր Ջանիբէկի, քույր Բաղիշեցի Կիրա-
կոս երեցի Ջօշկանց կամ Հարջոշեց, որ օրինակեց մի Ճառն-
տիր 1467 թ. (տես № 141 և 150, որոնք միևնույն են).—Նօ-
տարք 230:

— 3. Խագանդ ձևով հիշված է 1628 թ.—Չեռ. Վասպ. 432
(պետք է կարդալ Խնագանդ, ինչպես որ այժմ էլ Վանեցոց բար-
բառում Խնագանդ անականը հնչվում է Խնագանդ):

* ՀնԴՈՒ, ար. կրճատված է հաջորդ Հնդուրեկ անունից, որ
տես: Այս կրճատ ձևով ունինք՝

— 1. Խնդու մահտասի, որդի Գրիգորի, մայրն է Միրզա-
խաթուն. եղավ առաջնորդ Ս. Գէորգ վանքի, որ վերանորոգեց,
գնեց վանքի համար մի Աւետարան (1357 թ), Տարեգիրք, Գարձք
առաքելոց, Ճառնատիր, Շարակնոց, Խաղտեար և երկու Մաշտոց՝

Այս բուրբը հանձնեց իր եղբորորդի Յովհաննէսին, որին իբրև քահանայացու տեղավորեց նույն վանքում.—Ձեռ. Վասպ. 213, 216:

— 2. Հնդու, հայր Ստեփանոս երաժշտի՝ ուսուցչի Քաղէոս քահանայի, որ Արճէշի Մեծոփայ վանքում գրել տվեց Աւետարանը, 1412 թ.—Ձեռ. Դադեան, Բ. 30 ր:

— 3. Հնդու հիշված է նաև մի անթվական արձանագրութեան մեջ (Գեղարքունի 313) և մի անթվական հիշատակութեան մեջ (Ձեռ. Վասպ. 766՝ Հնդու՝ թե Ընդու՝ ձեռով՝ չի հասկացվում Հալայեանի տպագրած ձևից) և մի ուրիշ անթվական յիշատակարանում (Քօսեան, Հայք ի Զմիւռն. Բ. 22):

* ՀնԴՈՒԲԻԿ, ար. < արար. * Hind «Հնդկաստան» + Բրք. beg բառերից, իբր թե «Հնդկաստանի իշխան»: Բայց արարներն մոտ էլ կա * Hind թե արական և թե իգական անուն (տես Կամուս, Ա. 717), ինչպես նաև * Hindü իգ. Տես Հնդու: Նախաձայնի թավացումով՝ հնդուրեկ: Հմմտ. Ընդմիլիք, որ է Հնդումեյլիք:

— 1. Խնդուրեկ, գերձակ էր Ոստան քաղաքում, մի քրդի ձեռքից գնեց գերի ընկած մի Աւետարան և «յօժար սրտիւ» նվիրեց իր նախկին տիրոջ՝ Յովհաննէս քահանային 1414 թ.—Նոտարք 44: (Ամբողջական հիշատակարանը մեջ է բերված Ձեռ. Վասպ. 249, որից երևում է որ ձեռագիրը 1414 թվին անցել է Յովհաննէս քահանայի ձեռքը, ավելի ուշ ընկել է գերի և ապա ազատվել: Բայց որովհետև վերադարձվում է իր նախկին տիրոջ, ուստի թվականը շատ ուշ չպիտի լինի):

— 2. Խնդուրեկ, մերձավոր Ստեփանոս կրոնավորի, որ Վանում, Կարապետ երեցին գրել տվեց մի Աւետարան 1421 թ.—Ձեռ. Վասպ. 341:

— 3. Խնդուրեկ, ամուսին Շիրաղխաթունի, որ նորոգել տվեց մի հին Աւետարան, 1470 թ.—Քորոս աղբ. Բ. 356:

— Խնդուրեկ հիշված է նաև անթվական մի հիշատակարանում՝ Ձեռ. Վենետ. Բ. 418, և մի ուրիշը Հուդուպկի վրիպակ գրչութեամբ՝ Քօսեան, Հայք ի Զմիւռն. Բ. 19:

Հնդումեյլիք տես Ընդմիլիք:

ՀնՆՈՅ, ար. ծագումն անհայտ. մի անգամ գտնում եմ հիշատակված անթվական ոտանավոր մի հիշատակարանում սեռ. Հրեցոյին ձեռով (Ձեռ. Վասպ. 608):

ՀՈԳԱՐՍԱՄ, ար. ծագումն ինձ անհայտ. մի անգամ գրուում եմ հիշատակված 1706 թ. (Ալպոյանեան, Պատմ. հայ Գեա. Բ. էջ 1883):

† ՀՈԳԵԴԵՆ, ար. < հյ. հոգի + դեղ բառերից, իբր «ծնողների համար հոգու դեղ կամ ճար»: ինչպես կան Խոցադեղ, կամ պարզապես Դեղ, Դեղիկ անունները: Հազվագյուտ անուն է:

— 1. Հոգեդեղ, որդի Ատէսի? որի հիշատակին մի խաչքար է կանգնեցրել Շնհերի Կուսմանց անապատում, 1281 թ.—Սխալան 259, Աղգագր. հանդ. Դ. 43:

— 2. Հոգեդեղ հիշված է նաև Նետոզաց ազգի ժամանակ (ԺԳ.—ԺԴ դար).—Ձեռ. Վենետ. Ա. 474:

† ՀՈԳԻ, ար. < հյ. հոգի բառից, ինչպես կա պարսիկ բառով Զանիկ անունը: Հիշված է միայն ԺԳ դարում:

— Հոգի, հայր Սարգսի, որի որդիները Ուքան և Պապեան նվերներ են արել զանազան վանքերի՝ 1252, 1268, 1271, 1274 թվերին:—Յովսէփեան, Նիւթեր և ուս. Ա. 13, Բանաս. 1901, 136:

† ՀՈԳՈՅ ՔՆԱՄ, իգ. < հյ. հոգի և քնար բառերից. մի անգամ հիշված եմ գտնում ԺԴ դարում:

— Հոգոյքնար, կին Լուսաբեր քահանայի, հոգևոր մայր Բարսեղ գրչի, որ Բասենի Մժնկերտ գյուղում օրինակեց Աւետարանը 1336 թ.—Ձեռ. Վասպ. 191 (հիշված է այնպիսի ձևով, որ կարծես անուն չէ, այլ զովասանական մի պատկեր. «Այլ և յիշման արժանի առնէք զմիւս ծնողքն իմ, զսրբասէր ծերունին՝ զԱւետիս քահանայ և զԼուսաբեր քահանայ և զկենակիցն իւր՝ զմայր մեր զՀոգոյ քնարն, որ շատ երախտիք ունին ի վերայ մեզ»:

* ՀՈԼՈՒԳ, ար. < չեխ. լեհ. ուկր. holub = ոռուս. голуб «աղափելի» բառից: Ունինք օր. Հոլուպ վոյթ Գամենիցի, ՌՂԴ = 1625 թ.? տես հրտր. Սամ. անեց. էջ ԺԶ:

† ՀՈԴԱԲԱՇԽ, ար. < հյ. հոդ + բաշխել բառերից. մի անգամ հիշված եմ գտնում ԺԵ դարում:

— Հոգաբաշխ, որդի տանուտեր Առաքելի, որ Գամաղիէլի վանքում, Յովհաննէս վարդապետին գրել տվեց մի Աւետարան, 1469 թ.—Ձեռ. Վասպ. 455: (Հիշված է հետևյալ ձևով. «Լի բերանով ասացէք զԱստուած ողորմին սուսցողի ս. աւետարանին զԱռաքննն, զԿողակիցն իւր զՄարգարիտն և զաւակաց իւրեանց՝ զՀայրապետն, զԱւետն և զՀոգաբաշխն և զԽելաւքն և զտղայն իւր...»: Կասկած չկա որ այստեղ Հոգաբաշխ անձնանուն է. բայց արդյոք որքան ստույգ է արտագրութեանը. «հոգաբաշխ և խելօք» իբրև անձական չէ՞ն գրված Աւետի:

† ՀՈԴԻԿ, ար. < հյ. հոդ բառի փաղաքշական ձևից, իբրև

նշան համեստութեան. հ.Մ.տ. Թուրաք անունը, որ արար. turāb
«նող» բառից է: Մի անգամ միայն գտնուած եմ գործածված՝

— Հողիկ, գրիչ Հարանց վարուց ձեռագրի, Վենետ. № 966
(ԺԳ դմբ). տես Սարգիսեան, Եւագր. ներած. էջ ՄԹ, ՃՁԴ:

† ՀՈՅ, ար. այս անվան մասին Մագ. Թղ. ԺԹ գրում է.
«Հոյ հրաշակերտն տեսեամք», որից երևում է որ ուզում է հա-
նել ինչ (հոյակապ կն) արմատից: Այս մեկնութունը ճիշտ եմ
կարծում, մանավանդ երբ ընդունինք, որ ինչ հին ու բնիկ ան-
կախ հայերեն մի բառ էր, որ նշանակում է «իշխան, պետ»:
Այս անունով կա միայն՝

— Հոյ նահապետ Հայկազանց, հաջորդ Բազուկի, Ն. Ք. 985
թ. ըստ Չամչ.—Սոր. Ա. ԺԹ. Յհ. Կթղ. բ. Մխ. անեց. Գ. Կղկնտ.
Ա. Ժե. Մագ. Թղ. ԺԹ. Սամ. անեց. 45. Մխ. այրիվ. 53. Մին.
համդ. 10.—Հոյն՝ Վրդ. է.—Հոյակ՝ Մխ. այրիվ. 18:

ՀՈՆԱ, ար. ծագումն ինձ անհայտ. հիշված է մի անգամ
ԺԴ դարում:

— Հոնա կամ հոնա, որդի Ալուեցու և հայր հէճուպ Գաւի-
թի, որ իր կնոջ Նանայի հետ շատ նվերներ է արել Յովհաննա-
վանքին, 1300 թ.—Ջբբ. պտմ. Գ. 20. Շահխաթ. Բ. 103, Այրա-
բատ 171:

* ՀՈՆԱԻԱՐ (կամ Հոնաւոր և Հոնովար), ար. (Ալիշան, Հին
հաւ. 335 կցում է զրադաշտական հոնավար, ahuna-vairya «ամե-
նասուրբ աղոթքը» (Barthol. 283) բառին:

— 1. Հոնաւար Տրուների, հայր Յիսէի (Թ դար).—սեռ. Հոնա-
ւարայ՝ Արծր. Գ. Իբ՝

— 2. Հոնովար. հայր Մուկն իշխանաց իշխանի, որ նորո-
պեց Հաղթատի կործանված կաթողիկին, 1016 թ.—Արձ. Յով-
սէփեան՝ Նիւթեր և ուս. Ա. 64 (գրում է Հոնովար), Երզնկեանց՝
Հնախօս. տեղագր. 45 (գրում է Հոնաւոր):

— 3. Հոնաւար կամ Հոնաւոր, որդի Մուկն իշխանաց իշ-
խանի. նախորդի թոռն է. վաղածեռիկ եղավ՝ իր ծնողների կեն-
դանութեան ժամանակ, 1023 թ. տուպանաքարը քնում է Հաղ-
թատում.—Յովսէփեան՝ Նիւթեր և ուս. Ա. 64, Բժշկեան՝ Ճանապ-
ի Լեհ. 77, Երզնկեանց՝ Հնախ. տեղագր. 39, Ազգագր. հանդ. է,
էջ 404, Տաշեան՝ Ցուց. 984 ր:

ՀՈՌԵԱՆ, ար. ծագումն անհայտ. տեղանունից սարքած
անուն:

— Հոռեան, որդի Դեմետրի կամ Գիսանէի՝ Տարօնի հնդիկ

իշխանների. շինեց Գալունեաց գավառի Հոռեանս ավանը. իր
եղբայրների հետ կանգնեցրեց Դեմետր և Գիսանէ կուռքերը.—
Ջեհ. 36.—սեռ. Հոռեանայ՝ Ջեհ. 36.—Չամչ. Ա. 210:

ՀՈՌԵՆԱՆ, սեռն ու ծագումը անհայտ. հիշված է մի ան-
գամ Յղնա գյուղի (Գողթն) հկեղեցու մի խաչքարի վրա՝ 1477
թ.—Ազգագր. հանդ. ԺԱ 321—2:

ՀՈՌԻ, ար. իբր թե Հայկ նահապետի որդիներից մեկի ա-
նունն է ըստ Տաթև. ձմ. ա և հարց. 200: Հայոց տոմարի հոռի
ամսանունից սարքված:

* ՀՈՌՈՄ, ար. սովորական հոռոմ բառն է, որով ԺԳ դա-
րում հասկանում էին Ռուսի Սելճուքյան սուլթանութունը
(Իկոնիա): Ո՛չ մի կապ չունի Հոնիսիմ անվան հետ, որ իգա-
կան է: Սրանից ունինք նաև Հոռոմշահ, Հոռոմխաթուն, Հոռոմ-
տիկին:

— 1. Հոռով (կամ Հոռոմ) երեց, որդի Մարևհամայն? կինն
է Ուլուխաթուն. միասին մի այգի են նվիրել Ուշիի եկեղեցուն,
1329 թ.—Շահխաթ. Բ. 119, Այրարատ 181:

— 2. Հոռոմ Գանձակեցի, հայր Յովհաննէս քահանայի,
որ Տիղիսի Կրծանիս գյուղում օրինակեց Գանձարանը, 1436
թ.—Ջեռ. Գաղեան, Ա. 27 ր: Հայտնի կերպով արական անուն
է. կինն էլ կոչվում է Գոհար. ուստի ոչ մի կապ չունի Հոնիս-
սիմէ անվան հետ:

— 3. հոռոմ Սիլիվրիցի, նահատակվել է 1554 թ.—Նոր
վկ. 385 (համարել եմ իգական և նշանակել «Հոնիսիմէ» ձևով:
Նախորդ երկու անուններից հետո կասկածելի է թվում. գուցե և
պարզապես մի հուշն է (հոռոմ).—Մեզ հասել է նաև Ազգագր.
էջ 2262:

ՀՈՌՈՐՄԱԿ, ար. ծագումն անհայտ. թիրևս հոռոմ բառից.
մի անգամ հիշված է՝

— Հոռոմակ եպիսկոպոս Ամարասի (Ջ դար).—սեռ. Հոռո-
մակայ՝ Գիրք Թղ. ԺԹ.—Հոռմկայ՝ Կղկնտ. Բ. է:

* ՀՈՌՈՄԱՆՈՍ, ար. < հուհ. Ῥωμανός արական անունից,
որ ավելի ուշ տառադարձված է Ռոմանոս (տես անդ):

— Հոռոմանոս եպիսկոպոս Ալիոյ, ժամանակակից Ներսէս
կաթողիկոսի, մասնակցեց Գունայ երկրորդ ժողովին «554 թ».—
սեռ. Հոռոմանոսի՝ Գիրք Թղ. Ժգ՝

* ՀՈՌՈՄԵԱԹՈՆ, իգ. < Հոռոմ+խաբուս բառերից, իբրև
«Հոռու», այսինքն Իկոնիայի Սելճուքեան սուլթանի իշխանու-

հի», որի արականն էլ է Հոռոմշահ, հոմանիշը Հոռոմտիկի՛ն. կըր-
ճատ ձեւը Հոռոմ: Մի անգամ հիշատակված է ԺԳ դարում:

— Հոռոմխաթուն, հիպրոսի Ս. Աստուածածին եկեղեցու
համար՝ պանդուխտ Պերէ երեցին գրել տվեց մի Աւետարան,
հիպրոս 1280 թ.—ՀԱ 1937, 380:

* ՀՈՌՈՄՇԱՀ, ար. < Հոռոմ+արս. աս ճահ «թագավոր»
բառերից, իբրև «Հոռոմի, այսինքն Իկոնիայի Սելճուքեան սուլ-
թանության թագավոր», որի իգական ձևերն էլ են Հոռոմխա-
թուն և Հոռոմտիկի՛ն:

— 1. Հոռոմշահ, հայր Սարգիս և Ստեփաննոս կրոնավորների,
որոնք շինեցին Աղթամարի Ս. Ստեփաննոս եկեղեցին, 1293
թ.—Արձ. Ազգագր. հանդ. Ի, էջ 209, Ակինեան՝ Գւղնգիրք 44:
[Հաւաք. 43 դնում է Ստեփաննոս Դ կաթուղիկոսի ժամանակ,
այն է «1465—1489 թ»]:

— 2. Հոռոմշահ ոճն, երախտավոր մի ձեռագիր Հաւաքա-
ծոյի 1420 թ.—Տաշեան՝ Յուլ. 666:

— 3. Գրված խոռոմշայ ձևով՝ անթվական մի հիշատակու-
թյան մեջ, որ սակայն գրված է 1311 թվից ուշ.—Ձեռ. Թաւր.
73 բ:

† ՀՈՌՈՄՏԻԿԻՆ, իգ. < Հոռոմ+տիկի՛ն բառերից. բացաս-
ությունը տես Հոռոմխաթուն: Մի անգամ հիշված եմ գտնում
ԺԳ դարում և մի անգամ էլ անթվական մի հիշատակության
մեջ (Ձեռ. Թաւր. 72 բ):

— Հոռոմտիկի՛ն, դուստր Թոմանոսի, քույր Սահակ քահանա
Անեցու, որ ստացավ Գետաշէնի նշանավոր Աւետարանը 1211
թ. երբ Հոռոմտիկի՛նը արդեն մեռած էր.—Յովսէփեան՝ Նիւթեր
և ուս. Ա. 43:

† ՀՈՎԱԴԵՂ, ար. < հյ. հով+դեղ բառերից, իբրև «արտի
հովացման դեղ կամ ճար». հմտ. Հոգեդեղ, խոցադեղ և Դեղ կամ
Դեղիկ անունները: Հիշված է ԺԴ դարում:

— 1. Հովադեղ, մերձավոր Սարգիս արեղայի, որ Գլաձորում
օրինակեց Ոսկեփորիկը՝ 1317 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 857:

— 2. Այլիլի ուշ հիշված է 1623 թ. (Արցախ 123):

† ՀՈՎԻԿ, ար. < հյ. հով բառի փաղաքշահանն է. կենդանի
է այժմ էլ. ոճանք համարում են Յովիաննես անվան կրճատ ձեւը.
Հովադեղ անվան գյուտից հետո, կարելի է ընդունել թե այս էլ
նրա կրճատ կամ փաղաքշահան ձևն է: Գտնում եմ մի անգամ՝
հիշված ԺԴ դարում:

— Հովիկ, որդի Սահակի 1343 թ.—Տաշեան, Յուլ. 489:

ՀՈՐՄԱՏ, ար. ծագումն անհայտ. մի անգամ հիշված է ԺԵ
դարում:

— Հօրմատ, որդի խոջա Յովհաննէսի, որ ժառանգեց Տարօնի
իշխան իր հորեղբորորդի խոջա Յովսէփի Մուշում գրել տված
Աւետարանը 1488 թ.—Ձեռ. Սեր.—ՀԱ 1925, 263:

* ՀՈՒՄԱՅԻ, իգ. ծագումը տես Հմայեակ անվան տակ: Հիշ-
ված է 1651 թ. (Ձեռ. Վենետ. Ա. 735): Այս անունն էր կրում
նաև Վարանդայի մելիք Շահնազարի դուստրը՝ ԺԸ դար (Բաֆ-
ֆի, Քամսայի մելիքութ. 162):

* ՀՈՒՄԱՅԻՆԱՆ, իգ. նախորդ անունից՝ ավելացնելով խան
պատվանունը: Մի անգամ գտնում եմ հիշված անթվական մի
հիշատակարանում, որ գրված է 1526 թվից ուշ (Ձեռ. Մաղն.
էջ 15):

ՀՈՒՆ, ար. շինծու անուն: Այս անունով է կոչվում՝

— Հու՛ն արքայ Հայոց, որ շինել է Ապահունքը. ըստ «Այս
են քաղաքը և շինողը նոցին» ZAPH 1, 190: Նույնը գրտե նաև
Ալիշան՝ Հյստ. յառաջ քան, էջ 159 և կոչում է Հու՛ն կամ Հո՛ն.
որին համարում է Մանաւազի որդին:

* ՀՈՒՆԱՐ, ար. < արս. աս hunar «խելք, ճարտարություն»
բառից: Մի անգամ գտնում եմ հիշված անթվական մի հիշատա-
կարանում (Ձեռ. Թաւր. 74 ա), որ սակայն գրված է 1311 թվից
ուշ. և մի ուրիշ անթվական հիշատակարանում, (ԺԵ—ԺԷ դա-
րերում գրված մի Յայսմաւուրքի մեջ), ուր սակայն իգական է
(Ձեռ. Նոր-Բայազ. 50 բ): Նույն եմ կարծում նաև Հուխար, ար.
(վրիպակով կարդացված այսպես), որ հիշված է 1632 թ. (Ձեռ.
Դաղեան, Բ. 33 ա):

ՀՈՒՋԻ, սեռով ու ծագումով անհայտ. ձևն էլ անստույգ.
մի անգամ յիշատակված է Հերհերի 1291 թվի մի արձանագրու-
թյան մեջ (Միսական 114):

ՀՈՒԲ, ար. ծագումն անհայտ. մի անգամ ունինք՝

— Հու՛ռ, ազատ Սիւնի, որդի Շապուհի. հիշված է իբր վկա՝
Տաթևի 844 թվի կալվածագրում.—Օրբ. լԸ:

* ՀՈՒՌԻԿ, իգ. գործածվում է այժմ Վանեցոց մեջ իբրև
կրճատ ձև Հոփսիսի անվան. բնականաբար հնչվում է հուտիկ.
ինչպես գրված է և Ձեռ. Վասպ. 1034 մի հիշատակարանում, որ
գրված է 1897 թ! Հնագույն հիշատակությունն է Հուտիկ 1633
թ. (Ձեռ. Վենետ. Բ. 1037):

* ՀՈՒՍԷՒՆ, ար. < արաբ. حوسن Huseyn անունից, որ բուն նշանակում է «սիրունիկ» (حسان=Հասան անվան զգվական ձևն է): Գործածված հմ գտնում մի անգամ ժՅ դարում և երկու անգամ էլ ժԷ դարում:

— 1. Խուսեմ բէկ, հայր Հայրապետ կրոնավորի, որ 45-ից մի Աւետարան և նորոգել տվից 1431 թ.—Նոտարք 97:

— 2. Յուսեիմ հիշված է նաև 1644 թ. (Ձեռ. Սեր.—ՀԱ 1927, 310):

— 3. Մելիք Յուսեիմ Ա որդի Մելիք Շահնազարի, որ իշխում էր Գեղամայ լճի եզերքում. Հեղգինների արշավանքից (1682) ստիպված՝ գաղթեց Ղարաբաղ և հաստատվեց Վարանդայի Աւետարանոց գյուղում: Երբ նազրաճը Մուղանում թագավոր հռչակվեց, Յուսեիմին էլ հաստատեց Վարանդայի մելիքության մեջ. մեռավ 1736 թ. և իրեն հաջորդեց Միրզաբէգ Բ.—Բաֆֆի, Պամսայի մելիքութ. 22, 27, 68:

* ՀՈՒՍՆԻ, իգ. < արաբ. حوسنة husna «գեղեցկութուն» բառից. հմմտ. حوسنة husna «ամենագեղեցկուհի» և Husni ար. անձնական անուն: Գործածված է մեր մեջ քիչ անգամ ժԶ—ժԷ դարերում: Այսպես Հիւսնի 1562 թ. (Ձեռ. Թաւր. 68 ա), Հուսնի 1651 թ. (Ձեռ. Վենետ. Ա. 735), Հուսնի 1658 թ. (Ձեռ. Թաւր. 13 բ):

* ՀՈՒՐԻ, իգ. < արաբ. حور حورի «երկնային սևաչյա գեղեցկուհի (մահմեդականների հավատալիքներում)»: Մեր մեջ իբրև անձնանուն գործածված է ժԶ դարից. սրանից են նաև Հուրիխան, Հուրիզադ, Հուրիփաշա, որոնք տես առանձին:

— 1. Հուրի հիշված է 1686. (Ձեռ. Վասպ. 967):

— 2. Հուրի կոչվում էր Կոմիտաս քահանայի († 1707 թ) կինը (ՀԱ 1929, 425):

— 3. Հիւրի 1796 թ. (էֆիմ. 448):

— 4. Իւրի ձևով հիշված է 1574 թ. (Ալպոյաճեան, Պատմ. հայ Կես. Բ. 1856):

— Հուրի իբր ար! հիշված է 1710 թ. (Ձեռ. Սեր.—ՀԱ 1925, 580), ըստ այսմ էլ ունինք «Հուրու տղայ Հանէս» 1609 թ. (Չբր. սարկ. Գ. 22):

* ՀՈՒՐԻՉԱԿ, իգ. < պրս. حور حورի «հուրի գեղեցկուհի» + حور حور «զմկած» բառերից: Հիշված է նախ 1708 թ. (Ձեռ. Դաղեան, Ա. 45, Կրպտ. եպս. Դոփեանք 155, Սմբատեանց՝ Գե-

դարքունի 613), նաև Հիւրվաղ ձևով՝ անթվական մի հիշատակարանում (Ձեռ. Նոր-Բայազ. 32 բ):

— Հիւրիզադ էր կոչվում նաև Վարանդայի մելիք Շահնազարի զուտորը, որ եղավ կին՝ Շուշվա բիրդի տեր թուրք Փանահ խանի որդի Իբրահիմ խանի.—Բաֆֆի, Պամսայի մելիքութ. էջ 100:

* ՀՈՒՐԻԽԱՆ, իգ. < նախորդ Հուրի անունից + Խան: Հիշատակված է ժԶ—ժԷ—ժԸ դարերում: Հնագույն հիշատակութուններն են Հիւրիխան 1579 թ. (Ձեռ. Վենետ. Ա. 390), Հուրիխան 1581 թ. (Ձեռ. Վասպ. 694), Հիւրիխան 1596 թ. (Ձեռ. Թաւր. 75 բ), որոնցից հետո գալիս են Հիւրիխան 1614 թ. (Ձեռ. Թաւր. 120 բ), Հուրիխան 1638 թ. (Ձեռ. Նոր-Բայազ. 14 բ), 1654 թ. (Ձեռ. Ագուլ.—Արրտ. 1911, 385), 1661 թ. (անդ, էջ 119), Հիւրիխան 1661 թ. (Ձեռ. Թաւր. 65 բ), 1687 թ. (անդ 24 բ), Հուրիխան 1724 թ. (Ձեռ. Վասպ. 886):

* ՀՈՒՐԻՉԱՆ, իգ. < նախորդ Հուրի անունից + Ծան փառաբանումով: Հիշված է ժԷ դարից. այսպես մի անգամ Հուրի-Ծան 1661 թ. (Ձեռ. Վասպ. 920) և մի անգամ էլ Հուրչան՝ անթվական, ըստ 1608 թվից ուշ գրված մի հիշատակարանում (անդ 830):

* ՀՈՒՐԻՓԱՇԱ, իգ. < նախորդ Հուրի անունից + փառաբանումով: Հիշատակված է ժԶ դարից սկսած. հնագույն է 1554 թ. (Ձեռ. Վասպ. 98, գրված Պուրիփաշա), Հուրիփաշա 1596 թ. (անդ 749), Պուրիփաշա 1604 թ. (անդ 813), Հուրիփաշա 1661 թ. (Ձեռ. Վենետ. Ա. 745), անհայտ թվականով՝ Ձեռ. Վասպ. 461 և Ձեռ. Սեր.—ՀԱ 1925, 472 (սխալ սպված Հուրիփալին):

* ՀՌԱՊԱՄԻՍ, ար. < պրս. fratama «առաջին» բառից: հիշված կա Παδραμοτος ձևով՝ Տանայիսի մի արձանագրութիւն մեջ՝ Բ դարից (Justi 257 ա): Ըստ Ս. Երեմեանի այժմ Վրաստանում դեռ ևս պատահում է Ռոդամի կամ Ռոդամի անունը:

— Հուրվամիստ (լատ. տառադարձությամբ գրված Radanistus), որդի Վրաց Փարսման թագավորի. իբրև բարեկամ եկավ Հայաստան՝ իր հորեղբայր Միհրդատի մոտ, որ Հայոց թագավորն էր, դավաճանությամբ սպանեց նրան և բռնազրավեց Հայոց գահը (45—53 թ): Հայերը դուրս եկան նրա դեմ: Լսելով Տրդատի (Տիրիթ) արշավանքը, փախավ Վրաստան, հորը մոտ, որ իբրև մատուհիչ սպանեց նրան.—Չամչ. Ա. 304—6 (գրում է նաև Հասմիզդ), Justi 257 ա, Գրգը. Գնն. պատմ. Բ. 205—212, Լէօ Ա 457—9: —Փրանսիացի ողբերգակ Crébillon (1674—1762) գրել

է մի ողբերգութիւն նրա վրա (Rhadamiste et Zénobie), որի մասին տես Hérold REA 9, 55—59:

*ՀՌԱՔԷԼ, իգ. < եբր. רַחֵל Raxēl անունից, որ նշանակում է բուն «մաքի», էգ ոչխար: Այս անունով էր կոչուում Յակոբ նահապետի սիրելի կինը, որ Լիայի քույրն էր (ՄՆ. Իթ—Լե). Հուն. տառադարձված է Ραχηλ, որից և հյ. Ռաքէլ կամ Հոաքէլ: Մեր մեջ այս անունը բնավ հիշատակված չէ. կա միայն՝

— Լոաֆել թագուհի Հայոց, հրեա Սողոմոնի 7 եղբայրները Փղշտացոց հրկրից եկան Եկեղեցաց գավառը՝ Հոաքէլ (Ռաքայէլ) թագուհու մոտ, որ մկրտեց նրանց: Նրանցից չորսը գնացին Վրաստան, իսկ հրեքը Ֆեացին Հայաստան և տիրեցին երկրին: Հոաքէլ նրանց անունները փոխել ու դրել էր Մուշեղ, Բագրատ (սրանից են Բագրատունիք) և Արղար:—Վրաց աղբ. Ա. 136—7, Բ. 105 (տառասպիլ):

*ՀՌԻՓՍԻՄԷ, իգ. անշուշտ օտար լեզվից փոխառյալ բառ է, բայց աղբյուրը անհայտ է: Ազաթ. § 175 մի բառախաղ ունի, որով ուզում է հանել հուն. ρίπτω, ρίψω «նետել, գցել» բայից.— «Լ'սա անուանդ բում արդարև ընկեցեսլ եղիբ»: Նույնը կրկնում է Ապեր. Լիակ. վրք. սրբ. Գ. 50: Շատ գործածական է այս անունը մեր մեջ՝ սկսած Դ դարից մինչև այժմ: Հին ընթերցվածներն են Հոիւսիմէ, Հոիպսիմէ, Հուփսիմէ, սիջնադարում առաջացած ձևերից մի քանիսը պիտի հիշատակենք հաջորդ էջերում, բայց ավելորդ չենք համարում հավաքել նաև այստեղ. Հոռիմսիմ, Հոռամսիմ, Հոէփսիմէ, Հոիփսիմայ, Հոռմսիմա, Հոաւեր, Հոիփսիմ, Հոիւս, Հրոոփսիմէ, Հոռմսիմայ, Հոռոմսի, Հոռոմսիմ, Հուռոմսի, որոնք հիշատակված են 1247—1493 թվերին: Սրանցից ուշ պատահած ձևերն են՝ Հոռոմսիմայ, Պոռոմսիմա (1509 թ. Ձեռ. Վասպ. 640), Պոռամսիմէ, Հոռոմայ (1558 թ. տես Ձեռ. Սեբ=ՀԱ 1925, 133), Պոռամսիմի (1553 թ. Ձեռ. Վենետ. Ա. 578), Հոամսիմ, Հուռոմսիմ, Հոռոպսիմա (Ձեռ. Հալէպի Ա 98. Թիֆլ անհայտ), Ուռոմսանէ (Թիֆլ անհայտ, բայց 1351-ից ուշ. տես Ձեռ. Վենետ. Ա. 410), կրճատ ձևով Հոռոփ, Հուռուփ, Հոռոմ, Հուռում, Ուռում, Պոռոմ: Այժմ արտասանվում է Հոռոփսիմա, Հոռոմսիմա, Հոիփսիկ, Հոռոփ, Հոռոմ, նույն իսկ բուրորովին այլափոխված ձևով՝ Ռիմա: Փաղաքչական իկ մասնիկով կազմված ձևեր են Հուռիկ (տես առանձին), Հոռիկ (Ձեռ. Նոր-Բայազ. 33 բ՝ անթվական մի հիշատակութիւն մեջ՝ զրված 1418 թվից ուշ), Ըռուփիկ (1631 թ. Bodleian 139): Այսքան ձևափո-

խուխիւս Կատաններից մեկն էլ Կատանական նմանութիւնն է Հոռոմ անվան, որ բուրորովին տարբեր բառ է և կապ չունի Հոիփսիմէ անվան հետ (տես վերը Հոռոմ): Հոռոմ (= Հոիփսիմէ) ձևի չհնագույն հիշատակութիւնն է ԺԲ դար, որովհետև 1260 թվին արդեն ունինք Խուռում:

— 1. Հոիփսիմէ, կույս Հոռովմայեցի, նշանավոր գեղեցկուհի. չուզելով կին դառնալ Դիոկլետիանոս կոապաշտ կայսեր, իր ընկերների հետ փախավ Հայաստան: Տրդատ թագավորը գտավ նրան Վաղարշապատում և սիրահարվելով՝ ուզեց բռնի իր կինը դարձնել, Հոիփսիմէն մերժեց: Դահլճները շարշարելով նահատակեցին նրան, իր ընկերների հետ «301 թ»: Լուսավորիչը կանգնեցրեց նրա վրա Ս. Հոիփսիմէի մատուռը, որ Կոստաս կաթուղիկոսի ժամանակ վերակառուցվելով՝ մնում է մինչև այժմ իբրև բնիկ հայ ճարտարապետութիւն ամենազիզիցի կոթողներից մեկը:—Ազաթ. § 138—9, 165, 168, 175, 178, 180, 182—3, 197, 201, 205, 210, 230, 737, 759, 768. Արաբ. Ազաթ. 8, 11, 13—14, 17—21, 23—26, 35, 37, 46, 79, Պոր. ճառ Հոիփ. 307, 310, 315. Պատ. հոիփ. 298. Բուզ. Գ. Ժգ. Վկ. շուշ. 26. Վրթ. քերթ. պտկ. 304. Ուխտ. Ա. կղ. Շար. կթ. Շնորհ. չփ. էլ 469—471, 474. Բ. կղկնտ. Ա. Ժգ. Իա (հրտր. Շահն.), իգ. Սրբ. լե. Կիր. 8. Թղթ. դաշ. 21, 29. Ոսկ. ներբ. լս. 799, 827. Պատմ. վր. Ը. Յայսմ. հոկտ. 5, 6, 29. նոյ. 18, 29, փետր. 26, Տաթև. ձմ. դէ. ամ. 420, 534. Վրգն. աշխ. 514. Նոր. ժող. Գ. 26. Ջրբ. սարկ. Գ. 3. Առաբ. պտմ. 253, 499.—Հոիփսիմես (իրբ ուղ!) Պորգ. 499.—տես. Հոիփսիմեսյ՝ Ազաթ. § 140, 162, 189, 203—4, 207, 209, 211, 233, 766. Պոր. ճառ Հոիփ. 304—5, 311, 315, 317, 323—4. Պատ. հոիփ. 298. Վկ. շուշ. 37. Սեբ. լե. Յհ. կթղ. Ժէ. Շար. կթ. Ասող. Բ. ա, բ. կղկնտ. Ա. Իա, Իթ (հրտր. Էսինի). Սրբ. իէ. լր. կէ. Կիր. 30, Ժբ. Վրդ. լր. կղ. Թղթ. դաշ. 20. Ոսկ. ներբ. լս. 805. Պորգ. 499. Ժմ. 372. Յայսմ. հոկտ. 5, 6, 29. նոյ. 18. Մխ. այրիվ, 65. Տաթև. ձմ. դէ. Փ. Սոկր. իգ. Եզն. եր. 267. Բհնպ. 271. Յհ. կթղ. հյր. 275. Առաբ. պտմ. 134—149, 156, 160, 165, 241, 250—3, 266, 327. Հաւաք. 31.—Հոռիփսիմեսյ՝ Արծր. Դ. Ժբ.—Հոռիփսիմայ՝ Արծր. Դ. Ժբ.—Հոռիփսիմեսայ՝ Արծր. Գ. Ժբ.—Հոռիփսիմեսյ՝ Յայսմ. հոկտ. 5.—Հոռիփսիմի՝ Արձ. Շոզակաթ 172. Սեբ. լե. Ուխտ. Բ. լէ. Գիրք թղ. Իա. Անան. ապստ. 137 բ. Ասող. Բ. ա, գ. Շնորհ. չփ. էլ 472. վիպ. 569. կղկնտ. Ա. Իթ (հրտր. Շահն.), Թղթ. դաշ. 27. Փ. Սոկր. իգ. Սամ. անեց.

79. շար. 179. Եզն. հր. 268. Առաք. պտմ. 250, 479. Հայասպ. 227. —
 Հոփսիսիմի՝ Տաթև. հարց. 659. Հաւաք. 26. Միմ. ապար. 105. — գրծ
 Հոփսիսիմիս՝ Ագաթ. § 143, 149. Խոր. ճառ հոփսի. 310. Կղկնտ. Ա.
 Իա (յրար. էմինի, իսկ Տահն.՝ Հոփսիսիմով). — Հոփսիսիմի՝ Յայսմ.
 հոկտ. 5. — Հոփսիսիմիսիմի՝ Խոր. ճառ հոփսի. 305. Պտմ. հոփսի.
 297. Խոր. Բ. ձգ. դա. Յհ. կթղ. ժէ. Օրհն. 247. Ուխտ. Ա. ծէ, կգ—
 կզ, հզ. Դիրք թղ. ղէ. Մեսր. հր. 10. Պտմ. ներս. 24. Շար. կթ.
 Ասող. Բ. ա. Շնորհ. չի. 468, 472. Կղկնտ. Ա. ժղ. Մագ. մեծ են 72.
 Սասն. 36. Մամիկ. ա. Արծր. Ա. ժ. Կիր. 8, 16. Վրդ. իե, լր, խը.
 Միխ. ա. իթ. (= իլ). Շիր. քրոն. 50. Ժշ. 492—3, 501. Պտրգ. 645.
 Ժմ. 379, 601. Մխ. այրիվ. 60. Յայսմ. օդոստ. 14, հոկտ. 5, 6,
 29, նոյ. 18, 29. Սամ. անեղ. 63. Եզն. եր. 268. Նշխ. մատ. 60.
 Վրդն. լս. 64. Պարականոն շար. 164. Տաթև. ամ. 407, հարց.
 549, 637. Մին. համգ. 22. Դրնդ. 302, 514. Յկ. կր. 45. Առաք.
 պտմ. 140, 149. Հայասպ. 76, 263. Ազգեր. Լիակ. վրք. սրբ. Գ.
 5—55. — Հայերենից է ազդված պարսկական նշանավոր «Հազար
 և մի օրեր» վեպի մեջ Reptima-ի պատմությունը. — Reptima
 Բասրայի վաճառականներից Temim անուն մեկի կինն էր, խիստ
 ջերմեռանդ և բարեպաշտ. իր հրաշալի գեղեցկության պատճառով
 երեք անգամ ենթարկվեց ծանր փորձությունների և աղետների.
 բայց առանց իր պատիվը կորցնելու՝ կրեց իր տանջանքներն
 ու դատապարտությունը: Վերջում իր անմեղությունը երևան
 եկավ և վարձատրվեց (տես Frilley, La Perse littéraire, Paris,
 էջ 208—219): — Հոփսիսիմի պատմությունը մտել է նաև Դիտտ-
 ների մոտ, որոնք կոչում են Արփիսիմա (Ալիշան, Արշալ. քրիստ.
 136): Տես նաև Վրաց աղբ. Ա. էջ 20, 22, 169—171, Բ. 89, 98—
 104 (գրված է Հոտոմ. Սիմի):

— 2. Հոփսիսիմի, բամբիշ Վասպուրականի, դուստր՝ Աշոտ
 Մսակերի, քույր Բագարատ պատրիկի, մայր Աշոտ, Գուրգեն և
 Գրիգոր Արծրունեաց, պատգամախոս գնաց Բուզայի մոտ՝ հաշ-
 տություն խոսելու համար: Որդիները գերի քշվելով Բաղդադ,
 ինքն էլ կամովին հետևեց նրանց (852 թ): Հակառակ տանջանք-
 ներին, չուրացավ հավատքը: Մեռավ Բաղդադում. — ուղ. Հոփսի-
 սիմի՝ Արծր. Գ. (ե), ժե. — սեռ. Հոփսիսիմայ՝ Արծր. Գ. դ:

— 3. Հոփսիսիմե կույս, դուստր Աշոտ Գ. Ողորմածի. իր
 հիվանդությունը բուժելու համար գնաց Մաղարդայ վանքը, ուր
 քնաց մի ամիս: Անի վերադառնալու ժամանակ մեռավ Աստա-
 պատ գյուղում: Մահվան միջոցին Աստապատ գյուղը կտակեց

Մաղարդայ վանքին: Կտակաթուղթը մեռավ է 981 թվից. օրինակը
 տես Սմբատեանց՝ Երնջուկ 422—425. — Կեղծիք, որովհետև Աշոտ
 Գ մեռավ 977 թ.: — Միսական 517:

— 4. Հոփսիսիմե, օժանդակեց Ստեփաննոս զրչին, գրելու
 համար Տօնականը՝ Տիւրիկի Նեղուկ գյուղում, 1194 թ. — Ձեռ.
 Վենետ. Բ. 511:

— 5. Հոփսիսիմե տիկին, որի հիշատակին մի խաչքար է
 կանգնեցրած Մանազկերտի Նորատին գյուղի դերեզմանատան
 մեջ, 1210 թ. — Թորոս աղբ. Բ. 279:

— 6. Հոփսիսիմ, թվի կին Տէր Երրզնանի, որ շինեց Պո-
 դոս-քիլիսայի մոտիկ հին եկեղեցին 1247 թ. հիշված է նրա Թո-
 դած արձանագրության մեջ: — Բարխուտ. Արցախ 363:

— 7. Հոփսիսիմ, կին Սարգսի և մայր Աուիւծ Հոգևորեան-
 ցի, որ Հոռոմոսի վանքի առուն է նորոգել և վանքին նվերներ
 է արել 1251 թ. — Արձ. Շիրակ 25:

— 8. Հուսամսիմ, կին Հայրապետի և մայր Սոստանէսի և
 Բարսեղի, որոնք մի խաչքար են կանգնեցրել Քաչենի Քարձք
 գյուղում, իրենց ծնողների հիշատակին, 1253 թ. — Արցախ 159:

— 9. Խուռուս, եղբայրն է Վահրամյան. շինել է Ջրարերդ
 գավառի Երից մանկանց վանքի մոտ մի եկեղեցի, 1260 թ. —
 Արցախ 222:

— 10. Հոփսիսիմե, դուստր Թէոդոս քահանայի և քույր Կոս-
 տանդին Հոփսիսիմեցի քահանայի, որ Կիլիկիայում գրեց մի Աւե-
 տարան, 1262 թ. — Ձեռ. Վենետ. Ա. 656:

— 11. Հոփսիսիմե կրոնավորուհի, դուստր Կոստանդին պայ-
 լի և քույր Հեթում Թագավորի. գրել տվեց մի գիրք՝ Արիստա-
 կէս գրչին, Լիսոնկայ վանքում, 1270 թ (Բանասէր 1899, էջ
 130): — Հոփսիսիմի գրչությունը հիշված է Կոստանդին պայլի որ-
 դիների հետ (Սմբատ գունդստապլ. Հեթում Թագավոր, Օշին
 պայլ, Բարսեղ արքեպիսկոպոս, Լիոն մարաշխտ, Վասակ մեծա-
 մարտ կորովի), ինչպես և նրա աղջիկների հետ (Թիֆանո Թա-
 գուհի Կիպրոսի, Կալամառի կոմսուհի. Ֆիլիպ և Մարիամ Թա-
 գուհի)՝ Յովհաննէս արքայեղբոր իբրև «քույր», իր գրած Աւե-
 տարանի հիշատակարանում, 1286 թ: Կարծում եմ նույն է այն
 Հոփսիսիմե կրոնավորուհու հետ, որի մոտ սովորել է Յովհաննէս
 արքայեղբայրը. (Միսուան 144) նախ քան կրոնավոր ձեռնադր-
 վելը. — Ձեռ. Վասպ. 109:

— 12. Հոփսիսիմե, դուստր Աստուածատուր քահանայի (Տ

29), որ Հիմ անապատում, Պաշտուր գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1301 թ.—Ձեռ. Վասպ. 141:

— 13. Հռիփսիմե, կին Շերկանն և մայր Յովսիան գրչի, որ Հազարակն գյուղում, Հայրապետ քահանայի համար օրինակեց Աւետարանը 1316 թ.—Ձեռ. Վասպ. 166:

— 14. Հռիփսիմայ, հարսն Շահնշահի, որ Գողթան գավառի Կոպատոսի անապատում, Թուժայ Արճիշեցուն գրել տվեց Աւետարանը՝ 1337 թ. Ձեռ. Ավուլ. (Արքտ. 1911, 387):

— 15. Հռիփսիմե, զուստր Դանիէլի, քույր Մարգար գրչի՝ Բերդնոցում, 1337 թ.—Տաշհան, Յուլյ. 696:

— 16. Հուսէր (իմն Հռիփսիմե) կին Իշխանի, մայր Մկրտիչ կուսակրոն քահանայի, որ Կաֆայում գրել տվեց մի Աւետարան, 1344 թ.—Ձեռ. Սեբ.—ՀԱ 1926, 237:

— 17. Հռիփսիմ հավատավոր, մերձավոր պարոն Յովհաննէսի, որ Կարապետ գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1344 թ.—Թորոս աղբ. Բ. 355:

— 18. Հռիփսիմե, զուստր Գրիգորիս քահանայի և վաղածեռիկ քույր Ստեփաննոս քահանայի, որ Սուրխաթ քաղաքում (Սրիս) Քրիստոսոսուր կրոնավորի համար օրինակեց Աստուածաշունչը, 1352 թ. Ձեռ. Վասպ. 7, 13:

— 19. Հռիփսիմե, մայր Յիմի Այասուցու, հիշված 1375 թ.—տես անդ:

— 20. Հռիփսիմ! կին Դաթի և մայր Արղուն տիկնոջ, որ կաղմկ տվեց Նարեկը, որ Նիրսէս երեցը գրել էր Թաւրիզում, 1377 թ.—Ձեռ. Դաղեան, Ա. 55 ա:

— 21. Հուսիմիմա, հարս Սաղմոսիկ քահանայի, հիշված են Կեստաշէնի Աւետարանում, 1325—23 թվերին.—Յովսէփեան՝ Նիւթեր և ուս. Ա. 44:

— 22. Հռիփսիմե, զուստր Առաքել քահանայի և քույր Գեորգ երեցի, որ Երզնկայում օրինակեց Ճաշոցը 1391 թ.—Ձեռ. Սեբ.—ՀԱ 1926, 241:

— 23. Հռիս խաթուն, կին Առաքել քահանայի և մայր Մկրտիչ Նաղաշի (ժ՛Դ դար).—Արքտ. 1898 յնվ. Ձեռ. Վենետ. Ա. 116:

— 24. Հռիփսիմե, զուստր Աստուածատուրի և Մարթայի, հոգևոր մոր Յովհաննէս կրոնավորի, որ Բերկրիի եղավանքում գրել տվեց մի Աւետարան, 1422 թ.—Ձեռ. Վասպ. 348:

— 25. Հռիփսիմե, զուստր Պաթունի, որ Աղթամարում,

Մինասինց Թուժա գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1425 թ.—Ձեռ. Վասպ. 352:

— 26. Հռիփսիմե, զուստր Սադոնի, Գամաղիէլի վանքում, Յոհաննէս գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1427 թ.—Նոտարք, էջ 82:

— 27. Հռիփսիմե, կին Թուժայ քահանայի և մայր Պաշտուր քահանայի (Ն՞ 82), որ Բուխտանում, Մարգարէ արեղային գրել տվեց մի Աւետարան, 1428 թ.—Նոտարք 90:

— 28. Հռիփսիմե, սանամուր հարս Յովհաննէս քհ. Գանձակեցու, որ Տփղիսի Կրծանիս գյուղում օրինակեց Գանձարանը, 1436 թ.—Ձեռ. Դաղեան, Ա. 27 բ:

— 29. Հռիփսիմե, կին Պետրոսի, մայր Դովլաթ խաթունի՝ կնոջ տանուտէր Ատոմի, որ Ոստանում գրել տվեց Գանձարանը, 1444 թ.—Ձեռ. Նոր-Բայազ. 40 ա:

— 30. Հռիփսիմե, կին մահտեսի Կիրակոսի, որ նորոգել տվեց մի հին Աւետարան, 1454 թ.—Թորոս աղբ. Ա. 330:

— 31. Հռիփսիմե, կին Յովհաննէսի և մայր Մարտիրոս կրոնավորի, որ Արծկէում Յոհաննէս գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1464 թ.—Նոտարք 219:

— 32. Հռիփսիմե, զուստր Ամիրի և քույր Ստեփանոս քահանայի, որ Հերմոնի վանքում գրել տվեց մի Աւետարան 1469 թ.—Ձեռ. Թաւր. 132 բ:

— 33. Հռիփսիմե, զուստր Գրիգորի և քույր կոշիկար Մարտիրոսի, որ Աշոտաց երկրի Անկիւնաց վանքում գրել տվեց մի Աւետարան, 1470 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 588:

— 34. Հռիփսիմե, զուստր Թողանի (Ն՞ 2) և քույր Փաշայի, որ Խովմա առաքյալի վանքում, Յովհաննէս գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1471 թ.—Ձեռ. Վասպ. 463:

— 35. Հռիփսիմե, կին Վարդապետի, և մայր Յովհաննէս քահանայի, որ Երզնկայում Մանուէլ երեցին գրել տվեց մի Աւետարան, 1473 թ.—Թորոս աղբ. Բ. 420:

— 36. Հռիփսիմե, զուստր Պարովի (Ն՞ 33), Բանաշէն գյուղում, Մխիթար քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, 1478 թ.—Ձեռ. Վասպ. 485:

— 37. Հռիփսիմե խաթուն, կին պարոն Թորոսի և մայր Էլպաշի պարոն Էմին պէկի, որ Կեսարիայում, Տէր Յովհաննէս Նաղաշին գրել տվեց մի Ճաշոց՝ 1481 թ.—Ալպոյաճեան, Պատմ. հայ Կես. Բ. 1848:

— 38. Հրոսփսիմէ, դուստր Պետրոս Կղզւոյանի, գնեց Մարտիրոս երեցից մի Աւետարան և իր հոր հիշատակին նվիրեց Ս. Մարգրիս եկեղեցուն, 1486 թ.—Ձեռ. Վեներ. Ա. 537:

— 39. Հոսուսիմայ, դուստր Յովսէփ քահանայի և քույր Ալեքսիանոս եպիսկոպոսի, որ Արքայից վանքում օրինակեց Աւետարանը, 1496 թ.—Ձեռ. Նոր-Բայազ. 11 ա:

— 40. Հոսուսիմ, կին Խաթիւնիկի և մայր Աղազարի (Պ 3), որոնց հիշատակին մի խաչքար է կանգնեցրած Երնջակ գավառի Շոռթ գյուղում, 1493 թ.—Սեղրակեան՝ Հնութ. Երնջակու 124, Սիսական 356:

— 41. Հոսուսի, կին Տէրպարոնի, մայր Յովհաննէս վարդապետի, որ Սանահինում գրել տվեց մի գեղեցիկ Շարակնոց, 1497 թ.—ՀԱ 1887, 56 ա:

— 42. Հոսուսիմ, քրոջ աղջիկ Ատոմի, որ իր Հարիբ կնոջ հետ՝ Աղբակի Երնկանի գյուղում մի Աւետարան գրել տվեց, 1498 թ.—Ձեռ. Վասպ. 526, 528:

— 43. Հոսփսիմէ մայրապետ, Սիւնեաց Հալիձոր բերդի կուսանաց անապատում օրինակեց Խոսրովի «Մեկնութիւն ժամագրոց» 1653 թ.—Հացունի, Դաստ. 234, Սիսական 257 բ:

*ՀԲԱՀԱՏ, ար. < պհլ. Frahāt անունից. հմտ. Phraātes I

(Արշակ Ե) Թագավոր Պարթևաց Ն. Ք. 176—171 թ., Phraātes II (Արշակ Է) Ն. Ք. 138—128 թ., Phraātes III (Արշակ ԺԲ) Ն. Ք. 70—57, Phraātes IV (Արշակ ԺԴ) Ն. Ք. 37—2 թ., Phraātes V (Արշակ ԺԵ) Ն. Ք. 2—3. Ք. 4 թ. գրված նաև Phrahates, Phra-dates, հուն. Φραδάτης, Φραδᾶτης, Ἀφραδάτης, ասոր. ܐܦܪܗܬܐ Afrāhāt, պրս. 𐭠𐭣𐭥𐭥 Farhād. Իբրև անձնանուն գործածված է նաև Պարսից ու Ասորիների մտ. ինչ. Farhād զորավար Խոսրով Ա-ի (Շահն.), Farhād՝ Շիրինի նշանավոր սիրահարը, Afrāhat ասորի եպիսկոպոս Սպահանի 415 թ., Արգար Հրահատ՝ Թագավոր Եղե-սիոյ 242 թ. Բոլորի հնագույն ձևն է հպրս. 𐭠𐭣𐭥𐭥 fraḏāta, որ կազմված է fra մասնիկով da բանուն տալ, դնել, առաջ բերել, երե-վան հանել ևն արմատից (Bartholomae, Altir. Wört. 983, Հիւբը-48): Հստ այսմ ճիշտ չէ Justi 101 ա տրված բացատրութունը՝ իբր եզզոն, խելոք», իսկ էյ. հրաբատ «կրակի հատիկ» միայն պատահական նմանութուն ունի: Հստ Ս. Երեմեանի նույն է վրաց. Ռատ անունը, որ Հիպարիտեանների տոհմանունն է:

— 1. Հրաբատ Կամարական, որդի Դազաւոն Կամարա-կանի. հորը հետ գերի տարվեց Պարսկաստան և զրվեց Անյուշ

բերդը. ապա աջօրվեց Սազաստանից հեռու մի տեղ: Ս. Սա-հակի խնդրանք ազատվելով վերադարձավ Հայաստան՝ Խոսրով Գ Թագավորի վերջին տարին «415 թ».—Սոր. Գ. ձե.—սեռ. Հրաբատայ՝ Սոր. Գ. կե.—Կոզեան, Կմարկենները 94—95:

— 2. Հրաբատ տեր Աշոցայ, անդամ Արտաշատի ժողովի «449 թ».—Փարպ. իգ:

— 3. Հրաբատ Կամարական, կրտսեր եղբայր Սահակի և Ներսէի. երեքն էլ որդիք Արշաւիր Կամարականի. մասնակից եղավ Վահան Մամիկոնեանի ապստամբական կռիւներին. մասնակցեց Ակոռիի և Ներսէհապատի ճակատամարտներին. սպանեց Ատրվշնասպ մարզպանին (481 թ): Վրաց պատերազմում գերի ընկավ Պարսից ձեռքը, բայց փախավ ազատվեց:—Փարպ. կը, կթ, հգ, հզ, ձ (ձեռ. Հրատ), էջ 138 (ձեռ. Հրատ).—Ասան. գիտ. 26. Օրբ. ժէ. Սիմ. ապար. 62.—սեռ. Հրաբատայ՝ Փարպ. կթ, հգ, հթ, էջ 196.—գրծ. Հրաբատայ՝ Փարպ. կթ, հա.—Կոզեան՝ Կմարկենները 103—120:

— 4. Հրաբատ Բողերդցի, եղբայր Ներսէի և Սահակի, որոնք Յուսսիւնիանոս կայսեր ժամանակ եկան Ներսէս պատրիկի մոտ ծառայութեան (533 թ): Հունարեն տառադարձված է Ἀρα-τῶς)։—Ձամշ. Բ. 24՝.—Թն այս երեքը Արշաւրի որդիներն են, այս մասին բացասական կարծիք ունի Կոզեան, Կմարկենները 119:

— 5. Հրաբատ մարզպան Հայաստանի, հաջորդեց Գորիսի և նստավ 4 ամիս (587 թ):—Այրարատ 561:

— 6. Հրաբատ, որդի Գրիգոր Վանանդեցու, հիշված է Բա-զարանի արձանագրութեան մեջ 628 թ.—Կոզեան, Կմարկենները, էջ 137:

— 7. Հրաբատ, պատրիկ, տեր Շիրակի և Արշարունեաց, որդի Ներսէի Կամարականի, որ պատրիկ էր Հայաստանի 685—8 թ. հիշված է Թալինի եկեղեցու անթվական արձանագրութեան մեջ. մայրն է Շուշան:—Շահխաթ. Բ. 50, Այրարատ 138, Շողա-կաթ 173, 176, Կոզեան՝ Կմարկենները 153—4, 164—6:—Սրա որդին է Արտաւազդ Կամարական (Ն 28), որ տես (Շիրակ 136 և 174):

— 8. Հրաբատ նախարար Սիւնեաց, հաջորդեց Գրիգորին (է դար).—Օրբ. ժգ. Սիսական 13 բ, 14 բ, 17 բ (ըստ Ալիշանի իշխել է 637—655 թ):

— 9. Հրաբատ կոմս Մամիկոնեան, որի որդին Մուշկո ա-

պատմաբան Հասան ոստիկանի դեմ (780 թ).—սեռ. Հրահատայ՝ 7և. 1Է:

— 10. Հրահատ մեծ իշխան Սիւնի, որդի Սահակի, եղբայր Արուսեանի, տեր Կովսական գավառի, հիշված է Տաթևի 839 թ. արձանագրութեան մեջ և 844 թվի կալվածագրում: Այս թվին նորաշինիկ գյուղը նվիրեց Տաթևին:—Օրբ. 1Է, ծԹ.—սեռ. Հրահատայ՝ Օրբ. 1Է:

— 11. Հրահատ Վահուկ, մասնակցեց Գուրգէնի պատերազմին ընդդեմ Բուղայի 852 թ.—Արծր. Գ. Դ (զրված է հրախառն):

— 12. Հրահատ որդի Սահակի, եղբայր Գրիգոր Սուփանի և Գագիկի.—Օրբ. ծԳ:

— 13. Հրահատ Սիւնի, որդի Գրիգոր Սուփանի իշխանի և եղբայր Վասակ Գաբուռի.—Օրբ. ծԳ.—սեռ. Հրահատայ՝ Օրբ. 1Գ:

— 14. Հրահատ իշխան, կինն էր Քուպղիդուխտ՝ դուստր Սիւնեաց Վասակ իշխանի. մեռավ անորդի. Քուպղիդուխտը Մաճ գյուղը նվիրեց Տաթևին 867 թ.—սեռ. Հրահատայ՝ Օրբ. 1Թ:

— 15. Հրահատ Սիւնի, որդի Գրիգորի և եղբայր Գագիկի. իբրև վկա հիշվում է Տաթևի 844 և 851 թվերի կալվածագրում.—Օրբ. 1Է.—բց. ի Հրահատայ՝ Օրբ. 1Թ:

— 16. Հրահատ Սիւնի. ներկա էր Տաթևի օծման հանդեսին՝ 906 թ. (նախորդներից մեկն է).—Օրբ. խԲ:

— 17. Հրահատ իշխան Սիւնի, որի օգնութեամբ Ստեփաննոս քահանան շինեց Բյէն գավառի նորավանքը 936 թ.—սեռ. Հրահատայ՝ Օրբ. խԳ:

— 18. Հրահատ վանահայր Նորավանից, հաջորդեց Ստեփաննոսին և նստավ 970 թ.—Օրբ. խԳ:

— 19. Հրահատ. գործակալն էր Գրիգոր Մագիստրոսի Տարօնում. նորոգեց Ա. Կարապետի տաճարը (ԺԱ դար).—Լաստ. Խա: ՀՐԱՆԻ, ար. սովորաբար հանում են նյ. հար «կրակ» բառից. նմատ. Մագ. թղ. ծԹ ընդ Հրանտ հրատեսակ դեղատիպ». և ըստ այսմ գրում են Հրանդ (դ-ով), իբր անդ մասնիկով (նմատ. համն). բայց հնրերի մտտ ավելի Հրամոն ձևն է իշխում, և ժանտանդ Հրամոն: Ըստ այսմ Հրամն ձևը սարքովի ուղղագրութեան է թվում:

— 1. Հրամն Ա. նահապետ Հայկազն, հաջորդ Գոռակի. Ն. Վ 1267 թ. ըստ Չամչ.—ուղ. Հրամն (տ-ով) Սոր. Ա. ծԹ (2 4. Հրատն), Մխ. անեց. Կ. Կողկանու. Ա. ծԵ. Սամ. անեց.

45. Մխ. այրիվ. 18, 50. Մխն. համդ. 9.—Հրատն՝ ՅՆ. կԹԴ. բ.—Հուան՝ Վրդ. է (ըստ հրտր. էմբնի՝ Յուան. այլ ձեռ.՝ Յուակ).—Հրանտ՝ Մագ. թղ. ծԹ:

— 2. Հրամն Բ. իշխան Հայկազն, որ Սելևկեանց կողմից կուսակալ կարգվեց Հայաստանում, Ն. Գ. 284 թ.—Չամչ. տես Որոնդէս:

ՀՐԱՆՈՅԸ, իգ. համարվում է հուրթանոյշ բառերից. բայց անշուշտ կեղծ ստուգարանութուն է: (Justi 131 հրատ համարում է կրճատված Հրահատ անունից): Հնում ավանդված է միայն Թ.—ԺԱ դարերում. այնուհետև դադարում է. կենդանացավ անցյալ դարում և այժմ շատ սովորական անուն է:

— 1. Հրամոյշ տիկին Արծրունեաց. իր ամուսին Մուշեղ Արծրունու և Աշոտ մեծ իշխանի հետ գերի տարվեց Բագրատ՝ Բուղայի ձեռքով 852 թ.—Հրամոյշ՝ Արծր. Գ. Գ:

— 2. Հրամուշ, դուստր Աշոտ Ա Թագավորի և քույր Սմբատ Ա Թագավորի Բագրատունեաց. կին Գրիգոր-Դերենիկ Գ-ի. կոչվում է նաև Սոփի. իր ամուսինը անարժան սիրով կապվեց Հերի ամիրայի աղջկա հետ և կնոջը բաց թողեց. ամուսնու սպանութունից հետո (886 թ) ֆեսաց այրի է լքված մեռավ 888 թ.—Սուտ-Շապհ. 64, 66, 84:

— 3. Հրամոյշ (կամ Անոյշ) Թագուհի, դուստր Դաւիթ Անհողինի, որ Լորիի Թագավորն էր. քույրն է Կորիկէ Բ-ի. շինութուններ է արել Սանահնի վանքում. հիշված է 1063 և 1083 թվերին.—Justi 131 ա. Հայագ. 392, Մովսէսեան՝ Լոռի 49, 56, Ազգագր. հանդ. Գ. 299:

— 4. Հրամուշիկ. որի համար Օրբ. ժմ. 10 գրում է ՇեՆԸ = 1099 թվի տակ «Հրանուշիկն եկն». ուրիշ ոչինչ. հայտնի չէ թե ով է և ուր է եկել:

— 5. Հրամոյշ, ազնվական կին Շիրի բերդաքաղաքում. հարեց Թոնդրակեցոց աղանդին՝ քարոզութեամբ Գունծիկ արեղայի (ԺԱ դար).—Լաստ. իգ:

— 6. Հրամուշ, արենակից Արրահամի որդի Սաչերես Լոռեցու, որ խանութներ և այգի է նվիրել Բագնայրին, 1209 թ.—Շիրակ 117:

ՀՐԱՉԵԱՅ, ար. < նյ. հարթանոյշ բառերից, իբր «հրեղեն աչքեր ունեցող». «Կոչի վասն առաւել պայծառերես և բոցակնապուշ իմն լինելոյ» Սոր. Ա. իր: [Պատահական նմանութուն ունի գնդ. Fräçya արական անձնանունը (Bartholomae, ԱԱ.

Wört. 1012)) և խորենացու հնարած անուններից էլ որ գործածված է միայն մի անգամ. այնուհետև իսպառ խափանվեց: Վերականգնանացավ Պոլսում ժԹ դարի կեսին. սկզբում չափազանց հազվադեպ էր. ապա շատացավ, մանավանդ Կովկասում, ուր դարձավ իգական անուն, շնորհիվ Պոլսեցի մի դերասանուհու, որին Տփղիսեցիք՝ աչքերի հիանալի գեղեցկության պատճառով տվին «տիկին Նրաչեայ» անունը: Սրա հակազդեցությունը այն եղավ, որ արականի համար Կովկասում հսարեցին Նրաչիկ անունը, իսկ Պոլսում իգականի համար հսարեցին Նրաչուեի անունը: Կրճատ ան է Նրաչ, որ գործածական է Պոլսում՝ արականի համար:

— Նրաչեայ, թագավոր Հայկազն, որդի և հաջորդ Պարոյրի (ն. Բ. 700 թ. ըստ Չամչ.) Բարեկացոց Նաբուգոդոնոսոր թագավորի հետ միասին արշավեց Երուսաղեմի վրա, գրավեց և Հայաստան գերի բերավ հրեա Շամբաթ իշխանին, որից սերվեց Բագրատունեաց տոհմը.— Սոր. Ա. իբ. 85. Կթղ. գ. Ուխտ. Ա. ժթ, իգ, իդ. Մխ. անեց. ա, գ. Շնորհ. վիպ. 146. Կղկնտ. Ա. գ, ժե. Սամ. անեց. 45. Մագ. թղ. ժթ, հգ. Մխ. այրիվ. 18, 54. Մին. համդ. 10.— Նրաչե (ուղ.)՝ Յն. Կթղ. գ. Մխ. անեց. գ. Սասն. 18. Վրդ. է. Սամ. անեց. 45. Վրաց. աղբ. Ա. 74.— սեռ. Նրաչեայ՝ Ուխտ. Ա. իդ. Սամ. անեց. 46.— Նրաչեի՝ Յն. Կթղ. գ. Վրդ. է. Պտմ. լմբ. 239. Մին. համդ. 11.— բց. ի Նրաչեայ՝ Ուխտ. Ա. իե.— ի Նրաչեի՝ Օրբ. ծղ.— մի սրբագրություն Նրաչեայի մասին տես Աբեղեան, Հայ ժող. առասպ. 390—403.— Այս Նրաչեայի մասին խոսում է նաև Ձեռ. Վենետ. Բ. 630 կոչելով Նրաչե. «Բան պիտանի. Նրչէ հայոց թագաւորն ընդ Նաբոգոդոնոսորայ էր որ գերեցին զԵրուսաղեմ և զՀրէաստան: Նրչէ՝ գեղբայրն Յովաքազու՝ զՍմբաթ, որ է Շմբաթի, որդի Յովսիա թագաւորի, երևր ի Հայս և պատուով պահեաց...»:

— Ոմանց մոտ Գոթայ Նուչի թագաւորն էլ դարձել է Նրաչեայ. ինչ. Ուխտ. Ա. ծէ, ծր:
 † ՀՐԱՁԻԿ տես Նախորդը:
 † ՀՐԱՁՈՒՂԻ, իգ. նախորդ Նրաչեայ անվան իգականն է, որ հնարեցին Պոլսում ժԹ դարի վերջերքը:
 ՀՐԱՍԵԿ, ար. ծագումն անհայտ:
 — Հրասեկ. անծանոթ իշխան ոմն, որ շինեց և իր անունով կոչեց Սիւնեաց հրկրի նշանավոր Հրասեկայ բերդը.— բց. ի Հրասեկայ՝ Օրբ. բ:

† ՀՐԱՎԱՐԴ, իգ. < հյ. հուր+վարդ բառերից, իբրև «կրակի նման կարմիր վարդ»: Նորակերտ անսովոր անուն:

† ՀՐԱՐՓԻ, իգ. < հյ. հուր+արփի բառերից, իբրև «հրափայլ արև»: Նորակերտ անուն, քիչ գործածական:

† ՀՐԵՂԷՆ, իգ. < հյ. հրեղէն բառից. մի անգամ գտնում եմ հիշատակված 1744 թ. (Սմբատեանց՝ Երնջակ 250, Խրեղեմ անով):
 Հրև տես Յրև:

ՀՍՍԻԱ, իգ. գործածական է Հեհանայոց մեջ. հնագույն հիշատակությունը 1624 թ. (Տաշեան, Յուց. 718):

ՀՕՐՈՅ, ար. ծագումն անորոշ: խորենացու հնարած անուններից է:

— Հօրոյ, նահապետ Հայկազն, հաջորդից Գղակի, Ն. Բ. 1197 թ. ըստ Չամչ.— Սոր. Ա. ժթ. Կղկնտ. Ա. ժե (հրտր. էմինի). Մին. համդ. 9.— գրված է զանազան ձևերով. Հարայ՝ Մխ. անեց. գ.— Հարա՝ Կղկնտ. Ա. ժե (հրատ. Շահն.)— Հարան՝ Յն. Կթղ. բ.— Վրդ. է.— Հօրա՝ Շիր. քրոն. 31.— Հօրայ՝ Մագ. թղ. ժթ.— Հօրայ՝ Մխ. այրիվ. 18, 50.— Նօրա՝ Սամ. անեց. 45:

ՀՕՐՏԻԿ, սեռն ու ծագումը անհայտ: Հիշված է մի անգամ ժԲ դարից:

— Հարտիկ, պատարագ է ստացել ԽժԿօնից վանքից՝ ըստ նույն վանքի 1213 թվի արձանագրության.— Այրարատ 113:

Ձ

† ՁԱԿԻԿ, ար. < հյ. ձագ բառի փաղարչականն է. հմտա. Հաուեկ, թրբ.— Եսրի պր.— Բայտ համադրոնները:

— 1. Ձագիկ նահապետ Սիւնեաց, Սիսակ նահապետի սերունդից. իր անունով է կոչվել Ձագիձորը (= Ձանգեղուր).— բց.— Ձագիկայ՝ Օրբ. բ:

— 2. Ձագիկ իշխան աղուան, որին սպանեցին Խաղբրները 727 թ.— Կղկնտ. Գ. ծէ:

— 3. Ձագիկ Ա Սիւնի, որդի Վահանի. հիշվում է իբրև վկա՝ Տաթևի 844 թվի կալվածագրում.— Օրբ. լը. Սիսական 273:

— 4. Ձագիկ Բ Սիւնի, ըստ Սիսական 273 իշխել է 895—906 թ. (ուրեմն սա էր որ ներկա էր Տաթևի օման հանդեսին՝ 906 թ.) ինքը թոռն է Ձագիկ Ա-ի. հոր անունը հայտնի չէ. սրա որդին ու հաջորդն է Ջուանշէր Բ և թողը Ձագիկ Գ:

— 5. Չագիկ Գ որդի Չեանշիրի, իշխան Սիսական, տեր Բաղաց և Կապանի. ժամանակակից Աշոտ Բ Երկաթի (915—930 թթ). Տաշրակերտ գյուղը ծախեց Տաթևին՝ 925 թ. իր որդիքն են՝ Վահան և Չեանշիր.—Անան. ապստ. 142 բ. Օրբ. լէ. խ, խբ, խգ, ծ.—սեռ. Չագիկայ՝ Օրբ. խդ, ծ, ծդ.—Չագիկայ՝ Անան. ապստ. 143 ա.—Սիսական 273 բ

— 6. Չագիկ Գ. իշխան, թոռն Չուանշերի Բ (911—958 թ) և հայր Փարաջի, որ Բոլորաքար գյուղը հաստատեց Տաթևի վրա՝ 998 թ.—Օրբ. ծգ.—սեռ. Չագիկայ՝ Օրբ. ծգ.—Սիսական 273:

† ՉԱՅՆՆԻԿ, իգ. < հյ. օայն բառից, նորակերտ և անսովոր անուն:

ՉԵՒԻՆՍ, ար.—ՆՆԻ այս բառը համարում է հասարակ անուն՝ «ձեռնոց» նշանակությամբ. ուրիշներ անձնանուն են կարծում: Հմմտ. եւ գլխուցանողս ըւր զՉեռէս ի զաւակաց Քանանացոց, անուն կոչէ աղղին Գնթունիս. Սոր. Բ. է.—կարգէ ընդ սմա զՉեռէս ի զաւակէ Քանանացոց ի ցեղէն Գնթունեաց զգեցուցանողս ինքեան և դնէ ի վերայ արքունի հանգերձիցն. Օրբ. գ.—եւ զգեցուցանողս զՉեռէս ի զաւակէ Քանանացոց և Քանիդայ. Ասող. Ա. Ե.—Չեռէս՝ Սամ. անեց. 48:

† ՉՈՐԵՆԻ. թերևս ար. ծագումը անորոշ. այս ձևի տակ անշուշտ ծագում է ձոր բառից, իբր «ձորաքնակ» (հմմտ. վայրենի, քաղքենի). բայց կարելի է նաև հասկանալ ձորենի «ձոր պտղի թուփը» (ինչպես կա մարենի).—վերջապես կարող է լինել ցարեան բառից: Մի անգամ հիշատակված է՝

— Ձորենի Սոսրովենց, որ գնել է մի հին Աւետարան (գրքված Երզնկա 1310 թ) և նվիրել Կարմիր խաչին (թվականն անհայտ).—Թորոս աղբ. Բ. 446:

† ՉՈՒԻԿ, իգ. համարվում է հյ. ձու բառի զգվականը. (Պոլսի բարբառով նշանակում է «թեթևալիկ»): Միայն մի անգամ հիշատակված է և դարից: Գործածական է և այժմ:

— Ձուիկ. դուստր Վասակ Արժրուհու և քույր Ադան Արժրուհու. կին Համայակ Մամիկոնեանի՝ եղբոր քաջն Վարդանի. Վահան Մամիկոնեանի մայրն է.—Փարպ. կբ.—սեռ. Ձուկայ՝ անդ՝

† ՉՕՆԻԿ, ար. < հյ. ձօն ընվեր» բառից. նորակերտ և անսովոր անուն (Լենինական):

Ղ

ՂԱԲԱԲՈՒՇ, ար. ծագումն անհայտ. թերևս պրս qa-bāpūs ենթադրյալ ձևից, որ պետի նշանակեր «կապա կամ պարեգոտ հագած»: Մի անգամ գտնում եմ գործածված՝

— Ղայպայպալ որդի Սողրաթմիշի, որոնց տապանաքարը գտնվում է Շամախիի Գիրկ գյուղի հին գերեզմանատնում, 1474 թ.—Բարխուտ. Աղվանից երկ. 198:

ՂԱԲԱՐ, ար. ծագումն անորոշ. մի անգամ հիշված եմ գրտնում 1512 թ. (Ձեռ. Վենետ. Ա. 646).—Հմմտ. Ղարպար:

* ՂԱԴԱՄ, իգ. < արաբ. qadam բառից, որի մասին տես Խաղամ: Գործածված է Ժէ դարում. բայց անշուշտ կար նաև ԺՁ դարում, ինչպես ցույց են տալիս հաջորդ անունները: Եղած հիշատակություններն են՝ Ղատամ 1644 թ. (Rapport Belgique 117), Ղատամ 1658 թ. (Ձեռ. Կես. ածած. 54 բ), Ղատամ՝ անթվական մի հիշատակարանում (Bodleian 148), սխալ գրչությամբ Ղատում 1611 թ. (Մմբատեանց, Երնջակ 243):

* ՂԱԴԱՄՈՒԹՂՈՒ, իգ. < արաբ. qadam (տես Խաղամ)+ թթր. qutlu (տես Խուլբու). ամբողջի իմաստն է «նա որի ոտքը երջանկաբեր է»: Հիշատակված է ԺԵ—ԺԶ դարերում. այսպես՝ Ղաղամխուլբու 1533 թ. (Ձեռ. Վենետ. Ա. 578), Ղատամխուլբու 1641 թ. (Bodleian 212), Ղատումխուլբու 1648 թ. (Ձեռ. Վենետ. Ա. 41), Ղատամխուլբու ԺԶ դար (Ձեռ. Դադեան, Ա. 110 ա):

— Ղաղամխուլբու, մերձավոր տանուտեր բրուտ Ստեփաննոսի, որ Վան քաղաքում գրել տվեց մի Աւետարան 1435 թ.—Ձեռ. Վասպ. 370:

* ՂԱԴԱՄՇԱՀ, իգ. < արաբ. qadam (տես Խաղամ)+ պրս. šāh «թագավոր» բառից, որ նաև իբրև փաղաքական մասնիկ է գործածվում: Հնագույն հիշատակությունը ԺԵ դարից հետո (Ձեռ. Թաւր. 42—43). մի անգամ էլ կա 1311 թվին գրքված մի Աւետարանում զրված անթվական մի հիշատակարանում (Ձեռ. Թաւր. 71 ա) և երրորդ անգամ Հերհերի եկեղեցու անթվական մի արձանագրության մեջ (Սիսական 111):

* ՂԱԴԱՄՓԱՇԱ, իգ. < արաբ. qadam (տես Խաղամ)+ պրս. pāsā բառերից: Հիշատակված է ԺԵ դարում:

— 1. Ղաղամփաշա, դուստր տանուտեր բրուտ Ստեփաննոսի, որ Վանում, Կարապետ քահանային գրել տվեց մի Աւետարան

1435 թ. այս թվականից քիչ անց նույն աղջիկը վաղաժամ մահով մեռել է.— Ձեռ. Վասպ. 370 (այս անունը անդ էլ 369 հիշված է Ձաղամփաշա ձևով, որ ես էլ վերը մեկնել եմ պրս. zādām pasa «ծնածա փաշա է»։ հաջորդ էջում նույն անունը գրված է Ղաղամփաշա. արդյունք գ-դ տասերի շփոթման՝ Լայայեանի միշտ անուշադիր վերաբերմունքի պատճառով)։

— 2. Ղաղամփաշա, կին Նուրիջանի, որ Այուլիսում, Գրիգոր արեղային գրել տվեց մի Յայսմաուերք 1481 թ. Սմբատեանց՝ Երնջակ 299։

ՂԱԴԱՆԱ, իգ. < ծագումն անհայտ։

— Ղաղանա (Ghadana), դուստր Հայոց թագավորի, կին Փարսման թագավորի վրաց, որի մահից հետո կառավարեց երկիրը՝ 146 թ.—Justi 107 ա։

*ՂԱԴԻՇԱՆ, իգ. < արաբ. قادي قادى «դատավոր» + պրս. ասահ «թագավոր» բառերից. հմմտ. հաջորդը։

— Ղատիշայ, քույր Աղութ խաթունի. միասին գրել տվին մի Աւետարան՝ Վարդան երեցին, Վարագայ վանքում, 1260 թ.—Ձեռ. Դաղեան, Բ. 46 ր։

*ՂԱԴԻՍՈՒՎԹԱՆ, իգ. < արաբ. قادي قادى «դատավոր» + سلفان sulfān «թագավոր կամ թագուհի» բառերից, որի հետ նույն է նախորդը։

— Ղատիսօլթան, դուստր Մատթէոս քահանայի, որ Եղեգեաց անապատում գրել տվեց մի Աւետարան, 1496 թ.—Ձեռ. Նոր-Բայազ. 7 ր։

*ՂԱԴԻՐԻ, իգ. < արաբ. قادي قادری Qadrī անունից, որ սակայն արական է. ծագում է قادي قادری qadr «արժեք, հարգ» բառից, ակնարկությամբ արաբ. قادي ليله layla-i qadr (=թրք. qadər gejesi) «այն նվերական գիշերը, երբ Ղուրանը իջել է երկնքից»։ Մի անգամ գործածված եմ գտնում Ղատրի կամ Խատրի ձևով՝ անթվական մի հիշատակարանում (Ձեռ. Սեբ. = ՂԱ 1927, 312)։

*ՂԱԶԱԼ, ար. եթե վրիպակ չէ (փոխանակ գրելու Ղազար) կարող է ծագել կամ արաբ. قازل yazāl «եղջերուի ձագ» կամ արաբ. قازل yazel «սրբերգ» և կամ (նվազ հավանական) թրք. قازل qazal «չոր տերև» բառից։ Մի անգամ գտնում եմ հիշատակված անթվական մի հիշատակարանում (Թորոս աղբ. Բ. 370)։

ՂԱԶԱՆ, իգ. ծագումն անորոշ. մի անգամ հիշված է անհայտ թվականով մի հիշատակարանում՝ Ձեռ. Վասպ. 186։—Հայտենի է թաթարների Ղազան խանը։

*ՂԱԶԱՐՈՍ, ար < հուն. Λάζαρος անունից, որ է լս. Lazarus, Ֆրանս. Lazare, իտալ. Lazzaro, գերմ. Lazarus, ռուս. Лазарь ևն (Հիւբր. 335)։ Երբայական անուն է, թեև Հին Կտակարանում չէ գործածված. կրճատված է Եգիպտոս անունից, որ բուն նշանակում է «օգնութիւն Աստուծոյ իմոյ» (տես անդ)։ (Ըստ այսմ Մամբր. Բ տպ. էջ 36 մեկնում է Ղազարոս, որ ըստ Երբայեցոցն օգնականել ասի)։ Հայտնի է Նոր Կտակարանից Ղազարոս բարեկամ Յիսուսի, որ մահվանից չորս օր հետո հարություն է առել ըստ Յհ. ԺԱ. Ավելի նշանավոր է «աղքատ Ղազարոսը» (Ղկ. ԺԶ 19—31), որի անունով շինված են Ս. Ղազար անունով վանքերը և իտալ. lazaretto > Ֆրանս. lazaret «վարակված նավորդների քառասնօրյա մաքրանոց»։ Սրանից էլ ռուս. лазарет «զինվորական հիվանդանոց»։ Առաջին իմաստով էր Վենետիկի առաջ գտնված մի աննշան կղզի՝ Ս. Ղազար անունով, որ ապա դարձավ Միխիթարեան միաբանության հրաշակավոր մենաստանը։—Այս անունը գործածական է մեր մեջ Ե դարից ի վեր՝ Ղազարոս, բայց մանավանդ կրճատ Ղազար ձևով։ Կովկասում ռուսերենի ազդեցությամբ ասվում է նաև Լազար։ Կրճատ ձևերն են Ղազօ, Ղազիկ, Ղանի. վանեցոց մեջ հաճախ գրված կա Կազար ձևով. ինչ. Ձեռ. Վասպ. 682, 773 (Երկուն էլ անթվական) և 818 (1721 թվից)։

— 1. Ղազար (ասորի), եղբայր Ձենուր Գլախի, որ Գլախյ վանքի առաջին առաջնորդն էր։ Ղազարը Լուսաւորչի ձեռքով առաջնորդ կարգվեց Առաքելոց վանքի, որ և կոչվեց Ղազարու վանք (Դ դար)։—սեռ. Ղազարու՝ Յայսմ. օգոստ. 11.—Եգիպտոս՝ Հայապ. 98։

— 2. Ղազարոս, հայրն է Ստեփաննոս Ուլնեցի նահատակի. նախարար էր. բնակվում էր Անտիոքում. հայածանքից փախչելով ապաստանեց Կոկիսոնի լեռները, ուր և մեռավ «362 թ».— Աւբեր. Լիակ. վրք. սրբ. Ե. 62, Յուշիկք Բ. 50, Աղգապ. 188. ավելին տես Ստեփաննոս Ուլնեցի։

— 3. Ղազար կաթուղեկոս Աղուանից, հաջորդ Պանդի (Դ դար)։—Կղկնտ. Գ. իգ. Կիր. Ը. Մխ. այրիվ. 24. Հայապ. 384։

— 4. Ղազարիկ կամ Ղազրիկ, աշակերտ Մեսրոպ-Մաշտոցի, երեց թարգմանիչներից էր (տարբեր է Ղազար Փարպեցոց)։—Չամչ. Ա. 536, Չարբ. Հին դպր. 294։

— 5. Ղազար, տանուտեր Ակոռի գյուղի (Ե դար!) ըստ Յայսմ. յնվ. 7.—Այրարատ 472։

- 6. Ղազար եպիսկոպոս, անդամ Շահապիվանի ժողովի «444 թ».—Հայապ. 159, Ազգապ. 330: Տես և Ղազար:
- 7. Ղազարի Փարպեցի, մատենագիր Ե դարու. աշակերտեց Աղան Արժրուհուն. ուսումը շարունակեց Հունաց մոտ. վերադառնալով Հայաստան, մի ժամանակ Միւնեաց երկրում ճգնական կյանքով ապրելուց հետո, վայելելով Վահան Մամիկոնեանի պաշտպանութունը՝ կարգվեց վանահայր էջմիածնի: Իբրև նոր գաղափարների քարոզիչ՝ միաբաններից հալածված ու կողպուրված փախավ Ամիթ: Գրել է «Հայոց Պատմութիւն» (սկսած Արշակունեաց թագավորութան բաժանումից մինչև Վահան Մամիկոնեանի մարզպանութունը «485 թ») և «Թուղթ առ Վահան Մամիկոնեան»: Գերեզմանը ցույց են տալիս Մշոյ Առաքելոց կամ Ղազարու վանքում (Հնոց և նորոց 13):—Փարպ. դ. էջ (185, 186), 188, 190, 200. Ասող. Բ. ա, բ. Կիր. 3, 16, 17, 21. Վրդ. Ի. Ծաթկ. հարց. 659. Օրբ. ժգ. Օրհն. 247. Մխ. այրիվ. 37 (երկիցս), 63. Օրբ. հհն. ժ. Մ. մաշտ. 336 ա. Յայսմ. սեպտ. 17, նոյ. 25, փետր. 19. Առաք. լծ. սահմ. 170. Ջըր. սարկ. Գ. 7, 29. Սիմ. ապար. 7, 33. Ես. կթղ. էջ Ը.—սեռ. Ղազարայի՝ Փարպ. Ա. էջ (183), 195, 197.—Ղազարի՝ Սիմ. ապար. 156.—Ղազարու՝ Փարպ: էջ (185, 186). Ասող. Ա. ա.—Ղազարիկ՝ Մխ. անեց. Ե, իգ. ZAPh 1, 207. Սամ. անեց. 3, 72.—Փարպեցու մասին գրվածներից հիշենք Գրգշ. Քնն. պատմ. Դ. 104—8, Ջարբ. Հին դպր. 391—406 և մանավանդ Գր. Խալաթեանի ընդարձակ մենագրութունը (Մոսկուա 1883):
- 8. Ղազար եպիսկոպոս Կամսարական տան, հաջորդ Մովսէսի, նստել է 646—683 թ:—Չամչ. Բ. 374, Այրարատ 56, Տաշեան՝ Յուց. 656:
- 9. Ղազար Ի Տաթևոյ, իբրև վրա հիշվում է Տաթևի 881 թ. կալվածագրում.—Օրբ. լթ:
- 10. Ղազար արեղա Ակնայ, հորդորեց ժողովուրդին, որպէսզի օգնեն Սենեքերիմ թագավորի իշխան Կիւրեղին՝ շինելու Տիւրիկի Կիւրդի վանքը և Ս. Նշանի մասունքները (1021).—Թորոս աղբ. Ա. 235:
- 11. Ղազար աղանդապետ Թոնդրակեցոց. հաստատված էր Ապահունեաց Թոնդրակ ավանում. Գրիգոր մագիստրոսը քանդեց նրանց ժողովատեղին, պատժեց աղանդավորներին և Ղազարին էլ հալածեց: Նա էլ իր հետևորդներով փախավ Ասորոց կաթողիկոսի մոտ, որ այս առթիվ գրեց Մագիստրոսին և բարե-

- խոսեց նրանց մասին: Մագիստրոսը պատասխանեց նրան, գրելով այս առթիվ երկու թուղթ, ուր «շէկ շուն» մակդիրով է կոչում Ղազարին և դատապարտում նրա ընթացքը (1050—1055 թ):—Մագ. թղ. կէ, կը. Չամչ. Բ. 892—3:
- 12. Տէր Ղազար, որի անունով մի խաչաթոռ կա Մուշում, Առաքելոց վանքի պարսպի դուրսը՝ Երևի վանքի նորոգման մասնակիցներից է, 1125 թ.—Սարգիսեան, Տեղագր. 232:
- 13. Ղազար, եպիսկոպոս Հեր և Ջարևանդ գավառների մասնակցեց Հոռովայի եկեղեցական ժողովին «1179 թ».—Շերե. պտճ. 199:
- 14. Ղազարոս, ավագ ատենադպիր Լևոն Բ. թագավորի, 1179 թ.—Ուղուրլեան, Պատմ. գաղթ. Լիվոն. 298 (Կեղծիք. տես հտ. Բ. էջ 416):
- 15. Ղազար վարդապետ, որդի Սարգսի, գրիչ. Դարանագեաց գավառի Ս. Գրիգոր վանքում օրինակեց Աւետարանը, 1201 թ.—Չեռ. Սեբ. (ՀԱ 1924, 246—8):
- 16. Ղազար, առաջնորդ Աստուածընկալի վանից, 1207 թ.—Այրարատ 255, Բանասէր 1903, 31:
- 17. Ղազար վրդ. գրագիր, միաբան Կապոսի Ս. Լուսաւորիչ վանքի, ծաղկագրել է խորագրերը, զլիսատաբերն ու սկզբնատողերը այն մեծ Ճառնորի, որ գրեց Թադէոս գրիչը՝ հայր Կոստանդինի համար: Կազմել է նաև նույն Ճառնորի բոլոր սրբերի անվանացանկը, 1224 թ.—Չեռ. Վենետ. Բ. 33, 34. Ջարբ. թրգմ. 729:
- 18. Ղազար վարդապետ, ուսուցիչ Յովհաննէս քահանայի, որ Տուրուբերանի Սարձի անապատում օրինակեց Տօնականը 1229 թ.—Սարգակեանք 92:
- 19. Ղազար, օգնեց Յովհաննէս գրչին՝ արտագրելու Աւետարանը, Հոռոմ 1254 թ.—Չեռ. Վենետ. Ա. 409:
- 20. Ղազար, հայր Մովսէս միակեցի, որ հիշված է 1266 թ.—Սիսուան 253 բ (ավելին տես Մովսէս):
- 21. Ղազար, հայր Ալէքի, որ իր Մլըքսթի կնոջ հետ մի խանութ նվիրեց Հոռոմոսի վանքին, 1266 թ.—Արձ. Շիրակ 26:
- 22. Ղազար, հայր Ալեքսի, որ իր գերդաստանի հիշատակին մի խանութ է նվիրել Հոռոմոսի վանքին, 1266 թ.—Արձ. Շիրակ 26—27:
- 23. Ղազարե կրոնավոր, եղբայր Գրիգոր եպիսկոպոսի՝

առաջնորդի տանն Փարզմընայ. հիշված է նախ քան 1269 թ.—
Ձեռ. Կես. ածած. 46 ա:

— 24. Ղազար, միաբան Աղջոց Ս. Ստեփաննոս վանքի,
որի համար առու է հանել 1287 թ.—Արձ. Շողակաթ Ա. 26:

— 25. Ղազար, հայր Ստեփանոս քահանայի, որ գնեց այն
Աւետարանը, որ գրել էր Մխիթար վարդապետը Մեծոփայ վան-
քում, 1307 թ.—Ձեռ. Վասպ. 156:

— 26. Ղազար կրոնավոր միայնակյաց. գրիչ. Ասպիսնկայ
անապատում, Միմէոն կրոնավորի համար օրինակեց Մեկնու-
թիւն թղթոցն Պօղոսի, 1307 թ. (Ձեռ. Հալէպի, Ա. 247): Հաջորդ
տարին էլ օրինակեց Աւետարանը Հայրապետի համար, 1308 թ.—
Ձեռ. Դաղեան, Բ. 46 բ, Արցախ 143:

— 27. Ղազար, փակակալ Վարադայ վանքի. երբ Աղլաղու,
Սինթամուր և Հասան Քամուր 1300 հոգով գրավեցին վանքը,
կողոպտեցին և ամբողջ միաբանութիւնը փախավ. միայն այս
Ղազարը պաշտպանեց Ս. Յովհաննէսի դուռը և սրբութիւնները
պահպանեց 1318 թ.—Ակիւնեան՝ Գւղնգիրք 54:

— 28. Ղազար Երզնկացի, իր ունեցած Շարականը փոխ
տվեց Կարապետ ճիշողին՝ արտագրելու համար, 1320 թ.—Ձեռ.
Հալէպի, Բ. 147:

— 29. Ղազար, առաջնորդ Քաջբերունեաց Սուխարայ վան-
քի, 1325 թ.—Քորոս աղբ. Բ. 332:

— 30. Խազարբեկ, որդի Շահնշահի, որ գրել տվեց Աւետա-
րանը Քումայ Արճիշեցուն՝ Գողթան գավառի Կոպատոսի անա-
պատում, 1336 թ.—Ձեռ. Ազուլ. (Արրտ. 1911, 387):

— 31. Ղազար քահանա, ստացավ Հին Կտակարանը, Բերդ-
ձորում 1337 թ.—Տաշեան, Յուլ. 696:

— 32. Ղազար, որդի Ներսէս քահանայի, որ Կաֆայում,
Մկրտիչ երեցին գրել տվեց «Մանրուսմունքը» 1340 թ.—Տաշեան,
Յուլ. 499 (տես վերը Քորոս № 120):

— 33. Ղազար, հոգևոր եղբայր Յովհաննէս դպրի, որ Հռոմ-
կայի Ծակաղբիւր գյուղում օրինակեց Աւետարանը 1357 թ.—
Ձեռ. Վենետ. Ա. 613:

— 34. Ղազար, գրիչ. օրինակեց Աւետարանը Բազենից
վանքում, 1357 թ.—Ձեռ. Դաղեան, Բ. 51 բ:

— 35. Ղազար գրամատիկ, որդի Պարոնշահի, եղբայր Յով-
հաննէս կրոնավորի Սեբաստացւոյ, որ Նրիմի Սուրխաթ քաղա-

քում, Ստեփաննոս քահանային գրել տվեց Դուլթի Ստեփաննաց
գիրքը, 1363 թ.—Manus. brit. mus. 248 ա:

— 36. Խազարոս, որդի Ստեփաննոս քահանայի. ստացավ
իր հոր գրած «Կտակարանք որդւոյն Յակոբայ» Քուրկուրան
1388 թ.—Տաշեան, Յուլ. 413, 929:

— 37. Ղազար, «համշիրակ եղբայր» Յովհաննէս վարդա-
պետի, որ օրինակեց Կիւրդի Պարապմանց գիրքը, 1394 թ.—Bo-
dlean 161:

— 38. Ղազար նվիրակ, Կիլիկիոյ Կոստանդին կաթողիկոսը
ուղարկեց նրան Նիկիտայ (այժմ Նիկոն) քաղաքը, ուր տա-
նուտեր էր Յակոբ անուն անձը, որ գողութեան մեջ տարապարտ
կասկածվելով և Կոստանդին կաթողիկոսից նստվել էր Ենթարկվելով,
ընտանիքով մահմեդական դարձավ, մեղքը զցելով կաթողիկոսի
վրէն (Ժ՛Գ դար):—Մեծոփ. յիշ. ա. Դրնդ. 308: (Հայտնի չէ թե
նրն է այս Կոստանդին կաթողիկոսը: Ժ՛Գ դարում ունինք Կոս-
տանդին Գ Կեսարացի «1307—1323 թ», Կոստանդին Դ Համբրո-
նացի «1323—1326 թ», Կոստանդին Ե Սսեցի «1372—1374 թ»,
որոնցից նետո կա Կոստանդին Չ Վահկացի «1430—1439 թ».
այնուհետև Կոստանդին անունով կաթողիկոս չկա: Սրանցից ոչ
մեկի մասին Աղգապ. նվիրակի դեպքը չի պատմում: Եվ որովհե-
տեմ մեր երկու աղբյուրներն էլ անարգանքով են հիշում կաթո-
ղիկոսին, ուստի կարծում եմ որ նա է Կոստանդին Գ. Կեսարա-
ցի «1307—1323 թ» անարժան կաթողիկոսը:

— 39. Ղազար երեց, որդի Ստեփաննոսի, ստացող. Մշեցի
Յովհաննէս գրչին օրինակել տվեց մի Աւետարան, 1402 թ.—
Manus. brit. mus. 38 աբ:

— 40. Ղազար (գրված Խազար), եղբայր Սէթի և Չատկա-
րի, հորեղբայր Հնազանդի, որ գնեց մի Աւետարան և նվիրեց
Երզնկայի Պայիք գյուղի եկեղեցուն, 1404 թ.—Քորոս աղբ. Ա.
էջ 66:

— 41. Ղազար քահանա, որ Ստեփաննոս կրոնավորի հետ
միասին մի ճառընտիր գրել տվեց Ստեփաննոս գրչին, Ռշտու-
նեաց Տշող գյուղում, 1404 թ.—Նօտարք 22 (հմտ. Առաքեւ
№ 52):

— 42. Ղազար ճարտարապետ, Մեծոփայ վանքի տաճարը
շինող ճարտարապետներից մեկը (1402—1409 թ).—Արձ. Նօտարք
30, Աղգապ. 2001:

— 43. Ղազար քահանա, որդի Յովհաննէս քահանայի. իր

եղբայր Անտոն քահանայի հետ միասին, Մոկաց Ս. Խաչ վանքում, գրիչ Աստուածատուր քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, 1410 թ.—Ձեռ. Վասպ. 296:

— 44. Ղազար, որդի Առաքելի և եղբայր Յոզիանի, որ Մեծոփայ վանքում օրինակեց Գարողգիրքը՝ 1414 թ.—Rapport Belgique 181:

— 45. Ղազար կրոնավոր, միաբան Տէր Յուսկան որդի վանուց. կազմեց Տաթևացու Լուծմունք Սալմոսաց Դաւթի, որ գրել էր իր միաբանակից Մկրտիչ կրոնավորը, 1414 թ.—Ձեռ. Դադեան, Ա. 62 ա:

— 46. Ղազար գրիչ, խնդրանք տանուտեր Յովհաննէսի օրինակեց Յայսմաւուրքը՝ Իլոյ վանք գյուղում, 1415 թ.—Նօտարք, էջ 45:

— 47. Ղազար վարդապետ, գրիչ. օրինակել է Մեկնութիւն գրոց Սողոմոնի, 1416 թ.—Manus. bibl. nat. էջ 18:

— 48. Ղազար տանուտեր, որդի Շամոյի, Կարապետ քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, Վան քաղաքում, 1418 թ.—Նօտարք 57, Ձեռ. Վասպ. 307—9:

— 49. Ղազար, որդի Ամիրբէկի և եղբայր Իգիա (= Գասկ) կրոնավորի, որ տանուտեր Քաթարբէկի համար գրեց մի Աւետարան, Նարեկ գյուղում, 1420 թ.—Նօտարք 62, Ձեռ. Վասպ. էջ 327:

— 50. Ղազար, միաբան Գատրկի վանքի (Ոստան), 1420 թ.—Ձեռ. Վասպ. 324:

— 51. Ղազար քահանա, որդի Յովհաննէսի. միացավ Ստեփաննոս կրոնավորի հետ և երկուսով Կարապետ երեցին գրել տվին մի Աւետարան ի վայելումն Յովհաննէս քահանայի, Վան 1421 թ.—Ձեռ. Վասպ. 340—1:

— 52. Ղազար, որդի նույն Յովհաննէս քահանայի, որի համար Կարապետ երեցը օրինակեց Աւետարանը 1421 թ.—Ձեռ. Վասպ. 342 (տես նախորդը):

— 53. Ղազար վարդապետ Սանահնեցի, հիշված 1421 թ.—Տաշեան, Յուլյ. 873:

— 54. Ղազար գրիչ. Տրապիզոնում օրինակեց Հարանց վարքը, 1422 թ. և ապա վաճառեց Մկրտիչ գրոց աշակերտին.—Ձեռ. Դադեան, Ա. 58 ա:

— 55. Ղազար սարկավագ Մեծոփեցի. գրիչ. օրինակեց Ժամագիրքը, 1427 թ.—Տաշեան, Յուլյ. 880:

— 56. Ղազար, յորդի Ստեփաննոսի, Երզնկայի Վերին Քըլկան գյուղից. գնել է մի Աւետարան և ընծայել եկեղեցուն, 1427 թ.—Նօտարք 84:

— 57. Ղազար վարդապետ Բաղիշեցի, ասպատակներից փախչելով ապաստանեց Սասուն. քրդերը գտան և հավատքը չուրանալու պատճառով նահատակեցին «1428 թ».— Մեծոփ. 44. Չամչ. Գ. 452. Նար վկ. 283:

— 58. Ղազար քահանա, Կողունց գյուղում 1428 թ.—Տաշեան, Յուլյ. 583:

— 59. Ղազար վարդապետ, առաջնորդ Ջորեհանգիստ Լուսաւորչի վանքի 1429 թ.—Նօտարք 91—92:

— 60. Ղազար, որդի Յոհաննէսի, մերձավոր Ստեփանոս կրոնավորի, որ գրել տվեց մի Աւետարան՝ Սոսրովի վանքում, 1430 թ.—Ձեռ. Վասպ. 358:

— 61. Ղազար աբեղա, Երզնկայում, Մեծխաթուն տիկնոջ պատվերով գրեց մի Աւետարան, 1431 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. էջ 662:

— 62. Ղազար, քեռի նույն Մեծխաթունի, որ Երզնկայում գրել տվեց մի Աւետարան, 1431 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 663:

— 63. Ղազար, եղբայր Հայրապետ կրոնավորի, որ գնեց ու նորոգել տվեց մի Աւետարան, 1431 թ.—Նօտարք 98:

— 64. Ղազար Ղրիմեցի, գրիչ. արտագրել է Տրապիզոնում մի Յայսմաւուրք՝ 1427 թ. (Աւգեր. Լիակ. վրք. սրբ. ԺԱ, էջ 26): Սրանից 7 տարի հետո, Լուսաւորչի անապատում, Տիւրիկեցի Սարգիս կրոնավորի խնդրանք արտագրում է մի Ճաշոց, 1434 թ.—Նօտարք 103:

— 65. Ղազար, հայր Սարգիս գրչի, 1435 թ.—Տաշեան, Յուլյ. 760:

— 66. Ղազար վարդապետ, միաբան Ամրոլայ վանքի. հիշվում է իբրև վկա այն մասին, թե մի ջաղացք է գնվել վանքի համար, 1437 թ.—Նօտարք 112 (կարծում է թե վերևում հիշատակված № 56 Ղազար վրդ. Բաղիշեցին է. բայց ինչպէս կարող է նույն լինել, երբ Բաղիշեցին արդեն նահատակվել է 1428 թվին):—Հմտ. № 80:

— 67. Ղազար, հայր Սարգիս աբեղայի, որ Կարապետ զըրչին գրել տվեց մի Աւետարան, Վանում 1437 թ.—Նօտարք 113, Ձեռ. Վասպ. 376:

— 68. Ղազար վարդապետ Բաղիշու. անդամ էջմիածնի

մեծ ժողովի 1441 թ.—Մեծոփ. յիշ. ա, Նօտարք 122.—Հմտ. № 80:

— 69. Ղազար, եղբայր Եղիա արեղայի, որ կազմեց Դա-
պիթ գրչի գրած Գարողգիրքը 1441 թ.—Ձեռ. Քաւր 69 ր:

— 70. Ղազար երեց, ուխտ էր արել գնալ Երուսաղէմ. այդ
միջոցին Ջիհանշահը Քաւրիդից արշավելով՝ առավ Երզնկան ու
Կամախը. քրիստոնյաներին մեծ կոտորած տվեց. Ղազար երեցը,
իր որդի Յովհաննէս քահանայի հետ փախավ Տիվրիկ, ուր պա-
տահեցին Մկրտիչ քհ. Արճիշեցուն (տես) և 50 Ֆլորինով գնե-
ցին մի ձաշոց, որ նույն քահանան գրել էր տվել Արճէշու, 1441
թ. Այս գիրքը փոխարինեց իր ուխտը.—Թորոս աղբ. Ա. 223—Տ:

— 71. Ղազար կրօնավոր, նահատակ. կա մի արձանագրու-
թյուն նրա և Թադէոս կրօնավորի անունով՝ Կաֆայի (Թէոդո-
սիա) Ս. Գէորգ եկեղեցուն, 1442 թ.—Բժշկեան, Ճանապ. ի Լեհ.
351, որից և Նօտարք 128:

— 72. Ղազար կրօնավոր, գրել տվեց մի ձաշոց՝ Յովհանն-
էս քահանային, 1443 թ.—Նօտարք 132:

— 73. Ղազար, «գործաւոր և երախտաւոր» Ոստանի Պտլիկի
վանքի, 1444 թ.—Ձեռ. Նոր-Բայազ. 41 ր:

— 74. Ղազար, աշակերտ Թովմա պատմիչ, Մեծոփեցու,
միաբան Մեծոփայ վանքի, 1445 թ.—Նօտարք 147:

— 75. Ղազար, որդի Ստեփանի և եղբայր տանուտեր Թով-
մայի (№ 147), որ Աղնայ գյուղից էր և Իսրայէլ քահանային
գրել տվեց մի Աւետարան Մոկաց Փառավանք գյուղում, 1447
թ.—Նօտարք 156, Ձեռ. Վասպ. 397, 400:

— 76. Ղազար մահտեսի, կինն է Ամբար (№ 1). ծնողներն
են Թովմա Մեծոփեցի գրչի (№ 152), որ գրել է մի Տօնացոյց
1441 թ. (երբ Ղազար և Ամբար կենդանի էին) և մի Աւետարան,
1449 թ. (երբ ծնողները արդեն մեռած էին).—Նօտարք 124, 162:

— 77. Ղազար, որդի Աւետիսի և եղբայր Վարդան գրակա-
ղի, որ Արճէշու, Յովհաննէս քահանային գրել տվեց մի Աւե-
տարան, 1450 թ.—Ձեռ. Քաւր. 66 ր:

— 78. Ղազար, որդի Մելիքսեթ երեցի, որ Աւան գյուղում
օրինակեց Գանձարանը, 1453 թ.—Bodleian 134:

— 79. Ղազար քահանա, որդի Մանկուռազի, որ Մցի գյու-
ղում գնեց մի Աւետարան և նվիրեց նրան, երբ դեռ նորընծա
էր, 1455 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 582:

— 80. Ղազար վարդապետ (բարբուռապետ), որդի Աստուա-

ծատուրի, մայրն է Ամէնտիկին. եղբայրներն են Պօղոս և Բաղ-
դասար: Եղել է ուսուցիչ: Իր աշակերտն է Պօղոս արեղա, որին
պարոն Ամիրդօլը՝ «հրամանաւ քաջ բարունւոյս մերոյ Ղազա-
րայ» գրել է տվել մի Աւետարան, Բաղէշի Ամիրդօլայ վանքում,
1455 թ: Այս բուրից հետևում է, որ Ղազար վարդապետը Բա-
ղիշեցին է, միաբան Ամիրդօլայ վանքի, ուր և եղել է ուսուցիչ և
մասնակցել է էջմիածնի մեծ ժողովին: Ուստի նույն է վերո-
հիշյալ № 65 և № 68 Ղազարի հետ:—Նօտարք 178 (մի անգամ
էլ հիշված է Նօտարք 198՝ 1461 թ. բայց իբրև կենդանի թե
հանգուցյալ):

— 81. Ղազար կրօնավոր, միաբան Գամաղիէլի վանից 1455
թ.—Նօտարք 181:

— 82. Ղազար, հայր Վարդան հայրապետի, որ Յովհաննէս
Մանկասարենց գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1456 թ.—Ձեռ.
Վասպ. 425:

— 83. Ղազար, ուրիշ շատերի հետ հիշվում է իբրև միա-
բան մի վանքի, որի անունը չի նշանակված, բայց որի հայրա-
պետն էր նախորդ Ղազարի որդի Վարդանը, 1456 թ.—Ձեռ.
Վասպ. 425:

— 84. Ղազար կամ Ղազարիկ, գրիչ. որդի Ամիրշահի, մայ-
րըն է Արմելիք. եղբայրն է Բաղշաիշ: Լիմ կղզում, Ստեփաննոս
Ղաբիպչահի համար օրինակեց Յայսմաւուրքը 1457 թ.—Ձեռ.
Քաւր. 103 ա:

— 85. Խազար, հիշված է Նոր-Նախիջևանի Ս. Թորոս եկե-
ղեցին փոխադրված մի խաչքարի արձանագրության մեջ, 1462
թ.—Շահաղիզ, Ազգագր. հանդ. է, էջ 58:

— 86. Ղազար, որդի Անդրէասի և եղբայր տանուտեր Աստ-
ուածատուրի, որ Մարգարէ գրչին գրել տվեց մի Աւետարան,
Ռշտունեաց Բերդաձոր վանքում, 1463 թ.—Ձեռ. Վասպ. 443—5:

— 87. Ղազար կրօնավոր, գրիչ. Մեծոփի միաբան Վարդան
կրօնավորի և նրա հոգևոր որդի Յովհաննէսի համար գրեց մի
Շարակնոց, Արգելանի վանքում, 1464 թ. բայց չկարողացավ
վերջացնել. մահը վրա հասավ: Իր օգնականները՝ Ազարիա երեց,
Մկրտիչ կրօնավոր, Մինաս կրօնավոր և Յակոբ կրօնավոր վեր-
ջացրին գիրքը:—Ձեռ. Սևան. 47 ր. Սմբատեանց, Գեղարքունի
408: Այստեղ կան մի խումբ անհայտ շարականներ:—Ձեռ. Սե-
վան. 47 ր. Սմբատեանց՝ Գեղարք. 408:

- 88. Ղազար կրոնավոր, որդի Թումայի, մայրն է Թամար. օրինակեց Աւետարանը՝ Գամաղիէլի վանքում, ստացող Սարգսի համար, 1468 թ.—Ձեռ. Վասպ. 451—2:
- 89. Ղազար, որդի Կարապետի և եղբայր Սարգսի, որ Գամաղիէլի վանքում, Ղազար կրոնավորին գրել տվեց մի Աւետարան, 1468 թ.—Ձեռ. Վասպ. 454:
- 90. Ղազար, ծերունի միաբան Մեծկերտի Սիրունքարի Ս. Յակոբ անապատի, 1468 թ.—Թորոս աղբ. Բ. 378:
- 91. Ղազար արեղա, հիշված է Բիւրականում, 1469 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 1114:
- 92. Ղազար, որդի Սոնդի՝ քրոջ տանուտեր Առաքելի, որ Նիգանի Գամաղիէլի վանքում, Յովհաննէս վարդապետին գրել տվեց մի Աւետարան, 1469 թ.—Ձեռ. Վասպ. 454:
- 93. Ղազար, միաբան Նիգանի Գամաղիէլ վանքում, 1469 թ.—Ձեռ. Վասպ. 455:
- 94. Ղազար, որդի Գոհարի՝ քրոջ տանուտեր Առաքելի, որ Նիգանի Գամաղիէլի վանքում գրել տվեց մի Աւետարան, 1469 թ.—Ձեռ. Վասպ. 455:
- 95. Խազար, որի անունով մի խաչքար կա Նոր-Նախիջևանի Ս. Թորոս եկեղեցու բակում, 1477 թ.—Շահազիզ, Աղագար. հանդ. Է. էջ 58:
- 96. Ղազար եպիսկոպոս, առաջնորդ «նախանգիս մերոյ», ուր գտնվում էր Բոնաշէն գյուղը (Աղթամարի թեմում), 1478 թ.—Ձեռ. Վասպ. 484:
- 97. Ղազար, հայր Մելքիսեթ գրչի, որ Հալէպում, Յարաճ անուն անձի համար օրինակեց Աւետարանը, 1478 թ.—Ձեռ. Հալէպի, Բ. 96 բ:
- 98. Ղազար, գրել տվեց մի Աւետարան Սարգիս արեղային, և նվիրեց Կարապետ քահանային, 1479 թ.—Ձեռ. Կեսածած. 47:
- 99. Ղազար, մերձավոր Սարգիս քահանայի, որ Բաղէշում գրել տվեց Յայմաւուրքը՝ 1484 թ.— Rapport Belgique 39:
- 100. Ղազար. քահանա Ոստան քաղաքում 1486 թ.—Ձեռ. Վասպ. 502:
- 101. Ղազար արեղա, աշակերտ Մատթէոս վարդապետի՝ ուսուցչի Մխիթար գրչի, որ օրինակեց Յայմաւուրքը՝ Սեբաստիոյ Կովտուն գյուղում, 1487 թ.—Ձեռ. Սեբ. = ՀԱ 1927, 434:

- 102. Ղազար արեղա, միաբան Սեբաստիոյ Ս. Նշան վանքի, 1489 թ.—Ձեռ. Սեբ. = ՀԱ 1926, 239:
- 103. Ղազար եպիսկոպոս, միաբան Սեբաստիոյ Ս. Նշան վանից, 1489 թ.—Ձեռ. Սեբ. = ՀԱ 1926, 239:
- 104. Ղազար, «քաջ և արի փրիստփայ» Աղբակի Բարթողիմէոսի վանքի, 1487 թ. (Ճանիկեան, Հնուք. Ակնայ 84): Միևնույն անձը հիշված է նույն վանքում «Ղազար կրոնաւոր ամենագով և շնորհալի խորին փրիստփայ» տիտղոսով 1489 թ.—Ձեռ. Դադեան, Բ. 51 բ:
- 105. Ղազար եպիսկոպոս, առաջնորդ Բաբերդի Բերդակ անապատի, 1489 թ.—Manus. brit. mus. 165 բ:
- 106. Ղազարոս, պարոն Բաբերդցի, հիշվում է իբր վկա, 1489 թ.—Manus. brit. mus. 165 բ:
- 107. Ղազար «հայրապետ» Նորոտկայ վանից, 1490 թ.—Ձեռ. Նոր-Բայազ. 23 ա: (Այս հիշատակութունը սխալ արտագրելով Սմբատեանց, Գեղարք. 54 դրել է «ի Հայրապետութեան Աղուանից Տէր Ղազարին», որի համար էլ Բարխուտ. Պատմ. աղվ. Բ. 18 ծան. ասում է թե ոչ մի տեղ չի կարողացել գտնել այդպիսի կաթողիկոս Աղուանից):
- 108. Ղազար, որդի (կամ հորեղբորորդի)՝ Վարդանի, որ Շատախում, Լսրայել գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1491 թ.—Ձեռ. Վասպ. 517:
- 109. Ղազար քահանա Արծկեցի, որդի Ներսէս քահանայի, մայրն է Սաթուհ Մելիք, եղբայրն է Յակոբ քահանա Նետրարենց: Կոչվում է «շնորհալից քահանա»: Նշանավոր գրիչ է եղել. իր թողած գործերից հայտնի են՝ 1) Ճառընտիր, որ արտագրել է Արծկէում՝ Վեդիկ անուն անձի համար, 1465 թ. (ՄԱ-bingen 48).—2) Յայմաւուրք, որ արտագրել է Արծկէում՝ Գրիգոր քահանայի խնդրանք, 1475 թ. (Ձեռ. Մաղն. 35).—Մեռավ 1491 թ. և նրա մահվան վրա, իր եղբայրը՝ Յակոբ քհ. Նետրարենց, որ իր Մեհրուբան անուն կնոջ վախճանից հետո եպիսկոպոսական աստիճանին էր բարձրացել, գրել է մի սրտառուչ ողբ՝ Այդ ողբը տեսել է Նօտարքի հեղինակը, բայց այժմ էլ արդյոք չենք տեսնում էլ—Նօտարք 219:
- 110. Ղազար վարդապետ, միաբան Մշոյ Առաքելոց վանքի, 1496 թ.—ՀԱ 1937, 320:

— 111. Ղազար, որդի Ստեփաննոսի՝ եղբոր Յովհաննէս վարդապետի, որ Սանահինում գրել տվեց մի գեղեցիկ Շարակնոց, 1497 թ.—ՀԱ 1887, 86 ա:

— 112. Ղազար, ամուսին Ռուզ տիկնոջ, որ Խիզանում, Յովհաննէս գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1499 թ.—Ձեռ. Վեներտ. Ա. 577:

— 113. Ղազար Ուլնեցի, կաթուղիկոս Սսի «1545—47 թ», հաջորդեց Սիմոն Ա Ուլնեցուն, որի հորեղբորորդին էր.—Ձեռ. Հալէպի, Բ. 32 ա:

— 114. Ղազար եպիսկոպոս Ապրակունեցի (Ալընջեցի), եղել է Թաւրիզում, 1506 թ.—Ձեռ. Թաւր. 72 ր:

— 115. Ղազար Ա. կաթուղիկոս Աղթամարի. հաջորդ Բաղդասար Ա-ի և նախորդ Աւետիս Կարմիրի (ԺՁ դար).—Հաւաք. 62 (կեղծիք):

— 116. Ղազար կուշր, տաղասաց ԺՁ դարի.—Յուզիկք, Բ. 125: Համեմատել հաջորդները:

— 117. Ղազար տաղասաց, ունի սիրային տաղեր.—Նորայր, Հայկ. բառաքնն. էջ 122:

— 118. Ղազար երեց Սեբաստացի. տաղասաց. ունի սիրային տաղեր. թվականը 1617 թվից առաջ է. տես Կոստանեան, Նոր Ժողովածու, Բ. 23—27, Գ. էջ և և 56—63: (Կոստանեանը սխալմամբ համարում է Ղազար Արծկէացի):

— 119. Ղազար Ստամպոյցի, տաղասաց. տես Կոստանեան, Ժողովածու, Ա. 18—22, Տաշեան, Ցուց. 1108 ր:

— 120. Ղազար տաղասաց, որի երգերի ժողովածուն է Վիեննայի № 38 ձեռագիրը (ԺԹ դարից).—Տաշեան, Ցուց. 194—6:

— 121. Ղազար եպիսկոպոս Թոխաթեցի, տաղասաց. ծնվել է Եւզոկիայում, 1550 թ? ուրիշ շատերի նման երևի 1602 թվին՝ Եւզոկիա քաղաքի ավերածի պատճառով հեռացել է այնտեղից և գնացել նախ Ուկրայնայի Եազլովցա քաղաքը, ապա Կամենից: Այստեղ արտագրել է մի Աւետարան (Տաշեան, Ցուց. 366), պարապել է ուսուցչությամբ և մեռել է սրտի հիվանդութունից, 1610 թ? Գրել է Եւզոկիա քաղաքի վրա մի քանի տաղեր, որոնցից հիշելու արժանի են Գովասանք ի վերայ Թոխաթ քաղաքին, Ողբ ի վերայ կոտորածին Թոխաթի, Ողբ ի վերայ սովոյն Թոխաթի և Թերևս ուրիշ տաղեր էլ, որոնք անհայտ են մնում:—Իր կենսագրութունը տես Ակինեան, Հինգ պանդուխտ տաղասացներ, Վիեննա 1921, էջ 205—216:

— 122. Ղազար Սեբաստացի, եպիսկոպոս Տիւրիկի. գնաց Պոլիս և գավառացի Հայոց գլուխն անցած՝ բողոքեց Մարտիրոս Կաֆացի պատրիարքի դեմ, տապալեց նրան և խլեց պատրիարքական աթոռը «1660 թ»: Վերաշինեց Ս. Նիկողայոս եկեղեցին, որ հրդեհից այրվել էր: Բայց որովհետև վերաշինութունը եղել էր առանց արքունի հրամանի, ուստի զահաղուրկ արվելով, նրա փոխարեն զահ բարձրացավ Յովհաննէս վարդապետ Արևելցին «1662 թ»:—Ազգապ. 2530—31:

— 123. Ղազար Տէր-Գրիգորեան, բժիշկ Սեբաստիայում 1723 թ.—Թորգոմեան, Ներք. 27:

— 124. Ղազար, ծառայում էր Նաւասարդ անուն անձի մոտ, որ Ռուսաց կառավարության գործակալն էր Պարսկաստանում: Երբ Մեծն Պետրոս ուզեց վարձատրել նրան, Նաւասարդին գտան մեռած՝ առանց ժառանգի: Կայսրը կանչեց Ղազարին և զենեքալի տիտղոս տվեց: Նա է կազար Խրիստաֆորովիչը, որ հայերից կազմված մի առանձին զորախմբի հրամանատար էր և մասնակցեց Պարսկական արշավանքներին: Ապա իր զօրքով և հայ օֆիցերներով փոխադրվեց Ղզլար (1736).— Բաֆֆի, Խամսայի մելիտրոթ. 33:

— 125. Ղազար կաթուղիկոս Զահկեցի, հմուտ աստվածաբան էր. Զմիւռնիոյ առաջնորդութունից ընտրվեց էջմիածնի կաթուղիկոս «1737 թ»: Հինելով փառասեր ու մեծամիտ անձ, շատ նեղութուն հասցրեց իր հակառակորդ կրոնավորներին. ինքն էլ մեծ նեղութուն կրեց Նադիր Շահից և նրա ընչաքաղց պաշտոնյաներից: Գահընկեց եղավ և բարտրվեց Սևան «1748 թ»: տասը ամսից ազատվեց և վտարելով Պետրոս Բ Քիւթիւրին, որ նրա փոխարեն աթոռակալ կաթուղիկոս էր ընտրված, նորից հայրապետական գահը բարձրացավ «1749 թ» և Թեաց մինչև իր մահը «1751 թ»: Շինել է էջմիածնի Վեհարանը և մի էյուրանոց, որ իր անունով կոչվեց Ղազարապատ «1750 թ»: Գրել է Դրախտ ցանկալի (տպ. Պոլիս 1735), Կոնդակ առ ազգային Տրապիզոնի, Գիրք աղօթից, որ կոչի Աստուածադերս, և բազմաթիվ տաղեր, որոնք ամփոփված են «Երզարան Ղազարու Զահկեցույ» (տպ. Պոլիս 1686 ըստ Տաշեան, Ցուց. 1108 կամ 1737 ըստ Ազգապ. 2916): Այլուր կան ցիրուցան նաև ուրիշ տաղեր (տես Տաշեան, Ցուց. 1108):—Մ. մաշտ. 336 ր, Զուղ. 265, Զամբռ 31, Ազգապ. 2913—2976:

— 126. Ղազար Բ Մոկացի, մականունն է Առաքինի, կաթողիկոս Աղթամարի, հաջորդ Թումա Բ Ամկեցու և նախորդ Գրեգոր ժԱ Արզանցու (ԺԸ դար)։—Հաւաք. 63 (Կեղծիք)։

ՂԱԶԲ, սեռն ու ճիշտ ձևը անստույգ. մի անգամ հիշատակված է Քէոզոսիայի մի արձանագրութայտն մեջ սեռ. Ղազբին ձևով՝ 1451 թ. — Кучук-Иоаннесов, Стар. арм. над. էջ 36։

ՂԱԶԵՆ, ար. ծագումն անհայտ. թերևս նույն է Ղազախ անվան հետ, որ զուտ թուրքական անուն է. հմմտ. Ղազախ խան Երևանի և նրա որդին Նաջաֆ-դուլի (1657 թ. տես Միսական 75 բ). սրանից էլ Ղազախ գավառի անունը։ Մեր մեջ այս անունով ունինք միայն՝

— Ղազեխ Բուդաղոզլի, տաղասաց. թվականը անհայտ. իր տաղերից մեկը (Հոգու և մարմնի վեճը) տես Մառ. Ամառն. ուղև. 75—82։

*ՂԱԶԻ, ար. < 𐎠𐎡𐎢 𐎠𐎡𐎢 𐎠𐎡𐎢 գազի գերոնի համար մարտնչոց, հաղթական» բառից։ Մի անգամ հիշատակված կա՝

— Ղազի, տանուտեր, որդի Ասլիպարոնի. սատարեց այն Աւետարանի գրութայն, որ գրել տվեց տանուտեր Մարտիրոսը, 1489 թ. — ՀԱ 1894, 52 բ։

*ՂԱԶԻԿ, ար. կրճատ ձևն է Ղազար անվան, որից կա նաև Ղազիկեան ազգանունը։ Հիշված է մի անգամ՝

— Ղազիկ, հայր Սարգիս Անգեղակոթեցու, որ վերանորոգել է Ս. Կարապետի վանքը՝ 1434 թ. — Միսական 525, Ազգագր. հանդ. Գ. 153։

*ՂԱԼԱՔԷԳ, իգ. և ար. < արար. 𐎠𐎡𐎢 qal'a «բերդ» + քրք. 𐎠𐎡𐎢 beg «բռնան» բառերից (իրև քերդի իշխան)։ Հնագույն հիշատակությունն է՝

— 1. Ղալաքեգ, յորդի Ջումա Բ-ի. Գառնանց ցեղից. հիշված է 1475 թ. — Պաղրակեանք 232, 236։

— Այնուհետև գործածված է ԺԶ դարում իբրև իգ, իսկ ԺԷ դարում իբրև ար. անուն։ Այսպես իգ. Ղալաքէկի (անթվական մի հիշատակարանում, բայց 1509 թվից ուշ)՝ Ձեռ. Վասպ. 641, 1548 թ. (Ձեռ. Սանաս. 25 բ), 1582 թ. (Ձեռ. Վասպ. 653), արական են՝ Ղալաքէկի 1605 թ. (Առաք. պտմ. 9), Ղալաքէկ 1611 թ. (Արցախ 200) Ղալաքէգ 1660 թ. (Պաղրակեանք 253)։

*ՂԱԼԱՄ, < արար. 𐎠𐎡𐎢 qalam «գրիչ» բառից (ակնարկությամբ նուրբ ունեբերի, որոնք իբր թե գրչով են քաշված)։ Այս անունը իբրև ար. հիշված է 1511 թ. (Ձեռ. Նոր-Բայազ. 4 բ) և

1670 թ. (Ձեռ. Ն. Բայազ. 4 ա). իսկ իբրև իգական՝ հիշված է անթվական մի հիշատակարանում (Ձեռ. Նոր-Բայազ. 81 ա)։

*ՂԱԼԱՇԱՀ, ար. < արար. 𐎠𐎡𐎢 qal'a «բերդ» + արս. 𐎠𐎡𐎢 šah «թագավոր» բառերից, իբրև «բերդագետ»։ Մի անգամ հիշատակված է ԺԳ դարում՝

— իսլայաշահ, հայր Մխիթարի և պապ Նութուրէկի (Ձե 3), որ Գոռ իշխանի ազատներից էր և հողեր է նվիրել Թանատի վանքին (ԺԳ դար)։—Պաղրակեանք 142։

*ՂԱԼԱՍԱՆ, ար. < արևել. թրք. qalasan «ճնաս, տևական լինիս» (իրբ հյ. Մնացական)։ Մի անգամ գտնում եմ հիշատակված անթվական մի հիշատակարանում, որ գրված է 1450 թվից ուշ (Ձեռ. Թաւր. 67 բ)։

*ՂԱՀՐԱՄԱՆ, ար. < արս. qahramān «քաջ, կտրիճ» բառից, որ իրանյանների մոտ էլ նաև իբրև անձնանուն գործածական է։ Օր. Qahramān որդի Թանուրաթի (Շահնամ), իգ. Qahramāna «ուսյալ կին Պալիֆների պալատում՝ 1119 թ» (Justi 151 բ)։ Մեր մեջ հիշատակված է ԺԵ—ԺԶ դարերում։ Սրանից է Ղախրամանեան ազգանունը (Կովկաս)։

— 1. Ղախաման, հորեղբայր Հալաբաբու կրոնավորի, որ Ջորոյ վանքում (Բաջրերունիք) գրել տվեց մի Աւետարան, 1449 թ. — Ձեռ. Վենետ. Ա. 691։

— 2. Ղախրաման, հայր Ստեփաննոս գրչի, որ Գանձակում օրինակեց մի Աւետարան (ԺԵ դար)։—Ձեռ. Սևան. 13 ա,

— Հիշված ունինք նաև Ղախրաման 1592 թ. (Ձեռ. Վասպ. 762) և 1653 թ. (Ձեռ. Թաւր. 45)։

*ՂԱՀՐԻՓԱՇԱ, սեռն անհայտ (թվի իգ.) < արար. qahr «ուժ, բռնություն» բառից, որ սակայն թուրքերենում «հոգս, վիշտ, ցավ» իմաստն է ստացած։ Մի անգամ հիշատակված է անթվական մի հիշատակարանում, որ սակայն գրված է 1509 թվից ուշ (Ձեռ. Վասպ. 642 և 643)։

*ՂԱՄԱԹ, իգ. < արար. 𐎠𐎡𐎢 qāmat «հասակ» բառից (անշուշտ ակնաբկելով բարձր ու գեղեցիկ հասակը)։ Մի անգամ գտնում եմ հիշատակված ԺԵ դարում։

— Ղամաթ, մայր Ղիչախի՝ կնոջ տանուտեր Մանկտաւազի, որ Մցի գյուղում գնեց մի Աւետարան, 1455 թ. — Ձեռ. Վենետ. Ա. 583։

*ՂԱՄԱՅ, իգ. < թթր. 𐎠𐎡𐎢 qama «սամույր. выдра, loutre» (ընտիր մուշտակ ունեցող կենդանին) (Будагов 2, 35)։ Մի ան-

գամ գտնում եմ հիշատակված 'Ղամայ սուլթան ձեռով' 1544 թ. (Սմբատեանց, Գեղարքունի 492) և մի անգամ էլ Ղամայ խաբուն ձեռով՝ անթվական մի արձանագրության մեջ, որ գտնվում է Տրապիզոնի Ամենափրկիչ վանքում (Բժշկեան, Գտտմ. Գոնտոսի 86):

*ՂԱՄԱՐ, իգ. < արաբ. qamar «լուսին» բառից: Գործածվել է մեր մեջ սկսած ժե դարից և տևում է ամբողջ ժե դարը:

— 1. Ղամար խաբուն, դուստր Արթուրշահի և Ջուլալ խաթունի (X 1), որ Աղթամարում գրել տվեց մի Աւետարան և նվիրեց Սալնապատի եկեղեցուն, 1470 թ.—Ձեռ. Վասպ. 459.

— 2. Ղամար, գովակ Յակոբի՝ եղբոր տանուտեր Արապշահի, որ Աղբաղի էրնկանի գյուղում, Մարգարայ գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1490 թ.—Ձեռ. Վասպ. 511:

— Ավելի ուշ ժամանակի հիշատակություններ են Ղամար 1599 թ. (Ձեռ. Վասպ. 756), 1602 թ. (Ձեռ. Սեբ.—ՂԱ 1924, 331), 1609 թ. (Bodleian 111), 1617 թ. (Ձեռ. Հալէպի, Ա. 175 բ՝ գրված է Ղամառ և արական է!), 1618 թ. (Ձեռ. Սեբ.—ՂԱ 1924, 120), 1622 թ. (Ձեռ. Հալէպի, Բ. 79 բ), 1652 թ. (Ձեռ. Հալէպի, Ա. 85), 1654 թ. (Rapport Belgique 104), 1673 թ. (Ձեռ. Վենետ. Ա. 345):

*ՂԱՄԲԱՐ, ար. և իգ. Թեև կարելի էր դնել հյ. դամբար և կանթեղ, լույս բառից, բայց որովհետև այս բառը ջնջված էր ժողովրդի լեզվից, ուստի ավելի լավ է դնել < Թրք. Qamber, արև. Թրք. Qamber անունից: Տաճկաց մեջ նշանավոր է կատակաբան Qamber, որի անունով մի առած էլ կա. «Qambersiz ddyün olmaz, առանց Կամբերի հարսանիք չի լինի»: Մեր մեջ այս անվան հնագույն հիշատակությունը ժե դարից է: Սրանից է Ղամբարեան ազգանունը կո՛վկասում, որին համապատասխանում է Արևմտահայոց մեջ Գամպերեան:

— 1. Ղամպար, դուստր Խասսայի, որ ստացավ մի հին Աւետարան, 1441 թ.—Manus. brit. mus. 3 բ:

— 2. Ղամբար խաբուն, դուստր Արթուրշահի. մայրն է Ջուլալ, որ Աղթամարում գրել տվեց մի Աւետարան, 1470 թ.—Ձեռ. Վասպ. 460:

— Ավելի ուշ հիշատակություններ են՝ Ղամպեր ար. 1669 թ. (Manus. bibl. nat. 136), Ղամբար՝ 1726 թ. (Ձեռ. Նոր-Բայազ. 7 ա), անթվական Ղամբար իգ. (Ձեռ. Վասպ. 557), Ղամ-

պար ար. (Ձեռ. Թաւր. 76 բ) Սխալ գրչությամբ ունինք Շամբար իգ. 1730 թ. (Բանաս. 1900, 149, որ ուղղում եմ Ղամբար):

*ՂԱՄԻՇ, իգ. < Թրք. qamış «եղեգ» բառից (ակնարկելով կնոջ նուրբ ու ճապուկ հասակը): Մի անգամ գտնում եմ հիշատակված 1614 թ. Ձեռ. Սեբ.—ՂԱ 1926, 334:

*ՂԱՅԱ, ար. < Թրք. qaya «մայր» բառից (ակնարկելով առնական անասան ոգին): Մի անգամ գտնում եմ հիշատակված 1644 թ. (Ձեռ. Սեբ.—ՂԱ 1927, 310) և մի անգամ էլ սրանից ավելի առաջ՝ ժՁ դարում, բայց առանց ճիշտ թվականի (Ձեռ. Կես. սարգ. 11 ա): Նույն անվան փաղաքական ձևն է Ղայնալան ար. հիշված 1609 թ. (Bodleian 110):

*ՂԱՅԱԹ, իգ. կամ է արաբ. qayāt «զոհական» և կամ Թրք. gayet «յոյժ» (մակղիր գերադրականի): Հիշատակված է շատ ուշ շրջանում (Ձեռ. Թաւր. 38 բ):

*ՂԱՅԹԱՓԱՇԱ, իգ. < արևել. Թրք. qaytar «վերագարձ, վերագարձրում» + paşa գովականով (Բուն ծագումը հետևյալ դարձվածից եմ կարծում. Allah qaytarsun «Աստված քեզ փոխարենը հատուցի»): Մի անգամ հիշատակված եմ գտնում 1609 թ. (Bodleian 109):

*ՂԱՅԻԲ, ար. < արաբ. gayib «անտեսանելի, բացակա» բառից: Այս ձևով ունինք Ղայիբխան, ար. անունը, թվականն անհայտ (Սմբատեանց, Գեղարքունի 569) և՝

— 1. Ղայիպի, սարկավագ, եղբայր (մարմնավոր թի հոգևոր) Փիլիպպոս Արևելցի գրչի, որին օգնում էր թուղթ կոկելով, երբ նա օրինակում էր մեծ ձաշոցը, Սեբաստիոյ Ս. Նշան վանքում, 1489 թ.—Ձեռ. Սեբ.—ՂԱ 1926, 240:

*ՂԱՅԻՄ, իգ. < արաբ. qāyim «ոտի կանգնած, կանգուն, ուղիղ», որ արևել. Թրք. դարձել է gayim «հաստատուն, ամուր»): Մի անգամ հիշատակված եմ գտնում 1635 թ. (Ձեռ. Վասպ. 888):

*ՂԱՅԻՆ, ար. < Թրք. qayn, արևել. Թրք. qayın «աներձագ» բառից. մեր մեջ մի անգամ հիշատակված եմ գտնում Ղային խոջա անձնանունը, անթվական, բայց 1477 թվից ուշ (Ձեռ. Սեբ.—ՂԱ 1925, 261):

ՂԱՅԻՐ, սեռն ու ծագումն ինձ անհայտ: Մի անգամ հիշատակված է՝

— Ղայիր, նշանավոր մարդ, որ Շիրին խաթունի, Բահալու խաթունի, Թողթայի, Թալայի ու Խոջայի հետ ներել է Հաիփ-

սիմէի վանքի բամբակի հարկը, 1296 թ.— Արձ. Յովսէփեան, Արրտ. 1898, 442:

*ՂԱՅՍԱՐ, ար. < արաբ. قايض qayṣar «կայսր» բառից, որից է նաև قايض Qayṣarie «կեսարիա» քաղաքը: Մի անգամ կա հիշված 1654 թ. (Ալպոյաճեան, Պատմ. հայ Կես. Բ 1864):

*ՂԱՆԴԻ, ար. < արաբ. قاند qand «շաքար» բառից. մի անգամ հիշված եմ գտնում 1549 թ. (Ձեռ. Վասպ. 652):

*ՂԱՆԴՈՒՐԱԼԻ, ար. < թրք. قان قارچون + دuralə «մաշուկ, տեական» բառերից: Հմմտ. Իուրալի, որի համար մեր տված ստուգարանությունը այսպեսով ավելի է հաստատվում: Հիշատակված է ժՁ և ժԷ դարերում: Այսպես 1555 թ. (Матер. Арх. Кавк. III. էջ 96), այլ ո՞ր 1661 թ. (Ձեռ. Ազուլ.—Արրտ. 1911, 119), և սխալ գրչությամբ՝ Ղատուրալի 1570 թ. (Ձեռ. Վենետ. Ա. 672), որ ավելի է փչացնում Ալիշան՝ Այբարատ 39 ծան. գրելով Ղատուրալի, որով հանում է Ալի անունից:

*ՂԱՆԻ, իգ. < արաբ. گاني ganī «հարուստ» բառից (բայց գուցե հաջորդ անվան կրճատ ձևն է): Մի անգամ հիշված եմ գտնում 1576 թ. (Նշխ. մատ. էջ 45):

*ՂԱՆԻՄԱԹ, իգ. < արաբ. گانيمات ganimat «ավար, հարստություն, երջանկություն»: Իբրև անձնանուն մեր մեջ գործածված եմ գտնում մի անգամ ժՍ դարի երկրորդ կեսին. (մայրն է տաղասաց Մինաս Թոխաթցու, որ ծնվել է 1510 թ. տես Ակինեան, Հինգ պանդուխտ տաղաս. էջ 57, Տաշեան՝ Ցուց. 310 և Կամենից 163): Նույն անունը երկրորդ անգամ գտնում եմ Խանիմաթ ձեվով՝ 1621 թ. (էջմիածին ամսաթերթ, 1944 թ. № 1, էջ 37 ա). երրորդ անգամ Ղանիմաթ 1745 թ. (Ոսկեան, Եղիա Մուշեղեան, էջ 5): Նույն անվան կրճատ ձևն եմ համարում՝

— Ղանիմաթուն, ազգական Աբդուլմսեհի, 1327 թ.— Ձեռ. Ազուլ.—Արրտ. 1911, 461: (Թեև կա արաբ. گانيم ganim «ավարառու», բայց անհարմար է):

*ՂԱՋԱՐ, ար. < Պարսից թագավորական տոհմի անունից. մեր մեջ իբրև անձնանուն գործածված է մի անգամ 1651 թ. (Ձեռ. Վենետ. Ա. 735):

*ՂԱՍԱԳ, ար. < արաբ. قاساب qasṣāb «մսավաճառ» բառից: Մի անգամ գտնում եմ հիշատակված՝

— Ղասապ վարդապետ, առաջնորդ Գոշավանքի կամ Գեալայ վանից, 1283 թ.— Արձ. Շահխաթ. Բ. 367, Արցախ 350, Յովսէփեան՝ Նիւթեր և ուս. Ա. 9, Յարուսթինեան՝ Ազգագր.

հանդ. Ժ. էջ 28: (Այսպիսի անուն անպատշաճ է մի վարդապետի համար. ուստի կամ պետք է համարել մականուն և կամ պետք է կարդալ Յովսապի, ինչպես ենթադրում է Իս. Յարուսթինեան և միացնում Կիրակոս պատմիչի հիշած Յովսասփի հետ):

*ՂԱՍՈՒՄ, ար. < արաբ. قاسم Qāsim անունից (արմատն է աս qasam «երդում անել»): Օրինակ հիշատակված է թուրք Ղասում իշխանը 1486 թ. (Նոր վկ. 326—7): Մեր մեջ հիշատակված է ժՁ—ժԷ դարերում. այսպես՝ 1517 թ. (Թորոս աղբ. Բ. 274), 1581 թ. (Ձեռ. Վասպ. 694), 1618 թ. (Թորոս աղբ. Բ. 308), 1653 թ. (Սմբատեանց՝ Գեղարքունի 620), 1657 թ. (Ձեռ. Դարեան, Բ. 33 բ): Անթվական են Ձեռ. Թաւր. 19 բ. և Ձեռ. Վասպ. 136: Սրա փաղաքականն է Ղասման 1561 թ. (Սմբատեանց՝ Երնջակ 193):

*ՂԱՍՈՒՄՇԱԼ, ար. կազմված է նախորդ անունից + ար. یش sah «թագավոր»): Մի անգամ հիշված է ժՍ դարում.

— Ղասումշայ, եղբորորդի Յոնաթան Կոնյուզ, որ Սարտակայ վանքում գրել տվեց Աւետարանը 1490 թ.— Ձեռ. Նոր-Բայազ. 23 ա ՂԱՍՈՒՐ, թվի վրիպակ փխ. Ղասում. հիշված է 1655 թ. (Սմբատեանց՝ Գեղարքունիք 494):

*ՂԱՐԱ, ար. < թրք. قارا qara «սև» բառից. հմմտ. Առուկ, Մորիկ անունները: Հիշատակված է ժՁ—ժԷ դարերում: Այսպես՝ Ղարայ 1557 թ. (Ձեռ. Վենետ. Ա. 529), Ղարայ (կարգա Ղարա) 1649 թ. (REA 10, 51), անթվական են Խոզա Ղարայ՝ Տրապիզոնի Ամենափրկիչ վանքի արձանագրության մեջ (Բժշկեան, Պատմ. Պոստոսի 84), Ղարայ (սեռ. Ղարի ձևով)՝ հիշատակարան Ձեռ. Նոր-Բայազ. 32 ա), և Ղարայի կամ Խարայի ձևով՝ մի ուրիշ անթվական հիշատակարանում (տեղ 31 բ):

*ՂԱՐԱԻԱՇ, ար. < թրք. قاراباش qarabaš «սևագլուխ» բառից, որով հասկանում են շքիստոնյա կրոնավոր: Իբրև անձնանուն գտնում են գործածված մի անգամ 1695 թ. (Ձեռ. Թաւր. 111 բ):

*ՂԱՐԱԲԷԳ, ար. < թրք. قارا-بغ qara-beg «սև բեգ» բառից, ինչպես կա և Աղբէկ < թրք. اقباق aq-beg. Սրանից է Ղարաբէգեան ազգանունը (Կովկաս): Հիշատակված է ժՁ—ժԷ դարերում. այսպես՝ Ղարաբէգ 1602 թ. (Ձեռ. Վասպ. 188), Ղարաբէկ 1609 թ. (Bodilean 110), Ղարաբէկ 1708 թ. (Սմբատեանց՝ Գեղարք. 613), իսկ առանց թվականի՝ Ղարապակի (Ձեռ. Վենետ. Ա. 778), Ղարաբէկ (Ձեռ. Վասպ. 716, 718):

*ՂԱՐԱԳՈԶ, ար. < Թրք. قاراغوز qaragöz «սևաչլի» բառից: Հմմտ. պրս. قاراه سياه-عاشم Siyāh-čāšm ծառա ծարրուխաղ թագավորի Գարսից (Շահն. հտ. 7, էջ 345): Սրանից է Ղարազոգեան ազգանունը Կովկասում, որի դեմ Արևմտահայերը ունին Գարապետեան (բայց այս վերջինը մականունից է և ոչ անունից): Իբրև անձնանուն գործածված է ԺԵ—ԺԸ դարերում: Այսպես՝

— 1. Ղարալիազ, փեսա մղղեսի Մանուկի, որ Կեսարիայում զրել տվեց մի ճաշոց՝ 1484 թ.—Ալյոյաճեան, Գատմ. հայ Կես. Բ. 1849:

— 2. Ղարալիազ, որդի էտիլշահի և եղբայր Խոնտաբար տիկնոջ, որ Խորոտկայ վանքում գրել տվեց Աւետարանը, 1490 թ.—Ձեռ. Նոր-Բայազ. 23 ա:

— Ուշ ժամանակի հիշատակություններ են՝ Ղարազոզ՝ ԺԶ դար (Կրպտ. եպս՝ Դօփեանք 154), Խարակուզ 1606 թ. (Նաթանեան՝ Արտուր Հյստ. 152—4), Խարակոզ 1615 թ. (Ձեռ. Սեբ.—ՀԱ 1927, 41), Ղարակուզ իպ՝ 1619 թ. (Ձեռ. Քաւր. 81 ա), 1632 թ. (Ձեռ. Հալէպի, Ա. 3 բ), 1632 թ. (Ձեռ. Կես. ամած. 63 ա), 1634 թ. (Ձեռ. Վենետ. Բ. 548), Ղարազոզ 1655 թ. (Ձեռ. Դաղեան, Բ. 33 բ), Ղարազոզ 1708 թ. (Ձեռ. Դաղեան, Ա. 45 ա և Սմբատեանց՝ Գեղարքունի 613):

*ՂԱՐԱԳՈՒԼ, ար. < Թրք. قاراغول qaragül «սև վարդ» բառից: Երևի անձնանուն էր, որից և Ղարագիլեան (Գարակիլեան) ազգանունը:

*ՂԱՐԱԽԱՆ, ար. < Թրք. قاراخان Qaraxan անունից, որ բուն նշանակում է «Սև խան»: Այս անունով հայտնի է Քուրանի Աֆրասիար թագավորի պալատի կառավարիչը (Շահն. հտ. 3, էջ 251): Մեր մեջ գործածված է ԺԶ—ԺԷ դարերում: Հնագույն հիշատակությունն է 1554 թ. (Manus. brit. mus. 193 ա), ապա գալիս են 1581 թ. (Ձեռ. Դաղեան, Բ. 32 ա), 1641 թ. (Ձեռ. Քաւր. 37), 1693 թ. իգական (Ձեռ. Վասպ. 977), անթվական գրված Կարախան (անդ 682): Սրանից է Ղարախանեան ազգանունը:

*ՂԱՐԱՀԱՍԱՆ, ար. < Թրք. قاراهاسان qarahasan «սև + արար» — Hasan անունից: Մի անգամ գտնում եմ հիշատակված մեր մեջ՝ անթվական մի հիշատակության մեջ Ձեռ. Վասպ. 766:

*ՂԱՐԱՀՈԶ, ար. < Թրք. قاراهوز qarahuz «սև + զօժ» բառերից: Հիշատակված է ԺԶ—ԺԷ դարերում. այսպես՝ 1591 թ.

(Ձեռ. Հալէպի, Բ. 9 բ), 1630 թ. (Ալյոյաճեան, Գատմ. հայ Կես. Բ. 1867): 1669 թ. (Ձեռ. Կես. սարգ. 11 բ):

*ՂԱՐԱՄ, ար. < Թրք. قارام qaram «սև, սևուկ» բառից: Մի անգամ գտնում եմ հիշատակված 1615 թ. (Ձեռ. Դաղեան, Բ. 47 ա): Սրանից է Ղարամեան ազգանունը. հայտնի է օրինակ հնդկահայ մեծ վաճառական Ռափայել Ղարամեանը:

*ՂԱՐԱՄԵԼԻՔ, ար. < Թրք. قارامelik qaramelik «սև + արար» բառերից: մի անգամ գտնում եմ գործածված 1553 թ. (Ձեռ. Վենետ. Ա. 578):

ՂԱՐԱՅԱՍԹ, ար. աղավաղ անուն. ծագումն ու թվականը անհայտ. մի անգամ հիշված է Տաշեան, Յուզ. 934:

*ՂԱՐԱՉՈՒԱԿ, ար. < Թրք. قاراجو قاراجو qarāğā «սև» + چو چو çörāk «հաց» բառերից: Մի անգամ գործածված է ԺԷ դարում. այն է Ղարաչորակ Նախիջևանցի (Առաք. պտմ. ԽՔ):

*ՂԱՐԱՋԱ, ար. < Թրք. قاراجا qaraja «սևուկ. 2. այծյամ» բառից: Հիշված ունինք միայն՝

— 1. Ղարաճա, հայր Կարապետ քահանայի, որ Նախիջևանում, Յովսէփ քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, 1324 թ.—Ձեռ. Վասպ. 170:

— 2. Ղարաճա, հիշված է նաև 1762 թ. (Ալյոյաճեան, Գատմ. հայ Կես. Բ. 1950):

ՂԱՐԱՍՈՒԼ, ար. ծագումն ինձ անհայտ, մի անգամ հիշված եմ գտնում 1652 թ. (Այրարատ 24):

ՂԱՐԱՔ, ար. ծագումն ինձ անհայտ. մի անգամ հիշված է ԺԳ դարում:

— Ղարաք, որդի Ջերգամի. միասին նվիրատու եղան Գաշի վանքին՝ Վրթանէս եպիսկոպոսի ժամանակ, 1248 թ կամ քիչ ուշ.—Արցախ 50:

*ՂԱՐԱՔԵՇԻՇ, ար. < Թրք. قاراه كيش qarah kešiš «սևախան» բառերից: Մի անգամ հիշատակված է՝

— Ղարա-Քեշիշ, որ միջնորդ եղավ և Տինար երիցկնոջ Աւետարանը վաճառեց Յովհաննէսի որդի Դանիէլին 150 թանկա գրամի, 1501 թ.—Բարխուտ. Աղվանից երկ. 10:

*ՂԱՐԴԱՇ, ար. < Թրք. قارداش qardaš «եղբայր» բառից, ինչպես որ ունինք հյ. Աղբայրիկ, Եղբայր, յն. Աղելփոս, արաբ. Ախի ևն անունները: Մի անգամ գտնում եմ հիշատակված 1573 թ. (Սիսական 106) և մի անգամ էլ 1599 թ. (Սիսական 423):

Այս անձնանունից է անշուշտ նաև Դալի-Ղարդաշ (գյուղ Նոր-Բայազետի)։ Սրանից է նաև Ղարդաշեան ազգանունը։

*ՂԱՐԻԲ, ար. և իգ. < արաբ. غاريب garib «պանդուխտ, զարմանալի, տարօրինակ» բառից։ (Որովհետև թե արական է և թե իգական, ուստի զանազանելու համար, հաճախ իգականը կոչվում է Ղարիբխաթուն)։ Սկսել է գործածվել այս ձևի տակ ԺԴ դարում։ Բայց սրանից մոտ երկու դար առաջ արդեն կա խորիփ ձևով, որ միաժամանակ գրվում է Ղարիփ, սեռ. Ղարփից։ Այսպեսով ունենում ենք երեք համանուն բառ. շարք, որ և խարք անունը (< արաբ. حارب harb), խարիփ կամ Ղարիբ (< արաբ. غاريب garib) և խարք ան. «անառակ» իմաստով։

— 1. խարիփ մագիստրոս, որդի Ապուղամբ մագիստրոսի, եղբայր Անիի Գրիգոր եպիսկոպոսի (№ 262), թոռն իշխանաց իշխան Վահրամի. կոչվում է շաջ և արի զօրականն։ Իր եղբոր հետ սկսեցին նորոգել Մարմաշէնը, հողեր և կալվածներ նվիրեցին 1225 թ. Այդ միջոցին խարիփը պատերազմի գնաց «անաւրինաց» դեմ և պատերազմում նահատակվեց։ Մարմինը բերին և թաղեցին Մարմաշէնում, Վահրամ իշխանի կողքին.—Արձ. Երրակ 150, Շահխաթ. Բ. 273, Արրտ. 1870, էջ 12, Բժշկեան՝ Ճանապ. Ի Լեհ. 75.—Նույնը հիշված է նաև սեռ. Ղարփից ձևով Լմբատի արձանագրութայն մեջ՝ Երրակ 165. վերջապես կա նրա տապանաքարը, որի տապանագիրն է «Այս է հանգիստ Ղա(րիփ)իս որդոյ Ապուղամբի» (Երրակ 149. Արրտ. 1870, 11, և 1904, 703)։

— 2. Ղարիբ, մայր Վարդան վարդապետ Բաղիշեցու, որ Պօղոս երեցին գրել տվեց Եւագրը՝ 1384 թ.—Սարգիսեան, Եւագր. ներած. էջ 68բ։

— 3. Ղարիպ, այրի կին, որ օգնել է մի Աւետարանի գնման համար՝ Աղբակի Երնկանի գյուղում, 1490 թ.—Ձեռ. Վասպ. 512 (բայց տես նաև Հարիբ № 3)։

— 4. Ղարիպ, որդի Ստեփաննոսի և եղբայր Հարիբի, որ իր ամուսին Ատոմի հետ մի Աւետարան գրել տվեց Մարգարտ գրչին՝ Աղբակի Երնկանի գյուղում, 1498 թ.—Ձեռ. Վասպ. 528։

— Ավելի ուշ ժամանակի հիշատակություններ են արական սեռի՝ Ղարիպ, 1549 թ. (Ձեռ. Վասպ. 652), 1561 թ. (Ձեռ. Կես. անթ. 50 բ), 1585 թ. (Սիսուան 229 ա), 1592 թ. (Ձեռ. Վասպ. 724), 1628 թ. (Դրնդ. 190), 1640 թ. (Ձեռ. Վասպ. 898), 1640 թ. (Ձեռ. Հալէպի, Ա. 107 ա), 1651 թ. (Տաշեան, Տուց. 363), 1658 թ. (Ձեռ. Հալէպի, Ա. 63 բ), վերջին անգամ 1710 թ.

գրված Կարիբ՝ Ձեռ. Վասպ. 657։ Իսկ իգական սեռի է Ղարիպ 1659 թ. (Ձեռ. Վասպ. 27)։ Այժմ էլ դեռ պատահում է Ղարիբ անունը արական ձևով, որից և Ղարիբեան ազգանունը։

*ՂԱՐԻԲԲԷԿ, ար. < արաբ. Ղարիբ անունից+բեգ։ Հիշված է երկիցս անթվական մի հիշատակարանում (1375 թվից ուշ), երկու անգամն էլ գրված Ղարիպիկ (Ձեռ. Վասպ. 224)։

*ՂԱՐԻԲԽԱԹՈՒՆ, իգ. < արաբ. Ղարիբ անունից+խաթուն. հիշատակված է ԺԾ դարից մինչև ԺԸ դարը։

— 1. Ղարիպխաթուն, կին Ֆարաճի, որ Հալէպում Մելքիսեթ գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1478 թ.—Ձեռ. Հալէպի, Ա. 96 բ։

— 2. Ղարիպ խաթուն, դուստր Խլազափաշայի, գրել տվեց Բուստայ անապատի միաբան Աստուածատուր գրչին մի Աւետարան՝ 1489 թ.—Սմբատեանց՝ Երնջակ 275։

— Ավելի ուշ ժամանակի հիշատակություններն են՝ 1518 թ. (Ձեռ. Վասպ. 84), 1554 թ. (անդ 98), 1566 թ. (Ձեռ. Հալէպի, Ա. 182), 1588 թ. (Ձեռ. Վասպ. 711), 1595 թ. (անդ 745), 1604 թ. (Թորոս աղբ. Բ. 267), 1609 թ. (Ձեռ. Վասպ. 833, գրված Ղարիպխաթուն), 1626 թ. (անդ 869), 1651 թ. (Տաշեան, Տուց. 363), և վերջին անգամ 1701 թ. (Ձեռ. Վասպ. 1027)։

*ՂԱՐԻԲԱՆ, իգ. < արաբ. Ղարիբ անունից+թըք. xan. մի անգամ հիշված է անթվական մի հիշատակարանում, որ գրված է 1490 թվից ուշ (Ձեռ. Նոր-Բայազ. 23 բ)։

*ՂԱՐԻԲՇԱՀ, ար. < արաբ. Ղարիբ անունից+արս. šah «թագավոր» բառից։ Հիշված է ԺԳ դարից մինչև ԺԸ դար։

— 1. խարիփշահ, որդի Մխիթարի, որ շինել է Մարտիրոս գյուղը 1283 թ.—Խաղբակեանք 127, Սիսական 176։

— 2. Ղարիպշայ, որդի Նորտունկի, որ գնի միջնորդ եղավ տանուտեր Էդիլշահի և գրիչ Յովհաննէսի միջև, Արծկէ 1463 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 621։

— 3. Ղարիպշայ, երկու համանուն որդեք մղղեսի Մանուկի, որ Կեսաբիայում գրել տվեց մի Ճաշոց՝ 1494 թ.—Ալպոյանեան, Պատմ. հայ Կես. Բ. 1849։

— 4. Ղարիպշայ, որդի Յովհաննէսի. տանուտեր. իր վաղամեակի որդու՝ Փաշիկի հիշատակին, Արծկէ վանքում, Նիկոզայոս եպիսկոպոսին գրել տվեց մի Աւետարան, 1486 թ. Հայանի է Ղարիպշայի բազմանգամ ընտանիքը. հայրն է Յովհաննէս, մայրը Շարմիկեք. կինն է Շնախոր, որի հայրն է Ուսանէս և

մայրը՝ Սուլթանմեխթի: Ղարիպչայի եղբայրն է Քուլմա, որ ունի 4 որդի, Աղչիրէկ վաղամեռիկ, Խուրատաա, Մուրադ, Ասպահանշահ: Ղարիպչայի ջուրն է Աղիզինաթ և արա որդին Մուրադ: Ղարիպչայի զավակներն են Փաշիկ, Մխիթար, Խուլմար, իսկ հին հանգուցյալ զավակներն են՝ Աղուպչայ, Մաղաղա, Մլխամ, Դարման, Ովանէս, Նուրիաթուն, Գուլչիչաք և երկու Շախփաշա:— Մերձաւոր ազգական է Քասանի ք. տէր Աւետիսը, որի որդին է Ներսէս:— Զեռ. Վասպ. 499—502:

— 5. Ղարիպչա, «փեսայ [Մատթէճա] վարդապետի», իր մոր հետ այցելում էր միշտ և կերակուր էին պատրաստում Փիլիպպոս զրչի համար, երբ նա արտագրում էր իր մեծ Ճաշոցը, Սերաստիոյ Ս. Նշան վանքում, 1489 թ.— Զեռ. Սեր.— ՀԱ 1926, էջ 240:

— 6. Ղարիպչայ, ամուսին Խոնաքար տիկնոջ, որ Խորոտկայ վանքում, Ալեքսիանոս արեղային զրեւ տվեց մի Աւետարան, 1490 թ.— Զեռ. Նոր-Բայազ. 23 ա:

— Ուշ ժամանակի հիշատակություններ են՝ Ղարիպչայ 1569 թ. (Զեռ. Վասպ. 133), 1597 թ. (անդ 753), 1633 թ. (անդ 882—3), և ամենից ուշ՝ 1702 թ. (Զեռ. Հալէպի, Ա. 94 բ):

*ՂԱՐԻՐՁԱՆ, ար. < արար. Ղարիբ անունից՝ ջան փաղաքշականով: Հիշատակված է ժՅ դարից մինչև ժԷ դար: Սրանից է Ղարիբջանեան ազգանունը (Կովկաս):

— Ղարիպչան խալիֆա, որի տաղանաքարը ցնում է Վանի Ատնականց ավերակ գյուղի հին գերեզմանատնում, 1471 թվից:— Միրախորեան. Նկարագր. ուղեորութ. Բ, էջ 255:

— Ավելի ուշ ժամանակի հիշատակություններն են Ղարիպչան 1570 թ. (Զեռ. Վասպ. 672), 1573 թ. (անդ 678), 1575 թ. (անդ 683, 685), 1585 թ. (անդ 650), 1602 թ. (անդ 442), 1609 թ. (անդ 835), 1613 թ. (անդ 848); 1613 թ. (անդ 408, զրված Ղարիպճան), 1655 թ. (անդ 553), 1659 թ. (անդ 27), 1682 թ. (անդ 956 և 957), 1685 թ. (անդ 772, զրված Կարիպչան), 1696 թ. (Տաշեան, Յուց. 592, զրված Կարիպչան), և վերջին անգամ Ղարիպչան 1698 թ. (Զեռ. Վասպ. 987):

ՂԱՐՊԱՐ, ար. ձևով և ծագմամբ անստույգ անուն. հիշված է մի անգամ Հերհերի Ս. Սիոն անապատի մի տապանաքարի արձանագրության մեջ՝ 1559 թ. (Միսական 117 կարդում է Ղարպար, իսկ Զալալեան՝ Ղարբար):— Հմմտ. նաև Ղարբար:

ՂԱԻԱՆ, ար. ծագումն ինձ անհայտ. մի անգամ հիշված ունինք՝

— Ղալվան ոմն Կեսարացի նկարիչ, 1675 թ.— Ալաոյաճեան, Պատմ. հայ Կես. Բ. 1547:

ՂԱԻԶ, ար. (անսովոր անուն, որ Այրարատ 519 ծան. ուղււմ է ուղղել Ղազար կամ միացնել Ալուզ անվան հետ: Բայց այլուստ գիտենք, որ պետք է կարդալ Ղազար, ինչպես ունի Ազգապ. 330):

— Ղաւզ եպիսկոպոս, անդամ Շահապիվանի ժողովի, 446 թ.— Այրարատ 519 ա:

*ՂԱԻԻԻԼ, ար. < Γαβριήλ անվան նոր հուն. հնչման համաձայն. այսպես է կոչում Վրդ. կգ. (Ղավրի) Մելիտինէի հայ քաղաքապետին, որ տես Գարրիկ Ն 5:

ՂԱՓԱՆ, ար. (արդյոք Կտպան տեղանվան թրք. Ղափան ձևից է): Մի անգամ հիշատակված է 1708 թ. (Զեռ. Վասպ. 564):

*ՂԱՓՆԱՆ, ար. < թրք. قاپلان «վագր» բառից: Հիշված է մի անգամ 1772 թ. (Ազգ. մատ. ՂԸ 349), Կան նաև 1) Ղարլան դպիր, զրիչ, որի թվականը անհայտ է (Զեռ. Վենետ. Բ. 204): 2) Ղափլան տաղասաց, որ զրեւ է «Ստանաւոր յառումն Կաֆայի», հրտր. Պատկանեան, Նշխարք 65—66: (Կաֆայի առումը տեղի ունեցավ 1475 թվին, ուստի Ղափլանն էլ ժՅ գարից է): Սրանից է Ղափլանեան ազգանունը: Գովական ձևն է Ղարլանիկ, որ հիշված է 1674 թ. (Սիսուան 260 ա ծան):

*ՂԱՖԱՐ-ՍՈՒԼԹԱՆ, իգ. < արար. قافار «միշտ ներող, միշտ քավիչ» + سولطان «սուլթան» բառերից: (Առաջինը Աստուծուն տըրված մակդիր է. իսկ երկրորդը՝ յետադաս լինելու ղեպքում դառնում է իգական): Մի անգամ հիշատակված է Գաֆար-Սուլթան ձևով՝ Bodleian 147 (անհայտ թվականով):

*ՂԲԷԼ, իգ. ըստ իս ծագում է արար. قوبله «համբուրը» կամ قابله «կանանց հատուկ յուրթուլունք» բառից (Կամուս, Գ. 322): Գործածվել է մեր մեջ ժԴ—ժԵ դարերում:

— 1. Ղբէլ, կին Գրիգորի և մայր Ստեփանոս քահանայի, որ մի հին Աւետարան գնելով, նորից կազմել ու ծաղկել տվեց 1348 թ.— Manus. brit. mus. 8 բ: (Այս անունը սխալմամբ ձևվափոխել և զրեւ եմ Զաբել Ն 12, որ պետք է ջնջել):

— 2. Ղրբել, կին Ատոմի և մայր Յակոբ վարդապետի, որ մի Ոսկեփորիկ զրեւ տվեց Աստուածատուր զրչին, 1403 թ.— Զեռ. Վենետ. Բ. 931:

— 3. Ղբի, զուստր Մարտիրոս քահանայի, որ 1316 թվին Հագարակ գյուղում գրված մի Աւետարան գնեց 1410 թ.—Ձեռ. Վասպ. 164:

— 4. Ղբի, կին Յուսիկի և մայր Յակոբ արեղայի, որ Բերկ-րիում օրինակեց Աւետարանը Յովհաննէս կրոնավորի համար, 1422 թ.—Ձեռ. Վասպ. 349:

— 5. Ղրբի, կին Մարտիրոսի և տատ Յովհաննէս քահանայի, որ Ոստանում, Կարապետ քահանային գրել տվեց Աւետարանը 1467 թ.—Ձեռ. Սեբ.—ՀԱ 1925, 258:

— 6. Խպբի, կին Ստեփանոսի և մայր Մարգարիտի՝ կնոջ տանուտեր Առաքելի, որ Գամաղիէլի վանքում, Յովհաննէս վարդապետին գրել տվեց մի Աւետարան, 1469 թ.—Ձեռ. Վասպ. 453, 455 (այս վերջինում գրված Ղբի):

— 7. Ղբի, զուստր Խելօքի՝ դստեր նույն տանուտեր Առաքելի, 1469 թ.—Ձեռ. Վասպ. 455:

— 8. Ղրբի, մերձավոր Յովանէս գրչի, որ Խիզանում օրինակեց Աւետարանը 1499 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 577:

ՂԵԹ, ար. ծագումն անհայտ. հիշված է մի անգամ՝

— ՂԵԹ, հայր Աբրահիմի, որ տես № 13.—սեռ. ՂԵՐԱՅ՝ Կղկնս. Գ. Ի:

*ՂԵՒՈՆ, ար. տես հաջորդը:

— Ղևոն, միաբան Կամիխ Եղավանք անապատի, 1203 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 420:

*ՂԵՒՈՆԻ, ար. < հուն. Λέων, սեռ. Λέοντες, բայց և Λεόντιος. ավելի ընդարձակ տես Ղևոն: Հայերենի մեջ սովորական ձևն է Ղևոն, բայց կա նաև օտարաձև Ղևոնդիոս, ինչպես և Ղևոն (Հիւրը. 335): Այժմ գործածական է Ղևոն, աղաւ. Ղևոնդ:

— 1. Ղևոնդիոս եպիսկոպոս, առաջնորդ Արտաղի. հաջորդեց Շաւարշի և նստավ «172—190 թ» (Ազգապ. 57): Նահատակվել է Շաւարշանում՝ Աւրելիոս կայսեր (169—179 թ) և հայոց Վաղարշ Թագավորի օրով, որ նստել է՝ «193—213 թ»: (Սրա քահակալութեան թվականը (193) չի համընկնում Ղևոնդիոսի նահատակութեան թվականին՝ 190):—Չքր. եպս. 280, Արրտ. 1868, դեկտ. էջ 102:

— 2. Ղևոնդիոս, գլխավորներից մեկն է 45 հայ նահատակների, որոնք նահատակվեցին քրիստոնեութեան համար Փոքր-Հայոց Նիկոպոլիս քաղաքում, իբր 319 թ.—Աւգեր. Լիակ. վրբ. սրբ. Դ. 106—133:

— 3. Ղևոնդ. սուրբ Կայր, որին ընծաներ է ուղարկել կայսրը. ըստ ձեռի Հայաստանումն է և հայ է. բայց կարող է լինել Կեսարիոյ Ղևոնդ արքեպիսկոպոսը.—սեռ. Ղևոնդեայ՝ Թղթ. դաշ. էջ 28:

— 4. Ղևոնդ, գլխավոր աշակերտ Ս. Մեսրոպի, որ իբ հետ տարավ նրան Մելիտինէ, ապա նշանակեց Սպեր գավառի վրա: Կորիւնի հետ գնաց Բիւզանդիոն, հունարեն սովորելու համար «424 թ».—Խոր. Գ. կ. Փ. կոր. 17. Կիր. 16. Վրդ. իե, իէ. Եղն. եր. 267. Առաք. լծ. սահմ. 170. ZAPH 1, 206.—Ղևոնդեայ՝ Կոր. 16.—Ղևոնդեայ՝ Կոր. 21.—Ղևոնդի՝ Ասող. Բ. ա. Վրդ. իե.—գրծ. Ղևոնդի՝ Խոր. Գ. ծէ.—Ըստ Արծր. Ա. Ժա՝ Սահակի մահվանից հետո եղավ տեղապահ: Համաձայն Ազգապ. 309 նույն պիտի լինի՝

— 5. Ղևոնդ երեց, Վանանդ գավառի Իջաւանից գյուղից. մասնակցել է Շահապիվանի ժողովին (Հայապ. 159): Ժողովուրդի գլուխն անցած՝ շարդեց մոգերին Անգղ գյուղում «450 թ»: Մասնակցեց Վարդանանց պատերազմին. քշվեց Պարսկաստան և բանտարկվեց, ապա նահատակվեց Ապար աշխարհում, «454 թ. հուլ. 25»: Ղևոնդեանց նահատակները գլխավորն է:—Եղիշ. 44, 77, 82, 88, 96, 104, 116, 126, 133, 139, Փարպ. իգ, Լ, ԼԲ, Խբ, Խգ, Խէ, ծգ, ծէ. Շնորհ. վիպ. 1001. Օրբ. ժգ. Արծր. Ա. գ. Կիր. 20. Վրդ. իէ. Յայսմ. սեպտ. 17, յուլ. 31, օգոստ. 7. Զուլ. 45.—Ղևոնդի՝ Փարպ. ԼԲ, Խբ, Խգ—Խդ, ծա, ծե—ծէ.—կոչ. Ղևոնդիե Շար. դգ.—ուղ. (Թեև ձևով սեռ.) Ղևոնդեայ՝ Սիմ. ապար. 48.—Ղևոնդեանի՝ Յհ. կթղ. ծե. Գր. նար. մատ. 344, 386. Շար. դգ. Ասող. Բ. բ. Արծր. Ա. ժ. Կիր. 64. Ճշ. 77. Յայսմ. նոյ. 1. դեկտ. 20, յուլ. 31. Պարականոն շար. 170. Տաթև. ձմ. Խբ. Վրդն. աշխ. 523. Սամ. անեց. 71. Քհնայ. 270. Յհ. կթղ. հյր. 274. Տաթև. հարց. 637—8. Սիմ. ապար. 44, 54. Զուլ. 45, 46.—Այրարատ 90—106, Աւգեր. Լիակ. վրբ. սրբ. Բ. 225. Վրաց աղբ. Ա. 40:

— 6. Ղևոնդ երեց, Աբերիոսի հետ ուղարկվեց Պոլիս՝ Պրովլի մոտ, իմանալու համար Հունաց կարծիքը նեստորականութեան մասին (435 թ. ըստ Չամչ. Ա. 527).—Աղոնց ՀԱ 1925. էջ 198—202 ըստ Լիբերատի:—Նույն է նախորդի հետ:

— 7. Ղևոնդ վարէտ! որ կառուցել է Վանանդը՝ ըստ Վրդն. աշխ. 507 (այս անմիտ տեղեկութունը երևի ակնարկում է Ղևոնդ երեց Վանանդեցուն):

— 8. Ղևոնդ, հայ նախարար. Իղդոթի (սեռ. Իղդեայ) հետ գլուխ կանգնեց հայ նախարարների ապստամբութեան՝ հունաց

դեմ. Զենոն կայսրը (474—491) ընկճեց նրանց:—Գաթրըճ. Տիեզ. պատմ. Բ. 518:

— 9. Անոն, գրեց Գահնամակը.—Օրբ. զ. (Հայաս. 76 համարում է Անոն պատմիչը):

— 10. Անոն Ա. Առեստացի, կաթուղիկոս հայոց. Առեբ-րանի գավառի Առեստ կամ Փոքր Յոաստ գյուղից էր. հաջորդեց Քրիստափորին և նստավ 6545—8 թթ.—Յն. կթղ. ժգ. Մխ. անեց. դ. Ասող. Բ. ք. Օրբ. հա. Կիր. 22. Վրդ. 1. Միխ. ա. իթ (= իլ). Մխ. այրիվ. 20. Սամ. անեց. 73. Եզն. եր. 268. Քնն. 271. Յն. կթղ. հյր. 274.— Անոնի՝ Վրաց աղբ. Ա. 78.—Վնոնի՝ Յն. կթղ. ժգ. (Իբր թե գրել է Պատմութիւն քարոզութեան առաքելոց ի Հայս. այս մասին տես Հայաս. 77):—Ազգայ. 533—4:

— 11. Անոն եպիսկոպոս Մեծկուանց (Մեծկողմանց), որին գրել են Յովհաննէս Հայոց կաթուղիկոսը և ուրիշ եպիսկոպոս-ներ՝ Նեստորական քարոզիչների ոտնձգութեան դեմ Աղվանքում (564 թվից քիչ ուշ).—սեռ. Անոնի՝ Գիրք թղ. ժթ.—Վնոնիայ՝ Կղկնտ. Բ. է (ըստ հրտր. էմիլի) = Անոնի՝ (ըստ հրտր. Շահն).—Ազգայ. 562:

— 12. Անոն երեց կամ վարդապետ, պատմիչ. գրել է «Ա-րարաց արշաւանքի պատմութիւնն ի Հայս», որ սկսելով Մահ-մեդի հաջորդների հասցնում է մինչև Ստեփաննոս Ա. կաթու-ղիկոս, այն է 6788 թիվը, ընդ ամենը 150 տարվա մի շրջան:— Ասող. Ա. ա. Կիր. 3. Սամ. անեց. 3. Մխ. անեց. 6, իէ. Մխ. այրիվ. 37. Ջուզ. 51.—սեռ. Անոնի՝ Ղև. խբ. Այրիվ. 20 ք. Մխ. անեց. իէ.—Անոնիայ՝ Ղև. ա. Ջուզ. 26.—Ջարբ. Հին դպր. 497—9. ընդարձակ կենսագրութեանը տես Ակիլեան, ՀԱ 1929, էջ 330 և շար:

— 13. Անոն երեց, պապ Ահարոն Վանանդեցու (Բ դար).—Ջարբ. Հին դպր. 530:

— 14. Անոն վրդ. տես Անոն Իմաստասէր, № 6:

— 15. Անոն, ուսուցիչ Բարսեղ գրչի, որ օրինակեց Աւե-տարանը՝ 1200 թ.—Չեռ. Վենետ. Ա. 548:

— 16. Անոն Ա. կաթուղիկոս Աղթամարի, հաջորդ Միքա-յէ Ա-ի և նախորդ Սամուէլի (ԺԴ դար).—Հաւաք. 60 (Կեղծիք):

— 17. Անոն Բ, կաթուղիկոս Աղթամարի, հաջորդ Յով-հաննէս Դ-ի և նախորդ Սարգիս Բ-ի (ԺԴ դար).—Հաւաք. 60 (Կեղծիք):

— 18. Անոն որդի Սէթի և թոռն Բապիճանի. փոխանորդ կարգից Գրիգոր Մակուեցի կաթուղիկոսից և թուրքերից գնեց Վաղարշապատ գյուղը իբր կալված էջմիածնի 1443 թ.—Ջամբռ 100, Այրարատ 209:

— 19. Անոն Գ. կաթուղիկոս Աղթամարի, հաջորդ Ստե-փաննոս Ե-ի և նախորդ Աբրահամ Բ-ի (ԺԵ դար).—Հաւաք. 61 (Կեղծիք):

*ՂԵԻՈՆԴԱԿ, ար. < Անոն անվան գովապանն է: Մի ան-գամ ունինք՝

— Անոնիակ Յոռիստունի, առաջնորդ Վարագայ վանքի. մեռավ խոր ծերութեան մեջ և կտակով շնչ հրամայեց զնշխարս ի հանգստանոցս դնել, այլ կարկանդակ քարամբք, շուրջ 500 թ.—Հայաս. 231, Չեռ. Վենետ. Բ. 392:

*ՂԶԼԼ, ար. < Թրք. ۵۵۹ qəzəl «կարմիր, յեկ», արեւել. Թրք. «սուկի»: Մի անգամ հիշված է 1743 թ. (Չեռ. Դադեան, Բ. 35 ա):

*ՂԶԼԱՐ, իգ. < Թրք. ۵۶۳ qəzlar «աղջիկներ» բառից, որ qəz «աղջիկ» բառի հոգնակին է: Ըստ իս կրճատված է հաջոր-դից կամ նման մի ձևից, իբր թե «աղջիկների լավագույնը, գե-ղեցկագույնը ևն»: Հիշատակված է ԺԶ—ԺԷ դարերում: Հնա-գույնն է 1557 թ. Չեռ. Վենետ. Ա. 529 (և որովհետև Ղզլար-բէգի հիշված է արդեն 1435 թվից, ուստի ճիշտ է այն ենթա-դրութեան թե Ղզլար կրճատված է սրանից): Սրանից հետո գալիս են 1606 թ. (Նաթանեան, Արտուր Հյստ. 153, գրված Խզլար), 1613 թ. (Չեռ. Վասպ. 846, 847), 1613 թ. (անդ 848, գրված Կըզլար), 1638 թ. կամ քիչ ուշ (անդ 896), 1640 թ. (Չեռ. Հալէպի, Ա. 107):—Հիշատակութեան արժանի են՝

— 1. Ղզլար, զուստը Կարապետի, առևանգվեց Երևանի Ա-միրզանա խանից և գերի էր մնում նրա տանը, առանց ուրա-նալու իր հավատքը (1621 թ.).—Շահազիզ, Հին Երևանը, էջ 74:

— 2. Ղզլար Նորագաւթեցի, կին Սեաւ Չաքարիայի, նա-հատակից թաթար ավազակների ձեռքով 1638—9 թ. գրեթե նույն ժամանակ նրա ամուսինն էլ օպանվեց ավազակների ձեռ-քով՝ իր երկու ընկերներով միասին, Մուշաղբուր գյուղում, երբ գալիս էին վաճառականութեանից.—Ջըր. սարկ. Բ. 23 > Նոր վկ. 444:

*ՂԶԼԱՐԲԵԳԻ, իգ. < Թրք. ۵۶۴ qəzlar-begi «աղջիկների իշխանուհին (այսինքն ամենագեղեցիկը)»: Հնագույն հիշատա-կութեանն է՝

— 1. Ազգաբնակիչ, դուստր Խլլաթի թե բրուտ Ասատուրի, հիշված 1435 թ.—Ձեռ. Վասսպ. 371 (թվականի վրա կասկածում եմ, որովհետև հիշատակարանը լավ չէ արտագրված):

— 2. Ազգաբնակիչ, եղբորդուստրն է Ազարիա արեղայի, որ Եղեգիսում գրել տվեց մի Աւետարան, 1495 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 586:

— Ավելի ուշ ժամանակից են 1533 թ. (Ձեռ. Վենետ. Ա. 718, բայց ար!), 1582 թ. (Ձեռ. Վասսպ. 696), 1629 թ. (անդ 876), 1662 թ. (Ձեռ. Սեբ.—ՀԱ 1929, 12), անհայտ թվականով Ձեռ. Վասսպ. 344 և 442:

ՂԵՏՐԱՆ, իգ. ընթերցումը ենթադրական է. ծագումն ինձ անծանոթ. հիշատակված է մի անգամ 1648 թ. (Ձեռ. Նոր-Բայագ. 38 բ):

*ՂԸԶ, իգ. < թրք. ٣٥ qəz «աղջիկ» բառից. մի անգամ գտնում եմ գործածված 1579 թ. (Ձեռ. Վենետ. Ա. 390):

*ՂԻՄԱԹ, իգ. < արաբ. ٣٥ qiyat «գին, արժեք, արժանիք» բառից: Գործածվել է ԺԳ դարից մինչև ԺԸ դար:

— 1. Կիմաթ, կին Խուպասարի և մայր Բաղդասարի, որ նրանց հոգուն հողեր է նվիրել Հառիճի վանքին, 1235 թ.—Արձ. Շահխաթ. Բ. 265, Շիրակ 163:

— 2. Ղիմաթ, նվիրատու գրչության այն Աւետարանի, որ օրինակեց Սիմէոն երեցը Սուրխաթում, 1343 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 756:

— 3. Ղիմաթ, կին Նորհատի և մայր Գրիգոր քահանայի ստացողի՝ 1375 թ.—Տաշեան, Ցուց. 277:

— 4. Ղիմաթ, դուստր տանուտեր Մարտիրոսի, որ Մպատի վանքում, Կարապետ գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1395 թ.—Ձեռ. Վասսպ. 231:

— 5. Ղիմաթ, կին Օտարշահի և մայր Ներսէս գրչի, որ Փամաղիէի վանքում օրինակեց Ճառընտիրը՝ Ասադ միայնակեցի համար, 1397 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 1286:

— 6. Ղիմաթ, կին Սաւաւզի, որ տես (1490 թ.)—Ձեռ. Սեբ.—ՀԱ 1927, 317:

— Ավելի ուշ ժամանակի հիշատակություններ են՝ 1534 թ. (Ձեռ. Վասսպ. 647), 1571 թ. (Ձեռ. Կես. ԺԺԺ. 48 բ), 1621 թ. (Ձեռ. Սեբ.—ՀԱ 1925, 376), 1663 թ. (Ձեռ. Թեհր.—ՀԱ 1935, 406), 1668 թ. (Ձեռ. Հալէպի, Ա. 160), 1688 թ. (Ձեռ. Վասսպ. 1019), 1689 թ. (անդ 971), 1690 թ. (անդ 975), Կիմաթ 1736

թ. (Ձեռ. Նոր-Բայագ. 44 ա), Աքյմեթ 1779 թ. (Ձեռ. Հալէպի, Ա. 358), Անթվական է Յովհաննավանքի մի արձանագրության մեջ Կիմաթ՝ Ջքք. պտմ. Գ. 25, Այրարատ 171:

ՂԻՄԻՆԴՈՍ, ար. անշուշտ աղավաղ հունարեն ձև է. կա միայն՝

— Ղիմինդոս, վանահայր Գլակայ վանքի, հաջորդ Յովհաննէսի (ե դար).—Մամիկ. ա:

ՂԻՏԱՐ, իգ. ծագումն ինձ անհայտ, թեև հայտնապես օտար: Մի անգամ հիշված է 1626 թ. (Ձեռ. Դադեան, Բ. 32 բ. գրված է Ղիիֆար. նույն ձևով էլ ցանկում):

*ՂԻԺ, ար. < թրք. ٣٥ qəz «թուր» բառից. մի անգամ հիշատակված է 1517 թ. (Ձեռ. Վենետ. Բ. 482):

ՂՈԳԱԶ, ար. ծագումն ինձ անհայտ. մի անգամ հիշատակված է Ջուղայեցի ոմն 1751 թ. (Rapport Belgique 206՝ գրված logatch ձևով. | թևով):

ՂՈԼՁՈՒԼ, իգ. անստույգ ձև. հիշված է մի անգամ 1671 թ. (Սմբատեանց՝ Երնջակ 305, Ղօլղուլ ձևով):

*ՂՈՆԶԱ, իգ. < պրս. ٣٥ gonča «կոկոն» բառից. հիշատակված է ԺԶ—ԺԸ դարերում. այսպես՝ Խոնջայ՝ մայր Ստեփանոս Անջեցու, որ էր Միքայէլ Սեբաստացի կաթողիկոսի աթոռակալը և մեռել է 1568 թ. (Ճանիկեան, Հնու. Ակնայ 79), Խոնջա 1608 թ. (Ձեռ. Վասսպ. 831), Ղօնջա (ար!) 1651 թ. (Ձեռ. Վենետ. Ա. 735), Ղօնճայ 1729 թ. (մի տպագիր հիշատակարանում), Խոնջա խաթուն՝ անթվական մի հիշատակարանում (Bodleian 148):

*ՂՈՆԶԷԳԻԻԼ, ար. < պրս. ٣٥ gončegül «կոկոն վարդ» (ըստ թրքական նշման). երեխ գործածական անուն էր, որից Ղոնջեգիլեան ազգանունը:

*ՂՈԶ, ար. < թրք. ٣٥ qoz «խոյ» բառից. հիշված է ԺԵ—ԺԶ դարերում:

— 1. Ղոջ, հիշված է 1435 թվին գրված մի Աւետարանի հիշատակարանում (Ձեռ. Վասսպ. 371). բայց կարծում եմ որ տարբեր հիշատակարան է:

— 2. Ղոջ սարկավազ, իր մօր Ազիզի յիշատակին կանգնեցըրել է մի խաչքար՝ Շօշու գյուղի (Արցախ) հին եկեղեցում, 1458 թ.—Արցախ 132, Ազգագր. հանդ. Բ. 33:

— 3. Ղաւչ, որդի կամ եղբորորդի ոչս Մարտիրոսի, որ

Բերկերում գրել տվեց մի Աւետարան, 1473 թ.—Ձեռ. Վասպ. էջ 467:

— Սրանից հետո ունինք՝ Ղօչ 1534 թվից ոչ շատ ուշ (Ձեռ. Վասպ. 649), Ղօչ՝ անթվական մի հիշատակարանում. որ գրված է 1389 թվից ուշ (Ձեռ. Ազուլ.—Արբու. 1911, 759, 760):

*ՂՈՂԻ, ար. < արևել. թրք. قوچي qoçi «քաջ, կորիճ» բառից. հիշված է մի անգամ 1576 թ. (Ձեռ. Դադեան, Բ. 31 ք) և մի անգամ էլ 1609 թ. (Ջբբ. սարկ. Գ. 22):

ՂՈՐԴԱ? Իգ. ծագումն ինձ անհայտ. մի անգամ հիշատակված է 1601 թ. (Ձեռ. Վասպ. 798):

*ՂՈՐՆՄԱՍՁ, ար. < արևել. թրք. قورخماز qorxmaz «անվախ» բառից: Իբրև անձնանուն հիշված է 1661 թ. (Ձեռ. Ազուլ.—Արբու. 1911, 119): Հիշված է նաև Ղարաբաղում (Բարխուտ. Գատմ. Ազվանից 151) և Ն. Ջուղայում՝ Ժէ դար (Ձեռ. Քաւր. 118 ա): Սրա աղավաղ գրչությունն է Ջարմազ 1644 թ. (Rapport Belgique 117):

*ՂՈՐՂԱՆ, ար. < կարող է լինել շաղաթ. قورقان qurqan «ամբողջ» բառից (Будагов 2, 76), բայց ավելի լավ է մոնղոլ-զուրադան «զառնուկ» (ինչպես հիշում է Կիրակոս պատմիչ, տղ. Վենետիկ 1865, էջ 149—150): Սրանից է՝ Ղորգանեան ազգանունը (Կովկաս): Հիշված է գտնում Ղորգան 1837 թ. (Ձեռ. Ներս. 46 ք):

*ՂՈՒԲԱԹ, ար. < պրս. قباد Qubād անունից, որ հին հայոց տառադարձրած Կաւտ անունն է: Գործածվել է մեր մեջ ԺԵ—ԺԷ դար:

— 1. Ղուրաթ խոշա, որդի Եղանբախչի, գրել տվեց Ազարիթ գրչին մի Աւետարան, Արաշ գեղաքաղաքում, 1490 թ.—Սմբատեանց՝ Երնջակ 246, 256:

— Ավելի ուշ հիշատակված ունինք Ղուրաթ 1513 թ. (Օրբ. Ժմ. յաւել. 46=Սիսական 34 ա), 1534 թ. (Ձեռ. Գեաեբբ.—ՀԱ 1892, 52 ա), Ղուրաթ 1549 թ. (Ձեռ. Վասպ. 652), 1579 թ. (անդ 689), Ղուրաթ՝ ԺՁ դար (Ձեռ. Քաւր. 21 ք), 1663 թ. (Ձեռ. Վասպ. 922), Ղուրաթ 1682 թ. (անդ 580). անհայտ թվականով Նօտարք 180:

*ՂՈՒԲԱԹՇԱՆ, ար. < նույն Ղուրաթ անունից+պրս. یشان «թագավոր»): Մի անգամ հիշատակված է անթվական մի հիշատակարանում, որ սակայն գրված է 1311 թվից ուշ (Ձեռ. Քաւր. 73 ա):

*ՂՈՒԲԱԹՍԱՐ, ար. < անշուշտ նույն Ղուրաթ անունից+պրս. ար. sar «պլուխ»): Մի անգամ հիշված է անթվական մի հիշատակարանում, որ գրված է 1462 թվից ուշ (Ձեռ. Վենետ. Ա. էջ 216):

*ՂՈՒԲԱՅ, Իգ. < կիրգիզ. قوبا quba «բայ գեղին» (Будагов 2, 69): Մի անգամ հիշատակված է գտնում 1513 թ. (Ձեռ. Վասպ. 135):

*ՂՈՒԴՐԱԹ. Իգ. < արաբ. قadrat «quadrat» կարողություն» բառից: Հիշատակված է ԺՁ—ԺԸ դարերում: Հնագույն հիշատակությունն է Ղուարաթ 1595 թ. (Ձեռ. Սեր.—ՀԱ 1925, 379), Ղուարաթ 1603 թ. (Տաշեան, Յուց. 902 և Կամենից 167), Նուարաթ 1624 թ. (Տաշեան, Յուց. 718/9), Ղուարաթ 1630 թ. (Ձեռ. Բերլին, 2 ա), Նուարաթ 1644 թ. (Ձեռ. Սեր.—ՀԱ 1927, 310), Ղուարաթ 1655 թ. (Ձեռ. Սեր.—ՀԱ 1925, 577), Ղուարաթ 1668 թ. (Քորոս աղբ. Բ. 440), Ղուարաթ 1693 թ. (Ձեռ. Վասպ. 336), Ղուարաթ 1710 թ. (Ձեռ. Սեր.—ՀԱ 1925, 580):

*ՂՈՒՁԻ, ար. < թրք. قوزي quzi «զառնուկ» բառից. հմմտ. էյ. Գառնիկ և մոնղոլ. Ղորգան համազորները: Հիշված է մի անգամ 1559 թ. (Ձեռ. Սեան 4): Բայց տես նաև Ղուգիջան և Ղուգում:

*ՂՈՒՁԻՁԱՆ, մր. < նախորդ Ղուգի անունից+յան փաղաքականով: Մի անգամ գտնում էմ հիշատակված 1595 թ. (Ձեռ. Վենետ. Ա. 695):

*ՂՈՒՁՈՒՄ, մր. < թրք. قوزم quzum «զառնուկ» բառից. տես վերը Ղուգի: Հիշատակված է 1327 թվից ուշ գրված անթվական մի հիշատակարանում (Ձեռ. Ազուլ.—Արբու. 1911, էջ 462):

*ՂՈՒԷՆ, մր. < թրք. قوون qoyun, գու. гоюин, մոնղոլ. гоюна «ոչխար» բառից: Մի անգամ գտնում էմ հիշատակված ԺԴ դարում: Սրանից է Ղոյինեան ազգանունը (Դերջան):

— Ղուեմ, ամուսին Գոհարգաչի, ազգական Կարապետ կրոնավորի, որ Սղկայու վանքում գրել տվեց Հին կտակարանը, 1381 թ.—Ձեռ. Ազուլ. (Արբու. 1911, 850):

Ղութլու տես Նութլու:

*ՂՈՒԹՍԷ, Իգ. < արաբ. قوادي qudsi «նվիրական, սուրբ» հիշատակ» բառից: Մի անգամ գտնում էմ հիշատակված 1702 թ. (Ձեռ. Հալէպի, Ա. 94 ք): Սրա կրկնակն է Ղուցի, որ նույնպես մի անգամ հիշված է գտնում 1710 թ. (անդ, էջ 329 ք): Քան-

կազին օրինակ է՝ ցույց տալու համար թե ինչպես էյ. տս դառնում է ապա ց. հմմտ. արտասուք > արցունք. մյուսները տես Խոնճա:

*ՂՈՒԼԻ, ար. < թրք. ۱۶۳ qulə, արևել. թրք. ցuli «ծառան, սարուկը» (ակնարկությամբ որևէ սրբի կամ նաև թագավորի): Հմմտ. նաև Ղուլիբէկ, Ղուլիկ և Ղուլիջան անունները: Սրանից է Ղուլեան ազգանունը (Կովկաս): Ղուլի անունը հիշված է 1671 թ. (Ձեռ. Ազուլ. = Արբու. 1911, 314, բայց թերևս Պարոնդուլի), ԺԹ դար (Մմբատեանց՝ Գեղարքունի 123), առանց թվականի էլ՝ Ձեռ. Թաւր. 81 ր:

*ՂՈՒԼԻԲԷԿ, ար. < նախորդ Ղուլի անունից + բեզ պատվանունով: Մի անգամ գտնում եմ հիշված 1600 թ. (Մմբատեանց՝ Երնջակ 147):

*ՂՈՒԼԻԿ, ար. < Ղուլի անվան փաղաքականից:

— 1. Ղուլիկ, հիշատակված է իբրև նվիրատու Տաթևի, 1332 թ. — Արձ. Ազգագր. հանդ. Գ. 141:

— Ավելի ուշ գտնում եմ Ղուլիկ անունը՝ հիշված 1603 թ. (Ձեռ. Սևան. 7 և Մմբատեանց՝ Երնջակ 214) և Ղուլիկ ձևով՝ 1673 թ. (հայր Յակոբ նահատակի) Նոր վկ. 500:

*ՂՈՒԼԻՉԱՆ, ար. < Ղուլի անունից + ջան գգվականով: Հնագույն հիշատակությունը ՓԾ դարից է:

— 1. Ղուլիջան, որդի Կաթախ՝ եղբորորդույ Ստեփաննոս Ղարիպաչահի, որ Լիմ կղզում գրել տվեց մի Յայսմաուրք 1457 թ. — Ձեռ. Թաւր. 104 ա, 105 ր:

— Ավելի ուշ ժամանակի հիշատակություններ են՝ 1525 թ. (Ձեռ. Վասպ. 417), Ղուլիջան (հայրն է Յովհաննէս վրդ. Բրգուլթնց տաղասացի, որ † 1589 թ. հայրը բնականաբար ավելի վաղ՝ շուրջ 1560 թ. ՀԱ 1937, 210), Ղուլիջան 1596 թ. (Ձեռ. Վասպ. 243), 1606 թ. (Ճանիկեան՝ Հնութ. Ակնայ 84), Խուլիջան 1606 թ. (Bodleian 10), Ղուլիջան՝ 1627 թ. (Ձեռ. Ներս. 40 ա), անթվական մի հիշատակարանում (Ձեռ. Ազուլ. = Արբու. 1911, 565):

[Ղուլղոնէլ, սխալ ձև որ հիշում է Միսական 467 ա փոխանակ Չուլղրեկ, որ տես վերը]:

*ՂՈՒԿԱՍ, ար. < հուն. Λουκᾶς անունից, որի հետ նույն են լտ. Lucas, ֆրանս. Luc, գերմ. Lucas, անգլ. Luke, ռուս. Лука ևն: Հստ հների նշանակում է բուն «յարուբիւն» (Ձեռ. Վենետ. Բ. 295): Աւգեր. Լիակ. վրք. սրբ. է. 265 ասում է որ

թեև ոմանք հանում են «յարուբիւն» իմաստից, բայց լավագույն է մեկնել լտ. lux բառից և հասկանալ «լուսավոր», ինչպես և Lucanus, Lnciola, Lucilia, Lucina և այլ անունները: Ղուկաս անունով հայտնի է չորս ավետարանիչներից մեկը, որ և Գործք Առաքելոցի հեղինակն է: — Իբրև օրինակ անձնանվան հիշված է Համամ. քեր. 254: Գործածված է մեր մեջ Ժ դարից սկսած և մինչև այժմ էլ գործածական է: Սրանից է Ղուկասեան ազգանունը:

— 1. Ղուկաս վարդապետ, անշուշտ նշանավոր հոգևորական էր, որ Մովսէս եպիսկոպոսի հետ այցելության եկավ Գագրիկ Ա Արծրունի թագավորին («908—937 թ») և գովեց Աղթամարի շինարարությունը: — Հաւաք 16:

— 2. Ղուկաս գրիչ, որդի Դաւիթ քահանայի. իր հոր առաջարկությամբ, 971 թվին օրինակեց Ս. Աթանասի գործերը: Պարունակում է նաև Շիրակացու գործերը, ինչպես Մղոնաչափքը և Փամանակագրությունը: Ձեռագիրը նորոգվել է 981 թ. — տես Յովսէփեան՝ Խարվկ. 110, Շողակաթ 189, Աթան. յուշ. էջ Թ., Տաշեան՝ Մատեն. մանր. ուս. Ա. 295. Աբրահամեան՝ Շիրակացու մատեն. էջ 103, 142, 107—8, Խորենացուն վերագրվող Աշխարհացոյցը 92, Շիր. տիեզ. յուշ. XIV. Արբու. 1902, 963. — Հայոց հնագույն քրիստոնեական գրքերի կ (էջմ. Գև. № 102). — Սրանից է արտագրված Վենետիկի օրինակը, ուր նշանակված է նաև այն թե Ղուկասի արտագրածը իր հոր Դաւիթ քահանայի կազմած նոր խմբագրությունն է Աթանասի, Անդրէասի և այլ գործերի (Ձեռ. Վենետ. Բ. 292):

— 3. Ղուկաս վարպետ, Գրիգոր վարպետի և Տէր Թորոսի հետ (№ 10) գծագրել ու փորագրել են Մշու Առաքելոց վանքի նկարազարդ դուռը, 1134 թ. — Սարգիսեան, Տեղագր. 232, Արբու. 1909, 983:

— 4. Ղուկաս քահանա Ամթեցի. ուներ մի օրինակ նախի Ասորոյ Մեկնութիւն Աւետարանին Յովհաննու, որ օրինակության համար տվավ Կիրակոս գրչին, 1155 թ. — Նախայ, էջ Ժզ և 63:

— 5. Ղուկաս, ստացող. հայր կոստանդինի հետ միասին՝ Ստեփաննոս գրչին օրինակել տուին մի ընդարձակ Տօնական, Տիւրիկի Նեղիուկ գրելում, 1194 թ. — Manus. bibl. nat էջ 54, Ձեռ. Վենետ. Բ. 511:

— 6. Ղուկաս, միաբան Կամիսի Եղավանք անապատի, 1203 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 420.

— 7. Ղուկաս, վանահայր Վարագայ վանքի. երբ Խորագմեանները նվաճեցին Խլաթի շրջանը, այս Ղուկասը փախցրեց Վարագի խաչը և վեց տարի թափառելուց հետո, հասավ Նորաբերդ՝ Վասակ իշխանի մոտ և դրավ Անապատ վանքում, որ և կոչվեց Նոր-Վարագ, 1231 թ.—Շահխաթ. Բ. 368—9, Զալալեան, Ճանապարհորդ. Ա. էջ 160, 161, Արցախ 336—7, Ակինեան ՂԱ 1929, 445 ծան. Տեղեկ. Արմֆանի 1940. № 4, էջ 168—171, ուր կա նաև նրա ընդարձակ Արձանագրությունը:

— 8. Ղուկաս, որդի Տիրատէր քահանայի և եղբայր Եղիային. իրենց հոր հիշատակին մի խաչքար են կանգնեցրել Վերին Ախտա գյուղում, 1266 թ.—Սաղբակեանք 134, Սիսական 175:

— 9. Ղուկաս վարդապետ, որի վերակացությամբ պարոն Առաքելը շինել է Սոթայ Բեթղեհեմի վանքը (Բասարգեչարի մոտ), 1276 թ.—Սմբատեանց, Գեղարքունիք 139:

— 10. Ղուկաս, քահանա Իտալիոյ Perugia քաղաքի հայոց Մատթէոս ավետարանիչ եկեղեցու: Եղբայրն է Հեթում սարկավազի, որ գրեց հիշատակարանը այն Աւետարանի, որ Լևոն Գ Թագավորը նվիր ուղարկեց նույն եկեղեցուն, 1279 թ.—Հայապ. 485, Սիսուան 519:

— 11. Ղուկաս եպիսկոպոս Արքակաղնի վանո՞ւց, 1284 թ.—Ձեռ. Հալէպի, Ա. 57 (բացատրությունը շփոթ է):

— 12. Ղուկաս քահանա, եղբայր Մատթէոս գրչի, Տօրոսի Աղբերց վանքում, 1284 թ.—Տաշեան, Յուց. 835 և 1039:

— 13. Ղուկաս քահանա. գրել տվեց մի Աւետարան՝ Կարապետ կրոնավորին, Եկեղեաց Տիրաչէն անապատում, 1302 թ.—Ձեռ. Սեբ. (ՂԱ 1924, 516):

— 14. Ղուկաս արեղա, Թուղթ էր կոկում Ներսէս արեղայի համար, երբ սա օրինակում էր ձառընտիրը՝ Երուսաղէմում, 1335 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 348:

— 15. Ղուկաս, գրիչ. օրինակեց Մանրուսմունքը՝ Տիրացու քահանայի համար, 1371 թվից քիչ առաջ.—Bodleian 20:

— 16. Ղուկաս, գրապետ Աղթամարի. Լէնկթիմուրի արշավանքի ժամանակ (1387 թ), գրքերը ազատելու համար տակառների մեջ լցնելով թաղել է:—Հայապ. 11:

— 17. Ղուկաս վարդապետ. առաջնորդ Շամբիձորի. եղբոր-

որդին է Շամբիձորի Սարգիս վարդապետի (ԺԴ դար).—Ձածչ. Գ. 446:

— 18. Ղուկաս, որդի Վարդանի և հանգուցյալ եղբայր Թաղէոս քահանայի, որ Մոկաց Կաղթանց գյուղում գրել տվեց մի Աւետարան, 1409 թ.—Ձեռ. Վասպ. 294:

— 19. Ղուկաս Շահապունեցի, ունիթոսական գաղափարային Երնջակի շրջանի. երկու անգամ գնաց Լոռի՝ նպաստներ ստանալու համար: Այս առթիվ Վոնիփակիոս Թ պապը Երնջակի ունիթոններին ամբողջովին ենթարկեց լատինների իրավասության («1398 թ»), Ինքը նաև գրիչ է. արտադրել է Միսալը 1442 թ.—Սիսական 390, 482, Գաթլըճեան՝ Գարգմտ. 470, Ագապ. 2016:

— 20. Ղուկաս եպիսկոպոս, եղբորորդի Ազարիա արքեպիսկոպոսի Գողթան գավառի, 1471 թ.—Ձեռ. Ագուլ. (Աբբա. 1911, 388):

— 21. Ղուկաս արքեպիսկոպոս Նախիջևանու. շնորհեց Յայսմաուրթի օրինակը Գրիգոր արեղային, օրինակելու համար, 1481 թ.—Սմբատեանց՝ Երնջակ 300:

— 22. Ղուկաս, որդի Սարգիս երեցի, որ նվիր ստացավ մի Աւետարան, 1488 թ.—Ձեռ. Վասպ. 242:

— 23. Ղուկաս, առաջնորդ Խորոսկայ վանից, որ նոր նորոգեց Աւան աղան, 1490 թ.—Ձեռ. Նոր-Բայազ. 23 ա:

— 24. Ղուկաս, հայր Երուսաղէմի Յովհաննէս է պատրիարքի, որ գահակալել է 1517—1522 թ. (ըստ Աղաւնունու):

— 25. Ղուկաս վարդապետ Հաղբատեցի. մեծ վարժապետ. իր աշակերտն է Յովհաննէս Մարեցի, որ մեռել է 1583 թվին.—սեռ. Ղուկասու՝ Յճնակ. 192, Առաք. պատմ. 472:

— 26. Ղուկաս վարդապետ Կեղեցի (կամ Խորձենացի), նշանավոր գիտնական. աշակերտ Յովհաննէս Շիրակ (կամ Ձէրաք) վարդապետի. ուսուցիչ Սրապիոն կաթողիկոսի Ուռնայեցւոյ. ունի Տոմարագիտութիւն (տաղաչափյալ) և Պատճէն Լոռմայ մեծ տոմարին: Ուսանավորը գրել է 1557 թվին. Մի ուրիշ տանավոր էլ ունի 1593 թվից (Կրատ. ՂԱ 1937, 127): Մեռել է 1603 թ. (ըստ մի հիշատակարանի (Ալպոյանեան, Պատմ. հայ Կես. Բ. 1860): Իր գերեզմանը գտնվում է Երզնկայի Ս. Սարգիս եկեղեցում՝ Մինաս Բացախ կաթողիկոսի կողքին:—Մ. Մաշա. 336 բ. Մամ. անեց. շար. 176. Առաք. պատմ. 4. 340, 487. Յկ. կր. 12. Դրնդ. 350. Թորոս աղբ. Բ. 464 և 484.—Նո՞ւյն է Ղու-

կառ առաջնորդ Կեղեոյ (Տաշեան, Ցուց. 736)։—Ղուկաս Կեղեցու յառն Գր. Դարանաղցին իր ժամանակագրութեան մեջ (տպ. Երուսաղէմ 1915, էջ 350) հետևյալ հետաքրքրական տեղեկութիւնն է տալիս։—Կեղեցի Ղուկասն, շնորհալի բանաստեղծն և տաղասաց և զտուժարն հոռոմոց ոտանաւոր շարադրողն։ Սա կամեցաւ կարճատեղ զամենայն շարականսն վասն յաճախութեանն, որ մանկունքն ի դպրոցացն բազում ժամանակաւ դեպերելով ընդ նա և ոչ կարեն ի մտի ունել և պահել մինչև ցվաղճան, ասելով թէ՛ զամենայն աստուածաշունչ զրոց և զաւետարանաց՝ հին և զնոր կտակարանաց մեկնութիւնքն կարճ և համառօտ արարին առաջի վարդապետքն վասն ժամանակին։ Ապաքէն որ ի վերջին ժամանակս որ մարդիկ կարճամտք են և փոքրոգիք և ուսումնատեսացք, յաղապս որոյ կամեցաւ և համառօտեաց զմեծմեծ կանոնս կարգաց, զԾննդեան Ութօրէկիցն երեք աւուրն եթող, որպէս զԱստուածածնին փոխմանն, զԱղուհացիցն՝ ամէն շաբաթի մէկ մէկ, զՅարութեանն՝ նոյնպէս. նմանապէս և զԳալըստեան հոգոյն և զՊաշին։ Եւ են որ պիտոյ էին հարց կամ օրհնութիւն կամ մանկունք՝ յիւրմէն արար քաղցրաձայն եղանակաւ և զթերին հից և զամենայն յաւելորդքն երարձ և զրեաց ոսկի տփերով ի վերայ գեղեցիկ մագաղաթի, զի թերևս ընդունելի լիցի վասն նիւթոյ պատուականութեանն և զարդուցն։ Նա՛ ոչ ընկալան սոպո և բիրտ և ցրտասիրտ ազգս եկեղեցականաց և ոչ ցոյց ետուն զօրինակն, այլ ծածկեցին, ի խաւարի թաքուցին ի յերգնկայ քաղաքին ի մէջ քահանայից և ի վեր ոչ հանին։ ...Եւ այս Ղուկաս վարդապետս եկեալ ի յերգնկայ քաղաքն և անդ արարեալ զհամառօտութիւն շարականին և յաւուրսն յայնոսիկ եհաս վաղճան նորա և փոխեցաւ առ Աստուած ի թվին ՌԾ (1601) յունիս ամսոյն և թաղեցին ի սուրբ եկեղեցին ի փոքր պաղշային»։

— 27. Ղուկաս Վանանդեցի (Գողթն), հայ տպագրութեան առաջնորդներից. Ամստերդամում տպագրեց շատ գործեր, որոնցից հիշատակելի են Խորենացին (տպ. 1695) և Համատարած քարտէսը.—Չամչ. Գ. 663, Սիսական 315, 339—340։

— 28. Ղուկաս Սսեցի, Աջպահեան, կաթողիկոս Սսոյ. նախապես ընտրված էր աթոռակից Յովհաննէս Հաճնցի կաթողիկոսի (1731 թ.) իսկ երեք տարի հետո, Յովհաննէսը մեռնելով՝ Ղուկասը եղավ ինքնազուլի կաթողիկոս 1733 թ. Մեռել է 1737 թ.—Ազգայ. 2938, 2941. (օծված է զնում 1734 թ.)

բայց ըստ Ղուկասի ինքնաձեռագիր մի հիշատակարանի, որ տես Ձեռ. Հալէպի, Ա. 226, օծումը եղել է ՌՃՁԲ=1733 թ). Ազգ. մատ. ՀԸ, էջ 263։

— 29. Ղուկաս վարդապետ Թարբերդցի. Յովհաննէս Բաղիշեցի պատրիարքի և ուրիշների խնդրանք լատիներենից և իտալերենից թարգմանեց 20 հատոր տշխատութիւն, որոնք են. Գիրք կենդանեաց (10 հատոր), Գիրք աստուածաբանութեան Սկօթոսի, Գիրք Եօթն խորհրդոց, Լուսաւորութիւն խոստովանութեան, Անտառ այլաբանութեան, Գատմութիւն Ս. Երկրին, Խաբէութիւն աշխարհի, Ջերմեանդ կեանք, Գիրք քարոզութեան, Փիլիսոփայութիւն Կովտնոյ (Լոճիգա, Ֆիզիգայ, Մեթաֆիզիգայ և Բարոյական), Ի վերայ հայր մերի, Վասն զզլման և ապաշխարութեան, Կրթութիւն տպաշխարհի, Գարտէզ հովուաց, Օգոստինոսի ազօթք, Մեկնութիւն Աստուծոյ և Բ Օրինաց, Գատմութիւն Ամերիկայի և Ափրիկայի, Նախասահմանութիւն Ս. Թոմայի (սրտնք թարգմանված են 1725—60 թվերին և մի մասը տպագրված է)։ Մեկնութիւն Յայտնութեան Յովհաննու, Մեկնութիւն թղթոցն Պօղոսի.—Գալէմքեարեան, Կննս. Ս. արքեպս. Սարտֆեան, էջ 167—172, Տաշեան, Ցուց. 569, 733։

— 30. Ղուկաս Կարնեցի, կաթողիկոս Հայոց «1780—1799 թ». Կարնոյ զավտոի Բղի ավանից էր. նախ նվիրակ Ռուսէլիի և Խրիմի, ապա նվիրակ և առաջնորդ Չմիւռնիոյ։ Սիմէոն կաթողիկոսի սիրելի աշակերտն էր. նրա ձեռնութեան ժամանակ կանչվեց էջմիածին, ուր մնաց իբրև օգնական և գործակից Սիմէոնի՝ մինչև նրա մահը։ Նորոգեց և նկարազարդեց էջմիածնի տաճարը՝ աշուղ Յովնաթան նկարչի ձեռքով։ Բարձրացրեց էջմիածնի հայրապետութեան ազդեցութիւնը։ Մեծ նեղութիւն քաղեց պարսկական արշավանքների պատճառով։ Գնաց Աղա Մահմադ խանի ոտքը և 100,000 ուսուրի կաշառք տալով՝ հաղիվ ազատեց Մայր Աթոռը։—Ջուղ. էջ Ի՛Ի. Ազգայ. 3135—3240։

*ՂՈՒՄԱՇ, իգ. < արաբ. قوماش qumāš «ընտիր կտորեղեն» բառից. հիշատակված է նախ 1651 թ. (Ձեռ. Վենետ. Ա. 218). այնուհետև անթվական մի հիշատակարանում, որ գրված է 1686 թվից ուշ (Ձեռ. Թեհր. = ՀԱ 1935, 399) և մի ուրիշը՝ Ձեռ. Վասպ. 490 (Կումաշ ձևով)։ Գործածական է այժմ էլ Ղարաբաղում։ Մրանից է հոււմաշեան ազգանունը (Նոր-Նախիջևան)։

*ՂՈՒՄԱՐ, իգ. նույն է հոււմար անվան հետ, որ տես. այս

*ՂՈՒՐԲԱՆ, ար. < արաբ. قوربان qurbān «զոհ», ողջակեզ, մատաղաբ բառից, որ մահմեդականներին մեջ էլ իբրև անձնանուն գործածական է: Հիշատակված եմ գտնում մի անգամ 1805 թ. (Ձեռ. Քաւր. 37 ր): Սրբունից է Ղուրբանեան ազգանունը (Կովկաս):

*ՂՈՒՐՏ, ար. < թրք. قورت qurt «զայլ» բառն է, որ թուրքերին մեջ գործածվում է իբրև անձնանուն: Ինչ. Ղուրտ ոմն թուրք՝ 1611 թ. (հիշված Դրնդ. 161): Մեր մեջ հիշված է 1654 թ. (Նրիմ. չէլ. օրագր. 55, 159). բայց անսուն է թե մականուն: Ավելին տես Խուրտ:

*ՂՈՒՑԻ, իգ. < արաբ. قوس qudsi «Երուսաղէմ ուխտի գնացած» բառից. հիշված է ժԸ դարում՝ 1739 թ. (Ոսկեան՝ Նդիւս Մուշեղեան 32):

*ՂՍՄԱԹ, իգ. < արաբ. قسمت qismat «բախտ, վիճակ» բառից: Մեր մեջ իբրև անձնանուն հիշված է ժԶ դար (Ձեռ. Հալէպի, Բ. 135), Ղսմաթ խաթուն † 1697 թ. (Սիւրմէեան, Պատմ. Հալէպի ազգ. գերեզմ. 32 ա), Խըսմատ՝ 1644 թ. Rapport Belgique 117):

Ղրիմ տես Խրիմ:

*ՂՐԻՄԲԷԿ, ար. < Խրիմ = Ղրիմ թերակղզու անունից + բեկ. սրա աղճատ ձևն է Խրմպե, որ տես առանձին: Հին ձևով է՝

— Ղրիմպեկ, պատանի էր, ամուսնացավ Յովհաննէս անուն մեկի աղջկա հետ. դառն ցավերով հիվանդացավ, գնաց Գաղատանի վանքը և այլ ևս չդարձավ (1395 թվից հետո).— Մեծոփ. էջ 114:

*ՂՐՄԸԶ տես Խրմըզ:

— Հիշված է Ղրմըզ 1585 թ. (Ձեռ. Վասպ. 699), Ղըրմըզ 1585 թ. (անդ 704), 1605 թ. (Manus. brit. mus. 71 ր), 1622 թ. (Ձեռ. Հալէպի, Բ. 79 ր), 1660 թ. (անդ Ա. 178 ր):

*ՂՓԶԱՆ, իգ. < թրք. قاف قاف qāf «գործ» բառից. հիշատակված է ժԴ—ժԵ դարերում:

— 1. Ղփչախ, կին Յովհաննէսի և մայր Ներսէս երեցի, որ Քաւրիզում օրինակեց Նարեկը, 1377 թ.—Ձեռ. Դաղեան, Ա. 55 ա:

— 2. Ղփչախ, զուտր Թումայի և քույր տանուտեր բրուտ Ստեփանոսի, որ Վարազայ վանքում, Կարապետ քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, 1435 թ.—Ձեռ. Վասպ. 370:

— 3. Ղփչախ, կին տանուտեր Մանկտաւազի, որ Մցի գյուղում գնեց մի Աւետարան, 1455 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 582:

Ճ

ՃԱՂՐԻԿ, ար. ծագումն ինձ անհայտ. հիշված է մի անգամ ժԶ դար (Ձեռ. Սանաս. 7 ր):

ՃԱՃՆԱՅ, ար. ծագումն անհայտ. հիշատակված է ժԳ դարում:

— 1. Ճաճնա, որդի Պարսեմայի, մի այգի են վաճառել Պետեան Բանաքեպոցուն, 1306 թ.—Բանաս. 1903, 32 և Այրաբաա 298: Սրա հետ նույն պիտի լինի՝

— 2. Ճաճնայ, որ Սարգսի հետ մի խաչքար է կանգնեցրել Ղարաղալա գյուղում 1306 թ.—Ազգագր. հանդ. Ի, էջ 54, Սմբատեանց՝ Գեղարքունի 292:

ՃԱՃՈՒՄ, իգ. ծագումն ինձ անհայտ: Մի անգամ գտնում եմ հիշատակված 1511 թ. (Ձեռ. Վասպ. 646):

ՃԱՇ, իգ. ծագումն ինձ անհայտ. հիշված է ժԴ դարում. սրա հետ նույն են Ճաշիկ և Ճաշխաթուն, որոնք գնում են մինչև ժԸ դար:

— Ճաշ, տիկին, որ եղավ Վերկին սնուցանողն մեր և զերախտաւորն զկնի մայրական մեր ծննդեան՝ Գէորդ քահանայի, որ օրինակեց Ճաշոցը, Երզնկա 1391 թ.—Ձեռ. Սեբ.—ՀԱ 1926, 241:

ՃԱՇԻԿ, իգ. նախորդ Ճաշ անվան զգվականն է. հիշված է ժԵ—ժԶ դարերում:

— Ճաշիկ. ազգական Սիրատանի, որ Կեսարիոյ Մանտիսոն գյուղում գրել տվեց մի Յայսմաւուրք, 1495 թ.—Ալլոյաճեան, Պատմ. հայ. Կես. Բ. 1850:

— Ավելի ուշ ժամանակի հիշատակութուններն են՝ 1578 թ. (Ձեռ. Վենետ. Ա. 438, Կամենից 164), 1618 թ. (Տաշեան, Ցուց. 778), 1619 թ. (Ձեռ. Վենետ. Ա. 274), 1633 թ. (արդեն մեռած. Труды вост. комм. ИМАО, հտ. II, 3, էջ 56):

ՃԱՇԽԱԹՈՒՆ, իգ. նույն Ճաշ անունից + խաթուն: Հիշված է ժԶ դարում. այսպես՝ 1629 թ. (Կամենից 183 = ՀԱ 1890, 21 ա), 1666 թ. (Տաշեան, Ցուց. 498), որ և ճիշտաբուն կամ ճիշտաբուն՝ 1761 թ. (Գովրիկեան, Հայ արձանք 128, 181 և Հայք յՆդիսաբեթուպոլիս, հտ. Գ. էջ 131):

ՃԱՊՈՒԿ, ար. արդյոք հյ. ճապոնիկ երգչուհիք, արագա-
շարժ քառից է. հիշված է ճապոնիկ պարոն ոմն, որի թվականն
անհայտ է, բայց 1353 թվից ուշ է:—Չեռ. Թաւր. 135 բ:

† ՃԱՐ, ար. < հյ. ճար «դեղ» բառից, ինչպես որ կա Դեղ.
անձնանունը: Հիշատակված է ԺԲ դարից:

— 1. Ճար, հայր Ումեկի, պապ Քարիմատինի, Ճարի և Վախ-
թանգի՝ իշխանաց Տփղիսի. կանգնեցրել է մի խաչքար Ճահուկի
Ապարաներում 1202 թ. իր հարս Մամախաթունի հետ ուխտի
գնաց Գանձասար 1268 թ.—Արձ. Սիսական 370, Գեղարքունի
174, Յովսէփեան՝ Նրւթեր և ուս. Ա. 7:

— 2. Ճար, իշխան Մանձկերացի, որդի Ումեկի և թոռն
նախորդ Ճարի. եղբայր Քարիմատինի և Վախտանկի († 1344),
գնել է Յովս գյուղը և 4000 դուկատ ևս նվիրել Նոր-Գեորգի
վանքին (1283). մեռել է Տփղիսում 1287 թ. կամ քիչ ուշ (Օրբ.
ժմ. 30) և թաղվել Նոր-Գեորգի վանքում:—Արձ. Շահխաթ. Բ.
367, Արցախ 350, Մմբատեանց, Գեղարքունի 174, Յովսէփեան՝
Նրւթեր և ուս. Ա. 7, 9, Ազգագր. հանդ. Ժ, 28:

† ՃՔՆԱԻՈՐ, ար. < հյ. ճգնաւոր բառից, թվի անձնանուն,
որից և ձգնաւորեան ազգանունը (Ղարաբաղ): Մի անգամ գրե-
նում եմ՝

— ձգնաւոր, եղբայր Կարապետ Սասնեցոյ. հմմտ. «Ներ-
բողեան պատմագրաբար ասացեալ սրբազան եպիսկոպոսի և
վարդապետի Կարապետի Սասնեցոյ (№ 6), ի խնդրոյ համազ-
նեայ եղբաւր ձգնաւորի» (համարված է հասարակ անուն):—
Սասն. էջ 13:

† ՃԵՐՄԱԿ, ար. < հյ. ներմակ «սպիտակ» բառից. իբրև
անձնանուն գործածված է մի անգամ 1511 թ. (Հին և Նրիմի Ս.
Քաջ վանքի մի արձանագրութեան մեջ, տես Բժշկեան՝ Ճանապ.
Ի Լեհ. 350, Ստեփանէ՝ Ղրիմի Ս. Քաջի վանք, էջ 11, Кучук-
Иоаннесов, Смар. арм. надп. 41) և մի անգամ էլ 1776 թ.
(տես Քոսեան, Հայք ի Զմիւռն. Բ. 138): Սրանից է ձեռնակեան
ազգանունը:

ՃԻԳԻ, իգ. ծագումն ինձ անհայտ. գործածական է այժմ
Ղարաբաղում. կոչականը լինում է Ա՝ ձիգ:

ՃԻԼԱԲԽԱՆ, ար. ծագումն ինձ անհայտ. բայց անշուշտ
օտար. մի անգամ գտնում եմ հիշատակված 1697 թ. (Ուղուրլեան,
Պատմ. գաղթ. Լիվոն. 66):

ՃԻԼԱԶ, ար. ծագումն ինձ անհայտ. մի անգամ հիշված է
1739 թ. (Չեռ. Դադեան, Բ. 14 բ):

* ՃԻԼԱՐՏՈՄ, ար. ըստ Ալիշանի Ֆրանս. Girardin անունից
է. ավելի լավ է դնել Girardon անունից, որ նույնպես Ֆրանս-
սիական ծանոթ ազգանուն է: Մի անգամ ունիք հիշատակված
մեր մեջ՝

— Ճիլարտոմ, իշխան, որին Սգիպտացիք գերի բռնեցին
Մառիի ճակատամարտում, 1266 թ.—Սիսուան 401 բ:

ՃԻՄԵԼ, իգ. ծագումն ինձ անհայտ. մի անգամ գտնում եմ
հիշատակված անթվական մի հիշատակարանում, որ գրված է
1224 թվից ուշ:—Չեռ. Վենետ. Բ. 36:

† ՃՆՃՂՈՒԿ, ար. < հյ. ճնճուկ թռչնանունից: Գործածված
է ԺԱ դարում:

— 1. Ճնճուկ, որդի Սուլ Խաչիկի (№ 7), որ էր իշխան
Վասպուրականի և ձեր ժամանակ սպանվեց թուրքերից՝ 1041
թ. Ճնճուկը լուծեց իր հոր և իր փոքր եղբոր մահվան վրեժը.—
Ուռհ. 90, 92. Սմբ. պտմ. 59, 60.—սեռ. Ճնճուկի՛ն՝ Ուռհ. 91:

— Ճնճուկ, քաղաքապետ Լաւորիկիոյ (Կիլիկիա), ԺԱ
դար.—Սիսուան 47 ա:

ՃՆՈՂ, ար. ծագումն ինձ անհայտ: Մի անգամ հիշված է
1516 թ. (Չեռ. Կես. ածած. 65 բ):

ՃՈՆՆԵՐ, սեռն անհայտ. թերևս հյ. նոյն բառի հոգնակին է.
հիշված է մի անգամ անթվական մի հիշատակարանում, որ գրե-
ված է 1224 թվից ուշ (Չեռ. Վենետ. Բ. 36):

ՃՈՐՏԻԿԻՆ, իգ. ծագումն անհայտ. հիշատակված է ԺԴ—ԺԵ
դարերում:

— 1. Ճորտիկին, կին Յակոբ քահանայի և մայր Խաչա-
տուր քահանա գրչի (1319 թ).—Տաշեան, Տուց. 885:

— 2. Ճարտիկին, դուստր Վարդերեսի (նախ քան 1420
թ).—Տաշեան, Տուց. 666:

ՃՈՒԹԻԿ, իգ. ծագումն անստույգ. հիշված է մի անգամ՝
Չեռ. Սանաս. 6 բ, ԺԶ դար:

ՃՈՒՃԱՅ, հայր Քափիկի, որ էր զորավոր Ամիրսպասալար
Շահնշահի և նվերներ է արել Սժկոնից վանքին, 1230 թ.—Շի-
րակ 128:

Մ

† ՄԱԳԱՂԱԹ, իգ. < հյ. մագաղաթ բառից, որ ասորական փոխառություն է. գործածական է այժմ Ղարաբաղում:

* ՄԱԳԳԱՂԵՆԻ, իգ. < հուն. Μαγδαληνή > լատ. Magdalene բառից. բուն ձևն է հյ. Մագղաղեմացի. — Մարիամ անուն մի կնոջ վերադիրն էր և նշանակում է բուն «բնակիչ Մագղաղա- յի» (սա մի դղյակ էր, որ գտնվում էր Գալիլիայի ծովափ մոտ, այժմ Թրքական գյուղ՝ Medjel անունով. Մաթ. Ժե. 39): Մարի- ամ Մագղաղենացին հայտնի է Աւետարանում, իբրև Յիսուսին միշտ հարգող ու հետևող մի կին: Պատմութեան մեջ ընդունված է, որ նա մի անտակ կին էր, ու սպա զվաջ և դարձի գալով՝ սրբերի կարգն անցավ: «Ապացոյց չկայ թե Մարիամ երբեք անտակ կյանք վարեց» ասում է Բո. Ս. Գրոց, էջ 347: Այլ լե- զուներով տառադարձված է՝ գերմ. Magdalena, ռուս. Магдалина, անգլ. Magdalen, Madeline, Maudlin, ֆրանս. Madelon, Made- laine ևն: Հյ. գրված է նաև Մագրագեմացի և այժմ առանձին անուն է դարձել Մագրաղ, առևտրինի նմանությունը նաև Մագրա ձևով:

— Մագղաղենի (սեռական ձևով), կին Աղախանի և մայր Գրիգոր քահանայի, որ Աղթամարում, Ասոս քահանայի համար զրեց մի Աւետարան, 1454 թ.—Ձեռ. Բուլզ. (ՀԱ 1937, 580):

Մագնես տես Մանգնես:

* ՄԱԳՈՒԳ, ար. < հուն. Μαγώγ ձևից, որ Յաբեթի որդի- ներից մեկն է և նահապետ ազգի. եբր. מגוג Magog ձևով է և Մն. Ժ. 2 տառադարձված է հյ. Մագովգ, որ և Մագոգ:

— Մագուգ, նահապետ Ատրպատականի՝ մին այն նախա- րարներից, որոնք ուղեկից եղան Ներսէսին († 373) Վաղէս կայ- սեր մոտ դեսպանութեան ժամանակ:—Մեսր. եր. 53:

* ՄԱԴԱՆ, իգ. < արաբ. ماء ma'dan «հանք» բառից: Մի անգամ հիշատակված է Մատան ձևով՝ թվականն անհայտ (բայց 1578 թվից ուշ) մի հիշատակարանում՝ Ձեռ. Սեբ. = ՀԱ 1925, 472:

ՄԱԶԱՆ, ար. անձն է թե մականուն. ծագումն անհայտ. հիշված է մի անգամ 1666 թ. (Ձեռ. Հալէպի, Բ. 8):

* ՄԱԶԵՆԴ, ար. < զնդ. mazand «աճող, մեծացող» բառից (ըստ Justi 201 ք):

— Մագենտ, իշխան Արտաշատի. սա էր որ կապյալ Գրիգո- րին տարավ գցեց Նոր վիրապը (Գ դարի վերջը).—Ձամչ. Ա. 376, Յուշիկք Ա. 226.—նույնը Մագենտիոս ձևով՝ Հայապ. 86: Առաջին երկուսի աղբյուրը հայտնի չէ. երրորդը մի տառի տար- բերությունը անված է Յայսմ. մայ. 11 Մաղեմտիոս ձևից: Եվ որովհետև զնդ. բառի գոյությունը շատ ուշ է Յայսմաուրքի համար, ուստի ավելի ստույգ է դնել Մոյեմտիոս և այս էլ իս- մարել աղավաղված լտ. Valentius (Վաղեմտիոս) ձևից:

* ՄԱԶԼԼՄ, ար. < արաբ. مظلوم mazlum «հեգ, հեղիկ» (նախա- վոր իմաստն է «հարստահարված, բռնադատված»: Հիշատակված է ԺԹ դարում (Սրապեան՝ Ս. Յակոբ ազգ. հիւանդ. էջ 40): Սրանից է Մազլումեան ազգանունը:

* ՄԱԶՐՎԱՆ, ար. < Փոքր-Ասիայի Մարզվան քաղաքի ան- նունից, որի հին ձևն է Թրք. مرزيفون Merzifun. իբրև անձնանուն ավանդված է մեր մեջ Մազրվան 1655 թ. (Արցախ 116), և Մազ- րուվան 1664 թ. (Ձեռ. Դադեան, Ա. 101 ա):

ՄԱԹԷ, իգ. ծագումն ինձ անհայտ. հիշատակված է 1795 թ. (Տաշեան, Յուց. 821):

* ՄԱԹԷ կամ ՄԱԹԷՍ ար. < Մատթեոս անունից. մի ան- կամ հիշված է ԺԳ դարում:

— Մոթե, պաշտոնյա Շահանշահ Բ-ի. կինն է Թենի, եղ- բայրն է Մարկոս (որ լավ է պատշաճում Մատթէոս անվան). վե- բաշինել են Անիի Ս. Լուսավորիչ եկեղեցու խանգարված աղ- բյուրը՝ 1310 թ.—Արձ. Շիրակ 79:

* ՄԱԹԻԼԴԱ, իգ. եվրոպական նորամուտ անուն՝ ֆրանս. գերմ. Mathilde ձևից (ռուս. Матильда): Այս անունով նշանա- վոր է Մոթիլդա կայսրուհի՝ կին Հենրիկոս Հաւորսի՝ կայսեր Գերմանիայի: Իր կրթությունը վանքում էր ստացել և ըստ այսմ հետևեց քրիստոնեական բարեպաշտության. հիմնեց եկե- ղեցիներ ու վանքեր, մեռավ 968 թ. (Փափաղեանց, Պատմ. եկեղ. էջ 417):

ՄԱԹԻԿ, ար. ծագումն ինձ անհայտ. (արդյոք Մատթէոս, Մաթոս ձևից): Հիշատակված է Տաշեան, Յուց. 305. կա նաև Մաթիկեան կամ Մոթիկեան ազգանունը («Մուշեղ և Կալինիկէ» վեպի հեղինակն է՝ Մաշկերտ գյուղից, տպ. Պոլիս 1875):

ՄԱԹԻՆ, ար? հիշատակված է 1490 թվից ուշ գրված մի հիշատակության մեջ (Ձեռ. Սևան. 5 ա):

ՄԱԹՈՒԹԱՆԱ, իգ. ծագումն ինձ անհայտ: Մի անգամ հիշված է ԺԳ դարում:

— Մաթուսալա խաթուն, մայր Պարսեմայի և տատ Ճանայի. միասին մի այգի են վաճառել Գանաքեռում, Պետևան անուն անձին, 3200 սպիտակ արծողությամբ, 1306 թ.—Արձ. Բանաս. 1903, 32, Շահխաթ. Բ. 159, Սմբատիանց՝ Գեղարքունիք 207, Այրարատ 298 (վերջինները կարդում են Մաթուսալա խաթուն):

ՄԱԹՈՒԽ, ար. ծագումն ինձ անհայտ. մի անգամ ունինք հիշատակված ԺԳ դարում՝

— Մաթուխ. եղբայր Շաշ միայնակեցի. մեծ աշխատությամբ շինեցին Հերհերի Ս. Գէորգ մատուռը, 1297 թ.—Արձ. Սիսական 112, Արրտ. 1889, 331:

ՄԱԹՈՒՆ, ար. ծագումն անհայտ. մի անգամ հիշված է Հաղբատի մեծ ժամատան գերեզմաններից մեկի վրա (առանց թվականի).—Բժշկական, Ճանապ. Ի Լեհ. 80, Երզնկեանց՝ Հնախ. տեղագր. 22—23, Ազգագր. հանդ. է, 400—401:

*ՄԱԹՈՒՍԱՂԱՅ, ար. < եբր. מֶתוּשָׁלַח Məthūsālah անունից, հուն. Μεθουσάλα առաջադասության միջոցով: Այս անունով հայտնի է Մաթուսաղայ նահապետ, Ենոզի որդին և Ղամէթի հայրը, որ ամենից երկարակյաց անձն է համարվում: Ապրել է 969 տարի! (Մն. ե. 21—27): Բառիս ծագումը անհայտ է՝ ըստ Gesenius 474: Տաթև. հարց. 299 մեկնում է «առաքուն»: Որքան տղետ են նրանք, որ գրում են Մաթուս աղա, իբր թե եբրայական բառը թրք. աղա-ից ծագած լիներ:

— 1. Մաթուսաղայ եպիսկոպոս Սիւնեաց, հաջորդեց Իսաթին 634 թ՝. համարվում էր շատ ուսումնական անձ. եբր Եզր կաթուղիկոսը գումարեց կարնոյ ժողովը 633 թ), հրավերեց նաև այս Մաթուսաղային. բայց նա չեկավ և իր փոխարեն ուղարկեց իր աշակերտ Թէոդորոսին՝ Դաւանութեան թղթով հրահրել: (Այս թղթից մի հատված տես REA հտ. 2 (1922), էջ 248).—Օրբ. իէ, հա.—սեռ. Մաթուսաղայի՝ Կղկնտ. Բ. ծ. Օրբ. իէ—իթ.—բց. Ի Մաթուսաղայի՝ Օրբ. իւր (Գրված է Մաթուսալիմ՝ Տաշեան, Յուց. 114):—Չարբ. Հին դպր. 427—9. Սիսական 20, 23. Սեղրակեան՝ Հայ. եկեղ. պտկր. 338—340. Վրաց աղբ. Ա էջ 46:

— 2. Մաթուսաղայ, որդի Յակոբի, ավագերեց Ոյծայ. հիշ

ված է իբրև վկա Տաթևի 844 թ. կալվածագրում.—սեռ. Մաթուսաղայի՝ Օրբ. 1Է՝

— 3. Մաթուսաղա ոմն 1656 թ. Լեհաստանում (Չեռ. Վեներտ. Ա. 85):

— 4. Մաթուսաղա անունը հիշված է նաև 1711 թ. Սեբաստիա (Չեռ. Հալէպի, Բ. 42):

ՄԱԺԱՆ, ար. ծագումն անհայտ. բայց անշուշտ իրանական է. հմտ. վրաց. Մաիժանի՝ սպարապետ Վրաց, ժամանակակից Սասանեան Արտաշիր և մեր խոսրով Ա թագավորի (Վրաց աղբ. Ա. 164):

— 1. Մաժան. որդի Արտաշես Բ-ի. Արամազդի քրմայետն էր Անիում. իր արած մատնության պատճառով Արտաւազդ և Տիրան եղբայրները սպանեցին նրան. Տիրան Գ (152—198 Չամչ.) շինեց գոհի սեղան նրա գերեզմանի վրա.—Սոր. Բ. ծա, ծգ, ծե.—սեռ. Մաժանայ՝ Սոր. Բ. ծե, կգ:

— 2. Մաժան, իշխան Աղձնեաց, անդամ այն շքախմբի՝ որ ուղեկից եղավ Ներսէսին, Կեսարիա օծման գնալու ժամանակ 353 թ.—Մեսր. եր. 25 (գրված է Մուժան, Մոդան). Justi 218 բ բաժանում է նախորդ Մաժան անունից և Մուժան համարելով ուղիղ ձև՝ կցում է պրս. مژان mūžān «նարգիս ծաղիկ» բառին:

ՄԱԼԱՁ, ար. մի անգամ հիշված է Ջուղայիցի ոմն 1595 թ. (Պատմ. Հալէպի ազգ. գերեզմ. էջ 25 ա). արդյոք մալազ «անշափահաս, անմորուս» բանն է, որի վրա տես Արմ. Բո:

ՄԱԼԱՉԱՍ, ար. ծագումն ինձ անհայտ. մի անգամ հիշատակված է 1631 թ. (Bodleian 139):

ՄԱԼԱԽ, ար. ծագումն ինձ անհայտ. (կապ ունի պրս. مالخ malax «մորեխ»): Մի անգամ գործածված է 1622 թ. Հալէպում (Չեռ. Հալէպի, Ա. 292 ա):

*ՄԱԼԱԽԱԹՈՒՆ, որ և Մալխաթուն, իգ. կազմված է խաթուն + կամ թթր. malay «ժառա» (հմտ. Մալայրեկ) բառից և կամ թթր. mai «հարկ, տուրք» բառից, որ գործածված է միջին հյ. զրականության մեջ ԺԳ դարում: Սրա արականն էլ ունինք Մալխան ձևով:

— 1. Մալխաթուն, կին պարոն Ներսէսի և մայր Յովհաննէս Ալիւնախի եպիսկոպոսի Տարօնի, 1370 թ.—Չեռ. Վեներտ. Ա. էջ 780:

— 2. Մալխաթուն, եղբորթոռ Յովհաննէս գրչի, որ Կեսարիայում օրինակեց երկու ճաշոց՝ 1481 և 1484 թվերին: Մալխաթունը

կատարում էր ամին տեսակի սպասարկութուն և գրելու թուղթն էր խաղում:—Ալյոսյոճեան, Պատմ. հայ կես. Ա. 1078, Բ. 1849:

ՄԱԼԱԿՈՍԻԱ, անր. ծագումն անհայտ. անշուշտ սխալ ընթերցված. այս անունով է կոչվում Չանկլի գյուղի հոյակապ եկեղեցու հիմնադիրը (ժ դար):—Այրարատ 48:

***ՄԱԼԱՅԻԿ**, իգ. < թթր. ملايى malay «ձառա, աշխատավոր»+beg բառերից (իրը «ձառայակետ»): Մի անգամ հիշատակված է 1617 թ. կամ ավելի ուշ:—Ձեռ. Վասս. 854:

ՄԱԼԱՅԻԿ, իգ. < արար. ملاييك malayik «հրեշտակներ» (malak «հրեշտակ» բառի հոգնակին է): Այս անունով կա մի-այն՝

— Մալայիկ՝ կին Մելիք Շահնազարի, որ Վարանդայի իշխողն էր (ԺԸ դար):—Լ'աֆֆի, Սամսայի մելիքութ. 70:

ՄԱԼԱՋ, ար. ծագումն ինձ անհայտ. մի անգամ հիշատակված է Մալաչ ոմն, 1534 թ.—Ձեռ. Վասս. 647:

***ՄԱԼԱԲ**, իգ. < արար. ملاک malak «հրեշտակ» բառից. թուրքական արտասանությամբ melek: Մեր մեջ Մալաֆ իբրև իգ. անուն գործածական է այժմ էլ. ավելի հին հիշատակութունը տես Մելիֆ:

ՄԱԼԷՐ, ար. ծագումն ինձ անհայտ. հիշատակված է 1706 թ.—Manus. brit. mus. 217 ր և 218 ր:

ՄԱԼԻՆ, ար. ծագումն ինձ անհայտ. հիշատակված է ԺԸ դարում (1709 թվից ուշ)՝ Տաշեան, Ցուց. 789:

ՄԱԼԻՋԱՆ, ար. թերևս նախորդ անունն է՝ -ջան հավելվածով. այս դեպքում արմատը լինում է Մալի: Հիշատակված է Մալիճան ձևով 1585 թ. (Rapport Belgique 94), 1600 թ. (Արցախ 140), 1648 թ. (Տաշեան, Ցուց. 376):

***ՄԱԼԻԱՆ**, ար. ծագումը տես Մալայխաթուն, որի արական ձևն է. հիշատակված է ԺԷ դարում (Ջբբ. ազուլ. 92):

***ՄԱԼԻԱՍ**, ար. < թվում է թե ծագած է հին Մոթրիսյա անունից, բայց ձևափոխված է այնպես, իբր թե պրս. مل خا māi-i xās «ընտիր ապրանք». հմտ. եզդիխա անունը: Գործածություն հնագույն թվականներն են Մալիսա 1648 թ. (Տաշեան, Ցուց. 376), Մալիսա արծաթագործ 1656 թ. (Ձեռ. Վենետ. Ա. 324) կամ Մալիսա՝ նշանավոր արծաթագործ քանդակող Կեսարիայում, 1671 թ. իր գործերից մեում է Վիեննայի Մխիթարեանց № 416 ձեռագիրը (Տաշեան, Ցուց. 869—70): Ավելի ուշ է անդգամն Մալիսա՝ Շաղկերտ գյուղի տանուտերը, որ Թամամ

կամ Կատարեալ կույս նահատակի († 1690) հայրն էր (Ջբբ. պոմ. Բ. 128, նոր վկ. 521—2): Սրանից է Մալխաթուն ազգանունը:

ՄԱԼԻՈՒԹ, ար. ծագումն ինձ անհայտ. մի անգամ հիշատակված է՝

— Մալխութ ոմն, որի թոռը՝ Դուվաթ բէկ մի հող նվիրեց Յովհաննավանքին 1584 թ.—Ջբբ. սարկ. Գ. 21, Այրարատ 172 ր:

***ՄԱԼԷԱՄ**, < արար. مارهم marham «սպեղանի» բառի աղավաղյալ թրք. mahlam ձևից:

— 1. Մլիամ խաթուն, կին Սարգսի և մայր Յակոբ քահանայի, որ Կոստանդին Պենսենցի արքեպիսկոպոսի հետ գրել տվեց Սուլեյմանի Յայսմաուլուքը, 1311 թ.—Բակուրան, Կիպրոս կղ. 108:

— 2. Մլիամ, իգ. ազգական էր ստացող բրուտ Ստեփաննոսի. արդեն մեռած էր 1435 թ.—Ձեռ. Վասս. 370:

— 3. Մլխամշա (սեռ. Մըլխամշի ձևով), որդի տանուտեր բրուտ Ստեփաննոսի, որ Վանում, Կարապետ քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, 1435 թ.—Ձեռ. Վասս. 369:

— 4. Մլխամ, մերձավոր ազգական Ստեփաննոս Ղարիպշահի, որ Լիմ կղզում գրել տվեց մի Յայսմաուլուքը, 1457 թ.—Ձեռ. Թար. 104 ա, 105 ր:

— 5. Մալիամ խոջա, ազգական Սելյուկ խաթունի, որ Հայրապետ քահանային գրել տվեց մի Մաշտոց, 1466 թ.—Թորոս աղբ. Ա. 232, Բ. 337:

— 6. Մլխամ, հանգուցյալ որդի Ղարիպշահի, որ Արծկէի վանքում, Նիկողայոս եպիսկոպոսին գրել տվեց մի Աւետարան, 1486 թ.—Ձեռ. Վասս. 501:

— Ավելի ուշ ժամանակի հիշատակութուններ են Մալիամ 1501 թ. (Ձեռ. Վասս. 583), Մլխամ 1536 թ. (Բանասէր 1899, 300—301), Մխլամ 1565 թ. (Ձեռ. Վասս. 664), Մլամ 1640 թ. (անդ 897—8) և առանց թվականի՝ Մլխամ՝ Ձեռ. Վենետ. Բ. 36, Ձեռ. Վասս. 117, 233, 273, Մլխամ՝ անդ 342, 430 և 440:

ՄԱԼՂՈՋ, ար. ծագումն ինձ անհայտ. մի անգամ գտնուած է հիշատակված 1656 թ. (Նրեմ. չէլ. օրագր. 143, 175), որից և Մալոզեմեֆ ազգանունը (անդ 199):

ՄԱԼՄԵԼ, ար. ծագումն ինձ անհայտ. հիշատակված է մի անգամ ԺԸ դարում (Ձեռ. Արգ. յովհ. 164):

***ՄԱԼՈՒՄ**, ար. < արար. مارهم ma'ium «հայտնի, ծանոթ»

բառից. սրանից է Մալումեան ազգանունը: Մալում անունը հիշատակված է ԺԶ—ԺԷ դարերում. հնագույնն է 1587 թ. (Bodleian 107), ապա 1620 թ. (Սմբատեանց՝ Երնջակ 259), 1640 թ. (Տաշեան, Յուլյ. 703), վերջինը 1684 թ. (Ճանիկեան, Հնուլթ. Ակնայ 91, գրված Մալիմ՝ ըստ Ակնեցոց հնչման, ուր ա իւ):

*ՄԱԼՈՒՖ, ար. < արաբ. مالوف maluf «ընտելացած, մտերիմ դարձած» բառից: Մի անգամ գտնում եմ հիշատակված 1669 թ. (Ուղուրլեան, Պատմ. գաղթ. Լիվոն. 46):

*ՄԱԼՍՈՒԿ, սեռն անհայտ. արաբ. مالسوق malşuq «կրպցրած, միացրած» բառից: Մի անգամ գտնում եմ հիշատակված՝

— Մալուկ, որի հիշատակին մի խաչքար կա կանգնեցրած Գանձակի Սուլուկ գյուղին մոտիկ ավերակ վանքի հանգստարանում, 1447 թ.—Արձ. Արցախ 270:

*ՄԱԼՎԻՆԷ, իգ. եվրոպական նորամուտ անուն, գործածական էր Պոլսում:

† ՄԱԽԱԶ, ար. < հյ. Մաղխազ բառից սարքված: Մի անգամ հիշատակված ունինք՝

— Մախազ, հայազգի ոմն, չար և անօրեն մարդ, որին Հունաց Մօրիկ կայսրը (582—602) կարգեց կուսակալ Արևելից և ուղարկեց Հայաստան: Սա շինեց մի ամրոց Խորիան (կամ Ախուրեան) գետի ափին, Անիից հարավ. կոչվեց Մախազի բերդ և ապա ձևափոխվելով դարձավ Մաղասաբերդ—Սուտ-Շապհ. 4. Զքր. սարկ. Բ. 15. Շիրակ 124: Տաշեան, Յուլյ. 191. Իսկ ըստ Այրարատ 561՝ կառավարիչ Յունահայոց 593—4 թ:

*ՄԱԽԹՈՒՄ, ար. և իգ. < արաբ. مآختم māxtūm «կնքված, վրան կնիք դրված» բառից:

— 1. Մաղթում ըռէս, որդի Իսաևի, հորիդբայր Բարթուղիմէոս առաքյալի վանուց առաջնորդ Յովհաննէս արքեպիսկոպոսի, որ ստացավ Յայմաւուրքը 1438 թ.—Ձեռ. Թաւր. 41 ա:

— 2. Մաղթում ոմն, մերձավոր Յովհաննէս արքեպիսկոպոսի, որ Աղբակի Ասիսթան փյուղում ստացավ մի Աւետարան, 1458 թ.—Ձեռ. Թաւր. 69 բ:

— 3. Մաղթում, եղբայր Մկրտիչ քահանայի, որ Բիւրակաւում օրինակեց Ժողովածու քերթուածոց, 1469 թ.—Ձեռ. Վեներ. Բ. 1112—3:

— 4. Մաղթում, քեռի խոջա Խորշահի (Խ 10), որ Վանում,

Ագարիա կրեցին գրել տվեց մի Աւետարան, 1484 թ.—Ձեռ. Վասպ. 496:

— 5. Մաղթում, որդի Գրիգոր Ակնցի արքեպիսկոպոսի, որ գրել տվեց մի Աւետարան, 1516 թ.—Թորոս աղբ. Ա. 230:

— 6. Մաղթում, կին Մելիքսէթ քահանայի, 1582 թ.—Manus. brit. mus. 39 բ:

— Անհայտ թվականով են Միլթում, իգ. (Ձեռ. Վեներ. Ա. 622), Մալթում խաթուն (Ձեռ. Վեներ. Ա. 780), Մաղթում իգ. (Ձեռ. Թաւր. 113 ա):

*ՄԱԽՄՈՒՐ, իգ. < կամ արևել. թրք. مآخمر maxmur (տես Будагов 2, 248 բ) «թավիշ» բառից և կամ արաբ. مآخمر maxmur (աղավ. թրք. mahmur) «խումար դարձած, կիսահարբած» բառից: Հիշատակված է ԺԶ—ԺԸ դարերում: Այսպես՝ Մահմուդ 1521—9 թ. (Ձեռ. Վեներ. Բ. 382), Մալմուր ար! 1595 թ (Ձեռ. Վեներ. Ա. 694), 1652 թ. (անդ 740), 1666 թ. (Ձեռ. Վասպ. 928), Մալմուդ 1674 թ. (անդ 943), 1680 թ. (անդ 568), Մալմուր 1685 թ. (Ձեռ. Աղուլ.—Արրտ: 1911, 1011), Մահմուդ 1689 թ. (Ձեռ. Վասպ. 971), 1690 թ. (անդ 975), Մալմուր 1743 թ. (Ձեռ. Դադեան, Բ. 35 ա), անթվական՝ Ձեռ. Թաւր. 20 բ):

*ՄԱԽՈՒՄ, ար. պարսկական անուն. տես Յիզբուզիզ:

*ՄԱԽՍՈՒՏ, ար. < արաբ. مآخسود māqsūd «մտադրություն, նպատակ. 2. մտադրյալ բանը». Իբրև անձնանուն գործածական էր նաև թուրքերի մեջ. հմտ. Մաղսուտ Սուլթան Իկոնիոյ (արշավեց Կիլիկիա 1154 թ.—այլուր կոչված Մասուտ. տես Տաշեան, Յուլյ. 501): Գործածված է մեր մեջ ԺԵ դարից սկսած և շարունակվում է մինչև այժմ Պոլսում: Գրված է Մալսուտ, Մաղսուտ և այլ ձևերով: Այժմ Պոլսում արտասանվում է Ժղ. Մախսուտ (հմտ. Բաղդիբ Ռիփուլայի, էջ 248 Մախսուտ «անուն. 2. ցանկութիւն»): բայց վերածելով գրական հնչման՝ դարձրել են Մագսուտ, Մախսուտ, որից էլ Մագսուտեան ազգանունը: Հնագույն հիշատակությունն է Մասխուք 1557 թ. (Ձեռ. Վասպ. 660), որից հետո գալիս են՝ Մախսուտ 1567 թ. (Թորոս աղբ. Բ. 257), Մասխուդ 1594 թ. (Ձեռ. Վասպ. 736—7), Մախսուտ 1609 թ. (Ձեռ. Հալէպի, Ա. 341), 1616 թ. (Ձեռ. Վասպ. 852), 1624 թ. (Ձեռ. Վեներ. Ա. 834), 1628 թ. (Առաք. պտմ. 184), 1634 թ. (Թորոս աղբ. Բ. 430), Մաղսուտ 1652 թ. (Ձեռ. Վեներ. Ա. 740), Մախսուտ 1662 թ. (Ձեռ. Հալէպի, Ա. 106), և առանց թվականի՝ Մալսուտ (Bodleian 148 և Ձեռ. Վասպ. 628):

— Այս բուրբից շատ ավելի հին է Մազաւստ, որ զարմանալի կերպով ներկայացնում է գ բաղաձայնը ԺԳ դարում!

— Մազաւստ, ամուսին Մինայի, որ շինել է մի մատուռ 1231 թ.— տես Մինայ:

*ՄԱԿԱՐ, ար. (ավելի ուսումնական ձևն է Մակարիոս) < հուն. Μακάριος անունից, որից և լատ. Macarius, գերմ. Măcarius, ֆրանս. Macaire, ռուս. Макарий են: Բուն նշ. Եբրջանիկ, բախտավոր): Հայտնի է հնից Ս. Մակար եգիպտացի անապատականը (շուրջ 309—404 թ), որի վարքը մտել է Յայսմաուերքի մեջ և Վարք հարանց:

— 1. Մակար եպիսկոպոս Սիւնեաց, հաջորդ Երիցակի (2 դար).— Օրբ. Իա, հա.— սեռ. Մակարայ՝ Օրբ. Իա:

— 2. Մակար եպիսկոպոս Անտիոքի. գահակալել է մինչև 995 թ. որ իր մահվան թվականն է: Սրա եղբորորդին է հաջորդ Ն 4 Մակարը:— Ազգապ. 1187:

— 3. Ս. Մակար հայ, եպիսկոպոս և պաշտպան Բելգիայի Gand քաղաքի (Ժ դար).— Ալիշան, Յուշիկք Ա. 73, Սիսական, էջ 461:

— 4. Մակար հայկազն, եպիսկոպոս կամ պատրիարք Անտիոքի. Միքայել անուն մի իշխանի որդին էր. ծնվել է Անտիոքում, 970 թ. հետևեց եկեղեցականության իր հորեղբոր՝ Մակարի (Ն 2) մոտ, որ Անտիոքի եպիսկոպոսն էր. հաջորդեց նրան 995 թ: Իր չորս ազգականների հետ (Յովհաննէս, Պետրոս, Դաւիթ և Կոստանդին) Երուսաղէմ ուխտի գնալու ժամանակ, բռնըվեց և չարչարանքի ենթարկվեց (1000 թ): Անցավ Եվրոպա և իբրև պարզ ճգնավոր ման գալով ամեն կողմ, հուշակվեց իբրև հրաշագործ: Շրջագայեց Գերմանիայի Բավարիա և Մոզոնտիա գավառները. մի տարի մնաց Ֆլանդրիայի Գանտովիո վանքը, ուր ժանտախտով վարակվածներին խնամելով, ինքն էլ վարակվեց ու մեռավ 1012 թ: Մահվանից հետո այնքան հրաշքեր են կատարվել իր գերեզմանի վրա, որ իր մարմինը փոխադրեցին առանձին խորան (1067 թ) և լատին եկեղեցու սրբերի կարգը դասեցին:— Փափաղեան, Պատմ. եկեղ. 428, Ազգեր. Լիակ. վրք. սրբ. ԺԲ. 249. Չամչ. Բ. 858—860. Ազգապ. 1187:

— 5. Մակար, մի խաչքար է կանգնեցրել Հաղբատում 1023 թ.— Երզնկեանց՝ Հնախ. տեղագր. 55, Ազգագր. հանդ. է, էջ 409:

— 6. Մակար հայ, փախել է Իտալիա և սկսել է զրպարտել

հայոց եկեղեցին. Գրիգոր Վկայասէր կաթուղիկոսը գրել է այս առթիվ Պապին և Յովհաննէս քահանային էլ նվիրակ ուղարկելով նրա մոտ, խնդրել է քննել ու դատել այդ զրպարտիչ Մակարին (1080 թ).— Ալիշան, Շնորհ. էջ 35:

— 7. Մակար, օգնեց Յովհաննէս գրչին՝ արտագրելու համար Աւետարանը, Հոռոմ 1254 թ.— Չեռ. Վենետ. Ա. 409:

— 8. Մակար, կրոնավորական անուն Հեթում Ա Թագավորի, որ վանք մտավ ու մեռավ 1270 թ:— Հեթ. պատմ. լգ. Մաղաք. ար. 48. Վահր. ոտ. 227. Սամ. անեց. շար. 151. Պատմ. կիլ. 211. Դարդել 16. Նկարք. 105:— Սխալմամբ Հեթ. ԺՖ. Կ. և Մին. համդ. 46 համարում են կրոնավորական անուն Հեթում Բ Թագավորի, որ վանք մտավ 1294 թ՝ Յովհաննէս անունով (Ազգապ. 1745):

— 9. Մակար Հենեցի, միաբան Մշոյ Ս. Կարապետ վանքի նորոգեց մի Գանձարան, որ գրված էր 1483 թ.— Յովսէփեան՝ Մի էջ հայ արուեստի 45:

— 10. Մակար պատրիարք Անտիոքի, համարվում է հայ արաբերեն լեզվով գրել է իր ճանապարհորդությունը Կիլիկիայում, 1695 թ.— Սիսուան 191 ա:

— 11. Մակար Ա. Թեղուացի, կաթուղիկոս հայոց, հաջորդեց Գէորգ Դ-ին և նստավ 1885—1891.— Ազգապ. 4537—4659:

*ՄԱՀԱԻԶՈՒՆ, < պրս. 𐭠𐭣𐭥𐭩 𐭠𐭣𐭥𐭩𐭥𐭩 + 𐭠𐭣𐭥𐭩 afzūn «ավելի» բառերից. ամբողջը լինում է «ավելի (գեղեցիկ) քան լուսինը»: Մի անգամ հիշատակված է ԺԳ դարում, Գիւնէի վանքում կամ Կնէվանքում գտնված մի դամբանի վրա:

Այս է հանգիստ Մահաւղունի ՉԼԲ (1323) տես Արրտ. 1888, 446 և Սիսական 145:

ՄԱՀԲԱԲ, ար. ծագումն անհայտ. Թերևս ուղղելի Մահբաբ: Հիշատակված է մի անգամ 1654 թ. (Տաշեան, Յուց. 844 բ):

*ՄԱՀԲԱՆՈՒ ԻԳ. < պրս. 𐭠𐭣𐭥𐭩 𐭠𐭣𐭥𐭩𐭥𐭩 + 𐭠𐭣𐭥𐭩 bānu «տիկին» բառերից:

— Մահբանու, դուստր Մեծն Տրդատի և քոյր Խոսրով Բ Կոտակի, որի մահից հետո կառավարեց երկիրը: Իր անունը անցել է Պարսից Թագավորների ցանկի մեջ.— Վրաց աղբ. Բ. 96 (նրա մասին ընդարձակ պիտի խոսվի այդ գրքի Դ հատորում):

*ՄԱՀԲԱՄ, ԻԳ. < պրս. 𐭠𐭣𐭥𐭩 𐭠𐭣𐭥𐭩𐭥𐭩 + 𐭠𐭣𐭥𐭩 barm «երված» բառից. ամբողջը նշանակում է լուսնաբեր, լուսնից

բերված: Բայց կարելի է մեկնել նաև շուբանի նման լուսափայլ կուրծք ունեցող (Իբր պրս. ք. bar «կուրծք, լանջք» բառից): Իբրև անձնանուն հիշատակված է մի անգամ 1690 թ.— Ձեռ. Դադեան, Ա. 49 ք:

ՄԱՀԲԻԹ, իգ. ծագումն ինձ անհայտ. հիշատակված է մի անգամ 1657 թ. (Միսական 75 ք):

***ՄԱՀԲՈՒԲ**, իգ. < արաբ. مهابه mahbüb «սիրելի, սիրեցյալ» բառից. հիշատակված է ԺԶ—ԺԷ դարերում. հնագույնն է 1544 թ. (Տաշեան, Աւս. Ստ. Կալիսթ. 158), Մահբուբ—Սուլթան 1609 թ. (Bodletan 109), Մահբուբ 1610 թ. (Ձեռ. Դադեան, Ա. 9 ա), 1621 թ. (Ձեռ. Հալեպի, Բ. էջ 133 ա), Մահպուպ 1623 թ. (Ձեռ. Վենետ. Ա. 629), Մահպուպ մր. 1645 թ. (Թորոս աղբ. Բ. 376), Մահպուբ՝ անթվական (Ձեռ. Թաւր. 39 ք), Մահպուպ՝ 1657 թ. (Միսական 35, 37).—Այժմ գործածական է թուրքերի մոտ:

Մահկան տես Մեհկան:

***ՄԱՀԴԻ**, ար. < արաբ. Mahdi հանրածանոթ անունից: Այս անունն է կրում Մահմեդականների 12 գլխավոր իմամներից մեկը, որ Հիջրեթի 250 թվին անհետացավ մարդկային տեսությունից և աշխարհի վերջում նորից պիտի երևան գա: Բուն նշ. «նվիրյալ»: Լինելով մահմեդական հավատալիքի բառ, անգործածելի է մեր մեջ: Բայց զարմանալի կերպով մի անգամ հիշատակված է՝

— Մելիք Մահի Ազգեկցի, մեռելու թաղվել է Ս. Աստուածածնի մատուռում, ինչպես արձանագրում է Առևլավանքի առաջնորդ Չմշկածագցի Գէորգ եպիսկոպոսը՝ իր արտագրած Աւետարանի հիշատակարանում, 1443 թ.—Թորոս աղբ. Բ. 350:

ՄԱՀԹՈՒԽ, ար. ծագումն ինձ անհայտ. մի անգամ հիշատակված է 1654 թ. (Ձեռ. Հալեպի, Ա. 127 ք) և 1661 թ. (անդ 75 ք). երկուսն էլ միևնույն անձն է:

***ՄԱՀԻ**, իգ. < պրս. مَاهِي Māhī անունից, որ ծագում է «māh «լուսին» բառից և նշանակում է «լուսնային». հմտ. Մահի ոմե հիշատակված մի կնիքի վրա և Մահի բանաստեղծը (Justi 184 ք): Մեր մեջ հիշատակված է մի անգամ 1557 թ. (Ձեռ. Դադեան, Ա. 8 ա) և մի ուրիշ անգամ էլ 1687 թ. (Ձեռ. Թաւր. 24 ք):

Մահի տես Մաի:

***ՄԱՀՄԱՏ**, ար. թեև շատ նման է արաբ. ماحد Mahmad անվան (բուն նշ. «գովյալ, գովելի»), բայց չի կարելի դնել այս բառից, որովհետև 1) բառակերպի տ համապատասխան չէ արաբ.

մին. 2) է դարում դեռ արաբական ազդեցությունը այնքան զորացած չէր կարող լինել, որպեսզի բառեր, մանավանդ անուններ փոխ անվեին, այն էլ հեռավոր Ազվանքում. 3) արաբական կրոնի հիմնադիրը հիշեցնող այսպիսի մի անուն սրբապղծություն պիտի համարվեր գործածել քրիստոնյաների մեջ: Ուստի լավագույն եմ համարում դնել պչ. Māhmāt=պաղենտ. Mahmād անունից, որ բուն նշ. «լուսնիմաստ» (որ իմաստուն է լուսին իզիդի միջոցով) Justi 187 ա:

— 1. Մահումատ ի Ղանքարեան, իշխան ազվան (է դար). —հրտր. Սամ. անեց. 286:

— 2. Մահուատ ի Շերոյեան, իշխան ազվան, Դղմանց տեղանց ցեղից (701 թ). — Կղկնտ. Գ. ք, Ժ:

***ՄԱՀՄԼԻԿԷ**, իգ. (հիշտ ձևը հայտնի չէ, որովհետև կա սրայն տես. Մահմլիք). < պրս. ماله melike «լուսին» + արաբ. ملك melike «թագուհի» բառերից: Հիշատակված է մի անգամ Լմբատայ վանքի անթվական մեծ արձանագրության մեջ, իբրև «մայր տեառն Գրիգորոյ արքեպիսկոպոսի մայրաքաղաքին Անույ և նահանգին Շիրակայ... որ էր հաւրելաջար աստուածապատիւ տեառն Բարսղի»: Այս տիտղոսներից երևում է որ սույն Գրիգորն է Դրիգոր Ապուղամբնց (№ 262), որ հիշված է Շիրակի արձանագրությանց մեջ 1213—27 թվերին: Ուստի Մահմլիք կինն է Ապուղամբ մապիսարոսի (№ 4):

ՄԱՀՈՒՏ, սեռն ու ծագումը ինձ անհայտ. մի անգամ հիշված է ԺԵ դարում:

— Մահուտ մահտեսի. ամեն օր տասը լավաշ հաց էր բերում Մկրտիչ Նաղաշին, երբ սանկարագրողում էր Աստուածաշունչը՝ 1418—22 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 115:

†ՄԱՀՏԵՍԻ, ար. < հյ. մահտեսի «Երուսաղէմ ուխտի գնացած» բառից, որ փոխառյալ է արաբ. موقداسي muqdasī հոմանիշից և հայերենում այսպես ձևափոխված: Իբրև արական անձնանուն գործածված է անթվական մի հիշատակարանում՝ Մղտեսի ձևով (Manus. brit. mus. 55 ք): Մի անգամ էլ գործածված է Մահդասիպապ ձևով՝ 1624 թ. (Տաշեան, Ցուց. 780): Բայց արդյոք այս վերջինը պետք չէ՝ հասկանալ «մահդասի Պապ»: Ավելի որոշ է Ձեռ. Վասպ. 116 «քււերն իմ Մահթասուն», որից երևում է, որ Մահթասի իգական անուն է: Այս տողը գրողն է Կիրապոս երեց Բաղիշեցի (№ 150), որի հայրն է Ջանիբէկ, մայրը Նիգար, Կղբայրը Յակոբ, հորեղբայրը Ասոմ կրոնավոր են (1487 թ):

Նույն անձը հիշված է նաև Նոտարք 230, նույն ազգակցական կապերով (տես Կիրակոս Ն 141): Սրանից հետևում է որ պետք է իրար միացնել Կիրակոս Ն 141 և 150: Արդ՝ Նոտարքի մեջ Կիրակոսի քրոջ հիշատակութունը հետևյալ ձևով է. «քրեւրցն մահգասի Սալչուկին և Հնազանդին»: Այս հիշատակութունից երևում է որ Ձեռ. Վասպ. 116 Մահբասուն պետք չէ առնել իբրև հատուկ անուն, այլ իբրև ածական և գրել փոքրատառ: Այս երկու «մահտեսի»-ները Չնջելուց հետո, մնում է միայն առաջին Մղտեսի ձևը, որի վրա կարելի է չկասկածել, քանի որ Մուղղսի անունը այժմ էլ երբեմն լսվում է: Կա նաև ոմն Տեր Մոստեսի 1649 թ. (Ձեռ. Սեր. = ՀԱ 1925, 574):

ՄԱՀՐՈՒՄ, իգ. ծագումն ինձ անհայտ. մի անգամ հիշատակված է 1690 թ. (Սմբատեանց, Երնջակ 296):

*ՄԱՀՐՈՒՄ, ար. կարելի է բացատրել կամ պրս. ماهرا կամ ماهر mahra «բուսանադեմ» և կամ արաբ. ماهر mahrum «զուրկ, զրկված»: Առաջինը հարմար լինելով իզականի, երկրորդը ավելի հավանական է թվում: Հիշատակված է 1681 թ. և գրված է Մեհրում (Ջամբո 165, նաև 254):

ՄԱՂԱՄԷԼԻՔ, ար. թեև վերջի մասը հայտնի է, բայց ինձ անծանոթ է առաջին մասը: Դառիթ բէգի ժամանակ հիշատակված անուն է (տես Սիսական 422 ա):

Մաղաս տես Մախազ:

*ՄԱՂԱՔԻԱ, ար. < եբր. מלאכי Malāki անունից՝ հուն. Μαλαχίας (Փր. Malachie ևն) տառադարձութեան միջոցով: Մագում է 𐤌𐤎𐤏 malāk բառից և բուն նշանակում է «հրեշտակ» (Gesenius 425—6): Հմտ. Մաղաքիա... անուանակիր սուրբ հրեշտակին (Յս. որդի, էջ 56). Մաղաքիաս հրեշտակ էր և տեսիլամբ և անուանադրութեամբ (Սարգ. ա. պետ. բ. էջ 263). Մաղաքիասն յեբրայեցի լեզուն հրեշտակ լսի (Լմբ. ժբ. մարգ. էջ 229 = Մագա. ա. 1). Մաղաքիաս, որ կոչի հրեշտակ (Անկ. գիրք հին կտ. 217): Այս պատճառով էլ Մաղաքիա մարգարէի անունը երբեմն թարգմանված է «հրեշտակ». ինչ. Իրենէոս, Ընդ. հերձ. էջ 57, 75, 65, Եւս. քրոն. Ա. էջ 184, Բ. էջ 202 (տես Վարդանեան ՀԱ 1911, էջ 50): Գործածված է մեր մեջ ժԳ դարից սկսած և այժմ էլ երբեմն պատահում է: Կրճատ ձևն է Մաղաք. (օր. Մագա՝ եղբայր Վառվառէ Կարնեցի կույսի, որ նահատակվեց 1810 թ. տես Նոր վկ. 647): Սրանից էլ Մաղաքեան ազգանունը:

— 1. Մաղաքիա հիշատակապիր. 1248 թվին Հռոմկլայում

գրված մի Աւետարանի հիշատակարանում գրում է թե Սով գղեկի մենաստանը հիմնել է Մեօրոք վարդապետը՝ 1234 թ.—Թորոս աղբ. Բ. 351:

— 2. Մաղաքիա արեղա, պատմիչ ժԳ դարու. աշակերտ Վանական վարդապետի, արեղա եղավ Ակնբերի վանքում. գրել է «Պատմութիւն վասն ազգին Նետողաց» (այն է Թաթարաց): Այս գիրքը տպված է Պետերբուրգ 1870, բայց ավելի լավ է Երուսաղէմի նույն թվի տպագրութունը, որ սխալմամբ վերագրված է Վարդան պատմիչին: Գրվածքը համառոտ պատմութունն է Թաթարների ծագման և աշխարհակալության: Պատմում է հատկապես Սմբատ Գունդստապիլի և Հեթում Ա թագավորի ճամբորդության և Թաթարաց խանի հետ կնքած դաշնագրության մասին, ինչպես նաև Եգիպտացոց արշավանքը Կիլիկիա, Լևոն Գ-ի գերութունը և վերադարձը (1268 թ), որից հետո հորը՝ Հեթումի ձեռքով պսակվում է թագավոր («1270 թ»): Այստեղ վերջանում է Մաղաքիայի Պատմութունը.—սեռ. Մագաքիայ՝ Մաղաք. ար. 1.—Ջարբ. Նոր մատեն. էջ 149—153 (սխալմամբ դնում է պատմիչ ժԳ դարու). Յովնանեան՝ Հետազոտ. նախն. ռամկ. Ա. էջ 239—249:

— 3. Մաղաքիա գրիչ. օրինակեց Կանոնագիրքը Կաֆա (Թէոդոսիա) քաղաքում, 1368 թ.—Ձեռ. Կարին. 45. Ջարբ. Թրգմ. 490:

— 4. Մաղաքիա վարդապետ Ղրիմեցի. խոտամբեր ճանաչող, Կաֆա քաղաքից. մեծահարուստ մարդու զավակ էր. ուսանելու համար եկավ Հայաստան և Տաթևում աշակերտեց Յովհան Ուրտունեցուն, որից ստացավ վարդապետական աստիճան: Ուխտի գնաց Երուսաղէմ և վերադառնալով Հայաստան, Նախիջևանի գավառում երկու վանք հիմնեց: Ձինվելով կաթոլիկության դեմ, հաջողությամբ մաքառում էր, գործ դնելով իր ամբողջ հարստութունը և մինչև իսկ նյութական ուժ կամ բռնի միջոցներ: Որից զայրանալով ունիթոսները՝ հորդորեցին իր կաթոլիկ սանամորը և նա թունավորելով սպանեց նրան «1384 թ»: Թաղվեց Երնջակի վանքում (գերեզմանի մասին տես Սմբատեանց՝ Երնջակ 362): Իր կյանքը անցել է Յայմաուրքի մեջ.—Յայմ. հոկտ. 21. Մամ. անեց. շար. 170. Մեծոփ. 15, 39. Տաթև. ամ. 715.—սեռ. Մաղաքիայ՝ Մեծոփ. 17.—Մաղաքիայի՝ Յայմ. հոկտ. 21. Ջամյ. Գ. 447—9, Սիսական 359, 363, 364, 378, 507.—(Երևի նույնն է ակնարկում Նոտարք 85 գրված մի հիշատակարանը, որ գրված է 1427 թ)

→ 5. Մաղափիա աւագերեց, իր պապի եղբոր թոռան՝ Պետրոսի հետ միասին շինեցին Թէոդոսիայի բերդը. ապա գնացին Աղթամար՝ իրենց ազգական Յովհաննէս վարդապետի մոտ (ԺԴ դար).—Հայասպ. 582:

— 6. Մաղափիա կուսակրոն տբեղա, առաջնորդ Պառուազբակ վանից, 1421 թ.—Ձեռ. Սեր.—ՀԱ 1927, 313:

— 7. Մաղափիա եպիսկոպոս Կաֆայի. նույն տեղի Ձենովացի կառավարիչ Paolo Imperiali-ի հորդորով գրեց Սսի Կոստանդին 2 կաթողիկոսին և առաջարկեց նրան, որ մի պատվիրակ ուղարկի՝ մասնակցելու համար Ֆլորենցիայի պապական ժողովին «1438 թ» (Աղգապ. 2080): Այս դիմումը լատինեերենից թարգմանելով հրատարակեց Պալմեան 299—301: Այստեղ ստորագրում են Կաֆայի հայերից 50 հոյի՝ կրոնավոր և աշխարհական: Անունների մի մասը շատ է աղավաղված. ինչպիսի Օլոյ պէյ Սանսայ, Քայարէս Փուրկոյ, Քոյիչ Դորակալեան, Տիրեմպաքալ ևն ևն: Այս պատճառով էլ նույն անունները չվերցրի բառարանիս մեջ, բացի երեքից, որոնք են՝ Աւաղապրոն, Համբարձում և Պարոնվարդ:—Մաղափիա եպիսկոպոսը հիշվում է դեռ 1439 թ. իբրև առաջնորդ «Հոնաց աշխարհին և Գալարիայ նահանգիս Սալլիսթ Լըրիսի և Կաֆայիս մայրաքաղաքիս» (Նօտարք 119):

— 8. Մաղափիա տբեղա, գրիչ. Աբրահամ քահանայի խընդբանք, Կաֆայում, Ս. Անտոնի և Ս. Աստուածածնի վանքում օրինակեց Աւետարանը՝ 1439 թ.—Նօտարք 119:

— 9. Մաղաղայ եպիսկոպոս, իր հորեղբոր Պարսամ արքեպիսկոպոսի գերեզմանի վրա կանգնեցրել է մի խաչ՝ Գանձակի Փիփ գյուղում, 1457 թ.—Արցախ 301 > Ազգագր. հանդ. Ե. էջ 311:

— 10. Մաղափիա կրոնավոր, գրիչ. Երբրանու Ս. Աստուածածին վանքում օրինակեց Աւետարանը 1463 թ.—Սմբատեանց, Երնջակ 314:

— 11. Տէր Մաղափիա. Քորձենի Քլպաշի վանքում, Ս. Կարապետ եկեղեցու քահանաներից մեկը, հիշված է 1464 թ.—Թորոս աղբ. Բ. 341, Նօտարք 218:

— 12. Մաղափիա, ազգական Ալեքսիանոս եպիսկոպոսի, որ Արքայից վանքում օրինակեց Աւետարանը, 1486 թ.—Ձեռ. Նոր-Բայազ. 11 ա:

— 13. Մաղափիա, գրիչ. Գարոսի անապատում արտագրել

է Գր. Նազիանզացու Աստուածաբանությունը և այլ գործերը՝ 1497 թ.—Ձեռ. Կարին. 6:

— 14. Մաղափիա գրիչ. օրինակել է Եւագրը՝ ԺԵ կամ ԺԶ դար.—Սարգիսեան, Եւագր. ներած. ՃԶԴ:

— 15. Մաղափիա վարդապետ Դերջանցի. հմուտ և շինարար մարդ էր. դնաց Պոլիս՝ Սուլթան Սիւլէյմանի մոտ և հաջողեց դադարեցնել մանկաժողովը Դերջանից և Բաբերդից «1545 թ».—Աղթամ. 12. Առաք. պտմ. 448. Չամչ. Գ. 513. Ազգապ. էջ 2237:

— 16. Մաղափիա ճգնավոր վարդապետ Բաբերդցի. միաբան վահանաչէն գյուղի Ս. Ստեփաննոս վանքի. ճարտար գրիչ էր. ամբողջ ժամանակը լուսեթյամբ անցկացրեց նույն վանքում և բնավ դուրս չեկավ: Իրշեր-ցերեկ անդադար գրում էր և օրինակում Սաղմոս, Աւետարան, Շարակնոց, Ուշոց, Յայսմաուրք, Աստուածաշունչ և այլ կրոնական գրքեր. որոնցով լցրեց ամբողջ Քապեանց երկիրը: Ո՛չ ցիրեկն էր հանգստանում և ոչ գիրշերը քնում. երեսու յանկողնի ոչ ննջէր, այլ սակաւ մի ոյժ առնելոյ աղագաւ դնէր զգլուխն ի վերայ շիքիւնին և նստեալ նընջէր մէկ ժամ կամ երկու և դարձեալ փութով զարթնոյր և միւսանգամ աշխատէր ի գրելն: Կենսագրությունը տալիս է Գրիգոր Իարանաղցին (Երուսաղէմ 1915, էջ 407), որ 1591 թ. խոսած ժամանակ ասում է սրա մասին ճեղեալ ի մերձ ժամանակիս մերձ:

— 17. Մաղափիա դպիր Ճէվահիրճեան, պատմիչ. ունի Ժամանակագրութիւն, որ սկսում է հայոց թվականի սկզբից և հասցընում է մինչև 1707 թ: Չամչեանը այստեղից է քաղել իր պատմությունը՝ հտ. Գ. էջ 723—760: Նրա անունով կա նաև «Գաւազանապիրք կաթողիկոսացն Հայոց», որ գրել է 1713 թ: Ձեռագիրը գտնվում է այժմ Վենետիկում (հիշատակում է Թորգոմեան, Ստամպուլայ պատմ. Բ. 816):—Չամչ. Գ. 723. Հայասպ. 134:

— 18. Մաղափիա Օրմանեան, պատրիարք Պոլսի 1896—1908 թ. իբրև տաճկաներ և հակահեղափոխական գահազուրկ եղավ Տաճկական Սահմանադրության հռչակմամբ: Մեռավ 1918 թ: Ունեցել է գրական բազմարդյուն գործունեություն. իր գրչին է պատկանում եռահատոր Ազգապատմւմը, որ ամենից ընդարձակ Հայոց պատմությունն է քրիստոնեական թվականի սկզբից սկսած մինչև 1912 թ. այստեղ իր մասին խոսում է էջ 5069, 5384, 5403:

Մաղեճտրոս տես Մագեճտ:

† ՄԱՂԽԱԶ, ար. < հյ. մաղխազ բառից, որ նշանակում է արքայական պահապանների գլխավորը: Տես և Մախազ:

— 1. Մաղխազ նահապետ, խոռ Հայկազնի ցեղից. Վաղարշակ թագավորը (149—127 Ն. Ք.) կարգեց նրան արքունի թիկնապահապետ և նախարար: Նրա ցեղն էլ կոչվեց խորխուռուհի.— խոր. Բ. է. Ասող. Ա. Ե. Սամ. անեց. 48:

— 2. Մախազ իշխան Անձևացեաց, ներսէսի ուղեկիցներից էր Կեսարիա օժման գնալու ժամանակ «353 թ».— Մեսր. եր. 25:

*ՄԱՂՍՈՒՄ, իգ. < արաբ. արա ma'şūm «անմեղ. 2. անմեղ մանուկ» բառից, որ Պոլսահայ բարբառումն էլ գործածական է մախսըմ ձևով (նույնը նաև խրիմ-Ն. Նախիջևան): Իբրև իգ. անուն գործածված է ժԶ—ժԷ դարերում: Հնագույնն է Մաղսում 1521—9 թ. (Ձեռ. Վենետ. Բ. 382), որից հետո են Մաղսում 1534 թ. (Տաշեան, Տուց. 434), Մախսում 1549 թ. (Սաղբակեանք 243, այլ ոմն Ձեռ. Վասպ. 651), Մաղսում 1554 թ. (Ձեռ. Վասպ. 98), Մախսում 1579 թ. (անդ. 575), Մաղսում 1580 թ. (անդ 32), Մահսում 1602 թ. (անդ 803), Մաղսում 1608 թ. (անդ 832), 1648 թ. (անդ 911), Մահսում (անթվական՝ Manus. britt. mus. 66 ա):

† ՄԱՄԱ, իգ. < հյ. մամ «տաս կամ մայր» բառն է. նկատելի է որ արգակցական անունները հաճախ իբր անձնանուն են գործածվում. հմմտ. պրս. Մամ ոմն կին պարսիկ (Վրդ. պտմ. տպ. 1862, էջ 100), Mamūyeh հարձ Մժբինի մետրապոլիտ Բարձումայի (Justi 189 ա), պղ. Papak, ասոր. Bābā, Māmā արական անուններ (Հիւբշ. 50), հյ. Պապ. Բարա, Հայրիկ, Եղբայր են: Այս անունները գնելով իրենց զավակների վրա՝ ծնողները ցանկանում են կենդանի պահել նախորդների հիշատակը: Այս անվան հետ նույնանում են Մամախաթուն և Մամատիկին անունները, ինչպես նաև Մամաք, Մամքան և Մամուշ որոնք տես իրենց կարգին: Ծն այստեղ հիշում եմ միայն այն դեպքերը, երբ Մամա գործածված է առանձին:

— 1. Մամա թագուհի, դուստր Կիւրիկէ Գ թագավորի, ջուլը Աբաս Բ-ի և Թամարի, երկրորդ կին Սաչենի Հաստն (№ 23) իշխանի, որի հետ գնաց Դատիվանք, ուր իր տազը՝ Գրիգորիս (№ 194) առաջնորդ էր, և երկուսն էլ կրգնավոր դարձան (1182 թ.)—Justi 189 ա, Հայտպ. 392, Կրպտ. կպս. Դօփեանք 49:

— Այս Մաման խորթ մայրն է Վախտանկ Սաչենցու, որ օգնեց Մխիթար Գոշին՝ շինելու Նոր Գետիկը, 1191 թ.—Արձ. Սմբատեանց՝ Գեղարք. 173:

— 2. Մամա (սեռ. Մամիկ ձևով), դուստր Յովհաննես, որ նրա հիշատակին, Կողբի մի այգին նվիրել է ինձիօնից վանքին, 1216 թ.—Ազգագր. հանդ. Ա. 45, Արրտ. 1904, 990:

— 3. Մամա (սեռ. Մամայիկ), կին Վասակ իշխանի Սաչենցույ († 1224—5. թ), որդույ Սաղբակ Բ-ի. հիշված է ամուսնու անթվական մի արձանագրության մեջ՝ Կհառուի կաթուղիկէ հկեղեցու շինության առթիվ, որ տեղի ունեցավ 1214 թ. Մաման էլ մի այգի է նվիրել նույն վանքին:—Արձ. Շահխաթ. Բ. 196, Այրարատ 263 (որ Ալիշան հայտնում է թե այս Վասակը քաջն Պոռի հայրն է և արձանագրությունն էլ ժԳ դարի առաջին քառորդից է). Արաքս 1892, Ա. էջ 28, Սաղբակեանք, էջ 78:

— 4. Մամա (որոշիչ հոդով Մամեկ), դուստր Խնդուբէկի (№ 3) մայրն է Շիրազ խաթուն, որ նորոգել տվից մի հին Աւետարան 1470 թ.—Թորոս աղբ. Բ. 356:

— Աղիլի ուշ ժամանակից ունինք Մամա 1588 թ. (Ձեռ. Հայէպի, Ա. 233 ա), Մամա կին ոմն 1610 թ. (Ձեռ. Դադեան, Ա. 9 բ) և 1727 թ. (Տաշեան, Տուց. 341 բ):

† ՄԱՄԱԴԻԿՆԱ, իգ. < նույն Մամա անունից + վրաց. მამა deda «մայր»: Հիշատակված է մի անգամ ժե դարում:

— Մամայիղիայ, հանգուցյալ դուստր Թումայի՝ կղբոր խոջա Ղուբաթի, որ Արաշ գեղաքաղաքում գրել տվից մի Աւետարան, 1490 թ.—Սմբատեանց՝ Երնջակ 257:

*ՄԱՄԱԼՈ, ար. < վրաց. მამა mama «մայր», მამული mamilo «հայրիկ», მამული mamali «արու, քերթ» բառից: Մի անգամ գտնում եմ հիշատակված 1721 թ. (Ջամբո 209):

† ՄԱՄԱԽԱԹՈՒՆ, իգ. նույն Մամա անունից՝ խաբուն պատվանունով: Ավում է նաև Մամխաբուն: Հիշատակված է ժԲ—ժԷ դար:

— 1. Մամխաբուն Հօռեցի, դուստր Սաչերիսի՝ որդույ Աբրահամ Հօռեցու. հայրը 8 խանութ, 3 տուն և մի այգի էր նվիրել Բագնայրի վանքին 1209 թ: Դուստրը՝ Մամխաթունն էլ սրանց վրոս ավիացրեց ևս մի խանութ: Տասը տարի հետո վախճանվեց խեղճ աղջիկը՝ առանց զավակ ունենալու. ուստի իբրև հիշատակ կառուցել էր Անիի արևելյան պարսպի աշտարակը, որի

վրա իր անունով յետ մահու մի արձանագրություն կա՝ 1219 թ:—Արձ. Շիրակ 117, 43:

— 2. Մամախաթուն իշխանուհի, զուտոր Ապուսերհի, կին Վաչէի Վաչուտեանց՝ իշխանաց իշխանի Արագածոտն գավառի, որդւոյ Սարգսի Վաչուտեանց. մայրն է Քրդի և Վաչուտի: Իր ամուսնու հետ միասին բազմաթիվ նվերներ են արել վանքերին և այս առթիվ հիշված են 1213—29 թվերի արձանագրութեանց մեջ: Կեչառու վանքին մի այգի են նվիրել 1213 թ. շինել են Սաղմոսավանքի Ս. Սիոն եկեղեցին 1215 թ. մեծ նվերներ են արել Յովհաննավանքին 1217 թ. տասը տարի ուխտի են գնացել Հաղարատ և միշտ նվերներ են արել. իսկ 1220 թվին՝ Մամախաթունը մի ձիթանք է նվիրել: Հառիճի վանքին նվիրել են երկու այգի 1221 թ. իսկ 1229 թվին Հոռոմոսի վանքում շինել են նշխարատունը, գրատան մի այգի և եկեղեցուն էլ սպասներ են նվիրել: Այս բոլորից դուրս նվերներ են արել նաև Սանահնի վանքին: Մամախաթունը ունի իր սեփական արձանագրությունը Բջնիի մենաստանում 1211 թվից, բայց միայն մի տողն է մնում: Ինքը շինեց Տեղերի եկեղեցիները 1232 թ. այս թվին էլ մեռավ և թաղվեց Տեղերում, ուր մնում է իր գերեզմանը: Հիշված է նաև իր որդի Քրդի մի արձանագրության մեջ 1250 թ:—Արձ. Շահաթ. Բ. 99, 101, 122, 175, 192, 264, Այրարատ 146—7, 162, 168, 169, 253, 256, 261, Շիրակ 161, 2քր. պտմ. Գ. 16, 18, Բժշկեան՝ Ճանապ. Ի Լեհ. 71, Երզնկեանց՝ Հնախ. տեղագր. 26, Ազգագր. հանդ. Գ. 279, ՀԱԲԻ 2, 45—47, Բանաս. 29, 31:

— 3. Մամախաթուն, զուտոր Քուրդի Վաչուտեանց՝ իշխանի Արագածոտն գավառի. նախորդի թոռն է. մանկահասակ մեռնելով՝ հայրն ու մայրը (Սորիշահ) նրա ունեցած գույքը վաճառեցին և շինեցին նրա անունով Սաղմոսավանքի գրատունը և մատուռը, որ ոսկեառուփ Աւետարանով և զանազան սպասներով զարդարեցին, 1235 թ:—Արձ. Շահաթ. Բ. 123, Այրարատ 163, Բանաս. 1903, էջ 31:

— 4. Մամախաթուն, կին Հասանի (Թերևս N 23 Հասանն է), որի թոռը մի արձանագրություն է թողել Խաչենի Քուրատակ գյուղում 1265 թ:—Արցախ. 168:

— 5. Մամախաթուն, զուտոր Հասան-Ջալալ-Իոլայի՝ մեծ իշխանի Սաչենոյ, երկրորդ կին Ումեկի՝ որդւոյ Ճարի, մայր Վախտանկ իշխանի Տփղիսեցւոյ. երկու անգամ ուխտի գնաց Գանձա-

սարի վանքը, 1268 և 1286 թվերին:—Արձ. Շահաթ. Բ. 373, Justi 189 ա, Յովսէփեան՝ Նիւթեր և ուս. Ա. 7, 10:

— 6. Մամայ խաթուն, կին Պապաքի և մայր Մխիթար քահանայի, որ Որոտանի Աղիտու վանքում գրեց մի Աւետարան, 1296 թ:—Սմբատեանց՝ Երնջակ 201:

— 7. Մամախաթուն իշխանուհի, կին Ջաջու իշխանի. Ամբերդում, Սարկաւազ գրչին գրել տվին մի Աւետարան, 1310 թ:—Ձեռ. Կարին. 17:

— 8. Մամախաթուն, կին Գրիգորիսի՝ հոգևոր եղբոր Սարգիս արեղայի, որին երկուսով օգնում էին, երբ սա Գլաձորում օրինակում էր Ոսկեփորիկը՝ 1317 թ:—Ձեռ. Վենետ. Բ. 857—8, Սիսական 133 բ:

— 9. Մամախաթուն, կին Յովանէս երեցի և մայր Յովհաննէս գրչի, որ օրինակեց Աստուածաշունչը՝ 1319 թ:—Ձեռ. Վենետ. Ա. 20:

— 10. Մամախաթուն, մայր (Թե կին) Մարտիրոս գրչի, որ գրեց Աւետարանը Գաւուն միայնակյացի համար, 1330 թ:—Ձեռ. Վենետ. Ա. 770:

— 11. Մամախաթուն, մորաքույր Կրակացի Ներսէս արեղայի, որ Երուսաղէմում օրինակեց ձառընտիրը 1335 թ:—Ձեռ. Վենետ. Բ. 348:

— 12. Մամախաթուն, զուտոր Ելիկումի Օրբելեանց, կին Էաչի իշխանի՝ որդւոյ Ամիր Հասանի և թոռան Պոօշ իշխանի Սաչենոյ, Էաչին մեռավ 1317 թ. այս թվին հիշված է կինը՝ Ճախաթարի արձանագրության մեջ և մի անգամ էլ թանաթի վանքի մի արձանագրության մեջ՝ 1339 թ:—Այրարատ 269, Սիսական 121, 156:

— 13. Մամախաթուն, զուտոր իշխանի և քույր Մկրտիչ կուսակրոն քահանայի, որ Կաֆայում գրել տվեց մի Աւետարան, 1344 թ:—Ձեռ. Սեբ. = ՀԱ 1926, 237:

— 14. Մամախաթուն, կին Յովհաննէսի և մայր Տիրատուր անուն ստացողի, 1356 թ:—Տաշեան, Տուց. 394:

— 15. Մամախաթուն, քույր Ավրամի՝ մեծ հոր Յակոբ սարկավազ գրչի, որ օրինակեց Կիւրդի Կոչումն ընծայութեան գիրքը, շուրջ 1358 թ:—Ձեռ. Թաւր. 28 բ:

— 16. Մամախաթուն, կին Ոսկեհերի և մայր Գէորգ կրոնավորի, որ ստացավ Իգնատիոս վարդապետի Մեկնութիւն Դուկասու, 1363 թ:—Սմբատեանց՝ Երնջակ 228:

— 17. Մամախաթուն, կին Վարդան քահանայի, որ Երզրն-
կայում գրել տվեց մի Աւետարան և ապա վաճառեց մի ուրիշ
Վարդան քահանայի, որդւոյ Լուսերէցի? 1397 թ.—Ձեռ. Սեր.—
ՀԱ 1926, 45:

— 18. Մամախաթուն, կին Աւագ քահանայի (ԺԴ դար).—
տես Մերկեռ մանկտաւագ:

— 19. Մամախաթուն, դուստր Ղազարի և քույր Սարգիս ա-
բեղայի, որ Վանում գրել տվեց մի Աւետարան, 1437 թ.—Ձեռ.
Վասպ. 376:

— 20. Մամախաթուն, կին պարոն Բէկթամուրի, որ Դարա-
նաղեաց (Կամախ) գավառի Մնանաոճի մենաստանում գրել տվեց
մի ճաշոց, 1439 թ.—Նոտարք 120:

— 21. Մամախաթուն, մերձավորն է տանուտէր Մանկտա-
ւագի, որ Մցի գյուղում գնեց մի Աւետարան, 1455 թ.—Ձեռ.
Վենետ. Ա. 582:

— 22. Մամախաթուն, կին Տէրպարոնի և մայր Սահակ ե-
րցի, որ Կերդի վանքում, Ստեփանոս գրչին գրել տվեց մի
Աւետարան, 1467 թ.—Ձեռ. Սեր.—ՀԱ 1925, 257:

— 23. Մամախաթուն, կին տանուտէր Յովհաննէսի, որ Մի-
նաս գրչին գրել տվեց մի Յայմաւուրք, Սեբաստիա 1469 թ.—
Ձեռ. Սեր.—ՀԱ 1929, 11:

— 24. Մամախաթուն, դուստր Սամնայ իշխանի, որ իր գեր-
դաստանի իշատակին մի խաչքար է կանգնեցրել Փառխոսի
մայր եկեղեցում, 1481 թ.—Արցախ 307:

— 25. Մամախաթուն, ազգական Սիրատանի, որ Կեսարիա-
յի Մանտիսոն գյուղում գրել տվեց մի Յայմաւուրք, 1495 թ.—
Ալպոյաճեան, Պատմ. հայ Կես. Բ. 1850:

— Ավելի ուշ իրչված է Մամախաթուն 1630 թ. (Թորոս
աղբ. Բ. 451):

ՄԱՄԱԿ, ար. տես Մամա:

— 1. Մամակ Մամիկոնեան, միացած Սամուէլ Վահուճու
հետ՝ ապստամբեց Պարսից Խոսրով Բ թագավորի դեմ, բայց շու-
տով հաշտվեց և Պարսկաստան հրավիրվելով՝ պետական ծառա-
յության մտալ:—Սեր. Ժդ, Ժթ, իա:

— 2. Մամակ անունը մի անգամ ևս գործածված է անթվա-
կան մի իշխատակարանում, որ ուշ ժամանակի գրութուն է երե-
վում. անվան սեռն էլ հայտնի չէ, բայց երևի իրական է:—Ձեռ.
Վասպ. 136:

† ՄԱՄԱԶԱՆ, ար. < հյ. մամ «մայր»+արս. օժ jān «հոգ-
յակ» բառերից. իբր թե «մոր հոգյակը, շատ սիրելին»: Մի ան-
գամ հիշված եմ գտնում անթվական մի ձեռագրում (Tübing-
gen, էջ 71): Սրանից է Մամաջանեան ազգանունը (Կովկաս):

*ՄԱՄԱՍ, ար. հունական անուն է. հմտ. Մամաս ճգնա-
վոր (որ և Մամմէս, Մամանտիոս) Գանգրացի (Գ դար). տես
Աւգերեան, Լիակ. վրք. սրբ. 2. 5—24: Շատ քիչ է գործածված
հին հայոց մեջ. այժմ էլ երբեմն պատահում է:

— 1. Մամաս, վաներեց Բագարանի. ուրիշ վանահայրերի
հետ միասին նպատակության թուղթ տվեց Աբրահամ նորընտիր
կաթողիկոսին «607 թ».—Ազգայ: 618: (Այսպես է կոչվում
այս անձը ըստ Ազգապատումի, բայց Ուխտ. Բ. չէ գրված է Սա-
մաս և Գիրք թղ. խ Սամուս):

— 2. Մամաս ճգնավոր, որի դերեգմանը գտնվում է Վար-
դիհէրում (Կաղզուան).—Այրարատ 51:

— 3. Մամաս (իգական է!), կին Թովմայի և մայր Կարա-
պետ կրոնավորի, որ մահտեսի Խնդուի պատվերով գրեց մի Աւե-
տարան (տեղն անհայտ), 1357 թ:—Ձեռ. Վասպ. 214:

† ՄԱՄԱՍԱՍ, իգ. < հյ. մամ «մայր»+տատ բառերից.
իբր թե «մորը տատը»: Մի անգամ գտնում եմ հիշված՝

— Մամատ/տ. կին էտիլաշի և մայր Խոնտքար տիկնոջ,
որ Խորոտկայ վանքում գրել տվեց Աւետարանը, 1490 թ.—Ձեռ.
Նոր-Բայազ. 23 ա: (Այս անունից 5 տող ցած՝ տատ բառը գրված
է տետ. ուստի Մամատետ անունն էլ պետք է կարդալ Մամաստոս):

† ՄԱՄԱՏԻԿԻՆ, իգ. < նույն Մամա անունից+տիկին. ինչ-
պես վերը խաթուն կամ դեղա: Գործածված է ԺԳ—ԺԵ դարերում:

— 1. Մամատիկին, կին Վարդապետի և մայր Յովհաննէս
քահանայի, որ Կարնոյ Կան գյուղում գրեց մի շքնաղ Աւետա-
րան, 1283 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 644:

— 2. Մամատիկին, մերձավոր Թումա և Հայրապետ քա-
հանաների, որոնք Ջաքարիա գրչին օրինակել տվին Աւետա-
րանը՝ 1304 թ.—Ձեռ. Վասպ. 143:

— 3. Մամատիկին, կին Մարտիրոսի և մայր Սարգիս քա-
հանայի, որ Սկևոսյ վանքում, Յովհաննէս գրչին գրել տվեց մի
Աւետարան, 1325 թ. (Ձեռ. Վասպ. 171) և վեց տարի հետո էլ
Դրազարկում, Թորոս Հոսովկայեցուն գրել տվեց մի ուրիշ Աւե-
տարան, 1331 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 436:

— 4. Մամատիկին, կին Յովհաննէս քահանայի և մայր Բար-

սեղ գրչի, որ Բասենի Մժնկերտ գեղաքաղաքում որինակեց Աւետարանը 1336 թ.—Ձեռ. Վասսպ. 191:

— 5. Մամայտիկին, հիշված է մի քանի տիսալարների հետ՝ Մոկաց Մպատի վանքի շրջանում, 1369 թ.—Թորոս աղբ. Բ. էջ 427:

— 6. Մամատիկին, դուստր Մնկիկի և քույր Խաղէոս կրոնավորի, որ Աղթամարում գրել տվեց երկու Աւետարան, մին 1392 թ. և մյուսը 1393 թ.—Ձեռ. Վասսպ. 226—8:

— 7. Մամատիկին, քույր Չապելի՝ կնոջ Վարդան քահանայի, որ Երզնկայում, Սոսրովի որդի Վարդան քահանայից գնեց մի Աւետարան, 1397 թ.—Ձեռ. Սեբ. = ՀԱ 1926, 46:

— 8. Մամատիկին ապաշխարող, դուստր Յովսէփի, Ստեփանոս կրոնավորի հետ միասին Վարդան արեղային գրել տվեց մի Աւետարան, Սոսրովայ վանքում, 1430 թ.—Ձեռ. Վասսպ. 357 և 359 (առաջին անգամ գրում է Սմատիկին, երկրորդ անգամ Մամատիկին. նույն հիշատակարանը դնում է նաև Նոտարք 94, բայց կրճատ է և այս անունները չի հիշում):

— 9. Մամա տիկին Հաթերքու, Կիւրիկեանց տոհմից: Թվականը անհայտ (Հացունի, Իսաստ. էջ 75):

*ՄԱՄԱԲ, իգ. ծագումը տես Մամա. հիշատակված է ԺԳ—ԺԴ դարերում: Նույնանում է Մամա անվան հետ. օր. Պոռ իշխանի մայրը կոչված է Մամա կամ Մամաֆ (Սաղբակեանք 98), ինչպես ունինք Պապ, Պապաք, Պապբան:

— 1. Մամաֆ, կին Բարսեղի՝ որդւոյ Աբաջուր երեցի. մի հող են նվիրել Գանձասարի վանքին՝ 1276 թ.—Արձ. Շահխաթ. Բ. 376, Արցախ 179 (պակասներով):

— 2. Մամաֆ, դուստր Հասանի, իր ոսկի ապարանջանը և մի հող է նվիրել Հերհերի եկեղեցուն, 1318 թ.—Արձ. Սիսական, էջ 114:

— 3. Մամաֆ, իր ամբողջ ունեցածը նվիրել է Արատէսի վանքին (և ետու զինչ ունէի ի ս եկեղեցի) և ստացել է միայն «մի օր պատարագ» (խեղճ կին!).—Արձ. Սիսական 142, Արրտ. 1888, 770 (Թվականն անհայտ):

*ՄԱՄԲՐԷ, ար. < հրբ. מִמְרֵ מַמְרֵ անունից՝ հուն. Μαμρῆ, տառադարձության միջոցով: (Gesenius 432 որևէ բացատրութիւն չի տալիս բառիս ծագման համար: Հնեից Գիրք առաք. 605 ա մեկնում է «Մամբրէ Թարգմանի յստակութիւն», իսկ Բո. Ս. Գրոց, էջ 334 Մամբր. մեկնում է «պարարտ»): Այս

անունով հայտնի էր Ամովհրացի ոմն բարեկամ Աբրահամ նահապետի (Մն. ժգ. 24): Անունը արժեք է ստացել նրանով, որ Աստուած երևացել է Աբրահամին՝ «Մամբրէի կաղնու» մոտ (Մն. ժգ. 18): Հնից մեր մեջ գործածված է միայն մի անգամ. բայց այժմ գործածական է (Հիւբշ. 335):

— Մամբրե վերծանող, եղբայր Մովսէս քերթողանոր. մատենագիր Ծ դարու. իրեն են ընծայում «Ճառ յարութեան Դազարու» և «Ճառ Գրիստոսի գալստեան յերուսաղէմ».—Իաւ. անյ. 99. Ասոյ. Բ. բ. Կիր. 16, 17, 22. Վրդ. իե, իը. Մ. Մաշտ. 336 ա. Յայսմ. սեպտ. 17, նոյ. 25. փետր. 19. Սամ. անեց. 73. Պտմ. սահ. 14. Առաք. լծ. սահմ. 170. ZAPH 1, 207. Յդ. մովս. և դաւթի, էջ 45, 50, 80, 86.—սեռ. Մամբրե՝ Մամբր. էջ 35. Յդ. մովս. և դաւթի, էջ 51. Օրբ. իա. Պաճո. բրձր. 30.—բց. ի Մամբրեի՝ Արժր. Ա. գ.—գրծ. Մամբրեի՝ Շնորհ. վիպ. 932.—տես և Չարբ. Հին դպր. 388—390. Գրգշ. Բնն. պատմ. Դ. 108. Կոնիբեր՝ Բնն. Իաւ. անյ. էջ 17:

Մամզուն տես Մամիկոն:

† ՄԱՄԵՐ, իգ. < հյ. մամ «սատ» բառի հոգնակիից (այս անունը տվել են նորածին աղջկան, իբրև հիշատակ երկու տատերի). մի անգամ հիշատակված է ԺԳ դարից, մի անգամ ԺԵ դարից և երկու անգամ էլ անթվական:

— 1. Մամեր (փխ. Մամեր), կին Մխիթարի, որ Պոռ իշխանի հրամանով շինեց Մարտիրոս գյուղը՝ Վայոց ձորում, 1283 թ.—Սիսական 176, Սաղբակեանք 127:

— 2. Մամեր, կին Ախիի և մայր Արդուան Արծկեցու, որ Յովհաննէս գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1482 թ.—Ձեռ. Պետերբ. (ՀԱ 1892, 85 ա):

— 3. Մամեր, կին Իգնատիոսի. երկուսով միասին կալված են նվիրել Հոռոմոսի վանքին (Թվականն անհայտ).—Արձ. Շիրակ 21, Արրտ. 1870, 698:

— 4. Առանց Թվականի է նաև Մամեր՝ Ձեռ. Թաւր. 73 բ (գրված 1311 Թվականից ավելի ուշ):

† ՄԱՄԷ, իգ. < հյ. մամ «մայր կամ սատ» բառից:

— Մամե, բարեպաշտ կին, դուստր Դուպաթի և Գուլհանի, Աստուածատուր գրչին գրել տվեց մի Աւետարան և նվիրեց Եղեգեաց անապատի Ամենափրկիչ եկեղեցուն, 1498 թ.—Սիսական 161 ա:

ՄԱՄԷԼ, ար. ծագումն ինձ անհայտ. հիշատակված է մի

անգամ թվականն անհայտ մի հիշատակարանում՝ *Ձեռ. Սեբ.* — *ՀԱ 1926, 339:*

ՄԱՄ ԹՈՒԹ. Իգ. ծագումն ինձ անհայտ. հիշատակված է մի անգամ ժե դարում:

— Մամբուր. կին Եղբայրիկի, գրիլ տվեց մի Աւետարան Եղբայրիկ գրչին և նվիրեց իր երկու հարազատ եղբայրներին՝ *Ջաքար* և *Կոստանդ քահանաներին, 1420 թ. (տեղն անհայտ).* — *Ձեռ. Վասպ. 320:*

† *ՄԱՄԻԿ,* Իգ. < հյ. մամ «մայր կամ տատ» բառի փառաբանականն է. մի անգամ հիշատակված է ԺԳ դարից, երկու անգամ էլ ավելի ուշ:

— 1. Մամիկ. կին Սուկատի և մայր Կազբերի. միասին երկու տուն նվիրեցին *Հոռոմոսի վանքին, 1231 թ.* — Արձ. Շիրակ, էջ 21:

— 2. Մամիկ հիշատակված է նաև 1552 թ. (*Ալպոյաճեան, Պատմ. հայ Կես. Բ. 1853*) և 1630 թ. (*Ձեռ. Վենետ. Ա. 777*):

— 3. Մամիկ անձնանունն չէ, այլ հասարակ անուն և նշանակում է «տատ, մեծ մայր» *Ձեռ. Վասպ. 430* հետևյալ անթվական հիշատակարանում, որ գրված է 1458 թվից ուշ. «Արարիչն Աստուած զիւր մեղք թողու և զիւր ծնաւդաց, զհաւրն զԲարհորդարին և զմաւրն զԹգարին և զմամիկն... Աստիկ, զՇոռաջ»։ *Հալայեանը* երկու շեղատառ բառերն էլ անուն կարծելով՝ գլխատառ է գրում:

ՄԱՄԻԿՈՅ, անստույգ անուն, որ ըստ *Հալայեանի* գտնում ենք մի անգամ Եաիհի գյուղի մոտակա ավերակ եկեղեցու մի խաչքարի արձանագրության մեջ (1043 թվից). «Հիշեա (այսպես հ-ով) Քս Ած զՄամիկոյ թագաւնի և ողորմեա» (*Ազգագր. հանդ. Գ. 168*):

ՄԱՄԻԿՈՆ, ար. հին ձևը համարվում է Մամգուն, որին չինական ծագում են վերագրում: Հմմտ. չին. Man-gun «հարավային արիական այլազգիների իշխան» կամ gun-Man «իշխան Մաների» (*ՀԱ 1911, էջ 519 և 526*): *Տես* նաև *Մատիկեան՝ Անանուն.* էջ 53:—Այժմ դարձել է սովորական անուն Կովկասում:

— 1. Մամգուն կամ Մամիկոն, մեծ նախարար չինացի, որդի Կանամի, որ իր Կոնակ եղբոր հետ փախավ Հայաստան՝ *Տրդատի թագավորության* ժամանակ: Այդ միջոցին Սլվոնիցեղը ապստամբած լինելով, Մամիկոնը զնաց նրանց վրա, նվաճեց և *Տրդատի* նրամանով ժառանգեց նրանց տեղը: *Այսպեսով*

կազմվեց Մամգունեան նախարարական տոհմը, որից սերեցազ Մամիկոնեանները: (*Ըստ ՀԱ 1911, էջ 526* Մամգունի ցեղը այժմ էլ կա Սիրիերի Մերձծովեան նահանգում. նրանց սիրելի նշանն է արծիվը, որ ամեն տան առաջ. ձողերի վրա ցցված է: Մամգունեանց գաղթը դեպի Հայաստան եղել է Ն. Ք. Գ կամ Լ: դարում և առաջին անգամ ընկալվել են Տայքում և ոչ թե Տարոնում: Կանամի մասին էլ տես անդ. էջ 527—8):—Մամգունի՝ *Պոր. Բ. ձա, ձդ, Ասոդ. Բ. ա.*—Մամգունայ՝ *Պոր. Բ. ձա, ձդ. Վրդ. ժը (հրտր. էմինի՝ Մամգունայ).*—Սամգունայի՝ *Պոր. Բ. ձա.*—Մամգունեանի՝ *Պոր. Բ. ձդ.*—Մամգունեաց՝ *Արձր. Գ. ժգ.*—Մամգունեանի՝ *Ասոդ. Բ. ա.*—Մամսկ՝ *Վրդն. աշխ. 522.*—Մամիկ՝ *Սեբ. գ (էջ 12, 13).*—Մամիկալ. *բց. ի Մամիկալայ՝ Սեբ. գ (էջ 13).*—Մամ՝ *Մեսր. եր. 121, Սիմ. ապար. 29:*

— 2. Մամիկոն. եղբայր Մանուէլ Մամիկոնեանի, որ վանեց Վարազդատ թագավորին Հայաստանից դուրս «378 թ». (*Բուզանդի Կոմսն է.*) — *Կիր. 13:*

— 3. Մամիկալ. հայր Համայի, որ ստացաւ երկաթագիր մի Աւետարան և նվիրեց Բարձրաքաղ վանքին, 966 թ. — *Ձեռ. Սեան. 2 (թվական չկա. բայց Ջարթ. թրգմ. 158 դնում է 966 թվին):*

— 4. Մամիկոն. որ *Պերխանի* և *Մարծպանի* հետ նորոգել է *Պաչենի Գուլատակ* գյուղի իրենց գերեզմանատունը, 1265 թ. — Արձ. Արցախ 168:

— 5. Մամիկոն. թոռն Ջաջուռի Բ Պաղարկեան (ԺԳ դար). — *Բարխուտ. Պատմ. Աղուանից, Ա. 144 (չունի Յովսէփեան՝ Պաղարկեանը իր Տոհմագրության մեջ):*

— 6. Մամիկոն իշխան, որդի Գրիգորի և Մամքանի, որոնց հիշատակին կանգնեցրել է մի հոյակապ խաչքար՝ *Ամենափրկիչ անունով:* Գտնվում է Վեդիի Ջղին Գյոլ գյուղում: Մամիկոնի բարձրաքանդակ արձանը ձիու վրա նստած գտնվում է պատվանդանի վրա: *Թվականն անհայտ է:—Պաղարկեանք 82:*

— 7. Մամիկոն. իշխան Գսեղի. որդին էլ կոչվում է Վարդան. առանց թվականի հիշատակության հիշված է մի խաչքարի արձանագրության մեջ. —տես Յարութիւնեան, Ներսիս դպր. սաների Ա ճանապ. էջ 63. այստեղ գրված է Մամիկոնի. իսկ նույնը Հալայեան, Ազգագր. հանդ. է, 424 կարդում է Մամիկոնեան:

ՄԱՄԻՆ, ար. հմմտ. Մամնայո անունը. մի անգամ գտնում

եմ հիշատակված սեռ. Մամինին ձեռով անթվական մի հիշատակարանում (Ձեռ. Նոր-Բայազ. 31 ք):

*ՄԱՄԼԱՔԱՌ, ար. < արաբ. مملکات mamliakat «երկիր» բառից (անշուշտ պանդխտութեան մեջ հայրենի երկրի հիշատակով դրված անուն): Մի անգամ գտնուեմ եմ գործածված անթվական մի հիշատակարանում, ժԻ — ժԵ դարից (Ձեռ. Մանաս. շար. = ՀԱ 1921, 173) և մի անգամ էլ ժԷ դարում (Հալէպում), 1652 թ. (Ձեռ. Հալէպի, Ա. 85 ք): Այժմ իբրև իդ. անուն գործածական է Ատրպատականի թուրքերի մոտ:

ՄԱՄԽԱԶՈՒՆ, սեռն ու թվականը անհայտ. մի անգամ գտնուեմ եմ հիշատակված անթվական մի արձանագրութեան մեջ (Արցախ 233): Թերևս ուղղելի է Մամխաթուն:

ՄԱՄՆՈՒ, ար. ծագումն անհայտ. (արաբ. مامون mamnun նշանակում է «արգելված», որ իբրև անձնանուն հարմար չէ: Թերևս պետք է կարդալ Մամնուն, որով կստացվի արաբ. مامون mamnun «գոհ»): Մի անգամ հիշատակված է 1786 թ. սեռ. Մամնուին ձեռով (Ձեռ. Վասպ. 262):

† ՄԱՄՈՑ, իգ. < հյ. մամ «տատ» բառի հոգնակի սեռական հոլովից. աղջիկը երևի նման էր իր երկու տատերին և այս անունն է ստացել: Մի անգամ գտնուեմ եմ անթվական մի հիշատակարանում՝ Աղթամարի շրջանից (Ձեռ. Վասպ. 186):

ՄԱՄՈՒԶ, սեռն ու ծագումն ինձ անհայտ: Հիշատակված է ժԳ դարից:

— 1. Մամուգ, հիշված է Շիրակաւանի գերեզմանատան մի խաչքարի վրա, Մենիկի և Գէշի? հետ, 1272 թ.—Արձ. Շիրակ 10—11:

— 2. Մամուգ, հիշված է մի անգամ ևս Բազնայրի անթվական մի արձանագրութեան մեջ.—Շիրակ 118—9:

ՄԱՄՈՒՆ, իգ. < հյ. մամուխ «շոր» բառից. այժմ գործածված անուն, բայց շատ անսովոր (տես Սովետ. Նյստ. 1945, յուր. 29, էջ ա):

† ՄԱՄՈՒԿՍԹԻ, իգ. < հյ. մամուկ «տատիկ» բառից, որի վրա ավելացել է արաբ. سیتی «տիկին»: Մի անգամ գտնուեմ եմ հիշատակված ժԳ դարում: Հմմտ. Մամսթի:

— Մամուկսթի, դուստր Վահրամի. իր և իրայնոց հիշատակի համար կալվածներ է նվիրել Հոռոմոսի վանքին, 1266 թ.—Շիրակ 26, Արրտ. 1870, 271:

*ՄԱՄՈՒՇ, իգ. հմմտ. Մամա: Այժմ Ատրպատականի թուրքերի մոտ կա ար. Մամուշ անուն:

— 1. Մամուշ, քույր Սիմէոնի և հորաքույր Յակոբ սարկավագ գրչի, որ օրինակեց Կիւրդի «Կոչումն ընծայութեան» գիրքը, շուրջ 1358 թ.—Ձեռ. Թաւր. 28 ք:

— 2. Մամուշ, կին Քրիմշահի? հիշված է 1375 թ.—Տաշեան, Ցուց. 277:

ՄԱՄՈՒԶ, ար. ծագումն ինձ անհայտ Մի անգամ գտնուեմ եմ հիշատակված 1690 թ. (Ձեռ. Վասպ. 974):

† ՄԱՄՍԹԻ, իգ. < հյ. մամ «մայր» + արաբ. سیتی «տիկին» բառերից. սրա զգվականն էլ Մամուկսթի, որ տես վերը: Մի անգամ ունինք՝

— Մամսթի (սեռ. Մամսթի), կին Կողբեցի Որդեկ երեցի, որ իրենց հիշատակին նվերներ է արել Արջոյ առիճի վանքին 1289 թ.—Շիրակ 123:

† ՄԱՄՓՈՐԻԿ, սեռն անհայտ. կազմված է հյ. մամ «մայր» + փոյ բառերից. հմմտ. Ղրբ. փորամայ «ամուսնու կենդանութեան ժամանակ հղացված և նրա մեռնելուց հետո ծնված զավակ»: Վերի Մամփորիկ բառն էլ կամ այս նշանակութեամբ է և կամ «երախա, որի ծննդյան ժամանակ մայրն էլ մահանում է»: Մի անգամ գտնուեմ եմ գործածված՝

— Մամփորիկ (սեռ. Մամփորիկայ), որի անունը հիշատակված է մի խաչքարի վրա Հոռենանի, Յովհաննէսի, Քղրշահի և այլոց հետ, Յղնայում, 1477 թ.—Ազգագր. հանդ. ԺԱ, էջ 321—2:

*ՄԱՄՔԱՆ, իգ. < մամ բառից. քան վերջավորութեան համար հմմտ. Պապքան, Գուլքան, Ռուգուքան: Նույնանում է Մամա անվան հետ. որ. Կիւրիկէ Գ թագավորի աղջիկը կոչվում է Մամա կամ Մամքան:

— 1. Մամքան թագուհի, կին Աբաս Ա (1089—1145) թագավորի Կիւրիկեանց. ապա եղավ կրոնավորուհի.—Վրդ. խը:

— 2. Մամքան, որի հիշատակին պատարագ է նշանակված Քճկոնից վանքի արձանագրութեան մեջ՝ 1216 թ.—Ազգագր. հանդ. Ա. 45, Արրտ. 1904, 990:

— 3. Մամքան, թվի Չեչկանց Աւետիքի թոռան, այն է Մխիթարի որդի Վահրամի դուստրը. մայրն է Փառանձեմ. կալվածներ են նվիրել Բագնայրին, 1233 թ.—Շիրակ 122 ա:

— 4. Մամքան, կին Մարծպանի որդի Գրիգորի (Ն 299),

որ իր եղբայր Ասլանբեկի հետ շինեց Դսեղի Բարձրաքաշ Ս. Գրիգոր վանքը, 1241 թ.—Յարուժիւնեան, Ներս. դպ. սաների ա ճնարհ. 70:

— 5. Մամբան. կին Գրիգորի (№ 302)՝ եղբոր Համազասպի, որ էր եպիսկոպոս և առաջնորդ Հաղթատի կալվածներ են նվիրել Հաղթատի վանքին, 1249 թ.—Մովսէսեան, Լոսիի Կիւր. թգ. 79, Երզնկեանց, Հնախ. տեղագր. 25, 55:

— 6. Մամբան. դուստր պարոն Ասլանի. Խաչենի մեծ իշխան Հասան-Ջալալ-Դոլայի մերձավոր ազգականներից. հիշված է 1249 թ.—Արցախ 188 = Արրտ. 1896, 234:

— 7. Մամբան. կին Ջաքարէի (№ 16), որ նորոգել է Գեղարդի Ս. Աստուածածին եկեղեցին և մի կալված է նվիրել նրան, 1257 թ.—Արձ. Այլարատ 343, Արրտ. 1871, 93, Խաղբա-կեանք 103:

— 8. Մամբան. կին Մարծպանի Մամիկոնեան, որ շինեց Դսեղի Բարձրաքաշ Ս. Գրիգորի վանքը՝ 1221 թ. սրանց որդին է Գրիգոր (№ 299) և դուստրն է Խորիշահ՝ կին Բուրդ իշխանի՝ որդւոյ Վաչէ իշխանի Արագածոտն գավառի. հիշված է 1221 և 1250 թ.—Ջըր. պտմ. Գ. 18. Այլարատ 168—9. Շահխաթ. Բ. 101. Յարուժիւնեան՝ Ներս. դպր. սաների Ա. ճնպ. 72:

— 9. Մամբան. կին Տիրացուի, մայր Մկրտիչ քահանայի՝ ստացողի (1223 կամ 1261 թ).—Տաշեան, ծուց. 20—21:

— 10. Մամբան թագուհի, դուստր Կիւրիկէ Գ-ի (որ կոչվել է նաև Բաղաց թագավոր), քույր Ռուսուքանի, Մարիամի և Աբաս Բ թագավորի Կիւրիկեանց. կին Հասան-Ջալալ-Դոլա իշխանի Խաչենի, մայր Վասակ պատրոնիկի. իր ամուսնու հետ միասին նորոգել են Կեչառուաց վանքը 1248 թ, շինել է Վաճառի եկեղեցիները 1251 թ, Գանձասարի նորաշին եկեղեցու գավիթը: Մեռել է 1260 թ:—Կիր. իթ. Justi 189 ա. յիշատ. ՄԱՍ 1409, 425. Արձ. Այլարատ 262, Սմբատեանց՝ Գեղարք. 352 (երկու Արձ). Շահխաթ. Բ. 194, 371—3, 377—8 և Արցախ 173 (Գանձասարի 1240 թվի մեծ Արձ.), 174, 175, 182, 184. հիշված է նաև 1163 թվի Արձանագրության մեջ՝ Մովսէսեան, Լոսիի թգ. 69—70:

— 11. Մամբան. կին Գայլաձագի. եղբայրներն են Բուսլան և Աղբերիկ. նվերներ են արել Գոշավանքին՝ 1293 թ.—Արցախ 351, Ազգագր. հանդ. Ժ. 20:

— 12. Մամբան, մայր մեծ սպարապետին Վահրամայ, հիշված է 1283 թ. և 1297 թ.—Արձ. Սիսական 113, 114. Արրտ. 1889, 322, 331:

— 13. Մամբան. դուստր Բուրդի, կին Հասան Բ իշխանի Խաչենի (Ականեղոյ), որդւոյ Ղարա Գրիգորի և Դօփի (Շուշան) Երկայնաբազուկ. մայրն է Խորիշահ. կանգնեցրել է Մարուժ նկարեն մի խաչքար (անթվական). իր ամուսին Հասանի հետ հիշված է 1276 թվի արձանագրության մեջ. մեռել է 1298 թ. գերեզմանը գտնվում է Խաթրավանքում (Դատրվանք):—Justi 189 ա, Ջեռ. Դաղեան, Ա. 89 ա, Շահխաթ. Բ. 360. Սմբատեանց՝ Գեղարք. 625 = Սիսական 73, 74, Արցախ 205—6, 495. Կրպտ. եպս.՝ Դօփեանք 62—64:

— 14. Մամբան, դուստր Տարսայիճ իշխանի Օրբելեանց, քույր Ելիկումի և Ստեփաննոս եպիսկոպոսի Օրբելեանց (պատմիչն). հիշված է Նորավանքի 1294 թվի արձանագրության մեջ.—Օրբ. հ = Սիսական 205. Ջեռ. Դաղեան, Բ. 30 ա (հիշում է 1314 թ):

— 15. Մամբան տիկին. թվի կին Նաթելի Վայոց ձորեղոյ, հիշված 1334 թ.—Թորոս աղբ. Բ. 375:

— 16. Մամբան. կին Սարգսի, եղբոր Մարտիրոս արեղայի, որ օրինակեց Շարակնոցը՝ Հաղթատում, 1437 թ.—Manus. brit. mus. 97 ա, Նօտարք 113:

— 17. Մամբան, ազգական Ստեփաննոս Ղարիպշահի, որ Լիմ կղզում գրել տվեց մի Յայմաւուրք, 1457 թ.—Ջեռ. Թաւր. 103 բ:

ՄԱՄՔՈՍ, անբ. ծագումն ինձ անհայտ. մի անգամ գտնում եմ հիշված՝

— Մամբոս, մի խաչքար է կանգնեցրել Ղարա-Ղալա գյուղի մատուռում, 1286 թ. այժմ փոխադրված է Նոր-Բայազետի Ջառ գյուղը.—Սմբատեանց՝ Գեղարք. 292, Ազգագր. հանդ. Ի, 54 (արձանագիրն ասում է. «նս Մամբոս». ուստի վերջաձայնը կարող է լինել ս հողը):

*ՄԱՅԱ, իգ. այժմ էլ գործածական է Ատրպատականի թուրքերի մոտ. ծագումն ինձ անհայտ (չեմ կարծում որ պրս. «māya» «ղրամագլուխ, մակարդ, մերան» բառից լինի): Մի անգամ հիշատակված է Երևանում, ԺԹ դարում.—Սմբատեանց Գեղարքուհիք 258:

ՄԱՅԷՆ, ար. ծագումն ինձ անհայտ.

— Մային վաներից ամիւս Արճոյ. հնազանդութեան թուղթ է տվել Արրահամ կաթողիկոսին «607 թ».— Ուխտ. Բ. լէ, Գիրք թղ. Խ:

*ՄԱՅԻԼ, ար. < արար. Ե māl «սիրահարված, հիացած» բառից: Հնազույն հիշատակութիւնը 1578 թվից է (Արճ. Սիսական 72 = Սմբատեանց՝ Գեղարքունիք 610):— Մրանից է Մայիլեան ազգանունը (Կովկաս):

*ՄԱՅԻԼԵԱՆ, ար. < նույն Մայիլ անունից + խառն: Մի անգամ հիշատակված է 1786 թ. (Ձեռ. Վենետ. Ա. 450):

ΜΑΙΚΤΗΣ արշակունի, Արտաւանի ցեղից. Բիւզանդիոնում ամուսնացավ Լեոն Արշակունու մի աղջկա հետ և սրանց որդին է Կոստանդին, որ Աղբիանապոլսում ամուսնացավ Մեծն Կոստանդիանոսի ցեղից համարված մի այրի կնոջ հետ, որից ունեցավ մի որդի, որ է Վասիլ Ա կայսր (867—886):— Չամչ. Բ 690, Տէր Սահակեան՝ Հայ կայսերք, Ա. 339—40: (Չամչ. Μάϊκος անունը դարձնում է հյ. Մեղտիս, ուրիշներ Հւայեակ: Իսկ Justi 188 ա մեկնում է իրան. māh + wixta? բառերից, իբր թե Ելուանափայլ):

ՄԱՅՄԱՆԻԿ, ար. (< արար. ܡܝܡܝܢ maymūn «օրհնեալ» բառից): Հիշատակված է միայն՝

— Մայմանիկ. հայր Շապուհի (Ժ դար).— սեռ. Մայմանիկի՝ Արժր. Գ. գ:

† ՄԱՅՐԱՆՅԵ, իգ. < հյ. մայր + անոյշ բառերից, իբր թե «մոր անուշ աղջիկը»: Նորակերտ անուն, որ բավական էլ տարածված է:

† ՄԱՅՐԱՆՈՒՆ, իգ. < հյ. մայր + անուն բառերից (այսպես են կոչել աղջկան, որովհետև զավակներին ծնողների անունը դնել սովորութիւնն չէ մեր մեջ): Մի անգամ գտնում եմ հիշված ԺԻ դարում:

— Մայրանուն, կին Գազանի (նախ քան 1420 թ).— Տաշեան, Ցուց. 666:

† ՄԱՅՐԱՊԵՏ, իգ. < հյ. մայր + պետ բառերից, ինչպես կա ար. Հայրապետ: Հիշված է անթվական մի հիշատակարանում, որ գտնվում է 1311 թվին գրված մի Աւետարանում (Ձեռ. Քաւր. 71 ա): Իսկ Մերապետ ձևով կա 1635 թ. (Bodleian 107):

† ՄԱՅՐԱՏԵԱԼ, իգ. < մայրանալ «մայր դառնալ» բայից. մի անգամ հիշատակված է ԺԲ դարում:

— Մայրացեալ ոմն, Պօղոս-Քիլիսայի Զուխտակ վանքում մի խորան է կառուցել 1207 թ.— Արճ. Արցախ 362:

† ՄԱՅՐԱՍՈՒՆ, իգ. < հյ. մայր + խաբուն բառերից, ինչպես կա և Մայրտիկին: Հիշատակված է ԺԳ դարում:

— 1. Մայրխաբուն Սարբերդցի, նվերներ է արել Կապոսի Ս. Լուսաւորիչ վանքին, 1295 թ.— Ձեռ. Վենետ. Բ. 35:

— 2. Մի անգամ ևս հիշատակված է Գոշավանքի անթվական մի արձանագրութեան մեջ՝ Մայրախաբուն ձևով (ա հոգակապով).— Ազգագր. հանդ. Ժ. 27:

† ՄԱՅՐՏԱՏԻԿ, իգ. < հյ. մայր + տաթիկ բառերից. անշուշտ տատի մոր անունով գրված: Մի անգամ գտնում եմ Մերտաթիկ ձևով՝ 1631 թ. (Bodleian 139):

† ՄԱՅՐՏԻԿԻՆ, իգ. < հյ. մայր + տիկին բառերից: Հիշատակված է ԺԲ—ԺԳ դարերում. հմտ. Մայրխաբուն:

— 1. Մայրտիկին, որի հիշատակին մի խաչքար է կանգնեցրել որդին՝ Սէր, Սաշենի Առաջածոր գյուղում, 1237 թ.— Արցախ 187:

— 2. Մայրտիկին, կին Տիրատուրի և մայր Երեմիաս քահանայի, որ Կարնոյ Կան գյուղում գրել տվեց մի չքնաղ Աւետարան, 1283 թ.— Ձեռ. Վենետ. Ա. 644:

— 3. Մայրտիկին, հանգուցյալ ազգականներից է Յոհաննէս քահանայի, որ օրինակեց մի Աւետարան 1298 թ. (տեղն անհայտ).— Թորոս աղբ. Բ. 335:

— 4. Մայրտիկին, կին Պարոնշահի, հոգևոր հոր Յոհան վարդապետի, որ Սուրխաթում, Ստեփաննոս գրչին գրել տվեց Եսայի և Թուղթք Պօղոսի, 1356 թ: Այս թվին Մայրտիկինը արդեն մեռած էր:— Ձեռ. Բեռլինի, 4 ա:

† ՄԱՅՐՓԱՇԱ, իգ. < հյ. մայր + թրք. փաշա բառերից. մի անգամ հիշատակված եմ գտնում Ժդ. Մերփաշա ձևով. 1664 թ. (Bodleian 252):

ՄԱՆ, ար. հիշում է Դաւ. քեր. 105 բցո. ի Մաճայ ձևով և սրանից էլ դնում է Մանանոյշ անունը: Հստ իս Մանանոյշ ծագում է արագարանությամբ *Մանան—անոյշ ձևից և նշանակում է «Մանանի աղջիկը»: Հստ այսմ չկա Ման անուն:

† ՄԱՆԱ, իգ. հիշված է 1506 և 1587 թվերին (Տաշեան, Ցուց. 55, 277): Տես Մանայ:

*ՄԱՆԱԿ, ար. փաղաքական ձևն է Մանաքիթ, Մանաւազ և նման անունների: Այսպես նաև Մանէն:— Մանակ կազմված է

էյ. ակ զգովական մասնիկով, իսկ Մանեհ պարսկական են մասնիկով (Հիւբը. 51):

— Մանալ, իշխան Բասենի. մին է այն վեց նախարարներից, որոնք ընկնեցին Բակուր բռնի թագաւորութիւնը թոսրով Բ. ի (c330—339 թ) դեմ:— Բուզ. Գ. Թ:

* ՄԱՆԱՃԻՆՆԻ, ար. < իրան. Mana-ձիթրա-ձեից, որ նշանակում է «Մանայի սերունդ կամ ցեղ». հմտ. զնդ. Manušciθra = պչլ. Manuscihr, Manūciθr = փարսի Manūcehr = պրս. Minōcihr հատուկ անունը (Հիւբը. 50): Այս անունով նից հայտնի են մեզ Պարսից 7-րդ թագավորը՝ Թոնն Ֆէրիդունի (Շահն. 1, 164) և ուրիշները: Հմտ. նաև Mānūšcihar մեծ քահանա փարսի, հեղինակ Բունդհէէշի (881), Minūcihr քրիստոնէական († 1279), Manūcar վրացի աթաբէգ Ախալցխայի (1475—87): Նույն է նաև Մանուչլ.՝ եղբայր Փատուունի, էմիր Անիի † 1110 (Justi 191 ք): Փաղաքական ձևն է Mānuš (Justi 191 ք), ինչպես ունինք՝ Manuš իրանական մի հին նշանավոր վիպական հերոս, Manūšan թագավոր Գիրմանի (Justi 191 ք): Նոր պարսկերէնում կեղծաբար սուլթանական է mañū «զրախտ» + čahra «զեմաք» բառերից՝ իբր «զրախտագեմ» (տես Գ. Ի 300 ա): Բառիս նորագույն ձևն է Մանուչար, որից Մանուչարեան իսլամական (տես առանձին):

— 1. Մանաթիք, նահապետ Ռշտունեաց. Տրդատի չորս զորավարներից մեկն էր՝ Շապուհի դեմ պատերազմի ժամանակը թոսրով Բ. ի (c330—339) օրով եղավ Հայաստանի հարավային բանակի զորավար. նվաճեց Աղձնիքի ապստամբութիւնը: Նոյն ժամանակն էր թագաւոր Մծբնայ Ս. Յակոբ հայրապետից, չարամահ եղավ:— Խոր. Բ. ձե. Գ. զ, է. Ասող. Բ. ա. Վրք. և վկ. Բ. 105—6.— Մանաթիքի՝ Բուզ. Գ. ժ. Գտմ. մծբ. 55, 56, 61. Յայսմ. զեկտ. 1, 15.— Մանաթիք՝ Վրք. ի (հրատ. էմիրի՝ Մանաթիքի).— սեռ. Մանաթիքի՝ Խոր. Գ. է, ժե. Ասող. Բ. ա.— Մանաթիքի՝ Գտմ. մծբ. 55, 61.— Մանաթիքայ՝ Խոր. Գ. է.— Մանաթիքի՝ Յայսմ. զեկտ. 15.— Մանաթիքի՝ Վրք. և վկ. Բ. 106. Առաք. պտմ. 328. Նօտարք 137.— Մանաթիքի՝ Վրք. ի (հրատ. էմիրի՝ Մանաթիքի).— Մանաթիքի՝ Սուտ. Շապհ. 29.— Մանաթի՝ Սուտ. Շապհ. 37.— Մանաթիքայ՝ Բուզ. Գ. ժ.— բց. Մանաթիքի՝ Յայսմ. զեկտ. 1:

— 2. Մանաթիք Ամատունի, կողմնապահ Վասակ Սիւնու.— Զնմչ. Բ. 56 (չունին Նիշիէ և Փարսի):

— 3. Մանաթիք Ռշտունի, անգամ Շահապիվանի ժողովի «444 թ». Աստմ Գնունու հետ իր զորքով կանչվեց Պարսկաստան՝ Յազկերտի կողմից. բայց չլսելով նրա հրապուրանքը՝ հետ քաշվեց զնաց Ռշտունիք. Պարսիկները հասան և բոլորին նահատակեցին. նրանց մարմինը թաղված է Ոչխարանից վանքում.— Յայսմ. օգոստ. 19. Վկ. առ. 73, 81. Այրարատ 519, Հայագ. էջ 180:

— 4. Մանաթիք ուստիկ տես Գրիգոր Ն 16:

— 5. Մանաթիք, վանական Յուսէփու վանից, անգամ Սաշնի եկեղեցական ժողովի, որ զուգարեց Անանիա Մոկացի «946—968 թ» կաթողիկոսը.— Անան. ապստ. 134 ք:

— 6. Մանաթիք վարդապետ Կանչ ավանի (Կիլիկիա). Ներսէս Պալենցի հետ միացած քարոզում էր ունիթոական դավանանքը, 1336 թ.— Զնմչ. Գ. 332. Աղգագ. 1853 (Լատինական նում աղավաղ ձևով գրված է Mahznichar, որ Չամչեան այսպես է հասկանում. իսկ Սիսուան 194 ք կարդում է Միթար. որովհետև Միթար կաթողիկոսի անունն էլ այս ձևով է գրված):

† ՄԱՆԱՅ, իգ. կրճատված է Մանուսայ ձեից, որ տես վարը՝ Սրանից են՝

— 1. Մանայ (սեռ. Մանայի), կին Արէքսի, որ կառուցել է Սեբաստիոյ Դուրա գյուղի եկեղեցին, 1280 թ.— Արձ. անտիպ, որ հաղորդեց ինձ † Կ. Գաբրիկան, 1912 ապրիլ 14:

— 2. Մանայ խաբուս, զուստր Բեննամի, ջուր մահտեսի Կիրակոսի, որ նորոգել տվեց մի հին Աւետարան, 1454 թ.— Թորոս աղբ. Ա. 330:

— 3. Մանայ հիշված է նաև 1566 թ. (Զեռ. Սեբ. = ՂԱ 1924, էջ 249):

ՄԱՆԱՆ, ար. ծագումն ինձ անհայտ. իբր անձնանուն հիշված է Թր. քեր. 16, Անան. քեր. 140, 142. սրանից է Մանանյշ, որ տես վարը. կա նաև Մանանեան իսլամական, բայց հիշված է շատ ուշ՝ 1819 թ. (Պէրպէրեան, Գտմ. հայոց 104):

— 1. Մանան հազարապետ, հիշված է Տեկրի. (Շիրակ 132) արձանագրութեան մեջ, որի լավագույն օրինակն ունի Շոգակաթ 171:— Գ. Տէր-Մկրտչեան, Անան. շիր. 16 կարծում է թե սա է Վեննամ պարսիկը, որ Վահանի ապստամբութեան ժամանակ փախավ: Ըստ իս այսպիսի ենթադրութիւն անելու կարելի չէ. որովհետև Մանան ընթերցվածը ստույգ է նախ հին Գերականների վկայութեամբ և երկրորդ հաջորդ երկու օրինակներով:

— 2. Մանան. զավակ Սարգսի և քեռորդի Ջահվիրի, որ Մուղնիում ստացավ մի Գանձարան, 1484 թ.—Ձեռ. Մանաս. 25 ա:

— 3. Մանան ոմն ստացող՝ 1640 թ.—Տաշեան, Ցուց. 426: † ՄԱՆԱՆ, իգ. կրճատված է Մանանայ ձեկից, որ տես վարը:

— 1. Մանան. քույր թորոս քահանայի, որ Ամիրթում օրինակեց Աւետարանը՝ 1373 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 618:

— 2. Մանան (իբրև իգ. անձնանուն) հիշված է նաև 1502 թ. (Ձեռ. Սեբ.—ՀԱ 1925, 375):

† ՄԱՆԱՆԱՅ, իգ. < հյ. մանանայ «գազպէն» բառից, որ թեև օտար փոխառութիւն է, բայց արդեն հայացած էր: Այս մաքուր ձևի տակ հիշված է նախ ժԴ դարում, ավելի ուշ ժԶ դարում: Սրա կրճատ ձևերն են Մանանայ, Մանան, Մանա. որոնք տես վերը: Տարբեր ծագում ունի Մանան ար:

— 1. Մանանայ. կին Յովհաննէս քահանայի և մայր Սերովբէ քահանայի, որ կազմեց այն Աստուածաշունչը, որ օրինակեց Ստեփաննոս քահանան Սերաստիայում, 1313 թ.—Ձեռ. Սեր. (ՀԱ 1923, 71):

— 2. Մանանայ իշխանուհի, կին հայոց Լիպարիտ զորավարի, որ սպանվեց Սար կամուրջի վրա, թուրքերի դեմ պատերազմում, 1370 թ.—Թղլր. 54:

— 3. Մանանայ, կին Գորք երեցի (Ձ 32) որդւոյ Մարկոս քահանայի. հիշված են 1439 թվից մի-երկու տասնյակ տարի հետո.—Ձեռ. Հալէպի, Ա. 83 բ:

— Մանանայ ձեռվ հիշված կա նաև 1602 թ. (Թորոս աղբ. Ա. 184). մի ուրիշը 1633 թ. (Труды вост. Комм. ИМАО, հտ. II, 3, էջ 56). որոշիչ հոդով կա Մանանի՝ անհայտ թվականով: բայց 1473 թվից ուշ (Ձեռ. Վասպ. 468), Մանանայ ձեռվ՝ Ձեռ. Վենետ. Ա. 658 (անհայտ թվականով):

*ՄԱՆԱՆԻ, իգ. < պրո. ան mānand «ման» բառից. լսելի էր բարբառներում նշանակում է «գեղեցիկ». իբր անձնանուն զործածված է ժՁ—ժԶ դարերում. հնագույն է 1554 թ. (Ազգ. մատ. ՀԸ, էջ 2 Մեհենտ խաբուն ձեռվ), ապա Մանանը 1593 թ. (Ձեռ. Հալէպի, Ա. 194), 1654 թ. (Թորոս աղբ. Ա. 220) և անթվական (անդ Ք. 366): Սրանից է Մանանդեան ազգանունը (Ախայցիս):

† ՄԱՆԱՆԵՆ, իգ. < հյ. մանանիս բառից. բայց որովհետև այս իմաստով մի բնու անհարմար է իբրև կնոջ անուն զործա-

ծել, ուստի կարծում եմ որ աղավաղված է մանանայ ձեկից: Հիշատակված է մի անգամ 1652 թ? (Ձեռ. Վենետ. Ա. 762) և մի անգամ էլ առանց թվականի (Bodleian 148):

ՄԱՆԱՆՈՅԵ, իգ. < Մանան անունից + անոյշ, իբր «Մանանի աղջիկը». բուն ձևն է ուրեմն *Մանանանոյշ, որ արագարանությամբ դարձել է այսպես: Իբրև իգ. անձնանվան օրինակ հիշված է Քր. քեր. 14, Դաւ. քեր. 105, Անան. քեր. 140: Գտնում եմ նաև էֆիմ. 448 (հրատր. 1796 թ) իգական անունների ցանկում:

*ՄԱՆԱՍԷ, ար. < եբր. מנאשֵׁ מנאשֵׁ անվան հուն. Μαννασῆ, տառադարձութիւնից: Եբրայական անունը համեմատվում է հին բաբել. Mannašu և փիւնիկ. Mnsi անունների հետ (Gesenius 438): Հստ Մ. Գրքի նշանակում է «մոռացուցիչ». հմմտ. «Եւ կոչեաց Յովսէփ զանուն անդրանկանն Մանասէ, զի ասէ թէ մոռացոյց ինձ Աստուած զամենայն վիշտս իմ և զամենայն վիշտս հօր իմոյ» (Մն. խա. 51). Եփրեմե թարգմանի փարթամ և Մանասէ՝ մոռացուցի (Մուրթ. 241 ա): Այս անունով հայտնի է Հրէից մեջ Յովսէփ գեղեցիկ անդրանիկ որդին, որից սերվեց առանձին տոհմ: Բայց ավելի նշանավոր է Յուդայի թագավոր Մանասէ, որ Եզեկիայի որդին էր, իշխեց Ն. Ք. 694—639, և կուսպաշտութիւնը վերականգնեցրեց Իրուսաղէմում. իբրև պատիժ գերի գրվեց Բաբելոն (ըստ արձանագրութեանց Menasē, Minsē), որտեղ դարձի գալով՝ նորից իր աթոռը դարձավ (Գ թագ. խա. 1—18, Ք. ֆնաց. լգ. 1—20): Յայտնի է Մանասէի զղջման գեղեցիկ աղթքը (Տէր Ամենակալ) ընտիր հայերեն թարգմանուց: Այժմ գործածական է մեր մեջ Մանաս ձեռվ (հին թյամբ:—Այժմ գործածական է մեր մեջ Մանաս ձեռվ (հին թյամբ. 1609 թ. Bodleian 110), որից էլ Մանասեան ազգանունը (Գանձակ), ճիշտ ինչպես Մարգար: անունից ունինք Մարգար և Մարգարեան:—Տես և Մանասի:

— 1. Մանասե եպոս. Քէդոսուպոլսի (Կարնոյ) Հայոց Մեծաց (Μαννάσης επίσκοπος Θεοδοσιουπόλεως Μεγάλης Ἀρμενίας), անգամ Գաղկեզոնի ժողովի (451).—Պալճեան, 14:

— 2. Մանասե եպիսկոպոս Բասենի, անգամ Դուինի ժողովի 607 թ.—Ուխտ. Ք. լ. լգ. լե. Գիրք թղ. իգ. լե. լթ. Օրբ. իե.—սեռ. Մանասի՝ Ուխտ. Ք. լե. Գիրք թղ. իգ. լե.—բց. ի Մանասի՝ Ուխտ. Ք. լգ. Գիրք թղ. լթ.—Այբարբառ 43:

— 3. Մանասե, զբան երեց Վաչագան Գ թագավորի Ազգանից (Ձ դար).—Չգկնտ. Ա. ժթ, խա: Սրա հետ նման է՝

— 4. Մանուկ եպիսկոպոս Կապադակայ, Վաչագան Գրի-
որով, անդամ Աղուէնի ժողովի 608 թ.—Կղկնտ. Ա. իգ. Կանոն.
էջ 192:

— 5. Մանուկ փորագրիչ, քանդակել է Աւագտիկնոջ (Ն 1)
արձանագրութիւնը 1207 թ.—Շիրակ 122 ա:

— 6. Շատ ուշ է Մանասէ 1733 թ. (Ձեռ. Վասպ. 1040):

— 7. Մանուկ նաև իգական անուն է, որի հնագույն
գործածութիւնը է թվում Աշտարակի Կարմրաւոր եկեղեցու շէր-
ջապատ արձանագրութիւնի մեջ Մանաս կամ Մանաս. «նա Դա-
ւիթ մեղաւոր (ի) պիւղաքաղաքէս յերեցունեաց Գրիգոր քահա-
նայի և Մանաս» (այսպես Այրարատ 186, իսկ Շահխաթի Բ. 87
Մանուկ):—Մանուկ պիտի լինի նույն Գրիգոր քահանայի կինը և
Դաւիթի մայրը:

— Շատ ավելի ուշ են Մանուկ խնուկ, 1664 թ. (Ձեռ.
Սեբ. — շԱ 1924, 517), Մանուկ 1666 թ. (Ձեռ. Սեբ. = շԱ 1927,
37) և Մանուկ կոյս, որ Սեբաստիայում կղավ ուսուցիչ Միխի-
թար արքայի՝ 1680 ական թվերին (Չամչ. Կ. 762):

*ՄԱՆԱՍԷ՛, ար. նախորդ Մանուկ անունն է, որ ժողո-
վըրդական ստուգարանութիւնը սեր բառի հետ կապվելով՝ ստա-
ցել է ավելորդ մի բ: Սրանից և Մանուսերեան ազգանունը:
Հմտ. նաև Հայկաւեր: Հնագույն հիշատակութիւնն է Մանուկը
1697 թ. (Մմբատեանց՝ Երնջակ 266) և այլ ոմն 1808 թ. (Ձեռ.
Քաւր. 25 ա):

ՄԱՆԱՍԳ, ար. ծագումն անհայտ:

— Մանասպ Պորխոունի, ուղեկից եղավ Յուսիկ կաթու-
ղիկոսին՝ Կեսարիա օժման գնալու ժամանակ «341 թ».— Բուզ.
Գ. ժբ:

*ՄԱՆԱՍԱԶ, ար. < իրան. Manavaz անունից. հմտ. Μο-
νόβαζος Ադիաբէնի թագավորը (փաղաքշական ձևն է Βαζαΐος),
սրա որդին էլ է Μονόβαζος և մի ուրիշ ազգականը նույն անու-
նով՝ 69 թ. (Justi 189 ք): Ծագում է Mana-(տես Մանանիք)+
vaz ձևից. հմտ. Ἀρτάβαζος, Μεγάρβαζος, Τριβαζος, Φαρνάβαζος
(Հիւրշ. 50—51):— շԱ 1937, 277 մեկնվում է իբր ձմեկ բաղկով
օժտված ինչպես Ման». այսպես և Տրիբազ ձմեկ բաղկով օժ-
տված ինչպես Տրի աստվածը:

— 1. Մանուկ, որդի Հայկայ, իրենից է սերվել Մանուկա-
ղեան տոհմը.—Պոր. Ա. ժբ. Ուխտ. Ա. ժգ. Սամ. անեց. 42. Մին.
համդ. 3.—սեռ. Մանուկայ՝ Պոր. Ա. ժբ. Ուխտ. Ա. ժգ. Սամ.

անեց. 42. Մին. համդ. 3.—Մանուկեան՝ Սամ. անեց. 49.—
գրված է Մանուկա՝ ըստ Ալիշան, Հյստ. յառաջ քան զին. 159
(բայց տեղը չէ նշանակած):

— 2. Մանուկ, իշխան Կողբացոց. ուղեկից եղավ Յուսիկ
կաթուղիկոսին, երբ սա գնում էր Կեսարիա, օժում ստանալու
համար «341 թ».— Բուզ. Գ. ժբ.—Նույն պետք է համարել՝

— 3. Մանուկ իշխան Չորոց աշխարհին, ուղեկից եղավ
Մեծն Ներսէսին, Կեսարիա օժման գնալու ժամանակ «353 թ».—
Մեսր. եր. 25:

ՄԱՆԱԻԱՅ. կա միայն՝

— Մանուկ, զավակ պարոն Կոստանդի, որ Եւդոկիայում,
Անդրէաս երեցին գրել տվեց մի Աւետարան. 1463 թ.—Ձեռ.
Սեբ. (շԱ 1925, 133):—Երևի պետք է հասկանալ Մանանայ
դուստր Կոստանդի:

*ՄԱՆԱԻՇԷ, իգ. < պրս. مانايشه «մանիշե» բառից.
մի անգամ հիշատակված եմ գտնում 1721 թ.՝ Ձեռ. Ազուլ. =
Արբտ. 1911, 220: Ավիլին տես Մանիշակ:

ՄԱՆԱԲ (կամ Մանաբա), իգ. հիշված է 1506—7 թ. (Տաշ-
եան, Ցուց. 55, Կամենից 161):

ՄԱՆԳԱԲԱԻՆ, ար. ոչ թե անուն, այլ մի վերադիր է, ինչպես
ցույց է տալիս № 204 Կարապետ Մանկարան (վան 1451 թ).
չուցե այս վերջինիս հետ նույն է այս «Մանգարան»-ն էլ, որ
հիշատակված է իբրև մի անձ, որ Աղթամարում, Գրիգոր քահանա-
յին պրել է տվել մի Աւետարան և նվիրել Ոստանի եկեղեցուն, 1452
թ. (Ձեռ. Վասպ. 413): Բայց միևնույն բանը ավելի ընդարձակ և
մանրամասն կերպով վերագրվում է նաև Սուլթան-Մեկէթին:

ՄԱՆԳԻՆ, ար. ծագումն անհայտ: Մի անգամ հիշատակ-
ված է՝

— Մանգին տէր Ամատունեաց, ժամանակակից Բարեկէն կա-
թուղիկոսի «490—516 թ», որի հետ ստորագրում է «Թուղթ հա-
յոց ի Պարսս, առ ուղղափառս» գրված թղթին:—Գիրք թղ. Ը՝

*ՄԱՆԳԻՆՍ, ար. < Μάγνης կամ Μάγνος անունից, որ է
լատ. Magnes, Magnus. բոլորն էլ արական անուն են. հայանի
են օր. Մագնս՝ հին հույն երգիծարան բանաստեղծ, Մանգնս
եպիսկոպոս՝ անգամ Անտիոքի ժողովի, Մանգնս եպիսկոպոս,
եղբայր Անդրէաս տոմարապետի (Ասող. Բ. Գ): Ծագում են լատ.
magnus «մեծ» բառից. հմտ. նույն բառի բաղադարանը և

գերադրականը major, maximus («մեծագույն»), որոնք նույնպես ար. անձնանուններ կն:

— 1. Մանգնու, որդի (կամ եղբայր) Վարդան Մամիկոնեանի և հայր Վահան Մամիկոնեանի (որ է Հմայեակ): Վարդանի նահատակութունից հետո (451 թ), երկիրը 10 տարի անիշխան մնաց և ապա, Պերոզի օրով սպարապետ եղավ Մանգնուս, որ այդ պաշտոնը վարեց 20 տարի: Նրան էլ հաջորդեց Վահան Մամիկոնեանը: (Վերի հաշվով լինում է 481 թ. որ Վահան Մամիկոնեանի ապստամբության թվականն է):—Մանգնու՝ Ասող. Բ. ք. Մխ. անեց. գ. Կիր. 21. Սամ. անեց. 71.—Մանգնու՝ Մին. համգ. 27.—Մազնու՝ Մխ. այրիվ. 19.—Մազնու՝ Դաւ. անյ. 102 (ի ժամանակս մարզպանութեան և ստրատելութեան Վահանայ որդւոյ Մազնեսի որդւոյ Վարդանայ, կամ որպէս ասն եղորոք).—սեռ. Մազնուսի՝ Պտճո. բրձր. 31.—Մանգնուսի՝ Մխ. աս. Իթ (=իւր). Պտճո. բրձր. 30.—Մանկնուսի՝ Յայսմ. նոյ. 18.—Մարզպտսի՝ ՀԱՔի 1, 207.—Չամչ. Բ. 459 և Ազգապ. 445 համարում են նույն ընդ Վահան Մամիկոնեան: Այրարատ 561 դնում է կառավարիչ մուսահայոց 461—480 թ. տես և Բ. վ. Կիւլէսէրեան՝ Եղիշէ 380:

— 2. Մանկնուս եպիսկոպոս Տամբուրի կամ Համշէնի. անիծեց Վրաց իշխան Վաղշեանին կամ Վաղշէին, որ նահատակեց նրան և ապա ինքն էլ հրայրեաց եղավ Տամբուրի առաջ, շուրջ 627 8 թ:—Տաշեան, Հայ բնակչ. Սև ծովէն մինչև Կարին, էջ 23 (տես նաև Մամիկ. տպ. Վենետ. 1832, էջ 56—58):

ՄԱՆԳՐԱՏ, սեռն ու ծագումն անհայտ. մի անգամ հիշատակված է 1581 թ. (Թորոս ազր. Բ. 430):

ՄԱՆԴԷՇ, իգ. ծագումն ինձ անհայտ. մի անգամ հիշված է 1666 թ. (Թորգոմեան, Ստամ. պոմ. Բ. 560):

ՄԱՆԴԻՆ, ար. ծագումն ինձ անհայտ. մի անգամ հիշատակված է 1701 թ. (Սմբատեանց՝ Սաղիան 258): Սրանից է Մանդիմեան ազգանունը (Տփղիս):

*ՄԱՆԴՈՒ, իգ. < իրան. Mandōe փաղաքական ձևից. հմտ. Ibn-Mandūye Սպահանցի բժիշկ և գրող, Μανδώνη դուստր Աժդահախի և մայր Կիւրոսի: Բուն իմաստն է սև կամբար ծաղիկը, որ է պրս. < mand (ըստ Justi 190 ա):

— Մանգալ, գեղեցիկ հարճ Արզամ Մուրացեանի և ապա Արտաշէս Բ (88—129) թագավորի.—Պոր. Բ. ծա:

ՄԱՆԴՐՈՒՏ, իգ. ծագումն անստույգ. մի անգամ հիշատակված է 1634 թ. (Թորոս ազր. Բ. 431):

ՄԱՆԴՕ, ար. կրնաոված անուն է. ծագումն անհայտ. մի անգամ հիշված է Ձեռ. Վասպ. 610 անթվական մի հիշատակարանում: (Այժմ Օրդուպատի շրջանում Մնիօ անունը գործածական է իբրև Մարտիրոս անվան կրնատ ձևը):

ՄԱՆԷ, իգ. ծագումն անհայտ. սեռական Մանեայ ձևից հանելով կազմված է նաև ուղ. Մանիա, որից էլ գգվական Մանիկ կամ Մաննիկ, ինչպես գործածական է այժմ (առաջինը Արևելահայոց, երկրորդը Արևմտահայոց մեջ): Իբրև կոչ. հիշում է Մազ. քեր. 246 ո՛ Մանի: Կա և Մանիա կին Սամարացի, մայր Աթանաս պատրիարքի (Յայսմ. տես Տաշեան, Յուց. 84):

— Մանե կույս. Հոփսիսեան կույսերից մեկն էր. ճգնում էր Դարանաղեաց գազառի մի այրում, որ իր անունով կոչվեց Մանեայ այր: Ընկերուհին էր Նունէի.—ուղ. Մանեայ անուն՝ Պոր. Բ. զա. Դրնդ. 516.—Մանի՝ Յն. կթղ. ձե. Երզն. լս. 131, 139. Հայապ. 105. Յայսմ. հոկտ. 5, 6, 29.—սեռ. Մանեայ՝ Պոր. պոմ. հոփս. 300. Պոր. Բ. զա. Ասող. Բ. ա. Գ. Ե. Շնորհ. վիպ. 714. Յն. կթղ. ձե. Շար. լա. ըշ. 501. Յայսմ. հոկտ. 29, նոյ. 18. Յկ. կր. 13.—Ազեր. Լիակ. վրք. սրբ. Գ. 130—140:

*ՄԱՆԷՃ, ար. իրանական անուն է, որ ավանդված է հուն. Μοναΐτης, լս. Monaeses ձևերով. հմտ. Μοναΐτης աղնվական պարթև, որ ապաստանեց Անտոնիոսի մոտ (Ն. Բ. 37 թ), Moneses պարթև, հաղթեց Կորբուլունին (61 թ), Μοναΐτης Թագավոր Նարսիկեսուց: Սրա իգականն է Manize դուստր Աֆրասիաբի և կին Բէժանի (Հիւբշ. 51, Justi 190): Իբրև անձնանվան օրինակ հիշվում է Թր. քեր. 14, Անան. քեր. 140: Սրա ժողովրդական (գորղայից) ձևն է Մանայն՝ ըստ Թր. քեր. 14, Անան. քեր. 140, Պոր. քեր. 170, Սիւն. քեր. 206 (վերջինս համարում է բարդ բառ):

— 1. Մանեճ իշխան Գնունեաց, մեկն էր Մեծն Ներսէսի ուղեկիցներից, հրք սա ճնում էր Կեսարիա՝ օծում ստանալու համար «353 թ».—Մեսր. եր. ՆՃ:

— 2. Մանեճ Ապահունի. ժամանակակից Արտաշէս Գ թագավորի. պատգամավոր գնաց Վասի մոտ՝ խնդրելու համար Ս. Սահակի վերադարձը «432 թ».: մասնակցեց Արտաշատի ժողովին «449 թ».: մեկն է այն նախարարներից, որոնք Յազկերտի դուռը կանչվեցին և հավատքը առ երեսու ուրանալով՝ ազատ արձակվեցին: Բռնեց Վասակի կողմը՝ ընդդեմ ուխտասպանների:—Պոր. Գ. կև. Եղիշ. 33, 71. Փարպ. իգ. իև. 19:

*ՄԱՆԷՆ, ար. իրանյան փառաբանական ձևն է Մաճաճիք, Մանուազ և նման անունների. նույնի հայկական ձևն է Մաճաճ, որ տես (Հիւրը. 51):

— Մանեկ Ամատունի, սեպուհ, կողմնակից Վասակի՝ ընդդիմ ուխտապահների.—Յղիշ. 71:

ՄԱՆԷՍ, ար. ծագումն անհայտ. կա միայն՝

— Մանես, որդին է Սսոյ Թորոս կաթուղիկոսի, որ գահակալել է 1548—53 թ.—Սխուռան 536, Ազգապ. 2259:

ՄԱՆԹԻ (կամ Մանթին), ար. ծագումն անհայտ: Իբրև վկա հիշվում է Քանաքեռում, մի այգու վաճառման առթիվ, 1306 թ.—Բանաս. 1903, 32, Այրարատ 298 (վերջինս Անթն ձևով), Շահխաթ. Բ. 159:

ՄԱՆԻՐ, ար. ծագումն անհայտ. հիշված է 1724 թ. (Չեռ. Իսղեան, Բ. 35 ա):

Մանիպ տես Մանե:

ՄԱՆԻԹ, ծագումն անհայտ. իբրև անձնանվան օրինակ հիշված է Թր. քեր. 14, Անան. քեր. 140:

*ՄԱՆԻԺԱԿ, իգ. < պրս. Manize անունից, որի մասին տես Մանեկ անվան տակ: Ըստ այսմ հայ բառի վերջին տն վանկը պետք է կարգալ ոչ թե ավ, այլ օ: Հիշված է մի անգամ անթվական մի հիշատակարանում՝ Չեռ. Նոր-Բայազ. 31 ա:

ՄԱՆԻԿ, իբրև իգ. տես Մանե անվան տակ: Բայց այլ է Մանիկ. ար. որ Մանուկ անվան գովականն եմ կարծում: Մի անգամ հիշատակված է՝

— Մանիկ. տանուտեր Նորագիւղի 1465 թ.—Այրարատ 320, Նուարք 221:

† ՄԱՆԻՇԱԿ, իգ. (որ և Մանուշակ) < հյ. մանիշակ ծագկանունից: Ըստ Յայսմ. սեպտ. 11 կա հույն սրբուհի Մանուշակ. բայց սա Թարգմանությունն է, ինչպես որ ինքն էլ ասում է. «Որ ի հոռոմ լեզու մնիս կոչի»: Նույն անվան օտար համադորներն են՝ պրս. Benefšeh ստրկուհի Մուսթանսիր խալիֆայի (1226—42), նշանավոր իր գեղեցկությամբ և ողորմածությամբ (Justi 67 ա), քրդ. Benefšaxun, Ֆրանս. Violette են: Այս անունը մեր մեջ առաջին անգամ երևում է Ժ դարում և արական է. երկրորդ անգամ հիշատակվում է ԺԵ դարում, արդեն իբրև իգ. իսկ ԺԶ—ԺԷ դարերում սովորական է և այժմ էլ գործածական է միշտ իբր իգ: Հմմտ. նաև Մանաշլ: և Մանուշխան:

— 1. Հայր Մանուշակ. վանական Սալինայ վանից. անդամ

Սալինի եկեղեցական ժողովի, որ գումարեց Անանիա Մովսեցի (1946—968 թ.) կաթուղիկոսը.—Անան. ապստ. 134 բ:

— 2. Մանուշակ պիլի. (ԹԹր. «տիկին»), որի հիշատակին մի խաչքար կա Թեղոսիայի Ս. Հրեշտակապետ եկեղեցում, 1478 թ.—Բժշկեան, Ճանապ. Ի Լեհ. 350:

— 3. Մանուշակ Սնուսցի. քահանայի որդու կինն էր. փաշան նրա աննման գեղեցկությունից հրապուրված՝ խլից ամուսնու ձեռքից և 6 տարի ապրեց հետը: Կինը մնաց ծածուկ քրիստոնյա: Մի հարմար առթիվ ժամադրվելով իր ամուսնու հետ՝ փախավ Վաղարշապատ: Այստեղ մի քանի հայ երեխիներ նրա բնակած տան դռները ջարդելով՝ գիշերանց բռնաբարեցին նրան: Իր ամոթանքը ծածկելու համար՝ Մանուշակը գնաց Բայազիդ. փաշայի որդին բռնեց նրան, առաջարկեց մահմեդական դառնալ և իր կինը լինել Մանուշակը մերժեց: Բանտարկեցին նրան և շարաչար տանջելուց հետո՝ քարկոծելով սպանեցին 1794 թ.—Այս նահատակի պատմությունը պակասում է մեր Նոր վկայքում. քաղել եմ ընդարձակ մի աղբյուրից, որ սակայն մոռացել եմ հիշատակել:

— Մանիշակ անվան ուշ ժամանակի հիշատակություններն են 1506 թ. (Տաշեան, Ուլց. 55), 1585 թ. (Թորոս աղբ. Բ. 368), Մանուշակ 1593 թ. (Չեռ. Հալեպի, Ա. 194), Մանիշակ 1596 թ. (Չեռ. Վասպ. 243—4), 1622 թ. (անդ 622), 1638 թ. (անդ 890), Մանուշակ 1643 թ. (ՀԱ 1937, 575), 1657 թ. (Չեռ. Սեբ.—ՀԱ 1926, 547), 1684 թ. (Չեռ. Վասպ. 966), 1689 թ. (Թորոս աղբ. Բ. 373), 1690 թ. (Չեռ. Վասպ. 974) և Մանուշակ ձևով 1698 թ. (անդ 987): Կրճատ ձևով են Մանուշ 1608 թ. (Չեռ. Վենետ. Ա. 630), 1620 թ. (Չեռ. Հալեպի, Ա. 167), Մանուշ 1585 թ. (Rapport Belgique 94): Վերջապես կան Մանուշա 1664 թ. (Չեռ. Սեբ.—ՀԱ 1926, 551) և Մանուշլ. որ տես առանձին:

ՄԱՆԿԱՅՈՍ կամ ՄԱՆԿԷՈՍ, ար. ծագումն անհայտ: Զորավարն էր Տիգրան Մեծի. իրեն էր նանձնված Տիգրանակերտի պաշտպանությունը. հաղթվեց Լուկուլլոսից (Ն. Ք. 69 թ.): Տառադարձված է Μανκιος (ըստ Ապպիանու).—Justi 191 ա, Գրգշ. Քնն. պատմ. Բ. 143, 146. Լէօ Ա 407, Մանանդ. «Տիգրան Բ» 101, 104—5, 132—3. տես և ՀԱ 1911, 521, ուր այս Մանկէոսը համարվում է Մամիկոնեան ցեղի նախնիներից մեկը:

† ՄԱՆԿԱՍԱՐ, ար. < հյ. Մանուկ+արս. — sar «զուխ» բառերից, իբր թե բանուկների գլուխը, ուսուցիչ կամ վարժապետ:

բառին երկրորդ մասի համար հմմտ. կախարդասար և աղանդասար. իսկ ամբողջին իբրև հոմանիշ՝ Մանկաւագ և Մանկատաւագ: Հիշատակված է ժԴ դարից սկսած և այժմ էլ գործածական է. գրվում է նաև Մանգասար. Ղարաբաղում գրվական ձևն է համարվում Մանգի (որ հիշատակված է Գիտ. աշխ. XIII, էջ 339, Աբրահամ Կրետացու հիշատակարանում): Նույնը տես նաև Մանկիկ: Սրանից է Մանկասարեսան, -ենց ազգանունը, (որ հիշված է արդեն 1444 թ. Ձեռ. Վասպ. 369):

— 1. Մանկասար, որի կիսն է Ասլան խաթուն. հիշված են Հոռոմոսի վանքի նվիրատուների հետ, 1347 թ.—Յովսէփեան՝ Մի էջ հայ արուեստի, 37, 39:

— 2. Մանկասար դպիր, որդի Յովհաննէս քահանայի. ապա դարձավ սարկավագ և կոչվեց Մարկոս. հայրը գնեց նրա համար մի հին Աւետարան՝ 1439 թ.—Ձեռ. Հալէպի, Ա. 83:

— 3. Մանկասար, հայր Յովհաննէս քահանայի, որ Արձէշում օրինակեց մի Աւետարան՝ Յովհաննէս կրոնավորի համար, 1445 թ. (Նոտարք 147) և մի ձաշոց էլ Միխիթար արեղայի համար՝ 1457 թ. (Նոտարք 186). հիշված է նաև 1462 թ. (Ձեռ. Վասպ. 439) և 1463 թ. (Նոտարք 217): Այս բոլորը յետ մահու հիշատակութուններ են, որովհետև Մանկասարը իր կնոջ Փաշայի հետ արդեն մեռած էր 1450 թ. (Ձեռ. Թաւր. 68 բ):

— 4. Մանկասար անունը հիշված է մի անգամ էլ 1620 թ. (Ձեռ. Հալէպի, Ա. 167):

† ՄԱՆԿԱԻԱԳ, ար. հյ. մանուկ և աւագ բառերից. տես վերը Մանկասար. հիշատակված է մի անգամ ժԵ դարում:

— Մանկատագ երգնկացի, որդի Ամիրզոլլաթի և եղբայր Մեսրոպի, որ երգնկայի Կայփոսի վանքում օրինակեց մի Աւետարան. 1473 թ.—Թորոս աղբ. Բ. 328:

† ՄԱՆԿԻԿ, ար. < հյ. մանկիկ բառից, որ մտնուկ բառի փաղաքշականն է. գրվում է նաև Մանգիկ. կրճատ ձևն է Մանկի. որ հիշված է չորս անգամ 1764, 1782, 1795 և 1805 թվերի տապանաքարերի վրա (Թոսեան, Հայք ի Ձմ. Ա. 97, Բ. 87, 89): Համարվում է նաև Մանկատար անվան կրճատումը:

— 1. Մանկիկ քորեպիսկոպոս Ծղկաց. իբրև վկա հիշվում է Տաթևի 844 թվի կալվածագրում.—Օրբ. յր:

— 2. Մանկիկ երեց (սեռ. Մանկիանն), որի որդին Գարեգին երեց նվիրեց Բագնայրին կալվածներ և ձեռագրեր 1262

թ.—Արձ. Շիրակ 119, Յովսէփեան՝ Մի էջ հայ 18, Նիւթեր և ուս. Ա. 17:

† ՄԱՆԿԼԱԻ, ար. կրճատված հյ. մանկաւիկ բարբոսնի սպասավոր՝ բառից, որ փոխառյալ է հուն. μαργαρίτης ձևից: Մի անգամ միայն հիշատակված ունինք՝

— 1. Մանգլաւ, մեծ պապն է Յովհաննէս արքեպիսկոպոսի, որ Բարթոլղիմէոս առաքելոյ վանից առաջնորդն էր և ստացավ մի Յայտաւուրք 1438 թ.—Ձեռ. Թաւր. 41 ա: (Հիշված լինելով 1438 թ. իբրև մեծ պապ. ուստի պետք է դնել ժԴ դարի վերջի կամ ժԴ դարի սկզբի անձ):

— 2. Նույն անունը հայտնի է Մանգլաւս ձևով. այս անունով հայտնի է Զափրանիկ Մոկացի իշխանը, որ վերածվել է ապա Մանկիկ ճգնավորի (տես Զափրանիկ անվան տակ):—Մանգլաւս ձևը ավելի լավ է համապատասխանում հուն. μαργαρίτης բառի վերջավանդին, իսկ Մանկիկ ձևն էլ մանկաւիկ բառին:

† ՄԱՆԿԻԿ, ար. < հյ. մանուկ բառի գրվականն է, որ լինում է նաև մանկիկ, ճիշտ ինչպես գտնի բառից ունինք Գուսիկ և գաւնուկ: Մի անգամ հիշված է՝

— Մանկուկ, միաբան Հաւուցթառ վանքի, ուր մնում է իր տապանաքարը՝ 1246 կամ 1248 թվից.—Այրարատ 356, Արբա. 1871, էջ 330:

— Այս անվան կրճատ՝ ձևն է Մանկու, որ հիշված է 1749 թ. (Ձեռ. Վննետ. Ա. 450), ինչպես որ ունինք Մանկի, որ Մանկիկ անվան կրճատ ձևն է: (Թեև կա թթր. Մանգա խառն անունը, բայց շատ ավելի հին լինելով՝ կարելի չէ կցել սրան):

ՄԱՆԿՈՒՄ, ար. ծաղուձ ինձ անհայտ. (արդյոք նախորդ Մանկու անվան գրվական ձևից է թրք. m ստացական հոդով): մի անգամ հիշված է 1683 թ.—Ձեռ. Մաղն. 25:

† ՄԱՆԿՏԻԿԱԳ, ար. < հյ. մանկաթ + տաւագ բառերից, իբրև ռմանուկների աւագ, ուսուցիչ կամ վարժապետ. եղակի ձևով է Մանկաւագ, որ տես վերը. հմմտ. նաև Մանկասար: Հիշատակված է մի անգամ ժԲ դարում և երկու անգամ ժԵ դարում:

— 1. Մանկատաւագ Մշեցի, որդի Սամարդաւայի, 100 դահեկան է նվիրել Բագնայրի վանքին, 1242 թ.—Արձ. Շիրակ 122 (գրված է Մանգտաւագ կամ Մանգոտաւագ, որ պետք է ուղղել Մանկատաւագ):

— 2. Մանկատաւագ, որդի Մարտիրոսի, տանուտեր կամ ուս, Մցի գյուղում գնեց մի Աւետարան և նվիրեց իր նո ընծա որդի

Ղազար քահանային՝ 1455 թ.—Չեռ. Վենետ. Ա. 582:—Այս Մանկուտագի գերդաստանը մանրամասն հիշված է Չեռ. Վենետ. Ա. 582, բայց ազգականական կապերը բավական խառնակ են. դասավորում եմ հետևյալ ձևով. Մանկուտաագի հայրն է Մարտիրոս, մայրը Գոհար, կինն է Ղփչախ (որի մայրն է Ղամաթ).— Մանկուտաագի եղբայրն է Թումայ, քույրերը՝ Աղութ, Թամամ, Ծնորհուր.— այս Թումայի որդին է Ստեփանոս և աղջիկը՝ Հայոց.— Ստեփանոսի կինն է Դուխթար և իրենց զավակներն են՝ Սարգիս, Սաղաղար, Դանէլ, Շատարև, Սահակ, երկու Մարտիրոս, Յովանէս, Մկրտիչ, Աղբրաց, Աւագտիկին, Խօնձայ (վերջին երեքը աղջիկ, բոլորը միասին 12).— Մանկուտաագի որդիքն են Ղազար (նորընծա քահանա) և Յակոբ, աղջիկները Ջամալ և Գարամ, վաղամեծիկ որդիքը՝ Բերամ, երկու Մարտիրոս, Թումայ և Մուրադ (բոլորը միասին 9).— Մանկուտաագի հորեղբայրը և Մարտիրոսի եղբայրն է Յովանէս, որի որդիքն են՝ Դանէլ, Մուսէս, Ներսէս: Այս երեքի զավակներն են՝ Գոզումէտ, Մելքիսեթ, Յովանէս, Յակոբ, Յովսէփ, Տիրատուր, Շատարև, Գոհար, Թաջէ, Խանդուտ, Վարդիսաթուն: Կան և 4 անձ (Մամիսաթուն, Վարդան, Նազիկ, Շահապ), որոնց կապը հայտնի չէ:

— 3. Մանկուտագ. որդի տանուտեր Աստուածատուրի, որ Ռշտունեաց Բերդաձորի վանքում, Մարգարէ գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1463 թ.—Չեռ. Վասպ. 443:

* ՄԱՆՈՒԷ, ար. <բբր. 𐎠𐎢𐎡𐎣 Mānōxa անվան հուն. Μανωξ տառադարձութունից: Այս անունով հայտնի է Սամփսոնի հայրը (Դատ. ԺԳ): Բուն իմաստն է «հանգիստ» (Gesenius 436):

— Մանու. իշխան հրեայ, հայր Սամսոնի և նախնին Ամատունեաց, որոնք Ահմատանից (արդի Համադան) գաղթեցին Հայաստան՝ Արտաշէս Բ-ի (88—129 թ) ժամանակ.—բց. ի Մանուեայ՝ Նոր. Բ. 3 է (2 օր. ի Մանուեայ).—ՄանուեաճԻ՝ ըստ Գարսից (որ է Ամատունիք)՝ Նոր. Բ. 3 է:

* ՄԱՆՈՒԷԼ, ար. ծագումը տես Լմմութուէլ, որից կրճատվել է, ճիշտ ինչպես Նիսիսիցի Ղազար: Գրված է նաև Մանուեղ, Մանուէղ, Մանուել, Մանիլ (ինչպիս կա Չեռ. Վենետ. Ա. 390 անհայտ թվականով), Մանուլ ձևերով: Հիշատակված է Դ Գարից սկսած և այժմ էլ գործածական է: Արտասանվում է Պոլսում Մանուլի (ուսկ. Մանիէլ), Կովկասում Մանուլի, Իբրև օրինակ անձնանվան հիշված է Թր. քեր. 9, 14, 16, Անան. քեր. 142. Սիւն. քեր. 204:

— 1. Մանուէլ Մամիկոնեան, որդի Արտաշէնի. զբքի էր Գարսաստանում. Գուշաններին հաղթելով, ազատութուն ստացավ, դարձավ Հայաստան և Բատ Սահառունու ձեռքից խլեց սպարապետութունը, որ Մամիկոնեանների ցեղական իրավունքն էր: Այս պատճառով թշնամացավ Վարազդատ թագավորի հետ, պատերազմի դուրս եկավ նրա դեմ, հաղթեց և քշեց Հունաց երկիրը «378 թ»: Այնուհետև Հայաստանի կառավարութունը իր ձեռքն առնելով՝ թագավորեցրեց Արշակ Գ-ին «379 թ»: Մեռել է «384 թ»:—Բուգ. Ե. 1 է—խդ. Մեսր. եր. 67, 68, 71, 119—123. Կիր. 13, 14.—սևո. Մանուէլի՝ Բուգ. Ե. 1 է, 1Ը, 1Կ—խգ. 2. ա. Մեսր. եր. 122—3.—բց. ի Մանուէլի՝ Բուգ. Ե. 1Ը—խա, խգ:—Վրաց աղբ. Ա. 75 (գրում է Մանուէլ Մամուէլն):

— 2. Մանուէլ Ամատունի, որդի Գարգև Ամատունուր, որ սպանվեց այն պատերազմում, որ մղում էին Շաւարշ և Գարգև իշխանները՝ ազատելու համար գերի ընկած Սոսրով Գ թագավորին «389 թ»:—Նոր. Գ. 3:

— 3. Մանուէլ, ընկեր Ղևոնդեան նահատակների «454 թ».—Յայսմ. հրոտից 25, ըստ Տաշեան, Յուգ. 565 ա:

— 4. Մանուէլ եպիսկոպոս, առաջնորդ Արտաղի. հաջորդեց Յակոբի (2 Գարի կեսից առաջ).—Չքր. եպս. 281, Արրտ. 1868 դեկտ. 103 ր:

— 5. Մանուիղ Ամատունեաց տէր, շինել է Պողովանքը, 2 դարի առաջին կեսից.—Յովսէփեան՝ Նիւթեր և ուս. Գ. 14 ր, 25—27 համարում է Մանգեն Ամատունու որդին և Սահակ Մանուէլեանի հայրը: Այս վերջինիս էլ որդին է Կոտիտ: Որով ստացվում է Մանգեն—Մանուէլ—Սահակ—Կոտիտ կանոնավոր շարքը:

— 6. Մանուիղ իշխան Սպանդունի, անդամ Դուխնի երկրորդ եկեղեցական ժողովի «554 թ».—Գիրք թղ. 3 է:

— 7. Մանուէլ Մամիկոնեան, որդի Վասակի և Թոռն Վարդի՝ եղբոր Վահան Մամիկոնեանի. սպանվեց Գարսից Սուբէն մարդպանի ձեռքով. սրա վրա Մանուէլի եղբայրը՝ Վարդան Բ Մամիկոնեան սպանեց Սուբէնին և ապստամբեց Գարսից դեմ «571 թ».—Չամչ. Բ. 284 (հայ պատմիչները չգիտեն այս անունը. Չամչեանը դնում է քաղելով հույն պատմիչ Թէոփանէս Բուզանդացուց):—Տէր Սահակեան, Հայ կայսերք, Ա. 29, 289: Բուզանդացուց):—Տէր Սահակեան, Հայ կայսերք, Ա. 29, 289:

— 8. Մանուէլ տէր Ապտունեաց, մասնակցեց Սմբատ

Վրկան մարզպանի պատերազմին Քուշանների դեմ 608 թ.— Սեբ. իդ:

— 9. Մանուէլ Մամիկոնեան, հայր Գապիկ Մամիկոնեանի, որին Պարսից Խոսրով Բ թագավորը (590—628) պաշտոնի կանչեց Պարսկաստան.— Սեբ. ժթ:

— 10. Մանուէլ Բագրատունի, հայր Սմբատ Բագրատունեայ, որ պատմաբեց Մօրիկ (+602) կայսեր դեմ.— սեռ. Մանուէլի՝ Սեբ. ժը:

— 11. Մանուէլ հայկազն, պորավար Հերակլ կայսեր (610—641 թ) Եգիպտոսում.— Միխ. աս. ժը:

— 12. Մանուէլ մագիստրոս, աներ Սմբատ ասպետի՝ որդւոյ Վարապետի որդի. պաշտոնյա էր հունաց կայսեր պալատում. սպանվեց խոտվության ժամանակ 648 թ?— Սեբ. խե:

— 13. Մանուէլ արեղա Յովհաննավանքի. գնաց որոնելու Վահան Գողթնացու գերեզմանը (743 թ).— Տաշեան, Յուգ. 576:

— 14. Մանուէլ Մամիկոնեան, զորավար հունաց արևելյան բանակի՝ Լևոն, Միքայէլ և Թէոփիլոս կայսրների ժամանակ: Նշանավոր եղավ իր քաջությամբ: Երբ հունաց բանակի զորավար Լևոն հայկազնը կայսերական զահ բարձրացավ Լևոն Ե անուշով, իր փոխարեն այս Մանուէլին զորավար կարգեց (813 թ): Թէոփիլոս կայսրը նրան կարգեց արևելյան բանակի սպարապետ Գրավեց շատ տեղեր: Մի անգամ այնպես հաղթեց արաբներին, որ 25,000 գերի բռնեց նրանցից: Մի ուրիշ անգամ Թէոփիլոս կայսրը պարսիկների և Մանուէլի հայկական բանակի հետ միասին արաբներ դեմ պատերազմի դուրս եկավ, բայց հաղթվեց և քիչ էր մնում որ ինքն էլ գերի ընկնէր: Մանուէլը օգնության վազեց և կայսեր ձիու սանձից քաշելով՝ բռնի ազատեց նրան: Կայսրը նրան իր ազատարարն էր կոչում: Նախանձորդները չարախոսեցին նրան կայսեր մոտ: Քսության զոհ չգնալու համար. Մանուէլը 150 հոգով հունական բանակից փախավ, գնաց Կամախ՝ արաբների մոտ և նրանց ծառայության մտավ: Թէոփիլոս գաղտնի պատգամավորությամբ կարողացավ Մանուէլի սիրտը շահել և սա հրաժեշտ առնելով ամիրայետի Վաթիք-Բիլլան որդուց, նորից հունաց ծառայության մտավ: Այս անգամ պործում էր հունաց կայսրության Եվրոպական գավառներում: Տապալից Յովհաննէս պատրիարքին և պատկերամարտության վերջ տվեց: Թէոփիլոս կայսրը մեծած ժամանակ իր որդուն՝ երեք տարեկան Միքայէլին կտակով կայսր հրատարակեց և նրա խնամակալու-

թյունը հանձնեց Թէոդորա կայսրուհուն, Վարդին և Մանուէլին (երեքն էլ Մամիկոնեան): Մանուէլը հրապարակ ժողովեց զոտարանակն ու ժողովուրդը՝ հավատարմության կրքում պահանջելու համար նորընտիր կայսեր: Բոլորը գոչեցին. «Կեցցէ Մանուէլ կայսրը»:— «Ոչ, ասաց Մանուէլ, ձեր տերը Միքայէլն է. և քանի նա փոքրիկ է՝ իր մայրը Թէոդորա. ես միայն նրանց պաշտպանն եմ: Եվ մերժեց ընդունել ժողովուրդի պահանջը: Ծերացած հասակում վախճանվեց խաղաղությամբ Միքայէլ Գ (842—867 թ) կայսեր ժամանակ և թաղվեց իր շինած Մանիլկերտ վանքում:— Միխ. աս. բ տայ. 366—7 Մանիլ ձևով (ա տպ. չունի). Վրդ. խա. Չամչ. Բ. 437—441, Աղգապ. 929.— Տէր Սահակեան, Հայ կայսերք, Ա. 170, Բ. 357—8, 363, 366, 370, 374:

— 15. Մանուէլ պրոտոսպար Լևոն Զ կայսեր օրով. Փոքր-Հայքից էր (Ք դար).— Justi 59 բ:

— 16. Մանուէլ, նշանավոր ճարտարպետ. շինել է Աղթամարի հոշակավոր տաճարը 926 թ.— Արծր. Գ. ը. Հուսթ. 23—24 (ըստ Հաւաքարանի Մանուէլը կրոնավոր էր).— Թորամանեան, Հայկ. ճարտպտ. 75 բ, 76 բ, 77 բ, 96 բ: Այստեղ բազմամուտ հեղինակը խոսում է նախ այն հոյակապ շինարարական գործի մասին, որով Մանուէլը լցրել է նախ ծովը՝ պատրաստելու համար Աղթամարի քարափը: Այսօր էլ այդ աշխատանքը ներկայանում է մեր ւշքին իբրև վիթխարի գործ: Երկրորդ խոսում է Ռուսիայի Արճէշ քաղաքի մասին, որ Արճէշ հայոց մի գաղութ է եղել ՓԲ դարից: Նշանավոր է պատկանում, և նշանավոր է ամբողջ Ռուսիայում իբրև հնագույն և սրանչելի կառուցվածք: Այս եկեղեցու ճարտարպետն է նամարվում ըստ Ռուսիաների՝ Մանիլ անուն մի հույն, որի անունով կա և մի աղբյուր եկեղեցու մոտ: Թորամանեանը գտնում է որ այդ Մանուէլ մեր Մանուէլն է:

— 17. Մանուէլ Դերջանցի, եղբայր Սամուէլի, կոչվում էին Կոմսաճագ. Հունաց Վասիլ Բ կայսեր Մակեդոնիա գաղթեցրած իշխաններից էին (988 թ): Ապստամբեցին կայսեր դեմ, փախան Բուլղարիա և իշխանության գլուխ անցան (Չամչ. Բ. 873): Այս դեպքը պատմում է նախ Ասող. Գ. իր, որ սակայն երկու եղբայրներից միայն երեցի անունն է տալիս (Մամուէլ), իսկ փոքրի անունը չի հիշում: Չամչեանը կոչում է վերջինիս Մանուէլ և իբրև աղբյուր գտնում է միայն Ասողիկ: Տէր Սահակեան,

Հայ կայսերք, Բ. 277—8 ասոււմ է որ չորս ազնւական եղբայր-ներ (առանց հայ կոչելու) բաժանեցին իրենց միջ Բուլղարիան: Սրանք էին Դաւիթ, Մովսէս, Ահարոն, Սամուէլ, որոնցից առաջին երեքը մեռնելով Բուլղարիայի թագավորութիւնը մնաց Սամուէլին: Ազգապ. 1141 նույն է Չամչեանի հետ:

— 18. Մանուկ եպիսկոպոս, գրել է «Վասն տօնի Ս. Խաչին»: հայտնի չէ որ ժամանակից.—Չեռ. Դադեան, Ա. 87 բ (ուր հիշված է Գէորգ Գ. «1067—72» կաթողիկոսից հետո):

— 19. Մանուկ երաժիշտ Ականց անապատի (ԺԲ դար).—Չարբ. թրգմ. 472:

— 20. Մանուկ Եանցլեր (ատենադպիր Հայոց թագավորութան) 1207 թ.—Սիսուան 485 բ:

— 21. Մանուկ եպիսկոպոս, առաջնորդ Գարվաւանի Ս. Աստուածածին վանքի, 1209 թ.—Կնիք հաւ. յոջ. 111:

— 22. Մանուկ քահանա, իր մեռած եղբոր՝ Խաչատուրի (.Ն 40) հիշատակին մի խաչքար է կանգնեցրել Թանատի վանքից Արզազ տանող ճանապարհին, 1277 թ.—Սիսական 124, Արրտ. 1889, 107, Սաղբակեանք 42:

— 23. Մանուկ քահանա փրիսոփա (երաժիշտ), գրել տվեց մի Աւետարան Դրազարկի վանքում, Հեթում Բ-ի ժամանակ, «1289—1305 թ».—Արցախ 153:

— 24. Մանուկ վարդապետ ոմն, 1305 թ.—Տաշեան, Յուց. էջ 771:

— 25. Մանուկ, դեսպան կամ գործակալ Սմբատ Գ թագավորի. հիշված է նախ 1297—8 թ (Սիսուան 369 բ). Վենետիկեցի վաճառականներից զնեց 9 տախտ կամ փերթ ոսկեզիպակ՝ Եգիպտոսի սուլթանին ընծա ուղարկելու համար, 1306 թ.—Ալիշան, Հայ-Վենետ. 55, 154:

— 26. Մանուկ պարոն, հայր Չաքարիա եպիսկոպոսի որ նորոգեց Արտազի Թաղէոս առաքյալի վանքը, 1329 թ.—ընդարձակ տես Չաքարիա № 27.—Արձ. Շահխաթ. Բ. 350, ուր Մանուէլը հիշված է սեռ. Մանվիլայ ձևով:

— 27. Մանուկ քահանա, որդի Մարտիրոս գրչի, որ Գաւուն միայնակյացի համար գրեց մի Աւետարան, 1330 թ.—Չեռ. Վենետ. Ա. 770:

— 28. Մանուկ գրիչ Երզնկացի. օրինակել է «Ոսկերեբանի և Եփրեմի Մեկնութիւն չորեքասան թղթոցն Գողթի», որի վերջում կա «Աղիւսակ կարգադրութեան բանակաց զօրոց Հա-

յոց ըստ ազգի և տոմբ Երանեանց», 1334 թ.—Չեռ. Կարին. էջ 162:

— 29. Մանուկ սարկավապ. գրիչ. Ուղագու անապատում օրինակեց Դաւիթ Անյաղթի գործերը, Մեսրոպ վարդապետի համար, 1335 թ.—Bodleian 229:

— 30. Մանուկ, միաբան Թիւրքթի վանից. առաջնորդ Գրիգոր վարդապետի (№ 453) խնդրանք օրինակեց Շարականը, 1335 թ.—Թորոս աղբ. Բ. 450:

— 31. Մանուկ քահանա, հայր Սարգիս ավագերեցի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցու Ազախ (այժմ Ազով) քաղաքի, 1341 թ.—Շահազիդ, Հին Երևանը, էջ 72, Տաշեան, Յուց. 885:

— 32. Մանուկ քահանա Մուսուլցի. գրիչ. օրինակել է Քարոզգիրքը՝ 1352 թ.—Չեռ. Կարին. 222:

— 33. Մանուկ երեց, գրիչ. օրինակել է Մաշտոցը, 1364 թ.—Չեռ. Բեռլինի, 47 ա:

— 34. Մանուկ եպիսկոպոս Այրարատեան նահանգի և Բըջնոյ. Անիի Յովհաննէս եպիսկոպոսին գրել տվեց մի Աստուածաշունչ 1368—75 թ. և հազիվ վերջացրած էր, ծաղկուժը դեռ չսկսւած մեռավ:—Տաշեան, Յուց. 259, Հացունի՝ Կարևոր խնդ. 260 (համարում է արքեպիսկոպոս):—Իհարկե նույն է Մանուկ առաջնորդ Բջնոյ, Լէնկթիմուրի արշավանքի ժամանակ (Շահազիդ, Հին Երևանը, էջ 73, 74):

— 35. Մանուկ ասպետ Յովհաննէսեան, որդի Յովհաննէս ասպետի, ծնեալ ի Գենուա, ազգով հայ, թարգման, բնակվում էր Նէապոլ. Սսի Յովհաննէս արքեպիսկոպոսի հետ, Հայոց Մարիամ թագուհու կողմից պատգամավոր ուղարկվեց Նէապոլ՝ խընդրելու Եվրոպացոց օգնութիւնը և ձեռք ձգելու համար Կիլիկիոյ գահը «1371 թ»: Անցավ Կիպրոս և նշանակվեց օգնական Մարիամ խնամակալ թագուհու «1373 թ»:—Սիսուան 560 ա, Հայ-Վենետ. 135, Յուշիկք Բ. 513, Բասմաջեան՝ «Լևոն Ե», էջ 34, Ազգապ. 1929, 1935.—Սրա հետ նույն պիտի լինի՝

— 36. Մանուկ, ասերունդ ի Վերին Հայոց և գիտէր քաջ խօսել զհայ և զնէապոլսեան լեզուս: Գրիգոր պապի և Նէապոլի Յովհաննէս թագուհու կողմից սուրհանդակ եկավ Կիպրոսի թագավորի մոտ, որպեսզի դիմի Կիլիկիա և Գոստանդին թագավորի կնոջ՝ որ Նէապոլսեցի էր, ուղարկի իր հայրենիքը, ժառանգելու համար արքայական գահը: Հալէպում բանտարկված էր արարների կողմից և հավատքը ուբացել էր. Լևոն Զ երբ գերի

էր տարվում, խնդրեց և ստացավ Մանուէլի ազատութիւնը (1375 թ).—Դարդել 76—80, 150:

— 37. Մանուէլ, նախապես քահանա էր եղել, ապա ուրացել էր հովատքը և մահմեդական էր դարձել: Հայտարարելով իրեն սուպետ և պատվիրակ Լևոն 2-ի կողմից, ման էր գալիս եվրոպայում և խարեութեամբ նվերներ էր հովաքում: Իբր թի Լևոն 2 թագավորի ազատութեան համար: Սպանիոյ Ալիլլա քաղաքում պատահեց նրան Յովհան Դարդել քահանան և կաստիլիայի թագավորի առջ խայտառակեց նրան: Սակայն ինքն էլ մի ժամանակ պահեց նրան իր մոտ՝ Լևոնի ազատութեան համար աշխատեցնելու նպատակով (1381 թ).—Դարդել 177—180, Բասմաջ. «Լևոն Ե» 71. Ազգագ. 1965:

— 38. Մանուէլ վարդապետ. Յովհան Երզնկացու հետ Երուսաղէմում գրեց քառանասոր ընդարձակ մի ճառը նախ 1417—9 թ.—Չարր. թրգմ. 728, Տաթև տարեց. 1925, 292:

— 39. Մանուէլ քահանա. Ամարասուժ, Բթիսոյ վանքում, Մելքիսեղ արեղայի համար օրինակեց Աւետարանը՝ 1428 թ.—Սմբատեանց՝ Երնջակ 245, 253:—Անշուշտ սրա հետ նույն է՝

— 40. Տէր Մանուէլ. գրիչ. օրինակեց Աւետարանը «Ալուանից երկրում, Ամարասի մոտ Շուշու գյուղում», 1428 թ.—Սմբատեանց՝ Սաղիան 244:

— 41. Մանուէլ արեղա, եղբայր Աւագ եպիսկոպոսի, որին հանձնեց Դուրսուն իշխանը (1411—1430 թ) Դատիվանքի խնամատարութիւնը:—Շահխաթ. Բ. 359, Արցախ 208:

— 42. Մանուէլ արեղա. գրիչ. օրինակել է Գանձարանը՝ Տէր Տիրուագի համար, 1431 թ.—Չեռ. Դաղեան, Բ. 45 ա:

— 43. Մանուէլ երեց Խուշքաշէնի, Նիշվում է իբրև վկա 1438 թ.—Չեռ. Դաղեան, Բ. 44 ա:

— 44. Մանուէլ քահանա, սպասավոր Ս. Յովհաննէս վանքի՝ Աբարատեան գաւառի Սերկկի գյուղի, 1441 թ.—Նորր. Ազաթ. 1909 թ. յոջ. էջ ԽԹ:

— 45. Մանուէլ վարդապետ, տաղասաց. գրել է «Մինդ ի յէէն» գանձ մեռելի. հնագույն ձեռագիրը՝ որի մեջ կա սույն տաղը, 1455 թվից է (Տաշեան, Ցուց. 424 բ): Սրանից ուշ է նույնը՝ Մանուէլ եպիսկոպոսի անունով՝ 1497 թ. (Չեռ. Հալէպի, Ա. 150 ա):

— 46. Մանուէլ, միաբան Տիպնայ-Դաստակ վանքի, 1450 թ.—Չեռ. Վասպ. 460, Նոտարք 166:

— 47. Մանուէլ քահանա, ծաղկոյ. նկարադարդեց այն Աւետարանը, որ վարդան գրակապր գրել էր տվել Արճէշում՝ Յովհաննէս քահանային, 1450 թ.—Չեռ. Թար. 65:

— 48. Մանուէլ եպիսկոպոս. Աւագ գրչի Նեքոզ 1337 թվին գրված մի հին Երզարան է գնել 1452 թ.—Չեռ. Բեռլինի, 26 ա:

— 49. Մանուէլ քահանա, որդի Ամիրբէկի. ստացող. Գեղարքունիաց կած գյուղում, Հերմոնի վանքում, Արճկեցի Յովհաննէս կրօնավորին գրել տվեց մի ճառը՝ 1465 թ.—Չեռ. Սեան. 18—19, Մառ չի գնում թվականը, բայց ըստ Սմբատեանց՝ Երնջակ 216, որ տալիս է ամբողջ հիշատակարանը, գրված է 1465 թ.: Նույնը հաստատում է նաև Գեղարքունի 403:—Սխական 523:

— 50. Մանուէլ գրիչ. Երուսաղէմում օրինակեց Վարդան վրդ. Մարթաղոս Աղօթագիրքը՝ 1466 թ.—Տաթև տարեց. 1925, 292:

— 51. Մանուէլ (արք)եպիսկոպոս, որդի պարոն Աւագի և թոն պարոն Աղիգբէգի. մայրն է Խոնձայ. Եղվարդի առաջնորդն էր. իր շինարարութեամբ դարդարեց Եղվարդը՝ 1464 թ (Այրարատ 197—8): Մի այգի և մի ջաղացք է նվիրել Եղվարդի եկեղեցուն, ինչպես հայտնում է մի արձանագրութեան մեջ, ուր կա նաև մի խաչքար՝ իր, իր հոր Աւագի և իր մոր՝ Խոնձի անուանով՝ 1471 թ. (տես վերը հտ Բ, էջ 523, ուր հիշված անթվական խաչքարը սրանց է պատկանում և 1471 թվից պետք է դնել).—Շահխաթ. Բ. 126, Բանաս. 1903, 30:

— 52. Մանուէլ երեց, որդի Տիրացու քահանայի, աշակերտ պատկերահան Սամուէլ վարդապետի, գրիչ. Երզնկա քաղաքում, «Սևաստորէզ գրան» Ս. Աստուածածին եկեղեցում գրեց մի Աւետարան՝ Ուտիկ գյուղացի Յովհաննէս քահանայի համար, 1473 թ.—Քորոս աղբ. Բ. 420:

— 53. Մանուէլ. որդի Մանուկի՝ Նորեղոր Ալեքսեանոս եպիսկոպոսի, որ Արքայից վանքում օրինակեց Աւետարանը, 1486 թ.—Չեռ. Նոր-Բայազ. 11 ա:

— 54. Մանուէլ, առաջնորդ անապատին Ուրծայ, 1491 թ.—Այրարատ 443, Աւգեր. Լիակ. վրք. սրբ. ԺԱ, էջ ԵԲ:

— 55. Մանուէլ. սարկավագ Խուսնավիլի վանուց. սրա ձեռքով Շահմելիքը նվիրեց վանքին մի կաթսա. 1493 թ.—Քորոս աղբ. Ա. 217:

— 56. Մանուէլ քահանա, որդի Գետրոս քահանայի, գրիչ.

Շահապալանեաց ձորի Կուբի գյուղում, Լոուզբեկի խնդրանք օրինակեց Գանձարանը 1478 թ, մի Մաշտոց 1493 թ. և մի Աւետարան՝ Ջանդուրրանի հրամանով 1495 թ.—Սմբատեանց, Երընջակ 135, 142, 195 և 316 (Մեծ Ցուցակը՝ էջ 6), Ձեռ. Դադեան, Ա. 39 բ, Ձեռ. Բեռլինի 47 բ:

— 57. Մանուկ եպիսկոպոս Այրարատեան կողմանց, հիշված 1491 թ. (Այրարատ 346): Նույն է «Տէր Մանուէլն յարեւելեան և հայրապետ Խորվիրապետն», որ Պետրոս եպիսկոպոսի, Աւետիք վարդապետ Արծիշեցու և Աստուածատուր Տրւրիկցի երեցի հետ գնացել էին Երուսաղէմ, ուր վերջինս նահատակվեց 1496 թ.—Ձեռ. Հայէպի, Ա. 207 և 146:

— 58. Մանուկ կրօնաւոր, միաբան Սանահնի վանքի, 1497 թ.—ՀԱ 1887, 56 բ:

— 59 Մանուկ Բջնեցի Ազիրէկեանց, գանձասաց. հր դարից.—Յովսէփեան՝ Մխիթ. այրիվ. էջ 5 բ:

— 60. Մանուկ գրիչ. օրինակել է «Հաւաքածոյ փիլիսոփայական գրոց», ԺԵ—ԺԶ դար.—Ձեռ. Քաւր. 52—53:

— 61. Մանուկ տաղասաց. (գրված է Մաքին Մանուի). ունի տաղ «Վասն գինույ և գինեխում մարդկան». ձեռագիրը ԺԶ—ԺԷ դարից.—Տաշեան, Ցուց. 795:

† ՄԱՆՈՒԿ, ար. < հյ. մանուկ բառից. Պոլսում համարում են Մանուկ անվան փաղաքականը, բայց ճիշտ չէ, որովհետև ունինք նաև Մանկիկ կամ Մանկուկ: Ուրիշներ համարում են Սեբաստիայի Քառասուն մանուկների հիշատակին կոչված այսպես: Գործածական է եղել սկսած Ը դարից և մինչև այժմ էլ գործածվում է: Սրանից է Մանուկեան ազգանունը:

— 1. Մանուկ, աջնվական ազուան, որ հավատքի համար նահատակվեց Պարտուում, Արղլաղիզի ձեռքով (711 թ):—Կղկնտ. Գ. Ժը (որ և Մանկիկ՝ անդ).—սեռ. Մանկաննի՝ Կղկնտ. Գ. Ժը (չունի Շահն.):

— 2. Մանուկ, որի անվան մի խաչքար կա կանգնեցրած Երնջակի Ս. Կարապետ վանքի գերեզմանատանը՝ 1219 թ.—Սմբատեանց՝ Երնջակ 17:

— 3. Մանուկ, որդի Շամոյի և եղբայր տանուտեր Դադարի, որ Վանում, Կարապետ քահանային գրել ավեց մի Աւետարան, 1418 թ.—Ձեռ. Վասպ. 307, Նոտարք 57:

— 4. Մանուկ (սեռ. Մանկան), որի անունով մի խաչքար է

կանգնեցրած «Սպիտակ Մանուկ» մատուռի մեջ (Նոր-Բայազետ). 1460 թ.—Սմբատեանց՝ Գեղարքունի 447:

— 5. Մանուկ, հանգուցյալ որդի կամ եղբորորդի տանուտեր Մարտիրոսի, որ Բերկրիում, Կարապետ քահանային գրել ավեց մի Աւետարան, 1473 թ.—Ձեռ. Վասպ. 467:

— 6. Մանուկ մղտեսի, աներ Խորշահի, որ Կեսարիայում, Յովհաննէս Երզնկացուն գրել ավեց մի Աւետարան, 1476 թ.—Rapport Belgique 34.—Քերես նույն է՝

— 7. Մանուկ խոճա մահտեսի, որդի մղտեսի Մելիքշահի, Կեսարիայում Յովհաննէս գրչին գրել, ծաղկել և ոսկով զարդարել ավեց մի Ճաշոց, 1484 թ., ուր կա նաև իր նկարը.—Ալպոյաճեան, Պատմ. հայ Կես. Բ. 1848:

— 8. Մանուկ, հորեղբայր Ալեքսիանոս եպիսկոպոսի, որ Արքայից վանքում օրինակեց Աւետարանը՝ 1486 թ.—Ձեռ. Նոր-Բայազ. 11 ա:

— 9. Մանուկ, որդի պարոն Յովհաննէսի՝ եղբոր Խոջա Բաղասարի, որ ստացավ մի ձեռագիր (ԺԵ դար).—Տաշեան, Ցուց. էջ 724:

— 10. Մանուկ Պոլսեցի, 15 տարեկան պատանի, հավատքը չուրանալով նահատակվեց ու թաղվեց Բերա թաղում, «1652 թ».—Ազգապ. 2498:

— 11. Մանուկ դպիր, ունի «Ոտանաւոր առ Տիրածին մայրն անարատ», 1725 թ.—Տաշեան, Ցուց. 727:

— 12. Մանուկ դպիր, ունի «Գովեստ Երզոց երգոյն», 1826 թ.—Տաշեան, Ցուց. 361:

Մանուշ տես Մանիշակ:
Մանուշակ տես Մանիշակ:

ՄԱՆՈՒՇՔԱՆ, սեռն ու ծագումը ինձ անհայտ: Մի անգամ հիշատակված է Քէտրոսիայի Ս. Սարգիս եկեղեցու մի արձանագրութեան մեջ (սեռ. Մանուշքանին ձեռով) 1451 թ.—Кучук-Иоаннесов, Стар. арм. над. էջ 36:

*ՄԱՆՈՒՉԱՐ, ար. նույն է Մանանիք անվան հետ, որ տես: Հիշատակված է Մանիշար ձեռով՝ ԺԶ դար (Կրպտ. եպոս.՝ Դօփեանք 191), Մանուշար ձեռով՝ 1661 թ. (Ձեռ. Ազուլ.—Արքտ. 1911, 119), 1674 թ. (Ձեռ. Դադեան, Բ. 46 բ), Մանուշար հայ իշխան՝ 1747 թ. (Ազգապ. 2961): Այս բոլորից ավելի հին է՝

— Մանուշար, որի գերեզմանը խաչքարով հանդերձ գտնւրվում է Նովլու գյուղում, 1279 թ.—Մխական 109:

ՄԱՆՊՈՒՐ, իգ. ծագումն ինձ անհայտ. մի անգամ հիշա-
տակված է ժՁ դարում (Կրպտ. եպս. Դօփեանք 152):

Մանսա տես Մանսու:

*ՄԱՆՍՈՒՐ, ար. < արաբ. مانسور Manşūr անունից, որ
բուն նշանակում է «աստվածագոր, հաղթական»: Հիշատակված
է 1536 թ. (Ձեռ. Հալէպի, Ա. 340), 1604 թ. (Պատմ. Հալէպի
ազգ. գերեզմ. 13 բ), 1632 թ. (Ձեռ. Քաւր. 33 բ):

*ՄԱՆՔՈՒ, իգ. < արաբ. منكوشه mankūshā «մեկի պսակված
կինը, կողակիցը»: Մի անգամ հիշատակված է ժԳ դարում:

— Մանգու. կին Քաղէի՝ որդւոյ Անդուրի, որոնք միասին
նվերներ են արել Դոշավանքին, 1277 թ.—Արձ. Ազգագր. հանդ.
ժ, էջ 25:

ՄԱՇՏՈՑ (կամ Մաշթոց), ար. ծագումն անհայտ. իբրև
անձնական օրինակ հիշում են Քր. քեր. 43, Խոր. քեր. 178
(Մաշոց ձևով):

— 1. Մաշոց եպիսկոպոս Սիւնեաց, հաջորդ Գրիգորի. ձեռ-
նագրից Մեծն Ներսէս («353—373») կաթուղիկոսից.—Օրբ. է,
հա.—սեռ. Մաշոցի՝ Օրբ. է:

— 2. Մաշոց վարդապետ, Տարօնի Հացեկաց գյուղից,
որդի Վարդանի. ծնվել է մոտ «353 թ». եղավ զինվորական,
արքունի քարտուղար, ապա դարձավ վարդապետ և թարգմանիչ
«394 թ»: Հնարեց հայ գիրը և թարգմանեց Սողոմոնի Առակաց
գիրքը. այսպեսով հիմք դրավ հայ գրականության «404 թ», որ
տարածեց ամբողջ Հայաստանում՝ 35 տարի անդադար ճամբոր-
դելով բոլոր գավառները: Հնարեց նույնպես վրաց և աղվանից
գրքերը: Իրեն են ընծայում Մաշոցի (կամ ժամագրքի) հորի-
նույնը, Մեծ պահոց շարականները և ազոթքները, բայց բոլորն
էլ անհարազատ են (Ջարբ. Հին դպր. 274—280, թրգմ. 664),
Տեղակալ եղավ Ս. Սահակի, որի մահվանից 6-ամիս հետո վախ-
ճանվելով՝ թաղվեց Օշականում («439»): Իր վրա կառուցվեց մի
եկեղեցի, որ մի քանի անգամ վերանորոգվելով՝ մնում է մինչև
այժմ:—Խոր. Բ. ժ. Փարպ. ժ, ժԹ, լբ. Կոր. 6, 14. Կնիք հաւ.
130, 139. Գիրք թղ. ա (Մաժոց ձևով), ծբ, ձբ. Մեսր. եր. 83,
110. Ուխտ. Բ. ծ. Ասող. Բ. ա. Արծր. Ա. ժա. Սամ. անեց. 68.
ZAPh 1, 206. Յհ. իմաստ. 66. Սասն. 24. Յիշատ. Ջարբ. թրգմ-
286. Աթան. յոջ. էջ ի.—սեռ. Մաշոցի՝ Կոր. 9, 21, 25. Փարպ-
ժ, ժԹ. Գիրք թղ. ծէ. Կանոն. 59. Կղկնտ. Ա. իէ, իբ. Բ. իԹ,
լգ. Օրբ. ժգ. Արծր. Ա. ժա. Մխ. այրիվ. 62. Տաթև. հարց. 544.

ZAPh 1, 206.—բց. ի Մաշոցի՝ Կոր. 26, Փարպ. ժա. Գիրք թղ.
բ.—գժ. Մաշոցի՝ Կոր. 9, 27. Փարպ. ժ, ժա. Արծր. Ա.
ժա.—Վրաց ազր. Ա. 40, 78 (Մաստոց).—Կոչված նաև Մեսրոպ,
որ տես առանձին: (Մեսրոպի և հայոց գրերի մասին ունիմ ըն-
դարձակ ուսումնասիրություն, որ պատրաստ է ապագրության):

— 3. Μαστούβιος քորեպիսկոպոս. ի Հայոց (էջ 'Αρμενιάς),
որի հետ վիճարանում է Քէոքորոս Մոպսուեստացին († 428) իր
«Ընդդէմ մոզուց Գարսից» գրքում (L. Mariès, Le De Deo
d'Eznik, էջ 88). ըստ Ադոնց ՀԱ 1925, 196 β տառը ուղղելով է
պետք է հասկանալ Մեսրոպ Մաշոցը:

— 4. Մաշոց եպիսկոպոս Խոռոսուսեաց, անգամ Դուխի
երկրորդ ժողովի «554 թ». մեռավ 565 թ. ըստ Ջամինեան՝ Անա-
հիտ 1931, սեպտ. 124, 126.—Գիրք թղ. ժէ.—բց. ի Մաշոցի՝
Գիրք թղ. ժգ, ժբ, ժԹ. Կղկնտ. Բ. է. Օրբ. իբ:

— 5. Մաշոց եղիվարդեցի (որ և երբեմն Սեանեցի), կա-
թուղիկոս հայոց «897—8 թ». եղևարդի Գրիգոր քահանայի որ-
դին էր. ծնվել է 833 թ. մկրտութեան անունը թվի Ստեփան-
նոս: Նախնական ուսումը ստացավ հորից և նրա մահից հետո
աշակերտեց Մաքենեաց վանքի Քէոքորոս կրոնավորի մոտ: Ինքն
էլ նույն վանքում կրոնավոր դարձավ. ապա քաշվեց Սեան (860
թ), ուր Աշոտ Ա-ի ղուսար և Սիւնեաց իշխանուհի Մարիամի
առաջարկությամբ և օգնությամբ, «արեապէտ» վախճանեալ
Վասակ Սիւնեաց իշխանի հոգուն ի հիշատակ՝ շինեց Առաքելոց
եկեղեցին («871 թ»): Հավաքեց կրոնավորներ և խստամբեր
կյանք էր վարում: «Չմաս քառասուն հաց ոչ եկեր և ջուր ոչ
արբ» (Կիր. 45, Մխ. այրիվ. 70): «Եւ յայսմ ամի (888=893)
յորում կարգեցի զսակաւաւոր գրկունքս, էին ամք նորա պա-
կաս ինչ քան զԳ, իսկ որ մեկնեալ էր ի կերակրոց և ի բոլոր
հեղուկեանց աշխարհիս լԳ ամ, և շինութեան տեղեացն ամք
ԻԲ», ասում է Ստեփաննոս իր աշակերտը (Ձեռ. Դագեան, Ա. 44
բ): Ըստ այսմ ծնունդն է 833 թ., ճգնությունը 860 թ, Սեանի շի-
նությունը 871 թ.—Այդ միջոցին Աբասը զիմեց իրեն՝ չարախո-
սելով Գէորգ կաթուղիկոսի մասին. Մաշոցը պատասխանեց
նրան՝ հատուկ մի թղթով, որ ավանդում է Յհ. Կթղ. լբ: Մի ու-
րիշ թուղթ էլ ունի Դուխի երկրաշարժից («893 թ») ազետալ-
ներին ի միթարություն, որ ավանդում է Յհ. Կթղ. լբ: Ընտրը-
վեց կաթուղիկոս՝ իբրև հաջորդ Գէորգ Բ-ի. բայց նստավ միայն
7 ամիս և մեռավ «898 թ»: Երեան եկավ իր գերեզմանը և իր

տապանաքարը Գառնիում, Տրդատի հովանոցի արևմտյան կողմը՝ Մասի երևան հանած եկեղեցու հարավում գտնված մատուռի մեջ՝ այս արձանագրութլամբ.

Յ. Խ. Չ.: Քվ: Ի Քս: փոխց Տը Մաշգ:

(Ոստան 1911, 562, Արրտ. 1909, 179, Ազգապ. 1012). Մաշտոցին է ընծայվում հայ եկեղեցու Միսարանը. որ իր անունով կոչվում է Մաշտոց: Ունի նաև պատմական մի գրվածք, որ կորել է ՝ Ստեփ. սևան. 44, 50. Յն. կթղ. 1, 18, 19. Մխ. անեց. դ. Մխ. այրիվ. 21. Ասող. Գ. Գ. Օրբ. 19, 16. Արծր. Գ. Իգ. Կիր. 45. Շնորհ. թղ. 274. Միխ. աս. Իթ (= Իր). Յայսմ. հոկտ. 13. Վրդն. աշխ. 509. Մամ. անեց. 95. Քննպ. 272. Հաւաք. 28. Յն. կթղ. հյր. 276. Առաք. պտմ. 479. Դրնդ. 376. սեռ. Մաշտոցի՝ Ստեփ. սևան. 41, 42, 51, 53—54. Յն. կթղ. 18, 19. Յն. կթղ. հյր. 277. Ասող. Գ. 18. Օրբ. Իգ, Իե, 19, 16, 16, 16, 16, 16. Օրբ. 16. 12. Արծր. Գ. Իգ. Կիր. 49. Վրդ. Խէ. Շնորհ. թղ. 274. Յայսմ. հոկտ. 13, մայ. 27. Մամ. անեց. 96, 101. քց. Ի Մաշտոցի՝ Շնորհ. թղ. 274. — Չարր. շին դպր. 506—511. Այրարատ 309, Յուշիկք Ա. 464—7, Ձեռ. Դաղեան, Ա. 43—44, Ազգապ. 1013—1018.

ՄԱՉԱՅ? (ավանդված է միայն հողով Մալևն) Իգ. ծագումն ինձ անհայտ. հիշված է շուրջ 1550 թ.—Ձեռ. Դաղեան, Բ. 47 ա: ՄԱՍԱՆ, ար. ծագումն ինձ անհայտ. ծանոթ է միայն՝

— Տեր Մասան, նորոգեց Համսմ Աղուանից թագավորի տապանաքարը Արցախի Վարանդայ գավառի Աւետարանոց գյուղում և ավելացրեց նոր արձանագրութլուն 1241 թ.—Բարխուտ. Պատմ. Աղուանից 164.—Նույն անունը Արցախ 98 գրված է Մասուն:

*ՄԱՍՆԷ, ար. չեմ համարում կրճատված Արղլմսնն անունից, այլ փոխառյալ արաբ. — Masih անունից, որ բուն նշանակում է «Մեսիա. Գրիստոս» և մահճեղականների մեջ իբրև անձնանուն գործածական է. ինչ. Մասիհ որդի Հասանի՝ Աղ-Ղոյունլու ցեղի առաջնորդը 1471—9 թ. (Այրարատ 330); Մեր մեջ Մասնի անունը գործածական էր Հնդկահայոց մեջ. սրանից է Մասնեկան ազգանունը (Թեհրան): Հիշված կա Մասն. ոմն Ազուլեցի 1674 թ. (Չքր. ազուլ. 124):

ՄԱՍԻ, Իգ. ծագումն ինձ անհայտ. հիշատակված է 1662 թ. (Ձեռ. Վենետ. Ա. 653), 1678 թ. (Ձեռ. Նոր-Բայազ. 2 բ, սեռ. Մասուն ձևով), այժմ էլ գործածական է Հարաբաղում:

† ՄԱՍՆԵՐ, ար. < հյ. մասնը «մասունքներ» բառից. մի անգամ միայն գտնում եմ գործածված՝

— Մասնը Ղուբանակ, իր կնոջ Դուրթարի (№ 3) հետ ոսկով, արծաթ վ ու նկարներով զարդարեց այն Աւետարանը, որ Երուսաղէմում Երկայն Ստեփան գրչին գրել էր տվել Վարդիշխան քահանան՝ 1321 թ.—Քորոս աղբ. Բ. 346.

*ՄԱՍՈՒԴՇԱՆ, ար. < արաբ. — Mas'ud «երջանիկ» + šāh բառերից (հմմտ. նաև Մախսուտ): Հիշատակված է ԺԾ դարում:

— 1. Մասուղշահ, որդի Յակոբշահի. մայրն է էլիսութլու. Թաւրիզի երեկիւններից, սեպուհ և խօշա. սրա խնդրով գրեց Գր. Տաթևացին իր քառահատոր Ոսկեփորիկը (1401 թ. ըստ Ձեռ. Սանաս. 19 ա կամ 1407 թ. ըստ Տաշեան, Ցուց. 402 և Նօտարք 27, կամ 1410 թ. ըստ Միսական 240, որ Տաթևացու վերջին տարին է).—տպագրում գրված է Մասուղշա՝ Տաթև. ոսկրի. 573, Մաշղուս! Տաթև. ոսկրի. 14 և սեռ. Մաշղուսի! (Վարդա՝ Մասուղշի) անդ 9:

— 2. Մասուղշայ, եղբորորդի Խոնաքար, տիկնոջ, որ Խորոտկայ վանքում գրել տվեց Աւետարանը, 1490 թ.—Ձեռ. Նոր-Բայազ. 23 ա:

Մասուն տես Մասան:

† ՄԱՍՈՒՐ, ար. և Իգ. < հյ. Ժղ. մասուր (վարդի) բառից. հիշված է ԻԾ—ԺՁ դարում. այսպես՝ Մասուր, ար. 1551 թ. (Marterp. Arx. Kavk. III, էջ 93, 94), Մասալու (սեռն անհայտ) 1628 թ. (Երեմեան, Նոր-Ջուղայի յուշարձ. էջ 10 ա), Մասփուր Իգ. 1629 թ. (Կնիք հաւ. յիշ. էջ 372) և Մասուր, ար. թվականն անհայտ (Ձեռ. Վասպ. 342):

ՄԱՍՔԱՍ, Իգ. ճիշտ ձևն անհայտ, որովհետև վերջնաձայնը կտրող է լինել անձնական հոդ (Ես Մասքաս). հիշված է մի անգամ ԺԳ դար:

— Մասքաս, դուստր Ասղաւի (այլ ընթ. Արասլուի) և Թոն Տիգրանի. իր և իր որդի Սարգսի հիշատակին մի գյուղ է նվիրել Հոռոմոսի վանքին, 1280 թ.—Շիրակ 28, Արրտ. 1870, էջ 271:

*ՄԱՏԱԹԻՒԼ, ար. եբրայական անուն, որ հուն. Ματταθίας (Փրանս. Matathias) ձևի վրայից անցել է հայերենի: Բնա. Ս. Գրոց մեկնում է «պարզև Տեառն» (հանելով անշուշտ յ՛՛՛ mattān «նվեր» + יָהִי yāh «Աստված» բառերից): Այս անունով հայտնի են Մատաթիա՝ հայր Մակաբայեցի եղբայրների, և Մա-

տաթիտ առաքյալ, որ ընտրվեց Յուդայի փոխարեն (Գծ. Ա. 24—26): Գործածված է մեր մեջ քիչ անգամ՝ ՓԱ դարից սկսած. սրանից է Մատաթեան ազգանունը: Պոլսում գործածական էր անցյալ դարում կրճատ Մատաթ ձևով:

— 1. Մատաթի, մի խաչքար է կանգնեցրել Մարմաշէնի տաճարի դռան վրա, 1026 թ.—Շիրակ 151, Արրտ. 1870, 11:

— 2. Մատաթիա եպիսկոպոս Մելիտինէի՝ 1214 կամ 1255 թ. հիշված է ինչ որ մասունքների գյուտի առթիվ (կեղծիք).—Թորոս աղբ. Բ. 353, Տաշեան, Յուց. 1040:

— 3. Մատաթիա, գրիչ. օրինակել է Անանիա Շիրակացու տոմարը 1426 թ.—Աշ. Աբրահամեան, Շիրակացու մատեն. 127:

— 4. Մատաթիա, դոմինիկեան ունիթոսական հայ կրոնավոր, որ նախիջևանից գնաց Ջենովայի Դոմինիկեան վանքը՝ հետը տանելով զանազան հին պատմագրեր, ի միջի այլոց Բերոսոսի պատմութիւնը (ՓՅ դար).—Ալիշան, Հին հաւատք 23:

— 5. Մատաթիա արեղա ոմն, հիշված է 1624 թ. Աշ. Աբրահամեան, Շիրակացու մատեն. 97:

ՄԱՏԵՒԱՔ, ար. ծագումն անհայտ. հիշված է 1311 թվից ուշ գրված անթվական մի հիշատակարանում (Չեռ. Թաւր. 74 ա):

*ՄԱՏԹԷՆՍՍ, ար. < հուն. Ματθαῖος անունից (որ և Ματθαῖος, լատ. Matthaeus, ֆրանս. Matthieu, անգլ. Matthew, գերմ. Matthäus, ռուս. Матвей), լատ Բա. Ս. Գրոց, էջ 339 նշանակում է «պարզե» (տես Մատաթիա), իսկ ըստ Յայսմ. յուրիս 30 «Մատթէոս, որ ասի երգ կենաց»։ Այս անունով հայտնի է չորս աւետարանիչներից առաջինը։ Մեր մեջ գրված է նաև Մաթէոս, Մաթիոս, Մատթոս, Մաթոս, Մատթէ, Մաթևոս. հնչվում է Արևմտահայոց մեջ Մաթոս, Արևելահայոց մեջ Մաթևոս։ Տես նաև վերը Մաթի։ Սրանից է Մատթէոսեան ազգանունը։ Այս անունը գործածված է մեր մեջ Դ դարից սկսած և այժմ էլ կենդանի է։

— 1. Մատթեոս Ա. կաթողիկոս Աղուանից, հաջորդեց Շուփհաղիշոյի (Դ դար).—Կղկնտ. Գ. իդ. Մխ. այրիվ. 24.—Մատթե՛ Կիր. Ը՛

— 2. Մատթեոս քահանա, որ Յովհաննէս Բ Գարեղեան կաթողիկոսի («557—574 թ») կողմից Սիւնիք և Աղուանք՝ Վաչագան Գ թագավորին տարավ Ս. Գրիգորի, Հռիփսիմէի և Գայթանէի մասունքները և մի շրջաբերական կոնդակ՝ նետտորական և այլ հերձվածների հերքման համար։—Գիրք թղ. ժը, ժթ. Կղկնտ. Բ. է. Օրբ. իբ.—Մատթե՛ Կղկնտ. Ա. իա։

— 3. Մատթեոս Կրեց Դարահոնի. աշակերտել է Յովհանն Մանգաղունուն (ըստ Չամչ. Ա. 658 և Բ. 219), անդամ Աղուէնի ժողովի. գտավ Ս. Գրիգորիսի մասունքը՝ Վաչագան Գ-ի ժամանակ.—Մատթե՛ Կղկնտ. Ա. իա, իդ (հրտր. էմինի և Կանոն. 192 ունին Մաթի).—սեռ. Մատթե՛ի՛ Կղկնտ. Ա. իա։

— 4. Մատթեոս Կրեց Գարտաւի. անդամ Աղուէնի ժողովի. ժամանակակից Վաչագան Գ թագավորի.—Մատթե՛ Կղկնտ. Ա. իդ (էմին ունի Մաթի). Կանոն. 192:

— 5. Մատթեոս Կրեց գիտնական, առ որ ունինք «Հարցումն Վաչագանայ արքային Աղուանից», որ ավանդում է Կղկնտ. Ա. իդ (Մատթե Կրեց գիտնաւոր).—հայտնի չէ թե նախորդ երեքից որն է։

— 6. Մատթեոս եպիսկոպոս Ամատունեաց. մասնակցեց Տիգրանի կրոնական ժողովին (615 թ) քրիստոնեական դավանանքների քննութեան համար։ Ունի Թուղթ առ Աբրահամ կաթողիկոս, որ գահակալել է 607—615 թ.—Սեբ. իդ. Ասող. Բ. բ.—բց. ի Մատթեոսե՛ Գիրք թղ. ձե։

— 7. Մատթեոս ճգնավոր խոտաճարակ վարդապետ. ճգնում էր Օձունի մոտ՝ Սոթից լեռան մեջ, ճգնակից ունենալով Գէորգ վարդապետին (սքանչելագործ) և Յովհան կաթողիկոս Օձնեցուն «728 թ».— Չարբ. Հին դպր. 479, Ազգապ. 843:

— 8. Մատթեոս Բ կաթողիկոս Աղուանից 776—777 թ. էր եպիսկոպոս Կապադոկայ և Սաղթաւայ. հաջորդեց Դաւիթ Գ կաթողիկոսին (Ք 34).—Կղկնտ. Գ. իդ. (հրտր. էմինի՛ Մատթե). Կիր. Ը. Մխ. այրիվ. 24. Հայապ. 384:

— 9. Մատթեոս Հազարատացի, ուղեկից եղավ Պետրոս Գետադարձ կաթողիկոսին՝ Պոլիս ճամբորդութեան ժամանակ «1047 թ».—Ուռհ. 105:

— 10. Մատթեոս քահանա Կարսի. վախենալով Սուլթան ամիրայի սպառնալիքից՝ ուրացավ իր հավատքը՝ 1094 թ.— Յայսմ. մրտ. 30. Չամչ. Բ. 550. Այրարատ 88:

— 11. Մատթեոս եպիսկոպոս, սովորել է Գրիգոր Վկայասէրի ձեռքի տակ. իր ուսուցչի հրամանով ուղղեց և կոկեց Յովհ. Ոսկերբերանի Վարքը, որ Վկայասէրը թարգմանել էր տվել Թէոփիստէ հուշին՝ Սև լեռան Պառլահայ (ասոր. «Դրախտ Աստուծոյ») կողմած վանքում, 1104 թ.—Չամչ. Գ. 20. Չարբ. Հին դպր. 602—Յ. թրգմ. 617. Սիսուան 406. Ակինեան՝ Թուղթ Մակարայ 98:

— 12. Մատթեոս Ուռնայեցի, քահանա և վանական. պատմիչ ժԲ դարու. միջին հայերեն լեզվով գրել է իր ժամանակի պատմութունը՝ սկսելով 952 թվից և հասցնելով մինչև 1136 թիվը, Զի պատմում նղեսիա քաղաքի առան պատմութունը (1144 թ), որի վրա շատեր գրել են: Սրանից հետեցնում է Զամչ. Գ. 67 թե այդ թվին Մատթեոսը արդեն մեռած էր և կամ գուցե նույն աղետի գոհերից մեկն էր: Հեղինակը այս աշխատության վրա տրնել է 8 տարի. «Ութն ամ անհանգիստ քննութեամբ աշխատեց և դայս ամենայն յօժարեցի ի տեսութիւն և ի մատենադրութիւն անել գրով»: Տալիս է շատ կարևոր տեղեկութուններ թե մեր և թե մեր շրջակա ազգերի պատմության մասին:—Տպագրված է Երկու անգամ. նախ Երուսաղէմ 1869 թ. և ապա Վաղարշապատ 1898:—Կիր. 4. Ուռն. 113, 278, 280. Մխ. այրիվ. 37. Նս. կթղ. էջ ր.—սեռ. Մատթեոսի՝ Ուռն. էջ 1, 114.—Զարբ. Հին դար. 663—670:

— 13. Մատթեոս պատմիչ անձանթ. Ուռնայեցուց հետո հիշում է Ղազար Ջահկեցին.—Հայագ. 13, 99:

— 14. Մաթեոս, միաբան Տիւրիկի Նեղիուկ գյուղում, 1194 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 511:

— 15. Մաթեոս. աշակերտ Սեթի և Սիմէոնի. այս երկուսի գերեզմանի վրա Մաթեոսը և իր երկու ընկերակիցները (Սոսթենէս և Գրիգորէս) շինեցին Ս. Կարապետի մատուռը՝ Հաւուցթառի վանքում, 1213 թ.—Արձ. Այրարատ 356, Արրա. 1871, 331:

— 16. Մատթեոս. մերձավոր Մարտիրոս և Գրիգոր եղբայրների, որոնք Գոշավանքում շինեցին Ս. Գրիգորի եկեղեցին; 1231 թ.—Արցախ 352, Ազգագր. հանդ. Ժ, 31:

— 17. Մաթեոս քահանա, հայր Յոհանէսի, որ Բջնիում կանգնեցրեց մի խաչքար 1232 թ.—Սմբատեանց, Գեղարքունի, էջ 324:

— 18. Մատթեոս. եղբայր Յովհաննէս պրչի, որին օգնեց Աւետարանի արտագրության ժամանակ, Հոռոմ 1254 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 409:

— 19. Մաթթոս. նվիրատու Մեծարանց վանից (Քաշին), 1272 թ.—Բանասէր 1901, 141:

— 20. Մատթեոս քահանա, գրիչ. օրինակեց մի ժողովածու՝ Տաթևի վանքում, Մահկանաբերդի անտառներում, 1282 թ.—Manus. bibl. nat. էջ 155:

— 21. Մատթեոս վարդապետ Կիլիկեցի, աշակերտ Ներսէս Մշեցու, որի հրամանով արտագրեց Համբրոնացու Մեկնութիւն Յայանութեան և Հանգստեան Յովհաննու, 1283 թ. ունի և չափածու մի գրվածք.—Սիսական 131 ր:

— 22. Մատթեոս (կամ Մատթէ) քահանա, աշակերտ Բարսեղ վարդապետի և եղբայր Ղուկաս քահանայի. Կիլիկիոյ Մլիճ անապատից էր. գնաց ուսանելու Եսայի Նչեցու մոտ (1283 թ). օրինակեց Համբրոնացու գործերը Վայոց ձորի Աղբերց վանքում, 1284 թ.—Տաշեան՝ Տուց. 834, 1039, Սիսուան 74:

— 23. Մատթեոս գրիչ. օրինակեց Ճառընտիրը Մլիճի վանքում, 1284 թ.—Տաթև 1927, 187:

— 24. Մատթեոս. վերջին ստացող մի հին Աւետարանի, 1295 թ.—Ձեռ. Սեբ.—ՀԱ 1924, 515:

— 25. Մատթեոս վարդապետ, հոգևոր որդի Պետրոսի. կանգնեցրել է մի մեծ խաչքար Մարտիրոս գյուղում (1275 թ), ուր շինել է նաև վիճակոր եկեղեցիներ 1286 թ: Գրել է նաև մի Աւետարան, Վայոց ձորի Աղաւ անապատում 1292 թ.—Սիսական 176, Պաղարակեանք 129, 148, Սմբատեանց՝ Երնջակ 494:

— 26. Մաթթեոս կրոնավոր. Կիւղուց վանքում օրինակեց Աւետարանը՝ 1298 թ.—Ձեռ. Վասպ. 125:

— 27. Մատթեոս քահանա, գրիչ. օրինակեց Խազտետրը՝ Եկեղեցաց գավառի Ս. Գէորգ գյուղում, 1300 թ.—Ձեռ. Թաւր. 33 ա:

— 28. Մաթթեոս, քահանա Իտալիոյ Փէրուս (Perugia) քաղաքի հայ եկեղեցու, 1301 թ.—Ձեռ. Վատիկ.—ՀԱ 1893, 342 ա:

— 29. Մատթեոս գրիչ, օրինակել է Գրիգոր Նազիանզացու Ճառերը՝ ստացող Սիմէոնի պատվերով, 1319 թ.—Manus. bibl. nat. 62:

— 30. Մատթեոս քահանա, կազմեց այն Աւետարանը, որ Վարդիշխան քահանայի խնդրանք արտագրել էր Երկայն Ստեփան գրիչը, Երուսաղէմ 1321 թ.—Թորոս աղբ. Բ. 346 (հիշատակարանը կիսատ արտագրած լինելով, հայտնի չէ թե առաջին կազմողն է թե հետագա մի կազմող է, ինչ որ ավելի հավանական է):

— 31. Մատթեոս քահանա, գրիչ. հրամանով և օգնութեամբ Սիւնեաց առաջնորդ Յովհաննէս արքեպիսկոպոսի, Տաթևում և Տաթևի միաբանության համար օրինակեց Մայր Մաշտոցը, 1321 թ.—Ձեռ. Թաւր. 33—35:

— 32. Տէր Մառթեոս, սալահասակել է Եգիշէ աւաքայտի եկեղեցին 1317 թ. և շինել է զանգակատունը 1323 թ.—Շահաթ. Բ. 379:

— 33. Մառթեոս գրակապ, շիր հոգու համար՝ ձրի և առանց վարձու կազմել է այն Աւետարանը, որ Սարգիս քահանայի խնդրանք օրինակեց Յովհաննէս զրիչը՝ Սկևռայ վանքում, 1325 թ.—Ձեռ. Վասպ. 172:

— 34. Մառթեոս կրօնավոր, որդի Գօղոսի, եղբայր Մէրթար զրիչի, որ Գլաձորում օրինակեց «Գիրք լուծմանց» 1315 թ. (Հայագ. 526) և 12 տարի հետո էլ Եկեղեաց գավառի Երկայնի վանքում օրինակեց Հին կտակարանը, 1327 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 160:

— 35. Մառթեոս եպիսկոպոս Դավրիժու, աշակերտ Եսայի Նչեցու, գասընկեր Սաչատուր Կեչառեցու և այլոց. հիշված է 1331 թ.—Սրսական 134 ր:

— 36. Մառթեոս. կուսակրոն հոգևոր եղբայր. կազմեց այն ձառնարկը, որ օրինակեց Կրակացի Ներսէս արեղան՝ Երուսաղէմում, 1335 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 348:

— 37. Մառթեոս քահանա, զրիչ. Անգեղակոթ գյուղում օրինակեց Հարանց վարժը, Վարժ սրբոցը և Գիրք թղթոցը, 1378 թ.—Տէր-Գօղոսեան, Շանթի հին աստ. 39, Կրպտ. եպս.՝ Դօփեանք և Մել. Շահն. 7, «Էջմիածին» 1944, № 4—5, էջ 43 ա:

— 38. Մառթեոս արեղա, պատանեց Մաղաթիա Ղրիմեցու մարմինը՝ 1384 թ.—Աղգապ. 1970:

— 39. Մաթեոս, միացած Մկրտիչի հետ՝ Աղթամարի Զաքարիա կաթողիկոսից գնեցին՝ Գլաձորում 1317 թվին գրված մի Ոսկեփորիկ՝ 1372 կամ 1392 թվին.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 859:

— 40. Մառթեոս արքեպիսկոպոս Տարսոնի. օծեց Կիպրոսի Յովհաննէս Ա թագավորին, որ հաջորդեց Յակոբ Ա-ին, 1399 թ.—Սրսուան 560 ր, Բակուրան՝ Կիպրոս կղ. 55, 118:

— 41. Մառթեոս Երզնկացի, զրիչ. օրինակեց Բարթուղիմէոս Բոլոնիացու 1330 թվին թարգմանած լատինական ժամագիրքը (ժՊ դար).—Manus. bibl. nat. 46:

— 42. Մառթեոս քահանա, նկարիչ. Տաթևում ծաղկել է մի Աւետարան, 1407 թ.—Սմբատեանց՝ Երնջակ 153:

— 43. Մառթեոս վարդապետ, առաջնորդ Գանձասարայ վանքի. հիշված է 1407 թ.—Արձ. Շահաթ. Բ. 374, որից և Նօտարք 25 (մասամբ):

— 44. Մաթոս, ազգական Մարտիրոս քահանայի, որ գնեց մի հին Աւետարան 1410 թ.—Ձեռ. Վասպ. 164:

— 45. Մառթեոս, աշակերտ Սարգսի, ապա Գրիգոր Տաթևացու.—Յայամ. ապր. 27. Մեծոփ. 16, 51 (ընկերները տես Սարգիս ըրբունապետ).—Երևի նոյն է .Ք 48:

— 46. Մառթեոս Ուխտեցի, «Ս. ուխտին Գանձասարայ», աշակերտ Գր. Տաթևացու.—Յայամ. ապր. 27=Մեծոփ. 21 (գրում է «Մատթէոս Ուխտեցի՝ սուրբ ուխտին Գանձասարու»):

— 47. Մառթեոս Զուղայեցի, աշակերտ Գր. Տաթևացու.—Յայամ. ապր. 27, Մեծոփ. 51: Սրա հետ ըստ Հայագ. 99 նույն է՝

— 48. Մառթեոս վարդապետ Հայոց. կոչված է պարթև. աշակերտեց նախ Սարգիս ըրբունապետին Մեծոփայ վանքում և ապա Գրիգոր Տաթևացուն (+1410 թ.), Մատենագիր ժն դարու. Թողել է բազմաթիվ գրական աշխատություններ. 1) Մեկնութիւն թողել է բազմաթիվ գրական աշխատություններից, որին ձեռնարբանի և Եփրեմի համանուն մեկնություններից, որին ձեռնարկել էր նախ իր ուսուցիչը՝ Սարգիս վարդապետ, «քանզի նա կանխաւ համառօտեալ էր զսա և մեք նորին շաւղացն հետևեցաք»: Սրա հիշատակարանը ղնում է Թորոս աղբ. Բ. 479—483, որից արտագրում եմ հետևյալ հետաքրքրական տողերը. «Այլ և որից արտագրում եմ հետևյալ հետաքրքրական տողերը. «Այլ և սովորութիւն է բնական մերոյ ազինս՝ օտար ազգաց իմաստից բանին ցանկալ և որոնել, թէև կարի յետնոց իցէ արարեալ, և գնոյն ընթեռնուլ, և զիւրոյ հօր՝ թէև կարի մեծ իցէ աշխատեալ, ոչ ընդունիլ. վասն որոյ աղայնմ, մի գանձութիւնս գայս ի գործ ածել, և կամակար մտօք ընթեռնուլ:—2) Գիրք ութ խորհրդոց մեղաց, որ գրել է Տանձափարախում, 1393 թ., շաղխազրուց գործից և նորից խմբագրելով:—3) Ողբ Գր. Տաթևացու մահվան վրա. «Ներբողեան ոգեալ ողբերգաբար ի թաշուհի երջանիկ բարունապետին Գրիգորի, ընդ նմին և յիշատակեալ զողբս լալեաց կոտորածին, որ ի Վրաց տունն ի Փայտակարան (իմա Տփղիս) քաղաքի. քանզի պատկեր աւուրցն ի մի կարան (իմա Տփղիս) քաղաքի. քանզի պատկեր աւուրցն ի մի զեղբեզման իմ փոխանակ գերեզմանի քոյ»:—4) Վեցօրեայ մեկնութիւն, ի խնդրոյ Սարգիս կրօնավորի. գրված 1395 թ.:—5) Բարոզներ՝ թվով 50 հատ. ըստ Ձեռ. Դաղեան, Ա. 92 ա (օր. Բարոզ վասն Շողակաթի. Ձեռ. Կարին. էջ 1):—6) Գանձեր՝ ի

խնդրոյ Գրիգորի (սրանցի՞ց են արդյոք Manus. brit. mus. 119 ք հիշված գանձերը)։—7) Հաւաքուեմն բանից յԱւետարանէն Ղուկասու և քարոզք յուրվք, գրված 1391 թ. (Ձեռ. Բեռլինի, էջ 22 ք և Ձեռ. Դաղեան, Ա. 92 ա)։—8) Մատթէոս վարդապետի վասն հարցման օրինաց դանազան պատասխանիք, զոր խնդրեալ բարեպաշան Աբիսողոմոն տանուտէրն Շիրանայ (Ձեռ. Վենետ. Բ. 937)։—Այս գործերից առաջինը մասամբ, երկրորդը և երրորդը ամբողջ տպված են Պոլիս 1750.—Մտթ. եւազր. էջ 3 և 147.—սեռ. Մատթեոսի՝ Մտթ. ներք. 148.—տես Տաշեան, Տուց. 189 ա, 1112 ք, Ջարբ. Նոր մատեն. 219. Կնիք հաւ. յոջ. 119. Ձեռ. ներս. 11 ք, 14 ա. Ձեռ. Քաւր. 46 ք, 48 ա։—Ըստ Սարգիսեան, եւազր. ներած. էջ ճիւղ հավանաբար Երզնկացի էր և Լէնկիթի-մուրի անգթությունից փախչելով՝ պանդխտեց Տաթևի վանքը, որի համար էլ համարվել է աշակերտ Տաթևացոյ. իսկ ըստ Ձեռ. Դաղեան, Ա. 92 ա Ջուզայեցի էր և իրոք աշակերտ Տաթևացոյ։—Ըստ Նօտարք 16 նույն հեղինակից է նաև զի Մատթէոս վարդապետէ՞ առ Յակոբ հայրապետ Մծբնայ՝ ողբ.

Աստանօր վտանգ հասեալ,
Ով սուրբ հայրապետ ընտրեալ,
Չորդիքս քո գերի առեալ,
Չտօն քո հանդիսի ցրուեալ,
Եկեղեցիք աւեր կացին...

որ գրել է Երնջակում Քամուրի գործերից պաշարված տարին, ըստ վկայության անձանոթ մի Գանձարանի։ (Հիշված է նաև Նօտարք 85)։

— 49. Մատթեոս քահանա. գրիչ. օրինակել է Մատթէոս վարդապետի Վեցօրեայք և Գարոզգիրք, 1411 թ.—Ձեռ. Կարին. էջ 205։

— 50. Մատթեոս կրօնավոր, կազմեց այն Աւետարանը, որ Արճէշի Մեծոփայ վանքում գրել էր տվել Քաղէոս քահանան, 1412 թ.—Ձեռ. Դաղեան, Բ. 36 ք։

— 51. Մատթեոս քահանա, հոգևոր եղբայր Սարգիս եպիսկոպոս գրչի, որ օրինակեց Աւետարանը 1416 թ.—Ձեռ. Քաւր. 31 ք։

— 52. Մատթեոս վարդապետ, միաբան Երուսաղէմի. Գօղոս պատրիարքի հետ միասին գնաց Սիս, ջննելու համար Գրիգոր Ը կաթուղիկոսի արարքները «1417 թ» (Ազգագ. 2048)։ Այս նույն

անձը ըստ Սրբուան 541 ա հոգևոր օրդին է Սսի Գօղոս կաթուղիկոսի, որի հետ ուխտի գնաց Երուսաղէմ և վերադարձավ Սիս՝ 1422 թ։ Ավիլի մանրամասն տես Գօղոս Դառնեցի կամ Արու-բատցի։

— 53. Մատթեոս գրիչ. օրինակել է Շիրակացու գործերը՝ 1426 թ.—Շիր. տիեղ. յոջ. XV։

— 54. Մատթեոս քահանա, եղբայր Սիմէոն ճգնավորի. թվին միաբան Կոթիփորոյ Ընկուղագում վանքի, 1427 թ.—Նօտարք 84—85։

— 55. Մարս երեց, որդի Աղասուլթանի, գրիչ. Անգեղա-կոթ գյուղում օրինակեց Նարեկը 1431 թ.—Ձեռ. Կարին. 173 > Նօտարք 95, Սիսական 212, ուր տես և իր ճյուղագրությունը։

— 56. Մատթեոս արեղա, միաբան Ամրղօլայ վանից, իբրև վկա ստորագրում է մի ջաղացքի գնման առթիվ, 1437 թ.—Նօտարք 112։

— 57. Մատթեոս քահանա Վրաստանի Գորի քաղաքի Ս. Աստուածածին եկեղեցու, Յովհաննէս գրչին գրել տվեց մի Աւետարան՝ 1438 թ.—Նօտարք 117։

— 58. Մատթեոս Գ կաթուղիկոս Աղուանից, չափորդել է Կարապետ (Ն 156) կաթուղիկոսին՝ 1423 թ. (ինչպես ճշտվում է Նօտարք 72 գրված հիշատակարանից և ոչ 1424 թ). նորից է հիշված 1435 թ. (Շահխաթ. Բ. 343 > Նօտարք 105) և նստել է մինչև 1440 թ։ Սրան չափորդեց Աթանաս (Ն 11), որ նստավ 1 տարի։—Ջամբո 77, Ձեռ. Դաղեան, Ա. 27 ա, 89 ք, Բ. 44 ա։

— 59. Մատթեոս գրիչ. միաբան Գեղարդայ վանքի. օրինակել է Շարականը՝ 1441 թ.—Այրարատ 346։

— 60. Մատթեոս կրօնավոր, միաբան Մեծոփայ վանից, հիշված է 1445 թ. երբ արդեն մեռած էր։—Նօտարք 147։

— 61. Մաթիս երեց, գրիչ. Ազուլիսում օրինակեց մի մեծ Տօնական՝ Գողթան գավառի առաջնորդ՝ Ստեփաննոս արքեպիսկոպոսի պատվերով՝ 1447 թ.—Ձեռ. Քաւր. 123 ք։

— 62. Մոյթիսու, գրիչ. գնեց մազադաթ և իր ձեռքով գրելով Շարականը նվիրեց իր ձեռնասուն աշակերտ Յովհաննէս կրօնավորին, Այրիվանքում, 1447 թ.—Ձեռ. Բեռլինի, 30 ա։

— 63. Մատթեոս. առաջնորդ Սեպուհ լիսան Ս. Լուսաւորի վանքի, 1449 թ.—Քորոս արք. Բ. 423։

— 64. Մաթեոս արեղա. հայրապետ Պղնձայոյ Աւալ անապատի, 1451 թ.—Ձեռ. Վասպ. 407։

— 65. Մաթեոս արեղա. միաբան Տրապիզոնի Վերի Ս. Աստուածածին վանքի, 1455 թ. — Ձեռ. Վենետ. Ա. 190:

— 66. Մատթեոս երեց, որդի Սուլթանի. գրիչ. օրինակել է մի մեծ տօնական ճառընտիր. որ կոչվում է «Հրաշափառ Տօնական», Վերի նորավանքում, 1456 թ. — Ձեռ. Կարին. 102. Չարք. թրգմ. 727. Սոկր. յոջ. 38. հրատ. Աղաթ. 1909 թ. յոջ. էջ 102, Սմբատեանց՝ Երնջակ 122, Նոտարք 182, Ձեռ. Վենետ. Բ. 1128:

— 67. Մատթեոս Աւենիկեան (Aventicensis), ունիթոսական, նշանակվեց Եւզենիոս Պապից առաջնորդ Նախիջևանի կաթողիկ հայոց (1438 թ.). գիտնական անձ է եղել. երկար ժամանակ վարել է իր պաշտոնը. ճամբորդութեան ժամանակ հիվանդացել և մեռել ու թաղվել է Կիպրոս կղզում: Նրան հաջորդեց Յովհաննէս եպս. որ ձեռնադրվեց Հռոմում, 1462 թ. — Միտական 390 ր:

— 68. Մատթեոս Շիրուանցի, գրիչ. օրինակել է Աւետարանը Արտականց գյուղում, 1464 թ. — Սմբատեանց. Գեղարքունի 301, Սաղիան 31:

— 69. Մատթեոս գրիչ. օրինակեց Մաշտոցը Եղվարդ գյուղում, 1464 թ. և մի տարի հետո էլ մի Աւետարան, նույն գյուղում, 1465 թ. — Այրարատ 198, 320, Նոտարք 221:

— 70. Մատթեոս. միաբան Եղվարդի Գետարդիլայ վանքի, 1465 թ. — Նոտարք 221:

— 71. Մաթեոս քահանա. որդի Ստեփանոս քահանայի. Անաւարդայի Ս. Աստուածածին վանքում, Հայրապետ եպիսկոպոսին գրել տվեց մի ճառոց, 1466 թ. — Ձեռ. Հալէպի, Ա. 235 ա:

— 72. Մատթեոս վարդապետ Սեբաստացի, Թատրկայ գյուղից, որդի տանուտեր Յովհաննէսի. Մինաս արչին գրել տվեց մի Յայտաւուրք, ծաղկել տվեց Յովհաննէս Նաղաշին, ինքը իր ձեռքով կազմեց և նվիրեց Սեբաստիոյ Հրեշտակապետաց վանքին, 1469 թ. — Ձեռ. Սեբ. — ՀԱ 1929, 11:

— 73. Մատթեոս քահանա Անբերդի, 1469 թ. — Ձեռ. Վե. նեռ. Բ. 1114:

— 74. Հ. Մատթեոս Քանցի, գալառահայր ունիթոսական վանորէից, գնացել էր Հռոմ և Հ. Գրիգոր վանատր հետ վերադարձով Աւարաններ՝ 1475 թ. — Սիսական 370 ր:

— 75. Մատթեոս Գ կաթողիկոս Աղուձնից, որդի Աթաբէկի՝ որդոյ Ջալալի, Այս Աթաբէկը ուներ երեք որդի, որոնք են Մատթեոս, Այդին (կամ Այտիմբէկ) և Խիմշայ: Աթաբէկի եղբայրն էր Յովհաննէս Ջ, որ Աղուձնից կաթողիկոսն էր: Նրա

ժանից հետո՝ նրան հաջորդեց այս Մատթէոսը. որ Աթաբէկի եղբորորդին էր և ստացավ Ջհանշահից իր հաստատութեան հրովարտակը՝ 1462 թ: Դահակալել է մինչև 1473 թ. և իրեն էլ հաջորդել է Արիստակէս Ա (№ 38): Իսկ ըստ Բարխուտ. Պատմ. շորդի է Արիստակէս Ա (№ 38): Իսկ ըստ Բարխուտ. Պատմ. աղվ. Բ. էջ 17, գահակալում է մինչև 1476 թ. երբ հաջորդում է աղվ. Բ. էջ 17, գահակալում է մինչև 1476 թ. երբ հաջորդում է Արիստակէս Ա. որ ըստ Բարխ. նստում է միայն մի տարի, իսկ ըստ Ձեռ. Դաղեան, Ա. 89 ր՝ հինգ տարի: — Ջամբա 78, Ջալալ. Բ. 480—2, Նոտարք 206, Ձեռ. Դաղեան, Ա. 89 ր, Բ. 30 ր:

— 76. Մատթեոս գրիչ, օրինակեց Գիրք թղթոցը և մի ժողովածու, իր հարազատների համար, սկսելով 1436 թ. և ավարտելով 1476 թ. — տես Գ. Տէր-Մկրտչեան, Անան. շիր. էջ 3, Կրպտեպս. Իոփեանք 189: Իսկ ըստ Աշ. Աբրահամեան, Շիրակացու մատեն. 137 նույն թվերին օրինակել է մի սոմարական գրքովածք:

— 77. Մատթեոս գրիչ. օրինակեց մի Աւետարան, որ գնեց էմին տիկինը 1477 թ. — Բարխուտ. Աղվանից երկ. 9:

— 78. Մաթեոս շառայ սուրբ աստուածածինի. գրեց մի ողբ Խարբերդի խոջա Յակոբի որդի Յովհաննէսի վաղաժամ մահւան վրա, 1478 թ. — (գտնվում է Bodleian № 30 Յայտաւուրքի մեջ):

— 79. Մաթեոս, որդի պարոն Թորոսի, միջնակ եղբայր էլպաշի էմին պէկի, որ Կեսարիայում տէր Յովհանէ Նաղաշին գրել տվեց մի ճառոց՝ 1481 թ. — Ալպոյաձեան, Պատմ. հայ Կես. Բ. 1848:

— 80. Մաթեոս. որդի նույն էլպաշի էմինի. — անդ:

— 81. Մատթեոս երեց, միաբան Մուղղու, 1484 թ. — Ձեռ. Մանաս. 25 ա:

— 82. Մատթեոս. որդի՝ Հախիսիմէի, որ Մարտիրոս երեցից գնեց մի հին Աւետարան և նվիրեց Ս. Սարգիս եկեղեցուն, 1486 թ. — Ձեռ. Վենետ. Ա. 537:

— 83. Մատթեոս. որդի Յովսէփ քահանայի և եղբայր Ալեքսիանոս եպիսկոպոսի, որ Արքայից վանքում օրինակեց Աւետարանը, 1486 թ. — Ձեռ. Նոր-Քայազ. 10 ր:

— 84. Մատթեոս վարդապետ, ուսուցիչ Մխիթար գրչի, որ Սեբաստիոյ Գովտուն գյուղում օրինակեց Յայտաւուրքը 1487 թ. — Ձեռ. Սեբ. — ՀԱ 1927, 434 (թերևս № 86):

— 85. Մատթեոս, հայր Մատթէոս վաղապետի՝ առաջնորդի Սեբաստիոյ, 1489 թ. — Ձեռ. Սեբ. — ՀԱ 1926, 239, 240:

— 86. Մատրեոս վարդապետ Սեբաստացի. որդի Մատթէոսի. Սեբաստիոյ թեմի և Ս. Նշան վանքի առաջնորդն էր. գերեզման մարդ, որ կոչված է ամեն բարունապետ և քաջ հետաք... որ յայսմ ժամանակիս փայլէր ի մէջ վարդապետաց, որպէս (յ)աստեղս արեգակնս: Սուլթան Մէհէմէտէր Ճաթիհը՝ Աբրահամ վարդապետ Տրապիզոնցու հետ Գոլիս բերել տվեց պատրիարք դարձնելու համար, 1479 թ. բայց նրանք մենակեցուցունը նախընտրելով՝ մերժեցին աթոռը: Մատթէոս վարդապետը դարձավ Սեբաստիա, ուր Փիլիպպոս Արևելցուն գրել տվեց և Ս. Նշան վանքին նվիրեց մի փառավոր ձառոց 1489 թ: Սրա վերջում ինքը ավելացրեց մի ընդարձակ ոտանաւոր՝ այս սկզբնավորութեամբ. «Ես Մատթէոս մեղօք լցեալ, Սեբաստիոյ վարդապետ լեալ, դատարկ անուան արժանացեալ, գործոց բարեաց թափուր Ձապեալ...» գրված է 1495 թ.—Աւագ. պտմ. 440. Ձեռ. Սեբ. = ՀԱ 1926, 239—241, Թորգոմեան, Ստամբուլոյ պտմ. 228, Ալպոյանեան՝ Գատմ. հայ Կես. Ա. 583:

— 87. Մաթեոս քահանա, որդի Մկրտչի. գրել տվեց Աւետարանը՝ Եղեգեաց անապատում, Աստուածատուր գրչին, 1496 թ.—Ձեռ. Նոր-Բայազ. 7 բ:

— 88. Մատրեոս արեգա. գրիչ. օրինակել է Աւետարանը Աղթամարում, 1497 թվին.—Ձեռ. Կարին. 18:

— 89. Մատրեոս եպիսկոպոս, առաջնորդ Ունիթոսական հայոց. գնացել էր Ջենովա 1498 թ.—Հայապ. 28:

— 90. Մատրեոս տաղասաց. թվականը անհայտ է. գրել է Վարդանանց վրա մի տաղ, որ սկսում է այսպես.

Մարուր իոզով, արիք մարմնով,
 Լերուք ողբակից հայոց հաւատով.

Տաղը գտնվում է Ձեռ. Հալէպի, Ա 143 բ (ձեռագիրը գրված է 1497 թ): Նույնը գտնվում է նաև 1630 տական թվերին գրված մի Գանձարանում (Ձեռ. Հալէպի, Ա. 205 ա): Հնագույնը լինելով ժն դարից, հեղինակն էլ ամենաուշը այդ դարից է:

— 91. Մաթեոս որդի էլլեկի՝ եղբոր Մանուէլ քահանայի, որ Գեղարքունիաց Կած գյուղում, Յովհաննէս Արծկեցուն գրել տվեց մի ձառոց (ժն դար).—Ձեռ. Սևան. 18:

— 92. Մատրեոս վրդ. գրիչ. օրինակել է Վեպարկոս երկրորդ թափութեան (ժն դար).—Աբրահամեան, Խորենացուն վերադրվող Աղետարնացոյցը, էջ 92:

— 93. Մատրեոս հայ վաճառական, որ Եթովպիայի Քաղաքների կողմից գնալան ուղարկվեց Գորտուգալիայի էմմանուէլ թագավորի մոտ (1500—12 թ):—Միսական 458 բ:

— 94. Հ. Մատրեոս Խոշկաշինցի. ունիթոսական քարոզիչ. պատարագում էր Խոշկաշէնի եկեղեցում, երբ մի թուրք իշխանավոր 50 ձիավորով մտավ եկեղեցի և պահանջեց որ իսկույն գա, ծառայի իրեն: Միտրեոս եղբայրները այդի էին գնացել: Պատարագչին սպասավորող եղբայրը խնդրեց թուրքից, որ մի ջիչ սպասի, մինչև պատարագը վերջանա: Թուրքը զայրացավ. քաջեց պատարագչին, գլուխը սեղանի քարերին զարնելով ջարդեց և հրամայեց գլխատել նրան: Հ. Մատթէոսին թույլ տվեց ձիայի մի ծուծկ աղոթք անել, որից հետո թրի մի հարվածով գլուխը կտրեց ու հեռացավ: Ժողովուրդը հավաքվեց և իբրև նահատակի՝ թաղեց նրան սեպանի կողքին (1508 թ):—Միսական 366 բ:

— 95. Մատրեոս տարկավագ Մարեցի. Փիլիպպոս կաթուղիկոսի քարտուղարն էր. Յակոբ Զուղայեցի կաթուղիկոսի կողմից ուղարկվեց Եվրոպա «1656 թ». այցելեց Վենետիկ, Հոռո, Ամստերդամ. այստեղ հիմնեց տպարան և սկսեց տպագրել Ներսէս տերզում. այստեղ հիմնեց տպարան և սկսեց տպագրել Ներսէս Ենտրեալու «Յիսուս որդին» «1660 թ», բայց դեռ չավարտած մեռավ 1661 թ.—Չամչ. Գ. 658, Ազգապ. 2511. Լէօ, Հայկ. տպագր. Ա. 145—9:

— 96. Մատրեոս քահանա, ուսուցիչ Օգոստինոս Բաջեցու, որին ուղեկից եղավ Եվրոպա համբարգած ժամանակ (1609 թ):—Մաթեոս՝ Օգոստ. բաշ. 5, 10:

— 97. Մաթեոս Յովանիսեցի. նախնական ուղարկվեց Հոռո՝ կաթուղիկ հայոց հովիվ ձեռնադրվելու համար, 1667 թ.—Մաթեոս՝ Օգոստ. բաշ. 24:

— 98. Մատրեոս Վանանդեցի, հայ տպագրութեան ուսուցիչ. սկզբում Ոսկանի օգնականն էր, ապա բաց արեց անկախ տպարան, ուր տպագրեց նախ Գարսէզ 1683 թ, որին հաջորդեցին Շարական 1685 թ, Ժամագիրք 1686 թ. ևն: Իր գլխավոր օգնականն էր Թովմա եպս. Վանանդեցի (№ 223):—Չամչ. Գ. 662, Միսական 339—340:

— 99. Մատրեոս եպիսկոպոս Սաբը, Կեսարացի, պատրիարք Գուրի «1692—4 թ», ապա ընտրվեց կաթուղիկոս Սաի «1694 թ»: (Իբրև Սաի կաթուղիկոս է նշված 1703 թ. Ձեռ. Հալէպի, Ա 108 բ, 277 ա, 364 ա): Գեսարոս Բերթացու հակաթոռութեան ժամա-

նակ գնաց Պոլիս «1701 թ» և Աւետիք պատրիարքի հակառակորդ կուսակցութեան մեջ մտավ: Աւետիքի քարտի ժամանակ եղավ պատրիարք Երուսաղէմի, սակայն Պոլիս նստելու պայմանով. «1706 թ»: Սխալ է գնել պատրիարք Պոլիս՝ այս 1706 թվին (Ազգագ. 2735): Իբրև խոսովարար և Աւետիք պատրիարքին փախցնողներից մեկը կասկածվելով՝ մահվան դատապարտվեց: Հավատքը ուրանալով ազատվեց «1707 թ». փախավ Հոսմ, ուր և մեռավ (տես ՀԱ 1929, 435):—Չամչ. Գ. 721—753:

— 100. Մատթեոս դպիր, տպարանապետ Պոլսում. իր հրատարակութուններից են Իգնատիոսի Թուղթք (Պոլիս 1783), Մեկնութիւն Սաղմոսարանի (1801 թ) ևն:

— 101. Մատթեոս դպիր Պալատցի. գրել է «Գիրք ծանուցմանց», 1795 թ.—Այվազեան, Շար հայ կենս. Ա. 74—112, Տաշեան, Ցուց. 364:

— 102. Մատթեոս դպիր Պոլսեցի. երրայեցերնից թարգմանեց «Տուժար հարցողական» (ԺԸ դար).—Տաշեան, Ցուց. էջ 395:

— 103. Մատթեոս քանանա կարնոյ, Հաննէ վարժապետի և պարոն կարապետի նետ միասին գրեցին Գասպար, Մարիամ և Վարդանէ կարնեցոց նահատակութեան (1810 թ) պատմութեանը, որ տպվեց Յայսմաուրքի Գ տպագրութեան մեջ, որից էլ արտատպել ենք Նոր վկ. 631—644:

— 104. Մատթեոս Բ. Չուխանեան, Պոլսեցի, պատրիարք Պոլսոյ «1844—48 թ». հաջորդեց Աստուածատուր Բ Պոլսեցի (Ճ 192) գահընկեց պատրիարքին. ուսումնասեր և ժողովրդական մարդ էր. համարվում էր ժամանակի լավագույն գիտնական անձնավորութիւններից մեկը. կարգավորեց Պատրիարքարանի Վարչական ժողովը, հիմնեց Հայաստան (ապա Մասիս) պաշտոնաթիւրթը, բացավ Իւսկիտարի ձեմարանը «1845 թ»: Իր օրով կազմվեց Հայ բողոքական համայնքը «1847 թ»: Նեղված ամիրանների բռնութիւնից՝ հրժարվեց աթոռից: Ունի մի խումբ կրոնական աշխատութիւններ, որոնցից նշանավոր է «Բարի մարդ և բարեքրիստոնեայ» (տպ. 1856 թ): Տասը տարի հետ ընտրվեց կաթողիկոս «1858 թ», իբրև Մատթեոս Ա. Պոլսեցի և գահակալեց «1858—1865 թ»: Իր օրով սկսվում է մեր ազգային վերածնունդը: Կարգի բերավ մեր ծխական դպրոցները, Ներսիսեան դպրոցը, Մայր աթոռի ձեռագրատունը:—Ազգագ. 3977—4134:

— 105. Մատթեոս Գ. Իզմիրեան, պատրիարք Կ. Պոլիս. ընտրվեց «1894 թ». արժանացավ «Երկաթէ պատրիարք» տիտղոսին. իր ժամանակ անդի ունեցան Տանկահայոց առաջին մեծ կոտորածները. Մտաթէնսը ամեն կերպ աշխատեց դիմադրել Սուլթանին, հրավիրելով Մեծ պետութիւնների միջամտութիւնը հզուտ հայերի, բայց անհաջող: Սուլթանի հրամանով գահընկեց եղավ և աքսորվեց Երուսաղէմ «1896 թ»: 12 տարի աքսորում Թաւուց հետո, Տանկական Մահմանադրութեան հոշակմամբ «1908 թ» մեծ փառքով վերադարձավ իր աթոռը, և ապա ընտրվեց կաթողիկոս հայոց Մտաթէնս Բ անունով՝ «1909 թ». կարճ ժամանակ հետո վախճանվեց 1910 թ.—Ազգագ. 5401—5524:

*ՄԱՏԻՆԱ, իգ. < իտալ. Maddalena = Փրանս. Madelaine ձկնից, որի մասին ավելի երկար տես Մագդոնեի: Մի անգամ էր շառաւիղած է 1771 թ. (Այրարատ 226):

*ՄԱՐ, ար. < ասոր. ܡܪܐ mārā «տեր» բառից. հատկապես գործածվում էր mārī «տէր իմ» իբրև պառզանուն կրոնավորների: Իբրև անձնանուն հմտ. Մարի երեց Տրդրոնի (Բուզ. Գ. 16) (Հիւրշ. 294). գիտենք նաև Մար Արամ Կատիճա, որ բուն նշանակում է «Տէր Արամ իմաստունն»: Հայերեն ևս կա Տէր անձնանունը: (Justi 197 ա հիշում է ասորի Marūi ավագերեց և բժիշկ (է դար), Marui ավագ սարկավագ (774 թ) և համարում է իրան. Mahrūy «լուսնաղէմ»?):

— Մար իշխան Մեծ Մոփաց, որին Վրթանէս կաթողիկոսը («333—341 թ») ուղարկեց կայսեր մոտ՝ խնդրելու համար թագավորեցնել Թուրով Բ Կոտակին: Մին է այն 6 նախարարներից, որոնք ընկճեցին Աղձնեաց Բակուր բղջիթի ազատութիւնը Թուրովի դեմ.—Պոր. Գ. գ. Բուզ. Գ. Թ:

ՄԱՐԱԹԼԻ, ար. անշուշտ թուրքերեն է, ինչպես ցույց է տալիս —il «եղ, —ուտը» վերջավորութիւնը. բայց բառարաններում չկա նման բառ: Հավանաբար Վանի բարբառում գործածված թրք. գառ. մի ձև էր: Իբրև անձնանուն գործածված է մի անգամ 1503 թ. (Չես. Վասպ. 127):

†ՄԱՄԱՆ, ար. < հյ. մարաթի «մորեխ» բառից. այսպես նաև բու. locusta, որ է «մորեխ», է նաև անձնանուն: Հայաձև է օրինակ՝ Locusta Ներսի մեղապից նշանավոր թունավորող կինը: Բայց թերևս այս է նաև հույն առագաթաձութեամբ Μάδασιος անունը (իբր գնդ. μαδαχα «մորեխ»), որ Justi 183 բ համարում է māta- «բժաստուն» բառից:

— 1. Մարախ անապատական, աշակերտ Գրիգորի. Մեծն Ներսէսի մահից 1373 թ. հետո.— Բուզ. 2. 34:

— 2. Մարախ (սեռ. Մարախու), կարծեմ քահանայ, գրիչ-օրինակից մի Աւետարան՝ Միոն և Հայրապետ քահանաների նախնաարարությամբ, Գնիկանց գյուղում (Աղթամարի թեմ), 1508 թ.— Ձեռ. Վասպ. 633—4:

Մարան տես Մարիամի:

† ՄԱՐԱՍ, ան. < Ամարաս նշանավոր ուխտատեղի անունից կրճատված, ինչպես բնակարանըն է այժմ էլ Դարարագում: Հիշված է 1658 թ. (Ձեռ. Քաւր. 13 ր):

ՄԱՐԱՏԱՐՄՆ, ար. անշուշտ ազգավազ բառ. ծագումն անհայտ. ունինք միայն՝

— Տէր Մարատարան, քահանայ Բիւրականի, 1469 թ.— Ձեռ. Վնեստ. Բ. 1114:

† ՄԱՐԿ, ար. կարծում եմ հյ. մարգ տարտավայր, մարգագետինն բուռից և ճի թե կրճատված Մարգարի կամ Մարգար անունից: Այս անունով ունինք միայն երկու հոգի ԺԳ—ԺԴ դարից. այն է՝

— 1. Մարգ քահանայ, իայր Յովհան գրչի, որ օրինակից Աւետարանը՝ 1355 թ.— Ձեռ. Վասպ. 209 (տեղն անհայտ):

— 2. Մարգ. վաղածուրիկ որդի նույն գրչի, թոռն նախորդի— Անգ:

† ՄԱՐԿԱՐԷ, ար. < հյ. մարգարի բառից. հմտ. արար. ար. nabi, որ թե՛ն նշանակում է «մարգարէ», բայց նաև արուկան անձնանուն է: Հնագույն ձևն է, Մարգարե, որ առաջին անգամ հիշատակված է ԺԲ դար. և որովհետև բառավերջի է հանելի չէ նայերենում, ուստի զանազան է Մարգարայ, հոգով Մարգարան (հիշատակված առաջին անգամ 1336 թ.): Կրճատված ձևն է Մարգար, որի առաջին հիշատակութիւնն է 1269 թ. և շարունակվում է մինչև այժմ: Սրանից է Մարգարեան ազգանունը:

— 1. Մարգարե վարդապետ Յովհաննավանից. զեռ աշակերտ էր, երբ նաև թագուհին (զուտար Մեծն Մարգար, քաղաք Ջաջարէ ամիր սպասարարի, կին Աբաս Բ թագավորի († 1192) Գիւրգիկեանց) որդեգրեց նրան. իր մոր հետ շինուեմ էր Յովհաննավանցի պարտաւը. շինութիւն վերակացուն էլ Մարգարէ վարդապետն էր. բայց զեռ չափարած, մեծով վարդապետը մատաղ հասակում. և նաևան նրա գերեզմանի վրա կանգնեցրեց մի խաչքար հետեյալ սրտասուչ արձանագրութեամբ. «Ջատատեմա-

րձեպ զայս խորանս և զխաչս տէրունական ևս նախա զուտար մեծ հազարապետին Մարգարի որդւոյ Ջաջարէի որդւոյ Աւագ Յարգարի կանգնեցի ի վերայ նորակերտ վարդապետիս Մարգարէի, որ ի սկիզբն յաշակերտութեան իւրոյ որդիացաւ ինձ, և առաւել եղև քան զծնունդ յորովայնի, և հողայր զօգուտն հողւոյ իմոյ. և իմ տեսեալ զյօժարութիւն սրտի նորա անկայ ի շինութիւն պարսպին, նորա առաջնորդութեամբ. և մինչ նա յայս բարւոյ գործոյս վերակացութեան էր, մերձեցաւ կատարած կենաց նորա և ի հող էջ մանկահասակ. և մեզ սուգ անմխիթար եղև փոխուեան նորա. և ես նախա յաշխարհեալ ի զթոյ նորա զայս գտի հնար սփոփանաց անձին իմոյ, զփոքր յիշատակս զայս ի դիրս նորա հաստատել, զի անմոռանալի լիցի առաջի Աստուծոյ յիշատակ նորա և անվախճան առ ի սէր որդիութեան նորա: Արդ, մի մանկուհի նոր Միոնի, սիրով ցաւակցութեամբ յիշուշիք գտարածամ փոխեցեալն զամենաշնորհն զՄարգարէ, զի պայծառ և զուարթ երեսօք տեսցէ զՔրիստոս. և մերս սնչարժ մնացէ միաբանութիւն ի զուտն սուրբ Կարապետիս և ի հանդերձեալն առաջի Աստուծոյ. ամէն»: — Ջրբ. պատմ. Գ. 28, Շահխաթ. Բ. 107. Այրարատ 175: (Արձանագրութիւնը չունի թվական. բայց որովհետև նախա յի մուսիւնը մեռել է 1192 թ. ուստի Մարգարէ վարդապետի մահն էլ պիտի դրվի ԺԴ դարի վերջը կամ ԺԳ դարի սկիզբը):

— 2. Մարգարե, որի հիշատակին մի խաչքար է կանգնեցրած Ալաշկերտի Թասուր գյուղի Ս. Աստուածածին վանքի դռան մոտ, 1206 թ.— Հայկունի, Բագրևանդ 182: (Ռրովհետև գրված է «Մարգարէից», ուստի կարելի է ենթադրել թե երկու համանուն անձինք են):

— 3. Մարգարե քահանայ միայնավոր, որի աշակերտը (Գրիգորիոս?) մի խաչքար է կանգնեցրել նրա գերեզմանի վրա, նրա և իրայնոց հիշատակին Թեկոնքի վանքի առաջ, 1208 թ.— Շիրակ 129, Այրարատ 47 ա, Նոր վկ. 94:

— 4. Մարգարե, թվի թե անունն է այն քարաաշի, որ փորագրել է Անիի արքեպիսկոպոս Գրիգորի արձանագրութիւնը Բագնայրում, վանքի հանգուցյալ միաբանների քառասունքի մագին, 1215 թ.— Շիրակ 118:

— 5. Մարգարե, որի հոգուն պատարագ է նշանակված Թեկոնքի մի արձանագրութիւն մեջ՝ 1216 թ.— Աղգաղբ. հանգ. Ա. 48, Արրա. 1904, 290:

— 6. Մարգարե. վանահայր Օշականի Ս. Սիոն եկեղեցու 1221 թ.—Արձ. Շահխաթ. Բ. 83, Այրարատ 194:

— 7. Մարգար որդի Կիրակոսի. որ Կիլիկիայում, Լևոն Բ-ի ձեռքով կարգված էր բերդավագ Անույ 1179 թ: Մարգարի թվականն է 1240: Սրանից է սերվել Լիվոնոյի Միքմանեան արքայական տոհմը.—Ուղուրլեան, Պատմ. գաղթ. Լիվոն. 201, 206 (Կեղծիք):

— 8. Մարգար վարդապետ, եղբորորդի Յովհաննէս Վանական վարդապետի, որ հիշում է նրան իր մի արձանագրութայն մեջ, Խորանաշատ 1245 թ: Ստորագրում է այն թղթին, որ գրեցին Սիւնեցիք Գրիգոր է Անաւարդեցի («1293—1307 թ») կաթողիկոսի կաթողիկական նորմուծութայնց դեմ:—Օրբ. կր. Տեղեկ. Արմֆանի 1940, № 4, էջ 177. Չամչ. Գ. 291. Ազգայ. էջ 1767:

— 9. Տէր Մարգարե. հոգևոր որդի Կոստանդին Ա Բարձրբերդցի (№ 56) կաթողիկոսի, որ նրա միջոցով մի Աւետարան նվիրեց Խաչենի Վարդանա գյուղի Տիրամայր եկեղեցուն (եղիսկոպոսարան), 1246 թ.—Արցախ 192:

— 10. Մարգարե. որդի Գագիկ երեց աթոռակալի, կանգնեցրել է մի խաչքար՝ Հերհեր գյուղի մատուռում, 1247 թ.—Միտական 112, Արբա. 1889, 329:

— 11. Մարգարե, ծագել է Հաղրատի նշանավոր Աւետարանը՝ 1211 թ. մի խաչքար է կանգնեցրել Հաղրատում 1255 թ.—Բժշկեան՝ Ճանապ. ի Լեհ. 78, Նրզնկեանց՝ Հնախ. տեղագր. 62, Ազգագր. հանդ. է, 412, Յովսէփեան՝ Նիւթեր և ուս. Ա. 15, 42, 43, 62, 63, 71:

— 12. Մարգար գրիչ. օրինակել է Աստուածաշունչը Հոովմում 1269 թ.—Ձեռ. Կարին. 14:

— 13. Մարգարե, որդի Խորբ քահանայի, որ Մարում շինել է Ս. Գրիգոր մատուռը 1274 թ.—Արցախ 407:

— 14. Մարգար քահանա, քեռայր Քոմայ քահանայի, որ նրա և իրայնց հոգուն մի խաչ կանգնեցրեց Մարցի հին հանգստարանում, 1285 թ.—Ազգագր. հանդ. է, 350:

— 15. Մարգար, առաջնորդ Գեղարզայ վանից, 1288 թ.—Յովսէփեան՝ Խաղրակեանք 143, Այրարատ 342, 350, Արբա. 1871, 93, Շահխաթ. Բ. 287 (վերջինս գրում է Գրիգորի):

— 16. Մարգարե որդի Մեր քահանայի, որ գրեց մի Աւետարան, 1311 թ.—Ձեռ. Քաւր. 71 ր:

— 17. Մարգար վարդապետ Օծոպեցի, ունիթոռական, միաբան Քոնիի վանքի «1330 թ».—Ազգայ. 1845, Ձեռ. Ներս. 32 ր: Սրա հետ նման է՝

— 18. Մարգար վարդապետ, կազմարար. Քոնիի վանքում էր. ապա գնաց Ջահուկ, ուր ներսէս վրդ. Սասնեցու համար կազմեց Ս. Գիրքը 1332 թ.—Հայասպ. 547:

— 19. Մարգարա փիլիսոփա (երածիշա). Թիւրքթի վանքում, 1335 թ.—Միտուան 517 ա:

20. Մարգարե քահանա, որդի Դանիէլի. գրիչ. օրինակել է Աւետարանը՝ Բերդնորում, 1337 թ.—Տաշեան, Յուց. 696:

— 21. Մարգար որդի Սահակի, որ ստացավ մի ձեռագիր 1343 թ.—Տաշեան, Յուց. 489:

— 22. Մարգարե, խաչընդուս կրօնավոր, հոգևոր եղբայր Ստեփաննոսի, որ ստացավ մի ժողովածու, 1360 թ.—Քոսեան, Հայք ի Չմիւռն. Բ. 83:

— 23. Մարգար որդի Յովհաննէսի, որ սովեց նրան Մովսէս քահանային իբրև հոգեորդի, ապա երեց դարձնելու համար, 1387 թ.—Յովսէփեան՝ Նիւթեր և ուս. Ա. 45, 61:

— 24. Մարգար Ջուզայեցի, մահտեսի. Թումիսիայի Նաշ քաղաքի հայ եկեղեցու հիմնադիրներից մեկը՝ 1395 թ.—Տան, Արևել. հայք 8:

— 25. Մարգար պարոն, հայր Քուրվանդայի, որ ստացավ մի Աւետարան և նվիրեց Անգրէյա քահանային, 1406 թ.—Քոսեան, Հայք ի Չմիւռնիա, Բ. 22:

— 26. Մարգար, որդի խաչպան Յովհաննէս երեցի, որ գնեց մի Աւետարան, 1411 թ.—Սմբատեանց՝ Երնջակ 232:

— 27. Մարգարե վարդապետ, ազգական Մկրտիչ Նղեզեցու, որին Քովմա Մեծոփեցին նվիրել էր իր արտագրած Առորս գիրքը. սրա փոխարեն Մկրտիչ Նղեզեցին էլ Սաղմոսավանքում օրինակեց Լուծմունքը և նվիրեց Մեծոփեցուն, 1413 թ.—Այրարատ 163:

— 28. Մարգարե վարդապետ Վարագցի, աշակերտեց Մեծոփայ վանքում Գրիգոր Տաթևացուն, ապա Սուխարայ վանքում Մարգարին, դասընկեր ունենալով Քովմա Մեծոփեցուն: (Մյուս ընկերները տես Մարգար Բարունապետ):—Մեծոփ. 51, 52. Յայսմ. ապր. 27, Տաշեան Յուց. 418:

— 29. Մարգարե քահանա, մահանունը Թախր ասորի, Մո-

- Կայ Ս. Գէորգ անապատում, Կարապետ արեղային գրել ավեց մի Մաշտոց, 1418 թ.—Նոտարք 54:
- 30. Մարգարե. միաբան Պատրիկ վանքի (Ոստանի գեմ), Նիշված 1420 թ.—Ձեռ. Վասպ. 324:
- 31. Մարգարե արեղա, որդի Պրտուխի և կղբայր Դանիել արեղայի, որ գնեց Բարոզգիւրքը՝ 1425 թ.—Ձեռ. Պետերք. (ՀԱ 1892, 83 ա):
- 32. Տէր Մարգար. երեց եղբայր Դանիել կրօնավորի, որ Մաղարգի վանքում գրել ավեց մի Աւետարան, 1427 թ.—Ձեռ. Վինետ. Ա. 414:
- 33. Մարգար. արեղա, գրիչ. նահապետ տանուներ Մարտիրոսի օրինակից օրինակեց Աւետարանը՝ Բուխտանից կրկրում, Մաշտոց քահանայի համար, 1438 թ.—Նոտարք 90:
- 34. Մարգարե. գրիչ. Միսն եպիսկոպոսի համար օրինակեց Աւետարանը Մոջաց Ս. Գէորգ վանքում, 1435 թ.—Ձեռ. Վասպ. 372:
- 35. Մարգար կրօնավոր, փակակալ տանարի Բարթուղմէս առաքյալի վանից. երբ նույն վանքի առաջնորդ Յովհաննէս արքեպիսկոպոսը Յայմաուրքը օրինակել էր տալիս Ազարիա գրիչին, Մարգարը թուղթն էր կոկում և երբեմն էլ ինքն իր գրում, 1438 թ.—Ձեռ. Քաւր. 41 ա:
- 36. Մարգարե արեղա, Եկեղեցաց զավտոի Աւագ վանքում, 1459 թ.—Տաշեան, Յուց. 49 բ:
- 37. Մարգարայ արեղա. սրա մայրը մի կապ թուղթ նվիրեց Մելիքիսեթ երեցին՝ արտագրելու համար Գանձարանը, Աւան գյուղում, 1458 թ.—Bodleian 184:
- 38. Տէր Մարգարե, ազգական Տէր Մարտիրոսի, որ Մովսէս գրիչն գրել ավեց մի Աւետարան՝ Բասնի Սպիտակ վանքում, 1455 թ. այդ թվին արգեն մեռած էր Տէր Մարգարէն և թաղված Նորք գյուղի Ս. Ստեփաննոս եկեղեցում,—Նոտարք, էջ 150:
- 39. Հայր Մարգարե. վանահայր Տր վանքի 1456 թ.—Ձեռ. Վասպ. 426:
- 40. Մարգարե արեղա, գրիչ. օրինակեց Երուսաղէմում մի Յայմաուրք 1468 թ.—Ցաթե տարեց. 1925, 292:
- 41. Մարգարե, որդի Յովհաննէսի, մայրն է Ոսկի, նգրայրներն են Յովհաննէս և Միխիթար. հոգևոր որդի Քուճայ քահանայի և Յովհաննէսի. բեզուճ գրիչ. արտագրել է 1441—63

- թվերին, այն է 22 տարվա ընթացքում՝ շորս Աւետարան: Առաջին Աւետարանը արտագրել է 1441 թ. Մովսէս Արքահամանց գյուղում. Մկրտիչ եպիսկոպոսի հրամանով (Նոտարք 124=Ձեռ. Վասպ. 445); Երկրորդ Աւետարանը գրեց Ռշտոնեաց Բերդանոր վանքում, Առաքել արեղայի համար (Ն 71), 1446 թ. (Նոտարք 154=Ձեռ. Վասպ. 390 (Թերի): Երրորդ Աւետարանը արտագրեց Բերդակցի հիւան տանուներ Աստի համար, Ռշտոնեաց երկրում, 1456 թ. (Նոտարք 184): Վերջապես չորրորդ Աւետարանը արտագրեց նույն Բերդանորի վանքում, տանուներ Աստուածատուրի համար, 1463 թ. (Նոտարք 216՝ շատ համաստ, բայց տես վերջին առըր, որի միջոցով միացնում և կապում են Ձեռ. Վասպ. 443—6 ընդարձակ հիշատակարանի նետ և այսպեսով կազմում նույն գրիչ կենսագրականը): Վերջին ձեռագիրը օրինակած ժամանակ խեղճ գրիչը արգին շատ ծերացել էր և գրում է. «Եւ խոշորութեանս և սխալութեանս անմեղադիր լերուք. զի աչքս ի լուսոյ էր պակասեր և ձեռս ի շօշափելոյ և միտքս ի տեսանելոյ. ով զմեզ յիշէ, Աստուած զինքն յիշէ»:
- 42. Մարգարե (կամ Մարգարայ) վարդապետ, աթոռակալ վիճակին Վանայ և առաջնորդ Վարագայ վանից. Նիշված է Վանի առաջնորդ Յովհաննէս եպիսկոպոսի նետ 1421 թ. (Նոտարք 65, 67, երեք տարբեր հիշատակարաններում և Ձեռ. Վասպ. 340), 1448 թ. (Նոտարք 158), և վերջապես ըստ Յակոբ եպս. Թոփուզեանի Պատմության՝ 1464 թ. (Նոտարք 218): Փերզալեմեան (Նոտարք 65՝ նույն է համարում Ն 28 Մարգարէի նետ):
- 43. Մարգարե (կամ Մարգարայ) վարդապետ Կոռեցի, Նիշված է երեք անգամ էլթաննեց ժահտեսի Տէր Վարդանի նետ (ժականուն Մաթի) իբրև վարպետ (ուսուցիչ) 1447, 1455 և 1466 թվերին (Նոտարք 156, 177 և 226=Ձեռ. Վասպ. 400): Տես և Խորայի Ն 13:
- 44. Մարգարե, հայր Ջանիբէկի, ամուսնոյ Սելչուկ խաթունի, որ Հայրապետ քահանային գրել ավեց մի Մաշտոց, 1466 թ.—Քորոս աղբ. Ա. 232, Բ. 338:
- 45. Մարգարե կրօնավոր, գրիչ. Մենծկերտում, Սիրունքարի անապատում օրինակեց Յայմաուրքը, 1468 թ.—Քորոս աղբ. Բ. 377:
- 46. Մարգարայ, իր երեք եղբայրների նետ՝ Մովսէս Փա-

ևս վանք գյուղում, Իսրայել գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1478 թ.—Արցախ 146:

— 47. Մարգարե քահանա, որդի Գրիգոր քահանայի, գրիչ Բաղուի Նեխրի գյուղում օրինակեց Աւետարանը, որ ստացավ Ասրլպէկը՝ 1475 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 624:

— 48. Մարգար երեց, ուներ մի Գանձարան, որ տվեց Յովան երեցին՝ օրինակելու համար Ծովքի Ս. Նշան վանքում, 1478 թ.—Ալպոյանեան, Պատմ. հայ Գեա. Բ. 1847:

— 49. Մարգարե, որդի Վելիի, եղբայր Խաչատուրի և Ջաքարէի, որոնք (վերջին երկուսը) նրանց հիշատակին մի խաչքար են կանգնեցրել Ծարում, 1484 թ.—Արցախ 406:

— 50. Մարգար, որդի Տէրտէրի, եղբայր Աբրահամ գրչի (№ 86), որ Բոլորածորում օրինակեց Մանրուսուռնը 1484 թ.—Տաշեան, Յուզ. 855, Խաղբակեանք 237—8:

— 51. Մարգարայ, որդի Շահի և հորեղբորորդի Ջաքարայ արեղայի, որ Երզնկայո՞ւմ գնեց Յակոբ քահանայից մի Շարակնոց՝ 1487 թ.—Ձեռ. Հալէպի, Ա. 27 բ:

— 52. Մարգարայ գրիչ. Աղբակում օրինակեց մի Աւետարան՝ 1487 թ.—Ճանիկեան, Հնուք. Ակնայ 84:

— 53. Մարգար, մերձավոր Աստուածատուրի, որ գնեց մի հին Աւետարան, 1488 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 492:

— 54. Մարգար, աշխարհական եղբայր Աբրահամ բարուհայեանի, որ Վայոց Ձորի Եղեգիս գավառի Վերի Նորովանք ուխտում, Գրիգոր արեղային (№ 690) գրել տվեց մի Աւետարան 1495 թ.—Ձեռ. Վասպ. 522:

— 55. Մարգար, որդի Աթաբազի և եղբայր Սպանանի, որ Սաղմոսավանքում, Յովհաննէս արեղային գրել տվեց մի Աւետարան 1496 թ.—Ձեռ. Թաւր. 22 բ:

— 56. Մարգարայ քահանա, օգնեց Կարապետ Բաղիշեցուն՝ կազմելու համար մի հին Աւետարան, Մշոյ Առաքելոց վանքում, 1496 թ.—ՀԱ 1937, 320:

— 57. Մարգար, որդի Մկրտիչ քահանայի. մայրն է Շնուհոր. աշակերտել է Ջաքարիա վարդապետին և Սուքիաս կրոնավորին. գրիչ. Աղբակի Երնկանի գյուղում օրինակել է մի Աւետարան տանուտեր Արապշահի համար 1490 թ. և մի Աւետարան էլ Հաբիբ խաթունի համար 1498 թ.—Ձեռ. Վասպ. էջ 512 և 528:

— 58. Մարգարե դպիր, որդի Սուլթանի՝ եղբոր Մանուէլ

քահանայի, որ Գեղարքունեաց Կաթ գյուղում, Յովհաննէս Արծկեցուն գրել տվեց մի Ճաշոց (ԺԵ գար),—Ձեռ. Սևան. 18:

— 59. Մարգարայ սարկավագ Թուրկուրանցի, նահատակ 1580 թվին այս գյուղում շատ առատ ցորեն էր զուրս եկել: Գյուղի դատավորը՝ Մանմետ պահանջեց հարկերը ավելացնել և երբ տանուտերները ընդդիմացան, սկսեց ամբողջ գյուղը նեղել: Տանուտերները դիմեցին Կարսի գորագլխին և նրանան հանեցին նրանից, օրինական տուրքից ավելին չպահանջել: Դատավորը գնաց Տիգրանակերտի դատավորին՝ չարախոսելու հայոց մասին. վրա հասան նաև Թուրկուրանի 10 տանուտերները, որպեսզի պաշտպանեն իրենց: Մանմետը բանտարկեց նրանց և Տիգրանակերտի դատավորի հետ միացած՝ երկու թուրք սուտ վկա վարձեցին, որոնք դատարանի առաջ վկայեցին թե նրանք հայհոյել են իրենց կրոնը: Հրաման դուրս եկավ այրել հայհոյիչներին: Ջուղեցին նրանցից երկուսին՝ Մարգարէին և Շահրամանին և առաջարկեցին ուրանալ իրենց հավատքը: Երբ մերժեցին, ամբողջ քաղաքից դուրս աարավ նրանց, տեսակ տեսակ տանջանքներով չարչարեցին. փայտի վրա մեխեցին և նստված կրակ վառելով այրեցին: Սիմէոն անուն անձը, հավանաբար Տիգրանակերտցի, գրեց նրանց նահատակութեան պատմութունը (1580 թ), որ տպված է Նոր վկ. 413—420:

— 60. Մարգարե վարդապետ, աշակերտ Վարդան վարդապետ Բաղիշեցու. բերավ Իւզորհնէքի և Հիւանդաց օժման կարգը, 1681 թ.—Տաշեան, Յուզ. 677 բ:

— 61. Մարգար եպիսկոպոս Պարոնտէր, ուսուցանում էր Վարազայ վանքում. իր աշակերտներից են Ջաքարիա փրիխոփան, Կարապետ Ջամալ, Յովհաննէս Բրզուտեանց վարդապետները, որոնք ունին երգեր ու գանձեր (ԺԷ դար).—Ազգասպ. 2261:

† ՄԱՐԳԱՐԻՏ, իգ. < հյ. մարգարիտ բառից. սրտ համադրներն են արաբ. «durra «մարգարիտ» և անձնանուն (տես Կաթոս, հտ. Ա. 855). Lulu «մարգարիտ» և արակտն անձնանուն Բենգալիայում (տես Ibn-i-Baṭūṭa, Դ. 212, ԺԴ դար), պրս. Durdānāh («մարգարտի հատ»)՝ կին Նուշապուրի իմամ Օմարի († 1139) (Justi 87): Գործածական է մեր մեջ ԺԲ դարից սկսած և այժմ էլ կենդանի է: Այլ է եվրոպական Մարգարիտ անունը (Քրանս. Marguerite, Margot, անգլ. Margaret, Marget, գերմ. Margaretha, ռուս. Маргарита), որոնք առաջանում են «մարգարտածաղիկ» բառից: Հայերենում երկու անունները զուգա-

գրեցի են և այժմ եվրոպական ձևով հանախ արժուժ է Մարգո:

— 1. Մարգարիտ, զուսար Ուխտիկի, կանգնեցրել է Քրիստոսը՝ Գանձակի Հարցեանդիտա գյուղի եկեղեցում, 1165 թ.—Արցախ 202, Ազգագր. հանգ. Ե. 310:

— 2. Մարգարիտ, հոգևոր մայր Վասիլ քահանայի, որ նրա գրամական օգնությամբ արևն իսկ Կիլիկիոյ՝ Ս. Քորոս եկեղեցում օրինակեց Աւետարանը, 1231 թ.—Ձեռ. Հալէպի, Ա. 228:

— 3. Մարգարիտ, զուսար Կոստանդին պայլի և քույր Հեթում Ա թագավորի և Սմբատ զուսարապետի. հիշված է Կոստանդին պայլի հոյակապ արձանագրության մեջ (Ջանադոց գյուղում, 1242 թվից), երբ Մարգարիտը արդեն 12 տարեկանն էր.—Միսուան 75:

— 4. Մարգարիտ, զուսար Տիրատուրի և քույր Երեմիա քահանայի, որ Կարնոյ Կան գյուղում գրել տվեց մի չքնաղ Աւետարան, 1283 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 644:

— 5. Մարգարիտ Խարբերցի, նվիրատու Կապուսի Ս. Լուսավորիչ վանքի, 1295 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 35:

— 6. Մարգարիտ, կին Գապանի և մայր Քամամի՝ կնոջ Հազարան Շիկրակեցու, 1313 թ.—Լիշ. ИАН 1911, էջ 1300:

— 7. Մարգարիտ, թագուհի հայոց. ֆրանսուհի ազգաւ, Հունգարացոց թագավորական ցեղից, Մուսասնեան տանից. կին Լեւոն Զ թագավորի հայոց: Կիպրոսում էր ձեռնի հետ. երբ Լեւոնը սակավաթիվ մարդկանցով եղավ Կոստիկոս, իր հետ բերավ նաև մորն ու կնոջը, որոնց թողեց Կոստիկոսում: Երբ հասավ Սիո, մարդիկ ուղարկեց, որոնք ողջմբ հասցրին նրանք Անարգարա և այստեղից էլ Սիո, ուր եղավ Լեւոնի թագավորական օժանդ 1374 թ: Ամուսնու հետ գերի տարվեց Կալիքէ, ուր մեռավ «1381/2 թ» (1380 թվին դեռ կենդանի էր ըստ Դարգեք 173) և թաղվեց Հայոց Ս. Մինաս եկեղեցում: Մուսու է համարվում սուղասաց Մարտիրոս Արթուրեցու այն տեղեկությունը, թե ուխտի է գնացել Երուսաղէմ, ուր և մեռել է ու թաղվելը—Յուզիկ Ա. 181, Բ. 503, 513. Հայ-Վենետ. 137—8. Ազգագր. 1965. Դարգեք 63, 104, 114. Բուսաղեան, Էլեան Ե՛ 58, 146—9: (Եփեսոսից իր ողջկա հետ՝ կոչված է նաև Մարիամ կամ Մարուն՝ Մին. համգ. 51):

— 8. Մարգարիտ, թուր Եանիշանի, որ Գոլթան գաւ վառի Կապուսոսի տնայապետւմ, Քուսայ Արճիկեցուն գրել տվեց Աւետարանը, 1396 թ.—Ձեռ. Ազգագր. (Արցախ. 1911, 367):

— 9. Մարգարիտ, կին Արանուսի և մայր Կիրակոս վարդապետի, որ սասցավ Տաթևացու Քարոզգիրքը 1419 թ.—Տաշեան, Ցուց. 978:

— 10. Մարգարիտ, Քաջխաթունի հետ երկու եղբոր կանայք Հայրապետ կրոնավորի, որ գրել տվեց մի Աւետարան՝ 1431 թ.—Նոտարք 98: (Քաճխաթուն Ք 2 կոչել եմ կին Հայրապետ կրոնավորի, պետք է ուղղել «եղբոր կին»):

— 11. Մարգարիտ, մորաքույր բրուտ տանուտեր Ստեփաննոսի, որ Վանում գրել տվեց մի Աւետարան 1435 թ.—Ձեռ. Վասպ. 370:

— 12. Մարգարիտ, կին Խաչատուրի՝ եղբոր տանուտեր Դաւթի, որ Քացու գյուղում գրել տվեց մի Աւետարան, 1437 թ.—Ձեռ. Վասպ. 379:

— 13. Մարգարիտ, կին Մուրատի և մայր անծանոթ մի գրչի (սխալ գրված Քովմա, տես Բառարանիս Բ հտ. էջ 331), որ Խնդրակատար վանքում արտագրեց Նարեկը 1458 թ.—Նոտարք 189:

— 14. Մարգարիտ, կին Ստեփանոս քահանայի և մայր Մատթէոս քահանայի, որ Անաւարդայում, Հայրապետ եպիսկոպոսին գրել տվեց մի Ճաշոց, 1466 թ.—Ձեռ. Հալէպի, Ա. 235 Բ:

— 15. Մարգարիտ, կին տանուտեր Առաքելի, որ Գամաղիէլի վանքում, Յովհաննէս վարդապետին գրել տվեց մի Աւետարան, 1469 թ.—Ձեռ. Վասպ. 453:

— 16. Մարգարիտ, զուսար Ստեփանոս քահանայի, որ Լերմոնի վանքում գրել տվեց մի Աւետարան, 1469 թ.—Ձեռ. Քար. 132 Բ:

— 17. Մարգարիտ տիկին, Խարբերդում գնեց մի Աւետարան և նվիրեց Ս. Սարգիս եկեղեցուն, 1470 թ: Խարբերդում նույն թվին ժանտախտ պատահեց, որին զոհ գնացին Մարգարիտի որդին, զուսարը և թոռները: Մարգարիտը նրանց հիշատակին՝ Յակոբ քահանային մի Աւետարան ևս գրել տվեց, նույն 1470 թ.—Bodleian 9:

— 18. Մարգարիտ, կին Յովհաննի, եղբոր հանգուցյալ սէս Մարտիրոսի, որ Բերկրիում, Կարապետ գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1473 թ.—Ձեռ. Վասպ. 467:

— 19. Մարգարիտ, կին Խոսրովի, որ Բանաշէն գյուղում, Միխիթար քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, 1478 թ.—Ձեռ. Վասպ. 485—6:

— 20. Մարգարիտ, կին Յովհաննէս քահանայի, որ Բերկ-

բիւ Առեգս գյուղում, Սարգիս զբնիս զբնի է ավել մի Աւետա-
բան, 1468 թ.—Ձեռ. Վասպ. 508:

— 21. Մարգարիտ, կին Ստեփաննոսի, եղբոր Յովհաննէս
վարդապետի, որ Սանահինում գրել ավելց մի Եւրակնոց, 1497
թ.—ՀԱ 1887, 56 ա:

— 22. Մարգարիտ, գուսար Մանուէլ քահանայի, որ Գե-
ղարքունեաց Կած գյուղում Յովհաննէս Արծկեցուն գրել ավելց
մի Ճաշոց (ԺԵ դար).—Ձեռ. Սեան. 18:

*ՄԱՐԴԱՂԱՏ, ար. < իրան. mard ամարգ + āzāi «աղտոտ»
բառերից:

— Մարդագատ, ազնվական ազուն, որ իր եղբոր՝ Մա-
նուկի հետ հավատքի համար չարչարվեց Գարտաւում, Արզա-
ղիղի ձեռքով: Եղբայրը նահատակվեց, իսկ ինքը ուրացավ (711
թ), բայց հետո դարձի եկավ:—Գղկնա. Գ. ժը (հրար. Եանն.
մարդագատ, միրդոգատ, էմին՝ միրդագատ).—սեռ. Միրդագատայ՝
Գղկնա. Գ. ժը (չունի Եանն.):

*ՄԱՐԴԱՆ, ար. < պրս. ماردان mardān անունից, որ տես
Justi 195 բ. ծագում է mard ամարգ, աղամարգ բառից՝ յգ. ἀν
մասնիկով: Մեր մեջ հիշատակված է մի անգամ 1581 թ.—Ma-
nus. brit. mus. 32 ա:

ՄԱՐԴԱՐԻՈՍ, ար. ծագումն անորոշ (Ազգերեան մեկնում է
էյ. Մարդայր, իբր «այր մարտի»:

— Մարգարիտս հայ շինական, բնակվում էր Փոքր-Հայքի
(Սեբաստիոյ շրջան) Արաւրդեացոց քաղաքի (Արօրակ) մոտակա
մի գյուղում: Կոուրը շինելու ժամանակ, տեսավ թե ինչպես
չարչարում են Եւսարատիոսին հավատքի համար: Հայանեց իր
կնոջը և նրա հորդորով ինքն էլ գնաց նրան միացավ, իբրև
քրիստոնյա: Նահատակվեց Լիւսիա գառավորի ձեռքով՝ Դիո-
կետիանոս կայսեր (+313) ժամանակ: Մին է Եւսարատիոսեան
նահատակներից. տոնվում է 13 զեկու:—Վրք. և զկ. Ա. 448—
453.—կոչ. Մարգարիկ՝ էլ 452.—սեռ. Մարգարիսի՝ էլ 474.—գրծ.
Մարգարիսի՝ էլ 468.—Ազգեր. Լիակ. զրք. սրբ. Թ 500:

ՄԱՐԴԻԹ, ար. իբրև օրինակ բարգ բառի՝ հիշում է Թբ.
քեր. 16, որի դեմ հույն բնագիրն ունի Παριλλης անունը: Սրա-
նից հետևում է թե Մարդիթ ևս հայկական անուն է, ինչպես
լարծում է նաև Ազոնց, որ բառը գրում է զլիտատառով: Նույնը
ունին նաև Խոր. քեր. 172, Սիւն. քեր. 206:

*ՄԱՐԴՈՒՄ, ար. < պրս. ماردوم mardum ամարգ բառից:

հիշված է մի անգամ Մարտում ձևով, մի տապանագրում, 1778
թ.—Քոսեան, Հայք ի Չմիւռն. Ա. 96:

ՄԱՐԵԱՐ, մր. ծագումն անհայտ. մի անգամ հիշատակված
է 1705 թ. (Տաշեան, Յուց. 916 ա):

*ՄԱՐԵԹ, իգ? < արաբ. ماريه marrīh «չրատ մուրրակը» բա-
ռից: հիշված է մի անգամ 1775 թ. (Ձեռ. Թաւր. 18 բ):

+ՄԱՐԵՄԹԱԿ, (կամ Մարիամթագ) իգ. < Մարիամ անու-
նից + հյ. թագ բառով: հմտ. Լուսնթագ և Արևթագուհի անուն-
ները: Հիշատակված է 3 անգամ ԺԳ—ԺԴ դարում և գնում է մինչև
ԺԵ դար:

— 1. Մարեմթագ, մայր Չորվար միակեցի, որ հիշված է
Ատանայի Բաղնեկունք գյուղում 1292 թ.—Թորոս աղբ. Բ.
էլ 436:

— 2. Մարեմթագ, ջույր Երուսաղէմի աթոռակալ Յովհան-
նէսի. հորդորեց Ներսէս Կրակացուն՝ օրինակելու Ճառնաթիւրը,
1335 թ.—Ձեռ. Վեներտ. Բ. 347:

— 3. Մարիամթագ, գուսար Սէթի և ջույր Հնազանդի, որ
գնեց մի Աւետարան և նվիրեց Խայթ գյուղի (Երզնկա) եկեղե-
ցուն, 1404 թ.—Թորոս աղբ. Ա. 66:

*ՄԱՐԵՄԻԿ, իգ. < եբր. Մարիամ անվան փաղաքշական
ձեռն է: Հիշատակված է ԺԲ դարում:

— 1. Մարեմիկ գուսար Հեթու Ա. սեբաստոսի (+1143
թվից հետո), տեսան Լամբրոնի. կին Վասիլ՝ եղբոր Ներսէսի
Շնորհալոյ. բոյր Սմբատայ՝ տեսան Պապեոնի.—Հայասպ. 416,
Թորոս աղբ. Ա. 117:

— 2. Մարեմիկ (սեռ. Մարեմիսնն ձևով) հիշատակված է
Արջոյառիճի մի արձանագրութան մեջ (առանց թվականի).—
Շիրակ 123:

+ՄԱՐԵՄՏՈՒՐ, սեռն անհայտ. < եբր. Մարիամ անունից +
էյ. տուր, ինչպես ունինք Աստուածատուր, Տիրատուր, Գրիգո-
բատուր, Վիրապուուր:

— 1. Մարեմտուր, կին Ստեփաննոսի Կուրկեան, որ մի
կալված նվիրեց Գեղարդայ վանքին, 1177 թ.—Արձ. Այրարատ
343, Արբու. 1871, 93:

— 2. Մարեմտուր Երևանցի, որի թոռը Սարգիս Երևանցի
օժանդակել է Հաուուցթառի եկեղեցու շինութան, 1177 թ.—Շա-
կաղիգ, Հին Երևանը, էլ 75, 76:

— 3. Մարեմտուր, Եանգուցյալ աղագան Յովհաննէս քահա-

նայի, որ օրինակեց մի Աւետարան, 1298 թ.—Թորոս աղբ. Բ. 335:

— 4. Մարմնուր Կողպացի, նվիրատու Հոռոմոսի վանքին. հիշված է անթվական մի արձանագրության մեջ՝ Շիրակ 25: ՄԱՐԵՆՆ, ար. մի անգամ հիշված է 1583 թ? Ձեռ. Սեբ. = ՂԱ 1926, 548 հետևյալ ձևով. «Սղբօրն նորա Մարենց». անձն է թե ազգանուն. վերջին դեպքում ինչ է անվան ձևը.—Մարի՞:

† ՄԱՐԵՐԻ, իգ. իբր թե Հայկ նահապետի աղջիկներից մեկի անունն է, որից առաջացել է հայոց մարերի ամսանունը (Տաթև. ձմ. ա. հարց. 200):—Կեղծ գիտական ստուգաբանություն մարերի ամսանվան, որի ծագումը իրանական է:

*ՄԱՐԶՊԱՆ, ար. < պել. marzpan = պրս. مارزبان marzbān ժամրդպան, կուսակալ՝ բառն է, որ իրանցոց մեջ էլ իբրև անձնանուն գործածվում էր. հմտ. Մարգապան՝ բժիշկ արաբ (Տաշհան, ծուց. 601), Marzūbān պալատական Շապուհ Գ-ի, Մարգպան՝ որդի Վահրիճի, կուսակալ Եմէնի, և 44 զանազան անձինք, որոնց ցանկը տես Justi 197—8. վերջինը Marzpan Բիրմանցի ուսումնական 1572 թ: Կա նաև արաբ. իգ. Marzubānat Խորասանի նահանգապետի զուստրը: Տես և Մարծուան:

— 1. Մարծպան, «որդի Սարգսի և թոռն Համազասպեանց, յազգէ Մամիկոնեանց». շինեց Դսեղի Բարձրաբաշ Ս. Գրիգոր վանքը, որ թանկագին սպասներով զարդարեց. գրքերով հարստացրեց և կալվածներով ապահովեց: Այս բոլորը անձամբ պատմում է Դսեղի մեծ արձանագրության մեջ՝ 1221 թ: Կինն է Մամբան (№ 8), որդիներն են Գրիգոր, Ասլանբէզ, Սարգիս և Ամիրայ, աղջիկն է Խորիշահ՝ կին Գուրդի, որի մոտ իջևանեց Հեթում Ա թագավորը՝ Մանգուղանին այցելության զնալու ժամանակ «1254 թ»: Արդեն մեռած էր 1241 թ. որդիքը և աղջիկը քանիցս անգամ հիշում են նրան՝ իրենց արձանագրությանց մեջ. — սեռ. Մարգպանի՞ն՝ Կիր. լ (սպված է իբրև հասարակ անուն).—Մարգպանայ՝ Կիր. ձգ. Այրարատ 255. — Մարծպան, սեռ. Մարծպանայ ձևով Արձ. Այրարատ 162, 168, 169, 2քբ. պոմ. Գ. 18, Շահխաթ. Բ. 101, 122, 170. Յարութիւնեանց՝ Ներս. դպ. Ա. ճնպրհ. 65, 70, 71, 72:—Մարգպան՝ Արձ. Աղագար. հանգ. Ժ, 24 (անթվական):

— 2. Մարծպան, որ Խերխանի և Մամիկոնի հետ նորոգել է Խաչենի Գոյատակ գյուղի իրենց գերեզմանատունը, 1265 թ.—Արձ. Արցախ 168:

— 3. Մարզման, մեծ հայր Շահնշահի, որ Գողթան գավա-

ռի Կողատուսի անապատում, Թումայ Արճիշեցուն զրել տվեց Աւետարանը՝ 1336 թ.—Ձեռ. Ագուլ. (Արբտ. 1911, 387):

*ՄԱՐԹԱ, իգ. < ասոր. ܡܪܬܐ mārta բառից, որ ܡܪܬܐ mārā «տէր» բառի իգականն է և նշանակում է «տիրուհի» (հմտ. նաև Մարութա): Սրանից են ծագում նաև հուն. Μάρθα, լատ. գերմ. Martha, ֆր. Marthe, ռուս. Марфа. Հայտնի է օր. Մարթա՝ ջուլբ Մարիամի և Հազարոսի, որ բարեկամն էր Յիսուսի (Յհ. ԺԱ), Չհաշվելով առաջին վկայությունը, Մարթա անունը գործածական է եղել մեջ մեջ ԺԲ դարից սկսած և մինչև այսօր էլ գործածական է:

— 1. Մարթա, ջուլբ Մաքովտրի, տեսչուհի Հոգեաց վանքի (Բարթուղիմէոս առաքյալի մահից քիչ հետո).—Խոր. պոմ. ամծ. էջ 295.—սեռ. Մարթայի՝ անդ, էջ 296:

— 2. Մարթա, կին Չնդանշահի. միասին ուխտի եկան Արտաւազայ վանքը և նվերներ արին 1224 թ.—Սմբատեանց, Գեղարքունի 365:

— 3. Մարթա, կին Մնքի և մայր Տէր Յորդանանի, որ շինել է մի եկեղեցի (Պողոս-Քրիստոսյում), 1247 թ.—Արցախ, էջ 363:

— 4. Մարթա, կին Հայրապետի և մայր Գրիգորի, որ իր կնոջ Լորիկի հետ մի խաչքար է կանգնեցրել Լոր գյուղում, 1271 թ.—Աղագար. հանդ. Գ. 162:

— 5. Մարթա, կին Աստուածատուր քահանայի, որ Լիմ կղզում, Սաչատուր արեղային զրել տվեց մի Աւետարան, 1301 թ.—Ձեռ. Վասպ. 139, 141:

— 6. Մարթա, մերձավոր Սարգիս արեղայի, որ օրինակեց Ոսկեփորիկը Գլաճորում, 1317 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 857:

— 7. Մարթա կրոնավորուհի, զուստր Պողոսի և ջուլբ Մխիթարի, որ Եկեղեցաց գավառի Սրկախի վանքում օրինակեց Հին Կաակարանը, 1327 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 160:

— 8. Մարթա, զուստր Սեֆեդին արքայունի, ջուլբ Աղթամարի Սաեփանոս և Չաքարիա († 1336) կաթուղիկոսների.—Ակինեան՝ Գաղնգիրք 42:

— 9. Մարթա, կին Դանիէլի և մայր Մարգարէ գրչի Է Բերդոր, 1337 թ.—Տաշհան, ծուց. 696:

— 10. Մարթա, զուստր Գրիգորի և ջուլբ Սաեփանոս քահանայի, որ մի հին Աւետարան գնելով, նորից կազմել ու ծաղկել տվեց, 1348 թ.—Manus. brit. mus. 8 ր:

- 11. Մարթա, դուստր Կարապետի և ջուլր Գրիսոստուր կրոնաւորի, որ Սուրբաթում (Խրիմ) օրինակել տվեց Աստուածաշունչը, 1352 թ.—Ձեռ. Վասպ. 7:
- 12. Մարթա խաթուն, ջուլր Սիմէոնի և հորաքուլր Յակոբ սարկավազ գրչի, որ օրինակեց Կիւրղի «հոյունն ընծայութեան» գիրքը՝ մոտ 1358 թ.—Ձեռ. Քաւր. 28 բ:
- 13. Մարթա, վաղամեռիկ կին Քորոս քահանայի, որ Ամիթում արտագրեց Աւետարանը՝ 1373 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. էջ 618:
- 14. Մարթա, կին Գրիգոր քահանայի, որ ստացավ մի հին Աւետարան, 1375 թ.—Տաշեան, Տուց. 277 ա:
- 15. Մարթա խաթուն, կին Յակոբ անուն մի անձի, 1375 թ.—Տաշեան, Տուց. 277 ա:
- 16. Մարթա, ջուլր Ամիրոյսի և Թումայի, ազգական Կարապետ կրօնաւորի, որ օրինակել տուեց Հին Կտակարանը՝ Սղկայու վանքում, 1381 թ.—Ձեռ. Ազուլ. (Արրտ. 1911, 850):
- 17. Մարթա, կին Թաղէոս քահանայի և տատ Թաղէոս փիլիսոփայի (երսժիշտ), որ Կարապետ քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, Աղթամար 1392 թ.—Ձեռ. Վասպ. 226:
- 18. Մարթայ, կին Յետկարի և մայր Ներսէս երեցի, որ Երուսաղէմում օրինակել է մի Գանձարան, 1402 թ.—Նօտարք, էջ 19:
- 19. Մարդայ, կին Յովհաննէս քահանայի, որ գնեց մի հին Աւետարան 1414 թ.—Ձեռ. Վասպ. 249:
- 20. Մարթա, կին Ապրիլուսի և մայր Մկրտիչ քահանայի, որ Աղթամարում, Թումայ գրչին գրել տվեց մի Ճաշոց, 1419 թ.—Նօտարք 58:
- 21. Մարթա խաթուն, դուստր Յովհաննէս քահանայի, ազգական Ստեփանոս կրօնավորի, որ Վանում, Կարապետ գրչին գրել տվեց մի Աւետարան 1421 թ. բայց չավարտած վախճանվեց նույն թվին.—Ձեռ. Վասպ. 341:
- 22. Մարթա, կին Բարիշանի և մայր Աստմ կրօնավորի, որ Վանում, Գրիգոր արեղային՝ երկու ուրիշ գրիչներէ հետ գրել տվեց մի Յայմաւուրք, 1421 թ.—Նօտարք 68:
- 23. Մարթա, դուստր Մկրտիչ քահանայի, ջուլր Կարապետ Դերջանցու, որ Հերմոնի՝ վանքում օրինակեց Բարագրքը, 1421 թ.—Ձեռ. Գեաեքր. (ՀԱ 1892, 82 բ):
- 24. Մարթա, կին Թուլուխի և մայր Յովհաննէս քահանայի, որ Վանում, Կարապետ քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, 1422 թ.—Նօտարք 69:

- 25. Մարթա, կին Աստուածասուրբի (№ 84). հոգևոր մայր Յոհաննէս կրօնավորի, որ Բերկրում գրել տվեց մի Աւետարան, 1422 թ.—Ձեռ. Վասպ. 348:
- 26. Մարթա, կին Յովհաննէս ասնուտերի, որ Աղթամարում, Դանիէլ քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, 1436 թ.—Ձեռ. Վասպ. 373:
- 27. Մարթա խաթուն, կին Ամիրջանի, մեծ մայր Ստեփաննոսի, որ Տրապիզոնում, Յակոբ կրօնավորին գրել տվեց մի Յայմաւուրք, 1437 թ.—Труды вост. комм. ИМАО, т. II 3, էջ 55:
- 28. Մարթա մահտեսի, հոգևոր մայր Մկրտիչ եպիսկոպոսի, որ Մոկաց Արրահամանց գյուղում, Մարգարէ գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1441 թ.—Նօտարք 124:
- 29. Մարթա, կին Թումայի և մայր Շաստվանցի Հայրապետ արեղայի, որ Աղթամարում, Ներսէս արեղային գրել տվեց մի Աւետարան. 1448 թ.—Նօտարք 160:
- 30. Մարդա, կին Յղէոնի և մայր Յոհաննէս արեղայի՝ հոգևոր եղբոր Յովսէփ արեղայի, որ Մկրտիչ Նաղաշից ստացավ մի Աստուածաշունչ, 1449 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 115:
- 31. Մարթա, դուստր Մկրտիչ քահանայի և ջուլր Կարապետ վարդապետի, վերջին ստացողի Աստուածաշունչի, 1449 թ.—Քորոս աղբ. Բ. 296:
- 32. Մարթա, կին Ստեփաննոսի և մայր Փաշա տիկնոջ, որ Վանում, Կարապետ գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1451 թ.—Ձեռ. Վասպ. 411:
- 33. Մարթայ, կին Իսրայէլ քահանայի, որ Մոկաց Փատվանց գյուղում օրինակեց Աւետարանը, 1455 թ.—Նօտարք, էջ 179:
- 34. Մարթա, դուստր Գունաշի՝ հոգևոր մոր Յովհաննէս արեղայի, որ ստացավ մի Աւետարան, Աղթակի Աստուածաշունչում, 1458 թ.—Ձեռ. Քաւր. 69 բ:
- 35. Մարթայ խաթուն, կին Թաւաբալի և մայր Յովհաննէս քահանա գրչի, որ փայտ կտորելու ժամանակ աղետի զոհ գնաց և մայրը «հայ դառն սրտիւ և լալագին արտասուօք», 1458 թ.—Ձեռ. Վասպ. 429:
- 36. Մարթա, մերձավոր Յովհաննէսի, որի անունով մի

խաչքար է կանգնեցրած Նոր-Նախիջևանի Ս. Խաչ վանքում, 1458 թ.—Շահազիզ, Ն. Նախիջ. Ս. Խաչ վանքը 11, Ազգագր. հանդ. է, 71:

— 37. Մարթա, զուսար տանուտեր Աստուածատուրի, որ Բերդաձորում, Մարգարէ գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1463 թ.—Ձեռ. Վասպ. 443:

— 38. Մարթա, կին Ստեփանոս քահանայի, որ Հերմոնի վանքում գրել տվեց մի Աւետարան: 1469 թ.—Ձեռ. Թաւր. 132 ր:

— 39. Մարթա, զուսար տանուտեր Սահակի և կոմ իր եղբոր Աստիի, որոնք Խրզանում գրել տվին մի Աւետարան, 1474 թ.—Ձեռ. Վասպ. 470:

— 40. Մարթա, զուսար մահտեսի Մելիքշահի՝ հորեղբոր Խզրահի, որ Կեսարիայում, Յովհաննէս Երզնկացուն գրել տվեց մի Աւետարան, 1476 թ.—Rapport Belgique 34:

— 41. Մարթայ, կին Յովհաննէս քահանայի և մայր Միւթար քահանայի, որ Բանաշէնում օրինակեց Աւետարանը՝ 1478 թ.—Ձեռ. Վասպ. 485:

— 42. Մարթայ խաթուն, կին Ահարոն քահանայի և մայր Յովհաննէսի, որոնց անունով մի խաչքար կա Նոր-Նախիջևանի Ս. Լուսաւորիչ եկեղեցում, 1481 թ.—Ազգագր. հանդ. է, 50:

— 43. Մարթա, զուսար կամ հորաքույր Վարդան արեղայի, որ Կտուց անապատում, Սաչատուր արեղային գրել տվեց մի Աւետարան, 1481 թ.—Ձեռ. Վասպ. 488:

— 44. Մարթ(ա) խաթուն, մերձավոր Սարգիս քահանայի, որ Բաղէշում գրել տվեց մի Յայսմաուրք՝ 1484 թ.—Rapport Belgique 39:

— 45. Մարթա, զուսար Բաթթիարի և զուսար Շահամիրի, որ Սարգիս վարդապետին գրել տվեց մի Աւետարան, 1487 թ.—Ձեռ. Սեր.—ՀԱ. 1925, 264:

— 46. Մարթա, կին Իսմայէլի և մայր Աստուածատուրի, որ գնեց մի հին Աւետարան, 1488 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 492:

— 47. Մարթախարուն, զուսար խոջա Ղուբաթի, որ Աբաջ գյուղաքաղաքում գրել տվեց մի Աւետարան, 1490 թ.—Սմբատեանց՝ Երնջակ 257:

— 48. Մարթա, զուսար Մատուր քահանայի. գնեց Յուսիկ արեղայի գրած Մաշտոցը՝ իր որդի նորընծա Թաղէսոս քահանայի համար, 1491 թ.—Bodleian 29:

— 49. Մարթա, զուսար Կիրակոս քահանայի, որ Ամ գյուղում օրինակել տվեց Աւետարանը, 1497 թ.—Ձեռ. Նոր-Բայազ. 16 ր:

— 50. Մարթա, կին Յովհաննէսի և մայր Աւագէր վարդապետի (տես Ա հտ. էջ 326), որ էր գրիչ և միանգամայն առաջնորդ Սրկղունից Սպիտակաւոր վանքի. մեռած էր 1498 թվից քիչ առաջ.—Սաղրակեանք 233:

*ՄԱՐԹԱԲ, իգ. < արաբ. مارتبا martaba «աստիճան» բառից: Իբրև անձնանուն հիշված է մի անգամ 1685 թ. Մարթազ ձևով՝ Ձեռ. Ազուլ. (Արրտ. 1911, էջ 1011):

*ՄԱՐԹԻՆ, ար. < լատ. Martinus անունից, որ ծագում է Mars, սեռ. Martis անունից. (ան է պատերազմի աստվածը, Հրատ մոլորակը, երեքշաբթի օրը, ինչպես նաև «պատերազմ, կռիվ»): Այս անունով հայտնի են մի զորավար Յուստինիանոս կայսեր ժամանակ, մի եպիսկոպոս Տուր քաղաքի և առաջալ Գալլիացոց, ինչպես և մի քանի պապ: Հին տառադարձությամբ զրվում է Մարտինոս, գործածվում է Պոլսում և Նոր-Նախիջևանում Մարթին ձևով և համարվում է Մարտիրոս անվան համադրը, բայց ոչ մի կապ չունի նրա հետ:—Տես և Մարտին:

*ՄԱՐԻԱՄ, իգ. < եբր. מרים Maryam կամ Miryam անունից՝ հուն. Μαριαμ տառադարձության միջոցով: Նույնից են նաև հուն. Μαρια, ասոր. Maryam, լատ. գերմ. Maria, ֆրանս. Marie, անգլ. Mary, ռուս. Мария (փղքշ. Маша, Машинка), վրաց. Մաիրամ, թուր. Մաիրամ, արաբ. مريم Maryam ևն: Հայտնի են այս անունով բազմաթիվ անձեր, որոնցից նշանավոր են Մարիամ՝ զուսար Մովսէս մարգարէի, և Մարիամ Աստուածածին՝ մայր Յիսուսի: Բուն նշանակում է «լուսաւորեալ»։ հմտ. Մարիամ, որ է լուսաւորեալ (Տաթև. ամ. 527).—Մարիամի երկիր լուսաբեր թարգմանի կամ լուսաւորեալ (Յայսմ. մրտ. 22).—Անուանեաց դնա Մարիամ, որ ասի լուսաւորեալ (Յայսմ. սեպտ. 8).—Մարիամ՝ լուսաւորութիւն (Տաթև. հարց. 307).—Իսկ ըստ Գիրք առաք. 204 ա «Մարիամ, որ թարգմանի աստղ ծովու»։—Արաբ. maryam դարձել է հասարակ անուն և նշանակում է «պարկեզ», համեստ կին, որ սիրում է խոսիլ արանց հետ և բարեկամութիւն անել» (Կամուս, Գ. 471). — Պլ. ստացել է «աղախին» իմաստը:—Մեր մեջ շատ սովորական անուն է և գործածվել է սկզբից մինչև այժմ: Կրճատ ձևերն են Մարուշ, Մարօ, Մրօ՝ (ըստ Բալուեցոց, տես Նաթանեան՝ Արտասր Հյստ. էջ 47),

Մարի (հիշատակված առանց թվականի՝ Ձեռ. Վասպ. 425, Ձեռ-
Քաւր. 76 բ), եվրոպական ձեռք՝ Մարի, Մառի, առուսկան ձե-
զով՝ Մաշա, Մաշինկա, Մարուսիա, հունական ձեռք՝ Մարիցա (Գո-
լիս), իսկ Ղրբ. Ամարման (ըստ Խամսայի մելիթուս. 106):

— 1. Մարիամ, վանամայր Հոգեաց փոնքի, նշանակվեց
Բարթուղիմէոս առաքյալի կողմից, քույրն է Յուսիկ անուն
անձի (50 թ. ըստ Չամչ. Ա. 297).—Պոր. պատմ. ամսած. 295:

— 2. Մարիամ, զուտր Դաւթի, կին Գրիգոր Լուսաւորչի-
Սեբաստացի էր, վերաբնակված Կեսարիա. փոխադարձ համահա-
նությամբ բաժանվեց ամուսնուց և մտավ կուսանոց «267 թ».—
Յայտմ. դեկտ. 1. Տաթև. ձմ. զգ. Վրդն. լս. 47.—բց. ի Մարի-
մայ՝ Յայտմ. նոյ. 18.—Ազգապ. 75:

— 3. Մարիամ, զուտր նախարարաց Հայոց, կին քրմա-
պետի Ռոսայեցոց. Մծբնայ Ս. Յակոբ հայրապետի օրով (ըստ
Չամչ. Ա. 500 Խոսրով Բ-ի օրով, որ գահակալից «330—9 թ»),
գարձրեց իր ամուսինը և քրիստոնեութուն տարածեց երկրում,
հիմնեց վանք ու եկեղեցի: Ամուսնու մահից հետո գնաց Երուսա-
ղէմ, ապա հաստատվեց Անտիոք: Իր թոռն է Ս. Մարութա եպիս-
կոպոս, որ շինեց Մարտիրոսապոլիս քաղաքը՝ Յազկերտի և Փոքր
Թէոդոսի (408—450) օրով:—Վրբ. և վկ. Բ. 18—20.—սեռ. Մա-
րիամու՝ անդ 18, 20.—բց. ի Մարիամայ՝ անդ 18, 20.—Աւգեր-
կիակ. վրբ. սրբ. Ա. 585:

— 4. Մարիամ, կին Ղազարոս նախարարի և մայր Ստե-
փաննոս Ուլնեցու, որի հետ նահատակվեց «362 թ».—Աւգեր-
կիակ. վրբ. սրբ. Ե. 63, Ազգապ. 188 (ավելին տես Ստեփաննոս
Ուլնեցի):

— 5. Մարիամ, զուտր Մօրիկ կայսեր հունաց († 602).
ըստ արաբ և պարսիկ հեղինակների՝ կնության էր տրված Գար-
սից Խոսրով Թագավորին:—Տէր Սահակեան, Հայ կայսերք Ա.
էջ 305:

— 6. Մարիամ, կին Գրիգոր Եղուտր իշխանի. շինեցին
Ալամանի Ս. Անանիա եկեղեցին 637 թ.—Արձ. Շիրակ 125,
Կոգեան՝ Կմարկենբեր 135:

— 7. Մարիամ, զուտր Մուշեղ Մամիկոնեանի և կին Վարդ
պատրիկ իշխանի Արծրունեաց. ուխտի գնաց Ս. Կարապետի
դամբարանը (ուր արգելված է կանանց մուտքը) և մահվամբ
պատժվեց (է դար).—Մամիկ. ա. Չամչ. Բ. 295. հիշված է նաև

Մամիկ. բ (էջ 29), բայց առանց անունը տալու, մինչ նոր աղ-
ծրեան, էջ 304, ունի սեռ. Մարիամու:

— 8. Մարիամ Շամքորեցի, տիրացել էր Երուսաղէմում
Գարտաւի Ս. Աստուածածին վանքին.—Կղկնտ. Բ. ծր:

— 9. Մարիամ, զուտր մի հայ իշխանի, երկրորդ կին
Կոստանդին Կոպրոնիմոս կայսեր, որ ամուսնացել է նրա հետ
750 թ: Այսպես է դնում Չամչ. Բ. 1014: Սակայն ըստ Տէր
Սահակեան, Հայ կայսերք, Բ. 337—8 ճիշտ չէ այս տեղեկու-
թյունը: Ըստ Ս. Նիկեփորի 750 թվին մեռել է Կոպրոնիմոսի կինը՝
Մարիամ և ոչ թե ամուսնացել: Նրա հայ լինելու մասին տե-
ղեկություն չկա: Տեղեկություն չկա նաև Կոպրոնիմոսի երկրորդ
կնոջ վրա, որ ապրած պիտի լինի մինչև 769 թ. որովհետև Կոստան-
դին Կոպրոնիմոսը այս թվին ամուսնացավ երրորդ անգամ:

— 10. Մարիամ, զուտր Արշաւիր հայկազն պատրիկի, քույր
Թէոդոսիա կայսրուհու՝ կնոջ Լեոն Ե Հայ կայսեր, որ գահակա-
լեց 813—820 թ. կոչված է նաև Կալի-Մարիա (գեղեցիկն Մա-
րիամ):—Տէր Սահակեան, Հայ կայսերք, Ա. 156:

— 11. Մարիամ, զուտր Վարդգ-Տրդատայ՝ իշխանի Ա-
ղուանից (Ը դար).—սեռ. Մարիամայ՝ Կղկնտ. Գ. ժբ (ըստ Շահն.
Մարիմայ):

— 12. Մարիամ, զուտր Աշոտ մեծ իշխանի Վասպուրա-
կանի, քույր Գրիգոր Դերենիկի, կին Դաւիթ կիւրապաղատի
Տարօնոյ (Թ դար).—Արծր. Գ. ի:

— 13. Մարիամ Բագրատունի, Սիւնեաց տիկին, զուտր
Աշոտ Ա Թագավորի, քույր Սմբատ Ա Թագավորի և Շապուհ
սպարապետ, կին Վասակ Գարուռ իշխանի Սիւնեաց: Ամուսինը
սպառաժամ մեռնելով, ինքը ժառանգեց Գեղամայ լիճը իր շրջա-
կայքով: Շինեց Սևանի եկեղեցիները «871—4 թ» և ապա ուրիշ
եկեղեցիներ: Իր եղբայրը՝ Շապուհ սպարապետը առանձնապես
հիշում է նրան 903 թվի իր արձանագրության մեջ (Նոր-Բայա-
զետի Ալուչալու գյուղ), հետեյալ բառերով. «Մեծափափագ տեւ-
չանովք վերակացու և տեսուչ առնելով զքոյր իմ Մարիամ
Սիւնեաց տիկին՝ յիւրում իշխանութեան ի Վանափանս տուն Աս-
տուծոյ կանգնել վիժատաշս կոփածովք շատածախ գանձիւք և
մեծաշան վաստակովք կատարել: Թարգմանել տվեց նախ
ասորու Մեկնութիւն Յովհաննու: Մայրն է Գրիգոր Բ Սուփանի,
Սահակի և Վասակի. իր որդիները հետ ապավինեց Սևան. բայց
Յուսուփի հրոսակներից հալածվելով՝ մեռավ Գարդմանի ճանա-

պարհին «911 թ».—Օրբ. 14, ծղ.—Մարեմ! Նանայ 8, 246.— սեռ. Մարիամայ՝ Օրբ. 14, 15.— ԲԳ. Ի Մարիամայ՝ Ստեփ. Սևան. 46.— գրծ. Մարիամալ՝ Օրբ. 15:— Չարբ. Բրզմ. 622. Ակինեան՝ Մատեն. հետադ. Ա. 140—144:— Արձ. Շահխաթ: Բ. 251 > Սիսու- կան 33, 60, 51—2, 80:

— 14. Մարիամ, զուստը Բրիտանոսի՝ Թոռան Ռոմանոս Լեկաբենոս հայազգի կայսեր հունաց. Բուլղարների Պետրոս Թա- զավորը խաղաղության դաշինք կնքեց հունաց հետ և ամուսնու- ցավ այս Մարիամի հետ 927 թ.— Տէր Սահակեան, Հայ կայ- սերը, Բ. 482:

— 15. Մարիամ, զուստը Նիկեասի և քույր Վարդ Փոկաս հայ պատրիկի. բնակվում էր Պոլսում, ուր Թագուհու համբավ ուներ: Յովհաննէս Չմշկիկը ամուսնացավ այս Մարիամի հետ, որ սակայն միշտ հեռու ապրեց ամուսնուց, ընդունելով միայն նրա միակերպ նամակները, որոնց մեջ միշտ իր հաղթությանց վրա էր խոսում: Ունեցավ մի որդի Յովհաննէս անուն: Մաղիկ հասակում մեռնելով՝ գահակից չեղավ իր ամուսնուն: Նրա մա- հից հետո Չմշկիկ կայսրը ամուսնացավ 971 թ. Պերփեռուժէնի Թէոդորա աղջկա հետ:— Տէր Սահակեան, Հայ կայսերը, Բ. 131, 541, Չամչ. Բ. 844:

— 16. Մարիամ, կին հայոց Միքայէլ իշխանի. գաղթեցին Անտիոք. սրանց որդին է Մակար (№ 4) հայկազն (ծն. 970 թ), որ լատին եկեղեցու սրբերից է և մեռել է 1012 թ.— Չամչ. Բ. էջ 858:

— 17. Մարիամ, կին Եղիա քահանայի, որ ստացավ մի Աւե- տարան 986 թ.— Չեռ. Սանաս. 1 ր:

— 18. Մարիամ, մի գիրք է նվիրել Թալինի Ս. Սարգիս եկեղեցուն և ստացիլ տարեկան երկու պատարագ, 1018 թ.— Շահխաթ Բ. 55 և Այրարատ 141:

— 19. Մարիամ, զուստը Սենեքերիմ Արծրունի Թագավորի և Թոռն Գազիկ Ա Թագավորի Բագրատունեաց. սրա զուստը Խու- շուշի աղջիկն է. մայր Բագրատ Թագավորի Վրաց և Ափխազաց. կոչում է իրեն «Թագուհի Ափխազաց և Հայոց»: 1030 թվին գնաց Պոլիս՝ Ռոմանոս կայսեր մոտ, խաղաղության դաշինք կնքելու և իր որդու համար կիրարպադատության պատիվ խնդրելու: Սոս- Թենէս վանահոր (նստել է 1033 թ.) առաջնորդության ժամա- նակ Մարմաշէն վանքին է նվիրել Տարուս գյուղը, որի անթվա- կան արձանագրությունը մնում է մինչև այժմ:— Շահխաթ. Բ.

372. Բժշկեան՝ Ծանադ. Ի Լեհ. 75. Շիրակ 149. Աբրա. 1870, 12- Գամ. վր. ժէ. Վրաց ազր. Ա 109, 138, 205—206:

— 20. Մարիամ Թագուհի, զուստը Կարուց Գազիկ Թագա- վորի, որի հետ գնաց Պոլիս՝ կայսեր մոտ և գրավելով Նաղաք- սիա կայսրուհու սերը, նրա միջամտությունը գործադրեց և կա- Թուղիկոսական գահը բարձրացրեց Գրիգոր Բ Պահլավունուհ յետ միտսին ստացել է մի նկարագրող Աւետարան (Շողակաթ 194):— Մարեմ՝ Լժբ. մատ. 535. Ազգապ. 1268—71, 5526:

— 21. Մարիամ, զուստը Գրիգոր Մագիստրոսի և քույր Գրի- գոր Բ Վկայասէր կաթողիկոսի, որ մեռել է 1105 թ.— Ալի- շան, Շնորհ. էջ 12 (տախտակը) և 107 նույն է համարում:

— 22. Մարիամ, զուստը Գրիգորի Արևելեան տուկի, Թոռն Այուզի և կին Աբգղիմսեհի պառուկուրապադատի Ամիւկի: Այս Մարիամը մեռել է 1123 թ.— Արծր. Դ. ժբ. Հաւաք. 35.— սեռ. Մարիամու՝ Հաւաք. 38:

— 23. Մարիամ, կին Ստեփանոսի և մայր Շուշանի, որ Մանազկերտի Խաղողի գյուղի եկեղեցուց գողացված Աւետա- րանը երևան հանեց, 1171 թ.— Չեռ. Վենետ. Ա. 545:

Մարիամ տես Տիկին 1187 թ:

— 24. Մարիամ, որ և Շահանդուխտ, մայր Ներսէս Լամբ- րոնացու, որ ծնվել է 1153 թ. և † 1198 թ.— Տաշեան, Ցուց. 638 (տես և Շահանդուխտ):

— 25. Մարիամ ճգնավորուհի, քույր Ներսէս Շնորհալու. որ † 1173 թ.— Շնորհ. վիպ. 1533.— սեռ. Մարեմայ՝ Շնորհ. չփ. էջ 165, 226:

— 26. Մարիամ, անդրանիկ զուստը Օշին Բ Լամբրոնացու, քույր Ներսէս Լամբրոնացու. վերջինս ծնված լինելով 1153 թվին, Մարիամը ծնված պիտի լինի նրանից մի քանի տարի առաջ.— գրծ. Մարեմալ՝ Պամ. լժբ. 234:

— 27. Մարեմ տիկին, կին Փիլիպպոս քահանայի, որ օրի- նակեց Տօնապատճառը՝ Այրիվանք 1190 թ.— Շողակաթ 197:

— 28. Մարիամ Բագրատունի, զուստը Կիւրիկէ Գ Թագա- վորի Կիւրիկեանց. մայրն է Թամար Թագուհի. քույրերն են Մամքան (կամ Մամա), Ռուսուգան, Վանէ, Բաւրինս, եղբայրն է Աբաս Բ (№ 14) Թագավոր (Մածնաբերդի) Կիւրիկեան, որ վա- ղամեռիկ եղավ 1192 թ: Իր քրոջ Ռուսուգանի օգնությամբ Մարիամը շինել է իր մոր Թամարի և իր հորաքույր Ռուսուգ-

նայ գերեզմանի վրա Հազարտի Աւագ Ս. Նշանի գավիթը և ժամատունը 1185 թ. Նույնպես Հոռու Այգեհաս գյուղում Քորայրի արեկյան կողմի կաթուղիկէն 1153 թ. իր ծնողների և Արաս կղզոր անունով: (Այս թվականը սխալ է. որովհետև Արասը 1185 թվին 12 տարեկան գահ բարձրացած և 1192 թվին 19 տարեկան մեռած լինելով՝ ծնված պիտի լինի 1173 թվին. ուստի արձանագրութեան ՈՅ=1153 թիվը պետք է ուղղել ՈՅ=1191): Նույն Մարիամը Սանահնի վանքում մի սյուն է կանգնեցրել և թանկագին սպասներ ու անացուցակ նվիրել: Ըստ Վրդ. և կրօնավարուհի էր Քորայրում. հիշում է նաև Մի. այրիվ. 78 և դնում է 1131—41 թվերին: Մնում է գերեզմանը Հազարտի մեծ տաճարի ժամատան մեջ իր գերդաստանի մյուս անդամների գերեզմանների շարքում, բոլորն էլ անթվական: — Արձ. Ազգագր. հանդ. է, 400—1, 420, Գ. 285 (3 արձ.), Բժշկեան՝ Ճանապ. 166. 77, 80, Երզնկեանց՝ Հնախ. տեղագր. 21—23, 26. Հայապ. 392. Յովսէփեան՝ Նիւթեր և ուս. Ա. 64, 66. Մովսէսեան՝ Լոռիի թգ. 64—66:

— 29. Մարիամ, զուտոր Կոփրիզի և քույր Վահրամ մարաշխատի († 1220). ամուսնացավ Պալիան Իպլիմեանի որդի Փիլիպպոսի հետ: — Միսուան 334 բ:

— 30. Մարիամ, զուտոր Սարգսի և քույր Աղութ խաթունի, որ Վարդան երեցին մի Աւետարան գրել տվեց Վարազայ վանքում, 1260 թ. — Չեռ. Դադեան, Բ. 47 ա:

— 31. Մարիամ (սեռ. Մարեմա), կին Դարեգին երեցի. Բագնայրին նվիրեցին Նորադրբերիկ գյուղը. մի Տօնական, մի ոսկետուփ Աւետարան, 1262 թ. — Արձ. Շիրակ 119, Յովսէփեան՝ Նիւթեր և ուս. Ա. 17:

Մարիամ տես Կալամառի և Ֆիլիպ:

— 32. Մարմ, կին Յովհաննէս քահանայի՝ հոր Թագուհու՝ կնոջ Երեմիաս քահանայի, որ Կարնոյ Կան գյուղում գրել տվեց մի չքնաղ Աւետարան, 1283 թ. — Չեռ. Վենետ. Ա. 644:

— 33. Մարմ, մայր Գրիգոր քահանայի, որ Հաւարձին վանքում, Աստուածատուր քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, 1284 թ. — Թորոս աղբ. Բ. 339:

— 34. Մարիամ, զուտոր Խեղենեկ Բ-ի, որ արու գավակ չունենալով՝ իր այս աղջկան ամուսնացրեց Սեֆեդին արքայունի հետ, որին տվեց Աղթամար կղզին և կաթուղիկոսական աթոռը: Մայրն է Աղթամարի Ստեփաննոս և Չաքարիա կաթուղիկոսների (ժԳ դար): — Ակինեան՝ Գւղնգիրք 38—39. հմմտ. Արձբ. հրտր. Գատկ. էջ 321:

— 35. Մարիամ տիկին, կին Վասիլի՝ մորեղբոր Թորոս քահանայի, որ ստացավ մի Աստուածաշունչ (ժԳ դար). — Չարբ. թրգմ. էջ 154:

— 36. Մարիամ իշխանուհի, զուտոր Հեթում Գ Լամբրոնացու, քույր Կեռան († 1285 թ) Թագուհու, մորաքույր Հեթում Բ Թագավորի. պարապում էր հոշեոր կրթութեամբ (ժԳ դար). — Չամչ. Գ. 285. Ազգապ. 1716:

— 37. Մարիամ (սեռ. Մարեմայ), մերձավոր Թումայ և Հայրապետ քահանաների, որոնք Չաքարիա գրչին գրել տվին մի Աւետարան, 1304 թ. — Չեռ. Վասպ. 143:

— 38. Մարիամ (կամ Մարգարիտ), զուտոր Հեթում Ա Թագավորի և քույր Անն Գ Թագավորի: Եղավ Կիպրոսի Փրանսիացի սինեջալ Կի տը Պլնի (Guy de Boulogne) կամ Գուիանո Իպլիմեանի (Guy d' Ibelin) կինը (1266 թ): Երբ ամուսինը մեռավ, այրի Մարիամը մայրապետ դարձավ Կիպրոսի ՎՏիւրոսի Աստուածածին կուսանոցում, հաջորդելով իր քրոջ՝ Ֆիմիին, 1309 թ. — Մարիայ (նշ Մարիամի)՝ Գամ. կիլ. 211, Marie՝ Միսուան 79. — Ալիշան՝ Յուզիկք Ա 145, Բակուրան՝ Կիպրոս կղ. 62, 116:

— 39. Մարիամ, կին Ստեփաննոս քահանայի, որ Սեբաստիայում օրինակեց Աստուածաշունչը 1313 թ. — Չեռ. Սեբ. (ՀԱ 1923, 70):

— 40. Մարիամ Մշեցի, կին Սարգիս քահանայի և մայր Թորոս Մշեցու (№ 110), որ նշանավոր մանրանկարիչ էր և հիշվում է 1314 թվից սկսած. — Հայապ. 548, Չեռ. Վենետ. Ա. 127:

— 41. Մարիամ, զուտոր Անն Գ-ի և քույր Հեթում Բ-ի: Անդրոնիկոս Բ կայսր հունաց իր Միքայէլ որդու համար մի հարսնացու փնտռելով՝ դիմեց նախ Կիպրոսի արքունիքը, ուր հուսախաբ լինելով, դիմեց Կիլիկիա: Հեթում Բ ներկայացրեց իր երկու մանկամարդ քույրերին, առաջինը Մարիամ կամ Ռիթա՝ 13 տարեկան, երկրորդը՝ Թէոֆանօ, նրա երկվորյակը: Երկու քույրերը օժտված էին չքնաղ գեղեցկութեամբ և հայ արքունիքում այնպիսի եվրոպական ընտիր դաստիարակութեամբ էին ստացած, որ նվիրակները չկարողացան որքն ընտրել: Որոշեցին երկուսին էլ տանել Պալիա և ընտրութեանը թողնել կայսեր: Մարիամը՝ ծովային կամբարգութեանից հիվանդանալով, դուրս եկան Հառատ կղզին: Նվիրակները աստիճան օգտվեցին և Մարիամին բռնազատեցին: Կուսագավանութեան ընտանել և կոչեցին Քոննէ: Այսպէս և քույրը Թէոֆանօ, որ կոչվեց Թէոդորա: Մարիամը

Պոստում պատկվեց Միքայելի հետ և հուշակվեց օգոստոսի (1296 թ)։ Ունեցեալ չորս զավակ՝ Անդրոնիկոս, Մանուէլ, Աննա և Քէոզորա։ Անդրոնիկոսը ապա եղավ կայսր՝ Անդրոնիկոս Գ անունով, իսկ աղջիկներից մեկը եղավ Բուլղարաց թագուհի, որի որդին՝ Միքայել եղավ Բուլղարիոյ թագավոր։ Մարիամը փառասեր կին էր. գահի ժառանգութեան համար գծովեց իր որդու հետ և դավադրութիւն կազմեց նրա կյանքի դէմ։ Բայց դավադիրները բռնվեցին և մահվամբ պատժվեցին։ Կայսրը ներեց իր մորը։ Այնուհետև Մարիամը տխուր և մենավոր ապրեց Քեսաղոնիկէում, ուր և մեռավ 1333 թ. — Տէր Սահակեան, Հայ կայսերք, Բ. 387, 399—411, Չամչ. Բ. 1014, Գ. 270, 295։

— 42. Մարիամ, կին Ստեփանոսի և մայր Լևոն Ե թագավորի թղթագիր Վասիլի, որի կյանքը տես առանձին (1337թ). — Շահագիր, Պատմ. պատկ. 118։

— 43. Մարիամ, զուսար Սահակի, որ ստացավ մի Շարակոնոց, 1343 թ? — Տաշեան, Յուզ. 489 Բ։

— 44. Մարիամ, տնտեսուհի Հայոց տան Վենետիկում, 1344 թ. — Ալիշան, Հայ-Վենետ. 157։

— 45. Մարիամ թագուհի Հայոց. ծնվել է «1323 թ». Կոստանդինոպոլիսի իշխան Օշին պայլի զուսարն էր. մայրն է Յովհաննա թագուհի՝ երկրորդ կին Օշին թագավորի. Կոստանդինոպոլիսի թագավորի («1344—63 թ») կինն էր։ Սրա մահից հետո դիմեց Վենետիկ և խնդրեց հայոց գահը (Ալիշան, Հայ-Վենետ. 132, 138)։ Դեսպան ուղարկեց պապին և խնդրեց նրա օգնութիւնը Կիլիկիոյ համար («1371 թ»)։ Երբ հայերը ուղեցին գահնկեց անկէ Կոստանդինոպոլիսի թագավորին («1363—73 թ»), ոմանք ուզում էին գահը հանձնել Կիպրոսի Պետրոս թագավորին, ոմանք էլ այս ալլի թագուհի Մարիամին, ամուսնացնելով նրան եվրոպացի մի իշխանի հետ։ Կոստանդինոպոլիսի թագավորի սպանութիւնից հետո եղավ խնամակալ կամ թագապահ պետութեան («1378 թ»), մինչև Լևոն Զ-ի թագավորելը։ Այրի ապրում էր նրա թագավորութեան ժամանակ և նրա հետ էլ գերի գնաց Եգիպտոս «1375 թ»։ Կրօնավորել է Երուսաղէմի վանքում, ուր և մեռել է «1377 թ»։ — Դարբել 28, 132, 148. Ազգապ. 1929, 1934։

— 46. Մարիամ, զուսար Լևոն Զ թագավորի՝ նրա Մարգարիտ կնոջից. ծնվել է Սիս քաղաքում 1374 թ. մի տարեկան էր, երբ ծնողները հետ գերի տարին նրան Եգիպտոս (Կահիրէ). ստիպում էին նրան ուրանալ հովատը, բայց նա միշտ մերժում

էր. կենդանի էր դեռ 1380 թ. — Դարբել 173, Բասմաջեան՝ «Լևոն Ե», 45, 149։

— 47. Մարիամ, զուսար Սահակ քահանայի, որ ստացավ Կոստանդինոպոլիսի Բարձրբերդցի կաթողիկոսի Աւետարանը, 1389 թ. — Չեռ. Վենետ. Ա. 652։

— 48. Մարիամ, մեծ մայրն է Աղամբըի հեղինակ Առաքել Սիւնեցու (ԺԴ դար). — Աղամ. 229։

— 49. Մարիամ, (և սեռ. Մարիամին), կին Աբրահամի և մայր տանուտեր Դանիէլի, որ Աղթամարում, Չաքարիա գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1399 թ. — Չեռ. Վասպ. 234—5։

— 50. Մարիամ (սեռ. Մարեմի), կին Շաքարի, որ Գառնուում գրել տվեց մի Աւետարան, 1418 թ. — Նոտարք 56։

— 51. Մարիամ (սեռ. Մարիամա և Մարեմա), կին Շամօի, մայր տանուտեր Ղազարի, որ Վանում, Կարապետ քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, 1418 թ. — Նոտարք 57, Չեռ. Վասպ. 307—9։

— 52. Մարիամ, կին Վարդանի և մայր թումայ կրօնավորի, որ Մզասի անապատում Վարդան արեղային գրել տվեց մի Աւետարան, 1421 թ. — Չեռ. Վասպ. 331։

— 53. Մարիամ խաթուն, հոգևոր մայր Կարապետ Դերջանցու, որ Հերմոնի վանքում օրինակեց Քարոզգիրքը, 1421 թ. — Չեռ. Պետրք. (ՀԼ 1892, 83 ա)։

— 54. Մարիամ, կին Պօղոս քահանայի և մայր թումայ եպիսկոպոսի (№ 119), որ Բուխարանից երկրի առաջնորդն էր 1428 թ. — Նոտարք 90։

— 55. Մարիամ, կին Ստեփանոսի?՝ եղբոր Ներսէս քահանայի, որ Ուրանց գյուղում, թումայ կրօնավորին գրել տվեց մի Աւետարան, 1433 թ. — Չեռ. Վասպ. 365—6։

— 56. Մարիամ, կին ուէս Մուսէսի՝ հորաքեռորդու նույն Ներսէս քահանայի. — անդ։

— 57. Մարիամ, զուսար Խասայի, որ ստացավ մի հին Աւետարան, 1441 թ. — Manus. brit. mus. 3 Բ։

— 58. Մարիամ (սեռ. Մարեմին, գրծ. Մարեմի), կին թումայի (№ 154) և մայր Կարապետ միայնակեցի, որ Յովհաննէս գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, Յիզնայ դասակ վանքում, 1450 թ. — Չեռ. Վասպ. 405։

— 59. Մարիամ, թվի թե կինն է Ղազարի և մայր Աղիգմեղի, որ էր կին Խաթողիկէի, որ մի իւր է կանգնեցրել Խէտ-

քսիայի Ս. Սարգիս եկեղեցում, 1451 թ.—Кучук-Иоаннесов, Стар. над. 36:

— 60. Մարնմ տիկին, հարսն է Յակոբ քահանայի, որ օրինակեց Աւետարանը 1453 թ.—Ձեռ. Թաւր. 135 բ:

— 61. Մարիամ, կին Սիմէոնի և մայր Կարապետ վանահոր, որ Պատուազրակի վանքում օրինակեց Աւետարանը, 1454 թ.—Rapport Belgique 97:

— 62. Մարիամ, դուստր մանտեսի կիրակոսի, որ նորոգել տվեց մի հին Աւետարան, 1454 թ.—Թորոս աղբ. Ա. 330:

— 63. Մարնմ, կին Ղազարի և մայր Վարդան հայրապետի, որ Յովհաննէս Մանկասարենց գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1456 թ.—Ձեռ. Վասպ. 425:

— 64. Մարնմ, կինն է Ղազարի՝ եղբոր տանուտեր Աստուածատուրի (№ 137), որ Ռշտունեաց Բերդաձոր վանքում, Մարգարէ գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1463 թ.—Ձեռ. Վասպ. 443:

— 65. Մարնմխաթուն, կին Յովհաննէսի և մայր Նորմանուկի, որ Տիվրիկի Վաւրճա գյուղում գրել տվեց մի Աւետարան, 1469 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 752=Թորոս աղբ. Բ. 363:

— 66. Մարիամ, դուստր Մելքիսեդի, և քույր Չաքարիա գրչի, որ Աշտուածորի Անկիւնեաց վանքում օրինակեց Աւետարանը, 1477 թ.—Ձեռ. Ագուլ. (Արքտ. 1911, 220):

— 67. Մարիամ, կին Մուրադի՝ հորեղբոր խոջա Յովսէփի, որ Տարսնի իշխանն էր և Մուշում գրել տվեց մի Աւետարան 1497 թ.—Ձեռ. Սեբ.—ՀԱ 1925, 263:

— 68. Մարնմ, կին Հակաբի և մեծ մայր Մուրադի, որի հիշատակին Ստեփաննոս գրիչը օրինակեց մի Աւետարան Արճէշում, 1486 թ.—Ձեռ. Վասպ. 498:

— 69. Մարիամ, եղբորդուստր Ազարիա աբեղայի, որ Եղեգիսում գրել տվեց մի Աւետարան, 1495 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. էջ 586:

— 70. Մարիամ, դուստր Գալուստի և քույր Չանդուրբանի, որ Կուբի գյուղում գրել տվեց մի Աւետարան՝ 1495 թ.—Սմբատեանց՝ Երնջակ 135:

— 71. Մարիամ, դուստր Տէր Աւագ երեցի, որ Երուսաղէմում, Վրթանէս կրօնավորին գրել տվեց մի Գանձարան, 1497 թ.—Ձեռ. Հալիպի, Ա. 150 բ:

— 72. Մարիամ, կին Մարտիրոսի և մայր Կիրակոս քահա-

նայի, որ Ամ գյուղում Յովհաննէս քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, 1497 թ.—Ձեռ. Նոր. Բայազ. 16 բ:

— 73. Մարիամ, մայրապետ Երուսաղէմի Ս. Յակոբեանց վանքում, 1497 թ.—Ձեռ. Հալիպի, Ա. 151 ա:

— 74. Մարա(մ) խաթուն, կին Խոթիլուշահի, որոնց անունով մի արձանագրյալ քար պահպում է Թէոդոսիայի Թանգարանում, 1536 թ.—Кучук-Иоаннесов, Стар. над. էջ 39:

— 75. Մարիամ Կարնեցի, իր տան նկուղում թաքցրել էր Վառվառէ կույսին, որին թուրքերը որոնում էին. բռնվեցին և հավատքը չուրանալով նահատակվեցին 1810 թ.—Նոր վկ. 631—674, Ազգապ. 3023:

— 76. Մարիամ իշխանուհի, դուստր Երեանի մելիք Սահակ Աղամալեանի. գարմանալի գեղեցկության տեր. ամուսնացավ վրաց արքայազն Ալիքսանդրի հետ. իր որդին է Հերակլ, որ վրաց արքայազնուններից վերջինն եղավ (ԺԹ դարի առաջին քառորդին).—Ազգապ. 3508:

*ՄԱՐԻԱՄ-ՂՈՒԼԻ, աբ. < Մարիամ անունից + Թրք. յի զուժ Եմառան > (Իբր թե Մարիամ Աստուածածնի ծառան). հիշված եմ գտնում 1772 թ. (Ազգ. մատեն. հտ. ՀԸ, էջ 350 Թրք. Մեյրիմ զուլի ձեռով): Իբրև ազգանուն գործածվում է Պոլսում: Տես նաև Մարիամգուլ:

*ՄԱՐԻԱՆԳՈՒԼ, իգ. ծագում է Մարիանէ կամ Մարիամ անունից + պրս. Ի gul «վարդ»: Գործածական է Ղարաբաղում: Ձեռով նման է, բայց պետք չէ շփոթել Մարիամ-Ղուլի անվան հետ:

*ՄԱՐԻԱՆԷ, իգ. (ծագումը տես Մարիմա): այս անունով հայանի է Մարիանէ կույսը, որի վարքը մտել է Յայսմաուրքի մեջ (Աւգեր. Լիակ. վրք. սրբ. Չ. 120): Այս անվան հին և ամբողջական ձևն է Մարիանէ, ավելի նոր և կրճատ ձևը Մարիամ, որ պետք չէ շփոթել Մարիամ անվան հետ: Գրված կա նաև Մարիէ, Մարիւնայ, Մարանէ, Մարան (1749 թ. Ձեռ. Վենետ. Ա. 450), Մայրան (1673 թ. Ձեռ. Սանաս. 14 բ. նույնը նաև Չքր. ազուլ. 168). առանձին տես Մարիանգուլ:

— 1. Մարիանէ, Հոփսիմեան կույսերից մեկն էր. հիվանդ պառկած էր հնձանում. դահիճները Հոփսիմեան կույսերին նահատակելուց հետո, սրան էլ են սպանում «301 թ».—Այրարատ 234—5, Ազգապ. 8²:

— 2. Մարիանէ (կամ Մարիամ), Փիլարես անունով մի ազգատ հայ մարդու եղբոր աղջիկն էր, ծնված էր Ամիրա գե-

տի ափանց վրա և օծոված էր հազվագյուտ գեղեցկությամբ Իռենէ կայսրուհին բերել տվեց նրան Պոլիս և բունի կերպով ամուսնացրեց իր որդու՝ Կոստանդին Չ կայսեր հետ՝ մերժելով նրա նախկին նշանածին, որ Ֆրանսիայի Մեծն Կարոլոս կայսեր դուստրն էր՝ Ռոթրիւտ անուսով (788 թ) Կայսրուհու փառքը դառն ցավերի աղբյուր եղավ Մարիանէի համար, որովհետև իբր ամուսինը սիրեց նրա նաժիշտներից մեկին՝ Թէոդոտա անուսով: Մի քանի տարի հետո, Կոստանդինը իր մոր դավաճանությամբ թշնամացավ Մարիանէի հետ և նրան մի վանքում արգելափակեց (795 թ) և ամուսնացավ նույն նաժիշտի հետ: Իսկ Սարբանէ մինչև իր մահը ապրեց վանքի միայնության մեջ, երկնային խոկունների մեջ իր ցավերի սփոփանքը գտնելով: Հաճախ արցունքով էր հիշում իր միակ դուստր Եփրոսինէին (տես վերը առանձին), որ Թէոդոտայի ձեռքի տակ շատ տխուր մանկություն պիտի անցկացներ:—Տէր Սահակեան, Հայ կայսերք, Բ. 337, 340-343, Չամչ. Բ. 423, 425:

— 3. Մարիանե, կին Բարսեղ երեցի և մայր Ներսէս քահանայի, որ Սեբաստիայում արտապրեց Աւետարանը 1222 թ.—Տաշեան, Ցուց. 558:

— 4. Մարիանե, կին Վահրամ քահանայի և մայր Բարսեղ երեցորդու, որ Հալէպում գնեց մի հին Աւետարան, 1323 թ.—Չեռ. Կես. ածած. 64 ր:

— 5. Մարիան, դուստր Վախտանկ Բ Տօնկիկի և քույր Հասան-Չալալ-Դուլայի. հիշված է նրա մեծ արձանագրության մեջ՝ Գանձասարում, 1240 թ —Բարխուտ. Գատմ. Աղվանից, Ա. 142, Արցախ 173, Շահխաթ. Բ. 371—2:

— 6. Մարիան, դուստր Լեոնի՝ որդւոյ Սմբատ Գունդատապի, կին Պաղտին մարաշխաթի. Կոստանդին Դ Թագավորի մայրն է. իր ամուսինը մեռավ Հայէպի բանտում 1336 թ.—Յուզիկք Ա. 161, Սիսուան 149 ա. Հայապ. 112:

— 7. Մարիանե, դուստր Յովհաննէս քահանայի և քույր Բարսեղ զրչի, որ Բասնի Մժնկերտ գեղաքաղաքում օրինակեց Աւետարանը՝ 1336 թ. —Չեռ. Վասպ. 191:

— 8. Մարիանե, կին Ամիր-Կրիգորի և մայր Ղազարոսի, որ գնեց մի հին Աւետարան 1424 թ.—Չեռ. Վեհետ. Ա. 645.

— 9. Մարիանե, կին Վարդերի և մայր Յովհաննէսի, որոնց անունով մի արձանագրություն կա Նոր-Նախիջևանի Ս. Խաչ

վանքում, 1458 թ.—Շահաղիզ, Ազգազր. հանդ. է, 71, Ն. Նախիջ. Ս. Խաչ վանքը 11:

— 10. Մարիան, հարս Ալեքսիանոս եպիսկոպոսի, որ Արթայից վանքում օրինակեց Աւետարանը, 1486 թ.—Չեռ. Նոր-Բայազ. 11 ա:

— 11. Մայրանե, կին Ջէմպահի՝ եղբոր Սահակ երեցի, որ Կեսարիայի Մոնտրսոն գյուղում օգնեց Յովհաննէս արեղային զրելու Յայմաուրքը՝ 1455 թ.—Ալպոյանեան, Գատմ. հայ Կես. Բ. 1850:

— Ավելի ուշ ժամանակի հիշատակություններ են Մարիանե 1692 թ. (Չեռ. Հալէպի, Ա. 30 ր), սեռ. Մառիթի (Թիֆլիսեանայտ)՝ անդ 288 ր, 289 ր, Մարանե 1593 թ. (անդ 87), 1636 թ. (անդ 237 ա), 1681 թ. (անդ 186), սեռ. Մարանու 1639 թ. (անդ 229), սեռ. Մարիմայ 1615 թ. (անդ 68), Մարիան 1577 թ. (Չեռ. Վասպ. 688), 1587 թ. (Տաշեան, Ցուց. 319), 1596 թ. (Չեռ. Վասպ. 749), 1601 թ. (անդ 793), 1629 թ. (Կնիք հաւ. Մարիան 1511 թ. (Չեռ. Վասպ. 645), Մայրան 1666 յւլ. 4) ևն, Մարիան 1652 թ. (Չեռ. Հալէպի, Ա. 85), 1682 թ. (Չեռ. Վասպ. 955), 1693 թ. (անդ 334), Մարիմայ 1649 թ. (Սիսուկան 117):

*ՄԱՐԻՀԱՐ, ար. < ասոր. ܡܪܝܗܐ Marihab անունից (Հիւբ. էջ 289):

— 1. Մարիհաբ բղեշխ Աղձնեաց, որին Արգար Թագավորը իբր պատգամավոր ուղարկեց Մառիտոսի մոտ.—Սոր. Բ. 1. Ուխտ. Ա. 1ր. Մխ. անեց. ժբ. Ասող. Ա. Ե. Վրդ. ժգ (ըստ հրատ. էմիլի՝ Մարիհաբ).—Մարիխաբ՝ ՅՆ. ԿԹ. Գ.—Այս անձը Հարուր. էջ 2, 3 ևն հիշվում է իբր ասորի և էջ 38 կոչվում է «որդի Բարշամայա»:

*ՄԱՐԻՆՈՍ, ար. < հուն. Μαριχνός և այս էլ լտ. Marianus անունից, բայց կա նաև լտ. Marinus անունը, որ բուն նշանակում է «ծովային» (հմմտ. արաբ. Bahri և հյ. Մովիկ): Այս անունով հայտնի է Յայմաուրքում Մարիսոս՝ ձերուհի նահապետուհի հայտնի է Յայմաուրքում Մարիան (Ֆրանս. Marianne), որ տես առանձին: Հայոց մեջ քիչ է գործածված Մարիան իբր ար. ավելի շատ է Մարիանե կամ Մարիան ձեռ, որ մինչև այժմ էլ կենդանի է: Սակայն Մարիանո կա նաև իբր իգ՝

— 1. Մարիանո Մամիկոնեան, եղբայր Մանուէլի, որ հուսնաց արևելյան բանակի զորավարն էր. Նիկեփոր կայսեր ժա-

մանակ, սկսած 810 թվից, ծովակալ կարգվեց հունական նավատորմի.— Ալլոյոյանեան, Պատմ. հայ Կես. Ա. 403:

— 2. Մարիմոս, որդի Մանուէլ Մամիկոնեանի և հայր Թէոդորոս Ա կայսրուհու հունաց՝ 830—867 թ.— Տէր Սահակեան, Հայ կայսերք, Բ. 374:

— 3. Մարիանոս, եղբայր Վասիլ Արշակունու. ինքն էր որ սպանեց Միքայէլ Արքշիռ կայսեր, որով եղբայրը գրավեց կայսերական գահը (867 թ), ինքն էլ մեծամեծ պաշտոններէ հասաւ:— Տէր Սահակեան, Հայ կայսերք, Ա. 210, 354:

— Մեր մեջ հիշատակված են Մարինոս 1653 թ. (Ձեռ. Քաւր. 44), 1668 թ. (Ձեռ. Վենետ. Ա. 296), 1672 թ. (Սմբատեանց՝ Երնջակ 113), 1676 թ. (Ձեռ. Դաղեան, Ա. 46 ր):— Մարիմոս անունը իբր իգական է գործածված՝ շուրջ 1550 թ. (Ձեռ. Դաղեան, Բ. 47 ա), 1621 թ. (Ձեռ. Դաղեան, Ա. 47 ա), 1651 թ. (Ձեռ. Նոր-Բայազ. 51 ա): Նույնը կրճատ ձևով Մարնոս իգ. (Ձեռ. Քաւր. 20 ր):

*ՄԱՐԻՈՒՆ, իգ. տես Մարիան:

— 1. Մարիուն, կրտսեր դուստր Հեթում Ա-ի, որ գահակալեց 1226—70 թ.— Շահագիդ, Պատմ. պատկ. 120:

— 2. Մարիուն, դուստր Հեթմոյ Գ տեառն Լամբրոնի, քույր Կեռան թագուհու (№ 4), կնոջ Լեոն Գ թագավորի: Մարիուն և Կեռան քույրերը մեռան 1255 թ. և թաղվեցին իրար մոտ Դրապարկում.— Սիսուան 556 ա, Հայապ. 545:

— 3. Մարիուն թագուհի, դուստր Լեոնի՝ որդւոյ Սմբատ Գունդստապլի, կին Պաղտին մարաջխտի, մայր Կոստանդին Դ թագավորի: Ըստ Սիսուան 243 ա Սմբատ Գունդստապլի թուան աղջիկն է: Էր նախապես տիկին Բարձրբերդի: Նկարը գտնւում է Երուսաղէմի ձեռագիր մի Աւետարանում՝ 1346 թվից (Հացունի, Պատմ. տարազի 247): Մեռել է 1352 թ.— Սիսուան 149, 520 ա, 150 ա, 243 ա: Հայապ. 544, REA 8, 20—21:

— 4. Մարիուն, թագուհի հայոց. ըստ ոմանց կին Լեոն Զ-ի, ըստ այլոց կին Կոստանդին Ե-ի. Հայոց թագավորութեան անկումից հետո գնաց Երուսաղէմ, ուր ապրեց և մեռավ 1378 թ.— Հայապ, 542:

— 5. Մարիուն թագուհի (թվի մայր, եթե ոչ կին Կոստանդին Դ. թագավորի Թուրինեանց). նրա համար օրինակեց Սարգիս քահանան մի Աւետարան, 1353 թ.— Ձեռ. Նոր-Բայազ. 20 ա: (Նույն է № 3-ի կամ № 4-ի հետ):

— 6. Մարիուն, կին Կոստանդին Զ Վահագի (1430—39 թ) կաթողիկոսի, երբ աշխարհական էր. մեռել է նախ քան 1413 թ.— Ազգապ. 5528:

— Մարիուն անունը հիշված է մի անգամ ևս 1658 թ. (Ձեռ. Հալէպի, Ա. 63):

ՄԱՐԻՏԱՏ, իգ. ծագումն ինձ անհայտ: Հիշատակված է ԺԵ—ԺԷ դարերում:

1. Մարիտատ, կին խոջա Բաղդասարի, որ ստացավ մի Աւետարան (ԺԵ դար).— Տաշեան, Ցուց. 724 ա:

— 2. Մարիտատ, կին Դարվիշի՝ որդւոյ Շահմեղիքի, որ ստացավ մի Աւետարան Սպահանում, 1651 թ.— Տաշեան, Ցուց. 363 ա:

— Մարիտատ հիշատակված է նաև 1652 թ?— Ձեռ. Վենետ. Ա. 762:

*ՄԱՐԻՑԱ տես Մարիամ:

† ՄԱՐԵԱՍՈՒՆ, իգ. ըստ իս կրճատված է Յիմար-խաթուն ձեռք, իսկ Յիմար անվան ծագման մասին տես առանձին: Այս ձեռ տակ հիշատակված է ԺԴ—ԺԵ դարերում:

— 1. Մարխաթուն, դուստր Գանձիի և քույր Գրիգոր կրոնավորի, որ Տէր Աւագ ելեցին գրել տվեց մի Աւետարան ու Ճառոց, Երուսաղէմ 1358 թ.— Ձեռ. Հալէպի, Ա. 118:

— 2. Մարխաթուն, դուստր Խնկիկի և քույր Թադէոս փիլիսոփայի, որ գրել տվեց մի Աւետարան Կարապետ քահանային, Աղթամար 1392 թ. և մի Աւետարան էլ Զաքարա գրչին՝ նույն կղզում 1393 թ.— Ձեռ. Վասպ. 226, 228:

— 3. Մարխաթուն, կին Մովսէս քահանայի, որ ստացավ մի Յայմաւուրք 1439 թ.— Տաշեան, Ցուց. 50:

*ՄԱՐԻԱՍ, ար. < արար. مارخاşa աստղնորդ, վարդապետ. բառից? բայց զարմանալի կերպով հոլովված է ուղ. Մարխաս, սեռ. Մարխայ, իբր Թե հունարեն բառ լինելու Ձևափոխվել և դարձել է Մարխաս, որ տես առանձին:

— 1. Մարխաս, Սսեցի հայ վաճառական. իր Կոստառա նուն կապաշտ ընկերոջ հետ գնաց Թորասանի կողմերը, ուր և մեռավ, իր հարստութունը կտակելով Գրիստոսին: և հանձնելով կապաշտ Կոստառին, որպեսզի տանի նրան տա: Անտիոքի եկեղեցում Երիստոս երեկեցաւ տեսեամբ, զրամբ առավ և Կոստառը հավատարմով մկրտվեց.— ուղ. Մարխաս, սեռ. Մարխայ Մարխայի՝ Յայմ. նոյ. 10: (Մարխայ և Կոստառայ վրա մի տաղ

ունի Յակոբ եպիսկոպոս Նեաբարենց. տես Ակինեան, Մատեն. հետագ. Գ. 129: Կա նաև նրա ընդարձակ պատմութունը. տես անգ. էջ 130):

— Ուշ ժամանակի հիշատակութիւններ են Մարիաս 1609 թ. (2եռ. Վասպ. 833), Մարխոս 1610 թ. (անգ 838), 1624 թ. (Տաշեան, Ցուց. 780), Մարխոս իշխան Վանեցի 1651 թ. (Չամչ. Գ. 645), Մարիաս 1710 թ. (2եռ. Վասպ. 657), Մարխոս 1808 թ. (անգ 360):

ՄԱՐՄՈՒԱՆ, որ է՝

— Մարծպան Թոռն Զաջուռ Բ իշխանի Խաղարակեան (ԺԳ դար).— Բարխուտ. Գատմ. Աղուանից, Բ. 144 (չունի Յովսէփեան՝ Խաղարակեանք իր Տոնմագրութեան մեջ):

*ՄԱՐԿՈՍ, ար. < հուն. Μάρκος անունից, որ ծագում է լատ. Marcus անունից (սրանից են նաև գերմ. Marcus, ֆրանս. Marc, անգլ. Mark, ռուս. Марк, իտալ. Marco են): Հատին բառը տարբեր է marcus «մուրճ» գոյականից (Ernout-Meillet 561): Աւգեր. Լիակ. վրք. սրբ. է, 243 հանում է marceo «թռչնիլ, փտիլ» բայից և մեկնում է «վտիտ, հյուսիված»: Նախապես վերադիր էր, ինչպես Մարկոս Աւրելիոս՝ կայսր Հռոմայեցոց 161—180 թ. ապա դարձավ առանձին անձնանուն: Հայտնի են օր. Մարկոս ափետարանիչը, Աբբա Մարկոս ճգնավորը ևն: Իբրև օրինակ արական անվան հիշված է Քր. քեր. 18, 40, Խոր. քեր. 173, Սիւն. քեր. 207—8. Լեհահայոց մեջ հիշատակված է Մտրքա ձևով (ինչ. Տաշեան, Ցուց. 718): Հիշատակվում է մեր մեջ սկսած Ծ դարից և մինչև այժմ էլ գործածական է նույն ձևով: Սբանից է Մարկոսեան ազգանունը:

- 1. Մարկոս վանահայր Գլակայ վանքի. հաջորդից Ղեմինդոսին (Ծ դար).— Մամիկ. ա (2 ձեռ. Մակար):
- 2. Մարկոս եպիսկոպոս Բագրևանդի. ժամանակակից Ներսէս Բ (548—557 թ) կաթողիկոսի.— Գիրք թղ. ժէ: (Բագրևանդայ) բառը սխալ է թվում, որովհետև նույն անունների շարքում արդեն կա Տիրակ եպս. Բագրևանդայ, որ և ստուգված է նաև ԺՁ թղթից):
- 3. Մարկոս քահանա. մասնակից եղավ Կազսեաի նշխարաց գլուտին 560 թ.— Կղկնտ. Բ. դ:
- 4. Մարկոս ազգերից. հիշված է իբր վկա Տաթևի 839 թվի արձանագրության մեջ.— տես. Մարկոսի՝ Օրբ. լը:
- 5. Մարկոս Ա կաթողիկոս Աղվանից՝ 998—? հաջորդից

Պետրոսին՝ ըստ Կիր. ը. բայց որովհետև ըստ Կղկնտ. և Հայագ. 6, Մի. գոշ. 385 Պետրոսի հաջորդն է Մովսէս, ուստի կամ երկուսը միևնույն անունն են, և կամ Կիր. մուսացել է հիշել Մովսէսին, ինչ որ ավելի հավանական է: Մարկոսի հաջորդն է Յովսէփ Գ. ըստ. Զամբռ 76:

— 6. Մարկոս վանայր, որդի Շապուհ քահանայի. Շահանշահից գնեց հողեր և նվիրեց Բագարանի մայր եկեղեցուն, 1034 թ.— Արձ. Այրարատ 66, Արբտ. 1870, 250:

— 7. Մարկոս Բ կաթողիկոս Աղվանից. հաջորդից Յովսէփ Գ. ին. մեռավ 1076 թ. և նրան էլ հաջորդեց Ստեփաննոս Ա.— Կիր. ը. Ուն. 231. Զամբռ 76. Հայագ. 385:

— 8. Մարկոս ճգնավոր և մարգարե. ճգնում էր Մարաշի մոտ Կոկաց գավառի Կոնկունթ լեռան վրա. 65 տարի միայն խոտ ուտելով ապրեց. մեռավ ու թաղվեց Կաստաղոնում «1106 թ».— Վրդ. կգ. Ուն. 300. Սիսուան 163, 183. Ազգայ. 1948 (գնում է Մոկացի (= Կոկաց), ապա եկած Մարաշ):

— 9. Մարկոս կուսակրոն քահանա. ստացավ էջմիածնի Ք 939 ճառընտիրը 1187 թ.— Միաբան, Գոր. և շմ. էջ 52:

— 10. Մարկոս, միաբան Հաուլցթառ վանքի 1214 թ.— 2եռ. Վինետ. Ա. 593, Այրարատ 356:

— 11. Մարկոս վարդապետ, աշակերտ Վանականի, որի հետ քանազնաց եղավ Թաթարների մոտ՝ «1236 թ».— Կիր. իր:

— 12. Մարկոս արքեպս. Սուրմատոյ. գերի ընկավ Թաթարների ձեռքը. Քուրդ իշխանը ազատեց նրան. Մարկոսը գնաց Հոռմկլայ, ուր Կոստանդին կաթողիկոսը սիրով ընդունեց նրան: Մարկոսը այստեղ Բարսեղ գրչին գրել տվեց մի Դատաստանագիրք (1238 թ.)— Այրարատ 122, 253, Հայագատում 458, Հացունի՝ Կարևոր խնդ. 274 (դնում է Գետիկ կոչված վանքից):

— 13. Մարկոս կրոնավոր, գրիչ. Կուբրոյ վանքում օրինակեց Մեկնութիւն պատարագի, 1269 թ.— Սմբատեանց՝ Երնջակ 316 (տես մեծ Ցուցակը, էջ 6):

— 14. Մարկոս քահանա, աներ Բարսեղ քահանայի, որ Մամիսար քաղաքում, Աստուածատուր գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1275 թ.— Յովսէփեան՝ Նիւթեր և ուս. Բ. 37:

— 15. Մարկոս քահանա, որի խնդրանքը Սիմէոն քահանան օրինակեց մի ճառընտիր 1278 թ.— 2եռ. Կարին. 126:

— 16. Մարկոս վարդապետ Խաչենի (ԺԳ դար).— Կիր. ծգ:

- 17. Մարկոս հայր, կրոնավոր միայնակեց, Կաֆա 1306 թ. ավելին տես Աւետիք № 29.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 511—2:
- 18. Մարկոս վարդապետ Սկևոյ վանքի. ժամանակակից Կոստանդին Բ կաթողիկոսի. անդամ Սսի եկեղեցական ժողովի «1307 թ».—Ձարբ. Հին դպր. 711. Ազգապ. 1786, Սիսուան, էջ 107:
- 19. Մարկոս վարդապետ կաթողիկոսարանի. անդամ Սսի եկեղեցական ժողովի, «1307 թ».—Ազգապ. 1786:
- 20. Մարկոս, եղբայր Մաթէի, որ էր Շահանշահ ամիր-սպասալարի պաշտոնյա և վերաշինեց Անիի խանգարված մի աղբյուրը 1310 թ.—Շիրակ 79:
- 21. Մարկոս եպիսկոպոս Կարուց՝ 1307 թ. անդամ Ատանայի եկեղեցական ժողովի «1317 թ».—Այրարատ 76, Ազգապ. էջ 1819:
- 22. Մարկոս կրոնավոր, գրիչ. օրինակել է տվել Լամբրոնացու Մեկնութիւն պատարագի, Կուքի կամ Հազարաբիւրք վանքում, 1322 թ.—Սաղրակեանք 60:
- 23. Մարկոս հայրապետ, որդի Մարտիրոսի. մայրն է Շնորհաւոր. Խիզանում գրել տվեց մի Աւետարան Յովհաննէս գրչին, 1336 թ.—Ձեռ. Վասպ. 194:
- 24. Մարկոս եպիսկոպոս Կեսարիայի, անդամ Սսի եկեղեցական ժողովի «1343 թ».—Ազգապ. 1869:
- 25. Մարկոս գրիչ. օրինակեց Աստուածաշունչը 1369 թ.—Ձեռ. Կարին. 14:
- 26. Մարկոս, որդի Յովհաննէսի. գրիչ. օրինակեց Գանձարանը՝ Աստուածատուր քահանայի համար, Կաֆա քաղաքում, 1381 թ.—Manus. btbl. nat. էջ 37:
- 27. Մարկոս գրիչ. օրինակել է «Սանդուխք գիրքը», 1401 թ.—Ձեռ. Կարին. 202:
- 28. Մարկոս քահանա, մերձավոր Սարգիս եպիսկոպոս գրչի, որ օրինակեց Աւետարանը, 1416 թ.—Ձեռ. Թաւր. 31 բ:
- 29. Մարկոս, քճռի Յովհաննէս քահանայի, որ Ռշտունեաց Տայրոզ գյուղում, Ստեփաննոս գրչին գրել տվեց Ճառընտիրը 1419 թ.—Նոտարք 59:
- 30. Մարկոս, առաջնորդ մի սուրբ ուխտի, որի անունը կարված է, 1426 թ.—Թորոտ աղբ. Բ. 425:
- 31. Մարկոս վարդապետ, որին Կոստանդին Չ Վահկացի կաթողիկոսը երեք ընկերներով պատգամավոր է ուղարկել Ֆլո-

- րենտիայի եկեղեցական ժողովին՝ 1439 թ.—Պալենան 87, Ազգապ. 2030, (Իսկ ըստ Տաշեան, Յուց. 111 վոչվում է Մարտիրոս):
- 32. Մարկոս քահանա, որդին է Յովհաննէս քահանայի, նախապես կոչվում էր Մանկասար (№ 2) և գլխիւ էր. ապա դարձավ քահանա և կոչվեց Մարկոս. հայրը զնեց նրա համար մի էին Աւետարան, որ նորոգել ու կազմել տվեց 1439 թ.—Ձեռ. Հալէպի, Ա. 83:
- 33. Մարկոս եպիսկոպոս Վրաստանի, աշակերտ Յովհաննէս վարդապետ Հերմոնեցու. հակառակորդ էր Կիրակոս կաթողիկոս Վիրապեցուն, որ նստավ 1441 թ. և գահընկեց արվեց «1443 թ».—Մեծոփ. յիշ. գ. Դրնդ. 313: Սիսական 126 ս:
- 34. Մարկոս արեղա, արտագրեց չորս տետր այն Յայտմաւորքի մեջ, որ օրինակեցին զանազան գրիչներ Երզնկայում, 1446 թ.—Նոտարք 149:
- 35. Մարկոս միայնակեաց, միտրան Ս. Փրկիչ վանքի, օգնում էր իր հոգևոր եղբայր Թադէոս սարկավագին, երբ սա օրինակում էր Աւետարանը Երուսաղէմի Ս. Սաբա վանքում, 1455 թ.—Ձեռ. Հալէպի, Ա. 59:
- 36. Մարկոս, թուղթ կոկոզ էր Աշոտաձորի Անկիւնեաց վանքում, 1477 թ.—Ձեռ. Ազուլ. (Արտ. 1911, 220):
- 37. Մարկոս, մականունը Ֆաթալլահ, Բերիացի. որդի Գէորգի, թարգման Վենետիկի հանրապետության: Վենետիցի նշանավոր բժիշկ Նիկ. Մասսա (Massa) արաբերենից իտալերենի թարգմանել տվեց նրան՝ նշանավոր արաբ բժիշկ Աբուսի-նայի վարքը (որ գրել էր նրա աշակերտ Ջորջա-ալ-Գուզկանի) և լատիներենի վերածելով հրատարակեց 1544 թ.—Հայ-Վենետ. էջ 219:
- 38. Մարկոս Ա. Արճիշեցի կամ Բլուրմակեցի, (Արճէշի Բլուրմակ գյուղից), կաթողիկոս Աղթամարի. հաջորդ Ստեփաննոս Ժ. Ի և նախորդ Թումայ Ա Ռշտունցու, որ նստավ 1681 թվին.—Հաւաք. 63 (Կեղծիք կամ սխալ):
- 39. Մարկոս ծաղկարար. նկարազարդել է Կալիսթենէսի Պատմ. Ալեքսանդրի, Պոլիս 1694 թ.—Տաշեան, Յուց. 762:
- 40. Մարկոս վարդապետ Շնքըլցի, տաղասաց. ունի «Մեզաւոր եմ հոգով՝ մարմնով չարեօք լի» տաղը (Ժէ դձը).—Տաշեան, Յուց. 892, Ձեռ. Հալէպի, Ա. 210 բ:
- 41. Մարկոս Շատախեցի. կաթողիկոս Աղթամարի

«1788—1791 թ.», իբր հակաթոս կարապետի, որից զժգոս էին Աղթամարցիք.—Ալիսնան, Գաւազանագիրք 163—166, Ազգագ. 3175.—Հաւաքարանը չունի:

ՄԱՐԿՍԱՄ, իգ. ծագումն ինձ անհայտ. մի անգամ հիշված էմ գտնոււմ 1731 թ.—ՀԱ 1894, 51 ա:

*ՄԱՐՄԱՐ, իգ. < թրք. յ. mermer «մարմարին քարը» քառից. հիշատակված էմ գտնոււմ նախ 1702 թ. (Բարխոււ. Ազուանից երկ. 236) և ապա 1708 թ. երբ մեռնոււմ է Սայաթ-Նովայի կինը՝ Մարմար (տես Ախվերդեանի «Սայաթ-Նովայ», Մոսկվա, 1852, յոջ. էջ ԺԱ:

ՄԱՐՇԱԼԷՔ, ար. Լեհահայ անուն. հիշված է 1658 թ. (Տաշեան, Յուց. 923):

ՄԱՐՈՒ, ար. ծագումն ինձ անհայտ: Մի անգամ ունինք՝

— Մարոդ Արծրունի, հաջորդ Ներսէի, ժամանակակից Արտաշէս Բ թագավորի Գարսից (405—359 Ն. Ք.)—Արծր. Ա. գ.

ՄԱՐՈՅ, իգ. ծագումն անորոշ. հիշված է մի անգամ 1508 թ. (Ձեռ. Վասպ. 634) հետեյալ ձևով. «դատերն Հանդուտին, Բազկին, Մարոյ և փոխեցելոյն ի Քրիստոս՝ Մարտիրոսին»: ուր հայտնի չէ թե Մարոյ ուղղակիան է թե սեռ. Թերևս սրա հետ նույն է նաև՝

ՄԱՐՈՆ, իգ. հիշված է 1591 թ. (Ձեռ. Հալէպի, Բ. 7 ր):

*ՄԱՐՈՒԳԷ, ար. գրվում է թի գ. ուլ և թե Զ-ով, բայց հնչվում է միշտ Զ-ով. ասորական անուն է. հայտնի է օրինակ՝ Մարուգէ ասորի ճգնավոր, որ հիշված է Մծբնայ Ս. Յակոբ հայրապետի հետ (Չամչ. Ա. 423): Արդյոք ծագում է ասոր. Ա. ր mārīkā «մաքուր» բառից: Բիչ է գործածված մեր մեջ և այն էլ ժԴ—ԺԵ դարերում: Սրանից է Տեր-Մարափեան ազգանունը (Նրեան):

— 1. Մարուգէ կրօնավոր, եղբայր Յովհաննէս քահանայի, որ Կրակայ գեղաքաղաքում գրել ավեց մի Աստուածաշունչ, 1317 թ.—Թորոս աղբ. Բ. 301:

— 2. Մարուգէ վարդապետ, նշանավոր կաղմարար Քոնիում և Ջահուկում, 1330 թ.—Չարբ. թրգմ. 148:

— 3. Մարուգէ քահանա, Կաֆայի (Թէոդոսիա) Ս. Միքայէլ եկեղեցու. հիշված է 1366 թ. գրել է «Գատմութիւն հայոց (եկեղեցւոյ)», որ կղ. Կալանոսը լատիներենի է թարգմանել և հրատարակել: Ձեռագիրը այժմ կորած է:—Հայագ. 121:

— 4. Մրուգայ, հիշված է անթվական մի հիշատակարանում (ԺԴ դար).—Ձեռ. Վասպ. 360:

— 5. Մարուգէ ճգնավոր, առաջնորդ Հաւատուր անապատի (Հաւատուր վանք) և Ս. Գէորգ տաճարի, որոնք ինքը շինեց մեծ չարչարանքով իր ծախսով և ժողովուրդի օգնութեամբ 1460 թ.—Նոտարք 196, Հաւաք. 43:

— 6. Մարուգէ, որդի Մաթէոս քահանայի, որ Անուարդայում, Հայրապետ եպիսկոպոսին գրել ավեց Ճաշոցը, 1466 թ.—Ձեռ. Հալէպի, Ա. 235 ր:

*ՄԱՐՈՒԹԱՅ, ար. < ասոր. mārūtā «տերութուն» բառից. հմտա. Մար, Մարթա անունները: Հնեից ունինք. «Մարութա, որ թարգմանի տէր աշխարհիս» Վրք. և վկ. ա. 18. «Այր տն ա- նուն Մարութայ, որ թարգմանի տէր աշխարհիս» Յայտմ. փետր. 23: Իբրև անձնանուն գործածական էր ասորիների մեջ. ինչ. Մարուքայ եպիսկոպոսը (Հիւրշ. 294): Մեր մեջ քիչ է գործածված. սրանից է Մարութեան ազգանունը:

— 1. Մարութայ եպիսկոպոս. հոր կողմից ասորի և մուր կողմից հայ. Թէոդոս փոքր (408—450 թ) կայսեր ժամանակ շինեց Մարտիրոսաց քաղաքը (Նփրկերտ), ուր փոխադրեց բազմաթիվ սրբերի մասունքներ, որոնց մեջ նշանավոր էր Բարթուղիմէոս առաքյալի մասունքը:—Յայտմ. փետր. 25, Աւգեր. Լիակ. վրք. սրբ. Ա. 585—618:

— 2. Մարութ ազգապետ աղուան, Վաչագան Գ թագավորի օրով (Չ դար).—Կղկնտ. Ա. իղ (հրտր. Եան. Մարուք, Մարութ), Կանոն. 197:

— 3. Մարութայ քահանա Գողթնեցի. օրինակել է Մայր Մաշտոցը՝ Յգնա 1604 թ.—Գարահանոն շար. 172, Սմբատեանց՝ Նրնջակ 239 (թվականը սխալ է, որովհետև 1604 թվին դնում է Փրիլպպոս կաթուղիկոս էջմիածնի, մինչդեռ Փրիլպպոսը նստել է «1633—50 թ»):—Նույն անձն է՝ Մարութ երեց, գրիչ, որ օրինակել է Վարդան վարդապետի «Մեկնութիւն Սաղմոսաց», Գողթն գավառի Յգնա գյուղում, ՌՁԳ=1634 թ.—Ձեռ. Կարին. էջ 149:

— 4. Մարութայ դպիր Ամասիացի. օրինակել է Մաշտոցը՝ Լեհաստանի Ջամոսցա քաղաքում, 1645 թ.—Ձեռ. Վիեն. 22 ր-Տաշեան՝ Յուց. 366 ր:

— 5. Մարութեցի, աշակերտ Նազաչ Յոզաթանի, որ նրա վրա ունի երգիծական մի սաղ.—Տաշեան, Յուց. 1007:

— 6. Մարութայ, մասենագիրք, որ ունի «Բանք ի վերայ զանազան նիւթոց հին և նոր կապկարանաց, այլ և ի վերայ ժողովոց և հերձուածողաց ոմանց և յայնուեթեան Մամեաթի և բաժանման Վրաց ի Հայոց»։ Ո՞վ է և երբ է գրել՝ հայտնի չէ։— Զեռագիրը տես Զեռ. Լազար. էջ 80 ւ։

ՄԱՐՈՒԽԱՅ, ար. ծագումն ինձ անհայտ. մի անգամ գրուած էմ հիշված Լեհահայոց մեջ 1572 թ. (Տաշեան, Յուզ. 909)։

ՄԱՐՈՒԿ, իգ. ծագումն ինձ անհայտ. մի անգամ գտնուած էմ հիշված 1507 թ. (Կամենից 161)։

ՄԱՐՈՒՃ, իգ. ծագումն ինձ անհայտ. մի անգամ գտնուած էմ հիշատակված 1679 թ. (Զեռ. Սեբ.—ՀԱ 1926, 459)։

ՄԱՐՈՒՇ, իգ. (Թերևս նույն է նախորդի հետ). մի անգամ գտնուած էմ հիշված Լեհահայոց մեջ՝ 1504 թ.— (Տաշեան, Յուզ. էջ 55)։

*ՄԱՐՈՒՑ, իգ. < արաբ. مار مارف «հայտնի» բառից։ Գտնուած էմ երկու տարրեր անթվական հիշատակարաններում, որոնցից մեկը գրված է 1331 թվից ուշ (Manus. brit. mus. 58 p), մյուսը 1609 թվից ուշ (Զեռ. Հալէպի, Ա. 98 ւ)։

ՄԱՐՊԱՏ, իգ. ծագումն ինձ անհայտ. մի անգամ գտնուած էմ հիշատակված Լեհահայրի անթվական մի արձանագրութայն մեջ՝ Սիսական 111։

*ՄԱՐՁԱՆ, իգ. < արաբ. مار مارجان «արևոտ, corall» բառից, որից կա նաև مار مارجان Marjāna իգական անունը (Կամուս, Ա. 440)։ Մեր մեջ հիշատակված է ժԳ դարից սկսած և գործածական է նաև այժմ։ Բուն ձևն է Մարջան, բայց դարձել է նաև Մրջան, Մոջան, արդի ձևն է Մարջան, փաղաքշականը՝ Մարջանիկ։ Սրանից է Մարջանեան (կամ Մերձանեան) ազգանունը։

— 1. Մարջան, կին Խեղենեկ Բ-ի, որդւոյ Արուզ իշխանի Ամիւկ բերդի. իր ամուսնու հետ Թեզանոյ շամբ կոչված կալվածք նվիրեց Հոռոսոսի վանքին, 1245 թ.—Արձ. Շիրակ. էջ 22 և 26։

— 2. Մոջան, կին Ստեփաննոսի և մայր Յովհաննէս քահանայի, որ Ստեփաննոս քահանա գրչին գրել տվեց Ճառնաթիրը՝ Ռշտունեաց Տայրոզ գյուղում, 1419 թ.—Նօտարք 59։

— 3. Մոջան, կին Թումայի և մայր Յովհաննէս քահանայի, որ Ոստանում, Կարապետ քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, 1467 թ.—Զեռ. Սեբ.—ՀԱ 1925, 258։

— 4. Մոջան, գուտար Յովհաննէսի և քույր Վարդան ւ-

բեղայի, որ Կոռւց անապատում, Խաչատուր աբեղային գրել տվեց Աւետարանը՝ 1481 թ.—Զեռ. Վասպ. 488։

— 5. Մրջան, քրոջ աղջիկն է տանուտէր Գետրոսի, որ Վանում, գրել տվեց մի Աւետարան՝ Զաքարիա գրչին, 1495 թ.—Քորոս աղբ. Բ. 276։ (Սխալ է Զեռ. Վասպ. 476՝ Ապարիա գրիչը և 1475 թիվը)։

— Զեմ գնում ժՁ և ժէ դարերի հիշատակությունները, բացի փաղաքշական Մոնանիկ ձևից, որ սեռ. Մոնանիկան ձևով հիշված է բուն Մոնան անվան հետ միասին, 1622 թ. (Զեռ. Վասպ. 622)։

*ՄԱՐՍԻԼ տես Մորֆիա։

*ՄԱՐՏԻԿ, ար. զգվական ձևն է Մարտիրոս անվան. հիշատակված է 1508 թ. (Զեռ. Վենետ. Ա. 696) և սեռ. Մարտիկան ձևով՝ 1666 թ. (Զեռ. Հալէպի, Բ. 8)։ Գործածական է այժմ Գոլլում։ Սրանից է կազմված Մարտիկեան ազգանունը։ Այլ է՝

† ՄԱՐՏԻԿ, ար. < հյ. մարտիկ «մարտնչող, ռազմիկ, քաջամարտիկ» բառից. նորակերտ անուն է նախորդ բառից կաղապարված։

*ՄԱՐՏԻՆ, ար. ծագումը տես Մարքին. հին ձևով գործածված էմ գտնուած 1647 թ. (Զեռ. Քաւր. 101 p)։

*ՄԱՐՏԻՐՈՍ, ար. < հուն. μαρτυρος «վկա, նահատակ» բառից, որ նաև իբր անձնանուն գործածվել է. ճմտ. Մարտիրոս՝ որդի Ս. Սարգսի, նահատակ, որի կյանքը անցել է Յայս մաուրքի մեջ։ Հմտ. «Եւ ի խուն յարձակմանէ ամբոխին կոխեալ եղև Մարտիրոս պատանին և նա այնպէս բարի և սուրբ մահուամբ կատարեցաւ ի Քրիստոս՝ գործովք զամուսն լցեալ» (Յայս. յնվ. 31)։ Այսպես է նաև արաբերենում, ուր լաև šāhid նշանակում է «վկա» և «الله شاهد شāhid-ullah «վկայ Աստուծոյ» անձնանուն է։ Մարտիրոս անունը հիշատակված է մեր մեջ սկսած Ծ? դարից և գործածական է նաև այժմ։ Կրճատ ձևերն են Մարտի, Մարտիկ, Մարտո, Մրտո (Ղբբ. Մրտե'րոս)։ Տես նաև Մանդո, Մարքին, Մարսիկ անունները։ Հնից անունաված է Մարտիրոսիկ զգվական ձևը՝ 1698 թ. (Զեռ. Վասպ. 987)։

— 1. Մարտիրոս, գլխավոր ազատաց հայոց, որոնք Վարդանանց պատերազմից հետո նահատակվեցին Վայոց ձորում. Գարսից Աթաշխուղայ զորավարի ձեռքով (Ե դար)։— Մարտիր! Օրբ. ժը։

— 2. Մարտիրոս եպիսկոպոս Գողթնեաց, անգամ Կարնայ

ժողովի, որ զամբարեց Եզր կաթուղիկուրը «633 թ».—Չամչ. Բ. 328, Տաշեան, Ճուց. 114 ր:

— 3. Մարտիրոս երեց Բջնեցի, գրիչ. օրինակեց Ղուկասի Աւետարանի Մեկնութիւնը՝ Թաղէս վարդապետի համար, 1184 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 304:

— 4. Մարտիրոս միայնակեաց, միաբան Ս. Գրիգորի վանից Դարանդեաց գավառի, 1201 թ.—Ձեռ. Սեբ. (ՀԱ 1924, էջ 248):

— 5. Մարտիրոս, որդի Վարդանի. իր և իր պերդաստանի հիշատակի համար մի խաչքար է կանգնեցրել Մանազկերտի Նորտաի գյուղում, 1211 թ. — Թորոս աղբ. Բ. 279:

— 6. Մարտիրոս գրիչ. օրինակել է Ոսկերքրանի Գատուժիւն և ճառ Լուսաւորչի, ՈԿԹ=1220 թ.—Ձեռ. Կարին. 189 (տպ. ՌԿԹ, որ պիտք է ուղղել այսպէս):

— 7. Մարտիրոս քահանա, հետագայում կոչված Մարտիրոս բարունապետ. Գլաձորի դպրոցում, Կիւրեղ գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1221 թ.—Պաղարկեանք 208:

— 8. Մարտիրոս, որդի Հազրպետ քահանայի և թոռն հյուան Աստուածատուրի, որ Նիկոպոլի Խաւմ քաղաքում, նրանց համար գրել տվեց մի Աւետարան, 1223 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. էջ 423:

— 9. Մարտիրոս, իր եղբոր՝ Գրիգորի (№ 272) և ուրիշների հետ շինել են Գոշավանքի Ս. Գրիգոր եկեղեցին՝ 1231 թ.—Արձ. Ազգագր. հանդ. Ժ. 31, Արցախ 352:

— 10. Մարտիրոս, աշակերտ Մխիթար Գոշի. լավ գրիչ ու երգիչ էր. հաջորդելով իր ուսուցչին՝ նստով վանահայր Նոր-Գեորգի վանքի 1213—1233 թ. վանքը զարդարեց նորանոր շինութիւններով. իր անունը հիշատակված է Գոշավանքի անթվական մի արձանագրութան մեջ (տես Ազգագր. հանդ. Ժ, 26): Կամավորապէս հրաժարվեց սոսախորդութիւնից 1233 թ.—Կիր. ժգ, ժե.—սեռ. Մարտիրոսի՝ Կիր. ժե:

— 11. Մարտիրոս, կալվածներ է նվիրել Ս. Գէորգ եկեղեցուն, Խաչենի իշխան Հասանի և Մամախաթունի հոգուն, 1265 թ.—Արցախ 169:

— 12. Մարտիրոս քահանա, Վահկայ բերդում (Կիլիկիա), Ստեփաննոս կրօնավորին գրել տվեց կիսատ մնացած մի Աւետարան, 1269 թ.—Ձեռ. Վասպ. 95:

— 13. Մարտիրոս, գրիչ. Խորանաշատի վանքում օրինակեց Նարեկը, 1293 թ.—Շողակաթ 205, Ձեռ. Կարին. 173:

— 14. Մարտիրոս, տերն էր Սիսիանի Կիրակոսիկ և Բնունեաց գյուղերի. կինն է Վանեսի. իրենց որդին Օրբելի վաղածեակ լինելով՝ անժառանգ մնացին և գյուղերը Տաթևի վանքին նվիրեցին: Մնում է նրանց թողած մի արձանագրութունը իրենց վաղածեակ որդու հիշատակին, 1291 թ.—Սիսական 215—6, Ազգագր. հանդ. Գ. 178:

— 15. Մարտիրոս կրօնավոր, միաբան Խորին անապատի, 1295 թ.—Տաշեան, Ճուց. 817 ր:

— 16. Մարտիրոս, պապ Շահրիման Թլկուրանցու (ԺԳ դար).—Հայասպ. 574:

— 17. Մարտիրոս, պապն է Խաչատուր գրչի, որ Լիմ անապատում, Աստուածատուր քահանայի համար օրինակեց մի Աւետարան, 1301 թ.—Ձեռ. Վասպ. 140:

— 18. Մարտիրոս սարկավագ, որդի Տարսուի Ստեփաննոս արքեպիսկոպոսի և եղբայր Սիր Գրիգորի. մեռել է 1301 թ.—Սիսուան 74:

— 19. Մարտիրոս վարդապետ, գրիչ. օրինակեց Աստուածաշունչը Գոների վանքում, 1303 թ.—Սիսուան 534 ա:

— 20. Մարտիրոս, որդի Աստուածատուրի. Տփղիսում, Խաչատուր սարկավագին գրել տվեց մի Աւետարան, 1304 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 488:

— 21. Մարտիրոս վարդապետ, աշակերտ Գէորգ Սկևացու (կամ Համբրոնացու). գրիչ. օրինակել է Աստուածաշունչը, առաջին մասը Գոների վանքում և երկրորդ մասը Խաչատուր անապատում, 1303 թվից մինչև 1306 թ.—Սիսուան 106, 147, 534 ր: Շողակաթ 209, Ձեռ. Կարին. 10, Մի էջ հայ արուեստի, էջ 3:

— 22. Մարտիրոս եպիսկոպոս Ութբլի, անգամ Սսի եկեղեցական ժողովի, 1307 թ.—Ազգասպ. 1785, Չամչ. Գ. 310:

— 23/4.— Մարտիրոս վրդ. Սելեւնցի, վանահայր Կիլիկիոյ Սև լեռան Ս. Բարդղի կարգի վանուց: Գուլիելմոս անուն վանականի հետ, որ Սեաւ լեռան վանքի իր ճգնակից ընկերներից էր, ժողովարարութան համար գնաց Իտալիայի Գենուա (Ջենովա) քաղաքը «1307 թ»: Ջենովայում ապրում էին նրանք նույնպէս ճգնական կյանքով: Քաղաքի հարուստ վաճառականներից մին՝ Օպերթոյ անունով, խղճաց նրանց և Մանթալա լեռան վրասեղ շնորհեց նրանց: Այստեղ նրանք տեղացի ժողովրդի օգնու-

թյամբ և նվերներով շինեցին մի հոյակապ մենաստան և նրա մոտ մի եկեղեցի Ս. Բարթոլոմէոս առաքյալի անունով (1308 թ): Վանքի շինության համար էլ պապը տվեց երկու կոնդակ, առաջինը 1307 թ. և երկրորդը 1309 թ: Վանքի հուշակը տարածվեց և եղավ նշանավոր ուխտատեղի, ուր միաբան դարձան տեղացի բարեպաշտներից շատեր: Այս եղավ նախանշան և այնուհետև Խտալիոյ զանազան քաղաքներում հիմնվեցին նմանօրինակ վանքեր ու եկեղեցիներ՝ Բարսեղեանց հայ եղբարց անունով:—Միսուան 410—411, Ազգագ. 1815: Ուղուրլեան, Պատմ. Լիվոն. էջ 241—2:

— 25. Մարտիրոս գրիչ. օրինակեց Աստուածաշունչը՝ Կոստանդին երեցի համար, 1314 թ.—Շահազիզ, Հին Երևանը, էջ 227:

— 26. Մարտիրոս, որդի Պողոսի, եղբայր Մխիթար գրչի, որ Գլաձորում օրինակեց Գիրք Լուծմանցը, 1315 թ.—Հայագ. էջ 526:

— 27 Մարտիրոս վարդապետ կաթուղիկոսարանի. անդամ Ատանայի եկեղեցական ժողովի «1317 թ».—Միսուան 258 բ, Ազգագ. 1819:

— 28. Մարտիրոս, հայր Ստեփանոս զպրի, որ Գալու անպատում Միսեոն քահանային գրել տվեց մի Շարական, 1318 թ.—Շահազիզ, Պատմ. պատկերներ, 111:

— 29. Մարտիրոս, կուսակրոն քահանա, որդի Տիրատուր քահանայի, որ նրա համար Կարապետ Ճիչոզ անուն գրչին գրել տվեց մի Շարական, Երզնկայում, 1320 թ.—Ձեռ. Հալեպի, Բ. 146—7:

— 30. Մարտիրոս վարդապետ, միաբան Գլաձորի վանից. իր եղբայր՝ Կիրեղ գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1321 թ.—Manus. brit. mus. 22 բ, 23 բ:

— 31. Մարտիրոս, որդի Ներսէս քահանայի, որ Ապահուեաց Արսէ գուղակում գրել տվեց մի Աւետարան, 1321 թ.—Ձեռ. Վասպ. 167:

— 32. Մարտիրոս, հայր Սարգիս քահանայի, որ Սկևռայ վանքում, Յովհաննէս գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1325 թ.—Ձեռ. Վասպ. 171:

— 33. Մարտիրոս կրոնավոր, որդի Պողոսի և եղբայր Մխիթար գրչի. որ Եկեղեցաց գավառի Երկայնի վանքում օրինակեց Հին Կապարանը, 1327 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 160:

— 34. Մարտիրոս, հայր Պարոնշահի, որ իր հանգուցյալ կնոջ և իր որդի Քաթուլի հիշատակին (№ 10) գրել տվեց մի Աւետարան, 1329 թ.—Ձեռ. Վասպ. 179:

— 35. Մարտիրոս, որդի Յովաննէս քահանայի և եղբայր Հայրապետ գրչի, որ Փոսի անպատում (Կիլիկիա) օրինակեց «Մանգուղք աստուածային ելից», 1329 թ.—Ձեռ. Դադեան, Ա. 86 բ:

— 36. Մարտիրոս, եղբորորդի Սամուէլ քահանայի. իր եղբայր Գրիգոր միակեցի հետ միասին բնակարան տվին Գրիգոր գրչին, երբ սա արտագրում էր Մատթէի Մեկնութիւնը Ակների վանքում, 1329 թ.—Միսուան 155 բ:

— 37. Մարտիրոս սարկավագ, թուղթ էր կոկում Գրիգոր գրչի համար, երբ սա օրինակում էր Մատթէի Մեկնութիւնը Ակների վանքում, 1329 թ.—Միսուան 155 բ:

— 38. Մարտիրոս քահանա, կազմեց Ոսկերբերանի Մեկնութիւն Մատթէի գիրքը, որ օրինակեց Գրիգոր գրչի՝ Ակների վանքում, 1329 թ.—Միսուան 155 բ:

— 39. Մարտիրոս գրիչ. շարունակեց և ավարտեց այն Աւետարանը, որ սկսել էր գրել Յակոբ քահանան՝ Բաւուն միայնակեցի համար, ավելացրեց նաև նյանին ու հիշատակարանը, 1330 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 770:

— 40. Մարտիրոս, որդի Բազի. զբաժով օժանդակեց Յովաննէս գրչին՝ արտագրելու համար Աւետարանը 1330 թ.—Ձեռ. Քուր. 2 բ:

— 41. Մարտիրոս, հայր Սարգիս քահանայի, որ Դրազարկում, Քորոս Հոռովկայեցուն գրել տվեց մի Աւետարան 1331 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 436:

— 42. Մարտիրոս Խանակացի, որդի Քաղիկի, ազգական Ներսէս վարդապետ Սասնեցու, նվիրատու ձեռագրի, 1332 թ.—Հայագ. 546:

— 43. Մարտիրոս, որդի Կարապետի և հանգուցյալ եղբայր Պօղոս քահանայի, որ Կիլիկիայում գրել տվեց մի Աւետարան, 1334 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 698:

— 44. Մարտիրոս երեց, հիշատակված է Երուսաղէմում, 1335 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 349: Քերես նույն է՝

— 45. Մարտիրոս քահանա, ապրում էր Երուսաղէմում, Սիոնի զուր, 1335 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 348:

— 46. Մարտիրոս, հայր Մարկոս հայրապետի, որ Երզա-

հում, Յովհաննէս գրչին գրել ավեց մի Աւետարան, 1336 թ.—
Ձեռ. Վասպ. 194:

— 47. Մարտիրոս, որդի Կարապետի և եղբայր Առաքել
գրչի, որ Մովսէս Գալստ գլուխու աբաղաբեց Աւետարանը՝ 1338
թ.—Ձեռ. Վասպ. 198:

— 48. Մարտիրոս եպիսկոպոս Հայոց Թումաշի (Tolmachy),
Հոսեփորի, 1343 թ.—Ալիշան, Կամենից, էջ Ը:

— 49. Մարտիրոս, որդի Սարգսի և եղբայր Սիմէոն կրո-
նավորի, որ Գրիգոր կրոնավորի հետ միասին գրել ավեց Տէր
Առաք երեցին մի Աւետարան և Ճաշոց, Երուսաղէմում 1358
թ.—Ձեռ. Հալէպի, Ա. 118 ա:

— 50. Մարտիրոս կրոնավոր, մեծ չարչարանքով նահա-
տակվեց մահմեդականների ձեռքով, Տշող գյուղում, 1358 թ.—
Նօտարք 22 (ծանոթ. 3):—Հիշում է նրան նաև Ստեփաննոս
գրչիը (1404 թ.), որի հորեղբայրն էր սուլն Մարտիրոսը, տես
Նօտարք 22, 38, 45, 50, 60:

— 51. Մարտիրոս վարդապետ, օրինակեց Աստուածաշունչը՝
Երուսաղէմում, 1358 թ.—Տաթև տարեց. 1925, 292:

— 52. Մարտիրոս, որդի Ոսկեհերի և եղբայր Գէորգ կրո-
նավորի, որ ստացավ Իգնատիոսի Մեկնութիւն Ղուկասու, 1363
թ.—Սմբատեանց՝ Երնջակ 228:

— 53. Մարտիրոս քահանա, հայր Վասիլ եպիսկոպոսի
Ամասիոյ, հիւված է 1367 թ.—Տաշեան, Յուց. 744 բ:

— 54 Մարտիրոս, որդի Աբղիմսեհ քահանայի, որ Ամի-
թում Թորոս քահանային գրել ավեց մի Աւետարան, 1373 թ.—
Ձեռ. Վենետ. Ա. 617:

— 55. Մարտիրոս վարդապետ, ունի ռոտանավոր պատմու-
թյուն Հեոն Զ Թագավորի գերության և Ռուբինեանց Թագա-
վորության կործանման մասին, 1375 թ.—Չամչ. Գ. 360, 361,
390, 39՝:

— 56. Մարտիրոս, որդի Խուրլուշահի, որ գրել ավեց մի
Աւետարան, 138՝ թ.—Ճանիկեան, Հնոթ. Ակնայ 78:

— 57. Մարտիրոս, տանուտեր Կոյր գյուղի. քաջ, ազա-
տասեր և բարեպաշտ մարդ էր: «1387 թվին», երբ Լենկթիմուրի
հրոսակները ավերեցին Սուրմառին, գյուղացիների հետ բարձ-
րացավ Բարդոզ (Թակալու) լեռը և շարունակ յետ մղելով
Թշնամիներին, ազատեց ժողովուրդը: Ավելի ուշ Մարտիրոսը նա-
հատակվեց Սահաթ անուն մի Թուրքմանի ձեռքով, որ մարդ

կանցից ծածուկ խեղդեց նրան Արաքսի մէջ:—Մեծոփ. 18, Չամչ.
Գ. 4՝1, Այրարատ 117, Նոր վկ. 151, Ազգապ. 1977:

— 58. Մարտիրոս, որդի Ստեփաննոս քահանայի. ստացավ
Թուրկուրանում «Կառկարանք որդւոյն Յակոբայ», 1388 թ.—
Տաշեան, Յուց. 929:

— 59. Մարտիրոս քահանա Գուաշ գյուղի, 1389 թ.—Ձեռ.
Ազուլ. (Արբա. 1911, 765):

— 60. Մարտիրոս, որդի Խնկիկի և եղբայր Թագէտո փիլի-
սոփայի, որ Աղթամարում մի Աւետարան գրել ավեց Կարապետ
քահանային, 1392 թ. և մի Աւետարան էլ Չաքարայ գրչին,
1393 թ.—Ձեռ. Վասպ. 226—9:

— 61. Մարտիրոս միայնակեաց Ս. Մարիամու վանից,
1394 թ.—Bodleian 161:

— 62. Մարտիրոս, որդի Յովհաննէսի, Մովսէս երկրից,
Շատախեցի, տանուտեր. կինն է Շարմելիք. Մպատի անապա-
տում, Կարապետ գրչին գրել ավեց մի Աւետարան, որ և նվիրեց
Անջողից Ս. Աստուածածնին, 1395 թ.—Ձեռ. Վասպ. 231—4:

— 63. Մարտիրոս կրոնավոր, խնդրեց Սարգսից գրել մի
Աւետարան (նախ քան 1396 թ.)—Տաշեան, Յուց. 416 բ:

— 64. Մարտիրոս, որդի Օտարշահի և եղբայր Ներսէս
գրչի, որ Գամաղիէլի վանքում օրինակեց Ճառնատիրը՝ Առաք
միայնակեացի համար, 1397 թ. երբ Մարտիրոսը մեռած էր:—
Յեռ. Վենետ. Բ. 1286:

— 65. Մարտիրոս եպիսկոպոս Կահիրէի. հրովարտակ հա-
նեց Եգիպտոսի Սուլթանից՝ քրիստոնյաների պաշտպանության
համար Արաբ հարկապահանջների դեմ, «1399 թ».—Ազգապ. 2015:
Ըստ իս նույն է № 99:

— 66. Մարտիրոս քահանա, որին նվիրեց Կիրակոս միայ-
նակեցը իր գնած մի Աւետարանը (Իգնատիոս Հոռոմոսցու գրած),
1400 թ.—Յովսէփեան, Նիւթեր և ուս. Բ. 66:

— 67. Մարտիրոս, Թումայի հետ միասին՝ էփան գնով մի
հին Աւետարան վաճառեցին Կարապետ (№ 111) քահանային,
որ նորից կազմել ավեց 1401 թ.—Ձեռ. Վասպ. 126:

— 68. Մարտիրոս, Մեծոփայ տեճարի հարտարապետնե-
րից մեկն է, որ աշխատել է 1402—9 թվերին:—Նօտարք 30:
Ազգապ. 20՝1:

— 69. Մարտիրոս քահանա, որդի Յակոբի, եղբայր Յոհա-
նէս քահանայի, որ Մովսէս Կաղթանց գյուղում օրինակեց մի Աւե-

աւրան, 1409 թ. այս թվից թիչ հետո Մարտիրոս քահանայն վազածեւիկ եղա՛վ և եղբայրը՝ Յուհանէս Զերմաճորի Ակոսոյ վանքում, նրա հիշատակին գրեց մի ուրիշ Աւետարան՝ 1417 թ.—Ձեռ. Վասպ. 294, 302—4, Նօտարք 51:

— 70. Մարտիրոս ոմն, մերձավոր Մարտիրոս քահանայի, որ գնեց մի հին Աւետարան, 1410 թ.—Ձեռ. Վասպ. 168:

— 71. Մարտիրոս քահանա, որդի Գորգի. մայրն է Քանկիթաթուն (Ն 6). կինն է Աւագ տիկին, որդիներն են Գրիգոր, Գորգչակ, Աստուածատուր, Ղրէլ, Արուս և Սօրղան. իր խորթ եղբայր Դաւիթից ետ գնեց մի Աւետարան, 1410 թ.—Ձեռ. Վասպ. 163—7:

— 72. Մարտիրոս, հայր Նորնատի, երախտավոր վանուց (նախ քան 1420 թ.)—Տաշեան, Ցուց. 666 ա:

— 73. Մարտիրոս, միաբան Խիզանի Ս. Խաչ վանքի, հիշված 1402 և 1413 թվերին.—Նօտարք 17, 42:

— 74. Մարտիրոս, տանուտեր Բերկրի քաղաքի, իր քեւորդի Մկրտիչ քահանայի համար, Բերկրիում Յակոբ կրօնավորին գրել տվեց մի Աւետարան, 1418 թ.—Նօտարք 55:

— 75. Մարտիրոս կրօնավոր, որդի Աբրահամի. Բաղէշի Պոս գյուղում, Մկրտիչ գրչին գրել տվեց մի Յայսմաւուրք, 1418 թ.—Նօտարք 55:

— 76. Մարտիրոս, որդի Ապրիլուսի և եղբայր Մկրտիչ քահանայի, որ Աղթամարում, Քումայ կրօնավորին գրել տվեց մի Ճաշոց, 1419 թ.—Նօտարք, 58:

— 77. Մարտիրոս, որդի Աւետիսի և եղբայր հյուան Յովհաննէսի, որ գրել տվեց մի Ճաշոց՝ Աղէթ, 1421 թ.—Ձեռ. Քաւր. 113 ա:

— 78. Մարտիրոս կուսակրօն արեղա, հոգևոր եղբայր և ընկերակից Մտեփաննոս հայրապետի, Աստուածատուր կրօնավորի և Յովհանէս վարդապետի, որոնք ուսուցիչ հղան Յովհաննէս կրօնավորին, որ Բերկրիի Եղավանքում գրել տվեց մի Աւետարան, 1422 թ.—Ձեռ. Վասպ. 348, Նօտարք 70:

— 79. Մարտիրոս, որդի Մտեփաննոսի և եղբայր սույն Յովհաննէս կրօնավորի, որ Բերկրիի Եղավանքում գրել տվեց այն Աւետարանը, 1422 թ.—Ձեռ. Վասպ. 347:

— 80. Մարտիրոս, հորեղբայր նույն Յովհաննէս կրօնավորի, 1422 թ.—Ձեռ. Վասպ. 347:

— 81. Մարտիրոս, որդի Աստուածատուրի, որ գնեց մի

հին Աւետարան, իսկ որդին՝ Մարտիրոսն էլ նորից կազմել տվեց, 1423 թ.—Ձեռ. Վասպ. 192:

— 82. Մարտիրոս ոմն, որի տապանաքարը մնում է Երուանգաշատի ավիրակներում, † 1424 թ.—Այբարատ 61:

— 83. Մարտիրոս քահանա, գրիչ. Քումայի և Աբրահամի պատվերով Սխալ գյուղում գրեց մի Ճաշոց, 1427 թ.—Նօտարք 83:

— 84. Մարտիրոս ոմն, որ մեղր է նվեր բերել Սարգիս եպիսկոպոսին, երբ ստ արտագրում էր Յայսմաւուրքը. Կոթիփորոյ Ընկուղազում վանքում, 1427 թ.—Նօտարք 86:

— 85. Մարտիրոս, տանուտեր էր Բուխտանից երկրում (Մարաստան). ուներ մի Աւետարան, որ շնորհից Մարգարէ արեղային արտագրելու համար. նահատակվեց այլազգիների ձեռքով՝ 1428 թ.—Նօտարք 90:

— 86. Մարտիրոս, միաբան Կոզուց վանից, 1428 թ.—Տաշեան, Ցուց. 583:

— 87. Մարտիրոս, այլ միաբան Կոզուց վանից, 1428 թ.—Տաշեան, Ցուց. 583:

— 88. Մարտիրոս. միաբան Ստանի Պատրկայ վանքի. հիշված է իր միաբանակիցների հետ նախ 1420 թ. և ապա 1428 թ.—Ձեռ. Վասպ. 324, Նօտարք 88:

— 89. Մարտիրոս, սիաբան Զորեհանգիստ Լուսաւորչի վանից, հիշված է 1429 թ.—Նօտարք 92:

— 90. Մարտիրոս կուսակրօն քահանա, որի խնդրանքը Քրիստոստուր քահանան գրեց, նկարագրողից և կազմեց մի Շարական, Կաֆա քաղաքում, 1429 թ.—Manus. bibl. nat. 33:

— 91. Մարտիրոս քահանա, շինեց Մեռնլյարոյց Աստուածատուր վրդ. Արճիշեցու (Ն 28) զերեզմանը՝ 1432 թ.—Նօտարք 100:

— 92. Մարտիրոս, եղբորորդի Ներսէս քահանայի, որ Ուրանց գյուղում մի Աւետարան գրել տվեց, 1433 թ.—Ձեռ. Վասպ. էջ 365—6:

— 93. Մարտիրոս, հորաքրոջթմն նույն քահանայի.—անգ:

— 94. Մարտիրոս վարդապետ, վանահայր Ս. Լուսաւորչի տնապատի. 1434 թ.—Նօտարք 103:

— 95. Մարտիրոս, հարազատ Դաւիթ կրօնավորի, որ Չմըշ կածազի Ընկուղեաց անապատում օրինակեց Աւետարանը. թուղթ կոկող էլ այս Մարտիրոսն էր, 1434 թ.—Ձեռ. Քաւր. 12 բ:

— 96. Մարտիրոս Կանխապատեցի, որի մայրը օգնեց գնելու մի Աւետարան, 1435 թ.—Ձեռ. Քաւր. 13 ա:

— 97. Մարտիրոս Հիզնացի, շաղացուան էր Խիզանում. այլազգի շխիր մի օր տեսան նրան շաղացում մի քուրդ կնոջ հետ և իսկույն չարախոսեցին նրան: Մարտիրոսը պատասխանեց. «Այն գործն ձեր է և ազգին ձեր. ծառայքն Քրիստոսոսի սուրբ են և զարբութիւն սիրեն»: Մահվան սպառնալիքով պահանջեցին ուրանալ հավատը. վախից ընդունեց. փախավ Մեծոփայ վանքը և Քովմա Մեծոփեցու ձեռքի տակ ապրեց երեք տարի ապաշխարելով: Միշտ ուզում էր գնալ Խիզան և նահատակությամբ քավել իր մեղքը. բայց Մեծոփեցին չէր թույլ տալիս: Շահուելի արշավանքի պատահաով Մեծոփեցին ապաստանեց Բաղէշի Աւելու վանքը, ուր եկավ նաև Մարտիրոսը: Այլազգիները տեսան նրան և պահանջեցին ուրանալ: Մարտիրոսը մերժելով՝ քարկոծմամբ նահատակեցին նրան, 1436 թ. — Այս նահատակի վկայաբանությունը հրատարակել եմ Նոր վկ. 714—9, բայց առանց հեղինակի անվան և թվականի: Նօտարքի հեղինակը (էջ 105) ասում է, թե կա իր մոտ նահատակության ընդարձակ պատմությունը, որից երևում է թե հեղինակն է Գալուստ եպիսկոպոս Բաղէշի և նահատակության թվականն է 1436 թ. յունվ. 4:

— 98. Մարտիրոս արեղա, որդի Ծոցաղեղի, գրիչ. Հաղբատում օրինակեց մի Շարակնոց, 1437 թ. — Manus. brit. mus. 96 բ, Նօտարք 112:

— 99. Մարտիրոս Ա Եգիպտացի, ընտրվեց պատրիարք Երուսաղեմի «1418 թ», հաջորդելով Պօղոս Բ-ին, երբ սա ընտրվեց էջմիածնի կաթողիկոս: Շինարար մարդ էր. հիշված է 1427 թ. (Նօտարք 82). իրեն օգնական առավ Ծսայի եպիսկոպոսին «1430 թ». իսկ ինքը գնաց Եգիպտոս և աշխատում էր Երուսաղեմի վանքի կալվածների հարցով: Գահակալել է մինչև «1438 թ»: — Ազգապ. 2063, Չամչ. Կ. 473.

— 100. Մարտիրոս վարդապետ, մին այն պատգամավորներից, որոնք ուղարկվեցին մասնակցելու Տիրոհնախայի կրոնական ժողովին, 1439 թ. — Տաշեան, Ցուց. 111: (Տես Մարկոս Ք 31):

— 101. Մարտիրոս վարդապետ, առաջնորդ Եկեղեցաց գավառի Աւագ վանքի, 1439 թ. — Տաշեան, Ցուց. 49:

— 102. Մարտիրոս արեղա, միաբան Եկեղեցաց գավառի Աւագ վանքի, 1439 թ. — Տաշեան, Ցուց. 49:

— 103. Մարտիրոս արեղա, այլ միաբան նույն վանքի, 1439 թ. — Տաշեան, Ցուց. 49:

— 104. Մարտիրոս եպիսկոպոս Հաղբատի, անդամ էջմիածնի մեծ ժողովի, 1441 թ. — Մեծոփ. յիշ. ա:

— 105. Մարտիրոս եպիսկոպոս Սևորդեաց, անդամ էջմիածնի մեծ ժողովի, 1441 թ. — Չամչ. Գ. 487, Ազգապ. 2106:

— 106. Մարտիրոս կրոնավոր, միաբան Ոստանի Գալկի վանից, 1444 թ. — Ձեռ. Նոր-Բայազ. 40 բ:

— 107. Մարտիրոս արեղա, միաբան Սեպուհ լեռան Ս. Լուսաւորիչ վանքի, ուր ծաղկեց Յովհաննէս գրչի օրինակած Սաղմոսը, 1442 թ. աշակերտում էր Յովհաննէս րարունուն, 1443 թ. — Նօտարք 129, 135: Տես և Ք 111:

— 108. Մարտիրոս, աշակերտ Կարապետ վարդապետի, որ ստացավ մի հին Աստուածաշունչ, 1449 թ. — Քորոս աղբ. Բ. 296:

— 109. Մարտիրոս կրոնավոր, գրիչ. օրինակել է Գր. Տաթևացու Մեկնութիւն Սաղմոսաց Դաւթի, Կաֆա քաղաքում, 1449 թ. — Ձեռ. Կարին. 150, Նօտարք 160:

— 110. Մարտիրոս քահանա, ծաղկող. նկարազարդեց այն Աւետարանը, որ Արճէշում Յովհաննէս քահանային գրել էր ավել զբազան վարդանը 1450 թ. — Ձեռ. Քաււր. 65:

— 111. Մարտիրոս եպիսկոպոս, գրիչ. օրինակել է մի ժամագիրք, Քորդանի վանքում, շատ դամբարանի Հօրս լուսոյ (Լուսաւորիչի) և Որդւոց և Քոռանց նորա, 1450 թ. (Թերևս Ք 107 Մարտիրոս գրիչն է, որ Ս. Լուսաւորիչ վանքում արեղա էր 1445 թվին և հինգ տարի հետո բարձրացել է եպիսկոպոսական աստիճանին). — Նօտարք 165:

— 112. Մարտիրոս Մոկացի, շոր բազում երախտիք ունի ի վերայ մեզ, ասում է Գրիգոր քահանա գրիչը (Ք 610), որ Աղթամարի վանքում օրինակեց Աւետարանը՝ Սուլթան-Մելէք տիկնոջ համար, 1452 թ. — Ձեռ. Վասպ. 414:

— 113. Մարտիրոս, որդի Կիրակոսի (Ք 122) և եղբայր Խաչատուրի (Ք 97), որ Ստեփաննոս զրչին գրել ավեց մի Աւետարան, 1453 թ. — Ձեռ. Վասպ. 419:

— 114. Մարտիրոս, որդի Յակոբ քահանայի, որ օրինակեց մի Աւետարան 1453 թ. — Ձեռ. Քաււր. 135 բ:

— 115. Մարտիրոս, հորեղբորորդի Ասոմ քահանայի, որ Աղթամարում Գրիգոր քահանային գրել ավեց մի Աւետարան, 1454 թ. — Ձեռ. Բուլք. (ՀԱ 1937, 560):

— 116. Մարտիրոս, երկու համանուն որդիք տանուտեր Մանկտաւազի, որ Մցի գյուղում գնեց մի Աւետարան 1455 թ.,

- երբ այդ երկու որդիներն էլ մեռած էին.— Ձեռ. Վենետ. Ա. 582:
- 117. Մարտիրոս, հայր տանուտեր Մանկուաւագի, որ Մցի գյուղում գնեց մի Աւետարան, 1455 թ.— Ձեռ. Վենետ. Ա. էջ 582:
- 118. Մարտիրոս, երկու համանուն վաղամեռիկ որդիք Ստեփանոսի՝ եղբորորդոյ տանուտեր Մանկուաւագի, որ Մցի գյուղում գնեց մի Աւետարան, 1455 թ.— Ձեռ. Վենետ. Ա. 582:
- 119. Մարտիրոս, որդի տանուտեր Յովհաննէսի, որ իր Յովհաննէս քահանա եղբոր հետ Մոկաց Փառավանքում գրել տվեց մի Աւետարան, 1455 թ.— Ձեռ. Վասպ. 422:
- 120. Մարտիրոս, որդի Մխիթարի և եղբայր Գոզոս արեղա գրչի, որ Բաղէշի Ամբղօլայ վանքում օրինակեց Աւետարանը 1455 թ.— Նօտարք 178:
- 121. Տէր Մարտիրոս, որդի Մելքիսեզի. Բասնի Սպիտակ վանքում, Մովսէս արեղային գրել տվեց մի Աւետարան, 1455 թ.— Նօտարք 180:
- 122. Մարտիրոս, փակակալ Նորավանից, 1456 թ.— Զարք. Թրգմ. 727:
- 123. Մարտիրոս, պապ Ստեփաննոս Ղարիպշահի, որ Ղազար գրչին օրինակել տվեց Յայմաւուրքը՝ կիս կղզում, 1457 թ.— Ձեռ. Քաւր. 103 բ:
- 124. Մարտիրոս, Թոռնորդի Ստեփաննոսի, որ գրել տվեց մի Աւետարան՝ Կեցանայ ձորի Սորավանքում, 1458 թ.— Ձեռ. Վասպ. 431:
- 125. Մարտիրոս, շայրապետ Կոստանդինոպօլիս վիճակին, 1459 թ. այսպես ենք գտնում Ամիրտովլաթի Բժշկարանի ձեռագրում (տես Ամիրտ. Օգ. բժշ. էջ ԻԳ): Բայց 1459 թվին Գոյում դեռ պատրիարքական աթոռ չէր հիմնված. և առաջին պատրիարքը՝ Յովակիմ Ա զահակալել է 1461 թ. Սուլթան Մեհեմեդ Գ Ֆաթիհի հրովարտակով: Ուստի պետք է ընդունել կամ 1) որ Յովակիմից առաջ էլ եպիսկոպոս էր նստում Գոյում և կամ 2) որ հիշատակարանը գրված է տվելի ուշ— չմտ. № 149:
- 126. Մարտիրոս, Թոռն Թումայի (№ 178), որ Ներսէս արեղային գրել տվեց Աղթամարում մի Աւետարան, 1460 թ.— Ձեռ. Վասպ. 433:
- 127. Մարտիրոս ոճե, որի անունը հիշված է Նոր-Նախի-

- Ղեվանի Ս. Թորոս եկեղեցու մի խաչքարի արձանագրութայն մեջ, 1462 թ.— Աղգագր. հանդ. է, էջ 58:
- 128. Մարտիրոս վարդապետ Գոռեցի, գրել է Տարօնի Յովհաննէս եպիսկոպոսի նահատակութայն պատմությունը. Բաղէշ 1463 թ.— Նօտարք 199, 213, 230, Աղգագ. 2171:
- 129. Մարտիրոս կրօնավոր, որդի Յովհաննէս քահանայի. Յահաննէս գրչին գրել տվեց մի Աւետարան. 1464 թ.— Նօտարք 219:
- 130. Մարտիրոս, երկու համանուն քահանաներ Մոկաց երկրի Արբերդոյ վանից, 1466 թ.— Նօտարք 225:
- 131. Մարտիրոս, ջաղացպան նույն վանքի, 1466 թ.— Նօտարք 225:
- 132. Մարտիրոս արեղա Վաւորցի, միաբան Ատմընայ վանքի՝ յանուն Ս. Աստուածածնի և Ս. Յակոբայ, 1467 թ.— Ձեռ. Վասպ. 449:
- 133. Մարտիրոս, պապ Յովհաննէս քահանայի, որ Ստանոււմ, Կարապետ (№ 234) գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1467 թ.— Ձեռ. Սեբ.— շԱ 1925, 258:
- 134. Մարտիրոս հիշատակագիր. երբ Վահրամ և Թիֆանէ գնեցին մի Աւետարան և նվիրեցին Կիւրոսի եկեղեցուն՝ 1468 թ., Մարտիրոսը գրեց այս գեղարհիւ հիշատակությունը.— Ձեռ. Միւնիւ. 6 բ:
- 135. Մարտիրոս, Թոռն տանուտեր Առաքելի (№ 89), որ Դամադիէլի վանքում գրել տվեց մի Աւետարան. 1469 թ.— Ձեռ. Վասպ. 455:
- 136. Մարտիրոս, Լերդկայ երկրից, հորեղբորորդի Ներսէս արեղայի, որի միջնորդութամբ Ստեփանոս գրիչը Տիվրեկում օրինակեց մի Աւետարան, 1469 թ.— Ձեռ. Վենետ. Ա. 752 = Թորոս աղբ. Բ. 364:
- 137. Մարտիրոս, որդի Գրիգորի, կոշիկակար. Աշոտաց երկրի Անկիւնաց վանքում, Զաքարիա արեղային գրել տվեց մի Աւետարան, 1470 թ.— Ձեռ. Վենետ. Ա. 588, Այրարատ 52:
- 138. Մարտիրոս, որդի Մկրտիչի, ոչն կամ տանուտեր, Բերկրի քաղաքում, Կարապետ քահանա գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1473 թ. երբ ինքն էլ մեռավ.— Ձեռ. Վասպ. 467:
- 139. Մարտիրոս, եղբայր Աշնբրի, որ գրել տվեց մի Աւետարան, Աշոտաձորի Անկիւնեաց վանքում, 1477 թ.— Ձեռ. Ագուլ. (Արբա. 1911, 219):

- 140. Մարտիրոս, որդի Թորոսի (№ 33), որ Բանաշենում Մխիթար քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, 1478 թ.—Ձեռ. Վասպ. 485—6.
- 141. Մարտիրոս, որդի Յովհաննէսի և եղբայր Վարդան կրօնավորի, որ հսուց անապատում, Խաչատուր գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1481 թ.—Ձեռ. Վասպ. 489.
- 142. Մարտիրոս, որդի Սարգսի և քեռորդի Չահվիթի, որ Մուղնիում ստացավ մի Գանձարան, 1484 թ.—Ձեռ. Սանաս. 25 ա:
- 143. Մարտիրոս երեց. մի հին Աւետարան նվեր ստացավ Սարգիս երեցի որդի Յոհանէս երեցից, 1449 թ. այն պայմանով որ մինչև մահը գործածի. ծախելու իրավունք չունի. շեյք յորժամ իւր վախճանն հասնի, նա մեզ յիշատակ դնէ: Բայց զբժեց իւր պայմանը և 5 Ֆլորինով ծախեց Հոփսիսմէ տիկնոջ՝ 1486 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 537.
- 144. Մարտիրոս, որդի Յովսէփ քահանայի և եղբայր Ալեքսիանոս եպիսկոպոսի, որ Արքայից վանքում օրինակեց Աւետարանը, 1486 թ.—Ձեռ. Նոր-Բայազ. 10 բ:
- 145. Մարտիրոս, որդի Յովհաննէսի և վաղամեռիկ եղբայր Մուրադի, որի հիշատակին Ստեփաննոս գրիչը Արճէշում գրեց մի Աւետարան, 1486 թ.—Ձեռ. Վասպ. 498.
- 146. Մարտիրոս, եղբորդի Չաքարայ արեղայի, որ Յակոբ քահանայից գնեց Շարակնոցը, Երզնկայում, 1487 թ.—Ձեռ. Հալէպի, Ա. 27 ա:
- 147. Մարտիրոս, տանուտեր, որդի Տաւլախի. իր եղբայր Շարիբէգի հիշատակին գրել տվեց մի Աւետարան, Սարգիս վարդապետ Անիձորացի գրչին, և Մկրտիչ քահանայի ձեռքով նվիրեց Փողիկ գյուղի Ս. Սարգիս եկեղեցուն, 1489 թ.—ՀԱ 1894, 51—52.
- 148. Մարտիրոս արեղա, միաբան Աղբակու Ս. Բարթուղիմէոս վանից, 1489 թ.—Ձեռ. Դաղեան, Բ. 51 բ:
- 149. Մարտիրոս արեղա, գրիչ. Ղարաման գավառի հայ աւարագիրներին հետ աքսորվել է Պոլիս 1479 թ. (Ալպոյաճեան, Պատմ. հայ Կեռ. Ա. 583). 1480 թվին, Ամիրզովլաթ բժշկի խընդրանոք արտագրել է Պոլսում մի Սաղմոս, որի օրինակը Սուլթան Մէհմէմէդ Տաթիչը ձեռք էր բերել 1473-ին Բաբերդը կողոպտելու ժամանակ: Ամիրզովլաթը խնդրում և Սուլթանից ձեռք է բերում հիշյալ Թանկագին Սաղմոսը (Կարապետեան՝ Յիշատ.

- Սամաթիոյ 45, Թորգոմեան՝ Ներք. Ամիրս. 1922, էջ 13 և ՀԱ 1895, 246, Ստամպուլոյ պատմ. էջ 226—8, Տեղեկ. Արմֆանի. 1941 թ. № 3—4, էջ 120), Նույն անձն է նաև այն Մարտիրոս արեղան, որ կազմել է Աւետարանը 1488 թ. (գրված 1492 թ. բայց անշուշտ սխալ. որովհետև կազմը ավելի ուշ է լինում քան գիրքը գրելը) (Կարապետեան՝ Յիշատ. Սամաթիոյ 42): Օրինակել, ծագել և կազմել է Ամիրզովլաթի Անգրտաց անպէտը 1490 թ. (Տեղեկ. Արմֆանի, 1941 թ. № 3—4, էջ 124):
- 150. Մարտիրոս գրիչ, Բաբերդում օրինակեց Յայսմաուրբը, 1491 թ. Սմբատեանց՝ Երնջակ 315.
- 151. Մարտիրոս եպիսկոպոս Երզնկացի, Նորգեղից, Ս. Կիրակոսի անապատից. լսելով որ Գրիստափոր Կոլոմբոսը գաել է Ամերիկան, ինքն էլ ուղեց նոր աշխարհներ գտնել: Նա դուրս եկավ Հայաստանից, անցավ ամբողջ Եւրոպան և Սպանիայի վրայով հասավ Ատլանտեան ովկիանոսի եզերքը: Այս ամբողջ ճամբորդութունը կատարում էր ոտքով, հյուրասիրութունը զբոսնելով վանքերում Ատլանտեանի վրա Բիսկայեցիների հետ ծովային ճամբորդության դուրս եկավ: Այս ճամբորդութունը կատարել է նա 1488—1491 թվերին և թողել է նրա ինքնաձեռագիր պատմութունը, որ այժմ պահվում է Գարբիի Bibliothéque nationale-ում.—Ալիշան, Յուշիկթ, Բ. 470, Հայ-Վենետ. 194—197, Revue de l'Orient, 1962, էջ 398—406, Manus. bibl. nat. էջ 159, REA 1(1920), էջ 67.— Այս նույն «Ճանապարհագրութիւնը» ունի նաև Ձեռ. Վենետ. Բ. 509, արտագրված Bibl. nat. № 65 ձեռագրից, բայց այստեղ Ամերիկեան ճամբորդութունը վերածված է Հոմերի Առաքյալների գերեզմաններին օւխտի գնալու շատ հասարակ վիճակին:
- 152. Մարտիրոս քահանա, որդի Յորդանանի՝ եղբոր Գալուստ արեղայի, որ Կեչառուսում օրինակեց Աւետարանը, 1491 թ.—Ձեռ. Սևան: 10 բ:
- 153. Մարտիրոս արեղա, միաբան Պալախորի վանքի, 1495 թ.—Ձեռ. Սանաս. 24 ա:
- 154. Մարտիրոս, յայր Կիրակոս քահանայի, որ Ամ գյուղում Յովհաննէս քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, 1497 թ.—Ձեռ. Նոր-Բայազ. 16 բ:
- 155. Մարտիրոս, որդի Շաքարի և եղբայր Ատոմի, որ իւր Հարիւր (№ 4) անուն կնոջ հետ գրել տվեց մի Աւետարան, Աղբակի Երնկանի գյուղում, 1498 թ.—Ձեռ. Վասպ. 526, 528:

— 156. Մարտիրոս, եղբայր Կարապետ քահանայի, որ Թա-
լատուր և իր կին Սալլուկ անուն անձերից նվեր ստացավ մի
Աւետարան, 1500 թ.—Ձեռ. Նոր-Բայազ. 29 բ:

— 157. Մարտիրոս Բ Պրուսացի, պատրիարք Երուսաղէմի
1491—1501 թ. հաջորդեց Յովհաննէս Զ. Թաւրի (ըստ Աղաւ-
նունու). հիշված է 1497 թ. (Ձեռ. Հալէպի, Ա. 151 ա):

— 158. Մարտիրոս, պատրիարք Պոլսի «1509—1526 թ.»
հաջորդեց Կարապետին.—Ազգապ. 2225:

— 159. Մարտիրոս եպիսկոպոս Ամթեցի. իբրև նվիրակ ու-
ղարկվեց Ահաստան՝ Միքայէլ կաթողիկոսի կողմից (որ գահ է
բարձրացել «1567 թ».)—Կամենից 229—230:

— 160. Մարտիրոս եպիսկոպոս Աշոցի. Սսի Զաքարիա կա-
թողիկոսի հետ միասին դավանութեան թուղթ տվեց Սեբաստոս
Ե պապին, 1585 թ.—Տաշեան, Յուլ. 111:

— 161. Մարտիրոս երեց Խարբերդցի, տաղասաց. իր տա-
ղերից նշանավոր է Տաղ չախուի. «Միրոս ի փորս զողայ»։ Կարթ-
կոստանեանց, Նոր ժող. Բ. 37, Գ. էջ Է. իր տաղերի մասին տես
Տաշեան, Յուլ. 795 բ և 1114 բ. (նախ քան 1617 թ. ուրեմն և
ԺԶ դար):

— 162. Մարտիրոս Խարասարցի, տաղասաց. ունի ուրախ
տաղեր, որոնք տես Կոստանեանց, Նոր ժող. Բ. 47—52, Դ. 17—
26, Տաշեան, Յուլ. 1114 բ-գ: Շփոթված է նախորդի և հաջորդի
հետ: Գրել է 1617 թվից առաջ, ուրեմն և ԺԶ դար: Ինքը կոչուած
է իրեն Մարտիրոս «Ղարանարի» (Նոր ժող. Դ. էջ 23), որով
պետք է հասկանալ Ղարահասար կամ Ղարանահասար:

— 163. Մարտիրոս Մոկացի, Գուռլի ազգատոհմից. կաթո-
ղիկոս Աղթամարի 1660—1662 թ. Մոկաց գավառի Նաննիից
գյուղից էր. մականունն է Փշրուկ. հաջորդեց Կարապետ Գոնա-
ծին: Իր օրով Շատախը բաժանվելով Աղթամարից՝ միացավ էջ-
միածնին: Օգուտ քաղելով թուրք-պարսկական պատերազմից,
Մարտիրոսը բողոքեց Տաճկաց Սուլթանին թէ էջմիածնի կա-
թողիկոսը Սուլթանի երկիրներից հավաքած տուրքերը Պարսից
երկիրն է տանում ուսում: Այսպեսով հրովարտակ հանեց Սուլ-
թանից, որ ամբողջ հարավային Հայաստանը (Վան, Մուշ, Բա-
ղէշ, Տիգրանակերտ) Աղթամարի թեմին միանա: Յակոբ կաթո-
ղիկոսը նույնպէս բողոքեց Սուլթանին և յաջողեց հրամանը կա-
տեցնել (1661 թ):—Ջամբու 93, Հաւաք. 63, Ազգապ. 2588, Ակի-
նեան՝ Գլխագիրք 131—136:

— 164. Մարտիրոս վարդապետ Ղրիմեցի կամ Կաֆացի.
Եղիազար Այնթապցի կաթողիկոսի ձեռնասունն ու պաշտպան-
յալն էր. ազգու մասնակցութիւն ունեցավ Պոլսի պատրիարքա-
կան վեճերին: Կաթողիկ կուսակցութիւնը ընկճելուց և նրանց
անարժան պատրիարք Թովմասին սպանելուց հետո, հայազավան
կուսակցութեան կողմից Մարտիրոսը Պոլսի պատրիարքական
գահը բարձրացավ «1659 թ»։ Մի տարի հետո գահընկեց եղավ
Ղազար Սեբաստացու ձեռքով «1660 թ» և էջմիածին անցնելով՝
ձեռնադրվեց Խրիմի թեմի եպիսկոպոս «1661 թ»։ Եղիազար Այն-
թապցու հակաթուռութեան ժամանակ ազգու միջամտութիւնն ու-
նեցավ՝ իբրև պաշտպան էջմիածնի շահերի, կարողացավ չեղո-
քացնել Եղիազարին և այս առթիվ ստացավ Երուսաղէմի պատ-
րիարքական աթոռը «1667 թ»։ որ վարեց անվանապես իբրև
Մարտիրոս Գ մինչև «1682 թ»։ ըստ որում ինքը նստած էր Պու-
սում, իսկ բուն պատրիարքութիւնը վարում էր Եղիազարը Երու-
սաղէմում «1671 թվից մինչև 1682 թ»։ երբ Եղիազարը էջմիածնի
կաթողիկոս ընտրվեց և Երուսաղէմի աթոռը հանձնեց Մարտի-
րոսին: Մեռավ Եղիպատոսում «1683 թ»։ Մարտիրոսը նշանավոր
տաղասաց էր. գրել է իր տաղերը 1659—1681 թվերին. 1669
թվին ուխտի գնալով Անկիւրիոյ Ս. Աստուածածին վանքը, գրեց
«Գովեստ Ս. Աստուածածին վանաց Անկուրիոյ» (տես Կոստան-
եանց, Նոր ժող. Դ. էջ 26—29). ունի նաև «Յազազս քաղաքին
Ամասիու» տաղը (անդ, Ա. 38—41): Տաղերի ցանկը տես Տաշ-
եան, Յուլ. 894 և 1114 բ, Կոստանեանց, Նոր ժող. Դ. 68: Ամ-
բողջական հրատարակութիւնը Պատուրեան, Պուքրէշ 1930: Մար-
տիրոս Ղրիմեցու գործերից հիշատակելի են նաև «Կարգ վարդա-
պետաց Հայոց» (Գիտ. նյութերի ժող. № 1, էջ 216), «Կարգ և
թիւ թաղաւորաց կամ Գառմութիւն Հայոց տաղաչափեալ» (տես
սրտ մասին Գիտ. նյութերի ժող. № 1, էջ 212—3), «Գառմու-
թիւն Ղրիմայ երկրին» (76 տուն ստանավոր, գրված 1662 թ.
Bodleian 227), «Կոնգակ օրհնութեան տա Ահահայաս»։—Զըր-
ուրի. Բ. Խ, ծր. Ազգապ. 2557—74, Լէօ, Հայկ. տպագր. Ա.
284:—Իր նկարը տես Նշանեան, Կարթ. Երեմ. չէլ. օրագր. 1Է:

— 165. Մարտիրոս Երզնկացի, կոչված Գիւլհանճի. Աւետիք
պատրիարքի ձեռնասունն էր. եղել էր պատրիարքական փոխա-
նորդ. բայց գոգութեան մեջ բռնվելով պատժվել էր. սրտ վրա
հակառակեց իր բարերարին և մտով նրա հակառակորդ կու-
սակցութեան մեջ: Աւետիքի աքսորի ժամանակ եղավ պատրիարք

Պուլսի «1706 թ»։ Բայց երբ Յրանսիացիք զողացան Աւետիքին և զազանի կերպով Մարսէլլ փախցրին, Մարտիրոսը ժողովրդական ցամառն ենթարկվեց ու զանազուրկ եղավ «1706 թ»։—Ագրապ. 2736, 2741, Չամչ. Գ. 750:

— 166. Մարտիրոս գի Առաքել, մանր մատենագիր ժԸ դարի. վաճառական էր. ճանապարհորդութեամբ եղել է Շիրազ, Բանդարաբաս, Լիվոնո (1723 թ). գրեթե վրացերեն ու ֆրանսերեն. գրել է «Կարգ և թրւ թագաւորաց Պարսից», որ հրատարակեց Աշ. Արրանմեան (Կիտական նյութերի ժողովածու, № 1, էջ 93—100), հանդիւրձ կենսագրական համառոտ տեղեկութեամբ Պարուսակում է Պարսից և Օսմանցոց պատմութեանը 1397—1729 թ:

— 167. Մարտիրոս, նոր նահատակ. պատանի էր. հավատքը չուրանալով՝ գիտատմամբ նահատակվեց 1763 թ. Պոլսում: Շիրիճ գտնվում է մինչև այժմ Պոլսում, Խասզիզ թաղի գերեզմանատան մեջ և է աղբյուր—ուխտատեղի:—Քորզոմեան, REA 4, 218, ուր կա նաև իր դամբանի նկարը:

— 168. Մարտիրոս Լուսարար Կարնեցի. տաղասաց (ժԸ դար). իր տաղերի ցանկը տես Տաշեան, Տուչ. 1114 ք:

— 169. Մարտիրոս ողբասաց. ունի «Կասկ շարչարանաց և խաչելութեան» (ժԸ դար). տես Տաշեան, Տուչ. 1114 գ և էջ 939—940:

— 170. Մարտիրոս Հիզանցի, տաղասաց. տես Մառ, Ամառնուզ. 83:

ՄԱԽԱՐՏ, իգ. ծագումն ինձ անհայտ. հիշատակված է մի անգամ 1594 թ. (Տաշեան, Տուչ. 749):

ՄԱԽԳԱԽ, ար. անստույգ ձևով անուն, որ մի անգամ հիշված է 1452 թ. «Խաւուց, Մկրտչի կին՝ զՄաւգաւի զուսարն» (Ձեռ. Վասպ. 415):

ՄԱԽԷՇ, սեռն ու ծագումը անհայտ. հիշված է մի անգամ 1666 թ. (Bodletian 253):

*ՄԱԽՋՈՒԴ, իգ. < արաբ. > inavjūd «գտնված, ներկա» բառից: Գրված է արևմտյան տառագարձութեամբ Մառնուտ և հիշատակված է երեք անգամ (Քորոս աղբ. 346, 362, Ձեռ. Հալէպի, Ա. 208 ա), երեքն էլ անթվական: Վերջինը 1426 թվից հետո է, որովհետև հիշատակում է Դանձարանի հեղրնակ Գրեզոր Խլաթեցուն (+1426 թ):

ՄԱՔ, ար. ծագումն անհայտ. հիշատակված է միայն՝

— Մաք եպիսկոպոս, որ մի յանի քահանաների հետ ուղարկվեց Հոնաց աշխարհը և այնտեղ եկեղեցի հիմնեց (ըստ Ջաբարի և հետորի). Ջ դարի առաջին կեսին.—Ակինեան, Եղիշէ վրգ. Ա. 221:

*ՄԱՔԱՆԴԱՐ, ար. < արաբ. > makān «տեղ, բնակութեան» + արս. > dār «ունեցող» բառերից. ամբողջը նշանակում է «տեղ կամ բնակարան ունեցող»: Հիշված է մի անգամ 1608 թ. (Матер. Арх. Кавк. III, էջ 99—100):

ՄԱՔՈՎՏԻ, ար. ծագումն անհայտ. մի անգամ հիշված կա՝

— Մաքովտր, անձանոթ ոմն, որի քույրը՝ Մարթա նշանակվեց Հոգեաց վանքի վանամայր՝ Բարթուղիմէոս առաքյալի ձեռքով (50 թ. Չամչ. Ա. 297).—տես. Մաքովտրի՝ Խոր. պոմ. անձ. 295.—Մաքովտրայ՝ Հայասպ. 53:

Մաքսուդ տես Մախսուտ:

+ ՄԱՔՐԻՆԷ, իգ. < հյ. մաքուր բառից. նորակերտ անուն. հսերի Մակրիմե անունն է, որ այսպես հարմարեցրել են. հմմտ. Մակրիմա կամ Մակրիմե՝ քույր Մեծն Բարսեղի (Աւգեր. Լիակ. վրգ. սրբ. ժԲ, 251):

+ ՄԱՔՐՈՒՀԻ, իգ. < հյ. մաքուր բառից. նորակերտ անուն. (Աստուածածնի 7 անուններից մեկն է. այսպես՝ Աստուածածին, Մարիամ, Թադուհի, Սրբուհի, Տիրուհի, Մաքրուհի, Դիլուհի): Կրճատ ձևն է Մաքրիկ:

*ՄԵԳԱԲԱԹՏ, ար. < իրան. > Megabathes «աստուածապան անունից (ըստ Justi 57 ք): Հիշված է մի անգամ. Փոքր-Հայոց (յայնկոյս Եփրատի) Artapates թագավորի հիւպարքոսն էր, որ երևաց Պոմպէոսի բանակում (Justi 57 ք):

*ՄԵԹԱՐ, ար. < արս. > mihtar «մեծագույն» բառն է, որ ապա ազգավզվելով դարձավ mehter և հին թրքական գործածութեամբ նշանակում էր «արքունի դռան բարադան. 2. նախարարների դռան նվազածու»: Սրանից ունինք՝

— Մեթար ոմն, որ իր այգին նվիրեց Արճէշի Ս. Յարութին եկեղեցուն, 1291 թ.—Արձ. Սարգիսեան, Տեղագր. 268:

*ՄԵԹՈՏԻՈՍ, հիշված է իբրև նահատակ և հայոց առաջին մարգարե, որ գուշակել է Արաբների արշավանքը (ըստ Ռուբրուք ճանապարհորդի ժԳ դարու. տես Ուղեգրութ. Ա. 16, 21).—պետք է հասկանալ Մեսրոպ-Մաշտոցը:

ՄԵԹՈՐ. ծագումն անհայտ. (հմմտ. Մեթար). հիշված է մի անգամ՝ անթվական մի արձանագրութեան մեջ (Սմբատեանց, Գեղարքունի 313):

*ՄԵԼԱՆԻԱ, իգ. < հուն. *Μελανία*, լատ. *Melania*, ֆրանս. *Mélanie* անունից, որ բուն նշանակում է *սևություն*, մարմնի խաղ (հուն. *μέλας* *սև* և *բառից*): Այս անունով հայտնի են՝ Մելանիա, մեծ մայր Ս. Եւաբր Պոնտացու (7 դար), Մելանիա ազնվական կին հասվածայիցի միանձնուհի (+ 444 թ): Հինից չէ ավանդված մեր մեջ և անցյալ դարում նոր մտավ Արևմտահայոց մեջ:

Մելիտ տես Մելիտե:

ՄԵԼԵՐ, ար. ծագումն անհայտ. մի անգամ հիշված է՝

— Մելեր «եզրայր» Վարդան պատմիչի. Տփղիսում գնեց Վարդանի Պատմությունը, որ ավագակներն էին գողացել (ԺԳ դար).—Վրգ. ղէ:

*ՄԵԼԷՔ, իգ. < արաբ. *malak* (կամ *melek*) *եհրեշտակ* բառից, որի ավելի հին և հարազատ տառադարձությունն է Մալաք: Ուրիշ է արաբ. *malik* կամ *malik* *եղիտան*, թագավոր», նոր արտասանությամբ *melik*, որ տալիս է Մելիք արական անունը: Հմմտ. Մելիք թագավոր Պարսից, որդի Տափարի, նստում էր թագվորում 1118 թ. (Չամչ. Գ. 42): Ուրիշ է դարձյալ արաբ. *malika* (նոր հնչմամբ *melike*) *թագուհի*, որ տալիս է մեր Մլիք իգական անունը: Հետագայում իրար խառնըվելով առաջացավ Մելիք թե արական և թե իգական անունը: Այժմ Ասորպատականում զանազանվում են *Mäläk* իգ. *Mälük* ար. և *Mälikä* իգ. անունները: Մրանցից են ծագած նաև Մելիք-թաթուն, Մելիքշահ, Մելեքնազ ևն:

— 1. Մելիք, կին Սաչատուր քահանայի և մայր Վասիլ քահանայի, որ հիլիկիոյ Ս. Թորոս վանքում գրեց մի Աւետարան, 1231 թ.—Ձեռ. Հալեպի. Ա. 222 ր:

— 2. Մելիք մահտեսի, մայր (հոգեմոր) Գրիգոր արեղայի, որ օրինակեց Աւետարանը՝ Փրկչի վանքում, 1280 թ.—Թորոս աղբ. Ա. 216:

— 3. Մելիք, կին Վարդանի, ազգական Կարապետ կրոնավորի, որ Սղկայու վանքում օրինակել ավեց Հին Կտակարանը, 1281 թ.—Ձեռ. Ազուլ. (Արրտ. 1911, 850):

— 4. Մելիք, կին Կիրակոսի և մայր Ստեփանոս կրոնավորի, որ Սղկայու վանքում օրինակեց Հին Կտակարանը, 1381 թ.—Ձեռ. Ազուլ. (Արրտ. 1911, 848—851):

— 5. Մելիք, կին Դաւթի և մայր Առաքել Սիւնեցու, որ հեղինակն է Ազատգրքի (1403 թ).—Ազամ. 229, 271, Ձեռ. Թաւր. 83 ր:

— 6. Մելիք, կին խաչպան Թողանի և մայր Յովհաննէս երեցի, որ գնեց մի Աւետարան 1411 թ.—Սմբատեանց՝ Երնջակ, էջ 232:

— 7. Մելիք, կին Խաչերեսի և մայր Էվալայի, որ Տրապիզոնում գնեց մի հին Աւետարան 1425 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. էջ 485:

— 8. Մելիք, կին Սաղաթիէլի, մայր ասնուտեր Սկրաչի, որ ստացավ մի Ճառքնտիր 1428 թ.—Տաշեան, Ցուց. 583:

— 9. Մելիք, կին Նորամիրի և մայր Յովհաննէս քահանայի, որ գնեց մի հին Աւետարան, 1433 թ.—Ձեռ. Վասպ. 364:

— 10. Մելիք, կին Գրիգորի և պապի մայրն է Յովհաննէս քահանայի, որ գրել ավեց մի Աւետարան, Մոկաց Փառավանքում, 1455 թ.—Ձեռ. Վասպ. 421:

— 11. Մելիք, երեցակին Միսէոն քահանայի, որի անունով կա մի խաչքար Նոր-Նախիջևանի Ս. Լուսաւորիչ եկեղեցում, 1461 թ.—Չալալ. Բ. 166 > Նոտարք 198: (Շահադիդ նույն անունը կարգում է Լ:միմելիք 1464 թ. տես այս անունը):

— 12. Մելիք մահտեսի, երկրորդ կին Տիվրիկցի ներկարար Գրիգորի և Վորու (խորթ մայր) Գրիգոր արեղայի (Խ 640), որ հիւրդի վանքում, Ստեփաննոս եպիսկոպոսին գրել ավեց մի Աւետարան, 1467 թ.—Ձեռ. Վասպ. 448—9:

— 13. Մելիք, կին Մելքիսեղի և մայր Զաքարիա գրչի, որ Աշոտաձորի Անկիւնեաց վանքում օրինակեց Աւետարանը, 1477 թ.—Ձեռ. Ազուլ. (Արրտ. 1911, 220):

— 14. Մելիք, կին Յովհաննէսի և մայր Հաթուշի՝ կնոջ խոջա Ջոզի, որ գրել ավեց մի Աւետարան, 1490 թ.—Ձեռ. Վասպ. էջ 514:

— 15. Մելիք, կին Ստեփանոս քահանայի և մայր Մովսէս երեցի, որ Աւագ վանքում Գրիգոր արեղային գրել ավեց մի Աւետարան, 1494 թ.—Ձեռ. Բուլղ. (ՀԱ 1937, 576):

— 16. Մելիք, մայր Յովհաննէս սարկավազ գրչի (ԺԵ դար).—Տաշեան, Ցուց. 591:

— 17. Մելիք, կին ոմե հիշված 1507 թ.—Կամենից 161:

*ՄԵԼԷՔԱՅԻՆ, իգ. < արաբ. *melek* *եհրեշտակ* բառից + իսթուրն *ատկին*»: Այնուհետև շիթովելով Մելիք բառի հետ՝ հաճախ դարձել է Մելիքիսթուրն:

— 1. Մելիքիսթուրն, կին Գուռնիբէկի, հավանաբար մայր Զաքարիա Բ կաթուղիկոսի, որ նահատակվեց Աղթամարում

1393 թ. մեռել էր իր որդու նահատակությունից առաջ՝ 1376 թ. — Ակինեան՝ Գեղեցիկ 67 < Աղզազր. հանդ. Ի, 211.

— 2. Մելիքխան, կին Խոթուկէկի, որ գնաց մի Աւետարան 1422 թ. — Կամենից 161, REA 7, 107:

— 3. Մելիքխան, կին խոջա Ստեփաննոսի, որ շինեց Գոնտոսի (Տրապիզոն) Ամենափրկիչ վանքը 1424 թ. — Բժշկեան, Գառմ. Գոնտոսի 83, Նոտարք 75:

— 4. Մելիքխան, կին Սիրամիրի և մայր Սիմէօնի, որոնց բոլորի հիշատակին մի խաչքար է կանգնեցրած Նոր-Նախիջևանի Ս. Լուսաւորիչ եկեղեցում, 1431 թ. — Աղզազր. հանդ. է, 51:

— 5. Մելիքխան, զուտր Միրզայի և կին Ատոմի՝ եղբոր տանուտեր բրուտ Ստեփաննոսի, որ Վանում գրել տվեց մի Աւետարան, 1435 թ. — Ձեռ. Վասպ. 369:

— 6. Մելիքխան, զուտր Ստեփաննոս քահանայի և կին Ազնաւորի. Վանում, Վարդան քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, 1453 թ. — Նոտարք 171, 173:

— 7. Մելիք խոթու, կին՝ ամիրա կամ մելիք Ստեփաննոսի և մայր Զաքարիա Գ (1434—1464) կաթողիկոսի Աղթամարի. անորոշարար հիշված է մի խաչքարի վրա. — Ակինեան, Գեղեցիկ 86 և Հաւաք. 42:

— 8. Մելիքխան, կին Գատրոն Բջնեցու, որ մի Աւետարան ընծայեց Աշտարակի եկեղեցիներին 1478 թ. — Այբարատ 187 և 274:

— 9. Մելիքխան, կին Սաւղաթմիշի և մայր Նուրիջանի, որ Ագուլիսում, Գրիգոր արեղային գրել տվեց մի Յայմաւուրք 1481 թ. — Սմբատեանց՝ Երնջակ 299:

— 10. Մելիքխան, զուտր Զանգուրբանի, որ Կուքի գյուղում գրել տվեց մի Աւետարան՝ 1495 թ. — Սմբատեանց՝ Երնջակ 135:

— Հիշված կան նաև Մալիքխան 1557 թ. (Ձեռ. Վենետ. Ա. 529), Մելիքխան 1581 թ. (Ձեռ. Դաղեան, Բ. 32 ա):

— 11. Շրջված ձեռք ունիք խաչքան մելիք, կին Ներսէս քահանայի և մայր Յակոբ Նետրարեանց գրչի. հիշված է 1464 թ. — Նոտարք 219:

*ՄԵԼԻՔԱՆ, իգ. < արաբ. և melek «հրեշտակ» + խան բառերից. ենթադրում եմ որ գոյություն ունեցել է նախապես (եմմա. վերջ Մելիք). արան ազգացույց է Մալազխան, որ հիշա-

տակված է + 1755 թվին (Սիւրմէեան, Գառմ. Հալեպի աղգ. գեղեցիկ. 41 ա), Կա և Մելիքխան իգ. 1710 թ. (Ձեռ. Հալեպի, Ա. էջ 329):

*ՄԵԼԻՔԱՆ, իգ. < արաբ. և melek «հրեշտակ» + պրս. և nāz «նազանք» բառերից, իբր «հրեշտականազ»: Հիշատակված է ԺԴ դարում:

— Մելիքնազ, կին Սուքիասի և մայր Սարգիս քհ. գրչի, որ Նախալկայի վանքում օրինակեց Աւետարանը, 1320 թ. — Ձեռ. Դաղեան, Բ 30 ա:

*ՄԵԼԻՔՍԹԻ, իգ. < արաբ. և melek «հրեշտակ» + ար. sittli «տիկին» բառերից (Հայագ. 393 համարում է մելիք «թագավոր» բառից):

— 1. Մելիքսի, զուտր Մոկաց Հմայեակ իշխանի և կին Սասնոյ Վիգէն իշխանի՝ որդւոյ Զորատանէլի, 1169 թ. — Քորոս աղբ. Բ. 309—318, Ճանիկեան՝ Հնութ. Ակնայ 77, Հայագ. 393—4:

— 2. Մլքսի, կին Ալէքսի (№ 3), երկուսով կալվածներ Օն նվիրել Հոռոմոսի վանքին, 1266 թ. — Շիրակ 26:

*ՄԵԼԻՔՏԻԿԻՆ, իգ. < արաբ. և melek «հրեշտակ» բառից + ի. տիկին: Մի անգամ գտնում եմ հիշատակված՝

— Մելիքտիկին, զուտր Վարդան քահանայի, Գաւղասի գաշտի Աղպինար գյուղում. «վաղահաս մանկական հասակին փոխեցաւ ի Բրիստոս և խիստ տրամուրթիւն եղև մեզ»: մեռել էր 1331 թվից քիչ առաջ. — Ձեռ. Վասպ. 174 (սխալ տպված Մելեքտիկին):

*ՄԵԼԻ, ար. < հուն. μέλι «մեղր» բառից. այս անունով հայանի է Մելի եպիսկոպոս (որ և Մելիս), որի վկայաբանությունը մտած է Յայմաւուրքի մեջ (Ազգեր. Լիակ. վրջ. սրբ. Ը. 331): Մեր մեջ ավանդված չէ հնից. այժմ կա Մելիան ազգանունը, որ ենթադրում է Մելի անունը: Այս անունը անորոշ ձեռք հիշված է 1321 թվից ուշ (Ձեռ. Քաւր. 33 բ):

*ՄԵԼԻԱՍ, ար. < հուն. μέλι «մեղր» բառից են համարում և ըստ այս Չամչ. Թարգմանում է Մելիկ: Այս անունով գիտենք՝

— Մելիաս կամ Մելիկի գործավոր հայ, որ Աշոտ Ա Գոլիս զնացած ժամանակ իր հետ տարավ մի գնդով. Լևոն Իմաստասէր կայսրը պատերազմ ունենալով Բուլղարների հետ, խնդրեց Աշոտի օգնությունը. Աշոտն էլ տվեց նրան այս Մելիասին, որ իր գնդով միացավ հույն բանակին: Մելիաս շատ քաջություններ գործեց,

բայց հույն բանակը հաղթվելով, ինքն էլ հեռացավ և դնաց Փոքր-Հայքի Լիւզանդիա գավառը, հիմնեց այնտեղ հայկական գաղութ (901 թ.), որ շատ անեց ու զարգացավ: Լևոն կայսրը տեսնելով նրա հաջողութունը, նշանակեց նրան գավառապետ. Մելիտսը հավատարիմ մնաց նրան մինչև իր մահը:—Չամշ. Բ. 706, Տէր Սահակեան, Հայ կայսերք, Ա. 369, 370, 373, 380:

*ՄԵԼԻՆԷ, իգ. < հուն. μελέτιη «հացի» բառից. այս անունով հայտնի է Մելիմե տիկին, որ ունի թղթակցութուն Ծագր Գոնտացու հետ (տես և Մելամիա): Նորամուտ անուն էր Գոլտու. անցյալ դարում:

*ՄԵԼԻՏԷ, ար. < հուն. Μέλιτος, որ և Μελέτιος, Μέλιτος անունից, որ բուն նշանակում է «սեղրաւէտ»: Հնից հայտնի են Մելիտոս՝ երեսուն բռնակալներից մեկը, Մելիտոս՝ ողբերգակ հույն բանաստեղծ, Մոկրատի դատապարտիչներից մեծագույնը: Քրիստոնեության ժամանակ հայտնի են մի քանի հայրեր, որոնցից նշանավոր է Մելիտոս հայրապետ Անտիոքի և անդամ Կ. Պոլսի ժողովի (381 թ.): Հայերենում ունինք իբրև օտար ձև Մելիտոս և Մելիտոն, բայց սովորի հայացյալ են Մելիտ, Մելիտե, Մեղեղի, որոնք տես տակը (Հիւբշ. 335):

— 1. Մելիտոս, նշանավոր եկեղեցական հայր. ծնվել է Փոքր Հայոց Մելիտինէ քաղաքում, ազգով հայ (ըստ Գալադիոսի). ձեռնադրվեց Սեբաստիոյ եպիսկոպոս: Տեսնելով ժողովրդի մեջ ծագած կրոնական խռովութիւնները, քաշվեց Բերիա: Այդ միջոցին Կոստանդ կայսրը Անտիոք եկավ և ուզելով դադարեցնել հերձվածները, ընդհանուրի հավանությամբ պատրիարք դրեց Մելիտոսին (360 թ.): Մելիտոս պատրիարքը շատ նեղութիւններ կրեց Արիոսականների ձեռքից. մի քանի անգամ արտոյվեց Մելիտինէ և Հայաստան, բայց հետո վերադարձավ իբր արքայ Անտիոք, ուր հասցրեց շատ աշակերտներ: Սրանց մեջ նշանավոր է Յովհաննէս Ոսկերբերանը: Թէոդոս կայսր կողմից հրավիրվեց Կ. Պոլսի ժողովին, բայց դեռ ժողովը չվերջացած մեռավ 381 թ.—Աւգեր. Լիակ. վրջ. սրբ. Ը. 287—317, Յուշիկթ Բ. էջ 62:

— 2. Մելիտե, գլխավոր երեց, որ մասնակցել է Շահապիւ վանի ժողովին «444 թ.»—Այրարատ 519, Հայապ. 159: Նույն պիտի լինի հաջորդի հետ:

— 3. Մելիտ եպիսկոպոս Մանազկերտի, անդամ Արտաշատի

ժողովի «449 թ.»—Եղիշ. 22: Նույնը կոչվում է Մելիտե: Կապ. Մանազկերտոյ՝ Փարպ. իգ, որից երևում է թե նույն է՝

— 4. Մելիտե, կաթուղիկոս Հայոց, «յազգէն Մանազկերտեցեացն», հաջորդ Յովսէփ Ա-ի. գահակալեց «452—6 թ.»—Փարպ. կր.—նույնը գրված Մեղիս՝ Արծր. Ա. ժա:

— 5. Մեղիտե (կամ Մեղեղէ), առաջնորդ և վանահայր Արմանի լեռան Յովհաննէս անապատի, 1098 թ.—Ակիրեան՝ Թուղթ Մակարայ 99, 102:

— 6. Մեղիտոն Երևանցի, իր այգու քառորդը ծախեց վարդմբելին, սա էլ նվիրեց Կեչառու Ս. Գրիգոր եկեղեցուն, 1163 թ.—Շահազիզ, Հին Երևանը, էջ 75:

— 7. Մելիտոնոս եպիսկոպոս, առաջնորդ Խարբերդի Արզըլմանի վանքի, 1295 թ.—Տաթև 1927, 182:

— 8. Մեղիտոն, հոգևոր եղբայր Եղբայրիկ գրչի, որ օրինակեց Աւետարանը 1420 թ.—Ձեռ. Վասպ. 322:

— 9. Մեղիտոն, քեռորդի կարապետ Դերջանցու, որ օրինակեց Քարոզգիրքը, Հերմոնի վանքում, 1421 թ.—Ձեռ. Գետերբ. (ՀԱ 1892, 82 բ):

— 10. Մեղիտոն արեղա, միաբան Սեպուհ լեռան Ս. Լուսաւորիչ վանքի, հիշված 1442 թ.—Նօտարք 129:

— 11. Մելիտոն, որդի տանուտեր Առաքելի, որ Յովհաննէս վարդապետին գրել սովեց մի Աւետարան, Գամաղիէլի վանքում, 1469 թ.—Ձեռ. Վասպ. 453:

— 12. Մեղիտոն արեղա, առաջնորդ Բաբերդի Անլոց ուխտի. հակառակ իր ծերացած տարիքին՝ սպասավորում էր գրիչ Մովսէս արեղային, որ գրում էր Աւետարանը 1486 թ.—«էջմիածին» 1944 թ. № 1, էջ 36 բ:

— 13. Մելտոն Արապօղլու, Կեսարացի. ճարտարապետ Օսմանցոց Սուլթան Ահմէտ Գ-ի (1703—30). վերաշինեց Սամաթիոյ Ս. Գէորգ եռեակ եկեղեցիները (1722 թ.), ապա Գալաթի Ս. Հրեշտակապետ եկեղեցին (1729 թ.): Այն ժամանակի Պոլսի ամենից ազդեցիկ հայն էր և Կոլոտ Յովհաննէս պատրիարքի գործակիցն ու աջակիցը:—Կարապետեան՝ Յիշատ. Սամաթ. 259, Ալպոյաճեան, Գատմ. հայ Կես. Բ. 1535, Թորգոմեան՝ Ստամպոլոյ պատմ. Ա. 213, Բ. 493:

— Ուշ ժամանակի հիշատակութիւններ են Մելիտոն 1534 թ. (Ձեռ. Գետերբ.—ՀԱ 1892, 52 ա), 1561 թ. (Ձեռ. Կես. ածած. 51 ա), Մելիտոն 1633 թ. (Ձեռ. Վասպ. 884), Մետոն

քահանա 1657 թ. (Երեմ. չէլ. օրագր. 263), Մելիքա՛ 1659 թ. (անդ 374), Մելիքոն որդի Տուճանի՛ ժէ դար (Տաշեան, Ցուց. 306), Մելիքոն քահանա (Թվականն անհայտ, Արցախ 186) Մելիքոն 1707 թ. և 1742 թ. (Ձեռ. Վասպ. 508, 566):

*ՄԵԼԻԹ, ար. < արաբ. مَلِك melik կամ مَلِك melik «թագավոր» բառից. իբրև անձնանուն գործածական է նաև Իսլամներին մաս. ինչ. Մելիք որդի Եղգին ամիրայի (Մեծոփ. 70). հին սասանազարթությամբ գրվում է Մալիք. սրանից է Մելիքեանց ազգանունը: Ավելին տես Մելիք: Հիշատակվում է ԺԴ դարից սկսած և մինչև այժմ էլ գործածական է:

— 1. Մելիք ոճն, որի տապանաքարը գտնվում է Շամախու Վանքաշէն գյուղի գերեզմանատնում, ԳՃԳ=1354 թ. (Եթե սխալ չի որոշարված փխ. ՌՃԳ=1654):— Բարխուտ. Աղվանից երկ. 204—206:

— 2. Մալիք, հայր Սարխութայի, որ իր դուստրը էսան հոգևորդի ավեց Մովսէս քահանային, 1387 թ.—Յովսէփեան՝ Նիւթեր և ուս. Ա. 45, 61:

— 3. Մելիք մանտեսի, որդի Աստուածաբրի, որ կառուցեց Քէոզոսիայի Ս. Հրեշտակապետ եկեղեցին, 1408 թ. — Кучук-Иоаннесов, Стар. арм. над. 37:

— 4. Մալիք, եղբայր մանտեսի Մուրադի և Յիսաւի, մեծ հորեղբայր Յովհաննէս արքեպիսկոպոսի, որ առաջնորդ էր Բարթուղիմէոս առաքյալի վանից և ստացավ մի Յայտաւուրք 1438 թ.—Ձեռ. Քաւր. 41 ա:

— 5. Մելիք, հիշատակված է Քէոզոսիայի Ս. Գէորգ եկեղեցու գաւթի արձանագրության մեջ 1479 թ.—Բժշկեան, Ճանապ. ի Լեհ. 372:

— 6. Մելիք, անտես Բաբերդի Բերդակ վանքի, 1489 թ.— Manus. brit. mus. 165 բ:

— 7. Մելիք, որդի Սայտունի և թոռն մեծին Աղբասաու, սպաններ և կալվածներ է նվիրել Գանձասարի վանքին, 1499 թ.—Արձ. Շահխաթ. Բ. 374, Բարխուտ. Արցախ 179 (պակասներով):

— 8. Մելիք, եղբորորդի Մանուէլ քահանայի, որ Գեղարքունեաց կած գյուղում, Յովհաննէս Արծկեցուն գրել ավեց մի Ճաշոց (Ժժ դար).—Ձեռ. Սեան. 18:

— Մելիք անունը հիշված է նաև մի քանի անթվական ար-

ձանագրությանց մեջ, ինչ. Մելիք ձեռով (Արցախ 407), Մելիք (Կրպէ, Կարս քաղաք 30):

— Ուշ ժամանակի հիշատակարաններից են Մէլիք երեց 1534 թ. (Ձեռ. Վասպ. 647), Մէլիք 1575 թ. (անդ 688), 1579 թ? (անդ 690), 1582 թ. (անդ 696), 1602 թ. (անդ 802), 1605 թ. (Քորոս աղբ. Բ. 342), 1610 թ. (Ձեռ. Վասպ. 837), 1615 թ. (Ձեռ. Սեր. = ՀԱ 1927, 41):

— Անթվական են, բայց իբրև արական են հիշված Մելիք երեց! (Ձեռ. Վասպ. 618), Մելիք (անդ 127), նաև ուրիշ անունների հետ իբրև մակդիր՝ Մելիք Սօսուն, ապա Մելիք Սօսուն և վերջն էլ պարզապես Սօսուն՝ 1707 թ. (Ձեռ. Վասպ. 507—8), Մելիք Ստեփանոս (հրգևոր հայր), քիչ վերջը Մելիք Ստեփանոս 1291 թ. (Սարգիսեան, Տեղագր. 268):

*ՄԵԼԻԹԱՂԱ, հիշված է 1653 թ. իբր իգ! (Ձեռ. Ազուլ== Արբու. 1911, 563), ինչպես որ սրա հակառակ էլ կա Մելիքազ իբր ար! 1578 թ. (Ձեռ. Վասպ. 9):

*ՄԵԼԻԹԱՅ, իգ. < արաբ. مَلِكَة melika (կամ melike) «թագուհի» բառից: Հնագույն վկայությունը ունինք ԺԳ դարից: Ավելի հին տես Մլիք:

— 1. Մելիքա (սեռ. Մէլիքայի), կին Պօղոս երեցի, որ սասցոզն է Վենետիկի Դ մեծ ճառընտրի, հավանաբար ԺԳ դարից.— Ձեռ. Վենետ. Բ. 132:

— 2. Մելիքայ խաթուն, կին խօճայ Ստեփաննոսի, որ շինեց Տրապիզոնի Ամենափրկիչ վանքը, 1424 թ.—Արձ. Բժշկեան, Գատմ. Գոնտ. 83 > Նօտարք 75:

— Հիշված կան նաև Մելիքայ՝ 1311 թվից ուշ գրված անթվական մի հիշատակարանում (Ձեռ. Քաւր. 73 ա) և մի ուրիշ Մելիքայ՝ հիշված նույնպես անթվական մի հիշատակարանում (Ձեռ. Վենետ. Բ. 132):

*ՄԵԼԻԹԲԷԳ, ար. < արաբ. مَلِك beg «իշխան, թագավոր» —Քրք. مَلِك beg բառերից: Հիշված է ԺԶ—ԺԷ դարերում. այսպես Մելիքբեգ 1559 թ. (Սիսական 182), 1575 թ. (Սիսական 69, Կրպտ. եպս. Դօփեանք 189), Մելիքբեկ 1626 թ. (Ձեռ. Դադեան, Բ. 32 բ), 1667 թ. (Ձեռ. Նոր-Բայազ. 3 բ), 1490 թվից ուշ անթվական մի հիշատակության մեջ (Ձեռ. Սեան. 6 ա):

— Մելիք-բեգ Հասան-Ջալալեան, որդի Մելիք Ալլահվերդի Ա. ի. իշխան Ուսչենի. հաջորդեց իր հոր. սրա որդին է Գանձա-

աարի Յովհաննէս կաթողիկոսը, որ սպանվեց Շուշի բերդի Իբրահիմ խանից (1786 թ.).—Բաճճի, Խամսայի մեխիքութ. 21:

*ՄԵԼԻԲՁԱԴԷ, ար. < արաբ. مَلِك melik «իշխան»+պրս. zāde «մուսուլման» բառերից և նշանակում է «իշխանածին»: Հիշատակված է 1604 և 1613 թվերին (Ձեռ. Վասպ. 813, 846). ուստի և ԺԶ դարից. մյուսները անթվական են (Թորոս աղբ. Բ. 273, Ձեռ. Վասպ. 158, Ձեռ. Թաւր. 67 ր). գրված է Մեխիքաւս 1817 թ. (Ազգապ. 3431):

*ՄԵԼԻԲՁԱՐ, իգ. < արաբ. مَلِك melik «թագավոր»+պրս. zār մասնիկով? կամ zar «սուկի» բառով? Հիշված է մի անգամ 1630 թ. (Թորոս աղբ. Բ. 451): Երկրորդ անգամ հիշված է Ձեռ. Թաւր. 67 ր անթվական մի հիշատակութեան մեջ՝ սեռ. Մեխիքաւոյ: ձևով, որ հրեի արական է:

*ՄԵԼԻԲԻԱՆ, ար. < արաբ. مَلِك melik «իշխան»+պրս. xān հոմանիշից. հիշված է 1651 թ. (Սմբատեանց, Գեղարքունի 531), Հմմտ. Մեխիքաւս:

*ՄԵԼԻԲԻԱՂԱՐ, ար. < արաբ. مَلِك melik «իշխան»+نَازِ nazar «նայվածք» բառից. հիշված է 1224 թվից ուշ գրված անթվական մի հիշատակարանում (Թորոս աղբ. Բ. 274):

*ՄԵԼԻԲԵԱՆ, ար. < արաբ. مَلِك melik «թագավոր»+հոմանիշ պրս. šāh բառերից: Հայանի է ԺԱ դարում Մեխիքաւս, որդի Ալիսաղանի, Թագավոր Սելջուկեանց, որ ամբողջ Հայաստանը իր իշխանութեան տակ առավ (1086—1092 թ): Նույնանուն ուրիշ տասը իշխաններ տես Justi 203 ա: (Այս անունը Justi մեկնում է արաբ. malak «հրեշտակ» բառից, որ ապա ազգավորով դարձել է malik «թագավոր»):

— 1. Մեխիքաւս. եղբայր Մկրտիչ քահանայի, որ ստացավ մի ձառն 1223 կամ 1261 թ.—Տաշեան, Յուց. 20 ր:

— 2. Մեխիքաւս Թիւրքարձեցի (Եկեղեցաց գավառ), իր որդի Ստեփանոս քահանայի և իր թոռ Սարգսի համար, Ներսէս արեղային գրել տվեց մի Աւետարան, 1335 թ.—Bodleian 5:

— 3. Մեխիքա մղտեսի, որդի Փանիկի և հորեղբայր Խղբըշահի, որ Կեսարիայում, Յովհաննէս Երզնկացուն գրել տվեց մի Աւետարան, 1476 թ.—Rapport Belgique 34:

— 4. Մեխիքա (սեռ. Մեխիքի), եղբայր Խաչատուր և Յակոբ արեղաների, ստացող (ԺԵ դարից հետո).—Ձեռ. Թաւր. էջ 42—43:

— 5. Մեխիքա մանտեսի, հայր մղտեսի Մանուկի, որ Կե-

սարիայում գրել տվեց մի ձառն 1484 թ.—Ալպոյանեան, Պատմ. հայ Կես. Բ. 1849:

— Մեխիքաւս հիշված է նաև 1605 թ. (Թորոս աղբ. Բ. 343), 1623 թ. (Սիսական 178):

*ՄԵԼԻԲՁԱՆ, ար. < արաբ. مَلِك melik «թագավոր»+պրս. jihān «աշխարհ» բառերից, այն է «թագավոր աշխարհի»: Մի անգամ հիշատակված է 1334 թ. կրճատ Մլխաշեան ձեզով (Թորոս աղբ. Բ. 375):

*ՄԵԼԻԲՁԱՆ, կազմված է վերի Մեխիք բառից+չան «հոգի, հոգյակ» փաղաքշականով: Ինչպես Մեխիք, նույնպես և Մեխիքեան գործածական է թե ար. և թե իգ: Իբրև արական հիշված է ԺԶ դարից. այսպես Մեխիքեան 1595 թ. (Ձեռ. Վեներտ. Ա. 695), Մեխիքեան 1596 թ. (Ձեռ. Վասպ. 749), Մեխիքեան ԺԸ դարից (Այրարատ 305, Արք. կրտ. 11, 61), հատկապես 1735 թ. (Ձեռ. Սեան. 12 ա): Իսկ իբր իգ. ունինք՝

— Մալիքեան, դուստր Սաւղաթմիշի և քույր Նուրիճանի, որ Ազուլիսում գրել տվեց մի Յայսմաուրբ 1481 թ.—Սմբատեանց՝ Երնջակ 299:

*ՄԵԼԻԲՈՒԼԹԱՆ, ար. < արաբ. مَلِك melik «թագավոր» և سُلْطَان sulṭān հոմանիշներից բարդված, ինչպես է նաև Մեխիքաւս: Հիշատակված է ԺԵ դարում:

— Մեխիքաւթեան, եղբորորդի Խոնտքար տիկնոջ, որ Խորոտկայ վանքում գրել տվեց Աւետարանը, 1490 թ.—Ձեռ. Նոր-Բայազ. 23 ա:

*ՄԵԼԻԲԻ, ար. < եբր. מַלְכִּיָּה Malkiā անվան հուն. Μελχί'α տառադարձութունից: Մ. Գրքում գործածված է Մեղիթա ձևով և չկա այս անունով մի նշանավոր անձ: Անկանոն գրքերից հիշվում են Մեղիթ Թագավոր Սաղիմայ և Մեղիթ հորեղբայր Մաթիամ Աստուածածնի (Տաշեան, Յուց. 566 և 184):

— Մեղիթ, եղբայր Մեղիքսեղեկ քահանայի, Սանահինում 1421 թ.—Տաշեան, Յուց. 873:

— Ավելի ուշ հիշված են Մեղիթ 1611 թ. (Սմբատեանց, Երնջակ 243) և Մեղիք (տպված է սեռ. Մեղիքսեղեկ) 1666 թ. (Ձեռ. Վասպ. 926):

*ՄԵԼԻԲԻՍԵԴԵԿ, ար. < եբր. מַלְכִּי-סֵדֵק Malki-Sedek անվան հուն. Μελχί:σεδέκ տառադարձութունից: Այս անունով հայտնի է Մեղիքսեղեկ քահանայի՝ արքայ Սաղիմայ, քահանայ Աստուծոյ բարձրելոյ, որ ընդունեց և օրհնեց Աբրահամին (Մն.

ժգ. 18): նշանակում է «Թագավոր արդարութեան» (եբր. *šedek* «երբավունք, արդարություն» բառից). հմմտ. «Մելքիսեղեկ... նախ Թարգմանի Թագաւոր արդարութեան, ապա Թագաւոր Սաղիմայ, որ է Թագաւոր խաղաղութեան» Եբր. է. 2.—«Մելքիսեղեկ Թագաւոր Սաղիմայ, որ Թարգմանի Թագաւոր արդարութեան և կամ խաղաղութեան» Կնիք հաւ. 255.—«Մելքիսեղեկ Թագաւոր ասի և սեղեկն արգար և կամ քահանայ՝ ի խորհուրդ Տեառն մերոյ» Միխ. աս. (Բ տպ.) յդ. քհ. էջ 6:—Նույն ձևով կրկնում է Տաթև. ոսկրի. 193 և հարց. 50: Մեր մեջ այս անունը ձևափոխվելով հաճախ դառնում է սխալմամբ Մելիսեղեկ, Մելիսեղեկ, Մելիսեք, Մելիսեք: Ծաղրաբար ասված է «այս Մելքիս և ոչ Սեղեկս» Դրնդ. 76:—Այս անունը մեր մեջ սկսած է հիշատակվել ժԲ դարուց և այժմ էլ կենդանի է:

— 1. Մելիսեղեկ եպիսկոպոս, Մշոյ Ս. Կարապետի վանքում կանգնեցրել է մի խաչքար 1212 թ.—Տըվըլէ, Ուղև. ի Փ. Ասիա, Վիեննա 1892, էջ 55:

— 2. Մելիսեղեկ. որդի Գեշի և եղբայր Յովհաննէս աւագերեցի, որ գնեց մի ժողովածու. 1225 թ.—Շողակաթ 189:

— 3. Մելիսեղեկ քահանա, որի սրդի Յակոբի հիշատակին Միմէոն գրիչը գրեց մի Աւետարան, 1280 թ.—Ձեռ. Կարին. 16:

— 4. Մելիսեք, միաբան (կամ Թերևս վանահայր) Վանեկանից 1286 թ.—Սմբատեանց, Գեղարքունի 568 (Սիսական 61 ունի նույն արձանագրությունը, բայց չի հիշում Մելիսեքիին):

— 5. Մելիսեք, միաբան Խորձեանի Խլպաշի վանքի 1336 թ.—Նաթանեան, Արուսր Հյստնի 152:

— 6. Մելիսեղեկ միայնակեաց, մեծ ջանքով միջնորդ հանդիսացավ Քրիստոստոս կրոնավորի և գրիչ Ստեփանոս քահանայի միջև՝ արտագրելու համար Աստուածաշունչը, Սուր՝ խաթ 1352 թ.—Ձեռ. Վասպ. 7:

— 7. Մելիսեք քահանա ոմե, գրել տվեց մի ժամագիրք և Տաղարան, 1372 թ.—Ձեռ. Հալէպի, Ա. 196 (հրատարակիչը 100 տարի սխալ է հաշվել՝ դնելով ՊԻԱ=1472):

— 8. Մելիսեքեկ քահանա, ծաղկող. Բջնիի արքեպիսկոպոս Մանուէլի պատվերով ծաղկեց մի Աստուածաշունչ, 1368—75 թ.—Տաշյան, Յուց. 259:

— 9. Մելիսեղեկ Վանեցի, նոր նահատակ. աշխարհական անձ էր, կրոնական կրթությունից զուրկ. «ոչ ի դուռն եկեղեցւոյ անեալ և ոչ առ ոտս քահանայից կացեալ և ոչ ի լուր աստ»

ուածային գրոց պատուիրանացն սովորեալ, այլ ի սունս այլազգեաց անեալ և ի վարս նոցին վարժեալ, առ ոտս անօրինաց կացեալ և նոցին օրինակացն հմտացեալ»: Զրպարովելով մի թուրք աղջկա գերեզմանապղծության մեջ, չարչարանքի մատնըվեց: Առաջարկեցին հավատքը ուրանալ և աղատվել: Ի՛այց նա մերժեց և նահատակվեց «1403 թ».—ուղ. Մելիսեղեկ, Մելիսեղ, Մելիսեք՝ Յայսմ. յուլ. 10.—սեռ. Մելիսեղեկի՝ անդ.—Նոր վկ. 198—204, Նօտարք 22:

— 10. Մելիսեք քահանա, հայր Ստեփաննոս քահանայի, որ Խրզանում, Մոզես վանահոր համար օրինակեց Աւետարանը, 1404 թ.—Նօտարք 23:

— 11. Մելիսեղեկ գրիչ. Խրզանում օրինակել է Գր. Տաթևացու Քարոզգիրքը, ՊՄԳ=1404 թ.—Ձեռ. Կարին. 216 (տպ. ՊՃԳ, ուղղելի ՊՄԳ):

— 12. Մելիսեղ, որդի Տիրացու քահանայի. գրիչ. Բաղէշում օրինակեց մի Քարոզգիրք, 1410 թ.—Նօտարք 37:

— 13. Մելիսեք, որդի Համազասպի և եղբայր Վարդանէս արեղայի, որ Արծրունեաց գավառի Կոճերաց վանքում օրինակեց Գանձարանը, 1412 թ.—Manus. brit. mus. 120 ր:

— 14. Մելիսեք գրիչ. Ափիսցիիս գեղաքաղաքում օրինակել է Շարականը՝ 1412 թ.—Ձեռ. Կարին. 175:

— 15. Մելիսեք վանահայր Տէր Յուսկան որդու վանից, 1414 թ.—Ձեռ. Դաղեան, Ա. 62 ա:

— 16. Մելիսեք Երզնկացի, աշակերտ Սարգսի, ապա Գրիգոր Տաթևացու († 1410 թ), երբ նա ուսուցանում էր Մեծոփի վանքում: Թովմա Մեծոփեցու դասընկերն է. մյուս ընկերները անս Սարգիս բարունապետ:—Յայսմ. ապր. 27, Մեծոփ. 51, 52:—Տես № 19:

— 17. Մելիսեք, այլ աշակերտ Սարգիս վարդապետի Սուխարայ վանից, դասընկեր Թովմա Մեծոփեցույ.—Ազգապ. 1949:

— 18. Մելիսեք սարկավագ, որդի Ստեփաննոս քահանայի և հանգուցյալ եղբայր Կարապետ քահանայի, որ օրինակեց Աւետարանը Վանում, 1418 թ.—Նօտարք 37, Ձեռ. Վասպ. 309, էջ 369:

— 19. Մելիսեք վարդապետ, առաջնորդ Բերկրիի «Տէր Յուսկան որդի» վանքի, 1420 թ.—Նօտարք 61 (որ կարծում է թէ նույն է № 16:

- 20. Մելիքիսեղ, կուսակրոն քահանա, միաբան Սանահնի վանուց, ստացավ, ծաղկեց և կաղմեց Մանրուսմունքը 1421 թ.—Տաշեան, Ցուց. էջ 873:
- 21. Մելիքսեք կրոնավոր, միաբան Կոստի վանից, 1422 թ.—Նոտարք 68:
- 22. Մելիքսեք վարդապետ, առաջնորդ Բերկրիի եղավանք գյուղի Ս. Ստեփանոս և Ս. Վարդանանց վանքի, 1422 թ.—Ձեռ. Վասպ. 349, Նոտարք 70:
- 23. Մելիքսեքի կրոնավոր, որդի Պէկի. Հարանց վարքը տվեց Ղաղար գրչին արտագրելու, որին օգնում էր նաև Թուղթ կոկելով, Տրապիզոն 1422 թ.—Ձեռ. Դաղեան, Ա. 58 ա:
- 24. Մելիքսեղի, որդի Մատթէոս քահանայի՝ հղբոր Սիմէոն ճգնավորի, որ ճգնում էր Ընկուզապոս կամ Կոթիփորոյ վանքում, 1427 թ.—Նոտարք 85:
- 25. Մելիքսեք, առաջնորդ Կողունց վանքի 1428 թ.—Տաշեան, Ցուց. 58³:
- 26. Մելիքսեղ արեղա, որդի Ասաղի, Ամարասում Մանուէլ քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, 1428 թ.—Սմբատեանց՝ Երնջակ 253:
- 27. Մելիքսեք, որդի Արիստակէս երեցի, որ ստացավ մի Աւետարան 1435 թ.—Ձեռ. Թաւր. 13 բ:
- 28. Մելիքսեղ, որդի Յովհաննէս քահանա Գանձակեցու, որ Տփղիսի Կրծանիս գյուղում օրինակեց Գանձարանը, 1436 թ.—Ձեռ. Դաղեան, Ա. 27 բ:
- 29. Մելիքսեք, վանահայր Կարմիր վանքի և առաջնորդ Չմշկածագի, 1436 թ.—Նոտարք 108:
- 30. Մէլէխէք, որդի Սաշատուրի՝ եղբոր տանուտեր Դաւթի, որ Թացու գյուղում գրել տվեց մի Աւետարան, 1437 թ.—Ձեռ. Վասպ. 379—380:
- 31. Մելիքսեք, որդի Յովհաննէս քահանայի և եղբայր Կարապետ (№ 205) գրչի, որ Արճէշում գրել է մի Յայսմաուրք 1437 թ.—Նոտարք 111:
- 32. Մելիքսեղ երեց. Մշու Առաքելոց վանքից Թալանված սրբություններից մի մասը ազատեց քրդերից, 1439 թ.—Չարբ. Բրզմ. 150, Հայասպ. 549:
- 33. Մելիքսեք, հայր Հայրապետ կրոնավորի, որ Քաջբերանեաց Չորավանքում գրել տվեց մի Աւետարան, 1449 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 691:

- 34. Մելիքսեք սարկավագ, որդի Ստեփանոս քահանայի և հանգուցյալ եղբայր Կարապետ երեց գրչի, որ Վանում, Փաշայ տիկնոջ համար օրինակել է Աւետարանը 1451 թ.—Ձեռ. Վասպ. 412:
- 35. Մելիքսեք երեց, որդի Յախրկան, գրիչ. Աւան գյուղում օրինակեց Գանձարանը, 1453 թ.—Bodleian 134:
- 36. Մելիքսեք, որդի մահտեսի Շահփաշայի, որ ետ գնեց ու նորոգել տվեց գողացված մի Աւետարան, Վան 1453 թ.—Ձեռ. Վասպ. 136, Նոտարք 171 (վերջինս կրճատած):
- 37. Մելիքսեք. նորընծա կրոնավոր, ծաղկող. առաջին անգամ ծաղկեց այն Գանձարանը, որ Աւան գյուղում գրեց Մելիքիսեք երեցը, 1453 թ.—Bodleian 145:
- 38. Մելիքսեք կրոնավոր, միաբան Վարազայ վանքի, 1454 թ.—Նոտարք 175—6:
- 39. Մելիքսեք. հորեղբորորդի տանուտեր Մանկտաւագի, որ Մցի գյուղում գնեց մի Աւետարան, 1455 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 582:
- 40. Մելիքսեք. հայր Մարտիրոս քահանայի, որ Բասնի Սպիտակ վանքում, Մովսէս արեղային գրել տվեց մի Աւետարան, 1455 թ.—Նոտարք 180:
- 41. Մելիքսեք քահանա, հայրապետ Բասնի Սպիտակ վանքի, 1455 թ.—Նոտարք 180:
- 42. Մելիքսեղ կրոնավոր, Վանում Կարապետ երեցին գրել տվեց Մայր Մաշտոցը, 1458 թ.—Թորոս աղբ. Բ. 479, Նոտարք, էջ 188:
- 43. Մելիքսեղ քահանա, Շատուան գյուղում (Թշտունիք), Թումայ կրոնավորի պատվերով օրինակեց մի Գանձարան, իբր նվեր Ս. Յակոբայ վանքին 1458 թ.—Նոտարք 189:
- 44. Մելիքսեք արեղա, որդի Գուգարի, աշակերտ Սարգսի, վանահայր եղավ Երբրան վանքի, որ գանազան շինություններով զարդարեց, և վանքի համար գրել տվեց մի Յայսմաուրք, Սաշատուր Ուրծեցու ձեռքով 1460 թ.—Այրիվ. 16 բ, «Էջմիածին», 1945 թ. մայ. էջ 18 բ:
- 45. Մելիքսեղ, ավագերեց Բաղէշի, 1461 թ.—Նոտարք, էջ 199:
- 46. Մելիքսեք կրոնավոր, հանգուցյալ որդի խոջա Խաչատուրի, որ իր կնոջ՝ Սուլթանխաթունի հետ մի Աւետարան

գրել տվեց Յովհաննէս քահանային, Արճէշ 1462 թ.—Ձեռ. Վասպ. էջ 438:

— 47. Մեխիսեղեկ, միաբան Յովհաննավանքի 1464 թ.— Այրարատ 172:

— 48. Մեխիսեղ, միաբան Խորձենի Խլպաշի վանքի, 1464 թ.—Նօտարք 218, Թորոս աղբ. Բ. 341:

— 49. Մեխիսեք, որդի Աստուածատուր Գառնուկ քահանայի և հանգուցյալ եղբայր Ներսէս արեղայի, որի միջնորդութեամբ Ստեփանոս գրիչը օրինակեց Աւետարանը՝ Տիվրիկի Վաւարը գյուղում, 1469 թ.—Ձեռ. Վեներ. Ա. 752=Թորոս աղբ. Բ. 364:

— 50. Մեխիսեք քահանա, հայր Յովհաննէս գրչի, որ Ս. Թովմայի վանքում օրինակեց Աւետարանը Փաշայի պատվերով, 1471 թ.—Ձեռ. Վասպ. 464:

— 51. Մեխիսեք քահանա, որդի նախորդ Մեխիսեք քահանայի.—անդ:

— 52. Մեխիսեղեկ արեղա Երուսաղէմում, հիշված 1473 թ.—Տաշեան, Տուց. 449:

— 53. Մեխիսեք քահանա, որդի Ազների, որ գրել տվեց մի Աւետարան, Աշոտաձորի Անկիւնեաց վանքում, 1477 թ.—Ձեռ. Ագուլ. (Արրտ. 1911, 219):

— 54. Մեխիսեղ, հայր Զօքարիա գրչի, որ Աշոտաձորի Անկիւնեաց վանքում օրինակեց Աւետարանը, 1477 թ.—Ձեռ. Ագուլ. (Արրտ. 1911, 220):

— 55. Մեխիսեք կրօնավոր, որդի Ղազարի, աշակերտ Մկրտիչ վարդապետի. գրիչ. Հալէպում օրինակեց Աւետարանը՝ պորոն Տարածի համար, 1478 թ.—Ձեռ. Հալէպի, Ա. 96 ր:

— 56. Մեխիսեղ պարոն, շնորհեց Աւետարանի օրինակը, որից օրինակեց Զօրվար գրիչը Տիւրիկում, 1480 թ.—Թորոս աղբ. Ա. 231:

— 57. Մեխիսեք երեց, գրիչ. օրինակել է Աւետարանը, Գուգարաց Ուխտիք գավառում, 1483 թ.—Ձեռ. Բերիւնի, 7 ր:

— 58. Մեխիսեք քահանա, որդի Յովհաննէս քահանայի, գրիչ. Բաղէշում, Սարգիս քահանայի համար օրինակեց Յայտաւարքը, 1484 թ.—Rapport Belgique 38, 40:

— 59. Մեխիսեք ավագերեց Ոստան քաղաքի, 1486 թ.— Ձեռ. Վասպ. 502:

— 60. Մեխիսեղ եպիսկոպոս, որի ձեռքով Բաղիշեցի Կիրակոս (Ձ 141, 150) երեց Հարջոյնցը մի Աւետարան նվիրեց Կո-

պուտ գեղի Մծբնայ Ս. Յակոբ վանքին, 1487 թ.—Ձեռ. Վասպ. 115:

— 61. Մեխիսեղ երեց, նույն Բաղիշեցի Կիրակոս (Ձ 141, 150) Հարջոյնց երեցի ազգականներից մեկը, 1487 թ.—Ձեռ. Վասպ. 116:

— 62. Մեխիսեք գրիչ. օրինակեց Աւետարանը՝ Գուգարաց Ս. Կարապետ վանքում, 1491 թ.—Թորոս աղբ. Ա. 121:

— 63. Մեխիսեք եպիսկոպոս Մշու Ս. Կարապետ վանքի 1496 թ.—Յովսէփեան, Մի էջ հայ արուեստի 43, 45:

— 64. Մեխիսեք, որդի Կիրակոս քահանայի, որ Ամ գյուղում օրինակել տվեց Աւետարանը, 1497 թ.—Ձեռ. Նոր-Բայազ. էջ 16 ր:

— 65. Մեխիսեք կրօնավոր, հիշված է Աղբակեցի Մարգարա գրչի (Ձ 57) ուսուցիչների շարքում, 1498 թ.—Ձեռ. Վասպ. էջ 528:

— 66. Մեխիսեք, գրիչ. օրինակեց Աւետարանը՝ Խաչատուրի և նրա կին Սալչուկի պատվերով, 1500 թ.—Ձեռ. Նոր-Բայազ. էջ 29 ր:

— 67. Մեխիսեղ, որդի Աւետիք քահանայի. նորրնձա քահանա էր Մելքիսեղը, երբ հայրը գնեց նրա համար Բարսեղ գրչի օրինակած Աւետարանը, 1500 թ.—Ձեռ. Հալէպի, Ա. 68 ր:

— 68. Մեխիսեք Արաշեցի, կաթուղիկոս Աղվանից. նստել է 1593 թ. իբրև հաջորդ Արիստակէս Գ Բոլատակեցու. իրեն էլ հաջորդել է Սիմէոն Գ 1596 թ. (Ջամբո 78 և Ձեռ. Դաղեան, Ա. 89 ր): Բայց ըստ Բարսիւտ. Պատմ. աղվ. Բ 62՝ Շմաւոն Բ մեռել է 1611-ին, ապա նստում է Արիստակէս Գ Բոլատակեցին, ապա Մելքիսեթ, որին էլ հաջորդում է Սիմէոն Գ Բոլատակեցին 1522 թ.:

— 69. Մեխիսեղեկ Գառնեցի, կաթուղիկոս էջմիածնի «1593—1626 թ»։ աթոռակից էր Դաւիթ Դ կաթուղիկոսին, սկսած «1593 թվից»։ Բայց իբրև կաթուղիկոս հիշատակված է 1570 թ. ժամանակակից մի հիշատակարանում՝ Թորոս աղբ. Բ. 385, ապա 1590 թվին (Ձեռ. Վասպ. 715), ինչպես և 1591 թ. (Ձեռ. Վասպ. 719): Շատ վատ անուն է թողել մեր եկեղեցական պատմութեան մեջ: էջմիածնի պարագերը հատուցանելու համար ժողովաբարութեան գնաց Պոլիս, ուր մի տարի պատրիարքութեան առաջնորդն էր 1599 թ. հետո, հեռացվեց «1600 թ»։ Գալով էջմիածին, նույնպես մերժվեց և իր տեղը կարգվեց Գրիգոր ԺԿ: Մելքիսեղեկը անցավ Սպահան, ներկայացավ Շահաբասին և նրա բա-

նակը առաջնորդեց Հայաստան: 1605 թվին գերի տարվեց Սպահան, բայց փախչելով՝ դարձավ Երևան, անխնամ թողնելով աթոռը: 1610 թվին հպատակութեան թուղթ գրեց Հոռմի Պողոս Ե պապին: Վաճառելով էջմիածնի հարստութունը և վանքերի մասունքները, հրավիրեց բոլորի զզվանքը: Փախավ Լեհաստան, ուր և մեռավ «1626 թ».—Առաք. պտմ. 2, 3, 8, 10, 14, 18, 134, 137, 153—175, 207, 211—6, 223—9, 279—281, 332, 338—9, 2քր. սարկ. Ա. 53. Ալիշան՝ կամենից 126, 137, 179, 239. Զարբ. թրգմ. 144. Իր թղթակցութունը պապի հետ տես Պալճեան 161 կն, իր կոնդակն առ Լեհահայս տես կամենից 239. Իր դեմ գրված մի թուղթ տես Թորոս աղբ. Բ. 280—293.—Չամչ. Գ. 534—631. Ազգապ. 2287—2378:

— 70. Մելիխեթ վարդապետ Երևանցի. Վժան գյուղից. Ամրդուռ վանքում աշակերտեց Ներսէս վարդապետ Մոկացուն. հետեւեց նրան Սիւնեաց Հարանց մեծ անապատը և Լիմ անապատը, ուր ապրելով ճգնական կյանքով, գրեթե ինքնագլուխ սովորեց քերականական և փիլիսոփայական ուսումունքները: Անցնելով էջմիածին, եղավ քարոզիչ և ուսուցիչ, և իր 15 տարիների ուսման արդյունքը ավանդեց իր աշակերտներին: Սրանց մեջ նշանավոր հանդիսացավ Սիմէոն Զուղայեցին: Մեռավ և թաղվեց Կոզեռում, «1631 թ».—Գրել է Պատմութիւն Յովհաննու եպիսկոպոսի.—Առաք. պտմ. 301—9, Հայապ. 133, Շահազիզ՝ Հին Երևանը 187, 244:

— 71. Մելիխեդեկ եպիսկոպոս, կոչված Սուպհի շախիր (աշուղ կամ բանաստեղծ). պատրիարք Գոլսի. հաջորդեց Եփրեմ Ղափանցուն «1698 թ»։ մի տարուց զահընկեց եղավ և իր տեղ նստավ Մխիթար «1699 թ»։ հաջորդ տարին Մխիթարը ընկավ և Մելիքիսեդեկը նորից զահ բարձրացավ «1700 թ»։ պաշտպանելով երեք կաթողիկ հայ աքսորական քահանաների, ինքն էլ պետութեան կողմից կասկածի ենթարկվեց և զահագուրկ լինելով բանտարկվեց «1701 թ»։—Չամչ. Գ. 727—9, Ազգապ. 2683, 2694, 2700:

*ՄԵԼԻՔՈՆ, ար. այս անունով հայտնի է մին այն երեք մոգերից, որոնք եկան երկրպագելու նորածին Յիսուսին: Միլքոնը համարվում է թագավոր Պարսից (Անկ. գիրք նոր կտ. էջ 19 և 42. Մխ. այրիվ. 59), նրա երկու մյուս ընկերներն են Գասպար և Բաղդասար: Ավելին տես Գասպար: Այս երեք անունները զանազան լեզուներով շատ տարբեր ձևեր ունին. սրանցից

հայերենին ամենամոտիկ ձևերն են՝ լատ. Melchior, Gaspar, Balthasar, արեքսանդրեան Melichior, Gathasar, Bithisarea, վրաց. Melikona, Wiscara, Walastar (տես Սարգիսեան, Երեք թագաւոր մոգերու զրոյցն, Վենետիկ 1910, էջ 28): Սրանցից Մելքոն մեկնվում է եբր. מֶלֶךְ מֵלֶךְ melek or «թագաւոր լուսոյ», որ վերջատառի շփոթութեամբ Դ=Յ) կարելի է կարդալ Մելքոն: Հայերենում ունինք Մելքոն, Մելքոն և Մելքում ձևերով: Առաջին ձևի հնագույն հիշատակութունը 1194 թվից է. իսկ վերջին ձևի հնագույն հիշատակութունը 1554 թվից: Միջին ձևը Մելքոն ավանդված է 1578 թ. (Սիսական 72): Մելքոն և Մելքում գործածական են մինչև այժմ. սրանցից են Մելքոնեան և Մելքումեան ազգանունները: Մելքում սովորական է Հնդկահայոց մեջ: Թե Մելքոն և Մելքում միևնույն են՝ հաստատում է անթվական մի հիշատակարան (Ձեռ. Վենետ. Ո. 410, գրված 1351 թվից ուշ), ուր հիշատակվում են Գասպար և Մելքում անունով երկու եղբայրներ:—Առանձին տես Մլքան և Մուլուքան:

— 1. Մելքոն, մերձավոր Սմբատի որդի Պալաթի, որ չինեց Հաղարձնի վանքի մի եկեղեցին 1194 թ.—Սմբատեանց, Գեղարքունիք 182:

— 2. Մելքան, «թագաւորազն պարոն, իշխան կամ ամիրայ» Լևոն Բ և Հեթում Ա թագավորների սերնդից. Շնորհայու մեռոնի շիրը և ուրիշ մասունքներ հանձնել է Պարբերդի Պուլէ վանքի առաջնորդ Միքայել արքեպիսկոպոսին 1355 թ. նա էլ թաղել է Ս. Գէորգ վանքում. 1839 թվին գտնվել են վանքի նորոգութեան ժամանակ (խարդախութուն և կեղծիք):—Թորոս աղբ. Բ. 351—3, Ալիշան՝ Շնորհ. 455, Տաշեան՝ Ցուց. 1040:

— 3. Մելքոն, որբայալ որդի Կարապետ (X 202) երեց գրչի. Նիշված է 1435 թ.—Ձեռ. Վասպ. 369:

— 4. Մելքոն որդի Սմբատի, հիշված է 1476 թ.—Տաշեան, Ցուց. 915:

— 5. Մելքոն խոջա, որդի խոջա Յովհաննէսի. կինն է Թուրքանդա, որդիքն են Թարխան, խոջա Յովհաննէս և Յովսէփ. ինքը չորհրդոր թոռն է խոջա Յովսէփի. որ Տարօնի իշխանն էր և Մուշում գրչի տվեց մի Աւետարան 1479 թ.—Ձեռ. Սեբ. = ՀԱ 1925, 263:

— 6. Մելքոն, մերձավոր Սարգիս քահանայի, որ Բաղէշում գրել տվեց մի Յայսմաւուրք՝ 1484 թ.—Rapport Belgique 39:

— Ուշ ժամանակի հիշատակութիւններ են Մալբուս 1554 թ. (Manus. brit. mus. 193ա), Մելբոն 1557 թ. (Ձեռ. Վասպ. 659), Մելբոն 1578 թ. (Սմբատեանց՝ Գեղարքունի 610), 1579 թ. (Сборн. Матер. հտ. 29, էջ 14), Մելբոն 1596 թ. (Ձեռ. Վասպ. 748, որ նույն է էջ 659 հիշված Մելբոնի հետ), 1613 թ. (անդ 847), Մելբոն 1614 թ. (Ձեռ. Թաւր. 120 բ), Մելբոն 1647 թ. (Ձեռ. Վասպ. 906), Մելիքոն 1677 թ. (Նոր վկ. 505), Մելբոն 1681 թ. (Ձեռ. Թաւր. 94 բ), Մելբոն 1689 թ. (Ձեռ. Վասպ. 970), Մալբուս 1702 թ. (Ձեռ. Թաւր. 109 բ):—Կա և Մլխն 1609 թ? (Ձեռ. Հալէպի, Ա. 98 ա):

— 7. Մելբոն, տաղասաց ժՁ դարու.—Յուշիկը, Բ. 125:

— 8. Մելբոն երեց Կեղեցի, տաղասաց, ժԸ դարու առաջին քառորդին.—ՀԱ 1931, 652:

ՄԵԼՕ, ար. փաղաքշական ձև է, բայց ձր անվան. սրանից է Մելոյեան ազգանունը (Վան):

† ՄԵՆԱԿ, ար. < հյ. մելխակ ծաղկանունից. Կովկասում ասարածված անուն է:

*ՄԵՆԱՌԻ, ար. < թրք. *mēnli* զգամաւոր, մելու ունեցող՝ բառից՝ Վերադիր է և ոչ անձնանուն: Այս անունով հայտնի է՝

— Մելիու վարչապետ, ուտեացի հայ էր՝ Գանձակ քաղաքից. քարոզում էր մի նոր աղանդ, հակառակ էր կուսակրոն հոգևորականութեան և պահանջում էր միայն քահանա: Հրաշագործի համբավ հանեց: Իրեն միացան հայ և թուրք 500 հոգի, որոնցից ընտրեց 12 աշակերտ և նրանց միջոցով կառավարում էր բոլորին: Ստեղծել էր համայնական կյանք: Գանձակից եկա՞վ Երևան. կաթուղիկոսի խնդրանքը Երևանի խանը վճարեց նրան Տաճկաստան: Անցավ Կարին և այստեղից էլ Երուսաղէմ, ուր բանտարկվեց: Բանտից ազատվելով գնաց Հալէպ և Տրքարանակերտուր և կորաւ (ժէ դար):—Ձքր. սարկ. Ա. իթ. և էջ 71: Ընդարձակ տես Անյայտ աղանդ. էջ 4—23: Տես և Դրնդ. 456 ա:

† ՄԵՄԱԼԻ, ար. < անշուշտ հյ. մեծ բառից, բայց անհայտ է ձևում առ: Այս անունով գիտենք միայն վանեցի խիաք (ոստայնանկ) Մեծառ, որ հիշված է դարազ (կաշիգործ) Գաբրիէլի հետ 1742 թ. (Ձեռ. Վասպ. 566):

† ՄԵՄԱՏՈՒՐ, ար. < հյ. մեծ+տուր բառերից, ինչպես ունինք Տիրատուր, Աստուածատուր ևն: Հիշատակված է մեր մեջ ժԴ—ժԷ դարերում. սրանից է կազմված Մեծատուրեան ազգանունը:

— 1. Մեծատուր, հարուստ մարդ էր, բարեկամ Նասրատիոսի. Մարդայրը սրան հանձնեց իր զավակներին և ինքը գնաց նահատակվելու (Դ դար): Գրված է Մուսատարիոս, Մուսատուր, Մուգարո: Ենթադրում եմ որ Մեծատուր բառի յն. և լու. ազավադութիւնն է: (Աւգեր. Լիակ. վրք. սրբ. Թ. 502):

— 2. Մեծատուր, որդի Յովհաննէսի և եղբայր Աստուածատուր երեցի, որ օրինակեց Աւետարանը, 1327 թ.—Ձեռ. Ագուլ. (Արրտ. 1911, 460):

— 3. Մեծատուր, հովիտ էր Բերկրի քաղաքի Տէր Յուսկան որդի վանքի, 1420 թ.—Նոտարք 61:

— 4. Մեծատուր, հայր Յովհաննէս քահանայի և Յովհաննէս տանուտերի, որոնք Մոկաց Փռոռվանք գյուղում Իսրայէլ գրչին գրել տվին մի Աւետարան, 1455 թ.—Ձեռ. Վասպ. 421:

— 5. Մեծատուր Սեբաստացի. նոր վկա. Շատարե անուն մարդու որդին էր. փոքր հասակից որբ էր մնացել. 25 տարեկան հասակում նահատակվեց Թուրքերի ձեռքով, 1595 թ.—իւր վկայարանութիւնը տես Manus. brit. mus. 181:

— Ուշ ժամանակի հիշատակութիւններ են Մեծատուր 1583 թ? (Ձեռ. Սեբ.=ՀԱ 1926, 548), 1662 թ. (Ձեռ. Սեբ.=ՀԱ 1929, 13), 1699 թ. (Ազգապ. 2641):

† ՄԵՄԱՒԱԳ, ար. < հյ. մեծ+աւագ հոմանիշներից: Մի անգամ գտնում եմ հիշատակված անթվական մի հիշատակարանում, որ սակայն գրված է 1626 թվից ուշ (Ձեռ. Վասպ. 870):— Մխալ է սպված «մեծ Աւագ»:

† ՄԵՄԵՐԷՑ, ար. < հյ. մեծ+երեց բառերից, ճիշտ ինչպես իր հոմանիշը՝ Մեծաւագ: Հիշատակված է ժԳ—ժԴ դարերում:

— 1. Մեծերեց քահանա, հորեղբայր Գրիգոր քահանայի, որ Սկևռայ վանքում, Ստեփանոս գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1293 թ.—Ձեռ. Վասպ. 112 (իբր հասարակ անուն տպել է «մեծ էրեցու»):

— 2. Մեծերեց, որդի Գրիգոր քահանայի և եղբայր Ներսէս վանահոր, որ Երուսաղէմում գրել տվեց Աստուածաշունչը 1363 թ.—Ձեռ. Վասպ. 18:

† ՄԵՄԵԱՔՈՒՆ, իգ. < հյ. մեծ+խաբուն բառերից. իր հոմանիշն է Մեծտիկիմ, որ տես տակը: Հիշատակված է ժԴ—ժԷ դարերում:

— 1. Մեծխաբուն, ձերուկ ազգական Ներսէսի՝ հոր Յով-

հաննէս Ալիւնախ եպիսկոպոսի, որ էր առաջնորդ Տարօնի, 1370 թ.—Ձեռ. Վինետ. Ա. 780:

— 2. Մեծխաթուն, կին Յովսէփի և մայր Առաքել Կաթմըխեցու (№ 39), որ թուրքերից ազատեց մի Աւետարան, 1383 թ.—Ձեռ. Հալէպի. Ա. 79:

— 3. Մեծխաթուն, դուստր Անդրէասի. Երզնկայում, Ղազար արեղային գրել տվեց մի Աւետարան, 1431 թ.—Ձեռ. Վնետ. Ա. 663:

— 4. Մեծխաթուն, կին Շնոֆոր պարոնի և մայր Ներսէս քահանայի, որ Սեբաստիայում գրել տվեց մի Ճաշոց 1438 թ.—Ձեռ. Սեբ. = ՂԱ 1926, 243:

— 5. Մեծխաթուն, կին Խասսայի, որ ստացավ մի հին Աւետարան, 1441 թ.— Manus. brit. mus. 3 ր:

— 6. Մեծխաթուն, դուստր Ուլու մելիքի, սանամոր Մկրտտիչ Արճիշեցի քահանայի, որ գրել տվեց մի Ճաշոց, 1441 թ.—Քորոս աղբ. Ա. 223:

— 7. Մեծխաթուն, ստացել է մի Աւետարան 1477 թ.—Ձեռ. Սեբ. = ՂԱ 1925, 261:

— Ուշ ժամանակի հիշատակութիւններ են Մեծխաթուն 1502 թ. (Ձեռ. Սեբ. = ՂԱ 1925, 375), 1570 թ. (Այրարատ 39), 1678 թ. (Կամենից 197):

† ՄԵՄԳԱՐՈՆ, ար. < հյ. մեծ և պարոն բառերից. համապատասխանում է թթր. Սluxan անվան: Գործածվել է մեր մեջ ժԳ—ժԷ? դար:

— 1. Մեծպարոն յատար (?). սրա խանութը կից էր Սիբ Սիմոնի խանութին, որ նվիրել էր Կապոսի Ս. Լուսաւորիչ վանքին, 1303 թ.—Ձեռ. Վնետ. Բ. 36:

— 2. Մեծպարոն, հայր Յակոբ երեցի, որ կազմեց այն Աւետարանը՝ որ Յովհաննէս քահանան և ուրիշներ գրել էին Կիլիկիայի Փոսի վանքում, 1309 թ.—Ձեռ. Հալէպի, Ա. 94 ա:

— 3. Մեծպարոն, հայր Յակոբ քահանայի, որ կազմեց այն Մանրուսմունքը, որ Ստեփանոս գրիչը օրինակեց Դրազարկում, 1313 թ.—Սիսուան 234 ա:

— 4. Մեծպարոն, ստացավ մի Աւետարան, որ Խորձեանում օրինակեց Ստեփաննոս եպիսկոպոսը 1336 թ.—Նաթանեան, Արտուր Հյստնի 152:

— 5. Մեծպարոն, գրել տվեց մի Աւետարան՝ Խորձեանի Խլպաշի վանքում, 1464 թ.—Քորոս աղբ. Բ. 342:

— 6. Մեծպարոն, գրել է «Մանուկ խորշու» (№ 14) նախապի վկայարանական գեղեցիկ տաղը, 1541 թ.—Նոր վե էջ 376—382:

— Մեծպարոն, մի անգամ ևս հիշված է անթվական մի հիշատակութիւնի մեջ, որ թվի թե ժէ դարից է (Ձեռ. Վասպ. էջ 56):

† ՄԵՄՏԻԿԻՆ, իգ. < հյ. մեծ+տիկին բառերից. համապատասխանում է թթր. ulu-bika անվան, որ նույն կազմութիւնն ունի: Հիշատակված է ժԳ—ժՁ դարերում:

— 1. Մեծտիկին, հոգևոր մայր Սարգիս արեղայի, որ օրինակեց Ոսկեփորիկը Գլաձորում, 1317 թ.—Ձեռ. Վնետ. Բ. 857:

— 2. Մեծտիկին, կին Ստեփաննոս քահանայի և մայր Յովհաննէս գրչի, որ իր քեռորդի Ներսէս վարդապետի համար օրինակեց Մանրուսմունքը՝ 1328 թ.—Manus. brit. mus. 87 ա:

— 3. Մեծտիկին (սեռ. Մեծտիկնայ), կին Տիրացու քահանայի և մայր Մելքիսեղ գրչի, որ Բաղէշում օրինակեց Գարդգիբը 1410 թ.—Նոստրք 37:

— Ավելի ուշ հիշված է Մեծտիկին 1536 թ. Ձեռ. Հալէպի Ա. 340, սեռ. Մեծտիկնայ՝ անդ 341:

ՄԵՆՂԱՌ, ար. ծագումն անհայտ (բայց տես նաև Մեհեան): Մեհառ նահապետ Անձևադեց. ուղիկցեց Մեծն Ներսէսի գեսպանութիւնի վաղէս կայսեր մոտ 1364 թ.—Բուզ. Դ. ժա:

† ՄԵՆԶԵԿԻ, ար. < հյ. մեհեկի ամասնուներից. իբր թե Հայկ նահապետի 7 որդիներից մին է, որից և ծագել է մեհեկի ամասնուը.—Տաթև. հարց. 200:

*ՄԵՆԶԵՆԴԱԿ, ար. < իրան. *Mihravandak < հպրս. *Miθ-rabandaka- «Միհրի ծառան» անունից: Ավելի լավ է պահված Մեհրեանդակ անվան մեջ. հմմտ. Վահրամ Մեհրեանդակ Սեբ. = Վահրամ Մեհրեանդակ Արժր. = Վահրամ Մեհրեանդ Ասող. որ է Գարսից Bahram Ծծին, նաև Միհրան Միհրեանդակ՝ զորավար Խոսրով Ա-ի (Սեբ.)—Հիւբշ. 52:

— Մեհեթղակ Ռշտունի, եղբայր Զորայ Ռշտունու. նիգակակից Վաչէ սպարապետի Խոսրով Բ-ի. մին այն նախարարներից, որոնք Փառէն կաթողիկոսին Կեսարիա տարին օժիկուտ Հայր մարդպետի ջուրթյամբ և Տիրան Բ-ի հրամանով ցեղովին կոտորվեց. միայն որդին ազատվեց դայակների ձեռքով: Աւելից եղավ Մեծն Ներսէսին՝ Կեսարիա օժման գնալու ժամանակ 1353 թ. և ապա Գոլիս գեսպանութիւնի միջոցին, Վա-

դէս կայսեր մտտ **Յ364 Բ**։—Վերջի երկուսը տարօրինակ են, որովհետև ըստ **Բուզ. Գ. ժը Ռշտունիք**, որոնց հետ նաև Մեհնդակը կոտորված էին!—**ուզ. Մեհնդակ՝ Բուզ. Գ. ժգ. Մեհեր. եր. 25, 52.**—Մեհնդակ՝ **Բուզ. Գ. է.**—Մեհնդակ՝ **Բուզ. Գ. գ.**—Մեհնդակ՝ **Արծր. ա. ժ.**—Մեհնդակ՝ **Բուզ. Գ. ժա.**—սեռ. Մեհնդակայ՝ **Սոր. Գ. ժե.**—Մեհնդակայ՝ **Բուզ. Գ. ժր.**

Մեհեր տես Մեհր:

*Մեհնդակ, **ար. < իրան. Մեհր անունից. հմմտ. պրս. Mihrbān (Justi 202 բ), hbul-Mihrwān որդի Արտաշրի, Meherwān արդի Փարսի անուն (Justi 208 բ):** Նույն անվան ազգականներն ձևն է Մեհաւան, որ տես: Հնագույն ձևն է Մեհրևան, որ տես տակը:

— 1. Մեհևան, նահապետ Անձևացեաց. մին այն նախարարներից, որոնք ուղեկցեցին Մեծն Ներսէսին՝ դեսպան դառնալով ժամանակ Վաղէս կայսեր մտտ **Յ364 Բ**։—Մեհեր. **եր 52:** Նույն է Մեհաւան:

— 2. Մահևան, մեծ իշխան Սենեքերիմ Ա Բագավորի Սիւնեաց. հիշվում է իբրև վկա **Տաթևի 1091 Բ** վի կալվածագրում.—**Օրբ. ծԲ.**—սեռ. Մահևանայ՝ **Օրբ. ծԲ:** (Սիսական 221 բ նույնը կոչում է Մահան):

— 3. Մեհևան Երևանցի, հայր Սարգսի, որ օժանդակեց Հաւուցթառի եկեղեցու շինութեան, **1177 Բ.**—Շահագիր, Հին Երևանը, էջ **75:** (Թվում է թե շփոթված է № 7 Մեհևանի հետ):

— 4. Մահևան, եղբորորդի Ջուրջի. Բաղաբերդի գրավման ժամանակ՝ **Բաղաց Բագավորութեանից փախալ Անի (ԺԲ դար.)**—**Օրբ. կ.**—Մահևանեանի՝ **Օրբ. հ:**

— 5. Մեհրևան, հասարակ գյուղացի, որին իբրև ճորտ կամ ծառա նվիրեց Խաւուզ իշխանը Բագնայրի վանքին, **1262 Բ.**—**Արձ. Շիրակ 116:**

— 6. Մահևան, Բաղաց տոհմից, թոռն Ջուրջեանց. Նրբոյ բերդը նվիրեց Նորավանքին (ԺԳ դար).—**Օրբ. կգ.** (Թերևս սրան է Նորավանքի ժամատան հարավային կողմը գտնված դամբանը, որի տապանագիրն է «Գարոն Մահևանայ է» (Սիսական 201):

— 7. Մեհևան, հայր ծերունի Սարգիս քահանայի, որ Հաւուցթառի միաբան էր և Դաւիթ գրչի հետ միանալով մի Մաշտոց օրինակեցին և նվիրեցին Հաւուց Թառին: Սարգիսը Թուրքը պատրաստեց, իսկ Դաւիթը օրինակեց Մաշտոցը, **1423 Բ.**—Քա-

բոս աղբ. Ա. **234, Բ. 339, Այբարատ 357, Նօտարք 73:**—Տես **և № 3:**

*Մեհնդակ, **իգ. < պրս. Mihmān անունից, որ բուն նշանակում է «չյուր».** հմմտ. **Haidar Mihmān պարսիկ բանաստեղծը (Justi 204 ա):** Մեհ մեջ հիշատակված է մի անգամ՝

— Մեհման, մեծ մայր (տատ) Նաւասարդ անուն անձի (անթվական).—**Չեռ. Թաւր. 20 բ:**

*Մեհնդակ-Ղուլի, **ար. Թրքական անուն է, որ կազմված է արաբ. محمد Muḥammed (մարգարեն)+թրք. 𐤎𐤒𐤕 qull «ծառան» բառերից (իբր թե Մուհամմեդի ծառան):** Սրանից է՝

— Մեհմետ-Ղուլի խան, Ազուլիցի Մուսարեֆեանց հայ տոհմից. Թուրքացել էին և մեծ պաշտոնների տեր դարձել: մի եղբայրը (Հիւսէին խան) Շամախու կառավարիչն էր. իսկ Մէհմետ-Ղուլին դարձավ Երևանի փոխարքա: Մեծ տուգանքի ենթարկեց էջմիածնի վանքը, իբր կասկածեց որ Աստուածատուր կաթուղիկոսը մասնակից է Հայոց ազատագրական շարժման.—**Բաթթի, Պաճայի մելիքութ. 30:**

*ՄեհնԱՁ. **իգ. < պրս. ~ meh (կամ օ մահ) «լուսին» + 𐤎𐤒𐤕 nāz «նազանք» բառերից (իբր թե լուսնի նման նազանք անող):** Հիշված է մի անգամ անթվական մի հիշատակարանում:

— Մեհնագ, կին Թումայի (**1317 Բ** վից ուշ).—**Manus. brit, mus. 21 բ:**

*ՄեհնՈԻԲԱԹ, **մր. < արաբ. مهتاب mehabbet, աղավ. muhabbet «սէր, բարեկամութիւն» բառից?** մի անգամ գտնում եմ հիշատակված **1609 Բ.** (**Bodleian 111**):

*ՄեհնՍՈԻԳ, **< արաբ. مهسوب mahsūb «հաշված» բառից?** նոր ժամանակի անուն է ըստ Ալիշան՝ Հին հաւ. **430:**

*ՄեհնՐԱԲ, **ար. < պրս. Mihrāb (նոր հնչուժով Meh-rab) «անուն քաջի միջի թուրանականաց անտի» (ԳԴ), Mihrāb Թագավոր Կաթուղի (Շահն. հտ, 1, էջ 188), Mihrāb xān կուսակալ Կանդահարի՝ Շահաբբաս Բ-ի ժամանակ (1650 Բ), վրացական ձևով Մեհրաբ՝ անուն երեք իշխանների՝ ԺԸ դար (Justi 204 բ): Մեհնվում է «արևափայլ», իբր mihr «արեգակ» + āb «ջուր, երեսի փայլ» բառերից. բայց բուն արմատն է Մեհր: Մեհ մեջ հիշատակված է ԺԵ—ԺԶ—ԺԸ դարերից. և սրանից է կազմված Սեհրաբանց ազգանունը (Կովկաս): Հնագույնն է՝**

— Մեհրապ, իշխան Խաչենի, որի հայրն է Արղութ, սրղին է Շահանշահ, հիշված է **1456 Բ** վի մի հիշատակութեան

մեջ, որ ահա Արցախ 187: Նույնը ունի Նոտարք 187—8 (բայց գրուած է Մերաբ), առնելով Զալալեան, Բ. 244 էջից: Դարձյալ Մէհրապ պէկ՝ տէր Խաչենի հիշված է Արցախ 141, իր թոռնորդու կողմից 1621 թ. (տէր Յովհաննէս որդի Տաւութին թոռն Գաղղասարին, որ է որդի Մէհրապ պէկին տեառն Խաչենոյ): Մէհրապ բէկ, իշխան Խաչենի, հիշված է նաև 1556 թ. (Բար- խուտ. Գատմ. Աղուանից, Ա. 142, Բ. 21, Սիսական 182, Զեռ. Դաղեան, Ա. 89 ք, Բ. 44 ք), ապա զալիս են Մաքրապ 1577 թ. (Զեռ. Վասպ. 687), Մհեր(ու)ապ 1617 թ. (Արցախ 186), Մհերապ 1686 թ. (անդ 967), Մհերապ (անթվական մի խաչքարի վրա, Արատէսի վանքում, Սիսական 144), Մհերապ 1758 թ. (Զեռ. Դաղեան, Բ. 14 ք), Մհերապ 1775 թ. (Զեռ. Թաւր. 18 ք):

ՄԵԼՐԱՁ, ար. ծագումն ինձ անհայտ. ունինք մի անգամ օ՞ր դարից՝

— Մեքրապ, որդի Իշխանի և եղբայր Մկրտիչ կուսակրոն քահանայի, որ կաֆայում գրել տվեց մի Աւետարան 1344 թ.— Զեռ. Սեր.— շԱ 1926, 237:

*ՄԵԼՐԻ, իգ. < պրս. mihr ասէր, բարեկամութուն, արեգակն բառից, որից կա նաև mihri՝ «նվազարան, գիթառ» (բանաստեղծական կոչում զանազան բանաստեղծներին): Բուն ծագումն է Միքր աստվածը: Մի անգամ հիշված եմ գտնում մեր մեջ 1653 թ. (Նրեմ. չէլ. օրագր. 37), մի անգամ էլ Միքրի ձևով, անթվական մի հիշատակութեան մեջ (Թորոս աղբ. Բ. 453):

*ՄԵԼՐԻՁԱԴ. ար. < պրս. Miharzād անունից, որով հայտնի է Փուլազի որդին, Թուսթեմի հայրը: Բուն նշանակում է ասիրոյ որդի, բայց ավելի շուտ Միհրի ծնունդ (Justi 206 ք): Այս անունը մեր մեջ հիշատակված է մի անգամ անթվական մի հիշատակարանում, Մեքրիգատ ձևով (Բարխուտ. Արցախ 40):

*ՄԵԼՐԻՄԵԼԻԹ, իգ. < պրս. Mihar+արաբ. ملك melik «թագավոր» կամ ավելի լավ ակ melek «սրբազան» Մի անգամ միայն ունինք հիշատակված՝

— Մեքրիմելիք, կին Զարվար քահանայի, որ գրեց մի Աւետարան (ժամանակն ու տեղը անհայտ).— Թորոս աղբ. Ա. էջ 231:

*ՄԵԼՐԻՇԱՏ, իգ. < պրս. Mihar+شاد šād «ուրախութուն» բառերից: Հիշատակված է մեր մեջ օ՞ր—օ՞ր դարերում:

— 1. Մեքրիշատ, կին Գեորոս քահանայի և մայր Գրիգոր

արեգայի, որ Բուստայ անապատում (Գողթն) գրեց մի Աւետարան, 1489 թ.— Մարտեանց՝ Նրնջակ 275:

— 2. Մեքրիշատ, մայր Գրիգոր գրչի (օ՞ր—օ՞ր դար).— Զեռ. Թաւր. 43 ա:

ՄԵՂԻԴԻԻԹ, ար. ծագումն ինձ անհայտ. մի անգամ հիշատակված եմ գտնում Մեղիդիք երեց, 1676 թ.— Արցախ 253:

ՄԵՂՈՒՆԱ, մի անգամ հիշված է Քանաքեռի 1306 թվի մի արձանագրութեան վերջում, ուր հիշատակվում է գրչի անունը և տրված տասանորդը «շահնախն և մեղունախն»: Անձն է թե պաշտոն.— Արձ. Այրարատ 298, որի սխալ ընթերցվածները ուղղում է Մխիթար վրդ. (Բանաս. 1903, էջ 32):

† ՄԵՂՈՒՇ, իգ. < հյ. մեղր բառից շինված փաղաքշական անուն. չորս անգամ գտնում եմ հիշատակված օ՞ր—օ՞ր դարերում. այսպես՝ 1585 թ. (Զեռ. Վասպ. 704), 1596 թ. (անդ 747), 1619 թ. (անդ 860), 1632 թ. (անդ 879):

ՄԵՂՏԵՍ, ար. (սարքված է Մեղտի տեղանունից):

— Մեղտես, որդի Դեմետրի կամ Դիսանէի, որոնք հնդիկ իշխաններ էին Տարօնում: Մեղտէսը շինեց Մեղտի ավանը և եղբայրների հետ կանգնեցրեց Դեմետր և Դիսանէ կուռքերը (3871 թ. Չամչ. Ա. 210).— Զեռ. 36.— սեռ. Մեղտեայ՝ անդ:

† ՄԵՂՐԻԿ, ար. < հյ. մեղր բառից կամ Մեղրի տեղանունից: Հմմտ. «Մնա և կին մի թ Մեղրի և անուանեցին զանուն նորա Մեղրիկ» (Աբր. կրետ. 64):

— Մեղրիկ տես Մելիաս:

— Մեղրիկ կամ Մելիաս, հայ զորավար, որ Գուրգէնի հետ ընկճեց արաբների ապստամբութունը Մելիտինէում, հունաց դեմ, 934 թ.— Տէր Սահակեան, Հայ կայսերք. Բ. 70:

ՄԵՄՓԱՐ, իգ. ծագումն ինձ անհայտ: Այս անունով գիտենք՝

— Մեմփար, կին Տիգրան Գ-ի «† 193 թ» և մայր Վաղարշի.— Չամչ. Ա. 357 (աղբյուրը անհայտ):

† ՄԵՆԱԿԵՑ, ար. < հյ. մեմակեաց բառից. հմմտ. ձգմաւոր անունը: Հիշված է մի անգամ անթվական մի հիշատակարանում, որ սակայն գրված է 1311 թվից ուշ (Զեռ. Թաւր. 73 ա):

ՄԵՆԱՌՈՍ, ար. անստույգ ձև. գուցե պիտի լինի Մեմաւոր. մի անգամ գործածված է 1247 թվի մի արձանագրութեան մեջ (Արցախ 363), ուր Տէր Յորգանանը շինել է մի եկեղեցի. Մեմաւորը իր ազգականներից է:

ՄԵՆՔՈՒՆԻ, իգ. ծագումն ինձ անհայտ. անցյալ դարում գործածական էր Պոլսում. փաղաքշական ձևն էլ էր Մենքուլ:

† ՄԵՆԻԿ, իգ. < հյ. մեհիկ «մենակ» բառից. մի անգամ գտնում եմ հիշատակված՝

— Մեծիկ (սեռ. Մենկանս), թերևս ամուսին քահանայի. վաղամեռիկ է եղել 1272 թ. կամ քիչ ուշ (Արձ. Շիրակ 10—11):

— Այս անունն էր կրում Մերենցի վաղամեռիկ դուստրը:

† ՄԵՆՏԻԿԻՆ, իգ. < հյ. մեհ «մինակ, մի հատիկ» + տիկիմ բառերից (իբր թե տիկին, որ մենակ է և իր նմանը չունի): Մի անգամ հիշված է ԺԳ դարում:

— Մեծտիկիմ, մեծ մայր (տատիկ) հրակացի Ներսէս արեգայի, որ Երուսաղէմում օրինակեց ճառընտիրը 1335 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 349:

ՄԵՆՔԱԲ, ար. ծագումն ինձ անհայտ. (բայց կա արաբ. menqabe «ձիթ, տաղանդ, գովասանական երգ, ներբողյան»): Մի անգամ գտնում եմ հիշատակված Մեհքաբ ձևով 1639 թ. (Ձեռ. Քհր. = ՀԱ 1935, 396):

ՄԵՇԻ, իգ. ծագումն ինձ անհայտ. գործածական է այժմ Ջանգեզուրում:

*ՄԵՋԼԻՍ, ար. < արաբ. مجلس mejlis «ժողով, հավաքույթ» բառից (Տփղիսում նաև «խնջույթ» իմաստն ունի): Իբրև անձնանուն գործածված է մեր մեջ ժե դարում:

— Մեհլիս, հայր Ուլուբէկի, որ մի կալված է նվիրել Գանձասարի վանքին, 1407 թ.—Շահխաթ. Բ. 374 > Նօտարք 25, նույնը հիշված նաև 1458 թ. Արցախ 187, Նօտարք 187:

*ՄԵՋԼՈՒՄ, (որ և Մեծում), ար. թուրքերի մեջ էլ գործածական անուն է. հմտ. Մեջում կամ Մեծում թուրք ոմն (Ջամբռ 258): Ըստ իս ծագում է منج Mejnūn անունից, որ բուն նշանակում է «դիվանար, սիրով գծված» և Լէյլա-Մեջնուն հուշակավոր ավանդակագի հերոսն է: Երկու ու-երից առաջինը տարանմանությամբ դարձել է ւ, որից հետո բառավերջի ո դարձել է m: Հիշատակված է ԺԸ դարում. այսպես Մեծում 1724 թ. (Արցախ 43), Մեծում 1750 թ. (անդ 238), Մեծում 1790 թ. (Ձեռ. Ազուլ. = Արքտ. 1911, 318): Սրանից է Մեջումեան կամ Մեծումեան ազգանունը (Կովկաս):—Նշանավոր եղավ Ղարաբաղում Մեիթ Մէջումը, որի համառոտ կինսագրությունը հետեյալն է.

— Մեիթ-Մեջում, որդի Մեիթ Ադամ Ա-ի Մեիթ-Իսրայէլեան, իշխան Ջրաբերդի. հաջորդեց իր հոր՝ 1780 թ. մասնակցեց Հայաստանի ազատության համար մեիթների գումարած ժողովներին և Ռուսաց պետության հետ վարված բանակցություններին: Սրա համար էլ խարդախությամբ բռնվեց Իբրահիմ խանի ձեռքով և մյուս մեիթների հետ բանտարկվեց: Մեիթ Մեջումի քաջ գորավար Արզումանը՝ իր երկու ընկերներով հարձակվեց բերդի վրա, դռները խորտակեց և մեիթներին ազատեց: Բանտից ազատվելուց հետո Մեիթ Աբով Գ-ի հետ գնաց Վրաստան և ապավինեց Վերակ թագավորի մոտ: Հերակլը պահում էր նրանց, բայց վախենալով Իբրահիմ խանից, նրա պահանջի վրա, խնջույթի ժամանակ ուզեց խարդախությամբ ձերբակալել երկուսին և հանձնել Իբրահիմին: Նրանք իմացան դավը և ձիերը հեծած սուբաջին դեպի Գանձակ, ուր Ջավադ խանը սիրով ընդունեց նրանց: Գանձակից շարունակ ասպատակում էին Ղարաբաղ: Երբ Աղա-Մամադ-խանը արշավեց Շուշի, մեիթ Մեջումը միացավ նրան և հորդորեց արշավել Տփղիս: Ինքը առաջինն եղավ, որ մտավ քաղաք: Դա վրեժն էր Հերակլի դավաճանության: Հերակլը փախավ: Ավելի ուշ Հերակլը ուզեց վրեժ լուծել մեիթ Մեջումից և Ջավադ խանից. եկավ պաշարեց Գանձակը: Քաջարի պաշտպանների թվումն էր նաև Մեջումը, որ մի գիշերային կովի ժամանակ պատահական գնդակի զոհ գնաց:—Բաթֆի, Սամսայի մեիթութ. 130—135, 182—187, 195—260:

ՄԵՍԱԼԻՍ, ար. ծագումն անհայտ. հայոց Արաս թագավորի արքունական պաշտոնյաներից մեկն էր: Արաս թագավորը Պարսից դեմ ծանր պատերազմ ունեւր: Աստվածային պատգամներից իմացավ, որ եթե իր երկու կույս աղջիկներին զոհի նրանց, հաղթությունը իրը կլինի: Չուզելով զոհել իր սեփական աղջիկներին, Մեսալքսի երկու աղջիկներին զոհեց: Մեսալքսն էլ թագավորի երկու աղջիկներին սպանեց և ինքը փախավ Սկիւթացոց մոտ: Արասը հուսահատ իրեն գետը գցեց և այդ օրվանից գետը կոչվեց Արազ (Երասխ):—Պատմում է Պլուտարքոս՝ առնելով Կտեսիփոնից. տես Ալիշան՝ շյստն. էջ 163:

ՄԵՍԱՐ, ար. ծագումն անհայտ. թերևս արաբ. ميسر misr «հաջողակ, բարեհաջող» բառից: Հիշատակված է մի անգամ ժե դարում:

— Մեսար, հայր Եղիա արեղա Հաղութեցու, որ ձգնա-

լարի քար անապատում օրինակեց Աւետարանը՝ 1428 թ.—Ձեռ. Ազուլ. (Արքտ. 1911, 567):

*ՄԵՍԻԱ, ար. < եբր. מָשִׁיחַ māšîaḥ բռնից՝ հուն. Μεσσίας տառադարձության միջոցով: Յիսուսին տրված պատվանունն է, ուստի և անպատշաճ է սալ սովորական մահկանացուներին: Բայց բողոքական հայերը երբեմն գործ են ածում, ինչպես և կա Մեսիայեան ազգանունը: Տես նաև Մսն:

ՄԵՍԻԼ, ար. ծագումն անորոշ. մի անգամ գտնում եմ հիշատակված Մեսիլ ձևով՝ 1658 թ. (Երեմ. չել. օրագր. 157):

Մեսերշահ տես Մսր:

Մեսիբ տես Մսր:

Մեսիսի տես Մսն:

Մեսրի տես Մսր:

ՄԵՍՐՈՊ, ար. ծագումն անհայտ. ստուգաբանված է սերովբե բռնով. «Մեսրովբայ սրովբէատեն անուան» (Պտմ. սահ. 41). հմմտ. նաև «Մեսրոպայ, որ է կանաչացեալ, այսինքն յարագուարն և բերկրեալ» Վրդ. ին (ուր հրատարակիչը՝ ծան. 4 ավելացնում է սեմական (=արարբ.) այս՝ masrūr բերկրեալ» Գըրված է զանազան ձևերով՝ Մեսրոպ, Մեսրոբ, Մեսրովպ, Մեսրովբ. գործածական է մինչև այժմ և ամեն տեղ հնչվում է Մեսրոփ: Մրանից է Մեսրոպեան ազգանունը:

— Մեսրոպ-Մաշտոց, հայ գրականության հիմնադիրը. կենսագրությունը տես Մաշտոց ձևի տակ: Մեսրոպ ձևով հիշատակված է՝ Պոր. Գ. խթ, ծբ, ծգ, ծէ, կ, կա, կէ. Պոր. մատենագր. 281. Կղկնտ. Բ. գ. Գ. իդ. Վրթ. քերթ. պտե. 307. Գիրք թղ. դէ, ծէ. լծ. կոյ. 73. Մեսր. եր. 83, 110. Ասող. Բ. ա. գ. Գ. իա. Մասն. 22, 25, 41, 54, 66. Պտմ. ներս. 28. Փ. կոր. 5, 9, 13, 14, 23, 26. Երզն. եր. 267. Յ. կթ. ծգ, ծդ. իբր հեղինակ հիշվում է Շարահանի սկիզբը. Կիր. 15—19, 64, Ը. Պտճո. բրձր. 29, 30. Պտմ. սահ. 8—10, 28, 36. Առաք. լծ. սահմ. 170. Վրդ. ին—իէ. Վրդ. առ. 303 (որ կազմեց Վարձունեսաց խաչը). Շիր. քրոն. 57 (այլ ձ. Մասրոպ). Միխ. աս. ծբ. Շնորհ. վիպ. 900, 1233. Օրբ. ծդ. Օրբ. հկճո. ծ. Պսոբ. 116 (թարգմանիք). Յդ. մովս. և դաւթի, էջ 41, 44, 45, 57. Վրդն. աշխ. 519. հիշվում է իբր Պատարագամատոյցի հեղինակներից մեկը. Մ. մաշտ. 333 ա. Մեծոփ. յիշ. գ. Յայսմ. սեպտ. 9, 17, նոյ. 25, յունվ. 31, փետր. 19, մրա-

29, յուլ. 31. Սամ. անեց. 68. Վրդն. աշխ. 519. Մաղաք. ար. 34. Տաթև. ձմ. լա. հարդ. 637. Պարականոն շար. 58 (Մեսրոպ ձևով). Սիմ. ապար. 35. Ջջր. սարկ. Գ. 3. ZAPH 1, 206. Ջջր. ազուլ. 108.—սեռ. Մեսրոպայ՝ Կոր. էջ 1 (ուրիշներից մտած). Պոր. Գ. խէ, ծգ, ծդ, ծէ, ծը, կ, կա, կէ. Փ. կոր. 5, 11, 13, 17, 19, 27, 29. Դաւ. անյ. 99. Կնիք հաւ. 129. Կանոն. 57. Գիրք թղ. ծգ. Կղկնտ. Ա. իէ, իթ. Բ. գ. Գ. իդ. 85. կթղ. ծդ. Մասն. 13, 46. Ասող. Բ. ա, բ. Գ. Ը. Արծր. Ա. ծա. Կիր. 15, 17, 18. իբ. Վրթ. շնորհ. 18. Յդ. մովս. և դաւթի, էջ 39, 58, 60, 68, 70, 71, 83. Շար. բ, իդ, ձթ. ծմ. 946. Ճշ. 519, 662. Պարդ. 146, 506, 547, 564, 690. Յայսմ. սեպտ. 9, 17, 30. նոյ. 25. յունվ. 7. փետր. 19, 27. մրտ. 6, 29. Յիշ. թաթ. 47. Մ. մաշտ. 260 բ, 319 բ. Օրբ. գ. ծդ, ծե, իէ, կը. Վրդ. իդ. իի, լզ. ձե. Օրբ. հկճո. ծբ. լմբ. մատ. 218. Մի. այրիվ. 34, 62. Պտմ. սահ. 5, 37, 41. Առաք. հյր. 274. Պարականոն շար. 115. Պտճո. բրձր. 29. Գննպ. 270. լծ. սահմ. 171. Ջջր. եպս. 281. Պտճո. բրձր. 29. Գննպ. 270. Շնորհ. վիպ. 935. Մեծոփ. յիշ. բ. Յկ. կր. 9, 35. Առաք. պտմ. 370—1. Ջուլ. 44, 117, 245. Ջջր. սարկ. Գ. 29. Տարօն. Բ. § 270—1. Ջուլ. 44, 117, 245. Ջջր. սարկ. Գ. 29. Տարօն. Բ. § 12.—գրծ. Մեսրոպաւ՝ Պոր. Գ. կե, կզ.—Մեսրոպեան՝ Պոր. Գ. ծգ.—Մեսրոպի անունով կեղծված է Կանոնագրքի միջ սերանեւրյն Մեսրոպայ հայոց վարդապետի ասացեալ խորագրով մի գրվածք, որ կախարդության և երագների մասին է խոսում (Սարգիսեան, Գննադ. Մանդ. 194):—Աւգեր. Լիակ. վրթ. սրբ. 281—308. Հայկ. աշխատ. Ճէթթէրի, էջ 64—78:

— 1. Մեսրոպ երեց, Վայոց ձորի Հողոցմանց գյուղից, պատմիչ ժ դարու. «967 թվին» հին պատմիչներից (գլխավորապես Բուզանդից) ծաղկաքաղ անելով գրել է Մեծն Ներսէսի և Մամիկոնեանց տոհմի պատմությունը, իր որդի Վահան Մամիկոնեանի համար: Տպված է Սոփերք 2 հտ.—Ջարբ. Հին դպր. 561—8. Մեսր. եր. 138 (Այրիվ. 20 բ կոչում է «Մեծն Ներսէսի Պատմութիւն»): Տես նաև Սահակ պարթևի վերջում:

— 2. Մեսրոպ ոմն, որ Հաղբատի վանքում մի խաչքար է կանգնեցրել 1006 թ.—Երզնկեանց՝ Հնար. տեղագր. 24, Մովսէսեան՝ Պատմ, Լոռիի 48:

— 3. Մեսրոպ Ա պատրիարք Երուսաղէմի, հիշված է 1008 թ. (Աղաւնունի). հաջորդի է Արսէնին. իրեն էլ հաջորդել են աթոռակալներ՝ 1038—90:

— 4. Մեսրովպ վարդապետ. ունի աղոթքներ և բաղձաթիվ

խրատական գրվածքներ (հավանաբար ժԲ դար)։—Տաշեան, Ժողովառական Վարդանայ, էջ 81, Ձեռ. Թաւր. էջ 55 և 85, Ձեռ. Սեան. 37 ա, Թորոս աղբ. Բ. 396; Նույն է՝

— 5. Մեսրոպ վարդապետ, ունի մի գրվածք «Վասն զըզլման և արտասուաց», Ձեռ. Հալէպի, Բ. էջ 61 ա և 132 ա:

— 6. Մեսրոբ քահանա, միաբան Կապոսի Ս. Լուսաւորիչ անապատի, թուղթ էր կոկում և օգնում Թաղէս գրչին՝ օրինակելու համար մեծ ճառընտիրը, 1224 թ.—Ձեռ. Վինետ. Բ. 34:

— 7. Մեսրոբ վարդապետ, իշխանների պաշտպանութեամբ շինել է Մովք դղեկի մենաստանը 1234 թ.—Թորոս աղբ. Բ. էջ 351:

— 8. Մեսրոպ վարդապետ, միաբան Ուղագու անապատի. Մանուէլ սարկավազին գրել տվեց Դաւիթ Անյազթի գործերը 1335 թ.—Bodletan 229:

— 9. Մեսրոպ լաբունապետ, ուսուցանում էր Մեծ Հայքում. ժամանակակից Եսայի Նչեցու († 1338 թ)։—Սիսուան 517 ա:—Թերևս սրան է ակնարկում Ջարբ. Լոր մատեն. 193, որ առանց թվականի հիշում է Մեսրոպ վարդապետ, որ Արտազում, Ս. Թաղէի մենաստանում բացել էր մի լսարան կամ ուսումնարան, ուր շատեր դիմում էին աշակերտելու:

— 10. Մեսրոպ եպիսկոպոս Խորձեանի? անդամ Սսի ժողովի, «1343 թ».—Ազգապ. 1869:

— 11. Մեսրոպ Բ Արտազեցի, կաթողիկոս հայոց «1359—1372 թ»։ հաջորդեց Յակոբ Բ-ին. գումարեց Սսի է-րդ ժողովը «1361 թ» կաթոլիկական ծեսերի դեմ մաքառելու համար: Հիմնեց Լեհահայոց արքեպիսկոպոսական թեմը (1364 թ)։—Սամանեց. շար. 169. Առաք. պտմ. 336. Թորոս աղբ. Բ. 381 (հիշվում է 1360 թվի մի հիշատակարանում). Ալիշան՝ Կամենից, էջ 4—8. Ջարբ. թրգմ. 389. Ձեռ. Դաղեան, Բ. 51 բ (Մեսրոպին կաթողիկոս պատեց զեւ 1357 թվին), Նոտարք 85:

— 12. Մեսրոպ եպիսկոպոս Երուսաղէմի, հիշված է Աբրահամի հետ 1402 թ. (Նոտարք 19): Նույն թվին հիշվում է Մեսրոպ եպիսկոպոս (Երուսաղէմի թե Գահիրէի), որ Սուլթանից հրովարտակ է հանել ճառների գերեզմանատան անարգել գործածութեան համար (Աղգապ. 2015):—Ըստ Երուսաղէմի Օրացույցի Երուսաղէմի պատրիարքն է Մեսրոպ Բ, որ նստել է 1402 թ. իբրև հաջորդ Մարտիրոսի և իրեն էլ հաջորդել է Պօղոս Գառնեցի 1415 թ.:

— 13. Մեսրոպ վարդապետ, ունի գովասանական ոտանավոր Ս. Գրիգոր Տաթևացու († 1410 թ) վրա: Տպված է Տաթևամ. 719—720. Ժայրանունն է «Ի Մեսրոպա վարդապետէ»։ Թվի աշակերտ Տաթևացու:—Սիսական 238:

— 14. Մեսրոպ առաջնորդ Աղբակի և վանահայր Բարթուղիմէոս առաքյալի վանից, 1418 թ.—Նոտարք 56:

— 15. Մեսրոբ քահանա, գրիչ. Սիմէոն Այրիվանեցու հրամանով սկսեց օրինակել Յայամաւուրքը՝ Այրիվանքում, 1428 թվից քիչ առաջ:—Հայապ. 569:

— 16. Մեսրոպ, որբացյալ զավակ Կարապետ քահանայի (№ 202), որ Վանում օրինակեց մի Աւետարան, 1435 թ.—Ձեռ. Վասպ. 369:

— 17. Մեսրոպ, միաբան Մեծոփայ վանքի, աշակերտ Թովմա Մեծոփեցու, արդեն մեռած էր 1445 թ.—Նոտարք 147:

— 18. Մեսրոպ, որդի Յովհաննէս քահանայի, որ Արճէշում գրեց մի Աւետարան, 1450 թ., երբ արդեն մեռած էր Մեսրոպը, իր եղբոր Սահակի հետ.—Ձեռ. Թաւր. 66 բ:

— 19. Մեսրոպ, իր միաբանակիցների հետ հիշված է իբրև միաբան մի վանքի, որի անունը չի հիշված, 1456 թ.—Ձեռ. Վասպ. 425:

— 20. Մեսրոպ, որդի Յակոբշահի և քեռորդի Յովհաննէս արեղայի, որ Աղբակի Ասիսթան գյուղում ստացավ մի Աւետարան, 1458 թ.—Ձեռ. Թաւր. 69 ա:

— 21. Մեսրոպ Գ, պատրիարք Երուսաղէմի 1454—1461 թ. հաջորդել է Աբրահամ Ե Մարցուն, որին աթոռակից էր նախապես. իրեն էլ հաջորդեց Պետրոս պատրիարքը 1461 թ.:

— 22. Մեսրոպ, վաղամեռիկ որդի Մկրտիչ քահանայի, որ Բիւրականում օրինակեց ժողովածու քերթուածոց, 1469 թ.—Ձեռ. Վինետ. Բ. 1112—3:

— 23. Մեսրոբ Երզնկացի, որդի Ամիրդովլաթի, գրիչ. Երզնկայի «Կայվասի» վանքում օրինակեց Աւետարանը, 1473 թ.—Թորոս աղբ. Բ. 328:

— 24. Մեսրոպ քահանա Ոստանի, իր միաբանակիցների հետ հիշված է 1486 թ.—Ձեռ. Վասպ. 502:

— 25. Մեսրոպ կրօնավոր, Գողթան Բուստայ անապատում Աստուածատուր գրչին գրել տվեց Աւետարանը՝ 1489 թ.—Սլամբատեանց՝ Երնջակ 274:

— 26. Մեսրոպ, որդի Ստեփանոս քահանայի և թոռն Մանուէլ քահանայի, որ Գեղարքունեաց Կած գյուղում, Յովհաննէս Արծկեցուն գրել տվեց մի ճաշոց (Ժե դար)։—26ո. Սևան. էջ 18:

— 27. Մեսրոբ Գանձակեցի, վարդապետ Աղուանից. 1753 թվին գնաց Պոլիս, ուր տաված տեսնելով Դաւթի գործերը, ինքն էլ գրեց նրանց Մեկնութիւնը (Տաշեան, Ցուց. 958): Ունի և Վասն ողջոյն ասելոյ վարդապետաց (26ո. Կարին. էջ 1):

— 28. Մեսրոպ արքեպիսկոպոս Նարոյեան, ծնվել է Մշոյ Արդերթ գյուղում, 1875 թ. ավարտել է Արմաշի Դպրեվանքը. Պոլսի պատրիարքական տեղապահ էր 1920—25 թվերին. ընտրվեց պատրիարք Պոլսի 1927 թ. և մեռավ այս պաշտոնում 1944 թ. (Կենսագրութունը տես «էջմիածին», 1944 թ. № 6):

— 29. Մեսրոպ Կ. Պոլսեցի, պատրիարք Երուսաղէմի. հաջորդեց Թորգոմ Գարտիզակցուն 1939 թ. իր հաջորդն է Կերեղ Նոր-Ջուղայեցի, որ գահակալեց 1944 թ.

— 30. Ուշ ժամանակի հիշատակութուններ են Մասրուպ՝ 1538 թվից ուշ (26ո. Վենետ. Բ. 536), Մեսրոբ 1622 թ. (26ո. Վասպ. 622), Մեսրոպ 1633 թ. (26ո. Հալէպի, Ա. 86 բ), 1681 թ. (անդ 186 բ), 1682 թ. (26ո. Վասպ. 1004), 1698 թ. (անդ, էջ 986):

ՄԵՏԱԿԷՍ, ար. ծագումն անհայտ: Մի անգամ ունինք՝

— Մետակէս քրմապետ Աշտիշատի. Արծրունեաց իշխանը սպանեց նրան Արձանի պատերազմում Լուսաւորչի դեմ. սպանված տեղը կոչվեց Մետասկող.—26ո. 29 (գրված նաև Մեսակէս). և 30:

*ՄԵՐԱՄ, իգ. < արաբ. مرمر meram «նպատակ, մտադրութուն»։ մի անգամ հիշատակված է 1493 թվից ուշ գրված անթվական մի հիշատակության մեջ՝ Մերամ ձևով (26ո. Վասպ. 522): Կարելի էր կարծել Մարիամ > Մայրամ ձևից, բայց վերի ձևով մեկնել ավելի հարմար համարեցի: Տես և Մերում:

*ՄԵՐԱՆԿՈՒԼ, ար. < պրս. میرانگول *mirān-gul «իշխանների վարդ» (ենթադրյալ) ձևից: Անշուշտ մեր մեջ գործածված արական անուն էր, որից ծագել է Մերագուլեան ազգանունը (Կովկաս): Կա և վրաց. Miraingul; կին Վրաց Դաւիթ Ը (1505—25 թ) թագավորի, որ Justi 207 ա հանում է պրս. mihr «արեգակ» + āyin «ձև, կերպ» բառերից, այն է «արեգակնակերպ»: Թվում է թե իմ տված բացատրութունը ավելի հասարակ է: Բայց Ջբբ.

ագուլ. 174 հիշում է Մերանդուլ ոմն 1764 թ., որով այն բանաստեղծական վարդը (gul) փոխվում է դժբախտ թրք. Gul «ծանառ բառի» Այսպեսով Մերանդուլ դառնում է Մերանդուլ «իշխանների ծառա»:

*ՄԵՐԴԻՆ, ար. < Իրաքի Merdin քաղաքի անունից. մի անգամ գտնում եմ հիշատակված 1582 թ. (Manus. brit. mus. 39 բ), Մերտին ձևով: Սրանից կա Մերդինեան ազգանունը, որ լսել եմ Երևանում՝ Տաճկահայ մի ընտանիքում:

*ՄԵՐԴԻՆՇԱՆ, իգ. < նախորդ Մերդին անունից + պրս. մ. šāh «թագավոր»: Մի անգամ գտնում եմ հիշված ԺՁ դար, Մերտինջայ ձևով՝ 26ո. Դադեան, Ա. 12 բ:

*ՄԵՐԵԹ, իգ. < թրք. meret բառից: Այս բառը չեմ գտնում բառարաններում. բայց գործածական է Պոլսի ժողովրդական լեզվի մեջ՝ «ազնիվ ըմպելիք» իմաստով (նատկապես օղիի համար է ասվում): Մի անգամ գտնում եմ հիշված Ժե դարում:

— Մերեթ, կին Թաւաքալի և մայր Յովսէփ միայնակեցի, որ օրինակեց Աւետարանը Լիմ անապատում, 1439 թ.—26ո. Վասպ. էջ 380:

ՄԵՐԻԿ, ար. ծագումն ինձ անհայտ. հիշված կա մի անգամ՝

— Մերիկ պարոն, որի գերեզմանը գտնվում է Գեղարքավանքի ժամատան մեջ, առանց թվականի.—Սաղրակեանք 144:—Տես և Մերիկ:

*ՄԵՐԿԵԱՆ, ար. < կիրգիզ. ալթայ. մոնգոլ. 蒙古 mer-gyan «հրացանաձիգ, հրացանավոր զինվոր, ուժեղ մարդ» բառից (տես Будагов, II, 224): Նույն բառը կա պահված նաև Պոլսի էմիրիեան, Միրկեթ թաղի անվան մեջ: Իբրև անձնանուն մեր մեջ հիշված եմ գտնում մի անգամ 1606 թ. (Труды Вост. Комм. ИМАО, т. II, 3, էջ 68):

*ՄԵՐԿՆԻ, ար. ծագում է լատ. Mercurius անունից, որ է «Հերմէս, Արամազդի որդին և աստվածների պատգամավորը, ինքն էլ աստված ճարտարախոսութան, վաճառականութան և գողեքի, նաև Փայլածու մոլորակը»: Արական անուն էր նաև լատինների և հույների մեջ: Հմմտ. «Մերկուրիոս, Գորդիոս և մեծն Բասիլիոս» (Նոր վկ. 75): Այս տառադարձութունը համաձայն է լատիններին (u > iւ). բայց ապա կազմվել է հուն. Меркуриος?, որից էլ հյ. Մերկուրիոս. ինչ. Մերկուրիոս Սկիւթացի վկարոս?, որից էլ հյ. Մերկուրիոս. ինչ. Մերկուրիոս Սկիւթացի վկարոս. և Աւգեր. Լիով. վրք. սրբ. Թ. 188): Մեր մեջ շատ քիչ է գործածված. բայց կա Մերկեանեան ազգանունը (Պոլիս, Սամա-

թիւ): Իտալական հնչուածով գրված է այս անունը նաև Մերձեր, Մերչեր, Մերչո:

— 1. Մերչո, որի հիշատակին Ուլքան և Պապքան եղբայրները նվերներ են արել Պաչենի Մեծարանց վանքին, 1252 թ. (Արձ. Բանասէր 1901, էջ 136) և ավելի ուշ՝ 1271 և 1274 թ. Անիի վանքերին (Յովսէփեան, Նիւթեր և ուս. Ա. 13): Մերչո կամ Մերչէ որդին է Սարգսի և Թոռն Հոգոյ:

— 2. Մերկեռ մանկտաւագ (սրա անունը գրված է Մերձեր և Մերչեր ձևերով). հայր է նշանավոր գերդաստանի, որ հիշատակված է մի քանի տեղ: Մերկեռի որդին է Աւագ քահանա (որ հիշել եմ վերը հտ. Ա, էջ 322 և 324, № 4 և 35 համարների տակ, որոնք պետք է այժմ միացնել): Այս Աւագ քահանան երկրորդ ստացողն է այն չքնաղ Աւետարանի, որ գրել էր Յովհաննէս երեցը՝ Կարնոյ Կան գյուղում, Երեմիաս քահանայի համար, 1283 թվին: (Ձեռ. Վենետ. Ա. 645.—գուր է կարծում Սարգիսեան, թե Աւագ քահանան կեղծել է հիշատակարանը: Ընդհակառակը նա՝ Երեմիայի հիշատակութունից հետո հիշում է իրեն՝ իբրև ստացող, դժբախտաբար առանց թվականի): Նույն Աւագ քահանան Ստեփանոս գրչին գրել է տվել մի մեծ ձառնտիր—Տօնական, որ բարդէն յինքեան մեծայաղթ հատոր մ'ըլլալով, երկու մասի է բաժանված և առանձին առանձին կազմվելով՝ ձևացրել է Վիեննայի Մխիթարեանց № 1 և 2 ձեռագրերը (տես Տաշեան, Ցուց. էջ 7, 14): Դժբախտաբար այս տեղ էլ հիշատակարանը ընկած լինելով՝ թվականն անհայտ է: Տաշեանը դնում է «1506 էն շատ յառաջ» և կարծում է թե գրված է «հաւանականօրէն Լեհաստան»:—Մերկերի կինն է Միմասքեր, որ Տօնականի գրութեան ժամանակ եղեռ երեք տար է որ փոխել է ի Գրիստոս: Տէր Աւագի կինն է Մամախաթուն, որ Տօնականում կոչված է «քահանայուհի»: Զավակներն են Քարիմ, Նեքեմատ (Տօնականում սխալ գրված Ներքէմատ) և Քիմիլ (վերջինը Տօնականի ժամանակ դեռ չէր ծնված): Նեքամաղը այնուհետև դառնում է նշանավոր ճարտարապետ. ինքն է շինել Ամիդի Ս. Թէոդորոս եկեղեցին, որ ավարտել է 1447 թ. (Հայասպ. 574):

— 3. Մերկեռ, որդի Մխիթարիչ քահանայի (նախ քան 1420 թ.).—Տաշեան, Ցուց, 666 (գրված Մերգեր):

— 4. Մերկեռ տիրացու Ակնի Կարուշլա գյուղից (ժէ դար).—Տաշեան, Ցուց. 797 (գրված Մեռկեռ):

*ՄԵՐՇԱՊՈՒՆ, ար. < իրան. Mihr-šāpūr անունից, որ աս-

գիտ է նախ Միերշապուհ (որ տես), ապա Մեիերշապուհ և Մերշապուհ (Հիւրբ. 54): Հմմտ. Mihršābhōr ասորի, քրիստոնյա, բանասերված Յազկերտ Ա-ի օրով, Միերշապուհ մովսէսեան մովսէս՝ Վահրամ Ե-ի օրով (421 թ.), Միերշապուհ եպիսկոպոս Շօշի (577 թ.):—Justi 206 ա:

— 1. Մերշապուհ Արծրունի, որդի Մերուժան մասնչի, զոքավար Պապ թագավորի. հուղարկավոր եղավ Մեծն Ներսէսի (+ «373 թ») թաղման.—Արծր. Ա. ժա:

— 2. Մերշապուհ Արծրունի տես ներշապուհ:

— 3. Մեիերշապուհ Արծրունի, մասնակցեց Վահան Մամիկոնեանի ապստամբութեան և պատերազմներին (Ե դար).—Արծր. Բ. ք: Սա է որ վանտել է նեստորական քարոզիչ ասորի Բարձուժային Արզնարզիւն և Մոկաց նահանգից, Այդ մասին գրեց Նորբերս Ե. Տէր-Միսասեան, Նեստորականութ. Հայաստանում (արատապ.), էջ 194—6 և Եղիշէ աշխ. թրգմ. էջ 12—14:

— 4. Մերշապուհ ի Շինական իշխան, մասնակցեց Դուինի երկրորդ կրոնական ժողովին «554 թ».—Գիրք թղ. ժէ:

— 5. Մերշապուհ եպիսկոպոս Մամիկոնէից և Տարօնի. ժամանակակից Բարկէն Ա («490—516 թ») և Ներսէս Բ («548—557 թ») կաթողիկոսներին.—Գիրք թղ. թ, ժ, ժէ. —սեռ. Մերշապուհ] Գիրք թղ. ք, ժա, ժգ, ժէ, ժէ bis:

*ՄԵՐՈՅ, ար. < իրան. Meroe անունից, որ բուն նշանակում է «սեհան» (անուշահոտ բույս, որ ծաղկում է Ղրախում, ըստ Արտավիրաֆի): Այս անունով հայտնի են Մերօց ոմն հնդիկ և Մերօղ մայր Կամբիւսի. իր անունով կոչվեց Մէրվ քաղաքը (Justi 203 ք). Mirōi զորավար Յազկերտ Գ արքայի (Շահն., Justi 207 ա): Մեր մեջ հիշատակված է միայն մի անգամ՝

— Մերոյ իշխան Սահառունի. ուղեկից եղավ Յուսիկ կաթողիկոսին՝ Կեսարիա օժման զնալու ժամանակ «341 թ».—Բուգ. Գ. ժք. (ըստ Միաբանի ZAPh 2, 277 պետք է ուղղել Տիրոց):

ՄԵՐՈՇ, իգ. ծագումն ինձ անհայտ. հիշված է մի անգամ Մերոշ ձևով՝ 1756 թ. (Ձեռ. Վասպ. 314):

*ՄԵՐՈՊԵ, իգ. այս անունն է թերևս մյն, որ գործածական էր Դուսում անցյալ դարում ժղ. Մօրիպի (Mörube) ձևով: Եթե այդ, ծագում է հուն. Մերօպի իգական անունից, որ թերևս պետք է զննել μέροψ, μέροπος բանականացու, մարդ՝ բառից: Բայց չգիտեմ թե ինչպես է հասել մեզ: Նոր ժամանակներից կան այս

անուանով մի քանի ողբերգություններ. ինչպես Վարսերի (1748)՝ Ալֆրէդի (1783) և Մաֆֆէի (1713).—Բայց ինչ որ սեղ տեսնել եմ այս անունը գրված Մեհրուպէ ձևով. այդ գեղարուց կարելի է գնել պրս. مه-رود meh-rudā շուսիւնը գրավողը ձևից և կամ նույն ընդ Միքիթրան: Լավագուցնը տես Միքիթրան:

*ՄԵՐՈՒԹԱՆ, ար. < պհլ. Mitručan (կարգւած Mihrōjān անունից, որ համապատասխանում է miθrōaojah «Միհրազոր» ձևովին: Մեր բառի բուն ձևն է Մեհրութան, ապա Մեհրութան և ավելի ուշ Մերութան կամ Մեհութան (Հիւրը. 52—53): Տես նաև Միքիթրան: Իրանյանց միջ հայտնի են՝ Մարութան՝ պարսիկ գորավար, որ եկավ Արշակ Գ-ի դեմ (Բուզ Գ. խբ.), Marwazān: կուսակալ Եմէնի, Μαρωζας գորավար Որմիդդ Գ-ի և Խոսրոֆ Բ-ի (Justi 197 ա):

— 1. Մեհրութան (Μερουζάνης) եպիսկոպոս Հայոց, որին թուղթ է գրել Ս. Դիոնիսիոս Ալեքսանդրացին («248—264 թ») եպիսկոպոս Եգիպտոսի՝ «253—5 թվին», «Վասն ապաշխարութեան» վերնագրով: Այս թղթում խոսում է այն քրիստոնյաների մասին, որոնք հալածանքի ժամանակ ստիպված ուրացել էին իրենց հավատքը և ապա զղջալով վերադարձել (Եւս. պատմ. 2. խե (=խզ), էջ 517: Թե ո՛ւր էր այս Մեհրութանի աթոռը, այս մասին տես Տէր-Մինասեանց, Հայոց եկեղ. յարար. էջ 13—16 և Հացունի, Կարևոր խնդ. 115—9: Կարծվում է թե Փոքր-Հայոց եպիսկոպոսն էր, կամ Արծրունի էր և եպիսկոպոս Վասպուրականի (Գեղցեր) և կամ հավանաբար Մոփաց (Ադոնց, Армения 347): Ըստ Ազգապ. 61 Արտազի առաջնորդն էր և նստել է «240—270 թ»։ Տես նաև Ալիշան, Արշալ. քրիստ. 80:

— 2. Մեհրութան Արծրունի, նահապետ տոհմի. մին այն նախարարներից, որոնք ուղեկցեցին Ներսէսին Վաղէս կայսեր մոտ դեսպան գնալու ժամանակ «364 թ»: Ապստամբեց Արշակ Բ-ի դեմ և դավաճանությամբ միանալով Գարսից Շապուհ թագավորին՝ ավերեց իր հայրենիք Հայաստանը, հուսալով որ իր դավաճանության իբր վարձ՝ Հայաստանի թագը կստանա: Զիրաւի ճակատամարտում (ըստ Խորենացու) սպանվեց Սմբատ Բագրատունու ձեռքով՝ հրաշեկ շամփուրով պսակվելով «370 թ» կամ Մանուէլի և Բարիկի ձեռքով (ըստ Բուզանդի):—Մեհրութան՝ Խոր. Գ. լե—լէ. Բուզ. Գ. իգ. իգ, լա—լէ, լթ—խզ, խե—խթ, ծը, ծթ. Ե. ա, բ, գ, զ, լը, խզ. Գտմ. ներս. 18, 20. Ասոզ. Բ. ա.—Մեհրութան՝ Ե՛. կթ. ժգ. Մխ. անեց. իգ. Մեհր. եր. 52—53,

88. Կզկնա. Ա. ժգ. Վրգ. իգ. Զուգ. 42.—Մեհութան՝ Արծր. Ա. ժ, ժա.—սեռ. Մեհրութանյ՝ Խոր. Գ. իթ, լե, լը, լէ, ծգ. Փ. կոր. 12. Բուզ. Գ. իգ, իգ, ծ, ծը. Ե. գ, լը, խզ. Ասոզ. Բ. ա.—Մեհրութանյ՝ Բուզ. Գ. ծթ (ցանկում). Ե՛. կթ. ժգ. Կզկնա. Ա. ժգ. Վրգ. իգ.—Մեհրութանի՝ Վրգ. իգ (հրտր. էմիլի):—Մեհութանյ՝ Արծր. Ա. ժ, ժա.—գրծ. Մեհրութանա՝ Բուզ. Գ. իգ:

— 3. Մեհրութան Արծրունի, Յազկերտ Բ-ի բանասարկած նախարարներից մին «452 թ».—Մեհրութան՝ Եղիշ. 160 (Փարպ. խէ).—նույն է Մեհրութան Արծրունի, որդի Վասակի և եղբայր Ալան Արծրունու. ուղարկվեց Յունաստան՝ օգնություն ինչդրելու հայոց համար «450 թ».—Փարպ. լգ:

— 4. Մեհրութան իշխան Արծրունեաց, որդի Գագիկի: Միտն կաթուղիկոսի շքախմբի հետ գնաց Գարտաւ, ուր մասնակցեց եկեղեցական ժողովին «768 թ» (Կանոն. 166, Տաշեան, Տուզ. 653 բ): Միացավ իր եղբոր՝ Համազասպի ապստամբության Արաբների դեմ, բայց հաղթվեցին Արճէշում «775 թ»: Զերբակալվեց Խազմ սուրիկանի ձեռքով, սակայն հավատքը ուրանալով ազատվեց «786 թ», մինչդեռ իր եղբայրները՝ Սահակ և Համազասպ նահատակվեցին: Վանի Դաւիթ իշխանը բռնեց նրան և սպանեց:—Մեհրութան՝ Ղև. խ. Յայսմ. ապր. 8.—Մեհրութան՝ Վկ. հմգ. 64, 67.—սեռ. Մեհրութանյ՝ Ղև. խ: Սրա հետ նույն պետք է լինի՝

— 5. Մեհրութան Արծրունի, իշխան Վասպուրականի. սպանեց Մուշեղ Մամիկոնեանի երկու որդիներին «789 թ», որոնք Բագրեանդի պատերազմից ազատվելով՝ իրեն էին ապավինել:—Վրգ. խա:

— 6. Մեհութան Արծրունի, մասնակցեց Մուսէի պատերազմին «851 թ».—Արծր. Բ. գ:

*ՄԵՐՈՒՄ, ար. < պրս. * mīr «իշխան» + թրք. -um ստացական հոգով. նշանակում է «իշխան», հմմտ. Գուլում, Շահում: Մի անգամ հիշատակված է 1575 թ. (Ձեռ. Վասպ. 688) և մի անգամ էլ 1655 թ. (անդ 916): Տես և Մեհրամ:

ՄԵՐՈՒՆ, ար. անստույգ ձևով անուն, որ հիշատակված է մի անգամ 1648 թ (Ձեռ. Վասպ. 688): Կարող է լինել Մեհր կամ Մեհրն (ն որդիչ հոգ կամ ոչ), բայց նաև նույն ընդ նախորդը՝ իբր Մեհրում:

Մեհրուպէ տես Մեհրուպէ:

ՄԵՐՈՒՐ, ձևով ու սեռով անորոշ անուն, որ մի անգամ հիշատակված է 1550 թ. Հին Ջուզայի մի խաչքարի վրա, հետևյալ ձևով. «ծնողացն Մերուերին? և Արզունին» (Միտական 432 և Սեզրակեան՝ Հնուք. Երնջակու 166): Սովորական շարքով Մերուր հայրն է (ար.) և Արզուն մայրն է (իգ): Բայց եթե Արզունը մեզ ծանոթ ար. Արբուն անունն է, ուրեմն Մերուր իգական է:

ՄԵՐՈՒՐ, ար. կասկածելի ընթերցվածով հիշատակված է մի անգամ 1742 թ. (Ձեռ. Վասպ. 566):

Մերչո տես Մերկեն:

ՄԵՆՈՆ, ար. ծագումն անհայտ, ինչպես նաև հիշատակութան թվականը: Մի անգամ ունինք՝

— Մեռն, հայր Սարգսի, որին թուրքերը սպանել և մի հարուստ քարաթաղ էին արել: Եղբայրը՝ Կազեր գտավ նրան և նրա ու իրենց ծնողների հիշատակին մի խաչքար կանգնեցրեց Անիի մոտիկ համանուն գյուղում:—Արձ. Երրակ 34, Նար վկ. 135, Ազգասպ. 1920 (Մեռն անունը կարդում է Միւռոն):—Ալիշանը դնում է ժ՛ր դար:

ՄՁԻԿ, ար. ծագումն անհայտ. մի անգամ գործածված է 1617 թ. Ձեռ. Վասպ. 854, սեռ. Մզիկն ձևով:

*ՄՁՈՒՆ, ար. < արաբ. مژان me'z'ūn «արտոնյալ» բառից: Հիշված է մի անգամ անթվական մի հիշատակութան մեջ (Ձեռ. Վասպ. 259):

ՄԷՄԻՆ, ար. < արաբ. ميم me'emēn «ապահով սեղ, ապաստարան» բառից? մի անգամ հիշատակված է 1598 թ. (Ձեռ. Սեբ. = ՀԱ 1927, 142):

†ՄԷՆՏԻԿԻՆ, իգ. < հյ. մեկ ամիս, մենակ) + տիկին բառերից, իբր թե ամի հատիկ տիկին, որ իբ նմանը չունի: Մի անգամ գտնում եմ հիշատակված ժ՛ր գարում:

— Մեհտիկին, կին Թազուր մանկաուսուցիչի և մայր Պոզոս սարկավազի, որ ստացավ մի Շարակինոց 1348 թ.—Տաշեան, Տուց. 489 բ:

†ՄԷՐԻԿ, իգ. < հյ. մայրիկ բառի ժգ. ձևից. մյլ է Մերիկ, որ արական լինելով չի կարող կցվել սրան: Հիշված է մի անգամ անթվական մի հիշատակարանում (Bodleian 201):

ՄԷՐՐԱՆ, իգ. ծագումն ինձ անհայտ. հիշված է մի անգամ 1626 թ. (Ձեռ. Վասպ. 872):

Մըսր տես Մար:

*ՄԹԻԱՒԱ, իգ. < արաբ. ميثاقاլ mitḡāḡl «տակի և թանկագին քարեր կշռելու միությունը» (Թրք. ստացել է mēsxal ձևը): Ժրբե անձնանուն գործածված է մեր մեջ ժ՛ր—ժե դարերում:

— 1. Մթխալ, մերձավոր Վարդան քահանայի, որ Երզնկայում, Խոսրովի որդի Վարդան քահանայից գնեց մի Աւետարան, որին օգնական եղև ի դինս» նույն Մթխալը, 1397 թ.—Ձեռ. Սեբ.—ՀԱ 1926, 46:

— 2. Մթխալ, գուստր Խղրշահի, որ Կեսարիայում, Յովհաննէս Երզնկացուն գրել ավեց մի Աւետարան, 1476 թ.—Rapport Belgique 34:

— Ավելի ուշ ժամանակի հիշատակություններ են Մթխալ 1512 թ. (Ձեռ. Վենետ. Ա. 646), 1601 թ. (Ձեռ. Վասպ. 793), 1654 թ. (Ալոյսյանեան, Պատմ. հայ Կես. Բ. 1864), 1674 թ. (անդ 1876), 1687 թ. (Ձեռ. Վասպ. 44):

ՄԺԷԺ, ար. ծագումն անհայտ: Հիշատակված է միայն 2—է դարերից:

— 1. Մծեծ Գնունի, մեծ քաջությամբ վանեց Հոնաց արշավանքը, կարգվեց մարզպան Հայաստանի: Վարդ Մամիկոնեանին հաջորդող պարսիկ մարզպաններից հետո բարձրանալով մարզպանակա՛ն գահը, կառավարեց Հայաստանը խաղաղությամբ ավելի քան 30 տարի «517—548 թ» (ըստ Ազգասպ. 519—535):—Մծեծ՝ Կիր. 23.—Մծեծ՝ Սամ. անեց. 74.—Մծեծ՝ Ասող. Բ. բ. Վրդ. Ի Մի. այրիվ. 19.—սեռ. Մծեծայ՝ Ասող. Բ. բ.—Մծեծայ՝ Օրբ. իգ, իգ.—Մծեծայ՝ Կիր. 25. Վրդ. Լթ. Միխ. սս. իթ (= իբ).—Մծեծի՝ Ասող. Բ. բ.—Վրաց աղբ. Ա. 79 կոչում է միայն «Կինունի պատրիկ»:

— 2. Մծեծ Գնունի, հունական գորավար. թոռնորդին է Նախորդի (ըստ Ջամս. Բ. 325). մեծամեծ քաջություններ գործեց Պարսից դեմ, իբրև օգնական Հերակլ կայսեր (610—641 թ), որ նշանակեց նրան կիւրապաղաւտ Հայաստանի.—Այդ միջոցին տեղի ունեցավ Հերակլ կայսեր դեմ ապստամբություն, որին մասնակցեց նաև Դաւիթ Սահառունի հայ իշխանը: Մծեծ Գնունին բռնեց նրան և շղթայի զարկավ, Բայց Դաւիթը ջարդեց շղթաները, հաղթեց հույներին և Մծեծին էլ սպանեց «685 թ».—Մծեծ՝ Սեբ. Լթ.—Մծեծ՝ Մի. անեց. գ.—Մծեծ՝ Վրդ. Լթ.—Մծեծ՝ Յն. կթղ. ժը (3 ձեռ. Մծեծ).—սեռ. Մծեծայ կամ Մծեծի՝ Սեբ. Լթ:

— 3. Մծեծ Գնունի. անորոշաբար հիշված է Արծր. Գ. իբ.

«ի զարմէ Մեծեծի Գնունուոյ, ի Վասպուրական բաժնէ»։ հայտնի չէ ով է։

— 4. Մծեծ, հայազգի պատրիկ և զորավար Կոստաս Բ կայսեր. թիկնեղ ու փառահեղ մարդ էր. Արևելյան բանակով ուղարկվեց Միկելիտա՝ կովկուս համար Սարակինոսների դեմ։ Միկելիտայում, երբ կայսրը բաղնիսում սպանվեց, Մծէժն էլ բանակի կողմից հունաց կայսր հայաարարվեց «668 թ»։ բայց կայսեր որդին՝ Կոստանդին Դ նավատորմով եկավ և նրա իշխանութան վերջ տվեց։—Մեծեծ՝ Միխ. աս. ժթ.—սեռ. Մեծեծայ՝ անդ։—Չամչ. Բ. 369. Յուշիկը, Բ. 33.—հունարեն գրված է Μεζέσιος. (Չամչ. սխալմամբ միացնում է Ք 2 Մծէժի հետ, որ սպանված էր 635 թ. ինչպես գրես նաև Ալիշան, Շիրակ 142)։

*ՄժևՍիՄԱՋԱն, ար. < ըստ իս պրս. میژان mejnān անունից (որ է արար. «գիվահար, սիրով գծված»)։ վերջնաձայն n ազգեցությամբ նախաձայն m-ի դարձել է նույնպես m. Mejnān > Mejnām, որից ապա յ կրճատվելով Meznām. ըստ այսմ Մծնումաջան նշանակում է «Մեջնունի հողին, այն է որդին կամ զավակը»։ նույն անվան մի ուրիշ տարբերակն է Մեջում > Մեծում, որ տես առանձին։ Մծնումաջան անունը մի անգամ գրեցնում են հիշատակված 1621 թ. (Ձեռ. Վասպ. 860)։

ՄԻԱՆԴԱԿ, ար. ծագումն անհայտ։ Մի անգամ գրեանք՝

— Միանդակ նախնին Մանդակունեաց տոհմի. Վաղարշակը կարգեց նրան նախարար.—Խոր. Բ. ը. Սամ. անեց. 49։

*ՄԻԱՆՍԱՐ, ար. < պրս. میانسار miyānsar բառից, որ նշանակում է «մի տեսակ թագ, որի կեսն է միայն ականակում»։ կազմված է miyān «մեջ» և sar «զլուխ» բառերից։ Հիշատակված է մեր մեջ Միանսար՝ Նազրշահի ժամանակ (Կրպտ. եղս.՝ Գոփեանք 156, Սմբատեանց՝ Գեղարքունի 796), այլ ո՞նք Միանսար 1609 թ. (Ձեռ. Վասպ. 833—Մինասար՝ անդ 835), 1715 թ. (Ուզուրլեան, Պատմ. գաղթ. Լիվոն. 103), Միասար (ն կրճատված), թվականն անհայտ (Ձեռ. Վենետ. Ա. 589). սրանից է կազմված Միանսարեանց ազգանունը, որ և կա Միասրեան ձևով։

ՄԻՉՕ, ար. ծագումն ինձ անհայտ. հիշված է 1736 թ. (Ձեռ. Նոր-Բայազ. 44 ա).—այս ձևադարձում կրճատ ձևեր բաժանված կան. ինչպես. Գալս. Փաշո, որոնց հետ նաև Միգո։

ՄԻԹՈՐ, ար. հիշված է մի անգամ անթվական մի հիշա-

տակարանում, որ գրված է սակայն 1230 թվից ուշ (Ձեռ. Վենետ. Ա. 574)։

ՄԻԼԻԴՈՒԵՏ, իգ. վերջի մասն է պրս. میلدخت duxt «գոռաբու բայց առջին մասը անհայտ է։ Ամբողջը պարսկական փոխառությունն պետք է լինի։ Մի անգամ գտնում են անթվական մի հիշատակարանում (Ձեռ. Նոր-Բայազ. 32 ա)։

*ՄԻԵԱՅԼ, ար. ծագումը տես Միբայիլ։ Այս ձևով գործածված է մեր մեջ ժԲ—ժԴ դարերում։

— 1. Միխայլ պարոն, մեծ իշխան, եղբայր Գրիգորիս կաթողիկոսի և Վասիլ իշխանի. Պանլաուների տոհմից. եղբորորդի Ներսէս Շնորհալու. Հռոմկլայում Բասիլ սարկավազին գրել տվեց Սողոմոնի գրքերը՝ 1201 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 168։

— 2. Միխայլ ոսկերիչ. ձեռք է բերել մի հին Աւետարան և նվիրել Ջորավար քահանային 1201 թ.—Շողակաթ 193։

— 3. Միխայլ (կամ Միխիլ), ազգական Հոռոմեանց Կոստանդի որդի Յովհաննէս քահանայի, որ նվերներ է արել Արջոյառիճի և Բագնայրի վանքերին, 1213 և 1215 թվերին.— Արձ. Շիրակ 121 և 122։

— 4. Միխայիլ պարոն, Սսում օրինակել տվեց մի Աւետարան Յովհաննէս քահանային, իր հոգևոր որդի Կարապետ քահանայի համար, 1293 թ.—Թորոս աղբ. Բ. 303։

— 5. Միխայլ (կամ Միխայլ), կրոնավոր միայնակեաց Կաֆայում, 1305 թ. (տես Աւետիք Ք 29).—Ձեռ. Վենետ. Բ. 511—2։

— 6. Միխայիլ միայնակեց, հայր Գրիգոր գրչի, որ Դրազարկի կամ Փոսի վանքում գրեց մի Աւետարան, 1325 թ.։ Սարգիս պիժակ նշանավոր նկարչի քեռայրն է։—Միսուան 234 բ. և 236։

*ՄԻՀՐ, ար. < պհլ. Mihr (գրված Mitru), պագ. պրս. Mihr, կարս. Miθra, զնդ. Miθra անունից, որից են նաև հուն. Μίθρας, Μίθραξ, լատ. Mithras: Արեի հին արիական աստվածն էր, որի պաշտամունքը Իլլանից անցնելով Եվրոպա հասավ (Bartholomae, Altir, Wört. էջ 1185), Դուրեան, Կրօններու պատմ. 330: Բառիս պրս. ձևը պետի լինելը *Missa, ինչպես որ կա նաև ելամ. Mi-iš-ša. ուստի Mitra ձևը փոխառություն է մարերենից. Միհրի պաշտամունքը բառի հետ Մարերից անցավ Պարսիկներին (Meillet, Gram. v. perse, էջ 12), Ջնդ. բառը նշանակում է նաև «դաշինք, պայմանագրություն, կրոնական պարտավորու-

թյուն», պրս. mihr նշանակում է «արեգակ, սեր, բարեկամություն» (Հիբր. 53)։ Աստուծու անունից հետո Միհրը զարձակ անձնանուն։ Օր. Mihr որդի Վազարշի, պարսիկ նահանգապետ Կարէնի տոհմից (600—630 թ), Mitra գրիչ ունի (Կիւթ Սելեւկեան շրջանից), պրս. Mihrak որդի Nūšzād-ի, կովի զուրս եկավ Արտաշէր Բարսեղանի դեմ, բայց հաղթվեց և սպանվեց (Շահն. հտ. 5, էջ 254—9), Mihr պետ Մանիքէականների (Ը դար), Mihr որդի Դարայի, սասարազ (ԺԲ դար), վրաց. Միր կամ Միեր՝ Մանգաննոս Բ կուսակալի որդին (է դար), Միր Թագավոր Վրաց (735 թ) (Justi 207—8), Միհր անվան վրա առանձին մենագրություն է «Միհրը Հայոց մեջ», Վիեննա 1929, Ազգ. մատ. ձի, ուր հեղինակը շիրան յատուկ փութկոտութեամբ» (տես էջ 58) ամեն անուն Միհրից է հանում։

— 1. Միհր աստված, որդի Արամազդի.— «Մերական մեհեանն անուանեալ որդւոյն Արամազդայ» Ազաթ. 790.— «Միհրական մեհեան» Ուխտ. Ա. կը.— Սարգիսեան, Ազաթ. և իւր բազմ. էջ 137։

— 2. Միհր եպիսկոպոս Արցախի. Յղերկա գյուղում ընդունեց Յովսէփ անապատականին (է դար).— Կղկնա. Բ. ծ։

*ՄԻՀՐԱՄՂՈՒԼ, ար. ենթադրում եմ որ այս անունը անցյալ դարում զործածական է եղել Կովկասում, որովհետև նրանից ունինք Միհրամուղուխանց ազգանունը։ Սրա հետ նույն է Մարիամ-գուլի = Պլ. Մերյեմ-Դուլի ձևով, իբր. թրք. مریهه Meryem + 𐎠𐎼𐎷𐎡𐎴 qulē «ծառա» (Մարիամ Աստուածածնի ծառան). հմմտ. թրք. Մահմադղուլի, Իսաղուլի, Ալիղուլի կամ արաբ. Աբդուլլահ, Աբդուսսեհ ևն անունները։

*ՄԻՀՐԱՆ, ար. < պրս. Mihrān անունից (ծագումը տես Միհր. հպրս. Μιτρον), որից և վրաց. Միրիան, Միրվան (y > v ձայնափոխության համար հմմտ. ախոյեան > վրաց. ախովանի, թրք. bayraq > վրաց. բավրակի «գրոշակ»)։ Այս անունով հայտնի են՝ Գարսկական ազնվական մի տուն, Միհրան սասարազ Լիւդիայի, կարգվեց կուսակալ Հայաստանի Մեծն Ալեքսանդրի ձեռքով (330—323 թ), Միհրան ճգնավոր Հնդկաստանում, մեկնեց Հնդկաց Keid Թագավորի երազը և գուշակեց Ալեքսանդրի արշավանքը (Շահն. հտ. 5, էջ 89), Միհրան զորավար Նուշիրվանի (Շահն. հտ. 6, էջ 159), Միհրան՝ Գարսից զորավար, որ արշավեց Տարոն՝ Գայլ Վահանի դեմ, Միհրան Միհրեանդակ զորավար (Սեբ. տպ. 1939, էջ 27, 30), Միհրան իշխան Վրաց, Ժա-

մանակալից Տրգատի (Սոր. Բ. ձե), նույն իսկ Mihrān ծառա Մուհամմեդի (Կամուս, Գ. 648)։

— 1. Միհրան զորավար Տիգրան Մեծի, Հոռոմայեցոց զորավար Սիլլայի հեռանալուց հետո, Բագուաս զորավարի հետ միասին հարձակվեց Կապադովկիայի վրա և վտարելով Արիստարզանին, երկիրը հանձնեց Միհրգատի որդի Արիստարթին (Ն. Գ. 90).— Չամչ. Ա. 222, Գրգշ. Գնն. պատմ. Բ. 133, Justi 214 ա, Մանանդեան՝ Տիգրան Բ. 33 (Միքրասա ձևով)։

— 2. Միհրան որդի Թուրքայ, հիշված է իբրև վկա՝ Տաթևի 844 թվի կալվածազրույց.— Օրբ. լր։

— 3. Միհրան, օգնական Վասակ Գահլաունի սպարապետի՝ Թուրքերի դեմ պատերազմում, ուր և մեռավ «1029 թ».— Սմբ. պտմ. 29, 30։

— 4. Միհրան Ուզուրի, հայր Գևորգի, որ հիմնեց Իսալիայում Գիլա քաղաքի Կարտուղեան վանքը 1367 թ.— տես Գևորգի։

— 5. Մեհրան, մերձավոր Մկրտիչ քահանայի, որ Բիւրականում օրինակեց ժողովածու քերթուածոց, 1469 թ.— Ձեռ. Վեհեա. Բ. 1114։

— 6. Միհրան ոմն (զրված Մէհրան), հիշված է 1492 թ.— Ձեռ. Թաւր. 31 բ։

† ՄԻՀՐԱՆՈՅԸ, իգ. նորակերտ անուն, որ կազմված է Միհրան անունից + առոյշ. պատահական նմանություն ունի պրս. Mihrnūš, որդի Իսֆենդիար արքայի Գարսից (Շահն. հտ. 4, էջ 349) և ուրիշներ (Justi 206 ա)։

*ՄԻՀՐ-ԱՐՏԱՇԻՐ, ար. < պրս. Միհր և Արտաշիր անուններից բարդված։

— Միհր-Արտաշիր տեր Սիւնեաց, հաջորդ Գրիգորի. ներկա էր Դուրինի 551 թվի ժողովին.— Օրբ. Ժգ, իգ.— սեռ. Միհր-Արտաշիր՝ Գիրք թղ. Ժբ. Օրբ. իա, իբ։

*ΜΙΘΡΑΪΣΤΗΣ, ար. անշուշտ իրանական անուն է. (Justi 217 ա մեկնում է իբր հպրս. *Miθrawahišta «Միհրի միջոցով լավագույնը»)։— Gaugamela-ի ճակատամարտում հայոց բանակի զորավարն էր (Արիւհան)։

*ՄԻՀՐԲԱՐՁԱՆ, ար. < իրան. Mihr-warzān անունից, որ նշանակում է «ըստ Միհրի գործող» (գնդ. varəzāna- «գործ»)։ աստադարձված է յն. Μιθροβαρζάνης, Μιθροβαρζάνης (Justi 208—9). հմմտ. բառի վերջին մասի համար՝ Արիստարգան (Թագավոր

Կապազովկիայի), իսկ ամբողջի համար՝ պրս. Mihr-Berzin գործար Բահրամ-Գուրի (Շահն. հտ. 5, էջ 540), Միհրաբազան՝ պարսիկ մոզ Բաբելունի ևն: Justi 209 իրարից տարբերում է Միթրոօթարձանց և Միթրոօթուձանց, վերջինիս միացնելով Մերուժան անունը: Նաև Marquart, Հայ բաղաշարք, էջ 30 Միթրոօթարձանց ձևը համարում է նույն ընդ Մերուժան:

— 1. Միհրաբազան, որդի Ջարեն Թագավորի Մոփաց. երբ Արտաշէսը հաղթեց Ջարենին և վանեց նրան իր երկրից (Ն. Բ. 163), Միհրաբազանը փախավ Կապազովկիա և Արիարաթ Թագավորի օգնութեամբ իր երկրին տէր դարձավ.— Լէօ Ա. 388, Դիոգ. Սիկիւ.—Չամչ. Ա. 207 համարում է Խորենացու Մորփիւզիկէսի հետ նույն, որ մերժում է Գրգշ. Բնն. Գատմ. Ա. 238:

— 2. Միհրաբազան գորավար Տիգրան Մեծի. ուղարկվեց Լուկուլլոսի դեմ, բայց հաղթվեց և սպանվեց (Ն. Բ. 69).—Գրգշ. Բնն. Գատմ. Բ. 142, Լէօ Ա. 407, Մանանդ. Տիգրան Բ. 101:

*ՄԻՀՐԴԱՏ, ար. < պհլ. Mihrdat (գրված Mitrdāt) անունից, որ բուն նշանակում է «Միհր աստուծու տվածը կամ ստեղծածը»: Տառադարձված է արամ. Miṯradāta, հուն. Μιθραδάτης, Μιθραδάτης, լատ. Mithridates, Meherdates. փոխառութեամբ վրաց. Միրդատ (օր. Միրդատ Թագավոր Վրաց՝ Մխ. այրիվ. 22): Գրս. դարձել է Milād, որից և Milādgird քաղաքը (Հնէում) > ասոր. Mhidgrd (Հիւբշ. 54, Justi 209 ք—213 ք): Գարթե Թագավորներից հայտնի են Միհրդատ Ա (Արշակ Զ) 171—138 Ն. Բ., Միհրդատ Բ (Արշակ Թ) 123—88 Ն. Բ., Միհրդատ Գ (Արշակ ԺԳ) 57—54 Ն. Բ., Միհրդատ Դ (Արշակ ԺԴ) 12—9 Ն. Բ., Միհրդատ Ե (Արշակ Ի) 49—50 Յ. Բ., Միհրդատ Զ (Արշակ ԻԶ) 116? Յ. Բ. Ամենից ավելի նշանավոր է Մեծն Միհրդատ Թագավոր Գոնտացոց (դաշնակից Մեծն Տիգրանի), որի անունը դարձել է նաև հասարակ անուն: Այսպես Ֆրանս. mithridate «դեղ-թափ, անդեղայ, հակաթույն», vendeur de mithridate «փողոցներում սուտ զեղեր ծախող շառլատան», mithridatisme կամ mithridatisation «փոքրաքանակ թունավորումներով անձը թունավորումից անվտանգ դարձնելը»: Մեր մեջ այս անունը հին ժամանակ սովորական չէր, բայց անցյալ դարում գործածական դարձավ, որից և Միհրդատեան ազգանունը:—Գոլում հնչվում է ուկ. Միրքատ:

— 1. Միհրդատ Թագավոր Փոքր-Հայքի, դաշնակից էր Գոնտոսի Փառնակ Թագավորին, որ իշխել է Ն. Բ. 190—169 թ.—Մանանդեան՝ Տիգրան Բ. 20:

— 2. Միհրդատ, նշանավոր իշխան հայ, ժամանակակից Արտաշատի՝ որդւոյ Արտաշէսի, 3841 թ.—Չամչեան, Ա. 207 (լատ Գողեւթոսի):

— 3. Միհրդատ որդի Միհրդատի և եղբայր Փարսման Թագավորի Վրաց. Տիրերիոսի հրամանով կարգվեց Թագավոր Հայոց, Եկավ Արտաշատ, նենգութեամբ սպանել տվեց Արշակ Թագավորին և Վրաց բանակի օգնութեամբ խլեց գահը (35 թ): Գարթենները հարձակվեցին նրա վրա. տեղի ունեցան մեծ պատերազմներ մի կողմից Վրաց, Աղվանից և Սարմատացոց միացյալ բանակի և մյուս կողմից Գարթեաց միջև: Գարթենները հաղթվեցին: Կալիգուլա գահազուրկ արեց Միհրդատին (37 թ), քայց Կլադիոս վերահաստատեց նրան (41—45 թ): Փարսմանի որդին Հուգոնիստ եկավ Հայաստան և խաբուրթեամբ սպանելով նրան՝ խլեց Հայոց գահը:—Չամչ. Ա. 300, Գրգշ. Բնն. պատմ. Բ. 200—205, 208—211, Լէօ Ա. 154—8:

— 4. Միհրդատ, որդի Գերոզ Արժրուհու, որ 1350 թվին զաղթել էր Սեբաստիայից Ակն. իրանով է սկսվում Ակնայ Գեոսեան տոհմը, որ ապա դարձավ Տառեան ամիրայական տոհմը:—Ազգապ. 3440:

*ՄԻՀՐԻԱՐ, ար. < պրս. Mihriyār անունից, որ բուն նշանակում է «Միհրի բարեկամը»: Այս անունով հայտնի է Ջրադաշտի մոր առաջին ամուսինը (Justi 208 ա): Հիշատակված է մի անգամ Միհրիար և մի անգամ էլ Մեհրիար գրչութեամբ 1595 թ. (միևնույն անձն է, Ձեռ. Վասպ. 744, 746): Ըստ Ալիշան, Հին հուս. 430 (գրում է Մեհրիար) նոր ժամանակի տունն է:

*ՄԻՀՐԻԲԱՆ, իգ. < պրս. mihribān «ողորմած, պթած, սիրող» բառից, որ Գարսից մեջ էլ իբրև անձնանուն գործածական է (Justi 208 ա): Բուն ծագումը Միհր աստուծու անունից է: Գործածված է մեր մեջ ԺԵ—ԺԸ դարերում:

— 1. Մեհրաբան, ազգական բրուտ Ստեփաննոսի, որ Վառնում գրել տվեց մի Աւետարան, 1435 թ.—Ձեռ. Վասպ. 371:

— 2. Մեհրաբան, հանգուցյալ կին Յակոբ քահանայի Նեաբարենց Արծկեցու, որ օրինակել է մի Աւետարան, Արծկէում քարենց Արծկեցու, որ օրինակել է մի Աւետարան, Մատեն. հետադ. Դ. 121, 1464 թ.—Նօտաբք 219 > Ակիսեան, Մատեն. հետադ. Դ. 121:

— Ուշ ժամանակի հիշատակութեաններ են Մեհրաբան 1533 թ. (Ձեռ. Վեհեա. Ա. 717), Մեհրաբան 1578 թ. (Ձեռ. Վասպ. 12), Մեհրաբան 1653 թ. (Ձեռ. Վեհեա. Բ. 1037), Մեհ-

բարան 1785 թ. (Այբարամ 224), անթվական է Մեհրաբն (Ձեռ. Վասպ. 582):

*ՄԻՀՐՇԱՊՈՒՀ, ար. < պրս. Mihr-šāpūr անունից, որ ասեա Մեքշապուհ:

— Միքշապուհ մարդպետ. մասնակցեց Վարդանանց պատերազմին 451 թ.—Փարպ. լթ. (գրվածն է այսպես. «միշոցի զնգին կարգէր զլիաւոր զտէրն Արծրունեաց, և զմարդպետն Միհրշապուհ՝ հանգերձ իշխանաւն Արշարունեաց Արշարաւս: Որովհետեւ Միհրշապուհ մարդպետը այլուր հիշված չէ, և որովհետեւ Նեքշապուհ Արծրունին շատ անգամ այս ձևով էլ է հիշված, ուստի կարծում եմ որ այս էլ նույն անձն է և պետք է կարգաւ՝ «զտէրն Արծրունեաց և զմարդպետն՝ Միհրշապուհ...»):

*ՄԻՀՐՈՒ, ար. < պրս. Mihrōi բանաստեղծ ոմն (Շահն.). Mihrūye արաբ կուսակալ Տարաբխատանի (801 թ), Mihrā զորավար Սուլթան Մահմուդ Հագնեկի (1004 թ) ևն (Justi 206): Այս Mihrōi անունը ըստ Հիւբշ. 54 Մեհրմամ, Միհր-նեքսե և նման անունների փոփոխական ձևն է: (Ըստ ԳԴ կարգացվում է: mahrōy և նշանակում է «լուսնագեղձ». արվում է գեղեցիկնեքին իբրև վերադիր և ծագում է mah «լուսին» և rōy «գեղձ» բառերից): Այս մեկնությունը ճիշտ չէ: Կարելի չէ հասկանալ նաև Mihr-ōi «Միհրադէմ, Միհրի գեմքն ունեցող», որովհետեւ պրս. ۵) rāy բառի պէլ. ձևն է rōd (Horn § 636):

— Միհրու Դիմաքսեան, որին Վրկանի մարդպան Սմբատ Բագրատունին (+ 617 թ) իր ստն կառավարիչ էր նշանակել. — սեռ. Միհրուի՝ Սեբ. ին:

† ՄԻՆ, իգ. < հյ. միմ «միակ, մի հատիկ» բառից. գործածված է միայն մի անգամ՝

— Միմ (սեռ. Մըմիմ ձևով), քույր Յովհաննէս եղիսկոպոսի, որ Խիզանում, զրիչ Յովհաննէս քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, 1486 թ.—Ձեռ. Վասպ. 503:

— Ունինք զարձյալ հիշատակված սեռ. Միմիմ՝ 1648 թ. (Ձեռ. Վասպ. 911), 1666 թ. (անդ 926), բայց սրանք ոչ թե Միմ ձևից են, այլ Միմա անունից, որ ասեա սակը:

*ՄԻՆԱ (կամ Միմայ), իգ. < պրս. mīnā «մանրանկարչություն» բառից. իբրև անձնանուն զարծածված է մեր մեջ սկսած ԺԳ դարից և մինչև այժմ էլ զարծածական է Հարարագումս:

— 1. Միմայ, կին Մազսուաի, շինել է մի շատ փոքրիկ մատաւ (հաջի 8 հոգի պարունակող)՝ Ղուլայի գյուղի մոտ:

Մանուչարի գուգում (այժմ ավերակ): 1231 թ.—Սմբատեանց, Գեղարքունի 498:

— 2. Միմա տիկին, կին Աստուածատուրի և մայր Մարտիրոսի, որ Տփղիսում, Խաչատուր սարկավագին գրել տվեց մի Աւետարան, 1304 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 488:

— 3. Միմայ խաթուն, կին Ապուքանի. երկուսով կալվածներ են նվիրել Գանձասարի վանքին 1311 թ.—Շահխաթ. Բ. 376:

— 4. Միմայ տիկին, կին Կոստանդի և մայր Յովհաննէս քահանա գրչի, Շիկրակ 1313 թ.—յիշատ. ՄԱՏ 1911, էջ 1301:

— 5. Միմայ խաթուն, դուստր Հասան-Ջալալ-Դուլա (№ 41) մեծ իշխանի Խաչինոյ (+ 1261 թ), կինն է իշխանաց իշխան Տարսայիճի Օրբելեանց (+ 1290 թ), որ էր որդի Լիպարիտի Օրբելեանց: (Տարսայիճը ամուսնացավ Մինայի հետ իր առաջին մահմեդական կնոջ՝ Արուզ խաթունի կենդանության ժամանակ. ուստի և Մինան համարվում է նրա երկրորդ կինը և խորթ մայրն է Մտեփաննոս Օրբելեան պատմագրի): Իր ամուսնու հետ միասին շինել են Ըզերձի Ս. Աստուածածին եկեղեցին, որ և կալվածներով ապահովել են իբրև լուսագին Տաթևի, 1272 թ. (Արձ. Շահխաթ. Բ. 364, որից շատ ավելի նոր, բայց տխմար արտագրությունն ունի Լալայեանց, Ազգագր. հանդ. Գ. 165): Շինել են նաև մի դարպաս Եղեգիսում, 1274 թ. (Միսական 151): Այստեղ քանդակված են Տարսայիճի և Մինայի պատկերները. «այրն պերճագեաց, մանեկաւոր և Թագակիր բազմեալ ի գահոյս. կինն գանգրահեր և պաճուճագեատ և խոյրակիր, աջ զգօտուով անեալ, զձախն ի վերայ ծնկանն ունելով»: (Քանդակը զանելուց հետո նորից հողի տակ թաղել են, որպեսզի այլազանները չխորտակեն): Մինայի անունով անթվական արձանագրություններ կան Ցախացքար (Միսական 154), Նորավանք (անդ 203), Խաթրավանք (Շահխաթ. Բ. 362—3, Արցախ 195): Մինայի աղջիկն է Ասփա (№ 3), որ շինեց Խաթրավանքի եկեղեցին և կամուրջը Թարթառ գետի վրա (երկու անթվական արձ. Շահխաթ. Բ. 362, 363 և Արցախ 194, 196, ուր Ասփան իր մորը կոչում է «Թագազարմ մօրն իմոյ Մինայ խաթունին»): Թաղված է Նորավանքում, ուր մնում է իր անթվական տապանը այս արձանագրությամբ. «Թագազարմ արքայունին է Մինայ խաթունի գուտար մեծ կողմնակալին Ազուանից Ջալալին» (Միսական 192): —Օրբ. կե. Ձեռ. Դաղեան, Բ. 30 = (հիշում է 1314 թ):

- 6. Միճայ կրօնավորուհի, զուսար Գօզոսի և քույր Փիլիթար գրչի, որ Եկեղեցաց գավառի Իրկայնի վանքում օրինակեց Հին Կառկարանը 1327 թ.—Ձեռ. Վեներ. Ա. 160:
- 7. Միճայխարուն, քույր ծերունի Քանգեր տիկնայ, որ ստացավ այն Աւետարանը, որ գրեց Յովհաննէս գրիչը՝ Կիլիկիա 1327 թ.—Ձեռ. Հալէպի, Ա. 397:
- 8. Միճայ, կին Ալեքսի և մայր Դաւուն միախոյնացի. որ գրել տվեց մի Աւետարան. 1330 թ.—Ձեռ. Վեներ. Ա. 770:
- 9. Միճայ, մորաքույր Կրակացի Ներսէս արեղայի, որ Երուսաղէմում օրինակեց ձառընտիրը, 1335 թ.—Ձեռ. Վեներ. Բ. 348:
- 10. Միճայխարուն կին Սիրունի՝ հորեզրոր Աբրահամ քահանայի, որ Հոռմկլայի Մակաղբիւր գյուղում ստացավ մի Աւետարան. 1357 թ.—Ձեռ. Վեներ. Ա. 613:
- 11. Միճա, զուսար Գանձիի և քույր Գրիգոր (Ն 498) քահանայի, որ Տէրաւազ գրչին գրել տվեց մի Աւետարան և ձառոց, Երուսաղէմ 1358 թ.—Ձեռ. Հալէպի, Ա. 118 ա:
- 12. Միճայ (հոգով Մինէն), զուսար Վարդանի, կին Մովսէսի՝ քեռան Քաղէոս քահանայի (Ն 56), որ Մոկաց Մղասայ վանքում գրել տվեց ձառընտիրը 1413 թ.—Ձեռ. Հալէպի, Ա. 269, 273, Ձեռ. Վասպ. 294 (վերջինը մեծ ուշադրութեամբ գրում է Միճայս!)
- 13. Միճայ, կին Յակոբի և մայր Յոհաննէս քահանայի և Մարտիրոս քահանայի. առաջինը գրիչ, որ օրինակել է Աւետարանը Մոկաց Կաղթանց գյուղում, 1409 թ. և մի Աւետարան էլ Ջերմաձորի Ակոռոյ վանքում, 1417 թ. իսկ երկրորդը վաղաժեռիկ էր եղել այս երկու թվերի միջև.—Ձեռ. Վասպ. 294, 303:
- 14. Միճա Քազուհի (այսպես կոչված), կին Ստեփանոս քահանայ գրչի, որ Յովհաննէս քահանայի համար օրինակեց ձառընտիրը Ռշտունեաց Տայշոյ գյուղում. այդ միջոցին Միճան էլ ըսպասաւորէր մեզ ի մարմնաւոր պիտոյիցս, 1419 թ.—Նոտարք 60:
- 15. Միճայ, կին տանուտեր Քաթարէկի, որ Գոսկ գրչին Նարեկ գյուղում գրել տվեց մի Աւետարան, 1420 թ.—Ձեռ. Վասպ. 325:
- 16. Միճայ, կին Սիմէոնի. օրինակել տվին Աւետարանը Յովհաննէս գրչին, Սաւրոց գյուղում, 1425 թ.—Ձեռ. Սեան. 9 ա:

- 17. Միճայխարուն, կին Սուլթանշահի և մայր Սարգիս ճախիկոպոսի, որ Կոթիփորոյ Ընկուզագոմ վանքում օրինակեց մի Յայմաւուրք 1427 թ.—Նոտարք 84:
- 18. Միճայ, կին Սամուէլ քահանայի և մայր Վարդան արեղա գրչի, որ Սոսրովայ վանքում օրինակեց մի Աւետարան 1430 թ.—Նոտարք 94, Ձեռ. Վասպ. 359:
- 19. Միճայ, կին Ատոմի և մայր դարբին Ամիրզայի, որ Սպարկիրտի Կեղեցու գյուղից էր և հավատքի համար նահատակվեց 18 տարեկան հասակում, 1432 թ.—Նոտարք 98:
- 20. Միճայ, կին Սահակ քահանայի և մայր Դաւիթ արեղայի, որ Ներսէս քահանայի համար օրինակեց մի ձառոց. Սեբաստիա 1438 թ.—Ձեռ. Սեբ.—ՀԱ 1926, 244:
- 21. Միճայ, կին Ստեփաննոս քահանայի և մայր Կարայետ քահանայի, Յովհաննէս քահանայի և Մելքիսէթի. առաջինը գրիչ էր և օրինակել է Աւետարանը Վանում, 1418 թ. (Նոտարք 57, Ձեռ. Վասպ. 309), մի ուրիշը 1421 թ. (Ձեռ. Վասպ. 341), երրորդը 1435 թ. (անդ 369), չորրորդը 1437 թ. (անդ 376) և հինգերորդը 1451 թ. (անդ 412): Վերջապես արտագրել է Յովհաննէս տանուտիրոջ համար մի ձառընտիր 1453 թվից թէ՛ առաջ.—հրտր. Ապաթ. 1909 թ. յոջ. էջ ծ:
- 22. Միճայխարուն, կին Յովհաննէսի և մայր Սարգիս կրօնավորի, որ Երուսաղէմում օրինակեց Գանձարանը՝ 1457 թ.—Ձեռ. Հալէպի, Ա. 166 բ:
- 23. Միճայխարուն. կին Ստեփանոս քահանայի և մայր Գրիգոր քահանայի, որ կազմեց ու ձաղից Յովհաննէս քահանայի Աւետարանը՝ Տայշոյ գյուղում, 1469 թ.—Ձեռ. Սեբ.—ՀԱ 1925, 259:
- 24. Միճայ տնտես, որի անունով մի համառոտ հիշատակութիւն կա Չմշկածագի Ազրակ գյուղին մոտիկ Կարմիր վանքի խորանի վրա, 1471 թ.—Քորոս աղբ. Բ. 116:
- 25. Միճայ կին Ումեկ քահանայի և մայր Աւետիք քահանայի (Ն 93), որ Բարսեղ քահանային գրել տվեց մի Աւետարան 1480 թ.—Ձեռ. Հալէպի, Ա. 68 բ:
- Ուշ ժամանակի հիշատակութիւններ են Միճա խարուն 1547 թ. (Ակիւնեան, Մատեն. հետազ. Դ. 316), Միճե 1659 թ. (Երեմ. չէլ. օրագր. 331), Միճայ 1666 թ. (Ձեռ. Վասպ. 926) ևն: *ՄԻՆԱՆԱ, իգ. ըստ իս Միճա անունից սխալ գրչութիւն է:

հիշատակված է Կեսարիայում, 1845 թ. (Ալպոյաճեան, Գառմ. հայ Կես. Բ. էջ 1572):

ՄԻՆԱՍ, ար. եղիպտական անուն է. (պետք է զննել հուն. Μενας, լատ. Menas անունից, ոչ էլ հանել հուն. μενάζα գլուխն՝ բառից): Նշանավոր է Մինաս եգիպտացի հայրը, որի վկայաբանությունը մտած է Յայամաուրքի մեջ և որի անունով հայ և հույն եկեղեցիներ կան շինված: Գործածված է մեր մեջ սկսած ժԱ դարից և այժմ էլ սովորական է: Սրանից է Մինասեան ազգանունը: (Իսկ իգ: Մինաս տես Մինա կամ Մինասքեր):

— 1. Մինաս եպիսկոպոս, ձեռնասուն Գրիգոր Վկայասէր կաթողիկոսի Եւր Վկայասէրը թարգմանեց Ոսկեբերանի վարքը հույն Քէոփեսոսի օգնությամբ (1100 թ), թարգմանությունը հանձնեց սույն Մինաս եպիսկոպոսին՝ լեզուն և ոճը հարթելու և գեղեցկացնելու համար: Այս մասին Վկայասէրը զրել է իր հիշատակարանը գրքի վերջում (տես Ձեռ. Սեբ. = ՀԱ 1929, 14):

— 2. Մինաս պատրիարք Երուսաղէմի, հաջորդեց Աբրահամին և գահակալեց 1191—1205 թ. (ըստ Աղաւնունի). ներկա եղավ Լևոն Բ-ի թագադրության հանդեսին «1199 թ».—Սմբ. պատմ. 110:

— 3. Մինաս եպիսկոպոս, ուղարկվեց Յովհաննէս Մեծաբարոյ կաթողիկոսի կողմից Ջաքարէ սպասաւարի մոտ և գործակից եղավ նրան, ինչ ինչ կրոնական նորմուծությունների մեջ «1208 թ».—Կիր. գ. Ջամչ. Գ. 181—2:

— 4. Մինաս Երզնկացի, գրիչ. գրել է մի օրինակ Աստուածաշունչ՝ 1269 թ.—Յալաթեան, Գիրք Մնաց. էջ 7:

— 5. Մինաս առաջնորդ Սկևռայ վանքի 1285 թ.—Ջաք. թրգմ. 156, Սիսուան 106, Հայաս. 496, Տաթև 1927, 188:

— 6. Մինաս գրիչ. կոչում է իրեն շեռաթուռա գրող. որոյ խորտակեալ է հոգւոյ ոսկերքս: Ակների անապատում օրինակել է Առակք Սողոմոնի, Գիրք Յոբայ, Գրիգոր Նիւսացու Քարոզք և Մեկնութիւն ժողովողի, 1322 թ.—Թորոս աղբ. Բ 389, Սիսուան 535 ա:

— 7. Մինաս, ընթերցող, որդի Յովհաննէս Կրիչի, որ նրա համար օրինակեց Աւետարանը, 1327 թ.—Ձեռ. Հալէպի, Ա. 396 բ:

— 8. Մինաս քահանա, որին հիշում է Գրիգոր Գրիչը իր օրինակած Ոսկեբերանի Մեկնութեան Մասքէի հիշատակարանում, Ակներ 1329 թ.—Սիսուան 155 բ:

— 9. Մինաս, կուսակրոն քահանա, որդի Կարապետ քահանայի, եղբայր Կիրակոս սարկավազի, որ օրինակեց Աւետարանը, Խրիմի Սուրխաթ քաղաքում, 1346 թ.—Գովրիկեան, Գրանս իլուանիոյ Հայոց մետրապոլիսը, էջ 331 = ՀԱ 1895, 304 բ:

— 10. Մինաս քահանա Դերջանցի. գրել տվեց Ստեփանոս գրչին Կիրդի Մեկնութիւն Նսայիայ, Սուրխաթ 1354 թ.—Ջաք. թրգմ. 507—8:—Սրա հետ նույն է անշուշտ Մինաս Դերջանցի տաղասաց ժԴ դարու (Յուշիկք, Բ. 124):

— 11. Մինաս, կուսակրոն քահանա, ստացավ Ներսէս Շնորհալու Գովեստ հրեշտակապետաց, որ գրել տվեց Կարապետ քահանան, 1355 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 1118:

— 12. Մինաս կրօնավոր, Յակոբ սարկավազին օրինակել տվեց Կիրդի Կոչումն Ընծայութեան գիրքը, շուրջ 1358 թ.—Ձեռ. Թաւր. 28:

— 13. Մինաս, որդի Համազասպի և եղբայր Վարդանէս արեղայի, որ Արծրունեաց գավառի Կոճերաց վանքում օրինակեց Գանձարանը, 1412 թ.—Manus. brit. mus. 120 բ:

— 14. Մինաս, մերձավոր թաղէս քահանայի (№ 56), որ Մոկաց գավառի Մպատայ վանքում գրել է տվել մի Տօնական, 1413 թ.—Ձեռ. Հալէպի, Ա. 273 ա:

— 15. Մինաս, հավանաբար աթոռակից Երուսաղէմի Մարտիրոս պատրիարքի. հիշված է 1426 թ. (ըստ Աղաւնունի):

— 16. Մինաս, քրոջ որդի Գրիգոր Արծկեցու, որ Մազարդի վանքում օրինակեց Աւետարանը, երբ Մինասն էլ օգնում էր նրան թուղթ կոկելով, 1427 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 414:

— 17. Մինաս զպիր, հոգևոր որդի Մկրտիչ վարդապետի, որ Արճէշում գրել տվեց մի Մաշտոց, որ և Մինաս զպիրը ծաղկեց 1432 թ.—Նօտարք 101:

— 18. Մինաս եպիսկոպոս, առաջնորդ Բալուի, 1437 թ.—Manus. brit. mus. 30 բ:

— 19. Մինաս, որդի Մկրտիչ քահանայի և եղբայր Յովհաննէս տանուտէրի, որ Յալաթում գրել տվեց մի Աւետարան, 1443 թ.—Ձեռ. Նոր-Բայազ. 19 ա:

— 20. Մինաս զպիր, գրիչ. Խարբերգում, Տղապարն քաղահանայի համար օրինակեց մի Յայամաուրք, 1444 թ.—Manus. bibl. nat. էջ 101:

— 21. Մինաս խալիֆա, որդի Գորգիմէլիքի, որ էր կղզայր

Քովմա պատմագիր Մեծոփեցու և իշխան Քաջբերունեաց. հիշված է 1445 թ.—Նոտարք 147:

— 22. Միմա սարկավագ, Արաբկիրում օրինակել է մի ճառոց և նվիրել Սսի Կարապետ կաթուղիկոսին, 1446 թ.—Ազգասպ. հտ. Գ, էջ 66գ:

— 23. Միմա սարկավագ, 16 տետր գրեց այն Յայսմաուսըքից, որ Երզնկայում, Ս. Կիրակոս վանքի առաջնորդ Յովհաննէս վարդապետի նախածնունդով օրինակեցին մի խումբ գրիչներ, 1446 թ.—Նոտարք 149:

— 24. Միմա նկարիչ. ծաղկել և նկարազարդել է մի Շարական 1447 թ.—Ձեռ. Բեռլինի 29 ր: Նձևն է արդյոք՝

— 25. Միմա կրոնավոր, միաբան Մեծոփայ վանքի. Ժամանակի նշանավոր ծաղկողներից էր. ծաղկել է Մեռնյարայց Աւետարանը 1445 թ., ապա մի Աւետարան ևս, որ օրինակել էր Վարդան երեցր Վանում, 1452 թ.—Նոտարք 148, 169:

— 26. Միմա գրիչ. Ամիրբէկի պատվերով օրինակեց Աւետարանը Արճէշի Գայթիս գյուղում, 1456 թ.—Նոտարք 183, Ձեռ. Վասպ. 423:

— 27. Միմա եպիսկոպոս Քաջբերունեաց (Արծկէի և Բլղնունեաց), Արջոնից վանքում գրել տվեց մի Աւետարան Քումայ Մեծոփեցի գրչին (№ 152) և երկուսով միասին նվիրեցին էջմիածնի Գրիգոր Ժ կաթուղիկոսին 1449 թ. (Նոտարք 162): Հիշատակված է նաև 1450 թ. (Նոտարք 166=Ձեռ. Վասպ. 406), 1460 թ. (Նոտարք 196) և վերջին անգամ 1464 թ. իբրև արգեն հանգուցյալ (Նոտարք 219):

— 28. Միմա կրոնավոր, օգնական Ղազար գրչի, որ օրինակեց Շարակնոցը, 1464 թ. (տես Ղազար № 87). — Ձեռ. Սեան 47 ր:

— 29. Տէր Միմա, նշանավոր նկարիչ. նկարազարդեց Սսում գրված մի հին Շարակնոց. 1465 թ. ծախիւք Յովհաննէս կրոնավորի, որ գնել էր նույն Շարակնոցը.—Rapport Belgique 145:

— 30. Միմա, գրիչ. տանուտեր պարոն Յովհաննէսի և Մաթէոս վարդապետի խնդրանք գրեց մի Յայսմաուսըք 1469 թ.—Ձեռ. Սեբ.—ՀԱ 1929, 11:

— 31. Միմա արեղա, միաբան Աշոտայ երկրի Անկիւնաց վանքի, օգնում էր Բուզթ կոկելով Չաքարիս գրչին, որ օրինակում էր Աւետարանը 1470 թ.—Ձեռ. Վանեա. Ա. 388:

— 32. Միմա արեղա, եղբայր կամ որդի կոչակար Մարտիրոսի, որ ստացավ մի Աւետարան 1471 թ.—Այբարատ 52:

— 33. Միմա (սեռ. Միմասէ! ձեռով) հիշված է մի խաչքարի արձանագրութեան մեջ Թէոդոսիա 1472 թ.—Բժշկեան, Ճասպ. Ի Լեւ. 353:

— 34. Տէր Միմա, հոգևոր հայր և ուսուցիչ Կարապետ քահանայ գրչի, որ օրինակեց Աւետարանը Բերկերում, 1473 թ.—Ձեռ. Վասպ. 468:

— 35. Միմա, «դեաւարոյ» որդի տանուտեր Արապշահի, որ Աղբակի Երնկանի գյուղում գրել տվեց մի Աւետարան 1490 թ.—Ձեռ. Վասպ. 511:

— 36. Միմա դպիր Քոխաթեցի, (կոչված նաև Լովանդացի կամ Լեհացի), տաղասաց. ծնվել է Փոքր-Ասիայի Եւղոկիս կամ Թոխաթ քաղաքում, 1510 թ: Սովորեց գրչութեան արվեստը, մանրանկարչութուն և կազմարարութուն: 30 տարեկան հասակում գաղթեց Կամենից, ուր նորոգեց մի Սաղմոսարան 1544 թ: Ապա գնաց Սուչավա, ուր տեսավ հայոց դեմ եղած հալածանքը (1551 թ) և գրեց իր Ողբը: Տեսական բնակութուն հասարակեց Լեմբերգում (1563 թ), ուր եղավ Գրիգոր Վանեցի արքեպիսկոպոսի պաշտոնական քարտուղարը: Արտագրել է բազմաթիվ ձեռագրեր: Մեռել է 1621/2 թ. 110 տարեկան հասակում: Իր կենսագրութունը և ազգերը հրատարակեց Ակիլեան, «Հինդ պանդուխտ տաղասացներ», Վիեննա 1921, էջ 57—114: Տաղերից հիշելու արժանի են Գովասանք հերիսայի (գրված 1563 թ) և Ողբ ի վերայ Օլախաց երկրի հայերուն», ուր պատմում է Ռումիլիների հանած սոսկայի հալածանքը հայոց դեմ 1551 թ. (Կրար. ՀԱ 1688, էջ 37—49 և 62—63): Տալիս ենք այստեղ Ողբի առաջին տունը.

Գոչեմ առ ձեզ սգրերգական,
Հառաչելով յոյժ լալական,
Քահանայք և աշխարհական,
Մուկը դրէք ամենեքեան:

—Յաշեան, Յուց. 1116 գ, Կոստանեան, Նոր ժող. Ա. 50—56, Արքիան, Կամենից, էջ 19—27:

— 37. Միմա Կարնեցի, մականունը Քացախ, կաթուղիկոս Մար. քան Ձամշ. Գ. 519՝ աշակերտն էր Ղուկաս Կեղեցու (Ազգ. ժատ. ՀԸ, 14): Ըստ Արուսեան 218 հաջորդել է Գեորգ Կարկառե-

ցուն 1637 թ. և իրեն էլ հաջորդել է Միսէն Բ Սերասաացի 1633 թ. Իսկ ըստ Բարկէն վրդ. Կիւլէտէրեանի գահակալել է 1631—1632 թ. երբ մեռել է (տես Ազգապ. Գ. էջ 65): Այս տեղեկութիւնը հաստատում է Յէ. կր. 12, ըստ որի Միսնասը գնացել էր իր հայրենի քաղաքը՝ Կարին, այնտեղից անցավ Երզնէկա, ուր և մեռավ ՌՁԱ թ. և թաղվեց Ս. Սարգիս եկեղեցու գոտնը՝ Ղուկաս վրդ. Կեղեցու կողքին: Մի հիշատակութիւն էլ կա Ձեռ. Սեր. = ՀԱ 1925, 574, ըստ որի Միսնասը մեռել է նույնպէս 1632 թ. և ուր ասվում է ըի՛ առաջնորդութեան տէր Միսնաս կաթողիկոսին: Սրանից երևում է, որ Միսնասը այլ ևս ոչ թէ կաթողիկոս էր, այլ առաջնորդ Երզնէկայի:—Տես Դրնդ. 333—5:

— 38. Միմաս քահանա Արարկիբցի, առաջնորդն էր այն հայերի խմբի, որոնք Սուլթանի հրամանով Գոյսից ետ քշվեցին իրենց հայրենիքը 1609 թ.: Հույների ամբաստանութիւնը իբրև պետական հանցավոր դատի ենթարկվեց և հաճաքը չուրանալով գլխատմամբ նահատակվեց Գոյսում «1634 թ.»—Ազգապ. 2431. Դրնդ. 149, Ճանիկեան՝ Հնութ. Ակնայ 98:

— 39. Միմաս վարպետ Ջուղայեցի. պատկերահան և ծագկող. մանուկ հասակից գնաց Հալէպ և այնտեղ աշակերտելով մի ֆուսնկ վարպետի, սովորեց արվեստը: Դառնալով Նոր-Ջուղա, պարապում էր այս գործով: Եաւ-Սէֆի թագավորը իր աչքի առաջ բողբոսպետ նկարել տվեց իր ամենաազեղ մի նախարարի դեմքը. և գնահատելով նրա արվեստը և ավելի գերազանց գտնելով քան իր պալատական նկարիչ Մահմադ Բէկը, նշանակեց նրան պետական թոշակառու: Երեմեան (Նոր-Ջուղայի ժէ դարու յուշարձ. էջ 30) սրան է վերագրում Նոր-Ջուղայի Ամենափրկիչ վանքի հոյակապ նկարները, որոնց ուսումնասիրութիւն է նվիրված սույն գիրքը (Ժէ դար):—Առաք. պատմ. 316—9, Տաշեան, Յուց. 431, Ակնարկ էջ 30:

— 40. Միմաս արքեպիսկոպոս Ամթեցի, աշակերտ Մարկոս վարդապետ Չնքուչցու. եղավ առաջնորդ Եւզոկիայի, մտերիմ բարեկամ Նիխազար կաթողիկոսի: Գրել է ավել մի օրինակ Մամուէլ Անեցի 1687 թ. (տես հրտր. Սամ. անեց. էջ 87) և Միթիթար Գոշի Դատաստանագիրքը 1688 թ. (տես Թորոս աղբ. Բ. 469): Ոմանք կարծում են թէ «1687 թվին» եղել է պատրիսարք Երուսաղէմի՝ խլելով աթոռը Յովհաննէս Գոյսեցի Նոխուսի պատրիարքի ձեռքից կամ գահակից անելով նրան, մինչև որ Յովհաննէսը նորից հաջողում է խլել գահը «1691 թ» (Ազգապ.

3699): Ըստ Ձեռ. Վեճեա. Բ. 133 Յովհաննէս և Միսնաս Երուսաղէմի պատրիարք են ՌձԽԾ=1696 թվին: Յովհ. Նոխուսիւս մաս կից կեսո, Գալուստ Կայծակի անվանական պատրիարքութեան ժամանակ տեղակալ էր «1697 թ» և երբ նա գահընկեց եղավ՝ Միսնասը ընտրվեց պատրիարք «1698 թ»: Չորս տարի կեսո գահընկեց լինելով՝ Երուսաղէմի աթոռը միացվեց Գոյսի աթոռին, որի գահակալն էր այն ժամանակ Աւետիք պատրիարքը «1702 թ»: Վերջինիս գահընկեցութեամբ Միսնասը նորից անցավ իր գահը «1703 թ», բայց մի տարուց մեռավ Կիպրոսում «1704 թ»: Գրական գործերն են 1) Օրագրութիւն, որ պահվում է Երուսաղէմի Մատենադարանում (տես Նշանեանի հրատ. Երեմիա Ձէլ. Օրագր. էջ 89), շուր թանկագին ու վաւերական աղբիւր մըն է այդ ժամանակաշրջանի ազգային-եկեղեցական իրադարձութեանց» (անդ. էջ 4): Այս Օրագրութիւնը բռնում է 1680 թվից մինչև 1704. ընդարձակ բովանդակութիւնը տես Նշանեանի նույն հրտր. էջ 89—89դ: Ամթեցին շատ ճամբորդութիւններ է ունեցել ամբողջ Փոքր-Ասիա և Կովկաս, որոնց մասին խոսում է ընդարձակ, ուստի և իր գործը հիանալի աղբյուր է նաև տեղագրութեան համար: 2) Ազգաբանութիւն Հայոց, թեև փոքր ու անարժեք աշխատութիւն, բայց գրականութեան պատմութեան մեջ ավելի է ծանոթ և տպագրված էլ է Վրդպա. 1870: Բազկացած է 144 փոքրագիր երեսներէ, որից 51 երես Հայոց պատմութեան համառոտ ամփոփումն է Հայկից մինչև Լևոն Զ. Իսկ Պետրոսյալը Հոռվմայեցոց, Բիզանդեան և «Երկաթեայ կայսերաց» ժամանակագրութիւնը: Այս աննշան աշխատութիւնը վերջանում է հեղինակի հետևյալ վերջաբանով. «Ըի՛ ՌձԽԾ (=1698) թուին շարագրեցաւ կարգ թագաւորացս և անցք աշխարհիս Հայոց, ի Միսնաս վարդապետէ Համթեցոյս:—Չամչ. Գ. 733—747. Լէօ. Հայկ. տպագր. Ա. 285—8, Ազգապ. 2727, Թորոս աղբ. Բ. 458, 464, 468, 470, 484:—Նկարը տես Նշանեան, հրատ. Երեմ. չէլ. օրագր. 80ք:

— 41. Միմաս ճէրեան օղլու, տաղասաց ժէ դարում.—Տաշեան, Յուց. 1117 ա:

— 42. Միմաս վարդապետ Տիգրանեան Խարբերցի, Մեծաբանց Ս. Եփեմ վանքի վանահայրն էր. Օրիի կես գնաց Եւրոպա, հայոց ազատագրութեան գործը կազմակերպելու համար «1699 թ»: Օրիի մահից հետո «1711—14 թ» Պետրոս Աստրախան, Մեծն Պետրոսի կես կապ պահելու և բանակցութիւնները շարունակելու համար: Այստեղ էլ վախճանվեց՝ լինելով իբր առաջին թե-

ժողով առաջնորդ Անտրախանի և Ռուսաստանի Հայոց:—**Ա** Կաթի. ազգայր. պատմ. Բ. 375, 380—9, 418.

— 43. Միմա Ակնցի, նախադես առաջնորդ էր Միմ, Ա. Կարապետ վանքի. նախանի հրատարակից հետ ընտրվեց պատարարք Պոլսի 1749—1751 թ. և երբ Ղազար Չակեցյի վախճանվեց, ընտրվեց կաթողիկոս էջմիածնի 1751—1753 թ.:—**Մ** Ժաշա. 836 ք. Ջամյ. Գ. 863—4, Ազգայր. 2977, Ջամբա 33.

— 44. Միմա արքեպիսկոպոս, միաբան էջմիածնի, նվիրակ էր Պոլսում Ունի Բարոզդիրք (տես Տաշեան, Յուց. 1116 ք): Անշուշտ նույն է Միմա եպ. Բազրահանդայ և քնիկ միաբան էջմիածնի և նուիրակ Պոլսոյ. հրատարակեց Իգնատիոսի Թուղթը Պոլիս 1783, ինչպես հիշատակված է սույն հրատարակութան մեջ, էջ 11.

ՄԻՆԱՍԹԻՐ, իգ. ծագումն անհայտ (քեր նշանակում է «թերթ», ինչ. Վարդթեր): Մի անգամ հիշատակված է՝

— 1. Միմասքեր տիկին, կին Մանկասազ Մերչերի և մայր Աւագ քահանայի (տես Մերչեր):

— 2. Միմա, կին Օղուլբալի, մայր տէր Ղազարի (ԺԾ դար):—Տաշեան, Յուց. 760:

*ՄԻՆԻՆԻՐ, իգ. < արար. Ե. Munevver իգական անուն էր, որ գործածական է նաև թուրքերի մոտ և նշանակում է բուն շուկա: Հնից հիշատակված էր գտնում Միմավար ձևով՝ 1327 թվից ուշ գրված անթվական մի հիշատակարանում (Ջեռ. Ազուլ.—Արբա. 1911, 462), Միմեր ձևով (որ պետք է վարդալ Միմեր)՝ 1311 թվից ուշ գրված նույնպես անթվական մի հիշատակարանում (Ջեռ. Թաւր. 74 ք): Անցյալ դարում գեթ գործածական էր Պոլսում Միմեկեր կամ Միմեր ձևով:

† ՄԻՆԻԿ, իգ. < հյ. միմ ամբակ, մի հատիկ, աննման բառից, որ և աննմանուն է. սա էլ նույն անվան զգվականն է: Մի անգամ գտնում էր հիշատակված անթվական մի հիշատակարանում, Ջեռ. Վասպ. 242—3 (երկիրցս) Միմիկ ձևով:

MINKO, ար. լիհակայ անուն. հիշված է 1441 թ. այս անունով դատարար ոմե Հայոց Լեհաստանի (REA 7, 71):

† ՄԻՆՔՈՅԻՐ, իգ. < հյ. միմ ամբակ, մի հատիկ: Ինչպիսիք բառերից, իբր ամբակ քույրը: Մի անգամ գտնում էր հիշատակված ԺԾ դարում:

— Միմոյք, դուստր Միրթիկի, թայր Յովաննէս և Սանս

ժամնոս եպիսկոպոսների, Գուշեանց ցեղից. հիշված են 1475—8 թվերին:—Մազրակեանք 234:

*ՄԻՇՆՕ (Michno), ար. լիհակայ անուն. հիշված էր դրամում նախ քան 1416 թ. այս անունով դատարար ոմե Հայոց Լեհաստանի (REA 7, 71):

*ՄԻՍՍՅԵԼ, ար. < երբ. ܡܝܫܝܐ Misaie անվան հուն. Միսսիլ տառադարձությունից: Այս անունով հայանի է Գանթէլին ընկերացող երեք ժանուկներից մին, որ ապա Միսսի անունն ստացավ. նաբուգոդոնոսորի հրամանով մյուսների հետ բզզվեց հնոցը, ուսկից ապա ազատվեց (Բան. Ա. 6—7): Մագուեմ անհայտ է ըստ Gesenius, բայց վերջի մասն է անշուշտ ըլ Եւստովան: Այս անունը քիչ է ավանդված մեր մեջ, բայց այժմ գործածական է Ղարաբաղում՝ Մուսայիկ ձևով (չփոթելով Մուսայ անվան հետ). որից էլ Մուսայիկան ազգանունը:

— 1. Միսայիկ քահանա, կոչված Իմաստասէր. Մեծկողմանց Սամուէլ եպիսկոպոսը սրան հանձնեց իր եպիսկոպոսական պաշտոնը (876 թ) և ինքը նրանից ձեռնադրվեց ապօրինաբար Աղվանից կաթողիկոս: սեռ. Միսայիկի՝ Կղկնտ. Գ. իբր (հիշված է 3 անգամ. Եսահնազարեան հրատարակության մեջ միշտ Միսայիկի, իսկ էմինի մոտ 1 անգամ Միսայիկի, 2 անգամ Իսմայիկի):—Անշուշտ սրանն է Եւստանիոյն Միսայիկի Հայոց եպիսկոպոսի Մեծի կողմանցն և Բոստիփառնեայ նահանգին ի Ս. Խաչն Քրիստոսի գրվածքը, որ հրատ. Բազմ. 1911, էջ 258—265: Այս ձևով և նրա հեղինակի մասին մի քննություն ունի Անդրիկեան, Բազմ. 1911, էջ 250: Տես նաև Ջարբ. Հին դար. 785:—Ունինք նաև Միսայիկի եպիսկոպոսի (թուղթ), զոր գրեաց պատասխանի հարցմանն քաղկեդոնականաց (Ջեռ. Դաղեան, Ա. 87 ա):

— 2. Միսայիկ, վանական Շիկաքարի վանից. անգամ Խաչեանի եկեղեցական ժողովի, որ գումարեց Անանիա Մոկացի (1946—968 թ) կաթողիկոսը.—Անան. ապստ. 134 ք:

— 3. Միսայիկ որդի Սասնի. Պոլսում է իր տապանաքարը Գանձակի Սուրբ Կյուզի մզկերակ վանքում, 1251 թ.—Բարխուտ. Արցախ 270:

— 4. Մուսայիկ, ավագ որդի Սաղմոսիկ քահանայի. հիշված է Գետաշէնի Աւետարանում 1325—83 թ.—Յովսէփեան, Նիւթեր և հւ. Ա. 44, 61:

— 5. Միսայիկ Խոնայեղցի. հավատքի համար նահատակ-

ժել է Գուրում, ուր Քուս է իր սազանագարը 1551 թ.—Քոր-
զսմեան, Սառմ. պամ. Բ. 596:

— 6. Կրճատ Մուսկի ձեռ գտնուած եւ 1678 թ. (Ձեռ. Նոր-
Քայազ. 3 ր):

*ՄԻՍԱԳ, ար. < Կրք. յՄԻՍ Մաճակ անվան հուն. Մուճախ
սառագարձությունից: Դանիէլ մարգարի երեք մանուկներից
Միսայէլի սուրբական անունն է (Դան. Ա. 6—7), որ ըստ Ge-
senius (էջ 83, 420 և 866) ձևափոխված է յՄՄ ձեճակ > Կյ.
Քրքմ. Սիսակ (Երեմ. ԻԵ, 26 և ՄԱ 41) բառից և նշանակում է
ճարհուն: Հնից ավանդված է միայն երեք անգամ. սրանից է
Միսաֆնամ ազգանունը, որի հնագույն հիշատակությունը ունի
Պերդէրեան (Պատմ. հայոց, էջ 276) 1842 թվից: Այժմ սովորա-
կան է Միսաֆ անունը, որ ոմանք սխալմամբ գրում են Միսակ՝
կարծելով թե կազմված է Կյ. ակ մասնիկով. մինչդեռ հուն. Մի-
սախ ձևի սառագարձությունն է:

— 1. Միսաֆ տես Սիսիքար 1208:

— 2. Միսաֆ, որդի Աստուածատուր քահանայի, որ Լիւմ ա-
նապատում, Խաչատուր գրչին գրել ավելի մի Աւետարան, 1301
թ.—Ձեռ. Վասպ. 141:

— 3. Միսաֆ հիշված է նաև 1661 թ. (Սիւրմէեան, Պատմ.
Հալէպի ազգ. գերեզմ. 28 ա):

Միսիր տես Մար:

ՄԻՍԻԱՃԱՆ, սեռն ու ծագումը անհայտ. հիշված է մի
անգամ 1327 թվից ուշ գրված անթվական մի հիշատակարա-
նում.—Ձեռ. Ազուլ. (Արքտ. 1911, 462):

*ՄԻՍԳՕ, ար. լեհահայ անուն է, որ հիշված է քանիցս Լե-
հահայոց մեջ. հնագույնը 1587 թ. (տես Տաշեան, Յուզ. 277):

*ՄԻԲ, ար. < արաբ. مِير amir բառից կրճատված պարսկա-
կան مِير Երէխան ձևից: Մեր մեջ հիշատակված է մի անգամ
մի խաչքարի վրա 1290 թ. Շահան անուն անձի հետ (Մաքատ-
եանց, Գեղարքունի 548) և մի անգամ էլ անթվական մի ար-
ձանագրության մեջ (անդ 313):

*ՄԻԲԱՉԻՉ, ար. < արաբ. արս. مِير Երէխան + արաբ.
مِير aziz «ազիզ. նվիրական» բառերից: Հիշատակված է միայն
սեռ. Միրազըին ձևով՝ երկու անգամ. 1608 թ. (Ձեռ. Վասպ.
355) և 1613 թ. (անդ 846):

*ՄԻԲԱԹ, իգ. < արաբ. مِير mirat «հայելի» բառից: Այս
ձևով իբրև անձնանուն գործածված է մեր մեջ մի անգամ՝

— Միրաթ խաթուն, կին Մենակեցի (ԺԳ գար կամ ավելի
ուշ).—Ձեռ. Քաւր. 73 ա:

— Ավելի ուշ ունի՞ք Մրաթ իգ. 1645 թ. (Ձեռ. Վասպ.
395) և Միրեթ ար! թվականն անհայտ (անդ 618):

*ՄԻԲԱՂԱ, ար. < արս. مِير Երէխան + արս. արաբ.
رُح Զիշատակված է մի անգամ ԺԶ դար (Ձեռ. Դադեան, Ա.
18 ր) և մի անգամ էլ 1751 թ. սեռ. Միրադին ձևով (Ձեռ.
Նոր-Քայազ. 3 ա): Սրանից է Միրադեան ազգանունը: Միրադ
անվան ամբողջական ձևն է Ամիրադա, որ տես սուսմէին:

*ՄԻԲԱՆ, ար. < արս. مِير Mirān անունից, որ բուն նշա-
նակում է Երէխաններ: (Այսպիսի հոգնակի ձև ունին Աղայար,
Խանլար, Բեզլար անունները): Այս անունով հայտնի են Միրաճ
շահարմէն, ամիրա Յլաթի և Մանազկերտի՝ ԺԲ գար (Չամչ.
Գ. 47) և մանավանդ Միրաճշառ որդի Լենկթիմուրի, որ նշա-
նակեց Երան կողմակալ Ատրպատականի, Հայաստանի և Վրաս-
տանի՝ 1401 թ. (Չամչ. Գ. 428): Մեր մեջ գործածված է Միրաճ
անունը ԺԳ—ԺԶ դարերում: Տես նաև Միրաճշառ և Միրաճղուխ:

— 1. Միրաճ, որդի Նուէրի, հիշվում է իբրև վկա Գեթե-
վանի արձանագրության մեջ, 1274 թ. — Manus. brit. mus.
295 ա. Միսական 232, Օրբ. տպ. Շահն. Բ. 164 = տպ. 1910, էջ
418 (իսկ տպ. Մուկ. 306 չունի):

— 2. Միրաճ, եղբորորդի Քուսայ զորնավորի, որ Վասպու-
րականում, Վարդան արեղային գրել ավելի մի Աւետարան 1421
թ.—Ձեռ. Վասպ. 331:

— Միրաճ հիշված է 1534 թ. (Տաշեան, Յուզ. 434), ԺԶ
գար (Ձեռ. Քաւր. 132 ր), անթվական (Ձեռ. Վասպ. 772):

Միրաճուլ տես Մերաճուլ:

*ՄԻԲԱՆԴԻԻԻՏ, իգ. < արս. مِيران mirān Երէխաններ + արս.
dux Եղուստը բառերից. ամբողջը նշանակում է Երէխաննե-
րի զուստը: Հիշատակված է մեր մեջ Միրաճղուխ ձևով՝ ԺԸ
դար (Ձեռ. Քաւր. 18 ր) և Միրաճղոյ ձևով (Ձեռ. Նոր-Քայազ.
31 ր).—Նույն անունը գործածված է նաև վրաց մեջ Միրաճ-
ղուխ ձևով (զուստը Արչիլ Բ թագավորի). Justi 216 ա հանում
է Միրաճ անունից. եթե այդ ճիշտ է, ուրեմն Կյ. Միրաճղուխտ
և վրաց. Միրաճղուխտ կապ չունին իրար հետ:

*ՄԻԲԱՆՇԱՆ, ար. < արս. مِيران Mirānshān անունից, որ
բուն նշանակում է Երէխանաց թագավոր, որի հակադիրն է

Շախիրթան: Այս անգուհով երայտի են 1) Միրաճաշի՝ որդի Լանկ-
թամուրի և եղբայր Շանուսի, կուսակալ Ասորգատականի, Կա-
յասաբանի և Վրաստանի. Նշանակվեց 1401 թ. (Ձամչ. Գ. 428).
նստում էր Քալբիզում. կոչվում է նաև Ամիր Միրանշահ Չաղա-
թայի (տես Մեծոփ. 71, Justil 207 ա, Ձեռ. Քալբ. 114 ա. կոչ-
ված է այսժ ողորմած և բարեբարոյս Մեծոփ. 67, 69).—2) Մի-
րաճաշի որդի Զազնի սուլթան Իբրահիմի 1058—1099 թ. (Justil
207 ա), 3) Սուլթան Բ Նուր-էզ-զին Մուհամմէդ Միրանշահ՝
Շահի Աբդէն 1128—1185 թ. Գործածված է մեր մեջ ժՅ—ժԸ
գրքերում:

— 1. Միրաճաշ, ազգական էղլլանի, որ ստացավ մի Աւետար-
թան 1475 թ.—Ձեռ. Վասպ. 473:

— Ավելի ուշ ժամանակի հիշատակություններ 46 Միրաճ-
շա 1513 թ. (Օրբ. ժձ. յաւել. 46=Միսական 34 ա), Միրաճաշի
1524 թ. (Սմբատեանց, Գեղարքունի 58=Միսական 44), Միրաճաշ
1524 թ. (Տեղեկ. գիտ. և արվ. Ինստիտ. № 2, էջ 215), Միրաճ-
շահ (սեռ. Միրանշին), ուզեկից Օգոստինոս Բաշկեցու՝ Ներսիս
համբարդության ժամանակ՝ 1609 թ. (Օգոստ. բաշ. 8), սեռ.
Միրանշին 1613 թ. (Ձեռ. Վասպ. 845), Միրանշա 1655 թ. (Ձեռ.
Նոր-Բայազ. 42 բ), հողով՝ Միրանշին 1701 թ. (Ձեռ. Վասպ.
1027):

Միրասա տես Մուրասա:

*ՄԻՐԱԲ, ար. < պրս. ۵: mirak «իշխանիկ» բառից, որ
mir «իշխան» բառի գրվականն է: Հիշատակված է մեր մեջ ժԳ
գրքից սկսած. սրանից է Միրաբեան ազգանունը, որ և Դերսիմի
քրդերի մեջ ապրող հայկական մի քաջարի տոհմի անունն է:

— 1. Միրաբ, որդի խոջա Աստուածատուրի, որ ազատեց մի
Նարեկ թուրքմանի գերությունից և նվիրեց Վարազի վան-
քին, 1425 թ.—Ձեռ. Դադեան, Ա. 55 ա:

— 2. Միրաբ խոջա, ստացավ մի Աւետարան, որ գրել էր
Մեր քանան 1311 թ. և իր ծախսով կազմել տվեց Յովսէփ ա-
բեղային՝ Քալբիզում, 1448 թ.—Ձեռ. Քալբ. 70 բ:

— 3. Միրաբ, որդի էղլլանի, որ ստացավ մի Աւետարան,
1475 թ.—Ձեռ. Վասպ. 473:

— 4. Միրաբ, խոջա, Վանեցի, որդի տանուտեր Եղրշահի,
որ Վանում գրել տվեց մի Աւետարան, 1484 թ.—Ձեռ. Վասպ.
էջ 496:

→ 5. Միրաբ, եղբայր Խաչատուրի և Չաթաբէի, որոնք մի
քանիցս են կանգնեցրել Մարում. իրենց եղբայրների հիշատա-
րին 1484 թ.—Արցախ 406:

— 6. Միրաբ Քալբիզցի. նոր վկա. քաղաքի եայց առա-
ջավորներից էր. բարեգործ մարդ. ինքն էր շինել Քալբիզի կեկե-
ղեցին, որ թուրքերը քանդել էին: Մէկթի պնտնով նշանավոր
մի Քալբց նախանձակով Միրաբին, պահանջեց որ ժամեղա-
կան գրան, և երբ մերժում ստացավ, նահատակեց նրան իր
խանութի առաջ 1486 մարտի 24ա, ավագ ուրբաթ օրը: Առա-
ջացավ մեծ խողովոթյուն և պիտի սկսվեր քրիստոնեից հոտո-
րած, եթե ծաղուր փառաշահը (որդի Ուզուն Հասանի) իր զորքով
չմիջամտեր, Մեկթիին չզլխատեր և ամբողջ շքերի:—Այրարատ
220, Աւեղբուրթ. Ա. 213, Նոր վկայք 322—Ց, Ազգապ. 2316:

— 7. Միրաբ անունը յարունակվում է ժԶ և ժԷ գրքերում.
Վերջին անգամ հիշված է 1708 թ. (Ձեռ. Վասպ. 564):

*ՄԻՐԱՍ, ար. համարում եմ պրս. mir և ԲԲԶ. 44 baba
բառերից: Հիշված է մի անգամ 1655 թ. (Ձեռ. Նոր-Բայազ. 42 բ):

*ՄԻՐՁԱ, ար. < պրս. ۵: mirza «իշխանածին, ազնվա-
կան, պարոն» բառից, որի ծագումը տես Ամիրզադե: Մրանից
են նաև Միրզաբեկ, Միրզայան, Միրզայի, Միրզայան անուն-
ները, որոնք տես առանձին: Հնագույն հիշատակությունը ժԳ
գրքից է և մինչև այժմ էլ կարելի է գտնել հետնյալ վայրերում:
Մրանից է Միրզայեան կամ Միրզայեան ազգանունը (Կովկաս,
Պարսկաստան):

— 1. Միրզայ ամուսին (=կին!) Ամիրլոյսի, ազգական Կա-
բապեա կրոնավորի, որ Սղկայու վանքում օրինակել տվեց Հին
Կոստանարանը, 1381 թ. այս թվին Միրզան արդեն մեռած էր.—
Ձեռ. Աղուլ. (Արրտ. 1911, 850):

— 2. Միրզա, աներ Ասոմի՝ եղբոր տանուտեր բբուա
Ստեփաննոսի, որ Վանում, Կարապետ քահանային գրել տվեց մի
Աւետարան 1435 թ.—Ձեռ. Վասպ. 369:

— 3. Միրզայ, որի հիշատակին մի խաջար է կանգնեցրած
Հոսպակ գյուղում, 1460 թ.—Սմբատեանց, Գեղարքունի 569:

— 4. Միրզա եղբորորդի Խոնտար տիկնոջ, որ Խորտակայ
վանքում գրել տվեց Աւետարանը, 1490 թ.—Ձեռ. Նոր-Բայազ. 23 ա:

— 5. Միրզա աղա, ամուսին Նարինխաթունի, որ նույն
Խոնտար տիկնոջ քույրն էր, 1490 թ.—անդ:
Ավելի ուշ են Միրզա 1502 թ. (Սմբատեանց, Գեղար-

ցունի 567, Միսական 62), 1513 թ. (Պրբ. ժմ. յառել. 46—Սիսական 36 ա), և ուրիշ զանազան վիճալուսյուններ ժՁ—ժԷ դարերից:

*ՄԻՐԶԱԿԷՊ, ար. < պրս. میرزا Երջանածին> + Բրբ. & beg բառերից: Հիշատակված է ժԾ—ժԸ դարերում. որից էլ Միրզաքեզնան ազգանունը:

— 1. Միրզաքեկ զեռարոյս ծաղիկ արդինս Լալ-Ամիրզայի որ Աղթամարի մեծ և փոքր տանուտերների խնդրանք և Ոստանի թամազիների համաձայնությամբ, իր սեփական ձեռնով գնացել է Փաթլահի գոռը և Ոստանի թամազան Աղթամարի Ս. Խաչ վանքի վրա է դարձրել, 1481 թ.—Ձեռ. Վասպ. 483:

— Ավելի ուշ հիշատակված են Միրզաքեկ 1559 թ? (Խաղաբանք 249), 1570 ական թ. (Կրպա. եպս. Դոփեանք 187. 190), 1587 թ. (Bodleian 107):

— 2. Մեկիք Միրզա-քեզ Բ. որդի Մեկիք Բաղիի. Վարանզայի մեկիք Յուսէին Մեկիք-Շահնազարեանի մահից հետո (1736 թ.) ստացավ իշխանութունը. իր հանդուգն անհնազանդությամբ զրգոնց Գարսից Նազիրյան թագավորին, որ հրամայեց զլիստելի նրան և նրա փոխարին Վարանզայի մեկիք նշանակեց Մեկիք Յուսէինի որդի Մեկիք-Յովսէփին:— Բաֆֆի, Խամսայի մեկիք թ. 69:

*ՄԻՐԶԱԴ, ար. կրճատված Ամիրզադե անունից, որ տես Մի անգամ գտնոււմ եմ հիշատակված Միրզատ ձեռով 1714 թ. (Սմբատեանց, Գեղարք. 485):

*ՄԻՐԶԱԼԻ, ար. < պրս. Mirzali անունից, որ գործածական է այժմ էլ Գարսից մեջ և կազմված է میرزا Երջանածին> + Լի 'Ali անունից (բուն նշ. բարձր): Ալի անունը՝ իբրև զուտ իսլամական, շատ սակավ է գործածված մեր մեջ: Միրզալի հիշված է մեր մեջ մի անգամ հետին անթվական մի ձեռագրում (Ձեռ. Թաւր. 5 ա), և մի անգամ էլ՝

— Միրզալի, որդի Դուրսունի, ստորագրոււմ է իբրև վկա Գանձասարի կաթողիկոսի և եպիսկոպոսի հետ միասին 1458 թ.:—Շահխաթ. Բ. 244 > Նոտարք 188, Արցախ 187:

*ՄԻՐԶԱԽԱՔՈՒՆ, իգ. նույն Միրզա անունն է, որ թեև ընդհանրապես արական է, բայց կարող է լինել նաև իգ. ինչպես ցույց է տալիս Միրզա Պ 1 կին Ամիրլոյսի (1381 թ). Իգականը զանազաներու համար տակ են նաև՝

— Միրզախաթուն, կին Գրիգորի և մայր մահտեսի Հնդուի, որի կյանքը տես առանձին, 1357 թ.—Ձեռ. Վասպ. 213:

*ՄԻՐԶԱԽԱՆ, ար. < պրս. میرزا Երջանածին> + Խա xān բառերից: Հիշատակված է ժԷ—ժԸ դարից. այսպես 1635 թ. (Bodleian 107), 1655 թ. (Արցախ 116), 1674 թ. (Ձեռ. Դադեան, Բ. 46 ր), 1694 թ. (Ձեռ. Սևան. 11 ա), 1694 թ. (Ձեռ. Վասպ. 998—9), 1724 թ. (Ձեռ. Թաւր. 41 ր): Սրանից է Միրզախանեան ազգանունը:

*ՄԻՐԶԱՄ, ար. < նույն Միրզա բառից Բրբ. m ստացական հոդով, իբր թե Երջանա. հմմտ. Գուրոււմ, Բեգոււմ, Շահոււմ, Աղամ: Հիշված եմ գտնոււմ 1708 թ. (Ձեռ. Դադեան, Ա. 45 ա, Սմբատեանց՝ Գեղարքունի 613):

*ՄԻՐԶԱՊԱՐՈՆ, ար. < նույն Միրզա + Լյ. պարսե բառերից, ինչպես ունինք Միրզաքեզ, Միրզախան: Մի անգամ գտնոււմ եմ հիշված ժԴ դարում:

— Միրզապարս, որդի Մուրադի, որ իր Խուսնոյ խաթուն կնոջ հետ զրեւ տվեց մի Աւեսարան, Աղթամար 1355 թ.—Ձեռ. Վասպ. 203:

*ՄԻՐԶԱՋԱՆ, ար. < նույն Միրզա + պրս. میرزا Երջանածին> + Երջան Երջանածին, որից է ժՁ—ժԷ դարերից. այսպես՝ 1549 թ. (Արձ. Արցախ 406), 1553 թ. (Ձեռ. Վեհեա. Ա. 578), 1581 թ. (Ձեռ. Դադեան, Բ. 32 ա), 1583 թ. (Հայասպ. 599), 1596 թ. (Ձեռ. Վասպ. 243), 1601 թ. (անդ 793, գրված Միրզախան), անթվական (Միսական 74): Գործածական է նաև այժմ: Սրանից է Միրզաջանեան ազգանունը:

*ՄԻՐԶԱՎԵԼԻ, ար. < Միրզա և Վելի անուններից, որոնք տես առանձին: Հիշված է մի անգամ 1738 թ. (Ձեռ. Դադեան, Բ. 14 ր):

*ՄԻՐԶԵԿ, ար. < Միրզա անվան փառաբանական ձևն է: Հիշատակված է մի անգամ 1663 թ. (Ձեռ. Վասպ. 923):

*ՄԻՐԻ, ար. համարում եմ կրճատված Միրիջան բառից, որի մի ուրիշ կրճատումն է Միրիկ (տես այս անունները առանձին): Թեև կա պրս. میری բարբոսական, պետական բառը, բայց հարմար չէ: Միրի անունը գործածված եմ գտնոււմ մեր մեջ մի անգամ ժԷ դարում, սեռ. Միրու ձեռով (Ջամբու 274):

*ՄԻՐԻԿ, ար. կրճատ և զգվական ձևն է Միրիջան անվան, որ տես: Գործածվում էր անցյալ դարում Գուլոււմ:

*ՄԻՐԻՄԱՆ, ար. թեև կարելի է մեկնել արաբ. میر

«իշխան» + 𐎠𐎡𐎴 imān «հավատք» բառերից (իբրև հավատքի պետը), բայց այս բացատրությունը ճիշտ չի լինիլ: պետք է դնել պրս. 𐎠𐎡𐎴 mīr-i-man «տէր իմ, իշխանդ իմ», որ և համապատասխանում է Միրում ձևին (տես այս անունը): Հիշատակված է Միրիւմն ձևով 1627 թ. (Ձեռ. ներս. 40 ք), Միրումն ձևով 1646 թ. (Ձեռ. Վենետ. Ա. 722), կրճատ Միրման ձևով 1582 թ. (Ուղուրլեան, Պատմ. գաղթ. Լիվոնոյի 44), 1669 թ. (Ջըր. սարկ. Բ. 126 > նոր վկ. 488):—Սրա շատ հին վկայությունն էլ կա թ դարից. այն է Միրման աղվան, հայր Պարսամի, որ մեռավ 813 թ. (բայց սա կեղծիք է. տես Պարսամ): Կեղծիք է նաև Միրման, Գէորգ Պարսամեանի ցեղից, հայր Կիրակոսի, որ Աղվանքից գնաց Կիրիկիա, Լևոնի բանակում գինվորական դարձավ և ապա եղավ բերդավագ Յահնոյ կամ Անւոյ, 1179 թ. (Ուղուրլեան, Պատմ. գաղթ. Լիվոն. 201):—Սրանից է Միրիւմանեան ազգանունը:

ՄիրիՇիկ, ար. ծագումն ինձ անհայտ. մի անգամ գտնում եմ հիշատակված՝

— Միրիշիկ, եղբայր Ջումա Բ-ի, Պոռեանց ցեղից. հայրն է Յովհաննէս և Ստեփաննոս եպիսկոպոսներ, հիշված 1475—8 թվերին:—Նաղարկեանք 234:

*ՄիրիՋԱՆ, ար. < պրս. 𐎠𐎡𐎴 mīr-i-jān «իշխան հողայ» ձևից. (հայրը կամ մայրը տվել է այս անունը որդուն, համարելով նրան իր հողու տերը). հիշատակված է ԺԾ—ԺՁ դարերից և մինչև այժմ էլ կենդանի է: Սրա կրճատ ձևն է Միրի և գգվականը Միրիկ, որոնք տես առանձին: Միրիջան անունից է Միրիճանեան ազգանունը (Պոլիս):

— 1. Միրիջան ոմն, որ ուրիշ ընկերների հետ միջնորդ եղավ Ս. Վարդան եկեղեցուն նվիրելու այն Աւետարանը, որ Թումայ անուն անձը գրել էր տվել Աղթամարում 1460 թ.—Ձեռ. Վասպ. 434:

— 2. Միրիջան, որդի Նորտունկի, որ գնի միջնորդ եղավ տանուտէր Էղիլուհի և Յովհաննէս գրչի միջև, Արծկէ 1463 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 621:

— 3. Միրիջան, ազգական Էղիլուհի, որ ստացավ մի Աւետարան, 1475 թ.—Ձեռ. Վասպ. 473:

— 4. Միրիջան, որդի Թումայի և եղբայր Խոջա Խզրջանի (№ 10), որ Վանում գրել տվեց մի Աւետարան 1484 թ.—Ձեռ. Վասպ. 496:

— 5. Միրիջան Խոջա, որդի Աւետիսի. Աղթամարում Յա-

կոր գրչին գրել տվեց մի Աւետարան 1493 թ.—Ձեռ. Վասպ. էջ 520:

*ՄիրԽԱՆ, ար. < պրս. 𐎠𐎡𐎴 mīr «իշխան» + 𐎠𐎡 xān հոմանիշներից. կրճատ ձևն է Ամիրխան անվան, ինչպես Միրգաղ և Միրգա՝ Ամիրգաղի անվան: Մի անգամ գտնում եմ գործածված անթվական մի արձանագրության մեջ (Սմբատեանց՝ Գեղարքունի 569):

ՄիրՀԱՆԻՐԱ, ար. ծագումն ինձ անհայտ. հիշված է մի անգամ անթվական, բայց ուշ շրջանի մի արձանագրության մեջ (Սմբատեանց՝ Գեղարքունի 630):—Հմմտ. հաջորդը:

ՄիրՀԱՆԻՐԻԿ, ար. ծագումն ինձ անհայտ. հմմտ. նախորդը:— Միրխարիկ, հազարապետ Վաչագան Գ թագավորի Աղվանից (Ջ դար):—Կանոն. 197, Կղկնտ. Ա. իգ.—հրատ. Շահն. Միրխարիկ, Տաշեան, Յուց. 654 Հմիր հարիկ:

*ՄիրՄիր, ար. < պրս. 𐎠𐎡𐎴 mīr-i-mīr, ավելի լավ՝ 𐎠𐎡𐎴 mīr-i-mīrān «իշխանաց իշխան»: Մի անգամ գտնում եմ գործածված ԺԻ դարում:

— Միրմիր, եղբայր Սարգիս և գեղեցկատեսիլ մանուկն Պարոնյոյսի՝ մերձավորի Սարգիս արեղայի, որ օրինակեց Ոսկեփորիկը՝ Գլաձոր 1317 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 858, Միսական 133:

*ՄիրՈՒՄ, ար. < պրս. 𐎠𐎡𐎴 mīr «իշխան» + Թրք. um ստացական հոգով, իբր «իշխան»: Համապատասխանում է Միրիման անվան, որ տես: Հիշատակված է 1504 թ. (Ձեռ. Դադեան, Բ. 31 ք), 1667 թ. (Ձեռ. Ն-Բայազ. 3 ք), 1669 թ. (Միւրմէեան, Պատմ. Հալեպի ազգ. գերեզմ. 28 ք), ԺԸ դարի առաջին քառորդից մի Արձ. Պալաթու Ս. Հրեշտակապետ եկեղեցում (Բախասէր 1899, էջ 127), մի ուրիշ անթվական հիշատակարան (Bodleian 148): Սրանից է Միրումեանց ազգանունը (Կովկաս):

*ՄիրՎԵԼԻ, ար. < կազմված Միր + Վելի անուններից. հմմտ. Միրգավելի.—մի անգամ հիշված է 1611 թ. (Ձեռ. Ագուլ.—Արքա. 1911, 222):

*ՄիրՓԱՇԱ, սեռն անհայտ. < պրս. 𐎠𐎡 mīr + Թրք. paša «իշխան» բառերից: Մի անգամ գտնում եմ հիշատակված 1658 թ. (Ձեռ. Ա. 578 Մերփաշա ձևով):

ՄիրՕ, ար. կրճատված է Տր անունից. հիշատակված է 1744 թ. (Սմբատեանց՝ Երնջակ 249, 250):

*ՄիրՈՒՆ, ար. < հուն. Μύρων անունից, որ ծագում է μύρον «անուշահոտություն» (քրիստոնեական շրջանում «մեղան»,

օրհնյալ եղձ) բառից: Այս անունով հայտնի են նախաքրիստոնեական շրջանից Միւռոն հուշյն արձանագործը, քրիստոնեական շրջանից Միւռոն Սքանչելագործ եպս. Կրետէի, նահապակ, որի վկայարանությունը մտած է Յայամաւուրքի մեջ, Հնուց թիւ է ավանդված. անցյալ դարում կար նաև Պոլսում (շատ սակավ):

— 1. Միւռոն եպիսկոպոս Երուսաղէմի. հավանաբար աթուակից էր Յովհաննէս Ե պատրիարքի. նստել է 1430—7 թ. (Աղանունի):

— 2. Միւռոն երեց, հիշված է 1668 թ. (Ձեռ. Արգ. յովհ. 179). երևի պետք է կարդալ Միւռոն:

— 3. Միւռոն Վասիլևսկի, հայագրի հարյուրապետ Ռուսաստանում 1700 թ.—Ազգագ. 2691:

— 4. Միւռոն, հիշատակված է այս ձևով՝ անթվական մի հիշատակարանում (Ձեռ. Վասպ. 238):

*ՄԻԻՐՈՊԷ, իգ. համարվում է միւռոն բառից կազմված հունարեն մի անուն, որ ինձ անհայտ է: Հնում կա հիշված Միւրապի նահատակուհի Քիոս կղզուց՝ Դեկոս կայսեր ժամանակ: Անցել է Յայամաւուրքի մեջ՝ մայիս 14—15: Մեր մեջ իբրև անձնանուն հնապես չի հիշատակված. բայց թերևս այն անունն է, որ անցյալ դարում գործածվում էր Պոլսում Մկորիսկ ձևով (տես Միւրապի):

*ՄԻՔԱՅԷԼ, ար. < երբ. מיכאל Mikael անվան հուն. Μιχαήλ տառադարձությունից: Եբր. բառը նույն է ասուր. Man nu-ki-ili անվան հետ, և առաջանում է ܡܝ ܡܝ ܥܕܩ, ܘ ܟܐ ܥܘܪܩܘܩܐ + ܡܝ ܗܘ ܥܠ ܥܘܪܩܘܩܐ բառերից. նշանակում է ԵՐՎ Է որդէս Աստուած (Gesenius 419): Հմմտ. Միքայէլ, որպէս զԱստուած կամ հօրը (Տաթև. հարց. 144): Այս անունով հայտնի են Մ. Գրքում զանազան մասնավոր անձեր. բայց նշանավոր է Միքայել հրեշտակապետը: Փոխառությամբ անցել է բազմաթիվ լեզուների. ինչ. լատ. գերմ. Michael, անգլ. Michael. Mick, Mike, Ֆրանս. Michel, իտալ. Michele, ռուս. Михаил. փղթ. Мiша: Հայերենում ուշ ժամանակ, համաձայն Բիզանդական արտասանության, դարձել է Միխայել, Միխայլ (հնագույն հիշատակությունը 1124 թվից. տես հաջորդ համարները և Միխայել առանձին ձևը): Կան նաև Մուֆայել 1621 թ. Manus. brit. mus. 33 ա), Մուխայել 1569 թ. (Բարխուտ. Աղվանից երկ. 10): Միք կրճատ ձևով կա անթվական մի հիշատակարանում (Ձեռ. Վասպ. 685), Արգի ձևերն են Միֆայել, Մուֆի, Մուֆի, Պ. փղթ. Մֆիվ.

Նովկասում՝ ռուսական ձևով՝ Միխայիլ, Միշա, Միշիկ, եվրոպական ձևով՝ Միքէլ, Լեհահայոց մեջ էլ Միվաշ, Միֆօշ:

— 1. Միֆայել եպիսկոպոս Զարեհաւանից. ժամանակակից Ներսէս Բ (1548—557 թ.) կաթողիկոսի, որ զրեց իր Մեղադրության թուղթը հայոց եպիսկոպոսներին, որոնց մեջ նաև այս Միքայէլին և հանդիմանեց նրանց այն բանի համար, որ չեն լսել իր հրավերը և չեն եկել Նեստորականների դեմ գումարվելիք ժողովին.—սեռ. Միֆայելի՝ Գիրք թղ. 64:

— 2. Միֆայել վաներեց Աղցից. ստորագրում է այն Ձեռնարկին, որ սովին հունահայոց կրոնավորները Արրահամ կաթողիկոսին և մերժեցին Քաղկեդոնական դավանանքը 1607 թ.— Գիրք թղ. խ. Ախտ. Բ. 15:

— 3. Միֆայել եպիսկոպոս Բագրևանդայ, անդամ Մանակերթի ժողովի 1736 թ.—Ազգագ. 839:

— 4. Միֆայել կաթողիկոս Աղուանից. էր ասորկալագուպետ Ի Շաքոյոյ. գահակալից 707—742 թ. իբրև հաջորդ Միմէնի.—Յղկնտ. Գ. Ժբ, Ժգ, իղ. Կիր. ը. հրտր. Սամ. անեց. 286. Մխ. այրիվ. 24. Հայագ. 384.—սեռ. Միֆայելի Կղկնտ. Գ. Ժբ—Ժգ:

— 5. Տէր Մուֆայել, որի տապանաքարը գտնվում է Դարբանդի գերեզմանատան մեջ 751 թ. (այս թվականը անշուշտ սխալ է):—Բարխուտ. Աղուանից երկ. էջ 109—110:

— 6. Միֆայել պատանյակ Գուգարացի. չուրանալով հավատքը՝ նահատակվեց Յուսուփ ոստիկանի գործակալների ձեռքով՝ Աշոտ Բ Թագավորի (1915—929 թ.) ժամանակ.—ՅՃ. կթղ. Ժա. Ասոդ. Գ. Ե. Յայամ. ապր. 16:

— 7. Միֆայել Քուրդիկ, ապստամբ Վարդի ծովական էր և հաղթվեց 978 թ.—Տէր Սահակեան, Հայ կայսերք, Բ. 577:

— 8. Միֆայել, որդի Վարազվաչէ Ա-ի՝ եղբոր Թոռնիկ Բ վանականի. Տայոց Թոռնիկեանց տոհմից. միաբան է դարձել Աթուսի վրացական վանքում. իր ձեռքից Ձեռք է մի վրացերէն հիշատակարան 981 թվից.—Ակինեան, Մատեն. հետազ. Դ. 69:

— 9. Միֆայել իշխան, իր Մարիամ անուն կնոջ հետ գաղթեց Անտիոք. իր որդին է Մակար. հայկազն († 1012), որ լաթեց կեկեղեցու սրբերից է—Չամչ. Բ. 858:

— 10. Միֆայել իշխան, որդի Գրեգոր Տարօնացույ. սիրելի զարձակ Ալեքս կայսեր, որ նրան կնության տալով իր ջուլը Մարիամ կոնստանտնոպոլսի իշխանուհուն, փեսայացրեց իրեն: Ապա աստ-

վեց նրան պոռոտսերաստոս, պոռոտվեստիարոս և պանհիւպերսերաստոս տիտղոսներով (ԺԱ դար)։—Չամչ. Գ. 10:

— 11. Միխայլ, որդի Կոստանդեայ, իր հայրենի Կարկառ բերդը ազատեց թուրքերից 1124 թ.—Ուոհ. էջ 359, Չամչ. Գ. 51—52:

— 12. Միխայլ քահանա, թարգմանեց ասորերենից Ս. Սարգսի վկայարանութիւնը 1158 թ.—Ձեռ. Կարին. 87:

— 13. Միխայլ, իշխան Բերդկան. ներկա եղավ Լեոն Բ-ի թագավորութեան հանդեսին «1199 թ».—Միսուան 471 ա:

— 14. Միխայլ, պարոն, տեր Մանովչատի և Ալարոյ. ներկա եղավ Լեոն Բ-ի թագադրութեան հանդեսին «1199 թ».—Սմբ. պատմ. 112:

— 15. Միխայլ վարդապետ. այսպես է կոչվում Մխիթար Գոշը՝ իր Դատաստանագրքի լեհահայ թաթարերեն թարգմանութեան մեջ։—Տես Տաշեան, Յուլ. 943 և 1117 ք:

— 16. Միխայլ եպիսկոպոս Անտիոքի և առաջնորդ Յեսուանց ուխտի. այսպէս էր Վարդան Այգեկցու, որին արել է հինգ հարցմունք. Վարդանն էլ գրել է նրանց ընդարձակ պատասխանը 1229 թ.—Տաշեան, Ժղվ. առ. Վարդանայ 58—63:

— 17. Միխայլ քահանա, գրիչ. օրինակել է Աստուածաշունչը 1253 թ.—Ձեռ. Կարին. 10:

— 18. Միխայլ բժիշկ, որդի Ահարոն բժշկի. վաղամեակ է եղել ԺԳ դարի առաջին կեսին.—Ակինեան, ՀԱ 1931, 708:

— 19. Միխայլ Այսցի 1276 թ.—տես Մոնտր:

— 20. Միխայլ կրօնավոր. ունի «Հարցմունք, առակք և խրատք», որի մի օրինակը գտնվում է Վիննայի Մխիթարեանց մատենադարանում Ձեռ. № 364 Հաւաքածոյի մեջ, որ գրված է 1295 թ. ըստ այսմ հեղինակը ամենաուշը ԺԳ դարից է։—Տաշեան, Յուլ. 815 և 1117 ք:

— 21. Միխայլ քահանա Այասի Ս. Փրկիչ եկեղեցու (Լասփնաց), 1316 թ.—Ալիշան, Հայ-Վենետ. 71:

— 22. Միխայլ վարդապետ, որի անունով մի խաչքար է կանգնեցրած Խարբերդի Խուլէ վանքի գերեզմանատնում 1324 թ.—Թորոս աղբ. Բ. 354:

— 28. Միխայլ եղբայր, բնակվում էր Վիննայի մոտ 1346 թ.—Հայ-Վենետ. 158:

— 24. Միխայլ վարդապետ, առաջնորդ Ջորայ վանքի. իր 36 արեղաններով միասին նահատակվեց Սերաստիոյ Բուրե-

նէդդին ամիրայի ձեռքով «1387 թ»։—Չամչ. Գ. 432, Ազգապ. 1977:

— 25. Միխայլ եպիսկոպոս և առաջնորդ Խարբերդի Ս. Գէորգ կամ Խուլէ վանքի. իբր թե 1255 թվին Մելքոն իշխանից ստացել է Ծնորհալու մեռոնի շիրը և ուրիշ մասունքներ, որոնք թաղել է նույն վանքում, մագաղաթի վկայականով միասին: Պեղման ժամանակ սրանք հայտնվել են 1839 թ. (Թորոս աղբ. Բ. 352—3, Տաշեան՝ Յուլ. 1040, Ալիշան՝ Ծնորհ. 455): Այս բոլորը կեղծիք և խաբարխութիւն է: Ստույգն այն է, ինչ որ պատմում է նույն վանքի առաջնորդ Չմշկածաղցի Գէորգ եպիսկոպոսը (№ 109) իր արտագրած Աւետարանի հիշատակարանում (1443 թ): Ըստ իր պատմութեան, այս Միխայլ եպիսկոպոսը և Խուլէ վանքի միաբանները Լենկթիմուրի անից սբրութիւնները թաքցրել են Մովսէս ղղայկում և Խարբերդի, Ս. Կարապետի և Կարմիր վանքերում: Այս դեպքը տեղի ունեցած պիտի լինի 1396 թ. (տես Չամչ. Գ. 427): Այնուհետև Միխայլ եպիսկոպոսը մեռնում է: Նոր առաջնորդ Գէորգ եպիսկոպոսը նորոգում է Խուլէ վանքը և գրում է «ամենայն անցք որք ընդ իս և ընդ աթոռս անցին, յիշատակագրութիւն Միխայլէ արքեպիսկոպոսին և միև առաջնորդաց, որք յառաջ քան զմեզ»: Այս բոլորը տես Թորոս աղբ. Բ. 349—350: Իսկ երբ Նոտարք 131 վանքի նորոգութիւնը գնում է 1255 թվին, այդ թիվը սխալմամբ վերցնում է Միխայլ եպիսկոպոսի կեղծ վկայականից:

— 26. Միխայլ Ա. կաթողիկոս Աղթամարի, հաջորդ Սահակ Ա-ի և նախորդ Ղևնդ Ա-ի (ԺԳ դար)։—Հաւաք. 60 (կեղծիք):

— 27. Միխայլ, որդի Յակոբ քահանայի և եղբայր Յովսէփ կրօնավորի, որ Կիւրդի անապատում օրինակեց Աւետարանը 1432 թ.—Ձեռ. Սեբ.—ՀԱ 1926, 47:

— 28. Տէր Միխայլ, հիշված է իր ընկերների հետ իբրև միաբան մի վանքի, որի անունը չէ հիշատակված, 1456 թ.—Ձեռ. Վասպ. 425:

— 29. Միխայլ քահանա, գրիչ. օրինակել է Արծկէում մի Աւետարան Վարդան գրակապի համար 1451 թ. և մի Աւետարան էլ Ստեփաննոս միակեցի համար 1460 թ.—Նոտարք 167 և 196:

— 30. Միխայլ, ազգական էղլշահի, որ ստացավ մի Աւետարան, 1475 թ.—Ձեռ. Վասպ. 473:

— 31. Միխայիլ, հորաքեռորդի Սաղազա Մերենցի, որ Ազ-
թամարում, Քոււմայ գրչին գրել ավեց մի Աւետարան 1476 թ.—
Ձեռ. Վասպ. 480—1.

— 32. Միխայիլ տաղասաց. իր երգերից է ՚ի պլպուլէս
հասցէ վարդենոյս բարև, ահա եզև գարուն...»: Ձեռագիրը օրի-
նակված է 1495 թ, ուստի հեղինակն էլ այս թվից առաջ է:—
Ձեռ. Հալէպի, Ա. 242.

— 33. Մաւխայիկ, մերձավոր արեւնակից Հաբիր տիկնոջ (Ն
4), որ գրել ավեց մի Աւետարան, Ազբակի Երնկանի գյուղում,
1498 թ.—Ձեռ. Վասպ. 527.

— 34. Միխայիլ Բ. կաթուղիկոս Աղթամարի. հաջորդ Քա-
ղէոս Դ-ի և նախորդ Սարգիս Ե-ի (ԺԴ դար).—Հաւաք. 62 (կեղ-
ծիք):

— 35. Միխայիլ քահանա Իլվովցի. Պօղոս առաքյալի 14
թղթերը հայերենից թարգմանեց թաթարերենի, 1562 թ. հա-
յտատառ ձեռագիրը գտնվում է այժմ Վենեսիկում.—Ձեռ. Վենետ.
Ա. 835—8.

— 36. Միխայիլ Սեբաստացի, կաթուղիկոս էջմիածնի «1567
—1576 թ» (բայց հիշված է իբր կաթուղիկոս 1566 թ. Ձեռ.
Թաւր. 132 բ). հաջորդեց Ստեփաննոս Ե Սալմաստեցուն, որի
աթոռակիցն էր՝ սկսած 1545 թվից: Գնաց Սեբաստիա, ուր «1562
թվին» ժողով գումարեց և Հոռոմ դեսպան ուղարկեց Աբգար զը-
պիր Եւզոնկիացուն, մի կողմից ապագրութան գործին ծանոթա-
նալու և մյուս կողմից խնդրելու պապի օգնությունը Հայոց վի-
ճակի բարելավման համար: «1563 թ» դարձավ էջմիածին և
գրեց Պիոս Դ պապին (1559—1565 թ.) և իր խնդրքը կրկնեց:
Բայց ոչ Պիոս Դ և ոչ էլ Պիոս Ե (1565—1572 թ) չկարողացան
որևէ բան անել: Միքայէլը իրեն աթոռակից էր նշանակել
Բարսեղ Գ, Գրիգոր ԺԲ և Ստեփաննոս Ջ.—Աղթամ. 10, Առաք.
պատմ. 337—8, Ազգապ. 2263—8. Կամենից 228—231 (տես Լե-
հահայոց դիմումը վասն մերձաւոր ամուսնութեան): Իր մի
թուղթը գրած պապին՝ տես Պալճեան, էջ 151:

— 37. Միխայիլ որդի Բարդամ գրչի. թվի թե Սեբաստացի
էր. ունի «Պատմութիւն տաղիւ չափեալ ոտանաւոր նահատա-
կութեան Դաւթի Սեբաստացւոյ (և Դասպար Կոռուանի)» († 1677
թ), որ հրատարակված է Նոր Վկ. 504—519. իր մասին տես
անդ, էջ 516:

— 38 Միխայիլ սարկավազ բժիշկ, Ժէ դար.—Manus. brit.
mus. 314 բ. Թորգոմեան, Ներք. 27:

— 39. Միխայիլ քահանա Խարբերդցի, պատրիարք Պոլսի
«1706 թ»: Երբ Ֆրանսիացի Ֆէրիօլի դավաճանությամբ Աւետիք
պատրիարքը աքսորվեց, նրան հաջորդ նշանակվեց Մարտիրոս
Գ Քիւլինճի: Սուլթանը լսելով որ Ֆէրիօլը Աւետիքին Եվրոպա
է փախցրել, հալածանք հանեց կաթուղիկների դեմ, Մարտիրո-
սին բանտարկեց և Աւետիքին ի բացակայության պատրիարք
հայտարարելով՝ այս Միքայէլին նրան փոխանորդ կարգեց: Նըս-
տով միայն 7 ամիս և իրեն հաջորդեց Սահակ Ապուլչեխցի:

— 40. Միխայիլ քահանա Բրգնիկցի. բնիկ Խարբերդցի էր.
բայց մեծացել և քահանա էր դարձել Սեբաստիոյ Բրգնիկ գյուղում:
Կասկածվելով կաթուղիկական խռովությանց մեջ կախաղանի գա-
տապարտվեց և հավատքը չուրանալով նահատակվեց Սեբաստիա-
յում 1707 թ: Իր վրա մի տաղ ունի Ստեփաննոս Եւզոնկիացի
(տես Տաշեան, Տուց. 468, 986):—Չամչ. Գ. 755:

— 41. Միխայիլ, որդի Գրիգորի. նոր նահատակ. հավատքը
չուրանալով՝ գլխատվեց 1739 թ. դամբանը գտնվում է Պոլսում,
Պեքայի գերեզմանատնում.—Թորգոմեան, REA 4, 217, ուր կա
նաև դամբանի նկարը:

— 42. Միխայիլ Ա. Աջպահան, կաթուղիկոս Սսոյ. եղբայր և
հաջորդ Լուկաս կաթուղիկոսի, որի աթոռակիցն էր «1737 թվից»:
Հալէպում, կաթուղիկները շատ կաշառք տալով Օսման փաշային
և այն ժամանակի մոլլային, խլել էին հայոց Ս. Աստուածածին
եկեղեցին և մեծ խռովություն պցել ժողովուրդի մեջ: Չորս տարի
այսպես մնալուց հետո, 1737 թվին, Միքայէլ կաթուղիկոսը գնաց
Պոլիս և Սուլթանից ֆէրման հանելով, իր սղբոր՝ Դաբրիէլ վար-
դապետի ձեռքով ուղարկեց Հալէպ և եկեղեցին ետ խլեց (Ձեռ.
Հալէպի, Ա. 128): Ամբողջ Թուրքիոյ կաթուղիկոս լինելու տեն-
չով վառված՝ գնաց Պոլիս «1749 թ», բայց մերժվելով, գերեզման
փախավ Միս: «1751 թվին» երկրորդ անգամ գնաց Պոլիս նույն
նպատակով, բայց վճռովեց արքունի հրովարտակով և այն պայ-
մանով, որ մեկ էլ աթոռից չհեռանա: Ըստ Ազգապ. 2941, 2997
զահակալիլ է «1738—1758 թ» և այս թվին էլ մեռել է: Մնում
է իր սապանը Սսում 1758 թվից (Միսուան 217):

— 43. Միխայիլ Պետրոս Գ. Դասպարեան. կաթուղիկոս կա-
թուղիկ հայոց, հաջորդեց Յակոբ Պետրոս Բ-ին և նստավ «1753—
80 թ».—Ազգապ. 3014:

— 44. Միքայի Գ. Վանեցի, կաթուղիկոս Աղթամարի «1796—1810 թ». ըստ Հաւաքարան 64՝ հաջորդ Յովհաննէս Սպարկերացու և նախորդ Կարապետ Շատախցու: Նշանավոր երաժիշտ էր.—Ակիրնեան, Գաւազանագիրք 167:

— 45. Միքայի Բ Սսեցի Աջպահեան, կաթուղիկոս Սսի, հաջորդեց Յովհաննէս Է-ին և գահակալեց «1846—63 թ»: Իր զեղծուածներին և անկարգութեանց չափ զնելու համար, Պոլսում ժողով գումարովեց «1851 թ» և առանձին կանոնադրութեան մշակվելով՝ Սիս ուղարկվեց: Կաթուղիկոսը ընդունեց, բայց ավելի վատ սկսեց վարվել: Շուտով մահը վրա հասավ «1863 թ»:—Ազգագ. 3958:

*Միֆիս, ար. < երբ. מִיכָאֵל Mikā կամ מִיכָיָאֵל Mikāyā անվան հուն. Μιχαίας տառադարձութեանից: Մագուճը հմտ. Միքայի. նշանակում է Ո՛վ է որպէս Աստուած: Այս անունով հայտնի է 12 փոքր մարգարեաներից մին: Գործածական անուն չէ մեր մեջ. գիտնեք միայն՝

— 1. Միքե երեց, անդամ Ազուէնի ժողովի, ժամանակակից Վաչագան Գ Թագաւորի Ազուանից (2 դար).—Կանոն. 192, Կզկնտ. Ա. իզ. (Շահնազարեանի հրատարակութեան մեջ այս բառը միանալով նախորդ բառի հետ՝ դարձել է Պարմիդի, իսկ Տաշեան՝ Յուց. 663 ր Պրապմիդի):

— 2. Միքե, տաջնորդ Վարազայ վանքի, հաջորդեց Փիլիպոսին, շուրջ 540 թ.—Հայագ. 232:

*ՄԼԵՆ, ար. < արաբ. مَالِيَن malih «սիրուն, գեղեցիկ» բառից: Գործածվել է մեր մեջ Թ դարից սկսած:

— 1. Մլեան Վարաժնունի, մասնակցեց Գուրգէնի պատերազմին ընդդէմ Բուզայի «852 թ», որի ձեռքով նահատակվեց «853 թ»:—Արժ. Գ. դ, Ը՝

— 2. Մլեն Ճախամանեցի, բերդապան Վանի. Գրիգոր-Դերենիկ Գ ուղարկեց նրան Հերի ամիրայի մոտ՝ լուր տալու համար իր այցելութեան մասին («886 թ»): Չէր ուզում հանձնել Վանը Դերենիկի որդի Գագիկին, որ Սմբատ Ա Թագավորի կողմից նշանակված էր տեր Վասպուրականի.—Սուա-Շապհ. 68, 75:

— 3. Μαλιαν, Կիլիկեան թեմում հաստատված ազգանքներից մեկը՝ Թ դարի վերջում (տես Կոստ. Գեղ. De Thematibus, էջ 32—35). մեր Մլեն ձևն է ըստ Marquart, Entstehung, էջ 9:

— 4. Մլեհ (արաբ. Միլիհ), հայազգի զորավոր հունաց Ռոմանոս Ա Լեկապենոս (920—944 թ) կայսեր. պորձեց մեծ

քաջութեաններ Արաբների դեմ պատերազմներում (Տոմարէկ, Մասուն, էջ 35). Յովհաննէս Գուրգէնի հետ միասին տիրեցին Միլիտինէի գավառին 928 թ.—Տէր Սահակեան, Հմյ կայսերք, Բ. 482:—Սրա հետ նույն պետք է զնել՝

— 5. Մլեհ (արաբ. Մալիհ), հայ, Տորոսի լեռնանցքի պեան էր. հույների հետ միասին կովեց Արաբների դեմ Մալաթիայում և ուրիշ տեղեր, հիջրեթի 316 թ. (=926) ըստ Իբն-էլ-Աթիր արաբ պատմագրի.—Պալաթ. Արաբ. մատ. 143:

— 6. Մլեհ Գէորգ, ընկեր Աշոտ հսկայի (Ն 32). Բուզաբական պատերազմում Աշոտը սպանվելով՝ Մլեհը զնաց Եփրատացոց կողմերը, արաբներից խլեց Լիկանդոն և Մամանդի բերդերը և կայսրից էլ ստանալով Մամասիա քաղաքը, կազմեց առանձին թեմ՝ Բիւզանդական իշխանութեան տակ: Գառասուն տարուց ավելի ծառայեց քաջութեամբ և մեռավ շուրջ 933 թ: Մընում է իր հունարէն կնիքը՝ հետևյալ վերատառութեամբ. «Գէորգ Մլեհ պոռոտապար և արքունի պորապետ, տեսուչ Մամասիայ, Անազարբայ և Մամանդեայ».—Սիսուան 531, Տէր Սահակեան՝ Հայ կայսերք, Բ. 577:

— 7. Մլեհ իշխան Կիլիկիոյ. Լևոն Ա-ի որդին էր: Երբ Լեւոնը գերի տարվեց Պոլիս (1136), Մլեհը իր եղբոր՝ Ստեփանէի հետ Հալէպի Նուրբէղդին սուլթանի ծառայութեան մտաւ: Երբ Լևոնը մեռավ բանտում և որդին՝ Թորոս Բ փախավ Կիլիկիա (1145), Մլեհը և Ստեփանէն միացան նրա հետ և ապստամբութեան բարձրացնելով՝ Կիլիկիային տէր դարձան: Երբ հույները Ստեփանէին բռնեցին և կաթուղի մեջ խաշելով սպանեցին (1163), Թորոս և Մլեհ ընկան հույների վրա և ի վրեժ իրենց եղբոր՝ 10,000 հոգի կոտորեցին: Մի ժամանակ Մլեհը կաթուղի դարձավ և Տաճարական ասպետների կարգը մտավ: Ապա քրիստոնեութեանը թողեց և թափառական թուրքմէնների զլուխն անցավ: Դավադրութեան կազմելով իր եղբոր՝ Թորոսի դեմ, բըւնըվեց և Կիլիկիայից դուրս արվեց: Մլեհը զնաց Նուրբէղդինի մոտ և նորից նրա ծառայութեան մտավ: Թորոսի մահից հետո, սուլթանից զորք առնելով Կիլիկիա արշավեց, հայոց գահին տիրելու համար: Հայերը միացան Անտիոքի իշխանի և Երուսաղէմի Թագավորի հետ և նրան Կիլիկիայից դուրս արին: Սուլթանը կռիւց դաշնակիցների երկիրը և Մլեհը բռնազրավեց գահը (1169): Իր իշխանութեան միջոցին նա դաշնակից և բարեկամ դարձավ ինչպես Հալէպի, նույնպես և Իկոնիոյ թուրք սուլթանի

հետ՝ ընդդեմ Եվրոպացիների (Տաճարականների, Խաչակիրների) և հունաց: Այսպեսով Կիլիկիան թշնամիներից բուրրովին գերթ Ջաջ: Բայց իր իշխանները նրա անգութ գործերի պատճառով սպանեցին նրան Սուլամ «1175 թ»:- Սամ. անեց. 130, 135, 136, 138. Սմբ. պամ. 98-101, 103, 136. Մխ. այրիվ. 19. Միխ. սս. իզ (=իե), իէ (=իզ)- չեթ. ժեկ. Վահր. ոս. 197, 198, 210, 211. Գամ. կիլ. 204-5, 207-8, Գամ. ոււր. 217-8. Գամ. լւր. 238. Մին. համգ. 40, 41.-Մլխի՝ Նկարք. 103.-սեռ. Մլխի՝ Սմբ. պամ. 102. Գամ. ոււր. 215. Գամ. լւր. 238. Մին. համգ. 41.-Մլխիայ՝ Օրբ. ժմ. 22.-Հայասպ. 345, Շնորհ. և պրզյ. 318, 318-9, 324-7, Սիսուան 56-57.-Դարգել 12 կոչում է Մեկիֆ:

— 8. Մլխ, փեսա Գրիգոր եպիսկոպոսի, որ էր եղբորորդի Ներսէս Շնորհալու (տես Գրիգոր Ք 217).-Միխ. սս. իէ (=իզ):

— 9. Մլխ Խանակաչի, ազգական Ներսէս վարդապետ Սասնեցու, նվիրատու ձեռագրի, 1332 թ.-Հայասպ. 546:

— 10. Մլախ, կին՝ Առաքելի և մայր Իսրայէլի, որի կինը՝ Թաւրձանդա խաթուն գրել տվեց մի Աւետարան, 1448 թ.-Ձեռ. Վասպ. 404:

ՄԼՈՒՆ, ար. անսովոր անուն է, որ մի անգամ հիշված է 1719-24 թ. (Այրարատ 305).-Կա արաբ. مالون mal-ūn «անհիծյալ», բայց կարելի չէ գնել նրանից:

*ՄԼՈՒՔ կամ ՄՈՒԼՈՒՔ, իգ. < արաբ. ملك mulūk «թագավորներ» բառից: Որովհետև այսպիսի մի իմաստ անհարմար է իգական անուն դառնալու, ուստի պետք է ենթադրել թե կրճատված է մի ուրիշ ձևից. ինչ. «թագավորների պսակ, ակունք ևն»: Նույնը կա նաև Մուլուֆան ձևով, որ արաբ. mulūk ձևի պարսկական հոգնակին է, այն է ملكان mulūkān. հմմտ. տակը Ք 2 Մուլուֆան, որ նաև գրված է Մուլուֆ: Վերջապես կա Մլխան, որ նույնի կրճատ ձևն է. գործածված է ԺԳ-ԺԶ դարերում:

— 1. Մլխան, կին Վասակի, Հազարատի եկեղեցու շինության համար նվիրել է 30 դահեկան և 20 գոմեշ:- (Արձ. անթվական, որ սահայն պիտի լինի 1243-57 թվերից).-Երզրն-կեանց, Հնախ. տեղագր. 55:

— 2. Մուլուֆան, կին Յովհաննէս արքաուունի. միասին կալվածներ են նվիրել Հոռոմոսի վանքին, 1253 թ.-Արձ. Շիրակ

26 (արձանագրության սկզբում գրված է Մուլուֆան, վերջում Մուլուֆ):

— 3. Մուլուֆ, հիշված է Բագնայրի մի արձանագրության մեջ, որ թեև նախվական է, բայց պետք է լինի 1260 ական թվերից (Շիրակ 122):

— 4. Մլխան, մերձավոր Մարտիրոս քահանայի, որ գնեց մի հին Աւետարան, 1410 թ.-Ձեռ. Վասպ. 164:

— 5. Մլուֆ, դուստր Խասսայի, որ ստացավ մի հին Աւետարան, 1441 թ.-Manus. brit. mus. 3 ր:

— 6. Մլխան խաթուն, դուստր Աստուածատուրի, կին Ամիրզոյի (Ք 1), հիշված է 1450-55 թվերին, իր ամուսնու հետ:- Նոտարք 164, 178:

— 7. Մլխան խաթուն, կին Վարդանի և մայր տանուտեր Հայրապետի (Ք 108), որ ազատեց գերի ընկած մի Աւետարան և նվիրեց Գատրկի վանքին, 1499 թ.-Ձեռ. Վասպ. 318:

— Մի անգամ ևս հիշված է Մլխան անունը 1586 թ.-Ձեռ. Վասպ. 699:

ՄԼՔԵՐ, իգ. թվի թե հոգնակի ձևն է Մեկիֆ անվան, որ տես վերը: Նման հոգնակի անուններ են Քաջեր, Մամեր, Վարդեր, Խաչեր ևն: Մի անգամ հիշատակված է անթվական, բայց հին մի արձանագրության մեջ՝

— Մլքեր. կին Խաչերեսի, որ տներ է նվիրել Բագնայրի վանքին:- Արձ. Շիրակ 118:

*ՄԼՔԷ, իգ. < արաբ. ملكة malika (նոր հնչմամբ melike) «թագուհի» բառից: Այս անունով հայտնի է Malika դուստր Քաիր թագավորի Արաբիոյ և կին Շապուհ Բ թագավորի Գարսից (Շահն. իտ. 5, էջ 342): Ավելին տես Մեկիֆ:

— 1. Մլքե թագուհի, դուստր Սմբատ Ա թագավորի եղբայր Շապուհ իշխանի, երկրորդ կին Գագիկ Ա Արծրունի թագավորի Սրանից ունինք մի նշանավոր ձեռագիր Աւետարան, որ գրված և ընծայված է Վարազայ վանքին 1018 թ: Այժմ պահվում է Վենետիկի Մխիթարիանց վանքը (Հայասպ. 80, Ձեռ. Վենետ. Ա. 385): Ըստ Սարգիսիանի քննության (Ձեռ. Վենետ. Ա. 385-9) ձեռագիրը գրել է տվել Գագիկ Արծրունին, երբ դեռ իշխան էր (851 թ): Գագիկի մահից հետո ձեռագիրը կողպտել են Վարազայ վանքից, Մլքե թագուհին ազատել է և նվիրել վանքին 922 թ: Այսպեսով Մլքե թագուհու Աւետարանը դառնում է մեր անհնահին ձեռագիրը, 36 տարով ավելի հին քան Լազարեան ձե-

մարանի Աւետարանը, որ գրված է 887 թ. Կա առանձին ուսուցանախրություն Մլքէ Թագունու Աւետարանի մասին (Պատուական, Զարգանկարք Աւետարանի Մլքէ Թագունու), Վենետիկ 1902:

— 2. Մլքի, դուստր Հոռնկլայու Թորոս քահանայի, որ ստացավ մի ճոխ Աւետարան, 1262 թ. հիշված է նաև 1256 թ. եղբոր Թոռն է Կոստանդին Ա կաթողիկոսի.—Նաթանեան, Տեղեկ. Սեբաստ. 83, Թորոս աղբ. Ա. 188, Ձեռ. Հալէպի, Բ. 140 ա. Ձեռ. Սեբ. (ՀԱ 1924, 333):

— 3. Մլքի անունը հիշված է մի անգամ ևս Մուլքի ձեռք, 1590 թ. (Ձեռ. Սեբ.—ՀԱ 1926, 341):

+ ՄԻԻԹԱՐ, ար. < հյ. մխիթար «սփոփանք, մխիթարանք» բառից, իբրև Թրգմ. եբր. 𐤍𐤏𐤍 Naxum > հուն. Νάξυμ > հյ. նաւում անվան, որ բուն նշանակում է «մխիթարիչ» (Gesenius 498 ա), ըստ Մառ ՅՅՕ 17, էջ 31: Ըստ Բառ. Ս. Գրոց 335 եբր. Մաճայմ և Մաճայեմ անուններն էլ նշանակում են բուն «մխիթարիչ»: Այսպիսի իմաստ ունի նաև Թասալու անունը: Մխիթար անունը հիշատակված է մեր մեջ սկսած Չ դարից և մինչև այժմ էլ գործածական է: Հնում կային Մխիթարիկ, Մխիթրուկ փաղաքշական ձևերը, որոնք այժմ չկան: Կրճատ ձևն է Մխիկ, որ հիշատակված է ԺԴ դարից. այսպես էր կոչվում Մխիթար կաթողիկոսը (Չամչ. Գ. 339, Ազգապ. 1862). նույնը գրուում ենք ավելի ուշ՝ ԺԵ դարից (Չքր. սարկ. Ա. 57—58): Տըփղիսեցոց հատուկ է եխթար ձևը, ըստ որում նրանց բարբառով հյ. մխիթարել դարձել է խիթարի: Եխթար ձևը հիշված է 1665 թ. (Չամբա 207), Այժմ այս զանազան ձևերից գոյություն ունին Մխիթարեան, եխթարեան, Մխիկեան ազգանունները:

— 1. Մխիթար, նշանավոր ճգնակյաց, Թանահատի վանքի հիմնադիրն է (իբրև «151 թ» Ազգապ. 58, 60).—Օրբ. 1գ.—սեռ. Մխիթարայ՝ անդ: (Ս. Բարխուդարեանը գտավ թուշպես Թանահատի վանքը, նույնպես և Մխիթար ճգնավորի անհայտ գերեզմանը արձանագրության բեկորներով միասին. տես այս մասին իր հոդվածը ՀՍՊՀ Պատմ. և գրակ. Ինստիտուտի Տեղեկ. № 1, էջ 98—102):

— 2. Մխիթար, առաջնորդ Սիւնեաց, հիշված Չեմենյուսից և Բաբելայից հետո և նախ քան Մեհրուժան, իբր 155 թ.—Ալիշան, Արշալ. քրիստ. 33, Ազգապ. 41:

— 3. Մխիթար եպիսկոպոս Ամարասբ. ուղում էր իր Թեմը բաժանել հայոց կաթողիկոսությունից. Աբրահամ կաթողիկոսը («607—615 թ») խրատական թուղթ գրեց նրան.—Գիրք Թղ. ծե. Կզկնտ. Բ. ԽԹ.—սեռ. Մխիթարայ՝ Կզկնտ. Բ. ԽԹ.—Ալէքեան, Կիւրթոն կԹղ. 152:

— 4. Մխիթար անապատական ի Տանձեաց. գնաց Սրուսաղէմ և սրբոց մասունքներ բերավ Արցախ.—Կզկնտ. Բ. ծ.—սեռ. Մխիթարայ՝ անդ:

— 5. Մխիթար, հայր Վահանի. հիշված է իբրև վկա Տաթևի 814 թվի կալվածագրում.—սեռ. Մխիթարայ՝ Օրբ. 1Ը:

— 6. Մխիթար, հայր Սաղոկի, որ էր երեց Ըղուերծոյ և հիշվում է իբրև վկա Տաթևի 814 թվի կալվածագրում.—սեռ. Մխիթարայ՝ Օրբ. 1Ը:

— 7. Մխիթար, որի մոր՝ Սպրամի մոտ ապաստանեցին Հանձիթ գավառում (Վասակաւան) Ռոմանոս Բ կայսեր (929—963) երկու ժանկահասակ որդիները՝ Վասիլ և Կոստանդին. փախչելով Նիկիեփոր կայսեր կնոջ երեսից.—սեռ. Մխիթարայ՝ Ուռն. 7: Չամչ. Բ. 843, Տէր Սահակեան, Հայ կայս. Բ. 143:

— 8. Մխիթար Վասիլ, վեստ, գառաձոր և նահանգապետ Մեխրիմէի և Լիւկանդոսի (Ժ դար).—Տէր Սահակեան, Հայ կայս. Բ. 577:

— 9. Մխիթար, առաջնորդ Յովհաննավանքի. որև յոտ եկավ Մարմաշէնի վանահայր Սոսթենէսը և միասին որոշեցին երկու թեմերի սահմանը, 1033 թ.—Չքր. սարկ. Գ. 10, 29.—գրծ. Մխիթարի՝ անդ.—Այրարատ 166, Եիրակ 162:

— 10. Մխիթար գրիչ. օրինակեց Աւետարանը Ռասակէս քահանայի համար, 1040 թ.—Ձեռ. Դադեան, Բ. 28 ք. Շոգակաթ էջ 192:

— 11. Մխիթար Բնայրեցի (այլ ձ. Բզնայրեցի), ուղեկից եկավ Պետրոս Գառազարձ կաթողիկոսին, եբր նա զնում էր Պոլիս՝ կայսեր մոտ «1047 թ».—Ուռն. 105 (Ալիշան, Եիրակ 181 ա համարում է Բազնայրի վարդապետ):

— 12. Մխիթարիկ, այլ ուղեկից Պետրոս կաթողիկոսի՝ նույն ճամբորդության ժամանակ «1047 թ».—Ուռն. 105:

— 13. Մխիթար եպիսկոպոս, որի անունով մի խաչքար է կանգնեցրած Յրնջակի Ս. Կարապետ վանքում, 1074 թ.—Մըտ. բառեանց՝ Յրնջակ 16:

— 14. Մխիթար պատրիկ, «այր քրիստոնեայ», Հալէպի Ռասուլան սուլթանի գորականներից. օգնեց Թորոս կիւրացապետին՝ գրազնու համար Ռուհան, 1095 թ.—Ուտ. 251:

— 15. Մխիթար, հիշված է Չարգմբերի, Չարտազունի և Կանանի հետ, որոնց հոգուն մի խաչքար է կանգնեցրել Մարգարիտ զուսար Ռեիտիկի՝ Միլիարերդ սարուս (այժմ տարել են Գանձակի Չոզգառ կամ Հարցհանգիստ գյուղը), 1155 թ.—Ազգագր. հանգ. Ե, 310, Արցախ 292:

— 16. Մխիթար, շինեց Վահրամի հետ Պղնձահանքի Աստուածածին վանքը 1161 թ.—Սմբատեանց, Գեղարք. 138:

— 17. Մխիթար, նվիրատու Արասազայ վանքի՝ 1161 թ.—Սմբատեանց, Գեղարքունի 366:

— 18. Մխիթար, որի խնդրանքը Դաւիթ քահանան (№ 83) գրել է Յովսէփ Դուռնցի նահատակի ներքողը, 1170 թ.—Այբարամ 856 համարում է առաջնորդ կամ միաբան Հաւուցթառի, իսկ Գ. Աէր-Միլիարեանը կարծում է որ Մխիթար Գօշն է, որին վերագրում է նաև նույն Յովսէփ Դուռնցու նահատակութեան պատմութիւնը (Արիտ. 1897, 41 > նոր վկ. 66):

— 19. Մխիթար, եղբայր Դաւիթ գրչի, որ Կոշայ վանքում, իր և իր եղբոր Մխիթարի համար արտագրել է Սղիշէի պատմութիւնը, 1174 թ.—Շոպակաթ 196:

— 20. Մխիթար վարդապետ Խորակերտի, մին հյուսիսային շրջաններից, որոնք գրեցին Գրիգոր Տղային և հակառակ կանգնեցին միութեան խնդրին «1178 թ».—Շնորհ. Բղ. 308:

— 21. Մխիթար, եղբայր Յովհաննէսի, որ Հոռոմոսի վանքում, իր երեց եղբայր Վարդանի համար օրինակեց Աւետարանը 1181 թ.—Ձեռ. Վննեռ. Ա. 395:

— 22. Մխիթար Հերացի, բժիշկ և աստղաբաշխ. գիտեր արարեցին, պարտկերեն և հունարեն լեզուները. իր խնդրանք է գրել Շնորհալին իր սասանավորներից մի քանիսը: Գրիգոր Տղայի առաջնորդութեամբ գրել է «Ջերմանց միութարութիւն» բժշկական աշխատութիւնը «1184 թ», ուսմական հայերենով: Հրատարակված է Վենետիկ «1832. սրա գերմաներեն ընտիր թարգմանութեան ունի Seidel, Trost bei Fiebern, Leipzig 1908, բազմաթիւ և հմտալից ծանոթութիւններով: Ունի նաև «Վասն քարանց և յանկութեանց նոցա և բժշկութիւն նոցա», հրատ. ZAPh 1, 308: Մխիթարի անունը հիշվում է շարունակ մեր բժշկարաններում, օրից երևում է որ ուրիշ հիվանդութեանց մասին

էլ ունի գանազան գրվածքներ, որոնք չեն հասած մեզ.—Մխ. հեր. ներած. Շնորհ. յղ. երկն. (ծայրանունը), Ամիրտ. անգ. 2.—սեռ. Մխիթարայ՝ Մխ. հեր. ներած. Շնորհ. յղ. երկն.—Չարք. Հին դար. 675—681, Յովհաննէսն՝ Հետազոտ. նախն. ասկ. Ա. 67—91, Ալիշան՝ Շնորհ. 257—260, Թորգոմեան, Բանասէր 1899, 238—243:

— 23. Մխիթար քարակոփ, շինել է Գրիգոր Տուսէորզու զամբանի խաչքարը, Սանահնի վանքում, 1185 թ.—Ազգագր. հանգ. Գ. 306, է. 391:

— 24. Մխիթար, եղբայր Մարկոս քահանայի, միաբան Սաղմոսավանքի 1187 թ. գերի ընկեց Դուռն, ուր հազիվ ազատվեց կախաղանից (Տես Միաբան, Գորիա և Շմոն, էջ 52 և 54):

— 25. Մխիթար գրիչ. օրինակել է էջմիածնի № 919 ճաւղնտիրը 1187 թ. (տես Միաբան, Գոր. և շմ. էջ 52 նն):

— 26. Մխիթար վարդապետ, որի օգնութեամբ Դաւիթ որդի Վասակի շինեց Անապատի վանքը՝ 1190-ական թվերին.—Տեղեկ. Արմֆանի, 1910. № 4, էջ 168 (Կ. Ղաֆաղարեանի հոդվածը):

— 27. Մխիթար, միաբան «Շամիրամաշէն քաղաքի» նաչի անապատում, 1198 թ.—Տաթև 1927, 184:

— 28. Մխիթար հիւսն, Նոր-Դիտիկի շինութեան ժամանակ արհեստագետ էր (1191—8 թ).—Կիր. ժն:

— 29. Մխիթար իգիտագոս Ընկուզուտի. ներկա եղավ Լևոն Բ-ի թագադրութեան հանդեսին «1199 թ».—Սմբ. պտմ. 111.—Հիշված է իբրև գրիչ՝ Տաշեան, Տուց. 266:

— 30. Մխիթար, կանգնեցրել է մի խաչքար Հաղբատում, 1199 թ.—Երզնկեանց, Հնախ. տեղագր. 70:

— 31. Մխիթար երեց Անեցի, պատմիչ ժԲ դարու. Անիի կաթողիկոսի ավագերեցն էր. գրել է մի ընդարձակ «Հայոց պատմութիւն» (և հատկապես Բագրատունեաց տոմարի պատմութիւնը), Հառիճի Գրիգոր վարդապետի խնդրանքով: Այս գիրքը ուներ երեք պրակ. 1) Բագրատունեաց հին պատմութիւնը՝ սկսած Պարոյր Ա թագավորից մինչև Յովհաննէս-Սմբատ. 2) Յովհաննէս-Սմբատից՝ մինչև Բարսեղ կաթողիկոս. 3) Բարսեղից մինչև Սահակաղղին և Երուսաղէմի առումը (1186 թ) և ավելի առաջ՝ մինչև Գրիգոր Տղայի մահը («1193 թ»): Այս գործը կրթած է. կայ միայն մի մասը, որ հրատարակեց Պատկանեան 1879 թ: Մխիթարը թարգմանել է նաև պարսկերենից (ըստ Առաք. պտմ. 1187 թ) «Պատճառ խաւարման արեգակնայն և լուսնի», աստղա-

բաշխական աղյուսակներով (զիճ), որ նույնպես կորած է: Այս գործի մեջ հեղինակը հիշել է հատկապես 1176 թվի ամբողջական մեծ խավարունն արեգական:—Վրդ. ձգ, ձա. Մխ. այրիվ. 37, 80 (ասում է թի յոճիէ պարսկէ), որ կարելի է կարդալ կամ հասկանալ 1127 թ. մինչդեռ Առաք. պամ. էջ 481 դնում է 1187 թ).—սեռ. Մխիթարայ՝ Մխ. անեց. ա. Օրբ. կ. կե. Վրդ. ծ. Ջարբ. Հին դար. 723—9, Ալիշան, Շնորհ. էջ 126—8:

— 32. Մխիթար որդի Դըւալի. կալվածներ նվիրեց Բագնայրին 1201 թ.—Արձ. Շիրակ 120:

— 33. Մխիթար, առաջնորդ Պաղտեաց Ալնոց վանքի 1203 թ.—Տաթև 1927, 182:

— 34. Մխիթար, նվիրատու Ապարանի Ս. Աստուածածին եկեղեցու (Տամճուս գյուղ), 1208 թ.—Այսրատ 251 ա:

— 35. Մխիթար, որի օգնութեամբ Սերովբե և Մխաթ եղբայրները շինել են Գոշավանքի Ս. Գրիգոր եկեղեցին 1208 թ. (կարելի է կարծել որ այս Մխիթարը Գոշն է):—Արձ. Ազգագր. հանդ. Ժ, 33:

— 36. Մխիթար փէճարենց կամ Փիճարանց, որդի Դաւթի. առաջնորդ Նորատուս գյուղի. կանգնեցրել է մի խաչքար՝ 1211 թ.—Շահխաթ. Բ. 239, Սմբատեանց՝ Գեղարքունի 485, Մխաթան 47: Օգնել է Ս. Լուսաւորիչ վանքի շինութեան (անդ 487):

— 37. Մխիթար, վանահայր Հոռոմոսի վանքի՝ օգնութեամբ Սարգիս կրոնավորի և կամակցութեամբ բոլոր միաբանների՝ Ականց ջուրը, որ մեր հին թագավորները շատ էին աշխատել բերել վանքը և չէին կարողացել, հաջողութեամբ բերեց 1198 թ. (Արձ. Շիրակ 21): Հիշված է նաև մի այլ արձանագրութեան մեջ 1201 թ. (Շիրակ 23): Իր հրամանով կազմվեց Գեոտաշէնի նշանավոր Աւետարանը, որ գրվեց 1211 թ. (Յովսէփեան՝ Նիւթեր և ուս. Ա. 42):

— 38. Մխիթար Գոշ, որ և Գանձակեցի (կոչված է Գետկացի՝ Ջարբ. Հին դար. 554). աշակերտեց Յովսէփեանէս Տաւուշեցուն, ապա սովորեց Սե լեռան վանքում: Բնակվեց Կարին, Պաշին, ապա Կայնի Գետի վանքը, որ ինքը վերաշինեց 7 տարվա մեջ, 1191—8 թվերին և որ այնուհետև կոչվեց Նոր-Գետիկ: Իրեն օգնել են այս գործում Վախտանկ իշխանը, սրա կինը՝ Արզու խաթուն և որդիները՝ Սմբատ, Վասակ, Պոյգան և Գրիգոր (Արձ. Շահխաթ. Բ. 367, Արցախ 350): Մեռել է «1213 թ»՝ Գրական գործերն են 1) Դատաստանագիրք, որ սկսել է գրել

1184 թ. (ըստ Շողակաթ 8?): Ինքնադիր ձեռագիրը կարծում են թե գտնվում է Վենետիկի վանքում (տես Manus. bibl. nat. 97). քայց Ուկեան, Մատ. քնն. 152—6 հերքում է իրավամբ: Մի հատված տես Թորոս աղբ. Բ. էջ 473—7: Ամբողջի ընտիր հրատարակութեանը կատարեց Բաստամեանց, էջմիածին 1880. Թարգմանված է վրացերեն. Թաթարերեն (վերջինս Լեհահայոց կողմից, ուր Մխիթարը կոչված է Միքայել վարդապետ), լեհերեն, լատիներեն, ռուսերեն (սրանց մասին տես ՀԱ 1898, 191): Ճոխ և ընտիր Թարգմանութեան ունի Karst հայագետը գերմաներեն լեզվով: Դատաստանագրքի ռաճիկ Թարգմանութեանը կամ նոր խմբագրութեանը կազմեց Սմբատ Գունդատապը 1265 թ.—2) Առակք, 190 հատ, հրատ. Վենետիկ 1852. հրատարակութեանց և Թարգմանութեանց մասին տես Ոսկեան, Մատ. քնն. 190.—3) Շարք հայրապետացն Աղուանից և որ ինչ առ նոքօք դէպք (Հայագ. 102). գրված է իբր հավելված իր Դատաստանագրքի. Ազգուանից պատմութեանն է և համարվում է շարունակութեան Մովսէս Դասխուրանեցու: Թեև համառոտ, քայց շատ կարևոր է ժամանակակից դեպքերի հիշատակութեան պատճառով. այնքան որ ուշ շրջանում Մխիթարը համարվել է պատմիչ (Ոսկեան, Մատ. քնն. 184):—4) Պատճառ Նախախնամութեան գրոց Փիլոնի.—5) Մեկնութիւն Երեմիա մարգարէի, որ գրել է 1197 թ. մի տարվա մեջ, ի խնդրոյ Դաւիթ վարդապետի (հիշատակարանը հրատ. Ոսկեան, Մատ. քնն. 185—8. տես և Թորոս աղբ. Բ. 394). —6) Աղօթք, «Տէր Աստուած իմ Յիսուս» տես և Թորոս աղբ. Բ. 396.—7) Աղօթք Մխիթար Գոշ վարդապետի վասն Արիանոսականացն և այլոց հերձուածողացն (Ակիսեան, Թուղթ Մակարայ. էջ 78):—8) Ներբողեան (թերևս նաև Վկայաբանութիւն) նոր վկային Պարտովի Կանձակեցոյ († 1167 թ). հրատ. Նոր վկ. էջ 23—39.—9) Յայտարարութիւն ուղղափառ հաւատոյ ընդդէմ անհայն հերձուածոց, ի խնդրոյ մեծ զօրավարին Ջաքարէի եղբոր իւրոյ (հրատ. Ալիշան՝ Հայագ.)—10) Ողբ ի վերայ բնութեան ի դիմաց Ազամայ և Եւայի. 11) ձառ յարութեան Ղազարու.—12) Թուղթ խրատական յաղապս Վրաց. (հրատ. Արքա. 1900, էջ 497, 562 և 1901 թ. էջ 51, 121):—4) իր. բ, գ, ժա. յս. սել. Վրդ. ձգ. Շնորհ. իղ. 308. Մ. մաշո. 336 բ. Օրբ. ժմ. 23. Մխ. այրիվ. 37 (հիշվում է իրոհ պատմիչ). Առաք. պամ. 339, 481.—միայն Գոշ անունով՝ Պարգ. 695, 708. Վրդ. աշխ. 504. Օրբ. ժմ. 25.—սեռ. Մխիթարայ՝ Կիր. ժա, ժդ. յաւել. Մխ. դատ.

նախադր. ա. Մխ. առ. 5. աղ. 468. Յայսմ. յնվ. 31. Առաք. պտմ. 339. Նոր վկ. 32.—Տես և Տաշեան, Յուց. 1118 ա, Զարբ. Հին դպր. 686—698. Ոսկեան, Մատ. քնն. 123—192: Կենսագրությունը Աևանի մի ձեռագիր Յայսմաուերքից առնելով դնում է Սմբատեանց՝ Գեղարքունի, էջ 380—386:

— 39. Մխիթար, թվի քարակոփ, հիշատակում է իրեն Գեղարզայ վանքի հետևյալ կարճ արձանագրության մեջ. «Ոկհ. Թ. Ած. ողորմի ես Տիմոթին և Մխիթարայ յաւրինոզն Քաշխ...» (1213 թ).—Այրարատ 338, Արրտ. 1871, էջ 90:

— 40. Մխիթար վարդապետ, միաբան Հաւուցթաոի վանից, 1214 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 593, Այրարատ 356: Հմմտ. № 95:

— 41. Մխիթար, այգի է նվիրել Խծկօնից եկեղեցուն և պատարագ ստացել 1216 թ.—Ազգապ. հանդ. Ա. 45. Արրտ. 1904, էջ 990:

— 42. Մխիթար, կինն է Հարկետր. միասին նվերներ են արել Արցախի Մովզի վանքին 1217 թ.—Արցախ 342:

— 43. Մխիթար, գրիչ. օրինակել է Ճառընտիրը 1220 թ.—հրտր. Ազաթ. 1909 թ. յոջ. էջ ԽԵ: (Ասում է թե սրանից հին է Ձենոր Գլակ և Յովան Մամիկոնեան, որ պատահմամբ կազմել են սրա հետ: Հմմտ. այժմ Պատմ. Տարօնոյ, Երևան 1911, էջ XII):

— 44. Մխիթար Չեչկանց Շիրակաւանցի, օգնեց Առաքել արեղա Անեցուն՝ թարգմանելու արարերեն մի Երազահան 1222 թ.—տես Առաքել № 11: Հմմտ. № 54:

— 45. Մխիթար, գնեց Սարգիս քահանայի հետ Գետաշէնի նշանավոր Աւետարանը և նվիրեց Մեծկողմանց Ս. Գրիգոր վանքին 1223 թ.—Յովսէփեան, Նիւթեր և ուս. Ա. 44:

— 46. Մխիթար որդի Մկրտիչ քահանայի, որ ստացավ մի Ճաշոց 1223 թ.—Տաշեան, Յուց. 20:

— 47. Մխիթար, գնեց Երևանում Սազրի բրդու այգին և նվիրեց Հառիճի վանքին 1224 թ.—Շահխաթ. Բ. 265, Շիրակ 162:

— 48. Մխիթար եպիսկոպոս Տեղերեցի. երկրաշարժի երկյուղից վերացրել է Անիում փողոցի հրապարակական վաճառքը (ԺԳ դարի առաջին քառորդին).—Շիրակ 62 (Արձ.), 102:

— 49. Մխիթար, եղբայր Մելիքի, որ նրա և իր հոգեորդի Ակուտինի հետ կանգնեցրել է մի խաչքար Մարի եկեղեցուն, 1225 թ.—Արցախ 407:

— 50. Մխիթար գրիչ. օրինակել է մի Ճաշոց Կիլիկիայում, Կաղոսի անապատում, Եկեղեցայ Վարդան և Սարգիս քահանա-

նների պատվերով 1230 թ. (այս Ճաշոցը Լևոն Գ թագավորը նվեր ուղարկեց Իտալիոյ Փէրուժ քաղաքի հայոց Մտաթէոս աւետարանիչ եկեղեցուն, 1279 թ).—Աւեր. Լիակ. վրթ. սրբ. ԺԱ, էջ 2:

— 51. Մխիթար, հիշատակագիր Տօնամակի, Երզնկայի Կապոսի անապատում, 1230 թ?—Ձեռ. Վենետ. Բ. 1214:

— 52. Մխիթար, արձանագրող գրիչ Տեղերի արձանագրության՝ 1232 թ.—Արձ. Այրարատ 147, Բանաս. 1903, 29:

— 53. Մխիթար, առաջնորդ Նոր-Գետիկ վանքի. հաջորդ Մարտիրոսի. նստավ 1233 թ. և կարճ պաշտոն վարեց:—Կիր. ժես

— 54. Մխիթար, որդի Աւետիքի Չեչկանց և հայր Վահրամի, որ կալվածներ է կառուցել Բագնայրին 1233 թ.—Արձ. Շիրակ 121: Հմմտ. № 44:

— 55. Մխիթար, վանահայր Բագարանի Մայր եկեղեցու. Դաւթի և ուրիշ միաբանների հետ ուխտագրություն են հաստատել մեռած միաբանների հոգուն պատարագ և մատաղ անելու մասին, 1233 թ. հիշված է նաև 1235 թ.—Արձ. Այրարատ, էջ 67—69:

— 56. Մխիթար, գրիչ և նկարիչ՝ Կարսի բերդի վրայի մի արձանագրության 1236 թ.—Արձ. Այրարատ 85, Կրպէ՝ Կարս քղ. 26:—Տես № 76:

— 57. Մխիթար, թուղթ պատրաստեց և գրելով էլ օգնեց X գրչին, որ օրինակեց Աւետարանը 1236 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. էջ 443:

— 58. Մխիթար, հորեղբայր Յովհաննէս գրչի, որ Դրազարկում օրինակեց Գանձարանը (Տաղարանը) 1241 թ.—Մխուան 233 բ, Ձեռ. Վենետ. Բ. 1066:

— 59. Մխիթար (որ և Մխիթարիչ), որդի Աւետիս երեցի, որ Հոռոմ Քորոս գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1242 թ. այս թվից առաջ Մխիթարին սրով խոզխոզել էին.—Քորոս աղբ. Բ. էջ 441:

— 60. Մխիթար, ճգնավոր էր Վասիկանի հայոց վանքում. վախճանվեց և իր վրա կանգնեցրին հայերեն արձանագրությամբ մի առաքանաքար, որ այժմ պահվում է Հոռոմ Լապերանեան քրիստոնեական թանգարանում (1246 թ).—Նկարը տես Պալճեան, 55:

— 61. Մխիթար, ազգական Տէր Յորգանանի, որ մի եկեղեցի է շինել Գոզոս-քիլիսայում, 1247 թ.—Արցախ 363:

— 62. Մխիթար վարդապետ, առաջնորդ Գեղառու վանքի-հիշված է երկու արձանագրության մեջ, որոնցից առաջինը անթիվական է, երկրորդը ՈՂԷ=1248 թվից (ըստ Կոստանեանի պետք է կարգաւ ՈՂԷ=1188):—Արձ. Այրարատ 261—2, 267:—Սմբատեանց՝ Գեղարքունի 352 ունի մի երրորդ արձանագրություն ևս, որ երկրորդի կրկնութիւնն է և ուր դարձյալ թվականն է ՈՂԷ=1248:

— 63. Մխիթար ոմն, որ Արուերի հետ միասին մի խաչքար է կանգնեցրել Պօղոս-Քրիստայում, 1251 թ?—Արցախ 364:

— 64. Մխիթար որդի Սալայշահի և հայր ...բէկի, որ մի այգի է նվիրել Քանատի վանքին, 2=1251 թ.—Արձ. Միսական 120 (Ալիշահն համարելով որ թվականի մեջ տասնավորը պակասում է, գնում է 1263—7 թ):

— 65. Մխիթար Քորայրեցի, ուղղից և սրբագրեց Գետաշէնի նշանավոր Աւետարանը, որ գրել էր Յակոբ գրիչը Հաղբատում 1211 թ. Յուսում է իր անեղ խաչարձանը Հաղբատի դերեզմանաւանում, 1255 թ.—Յովսէփեան, Նիւթեր և ուս. Ա. 41, 62, 63, Տաշեան՝ Յուզ. 984, Բժշկեան՝ Ճանապ. Ի Լհն. 78:

— 66. Մխիթար, իր եղբայր Դեղի հետ մի խաչքար է կանգնեցրել իրենց երրորդ եղբայր Շաշի հիշատակին. վերին Ախտա գյուղում, 1262 թ.—Պաղբակեանք 134, Միսական 175: Հմմտ. № 82:

— 67. Մխիթար, որդի Պոյդանայ. եղբայրն է Արևիկ, որդին Օտարշահ. Ներքին Ախտա գյուղում կանգնեցրել է մի խաչքար և շինել մի եկեղեցի, 1263 թ.— Միսական 174—ճ, Պաղբակեանք. էջ 130:

— 68. Մխիթար վարդապետ Սկեռացի. ուղեկից եղով Հեթում Ա Քազավորին՝ Քաթարաց Մանգոյ խանի մոտ գնալու ժամանակ «1254 թ»: Իսկ «1263 թվին» էլ պատվիրակ գնաց Պաղտմայիւ (Աքքես) քաղաքը՝ Ուրբանոս Դ պապի նվիրակ Տիւրոսի Գուլիէլմոս արքեպիսկոպոսի մոտ, որի հետ վիճեց ընդդէմ Հոսոսի աթոռի գլխավորութեան և հաղթեց: Այս դեպքի պատմութիւնը Հեթումի հրամանով գրի առավ և կազմեց «Պատմութեանից յազգա համապատուութեան երկոտասան առաքելաց» ուղխատութիւնը: Հրատարակված է Երուսաղէմ 1865 թ.—Կիր. ձգ. Սկեռ. պատ. 1:—Միսուան 101 և Զարբ. Հին գրք. 751—2 նրան են վերագրում նաև Հուսեպ պատրիարքական ա-

թառների դեմ վիճարանական մի զբվածք, որ շարագրել է Կասապոնի Յակոբ եպիսկոպոսի խնդրանոք:

— 69. Մխիթար, եղբայր Երեանի (№ 1), որ շինել է Ս. Մանգիանոս անուանով մի եկեղեցի և նորոգել է ուրիշ եկեղեցիներ Պաշինում, 1265 թ.—Արցախ 168:

— 70. Մխիթար, վանահայր Սանահնի վանուց, 1267 թ.—Արձ. Ազգագր. հանդ. Գ. 296:

— 71. Մխիթար քահանա, որդի Օշնի, սնվել էր Տէր Յովանի մոտ. օգնել է Հաղբատի կաթուղիկէի դուան արահայարկձ շինութեան, 1267 թ.—Արձ. Երզնկեանց, Հնախ. տեղագր. 41:

— 72. Մխիթար կրոնավոր, գրիչ Երզնկայում, 1269 թ. (տես Տ. Մուրատ, Յայտ. յովհ. էջ 118 և շար). հմմտ. հաջորդ երկուսը:

— 73. Մխիթար գրիչ. Երզնկայում օրինակել է Աստուածաշունչը 1269 թ. (տես Պաղբակեան, Մնաց. էջ 11 և 115):

— 74. Մխիթարի զպիր. թուղթ էր կոկում Երզնկայում 1269 թ.—Տ. Մուրատ. Յայտ. յովհ. 118:

— 75. Մխիթար ոմն, կանգնեցրել է մի խաչքար Հացի գյուղի (Արցախ) մի եկեղեցում 1270 թ.—Արցախ 126:

— 76. Մխիթար գրիչ. փորագրել է Անիի Կարմիր վանքի արձանագրութիւնը 1271 թ.—Շիրակ 170, Ոստան 1911 թ. էջ 234, Յովսէփեան՝ Նիւթեր և ուս. Ա. 13 ք: Տես № 56:

— 77. Մխիթար, նվիրատու Ակոռիի Ս. Յակոբ վանքի 1271 թ.—Այրարատ 471:

— 78. Մխիթար, եղբայր Յովհաննէս քահանայի, որ իր եղբայրների հետ հիմանց նորոգեց Հաղբատի կամուրջը 1273 թ.—Երզնկեանց, Հնախ. տեղագր. 103:

— 79. Մխիթար գրիչ. Գեղիկայ վանքում գրել է մի ձեռագիր (այժմ գտնվում է Երուսաղէմ, № 1288), 1273 թ.—Յովսէփեան, Նիւթեր և ուս. Ա. 13:

— 80. Մխիթար, որդի Գրիգորի, ոստիկան կնիք զարկող էր Անիում 1276 թ. (տես Գրիգոր № 400).—Շիրակ 101:

— 81. Մխիթար վարդապետ, կառուցել է մի մատուռ Մրենում 1277 թ.—Արձ. Շիրակ 140:

— 81 ը. Մխիթար ոմն, Տիւրածերի հետ միասին շինել են Գանձակի Սուլուկ կամ Ազատ գյուղի եկեղեցին 1279 թ.—Արցախ 270, Ազգագր. հանդ. Ե, 317:

— 82. Մխիթար որդի Դեղիկայ (կինն է Մամիր, որդին Պա-

բերշահ, զուսարը Ռուզուքան), «Էրամանու իշխանաց իշխանին մեծին Պաուլոյ և որդոյ իւրոյ Հասանայ» շինել է Մարտիրոս գյուղը և կանգնեցրել մի մեծ խաչքար՝ Շնորհաւոր վարպետի ձեռքով, 1283 թ.—Խաղրակեանք 45, 127, 148, Միսական 176: Հմմտ. № 66:

— 83. Մխիթար, որդի Խոցաղեղի և հայր Աւետիսի, որ Եղեգիսում կանգնեցրել է մի խաչքար, 1283 թ.—Արձ. Միսական 152:

— 84. Մխիթար քահանա, հանգուցյալ եղբայր Գրիգոր քահանայի (№ 348), որ Հաւարծին վանքում, Աստուածատուր քահանային գրել ավեց մի Աւետարան, 1284 թ.—Քորոս աղբ. Բ. էջ 339:

— 85. Մխիթար, հայր Արիստակէս, Աթանէս և Յովհաննէս եղբայրների, որոնք իրենց հոր հիշատակին կանգնեցրին մի խաչքար Մարտիրոս գյուղում, 1284 թ.—Միսական 177, Խաղրակեանք 146:

— 86. Մխիթար, գրիչ առաջին մասի Նոր կառակարանի, որ շարունակեց Ստեփանոս վանական քահանան և վերջացրեց Պետրոս քահանան, 1285 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 818:

— 87. Մխիթար, հայր Աւետիսի և Վահրամի, որոնք մի խաչքար են կանգնեցրել նրա հիշատակին Մարտիրոս գյուղում, 1286 թ.—Արձ. Խաղրակեանք 146, Միսական 177 (սխալներով): Տես նաև Աւետիս № 24:

— 88. Մխիթար Այրիվանեցի, ծնվել է 1222 թ. և մեռել է 1289/91 թ. պատմիչ ԺԳ դարու, կանձասաց և գրիչ՝ արքեպիսկոպոս և վանահայր Այրիվանեցի (կամ Գեղարդայ վանից): Իր գործերն են 1) Պատմութիւն ժամանակագրական, որ հասցրել է մինչև 1289 թ. հրտր. Պատկանեան, Պետերբ. 1867:—2) Ճուշակ մատենից Ս. Գրոց. հրտր. Արրտ. 1895, էջ 408. նաև «Էջմիածին», 1945 թ. մայ. էջ 17—21:—3) Ստորագրութիւն պատմութեան Ստեփաննոսի Մինեաց եպիսկոպոսի (ըստ Յովսէփեան՝ Խաղրակեանք, էջ 3 ծան.):—4) Բազմաթիվ գանձեր, որոնց ցանկը տես Տաշեան, Յուց. 1118 ա և Manus. brit. mus. 112—119: Իբրև զանձասաց կրում է նաև Երևանցի, Տաւեցի, Տաւեցի անունները կամ պարզապես ՃՏԷր Մխիթար: Իբրև գրիչ օրինակել է 1270—87 թվերին մի քանի մեծ ձեռագրեր, որոնք Քում են այժմ մեր Մատենադարանում, օրինակությունը Վիննեա: Նշանավոր է հասկապես մեծ ձառնախիբը, որ ժողովածու է

զանազան փիլիսոփայական գրվածքների, Նոր կառակարանի, Ժամագրքի և ուրիշ զանազան գրքերի մեկնութեանց, բոլորը 1188 թերթ, զարգագրերի և մանրանկարների գեղեցկությամբ հայ գրչության գլուխ գործոցներից մեկը: Այս ձեռագիրը գրել է Մխիթարը օգնությամբ Սարգիս գրչի, որ երևի լուսանցազարդերը նկարողն է (Շողակաթ 206):—Մխ. այրիվ. 1, 38, 37, 38. Այրիվ. 17 ա. Ձեռ. ներս. 11 բ, 12 ա, 13 ա, 14 բ.—սեճ. Մխիթարիմ՝ Ճշ. 211. Ձեռ. Վենետ. Բ. 302—3. Այրարատ 350—351. Չարբ. Նոր մատ. 154—8. Իր կյանքն ու իր գործերը հրատարակեց Յովսէփեան՝ «Մխիթար Այրիվանեցի, նորագիւտ արձանագրութիւն և երկեր», Երուսաղէմ 1931:

— 89. Մխիթար «որդի Շերասցի որդի Զուսի Միսալուքենց», շինել է Անիի Ս. Փրկիչ եկեղեցու զանգակատունը, ուր և կախել է զանգակներ 1291 թ.—Շիրակ 86:

— 90. Մխիթար երեց, «Ժառանգ» Ս. Ստեփանոս եկեղեցու Վայոց ձորի Իւլգիւրս գեղատեղում, 1292 թ.—Արձ. Միսական 167:

— 91. Մխիթար որդի Աւատարկայ? մեռավ և նրա հոգու համար՝ նրա երկու եղբայրները (Հասան և Խոցաղեղ) մի հող նվիրեցին նույն Ս. Ստեփանոս եկեղեցուն, 1292 թ.—Արձ. Միսական 167:

— 92. Մխիթար, հիշված է իր կնոջ՝ Դիսէթի հետ միասին Անիի մի արձանագրության մեջ, որից մի սող միայն ունի Анійская церія, № 2, էջ 48, Ձեռ. = 1293 թ:

— 93. Մխիթար քահանա, որդի Պապաքի, գրիչ. Որոտանու Աղիտու վանքում գրեց մի Աւետարան, 1296 թ.—Սմբատեանց՝ Երնջակ 200:

— 94. Մխիթար, հայր Խութլուբէկի և Թիրթրիի, որոնք Յակոբ արեղային գրել ավին մի Աւետարան, Կարսի Գոգիս գյուղում, 1297 թ.—Ձեռ. Ազուլ. (Արրտ. 1911, 463—4):

— 95. Մխիթար եպիսկոպոս, առաջնորդ Հաւուցթառի. ստորագրում է այն թղթին, որ արևելյան եպիսկոպոսները գրեցին Գրիգոր է Անաւարդեցի («1293—1307 թ») կաթուղիկոսին՝ նրա եկեղեցական նորմուծութեանց զեմ «1297 թ» (Ազգապ. 1765—7).—Օրբ. կը. Տաշեան՝ Յուց. 556 բ, Չամչ. Գ. 291, Այրարատ 357: (Տարիքի մեծությունը գծվարացնում է նույնացնել № 40-ի հետ):

— 96. Մխիթար հայր, որի խնդրանք անձանթ ոմ գրեց Մեկնութիւն Արիստոտէլի (ԺԳ դար).—Չարբ. Թրգմ. 322:

— 97. Մխիթար *ոմն հիշատակագիր ի գիրս Յովհաննէս Արքայեղբայր եպիսկոպոսի (ԺԳ դար)*.—բց. ի Մխիթարեւ՝ Սիսուան 145:

— 98. Մխիթար, գրիչ Վիեննայի Մխիթարեանց նշանավոր Կրկնագիր Ազաթանգեղոսի երկրորդ գրության, որ է Մեկնութիւն Անդրէի (ԺԳ դար).—Տաշեան, Յուց. 261—6, 804:

— 99. Մխիթար, որդի Խալայշահի և հայր Խուլուբէկի (№ 3), որ Պոսշ իշխանի ազատներից է և հողեր է նվիրել Թանատի վանքին (ԺԳ դար).—Խաղբակեանք 142:

— 100. Մխիթար, մի այգի է նվիրել Հայրավանքին՝ Վահրամի, Ստեփաննոսի և Խաչատուրի ընկիրակցությամբ (ԺԳ դար).—Սմբատեանց՝ Գեղարքունի 435: Նույն արձանագրությունը ունի նաև Սիսական 41, բայց Մխիթարին չէ հիշում. մյուս երեքը կան:

— 101. Մխիթար *ոմն*, նվիրատու Սեբաստիոյ Ս. Նշան և Ս. Թորոս վանից, 1301 թ.—Rapport Arm էջ 39:

— 102. Մխիթար, միաբան Երզնկայի Ս. Կիրակոս անապատի, 1304 թ.—Թորոս աղբ. Բ. 421:

— 103. Մխիթար (կամ Մխիթարիչ) երեց, գրիչ կամ քանդակող երկու արձանագրությանց Քանաքեռում, 1305 և 1306 թ.—Շահխաթ. Բ. 159, Այրարատ 297—8, Բանասէր 1903, 32, Սմբատեանց՝ Գեղարքունիք 207:

— 104. Մխիթար վարդապետ, իբրև վկա հիշվում է Քանաքեռում, մի այգու վանսուման առթիվ, 1306 թ.—Բանաս. 1903, 32, Այրարատ 298:

— 105. Մխիթար, հայր Աւագ գրչի (№ 6), որ Աւետիք վարդապետի հրամանով օրինակեց Կաֆայում Տօնականն ու Յայտմաւորքը, 1307 թ.—Manus. bibl. nat. էջ 57, 80:

— 106. Մխիթար վարդապետ. Մեծոփայ վանքում օրինակեց Աւետարանը իր հարազատ Աւետիք քահանայի համար, բայց ապա վաճառեց Ստեփանոս քահանային, 1307 թ.—Չեռվասպ. 154—5:

— 107. Մխիթար, որի հիշատակին Սիմէոնը նվիրներ է աբել Ս. Ստեփաննոսի վանքին և Ս. Նշանին, 1309 թ.—Խաղբակեանք 187:

— 108. Մխիթար, եղբայր Վարդան վարդապետի, որ Հերկերում մի խաչքար է կանգնեցրել իր և իր եղբոր հիշատակին, 1310 թ.—Սիսական 417, Արբա. 1889, էջ 286:

— 109. Մխիթար քահանա, որդի Վարդան քահանայի և եղբայր Կիւրիոնի, որ օրինակեց Շնորհալու Մեկնութիւն Բարձրացուցէքի, 1311 թ.—Ակինեան, Կիւրիոն կթղ. 265—6:

— 110. Մխիթար, հայր Հաղարշահ Շիկրակեցու. արդեն մեռած էր 1313 թ.—յիշատ. ՄԱՍ 1911, էջ 1301:

— 111. Մխիթար Յաղմանեցի, աշակերտ Եսայի Նչեցու. հիշված է 1314 թ.—Սիսական 134:

— 112. Մխիթար վարդապետ Երզնկացի. որդի Պողոսի և Տիրանցի. ուսանելու համար գնաց Գլաձորի վանքը՝ Եսայի Նչեցու մոտ (1314 թ). այստեղ սովորից Գրիգորիս վարդապետի մոտ, որ հրամայեց նրան օրինակել «Պատճառ սահմանաց գրոց», որ և նկարագրեց նշանավոր նկարիչ Թորոս Տարօնեցին: Այս գրքի ճակատը նուանանված է Սիսուան 138: Այստեղ մեջ է բերված նաև հիշատակարանից մի կտոր, որ գեղեցիկ օրինակ է այն ժամանակի աշխարհագրի.—

Որք ընթերցմամբ հայեք ի սա,
Եւ հանգիպիք գանձու սորա,
Տես թէ քանի՛ աշխատեցայ
Ես Մխիթար գրիչ սորա:
Թուղթս անկող ու գրիչ չկայ,
Աւուրքս ցուրտ ու պարզկայ.
Չարտախս բարձր ու կրակ չկայ,
Դոներս (հաց) չոր ու սպաս չկայ.
Եւ այս Գլաձորն ձվ գիտեսայ:
Ես յոյժ նեղած ու ճար չկայ,
Գիրքս յերկար ու եզր չկայ
Եւ ես պանդուխտ, ու վեղար չկայ.
Ինձ հատուցունմն յիշման արա
Վասն փցուն գրի սորա:

(Սիսուան 135)

Մխիթար գրչի անունով կան Գլաձորում ուրիշ ձեռագրեր էլ. օր. «Գիրք Լուծմանց Եւագրի» 24Գ—1314 թ. որ գտնվում է այժմ Վենետիկի վանքում № 803 համարի տակ (տես Սարգիսեան, Եւագր. ներած. էջ 8իդ և 8իթ): Նման է սրա հետ Մխիթար գրիչ 1314 թ. (Հացունի, Դաստիարակութ. էջ 44): Դարձյալ կա Մխիթար Երզնկացի. որ Գլաձորի վանքում օրինակել է «Լուծմունք»

բանից կտակարանաց» 1314 թ. (Սմբատեանց՝ Երնջակ 316, մեծ ցուցակը, էջ 5): Վերջապես ունինք Մխիթար կրոնավոր, աշակերտ Գրիգորիս Յազմանցու գրիչ. Գլաձորում օրինակել է «Գիրք լուծմանց» 1315 թ. (Հայապ. 525—6, Սիսուան 106 բ): Սմբատեանց՝ Երնջակ 164—5:

— 113. Մխիթար, վանահայր Վաղաղին վանքի (Սիւնիք), 1315 թ.—Արձ. Սիսական 525, Ազգագր. հանդ. Գ. 152:

— 114. Մխիթար, նշանավոր քարոզիչ Որնոյ գավառի Բատանց գյուղում, կոչված է «արուեսեակ», 1317 թ.—Քորոս աղբ. Բ. 419:

— 115. Մխիթար քահանա, որ Պաշիկ վարդապետից գնեց 1304 թվին Վժանում գրված մի Աւետարան, 1318 թ.—Ձեռ. Սևան. 8 բ:

— 116. Մխիթար վարդապետ. գրել է «Պատճառ մարգեղութեան Բանին Աստուծոյ» 1321 թ.—Ջարբ. Հին դպր. 752 համարում է Սկևռացին. բայց եթե ընդունենք որ Սկևռացին Մանգոյ խանի մոտ պնալու ժամանակ (1253 թ) գոնե 30 տարեկան էր, ծնունդը կլինի 1223 թ. և 1321 թվին կդառնա 98 տարեկան, որից հետևում է թե պետք է դեռ տարբեր անձ: Եվ որովհետև այստեղ իբր ընկեր հիշվում է Բարսեղ արեղա և այս նույնը ընկեր է հիշվում նաև Մխիթար Սասնեցուն, ուստի վերի Մխիթարն էլ ոչ թե Սկևռացին է, այլ Սասնեցին:—Իսկ Ձեռ. Կարին. 178 կոչում է Մխիթար Արծկեցի, որով լինում է բոլորովին տարբեր անձ:

— 117. Մխիթար, միաբան Ակների վանքում, հիշված է 1323 թ.—Տաշեան, Յուց. 790:

— 118. Մխիթար երեց, մապողաթ տալով օգնեց Գրիգոր գրչին՝ գրելու համար Աւետարանը Դրազարկի կամ Փոսի վանքում, 1325 թ.—Սիսուան 234 բ:

— 119. Մխիթար քահանա, ստացող, Ներսէս գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, Ս. Կիրակոսի վանքում, 1325 թ.—Քորոս աղբ. Բ. 295:

— 120. Մխիթար սարկավազ «Թագվորին» (արքունի պալատի սարկավազ), որդի Ստեփանոս քահանայի, գրիչ. սկսեց գրել Աւետարանը, բայց մահը վրա հասավ: Շարունակեց Գրիգոր երեցը, որ նույնպես չվերջացրած մնավ: Վերջացրեց Սարգիս քահանան, 1326 թ. Ստացողն էր Գրիգոր Տիվրնցին:—Rapport Belgique 86, 87:

— 121. Մխիթար, որդի Պողոսի. գրիչ. Եկեղեցաց գավառի Երկայնի վանքում օրինակեց թերի մի Հին Կտակարան, 1327 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 158—160:

— 122. Մխիթար քահանա, ծաղկող. նկարազարդեց այն Աւետարանը, որ գրեց Ստեփաննոս գրիչը, Փոսի վանքում, 1319 թ.—Ձեռ. Սևբ. (ՀԱ 1924, 517) և մի ուրիշ Աւետարան, որ գրեց Ներսէս գրիչը՝ նույն վանքում, 1329 թ. (անդ՝ էջ 518):

— 123. Մխիթար Պանակահցի, հորեղբորորդի Ներսէս վարդապետ Սասնեցու, նվիրատու ձեռագրի, 1332 թ.—Հայապ. էջ 546:

— 124. Մխիթար Պանակահցի, հիւան, ազգական Ներսէս վարդապետ Սասնեցու, նվիրատու ձեռագրի, 1332 թ.—Հայապ. էջ 546:

— 125. Մխիթար կրոնավոր, եղբայր Սիմէոն կրոնավորի, երկուսն էլ միաբան Աղթամարայ վանքի. գրել տվին մի Աւետարան Կարապետ գրիչ Աղթամարցուն, 1332 թ.—Ձեռ. Վասպ. 182, 184:

— 126. Մխիթար ավագ սարկավազ, թուղթ էր կոկում Ներսէս արեղայի համար, երբ սա օրինակում էր Ճառընտիրը Երուսաղէմ, 1335 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 349:

— 127. Մխիթար տես Մամահիբր № 6:

— 128. Մխիթար, հիշված է մի խաչքարի վրա, 1336 թ.—Սմբատեանց՝ Գեղարքունի 448:

— 129. Մխիթար Սասնեցի կամ Կերմանեցի, կոչված նաև բամախիւ. նշանավոր վարդապետ և մատենագիր 1260?—1337 թ.: Հորը մահից հետո մորը հետ գնաց բնակվելու Ապահունեաց Կերմանից գյուղը: Մովորեց Գլաձորի վանքում, Ներսէս Մշեցու մոտ: Ավարտելուց հետո այցելեց Կերմանից, Մեծոփայ և Արճէշի վանքերը: Գրել է ճառեր, թվով 15 (1330 թվին), Մեկնութիւն թղթոց և Հանգստեան Յովհաննոս, Խօսք ընդդէմ Տօմարին. Աւետարանի: Թվի թե սա է այն Մխիթար վարդապետը, որ 1305 թվին Մեծոփում օրինակել է Եւազրը (Սարգիսեան, Եւազր. ներած. էջ 60 և 323): Մեռավ «1337 թ» և թաղվեց Մեծոփայ վանքում: Մահվանից 106 տարի հետո, Մեծոփայ վանքի միաբանները՝ վանահայր Թովմա Մեծոփեցու գլխավորութեամբ կանգնեցնում են նրա գերեզմանի վրա մի խաչքար, 1443 թ (Նօտարք 130): Իր կենսագրութունը գրել են Դանիէլ վարդապետ Մեծոփեցի (որ և անց է կացրել Յայամաւուրքի մեջ) և Մկրտիչ

- երբ այդ երկու որդիներն էլ մեռած էին.— Չեռ. Վեներտ. Ա. 582:
- 117. Մարտիրոս, հայր տանուտեր Մանկտաւազի, որ Մցի գյուղում գնեց մի Աւետարան, 1455 թ.— Չեռ. Վեներտ. Ա. էջ 582:
- 118. Մարտիրոս, երկու համանուն վաղամեռիկ որդիք Ստեփանոսի՝ եղբորորդւոյ տանուտեր Մանկտաւազի, որ Մցի գյուղում գնեց մի Աւետարան, 1455 թ.— Չեռ. Վեներտ. Ա. 582:
- 119. Մարտիրոս, որդի տանուտեր Յովհաննէսի, որ իր Յովհաննէս քահանա եղբոր հետ Մոկաց Փառավանքում գրել տվեց մի Աւետարան, 1455 թ.— Չեռ. Վասպ. 422:
- 120. Մարտիրոս, որդի Մխիթարի և հղբայր Պօղոս արեղա գրչի, որ Բաղէշի Ամրդօլայ վանքում օրինակեց Աւետարանը 1455 թ.— Նօտարք 178:
- 121. Տէր Մարտիրոս, որդի Մելքիսեղի. Բասենի Սպիտակ վանքում, Մովսէս արեղային գրել տվեց մի Աւետարան, 1455 թ.— Նօտարք 180:
- 122. Մարտիրոս, փակակալ Նորավանից, 1456 թ.— Չարք. Թրգմ. 727:
- 123. Մարտիրոս, պապ Ստեփաննոս Ղարբաղահի, որ Ղազար գրչին օրինակել տվեց Յայմաւուրքը՝ Լիմ կղզում, 1457 թ.— Չեռ. Թաւր. 103 բ:
- 124. Մարտիրոս, Թոռնորդի Ստեփաննոսի, որ գրել տվեց մի Աւետարան՝ Կեցանայ ձորի Սորավանքում, 1458 թ.— Չեռ. Վասպ. 431:
- 125. Մարտիրոս, շաքարապետ Կոստանդինոպօլիս վիճակին, 1459 թ. այսպես ենք գտնում Ամիրտովլաթի Բժշկարանի ձեռագրում (տե՛ս Ամիրտ. Օգ. բժշ. էջ ԻԳ): Բայց 1459 թվին Պոլսում դեռ պատրիարքական աթոռ չէր հիմնված. և առաջին պատրիարքը՝ Յովակիմ Ա զանակալել է 1461 թ. Սուլթան Մեհեմեդէդ Ֆաթիհի հրովարտակով: Ուստի պետք է ընդունել կամ 1) որ Յովակիմից առաջ էլ եպիսկոպոս էր նստում Պոլսում և կամ 2) որ հիշատակարանը գրված է ավելի ուշ.— Ղմտ. № 149:
- 126. Մարտիրոս, Թոռն Թումայի (№ 178), որ ներսէս արեղային գրել տվեց Աղթամարում մի Աւետարան, 1460 թ.— Չեռ. Վասպ. 433:
- 127. Մարտիրոս ո՞նց, որի անունը հիշված է Նոր-Նախի-

- 135. Մխիթար, որդի Պարոնշահի, հոգևոր հոր Յոհան Վարդապետի, որ Սուրխաթում, Ստեփաննոս գրչին գրել տվեց Ծայրի և Թուղթթ Պօղոսի, 1356 թ.— Չեռ. Բեռլինի, 4 ա:
- 136. Մխիթար կրօնավոր, իր ընկերների հետ հիշված է Էրրև միարան Ս. Գէորգ զորավարի վանուց, 1357 թ.— Չեռ. Վասպ. 213:
- 137. Մխիթար ռէյիզ (գեղապետ), սպանվեց Եգիպտոսում հալածանքի ժամանակ, շուրջ 1366 թ.— Ազգապ. 1931:
- 138. Մխիթար քահանա, հիշված 1375 թ.— Տաշեան, Տուց. էջ 277:
- 139. Մխիթար գրիչ. օրինակել է Բարթուղիմէոս եպիսկոպոս Մարաղացու Վեցօրէից գիրքը, 1382 թ.— Չեռ. Կարին. էջ 204:
- 140. Մխիթար վարդապետ Ռշտունի, աշակերտ Յովհաննէս Որոտնեցու. իր դասընկերները՝ Յակոբ վրդ. Ռշտունու, Յովհաննէս վրդ. Մեծօփեցու և ուրիշների հետ ընտրեցին Գրիգոր Տաթևացուն իրր հաջորդ Որոտնեցու, «1388 թ».— սեռ. Մխիթարայ՝ Մեծօփ. 17:
- 141. Մխիթար քահանա, գրիչ. օրինակել է Խազգիրքը Բարերդիկ գյուղում, 1393 թ.— Չեռ. Կարին. 41 > Նօտարք 1:
- 142. Մխիթար երից, գրեց մի Աւետարանի գնման հիշատակարանը, Երզնկա 1397 թ.— Չեռ. Սեր.— ՂԱ 1926, 46 (սխալմամբ համարում է Աւետարանի գրիչը):
- 143. Մխիթար Սուրմարեցի, վանահայր Կամրջաձորի վանքի, ազգական և հաջորդ Յովհաննէս Սուրմարեցու (ԺԳ դար).— Այրարատ 549:
- 144. Մխիթար Վանեցի, շոգևոր որդեակ թովմա Մեծօփեցու. ակնատես եղավ Լէնկթիմուրի անգթութեանց՝ Դամասկոսում և Բաղդադում, որոնց մեջ մարդկային մտաղեկ բերգեր շինեցին (1401 թ): Մխիթարը հալիվ ազատվեց այդ կոտորածից, դարձավ հայրենիք և այս բոլոր դեպքերը պատմեց Մեծօփեցուն: Համակված այն ահից ու սարսափից, ինքն էլ միակեց դարձավ, բնակվեց Մեծօփեցու մոտ և երեք տարուց մեռավ.— Մեծօփ. 64. Ազգապ. 2004:
- 145. Մխիթար, որդի Անդրէաս քահանայի, որ մի Աւետարան նվեր ստացավ Թուրվանդայից, 1406 թ.— Պօսեան, Հայքի Չմիւռնիա, Բ. 22:

— 146. Մխիթար Ապարանեցի, որդի Գորգիկի, մայրն է Երախ. եղբայրը կոչվում է Շահ և քույրը Թուխտենիկ: 10-տարի աշակերտել է Մաղաքիա Ղրիմեցուն, ապա Սարգսին, որից հետո հարեց ունիթոսական կուսակցութեան: Այնքան մոլեռանդ էր, որ հենց իր խոստովանութեամբ, սկզբում էր դավանափոխ հայերին և նրանց նորից «քրիստոնեայ» դարձնում: Ման է եկել Մեծ ու Փոքր Հայք, Վրաստան և Յունաց երկիրը, և ամեն տեղ էլ հին հայկական ձեռագրեր է հավաքել, ինչպես ինքն է ասում, 50 տարի (1360—1410 թ): Ըստ Չամչեան (հտ. Գ. 445) այս բոլորը ուսանելու նպատակով էր, իսկ ըստ Սեդրակեան (Հայ. եկեղ. պատկերյալագութիւնը, էջ 272) նա այրում ոչնչացնում էր այն բոլոր ձեռագրերը, որոնք վիճում էին Հոովմի պապի ոտնձգութունների դեմ և պաշտպանում էին հայ ազգի և հայ եկեղեցու շահերը: Գրիչ է Գիրք տրամաբանութեան ուղղափառաց (տես Հացունի, Ճաշեր, էջ 487), Գիրք հակաճառութեան (Չամչ. Գ. 449), Արևորդիների մասին մի գրվածք (Ալիշան, Հին հաւատք, էջ 92), նաև պատմական մի գրվածք (տես Չամչ. Գ. 353, Ազգապ. 1913), որ հասցնում է մինչև 1410 թվականը:—Ապրել է ԺԳ դարի վերջը և ԺԵ դարի սկիզբը:—Չամչ. Գ. 449. Ազգապ. 2062, Հայապ. 123, Սիսական 370:

— 147. Մխիթար Տաթևացի. իր ընկեր Կարապետի հետ աշակերտեց նախ Յովհան Որոտնեցուն և ապա Գրիգոր Տաթևացուն (+ 1410), որին հաջորդեց իբր առաջին վարդապետ. բայց շուտով վախճանելով՝ վարդապետ դարձավ Յովհաննէս Հերմոնեցին: Իբր նշանավոր հայր մտել է պատարագի հիշատակութեան մեջ.—Յայսմ. ապր. 27.—սին. Մխիթարայ՝ Պարգ. 695, Մեծոփ. 50, Ազգապ. 2032:

— 148. Մխիթար, որդի Մկրտիչի և հորեղբորԹոռ Յովհաննէս քահանայի, որ գրեց երկու Աւետարան, 1409 և 1417 թ.—Չեռ. Վասպ. 304:

— 149. Մխիթար, իր կնոջ հետ մի խաչքար է կանգնեցրել Ախալքալաքի Թմրուկ կամ Թմուկի գյուղի գերեզմանատան մեջ 1417 թ.—Ազգագր. հանդ. Ա. 158:

— 150. Մխիթար, եղբայր Ասպետի (նախ քան 1420 թ).—Տաշեան, Յուցակ 666 ա:

— 151. Մխիթար (այլ), եղբայր Գաղանի (նախ քան 1420 թ).—Տաշեան, Յուց. 666 ա:

— 152. Մխիթար Գինեկեցի և
— 153. Մխիթար այլ ոմն, երկու հոգևոր եղբայր Եղբայրիկ զրչի, որ օրինակեց Աւետարանը Մամթութ տիկնոջ համար 1420 թ.—Չեռ. Վասպ. 322:

— 154. Մխիթար եպիսկոպոս, առաջնորդ Կոուց անապատի և վիճակին Մարմետի (Գնունիք, որ է այժմ Թիմար), 1421—23 թ.—Նօտարք 66, 68:

— 155. Մխիթար քահանա, զրիչ. օրինակել է Քահանայաթաղը (Մաշտոց) Լեհաստանում, 1421 թ.—Նօտարք 66:

— 156. Մխիթար արքեպիսկոպոս և առաջնորդ վիճակին Ամասիոյ. գրել տվեց մի Գանձարան Յովհաննէս քահանային, 1421 թ. (Չեռ. Լիով=ՀԱ 1937, 122).—Հիշված է նաև 1427 թ. Թորոս աղբ. Ա. 65=Նօտարք 81:

— 157. Մխիթար, միաբան Գամաղիէլի վանից (Խիզան), 1427 թ.—Նօտարք 83:

— 158. Մխիթար, տնտես նույն վանքի 1427 թ.—Նօտարք էջ 83:

— 159. Մխիթար, միաբան Կողունց վանքի 1428 թ.—Տաշեան, Յուց. 583:

— 160. Մխիթար շեռտաբողոջ և նորածաղիկ քահանա, քրոջ որդի Հայրապետ կրոնավորի. որ նրա հիշատակին զնեց մի Աւետարան, 1431 թ.—Նօտարք 97:

— 161. Մխիթար, որդի Յովհաննէս քահանա Գանձակեցու, որ Տփղիսի Կրծանիս գյուղում օրինակեց Գանձարանը, 1436 թ.—Չեռ. Դագեան, Ա. 27 բ:

— 162. Մխիթար արեղա, Թաղէոս և Բարթուղիմէոս առաքելոց և Նախավկայի վիճակից էր. երբ «Շահաուղ Իմիրզէն» մեծ զորքով արշավեց այս երկիրը, այրեց, ավերեց, գերեց, կոտորեց, և և մեք տեսաք և վայ կարդայինք անձանց մերոց և լսելիացս. և մեք լալագին աչօք և դառն սրտիւ թողաք զձեռոյ, զեղբայր, զբոյրս և զմայր և եկաք մինչև ի Համիթ քաղաք»: Սեերակ քաղաքի հայերը խնդրում են որ մնա իրենց մոտ, Մխիթարը մնում է և Ս. Թէոդորոս եկեղեցում գրում է մի Աւետարան, որի թուղթ կոկողն էլ լինում է իր հորեղբորորդի աշակերտը՝ Ալթուն, 1437 թ.—Չեռ. Հալէպի, Ա. 64—65:

— 163. Մխիթար սարկավագ, հայր Մովսէս քահանայի, որ Եկեղեցաց Աւագ վանքում ստացավ մի Յայսմաւուրք 1439 թ.—Տաշեան, Յուց. 49:

- 164. Մխիթար սարկավազ, որդի նույն Մովսէս քահանայի. նախորդի թոռն է. 1439 թ.—Տաշեան, Ցուց. 50.
- 165. Մխիթար, որդի Յովսէփ միայնակեցի, որ Հիմ անապատում գրեց, ծաղկեց ու կազմեց այն Աւետարանը, որ Յովանէս վարդապետը սկսել, բայց մահը վրա հասնելով կիսատ էր թողել. 1439 թ.—Ձեռ. Վասպ. 380.
- 166. Տէր Մխիթար, միաբան Այրիվանից, 1441 թ.—Այբարատ 346.
- 167. Մխիթար, որդի Յովաննէսի և եղբայր Մարգարէ գրչի, որ Մկրտիչ եպիսկոպոսի պատվերով, Մոկաց Աբրահամանց գյուղում գրեց մի Աւետարան 1441 թ.—Նօտարք 124.
- 168. Մխիթար մահտեսի, որի համար Կարապետ երեցը Վանում օրինակեց մի Յայմաւուրք, 1442 թ.—Առաք. պամ. էջ 322.
- 169. Մխիթար, որդի Գեարդոսի, եղբայր Դովլամ խաթունի՝ կնոջ տանուտէր Ատոմի, որ Ոստանում գրել տվեց մի Գանձարան, 1444 թ.—Ձեռ. Նոր-Բայազ. 40 ա.
- 170. Մխիթար, որդի Բուրթելի և եղբայր Հազարբէկի, որ Խլաթում գրել տվեց մի Յայմաւուրք, 1445 թ.—Քորոս աղբ. Բ. 306.
- 171. Մխիթար արեղա, օգնում էր իր եղբոր՝ Գալուստ գրչին, երբ սա օրինակում էր Աւետարանը՝ Աղջոց վանքում, 1447 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 688.
- 172. Մխիթար քահանա, գրիչ. օրինակեց Աստուածաշունչը 1447 թ.—Ձեռ. Կարին. 13.
- 173. Մխիթար, ազգական Հայրապետ կրօնավորի, որ Ձորոյ վանքում (Բաշթերունիք) գրել տվեց մի Աւետարան, 1449 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 691.
- 174. Մխիթար, որդի Վարդապատի, եղբայր Յիննից գյուղի ոչն թումայի և ոչն Ջաքարի. հիշված են 1451 թ.—Նօտարք 168.
- 175. Մխիթար կրօնավոր, առաջնորդ Սղաւու վանից 1453 թ.—Կրտր. Ազաթ. 1909 թ. յոջ. էջ ծա:
- 176. Մխիթար, հորեղբորդի Ատոմ քահանայի, որ Ազթամարում Գրեգոր քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, 1454 թ.—Ձեռ. Բուլղ. (ՀԱ 1937, 580).
- 177. Մխիթար, նայր Գօղոս արեղա գրչի, որ Բաղէշի

- Ամբղուայ վանքում օրինակեց մի Աւետարան, 1455 թ.—Նօտարք 178.
- 178. Մխիթար կրօնավոր, միաբան Գամաղիէի վանից 1455 թ.—Նօտարք 181.
- 179. Մխիթար, որդի Գարնաւազի և եղբայր Ամբրէկի, որ Մինաս գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, Արճէշի Գայթիս գյուղում, 1456 թ.—Ձեռ. Վասպ. 424.
- 180. Մխիթար արեղա, որդի Վարդաշահի. Արճէշում Յովաննէս քահանային գրել տվեց մի Ճաշոց և նվիրեց Սալուանապատի (Սալնապատի) եկեղեցուն, 1457 թ.—Նօտարք 185—Ց.
- 181. Մխիթար քահանա, որի հիշատակին մի արձանագրութուն կա Չմշկածաղի Կարմիր վանքում. 1458 թ.—Քորոս աղբ. Բ. 115 > Նօտարք 188.
- 182. Մխիթար ավագերեց Բաղէշի, վկայում է Գօղոս վարդապետի ժողովարարութեան մասին, 1461 թ.—Նօտարք 189.
- 183. Մխիթար, որդի Յովաննէսի և եղբայր Մարգարէ գրչի, որ Ռշտունեաց Բերդաձորի վանքում, օրինակեց Աւետարանը 1463 թ.—Ձեռ. Վասպ. 445.
- 184. Մխիթար տանուտեր Նորագիւղի, 1465 թ.—Այբարատ 320, Նօտարք 221.
- 185. Մխիթար արեղա, վանահայր Գեարդեղուայ վանից (Երևանի մոտ), 1465 թ.—Նօտարք 221.
- 186. Մխիթար սարկավազ, որդի պարոն Հազարբէկի, ազգական Շիրազխաթունի, որ նորոգել տվեց մի հին Աւետարան 1470 թ.—Քորոս աղբ. Բ. 356.
- 187. Մխիթար, որդի Վարդանի և եղբայր Էղլուհի, որ ստացավ մի Աւետարան, 1475 թ.—Ձեռ. Վասպ. 472.
- 188. Մխիթար ոճ, հիշված 1476 թ.—Տաշեան, Ցուց. էջ 915.
- 189. Մխիթար քահանա, որդի Ազնբի, որ գրել տվեց մի Աւետարան՝ Աշոտաձորի Անկիւնեաց վանքում, 1477 թ.—Ձեռ. Ազուլ. (Աբբա. 1911, 219).
- 190. Մխիթար քահանա, որդի Յովաննէս քահանայի. մայրն է Մարթայ. Խոսրով անուն անձի համար օրինակեց Աւետարանը Բանաշէնում, օգնութեամբ իր որդի Յովաննէս քահանայի, որ կազմեց գիրքը և Առաքել քահանայի (Պ 93) որ լծաղկազարդեց և պայծառացոյց, 1478 թ.—Ձեռ. Վասպ. 484—Ե.

— 191. Մխիթար, *եղեռարոյս որդի» Ղարիբշահի (№ 4)*, որ Արծկէնում գրել տվեց մի Աւետարան 1486 թ.—Ձեռ. Վասպ. էջ 801.

— 192. Մխիթար գրիչ. որդի Քամուրի, *աշակերտ Մատթէոս վարդապետի. Մեքաստիոյ Գովտուն գյուղում, պարտիզական Շնոֆորի համար օրինակեց Յայսմաւուրքը 1487 թ.—Ձեռ. Սեբ.—ՀԱ 1927, 434.*

— 193. Մխիթար քահանա, *միայնակեց, որդի Խաչիկի (№ 32). Աղթամարում, Ջաքարիա (№ 90) գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1487 թ.—Ձեռ. Վասպ. 505—6:*

— 194. Մխիթար, *տանուտերներից մեկն է Մաշկազդակ գյուղի. իր ընկերների հետ միասին նորոգել են մի հին Աւետարան, 1490 թ.—Ձեռ. Վասպ. 573:*

— 195. Մխիթար, որդի Սահակի՝ *եղբոր Կիրակոս քահանայի, որ Ամ գյուղում օրինակել տվեց Աւետարանը, 1497 թ.—Ձեռ. Նոր-Քայազ. 16 բ:*

— 196. Մխիթար գրիչ. *օրինակել է Մաշտոցը 1499 թ.—Ձեռ. Սեբ.—ՀԱ 1926, 337:*

— 197. Մխիթար, որդի Բուլղանդարի, *մերձավորի Ռուզ տիկնոջ, որ Խիզանում գրել տվեց մի Աւետարան, 1499 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 577:*

— 198. Մխիթար, որդի Խաչատուրի, որ գրել տվեց մի Աւետարան, 1500 թ.—Ձեռ. Նոր-Քայազ. 29 բ:

— 199. Մխիթար Բաղիշեցի, *վաճառական, որ առևտուրի համար գնաց Ատրպատական, Ղուժ, Իրաղ, Խորասան, Սամարղանդ, Բուխարա, Հնդկաստան և մինչև Խթալ: Գնեց մի զաւմուխ գերի մանուկ, որին որդեգրելով՝ հետը Բաղէշ քերավ: Սա է Ատոռածատուր Խթալիցի նահատակը, որ տես. «1519 թ».—Ազթամ. 88—89, Նոր վկ. 353—4:*

— 200. Մխիթար Վանեցի, *«կարի ձիավար և զինախաղաց և ուժնդակ, այլ և խելօք, կորովի և խօսիւք քաջարան» մարդ էր: Դրա համար էլ Վանի փաշային, զաղիին, ենիչէրի աղասիին և այլ իշխաններին սիրելի անձ էր: Մի օր, խնջուլքի միջոցին մահմեդական երախաներ խոնովելով՝ բարկացրին Մխիթարին, որ զաշույնով հարձակվեց նրանց վրա և սկսեց հայտոյել նրանց հավատքը, Այս եղավ պատճառ որ սոփոսաները բողոքեցին փաշային և Մխիթարին բանտարկել տվին: Ծնիչերինները լսելով այդ, 50 հոգով հարձակվեցին բանտի վրա, Մխիթար*

րին ազատելով տարին իրենց մոտ և երկու օր պահելուց հետո ազատ արձակեցին: Սոփոսաները հավաքվեցին, նորից բռնեցին նրան և փաշային, մուֆթիին և զաղիին դիմելով պատիժ պահանջեցին: Ոչ մեկը չսկսեց նրանց և Մխիթարին ազատ արձակեցին: Ջալալացան սոփոսաները և Մխիթարին փողոցներում քաշ տալով՝ պահանջում էին, որ ուրանա հավատքը: Իսկ նա շարունակ մերժում և հայտնում էր Իսլամի կրոնը: Իբրև նշան բողոքի, սոփոսաները արգիլեցին մզկիթներ (մինարէթ) աղթքի հանչը: Մի մուսուլման սոփոսա գաշույնով զարկավ նրան, մուսուլմաները հարձակվեցին և կիսամեռ դիակը քաշ տալով՝ քարաթաղ արին «1656 թ».—Առաք. պամ. 421—5, զլ. Խէ. Նոր վկ. 472—7, Ազգապ. 2624:

— 201. Մխիթար *եպիսկոպոս Մոկաց. կոչված է Լալուակ Միս. գնաց Լէոպոլիս և ընդունեց կաթոլիկ դավանանքը 1698 թ.—Տարեան, Ցուց. 113 ա:*

— 202. Մխիթար *վարդապետ Քիւրդիստանցի (որ է Սղերգ). պատրիարք Գոլտ. հաջորդեց Մելքիսեդեկին «1699 թ» և մի տարուց գահընկեց եղավ «1700 թ».—Ազգապ. 2694:*

— 203. Մխիթար *Ղափանցի, քաջ զորավար և օգնական Դաւիթ բէգի. նրա մահից հետո («1728 թ») հաջորդեց նրան. բայց իր դավաճան ընկերները պարզե սասանալու հույսով՝ նրա քնած ժամանակ գլուխը կտրեցին և Օսմանցոց փաշային տարին: Փաշան այսպիսի քաջ մարդու տարապարտ մահվան վրա ցավելով՝ զլիստեց դավաճաններին, «1730 թ».—Տես Դաւիթ Միւնեցի № 252:*

— 204. Մխիթար *արքա Սեբաստացի (1676—1749 թ), Կիմնազիբ Մխիթարեան միաբանության: Ծնվել է Սեբաստիայում 1676 թ. ավագանի անունն էր Մաճուկ: Մանուկ հասակից չափազանց ուսումնասեր և կրոնասեր էր. 9 տարեկան հասակում գլխի ձեռնադրվեց և 15 տարեկան մտավ Ս. Նշան վանքը և Մխիթար անունն ընդունելով սարկավազ ձեռնադրվեց: Այդ միջոցին Սեբաստիա էր եկել էջմիրածին Նվիրակ Միքայել արքեպիսկոպոսը, որ անուն էր հանել իբր խստամբեր ճգնավոր և միևնույն ժամանակ գիտնական: Մխիթարը նրա մոտ աշակերտեց և հետը գնաց Կարին, ապա էջմիրածին, Սևանայ վանքը և այսպես գանազան քաղաքներ թափառելուց և իր որոնածը չգտնելուց հետո, հասավ Գոլտ: Իր միակ փափակն էր խորանալ կրոնական գիտության մեջ, մի վանք հիմնել և այդ գիտությունը սովո-*

բնցնել իր աշակերտներին: Իր համբարգլուխանց ժամանակ պատանելով հայ և օտար կաթողիկ կրոնավորներին, արգեն խմորով էր կաթողիկական սրով: Պոլսում ավելի զորացած այդ ոգին պատրիարքը հալածեց նրան և Մխիթարը Ֆրանսիական դեպուտեի հովանու տակ մտնելով, Պոլսում կազմեց գաղտնի մի կրոնական միաբանություն, 10 աշակերտներին կազմված, որոնց գլուխն էր ինքը (1701 թ): Փախչում են Մոսկա, որ այն ժամառ նաև Վենետիկի հանրապետության էր պատկանում: Մխիթարը ձեռք է բերում այստեղ Մեթոնի դպրակը և Պապի ու իտալական կառավարության օգնությամբ հիմնում է մենաստան, եկեղեցի, ինչպես և միաբանության պահպանության համար պարտեղ և ձիթաստան (1708 թ): 12 տարի այստեղ ձալուց հետո, ծագում է ձիթաստանի Օսմանցոց և Վենետիկի հանրապետության միջև Մոսկան գրավվում, Մեթոնի դպրակը քարուքանդ է լինում և Մխիթարի այնքան տարիների աշխատանքը ոչնչանում է: Մխիթարը իր աշակերտներին հետ փախչում է Վենետիկ, ուր ստանում է Ս. Ղազար անունով փոքրիկ կղզին և հիմնում նոր վանք (1717 թ): Իր աննկուն ոգով և անդուլ աշխատանքով նա այնքան առաջ տարավ այդ վանքը և այդ միաբանությունը, որ տարիներ հետո նա դարձավ հայոց սովորաբար ռուսացման հիմնարկությունը: Մեծավ Մխիթարը 1749 թվին: Նա ունի բազմաթիվ գրական գործեր, որոնց գլուխն է եռահատոր Հայկազեան բանաստեղծ (սուղ. 1769 թ): Այսօր 230 տարի է անցել այն օրից, երբ հիմնվեց Վենետիկի վանքը: Այս երկու դարի միջոցում Մխիթարեան միաբանությունը սովել է հայության շուրջ 100 հեղինակ և հազար հատոր աշխատություն: Սրանց մեջ, մի կողմ թողնելով կրոնական և դպրոցական հասարակ գրքերը, կարևոր արժեք ունին 1) Օտար հին ու նոր գրականությանց բոլոր նշանավոր գործերի թարգմանությունը՝ սկսած Համբարտից մինչև Ֆենելոն, Դանտե և Բայրոն: 2) Ամբողջ հին հայ մատենագրության հրատարակությունը, որոնց գլուխն է Ս. Փրքի հրատարակությունը Քաղաստունու ձեռքով (1860 թ): 3) Ամենից ավելի նշանավոր են հայագիտության բոլոր ճյուղերին վերաբերյալ գործերը, որոնց մեջ գերազանց են՝ Նոր Հայկազեան բանաստեղծ (1836—7 թ), Չամչեանի Հայոց պատմությունը (1784—6 թ), Ալգերեանի Լիակատար վարք սրբոց, 13 հատոր (1810—15 թ), Ինճիհանի Հնախոսությունը, 3 հատ. (1835 թ), Բազրատալու Չարգացեղոց Գերականությունը (1853 թ.), Ալիշանի Տեղա-

գրությունները (Այրարատ, Շիրակ, Սիսական, Սիսուան): Զարրեան էլեանի Հին հայոց գրականության պատմությունը, Մատենագիտություն և Թարգմանությունը Նախնեաց: Վենետիկի միաբանության մի ճյուղն է Քրիստոսի և Վիեննայի միաբանությունը, որ բաժանվել է Վենետիկից 1773 թ. Սրանց էլ արտագրած գլուխ գործոցներն են Կաթողիկեանի Տիեզերական պատմությունը (1849—52 թ), Պատարագամատոյցը հայոց (1897 թ), Այտընեանի Քննական քերականություն (1866 թ), Տաշեանի Ցուցակ հայերէն ձեռագրաց (1895 թ) և Ուսուցիչ Դասական եսթերէն լեզուի (1920 թ):—Այս բոլորի մասին կան բազմաթիվ աղբյուրներ, որոնցից հիշենք 1) Ազոնց Գիւլէր, Պատմ. կենաց և վարուց տեսան Մխիթարայ արբայի. Վենետիկ 1810.—2) Երեցեան, Վենետիկի Մխիթարեանք, Թիֆլիզ 1883.—3) Լէօ, Հայկական ապագրություն, հտ. Ա և Բ, մասնավանդ հտ. Բ. էջ 1—104.—4) Ահառեան, Պատմ. հայոց նոր գրակ. Վերջուտ. 1906, էջ 45—104.—Վենետիկի Մխիթարեանց բաժանման մասին խոսվում է բուլղոսի այլ նպատակով գրված մի գրքում, որ է Mémoires de Jacques Casanova de Seingalt, Bruxelles 1881, հտ. 6, էջ 413—5.

† Մխիթարի 2, ար. ծագմամբ նույն է նախորդի հետ. առջինը արժատական ձևն է, իսկ երկրորդը՝ միտքարիլ բայի ներկա գերբայը: Երբեմն միևնույն անձը երկու ձևով էլ կոչվում էր. այսպես Քանաքեռի երկու արձանագրությանց փորագրիչը 1305 թ. կոչված է Միտքար (№ 103), իսկ 1306 թ. Միտքարիչ (եթե չկա արտագրության սխալ): Նմանապես Մխիթար Ապարանցին (№ 146) կոչվում է իրեն նաև Փրա Միտքարիչ (Միտքարիչ 370 ա): Հնագույն վկայությունը 1215 թվից է և գնում է մինչև 67 դարի սկիզբը:

- 1. Միտքարիչ, որդի Գէորգի (№ 67) և եղբայր Յովհաննէս գրչի, որ սկսեց օրինակել Ճարընտիրը, բայց շուտով մեռավ: Հայրը շարունակեց գրել, իսկ նյութը շատ անտրտուն է յիւր հալալ վաստակոց, Յովհաննէսի եղբայրը՝ Մխիթարիչ, 1201 թ.—հրտր. Ազաթ. 1909 թ. յոջ. էջ 152.
- 2. Միտքարիչ, որդի Գրիգորի, մի այգի նվիրեց Կեչառու վանքին, 1213 թ.—Արձ. Այրարատ 263 ար:
- 3. Միտքարիչ Գանձակեցի, իր եղբոր՝ Աբրահամի հիշատակին Անիում, Մաղկոցաձորի մոտ մի աշտարակի վրա թողել է մի արձանագրություն, 1215 թ.—Շիրակ 41.

— 4. Մխիթարիչ, որդի Ալէքս պատրոնի, որ նորոգել ավեց մի հին Աւետարան, 1220 թ.—Rapport Arm. 53:

— 5. Մխիթարիչ, որ և Մխիթար, որդի Աւետիս երեցի, որ նրա հոգուն գրել ավեց Հոովմուս մի Աւետարան, 1242 թ.—Քոռոս աղբ. Բ. 441:

— 6. Մխիթարիչ, իր ընկեր Վարդան վարդապետի հետ միասին նվերներ են արել Յովհաննավանքին, 1279 թ.—Այբբանագրութեան 170—171:

— 7. Մխիթարիչ, Բագուանի վանքում, Սահփաննոս մենակեցի համար օրինակեց մի Աւետարան, որ նվիրեց Կանայ առաքապետին 1292 թ.—Ձեռ. Վասպ. 110:

— 8. Մխիթարիչ, եղբայր Յովհաննէս քահանայի, որ Սուրմարիում գրել ավեց մի Աւետարան 1296 թ.—Ձեռ. Վասպ. 121—122:

— 9. Մխիթարիչ, որդի Գրիգորի, մի այգի է նվիրել Գեչուուսի վանքին (ԺԳ դար)։—Այբբանագրութեան 263:

— 10. Մխիթարիչ տես Մխիթար № 103:

— 11. Մխիթարիչ, կրտսեր եղբայր Կիւրիանի, որ օրինակեց Շնորհալու Մեկնութիւն Բարձրացուցէջի, 1311 թ.—Աղիւնեան, Կիւրիան 4թղ. 265—6:

— 12. Մխիթարիչ երեց, հիշված է նախ քան 1420 թ.—Տաշեան, Յուց. 666:

— Անյայտ թվականով ունինք Մխիթարիչ՝ Արջոյառիճի արձանագրութեան մեջ (Շիրակ 123), Արձ. Դսեղի (Ազգագր. հանդ. է, 348), Շիրակաւանի (Շիրակ 10), Տամճուսի (Այբբանագրութեան 251), Արձ. Անիի Анидская Сер. № 3, էջ 94):

*ՄԽՈՒԱՆԻ, իգ. սխալ ընթերցված կամ սխալագիր ձև հուաւան անվան, որ գտնուում է մ Կարփիի 1338 թվի մի արձանագրութեան մեջ (Բանաս. 1903, էջ 30). տես հուաւան № 2:

*ՄԿԴԷՄ, ար. < արար. Ին Miqdām անունից (Կամուս, Գ. 535), որ բուն նշանակում է «ժրջան, ջանասեր»:

— 1. Մկղիմ, որդի Վասակի Պաղարկեանց, Սաչնի իշխանական տունից, եղբայր Հասան-Պոզի և Պապաքի, թոռն Պաղարակ Բ-ի. հաղիվ ազատվեց Սփյախների պատերազմից «1222 թ»: Իր մասին ուրիշ տեղեկութուն չկա: Մեռած պետք է լինի հոր մահվանից քիչ առաջ:—Կիր. Ժ. Մխ. այբիվ. 80.—սեռ. Մկղիմայ՝ Կիր. ծը > նոր վկ. 97.—Այբբանագրութեան 268—9:

— 2. Մկղիմ, որդի Հասան-Պոզի, թոռնորդի Պաղարակ Բ-ի,

եղբայր Պապաքի, Հասանի և Վասակի. մեռել է նախ քան 1268 թ.—սեռ. Մկղիմայ՝ Կիր. ծը.—Այբբանագրութեան 268—9, Պաղարակեանց 104 և վերջի տախտակը:

†ՄԿԴՏԻՉ, ար. < էյ. մկրտել բայից, ակնարկութեամբ Յովհաննէս Մկրտիչ. որի համար նույնպես տեղ տեղ գործածված է միայն Մկրտիչ վերադիրը, իբրև հատուկ անուն: Այսպես՝ Ջենոբ, էջ 31, Կղկնտ. Բ. ծ, Արծր. Գ. իգ.—Սովորական անհամների համար գործածվել է սկսած Ը դարից (եթե չհաշվենք առաջին վկայութիւնը): Գործածական է մինչև այժմ. կրճատ ձևերն են Մկըր, Մկօ, Միկիչ, Մակիչ, Մուկուչ, Մակի, Մակլի. առատական ձևով՝ Նիկիտ: Սրանից են Մկրտչեան, Տէր-Մկրտչեան ազգանունները: Դրնդ. 454 ծագրաբար գրում է Մրտուչիմ:

— 1. Մկրտիչ եպիսկոպոս Սիւնեաց, հովվեց նաև Արտազի թեմը, իբրև հաջորդ Ներսէսի և զահակայեց 22 տարի (480 ական թվերին)։—Ջբբ. եղս. 284, Աբբան. 1868 ղեկտ. էջ 103 բ:

— 2. Մկրտիչ Ա. պատրիարք Երուսաղէմի 708—730 թ. հաջորդեց Գէորգին, իրեն էլ հաջորդեց Յովհաննէս (ըստ Ազաւնուն):

— 3. Մկրտիչ քահանա, գրիչ. Դրագարկի վանքում, Մովսէս վարդապետի համար գրեց մի Աւետարան, 893 թ.—Tabin-gen, էջ 4:

— 4. Մկրտիչ, մանուկ է եղել, ընկղմվել է ծովում, թէոզոսիա 947 թ:—Արձ. Кучук-Иоаннесов, Стар. арм. над. 35:

— 5. Մկրտիչ, փորագրիչ արձանագրութեան Շիրակաւանի 1231 թ.—Շիրակ 10:

— 6. Մկրտիչ եպիսկոպոս, թեմակալ Հանրերդի և առաջնորդ Յովհաննավանքի, ստորագրում է Սոսյ ժողովի կանոններին 1243 թ.—Կիր. իս. Ջբբ. սարկ. Գ. 17, 30. Այբբանագրութեան 156, 169 և 174:

— 7. Մկրտիչ արեղա, որդի Ռասի, իր հոգեւոր եղբայր Գրիգոր քահանայի հետ միասին վերաշինել են Արուճի և Փարպիի հնձանները 1258 թ.—Արձ. Շիրակ 26:

— 8. Մկրտիչ քահանա (այսպէս եպիսկոպոս), որդի պարոն Տիրացուի, գրիչ և ստացող Ճաշոցի, 1223 կամ 1261 թ.—Ցաւեան, Յուց. 20—21:

— 9. Մկրտիչ, հայր Սարկաւազ երեցի, որ կալվածներ է նվիրել Նորավանքին 1271 թ.—Արձ. Միսական 190:

— 10. Մկրտիչ քահանա, որդի Թաղէսի. գրիչ. Սաղմոսա-

վանքի առաջնորդ Տիրասուրի հրամանով և «արգեամբ» օրինակեց Կարսիում Խոսրով Անձևացու Մեկնութիւն ժամագրոց, Գատարագամատոյց, Մեսրոպ երեց, Չենոբ Գլակ և Յովհ. Մամիկոնեան, 1278 թ.—Ձեռ. Կարին. 165, Այրարատ 178, Շողակաթ, էջ 204:

— 11. Մկրտիչ, շինել է Ս. Կիրակոսի մատուռը՝ Արցախի Վերին Աղզան գյուղում, 1286 թ.—Արձ. Արցախ 346—7:

— 12. Մկրտիչ, որդի Սարգիսի, եղբայր Շնորհաւորի, Կառուս վանատական (ԺԳ դար).—Կիր. ծե:

— 13. Մկրտիչ, գրիչ Հարանց վարուց (Ձեռ. № 966 Վենետիկի Մխիթարեանց). ԺԳ դար (տես Սարգիսեան, Սևազր. ներած. էջ ծք և ճճ):

— 14. Մկրտիչ, սնվել է Գեղարդավանքում. Թողել է մի կիսատ արձանագրություն Գոշ Իշխանի ժամանակից (ԺԳ դար). գտնվեց 1935 թ. Գեղարդաձորում կատարված պեղման ժամանակ (տես Նիթեր հին Հայաստանի պատմ. 1935, էջ 140):

— 15. Մկրտիչ կրոնավոր, միաբան Վարդանանց ուխտի գրիչ. օրինակեց Գրիգոր արեղայի համար Թուղթք Գոլորի և Սայաթի, 1303 թ.—Ձեռ. Վասպ. 64:

— 16. Մկրտիչ, որդի Գրիգոր քահանայի, եղբայր Վարդան քահանայի, որ օրինակեց Աւետարանը, Խոռինանց գյուղի Ս. Աստուածածին եկեղեցում, 1317 թ.—Քորոս աղբ. Ա. 218:

— 17. Մկրտիչ սկզբիչ, զարգարեց կազմը այն Աւետարանի, որ Երուսաղէմում Ստեփան գրիչը օրինակել էր 1321 թ.—Քորոս աղբ. Բ. 346:

— 18. Մկրտիչ, առաջնորդ Գլածորի անապատի. հոգևոր որդին էր Դաւիթ վրդ. մեծ ուսուցչի, որ նվիրեց նրան մի Աւետարան, որ գրել էր Կիւրեղ գրիչը՝ 1321 թ.—Manus. brit. mus. 24 ա:

— 19. Մկրտիչ «սրբազան կուսակրան քահանայ», որի ստապանաքարը գտնվում է Քեալատաղում, 1323 թ.—Սիսական, էջ 171:

— 20. (Ձ)ատար Մկրտիչ, ասնուտեր, հիշված 1327 թ.—Ձեռ. Աղուլ. (Արբու. 1911, 460—461):

— 21. Մկրտիչ, որդի խոշա Մուրատբախի, 1327 թ.—Ձեռ. Աղուլ. (Արբու. 1911, 461):

— 22. Մկրտիչ քահանա, որդի Դեզիկի, որ Արճէշում Դէոս-

կորոս քահանային գրել ավեց մի Աւետարան 1331 թ.—Ձեռ. Վասպ. 177:

— 23. Մկրտիչ Խանակաչի, ազգական Ներսէս վարդապետ Սասնեցու, նվիրատու ձեռագրի 1332 թ.—Հայասպ. 546:

— 24. Մկրտիչ արեղա Խլաթցի, հիշված է Երուսաղէմում, 1335 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 349:

— 25. Մկրտիչ, որդի Յովհաննէս քահանայի և եղբայր Բարսեղ գրչի (№ 57), որ Բասենի Մժնկերտ գյուղում օրինակեց մի Աւետարան 1336 թ.—Ձեռ. Վասպ. 191:

— 26. Մկրտիչ քահանա, հայր Յովաննէս գրչի, որ Խիզանում օրինակեց Աւետարանը 1336 թ.—Ձեռ. Վասպ. 194:

— 27. Մկրտիչ կրոնավոր, միաբան Խիզանի Ս. Աստուածածին և Ս. Սարգիս եկեղեցիների. 1336 թ.—Ձեռ. Վասպ. 194:

— 28. Մկրտիչ, որդի Կարապետի և եղբայր Առաքել գրչի, որ Մոկաց Դաշտ գյուղում գրեց մի Աւետարան, 1338 թ.—Ձեռ. Վասպ. 198:

— 29. Մկրտիչ քահանա, գրիչ. օրինակել է Ազոխ (Իսա Աղով) քաղաքում մի Փողովածու, ստացող Սարգիս Լոռեցու պատվերով, 1339 թ.—Ճանիկեան, Հնութ. Ակնայ 81:

— 30. Մկրտիչ երեց, օրինակեց և ծաղկեց Մանրուսմունքը (տեղն անհայտ)՝ 1340 թ.—Տաշեան, Տուց. 499, շէյմիածին 1913, օգոստ. 33 բ:

— 31. Մկրտիչ վանահայր, իր ուսուցիչ ստացել էր Գլածորի վանքում, Սայաթի Նչեցու աջակից նշանավոր Դաւիթ վարդապետի (№ 143) մոտ, որ կոչված է ուսուցչապետ: Այս վերջինը նվիրեց նրան՝ նույն դպրոցում 1321 թվին գրված մի Աւետարան: Աւելի ուշ՝ եղով Սպիտակաւոր Ս. Աստուածածին (որ և Բուրբանոր) վանքի վանահայր, ինչպես հիշված է 1340—43 թվերին:—Խաղբակեանք 206—210 (կարծում է թե Խաչատուր Կնչառեցու որդին է. տես № 58), Արբու. 1889, 58, Սիսական 134—9:

— 32. Մկրտիչ քահանա, հայր Գրիգորիս քահանայի, որ օրինակեց Երզնկայում մի մեծ Ճառընտիր, 1343 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 174:

— 33. Մկրտիչ, գրել է մի Աւետարան, որ ավարտել է 1344 թ. Եի պաշարմանն Կաֆայիս, հանձնարարությամբ Բարբրգի Մկրտիչ կուսակրոն քահանայի, որ էր որդի Իշխանի.—Ձեռ. Սեբ.—ՀԱ 1926, 237 (գրիչ և ստացող կոչված են Մկրտիչ. գրիչը չի հիշված հիշատակարանում, այլ միայն հրատարակչի

աված նկարագրութան մեջ, մի գուցե թյուրիմացութան ար-
դյունք է)։

— 34. Մկրտիչ *սեռ*, նվիրատու Սպիտակաւոր Ս. Աստու-
ծածին վանքի, 1343 և 1346 թ.—*Եւզրակեանք* 209, Միտական
138, Արբու. 1889, 56։

— 35. Մկրտիչ, կազմեց մի Աւետարան, որ գրել էր Ստր-
գիս քահանան, Կիլիկիայում, 1353 թ.—*Ձեռ. Նոր-Բայազ.* 20 ր։

— 36. Մկրտիչ քահանա, որդի Թովմայի և եղբայր Կարա-
պետ կրօնավորի, որ մահգետի Հնգուկի համար գրեց մի Աւետա-
րան 1357 թ.—*Ձեռ. Վասպ.* 214։

— 37. Մկրտիչ, այլ *սեռ* մերձավոր նույն Կարապետ գրչի,
1357 թ.—*անգ.*

— 38. Մկրտիչ արեղա, որի առաջնաքարը կա Պօղոս-Բու-
լազի (Դարբանդ) գերեզմանատանում 1364 թ.—*Բարխուս.* Ազուա-
նից երկ. էջ 109։

— 39. Մկրտիչ կրօնավոր, փակակալ Աղթամարի Ս. Ծաշ
վանքի. շատ օգնեց Ասոռ կրօնավորին՝ արտագրելու *Լուսմուսք*
Վարդանի, 1366 թ.—*Ձեռ. Վենետ. Բ.* 846։

— 40. Մկրտիչ քահանա, գրել է մի Աւետարան 1371 թ.—
Ձեռ. Վասպ. 218 (ասում է թե չուների հիշատակարան. բայց որ-
տեղից է գտել թվականը)։

— 41. Մկրտիչ քահանա փակակալ. Տօներ գրչին գրելով է
Մարգարէութիւն Յսայիայ 1381 թ.—*Ձեռ. Սանաս.* 22 ար։

— 42. Մկրտիչ, որդի Զաքարիայի և եղբայր Կարապետ
կրօնավորի, որ Սղկայու վանքում օրինակելովով էր Լին Կտակա-
րանը, 1381 թ.—*Ձեռ. Ազուլ. (Արբու. 1911, 849.*

— 43. Մկրտիչ Բ. պատրիարք Նրուսաղէմի. նախապես ա-
թոռակից է եղել Գրիգոր Գ պատրիարքի 1356—1363 թ. և նրա
մահից կեսո նստով առանձին 1363—1378 թ (այսպես ըստ Ա-
զուսուսու. իսկ ըստ Ֆ. Մուրատի՝ Յայտ. յովհ. յիև նստել է
1365—1386 թ. Նրուսաղէմի Օրացույցը դնում է նստած 1363
թ. իբր հաջորդ Կիրակոսի, իսկ իրեն էլ հաջորդել է Յովհաննէս
Լեհացի։ Օրմանեանն էլ դնում է 1366—«1381 թ»)։ Սրա օրով
Նգիպտացիք շատ էին չարչարում քրիստոնյաներին. պատրիար-
քին իր միաբաններով երկու անգամ Նրուսաղէմից Գաղա քը-
շեցին, երկու արեղա նահատակեցին, Ս. Փրկիչ վանքը խլելով
ախոռ դարձրին (Ազգապ. 1931)։

-- 44. Մկրտիչ, հաշ էր պատրաստում Յովհաննէս գրչի

համար, երբ սա արտագրում էր Կիւրեղի, Եփրեմի և Վարդանի-
գործերը, Ոստանում, 1382 թ.—*Bodleian 166.*

— 45. Մկրտիչ քահանա, հայր Կարապետ գրչի, որ օրի-
նակեց Ճառընտիրը Աղթամարում, 1389 թ.—*Ձեռ. Ազուլ. (Արբու.*
1911, 765)։

— 46. Մկրտիչ, հայր Ստեփաննոս միայնակեացի, որ Աղթա-
մարում օրինակելովով էր Ճառընտիրը՝ 1399 թ.—*Ձեռ. Ազուլ.*
(Արբու. 1911, 759—765)։

— 47. Մկրտիչ, որդի Առաքել քահանայի և եղբայր Գէորգ
երեցի, որ Երզնկայում օրինակեց Ճառընտիրը 1391 թ.—*Ձեռ. Սեբ.—*
ՀԱ 1926, 241.

— 48. Մկրտիչ սարկավագ, միաբան և սպասավոր Երզն-
կայի Ս. Նշան վանքի. Կարապետ քահանայի հետ (№ 100, որ
հոգևոր և ոչ ընավ մարմնավոր եղբայրն էր Գէորգ երեցի), օգ-
նեցին սրան արտագրելու իր Ճառընտիրը 1391 թ.—*Ձեռ. Սեբ.—*
ՀԱ 1926, 242.

— 49. Մկրտիչ, Մատթէոսի հետ միասին Աղթամարի Զա-
քարիա կաթուղիկոսից գնեցին Գլաձորում 1317 թվին գրված
մի Ոսկեփորիկ, 1372 կամ 1392 թվին.—*Ձեռ. Վենետ. Բ.* 859։

— 50. Մկրտիչ քահանա, կինն է Քանկ խաթուն. ծնողներն
են Կարապետ քահանա գրչի (№ 101), հիշված 1392 թ. և Զա-
քարայ (№ 49) գրչի, հիշված 1393 թ.—*Ձեռ. Վասպ.* 227, 229
և 235։

— 51. Մկրտիչ եպիսկոպոս Կարուց. սա ունեւր երկու եզ-
բայր, որոնց համար պատմվում է հետևյալ դեպքը. Երբ Լէնկ-
թիմուրի զորքերը գրավեցին Բաղրատունեաց բերդը (Կարո),
բնակիչներին բաժանեցին երկու խմբի. 300 տաճիկ մի կողմ և
300 քրիստոնյա մի կողմ. որոշել էին քրիստոնյաներին սպանել
և տաճիկներին ազատել. Մկրտիչ եպիսկոպոսի երկու եղբայր-
ները գնացին խառնվեցին տաճիկներին խմբի մեջ. Թաթարները
ազատեցին քրիստոնյաներին և սկսեցին կոտորել տաճիկներին.
Երկու եղբայրները սկսեցին բլավել թէ «Մենք քրիստոնյա
ենք»։ Թաթարները պատասխանեցին. «Դուք ստախոս էք», և
կոտորեցին Մկրտիչ եպիսկոպոսի երկու եղբայրներին միայն և
մնացյալին ազատ արձակեցին (1395 թ)։—*Մեծոփ. 46. Զամշ. Գ.*
426. Ազգապ. 2003։

— 52. Մկրտիչ, որդի Օտարշահի և եղբայր Ներսէս գրչի,
որ Գամաղիէլի վանքում օրինակեց Ճառընտիրը Ասազ միայնա-

կեացի համար, 1397 թ. երբ Մկրտիչը մեռած էր.—Վենետ. Բ. 1286:

— 53. Մկրտիչ երեց, մերձավոր Վարդան քահանայի, որ Երզնկայում մի ուրիշ Վարդան քահանայից (որդի Խորրովի) գնեց մի Աւետարան 1397 թ.—Ձեռ. Սեր.—ՀԱ 1926, 46:

— 54. Մկրտիչ սարկավագ, որդի Վարդան քահանայի, որ Երզնկայում Խորրովի որդի Վարդան քահանայից գնեց մի Աւետարան, 1397 թ.—Ձեռ. Սեր.—ՀԱ 1926, 46:

— 55. Մկրտիչ քահանա, ստացավ մի հին Մաշտոց 1397 թ.—Տաշեան, Ցուց. 705 բ:

— 56. Մկրտիչ կրոնավոր, միաբան Գուգարաց վանքի, 1397 թ.—Նոտարք 10:

— 57. Մկրտիչ, որդի Աբրահամի և եղբայր Գանիէլ տաճարապետի, որ Աղթամարում գրել տվեց մի Աւետարան 1399 թ.—Ձեռ. Վասպ. 234:

— 58. Մկրտիչ վարդապետ, որդի Խաչատուր Կեչապետ, Պառչեան տոհմից (ԺԴ դար)—Այրարատ 268, Տաշեան՝ Ուս. Սոսնիսթ. 125. Խաղրակեանք 209—210 (վերջինս նույն է համարում Սպիտակաւոր վանքի վանահայր Մկրտիչի հետ (№ 31):

— 59. Մկրտիչ գանձասաց. իր գանձերը տես Manus. brit. mus. 112—9. ամենաուշը պիտի լինի ԺԴ դարից, ըստ որում ձեռագիրը գրված է 1412 թ.—բազմաթիվ գանձեր կան դարձյալ՝ անդ, էջ 126—137.—տես նաև Մկրտիչ վրդ. Մեծոփեցի. Մկրտիչ ծայրանունով մի գանձ էլ կա, որ սկսում է «Մեծ հառաչանօք եկին» և հրատարակված է Ձեռ. Վասպ. 166. Թվականը 1316-ի և 1410-ի միջև. երևի օրինակված է Գանձարանից:

— 60. Մկրտիչ Մեծոփեցի, արեղա, աշակերտ Մխիթար Սասնեցու (+ 1337 թ). գրեց իր ուսուցչի կենսագրութունը, որ հրատարակեց Յովսէփիան, էջմիածին 1899, «Մխիթար Սասնեցի» վերնագրով.—Մկ. մեծոփ. 32. Ձեռ. Վենետ. Բ. 302:

— 61. Մկրտիչ քահանա, հայր Յովհաննէս գրչի, որ Խիզանում, Յովհաննէս քահանայի համար գրեց մի Աւետարան 1402 թ.—Ձեռ. Վասպ. 289:

— 62. Մկրտիչ, Մեծոփայ վանքի շինության մասնակցող ճարտարապետներից մին՝ 1402—9 թ.—Նոտարք 30, Ազգապ. էջ 2001:

— 63. Մկրտիչ վարդապետ Բերկրեցի, աշակերտ Յովհան-

նէս վրդ. Մեծոփեցու և դասընկեր Թովմա Մեծոփեցու. ներկա էր Գր. Տաթևացու թաղման հանդեսին (1410 թ), ինչպես նաև իրենց ուսուցչի Յովհ. Մեծոփեցու թաղման, Հաւուցթառում 1410 թ.—Մեծոփ. 61, Այրարատ 357, Ազգապ. 2028: (Նոտարք 55 նույն է դնում Մկրտիչ Ն 169):

— 64. Մկրտիչ վարդապետ, այլ աշակերտ Յովհաննէս վրդ. Մեծոփեցու, որի նույնպես թաղման հանդեսին ներկա եղավ Հաւուցթառում 1410 թ. Մեծոփ. 61:

— 65. Մկրտիչ Հիգնացի, աշակերտ Սարգիս վարդապետի Սուխարավանից, ապա Գրիգոր Տաթևացու (+ 1410 թ), Մեծոփի վանքում.—Մեծոփ. 52, Ազգապ. 1999:

— 66. Մկրտիչ Փայտակարանցի, աշակերտ Գրիգոր Տաթևացու, որ + 1410 թ.—Յայսմ. ապր. 27, Մեծոփ. 51:

— 67. Մկրտիչ, աշակերտ Սարգսի, ապա Գրիգոր Տաթևացու. տարբեր է նախորդից.—Յայսմ. ապր. 27:

— 68. Մկրտիչ վարդապետ Նահապետանց, աշակերտ Սարգիս վարդապետի Սուխարայ վանուց: դասընկեր Թովմա Մեծոփեցու (ԺԵ դար).—Տաշեան, Ցուց. 418:

— 69. Մկրտիչ, որդի խաչպան Յովհաննէս երեցի, որ գնեց մի Աւետարան, 1411 թ.—Սմբատեանց՝ Երնջակ 232:

— 70. Մկրտիչ, մին այն վեց կրոնավորներից, որոնց օգնությամբ Ստեփաննոս վրդ. Ռշտունին ավերակ դարձած Ս. Յակոբայ վանքը վերաշինեց 1412 թ.—Նոտարք 41, 138:

— 71. Մկրտիչ Եղէգեցի, գրչի. Սաղմոսավանքում օրինակեց «Լուծմունք Առ որս գրոց», 1413 թ. և նվիրեց իր ընկեր Թովմա վրդ. Մեծոփեցուն, որ Առ որս գիրքն էր արտագրել և նվիրել նրան.—Այրարատ 163:

— 72. Մկրտիչ կրոնավոր, հայրապետ և առաջնորդ Խիզանի Ս. Խաչ վանքի. իր միաբանների խմբի հետ հիշված է 1402 թ: և 1413 թ.—Նոտարք 17, 43:

— 73. Մկրտիչ վարդապետ, միաբան Տէր Յուսկան որդու վանից. իր աշակերտ Մկրտիչ կրոնավորին գրել տվեց Տաթևացու «Լուծմունք Սաղմոսաց Դաւթի» նույն վանքում, 1414 թ.—Ձեռ. Դադեան, Ա. 62 ա:

— 74. Մկրտիչ կրոնավոր, որդի մահգասի Մուրատի, աշակերտ նախորդ Մկրտիչ վարդապետի. իր ուսուցչի հրամանով օրինակեց Տաթևացու Լուծմունք Սաղմոսաց Դաւթի՝ Տէր Յուսկան որդու վանքում, 1414 թ.—Ձեռ. Դադեան, Ա. 62 ա:

— 75. Մկրտիչ քահանա, հայր Յովհաննէս գրչի, որ առաջին անգամ լինելով գրել է մի Գանձարան, 1416 թ.—Նօտարք, էջ 49:

— 76. Մկրտիչ, կինն է Քամար (№ 14), որ հորեղբորդուստրն է Յովհաննէս քահանա գրչի, որ օրինակեց երկու Աւետարան 1409 և 1417 թ.—Ձեռ. Վասսյ. 304:

— 77. Մկրտիչ սարկավագ, Բաղէշի Գոռ գյուղում, Մարտիրոս կրօնավորի համար օրինակել է Յայսմաւուրքը 1418 թ.—Նօտարք 55—56 (համարում է նույն ընդ Մկրտիչ Նաղաշնույնը կրկնում է Կոստանեանց, Նղշ. էջ Բ):

— 78. Մկրտիչ, որդի Աբրահամի և եղբայր նույն Մարտիրոս կրօնավորի, որ Բաղէշի Գոռ գյուղում գրել ավեց մի Յայսմաւուրք 1418 թ.—Նօտարք 55:

— 79. Մկրտիչ քահանա, որդի Ապրիլուսի. գրիչ Քուժայ կրօնավորին գրել ավեց Աղթամարում մի Ճաշոց, որ և նվիրեց Ս. Մանդուխտի դուռը, Գր. Նարեկացու գերեզմանին, 1419 թ.—Նօտարք 58:

— 80. Մկրտիչ մահակալ Բերկրիի Տէր Յուսկան Որդու վանքի, 1420 թ.—Նօտարք 61:

— 81. Մկրտիչ, միաբան նույն վանքի 1420 թ.—Նօտարք 61:

— 82. Մկրտիչ, մերձավոր եղբայրիկ գրչի, որ Մամթուժ տիկնոջ համար օրինակեց Աւետարանը 1420 թ.—Ձեռ. Վասսյ. էջ 322:

— 83. Մկրտիչ, ձեռնավոր Զարիշատ ավանի, հավատքը չուրանալով, ամբողջ ընտանիքով (ուժ հագի) կրակը գցվեցին և նահատակվեցին Ամիւկ բերդի իշխան Փիրալիի ձեռքով 1420 թ.—Մեծոփ. 110. Զամչ. Գ. 467, Նոր վկ. 231:

— 84. Մկրտիչ կրօնավոր, մորեղբայրն է Ստեփանոս կրօնավորի, որ Վանում, Կարապետ երեցին գրել ավեց մի Աւետարան, 1421 թ. նախ քան այդ՝ Մկրտիչը նահատակվել էր Քամուրի ձեռքով:—Ձեռ. Վասսյ. 340:

— 85. Մկրտիչ քահանա, բազմաշխատ ուսուցիչ Կարապետ երեցի, որ Վանում օրինակեց Աւետարանը, 1421 թ.—Ձեռ. Վասսյ. 341:

— 86. Մկրտիչ քահանա, հայր Կարապետ Դերջանցու, որ Հերոնի վանքում գրեց Քարոզգիրքը, 1421 թ.—Ձեռ. Գեաեբբ. (ՀԱ 1892, 82 Բ):

— 87. Մկրտիչ, գրոց աշակերտ, Տրապիզոնցի, գնեց Ղա-

զար գրչից Հարանց վարքը, որ օրինակել էր Ղազարը իր համար, 1422 թ.—Ձեռ. Դադեան. Ա. 58 ա:

— 88. Մկրտիչ քահանա, որդի Օզբէկի. մայրն է Խուժուխտուն, զավակներն են Գետրոս և Քուժայ: Իրեն համար առած է գրիչը. «Կարգեալի սպասաւորութիւն ժողովրդեան Գրիտասի»: և մի ուրիշը «յիշել զարժանին յիշատակի զպատուելի քահանայն զՄկրտիչ, առաջնորդ քաղաքին Բերկրոյ, որ բազում գութ և խնամ տանի մեզ»: Միաբան էր Բերկրիի Տէր Յուսկան որդու վանքի. Յակոբ կրօնավորին գրել ավեց մի Աւետարան՝ արդեամբ իր երկու մորեղբայրներին՝ Ստեփաննոսի և Մարտիրոսի, որոնք Բերկրիի տանուտերներն էին 1418 թ. Հիշված է նաև 1420 թ. (Նօտարք 55, 61), 1422 թ. (Ձեռ. Վասսյ. 350):

— 89. Մկրտիչ, «նորաբողոքոյ պատանեակ», եղբորորդի Յովհաննէս կրօնավորի, որ Բերկրիում Յակոբ արեղային գրել ավեց մի Աւետարան, 1422 թ.—Ձեռ. Վասսյ. 347:

— 90. Մկրտիչ կրօնավոր, միաբան Կոստե անապատի 1422 թ.—Նօտարք 68:

— 91. Մկրտիչ երեց, որ Գրիգոր արեղայի և Կարապետ գրչի հետ միասին՝ երեքով մի Յայսմաւուրք գրեցին Վանում, Առոժ արեղայի համար, 1422 թ.—Նօտարք 68:

— 92. Մկրտիչ պարոն, որդի խոջա Ստեփաննոսի, որ շինեց Տրապիզոնի Ամենափրկիչ վանքը և եկեղեցին 1424 թ.—Բժըշկեան, Գառմ. Գոնտոսի 83:

— 93. Մկրտիչ քահանա, Սքանտարի պաշարման ժամանակ պահպանեց Աւետարանը 1425 թ.—Նօտարք 78:

— 94. Մկրտիչ քահանա, վկայում է որ էվաչան Տրապիզոնում գնել է մի հին Աւետարան 1425 թ.—Ձեռ. Վեներ. Ա. էջ 486:

— 95. Մկրտիչ արեղա. լուսարար Երուսաղէմի տաճարի, Տիրատուր և Վարդան արեղաներին գրել ավեց «Մեկնութիւն թղթոցն կաթողիկեաց» 1427 թ.—Նօտարք 82:

— 96. Մկրտիչ կրօնավոր, որդի Վարդանի և հորեղբորորդի Քուժայ գրչի, որ Աղթամարում, տիկին Խաթունի համար օրինակեց մի Աւետարան, որ և ծաղկեց նույն Մկրտիչ կրօնավորը, 1425 թ. Արգեն մեռել էր 1428 թ.—Ձեռ. Վասսյ. 353, Նօտարք 89:

— 97. Մկրտիչ, երեք նույնանուն միաբաններ Գառաբկայ

- վանքի (Ոստանի զեմ), որոնք հիշված են 1420 թ. (Ձեռ. Վասպ. 324), իսկ նրանցից մեկը միայն 1428 թ.—Նոտարք 88:
- 98. Մկրտիչ տանուտեր, որդի Սազաթելի, Կողունց վանքում ստացավ մի ձառընտիր 1428 թ.—Տաշեան, Ցուց. 583:
- 99. Մկրտիչ արեղա, միաբան Կողունց վանքի 1438 թ.—Տաշեան, Ցուց. 583:
- 100. Մկրտիչ, միաբան Ջորեանդիստ Լուսաւորչի վանից. իր միաբանակից ընկերների հետ հիշված է 1439 թ.—Նոտարք 92:
- 101. Մկրտիչ քահանա, որդի Հայրապետ քահանայի, առաջնորդ Խոսրովայ վանքի, 1430 թ.—Ձեռ. Վասպ. 356—9, Նոտարք 94:
- 102. Մկրտիչ արքեպիսկոպոս, ծագկեց մի ժամագիրք և Գառարազամասոյց՝ Մեծոփի վանքում, 1432 թ.—Գաթրընեան, Գորգմա. 84:
- 103. Մկրտիչ վարդապետ, աշակերտ Քովմա Մեծոփեցու. իր աշակերտակից Յովհաննէս և Ջաքարիա վարդապետների հետ՝ օրինակեցին մի ժամագիրք Մեծոփի վանքում, 1432 թ.—Ձեռ. Միւնթ. 19 ա:
- 104. Մկրտիչ, որդի Նորամիրի և եղբայր Յովհաննէսի. զնել են տաճիկների ձեռքը ընկած մի Աւետարան 1433 թ.—Ձեռ. Վասպ. 364:
- 105. Մկրտիչ, հորեղբայր տանուտեր ոսկերիչ Երզնկացի Յովհաննէսի, որ Արճէշում, Կարապետ զրչին զրել տվեց մի Աւետարան 1433 թ.—Ձեռ. Վասպ. 368:
- 106. Մկրտիչ հայրապետ Լուսաւորչի անապատի, 1434 թ.—Նոտարք 103:
- 107. Մկրտիչ քահանա, ազգական տանուտեր բրուտ Ստեփաննոսի, որ Վանում, Կարապետ քահանային զրել տվեց մի Աւետարան 1435 թ.—Ձեռ. Վասպ. 370:
- 108. Մկրտիչ, որդի Տէրաւազի և եղբայր տանուտեր Յովհաննէսի, որ Աղթամարում, Դանիէլ զրչին զրել տվեց մի Աւետարան 1436 թ.—Ձեռ. Վասպ. 373:
- 109. Մկրտիչ կրօնավոր, Չմշկածաղի Կարմիր վանքում զրեց մի Դանձարան 1436 թ.—Նոտարք 108:
- 110. Մկրտիչ, որդի Ամիր-Հասանի, եղբայր Քանգիինի, հիշված 1437 թ. (Նոտարք 118). Ձեացյալը տես Քաղզիմ:
- 111. Մկրտիչ, որդի Յովհաննէս քահանայի և եղբայր

- Կարապետ զրչի, որ Արճէշում, սույն Քաղզիինի համար օրինակեց Յայամաւորքը 1437 թ.—Նոտարք 111:
- 112. Մկրտիչ, որդի Գուրգամիրի՝ քեռան Ներսէս քահանայի, որ Սեբաստիայում, Դաւիթ զրչին զրել տվեց մի ձառընց 1438 թ.—Ձեռ. Սեբ.—ՀԱ 1926, 243:
- 113. Մկրտիչ արեղա, թուղթ կոկոզ էր Եկեղեցաց գավառի Աւազ վանքում, 1439 թ.—Տաշեան, Ցուց. 49:
- 114. Մկրտիչ սարկավազ, Եկեղեցաց գավառի Աւազ վանքում 1439 թ.—Տաշեան, Ցուց. 49:
- 115. Մկրտիչ, հայր Աւետիք երեցիք, Եկեղեցաց գավառի Աւազ վանքում, 1439 թ.—Տաշեան, Ցուց. 49:
- 116. Մկրտիչ վարդապետ, վերջացրեց այն Աւետարանը, որ Լիմ անապատում սկսել էր զրել Յովհաննէս վարդապետը, բայց մահը վրա հասնելով կիսատ էր թողել Նաւյնը այնուհետև շարունակել էր Յովսէփի միայնակեցը, բայց սա էլ բոլորովին չվերջացրած՝ մեռել էր: Երբորդ անգամ ձեռք էր առել սույն Մկրտիչ վարդապետը, որ թեև զրեց վերջացրեց, բայց սա էլ հիշատակաւորանը զրելու չժամանելով, մեռավ 1439 թ.—Ձեռ. Վասպ. 382:
- 117. Մկրտիչ խոջա, տանուտեր Սերկիկի գյուղի (Արատեան գավառ), 1441 թ.—հրատ. Ազաթ. 1909 թ. յոջ. էջ ԽԹ:
- 118. Մկրտիչ տանուտեր, որդի Գարոնի, Աղթամարում՝ Դանիէլ քահանային զրել տվեց մի Աւետարան, ոսկով ու արծաթով զարդարել տվեց, և նվիրեց Աղթամարի Ս. Խաչ վանքին, 1441 թ.—Ձեռ. Վասպ. 381—4, Նոտարք 127:
- 119. Մկրտիչ քահանա, որդի Ռոստոմի քահանայի. Արճէշում, Յովհաննէս քահանային զրել տվեց մի ձառընց, որ և ինքը նկարագարեց (1441 թ): Մկրտիչ քահանան մտադիր էր ուխտի գնալ Երուսաղէմ, բայց Նուրալվանզը արշավեց Արճէշ և բոլորին Քալանեց: Մկրտիչը ձառընց փախցրեց Տիւրիկ, ուր Հազար երեցին ծախեց 50 Քլորինով և այդ գումարով գնաց Երուսաղէմ.—Թորոս աղբ. Ա. 222—5:
- 120. Մկրտիչ եպիսկոպոս Մոկաց, որդի Կիրակոսի (Ձե 108). մայրն է Խոնդմելէք (Ձե 1). հոգևոր մայրն է մանդաոսի Մարթա (Ձե 28), Մոկաց Աբրահամանց գյուղում Մարգարէ զբրչին (Ձե 41) զրել տվեց մի Աւետարան 1441 թ.—Նոտարք 124:
- 121. Մկրտիչ վարդապետ Մեծոփայ վանուց. ներկա էր Գրիգոր Տաթևացու Քաղման հանդեսին (1410 թ). անգամ էջմիածնի մեծ ժողովի «1441 թ».—Մեծոփ. յիշ. ա. Աթան. յոջ.

ժգ. Այրարատ 357. Նօտարք 122, Ազգապ. 2029. — (Կոստան-
եանց, Նդշ. իսր կարծում է թե սա է հեղինակն այն գանձերի,
որ Տաշեան, Ցուց. 424 ևն ընծայում է Մկրտիչ Նաղաշին):

— 122. Մկրտիչ եպիսկոպոս Բագրանու (Բագրևանդի), ան-
դամ էջմիածնի մեծ ժողովի «1441 թ».— Մեծոփ. յիշ. 10:

— 123. Մկրտիչ վարդապետ Օղուլբեկևնց (Նօտարք 122
գրում է Ողբեկենց), աշակերտ Սարգիս վարդապետի Սուխարա-
վանից, դասընկեր Թովմա Մեծոփեցու, անդամ էջմիածնի մեծ
ժողովի «1441 թ».— Մեծոփ. 51 (ընկերները տես Սարգիս բա-
բունապետ. բայց Մեծոփ. 51 դնում է մի Մկրտիչ և ոչ թե եր-
կուսը). Տաշեան, Ցուց. 418, Ազգապ. 2106:

— 124. Մկրտիչ վարդապետ Հողանցի (Նօտարք 122 գրում
է Հողեցի). աշակերտ Սարգիս վարդապետի Սուխարայ վանից.
դասընկեր Թովմա Մեծոփեցու. անդամ էջմիածնի մեծ ժողովի
«1441 թ».— Տաշեան. Ցուց. 418, Ազգապ. 2106:

— 125. Մկրտիչ, հայր Անդրէասի, որ գնաց մի հին Աւե-
տարան, 1442 թ.— Ձեռ. Նոր-Բայազ. 17 բ:

— 126. Մկրտիչ քահանա, որդի Նասրադինի. հայր Յովհա-
նէս տանուտերի, որ Խլաթում գրել տվեց մի Աւետարան, 1443
թ.— Ձեռ. Նոր-Բայազ. 19 ա:

— 127. Մկրտիչ, ամուսին Նարինխաթունի՝ դստեր տանու-
տեր Յովհաննէսի, որ Խլաթում գրել տվեց մի Աւետարան, 1443
թ.— Ձեռ. Նոր-Բայազ. 19 ա:

— 128. Մկրտիչ մահապետ, միաբան Վարդան զորավար
վանքի. հիշվում է իր 6 միաբանակիցների հետ 1444 թ.— Ձեռ.
Վասպ. 389: (Նօտարք 46 տալիս է նույն հիշատակութունը մի
կեսը 1415 թվի տակ, մի կեսն էլ 1444 թվի տակ. մինչդեռ Ձեռ.
Վասպ. ամբողջը դնում է 1444 թվի տակ):

— 129. Մահդասի Մկրտիչ Կոչկըրենց, միաբան Ոստանի
Պալիի վանից. արդեն մեռած էր 1444 թ.— Ձեռ. Նոր-Բայազ.
էջ 40 բ:

— 130. Մկրտիչ մահապետ, արեղտ, միաբան Ռշուռենեաց
Ս. Յակոբ վանքի, հիշված 1445 թ.— Նօտարք 137 (նման է
արդյոք Ք 68-ի հետ):

— 131. Մկրտիչ կրոնավոր, Կարապետ գրչին գրել տվեց
մի Յայմաւուրք՝ Վանում, 1445 թ.— Նօտարք 146:

— 132. Մկրտիչ վարդապետ, հիշված է Թովմա Մեծոփեցու,
Յովհաննէս եպիսկոպոսի և Մեծոփայ վանքի այլ միաբանների

հետ՝ Աստուածատուր Մեռելյարոյց Արհիշեցի վարդապետի գա-
բանի արձանագրության մեջ, 1432 թ. և ապա «Մեռելյարոյց»
կոչված Աւետարանի հիշատակարանում, 1445 թ.— Նօտարք
99, 147:

— 133. Մկրտիչ կրոնավոր կամ արեղտ, որդի Բուքի, բա-
այմ ազգանունը Բուքենց. բնիկ Աղթամարցի. մայրն է էլիսա-
թուն. եղբայրներն են Յովհաննէս, Գարոն, Կարապետ, Վարդ-
մանուկ, քույրը Խամաշ խաթուն, եղբորորդիքը Դանաբէկ, Թու-
մայ բէկ, Սիրուն բէկ, եղբոր աղջիկը՝ Հայտաթուն, հորեղբայրը՝
մահապետ Թումայ: Կոչված է շխտակրօն և սրբասէր՝ կրոնա-
վար: Իր եղբոր՝ Յովհաննէսի հետ միասին՝ Ստեփաննոս գրչին
գրել տվեց Բաղէշում մի Յայմաւուրք և նվիրեց Ս. Վարդան
զորավար եկեղեցուն (Ռշուռենեաց Գաւաշ գյուղի գեմ), 1446 թ.—
Նօտարք 151—2:

— 134. Մկրտիչ ոմե, որ իր անունը արձանագրել է Ռշուռեն-
եաց Գանձակ գյուղի Ս. Գէորգ եկեղեցու բարավորի վրա,
1447 թ.— Նօտարք 155:

— 135. Մկրտիչ սարկավագ, գրեց մի Ճաշոց Սիմէոն հայ-
րապետի պատվերով, Ս. Թէոդորոս զինավորի (կամ Դերձկի)
վանքում, 1447 թ.— Նօտարք 157:

— 136. Մկրտիչ կրոնավոր, գրչի. գրեց մի Մաշտոց, Սե-
բաստիա 1448 թ.— Ձեռ Սեբ.— չԱ 1926, 338:

— 137. Մկրտիչ քահանա, հայր Կարապետ վարդապետի,
վերջին ստացողի Աստուածաշնչի, 1449 թ.— Քորոս ազր Բ. 396:

— 138. Մկրտիչ, նկարիչ. նկարազարդել է մի Աւետա-
րան, որ գրել է Յովհաննէս գրչիը, Հարնոց գյուղում, 1450
թ.— Ձեռ. Բերլինի, 5 ա:

— 139. Մկրտիչ կրոնավոր, միաբան Խլաթի Ս. Յովհաննէս
վանքի. հիշված է 1450 թ.— Նօտարք 164:

— 140. Մկրտիչ սարկավագ, որդի Ալեքսանի. մայրն է
Սուլթանմելէք, որ Աղթամարում Գրիգոր քահանային գրել
տվեց մի Աւետարան և նվիրեց Ոստանի եկեղեցուն 1452 թ.—
Ձեռ. Վասպ. 413—5:

— 141. Մկրտիչ, հոգևոր հայր նույն Սուլթանմելէքի
կամ Գրիգոր քահանայի 1452 թ.— Ձեռ. Վասպ. 414:

— 142. Մկրտիչ, երկու նույնանուն միաբաններ Վարա-
դայ վանքի 1454 թ.— Նօտարք 176:

— 143. Մկրտիչ, վաղամեռիկ որդի Ստեփանոսի եղբորորդ-

ւոյ տանուակեր Մանկատաւագի, որ Մցի գյուղում գնեց մի Աւետարան, 1455 թ.—Ձեռ. Վեհեա. Ա. 582:

— 144. Մկրտիչ կրոնավոր, միաբան Գառուզարակ անպատի 1455 թ.—Տաշեան, Ցուց. 425:

— 145. Մկրտիչ պարոն, որդի Ամիր-Հասանի, եղբայր Ամիրգուլի և Քանդիկի. հիշված է 1450 և 1455 թ.—Նոտարք 164, 178 (ավելին տես Քաջդին Ն 2):

— 146. Մկրտիչ, իր միաբանակից ընկերներէ կեա՛ հիշված է իբրև միաբան մի վանքի, որի անունը չէ հիշատակված. 1456 թ.—Ձեռ. Վասպ. 425:

— 147. Մկրտիչ քահանա տարեգիր. որտ ԾարեգրուՅիւնից քաղվածքներ է անուժ Նոտարք, էջ 64, 90, 105 և 184, որոնք վերաբերում են 1421, 1429, 1435 և 1457 թվերին: Ըստ այսմ նույն Մկրտիչ քահանան ժժ դարու պատմիչ է:

— 148. Մկրտիչ վարդապետ, վանահայր կամ առաջնորդ Արծկէի Սքանչելագործ վանքի, 1461 թ.—Նոտարք 199:

— 149. Մկրտիչ, վանահայր Ամիրգուլայ վանքի 1461 թ.—Նոտարք 199:

— 150. Մկրտիչ քահանա ոճն, օրինակել է մի Աւետարան 1463 թ.—Նոտարք 207:

— 151. Մկրտիչ, վաղամեռիկ որդի տանուակեր էգիլյանի, որ Արծկէում գրել ավեց մի Աւետարան, 1463 թ.—Ձեռ. Վեհեա. Ա. 620:

— 152. Մկրտիչ կրոնավոր, օգնական Ղազար գրչի, որ օրինակեց Շարակնոցը, 1464 թ. (տես Ղազար Ն 87).—Ձեռ. Սեան. 47 ր:

— 153. Մկրտիչ, միաբան Յովհաննավանքի 1464 թ.—Այրարատ 172:

— 154. Մկրտիչ, որդի Սիրուների և եղբայր Գուլշազ խաթունի, որ Արծկէում Յակոբ գրչին գրել ավեց մի Աւետարան 1464 թ.—Նոտարք 219:

— 155. Մկրտիչ, գրիչ. Գեորգոս քահանայի խնդրանոց գրել է մի Աւետարան, 1464 թ.—Նոտարք 220:

— 156. Մկրտիչ քահանա, հայր Աւետիս քահանայի, որ Վանում, Վարզան երեցին գրել ավեց մի Յայտաւարք և նվիրեց եկեղեցուն 1465 թ.—Նոտարք 222:

— 157. Մկրտիչ արեղա, որդի Քուժայի, գրիչ. օրինակել է

Գանձարանը Աղթամարում, Տէր Յովհաննէսի խնդրանոց 1466 թ.—Նոտարք 224:

— 158. Տեր Մկրտիչ, շերտաւար վարդեան՝ Մուկաց նահանգի Փասավանջ գյուղին ժամիկ Ասրերզի վանքի, 1466 թ.—Նոտարք 225:

— 159. Մկրտիչ, հովիվ նույն վանքի 1466 թ.—Նոտարք, էջ 225:

— 160. Մկրտիչ, որդի Զանդեկի. ժայրն է Սալշուկ խաթուն, որ գրել ավեց մի Մաշտոց, 1466 թ.—Քորոս աղբ. Ա. 232 և Բ. 337:

— 161. Մկրտիչ քահանա, որդի Յակոբի. գրիչ. օրինակել է տանավորների մի ժողովածու, ուր կան Ն. Շնորհաւու Յիսուս որդին և Ողբ Եղեսիոյ, Գր. Մագիստրոսի, Ն. Համբրոնացու և Յովհաննէս Երզնկացու առղերը, Ստեփաննոս Օրբելեանի Ողբը, Վահրամ վարդապետի առղը և ԴուռիՅ Անյաղթի Բարձրացուցէ՞ք. արտագրուՅյունը եղել է Բիւրականում, 1469 թ.—Ձեռ. Վեհեա. Բ. 1112—4, Այրարատ 148:

— 162. Մկրտիչ, հայրապետ Առաքնայ Ս. Աստուածածին և Ս. Յակոբ վանքի, 1467 թ. (Ձեռ. Վասպ. 449): նույն վանքը կոչված է նաև Տիւրիկի Վաւառը (Օտուռ) գյուղի Ս. Աստուածածին և Ս. Յակոբ վանք, ուր հայրապետ է նույն Մկրտիչը 1469 թ.—Ձեռ. Վեհեա. Ա. 761—Քորոս աղբ. Բ. 363:

— 163. Մկրտիչ կուսակրոն արեղա, հորեղբայր Ստեփանոս քահանայի, որ Հերմոնի վանքում գրել ավեց մի Աւետարան, 1469 թ.—Ձեռ. Քաւր. 133 ր:

— 164. Մկրտիչ եղիսկոպոս Բիւրականի և Անրերզի. հիշված է 1469 թ.—Ձեռ. Վեհեա. Բ. 1114, Այրարատ 158:

— 165. Մկրտիչ, թուն տանուակեր Առաքելի (Ն 89), որ Խիզանի Գամաղիէլ վանքում գրել ավեց մի Աւետարան 1469 թ.—Ձեռ. Վասպ. 455:

— 166. Մկրտիչ, որդի Արթուրի (Ն 3), ժայրն է Զուլալ տիկին, որ Աղթամարում Գրիգոր արեղային գրել ավեց մի Աւետարան 1470 թ.—Ձեռ. Վասպ. 459—460:

— 167. Մկրտիչ սարկավագ, որդի Մելքիսեթ քահանայի և եղբայր Յովհաննէս գրչի, որ Քովմա առաքյալի վանքում գրեց մի Աւետարան 1471 թ. այս թվից ջիչ առաջ մեռել էր Մկրտիչը, շատրժամ փոխեցելոյն ի Գրիստոս, որ և եթող մեզ սուղ

անմիջապես զի եկին ազգն անիծեալ և ժանգաբարսյ ի գեղջի
Շառաւան և գաշայ էրին և է հոգի սպանեցին: Մ'չ մէ զգործմեք
մահաւ:—Ձեռ. Վասպ. 464:

— 168. Միքսիչ Նազաչ, որդի Առաքել քահանայի. մայրն
է Հոհա խաթուն. ծնված է Բաղէշի Գոռ գյուղում. արվեստով
նկարիչ (ծագկող) էր, ուստի և կոչվել է Նազաչ (արաբ. յէ ռազ-
զնն նկարիչ): Մայրիկ էր զանազան ձեռագրեր, ինչպես օր. Ձեռ.
Միւնիւ. 10 ք, 31 ք, Ձեռ. Վենեա. Ա. 115: Այս վերջինը մի Աս-
տուածադուռն է, որ նախ Յովհաննէս վարդապետը և ապա Յով-
սէփ ճգնաւորը գրել են ավելի Կարապետ գրչին: Օրինակութեամբ
նր սեղի է ունեցել Խլաթում և ահել է չորս տարի 1418—1422
թ. Ավարանուց հետո Յովսէփ ճգնաւորը Նազաչին սրգեգրել է
և այս գիրքը պարզեւել նրան: Երեք տարի հետո Յովսէփ վախ-
ճանվել է և Աստուածադուռնը Թացել է Նազաչի մոտ, որ վեց
տարի պահելով, զարգարել է շատ բազմաթիվ պատկերներով և
լուսանցարգրերով՝ Ամիթ քաղաքում: Երեկ Նազաչը ձեռագրեր
էլ է արտագրել: Այսպես Նոտարք 55—56 հիշատակված է. որ
1418 թվին Միքսիչ սարկավազը Բաղէշի Գոռ գյուղում, Մար-
տիրոս կրօնավորի համար արտագրել է Յայմաուրջը: Նոտար-
քը և Կոստանեանց, նշյ. էլ ջ այս սարկավազին նույնացնում
են Նազաչի հետ: Թեև Նազաչը փոքր հասակից կրօնավոր լինե-
լու փափագ ուներ, բայց մոռոնների ստիպմամբ 15 տարեկան
ժամանակ անուսնանում է: Մի տարի հետո ունենում է մի որ-
դի, բայց կինը որդեծնութեան ժամանակ մեռնում է: Նազաչը
այրիանալով դառնում է վարդապետ և փոխադրվում է Գոռից
Ամիթ, «1430 թվին» Կոստանդին Վահկացի կաթուղիկոսի ձեռ-
քով օծվեց եպիսկոպոս Ամիդի և Միջագետքի: Առաք. պամ. 323
կոչում է նրան «Միքսիչ եպիսկոպոս առաջնորդ Արզնիի» (1446
թ.): Իսկ ինքը ստորագրում է «Միքսիչ սոսկ անուամբ եպիսկո-
պոս Ամիթ քաղաքի և Մերտընայ, Ուռնայու և Քիլիսիան
(=Քիլուրան), Հինու և Արզնու» (Ձեռ. Վենեա. Ա. 115): Իր
քաղցր բնավորութեամբ Նազաչը ամենքին սիրելի դարձավ: «Ձի
ամենայն ոք որ տեսնէր զսա, կամէր և զհոգին ևս սալ յօժա-
րութեամբ և զուարթութեամբ և առատ սրտիւ: Եւ ոչ եթէ մի-
այն ազգ քրիստոնէից, այլ և թուրք, և թաթ, և թաթար, և
ջուրդ, և արապ, և շինու. և ամենայն ազինք ընդ տեսնելն,
զպատիւ. և զպարզես պատրաստէին, ձիս և շորիս և խիլայս մե-
ծագինս անասելի և անպատմելի»: Հատկապես սիրելի դարձավ

Միջագետքի Օթման ամիրային, որ տիրում էր Թաուանից մին-
չև Տրապիզոն: Օթմանը իր իշխանութեան սակ զանված բոլոր
քրիստոնյաներին գլուխ կարգեց նրան և մեծ պարգևներով, թա-
գավորական զգեստներով և արքունի ձիերով փառավորեց: Երբ
Նազաչը գնում էր ամիրայի մոտ, նա զուրս էր գալիս նրա
տառջ, համբուրում, իր արքայական զորդի վրա նստեցնում և
իր մուլաներին էլ կանչելով, գիշերն ի բուն խոսում և լսում էր
նրան: Օթմանի սրգին Համզա հաջորդելով իր հոր՝ ավելի էր
պատվում Նազաչին և իր մեռած հոր փոխարեն նրան հայր էր
անվանում: Այնքան էր սիրում ու պատվում Համզան Նազաչին,
որ լուր տարածեցին թէ նա քրիստոնյա է գարձել: Ինչպես Օթ-
մանի, նույնպես և Համզայի բարութեանց օգտվելով Նազաչը
հրաման ստացավ շինելու և նորոգելու զանազան եկեղեցիներ:
«1433 թվին» հիմնեց Արզնիի բարձր բերդի գլխին Բարձրահայ-
եաց Ս. Աստուածածին վանքը, «1439 թվին» սկսեց նորոգել
Տիգրանակերտի Ս. Թէոզորոս կաթուղիկէն, որ չորս տարուց
ավարտեց, կրօնավորներին ազատեց հարկից և հրաման առավ
մեռելիների համար զազազ գործածելու: Քրիստոնյաներին արված
այս արատութիւնները շատ զբոկեցին մահմեդականներին. մա-
նավանդ Ամիդի Ս. Թէոզորոս եկեղեցու կաթուղիկէն, որ քաղա-
քի բոլոր միւսերկերից ավելի բարձր և շքեղ էր: Իսլամները բո-
ղոքեցին Եգիպտոսի սուլթանին, Գարսից շահին և Տանկաց սուլ-
թանին, որոնք զիմելով Համզային՝ պահանջեցին կործանել այդ
եկեղեցին: Համզան հրամայեց քանդել կաթուղիկէն: Այս բանը
այնպես վատ ազգեց Նազաչի վրա, որ նա սրտաբեկ թողեց եր-
կիրը և մասնեց իրեն պանդխտութեան: Գնաց Տրապիզոն, Գո-
լիս և Երիմ: Կաֆայում Թաց իր բարեկամ Սարգիս վարդապե-
տի մոտ: Համզայի մահից հետո հաջորդեց նրա որդին Ջահանգիր
«1443 թ», որ փնտոեց և հրավիրեց Նազաչին Ամիդ և հրաման
տվեց կործանված եկեղեցին վերաշինելու «1447 թ»: [Թորոս
աղբ. Բ. 174 այս շինութիւնը գնում է 97 = 1354 թ., որ Նո-
տարք 132 ուղղում է 979 = 1444 (ըստ որում 1354 թվին Նա-
զաչը չէր էլ ծնված), իսկ էլ 155 գնում է 972 = 1447 թ. ինչ-
պես ունի նաև Արթու. 1898, էլ 48 ժամանակակից հիշատակա-
րանը]: Ժողովուրդը գիշեր-ցերեկ աշխատելով 10 օրից վերջա-
ցրեց շինութիւնը: Նազաչը մեռավ «1473 թ» կամ քիչ ուշ: Թա-
ղել է գեղեցիկ սրտաուսչ զանձեր ու տաղեր, հատկապես պան-
դխտութեան վրա: Ծանկը տես Տաշեան, Ցուց. 1118 ք-զ և 1132

ա. Տաղերի հազարանոցն հրատարակեց Կոստանդնուպոլսի Վարդապետ 1898: (Երկու տաղ ունի Յոսեփանեան, Միջն. ազգ. ազգ. Վիեննա 1911, էջ 23—27): Իր անունը նազար ձեռով հաճախ հիշված է իր առաջինում. մի անգամ էլ կա Մահուհ (փխ. Մկրտիչ), որ տեսնու էլ 19 ծան: «1436 թվին» Կոստանդնուպոլսի կաթողիկոսի հրամանով գրեց «Քուրթ առ Նազիրէնու Դ պատ» (1431—1447 թ): Երեւի իր ձեռքով արտադրված մի ձեռագիր է այն, որ Ձեռ. Դադեան, Բ. 54 ր հիշվում է «Դանձարան նախաշ կղերականութի՛ գրեալ 918-ին» (= 1469 թ): — Մկրտիչ՝ նշ. լատ. 418, 423. — Նախաշ՝ Սամ. անեց. շար. 175. Առաջ. պամ. 486. Անկ. գրք. հին կա. յաշ. էջ 9. Ջարբ. Թրգմ. 266. Ձեռ. Հալէպի, Ա. 64 ր (հիշված է 1437 թ). Ազգապ. 2085. Նոտարք 209 (հայտնում է թէ 1463 թվին գրել է իր Ողբը մեծ ժառանգրամարի մասին): Քորոս աղբ. Բ. 397, 404: Ընդարձակ կենսագրութեանը ժամանակակից գեղջի ձեռքով տես Արքա. 1898, յնվ. էջ 44—45:

— 169. Մկրտիչ վարդապետ, որդի Օրբելի, ժայրն է Դովաթ, տատն է Բազապ. վանահայր և առաջնորդ Բերկրիի Տէր Յուսկան որդու վանքի. հիշված է 1418, 1422 և 1425 թվերին. Իսկ 1422 թվին էլ Արճէշում, Կարապետ քահանային գրել է ավել մի Մալոսոց: Առաջ. պամ. 321 իբրև առաջնորդ Արզնյան վանքի (այս վանքը նույն է Տէր Յուսկան որդու վանքի հետ ըստ Նոտարք 79) հիշում է Մկրտիչ վարդապետ 1439 թ. (նույնը նաև Նոտարք 119): Այսպեսով Մկրտիչ վարդապետի հիշատակութեանը գնում է 1418—1439 թ.: — Ձեռ. Վասպ. 349, Նոտարք 55, 61 (առանց անունը հիշելու), 70, 79, 100, 119. — Իսկ Ջարբ. Թրգմ. 391 հիշելով Մկրտիչ վրդ. որդի Օրբելի 1412 թ., համարում է նրան եղբայր Քովմա վրդ. Մեծոփեցու, ինչ որ սխալ է. Մեծոփեցու հայրը կոչվում էր Ստեփաննոս: — Մկրտիչ բարունապետ իբրև առաջնորդ Բերկրիի Տէր Յուսկան որդու վանքի հիշված է նաև 1473 թ. (Ձեռ. Վասպ. 467): Ձեռ կարծում որ այս անձը նախորդից տարբեր լինի: Մկրտիչ վարդապետը հիշված է նաև 1418 թվին և եթե այդ ժամանակ լիներ 30 տարեկան, ծնունդը պիտի լինի 1388 թվին, որով 1473 թվին եղած կլինի պատկանելի ծերունի:

— 170. Մկրտիչ, հայր տանուներ Մարտիրոսի, որ Բերկրիում Կարապետ գրչին գրել ավել մի Աւետարան 1473 թ.: — Ձեռ. Վասպ. 467:

— 171. Մկրտիչ քահանա, ուսուցիչ Յովհաննէս քահանա

գրչի, որ Խրզանում օրինակեց Աւետարանը 1474 թ.: — Ձեռ. Վասպ. 470:

— 172. Մկրտիչ ժամհար, հայր աղքատ Յովսէփի, որ Վանում, Կարապետ երեցին գրել ավել մի Աւետարան, 1475 թ.: — Ձեռ. Վասպ. 478:

— 173. Մկրտիչ աբեղա, գրեց Յայմաուլուքի հիշատակարանը, Արծկէ 1475 թ.: — Ձեռ. Մաղն. 36:

— 174. Մկրտիչ ոմն, մերձավոր գրիչ Մխիթար քահանայի, որ Բանաշէնում օրինակեց մի Աւետարան Խոսրով անուն անձի համար, 1478 թ.: — Ձեռ. Վասպ. 485:

— 175. Մկրտիչ վարդապետ, ուսուցիչ Մելքիսեթ կրոնավոր գրչի, որ Հալէպում, պարոն Յարաճի համար օրինակեց Աւետարանը 1478 թ.: — Ձեռ. Հալէպի, Ա. 96 ր:

— 176. Մկրտիչ, կանգնեցրել է մի խաչքար՝ Ալտա քաղաքում, 1482 թ.: — Սմբատեանց, Գեղարքունի 445:

— 177. Մկրտիչ քահանա, գրիչ. Պարբերդի Խուլաու վանքում օրինակեց Յայմաուլուքը՝ խոջա Յակոբի խնդրանք, 1482 թ.: — Bodleian 33:

— 178. Մկրտիչ քահանայ, գրիչ. Խրզանում արտադրել է մի Աւետարան՝ Վարդան կրոնավորի համար, 1456 թ. և մի ուրիշ Աւետարան էլ նույն քաղաքում և նույն թվին. — Նոտարք 183 և 184 (երկուսը հիշում է առանձին. կամ միևնույն ձեռագիրն է սխալմամբ հիշատակված երկու անգամ և կամ իրոք գրիչը միտաբաժնից երկու Աւետարան է արտադրել, ինչ որ սովորական երեւոյթ չէ): — Անշուշա նույն անձն է նաև այն Մկրտիչ քահանան, որ Խրզանում օրինակել է Յայմաուլուքը 1461 թ. (Նոտարք 197) և մի Աւետարան 1482 թ. (Ձեռ. Վասպ. 492): Վերջինիս հիշատակարանում գրիչը հիշում է իր հոր անունը՝ Սուլտանշահ և մոր անունը Քրուանդա: Հիշատակարանը հետաքրքրական է նրանով, որ առաջին մասում գրիչը հիշում է թե ձեռագիրը ստացել է X, որի ծնողներն են X և X (այսպես անունների տեղ քաջ է թողած): Սա նշանակում է որ այդ Մկրտիչ քահանան շարունակում գրիչ էր, գրում դատարանում էր ձեռագիրը և այս հաճախորդ ձարելով վանառում: Այսպեսով այս գրիչ շարունակված քահանայի գործունեութեանը գնում է 1456—1482 թ, որ անում է 26 տարի:

— 179. Մկրտիչ երեց, գրիչ. օրինակեց Գանձարանը Մուգնիում, 1484 թ.: — Ձեռ. Սանաս. 25 ա:

— 180. Մկրտիչ, մերձավոր Սարգիս քահանայի, որ Բազելում գրելովեց Յասմաուրքը՝ 1484 թ.—Rapport Belgique 39.

— 181. Մկրտիչ արեղա. գրիչ. տանուտեր Յակոբի համար օրինակեց մի Աւետարան՝ Սալնապատի վանքում, 1485 թ.—Արցախ, էջ 148:

— 182. Մկրտիչ քահանա Ոստանի. իր 12 պաշտոնակից քահանաների հետ հիշված է 1486 թ.—Ձեռ. Վասպ. 502:

— 183. Մկրտիչ հայրապետ, իր եղբորորդի Գրիգորի և Մխիթար քահանայի հետ մի Յասմաուրք շնորհեցին Մխիթար գրչին՝ արտագրելու համար, Սեբաստիոյ Կովտուն գյուղում, 1487 թ.—Ձեռ. Սեբ.—ՀԱ 1927, 434:

— 184. Մկրտիչ քահանա, որ տես նախորդը:

— 185. Մկրտիչ Բաբերդցի, գրիչ. օրինակեց Սազմուր, 1488 թ?—Bodleian 16:

— 186. Մկրտիչ քահանա Փողիկ գյուղի Ս. Սարգիս եկեղեցու. որս ձեռքով տանուտեր Մարտիրոսը նույն եկեղեցուն նվիրեց մի Աւետարան, 1489 թ.—ՀԱ 1894, 52 ա:

— 187. Մկրտիչ խոջա Բաբերդցի, հիշվում է իբրև վկա, 1489 թ.—Manus. brit. mus. 165 բ:

— 188. Մկրտիչ, որդի Ստեփանոսի, մերձավոր Դովլամթ-խոթունի, որ Աղթամարում Հայրապետ արեղային գրելովեց Աւետարանը, 1490 թ.—Ձեռ. Նոր-Բայազ. 12 բ:

— 189. Մկրտիչ, նկարիչ. նկարադարել է մի Աւետարան, որ օրինակել է Գալուստ արեղան, Կեչառուսում, 1491 թ.—Ձեռ. Սեան. 10 ա:

— 190. Մկրտիչ, ազգական Լիանոսի, որ ստացավ մի Աւետարան, 1491 թ.—Քորոս աղբ. Ա. 120:

— 191. Մկրտիչ կրոնավոր, միաբան Ստանանի վանուց, 1497 թ.—ՀԱ 1887, 56 բ:

— 192. Մկրտիչ քահանա Հիզանցի, հայր Յովհաննէս քահանա գրչի. հիշված է 1497 թ.—Տաշեան, Յուլց. 284:

— 193. Մկրտիչ, որդի Մարտիրոսի և եղբայր Կիրակոս քահանայի, որ Ամ գյուղում օրինակելովեց Աւետարանը 1497 թ.—Ձեռ. Նոր-Բայազ. 16 բ:

— 194. Մկրտիչ, հայր Վրթմանէս արեղայի, որ Արարատեան երկրից էր (Նոր-Վերապից) և Երուսաղէմում մի Գանձաբան էր օրինակել Տէրաւազ քահանայի համար, 1497 թ.— Ձեռ. Հալեպի, Ա. 150 բ:

— 195. Մկրտիչ Գ. Իւովացի, պատրիարք Երուսաղէմի 1476—1479 թ. հաջորդեց Պետրոս Ա-ին (ըստ Ազաւնունի). բայց ըստ Manus. brit. mus. 25 բ և Ձեռ. Դաշեան, Բ. 53 ա Մկրտիչ արքեպիսկոպոս Երուսաղէմի կենդանի է գեռ 1484 թ.— և ըստ Երուսաղէմի Օրացոյցի իր հաջորդն է Աբրահամ Բերթացի 1497 թ.:

— 196. Մկրտիչ քահանա, հայր Մարգարայ գրչի, որ Ազբակի Երնկանի գյուղում գրեց մի Աւետարան, տանուտեր Արապլանի համար, 1490 թ. և մի Աւետարան էլ Հարիբ տիկնոջ համար 1498 թ.—Ձեռ. Վասպ. 512, 528:

— 197. Մկրտիչ, եղբայր Դաւթի և Յովհաննէս քահանայի. այս երեքը խնամքին է հանձնվում այն Աւետարանը, որ գրիչ էր Պարսաձ գրիչը՝ Քարէլ տիկնոջ համար, 1498 թ.— Ձեռ. Վասպ. 526:

— 198. Մկրտիչ, հայր Կարապետ քահանայի՝ մերձավորի Յովհաննէս գրչի, որ Խիզանում օրինակեց Աւետարանը 1499 թ.— Ձեռ. Վենետ. Ա. 577:

— 199. Մկրտիչ քահանա, հայր Յովհաննէս գրչի, որ Խիզանում, Ռուզ տիկնոջ պատվերով գրեց մի Աւետարան, 1499 թ.— Ձեռ. Վենետ. Ա. 577:

— 200. Մկրտիչ, եղբայր Գրիգորի զրգ.—Արճիկեցու (№ 701). մոնթ (այսինքն աշակերտ) էր Արճէշի Ս. Աստուածածին վանքում 1432 թ. ապա եղավ վանահայր Տէր Յուսկան որդի վանքի էյաւուրս Ատոմայ կաթողիկոսին (1496—1507 թ.) Աղթամարայ և Ետղուզ շահին Պարսից, որ էր որդի Ուզուն Հասանայ (Նոտարք 101):

— 201. Մկրտիչ բարունապետ, ծաղկել է Աղթամարում՝ ԺԶ դարի սկիզբը.—Ազգապ. 2213:

— 202. Մկրտիչ արեղա, լուսարար և ավելածու Ս. Կիրակոս եկեղեցու Ամիթ քաղաքի. գրեց արարերեն, բարեկամացավ Պուտախ Ամթեցու, հետ որի նահատակութեան պատճառով յան էլ գրեց «1524 թ.»—Նոր վկ. 360, 368:

— 203. Մկրտիչ նահատակ, որդի Յովհաննէսի. ժայրն էր Լամաթ. տեղն ու ժամանակը հայտնի չէ. հավանաբար նահատակվել է Կիլիկիայում, ԺԶ դար.—Ձեռ. Հալեպի, Բ. 135—6:

— 204. Մկրտիչ Տարօնցի, քաղասաց ԺԶ դարու.—Յուշիկք Բ. 125:

— 205. Մկրտիչ, եպիսկոպոս Մակուցի, առաջնորդ Քա-

գետս առաքելոյ վանից. ամբողջապես նորոգեց վանքը 1653 թ. — Առաք. պատմ. 269:

— 206. Մկրտիչ վարդապետ, բանաստեղծ և տաղասաց. եկել էր օտար երկրից և բնակվել Փթառիճի վանքում. ավել է իրեն գինեմուսթրիան և սչ դաս է տվել, ոչ քարոզ ասել. մինչև իր մահը խմել է: Ունի շատ ոտանավոր բանաստեղծություններ, որոնցից նշանավոր է իր վրա գրած հետեյալ խրատական տաղը. «Օրհնեալ Աստուծոյ անունն, որ բարեաց գուներն բացեր, զաշխարհս գեղեցիկ ստեղծել և երեք զիմաց բաժանել...» (ԺԶ դար). — Դրնդ. 405:

— 207. Մկրտիչ Ա Քէֆսիզեան, Մարաշի. կաթուղիկոս Սոսյ. ծնվել է 1818 թ. հաջորդեց ինքնընտիր Նիկողայոսին և գահակալեց «1871—1894 թ»։ Եահազեա, կեղեքիչ և ազգագավ ու մատնիչ անձ. արհամարհվելով ժողովուրդից՝ աթոռը երեսի վրա թողեց և Մարաշի մաս առանձնացած ապրեց: Տապանազիրը տես Սիւրմէեան, Պատմ. Հայկ. ազգ. գերեզմ. 16 ր: Իրանից հետո աթոռը 8 տարի թափուր մնաց. — Ազգապ. 5013:

— 208. Մկրտիչ Երիմեան, վանեցի, կոչված Հայրիկ, կաթուղիկոս հայոց «1892—1907 թ»։ Ծնվել է «1820 թ»։ պանդրխտեղով Պոլիս, պարապուս է ուսուցչությամբ և գրականությամբ. վերադառնալով Վան, դառնում է միաբան Վարազայ վանքի, ապա վանահայր. հիմնեց Արծիւ Վասպուրականի հանդեսը: Իր ձեռքով սկսեց եվրոպական կուլտուրան մուտք գործել խուլ գավառի մեջ: Նշանակվելով նաև Տարօնի Ս. Կարապետ վանքի վանահայր, այստեղ էլ հիմնեց դպրոց և սկսեց հրատարակել «Արծուիկ Տարօնոյ» հանդեսը: «1869 թվին» ընտրվեց Պոլսի պատրիարք և այս պաշտոնում նա ծնունդ ավեց Հայկական հարցին: Դժգոհ Ֆալով Ազգային երեսփոխանական ժողովի ձեռնարկություններից և անվերջ ձգձգումներից, հրաժարվեց աթոռից «1873 թ»։ Ուղարկվեց պատվիրակ Բեռլինի վեհաժողովին, ուր ներկայացրեց Հայկական հարցը և բարենորոգումներ պահանջեց Տանկահայաստանի համար: Գրվեց նշանավոր 61-րդ հոդվածը (1878 թ), որ Ֆաց մեռյալ տառ հայության համար: Երկրորդ անգամ անցնելով Վան, բացավ երկրագործական դպրոց՝ եվրոպական զրությամբ: Կուսակաժվելով հեղափոխական գործունեության մեջ, Օսմանյան կուսակաժության կարգադրությամբ տարվեց Պոլիս և ապա աքսորվեց Երուսաղէմ «1890 թ»։ Համազգային ժողովում ընտրվեց կաթուղիկոս հայոց. բայց այս պաշտոնում նա չկարողացավ ցույց

առլ այն եռանդուն գործունեությունը, որ հատուկ էր իրեն վարդապետական շրջանում. և այդ՝ մի կողմից ցարական բռնակալության ցանցերի և մյուս կողմից իր վարչական անընդունակության պատճառով: Նշանավոր է իբրև պերճախոս քարոզիչ և հուշակավոր գրող: Ունի բազմաթիվ գրական գործեր, որոնցից հիշենք Հրաւիրակ Արարատեան, Հրաւիրակ երկրին Աւետեաց (այս երկուսը գրաբար ընդարձակ պոեմներ են), Մարգարիտ արքայութեան երկնից, Պաշի ճառ, Ժամանակ և խորհուրդ իւր, Դրախտի ընտանիք, Հայգոյժ, Վանդոյժ, Սիրաք և Սամուէլ, Պապիկ և Թոռնիկ, Վերջալոյսի ձայներ:

† ՄԿԲՏՈՒՄ, ար. < հյ. մկրտում (փխ. մկրտութիւն) բառից, ակնարկությամբ Յիսուսի մկրտության Յորդանան գետում, ինչպես ունինք Համբարձում, Երևում: Հնագույն հիշատակությունը այս անվան՝ 1652? թվից է (Ձեռ. Վենետ. Ա. 762), ապա գալիս են 1687 թ. (Ձեռ. Կարին. 161), 1688 թ. (հարբ. Սամ. անեց. էջ Ի), 1693 թ. (Ձեռ. Կարին. 7), 1698 թ. (Սիսական 336), և այժմ էլ գործածական է Կովկասում: Հետաքրքիր է «Յովհաննէս Մկրտում» ձեր, ինչպես անվանում է իրեն մի գրիչ, ժէ դարում (տես Manus. bibl. nat. էջ 10). զժբախտաբար Macler հիշում է Ֆրանս. «Jean Mkrtoum» ձևով միայն. այնպես որ ստույգ հայ ձևը հայտնի չէ:—Սրանից է Մկրտումեան ազգանունը:—Ձեռ. Վասպ. 936 հիշում է Մկրտումիթ՞ ձևը (1670 թվից), որի ինչ լինելը հայտնի չէ:

*ՄՂՆԲ, ար. < պրս. Mihr անունից, որ ընդարձակ տես վերը Միհր: Ամենքին հայտնի է ժողովրդական հերոս Մհերը՝ Սասունցի Դաւիթ վեպի մեջ: Նաև Կանայեան, Ջոջանց տուն, 1907, էջ 43, 50, Լ. Մելիքսեթ-բէկ(եան), Բանբեր 1921—22, էջ 98: Հնագույն հիշատակությունն է՝

— Մեհեր Մամիկոնեան, իշխան Տարօնի, հիշված Վեսենի հետ, իբրև Չորտուանէլ իշխանի (1104 թ) նախնիներից:—Ձեռ. Վենետ. Բ. 474, Հայապ. 397:

— Ավելի ուշ հիշատակվում են Մեհեր 1608 թ. (Ձեռ. Վասպ. 256), Մեհեր 1616 թ. (անդ 852), Մհեր 1634 թ. (Քորոս ազր. Բ. 430), Մըհէր 1644 թ. (Ձեռ. Վասպ. 276), Մըհեր 1653 թ. (անդ 462), Մհէր 1709 թ. (Ջամբռ 115), և անհայտ թվականով Մըհէր (Ձեռ. Քաւր. 104 ա), Մեհեր (Ձեռ. Վասպ. 175 և 993): Սրանից է Մեհերեան ազգանունը, որ հիշատակված է 1774 թ. (Ազգ. մատ. ՀԸ 167):

— Կարևոր է հիշատակել Մեհիբ 1582 թ. (Ձեռ. Հալէպի. Ա. 168 ք), որ իգական անունն է Արդյոք նույն Մեհր անունից է, թե օտար բառ է. հմմտ. արաբ. ماهر mahir «ճարտար» և աս- muhayyir (իգ. مہاییر muhayyire) «հիացուցիչ, սքանչացնող»:

*ՄՂԴԱՐ, իգ. < արաբ. مئدة miqdār (թուրքական արտասանությամբ meqdar) «չափ, քանակ, նաև արժեք, արժանիք»- հմմտ. Ղուրբաթ իգական անունը, որ այս բառի հետ նույն ծագումն ունի: Մի անգամ գտնում եմ հիշատակված 1572 թ.— Քորոս աղբ. Բ. 399:

ՄՂՈՒՆ, ար. ծագումն ինձ անհայտ. մի անգամ գտնում եմ գործածված Երևանում, 1721 թ.—Աբր. երև. էջ 16:

ՄՆԱԿ, ար. թվում է թե արական անունն է եղել, որից էլ կազմվել է Մնակեան ազգանունը: Արդյոք Մնացական անվան կրճատ մի ձևը չէ՞:

†ՄՆԱՑԱԿԱՆ, ար. < հյ. մնալ բայից (մնացական լինի, երկար կյանք ունենալ). հմմտ. թրք. Դուրսուն, Դուրասան, Դուրզան, Դուրզայա, Դուրալի, Դուրմիշ, Դուրմիշյան անունները, որոնք բոլոր ծագում են աս- dur «մնալ» արմատից և արական անուններ են: նույնպես են նաև թրք. Ղալասան, հյ. Կեցուն և իտալ. Dante, որ durante տևական» բառից է կրճատված (Ferrari, Gram. ital. էջ 19). Գործածվել է ժեղ դարից և կենդանի է մինչև այժմ: Կրճատ ձևերն են Մնաց, Մացակ, Մանցո, Մացո, տես և Մնակ: Հնագույն հիշատակությունն է 1618 թ. (Ձեռ. Վենետ. Ա. 594), ապա գալիս են 1652 թ. (անդ 762), 1689 թ. (Ձեռ. Քալբ. 20 ք), 1792 թ. (Մնացական դպիր, բժիշկ Պոլսում, ըստ Քորզոմեան, ներք. 27), Մնացայկան 1818 թ. (Ձեռ. Վասպ. 919), առանց թվականի է Մնացական (Քորոս աղբ. Բ. 362):

ՄՆԴԱՐ, ար. < արդյոք թթթ. mundar «բարձ» բառիցն է: Մի անգամ ունինք հիշատակված՝

— Մնդար, հայր Աղաթոն երեցի Յարենույ, որ մի այգի նվիրեց Յովաննավանքին (ԺԳ դար).—Արձ. Այրարատ 172 ա:

ՄՆԾՈՒԻ, ար. արդյոք Մնծուր լեռների անունից է (հմմտ. Գանձակում Մռաեան ազգանունը՝ Ղարաբաղի Մռա լեռան անունից): Մի անգամ գտնում եմ հիշատակված՝ Ձեռ. Վենետ. Ա. 658, անհայտ թվականով:

ՄՆՈՆ, ար. ծագումն ինձ անհայտ. մի անգամ գտնում եմ հիշատակված Նորավանքի անթվական մի արձանագրության

մեջ. «ՁՄնոն ազաշխարազս յիշեցէք» (Ախտական 199).—Տես և Մնճոմիկ:

†ՄՇԱԿ, ար. < հյ. մշակ «երկրագործ» բառից, հիշա ինչպես նաև. Կեորք, որ տես:

— Մշակ, ազգական Արամ նահապետի, որ կարգեց նրան կաղնուպեա (կուսակալ) նորանուան Կապադովկիայի (աշխարհի 3179 թ. ըստ Չամչ. Ա. 74): Մշակ կուսակալը շինեց այնտեղ իր անունով Մշակ քաղաքը, որ ապա ազավաղվելով կոչվեց Մաժաֆ: Սա է Կեսարիա, այժմ տեկ. Qayseri.—Պոր. Ա. ժգ. Սասն. 18. Սամ. անեց. 43. Մին. համդ. 6.—սեռ. Մշակայ՝ Մի. անեց. գ: (Ըստ Փիլոսոփայի և Կոստ. Պերփեռուսէն՝ Կապադովկիայի առաջին իշխանը կոչվում էր Մաոսֆ կամ Մոշոֆ. տես Չամչ. Ա. էջ 176):

†ՄՈԳՊԱՇՏԷ, ար. < հյ. մոգ և պաշտել բառերից, իբր «ծառայող մոգերի» (տես սակը):

— Մոգպաշտե, մտերիմ Արտաշէս Բ-ի (88—129 թ), աշակերտ մոգի ուրումն երազանալի, որ յայն սակս և Մոգպաշտե անուն կարգային: Արտաշէսը նշանակեց նրան Բագարանի քերձապետ՝ փոխանակ Երուզակի.—Պոր. Բ. իբ:

ՄՈԹԻԿԱՆ, ար. (հմմտ. Մոսկեան գաղափար անունը). ունինք միայն՝

— Մոթիկեան, եղբայր Տաշուրակ իշխանի. միասին բաշխել են Գասեոյզատս գյուղի հարկերը 1288 թ.—Սմբատեանց, Գեղարք. 310:

ՄՈՂՈՇԻԿ, ար. արդյոք հյ. մոլոշ «փրփերգ» բույսի անունից է. մի անգամ ունինք՝

— Մալուշիկ սարկավագ, Տերիկցի, թուրք կոկոզ. հիշված է 1561 թ.—Քորոս աղբ. Ա. 229:

*ՄՈԿԱԹԼ, ար. < արաբ. موكه Mukātil անունից (տես Կամուս Գ. 323), որ ծագում է աս- qatil «ապանել. 2. խորհուրդով լինել» արմատից:

— 1. Մոկաթլ Վանանդացի, նահատակվեց Բուզա սոտիկանի ձեռքով Պարասուում (թ զար).—Ասոզ. Բ. բ.—Մոկաթլ՝ Արձբ. Գ. ժա:

— 2. Մոկաթլ, եղբայր Գրիգոր Մազիկի (Ձ 135), որ Անուում ունեցած իր դանձազին կրպակները նվիրեց Բագրատյանին, 1043 թ.—Արձ. Շիրակ 114:

*ՄՈՂԱՄ, ար. < արար. 𐎠𐎡𐎣 maqām բառից, որ նշանակում է «տեղ, գիծք, բարձր աստիճան, սրբի գերեզման, ինչպես և երգի եղանակ»։ վերջին իմաստով Պուստայ առժիկ բարբառում սովոր է մախամ, որ և Երևանի ու Տփլիսի բարբառով փոխառված է։ Իրբև անձնանուն գործածված եմ գտնում մի անգամ 1648 թ. (Ձեռ. Սեբ. = ՀԱ 1925, 378)։—Տես և Մալամ։

†ՄՈՄԵՂԷՆ, ար. < էյ. մամեղեմ «մոմից շինած» բառից. հմմտ. նաև Մոմիկ։ Մի անգամ գտնում եմ հիշատակված ժԾ գաբուսի։ — Մոմեղեմ, հայր Թաթարէկի, որ Նարեկ գյուղում, Իգիտ կամ Պսակ կրոնավորին գրել ավելից մի Աւետարանը, 1430 թ. — Նուարթ 61 = Ձեռ. Վասպ. 325։

†ՄՈՄԻԿ, ար. < էյ. մոմ բառի փոխաբանությունից. հմմտ. նաև Մոմեղեմ անունը։ Հիշատակված է ժԳ—ժԴ գաբուսի։

— 1. Մոմիկ, ծագող, հիշված է Կրիկիայում, 1363 թ. — Տաշեան, Ցուց. 1039։

— 2. Մոմիկ սարկավագ, գրիչ, նկարիչ և քանդակագործ. Վայոց ձորի Նորավանքում օրինակեց Աւետարանը՝ 1392 թ. — Շուգակաթ 207։

— 3. Մոմիկ, նկարիչ. ծագից Ստեփաննոս եպիսկոպոս Օրբելյանի գրել աված Աւետարանը՝ 1302 թ. — Սմբատեանց՝ Երնջակ 233։

— 4. Մոմիկ վարդապետ, քանդակիչ է Նորավանքի ժամատան մի խիստ գեղեցիկ խաչքարը, 1308 թ. և Արփա գյուղի եկեղեցու շինության արձանագրությունը 1321 թ. — Միսական 183, 195, Կ. Ղաֆազարեան, Ավանի երկրչվյան ծածկագիր արձանագրությունը, էջ 12 ծան. ուր հեղինակը միեւնույն անձն է համարում Մոմիկ Ք 2—4 և ասում է թե Վարդապետ այստեղ չի նշանակում վարդապետ, այլ «վարդապետ»։ — «Մոմիկ վարդապետ... երկար առերիններ աշխատել է Նորավանքում, Արփայում և այլուր և թողել է մի քանի շատ գեղեցիկ խաչքարեր և մուսթի հակատի սրբոց պատկերներ»։

ՄՈՆԴԻ, ար. ծագումն անհայտ. վերջին ստացող մի հին Աւետարանի. թիֆլ անհայտ, բայց 1422 թվից ուշ (Ձեռ. Վասպ. էջ 350)։

*ՄՈՆՈՄԱԽ, ար. < հուն. μονομάχος «մեկամարտիկ» բառից, որ հասանգիին ժ կայսեր (1042—54 թ) արժան է։ Մեր մեջ մի անգամ միայն ունինք հիշատակված՝

— Մալուսմախ գրիչ. օրինակել է Իգնատիոս վարդապետի

«Քեկնութիւն Ղուկասու» գործը. Երզնկա 1223 թ. — Անկ. գիրք Նոր կտ. էջ 68։

ՄՈՆՈՆԻԿ, ար և Մոմոնիկ. հասուն անուն չէ, այլ վերագր. այսպես ունինք Գրիգոր վարդապետ (Ք 230) Մոմոնիկ, անգամ Չաքարէ սպասարարի գումարած եկեղեցական ժողովի «1268 թ. հիշված է նաև պարզապես «Մոմոնիկ վարդապետ» ևևով Միթթար Գոշի և Տուրքեկի հետ, ՈԿԵ = 1216 թ. — Օրբ. ժ. 23։ — Սրա կրճատ ևն է Մոնո, որ տես։

*ՄՈՆՍՈՐ, ար. եվրոպական տառագարձությամբ գրված է մեկ Monsor, մեկ Mansor. վերջին ևևով անհերով կարելի է գնել < արար. 𐎠𐎡𐎣 Mansūr անունից՝ որ բուն նշանակում է «աստվածազոր, հաղթական»։ Մի անգամ գտնում եմ հիշած սակված՝

— Մոնսոր Այասցի, արքունի ճորտ և գործակալ. գտնվում էր Կոստիկոսի նավահանգստի վաճառաբարձ մի նաւում. 7 ուրիշ հայ ընկերների հետ, որոնք են՝ Վասակ, Վահրամ, Պարսամ, Միքայէլ, Դաւիթ, Յովսէփ Աղիզ և Մուսանտ (վերջին երկուսը Այասցի եղբայրներ)։ Ջենովացի մի ծովագետ գերեց սրանց նավը (1268 թ) և դատի կանչվելով իրբև տուգանք վճարեց նույն անձերին 22, 797 բիզանդ հայկական և 7 քարտէզ (1271 թ)։ — Սիսուան 341։

ՄՈՂԱՔԻՈՍ, ար. ծագումն անհայտ. հիշված է անթվական մի արձանագրության մեջ՝ իր Մարտիրոս, Իգնատիոս և Գրիգոր եղբայրների հետ, իրբև նվիրատու Գոշավանքին. — Ազգագր. հանգ. ժ, 21։

*ՄՈՌՁԵԿ, ար. < 𐎠𐎡𐎣 mōrčāk «մորչունիկ» բառից, որ 𐎠𐎡 mōr «մորչուն» բառի նվազականն է. հմմտ. էյ. Մրչիւնիկ։ Մի անգամ հիշված եմ գտնում 1655 թ. — Ձեռ. Վենետ. Ա. 474։

*ՄՈՎՍԷՍ, ար. < եբր. משה Mseh անվան հուն. Μωσῆς տառագարձությունից։ Մյուս լեզուներում ունինք մանգ. Mēšā, արար. 𐎠𐎡𐎣 Mūsa, ասոր. ܡܘܨܐ Mūšē, լատ. Moses, գերմ. Mose, ֆրանս. Moïse, քուս. Моїсеѣ ևն։ Հաս Ս. Գրոց նշանակում է «ջրից հանված»։ հմմտ. Եւ անուանեաց գտնուն նորա Մովսէս «Ջրից հանված»։ հմմտ. Եւ անուանեաց գտնուն նորա Մովսէս էլ «Մովսէս ջրածին լի» (Տաթև. հարց. 409), «Մովսէս որ ջրային կամ ի ջրոյ հանեալ Թարգմանի» (Տաթև. հարց. 756)։ Հաս այս տառագարձութեան՝ արժատն է եբր. משה mōšx «զորս քաշել, հանել»։ Ուրիշներ ենթադրում են եգիպտական ծագում։ Այսպես

արդեն Յովսեփոս. «τὸ γὰρ ὄδωρ μὴ οἱ Αἰγύπτιοι καλοῦσιν, ὁσῆς δὲ τοὺς ἕξ ὄδατος σωθέντας γὰρ Ἐգիպտացίη εἰσελθὼν μὴ ἔκινε καὶ usēs գիբրայալսն ի ջրոյ»։ Jablonski և ուրիշներ դնում են խառնած «ջուր» և οὐδε (հինը wš) «ազատից»։ Ուրիշներ էլ հանում են եգիպտ. ms(w), mos(e) «երախայ» բառից, որ ընդունված չէ (Gesenius 466)։ Հայերենում հնագույն ձևն է բառիս՝ ըստ ստորականին Մուշե (տես առանձին), ըստ հունականին Մովսես և ըստ արարականին Մուսա։ Իբրև անձնանվան օրինակ հիշված է Մովսես՝ Քր. քեր. 9, Անան. քեր. 127, 135, Խոր. քեր. 167, Միս. քեր. 204, 215։ Գործածվել է մեր մեջ Ք գարից և կենդանի է այժմ էլ։ Ժողովրդական ձևերն են Մուսէս, Մուսի, Մուսիկ, Մուսիւ, Մուսէս (Հիւբը. 335)։

— 1. Մովսես Տարօնացի, առաջնորդ Գողթան (Սիւնեաց), ձեռնադրվեց Արտազի Մուշե եպիսկոպոսից? և գահ նստավ Աաբրահամի մահից հետո, երբ աթոռը մի քանի ժամանակ թափուր էր Ֆառցի (Ք գարի սկիզբը)։—Օրբ. Ե (հմմտ. Ազգապ. 54—55)։

— 2. Մովսես եպիսկոպոս, քրմի որդի էր, որին Լուսաւորիչը սովորեցրեց և դրավ եպիսկոպոս (Դ գար)։—Ազաթ. 5 845.—Արաբ. Ազաթ. 71 նույն անձին դնում է եպիսկոպոս Իբրահիմի և Դերման գաղաւթների։

— 3. Մովսես Ա. կաթողիկոս Աղուանից. հաջորդեց Սահակին (Դ գար)։—Կղկնս. Գ. իդ. Կիր. Ը. Մխ. այրիվ. 24։

— 4. Մովսես եպիսկոպոս Բասնի, ժամանակակից Խոսրով Գ թագավորի «1415 թ»։—Բուզ. 2. Ժգ.—սեռ. Մովսեսի՝ Բուզ. 2. Ժգ. Այրարատ 43։

— 5. Մովսես Ա Մանազկերացի, կաթողիկոս հայոց «456—461 թ»։ հաջորդեց Մելիտէի. երկուսն էլ Սուրմակի առնմից և պարսկասեր կուսակցութեան կողմնակից։—Փարպ. կր. Արմր. Ա. Ժա։

— 6. Մովսես քերթող, «էր գառաւոր հայրապետանոցին» Գիւտ կաթողիկոսի («461—478 թ») անգաղանութեան ժամանակ. գրել է մեղադրական թուղթ Բաղկեդոնի ժողովի դեմ և իբր աշակերտների ձեռքով ուղարկել Գոլիս։—Օրբ. հկն. դ. Ժա։—Կա «Հարցումն Յորնազի և պատասխանի Մովսէսի Հայոց քերթողի և Դաւթի փիլիսոփայի» (Ձեռ. Սեբ. — շԱ 1929, 14, Թարս աղբ. Բ. 394), ինչպես և «Մովսէսի քերթողի Ո՞վ է դա որ թագուցանէ յինէն զԽորհուրդս» (Ձեռ. Սեբ. — շԱ 1929, 350)։—Համարվում է Խորենացին։

— 7. Մովսես եպիսկոպոս, ներկայացուցիչ Հայաստանի՝

այն նեստորական ժողովի մեջ, որ տեղի ունեցավ 486 թ. (տես շԱ 1925, 538)։

— 8. Մովսես եպիսկոպոս Զարեհաւանի. ստորագրում է այն թղթին, որ Բաբելէն կաթողիկոսի («490—516 թ») նախաձեռնութեամբ հայ հոգևորականները գրեցին Գարսիստանի ուղղափառներին։—Յրբ. ի Մովսեսի՝ Գիրք թղ. Ը։

— 9. Մովսես, գրիչ (այն է քարտուղար) Սահակ պարթևի «387—438 թ»։—սեռ. Մովսէսի՝ Տաթև. հարց. 659։

— 10. Մովսես փիլիսոփոս, ուսումնական և ճշմարտարար, որ հայ աբեղաներից չարաչար հալածվեց և վերջապես սպանվեց։ Գրել է «հաւար նզովս ի վերայ զլուսարաց քահանայութեանը»։ Ժամանակակից է Վահան ժարգպանին, որ նստավ «485—505 թ»։—Փարպ. թղ. էջ 202. Ասող. Բ. Բ։

— 11. Մովսես Սիւնեցի, հուշակյալ ճշմարտարար, որի մաս ճշմել է նաև Ղազար Փարպեցին (Ծ գար)։—Փարպ. թղթ. էջ 187։

— 12. Մովսես, «որ ըստ նոցանէ և ոչ հետի ի նոցանէ (Սահակից, Մեսրոպից և Եղնիկից)՝ մեծն իմաստասիրաց և հաշակեալն ընդ տիեզերս»։—Յն. իմաստ. էջ 86. (Այս երեքը կամ չորսը կարող են նույն լինել)։

— 13. Մովսես Խորենացի, կոչված «քերթող կամ քերթագանայր»։ Ծ գարից, մահվան թիֆը անստույգ անձ, որի մեջ խառնված և միացած են զանազան Մովսէս անունով անձեր և հետին մանր մատենագիրներ։ Ըստ ավանդութեան Մովսէս Խորենացին Ծ գարից է, Տարօնի Խորենք գյուղից, Սահակի և Մեսրոպի կրտսեր աշակերտներից, եղբայր Մամբրէ վերծանողի, Համբրդել և սովորել է Բիւզանդիոնում, Աթէնքում, Գաղատիա նւււ, Սիդոնոսում, Հոմոնում և վերադարձել Հայաստան։ Կարգը վել է Բագրեանդի և Արշարունեաց եպիսկոպոս։ Իբր առասպելաբան կենսագրութիւնը, որի վերնագիրն է «Յաղագս սրբոց վարդապետացն Հայոց Մովսէսի և Դաւթի», ապված է Հնոց և նորոց, էջ 39—87։ Իբր գերեզմանը ցույց են տալիս Մշոյ Առաքելոց կամ Ղազարու վանքում (տես Հնոց և նորոց 13)։ Իբր գործերն են՝ Գառմութիւն Հայոց, Գառմութիւն պատկերի Տիրամօր, Գառմութիւն և Ներքուղեան Հսիփսիմեանց, Գիրք Գիտոյից, ձառ Վարդապետի, Շարականներ, Աշխարհացոյց (այժմ համարվում է Շիրակացու գործը), Մեկնութիւն քերականի են։ Իբր գործերի հավաքածուն է «Մատենադրութիւնք», հրատ. Վենետ. 1665։ Սրանից զուրս Մովսէսի անունով ունինք՝ 1) «Ճառ ի

մեծի ուզւոյ Տաղանակին, երանելոյն Մովսէսի Խորենացոյ սուրբ և ընարեալ վարդապետի արարեալ որ ի Կարեաթարիմ սք բերէ զսօն Վարդապետի», սոյ. Սովեբք ԺԸ, էջ 71—86.—2) «Վասն Թաղաւորաց Հայոց, զոր կարգեաց Մովս. Խորենացի» (հետին գործ), տես Տաշեան, Յուլ. 192, 350.—3) «Հարցաբանութիւն Մեկիտոսի Յունաց ընդ Մովս. Խորենացոյ» (Տաշեան, Յուլ. 709, 836).—4) «Պատմութիւն գիւտի խաչի ի ձեռն Հեղինայ» և «Պատմութիւն Ս. Նշանին, որ ի Վարագ» (Տաշեան, Յուլ. 11).—5) «Մեկնութիւն երգոյնս երկից մանկանց» (Տաշեան, Յուլ. 136).—6) «Ըժառ պատմութեան բանից ի Ս. Հոփսոսիմէ» (Հայապ. 76).—7) «Մովսէսի Խորենացոյ Բան իմաստութեան. Աստուծոյ խորհրդով և իմաստութեամբ հաստատեցաւ մարդկայինս տեսակ...» (Bodleian 233, Տաշեան՝ Յուլ. 783, Ձեռ. Վեհեա. Բ. 1122).—8) «Աղօթք Մովսէս շերթողի և պաղատանք առ տէր աստուած. Ազաչեմ զքեզ տէր, թող ինձ զմեզ իմ...» (Ձեռ. Թաւր. 85 ա և Ձեռ. Վեհեա. Բ. 1122).—9) «Ժրանելոյն Մովսէսի Խորենացոյ սուրբ և ընարեալ վարդապետի արարեալ Պատնառս վասն սուրբ մարգարէիցն. Միրով մեծաւ փոփոքիցն մարգարէքն տեսանել զԳո» (Ձեռ. Վեհեա. Բ. 1188); Խորենացուն են վերագրում նաև Կալիսթենէսի Աղեքսանդրի պատմութեան Թարգմանութիւնը:—Սոր. մատ. 281, 581. Կրկնու. Ա. Ը. Գր. սրկ. լս. 139. Կիր. 3, 16, 21, խը. Օրբ. և, ժե. Մ. մաշա. 336 ա. Սամ. անեց. 3, 10, 31, 69, 71. Մխ. այրիվ. 37, 62. Յայսմ. սեպտ. 17, նոյ. 25, փետր. 19 (այստեղ Մովսէս Խորենացին է քեռորդի Ս. Մեսրոպայ, վերակացու շինութեան Կարենոյ). Յդ. մովս. և դաւթի, էջ 39—84. Պամ. սահ. 14. Արծր. Ա. Բ. զ, ժա. Վրդ. իե, իզ, իը, Օրհն. 246. Տաթե. հարց. 637, 658. ձմ. լա. Վրդ. աշխ. 513. Վրդն. յանթ. 6 (հիշված է անունով Էմեր Թարգմանիչն և հոգէշարժ վարդապետն Մովսէս Խորենացին ասացեալ է զՄննդեան և զՅարութեան երգս շարականաց). Շար. (ըսկիբը՝ հեղինակներ շարքում). Ուխտ. Ա. ժթ, իզ, հզ. Բ. ժը. Ասոզ. Ա. ա. Մազ. թզ. է, լր. Մխ. անեց. զ, Ը, ժա, ժզ, ի. Շնորհ. վիդ. 160 (պարզապես ֆերրոյ), 931. Մեծոփ. յիշ. զ. Պամ. լմբ. 232. Մին. համզ. 2, 13. Յկ. կր. 43, 46. Առաք. լծ. սահմ. 170. Հաւաք. 6, 12. ՀԱՔԻ 2, 207. Վրդն. սդ. յոջ. (պարզապես Խորենացի). Մխմ. ապար. 33 (պարզապես ֆերրոյ), 36. Ջուզ. 17, 19, 33, 36, 37, 42, 44, 45, 218. Ջքր. սարկ. Ա. 1, Գ. 3. Նս. կթզ. էջ Ը և 3.—սեռ. Մովսէսի, Մովսէսի կամ Մովսէսի՝ Սոր. Ա. ա. Սոր. մատ. էջ

580, 585. Սոր. իմաստ. 64. Սոր. բնութ. 255. Սեր. զ (էջ 11). Շիր. քրտն. 1. Գիրք թզ. զ. Դաւ. անյ. էջ 99. Յդ. մովս. և դաւթի, էջ 39, 51, 73, 75, 81, 84. Ասոզ. Բ. ա, բ. 86. կթզ. ժզ. Արծր. Ա. ա, ժ, ժա. Մազ. թզ. ժը (սրբազանին Մովսէսի). Սուր. 76. Յայսմ. սեպտ. 17, նոյ. 25. Վրդ. իե. Պան. բրձր. 30, 31. Երզն. պան. 87, 89. Ճշ. 662. Պամ. յյա. ներս. 39. Ուսն. 299. Սամ. անեց. 44, 46, 63, 71, 73. Մխ. այրիվ. 36, 71. Օրհն. 248 (զրիչ Ս. Սահակայ). Օրբ. թ, 4ը. լմբ. սսկ. 24. Մեծոփ. 38 (քերթողահօրն). Հաւաք. 12. Յկ. կր. 9, 36, 60. Մխմ. ապար. 8, 28. Ջուզ. 8, 17, 38, 43, 59. Առաք. պամ. 40.—Մովսէսի հայոց վիպագրի՝ Սամ. անեց. 27.—բքա. ի Մովսէսի՝ Ուխտ. Ա. է, իզ, իզ, իբ. Վրդ. շնորհ. 40. Յդ. մովս. և դաւթի 84. Մխ. անեց. և. Մազ. թզ. բ, ժթ.—ի Մովսէսի՝ Մխ. անեց. ժ.—Տես նաև Վրաց ազր. Ա. 38, 41. Հայապ. 195.—Խորենացու մասին եղած գրականութիւնը չափազանց շատ է. կարեւորագոյններէց հիշենք Ջարբ. Հին զպր. 350—387, Գրգը. Քնն. պատմ. Դ. 74—104, Հայկ. աշխատ. Ֆէթթէրի 90—105, գերմանացի Gutschmidt-ի և Ֆրանսիացի Carrière-ի գործերը, իսկ ամենավերջինն է Սա. Մալխասեանի աշխարհաբար Թարգմ. Խորենացու պատմութեան, ընդարձակ ներածութեամբ, կենսագրութեամբ և բազմաթիվ ծանոթութիւններով հոխացրած (Երևան 1940), որի համառոտ ամփոփումն է իր հոդվածը՝ սովետ Սամֆանի Տեղեկ. 1940, № 1, էջ 213—9: Կարող ենք ասել որ Մալխասեանի այս աշխատութեամբ բացառվում են Խորենացուն վերաբերյալ բոլոր հարցերը:—Երկու մեծ բանակ են կազմում Խորենացու քննադատները: Առաջինը ընդունում է որ Խորենացին Ե գործի հեղինակ է, Սահակի և Մեսրոպի կրտսեր աշակերտներէց, ուրեմն ժամանակակից հարազատ անձնավորութեան, շատ կարգապատ խորհմուտ հեղինակ, որ իր ժամանակի գիտութեան համաձայն օգտվելով բազմատեսակ աղբյուրներէց, կազմել է իր Հայոց պատմութիւնը: Այս բանակի գլուխն են կանգնած հայագիտական հմտութեամբ աւելուն այնպիսի դեմքեր, ինչպիսին են Նարայր Բիւզանդացին և Տաշեանը: Երկրորդ բանակը՝ կազմում են բազմաթիվ հակաակորդներ, որոնք սկսած գերմանացի Գութշմիտից և Ֆրանսիացի անվանյալ հայագետ Կարբէրէրից մինչև վերջին հայ համալիր հարձակվում են Խորենացու վրա և նախատում են նրան զանազան անպարկեշտ անարժանեքով: Այս կարգի համառակներէց մեկն է օրինակ Դաղբաշեանը, որ Խորենացու

մասին գրել է մի աշխատութիւն, որ կոչվում է «Փ. Բիզանդացի և իւր պատմութեան խորագիտողը» (Վիեննա 1898): Այս գրքից քաղում եմ անա հետևյալ չքնադ վերագիրները Խորենացու մասին. «Չառամեալ պատմարան 4, 17, 35, 41, 44, 46. Խորենացու ցնդարանութիւնները 13, 42. մեր զառամեալ պատմարանի անբարեխղճութեան և այն ողորմելի հասկացողութեան մասին, որ նա ունի պատմութեան վերայ 17. Խորենացին այս տեսակ գեղեցիկ պատմութեանց համար ճաշակ չունի. այլ նորա ճաշակը զարգացած է միայն անակզի առաջելիների և գրականական պաշտօնատի մեջ 24. զառամեալ պատմարանի երեակայութիւնն, սուտ և հնարովի են 32. ստորութեամբ լուսեան տալով 39, 48. խորագիտութեամբ արտագրում է 39. ազէտ, բայց գիտական երեակ ցանկացող ձերունու ընդունախ բացատրութիւններից մէկն է 44. այս ձերունին որչափ խորագիտ. նայնչափ և միամիտ է. նա պարզամտութեամբ ի լուր աշխարհի պատմում է, թէ ինքն ինչ ողորմելի, թերի և ծիծաղելի հասկացողութիւն ունի պատմագրութեան մասին 47—48. Ով ձերացեալը հիւանդոտ, ճրքան մեծ ծառայութիւն պէտք է մատուցած լինէիր քո ազգին, եթէ ... ազգայ զարեբու սերունդներին չթողնէիր քո կեղծ, անշունչ և անկենդան Հայոց պատմութեան կմախքը 48. խցիկում թարգմանութեամբ զբաղուած ձերունին շատ խակ, մանկական հասկացողութիւն ունի 56. մի անմիտ և այլանդակ քաղուածք է Փաւստոսի պատմութիւնից 58. կարկատող պատմարանի ինքնաննար կեղծիքներից 60. մի կեղծիք, որ մեր ձերունու անուանը յաւիտենական նախատինք է բերում 80. հէքեաթներ որ Խորենացին ագիտաբար շարագրում է 87. մեր պատմարանի կեղծիքն եւ խորագիտութիւնը 88. ստախօս պատմագիրը 92. որքան ազէտ է մեր ձերունի պատմագիրն 95. նոյն իսկ արտագրելու մէջ այնքան անփոյթ է 98. ծառայամիտ և անբարեխիղճ պատմագիր 126. որքան զգուելի է մեր ձերունի պատմագրի վարժուցը 127. Խորենացին այն տկարամիտ մարդկանց նախահայրն է 133. ճրքան կեղծիքներ, ճրքան անբարեխղճութիւն է թոյլ տալիս իրեն Խորենացին 143. անմիտ թուական խողեր, որոնք միայն պատմագրի խորին ագիտութիւնն են ցոյց տալիս 144. ուղղակի մարդ զարմանում է այս ազէտ պատմագրի յանդուգն խողերի վրայ 145. պատուէրով պատմութիւն յերիւրող վարձկան հեղինակ 150. Խորենացին գոզացել և յարմարեցրել է երեակայական Արա գեղեցիկ գիակի

վերայ 169. Բագրատունեաց տան սարկամիա պատմագիրը 171:—Հակառակորդների պարագլուխներն են նախ Խալաթեանը, երկրորդ՝ Մանանդեանը և երրորդ՝ Ակինեանը: Խալաթեանը գրեց ուսերեն երկու հատոր (Армянский эпос և Армянские Аршакиды), որոնց մեջ հեղինակը քննադատութիւնը հասցրելու է ուղղակի մանկամտութիւն: Առաջին աշխատութեան մեջ նա ուրանում է նույն իսկ Գողթան կրգերի և հին առասպելների գոյութիւնը և Խորենացու պատմածները մի բառ ալից, մի բառ ձախից՝ անջատ անջատ Ս. Գրքից կամ մի այլ տեղից զոգացած է համարում: Երկրորդում, նա Խորենացուն իբրև ազբյուր է դնում նույն իսկ այնպիսի գրքեր, որոնք հենց իրենք Խորենացուց են քաղված: Այսպեսով չի ճնում բառ, որ Խորենացունը լինի Այս ծայրահեղութիւնը զղվեցնում է ընթերցողին և այլ ևս ոչ մի հավատ չի թողնում նրա մեջ հեղինակի ասածների հանդեպ: Խալաթեանին պատասխանեց Մ. Արեղեան, «Հայ ժողովրդական առասպելները» (Վաղարշապատ 1901) իր ընդարձակ ուսումնասիրութեամբ, որի մեջ շատ հաջող կիրառով ցոյց տվավ ու նույն իսկ ծագրի ենթարկեց Խալաթեանի մանկամտութիւնը:—Մանանդեանը հրատարակեց մի աշխատութիւն, որի վերնագիրն է «Խորենացու առեղծվածի լուծումը» (Երևան 1934): Եթե ուրիշ քննադատներ խոսում էին Խորենացու Պատմութեան ժամանակի մասին և անորոշաբար դնում էին է—թ դար, առանց հաստատուն պատճառարանութեան, այս գրքում Մանանդեանը ճիշտ որոշում է իր դիրքը՝ դնելով թ դար և տալիս է դրա համար հետևյալ պատճառարանութիւնները: 1) Աշխարհացոյցը Մովսէս Խորենացու գործն է և գրված է թ դարում: 2) Ըստ այսմ Հայոց պատմութիւնն էլ այս ժամանակից է: 3) Խորենացին Չաքարիա կաթուղիկոսի հետ միասին գրել է «Ի փոխումն Աստուածամօրն և պատկերի նորին» ճառը, որ գտնվում է Երուսաղէմի մատենադարանի № 413 ձեռագրում: Կա միայն մի հատ Չաքարիա կաթուղիկոս այդ շրջանից և դա է Չաքարիա Ա Չաքեցին, որ նստել է 855—876 թ. (Չաքարիա Բ Վաղարշապատցի կաթուղիկոսը նստել է 1515—1520 թ.): Բնականաբար նրա ժամանակակից Մովսէսն էլ, որ է Խորենացին, պիտի լինի թ դարից: Մանանդեանը իր աշխատութեան մեջ վարվում է շատ «զգոյշ». օրինակ՝ գրքի բուն մասում, որ կրում է նույնպես «Խորենացու առեղծվածի լուծումը» խորագիրը և բռնում է գրքի 117—176 էջերը, գտնում ենք հետևյալ զգուշա-

վոր ձևերը. «հավանական է (158, 171), իմ կարծիքով (160, 176), կարծում եմ (164, 176), ենթադրել էինք (157), ես համարում եմ (169), կարող է թերևս գտնվել (164), դժվար չէ նաև եզրակացնել (167), կարող են վերաբերվել (133), այդ երևում է ըստ իս (140), կարևոր ենթադրութիւն (143), վիճելի է թվում ինձ (161), կարևոր են թվում ինձ (162), կարելի է ըստ իս կռահել (151), միանգամայն հավանական է (157). միանգամայն հետաքաշող է և հավանական (151), այս ենթադրութիւնը հավանական է (138), հավանական մի ապացույց է (140), հավանական կոմպաններ են (154), ավելի քան հավանական է (134, 161), ավելի քան հավանական է ըստ իս (157), ավելի քան հավանական է թվում ինձ (140), կարող էր թերևս հանդուրժելի համարվել (175), անհաւանական չի լինի ենթադրել (137), չեն կարող ըստ իս համարվել ընդունելի (173), չի կարող ըստ իս համարվել հավանական (126), միանգամայն անհավանական է ըստ իս (160), կարող են թվալ վիճելի կռահումներ (123), հավանական են (162, 171), այնու ամենայնիվ հավանական կարելի է համարել (167), կարող ենք նաև ենթադրել (167), թվում է հավանական (153), դժվար է շինովի և անհիշե համարել (151), միանգամայն պարզ է ու ավելի քան հավանական (168), եթե ճիշտ են (172)»: Այս բոլորից դուրս ունինք փոքրիկ է, կարող է լինել ևն (6 անգամ), ըստ երևույթին (6 անգամ), ինձ (մեզ) թվում է (8 անգամ), հավանօրին (14 անգամ) և ըստ իս (16 անգամ): Բայց չնայած այս հարյուրի մոտ թեականներին, արդյունքը ուղղակի դրված է «ճիշտ», որ Խորենացին Թղթի կեսից հետո ապրած հեղինակ է:—Մանանդեանի այս գործի քննադատության են նվիրված երկու գիրք. նախ Ստ. Մալխասեանցի «Խորենացու առեղծվածի շուրջը» (Երևան 1940) և երկրորդ՝ Աշ. Աբրահամյանի «Խորենացուն վերագրվող Աշխարհացոյցի հեղինակի հարցի շուրջը» (տպ. Երևան 1940): Երկու անգամ ուշադիր կերպով կարդացի այս երկրորդ գործը և որպիսի հիացմունք ունեցա հեղինակի աշխատանքի զուտ գիտական մեթոդի վրա: Պարտելով մեր Մատենադարանը, հեղինակը գտել է «Աշխարհացոյցի» 36 ձեռագիր: Սրանցից ութը գրված են ժՔ — ժՁ դարերում, Ֆեայցալ 28 հատը 1600 թվից մինչև 1724 թ. Հին ձեռագրերը վերնագրում Խորենացու անունը չունին: Առաջին անգամ 1600 թվին վերնագրում կարգում ենք «Մովսէսի Խորենացւոյն» և այս անունը այնուհետև սովորական է դառնում:

Թեև այս անունը կարգում ենք նաև ժԴ դարում գրված մի ձեռագրի վերնագրում, բայց այդ անունը ավելացրած է 19-րդ դարում: Սա նշանակում է որ Աշխարհացոյցը Խորենացուն վերագրելու միտքը 1600 թվից է սկսում: Աշխարհացոյցի նախնական վերնագիրն է եղել «Երկրաչափ», որի հետքերը երևում են դեռ հնագույն ձեռագրերի վրա: Ե՞րբ է գրվել այս Երկրաչափը (= Աշխարհացոյցը): Մի տեղ հեղինակը հիշում է Կոստանդինոս Անտիոքացու «Քրիստոնէական տեղագրութիւն» երկը, որից քաղվածքներ է արել: Այս հեղինակը Չ դարից է: Աշխարհացոյցում Աբարիայի մասին խոսելիս այնպես է նկարագրում հեղինակը, որ դեռ Աբարենը մի միութիւն չեն կազմած, հանգիստ բնակչւում են երեք տարբեր Աբարիայում (Ապառատ Աբարիա, Անտպատ Աբարիա, Երջանիկ Աբարիա) և դեռ աշխարհակալութեան չեն դուրս եկած: Ուրեմն և Աշխարհացոյցը գրված է այդ թվականից առաջ, այն է է դար: Այն բոլոր հիշատակութեանները, որոնք մեջ են բերված քննադատների և մանավանդ Մանանդեանի կողմից՝ ցույց առնու համար թե Աշխարհացոյցը գրված է Աբարենի արշավանքից հետո (ինչ. Բասրա, Կուֆա կամ Ակոզա, Մուժղ = Մուսուլ ևն) չեն գտնվում Աշխարհացոյցի հին օրինակներում: Ինչպես Աշ. Աբրահամեանը ցույց է առնում, Աշխարհացոյցը իբրև առձեռն գիրք շարունակ փոփոխության, հավելման ու հապավման է ենթարկվել և այդ բոլորը պարզվում է հնագույն ձեռագրերի համեմատությամբ: (Փակագծի մեջ տեղ որ մաղապ, դիւնադիւնապ, ախուսա բառերը զուտ արաբ. مال مالāb, دهن العنا duhn-ul-hinnā, اخكونا axkūna ձևերից են (առա. Արմ. բառ.) և նրանց ներմուծումը անհրաժեշտ է բացատրել պատշաճ ձևով): Ո՞վ է այն անձը է դարից, որին կարելի լինի վերագրել այսպիսի աշխարհագրութիւն, եթե ոչ Երբակացին: Բայց Աշ. Աբրահամեանը այս բանը ճշտում և հաստատում է նաև այլ ձևով: Նա քննում է մի կողմից լեզվական այն ձևերը և մյուս կողմից գիտական այն գաղափարները, որոնք ընդհանուր են Աշխարհացոյցին և Երբակացու անունով հայտնի մյուս գործերին: Նույն իսկ Աշ. Աբրահամեանը Գր. Մագիստրոսի թըղթերի մեջ (էջ 8) գտնում է երկար մի հատված, որի մեջ հիշված է Անանիա Երբակացու անունով «Երկրաչափութիւնը»: Այսպեսով ջնջվեցին Մանանդյանի առաջին երկու հիմունքները: Երբորդ պատճառաբանութիւնը շատ ավելի հեշտ եղավ հերքել: Աշ. Աբրահամեանը գտնում է մեր Մատենադարանում Մովսէս

Թորենացու և Չաքարիա կաթողիկոսի աշխատակցութեամբ գրված Աստուածածամօր պատկերի պատմութիւնը: Դուրս է գալիս որ այդ երկու անձինք, իրարից դարերով անջատ, գրել են նույնանուն մի մի երկ, և ինչ որ գրիչ ուշ ժամանակ այս երկուսի գործերը առանձին առանձին և հատված հատված առընթերագրել է, ամեն մեկի մաս էլ նշանակելով Մաս. (=Մովսէս) և Ջք. (Չաքարիա): Կորով ուրեմն այս երրորդ բացառիկ փաստն էլ և թ գարի ենթադրութիւնը հալվեց: Աշ. Արարհամեանը ցույց է տալիս նաև, որ «Անանուն» կոչված ժամանակագրութիւնը, որ նույնպես պատկանում է Շիրակացու գրչին, ունի մի հատված «Մովսէսի Թորենացույ և Անդրէասի» վերնագրով և իրոք արտագրված է Թորենացու Պատմութիւնից: Բացի սրանից Շիրակացու «Ջքն է ամիսն» գրվածքում, որ դեռ անտիպ է, կա 6 տող մի հատված Հայկի մասին, որ նույնպես Թորենացուց է քաղված:—Կա մի կարևոր կետ, որ Թորենացու սյ կողմնակիցները և սյ էլ հակառակորդները ի նկատի չեն ունենում: Ենթադրենք Թորենացուն տարինք Ը կամ Թ դար, ովքեր պիտի լինին այն երկու նշանավոր հայրերը, որոնք պիտի փոխանակեն Սահակին ու Մեսրոպին: Մանանդեանը գրել է իր գրքում (էջ 136) «հավանորեն Ովայեցի Հովհաննէս Ե կաթողիկոսը»: Որքան տասնակից արդոք հեղինակը և որքան դիմադրեց նրա գրիչը այս անունը գրելու համար: Մի ողորմելի ընչնութիւն, որ իր 22 տարվա կաթողիկոսութեան ընթացքում ուրիշ ոչինչ չի արել, եթե ոչ Բուզայի արշավանքների ժամանակ աստանազական թափառել և վերջն էլ մեռել է: Ա՞յս է Ս. Գրքի հոյակապ թարգմանիչ Սահակին և հայ գրականութեան հիմնադիր Մեսրոպին փոխանակողը...: Թորենացին պատմում է թե ճամբորդեց Եղեսիա, մի քիչ աշխատեց դիվանում, ապա գնաց Երուսաղէմ Ս. գերեզմանը համբուրելու և «մնալ վայրկեան ի պաղեստինացուց հրահանգս»: Ե դարում, այո, Եղեսիան հռչակավոր ուսումնական կենտրոն էր, մեծ գրադարան ուներ, ամեն կողմից աշակերտներ էին գնում այնտեղ ուսանելու, թարգմանելու և գրելու: Երբ Եղեսիայի Ասորիները չընդունեցին քաղկեդոնական դավանանքը (451 թ), Ձենոն կայսեր հրամանով Եղեսիայի դպրոցը փակվեց և նրա վերջին ուսուցիչը՝ Ներսէս նեստորական փախաւ Մծքին (489 թ): Իսկ Արաբների արշավանքից հետո ի՞նչ մնաց Եղեսիայից. նա դարձավ մի ողորմելի Ուաֆա, շարունակ ենթակա հույներին և արաբների ավերումների:

րին: Երուսաղէմից Թորենացին անցավ Եգիպտոս և Աղեքսանդրիա: Ե դարում նա կարող էր պատմել և ասել. «Այլ ևս չի նստում Պղոսենիոսը իր հինգ գազաթով, այլ Մարկոս ավետարանիչը: Չկան վիշապներ զերեզմաններ, այլ նահատակներ մատուռներ: Չկան Տուրի ամսվա հեթանոսական տոները, այլ Քրիստոսի հայտնութեան տոնը: Ձեն զոհում Սարապիսին, այլ Քրիստոսն են պատարազում: Պատգամ չեն հարցնում Պրոգէիադից, այլ Նոր Պատոնի ուսմունքն են սովորում: Ես էլ նրան աշակերտեցի և գուցէ անարժան էի, բայց բավական բան սովորեցի»: Այս բոլորը հնարավոր էր ասել Ե դարում, երբ անասնադատութիւնից քրիստոնեութեան նոր էր դարձել Եգիպտոսը: Երբ Ալեքսանդրիայում կանգուն էր հոյակապ գրադարանը, երբ նոր Պատոնը իր վարդապետութիւնն էր շարունակում...: Պաղոմէոսն էր հիմնել Ալեքսանդրիայի թանգարանն ու գրադարանը, որ ուներ 700,000 գիրք: Արիստից հետո Հոսոդոնը եղավ Ալեքսանդրիայի դպրոցի վերջին ուսուցիչը, որից հետո դպրոցը փակվեց: Նոր-Պատոնական դպրոցը փակեց Յուստինիանոսը 529 թվին և նրա վերջին ներկայացուցիչները փախան Գարուստան: Արաբները եկան է դարում. Օմարը խլեց Եգիպտոսը Հերակլ կայսեր ձեռքից (640 թ), Ալեքսանդրիան գրավեցին 641 թվին և գրադարանի մնացորդները ջնջեցին: Ալեքսանդրիայի փոխարեն շինեցին մի նոր մայրաքաղաք Fostat անունով, որ հին Կահիրէն է (է դար): Ուրեմն թ դարում, երբ վաղուց Արաբները եկել, Ալեքսանդրիայի գրադարանը ոչնչացրել, քրիստոնեութիւնը վտարել և Իսլամի դավանանքն էին տարածում, կարելի էր այսպիսի հիշողութիւններ անել: Ե դարում կարող էր Թորենացին գնալ Եգիպտոս, Նոր Պատոնին աշակերտ դառնալու, իսկ թ դարում ինչու էր գնում, շուրջն ուսանում: Եգիպտոսից Թորենացին Հոռմ է գնում, Սլլադայից Ատաիկէ և Աթէնքի վրայով Բիւզանդիոն: Բիւզանդիոն... Ե դարում կարելի էր դեռ հիշատակել այս անունը. բայց թ դարում է դարում ապրող Սեբէոսը իր պատմութեան մեջ միայն 6 անգամ է հիշում այս անունը, իսկ Կոստանդնուպոլիսը 17 անգամ (չհաշվելով զլիակարգութեան մեջ հիշվածները): Թ դարում ի՞նչ Բիւզանդիոն. մոռացված էր արգեն. այդ անունը: Եթե Թորենացուն տանեք գնեք թ դար, ինչպէս պիտի տնջվորենք նրա բերնի մեջ Պոլիկրատէս, Եւագրոս, Կամպրոս, Ուղիւղ քուրմ Հանույ և այլ նման անուններ, սրտեք իողագ

անձանք էին այն դարում: Դեռ վերջերս ինքը Մանանդեանը Գառնիի նորագույնում հունարեն արձանագրութեան մեջ այնպիսի հին գաղտնիքներ երևան հանեց, որոնք ծանոթ են Թորենացուն, բայց անհնարին էր որ ծանոթ լինեին նրան, եթե թ գարից լիներ:—Այժմ պետք է խոսել երրորդ հակաակորդ Ակինեանի մասին: Նշանավոր է Ակինեանը իր բազմապիսի բանասիրական գործերով, որոնք մեծ թիվ են կազմում: Չկա այժմ «Հանդէս ամսօրեայի» մի համար, որ նրա մի կամ մի քանի հոդվածը չպարունակի: Կան նույն իսկ համարներ, որ ամբողջապես ինքն է գրազել: Այս բազմաբեղուն բազմավաստակ գիտնականը սակայն մի քանի տարի է, որ մոռացել է թե «ճանապարհ զարքունի գնասցուք, ոչ խոտորեսցուք յաջ կամ յահեակ»: Վկա ինձ Եղիշէի ուսումնասիրութեանը: Եղիշէի պատմութեանը մի անձան գոհար է մեր գրականութեան մեջ. կամ մարդ որ չկարգա, չհուզվի և չարտասպի այս չքնաղ գրքի պատմութեամբ: Աշխարհում քանի՞ գրականութեան կա, որ նման երկ արտագրած լինի: Բայց սակայն ինչ լուսանքներ չթափեց Ակինեանը նրա գլխին: Եղիշէի նման դատափետեց նաև Թորենացուն, որի Հայոց պատմութեանը բերով Ղևոնդ Երեցին ընծայեց՝ իր «Ղևոնդ երեց և Մովսէս Թորենացի» աշխատութեան մեջ (տպ. Վիեննա 1930): Ինչպէս կարելի է այս խոհուկ գրչակին—որ այնքան անշնորհք է—որ իր գրքի սկիզբը մի առաջաբան էլ չի կարողացել գնել, ոչ էլ վերջում գոնե մի քանի տող վերջաբան,— այն մեծահանճար բազմահմուտ հեղինակի հետ հավասարել: Եվ որքան խեղճ են մե՛ջ բերված պատճառաբանութեանները: Ինչ որ երկրում երկրաշարժ է եղել, կամ հեղեղ է պատահել, կամ գիտավոր է երևացել, Հայաստանում էլ նման բան է պատահել... ունայն խոսքեր որոնք մարդ ամաչում է Ակինեանին վերադրել: Կձ տարի, որ նման աղետներ պատահած չլինին Հայաստանում կամ հարևան մի երկրում: Կարելի՞ բան է այս սովորական երեվոյթները ժամանակագրական կովան դարձնել հեղինակի թվականը որոշելու պատասխանատու և ծանրակշիռ գործում: Ավելի զվարճալի է այն փաստարկումը, որով Ղևոնդ և Թորենացի դառնում են նույն և նման գաղափարների տեր մարդիկ: Այսպես Ղևոնդը կարծում է թե ձմեռը ջուրը սառչում է. բոլորովին նույն կարծիքն ունի նաև Թորենացին: Սրանից հետևում է թե երկուսը միևնույն անձինքն են: Թեև դեռ հաստատված չէ թե ձր աստիճանին սառչում է այդ ջուրը, բայց բավական է որ սառ-

չում է: Այսքան ուժեղ ազդեցություն հետո այլ ես կարելի է չհնարենեղ երկու հեղինակների նույնութեանը: «Մովսէս Գառնի, բազում գորութիւնք զքեզ ի մարութիւն գարձուցանեն»:—Հակաակ այս բոլոր խճճանքների Թորենացին է և Թուռ է իբրև մեր հին մատենագրութեան բարձրակարգա կոթողը: Նա մեծ է նրանով, որ առաջին անգամ հղացավ Հայոց ազգը իբրև մի մութեան և մի ամբողջութեան ըմբռնելու միտքը և այս միտքը իրականութեան դարձնելու համար ստեղծեց ոչնչից Հայոց անգայ պատմութեանը: Իրանից առաջ եղող մեր բոլոր պատմիչները ժամանակակից մի շրջանի մասնավոր պատմիչն են եղել: Հայոց ազգը իր ծագման օրից մինչև իր ժամանակը ներկայացրելու ծանր և պատասխանատու գործը Թորենացին իր վրա վերցրեց: Եվ ինչ ունեի իր ձեռքին այս խոշոր գործը հաջողութեամբ կատարելու համար: Աննշան ու թափթփուք ստեղծելութեաններ այս ու այն տեղ ցիրուցան: Նա հավաքեց ու կապակցեց այս բոլոր փշրանքները: Ճիրդուսիրից 500 տարի առաջ նա գաղափարն ունեցավ օգտագործելու հայ ժողովրդի մեջ պատմըվող առասպելները: Նա լավ ծանոթ էր ինչպես հույն, նույնպես և Պարսից առասպելներին: Հույն առասպելների մեջ նա տեսնում էր պատմական դեպքերը վարագործված. իսկ Պարսից առասպելները համարում էր «փոճուկ և անճանի», զուրկ պատմական ճշմարտութեանից: Այս տեսակետով մոտենալով նաև հայոց առասպելներին, քաղեց նրանցից ինչ որ ճշմարիտ էր համարում և հյուսեց իր պատմութեանը: Այն ժամանակ երբ գրում էր Թորենացին, ամբողջ քրիստոնեյա աշխարհի մաքի վրա թագավորում էր Հրեից Ս. Գրքը, մարդկութեան սկիզբը կազմած էր Ադամի, Նոյի, ջրհեղեղի և աշտարակաշինութեան առասպելների հետ: Անհնարին էր ուրիշ բան մտածել և եթե մեկը մտածէր էլ՝ սուտ կհամարվեր: Թորենացին էլ երբ գտավ Հայկի առասպելը ժողովրդի մեջ, կապեց Նոյի և աշտարակի հետ և ձևապարզեց Հայոց պատմութեան սկիզբը: Իր ստեղծած ազգաբանութեան վրա կազմվեց ժ դարում Աղուանից պատմութեանը Մովսէս Կաղանկայտուցու ձեռքով, որ նույն իսկ Աղուանք անունը հայոց ազգի բառից է հանում Թորենացուց աննելով (Թոր. Ա. ք > Կղկնտ. Ա. դ): ԺՅ? դարում վրաց պատմիչ Ջուանշէրն էլ կազմեց վրաց պատմութեանը Թորենացու՝ ձեռով և օրինակով: Նա ընդունեց մեր պատմահոր կազմած ազգաբանութեանը: Ինչպես հայտնի է ըստ Ս. Գրքի Նոյի որդիների շարքն է՝ Յաբեթ,

Գամեր, Քորզոմ (Մն. Ժ. 2). Իսկ Խորենացին (Ա. Ե) Գամերի և Քորզոմի միջև գնում է Քիրաս, որ ըստ Ա. Գրքի Գամերի եղբայրն է։ Այսպեսով Հայկը լինում է նախ վեցերորդ սերունդը։ Զուանչէրը ճիշտ նույն անով Հայկին գնում է Քիրասի թոռ և Յարեթի թոռան թոռ։ Իր պատմութեան առաջին գլուխը, որի գեղեցիկ նպատակն է ցույց առնել Կովկասեան բոլոր ժողովուրդների կարայրակցութունը, այսպես է սկսում նա. «Յիշատակ որասցուք այսմ, զի Հայոց և Վրաց և Ռուսաց (= Աղվանք) և Մովկանաց և Հերանաց և Լեկաց և Կովկասեաց և Եգեբաց՝ հայր մի էր սոցա, Քորզոմ կոչեցեալ, որդի Քիրասայ, որդւոյ Գամերայ, որդւոյ Յարեթի, որդւոյ Նոյի...»։ Աշտարակից հետո Քորզոմը գալիս բնակվում է «ի մէջ լեռանց Մասեաց և Արագածուն»։ սեննում է ութը որդի. «առաջինն Հայկն, երկրորդն Քարթլոս, երրորդն Բարզաս, չորրորդն Մովկան, հինգերորդն Լեկան, վեցերորդն Հերոս, հոթներորդն Կովկաս, ութերորդն Եգբէս։ Եւ Հայկն առաւել էր սեւով և քաջութեամբ, որ չնզկ նման նմա ի վերայ երկրի, ոչ յառաջ՝ քան զլրհեղեղն և ոչ յետոյ՝ մինչև ցայսօր ժամանակի։ Սոցա բաժանեաց Քորզոմ զաշխարհն իւր. եւ զկէսն Հայկին, և զկէսն Եթանց որդւոցն՝ ըստ արժեւոյ նոցա»։ Հետևում է ամեն մեկին տված երկրի սահմանները (Պատմ. վր. էջ 7—9)։ Այսպեսով Կովկասեան երեք մեծ ազգերի պատմութեան սկիզբը կազմում է Խորենացու ձևակերպած Հայկի առասպելի հետ։ 1300 տարի իշխեց Խորենացու հնարած պատմութեանը հայոց գլխին. նրանից դուրս պատմութիւնն չէինք ճանաչում։ Խորենացին եթե ոչ աշխարհի, զոնե հայ ազգի և ամբողջ Արեւելքի առաջին ազգագրագետն է։ 1300 տարի պետք է անցնէր Խորենացու վրայից, մինչև երևան կգային եգիպտական մեհենագրերը, Ասուրական, Պարսկական, Թալիյան և Հաթիյան բնագրերը, կհարգացվին ու կթարգմանվին նրանք, կհնարվէր լեզվաբանութիւնը և այսպեսով երևան կգար մի կողմից հին աշխարհի իրական պատմութիւնը և մյուս կողմից կարողվէր ազգերի ու ժողովուրդների ցնդակցական կապը։ Մինչև այդ, գիտնականները ստիպված էին, նույն իսկ հակառակ իրենց կամքին, կրկնել այն առասպելախառն պատմութիւնները, որ տվել են մեզ Արեւելեանը, Հերոդոտը կամ Եւսեբիոս Կեսարացին։ Այնու ամենայնիվ Խորենացին լավ է գնահատում առասպելը պատմութիւնից. և այս վերջինի անբաժան մասն է համարում ժամանակագրութիւնը։ «Մ'չ է պատմութիւն ճշտարիտ

առանց ժամանակագրութեան» ասում է նա (Բ. ձր)։ Ըստ այսմ նա աշխատում է ճշտել ամեն մի թագավորի տարիներն ու ժամանակը։ Փոքր չէ թե իր աղբյուրները սխալ կամ իր դատողութիւնները անճիշտ լինին։ Կարևորը սկզբունքն է։ Խորենացին գիտե քննադատութեամբ վերաբերվել իր աղբյուրներին. մերժում է այս և ընդունում է այն՝ համաձայն իր դատողութեան։ Նա առաջդիմական է. հասկանում է կուլտուրայի արժեքը և դրա համար էլ թողնում է ասիական հայեցակետը և դեպի հույներն է դառնում, որոնց «գիտութեան մայր և դայեակ» է կոչում։ Նա հելլենասեր է, ուրիշ խոսքով նվուրակաւ արևմտյան կուլտուրայի մեծ քարոզիչն է հայոց մեջ։ Նա գիտե որ հայը փոքր ազգ է, շատ անգամ կոր աղբրի ոտքին կոխան եղած, բայց նա էլ ունի կատարած արիական գործեր։ «Զի թեպետ և եմք անու փոքր և թուով յոյժ ընդ վոքու սամամնեալ, և զօրութեամբ ակար և ընդ այլով յոյով անգամ նուանեալ թագաւորութեամբ, սակայն բազում գործք արութեան գտանին գործեալ և ի մերում աշխարհիս և արժանի գրոց յիշատակիս» (Ա. գ)։ Այս անմահ պարբերութիւնը, որ այսօր էլ հաճախ կրկնվում է մեր մեջ, արդիւնքն ու ցուցանիշն է Խորենացու մաքուր հայրենասիրութեան, որով տոգորված է նա և տոգորում է մեր էլ սրտերը։ Օթե մեր առաջին մեծագույն հետազոտում է մեր էլ սրտերը։ Օթե մեր առաջին մեծագույն հայ գիրն ու գրականագիտակը Մեսրոպն է, որ ստեղծելով հայ գիրն ու գրականութիւնը՝ հովերժացրեց հայերն լեզուն, որ նախապայմանն է հայ ազգի գոյութեան, երկրորդ մեծագույն հեղինակն էլ Խորենացին է, որ ստեղծելով հայոց պատմութիւնը հայ ժողովուրդն էլ իր ազգային գոյութեան գիտակից դարձրեց։ «Վերջին հարցը Խորենացու մասին՝ նրա քաղկեդոնական լինելու հարցն է, որ արժարեց վերջին անգամ յա. Մալխասեանը (տես իր «Խորենացու առեղծվածի շուրջը», էջ 130 (1940 թ) և «Խորենացին քաղկեդոնական էր» (1944 թ)։ Մալխասեանը պնդում է թե Խորենացին քաղկեդոնական էր, որին և վերադրում է նրա կրթական անբաժանը։ Այս կարծիքի գեմ առանձին հողված ունի Եր. Տէր. Մինասեան. Տեղեկ. Արմֆանի 1943, № 2, էջ 55—80, ուր հայկաբանի, կրթագետի, բանասերի և պատմաբանի քառյակ ձեռնութեամբ հաջողապես հերքում է «Խորենացու քաղկեդոնական լինելու առասպելը»։—Խորենացու Հայոց պատմութիւնը 12-ապագրութեան է արժանացել, թարգմանվել է բացի աշխարհ-

— 23. Մովսես կաթուղիկոս հայոց, հաջորդ Եզրի, քաղկեդոնիկ.—Տաթև, հարց. 545: (Եզրի հաջորդն է Ներսէս Գ Շինող, որին հաջորդել են կարգով՝ Անաստաս, Իսրայէլ, Սահակ Գ և Եղիա: Տաթևացին այս շարքը պահում է ճիշտ, միայն Ներսէսի փոխարեն դնում է Մովսէս):

— 24. Մովսես եպիսկոպոս, գործակից եղավ Իսրայէլին՝ Հոնաց մեջ քրիստոնեությունն քարոզելու ժամանակ (680-ական թվերին):—Կղկնտ. Բ. խա:

— 25. Մովսես Բ կաթուղիկոս Աղվանից, հաջորդից Մատթէոսին և գահակալից 777--779 թ.:—Կղկնտ. Գ. իդ. Մխ. այ-բիվ. 24. Հայապ. 384:

— 26. Մովսես եպիսկոպոս Սիւնեաց, հաջորդից Յովհաննին 4780 թ ?). եղել է ուսուցիչ Ստեփաննոս իմաստասեր Սիւնեցուն († 4735 թ.), զերթող:—Օրբ. իթ, լ. հա.—սեռ. Մովսիսի, Մովսեսի՝ Օրբ. լ. Կիր. 40. Սամ. անեց. 89. Յայսմ. յուլ. 24. Այրիվ. 17 բ.—Չարբ. Հին դպր. 472. Բրգմ. 388, 519. Չամչ. Բ. 367:—Սրա հետ նույն է երևում՝

— 27. Մովսես զերթող, մեկնիչ զերականի (Ը դար) նույնացնում են Խորենացու հետ):—Անան. զեր. 137. Խոր. զեր. 186.—սեռ, Մովսեսի՝ Խոր. զեր. 159. Սիւն. զեր. 189:

— 28. Մովսես Գ. կաթուղիկոս Աղուանից. գահակալից 821 թ. իբրև հաջորդ Յովհաննէսի և նստով միայն կես տարի. իրեն էլ հաջորդեց Դաւիթ Դ.—Կղկնտ. Գ. իդ. Կիր. Ը. Մխ. այ-բիվ. 24. Հայապ. 385:

— 29. Մովսես վարդապետ, վանական. Դրագարկի վանքում Մկրտիչ քահանային գրել ուղից մի Աւետարան՝ 893 թ.—Tubingen, էջ 4:

— 30. Մովսէս ամուսնացյալ քահանա, եղբայր Դաւթի և Վարդսի, Բիւրական ամրոցի ամժան ժամանակ նահատակվեց Նքր ասորիկանից 4926 թ):—Յն. կթդ. կզ.—սեռ. Մովսեսի՝ անդ:

— 31. Մովսես իշխան Ուտէացի, ապստամբից Աշոտ Բ Երկաթի (4915—929 թ) ղեմ, բայց հաղթվեց և կուրացվեց 4928 թ):—Յն. կթդ. ձթ. վրդ. խզ.—սեռ. Մովսեսի՝ Յն. կթդ. ձթ:

— 32. Մովսես եպիսկոպոս, նշանավոր անձնավորությունն էր. Նուկաս վարդապետի հետ ներկայացավ Գագիկ Ա Արծրունի. Բազմավորին (4908—937 թ) և գովեց նրա շինարարությունը Ազճամարում.—Հաւաք. 16:

— 33. Մովսես ճգնավոր, ամենամեծն ի դիմութեան և

յառաքինութեան, որ 40 աւուրքք ձգտեցուցանէր կանսուպուքիւնն: Ստեփաննոս կաթուղիկոսը տարավ նրան Վասպուրական՝ դատելու համար հերձվածող Վահան կաթուղիկոսին 4971 թ): աքսորվեց Աղթամար, բայց շուտով արձակվեց:—Ասող. Գ. է, Ը.—գրծ. Մովսիսի՝ Ասող. Գ. է:

— 34. Մովսես երեց, թողել է իր հիշատակությունը Փառնոսի վանքի (Իսնձակ, Ղալաքեանդ) դռան վրա, 994 թ.—Ուլգապր. հաւդ. Ե, էջ 340 = Արցախ 306 (վերջինս առանց թվականի):

— 35. Մովսես Դ. կաթուղիկոս Աղուանից 992—998 թ. Փառնոսի առաջնորդն էր. հաջորդից Գեներալի (Գետրոսի).—Կղկնտ. Գ. իդ. Մխ. այրիվ. 24. Հայապ. 385:

— 36. Մովսես Կաղանկայտուացի, Ուտի գաւառի Կաղանկայտուք գյուղից, հայ-աղուան, պատմիչ. գրել է 49ամութիւն Աղուանից, 3 հտ. առաջին հատորը սկսում է աղուան ազգի մագուստից և հասնում է մինչև մոտ Վարդանանց պատերազմը (451 թ). երկրորդը հասնում է մինչև մեր Եզր կաթուղիկոսի ժամանակը (640), իսկ երրորդը մինչև Սարատ Ա-ի մահը (926 թ): Ամբողջը զանազան հեղինակների գործերի հավաքումն է, որ ժ դարում խմբագրել է Մովսէս Կաղանկայտուացին, իսկ շատ բունակությունը Մովսէս Դաւիթարանեցին: Հստ ձևի գիրքը չի ներկայացնում կարգավորված պատմություն. լիքն է կրոնական առասպելներով, խաչի և սուրբ նշխարների անվերջ գյուտերով. երբեմն դեպքերը անկարգ, պակաս, խառնակ և ուսումնասիրութեանց ըստ բովանդակության նա չափազանց գնահատելի աշխատություն է, որովհետև Աղվանից կորած ազգի միակ պատմությունն է: Բացի Աղվաններից նա պատմում է նաև Սաղարների, Հոնների և այլ հյուսիսային ազգերի մասին: Հատկապես կարևոր է Իսրայէլ ճգնավորի քարոզությունը Հոնաց մեջ և նրանց քրիստոնեության գառնալը (է դար): Շատ կարևոր է նույնպես քանի մոտ պաշտոնական թղթերի մեջբերումը, և բոլորովն ավելի Դաւթակ զերթողի «Ողբ Զուանչիր թագաւորի» (36 տուն, հայերեն այբուբենի շարքով), որ կոմիտաս կաթուղիկոսի «Անձինք նուիրեալք» շարականի հետ՝ հայ գրականությունն ամենահին զերթողական երկն է: Մովսէս Կաղանկայտուացու գրծի մասին առաջին հիշատակությունը առիւթ է Անանիա Մուկացի (946—968) կաթուղիկոսը (Անան. ապստ. 135 բ): Հրատարակված է երկու անգամ միեւնոյն 1800 թվին. էմիլի Կրաստար-

կուսակցութիւն (Մոսկվա, միահատոր) և Շահնազարեանի հրատարակու-
 կուսակցութիւն (Փարիզ, երկու հատոր): Կաղանկայտուացու պատմութեան
 առաջին քննիչն է Կարապետ վրդ. Շահնազարեան, որ իր
 հրատարակութեան ընդարձակ նախաբանում ապացուց բերելով
 այն բոլոր տեղերը, ուր հեղինակը առաջին դեմքով է խոսում,
 հետևեցում է որ այդ հեղինակը է դարից է: Բայց որովհետև
 Պատմութեանը գնում է մինչև ժ դար, ուստի մնացյալը վերա-
 գրում է շարահարողին: Այս կարծիքը կրկնում է նաև Զարբ-
 հանալեան, Հին դար. 442—454 և այսպես էլ ընդունված էր
 ընդհանրապես: Հ. Աճառեան առաջին անգամ քննութեան առնե-
 լով նույն հարցը, ցույց է տալիս, որ եթե հավաքենք այն բո-
 լոր տեղերը, ուր հեղինակը պատմում է առաջին դեմքով կլինի
 195—200 տարվա մի շրջան: Եվ որովհետև անկարելի է առև
 կին այսքան տարվա կյանք, ուստի և հետևում է թե այդ բոլորը
 չի կարելի վերագրել մի անձի: Այնուհետև ցույց է տալիս, որ
 գիրքը խմբագրութուն է բազմաթիվ հեղինակների զանազան
 գործերի՝ զանազան դարերից: Բայց խմբագիրը ոչ թե բոլորի
 միացմամբ մի ամբողջական և հետևողական պատմութուն է
 գրուր բերել, ինչպես անում են պատմագիրները, այլ իբրև ար-
 խիվային անձակ նյութ շարել է իրար հետևից, անփոփոխ պա-
 եկելով հեղինակների լեզուն նույն իսկ առաջին դեմքով և մինչև
 անգամ հեղինակի հիշատակարանն էլ օրինակելով: Այսպես առա-
 ջին դեմքով են խոսում շուրջ Վեհիկ, շուրջ Պոզոսիկ, շուրջ Վիրոյ՝
 Աղուանից և Լփնաց և Չոզայ կաթողիկոս, շուրջ Յովսէփ անա-
 պատական ի գաւառէն Գեղամայ, հիշատակագիրն էլ ասում է
 շուրջ Ազրիանէ, որ շիշատակարանս գրեցի, մազթեմ յիշել գա-
 նաբժանութիւնս լի ի յընթերցողացդ...»: Եզրակացութունն
 այն է, որ Մովսէս Կաղանկայտուացին ապրած է տասներորդ
 դարում. և ընդով պատճառ չկա տեսլու համար թե Աղվանից
 պատմութեան երրորդ գիրքը մի ուրիշ Մովսէսի շարահարու-
 թեանն է. քանի որ գրքի վերապատմութեանն էլ այդպիսի բան չի
 հայտնում, այլ հաստատում է թե միևնույն հեղինակիցն է.
 «Մովսէսի Կաղանկայտուացւոյ երրորդ գիրք պատմութեան Աղ-
 ուանից»: (Հեղինակի այս հոգովնը աշակերտական շարագրու-
 թեան էր՝ գրված իմ ուսուցիչ Ա. Մ. Գարագաշեանի խնդրամբ
 1893 թ. Կեղրնական վարժարանում և ապա անփոփոխ աղված
 Բազմ. 1897, էջ 370—374, մայիս 10 թվականով): — Երկրորդ
 անգամ, նույն հարցի քննութեամբ գրազվում է Ա. Manandian,

հրատարակելով մի տեարակ „Beiträge zur albanischen Ge-
 schichte, Leipzig 1897“: Տեարակը պարունակում է 46 էջ, որից
 18 էջ թարգմանութուն է Կաղանկայտուացու պատմութեան մի
 քանի գլուխների, 8 էջ Աղվանից եկեղեցու պատմութունն է,
 իսկ 20 էջ նվիրված է Կաղանկայտուացու ուսումնասիրութեան:
 Հեղինակի դոկտորական դիսերտացիան է՝ թվագրված 1897 հու-
 լիս 28 թվականով: Թեև երկու աշխատութունները իրարից ան-
 կախ, բայց հանգում են նույն եզրակացութեան: Մանանդեանն
 էլ ցույց է տալիս, որ Կաղանկայտուացին է դարի հեղինակ չի
 կարելի ընդունել (էջ 16) և որ ամբողջը անկանոն խմբագրու-
 թեան է զանազան դարերի հեղինակներից: Նմանապես չի կա-
 րելի դնել ավելի ուշ քան ժ դարը, որովհետև Ուխտանէս պատ-
 միչը, որ Խաչիկ կաթողիկոսին (972—991) ժամանակակից է,
 օգտագործել է Մովսէսի պատմութունը: Հետագրքրական է նաև
 այն կետը, որ քննութեան է առնում Մանանդեանը այն մասին
 թե որ տեղացի էր Մովսէսը: Մովսէսին Կաղանկայտուացի են
 համարում Կիրակոս Գանձակեցին և Մխիթար Այրիվանեցին:
 Եթե նրանց ենթագրութունը հիմնված է Մովսէսի իր իսկ վկա-
 յութեան վրա, այդ ենթագրութունը սխալ է: Վկայութունը
 հետևյալն է. «Որ է յանդիման գեղջն մեծի Կաղանկատուաց, որ
 ի նմին յՈւտի գաւառի, յորմէ և ես»: Այստեղից չի հետևում,
 ասում է Մանանդեանը (էջ 22), թե Մովսէսը Կաղանկատուացի
 էր, այլ Ուտիցից, ինչպես որ ուրիշ դեպքերում էլ կոչված է
 Ուտեացի: Ընդ չէ սակայն Մանանդեանի դատողութունը: Եթե
 հայերենում որ հարաբերականի գործածութունը միշտ բացար-
 ձակ ճշտութեամբ եղած լիներ, իրավացի էր: Բայց որովհետև
 խոսորուհներ շատ սովորական են, ուստի հերքումը իրավացի
 չէ: Բացի սրանից Կիրակոսը և Այրիվանեցին, ինչպիսի նաև մենք
 բոլորս այսօր, հեղինակին Կաղանկայտուացի ենք կոչում ոչ
 թե հանելով այս փոքրիկ և անհաստատ վկայութունից, այլ
 բուն իսկ գրքի խորագրից «Մովսէսի Կաղանկայտուացւոյ պատ-
 մութիւն ևն»: Երրորդ քննիչն ենք համարում Ս. Սիմոնեան
 (Ասորիք), որ ունի հազար էջանոց մի ուսումնասիրութուն
 Կաղանկայտուացու մասին (դեռ անտիպ): — Կիր. 3. Մխ. այրիվ.
 37, 71. Ես. կթղ. էջ ք. Ջուղ. 51.—սեւ. Մովսէսի, Մովսիսի՝
 Կղկնս. (խորագրում):

— 37. Մովսէս Գաւառացի, շարահարող Մովսէս Կա-

դանկայտուացու Աղուանից պատմութեան (Ժ դարի վերջը):—
Զարբ. Հին դար. 453, 696. Հայաս. 384:

— 38. Մովսէս Տարօնեցի, հասցրեց շատ կրօնավորներ
Արևմտեան Հայաստանում. եղով հիմնադիր և վանահայր Խար-
բերդի Ս. Մովսէսի վանքի (Ժ դար):—Ասոզ. Գ. է.—սես. Մով-
սիսի՝ անդ:

— 39. Մովսէս կամ Մուսե, իշխան Աղուանից, որդի Եսայի
Ապուստոսէի, որ Բաղդադ գերի տարվեց 852 թ. հայրը՝ Եսա-
յիս կոչվել է Ապուստոսէ՝ իր այս որդու անունով, ըստ արաբա-
կան սովորութեան: Մովսէս իշխանի որդին Գազիկ թագավոր
և զուտրը՝ Ոսկի հիշված են 1000 թվից (Ժ դար):—Բարխուտ.
Պատմ. Աղուանից, Ա. 131:

— 40. Մովսէս, ընտիր կրօնավոր, որին կարուց Աբաս
թագավորը վանահայր կարգեց իր շինած Շիրմանց վանքի
(† 1002 թ.):—Ասոզ. Գ. 45:

— 41. Մովսէս, մագաղաթ էր պատրաստում այն Աւետա-
րանի համար, որ օրինակեց Յովհաննէս երեցը Մանդղկայ վան-
քում, 1053 թ.—Rapport Arm. 40, Շողակաթ 192:

— 42. Մովսէս քահանա, հայր Թովմա երեցի, որ Մելիտի-
նէում օրինակեց Աւետարանը, 1057 թ.—Ձեռ. Դարեան, Ա. 7 ք
Շողակաթ 193: Երևի սրա հետ նույն է՝

— 43. Մովսէս քահանա Մելիտիեցի, հայր Թորոս քահա-
նայի, որ օրինակեց Աւետարանը 1057 թ.—Rapport Arm. 43:

— 44. Մովսէս պատրիարք Երուսաղէմի, հաջորդեց Սիմէ-
ոնին և գահակալեց 1109—1133 թ. (Աղաւնունի):

— 45. Մովսէս գանձասաց, ունի Վարդանանց նահատակ-
ների վրա մի գանձ (տպ. Յուշիկք Ա. 267). նախ քան ԺԳ դար:
Նձն է սրա հետ Մովսէս գանձասաց, որ երգել է Արիստակէսի
և այլոց գանձը (անդ 356):

— 46. Մովսէս, որի համար Առաքել գրիչը օրինակեց Աւե-
տարանը՝ Կամիի Եղիվանքում, 1203 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 419:

— 47. Մովսէս, քրոջ որդի Վրդանէս եպիսկոպոսի, որ շի-
նեց Գաշայ վանքի եկեղեցին 1246 թ.—Արցախ 81:

— 48. Մովսէս վարդապետ, որի տապանաքարը քնում է
Արցախի Տոզ գյուղում, 1257 թ.—Արցախ 84:

— 49. Մովսէս «որդի Ղազարայ, սրբասէր քահանայ և
հզնաւոր միակեց», ստացել է մի Աւետարան 1266 թ.—Միտուան
253 ք (բայց տես Շարմաղ):

— 50. Մովսէս կրօնավոր, գրիչ Երզնկայում, 1260 թ.—Ձ.
Մուրատ, Յայտ. յովհ. էջ յի:

— 51. Մուսէս (սեռ. Մուսիսի) վարդապետ, մի խաչքար է
Վանքեցի Բանանեարի եկեղեցում 1287 թ.—Միտուան 370:

— 52. Մովսէս վարդապետ, աշակերտ Գէորգ վարդապետի.
Կիլիկիայից փախավ Երզնկա և քարոզում էր մի նոր հերձված.
այն է՝ Հայր մերը միայն մտավոր ասել, պատարագել փայտե-
ղեն ամառնեղով և առանց սպասավորի (ԺԳ դար):—Հայաս. 552:

— 53. Մովսէս, մերձավոր Թուժա և Հայրապետ քահանա-
ների, որոնք Զաքարիա գրչին օրինակել տվին Աւետարանը
1304 թ.—Ձեռ. Վասպ. 143:

— 54. Մովսէս գրիչ, Կարապետ սարկավագի հետ Եկեղեցաց
գավառում օրինակեցին Թուղթք Շնորհալոյ և այլոց, 1313 թ.—
Tübingen, էջ 73:

— 55. Մուսէս, հանգուցյալ որդի Աւետիք քահանայի, որ
Հարք գավառի Դսնեվանք գյուղում օրինակել տվեց Աւետարա-
նը՝ 1316 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 465:

— 56. Մովսէս, աշխատակցել է Ներսէս քահանային՝ աբ-
տագրելու ժամանակ Գիրք թղթոցի, Կնիք հաւատոյի և Կանո-
նազրբի ժողովածուն, 1316 թ.—Տեղեկ. Արմֆանի, 1940, № 3,
էջ 41:

— 57. Մովսէս Երզնկացի, նշանավոր վարդապետ, բնիկ
Կամախիցի էր, որդի Ներսէս քահանայի. սովորել է Աւագ վան-
քում: Ապա գնացել է Կիլիկիա, ուր աշակերտել է Գէորգ վրդ.
Սկևոացուն (որ և Լամբրոնացի, † 1301 թ.), Գէորգ Սկևոացին
կազմել էր Ս. Գրքի ամեն մի գրքի նախադրութիւնը և բոլորը
միասին զրել էր Ս. Գրքի սկիզբը: Իր աշակերտը՝ Մովսէս (կոչ-
ված Սկևոսի Ձեռ. Վենետ. Ա. 51) հանձնարարեց այդ նախա-
դրութիւններից ամեն մեկը գնել համապատասխան գրքի
սկիզբը և այս սովորութիւնը մտավ մեր մեջ 1270—1282 թվե-
րին (Ձեռ. Վենետ. Ա. 51). Ինքը նշանավոր գրիչ էր. Կիլիկիա-
յում գրել է մի Աստուածաշունչ, Կիլիկիայից եկավ հաստատակեց
Երզնկա, Դարանաղեաց գավառը, հետը բերելով ճշ միայն իր
գրած Աստուածաշունչը (Յովսէփյան, Մի էջ հայ արուեստի, էջ
6), այլ և ուրիշ շատ գրքեր և սկսեց ուսուցանել (1310 թ.): Շի-
նեց վանք և Եկեղեցի և հասցրեց բազմաթիվ աշակերտներ:
Եղով ուժեղ հակառակորդ Գրիգոր է Անուարեցի (1293—

1307») կաթուղիկոսի լատինական նորմուծութանց դեմ: Մեակ է 1723 թ Երզնկայում: Իր գործերն են. 1) Ողբ իր ուսուցչի մահվան վրա (1301 թ). հրատարակված է Միսուան, էջ 104—5 (տես և Հայասպ. 504, Ջարբ. Հին դպր. 722—3, Manus. brit. mus. 243 ա):—2) Ոտորով Անձևացու. «Մեկնութիւն ժամակարգութեան» գրքի մի նոր խմբագրութիւնը, որ կազմեց Քէոզոբոսի խնդրանք՝ 1243 թ. (Ձեռ. Դաղեան, Ա. 92 ա): Այս գործի վերնագիրն է «Հաւաքուցն համառոտ սիկնութեան սրբոյ պատարագի, զոր յառաջագոյն արարեալ սրբոց լուսաւոր հարց» (Bodleian 76, Ջարբ. Հին դպր. 785, Միսուան 147 ծան.):—3) Ոսկեփորիկ, մի տեսակ նոր ժողովածու, ուր հավաքված են Ս. հայրերի խրատներ և վարքեր՝ 200-ից ավելի (Ձեռ. Վենետ. Բ. 771—792, № 956=Վիեննա № 791, իր հիշատակարանով հանդերձ), գրված 1310 թվից առաջ, Աթան. յռջ. ժթ, ՀԱ 1935, 101:—4) Համառոտ ժամանակագրութիւն հայոց, որի մասին տես Գիտ. նյութերի ժող. № 1, էջ 210, 219:—5) Բողոք Անաւարդեցի կաթուղիկոսի և Լևոն Դ թագավորի դեմ. մի ուժեղ գրութիւն, որից հատվածներ կան տպված Սամ. անեց. էջ 293—9:—6) Պատասխանի ի Տրապիզոն, առ հատուածեալ երեցն Գրիգոր (Քորոս աղբ. Բ. 394, Ձեռ. Թաւր. 48 ր, Bodleian 86, Նորայր՝ Բառ. Ֆրանս. 451 ա):—Իր կենսագրութիւնը անանուն հեղինակից տես Հայասպ. 507—9:—Սամ. անեց. էջ 301. Սամ. անեց. շար. 167. Ոտոր. էջ դ. Սուտ-Շապհ. յռջ. էջ XX. Տաշեան՝ Յուլ. 137, Ազգապ. 1796. Միսուան 103, 106. Հայասպ. 525:

— 58. Մովսէս, որդի Կարապետի և եղբայր Բրիստոսաուր կրոնավորի, որ Սուրբաթում (Որիմ) օրինակել տվեց Աստուածաշունչը 1325 թ.—Ձեռ. Վասպ. 7:

— 59. Մովսէս, եղբորորդի Մխիթար քահանայի, որ Ներսէս գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1325 թ.—Քորոս աղբ. Բ. էջ 295:

— 60. Մովսէս, որդի Յովաննէսի և եղբայր Աստուածատուր երեցի, որ օրինակեց Աւետարանը, 1327 թ.—Ձեռ. Ազուլ. (Արբ. 191f, 460):

— 61. Մովսէս կրոնավոր, միաբան Արգելանի վանից, 1331 թ.—Manus. brit. mus. 58 ր:

— 62. Մովսէս կրոնավոր, միաբան Յիզանի Ս. Աստուածածին եկեղեցու, 1336 թ.—Ձեռ. Վասպ. 194:

— 63. Մովսէս կրոնավոր, եղբայր Յովաննէս փիլիսոփայի. ծաղկող, 1343 թ.—Տաշեան, Յուլ. 489:

— 64. Մովսէս կրոնավոր, գրիչ. Վայոց ձորի Հերմոնի վանքում օրինակել է Նարեկը՝ ՉՂԸ=1349 թ.—Ձեռ. Կարին. 173, Սմբատեանց՝ Երնջակ 123, 179, 316 (մեծ ցուցակը, էջ 7, գնում է 1359 թ):

— 65. Մովսէս վարդապետ, միաբան Մեծոփայ վանից, օրինակեց Սողոմոնի Առակաց գիրքը, Վարազայ վանքում, 1355 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 95:

— 66. Մովսէս կրոնավոր, վանահայր Քւֆինի, կազմել տվեց այն Սաղմոսարանը, որ Վարդ քահանան օրինակեց Քւֆինի վանքում (Մերզին), 1356 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 187:

— 67. Մովսէս հայր Դոնարտիկոսի՝ կոնջ Կարապետ քահանայի, որ Նախավկայի վանքում գրել տվեց Իգնատիոսի Մեկնութիւն Լուկասու, 1357 թ.—Սմբատեանց՝ Երնջակ 227:

— 68. Մովսէս կրոնավոր, միաբան Աղթամարի Ս. Սաչ վանքի, որի շինութիւն վրա շատ էր աշխատում, 1366 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 846:

— 69. Մովսէս քահանա, հոգեժր որդի Սաղմոսիկ քահանայի, նորոգեց և կրկին կազմեց Գեատաշէնի նշանավոր Աւետարանը՝ 1383 թ.—Յովսէփեան, Խաղբակեանք 30, Նիւթեր և ուս. Ա. 44, 61:

— 70. Մովսէս դպիր, որդի Առաքել քահանայի և եղբայր Գէորգ երեցի, որ Երզնկայում օրինակեց Ճաշոցը 1391 թ.—Ձեռ. Սեբ.—ՀԱ 1926, 241:

— 71. Մովսէս գրիչ, Երզնկայում օրինակել է Եւագրը, 1391 թ. (այժմ գտնվում է Պետական Մատենադարանում. տես Սարգիսեան, Եւագր. ներած. էջ ձձէ):

— 72. Մովսէս, հայր Քորոս և Ստեփաննոս կրոնավորների. ստացավ և նորոգեց մի Աւետարան 1396 թ.—Տաշեան, Յուլ. 416 ր:

— 73. Մովսէս վարդապետ, ուսուցանում էր Մեծոփայ վանքում, ուսուցիչ Ստեփաննոս վարդապետի († 1395) և Յովաննէս Մեծոփեցու (որ † 1411 թ).—Մեծոփ. 55 (տես. Մովսիսի ձեռք):

— 74. Մովսէս առակագիր (ԺԳ կամ ԺԴ դարում).—Տաշեան, Ժղվ. առակաց Վարդանայ, էջ 79:

— 75. Մովսէս Տաթևացի, հիշատակվում է պատարագի

- մեջ (ժՆ գար).—սեռ. Մովսեսի, Մովսիսի՝ Գարգ. 600, Յ.մ. 947.
- 76. Մովսես Երզնկացի, ունի խրատներ (ՄՆ գար) — Հացունի, Ճաշեր 490.—հմմտ. Տաշեան, Յուլ. 770 (դ).—ՆՃԱԲ է վերի Մովսես վրդ. Երզնկացու հետ № 57:
- 77. Մովսես Ա. կաթուղիկոս Աղթամարի, հաջորդ Յովհաննէս Գ. ի և նախորդ Առաքելի (ժՆ գար).—Հաւաք. 60 (կեղծիք):
- 78. Մովսես կուսակրոն քահանա և վանահայր Խնձորուտի վանքի (Աղթամարի վիճակ), Ստեփաննոս քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, Խիզան 1404 թ.—Նոտարք 23, Ձեռ. Վասպ. 291:
- 79. Մովսես երեց, որդի Ամիրպէկի, Կամախի Աւագ վանքին նվիրեց մի հին Աւետարան, 1407 թ.—Թորոս աղբ. Բ. էջ 303:
- 80. Մովսես գրիչ, Տաթևում գրեց մի օրինակ Եւազր 1411 թ.—Սարգիսեան, Եւազր. ներած. ճնգ:
- 81. Մովսես արեղա, ունեւր մի հին Գանձարան, որ արտադրելու համար տվեց Արծրունեաց գավառի Կոճերաց վանքի միաբան Վարդանէս արեղային, 1412 թ.—Manus. brit. mus. 121 ա:
- 82. Մովսես, իր կնոջ Մինայի (№ 12) հետ օգսել է այն Ճառընտիր-Տօնականի գրչության, որ իր անկորդի Թաղէոս քահանան (№ 56) գրել էր տվել Մովկաց Մպատոյ վանքում, 1413 թ.—Ձեռ. Հալէպի, Ա. 269, 273 ա:
- 83. Մովսես գրիչ, օրինակել է Գր. Տաթևացու Մեկնութիւն Աւետարանին Մատթէոսի, Տաթևում, 1416 թ.—Ձեռ. Կարին. 155 > Նոտարք 47:
- 84. Մովսես, որդի Շամօի և եղբայր տանուտեր Ղազարի, որ Վանում, Կարապետ քահանային գրել տվեց մի Աւետարան 1418 թ.—Նոտարք 57, Ձեռ. Վասպ. 307:
- 85. Մովսես, որդի Ստեփաննոսի և եղբայր Յովհաննէս կրոնավորի, որ Բերկրիի Եղավանքում, Յակոբ գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1422 թ.—Ձեռ. Վասպ. 347:
- 86. Մովսես եպիսկոպոս, վկայում է հայոց և Աղուանից Մատթէոս կաթուղիկոսի առաջ, թե Սահակ միայնակեցը մի Աւետարան է նվիրել Կարապետ եկեղեցականին և նրա հոգեորդի Թոմայ արեղային, 1423 թ.—Նոտարք 72:
- 87. Մուսես, շնորարողը՞ զաւակ՞ Վասակի, որ էր

- ժեռա Հայրապետ կրոնավորի, որ գնեց մի Աւետարան, 1428 թ.—Նոտարք 98:
- 88. Մուսես ընէս (գեղապետ), աղգական Ներսէս քահանայի, որ Ուրանց գյուղում. Թումայ կրոնավորին գրել տվեց Աւետարանը 1433 թ.—Ձեռ. Վասպ. 365—6:
- 89. Մուսես, որդի Թումայի, երկուսն էլ քահանա Ուրանց գյուղի, 1433 թ.—Ձեռ. Վասպ. 366:
- 90. Մովսես քահանա Կաֆայի, որին ի միջի այլոց գրեց Կոստանդին կաթուղիկոսը՝ Տիրբենախայի ժողովի առթիվ, 1438 թ.—Գալսեան 87:
- 91. Մովսես, խնդրեց Յակոբ եպիսկոպոսից գրել Ս. Գէորգի տաղը (թվականն անհայտ).—սեռ. Մովսեսի՝ Վկ. գե. էջ 69:
- 92. Մովսես վարդապետ, որդի Իսաւի և հարեղբայր Յովհաննէս արքեպիսկոպոսի, որ Բարթուղիմէոս առաքյալի վանուց առաջնորդն էր և գրել տվեց մի Յայտաւուրք 1438 թ.—Ձեռ. Թաւր. 41 ա:
- 93. Մովսես քահանա, որդի Մխիթար քահանայի. Եկեղեցաց գավառի Աւագ վանքում Միմէոն կրոնավորին գրել տվեց մի Յայտաւուրք 1 39 թ.—Տաշեան, Յուլ. 49, 50:
- 94. Մովսես, տանուտեր Սերկէի գյուղի՝ (Արարատեան գավառ), 1441 թ.—հրատ. Ագաթ. 1909 թ. յոջ. էջ ԽԹ:
- 95. Մովսես միայնակեց, հորեղբայր Կարապետ քահանայի (№ 202), որ Վանում արտագրել է Աւետարանը հինգ անգամ՝ 1418, 1421, 1436, 1437 և 1451 թվերին.—Նոտարք 57, Ձեռ. Վասպ. 309, 341, 369, 376, 412:
- 96. Մովսես արեղա, որդի Յովհաննէս քահանայի, զբիչ-Պփնձայցոյ Աւագ անապատում գրեց մի Աւետարան՝ իր և Ծնողների հիշատակին, 1451 թ.—Ձեռ. Վասպ. 407:
- 97. Մուսես, որդի Յովանէսի՝ հորեղբոր տանուտեր Մանկաուազի, որ Մցի գյուղում գնեց մի Աւետարան, 1458 թ.—Ձեռ. Վեճեռ. Ա. 582:
- 98. Մովսես արեղա, գրիչ, օրինակել է Տէր Մարտիրոսի համար մի Աւետարան՝ Բասենի Սպիտակ վանքում: Գոնգատում է որ արտագրել է վանքի տնտեսատանը, միաբաններէ խմբի միջև, ուր բայնչափ ասել և լսել և կարգալ և պաշտեց կայր, որ զամենն ոչ կարեմ գրելը, 1455 թ.—Նոտարք 179:
- 99. Մովսես, հիշվում է իր միաբանակիցների հետ իբրև

միտրան մի վանքի, որի անունը չէ հիշատակված, 1456 թ.—
Ձեռ. Վասպ. 425:

— 100. Մովսես, եղբորորդի Յովհաննէսի, որ մի այգի
կառկեց Ամիրատինի հոգուն՝ Ս. Նշան վանքին, 1461 թ.—
Manus. brit. mus. 31 p:

— 101. Մուսես, որդի Յովհաննէսի, որ Սալչուկի և այլոց
հետ գնել է Ամենազինի այգին և նվիրել Ս. Նշանի վանքին, շուրջ
1461 թ.—Քորոս աղբ. Բ. 347 (չունի թվական, որ սակայն որոշ-
վում է նախորդից և Ամինազին № 2 հիշատակարանի միջոցով):

— 102. Տէր Մովսես, որդի Յովհաննէս քահանայի, որ Ազ-
թամարում, Մկրտիչ արեղային գրել տվեց մի Գանձարան, 1466
թ.—Նոտարք 224:

— 103. Մովսես քահանա Արծկեցի, գրել է Ոսանաւոր
Պատմութիւն Ջիհանշահի և Ուզուն Հասանի պատերազմաց 1467
—1473 թ.—Հայագ. 127: Ձեռ. Դաղեան, Բ. 59 p:

— 104. Մովսես ոմն, որի անունով մի խաչքար կա Նա-
ւուշ գյուղի (Գողթն գավառ) ավերակ եկեղեցու խորանի վրա,
1475 թ.—Ազգագր. հանդ. ԺԱ, 329:

— 105. Մովսես սարկավագ, մերձավոր Մխիթար քահա-
նայի (№ 190), որ Բռնաշէն գյուղում Սոսրով անուն անձի հա-
մար (№ 33) գրեց Աւետարանը 1478 թ.—Ձեռ. Վասպ. 486:

— 106. Մովսես գրիչ, որի հետ միասին մի Յայտաւորք է
օրինակել Արծկէում Տէր Յակոբ գրիչը՝ 1482 թ.—Ակիւնեան,
Մատեն. հետազ. Դ. 124:

— 107. Մուսիս, մերձավոր Սարգիս քահանայի, որ Բաղէ-
շում գրել տվեց մի Յայտաւորք՝ 1484 թ.—Rapport Belgique,
էջ 39:

— 108. Մովսես, որդի Հոփսիմէի, որ Մարտիրոս երեցից
գնեց մի հին Աւետարան և նվիրեց Ս. Սարգիս եկեղեցուն,
1486 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 537:

— 109. Մովսես արեղա, որդի Ստեփաննոսի, աշակերտ Կի-
րակոս եպիսկոպոսի. գրիչ. Բաբերդի Անլոց անապատում օրի-
նակեց Աւետարանը՝ 1486 թ.—«Էջմիածին» 1944 թ. № 1, էջ
36 p:

— 110. Մուսես, որդի Մանուկի՝ հորեղբոր Ալեքսիանոս ե-
պիսկոպոսի, որ Արքայից վանքում օրինակեց Աւետարանը, 1486
թ.—Ձեռ. Նոր-Բայագ. 11 ա:

— 111. Մովսես գրիչ, կոչում է իրեն «արարող», այն է

հեղինակ վկայաբանության Միրաք Թաւրիզեցու, որ նահատակ-
վեց 1486 թ. Թաւրիզում: Հաս այսմ հեղինակն էլ նույն թվից է
և եթե ոչ Թաւրիզեցի, գոնե Թաւրիզաբնակ:—Նոր. վկ. 328:

— 112. Մովսես կրօնավոր, Բուստայ անապատում (Գողթն)
Ատուռածատուր գրչին գրել տվեց մի Աւետարան՝ 1489 թ.—
Սմբատեանց՝ Երնջակ 274:

— 113. Մովսես արեղա Համշէնցի, միտրան Բաբերդի Բեր-
զակ անապատի, ուր օրինակեց Յայտաւորքը Ներսէս քահա-
նայի համար, 1489 թ.—Manus. brit. mus. 165 p, 166 ա:

— 114. Մովսես երեց, որդի Ստեփանոս քահանայի. Աւագ
վանքում, Գրեգոր արեղային գրել տվեց մի Աւետարան, 1494
թ.—Ձեռ. Բուրգ. (ՀԱ 1937, 576):

— 115. Մովսես, եղբորորդի Ազարիա արեղայի, որ Վայոց-
ձորի Եղեգիս քաղաքում գրել տվեց մի Աւետարան, 1495 թ.—
Ձեռ. Վենետ. Ա. 586:

— 116. Մովսես, հայր Ստեփանոսի, որ Արծկէում Յակոբ
եպիսկոպոսին գրել տվեց մի Աւետարան, 1499 թ.—Ակիւնեան,
Մատեն. հետազ. Դ. 123:

— 117. Մովսես Բ Արտօնեցի, կաթուղիկոս Աղթամարի.
հաջորդ Գրեգոր Զ-ի և նախորդ Յակոբ Բ-ի (ԺԾ դար).—Հաւաք.
61 (կեղծիք):

— 118. Մովսես վարպետ, իր ծառայի հետ ուխտի էր գը-
նում Երուսաղէմ. հանդիպեցին Հալէպ քաղաքը, ուր տեսան ու-
յիս Իսայու (№ 1) շինած եկեղեցիները և հիւրանոցը, որոնց
գովեստը գրեցին 1500 թ.—Ձեռ. Հալէպի, Ա. 151 ա:

— 119. Մովսես վարդապետ Գառնեցի, ունի հանելուկներ
(ԺԶ դար).—Տաշեան, Յուր. 480:

— 120. Մովսես կամ Մուսա, նշանավոր ճարտարապետ,
չինեց Պոլսի Պալատ Թաղի հոյակապ Ս. Հրիշտակապետ եկեղե-
ցին, 1628 թ.—Կարապետեան, Հնգ. յիշատ. Սամաթ. 72:

— 121. Մովսես Գ. Սիւնեցի (Սոտանանցի կամ Տաթևացի),
կաթուղիկոս հայոց «1629—1632 թ», Արեղա ձեռնադրվեց 15
աւերեկան հասակում. սովորեց Սրապիոն կաթուղիկոսի և Գրի-
գոր վրդ. Կեսարացու մոտ. գնաց Երուսաղէմ, Պաղեստին. և Ե-
գիպտոս, ուսումնասիրելու համար անապատական կյանքը: Միա-
նալով Սարգիս եպիսկոպոսի և Կիրակոս վարդապետի հետ՝ ե-
կան Սիւնիք և հիմնեցին Հարանց անապատը «1608 թ», որ
գաղթով ոչ միայն ճգնաբան, այլ և օրինակելի ուսումնարան:

Բայց Մովսէսը չուզեց փակվել վանքի սահմանափակ շրջանա-
կում. «նա սկսեց շրջել հայ գավառներն ու գյուղերը, եկեղեցի-
ները բարեկարգել, դպրոցներ բանալ և քարոզել: Կարճ ժամա-
նակում նա դարձավ բոլորի սիրելին. նրա համբավը տարածվեց
ամբողջ Հայաստանում և հեռավոր գաղթավայրերում ապաստա-
նած հայկական բեկորներն սկսեցին որոնել Միւնիքի խիզախ և
հայրենասեր վարդապետին: Նա գրեթե շրջեց Հայաստանի մեծ
մասը. նա շրջում էր ոտքով, նրան հետևում էին նրա 15—20
առաջավոր աշակերտները, որոնք իրենց մեջքերին տանում էին
իրենց պարենը, անհրաժեշտ զրականությունը ևն: Այս հուզիչ
տեսարանը բորբոքում էր հավատացյալ ժողովրդի զգացումները
և խանդավառություն առաջ բերում» («Էջմիածին», 1945, № 1,
էջ 24—29): Հարանց անապատի օրինակով հիմնվեցին մի խումբ
անապատներ: Մովսէսը շրջեց և քարոզեց մինչև Սպանան, ուր
1624 թվին, Շահարասի առաջարկութեամբ՝ գործարան բացավ և
պարսիկներին սովորեցրեց մոմ սպիտակացնելու արհեստը: Իրա-
վունք ստանալով թագավորից՝ ձեռնարկեց նորոգել Էջմիածինը,
պարիսպներով պատեց, վեհարան, հյուրանոց, շտեմարան, սեղա-
նատուն և միաբանների համար սենյակներ շինեց: Բացավ
դպրոց Յովհաննավանքում, և Էջմիածնի վանքը հարկից ազատեց:
Ձիջելով ժողովուրդի խնդիրքին, ընդունեց կաթողիկոսական օ-
ժում, բայց կարճ ժամանակից վախճանվեց: Գերեզմանը գտնվում
է Երևանի կոզեռնում, ուր իր դամբարանի վրա մահվան թվա-
կանը նշանակված է ՌՁԲ (=1633, ըստ Շահադիզ, չին Երևանը,
էջ 188): Ունի գրած մի գանձ և մի տաղ, նաև Թուղթ առ Ուր-
բանոս պապ (Տաշեան, Յուց. 1120 ա), Թուղթ առ Վլատիշլաւ
է արքայ Լեւոնց՝ 1632 թ. (հրար. Կամենից, էջ 241—3): Տա-
թեից Էջմիածին է բերել տվել մի ընտիր Յայսմաուրք (որ
Մանգանոս Օրբելեանը Սպից էր բերել) և շատերին հրամայել է
օրինակել (Ձեռ. Ազուլ. = Արրտ. 1911, էջ 853): Սամ. անեց-
շար. 178. Մ. մաշտ. 336 բ. Յկ. կր. 34. Ջուղ. 140. Առաք-
պատ. 5, 165, 171—2, 177—185, 192, 198, 215, 217—220, 222,
224—243, 266—8, 272—3, 278—9, 282, 284, 296, 292—5,
306—10, 338—40, 495—6, Ջքր. սարկ. Ա. 1. խգ. խդ, Բ. էջ 26,
Գ. 32, 34. Մարտ. ժմ. 96 ա. Դրնդ. 283—301. Ջամբո 21. Ազ-
դադ. 2399—2422. Ջամչ. Գ. 564—637: Ընդարձակ կենսագրու-
թյունը գրեց Ակինեան, Մովսէս Գ Տաթեացի, Վիեննա 1936:

— 122. Մովսէս եպիսկոպոս Բջնիի, ի կարգէ քարոզողաց
1666 թ. (տես Տաշեան, Յուց. 260): Մրա հետ նույն է՝
— 123. Մովսէս վարդապետ Բջնեցի, տաղասաց Ժէ դարու
(տես Կոստանեանց, Նոր ժողով. Գ. էջ 75):
— 124. Մովսէս Կարնեցի, տաղասաց, նախ քան 1758 թ.
իր տաղերը տես Տաշեան, Յուց. 1120 բ. նաև Բազմ. 1875, 106
և Կոստանեանց, Նոր. ժող. Բ. 29:
— 125. Մովսէս կաթողիկոս, հիշված է 1768 թ. ըստ Սըմ-
բատեանց՝ Երնջակ 150 (այս թվին Էջմիածնում չկա այդ անու-
նով կաթողիկոս, ուստի կամ թվականն է սխալ կամ թե Աղ-
վանից կամ Գանձասարի երկրորդական մի կաթողիկոս է:
Այս թվին Աղվանից երկու կաթողիկոսներ (Յովհաննէս և Իսրա-
յէլ) կոչում են իրար հետ:
— 126. Մովսէս Աստապատցի. առաջին անգամ թթենու
սերմը և չիրամի որդը տարավ Ռուսաստան, արժանացավ կայսե-
րական գնահատութեան և նախարարներին համապատիվ փառք
ստացավ՝ Սիմէոն կաթողիկոսի («1763—80 թ») ժամանակ:—
Ազգայ. 3056:
*ՄՈՎՍԷՄԻԿ, ար. փառաքչականն է Մովսէս անվան. այժմ
անսովոր. կա միայն հնից՝
— Մովսէսիկ, հայր Տիրուկ քահանայի. ժամանակակից Ս.
Սահակի (Ե դար).—սեռ. Մովսիսկամ՝ Նոր. Գ. կե:
ՄՈՐԷ, իգ. ծագումն ինձ անհայտ. հիշատակված եմ զըտ-
նում ԺԵ—ԺԶ դարում:
— 1. Մորե, կին տանուտեր Յովհանի, որ Երուսաղէմի Բան-
եառ գյուղում իր ծախսով գրել տվեց մի Գանձարան, 1498 թ.—
Ձեռ. Սեբ. = ՀԱ 1927, 432:
— 2. Մարե հիշված է նաև 1574 թ. (Ալպոյաճեան, Պատմ.
հայ Կես. Բ. 1856):
*ՄՈՐՖԻԱ, իգ. < հուն. μορφή «գեղեցկություն», μορφήεις
«գեղեցիկ» բառերից: Մրանից ունինք միայն՝
— Մարփա կամ Մարսիլ (Մարսիլիա), դուստր Գարրիէ-
լի, որ Մելիտինէի քաղաքապետն էր. ամուսնացավ Պալտինի
(Baudouin de Boury) հետ, որ Եղիսիայի կոմսն էր և հետո
եզով Երուսաղէմի թագավոր՝ Պալտին Բ անունով (1118—1131
թ):—Երուսաղէմի բոլոր թագուհիները եղել են հայուհի կամ
հայաստանի:— Միսուան 47, Շնորհ. և պրպ. էջ 312. ZAPh 1, 177,

*ՄՈՒԱՎԻԷ, ար. < արաբ. مویه mu'aviye. արաբական անուն Յովհաննէս իշխանաց իշխանի 839 թ. որ տես անդ:

*ՄՈՒԲԱՐԱԲՇԱՆ, ար. < արաբ. مبارک mubarak «օրհնեալ» բառից (որ տաճկական արտասանությամբ հնչվում է mubarek) + պրս. ساه sāh «թափափոր»: Գործածված եմ գտնում Մուրաբաֆշահ ձևով 1311 թվից ուշ գրված անթվական մի հիշատակարանում (Ձեռ. Քաւր. 74 ք) և Մուրաբաֆշահ ձևով՝ 1580 թ. (Հայ-Վենետ. 398):

*ՄՈՒԴԱՄ, իգ. < արաբ. مدام mudām «շտապական, տեղական» բառից: Հիշատակված է ԺԵ-ԺԵ դարերում:

— 1. Մուտամ, կրն Անտոնի՝ եղբոր խոջա Ջաւզի, որ գրեւ տվեց մի Աւետարան 1490 թ.—Ձեռ. Վասսյ. 515:

— 2. Մուդամ, ազգական Ատոմի, որ գրեւ տվեց մի Աւետարան, 1498 թ.—Ձեռ. Վասսյ. 527 (ավելին տես Հարթ Ռ 4):

— Ավելի ուշ հիշատակված են Մուդամ 1507 թ. (Ձեռ. Վասսյ. 623), 1508 թ. (անդ 634), Մուտամ 1511 թ. (Ձեռ. Նոր-Բայազ. 4 ք), Միտամ 1512 թ. (Ձեռ. Վենետ. Ա. 646), Մուզամ 1533 թ. (անդ Ա. 717), 1626 թ. (Ձեռ. Վասսյ. 872):

*ՄՈՒԴԱՄԴՈՂԻ, իգ. < արաբ. مدام mudām «շտապական, տեղական» + Թրք. دودە doyda «ծնվեց» բառերից (իրը թե «ծնվեց և մշտական լինի, մնացական լինի»): Մի անգամ զրտնում եմ հիշատակված 1490 թվից ուշ գրված անթվական մի հիշատակարանում, աղավաղյալ Մուտամդաղի ձևով, որ սրբագրում եմ այսպես:—Ձեռ. Սեան. 5 ա:

*ՄՈՒԶԱՓԱՐ, ար. < արաբ. مضاف muzaffar «հաղթական» բառից, որ նաև Իրանեանց մեջ անձնանուն է. ինչ. Muzaifar-ed-din թագավոր Պարսից 1896—1907 թ: Մեր մեջ գործածված եմ գտնում մի անգամ Մուզափար ձևով 1714 թ. (Ջամբո 115): Մի անգամ էլ հիշատակված է 1373 թվից ուշ՝ Ամիթում գրված անթվական մի հիշատակարանում (Ձեռ. Վենետ. Ա. 618). Հմմտ. Մուզեֆէր սուլթան Եգիպտոսի (Ազգասյ. 2040), 1424 թվից:

*ՄՈՒԹՂԱՆ, իգ. ծագումը տես Մթխալ: Այս ձևի տակ գործածված եմ գտնում մի անգամ 1681 թ. (Ալլոյաճեան, Պատմ. հայ Կես. Բ. 1879):

ՄՈՒԼԻՋԱՆ, իգ. թվի թե պարսկական բառ է. բայց ծագումն ինձ անհայտ է: Մի անգամ հիշված է ԺՁ դար (Ձեռ. Մասնա. 7 ք):

*ՄՈՒԼՔ, իգ. < արաբ. ملك mulk «հարստութուն, ինչք» բառից: Այս ձևով հիշված է հինգ անգամ, որոնք են՝ 1649 թ. (Տաշեան, Ցուց. 513), 1674 թ. (Ալլոյաճեան, Պատմ. հայ Կես. Բ. 1876), անթվական (1327-ից ուշ՝ Ձեռ. Ազուլ.—Արրտ. 1911, 462), անթվական (1418-ից ուշ՝ Ձեռ. Քաւր. 39 ա), անթվական (1578-ից ուշ՝ Ձեռ. Սեր.—ՀԱ 1925, 472): Նույնը ՄՈՒԼՔԱ ձևով հիշվում է 1490 թվից ուշ գրված անթվական մի հիշատակարանում (Ձեռ. Սեան. 5 ա): Վերջապես նույնը ՄՈՒԼՔԻ ձևով՝ անթվական մի հիշատակարանում՝ Bodleian 148:

*ՄՈՒԽԱՆ, ար. < Մուդանի անապատի անունից: 1736 թվին, երբ Նազրշահը Մուդանի զաշտում իր թագադրության հանդեսը պիտի կատարեր, հրավիրել էր նաև հայոց Աբրահամ Կրեոսցի կաթողիկոսին: Իաշտում 700,000 գերի կար, որոնք 7 ամիս մնացին այնտեղ: Աբրահամը նորածիններին գետում մկրտածից Մուդան էր անվանում (տես իր Պատմ. Նազրշահի, էջ 64): Գործածական էր մինչև վերջերս կովկասում: Սրա հետ համեմատելի՝

— Մուդան խաթուն, դուստր Ծերունի և քույր Յովհաննէս կրոնավորի, որ գնեց մի հին Շարակնոց և նորոգել տվեց 1465 թ.—Rapport Belgique 145.—Հմմտ. Մուշան:

ՄՈՒԾԻԿ, ար. ծագումն անհայտ: Հիշված է մի անգամ Ջ դարում, բայց ունինք սրանից կազմված Մուծիանց ազգանունը Հայրավանքի անթվական մի արձանագրության մեջ (Միստական 40, ուր Ալիշան համարում է նախ քան 1211 թիվը):

— Մուծիկ, հրամանատար Վաչագան Գ թագավորի Աղուանից (Ջ դար).—Կանոն. 197. Կղկնտ. Ա. իզ (հրտր. Շահն. գրում է մուծին «մտքերին»):

† ՄՈՒԿՆ, ար. < հյ. մուկն բառից! Միայն ունինք՝

— Մուկն, (սեռ. Մկան), իշխանաց իշխան, որդի Հոնաւարի. նորոգեց Հաղբատի կաթողիկէն, որ երկրաշարժից քանդուվել էր (1016 թ): Մնում է իր որդի Հոնաւարի շիրիմը Հաղբատի գերեզմանատնում, 1023 թվից:—Երգիկեանց, Հնախ. տեղագր. 39. Բժշկեան, Ծանոս. Ի Լեհ. 45, 77. Ազգագր. հանդ. է, 404. Տաշեան, Ցուց. 984. Յովսէփյան, Նիւթեր և ուս. Ա. 64:

— Տես նաև Մուշիան:

*ՄՈՒԶԹԱՐԱՄՇԱՆ, ար. < արաբ. موطار muhtarām «հարգելի» + պրս. ساه sāh «թափափոր» բառերից: Մի անգամ ունինք՝ — Մուխարամշա, հորաքրոջ որդին է տանուտեր Սազա-

գա Սերենցի, որ Աղթամարում գրել տվեց մի Աւետարան, 1476 թ.—Ձեռ. Վասս. 480, 482:

*ՄՈՒՀԻԲ, իգ. < արաբ. *muhibb* (իգ. *muhibbe*) «սիրելի, բարեկամ» բառից: Հիշատակված են Մուսիպ 1583 թ. (Ձեռ. Դադեան, Բ. 48 ք), 1601 թ. (Manus. brit. mus. 252 ա), Մուհուպ՝ 1663 թ. (Ձեռ. Նոր-Բայազ. 21 ք), Մուիք 1677 թ. (Ձեռ. Դադեան, Բ. 34 ք):

*ՄՈՒՀԻԲ. ՍՈՒԼԹԱՆ, իգ. < նախորդ Մուսիք «սիրելի» անունից + սուլթան: (Սուլթան բառը նախադաս արական է, հետադաս՝ իգական):

— Մուհուր-Սուլթան, † ազգական խոջա Խզրշահի, որ Վանում, Ազարիս գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1484 թ.—Ձեռ. Վասս. 496:

— Անթվական են Մուսիպ-Սուլթան (Ձեռ. Վասս. 96) և Մեհեպուլթան (Ձեռ. Ագուլ. = Արբու. 1911, 462, գրված 1327 թվից ուշ մի հիշատակարանում):

*ՄՈՒՀԻԴԻՆ, ար. զուտ արաբական անուն է (جى الدين Muhyi-d-din «կենսատու կրոնի»):

— Մուհիդդին (բուն անունն է էլ-Ադիլ-Մուհիդդին-Ռուզ-գիբի). որդին էր Եգիպտոսի վեզիր Աբու-Ղալաթ-Քալայիի (տես Ա հտ. էջ 24): Երբ սա սպանվեց 1161 թվին, անմիջապես վեզիր նշանակվեց Մուհիդդինը: Իր տիտղոսն էր Աբու-Շուջաա. վեզիր դառնալով ստացավ էլ-Ադիլ-էն-Նասիր մականունը, որ նշանակում է բարդարն և հաղթական: Էլ-էմիր-Շավարի ապստամբության ժամանակ իր ընտանիքով, իր հետևորդներով և իր գանձերով փախավ իր մի բարձրարյալի մոտ, բայց բռնըվեց և զխառովեց: — Իբն-Նալլեքան 186—8, 192—3:

*ՄՈՒՂԱԻԹՍ, ար. < արաբ. *muqaddim* «աղերսարկու, խնդրագիր մատուցանող անձը»: Մի անգամ հիշատակված ունինք՝

— Մուզուտիմ, թվի թե պաշտոնակալ էր Երուսաղէմում, Մարտիրոս Բ Պրուսացու պատրիարքութեան ժամանակ, 1497 թ.—Ձեռ. Հայէպի, Ա. 151 ա:

*ՄՈՒՂԱԼ, իգ. և ար. < *muqal* «մոնզուր, մոնզուր» ազգի անունից: Հիշատակված է ԺԵ—ԺԸ դարերում:

— 1. Մուղալ խաթուն, զուստը էլեքսանի. մայրն է Սուլտան մելէք, որ Աղթամարում, Գրիգոր քահանային գրել տվեց Աւետարանը 1452 թ.—Ձեռ. Վասս. 413—4:

— 2. Մուղալ խաթուն, կին Աստուածատուրի և մայր աստուածորդի Կիւրեղի, որ Ախքիբանում, Նիկողայոս եպիսկոպոսին օրինակել տվեց մի Ճաշոց՝ 1460 թ.—REA 10, 64:

— 3. Մուղալ խաթուն, զուստը Բաղդասարի, իր ջուրը Շամշիդամարի հետ միացած, Վանում, Վարդան քահանային գրել տվին մի Աւետարան, 1461 թ.—Արցախ 139:

— 4. Մուղալ խաթուն, ազգական Շիրազմամայի, որ նորոգել տվեց մի հին Աւետարան, 1470 թ.—Քորոս աղբ. Բ. 356:

— 5. Մուղալ, կին Քամուրի, մայր Մխիթար գրչի, որ Սերաստիայի կոմսուն գյուղում օրինակեց Յայմաուրքը 1487 թ.—Ձեռ. Սեբ. = ՀԱ 1927, 434:

— 6. Մուղալ, զուստը Սուլթանշահի՝ եղբոր աստուածորդ Արաբշահի, որ Աղբալի էրնկանի գյուղում գրել տվեց մի Աւետարան, 1490 թ.—Ձեռ. Վասս. 512:

— 7. Մուղալ, զուստը Վարդի՝ եղբոր Սիրատանի, որ Կեսարիոյ Մանտիսոն գյուղում գրել տվեց մի Յայմաուրք 1495 թ.—Ալլոյաճեան, Պատմ. հայ Կես. Բ. 1850:

— 8. Մուղալ, ար՛ ազգական էր աստուածորդ Գետրոսի, որ ստացավ մի Աւետարան՝ գրված Չաքարիս գրչի ձեռքով, Վանում, 1495 թ.—Քորոս աղբ. Բ. 276:

— Մուղալ անունը իբրև իգ. հիշատակված է նաև 1509 թ. (Ձեռ. Վասս. 640), 1533 թ. (Ձեռ. Վենետ. Ա. 718), 1549 թ. (Ձեռ. Վասս. 652), 1578 թ. (անդ, էջ 9), 1581 թ. (Ձեռ. Սեբ. = ՀԱ 1927, 316), 1588 թ. (Ձեռ. Վասս. 714), 1590 թ. (անդ 715), 1593 թ. (Ձեռ. Հայէպի, Ա. 194), 1609 թ. (Ակիւնեան, Մատեն. հետազ. Դ. 242), 1609 թ. ? (Ձեռ. Հայէպի, Ա. 98), 1618 թ. (Տան, արևել. Հայք 30), 1623 թ. (Ձեռ. Կես. սարգ. 10 ք), 1652 թ. (Ձեռ. Վասս. 462), 1681 թ. (Քորոս աղբ. Բ. 271), 1707 թ. (Ձեռ. Վասս. 508), 1710 թ. (Ձեռ. Հայէպի, Ա. 329):

*ՄՈՒՂԱԼՇԱԼ, իգ. < նախորդ Մուղալ անունից + պրո. sah. հիշատակված է մի անգամ Մուղալշայ ձևով ԺԶ դարում (Ձեռ. Դադեան, Ա. 12 ք):

*ՄՈՒՂԱՄ տես Մուղամ: Այս ձևով հիշված ունինք 1540 թ. (Ձեռ. Մաղն. 29), 1560 թ. (Ձեռ. Սեբ. = ՀԱ 1924, 249), 1671 թ. (Տաշեան, Յուզ. 781) և անթվական (Ձեռ. Վենետ. Բ. 1229): Մի անգամ էլ ունինք Մուղում ձևով՝ իգ. հիշատակված ԺԷ դարում (Ձեռ. սարգ. Բ. 70):

*ՄՈՒՂԱՄՇԱՀ, ար. < նախորդ Մուղամ անունից + արա- ձառի Մի անգամ հիշված է սեռ. Մուղամշին ձևով 1280-ից ուշ գրված անթվական մի հիշատակարանում (Քորոս աղբ. Ա. 216):

*ՄՈՒՂԱՅԷԷՒ, ար. < արաբ. موقاييد muqayyed «ուշադիր, հոգածու» բառից: Մի անգամ գտնում եմ հիշատակված Անիի անթվական մի արձանագրության մեջ:

— Մուղախե, որ Քրիստոսոսուրի հետ միասին պատճառ են եղել, որպեսզի դամոսչի (կնքադիր) Գէշը (որդի Պայկանն) նե- բի Անիի որոշ տուրքեր:— Արձ. Շիրակ 62 ր:

Մուղան տես Մուխան:

ՄՈՒՂԱՇ, ար. ծագումն ինձ անհայտ: Մի անգամ հիշա- տակված ունինք՝

— Մուղաշ Հիզանցի, եղբայր Արևի. հիշված 1497 թ.— Տաշեան, Ցուց. 285:

*ՄՈՒՂԲԻԼ, < արաբ. موقبل muqbil «բախտավոր, բարեբա- տիկ» բառից:

— 1. Մուղբիլ, ոչս կամ գյուղապետ, իր ընկերակիցների հետ վկայում է առ այն, որ Քումայ և Նշխուն ամուսինները մի Աւետարան են գրել ավել Աղթամարում և նվիրել Ս. Վարդանի վանքին, 1460 թ.— Ձեռ. Վասպ. 434—Նոտարք 197 (սեռ. Մուղ- բիլն ձևով):

— 2. Մուղբիլ պարոն, որդի Դալարի, մայրն է Շուշան, եղ- բայրներն են Սաթիլմիշ և Նուսաւղ (վերջինը «մարտիրոսական արեամբ կատարեցաւ ի յանօրինաց»): ոչս կամ տանուտեր էր- գնեց գիրի ընկած մի Աւետարան, որ գրված էր 1444 թ. իր թվականը չէ հիշված:— Ձեռ. Վասպ. 394—5:

ՄՈՒՂՈՒԹԱՅ, ար. ծագումն ինձ անհայտ. հիշված է ան- թվական մի հիշատակարանում, որ գտնվում է 1311 թվին գրը- ված մի Աւետարանում:— Ձեռ. Քաւր. 70 ր:

*ՄՈՒՂՊԵՏ, ար. < պրս. موقباد muqbad կամ موبعد mubed «ստեղծող, կրակապաշտների վարդապետ» բառից: Հիշված է մի անգամ 1617 թ. (Տաշեան, Ցուց. 800):

ՄՈՒՄԷ, սեռն ու ծագումը անհայտ. մի անգամ հիշված է անթվական մի հիշատակարանում՝ Ձեռ. Վասպ. 430:

*ՄՈՒՆԱՔ, իգ. < արաբ. میننات minnat «բարիք, երախտիք» բառից, որ ազգազայլ ձևով առվում է munnat. իբրև անձնա- նուն հիշված է մի անգամ՝

— Մունաք, կին ոճն Ակնցի, 1516 թ.—Քորոս աղբ. Ա. 230:

*ՄՈՒՆԱԽԱՐ, իգ. այս ձևով հիշված է անթվական մի հի- շատակարանում՝ Ձեռ. Հալեպի, Ա. 51 ր: Տես Միմեք:

†ՄՈՒՆԹԻԿ, ար. < հյ. մոնք (ժգ. մուք) «փոքրավոր, աշակերտ» բառից: Մի անգամ հիշատակված է անթվական մի հիշատակարանում (Քոսեան, Հայք ի Զմիւռնիա, Բ. 22):

*ՄՈՒՆՈՒՄ, իգ. < արաբ. مونس munis «ընտանի, ընկեր, մտերիմ» բառից: Հիշված է 1490-ից ուշ գրված անթվական մի հիշատակության մեջ (Ձեռ. Սեան. 5 ա):

ՄՈՒՇ, ար. ծագումն անհայտ. կապ ունի Մուշ քաղաքի անվան հետ:

— 1. Մուշ Դիմաքսեան, ավագ սեպուհ, որ մասնակցել է Աղուանից պատերազմին Քաջն Վարդանի հետ և այստեղ էլ նա- ետատակվել 1450 թ.—Սղիշ. 58. Փարպ. լի. Կղկնտ. Բ. ր:

— 2. Մուշ, որդի Սանասար իշխանի Սասնոյ, որ իբրև գաշնակից հունաց՝ կովեց արաբների դեմ 638 թ. Նլաթի Սա- բուանդ պատրիկի աղվա՝ Տարուն կույսի նշանածն է:—Տոմա- շէկ, Սասուն, էջ 21—23 ըստ Վակիդի արաբ պատմագրի (ինքը սաղոմ է Մուշեղ).— Նալաթ. Արաբ. մատ. 5:

— 3. Մուշ, հայր Յովհաննէս կրօնավորի, որ Մարմառում կամառտել է «Մեկնութիւն Եսայիայ մարգարէի» 1118 թ.— Ձեռ. Կարին. 151, Արրտ. 1913, 43—51, Շողակաթ 195:

ՄՈՒՇԱՆ, իգ. ծագումն անհայտ. հմմտ. Մուղան. մի ան- գամ հիշված է՝

— Մուշան, կին Հանէսի, տատ Անդրէասի, որ գնեց մի հին Աւետարան, 1442 թ.—Ձեռ. Նոր-Քայազ. 17 ր:

*ՄՈՒՇԵՆ, ար. < եթեան Muršill անունից, որով կոչ- ված են Հաթեան մի քանի թագավորներ: Հստ այսմ հայերենի հին ձևն է *Մուրշեղ, որ ապա ր-ի անկումով դարձել է Մուշեղ (Աճառ. Նորք 1925, № 5, էջ 303): Կա Մուշիզ կաթուղիկոս Վրաց՝ ըստ Մի. այրելվ. 23: Մեր բառը տառադարձված է պրս. موش Mūšil (Շահնամէ), որ եռակեսի հավելումով պետք է կար- դալ موش موش Mūšil: Արաբներն էլ տառադարձրել են موش Mūšā'il, բայց կա նաև Mūšā'il ձևը, որ է Մուշեղիկ (տես Իբն-Նալի- քան, էջ 355): Հին ժամանակ կային Մուշեղակ և Մուշեղիկ փա- ղաքշտականները: Մուշեղ անունը հիշատակված է մեր մեջ սկսած Ք գարից մինչև ԺԳ դար. անցյալ դարում նորից կենդանացավ և այժմ սովորական է: Կա նաև Մուշեղեան ազգանունը:

— 1. Մուշեղ Աբծրուհի, որդի Բաբկէնի, որին և հաջորդեց (Գ դար):—Աբծր. Ա. թ:

— 2. Մուշեղ Աբծրուհի հաջորդ Տիրոցթ. ժամանակակից Սոսրով Բ Գոտակի (330—339 թ):—Աբծր. Ա. ժ:

— 3. Մուշեղ (գրված Մուծեղ), իշխան Տարօնի. անգամ այն շքախմբի, որ առաջնորդեց Մեծն Ներսէսին՝ Կեսարիա օժման գնալու ժամանակ (353 թ):—Մեսր. եր. 25:

— 4. Մուշեղ Մամիկոնեան, որդի Վասակ Մամիկոնեանի: քաջ և անձնվիր զորավար Պապ (368—374 թ): Քաղաքապետարեց Պարսիկներին Հայաստանից. մասնակցեց Ջիրուաի հասկասամարտին, ուր գերի բռնեց Աղուանից Ուռնայր Քաղաքապետին, բայց մեծանոթությամբ արձակեց: Նվաճեց բոլոր աղստամբ նախարարներին: Բատ Սահառունու քսությամբ և Վարդազատ Քաղաքապետի (374—383) հրամանով սպանվեց խորապետությամբ:— Բուզ. Դ. ձե. Ե. ա—գ, ը—ժ, ժգ—ժէ, ժթ, ի, ըգ, ւ լը—լե, լէ. Մեսր. եր. 67—73, 79—82, 86, 88, 104, 115—8, 120—1. Ասող. Բ. ա. Վրդ. իգ. Վրդն. աշխ. 522 (գրված է Մուշեղի). Պամ. ներս. 19, 24. Յայսմ. նոյ. 19. Թլիզր. 52? Դրնդ. 545. Վրաց. աղբ. Ա. 75 (գրում է Մուշեղ):—սեռ. Մուշեղի՝ Բուզ. Ե. ա, բ, գ, ե, ի, լե—լէ.—Մուշեղայ, ի Մուշեղայ՝ Բուզ. Ե. բ, լե, լէ. Սոր. Գ. լէ. Մեսր. եր. 70—73, 81, 82, 115, 118—121. Կիր. 13. Յայսմ. նոյ. 19.—ի Մուշեղի՝ Բուզ. Ե. բ, գ. Կղկնտ. Ա. ժգ.—Նուշն անձն է, որ Մամիկ. 59 կոչում է «Մուշեղ քաջակորով» և համարում է 32րդ մինչև Գայլ Վահանի թոռը. շոր երեսներորդ երկրորդ էր ի Մուշեղայ՝ զոր Քաջակորով կոչեն: Վենետիկ հրատարակության ցանկում այս Մուշեղը նույն է գրված Գայլ Վահանի ազգական Մուշեղի հետ (է դար). բայց անշուշտ սխալ է, ինչպես ցույց է տալիս 32-րդ տոհմը, որ հասցնում է իրոք 'ի դար:—Նուշն եմ համարում նաև Մեծոփ. 81 գրաջն Մուշեղայ որ հիշված է Քաջն Վարդանի հետ:

— 5. Մուշեղ Մամիկոնեան, Յազկերտ Բ-ի բանապետ նախարարներից մին (452 թ):—Նղիշ. 150, Փարպ. խէ:

— 6. Մուշեղ Մամիկոնեան, սեպուհ. հաշտարիմ կոչակից Վահան Մամիկոնեանի. մի գնդով գնաց Վրաստան՝ վերապետ Վասակին և Սահակին հետ բերելու: Արծաթի գյուղում հարձակոցից Պարսիկներին (483 թ):—Փարպ. հէ, հը, ձա, ձգ. Միմ. ապար. 64 (գրված Մուշեղի).—սեռ. Մուշեղի՝ Փարպ. ձա:

— 7. Մուշեղ եպիսկոպոս Բագասականաց (Ե դար).— սեռ Մուշե Ան 5:

— 8. Մուշեղակ, իշխան հայոց, տիրում էր Դ Հայոց կողմերում. երբ Անաստաս կայսեր Արովբինդ զորավարը արշավեց այն կողմերը, Մուշեղակը վախեցավ և ընդունեց կայսեր հպատակութունը (503 թ):—Չամչ. Բ. 235:

— 9. Մուշեղ ի Հմայեկեան, իշխան. անգամ Դուինի երկրորդ եկեղեցական ժողովի (554 թ):—Գիրք թգ. ժէ:

— 10. Մուշեղ Բագրատունի, որի խնդրանօք Ներսէս Բ Աշտարակեցի կաթողիկոսը (548—557) գրել է «Թուզթ հաւատոյ», որի մասին տես REA հտ. 2 (1922), էջ 248, Ձեռ. Վենետ. Բ. 161 և վարը՝ Ներսէս Բ անվան տակ:

— 11. Մուշեղիկ, ստաջնորդ Վարադայ վանքի, հաջորդեց Բողատին՝ շուրջ 600 թ.—Հայասպ. 232:

— 12. Մուշեղ Մամիկոնեան, Մորիկ կայսեր (582—602) կողմից նշանակվեց Յունահայոց դուքս՝ Յովհանի մահից հետո. պատերազմեց Պարսից դեմ (584 թ): Մորիկի հրամանով գնաց օգնական Պարսից Սոսրով Քաղաքապետին՝ ընդգծած ապստամբ Վահրամ Չորինի Վահրամը խոստացավ Հայաստանը անկախ Քաղաքապետութուն հայտարարել, եթե Մուշեղը միանար իրեն՝ կործանելու Սասանեան պետութունը: Այս առթիվ նա գծում է Հայոց պետության էլ սահմանները, ինչ որ թանկագին տեղեկութուն է մեզ համար: «Ձեզ տուեալ լիցի իմ զՀայոց Քաղաքութենն», զ՛նր և զուք կամիք՝ արսաջիք ձեզ Քաղաքու: Եւ թողում ձեզ զամենայն երկիրն Հայոց մինչև ցԿապկոն և ցղուռն Աղուանից. և յԱսորուց կողմանէ՝ զԱրուստան, զՄրծուին և զՆոր Շիրապեան մինչև ցսահմանս Տաճկաց, զի առ նախնեաւքն իսկ ձեզ լեալ է. և ընդ արևմուտս մինչև ցԿեսարիա կապաղովկացուց: Եւ իս մի իշխեցից քան Ջարասպ անցանել յայնկոյս: Մուշեղը վերժեց և պատերազմում հաղթեց Վահրամին, որ փախավ Բաշլուր և սպանվեց: Պարսիկ իշխանները նախանձելով Մուշեղի քաջության վրա, զրպարեսցին Սոսրովի մոտ, ասելով թե Մուշեղը թունել է Վահրամին, բայց ձի և զենք տալով արձակել է: Միավիտ Սոսրովը հավատաց և հրամայեց իր մոտ կանչել նրան: Նախապես կարգադրել էր սակայն, որ չթողնեն նրան զինված մտնել արքայի մոտ: «Պատրաստ լերուք, ասաց նա, զի յորժամ եկեցեք նա և ես ձեռամբ նշանակեցիք ձեզ, յանկարծակի զձեռս նորս յետս կալարուք և կապեցեք զնա. բայց պատրաստ լիջիք»:

զի այր քաջ է նա, և մի թէ կամ ինքն մեռանի կամ զիս սպանանէ՝ Երբ սուրհանդակը ներկայացավ Մուշեղին և հայտնեց որ թագավորը կանչում է նրան, Մուշեղը կարծեց թե թագավորը վտանգի մեջ է, իսկույն հագավ իր զենքերը և 2000 սպառազեն մարտիկ վերցնելով, շտապեց թագավորի մոտ: Պարսից զորքն էլ զինված պատրաստ կանգնած էր. շթողեցին որ Մուշեղի բանակը առջ անցնի: Մուշեղը վերցրեց 50 քաջեր և մտավ թագավորի վրանը. Բարապանները պահանջեցին որ զենքերը հանի և այնպես մտնի արքայի մոտ: Մուշեղը կասկածել սկսեց: «Ես մանկությունից թագավորների ծառայութեան մեջ եմ մեծացել, ասաց նա, ես իմ տանը՝ խնջուլքի ժամանակ անգամ զինքս չեմ արձակել. այժմ թագավորի առմջ պիտի հանեմ: Ձինված մտավ արքայի վրանը՝ 7 ընկերներով: Խոսքով վախեցած, կարկամեց, լեզուն բռնվեց և ոչինչ չկարողացավ ասել: Մուշեղը դուրս եկավ, հեծավ ձին ու հեռացավ: Խոսքովը սարսափեց, գահից իջավ, վազեց նրա հետևից և մի նշանավոր նախարար ուղարկեց՝ երզում և կնքված աղ տանելով, պատվով ետ կանչելու Մուշեղին: Մուշեղը չլսեց և բռնելով Խոսքովի թիկնապաններից մեկին, տարավ հունաց Յովհան պատրիկի մոտ և մտնվան սպառնալիքով՝ խոստովանեցրեց ճշմարտութունը: Խոսքովը զորք ուղարկեց Մուշեղի դեմ, որպեսզի սպանեն նրան դազոնաբար, բայց Մուշեղը և հունաց բանակը ընկան նրանց վրա և կոտորեցին: Այնուհետև Մուշեղը գնաց և Ֆնաց կայսեր պալատում: Հայ զորքով ուղարկվեց Աւարների դեմ կռվելու, հաղթեց և անցավ Դանուբը, բայց հետո հաղթվեց և սպանվեց:— Սեբ. թ. Ժ, Ժգ. Աբծբ. Բ. գ. Վրդ. խդ. Մխ. անեց. իդ. Միմ. ապար. 78, 80—83, 90.—սեռ. Մուշեղայ՝ Սեբ. Ժ.—Մուշեղի՝ Միմ. ապար. 78, 81, 82.—պոմ. զՄուշեղի՝ Միմ. ապար. 80.—Հուլյանբը կոչում են նրան Մուսլակ, Մուստակ՝ Չամչ. Բ. 295. Տէր Սահակեան, Հայ կայսերք, Ա. 98—99, 103, 275—7, 296, Բայց Չամչ. Բ. 299 նույնացնում է սրան Տարօնի Մուշեղ իշխանի հետ, որի մասին տես տակը Ն 13:—Վրաց աղբ. Ա. 42, 43, 79 (կոչում է Մուսլի):—Այս Մուշեղի մասին խոսում է նաև Ձիրզուսին (տես իմ Ձիրզուսին Հայոց մասին, էջ 35, 37, 39, 43, 45, 49), բայց այնպիսի ստորացուցիչ ձևով, որ անհնարին է բավարար չափով պախարակել: Այն Մուշեղը, որի առաջ դրուում է Խոսքովը, զիջանում է ասել. «Ո՞վ թագավոր, թող գամ համբուրեմ քո ասպանդակը: Եվ երբ Խոսքովի թուլլավութեամբ

նա համբուրեց նրա ստքն ու ասպանդակը, «ենք սարսափից շփոթվեց»։ Այս բոլորի մասին տես անդ, էջ 59—63.

- 13. Մուշեղ Մամիկոնեան, իշխան Տարօնի. իր ազգական Գայլ Վահանի ձեռքով կռվեց Պարսից Միհրան զորավարի դեմ և կոտորեց նրա 10,000 զորքը. մեռել է 1604 թ. Իր գերեզմանը ցույց են տալիս Մշոյ Ս. Կարապետի վանքում (Տըվըլէ, Ուղև. ի Փ. Ասիա, Վիեննա 1892, էջ 55 և Հնոց և նորոց 15): —Մամիկ. ա, բ.—սեռ. Մուշեղայ և բց. ի Մուշեղայ՝ Մամիկ. ա, բ, գ, ե և էջ 56. Յայսմ. սեպտ. 30.—Մամիկ. ասում է թե Մօրիկի հրամանով Խոսքովը տարավ նրան Դուին և հայոց մարզպան կարգեց. և երբ Խոսքովը ուզում էր դավաճանութեամբ սպանել նրան, Մուշեղը քաշվեց Տարօն և հետո կռվեց այնտեղ՝ օգնութեամբ Գայլ Վահանի: Ըստ այսմ Չամչ. Բ. 299 նույն է գնում նախորդ Ն: 12-ի հետ: Սակայն նկատի ունենալով, որ Խոսքովի դավաճանութունը հենց սկզբից էր եղել և Խոսքովը Մուշեղին մարզպան նշանակելու ոչ իրավունք և ոչ էլ կարողութուն ուներ. որ Մուշեղը կայսեր բողոքելով կանչվեց պալատ, որտեղից ըստ Սեբեոսի «այլ ոչ ետես զերկիրն» (այսինքն էլ Հայաստան չդարձավ) և վերջապես որ նա Ավարների պատերազմում սպանվեց, ուստի Չամչյանի ենթադրությունը սխալ է: — 14. Մուշեղ Մամիկոնեան, որդի Դաւթի, զորավար հայոց. 3000 զորքով կռվում էր Պարսից հետ արաբների դեմ՝ Տիգրանի պաշարման ժամանակ, ուր և մեռավ իր երկու քեռորդիներով միասին «636 թ».—Սեբ. խ. Մխ. անեց. իը. Կիր. 33.—Սամ. անեց. 51: — 15. Մուշեղ Մամիկոնեան, սպարապետ ի Տարօն, հիշված է Սասանեան Խոսքով Ե թագավորի երկրորդ տարին (արաբ. Mūšelliq, հուն. Μουσαλιχος, Μωσηλιε և ևերով, ուրեթե Մուշեղիկ).—Տոմաշէկ, Սասուն, էջ 15: — 16. Մուշեղ Մամիկոնեան, սպարապետ Հայոց, ժամանակակից Եզր կաթողիկոսի («630—641 թ»)—սեռ. Մուշեղի՝ Կզկնտ. Բ. Ժ: — 17. Մուշեղ Մամիկոնեան, նախարար. ներսէս Բ կաթողիկոսի հետ ներկայացավ հունաց Կոստանդին կայսեր, երբ նա եկավ Կարին «652 թ» և ստացավ նրանից հեծելոց հրամանատարութունը. ապա անցավ արաբների կողմը:—Սեբ. խդ. իը, Ժ:

— 18. Մուշեղ Մամիկոնեան, իշխան, սպարապետ Հայոց, եղբայր Արտաւազգի. ներկա էր թագման նահատակ Դոււթ պարսիկ Դուռնեցու՝ Արզլլա ոստիկանի օրով «701 թ».—Յայտմ. մրտ. 31, Վկ. դաւ. 95:

— 19. Մուշեղ Մամիկոնեան, որդի Սմբատի, եղբայր Գրիգորի և Դոււթի. երբ եղբայրը՝ Գրիգոր պատրիկ մեռավ Կարինում «748 թ», Մուշեղը դարձավ իշխան հայոց, բայց քիչ ժամանակ հետո մեռավ:—Ղև. իգ. Ազգապ. 873:

— 20. Մուշեղ Մամիկոնեան, որդի Հրահատ կոմսի, աղքատամբելով Հասան ոստիկանի դեմ՝ կոստորեց արաք հարկահաններին և ամրացավ Արտազերսի բերդը. առաջին հաջողութուններից հետո նահատակվեց Բագրևանդի անհավասար կռոււմ «775 թ».—Ղև. լգ. Կիր. 40. Վրդ. լթ. Սամ. անեց. 89. Մխ. այրիվ. 67.—սեռ. Մուշեղայ՝ Ղև. լգ. Վրդ. խա.—հիշում է Բելազորին (տե՛ս Խալաթ. Արաք. մատ. 63, Ալիշան՝ Յուշիկք, Ա. 197—215):

— 21. Մուշեղ Մամիկոնեան, հայր Գրիգոր Մամիկոնեանի, որ էր զորավար հունական բանակի «778 թ».—Ազգապ. 896 (գրված է հուն. Մուզալախի՝ Ղև. էջ 193 ծան.):

— 22. Մուշեղ (կամ Ալեքս Մուշեղ), պալատական իշխան հունաց կայսեր. երբ հայկական բանակը ապստամբեց Սոհնէ կայսրուհու դեմ, կայսրուհին ուղարկեց այս Մուշեղին՝ հունզուտացնելու համար ապստամբներին: Բայց զինվորները համոզեցին Մուշեղին և իրենց զլխավոր ընտրելով՝ ընդհանուր ապստամբութիւն բարձրացրին. ապա Սոհնէին արգելափակ արին և հոստանդինին գահ բարձրացրին (790 թ): Կոստանդինը Մուշեղին զորապետ կարգեց, բայց հետո կասկածելով նրա վրա, բանտարկեց (791 թ): Երբ Կոստանդինը հաղթվեց Բուլղարներէց, իշխանները դավադրութիւն սարքեցին և ուղեցին Մուշեղին կայսր նստեցնել: Կոստանդինը լսեց դավադրութիւնը, զլխավորներին պատժեց և Մուշեղին կուրացրեց (792 թ):—Չամչ. Բ. 423, Յուշիկք Բ. 356:

— 23. Մուշեղ Ռշտունի, որդի Վարդ պատրիկի և թոռն Թէոդորոս Ռշտունու Այս Մուշեղից դժգոհ ֆնաց ժողովուրդը և Ռշտունեաց իշխանութիւնը բաժանեց Բագրատունեաց և Արծրունեաց միջև (Ը գար):—Սուտ. Շապհ. 37:

— 24. Մուշեղ Յրօնցի, իշխան Տարօնի. հունաց գերիշխանութիւն տակ էր. երբ Թէոփիլոս կայսրը արշավեց Տարօն, շատ սիրելով այս Մուշեղին, իր հետ տարավ Պոլիս և իր Մարիամ

աղջկա հետ ամուսնացնելով՝ փեսայացրեց իրեն: Անունն էլ փոխեց և դրեց Ալեքս, կոչեց պատրիկ. մեծ իշխան և կեսար, Հովտալով շարախոսներին, նախ հեռացրեց Սիկիլիա և ապա բանտարկեց: Չիջելով ավագանու աղաչանքին, արձակեց բանտից, բայց Մուշեղը կամավորապես վանք մտավ, ուր և մնաց մինչև իր մահը (833 թ):—Չամչ. Բ. 435:

— 25. Մուշեղ, որդի Տիրոցի, եղբայր Ստեփաննոսի. իբրև վկա հիշվում է Տաթևի 844 թվի կալվածադրում:—Օրբ. լը.—սեռ. Մուշեղի՝ անգ:

— 26. Մուշեղ տէր, որդի Սմբատի. իբրև վկա հիշվում է Տաթևի կալվածագրում 844 թ.—Օրբ. լը:

— 27. Մուշեղ Արծրունի, եղբայր Վահանի. մասնակցեց Մուսէի պատերազմին «851 թ». Աշոտի հետ միասին ղեկավարեցին Բուղայի՝ Նկան բերդում: Բուղայի ձեռքով գերի տարվեց Բաղդադ «852 թ»:—Արծր. Բ. գ. Գ. բ. գ:

— 28. Մուշեղ Վահուհի, Աշոտ Արծրունու օգնականն էր, երբ Նկան բերդում պաշարվեց Բուղայից «852 թ»:—Արծր Գ. բ:

— 29. Մուշեղ Ապուպելճ, եղբայր Գուրգէնի. Գուրգէն Արծրունու օգնականն էր Բուղայի դեմ պատերազմի ժամանակ «852 թ»:—Արծր. Բ. գ. Գ. ժբ.—սեռ. Մուշեղի՝ Արծր. Գ. դ:

— 30. Մուշեղ Արծրունի. մասնակցեց Գուրգէն Արծրունու պատերազմին Բուղայի դեմ «852 թ»:—Արծր. Գ. դ, ժբ:

— 31. Մուշեղ Ամատունի, մասնակցեց Գուրգէն Արծրունու պատերազմին՝ Բուղայի դեմ «852 թ»:—Արծր. Գ. դ:

— 32. Մուշեղ Բագրատունի, որդի Աշոտ Մսակերբի († «824 թ»), եղբայր Դոււթի, Մահակի, Բագրատի և Սմբատ Խոստովանողի.—Վրդ. խբ:

— 33. Մուշեղիկ, հայ զորավար, որին Վասիլ հայ կայսրը ուղարկեց Կեֆալոնիս, 881 թ.—Տէր Սահակեան, Հայ կայսերք, Ա. 353:

— 34. Մուշեղ Բագրատունի, որդի Սմբատ Խոստովանողի և եղբայր Աշոտ Ա թագավորի, որ մեռավ «890 թ»:—Արծր. Գ. ժ, ժա, ի.—Տես հաջորդը:

— 35. Մուշեղ իշխան Մոկաց: հաշտեցրեց Վասպուրականի Աշոտ իշխանին Գուրգէն Ապուպելճի հետ. պատերազմեց Անձեւացեաց Գուրգէն իշխանի հետ և սպանվեց շուրջ «894 թ»:—Արծր. Գ. ժէ, ժթ, ի. Յն. Կթգ. լգ:—Ըստ Մարքավարտ, Բագր. 67

Մմբատ Խոստովանողի որդին և Աշոտ Ա-ի եղբայրն է (տես Ն 34):

— 36. Մուշեղ Անձևացի, որի մահից հետո իշխանությունը անցավ Գուրգէն Արծրունուն (Ք զար):—Արծր. Գ. ժե.—սեռ. Մուշեղայ՝ Արծր. Գ. ժե:

— 37. Մուշեղ Բագրատունի, որդի Մմբատ Ա-ի. ամուսնացավ Ափխազաց Դոստաս Թագավորի ազնկա հետ, որի վրա Սըմբատը իրավունք համարեց գրավել Արտասանի և Կանգարթի ամբողջ շրջանը: Դոստասը խորամանկությամբ բանտարկեց Մուշեղին: Մմբատը մեծ զորքով գնաց նրա վրա և Վասպուրականի Գուրգէն իշխանի քաջությամբ ազատեց Մուշեղին: Յուսուփ աստիկանի արշավանքի ժամանակ, Մուշեղը իր եղբոր հետ ուղարկվեց նրա վրա, բայց Սևորդիների մատնությամբ զերի բռնվեց, թունավորությամբ սպանվեց և թաղվեց Բագարանում «911 թ»։—Յհ. կթղ. խե, խզ. Սուտ-Շապհ. 81, 82. Ասոդ. Գ. դ. Օրբ. լէ, Վրդ. խզ.—սեռ. Մուշեղայ՝ Յհ. կթղ. լէ, խե. Սուտ-Շապհ. 80. Օրբ. լէ:—Սա պետք է լինի Ջարբ. Հին դպր. 568 հիշված Մուշեղ Բագրատունին, որի խնդիրքով Անանուն վարդապետ ոմն գրել է «Ընդդէմ Արիոսեանց, Եւտիքեանց, Նեստորականաց և Քաղկեդոնականաց»:

— 38. Մուշեղ-Ալիբս (ըստ հունաց կոչված Ալեքսիս Մոզելս), ծովակալ Ռոմանոս Ա Լիկաբենոս կայսեր (920—944 թ): Երբ Բուլղարները մեծ բանակով արշավեցին հունաց վրա, բոլոր հունյ զորավարները՝ որոնք ուղարկված էին թշնամու դեմ կռվելու, հենց որ տեսան Բուլղարների բազմությունը, իրենց զորքով միասին խուճապով փախչել սկսան: Ծովակալ Մուշեղը սուսերամերկ նետովեց նավակ, ցամաք դուրս եկավ և սկսեց կոտորել Բուլղարներին: Բայց դյուցազնությունը անօգուտ էր: Մուշեղ մեծակ մնացած, ետ քաշվեց, բայց խուճապի մեջ ծովը ընկավ և զրահների ծանրության պատճառով ծովի տակ գնաց (922 թ):—Տէր Սահակեան, Հայ կայսերք, Բ. 61—62:

— 39. Մուշեղ-Ռոմանոս, հայ իշխան. ազգական Ռոմանոս Ա-ի Լեկաբենեան, ժամանակակից Ռոմանոս Բ կայսեր (939—963). ուներ մի ծառա Ֆիրրէոս անունով, որ շատ վարպետ էր ձիախաղության մեջ:—Տէր Սահակեան, Հայ կայսերք, Բ. 109:

— 40. Մուշեղ Ա. Թագավոր Կարուց «968—984 թ»։ Արաս Բագրատունի Թագավորի որդին էր և կրտսեր եղբայր Աշոտ Գ. Ողորմածի. մեռավ 984 թ. և իրեն հաջորդեց Աբաս:—Ասոդ. Գ.

ը, ժա, ժբ, ժէ.—սեռ. Մուշեղայ՝ Անան. ապստ. 144 բ: Ասոդ. Գ. ժա.—Վրաց ազր. Բ. 97 (գրված Մուշեղ):

— 41. Մուշեղ, Թոնդրակեցի աղանդավոր, հաշակված գիտնական, որի դեմ գրել է Գր. Նարեկացին († 1003 թ):—Գիրք թղ. գր.—սեռ. Մուշեղայ՝ անդ:

— 42. Մուշեղ, որդի Չորտուանելի Ա. հայր Թոնդրակի. իշխան Սասնոյ (ՃԱ զար):—սեռ. Մուշեղայ՝ Ուսհ. 130, 206. Սմբ. պամ. 72. Սամ. անեց. 111.—Հայապ. 391:

— 43. Մուշեղ որդի Հեջուբի, նվիրատու Մեծարանց վանքի 1293 թ.—Բանասէր 1901, 142, Արցաի 171:

ՄՈՒՇԷ, ար. < ասոր. ܡܘܨܐ անունից, որ նույն Մոզեսն է. հմմտ. Եփր. բ. Թես. էջ 191, ուր Մոզէս մարգարէի համար գործածված է Մուշէ անը (Հիւբշ. 295):

— 1. Մուշե, որին Գողթնեցիք ուղարկեցին Քաղէոս առաջայի վանքը՝ Արտապ, որպեսզի իրենց եպիսկոպոս ձեռնադրվե. բայց նա չկարողացավ վերադառնալ «92 թ» (տես հաջորդը):—Օրբ. հ:

— 2. Մուշե (կամ Մուշեղ) եպիսկոպոս, առաջնորդ Արտապի. հաջորդեց Աարնեբսեհին. Գարսից երկրից էր. հեթանոսների հրկյուղից ծածկարար կառավարեց իր թեմը 30 տարի, այն է «93—123 թ»։—Ջբբ. եպս. 280, Արրտ. 1868 դեկտ. էջ 102: (Աղգււպ. 50—54 նույն է գնում նախորդի հետ. այսպես նաև Հացունի, Կարևոր խնդ. 108):

— 3. Մուշե անապատական, աշակերտ Գինդի, Մեծն Ներսէսի մահից («373 թ») հետո.—Բուզ. Ջ. ժզ:

— 4. Մուշե Տարօնեցի, աշակերտ Ս. Մեսրոպի († «439 թ»): օգնեց նրան Գողթնում լուսավորությունը տարածելու գործում.—Կոր. էջ 14 (այլ ձ. Մուշեղ), Փարպ. ձ. Խոր. Գ. ձդ. Կիր. 16. Վրդ. իե. Գամ. սահ. 14. ZAPh 1, 206. Առաք. լծ. սահմ. 170:

— 5. Մուշե եպիսկոպոս, որին Ս. Մեսրոպը թողեց Բագրատական կողմերի վրա:—Կոր. էջ 19 (կոչում է Մուշեղ), Խոր. Գ. կ. Դաւ. անյ. 99: (Սարգիսեան, Անանիա Թարգմանիչն, էջ Ժզ ծան. միևնույն է համարում Ն 4, 5 և 8):

— 6. Մուշի, սարկավազ, որ Չանգակի. Գետրոսի և Սահակի հետ ծառայում էր Վասակ Սիւնու մոտ իբրև լրտես և գործիք.—Չամչ. Բ. 65 (չունին Փարպ. և Ծղիշ. աղբյուրը անհայտ է):

— 7. Մուշե Աղբակեցի, եպիսկոպոս Արծրունեաց. ժամակ-

ցեց Աբուաշատի ժողովին «449 թ» Ավերած լինելով մի առ- բուշան, տարվեց Պարսկաստան, բանտարկվեց և նահատակվեց Ապար աշխարհում, Ղևոնդեանց խմբի հետ «454 թ».—Նղիշ. 22, 101, 139. Փարպ. իգ. խբ, խգ, խէ, ծգ, ծէ. Վրդ. իէ. Յայսմ. թււ. 31 (ուր գրված է նաև Մուշեխ ձևով). Սիմ. ապար. 48.— սեւ. Մուշեի՝ Փարպ. ծէ:

— 8. Մուշե եպիսկոպոս Սիւնեաց, հաջորդ Գաղատի, ժա- մանակակից Բարկէն կաթողիկոսի («490—516 թ»): Կյուրքն- կալեց Ղազար Փարպեցուն. մասնակցեց Դուինի ժողովին «506 թ».—Փարպ. էջ 187. Օրբ. ժթ, կը, հա. Օրբ. հկճո. ժբ:

— 9. Մուշե Այլաբերցի, կաթողիկոս հայոց «526—534 թ»։ Կատալքի Այլաբերցի (այժմ Ալափարս) գյուղիցն էր. հաջորդեց Սամուէլ Արծկեցուն.—Նզն. եր. 268, ՅՆ. կթղ. ժգ. Ասող. Բ. բ. Մխ. անեց. դ. Միխ. աս. իթ (=իը). Վրդ. լ. Կիր. 22. Մխ. այ- ցիգ. 20. Օրբ. ժթ, հա. ՅՆ. կթղ. հյբ. 274. Ջբբ. սարկ. Գ. 5.— Մուշեղ՝ Սամ. Գնեց. 72, ԳՆնպ. 271.—Սուսիլի՝ Վրաց աղբ. Ա. 78.—սեւ. Մուշեի՝ Կիր. 22, Օրբ. ժթ:

— 10. Մուշե եպիսկոպոս, հորեղբայր Թաղէսոսի, որ էր ա- առջնորդ Կողովարի 999 թ.—Ջարբ. թրգմ. 454, Այրարատ 497, Հայտպ. 310:

†ՄՈՒՇԿ, ար. < հյ. մուշկ բառից, ինչպես ունինք Բալա- սան, Իւղ, Միւսոն անունները: Պարսից և արաբների մոտ Mušk սովորական անուն է սարուկների՝ նրանց սև անուշահոտ մա- զերի համար (Justi 218 ա): Հմմտ. պրս. Muškināz գյուղացի ջազացուանի աղջիկ, որ Բահրամ Գուրի կինը դարձավ (Շահն. հտ. 5, էջ 474), Muški դարվիշ բանաստեղծ (Justi 218 ա). տես և Մուշկաթ:

— Մուշկ, նահապետ Սահառունեաց, ուղեկից եղավ Մեծն Ներսէսին, Վաղես կայսեր մոտ դեսպան գնալու ժամանակ («364 թ»):—Բուզ. Գ. ժա:

*ՄՈՒՇԿԱՄԱՐ, ար. < պրս. մ. mušk «մուշկ» + արաբ. ք. 'anbar «յամբար անուշահոտ ծաղիկը»: Մի անգամ գտնոււմ եմ հիշատակված 1632 թ.—Ձեւ. Դաղեան. Բ. 33 ա:

*ՄՈՒՇԿԱՆ, ար. < պրս. մ. Muškān անունից, ինչ. Մուշ- կան Նիւսալուարտ՝ զորավար Պարսից (Նղիշ. Փարպ.): Հմմտ- նակ մ. Muškanak գյուղացի ջազացուանի աղջիկը, որ Բահ- րամ Գուրի կինը դարձավ (Շահն. հտ. 5, էջ 474). բուն նշա-

նակում է «հաքավ»: Մի անգամ միայն գտնոււմ եմ հիշատակված մեր մեջ՝

— Մուշկաթ, նահապետ Սահառունեաց, մին այն նախա- բարներէից, որոնք ուղեկից եղան Մեծն Ներսէսին՝ Վաղես կայ- սեր մոտ դեսպան գնալու ժամանակ «364 թ».—Մեսր. եր. 52 (այլ. ձ. Մուկ, Թեբևս նրա համար որ պրս. ۵۰۰ mūš նշանակում է «մուկ» և ۵۰۰ mūšak «մկնիկ»):

*ՄՈՒՍԱ, ար. < արաբ. ۵۰۰ Mūsa անունից, որ տես Մու- սե: Հիշված է անթվական մի հիշատակարանում, որ գրված է 1450 թվից ուշ (Ձեւ. Թաւր. 67 բ): Կա և Մուզայ 1665 թ. (Տաշեան, Ուս. Ստ. Կալիսթ. 163, Ձեւ. Հալէպի, Ա. 289 բ): Սրանից է՝

*ՄՈՒՍԱԲԷԿ, որ իբր արական անուն հիշատակված է Ժէ դարից. այսպես Մուսաբեկ ոմն Ագուլեցի՝ 1675 թ. (Ջբբ. ազուր. 127). բայց անշուշտ շատ ավելի հին է, որովհետև ունինք Մու- սաբեկեան ազգանունը ԺԵ դարից (Գրիգոր Թ կաթ. Մուսաբե- կեան):

ՄՈՒՍԱՆՏ, ար. ծագումն անհայտ. հիշատակված է մի ան- գամ 1271 թ. (տես Մոնսոր):

ՄՈՒՍԱՏԱՐԻՈՍ տես Մեծատար: *ՄՈՒՍԵՏԻՐ, ար. < արաբ. ۵۰۰ musāfir «ճամբորդ, հիւր» բառից:

— 1. Մուսեֆիբ, տանուակեր Արճէշի. Ստեփաննոս քահա- նայի հետ նահատակվեց հավատքի համար՝ «1395 թ».—Մեծոփ. 47, 112—3, Նոր վկ. 184—5: (Նույնը մի քիչ տարբեր ձևով պատմում է Ջամշ. Գ. 465 և գնում է 1432 թ.):

— 2. Մուսեմիբ, որդի շահնա Յովհաննէսի (նախ քան 1430 թ).—Տաշեան, Յուց. 666 ա:

*ՄՈՒՍԷ, ար. ծագումը տես Մուսե: — 1. Մուսե, հայր Գագիկ Թագավորի Աղուանից. իշխում էր 1000 թ.—Արցախ 79:

— 2. Մուսե, որի աղջիկը՝ Ոսկի մի տաճար է կառուցել Տուսի գյուղում (Հազրութի մոտ), 1000 թ.—Արձ. Արցախ 79:

*ՄՈՒՍԻ, ար. տես Մուսա=Մուսե: Հիշված է 1727 թ. (Մուսի՝ մեղք Ագուլեիսի, դավաճան, Ջամշ. Գ. 797—8):

*ՄՈՒՍԻԿ, ար. փաղաքական է Մուսա անվան: — 1. Մուսիկ, մերձավոր Յովհաննէս երեցի, որ Բերկերի

Աւեղս գյուղում գրել տվեց մի Աւետարան, 1488 թ.—Ձեռ. Վասպ. 508:

— Մուսիկ անունը հիշված է նաև 1508 թ. (Ձեռ. Վասպ. 634), և անհայտ թվականով՝ Տաշեան, Ցուց. 530 (ԺԶ—ԺԷ դար):

*ՄՈՒՄԻՆ, ար. < Մովսես անունից (ինչպես մեկնում է Ա. Ազադեան, Մուսիկի գտնագտար, Քիֆլիս (1890 էջ 7). սրանից է Մուսիկեան ազգանունը (Կովկաս)

*ՄՈՒՏԱՑԱՐ տես Մուզափար:

*ՄՈՒՐԱԿ, ար. < արաբ. مراء Murād անունից, որի բուն նշանակությունն է «փափագ, ցանկություն»: Այս անունով հայտնի են մի քանի տանկական սուլթաններ, այն է՝ Մուրադ Ա 1319—1389, Մուրադ Բ 1401—1451, Մուրադ Գ 1546—1596, Մուրադ Դ 1611—1640, Մուրադ Ե. 1876 թ: Գործածվել է մեր մեջ սկսած ԺԳ դարից և մինչև այժմ էլ կա: Սրանից է Մուրադեան ազգանունը:

— 1. Մուրադ, քաջ սպարապետ Վարանդա գավառի գերեզմանը գտնվում է Աւետարանոց գյուղում, 1241 թվից:—Արցախ 98:

— 2. Մուրատ ուստա, որի գերեզմանը գտնվում է Շաքիի Ամուր-Աւան գյուղում, ՉԱ=1252 թ. (եթե ստույգ է):—Բարխուտ. Աղուանից երկ. էջ 215:

— 3. Մուրատ, կինն է Խուանդ խաթուն, զավակներն են Ամիր Սարգիս, Ամիրմուլը և Միրզապարոն. Աղթամարում, Գրիգոր գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1355 թ.—Ձեռ. Վասպ. էջ 203:

— 4. Մուրատ մահաասի, հայր Թովմա քահանա գրչի, որ Վանում, Ատոմ միայնակեցի համար օրինակեց. Մաշտոցը 1393 թ.—Նոտարը 3:

— 5. Մուրատ, փեսան էր Ստեփաննոս քահանա Ամկեցու, որ նահատակվեց Արճէշում, 1395 թ: Մուրատը նախապես ամուսնացած էր իր փեսի քրոջ հետ, որից ունեցել էր մի սրիկա որդի՝ Բախշայիջ անունը:—Մեծոփ. 113:

— 6. Մուրատ խաթուն! զուստը Աբրահամի և քույր տանուներ Դանիէլի, որ Աղթամարում, Չաքարայ գրչին գրել տվեց Աւետարանը 1399 թ.—Ձեռ. Վասպ. 234, 239:

— 7. Մուրատ մահաասի, հայր Մկրտիչ կրոնավորի, որ Տէր Յուսիկան որդու վանքում օրինակեց Տաթևացու Լուծմունք Սազմոսաց Դաւթի, 1414 թ.—Ձեռ. Դադեան, Ա. 62 ա:

— 8. Մուրատ, տանուներ Արճէլէի. երբ Իսքենդերը պաշարեց քաղաքը, բանակցութեան մեջ մտավ նրա հետ և քաղաքը հանձնեց. որով ժողովուրդը կոտորածից ազատեց €1430 թ):—Մեծոփ. 93 (գրում է Մուրատայ), Չաճ. Գ. 464 (գրում է Մուրատայ), Ազգասպ. 2052 (գրում է Մուրատ):

— 9. Մուրատ, հանգուցյալ որդի տանուներ Դաւթի, որ Քացու գյուղում գրել տվեց մի Աւետարան, 1437 թ.—Ձեռ. Վասպ. 379:

— 10. Մուրադ մղղասի, եղբայր Յիսաւի, հորեղբայր Ներսէս քահանայի և մեծ հորեղբայր Բարթուղիմէոս առաքյալի վանուց առաջնորդ Յովհաննէս արքեպիսկոպոսի, որ ստացավ մի Յայսմաուրը 1438 թ.—Ձեռ. Քաւր. 41 ա:

— 11. Մուրատ, որդի մահաասի Շահփաշայի, որ Վանում, Վարդան քահանային գրել կամ նորոգել տվեց մի Աւետարան, 1453 թ.—Ձեռ. Վասպ. 136:

— 12. Մուրադ, հանգուցյալ որդի տանուներ Մանկաւաւադի, որ Մցի գյուղում գնեց մի Աւետարան, 1455 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 582:

— 13. Մուրատ, հայր Վրթանէս քահանայի, որ Թովմա արեղային գրել տվեց մի Աւետարան, 1456 թ.—Ձեռ. Դադեան, Բ. 31 ա:

— 14. Մուրատ, հայր Թովմա վարդապետ Մեծոփեցու, որ Խնդրակատար վանքում գրեց Նարեկի Լուծմունքը 1458 թ.—Նոտարը 189:

— 15. Մուրատ, կանգնեցրել է մի խաչքար, Հոսպակ գյուղում, 1460 թ.—Սմբատեանց, Գեղարքունի 569:

— 16. Մուրատ (կամ Մուրատայ), որդի Մկրտչի, եղբայր տանուներ Մարտիրոսի, որ Բերկրիում, Կարապետ քահանային գրել տվեց Աւետարանը 1473 թ.—Ձեռ. Վասպ. 467:

— 17. Մուրադ, անգամ այն ղեկավարութեան, որ Գարսից Ուզուն Հասան թագավորը ուղարկեց Վինետիկ և Հոռոմ, դարնակեցիլու նրանց հետ և նրանց օգնութեամբ նվաճելու Օսմանոցոց (1469—70 թ): Հոռոմի վերադարձել էր և արդեն գտնվում էր Կաֆայում, 1474 թ.—Ալիշան, Հայ-Վենետ. 187—9, որ համարում է Միրաք Քաւրիզեցին (գրում է Mirat, մինչդեռ իստական աղբյուրն է Morat). Ուղեգրութ. Ա. 156, 159, 215 (զբրված է Marach):

— 18. Մուրատ, որդի Նդիազարի և եղբայր Գրիգոր կրո-

նավորի, որ Արժէնում, Ղազար քահանային գրել ավեց մի Յայսմաւուրք, 1475 թ., երբ Մուրատը արդեն մեռած էր.—Ձեռ. Մաղն. 36:

— 19. Մուրադ, հայր Յովան երեցի, որ Մովքի Ս. Նշան վանքում օրինակեց Գանձարանը 1478 թ.—Ալպոյաճեան, Պատմ. հայ Կես. Բ. 1874:

— 20. Մուրատ ոմն, որի անունը հիշատակված է Թումայի և Մանուշակ պիքէի հետ՝ Թէոդոսիայում մի խաչքարի վրա, 1478 թ.—Բժշկեան, Ճանապ. Ի ԼԵՆ. 350:

— 21. Մուրադ խօճայ, հորեղբայր խոջա Յովսէփի, որ Տարօնի իշխանն էր և Մուշում գրել ավեց մի Աւետարան, 1479 թ: Սրանից առաջ այլազգիները խոջա Մուրադին հրով այրել էին «որպէս զառաջին մարտիրոսքն»:—Ձեռ. Սեր.—ՀԱ 1925, 263:

— 22. Մուրադ, մերձավոր Սարգիս քահանայի, որ գրել ավեց Յայսմաւուրքը՝ Բաղէշում, 1484 թ.—Rapport Belgique 39:

— 23. Մուրատ Վանեցի, հայրը տանկացած լինելով իրեն էլ հրավիրեցին տանկանալ և մերժելու պատճառով շարաշար տանջանքով նահատակեցին «1485 թ».—Նոր վկ. 320—321 > Ազգայ. 2214:

— 24. Մուրադ, որդի Յովհաննէսի, մայրն է Բէկիջան, պապն է Հապաւ, տատն է Մարիամ, եղբայրն է փաղամեռիկն Մարտիրոս, զույրն է Գուլ (որ և Գուլում): Երեւի իր կինն է «հոգեոր մայրն Ջարմանդուխտ» (№ 7), որ Արճէշում, Միրանաւոր Ս. Աստուածածին վանքում գրել է ավել Ստեփաննոս գրչին մի Աւետարան, 1486 թ.—Ձեռ. Վասպ. 498—500:

— 25. Մուրատ, մի եղբորորդի և մի համանուն քեռորդի Ղարիպազի (№ 4), որ տես առանձին, 1486 թ.—Ձեռ. Վասպ. 499—502:

— 26. Մուրատ, քեռայր Ջաքարայ արեղայի, որ Երզնկայում գնեց մի Ծարակնոց Յակոբ քահանայից՝ միջնորդութամբ սուլն Մուրատի, 1487 թ.—Ձեռ. Հալէպի, Ա. 37 ր:

— 27. Հոջա Մուրադ, ստացող. Յակոբ գրչին գրել ավեց մի Յայսմաւուրք, Ս. Սարգիս եկեղեցու համար, 1488 թ.—Manus. bibl. nat. էջ 103:

— 28. Մուրադ, որդի Աստուածատուրի և հորեղբորորդի Դովաթիաթուհի, որ Աղթամարում օրինակել ավեց Աւետարանը Հայրապետ արեղային, 1490 թ.—Ձեռ. Նոր-Բայազ. 12:

— 29. Մուրատ, եղբայր Ստեփաննոսի և հորեղբայր տանուտեր Արապազի, որ Աղբակի Երնկանի գյուղում գրել ավեց մի Աւետարան, 1490 թ.—Ձեռ. Վասպ. 511:

— 30. Մուրադ, եղբորորդի խոջա Ջուզի, որ գրել ավեց մի Աւետարան 1490 թ.—Ձեռ. Վասպ. 515:

— 31. Մուրադ, որդի Աստուածատուրի և հորեղբորորդի Վարդանի, որ Շատարում, Իսրայէլ գրչին գրել ավեց մի Աւետարան, 1491 թ.—Ձեռ. Վասպ. 517:

— 32. Մուրադ, որդի Խուզազարի, որ Խիզանի Որճոկ գյուղում գրել ավեց մի Աւետարան, 1497 թ.—Տաշեան, Տուրք. էջ 285:

— 33. Մուրադ, քեռորդի Ատոմի, որ Աղբակի Երնկանի գյուղում գրել ավեց մի Աւետարան 1498 թ.—Ձեռ. Վասպ. 526, 528:

— 34. Մուրատ Խիկար, տաղասաց ԺՁ դարո. իր երգն է «Մարտն կուգայր ծաղկընքով»: իր տաղերից տես Կոստանեան, Նոր ժողովածոյ, Բ. 7, Գ. էջ 4:—Յուշիգ Ա. 186, Բ. 125:

— 35. Մուրատ, կոչված Մահմեմի Մուրատ կամ Խոջա Մուրատ, Բաղիշեցի վաճառական և հասարակական գործիչ, Ժէ դարի էլ կրորդ կիսում. արեւմտահայոց ազատագրման համար որպէս պատվիրակ աշխատել է Եվրոպայում: Մանրամասնությունները համար տեսնել՝ Կառնուրատ: [Այս հատվածը գրեց Յ. Անասեան]:

— 36. Մուրատ տաղասաց, 1690 թ.—տես Նզը. էջ 41 ծան:

— 37. Մուրատ, Հալիպցի հայ վաճառական, որ 17-րդ դարում շատ երկար տարիներ ապրել է հարեյական արքունիքում, նեպոլսներին ծառայելով սչ միայն կայսերական վաճառականի պաշտոնով, այլ և նրանց կողմից գերմանագիտական բանակցություններ վարելով մոնղոլական և հնդկական արքունիքներում: Իր եղբորորդին, որ նմանապես Մուրատ էր կոչվում, նույնպես գերմանագիտական պաշտոններ է վարել Սթոլպիայի կողմից: Քրտնսիական արքունիքին զետեան գնալով նույն դարի վերջերին և հաջորդի սկիզբներին: Տես՝ Արշակ Ալպոյաճյանի «Հայ եպիսկոպոսի մը առաքելութիւնը Ի Հաղէշխտան Ժէ դարում», Կահիրէ, 1946, էջ 91—93: [Այս հատվածը գրեց Յ. Անասեան]:

*ՄՈՒՒԱԴԲԱՇԵ, ար. < արար. مراء murād «փոփոգ» + արար. بخر baxā «պարզ» բառից: Կարելի է թարգմանել երկու մեծ:

ենա որի փափազը պարզակամ է, 2. Մուրադի պարզակածը: Հիշատակված է ժԳ—ժԷ դարերում:

— 1. Մուրաութախը, որդի Արզուլմսեխի, 1327 թ.—Ձեռ. Ազուլ. (Արրտ. 1911, 460—1):

— 2. Մուրաութաղը, որդի խոջա Ղուբաթի, որ Արաշ գյուղաքաղաքում գրել տվեց մի Աւետարան, 1490 թ.—Սմբատեանց՝ Երնջակ 257:

— Մուրաութաշիս հիշված է նաև 1585 թ. (Ձեռ. Վասպ. 650), 1676 թ. (Սմբատեանց, Երնջակ 234), անթվական (Ձեռ. էջմ. Գև. № 127) և այլ ոմն «էջմիածին», 1944, № 4—5, էջ 43 բ:

*ՄՈՒՐԱԿԵԱՆ, ար. < արաբ. Մուրադ անունից + պրս. xān. օր. Մուրատխան—Սուլթան՝ իշխան Նախիջևանի 1668 թ. մեր մեջ հիշատակված է ժԷ—ժԹ դարերում. այսպես 1655թ. (Ձեռ. Վասպ. 553), 1656 թ. (Ձեռ. Վենետ. Ա. 85), 1663 թ. (Ձեռ. Վասպ. 922), 1701 թ. Սիւրմէեան, Պատմ. Հալեպի ազգ. գերեզմ. 32 բ), 1704 թ. (Ձեռ. Դադեան, Բ. 14 ա), 1742 թ. (Ձեռ. Վասպ. 566):

— Մուրաութան Վանեցի, պատմիչ. գրել է Վասպուրականի ղեկավարի պատմությունը կամ տարեգրությունը՝ սկսած Վարապախյանի երեւումից մինչև ժԹ դարի սկիզբը:—Հայասպ. 137:

*ՄՈՒՐԱԿԵՂՈՒԼԻ, ար. < անշուշտ Սուլթան Մուրադի անունից + թրք. լիթ գլխ. բառն կամ սարուկը: Հիշված կա մի անգամ 1666 թ. (Ձեռ. Վասպ. 928) և մի անգամ էլ անթվական մի հիշատակարանում Ձեռ. Նոր-Բայազ. 31 բ:

*ՄՈՒՐԱԿԵՄԵԼԻՔ, իգ. նախորդ Մուրադ անունից + մելիք (կամ մելիք): Մի անգամ հիշատակված է 1651 թ. (Տաշեան, Ցուց. 363 ա):

*ՄՈՒՐԱԿԵՆԱԷ, ար. < նույն Մուրադ անունից + պրս. ան ձն «թագավոր»): Հիշատակված է ժԵ—ժԶ դարերում: Սրա հակադիրն է Շահմուրատ:

— 1. Մուրաութահ Արծկեցի, քաղաքի հարգված անձերից մեկն էր. Ձեռն անուն մի շարագործ հայ մասնից նրան քաղաքագետին, որ բանտարկեց նրան և ապա ղղեկից ցած գցելով նահապետեց 1420 թ.—Մեծոփ. 110 > Նոր վկ. 230, իսկ Ձեռն. Գ. 441 հիշում է Վաղիմ անունով (ցանկի մեջ նաև Մուրաութահ):

— 2. Մուրաութա (հոգով Մուրաութեն), կինն է Գուլբահար. մի արտ է նվիրել եկեղեցուն 1435 թ.—Ձեռ. Վասպ. 370:

— 3. Մուրաութայ (սեռ. դարձել է Մուրաութի), որդի Մկրտիչի և թոռն տանուտեր Յովհաննէսի, որ Ելաթում գրել տվեց Աւետարանը 1443 թ. երբ արգեն մեռած էր Մուրաութահը.—Ձեռ. Նոր-Բայազ. 19 ա:

— 4. Մուրաութա, փեսա Գողթան առաջնորդ Ստեփաննոս արքեպիսկոպոսի, որ գրել տվեց մի մեծ Տօնական, Ազուլիս 1447 թ. այս Մուրաութահն էլ ձեռագրի գրության համար բերեց «զկոկիչն և զընճուֆր».—Ձեռ. Թաւր. 121 բ:

— 5. Մուրաութա, եղբայր Մկրտիչ քահանայի, որ Բիւրականում օրինակեց «Ժողովածու քերթուածոց», 1469 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 1113:

— 6. Մուրաութա (հոգով գրված է սխալմամբ Մուրաութի), որդի Ալանի՝ և եղբայր Երազխաթունի, որ նորոգել տվեց մի հին Աւետարան, 1470 թ.—Թորոս աղբ. Բ. 356:

— 7. Մուրաութայ, որդի Մկրտիչի և եղբայր հանգուցյալ ընէս տանուտեր Մարտիրոսի, որ Բերկիրում գրել տվեց մի Աւետարան 1473 թ.—Ձեռ. Վասպ. 467:

— 8. Մուրաութայ, ոսկերիչ, ազգական Դովաթխաթունի, որ Աղթամարում օրինակել տվեց Աւետարանը Հայրապետ արեղային, 1490 թ.—Ձեռ. Նոր-Բայազ. 12:

— Ավելի ուշ հիշատակված են Մուրաութեն 1585 թ. (Ձեռ. Վասպ. 650), Մուրաութա՝ հայր Յովհաննէս Խուլ պատրիարքի (ժԶ դար), անթվական Մուրաութա (Ձեռ. Թաւր. 42 բ, 74 ա): Այս անվան տարբեր գրչությունն է Մուրաութա՝ ժԸ դար (Տաշեան, Ցուց. 710), ինչպես և Մուրաութա d'Ohsson հայազգի թարգման թագաւորին Եվեդաց և պատմիչ՝ ժԹ դարի սկիզբը (Սիսական 475 բ):

*ՄՈՒՐԱԿԵԱՆ, ար. < նախորդ Մուրադ անունից + քան փառաքանկանով: Հիշատակված կան Մուրաութան 1585 թ. (Ձեռ. Վասպ. 702), Մուրաութան 1685 թ. (Սիւրմէեան, Պատմ. Հալեպի ազգ. գերեզմ. 30 ա), 1723 թ. (Ձեռ. Վենետ. Ա. 220):

*ՄՈՒՐԱԿԵՄԵԼԱ, սեռն անհայտ. նախորդ Մուրադ անունից + փաշա պատվանունով: Հիշատակված է մի անգամ անթվական մի արձանագրությունում մեջ՝

— Մուրադփաշա, նվիրատու Թանաստի վանքի (Սիսական, էջ 133):

*ՄՈՒՐԱՍԱ, իգ. < արաբ. مرسا murasa՝ «տեղանակում», ազատանդազարդ» բառից: Հիշատակված է 1654 թ. (Ձեռ. Վեներա. Ա. 725), 1689 թ. (Bodleian 164), Ժե գար (էջմ. Գե. № 613 ձեռագրում), 1692 թ. (Կրար. Աղաթ. 1909, յւջ. էջ ծգ), և մի անգամ էլ Միրասա ձևով՝ 1662 թ. (Ձեռ. Վեներա. Ա. 653), իսկ մի անգամ էլ Միրեսայ ձևով՝ 1664 թ. (Ձեռ. Գաղեան, Ա. 101 ա):

† ՄՈՒՐԻԿ, ար. < էյ. մուրիկ «մուրացիկ» բառից: Կարելի էր կարծել թե նույն է Մորիկ անվան հետ (որ տես վարը), բայց որովհետև Մուրիկ գտնուում է սեռ. Մուրիկան, իսկ Մորիկ գտնուում է սեռ. Մորիկայ, ուստի երկուսը տարբեր են: (Մերէզըը գործածում է Մորիկ կայսեր անվան սեռականը 13 անգամ և միշտ Մուրիկայ ձևով. այսպես էլ 21, 24, 31, 71, 72 (երկիրք): 73, 77, 78, 80, 81 (երկիրք) և 91. չհաշված գլխավորաբայունները): Այս տարբերությունը բնականաբար առաջացել էր այն պատճառով, որ Մուրիկ բառի մեջ տեսնուում էին էյ. -իկ մասնիկը, իսկ Մորիկ բառի մեջ իբրև հունարեն օտար բառ՝ չէին տեսնուում այդպիսի մի մասնիկ:

— 1. Մուրիկ սարկավազապետ Մեծն Ներսէսի. որ գտնուողից «353—373 թ.»—Քուզ. Դ. Ժե:

— 2. Մուրիկ (սեռ. Մուրիկան), հիշված է Երուսաղէմի Ձիթենեաց լեռան մոզայիկ արձանագրութայն մեջ, որի թվականը թեև հայտնի չէ, բայց շատ հին է:—Ար.տ. 1876, էջ 195, Տ. զ. Պալեան՝ Սուրբ երկիր, էջ 300—3, որից Տաշեան՝ Ակնարկ. էջ 137:

ՄՈՒՐՈՒՄ, ար. ծագումն ինձ անհայտ. մի անգամ գտնուում եմ հիշատակված ԺԼ գարում՝ Մուրում՝ քաղաքի վանքի, քաղութայնը կոչից և նահատակվից Մեղրիում, թուրքերի գեմ պատերազմում (Միսական, 304 ա):

ՄՈՒՐՍ, իգ. ծագումն ինձ անհայտ. մի անգամ գտնուում եմ հիշատակված 1628 թ. (Երեմեան, Նոր-Ջուզայի յուշարձ. էջ 10 ա):

*ՄՈՒՐԱՇ, ար. < պրս. موكش mūkāš «մազ քաշելու գործիք, մազիկի» բառից: Մի անգամ գտնուում եմ հիշատակված անթվական մի հիշատակարանում (Ձեռ. Նոր-Քայազ. 31 բ):

*ՄՈՒՐԻ, ար. փաղաքշակտնն է Միքայել անվան (Մուֆայիլ ձեռք). հիշված է միայն 1581 թ.՝ Ձեռ. Վասպ. 693—4, երկու անգամ սեռ. Մուրում ձևով և մի անգամ էլ էյց. գՄուրումն ձևով:

† ՄՈՒՐՈՍ, ար. < էյ. ժգ. մոֆու «մեծ, խոշոր» բառից: Հիշատակված է 1571 թ. (Տաշեան, Տուց. 1005), 1581 թ. (Ձեռ. Սեր.—ՀԱ 1927, 316), 1644 թ. (Ձեռ. Սեր.—ՀԱ 1926, 334), 1753 թ. (Քաղուրան, Կիպրոս կղ. 93):

† ՄՈՒՐԻ, ար. < Ղարաբաղի Մուսա սարի անունից, որ էյ. մառ «մուսթյուն, մշուշ» բառից է և նշանակում է «մշուշոտ, մշուշապատ»: Իբրև անձնանուն մի անգամ գտնուում եմ հիշատակված անթվական մի հիշատակարանում (Արցախ 40): Սրանից է նաև Մուրեսան ազգանունը (Գանձակ):

ՄՈՒՐԱՇՈՒՆԷ, ար. ծագումն ինձ անհայտ. հիշատակված եմ գտնուում մի անգամ 1554 թ. (Գանձակի Շաաախ գյուղում), Manus. brit. mus. 193 ա:

*ՄՍԵՆ, ար. կրճատված է Արղլմսն անունից, որ տես առանձին (հմմտ. նաև Մասնի): Արղլմսն գործածված է Ե գաղթից մինչև ԺԵ դար: Կրճատ Մսն ձեռ, որ հավասարված է արաբ. مسيه Mesih «Մեսիա, Յիսուս» բառին, այս մաքուր ձեռ տակ հիշատակված է՝

— 1. Մսն, մականունը Ղուզիկ, որի կինը՝ Քուրէզ (№ 3) Պարսաւ քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, 1498 թ.—Ձեռ. Վասպ. 525—6 (գրված մի անգամ Մսն, երկու անգամ Մսնիս):—Սրա հետ նույն են՝

— 2. Մսնիս, հորեղբայր Լիանոս իշխանի, որ տես, 1258 թ.

— 3. Մսնի, հիշված Ժե դար.—Ձեռ. Հալէպի, Ա. 133 բ (=արաբ. مسيه mesihī «քրիստոնյա»):

— 4. Մուսնիս, եղբայր Յակոբ արեղայի, հայր Հերմոնի վանաց, մեռած էր 1421 թ.—Ձեռ. Պետերբ. (ՀԱ 1892, 82 բ):

— 5. Մուսնիս, ամուսին Դիլլատի՝ քրոջ էվաչայի, որ Տրապիզոնում գնեց մի հին Աւետարան, 1425 թ.—Ձեռ. Վեներա. Ա. 485:

— 6. Մուսնի խոջա, մեծ պապ Խաչատուր քահանայի, որի որդին՝ Դաւիթ քահանա գրեց մի Աւետարան, Արճէշ 1455 թ.—Նօտարք 177:

— 7. Մուսնի, որդի Ջանիբէկի. մայրն է Սալլուկ խաթուն, որ Հայրապետ քահանային գրել տվեց մի Մաշտոց, 1466 թ.—Քորոս աղբ. Բ. 337 (նույնը Ա 232 գրված է Մուսէն):

— 8. Նույն անունը գործածված է նաև իգական, սեռ. Մսնիս ձևով, որ է կին Առաքելի և մայր Իսրայէլի, որի կինը՝ Քուրվանգա խաթուն գրել տվեց մի Աւետարան 1448 թ.—Ձեռ.

Վասպ. 402 (քիչ հետո գրված Մլախիմ ? որ տես վերը Մլեհ Ք 10),

— 8. Նույն են դարձյալ Մսեղ, Քաջ Մսեղ, հիշված 1633 թ.՝ Ձեռ. Վասպ. 882—3 (նչ թե հյ. մտեղ «մտոս» բառից) և Մոսիխ 1694 թ. (Bodleian 4):

ՄՍԵՐ, ար. գործածվել է իբր առանձին տնուն, որից էլ Մսերեան ազգանունը: Այսպես հայանի է «Մսեր մագիստրոս Մսերեան»: Մագուժը ինձ հայտնի չէ. թերևս Մսր անվան մի այլ գրչուժյունն է. տես հաջորդը:

*ՄՍՐ, ար. < արաբ. ميسر Misr (թրք. Məsər) «եզդիպոսոս» երկրանունից: Հիշատակված է ժՁ—ժԷ դարերում, զանազան գրչուժյամբ և ձևով: Այսպես՝ Մըսր 1653 թ. (Ձեռ. Քաւր. 45 բ), Մըսր՝ 1643 թ. (ՀԱ 1937, 575), Մսիր՝ 1643 թ. (Ձեռ. Բուլզ. = ՀԱ 1937, 575—6), Մսիր՝ ժՁ դար (Ձեռ. Սանաս. 7 բ), Միսիր՝ 1652 թ. (Տաշեան, Ցուց. 442), 1686 թ. (Ձեռ. Հալէպի, Բ. 8 ա): Հմմտ. նաև հաջորդները:

*ՄՍՐԻ, իգ. < արաբ. ميسري misri «եզդիպոսական, եզդիպոսացի» բառից: հիշատակված է ժԵ—ժԷ դարերում:

— 1. Միսրի, դուստր խոջա Ջաւզի, որ գրել տվեց մի Աւետարան և նվիրեց Անշողաց Ս. Աստուածածնին, 1490 թ.—Ձեռ. Վասպ. 515:

— 2. Միսրիին (սեռական է), մայր Նուշիկի՝ կնոջ Աղազար Շոռոթեցու, որոնց անունով մի խաչքար է կանգնեցրած Երնջակի Շոռոթ գյուղում, 1493 թ.—Սիսական 356:

— Ավելի ուշ ժամանակից են Մսրի խաթուն 1504 թ. (Ձեռ. Վասպ. 168), Մսրի 1538 թ. (Ձեռ. Վենետ. Բ. 536), 1557 թ. (Ձեռ. Վենետ. Ա. 529), 1641? (Ձեռ. Հալէպի, Ա. 174 բ), անթվական (Ձեռ. Վասպ. 144):

*ՄՍՐԻԿ, ար. Մսր անվան փաղաքչականն է: Մի անգամ գտնում եմ հիշատակված 1508 թ. (Ձեռ. Վասպ. 634):

*ՄՍՐԻԱՔՈՒՆ, իգ. < արաբ. ميسر «եզդիպոսոս» + խաթուն բառերից, իբր թե «եզդիպոսական տիկին» կամ «եզդիպոսու տիկին»: Հիշատակված է ժԵ դարում:

— 1. Մըսրխաթուն, կին Սուտի աղայի՝ ազգականի Մատթէոս քահանայի, որ Եղեղեաց անապատում գրել տվեց Աւետարանը, 1496 թ.—Ձեռ. Նոր-Բայազ. 7 բ:

— Մսրխաթուն հիշված է նաև անթվական մի հիշատա-

կարանում, որ սակայն գրված է 1311 թվից ուշ.—Ձեռ. Քաւր. էջ 74:

*ՄՍՐԻԱՆ, ար. < արաբ. ميسر «եզդիպոսոս» + պրս. ան xān «իշխան» բառերից, իբր «եզդիպոսու իշխան». հմմտ. Մրիմշահ, Մլմբէ, Մարշահ անունները: Հիշատակված է ժԷ դարից: Այսպես՝ Մսրխան՝ Ջըր. սարկ. Բ. 131 և Միսրխան 1638 թ. (Ձեռ. Նոր-Բայազ. 14 բ): Սրանից է Մըսրխանեան ազգանունը:

*ՄՍՐՄԵԼԻՔ կամ ՄՍՐՄԵԼԻՔ, կամ երկու ձևով էլ, որոնցից Մսրմելիք թվի ար. (իբր արաբ. ميسر «եզդիպոսոս» + melik «թագավոր» բառերից), իսկ Մսրմելիք իգ. (իբր Misr + melek «հրեշտակ» կամ նաև melike «թագուհի» բառից): Հիշատակված են ժԴ—ժՁ դարերում:

— 1. Մսրմելիք, զավակ (սեռն անհայտ) Եղանբախշի, † 1327 թ.—Ձեռ. Ապուլ. = Արրա. 1911, 461:

— 2. Մսր մելիք. կին խոջա մահդասի Ամիրմուլլեի և մայր խոջա Աստուածատուրի, որ աղատեց Նարեկը թուրքմանի գերուժյունից և նվիրեց Վարազի վանքին, 1425 թ.—Ձեռ. Դադեան, Ա. 55 ա:

— 3. Մսրմելիք, մորաքույր Ստեփաննոսի, որ Տրապիզոնում, Յակոբ կրոնավորին գրել տվեց մի Յայսմաւուրք, 1437 թ.— Труды вост. комм. ИМАО, т. 11, 3, էջ 55:

— 4. Մըսրմելիք, դուստր Ծերունի և քույր Սուլթանմէլէքի, որ Աղթամարում գրել տվեց մի Աւետարան, 1452 թ.—Ձեռ. Վասպ. 413:

— 5. Մսրմելիք, դուստր Հազարբէկի և քույր Կիրակոս Սարփեցու, որ գնի միջնորդ եղավ տանուտեր Էղիշահի և Յովհաննէս գրչի միջև, Արծկէ 1463 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 621:

— 6. Մսրամելիք. կին Լիանոսի, որ գրել տվեց մի Աւետարան, 1491 թ.—Քորոս աղբ. Ա. 120:

— Հիշված է նաև Մսրմելիք. ար. 1512 թ.—Ձեռ. Վասպ. էջ 85:

*ՄՍՐՇԱՆ, ար. < արաբ. ميسر «եզդիպոսոս» + պրս. ան säh «թագավոր» բառերից, իբր «թագավոր եզդիպոսու»: Հիշատակված է ժՁ—ժԷ դարերում: Այսպես՝ Մըսրշայ՝ 1576 թ. (Ձեռ. Նոր-Բայազ. 9 ա), Մսրշայ՝ 1644 թ. (Rapport Belgique 117), Messerdiadi (այսպես գրված լատինական տառադարձությամբ, որ կարող է լինել Մեսրշահ կամ մանավանդ Մըսրշայի)՝ 1661 թ. (Միւրմէան, La vie et la cult. 33), սեռ. Մսր-

շիճ՝ անթվական (Ձեռ. Հալեպի, Ա. 275 ա), որոնցից ավելի կարևոր է հիշել՝

— Մարշահ, իշխան Կիլիկիոյ «1585 թ».—Ձեռ. Վենետ. Բ. 1205, Ազգապ. 2281:

*ՄՄՐՁԱՆ, ար. նախորդ Մար անունից + շամ փաղաքշակահաճ: Հիշատակված է մի անգամ Մարրնամ՝ 1621 թ. (Ալպոյաճեհան, Պատմ. հայ Գեա. Բ. 1866):

† ՄՐԳԻԿ, ար. < հյ. մրգիկ բառից, որ միրգ եղանակը բառի փաղաքշականն է:

— Մրգիկ, թուրքացավ Մուշում, ապա Մեկքիսեզ կաթուղիկուսից (1593—1626 թ) եպիսկոպոս ձեռնադրվեց և էջմիածնում աթոռակալ կարգվեց.—Քորոս աղբ. Բ. 281, Ազգապ. 2352:

Մրդատ տես Տրդատ:

ՄՐՁԱՍ, ար. < թվի պրս. میرزا < հյ. Միրզա անունից՝ հայերեն ս ստացական հոգով. իբր Մրզա սիմ միրզան: Հիշատակված է մի անգամ 1603 թ. (Մատեր. Արք. Կաւկ. III 99—100):

*ՄՐՀԱԳԵՏ, ար. < իրան. *Miθra-pati ենթադրյալ ձևից, որ պիտի նշանակեր Միհրի մեհեանի պետը: Չկա նման անուն Justi-ի մոտ: Հայերենի մեջ մի անգամ գտնուում եմ հիշատակված Արցախի Տող գյուղում մի անթվական հին խաչքարի վրա (Արցախ 84):

*ՄՐՀԱԻԱՆ, ար. < պրս. Mihrabān ձևից, որ տես Մեհեան:

— Մրհաւան. թագավոր Աղուանից, հաջորդեց Վաչագան Բ-ին (Դ դար).—հղկնտ. Ա. ժե.—նույնը Շահնազ., ինչպես և Մի. այրիվ. 23 կոչում են Մրհաւան, իսկ Կիր. ը Մրհաւան:

*ՄՐՈՒԱԹ. իգ. < արաբ. مرصات muruvvat եզութ, մարզասիրութունն բառից: Հիշատակված է ժՅ դարից սկսած և անցյալ դարում գործածական էր դեռ Ղարաբաղում՝ Միրվաթ ձևով: Գրված է նաև Մրվաթ, Մրւաթ, Մըրվաթ, Մըրւաթ, քիչ անգամ Միրւաթ կամ Մուրվաթ (Ձեռ. Նոր-Բայազ. 21 բ, Ձեռ. Ազուլ.—Աբրտ. 1911, 317), Մուրութ (բայց ար՝ 1645 թ. Bodleian 18), Մրուրաթ (Ձեռ. Դադեան, Բ. 34 բ), Մրմաթ (Ձեռ. Ազուլ.—Աբրտ. 1911, 566), Մրմւաթ (Ձեռ. Նոր-Բայազ. 15 բ), Մարրուաթ (Ձեռ. Վասպ. 633): Հիշատակությանց մեջ չեմ դնում ժՁ—ժԸ դարերը:

— 1. Մրվաթ, կարծեմ քույր լուսաւոր (=կոյր) Ատոմ քա-

նանայի, որ նվեր էր ստացել Ազթամարում գրված մի Աւետարան, 1418 թ.—Ձեռ. Վասպ. 313:

— 2. Մրուաթ, կին տանուտեր բրուտ Ստեփաննոսի, որ Վանում ստացավ մի Աւետարան, 1435 թ.—Ձեռ. Վասպ. 369:

— 3. Մրուաթ, կին Աւաքիլի և մայր խոջա Խաչատուրի, որ Արճէշում գրել ավելի մի Աւետարան 1462 թ.—Ձեռ. Վասպ. էջ 438:

— 4. Մրուաթ, մերձավոր Մկրտիչ քահանայի, որ Բիւրահանում օրինակից Վճողմանու քերթուածոց» 1469 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 1114:

— 5. Մրուաւտ, կին Սահակի՝ որդւոյ Խոսրովի (№ 33), որ Բոնաշէն գյուղում գրել ավելի մի Աւետարան 1478 թ.—Ձեռ. Վասպ. 495:

— 6. Մըրվաթ, կին Թութկանց Աստուածատուրի, որ Ոստանում ազատեց գերի ընկած մի Աւետարան 1487 թ?—Ձեռ. Վասպ. 115:

— 7. Մրուաթ, մերձավոր Ատոմի, որի կինը՝ Հաբեր (№ 4) մի Աւետարան գրել ավելի 1498 թ.—Ձեռ. Վասպ. 527:

*ՄՐՈՒԱՆ, ար. < արաբ. مروان Marvān անունից. այս անունով կա երկու խալիֆա՝ Մրվան-իրն-էլ-Հաքէմ 684—5 թ. և Մրվան-էլ-Հիմար 744—50 թ: Հիշատակված է մեր մեջ ժԳ դարում:

— 1. Մրուան, նվիրատու Բազնայրի վանքին, 1210 թ.—Արձ. Շիրակ 117:

— 2. Մրվան, դարբին, Նիկոպոլսի Խում քաղաքում, գրիչ Պետրոս քահանայի տան սարսիկն էր շինել, «և այլ զինչ և տանս պէտք էր, անտրտում աշխատէր և ոչ յաղաղէր, այլ սըրտով, խորհրդով գործէր, և փափաքանաւք ցանկայր յիշել զանուն նորա ի սուրբ յաւետարանս», 1223 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. էջ 423 > Վ. Աբրահամյան, Արհեստները, Երևան 1946, էջ 42:

— 3. Մրուան հիշված է նաև 1373 թվից ուշ գրված անթվական մի հիշատակարանում.—Քորոս աղբ. Բ. 326, Ծանիկեան, Հնութ. Ազնայ 99:

— Մրուան անունը հիշատակված է նաև Անիի Նե՛Գ-905 թվի մի արձանագրության մեջ (Շիրակ 52=53), բայց այնպես, որ մեկ դառնում է անձնանուն, մեկ էլ փոդոցի կամ խանութի անուն:

† ՄՐՁԻԻՆԻԿ, ար. < հյ. մրջին բառի նվազականից:

— 1. Մրջինիկ, գրան երեց Արշակ Բ թագավորի. Տարօնի

Գովհուճք դյուզից էր. հազարգության մեջ թույն խոսնելով սպանեց Ողամպիազա թագուհուն՝ Փառանձեմի թելազրանքով 1360 թ.։—Բուզ. Դ. Ժե.—որ և Մրջմնիկ՝ Մեւր. եր. 51, Յայսմ. նոյ. 19.—սեռ. Մրջմնիկայ՝ Մմբ. պամ. 41:

— 2. Մրջունիկ վարդապետ, աղանդավոր, ուսուցիչ Սմբատ Բոնդրակեցու (Ը/Թ դար)։—Հայտպ. 550:

— 3. Մրջմնիկ ի Քարատնեաց, իբրև վկա հիշվում է Տաթևի կալվածագրում 881 թ.։—Օրբ. լթ:

† ՄՕՐԵՀԱՄ, ար. < էյ. մայր, մօր+համ բառերից, իբր թե «մօր համը ավող, մօրը նման, մայրնմանակ»: Մի անգամ դանում ենք հիշատակված ԺԴ դարում:

— Մարիեհամ (սեռ. Մարիեհամայ ձևով), որի որդին է Հոռով երեց, որ Ուշիի Ս. Սարգիս վանքին մի այգի է նվիրել 1329 թ.։—Արձ. Այրարատ 181:

*ՄՕՐԻԿ, ար. < հուն. Μαυριχιος անունից, որից փոխառյալ են նաև լա. Mauricius, Maurittius. Ֆրանս. Maurice անունները: Հունարենն էլ ծագում է μαυρος «սև» բառից և նշանակում է բուն «Սևակ»: Տե՛ս նաև Մուրիկ, որ սրանից տարբեր է:

— 1. Մարիկիոս, գլխավորներից մին է այն 45 հայ նահատակների, որոնք քրիստոնեություն համար նախատակվեցին Փոքր-Հայոց Նիկոպոլիս (=Շարին-Կարահիսար) քաղաքում, իբր 319 թ.։—Ալեքերեան, Լիակ. վրք. սրբոց, Դ. 106—133:

— 2. Մօրիկ, հայազգի կայսր հունաց 582—601 թ.։ համարում են կապողովկիայի Արաբիսոս (այժմ Եարփուզ) քաղաքից ուրիշներ Օշականից (Ջքր. սարկ. Բ. 15, Այրարատ 191): «Մա Օշականցի և հայ ազգու» (Մին. համդ. 99): Կառավարիչ էր Յունահայոց 578 թ. (Այրարատ 561): Հունական բանակի գլուխն անցած՝ արշավեց Գարսից վրա. առավ Դուխնը. մասով Մարաստան և հետգհետե հաղթելով Գարսից վահրամ-Պահլաւ և Տամ-Սոսրով նշանավոր զորավարներին, մեծ փառքով դարձավ Պուխ: Այստեղ փեսայացավ Տիրեր կայսեր և նրա տարածած մահից հետո կայսր հռչակվեց: Իր ժամանակ խաղաղությունը տիրեց երկրում, այնպես որ մինչև անգամ հայոց մեջ առած կարթե Վերբե ի ժամանակ Մօրկայ նստեալ ևս յանհոգս: Ընդարձակ կենսագրությունը տես Տէր Սահակեան, Հայ կայսերք, Ա. 25—125 և 261—314: Տես նաև Չամչ. Բ. 293 ևն: Սպանվեց Փոկասի ձեռքով: Միզ համար անմոռանալի են այն չարայուզ

տողերը, որ ավանդել է Սեբ. Ժգ. շենհաւոր խորհուրդ Մաւր-կայ՝ Թափուր յիշխանաց Հայոց կացուցանել զՀայս: Յայնժ Ժամանակի թագաւորն յունաց Մօրիկ հրամայէ գրել առ թագաւորն Գարսից գիր ամբաստան վասն իշխանացն անհնայն Հայաստանեաց և զօրաց իւրեանց: «Ազգ մի խոտոր և անհնազանդ կն, ասէ, կան ի միջի մերում և պտորին: Բայց եկ, ասէ, ես զիմս ժողովեմ և ի Քրակէ զուժարեմ. և զու զքոյզ ժողովէ և հրամայէ յԱրեւելս տանել: Զի եթէ մեռանին՝ թշնամիք մեռանին. և եթէ սպանանեն՝ զթշնամիս սպանանեն. և մեք կեցցուք խաղաղութեամբ: Զի եթէ դքա յերկրի իւրեանց լինիցին, մեզ հանգչել ոչ լինի»:—Մօրիկի զերգաստանը.—հայրն էր Պօղոս, մայրը՝ Յովհաննա, մօրեղբայրը՝ Ատելիփոս, եղբակապոսն էր Աբարիսոսսի, իսկ մօրաքոյրը՝ մայրսպետների գլխաւոր: Մօրիկը ունեւր միայն մի եղբայր՝ Պետրոս, որ զորավար էր Ավարների դէմ, սպանվեց Փոկասից: Մօրիկի ջուրերն են՝ Գորգիա, Թէոկտիսա, Դամիանա: Չորրորդ քույրը հայտնագործվեց յունարեն մի նոր արձանագրությամբ, որ գտնվեց 1925 թվին, Նրուսագէմի Դոմինիկեանց վանքի մոտ: «Աստ հանգչի Անատոլիա, քոյր Մօրիկի. ծննդեամբ Արաբիսոսացի, որ բարւոք պատերազմ պատերազմեալ նուիրեցաւ Աստուծոյ և հանգեաւ յամսեանն հոգեմեքերի ԻԱ ընդիկաթոնի Գ»: (Այս մասին տես Ալլօյաճեան, Պամմ. հայ Կես. Ա. 393):—Մօրիկը ամուսնացել էր Կոստանդինա իշխանուհու հետ, որից ունեցավ 6 որդի (Փլաւիոս Թէոդոս, Տիրեր, Պետրոս, Պաւղոս, Յուստինոս, Յուստինիանոս) և 5 դուստր (Անատասիա, Թէոկտիստէ, Կլէոպատրա, Սուպատրա և Մարիեմ, որ ամուսնացել էր Գարսից Սոսրով թագավորի հետ).—Տէր Սահակեան, Հայ կայսերք Ա. 305:—Սմբատեանց՝ Գեղարքունիք 254 ասում է թե «այսօր ևս կայ Օշականում Մօրիկեան ազգատուն»:

8

*ՅԱԲԵԹ, ար. < եբր. יָפֶת Yāfet անվան հուն. 'Ιάφεθ տառադարձությունից. (միայն հայտնի չէ թե ինչու էյ. դրված է բ փոխանակ փ < յն. ֆ): Ըստ Ս. Գրքի սասուզաբանվում է ԻՄԵ ԲԻ շնորհարձակել» արմատից. հմտ. Մն. Թ. 27 «Ընդարձակեցէ Աստուած Յարեթի և բնակեցէ ի տան Սեմայ: Իսկ հնները սասուզաբանում էին զԵղեցիկությունն. հմտ. Տաթև. հարց. 299

«Յարեթ՝ գեղեցկութիւն»: Թերևս կապում էին երբ. ԴՄԵ՝ ifā կամ ԴԴԵ՝ ifāteka բառին, որ նշանակում է գեղեցկութիւն: Այս անունով հայտնի է Նոյի կրտսեր որդին, որ համարվել է հայ ազգի նախնին. ըստ այսմ հայերը կոչված են Յարեթեան, Յարեթական տոհմ են: Հնապես մեր մեջ իբրև անձնանուն չէ գործածված. բայց այժմ կա, և նրա փառաքշական է Արեթիկ: Յարեթ նահապետի հիշատակութիւններից հիշենք՝ Խոր. Ա. Կ— է, Բ. Ե. կթղ. յոջ. ա. Ուխտ. Ա. գ, է, ժ. Մխ. անեց. բ, գ. Սամ. անեց. 10, 11. Մին. համդ. 2.—Յապիտոսքի՝ Խոր. Ա. գ, Բ. Ուխտ. Ա. ժ. —Յապիտոսքի՝ Սամ. անեց. 11.—սեռ. Յարեթայ՝ Խոր. Ա. Կ. Ուխտ. Ա. ժ. Մխ. անեց. բ.—Յարեթի՝ Խոր. Ա. Կ, ժ. Ե. կթղ. յոջ. ա. Ուխտ. Ա. գ, է, ժ, ժ. Մխ. անեց. գ. Շնորհ. զիպ. 99. Լմբ. 93 (տուն Յարեթի). Ողբ եղես. 77. Սամ. անեց. 11, 14, 15, 41. Տաթև. հարց. 297.—Արեթայ՝ Գարեհանոն շար. 35.—Արեթայ՝ Նղշ. լտա. 421 (տուն Արեթայ շար. 35):—Արեթայն՝ Սեբ. էջ 5.—բց. ի Յարեթայ՝ Ուխտ. Ա. է. Մխ. անեց. գ, գ.—ի Յարեթի՝ Ե. կթղ. ա. Մին. հանդ. 13.—Յարեթեան՝ Ե. կթղ. յոջ. Մխ. անեց. ժ. Մագ. Բղ. իա. Վրդն. գան. Գ. էջ 250.—Արեթեան (մնակիչ, բաժին, ազն)՝ Գիրք Բղ. ձգ. Բղ. գաշ. 22. Տաթև. ամ. 715.—Յապիտոսքեան (ապուսթան)՝ Խոր. Ա. Բ.—Յարեթական (տուն)՝ Գր. նար. մտա. 268, 387.—Արեթածին (Հայկ)՝ Սեբ. էջ 2, Սիմ. ապար. 17, 19 (հայոց համար է ստում):

*ՅԱԶԳԻ, ար. < իբան. Yazd անունից, որ կրճատ ձևն է Yazdegird, Yazdpanah, Yazdegušnasp, Yazdāndād «Աստուածաբան» են անունների: Նման փառաքշական ձևեր են նաև Yazdīn (> Յազգեմ սահմանակալ Հայոց), Yazdak, ասոր. Yazdād, Yazdōi անունները. բուն նշանակութիւնն է «աստուածային»-հմտ. զնդ. yazata «աստվածային էակ, ոգի», Huyazata (անուն), պհլ. yazatan, yazdān, պար. yazdān «ոգի. 2. Աստուած», պրս. Izad «Աստուած», یازدان Yazdān «Աստուած», یازد Yazd «Եղաքապետ հրապառաչ» (Հիւրշ. 55): Այս անվան նորագույն ձևերն են հայերենում Ազիտան, Ազգին, Եզգին, Եզգան, որոնք սեռառանձին:

— 1. Յազգ Սիւնի, սեպուհ, որ Վահան Մամիկանեանի կուսակիցներից էր. Վրաց պատերազմում գերի ընկավ Գարսիք ձեռքը և հովաքը շուրանալով նահատակվեց Բագաւանում

«682. Բ».—Փարպ. հգ, հգ. Վրգ. իթ. Օրբ. ժէ.—սեռ. Յազգայ՝ Փարպ. հգ. Օրբ. ժէ.—հյց. զԱզգ՝ Սիմ. ապար. 62 (երկիցս): Հսա Օրբ. եղբայր «հայնապարտ» Գրիհոն Սիւնու:

— 2. Յազգ Ամասունի, հինգ եղբայրների (Յազգ, Կառն, Վահան, Սամայ, Քուրթ), Գրիգոր Դերեսիկ Գ-ի հրամանով կալանավորեցին Գաղիկ Ալուսրվան Արծրունուն և բանտարկեցին: Երբ Ալուսրվանը միացավ Միջագետքի Հապիպ սասրկանին և դավաճանեց Սմբատ Ա Թագավորին, Սմբատի հրամանով նրանք սպանեցին Ալուսրվանին «895 թ».—Սուտ-Շապհ. գրում է իզմ 70, 74, սեռ. Խազատայ 69. ուղիղ ձևը պիտի լինի Յազգ, սեռ. Յազգայ: Նույն զեղքի մասին խոսում է նաև Արծր. Գ. իշ. բայց եղբայրների անունը դնում է Շապուհ, Սարայ, Վահան:

*ՅԱԶԿԵՐՏ, ար. < պհլ. Yazkert, պրս. Yazdegird անունից, որ և սառազարձված է ասոր. یازکرد Izdegerd, արաբ. Yazdağird, հուն. Ἰσχυέρτης, լատ. Isdegeres. բուն նշանակում է «աստուածակերտ». Ժազուհը սեռ Յազգ (Հիւրշ. 55): Հայտնի են Գարսից Սասանեան Թագավորներից Յազկերտ Ա Չար (Շահն. հա. 5, էջ 394), Յազկերտ Բ (Շահն. հա. 6, էջ 65) և Յազկերտ Գ. որ 642 թվին հաղթվելով արաբներից, Գարսից Սասանեան պետութիւն վերջ տրվեց: Հայոց մեջ այս անունը չէ գործածված. ունինք միայն՝

— Յազկերտ, եղբայր Ալուսանից Վաչէ Բ Թագավորի և հայր Վաչագան Գ-ի (Չ զար).—սեռ. Յազկերտի՝ Կղկնտ. Ա. ժէ (Կրար. էմինի՝ Յազկերտի):

ՅԱԶՈՒՇ, անասույզ անուն. մի անգամ սեռ. Յնազուշին ձեռնով, 1650 թ. (Ձեռ. Դագեան, Բ. 33 ա):

ՅԱԲԱՄԶՈՒՆ, ար. անասույզ անուն. հիշված է անթվական մի հիշատակարանում (Ձեռ. Դագեան, Բ. 31 բ) սեռ. Յնաբամզուն (ցանկում Յնաբամզուն) ձևով. ինչպէս է ուղղակիանը:

*ՅԱԿՈՒՐ, ար. < երբ. ԵՂՄ՝ Ya'qob անվան հուն. Ἰακώβ սառազարձութիւնից: Ուրիշ լեզուներով ունինք լատ. Jacob, պերս. Jacob, ֆրանս. Jacob, Jacques, անգլ. Jacob, James, Jimmy, Jim, իտալ. Giacobbe, Giacomo, ռուս. Яков, Яша, արաբ. یاقوب Ya'qub են: Ստուգարանովում է ըստ Մ. Գրքի լեւորոգը. հմտա. Եւ ապա նլ եղբայր նորա և մեռն նորա ունէր զգարշապարէ Թաւայ. և հոչնաց զանուն նորա Յակոր (Մ. ԻՆ. 25). Յիրաւի կոչեաւ անուն նորա Յակոր, զի այս երկիցս իտաբեաց ցա (Մ. ԻՆ. 26): Հսա այսմ արձատը արվում է երբ. ԵՂՄ՝ զԵ

«գարշապար. 2. խարել» (=ասուր. ikbu, արամ. ܘܢ ܥܩܒܐ, արաբ. ܥܩܒ ܥܩܩܒ «կրունկ»): Ս. Գրքի կրկին ստուգաբանությաննեբը (1. կրունկից բռնող. 2. խարող) պետք չէ համարել իբրև հակասական, որովհետև ըստ եբրայեցերենի խաբել նշանակում է «մեկի ետևից գնալ՝ կրունկը բռնել» (Gesenius 612), որի համար էլ եբր. ܩܒ ունի նույն երկու նշանակությունները: Նոր քննիչները այս անվան հետ համեմատում են եգիպտ. J'kub--'era, J'kb-hr, հրաբել. Ikibum, Jakub-el, Jakub-el, Jakubum, Akabi-el անունները (Gesenius 308), Արաբ. ܝܩܘܒ Ya'qub «Յակոբ» նշանակում է նաև «արու կաքալ» (ԳԴ 44 բ): Մեր հին մատենագրության մեջ մեկնված ունինք հետևյալ ձևով. «Յակովբայ, որ թարգմանի խարող. զի և նա խարելով խարեսցէ զԲշսամիս իւր (Ոսկ. ես. 309). Յակոբ կոչեցաւ, որ է թաթող» (Իրեն. 77):—Այս անունով հայտնի են Յակոբ նահապետ եբրայեցոց, Յակոբ առաքյալ, Յակոբ հայրապետ Մծբնայ ևն:—Հայերենում գրվում է Յակոբ, Յակովբ, Յակոբոս, Յակովբոս, վերջին երկուսը հատկապես առաքյալի համար (Մտթ. Գ. 21), իբրև հուն. Ἰακωβος, որից էլ ստ. Jacobus, Ֆրանս. Jacques: Կենդանի է մեր մատենագրության սկզբից մինչև այժմ: Տաթև. ոսկիփ. 85 իբրև օրինակ անձնանվան հիշում է Յակոբոս ձևով. արգի ձեերն են Յակոբ, Ակոբ, Յակօ, Ակուփ, Ակուփի, Ակու, փղջ. Յակոբիկ: Կան նաև Յակոբշահ, Յակոբջան, օտար ձևով Աղուբ, Եաղուբ, նաև Աղոբ (վերջինս 1613 թվից. տես Ձեռ. Հալեպի, Ա. 69 ա), որոնցից ունինք Յակոբեան, Յակոբջանեան, Եաղուբեան ազգանունները:

- 1. Յակոբ եպիսկոպոս, 5-րդ առաջնորդ Յուբատեի, չորրորդ Եղիայի շուրջ 520 թ.—Ուխտ. Բ. խց. Գիրք թզ. ծա:
- 2. Յակոբ եպիսկոպոս, առաջնորդ Արտազի. հաջորդից Վահանին (2 դարի առաջին քառորդին).—Ջբր. եպս. 281, Աբրտ. 1898, ղեկտ. էջ 103.
- 3. Յակոբ վանահայր Հակուփ. Խոճկորիկ աղուան նախարարի հետ գնաց Յուի և գտավ Չաքարիայի և Գանդալէսնի մասունքները, որ Գրիգորիս մանուկ կաթուղիկոսն էր բերել և թաղել (Վաչագան Գ թագավորի օրով, 2 դար):—Կղկնտ. Ա. ժթ.
- 4. Յակոբ երեց. անդամ Աղուէնի ժողովի, Վաչագան Գ թագավորի օրով. թերևս նույն է նախորդի հետ.—Կղկնտ. Ա. իգ. Կանոն. 192.
- 5. Յակոբ թարգման, Գարսից Խոսրով թագավորի կողմից

մից ուղարկվեց Հունաց կայսեր մոտ՝ հաշտություն խոսելու համար, 576 թ.—Չամչ. Բ. 289:

— 6. Յակոբ Ուռնայեցի, արար Կնոր թարգմանութիւնն 641 թ». այսպես ունի Մխ. այրիվ. 65.—հայտնի չէ ով է և քննիչ է նոր թարգմանել:

— 7. Յակոբոս եպիսկոպոս Գալունեաց, անդամ Դուինի 5-րդ եկեղեցական ժողովի, որ գումարեց Ներսէս Գ Շինող կաթուղիկոսը «645 թ»:—Կանոն. 130, Չամչ. Բ. 345, Տաշեան՝ Յուց. 654:

— 8. Յակոբ ավագերեց Ոյծայ. իբրև վկա հիշվում է Տաթևի կալվածագրում 844 թ.—Օրբ. լը:

— 9. Յակոբ վանական Վառիոյ. իբրև վկա հիշվում է Տաթևի կալվածագրում 844 թ.—սեռ. Յակոբայ՝ Օրբ. լը:

— 10. Յակոբ հայր Մաթուսաղայի, որ էր ավագերեց Ույծայ և հիշվում է իբրև վկա Տաթևի կալվածագրում 844 թ.—սեռ. Յակոբայ՝ Օրբ. լը.—նույն է Ք 8:

— 11. Յակոբ Ա. եպիսկոպոս Սիւնեաց «918—958 թ». Դունեցի էր, եղբորորդի Յովհաննէս պատմաբան կաթուղիկոսի («898—929 թ») և փակակալ կաթուղիկոսարանի. ընտրվեց Սիւնեաց եպիսկոպոս և ձեռնադրվեց Յովհաննէս կաթուղիկոսից՝ իբրև հաջորդ Յովհաննէս Ե-ի: Չարդարեց Տաթևի վանքը պարտեզով՝ և ծառաստանով: Ֆոանկ մի նկարչի ձեռքով նկարել ավեց տաճարի պատերը «930 թ»: Տաթև բերեց Վարարակի մեծ առուն (932 թ): Ապստամբվեց հայոց եկեղեցական իշխանության դեմ և հրաժարվելով Հայոց կաթուղիկոսի հպատակությանից՝ հպատակվեց Աղվանից կաթուղիկոսին: Անանիա Մոկացի կաթուղիկոսը («946—968 թ») այս առթիվ գնաց Սիւնիք՝ կարգալույծ անելու նրան, բայց ներեց և իր աթոռում հաստատեց: Երկրորդ անգամ էլ ապստամբվեց Յակոբը, Անանիան նորից գնաց Սիւնիք, բայց այս անգամ Յակոբը փախավ աթոռից և ապաստանեց Ջուանշիր իշխանի Կապան բերդը: Անանիան շատ խնդրեց Ջուանշիրից՝ հանձնելու իրեն, բայց ի դուր: Ուստի Անանիոսն նգովեց Յակոբին «950 թ», որից ութը տարի հետո Յակոբը մեռավ «958 թ»:—Անան. ապստ. 130 ա, 131 բ, 132 ա, 133 բ, 140 բ, 141 բ, 143 աբ. Կիր. 48. Օրբ. խդ, խբ, ծ, ծա, հա.—սեռ. Յակոբայ՝ Օրբ. խդ, խբ—ծա, ծե, ծթ. Վրդ. խէ.—Յակոբայ՝ Անան. ապստ. 131 ա, 132 ա, 135 բ, 139 աբ, 140 բ, 141 ա, 143 ա:

— 12. Յակոբ հայկազն, մարզպան և նախարար հայոց, «այր իմաստուն և շինող ս. եկեղեցեաց»։ Նրա օգնութեամբ Պանդալէտնը գտավ Գետրոս առաքյալի մասունքները Կողովուսում (965 թվից ջիշ ուշ)։—Տաշեան, Յուլյ. 18, Հայագ. 85, 290:

— 13. Յակոբ Բ. եպիսկոպոս Սիւնեաց. գահակալել է 1000—1003 թ., իբրև հաջորդ Սամուէլի: Բազայ գավառից գարձած ժամանակ՝ սպանվեց Յուրայոց ձեռքով:—Օրբ. խէ, ծգ, հա.—սեռ. Յակոբայ՝ Օրբ. ծգ:

— 14. Յակոբոս եպիսկոպոս Հարքայ. նախ ճգնակեաց կրոնավոր էր, ապա հարեց Թոնդրակեցոց ազանգին, որ սկսավ աւրածել գավառում, իշխանների պաշտպանութեամբ: Սարգիս Աււանեցի կաթողիկոսը (1092—1019 թ.) բռնատարկեց նրան, բայց նա փախավ Գոլիս, որտեղից մերժվելով՝ եկավ Թոնդրակ, ապա անցավ Խլաթ և Մուհարկին (Մուֆարդին), ուր և մեռավ:—Հաստ. իբ.—Սարգիսեան, Ուն. Թոնրակեց. ազանգին, էջ 75—76:

— 15. Յակոբ գրիչ, օրինակել է Ոսկերեքանի Մեկնութիւն Գործոց առաքելոց, 1076 թ.—Ձեռ. Կորին. 159:

— 16. Յակոբոս վարդապետ Սանահնեցի (կամ Բարափնեցի կամ Բարափատայ որդի). աշակերտ Իէնոկորոսի և դասընկեր Անանիա Սանահնեցու. միաբան Սանահնի վանուց: 1065 թվին գնաց Գոլիս՝ կրօնական վեճերի համար և հակվելով հունաց կողմը, հայոց և հունաց միաբանութեան թուղթ ավեց: Վրա հասավ Գազիկ Բ աքորական թագավորը, վեճի զուրս եկավ հունաց վարդապետների հետ, հաղթեց և Սանահնեցու աված թուղթը պատռուեց, սակով թե «այդպիսի վարդապետներ հարյուրներով կան Հայաստանում. իսկ թագավորը մի հատ է»։ Սանահնեցին իր ծերութեանը անցկացրեց Ուսույում, ուր և մեռավ ու թաղվեց 1085 թ.:—Յակոբոս՝ Ուսու. 161—2, 236—7.—Յակոբոս որդի Բարափատայ՝ Ուսու. 179.—Յակոբ Սմբ. պամ. 79.—սեռ. Յակոբոսի՝ Ուսու. 162.—Ջարբ. Հին գղբ. 786.—Ըստ Ջամջ. Գ. 8 և Ալիշան՝ Շնորհ. էջ 133 նույն անձն է՝

— 17. Յակոբ վարդապետ Սանահնեցի (ԺԱ գար), որ իբրև հեղինակ հիշված է Շարափանի սկիզբը: Սրան պետք է վերագրել Շարափան Ս. Յակոբայ (Թիւ Ղ), որի ծայրանունն է «Յակոբ» և որ Շարափանի սկզբում վերագրվում է զբոս ոճանց՝ Շնորհալուսն:—Ջամջ. Գ. 8 կասկածով միացնում է նախորդի հետ:

— 18. Յակոբ քանանա, անծանոթ պատմիչ. գրել է պատմ.

մական մի գործ՝ սկսած Աղամից մինչև 1101 թվականը: Սրա մի օրինակը գտնվում է Պարիզի Bibl. nationale-ում.—Manus. bibl. nat. էջ 133: Երևի սրա հետ նույն է Յակոբ անծանոթ պատմիչը, որին հիշում է Ղազար Ջահկեցին.—Հայագ. 13:

— 19. Յակոբոս գրիչ, միաբան Տուրքի Ս. Պողոս վանքի. առաջնորդ Սամուէլ եպիսկոպոսից ստացավ Եղիշէի Պատմութեան ձեռագիրը և նրա ծախսով արտագրեց՝ 1130 թ.—Նիւլիսէրեան, Մովթ. էջ 48—49, Սուրիանայ տարեց. 1925, էջ 106:

— 20. Յակոբոս գրիչ. օրինակել է Պատմութիւն Ս. Ներսէսի, 1131 թ.—Մեսր. եր. 143:

— 21. Յակոբ Սքանչիլի. նշանավոր ճգնավոր վարդապետ Աղվանքում (հիշված է 1131—41 թվերին).—Մխ. այրիվ. 78, Վրգ. 5:

— 22. Յակոբ վարդապետ, թարգմանիչ. Բոնայ վանքում օրինակել է Աստուածաբանութիւն Թովմա Աբուինացույ 1145 թ.—Ձեռ. Կարին. 7.—Հմմտ. № 119:

— 23. Յակոբոս քանանա, հայր Գէորգ վարդապետի, որ Մով ամբողջում գրել տվեց մի Աւետարան, 1151 թ.—Ձեռ. Վեներտ. Ա. 748:

— 24. Յակոբ որդի Սալիբայ, գրել է ամբողջ Հին և Նոր կտակարանների մեկնութեանը՝ 1151—1161 թվերի միջև:—Մխ. այրիվ. 79.—Չունի Ջարբ. Հին դպր:

— 25. Յակոբ եկեղեցական, օգնեց Գրիգոր գրչին՝ արտագրելու համար Աւետարանը Սկևռայ վանքում, 1173—4 թ.—Թորոս աղբ. Բ. 443:

— 26. Յակոբ եպիսկոպոս Մելիտինէի, անգամ Հոսովայի եկեղեցական ժողովի 1179 թ.—Շնորհ. պտե. 199:

— 27. Յակոբ նկարիչ. նկարել է մի Աւետարանի պատկերները, բայց անճշակ, 1182 թ.—Արցախ 101:

— 28. Յակոբ (կամ Ակոբ), կազմարար. 1191 թվին կազմեց այն գեղեցիկ Տօնապատճառը, որ օրինակեց Փիլիպպոս քանանան Այրիվանքում 1190 թ.—Յովսէփեան՝ Մի էջ հայ արուեստի, էջ 10, Շողակաթ 197: (Թվի թե նույն է № 83):

— 29. Յակոբ, վանահայր Խաչի վանքի, 1198 թ.—Հայագ. էջ 442:

— 30. Յակոբ, հարաւոր գրիչ, որին Տիրացու Ստեփաննոս արքեպիսկոպոսը իր հետ Համկլայ տարավ և այնտեղ նրան արտագրել տվեց Շնորհալուսն Մեկնութիւն Կաթողիկեայց 1198

թ.—Չարբ. Հին դպր. 634, 703, Հայագ. 442, Չամչ. Գ. 166, Սրա հետ թերևս նույն է այն, որ հիշում է Չամչ. Գ. 236 Յակոբ արեղա անունով, աշակերտ Ստեփաննոս Տիրացուի. ներկա էր Լևոն Բ-ի թագադրութեան հանդեսին՝ ըստ Չամչ. Գ. 403:

— 31. Յակոբ, աշակերտ Պետրոսի. գրիչ. օրինակեց Ս. Սարգիս վանքի համար մի Տօնական և մի Յայտաւուրք (ԺԲ դար):—Manus. bibl. nat. էջ 54:

— 32. Տէր Յակոբոս (վարդապետ), միաբան Դարանաղեաց Ս. Գրիգոր վանքի, 1201 թ.—Ձեռ. Սեբ.—ՀԱ 1924, 247:

— 33. Ակոյր կազմարար. Վարդ կամ Վարդեր քահանայի հրամանով կազմեց մի հին Աւետարան, 1201 թ.—Rapport Arm. 41 (Թվի թե նույն է № 28):

— 34. Յակոբ եպիսկոպոս Տարօնի. հիշված է 1204 թ.—Հայագ. 450:

— 35. Տէր Յակոբ, նվիրատու ձեռագրի 1205 թ.—Ձեռ. Վե. նկտ. Բ. 473:

— 36. Յակոյբոս, մերձավոր Սահակ քահանա Անեցու, որ ստացավ Գետաշէնի նշանավոր Աւետարանը 1211 թ.—Յովսէփեան՝ Նիւթեր և ուս. Ա. 43:

— 37. Յակոյբ քահանա, փակակալ Հաւուցթառի վանքի, 1214 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 593, Այրարատ 356:

— 38. Յակոբ Ջահեցի, վանահայր Տաթևի. սրա ձեռքով Ստեփաննոս Գ եպիսկոպոս Սիւնեաց (1168—1214) նորոգեց Տաթևի կամարը.—սեռ. Յակոբայ՝ Օրբ. կր. Սիսական 232 բ:

— 39. Յակոբ, ի հիշատակ իր ծնողների կանգնեցրել է մի խաչքար Երանոս (Գեղարքունիք) գյուղում, 1215 թ.—Սմբատեանց, Գեղարքունիք 505:

— 40. Յակոբ, ստացավ Եփրեմ Խուրի ասորու ճանրերի թարգմանութիւնը՝ Գէորգ Բեսունցու ձեռքով՝ 1215 թ.—Բանասէր 1901, 42:

— 41. Յակոբոս արքեպիսկոպոս, եղբորորդի Գրիգոր եպիսկոպոսի՝ առաջնորդի Հաւապակի և Մեծարանց վանքի (№ 181), օրին հաջորդեց իրրև առաջնորդ Մեծարանց վանքի և թերևս Արցախու Պաշեն գավառի: Իրեն էլ հաջորդեց եղբայրը՝ Սարգիս, որ մի խաչ է կանգնեցրել սույն Յակոբոսի տապանի վրա, 1223 թ.—Արցախ 170, Բանասէր 1901, 145, Յովսէփեան՝ Պաղարակեանք 30, Հացուների՝ Կաթեր խնդ. 273:

— 42. Յակոբ կրօնավոր, գրիչ. Միջագետցի Կարապետ քա-

հանայի առաջարկով օրինակեց Աւետարանը Լամբրոնում, 1233 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 403, Սիսուան 85 ա, 96 բ, Հայագ. 457:

— 43. Յակոբ. գրիչ Արմենի լեռան Յովանէ ազարակում, 1233 թ.—Տաթև 1927, էջ 187:

— 44. Յակոբ վանական. գրիչ. օրինակել է Հոովմում մի Աւետարան՝ Ստեփաննոս քահանայի համար, 1240 թ.—Ձեռ. Կարին. 18 (թերևս նույն է № 48):

— 45. Յակոբ Իրեց, մի խաչքար է կանգնեցրել Ախտաւյում, 1245 թ.—Ազգագր. հանդ. է, էջ 431:

— 46. Յակոբ եպիսկոպոս Կարուց, ստորագրում է Ստոյ «1243 թ» և «1246 թ» հիեղեցական ժողովների կանոններին:—Կիր. խա. Այրարատ 76: (Չամչ. Գ. 229 սխալմամբ գրում է Սարգիս):

— 47. Յակոբ կրօնավոր, գրիչ. Արգելանի վանքում մի Աւետարան օրինակեց Գէորգ քահանայի համար 1251 թ.—Ձեռ. Վասպ. 87:

— 48. Յակոյբ, օգնեց Յովհաննէս գրչին՝ արտագրելու համար Աւետարանը, ձոռ 1254 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 409 (թերևս նույն է № 44):

— 49. Յակոբ Հաղբատացի. գրիչ Գետաշէնի նշանավոր Աւետարանի, որ օրինակեց Հաղբատի վանքում, 1211 թ. իր խաչքարը մնում է Հաղբատում 1255 թվից.—Յովսէփեան, Նիւթեր և ուս. Ա. 42, 62, 63, Բժշկեան՝ Ճանապ. ի Լեհ. 78, Երզնկեան՝ Հնախ. տեղագր. 62, Ազգագր. հանդ. է, 412:

— 50. Յակոբ եպիսկոպոս Կարնոյ և վանահայր Մշու Ս. Կարապետ վանքի. սպանվել է քրդերից 1256 թ. իր գերեզմանը մնում է Ս. Կարապետում:—Տըվըլէ, Ուղև. ի Փոքր-Ասիա, Վիեննա 1892, էջ 55:

— 51. Յակոբ եպիսկոպոս, առաջնորդ Վարագայ վանքի 1260 թ.—Ձեռ. Իտալեան, Բ. 47 ա:

— 52. Յակոբ, արքեպիսկոպոս Անաւարդայի 1263 թ.—Սիսուան 241 ա:

— 53. Յակոբ եպիսկոպոս Կասդաղոնի. հորդորեց Մխիթար Սկևռացուն՝ գրելու իր Պատասխանիքը (1263 թ) և հատկապես հունաց պատրիարքական աթոռների դեմ վիճարանական մի գրվածք.—սեռ. Յակոբայ՝ Սկևռ. պատ. էջ 1.—տես և Չարբ. Հին դպր. 752, Սիսուան 101:

— 54. Յակոբ հայր, ուսուցիչ Յովհաննէս սարկավազ գրչի:

որ Երզնկայում օրինակեց Առ որս գիրքը, 1266 թ.—Շոգակաթ 301, Տաշեան՝ Յուլ. 553:

— 55. Յակոբ եպիսկոպոս, առաջնորդ Սսոյ 1267 թ.—Սիսուան 221 ա:

— 56. Յակովբոս կրօնավոր, Երզնկայում գրել է մի Աստուածաշունչ, 1269 թ.—տես Խալաթեան, Մնաց. էջ 7 և 115, Յ. Մուրատ, Յայտ. յովհ. էջ յի ևն:

— 57. Յակոբ արքեպիսկոպոս, առաջնորդ Մեծքարի ուսուցիչ և ազգական Ներսէս կրօնավորի. միասին գրել տվին մի օրինակ Նոր Կտակարան, Մեծքարի վանքում, Թորոս սարկավազին, 1274 թ.—Ձեռ. Կես. ածած. 63 բ. Հացունի՝ Կարեոր խնդ. 274.—Քերես նոյն է՝

— 58. Յակոբ եպիսկոպոս, «մեծ վարդապետ», որ հիշատակված է Օշին մարաշախտի Աւետարանում, 1274 թ.—ՀԱ 1898, 247 բ:

— 59. Յակոբ գրիչ. Սսում օրինակեց Մանրուսումնաբեր՝ դպիր Կարապետի համար, 1274 թ.—Manus. brit. mus. 85 ա:

— 60. Յակոբ, որդի Նահապետի և եղբայր Յովսէփ քահանայի, որ օրինակեց Աւետարանը Կեսարիայում. 1277 թ.—Ալյոյսանեան, Պատմ. հայ Կես. Բ. 1844:

— 61. Յակոբոս պատրիարք Երուսղէմի. գահակալել է 1264—1281 թ. իբրև հաջորդ Կարապետի (Աղաւնունի):

— 62. Յակոբ որդի Մելքիսեդեկ քահանայի. այս Յակոբի հիշատակին գրեց Սիմէոնը իր Աւետարանը 1280 թ.—Ձեռ. Կարին. 16:

— 63. Յակովբ, եղբայր Թորոս վարդապետի, որ Դրազարկի վանքում, Բարսեղ գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1282 թ.—Manus. brit. mus. 18 ա:

— 64. Յակոբ Ա Կլայեցի, կաթողիկոս հայոց «1268—1296 թ», Կոչված է նաև Սսեցի, Տարսոնացի, Մեծքարեցի և Հոնտոր: Հեթում Ա Թագավորի սիրելին էր. նախապես առաջնորդ Մեծքարի վարդապետանոցի: Վարդապետ եղած ժամանակ կրօնական վիճաբանության համար ուղարկվեց Հունաց Յովհաննէս Լազարիս Թագավորի մոտ և ցույց տվեց հայոց դավանանքի ճշմարիտ լինելը («1254 թ»): Ուղեկից եղած Հեթում Թագավորին, երբ սա գնաց Թաթարաց Մանգու դանին այցելության «1254 թ»: (Ազգապ. 1649 այս Յակոբը տարբեր է համարում Կլայեցուց՝ առանց պատճառաբանության. իսկ Ալիշան, հրտր:

Կիր. 212 զուցէ անուանեալն Սսեցի Հոնտոր): Կաթողիկոսության ժամանակ Անաթոքի Եւաթմէսս պատրիարքը պատանջեց, որ հայոց կաթողիկոսը իրեն ենթարկվի: Հեթումի որդին՝ Լեոն Գ սպառնական թուղթ գրեց նրան և երբ տեսավ, որ թուղթը ազդեցութիւն չունեցավ, պատրիարքին բռնեց և աքսորեց: Գրիգոր Ժ պապի կողմից Յակոբը հրավեր ստացավ մասնակցելու Լիոնի եկեղեցական ժողովին (1274 թ), ուր հաստատվեց հուլն և լատին եկեղեցիների միութիւնը: Յակոբի անանջ հիշված է Շարաղանի սկիզբը՝ իբր հեղինակ, բայց չփոթվում է Յակոբ Սանահնեցու հետ: Իրեն վերագրված շարաղանները տես Տաշեան, Յուլ. 1121 բ և Ամատունի, Պարսկանոն շար. էջ 1, 162: Իրն է նույնպես «Լուսմունք նուրբ գրենոյ» (տես Տաշեան, անդ): Շնորհալու Բնդհանրականը օրինակել տալով ցրել է ամեն կողմ: Իր խնդրով գրեց Յովհ. Երզնկացիին Մեկնութիւն Քերականի ՁԼ=1281 թ: Իր մի շրջաբերական թուղթը տես Ձեռ. Վենետ. Բ. 851: Տես նաև Սարգիսեան, Գննադ. Մանդ. էջ 106, իբրև խմբագրող (կամ խմբագրել տվող) Ոսկերեքանի հորդորակներին—Մխ. անեց. գ. Կիր. ծգ. Անանուն ժմ. 24, 26. Օրբ. ժմ. 27, 30. Մխ. այրիվ. 21. Օրբ. կդ, կհ, կէ, հա. Մազաք. ար. 48, 52. Երզն. պտճն. 84. Վահր. ոս. 227. Սմբ. պտմ. 125. Տաթե. հարց. 638. Սամ. անեց. շար. 151, 161. Ձեռ. օշ. 99 բ. Յիշատ. (Karst, Դաստն. էջ Ե).—Առաք. պտմ. 335. Դրնդ. 305.—սեռ. Յակովբայ, Յակոբայ Կանոն. 180, 186, Պտմ. յյտ. ներս. 45. Օրբ. կդ, կէ, հ. Մխ. այրիվ. 3, 8. Դրնդ. 305.—Ձամչ. Գ. 253—283. Ազգապ. 1673—1698. Չարբ. Հին դպր. 93, Թրգմ. 156, 390. Թորոս ազբ. Ա. 326.—կոչված է Յովսէփ՝ 1280 թվին գրված մի ձեռագրում (Սմբատեանց՝ Դեղարքունի 396), բայց կործնեմ վրէպակ է, որովհետև Ազգապ. չունի բնավ այսպիսի անուն Յակոբ Ա-ի համար:

— 65. Յակոբ գրիչ. Արգելանի (Տէր Յուսէփ Որդու) վանքում օրինակեց մի Աւետարան Խելօքի և նրա կնոջ՝ Փոխանի համար 1294 թ.—Ձեռ. Վասպ. 116:

— 66. Յակոբ կրօնավոր, հայթաթեց մի օրինակ շառնոյ՝ Յովհաննէս քահանա գրչին, 1295 թ.—Տաշեան, Յուլ. էջ 817:

— 67. Յակոբ քահանա, կանգնեցրել է մի խաչքար Կուքի վանքի գերեզմանատան մեջ, 1296 թ.—Պարսկեանք 61:

— 68. Յակոբ արեղայ, գրիչ. Կարսի Գոգիս դյուզլում օրինակեց Աւետարանը՝ Յուսթուրէկ և Թիրքիչ եղբայրների համար, 1297 թ.—Ձեռ. Ազուլ.—Արրա. 1911, 463—4:

— 69. Յակոբ քահանա, Արճէշում Սիմէոն գրչին գրել ավեց մի Աւետարան, 1297 թ.—Ձեռ. Վասպ. 123—4:

— 70. Յակոբ վարդապետ. պատմել է մի հայ նշանավոր լուզորգի մասին, թե Տրապիզոնի կայսրը խոստացել է նրան իր աղջիկը կնուսթյան տալ, եթե մինչև Գոլիս լողալով գնա ու գա: Երբ տասարգը հազար մղոն (հիշտ չափն է շուրջ հազար կիլոմետր) հասնապարհը 40 օրվա մեջ, գիշեր ցերեկ լողալով հասնում է Գոլիս և վերջապանում: Բայց նենգավոր կայսրը հրամայել էր, որ երբ դառնա, խկուռն կորցնեն: Այսպես էլ եղավ. և նավորդնիւրը երգ շինելով ողբում էին նրան «արմէ՛ն արմէ՛ն» գոչելով:—Վրդն. առ. 338:

— 71. Յակոբ բժիշկ, ունի բժշկական աշխատություններ. հիշում է նրան Ամիրտ. անգ. 2, Մխիթար Հերացուց, Ահարոն, Սահփանոս, Ճոսիւն և Սարգիս բժիշկներից հետո և Դեղին բժշկից առաջ.—հավանաբար ժԳ դար:

— 72. Յակոբ մանկտավագ Երզնկացի, որի խնդրանքը Յովհ. Երզնկացին գրեց «Երատ մանկտաւագաց» (Ջարբ. Հին դար. 766): Երևի նույն անձն է Յակոբ մանկտաւագ, որ հնարել է մի նոր հերձված. Քրիստոսին համարում էր երրորդություն (ժԳ դար):—Հայագ. 552:

— 73. Յակոբ քահանա, կոչված մեծ, սպասավոր՝ Իտալիոյ Փէրուժ (Perugia) քաղաքի հայ եկեղեցու, 1301 թ.—Ձեռ. Վատիկ. (ՀԱ 1892, 342 ա): Սրանից տարբեր է՝

— 74. Յակոբ քահանա, առաջնորդ հայոց տան Իտալիոյ Փէրուժ (Perugia) քաղաքի, 1301 թ.—Ձեռ. Վատիկ. (ՀԱ 1892, 342 ա):—Երևի նույն է սրա հետ՝

— 75. Յակոբ ծերունի քահանա, վերատեսուչ Գերուճիս քաղաքի (Իտալիա) հայոց Ս. Մատթէոս եկեղեցու. ստացավ մի Տօնամակ 1302 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 1215—6:

— 76. Յակոբ, գրիչ. օրինակել է մի Աւետարան Նախիչևանում, 1304 թ.—Շողակաթ 209:

— 77. Յակոբ, որդի Աստուածատուրի և եղբայր Մարտիրոսի, որ Տփղիսում, Պաշտուր սարկավազին գրել ավեց մի Աւետարան, 1304 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 488:

— 78. Յակոբ քահանա, եղբայր Ստեփաննոս սարկավազի, որ ստացավ մի Շարակնոց, 1305 թ.—Տաշեան, Յուց. 535:

— 79. Յակոբ, իբրև վկա հիշվում է Քանաքեռում, մի այլու վաճառման առթիվ, 1306 թ.—Արճ. Բանաս. 1903, 32, Այբարաա 298:

— 80. Յակոբ վարդապետ, խնդրանք պարոն Օշնի գրել է «Յազգաս անձին յատկութեան բանին. Արդ գիտել պարտ է...» (տես Ձեռ. Վենետ. Բ. 731—2), Գետք է համարել Օշին (+1307 թ) անէր Կոստիկոսի և Կանչոյ, եղբորորդի Հեթում Ա թագավորի:

— 81. Յակոբ երեց, որդի Մեծպարոնի, եղբայրներն են Յովհաննէս և Կոստանդին. կազմեց այն Աւետարանը, որ Կիլիկիոյ Փոսի վանքում օրինակեց Հայրապետ (№ 34) գրիչը 1309 թ.—Ձեռ. Հալէպի, Ա. 94 ա.—Նույն է № 115:

— 82. Յակոբ, եղբորորդի Մեր քահանայի, որ օրինակեց մի Աւետարան 1311 թ.—Ձեռ. Թաւր. 71 բ:

— 83. Յակոբ քահանա, որդի Սարգսի. սպասավորն էր Կոստանդին Գեհեանցի արքեպիսկոպոսի, որ Սկևռայ վանքի առաջնորդն էր: Անվանում է նրան «ձեռատուն որդեակ, լերդակից որդեակ»: Սուռւմ, Ասորոց Ճոխաթ վանքում և Ջորոյ վանքում միասին գրել ավին մի Յայամաւուրք 1311 թ. (Բակուրան, Կիպրոս կղ. 107—8): Մեռել է 1312 թ.: Ահա թե ինչ է տեսում Կոստանդին արքեպիսկոպոսը նրա մասին՝ նրա մահվանից երկու տարի հետո:—«Մահու չափ նահատակեցաւ ընդ իս, ի բանս և ի կապանս, ի ծովու և ի ցամաքի և 4 ամօք յօտարութիւն պանդխտակից լեալ աշխարհն փռանկաց, և բ ամօք յառաջ (=1312 թ).: փոխեցաւ ի Քրիստոս վասն սիրայորդոր փութոյ տանարիս, և յօժար կամօք աշխատելոյ ի վերակացուութիւն շինութեան տանարիս» (անշուշտ Սկևռայ վանուց):—Ձեռ. Վասպ. 60:

— 84. Յակոբ երեց, որի եղբայրն է Յովհաննէս կուսակրոն քահանա Դրապարկում. երկուսն էլ երաժիշտ 1313 թ.—Սիսուան 517 ա:

— 85. Յակովբոս քահանա, գրիչ. օրինակեց Աւետարանը Շիրակ գավառի Մոզուլոյս կոչված տեղում, 1313 թ.—Tubingen, էջ 6:

— 86. Յակոբ, սարկավագ Անաւարդայի Ս. Աստուածածին եկեղեցու 1314 թ.—Սիսուան 243 ա, Գաթրճեան՝ Գարգմտ. 84, REA 2, 283, Ջարբ. թրգմ. 265:

— 87. Յակոբ երեց, նորոգել է Աշտարակի մեծ առուն 1292 թ. և ապա մի հիւրատուն է շինել Աշտարակում - 1317

- թ.—Շահաթ. Բ. 88, 86, Այրարատ 186. Փայտանեան՝ Հայ Ժրարդ. 291:
- 88. Յակոբ վարդապետ, հիշված է Դարանու գաղտի Խոսրոսի գյուղում, 1317 թ.—Քորոս պղ. Ա. 318:
- 89. Յակոբ եպիսկոպոս Սալմաստի, անգամ Ասանայի եկեղեցական ժողովի, «1317 թ».—Չամչ. Գ. 314, Ազգապ. 1818:
- 90. Յակոբ եպիսկոպոս Կապանի. հայտնի է Քաղաքի Բաթրիկոսին. անգամ Ասանայի եկեղեցական ժողովի «1317 թ».— Օշին Թագավորի կողմից գետան գնաց Յովհաննէս պապին և թերևս նույն Յակոբ Բ կաթուղիկանն է:—Ազգապ. 1818, 1826, 1843, Գալան 69—70, Սիսուան 192 ա:
- 91. Յակոբ Թագոր(ե)ցի, հիշատակված Աւետարանի 1314 թ? (Ձեռ. Դաղան, Բ. 30 ա), Գլանորի գրքի ներքին մեկն է 1317 թ.—Պաղատեանք 188:
- 92. Յակոբ, սպասաւոր բանի, հոգևոր սրբի ներսէսի, որ էր առաջնորդ Յովհաննավանցի 1318 թ.—Այրարատ 173:
- 93. Յակոբ եպիսկոպոս Ասանայի 1318 թ.—Սիսուան 260 ա:
- 94. Յակոբ կրոնավոր, գրիչ. Վարդապետ վանքում օրինակից Թուղթք Գոգոսի և Սասի 1318 թ.—Ակիսեան, Գլանգրք. էջ 53:
- 95. Յակոբ քահանա, գրիչ. Սուսում Օշին Թագավորի համար գրել է մի ձեռագիր, որ մի տփի մեջ պարունակում է ժամագիրք, Սաղմոս, Մանրուսմունք, Շարական և Տօնացոյց, 1319 թ.—Ձեռ. Օշ. 101 բ, Ձեռ. Հալէպի, Ա. 12:
- 96. Յակոբ քահանա, հայրն է գրիչ Պաշտաւոր քահանայի, 1319 թ.—Տաշիան, Յուց. 885:
- 97. Յակոբ մուղտսի, սատարել է Վարդան քահանային՝ գրելու համար մի Աւետարան 1280—1320 թվերին:—Ձեռ. Թուր. էջ 27 բ:
- 98. Յակոբ երես, իր և իր կնոջ անվան մի խաչքար է կանգնեցրել Արգեազի եկեղեցում, 1320 թ.—Սիսուան 118:
- 99. Յակոբ վարդապետ ոմե, որի առաջնը գտնվում է Նովու գյուղում, 1320 թ.—Սիսուան 109:
- 100. Յակոբ, որի հիշատակին Սաթուկը իր երկու որդիների հետ (Սարգիս և Շահերշ): մի հող են նվիրել Հերհերի Ա. Յովհաննէս եկեղեցուն, 1326 թ.—Արմ. Սիսուան 115:
- 101. Յակոբ Թարգման, Ռեմունգի հետ Հեռն Թագավորի կողմից գետան գնաց Համի պապի մոտ՝ Վենետիկ, Հայոց ա

- հիշարացոց զեճը հարգարելու համար 1327 թ.—Ալեքան՝ Հայ-Վենետ. 115, Սիսուան 558 բ:
- 102. Յակոբ. Կրակացի, վարժապետ Մեծքարի վանքի գասաանում. Առաջի գրչին գրել ավելի Փիլոնի գործերը՝ Ջերմադրիարի վանքում, 1328 թ.—Սիսուան 518 բ, 547 ա:
- 103. Յակոբ, հորեղբայր Գարնշահի, որ գրել ավելի մի Աւետարան, Բզնունեաց Աղէթ գյուղում, 1329 թ.—Ձեռ. Վասպ. 179 (գրչութան տեղը անհայտ է, բայց որոշվում է ըստ Թաթուր Ռ 10):
- 104. Յակոբ, հայր Վարդան արքեպիսկոպոսի՝ առաջնորդի Արգելանի վանքից. ինքն էլ հավատարիմ ծառայող էր նույն վանքի. մեռավ 1330 թ.—Manus. brit. mus. 58—59:
- 105. Յակոբ քահանա, գրիչ. սկսեց գրել Աւետարանը Քալան միայնակոյցի համար. բայց դեռ չավարտած, ամբողջնեցրեց նահատակից, 1330 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 770:
- 106. Յակոբ վարդապետ, քաղաքակիրք և համըրակ Կոստանդին վարդապետի, որ հանցանքի համար արգելափակված էր Մոլեոնի գրեկում և այս առանձնութան մեջ գրեց Սողոմոնի գործերը, 1331 թ. Այս ձեռագրի թուղթը Յակոբ վարդապետը ավելի:—Ձեռ. Հալէպի, Բ. 126 բ:
- 107. Յակոբ, առաջնորդ Աղթամարի վանքի 1332 թ.—Ձեռ. Վասպ. 181:
- 108. Յակոբ նկարիչ, աշակերտ Սարգիս Գիծակ նշանավոր նկարչի. հիշված է 1332 թ.—Շողակաթ 212:—Տես ստեղծ Ռ 110:
- 109. Յակոբ գրիչ. Կոշայ վանքում օրինակել է Ճաղոցը 1333 թ.—Պաղատեանք 21:
- 110. Յակոբ ղպիբ, նկարիչ. նստում էր Գայու վանքում. ժամանակակից է Սարգիս Գիծակին. ծագվեց այն Մանրուսմունքը որ գրեց Սիմէոն քահանան Գայու վանքում (Կիլիկիա), 1336 թ.—Սիսուան 201 բ, 518 ա:—Նույն չէ վերեկինի հետ:
- 111. Յակոբ, գործակալ Խորանեանի Խղաշի վանքից 1336 թ.—Նաթանեան: Արտուր Հյասնի 152:
- 112. Ակոբ հիւսն, պատրաստեց կազմի առիտակը այն Աւետարանի, որ գրեց Քուսայ Արճիշեցին՝ Գողթան գավառի Կողտասոսի անապատում, 1336 թ.—Ձեռ. Աղուլ.—Արրտ. 1911, էջ 387:
- 113. Յակոբ, որդի Վասիլի՝ Թղթադրի Հեռն Ս Թագավորի Ռուբինեանց, 1337 թ.—Շահադղ, Գասա. պատկ. 118:

— 114. Յակոբ Բ Տարսնացի, կաթուղիկոս հայոց «1327—1341 թ». քեռորդին էր Գրիգոր է կաթուղիկոսի. հաջորդեց Կոստանդին Դ-ի. մասնակցեւ էր Սոսյ եկեղեցական ժողովին «1307 թ». Անաւարզայի արքեպիսկոպոսն էր, իբրև հաջորդ Յովհաննէսի, երբ ընտրվեց կաթուղիկոս և այս պատճառով էլ կոչված է նաև Անաւարզեցի: Հանդիմանելով Լևոն Ե թագավորին իր լատինամտութեան համար՝ զրկվեց գահից «1341 թ»: Նրա տեղ նստավ լատինամիտ Մխիթար եպիսկոպոսը «1341—1355 թ», որ արևմուտքից օգնութիւն ստանալու հույսով Յակոբին (մյս թե մի ուրիշ) ուղարկեց Աւինիոն՝ Իննովկենտիոս Չ պապի (1352—1362 թ) մոտ: Մխիթարի մահից հետո Յակոբը երկրորդ անգամ գահ բարձրացավ և գահակալեց «1355—1359 թ»:— Սմբ. պտմ. 130. Սամ. անեց. շար. 158, 167. Մխ. այրիվ. 21. Առաջ. պտմ. 335.—սեռ. Յակոբու՝ Մկ. մեծոք. 27.—Չամչ. Գ 326—353. Ազգապ. 1841—1862 և 1915—20. Չարբ. թրգմ. 553. Իր մի կոնդակը գրված 1334 թ. տես Bodleian 183:

— 115. Յակոբ երեց, որդի Մեծպարոնի, ուստի և կոչված Մեծպարոնեաց, կազմարար: Կազմել է 1) այն Աւետարանը, որ գրեց Ստեփաննոս սարկավազը Չապլուն իշխանունու համար, 1309 թ. (Ձեռ. Սեբ. = ՀԱ 1924, 519).—2) այն Շարակնոցը, որ Քորոս վարդապետը գրել էր տվել Ներսէս գրչին, 1312 թ. (Manus. brit. mus. 95 p).—3) այն Մանրուսմունքը, որ Դրազարկում օրինակեց Ստեփաննոս գրիչը 1313 թ. (Միսուան 233 p): Տես և № 81:

— 116. Յակոբ գրիչ. գրել է մի գեղեցիկ Աստուածաշունչ՝ Սարգիս Գիծակ նշանավոր նկարչի հետ, Յակոբ Բ կաթուղիկոսի համար, 1338 թ.—Յովսէփեան, Մի էլ հայ արուեստի 10, Շողակաթ 203 (տես և սրա վրիպակները):

— 117. Յակոբ, որդի Սահակի, որ ստացավ մի Շարակնոց 1343 թ.—Տաշեան, Տուց. 489 p:

— 118. Յակոբ ոմն, բնակվում էր Վենետիկում 1314 թ.—Հայ-Վենետ. 158:

— 119. Յրա Յակոբ Դոմինիկեան, գրիչ. Քոնոյ վանքում օրինակեց Քոմա Ագուինացու թուղթը՝ 1345 թ.—Սմբատեանց, Երնջակ 125.—Հմմտ. № 22:

— 120. Յակոբ վարդապետ Քոնեցի (կամ Գառնեցի, որ սխալ է), իր հայրենակից Յովհաննէս Քոնեցու հետ գնաց Մաւրաղա՝ աշակերտելու Բարթուղիմէոս լատին եպիսկոպոսին «1328 թ», ուր սովորեց նաև լատիներեն և ապա հաստատվեց Քոնիի

վանքում, իբրև ունիթոսական: Ըստ այսմ կոչվում է նաև Յրա Յակոբ Ջահեցի «1330 թ»: Այստեղ օգնում էր լատին քարոզիչներին թարգմանելու նրանց գործերը հայերենի, և կամ ինքն էր թարգմանում կամ խմբագրում զանազան լատիներէն կրոնական գործեր: Այսպես են Բարթուղիմէոս եպիսկոպոսի Մեկնութիւն Վեցօրէից և Քարոզգիրք (1331 թ), Գետրոս Արագոնացու († 1347 թ) Գիրք առաքինութեանց և Մուլութեանց (1339 թ) և «Գիրք իրաւանց և դատաստանի», Իմաստասիրականք, Յաղագս Քերականին և վերջապես լատինական Միսալը՝ 1337 թ. (Manus. bibl. nat. 47): Մաւրալայի արքեպիսկոպոս Դոմինիկեան Բարթուղիմէոս Բոլոնիացու գործերը թարգմանել է Քոնիում՝ խնդրանք Յովհան Քոնեցու (անդ, էջ 81): Այս բոլոր թարգմանութիւնները կատարված են 1331—1350 թվերին.—Չամչ. Գ. 326, Չարբ. Նոր մատեն. 206—209, Տաշեան՝ Տուց. 1122 p, Manus. brit. mus. 158—9, Ձեռ. Ներս. 32 p, Ձեռ. Քաւր. 96 ա, Ձեռ. Բերլինի 57 p, ՀԱ 1937, 345, Ազգապ. 1844, Միսական 374 և 387:

— 121. Յակոբ որդի Հայրապետ քահանայի (№ 50), որ եկեղեցաց գավառում զրել տվեց Աւետարանը 1351 թ.—Քորոս աղբ. Բ. 356—7:

— 122. Յակոբ արեղա, որդի՝ Աստուածատուրի, ի կարգէ սրբոյն Բասիլիոսի, Հոռոմու գնեց Յովհաննէս քահանայի 1254 թվին գրած Աւետարանը և նվիրեց Հոռոմի Ս. Աստուածամօր հայ եկեղեցուն, 1351 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 409:

— 123. Յակոբ քահանա, գրիչ. բրագում ժամանակ էր, զի ի բաց էի թողել զգրելն, և վասն այսորիկ և ձեռս բրտացեալ... ուչք (տկնոց) զրի ու աշխատանօք գրեցի, զի էի 60 ամաց. օրինակել է Աւետարանը՝ 1353 թ.—Ձեռ. Քաւր. 135:

— 124. Յակովբ կրոնավոր, հոգևոր եղբայր Յոհան վարդապետի, որ Սուրխաթում, Ստեփաննոս գրչին գրել տվեց Եսայի և Թուղթք Պօղոսի, 1356 թ.—Ձեռ. Բերլինի, 4 ա:

— 125. Յակոբ, որդի Յովհաննէսի և հորեղբորորդի Աբրահամ քահանայի, որ Հոռոմիլայի Մակաղբիւր գյուղում ստացավ մի Աւետարան, 1357 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 613:

— 126. Յակոբ, ոսկերիչ, կնքահայր նույն Յակոբ (№ 129) սարկավազ գրչի, որ օրինակեց Կիւրդի Կոլուօն ընծայութեան գիրքը. մեռած էր նախ քան 1358 թ.—Ձեռ. Քաւր. 28 p:

— 127 Յակոբ քահանա, մեծ հայր Յակոբ սարկավազ

- գրքի (№ 129), որ օրինակեց Կիւրղի Կոչուճն ընծայութեան գիրքը շուրջ 1358 թ. այս թվին արդեն մեռած էր.—Ձեռ. Քաւր. 28 բ: — 128. Յակոբ, մարեղբայր Նույն Յակոբ (№ 129) սարկավագ գրչի, որ օրինակեց Կիւրղի Կոչուճն ընծայութեան գիրքը շուրջ 1358 թ.—Ձեռ. Քաւր. 28 բ: — 129. Յակոբ սարկավագ գրչի. որդի Սիմէոնի և թոռն Յակոբ քահանայի. օրինակել է Կիւրղի «Կոչուճն ընծայութեան», ստացող Մինաս կրօնավորի համար, շուրջ 1358 թ.—Ձեռ. Քաւր. էջ 28: — 130. Ակոբ քահանա, եղբայր Քաւուրի և հորեղբայր Զաքարիա արեղայի, որ Անապատիկ գլուղում օրինակեց Մեկնութիւն Գատարազի, 1361 թ.—Ձեռ. Սանաս. շար. (ՀԱ 1912, էջ 57): — 131. Յակոբ Շահնշահեան, Կաֆացի, Փանոսի հետ միասին շինեցին Իլվովի հայոց քարանշին մեծ եկեղեցին 1363 թ.—Կամենից 131, Ազգապ. 2175: — 132. Յակոբ որդի Գարոնշահի և եղբայր Յովհաննէս կրօնավորի Սեբաստացու, որ Խրիմի Սուրխաթ քաղաքում, Ստեփաննոս քահանային գրել տվեց Դաւթի Սահմանաց գիրքը, 1363 թվին.—Manus. brit. mus. 248 ա: — 133. Յակոբ վանական Կիլիկիոյ Ս. Գէորգ վանքի. Ներսէս վանահոր հետ գնաց Անգլիա հանգանակութեան, 1364 թ. (ավելին տես Ներսէս):—Միսուան 410: — 134. Յակոբոս տիսալար, հիշված է «Փառօք ի փառս բարձրացեալ Գրիգոր տիսալարի» հետ, Մոկաց Մզաատի վանքում գրված մի Մաշտոցում, 1369 թ.—Քորոս ազր. Բ. 427: — 135. Յակոբ մղտեսի, տնային սպասավոր Տարօնի Յովհաննէս Ալինա եպիսկոպոսի, 1370 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 780: — 136. Յակովբ, եղբայր Բարեբոյի Վարդան արեղայի, որ Նրուսազէմում գրեց մի Աւետարան 1371—2 թ.—Ձեռ. Վասպ. էջ 220: — 137. Յակոբ կրօնավոր, որի համար Գէորգ գրիչը օրինակեց Մանրուստունքը 1373 թ.—Ձեռ. Սանաս. 10 բ: — 138. Յակոբ, ասնուտեր Նիկիտայ (այժմ Նիկատ) քաղաքի, որ զոգութեան մեջ ապրապարտ կասկածվելով և Սոսյ Կոստանզին Ե (1372—74 թթ) կաթուղիկոսից նզովվելով, ընտանիք մահնկապան գարնավ.—Մեծոփ. յիշ. ա. Դրնդ. 308: — 139. Յակոբ եպիսկոպոս, զերտեսուել Մերզինի հայոց

- Ս. Աստուածածին և Ս. Յովհաննէս (քվիճ կոչված) վանուց, 1377 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 65: — 139 բ. Յակոբ կրօնավոր, եղբայր Յովհաննէս գրչի, որ Ոստանում օրինակեց Կիւրղի, Եփրեմի և Վարդանի գործերը, 1382 թ.—Bodleian 165: — 139 գ. Յակոբ կուսակրոն քահանա. գրիչ. օրինակեց Աստուածաշունչը՝ Հեթում-Յովհաննէսի համար, 1384 թ.—Ձեռ. Դաղեան, Ա. 5 ա: — 140. Յակոբ գրիչ. աշակերտ Յովհան վարդապետ Որոտնեցու. ակնաստես է եղել և պատմում է Որոտան բերդի առումը Քուրքերի ձեռքով՝ 1386 թ.—Գ. վրդ. Յովսէփեան՝ Խաղրակեանք, էջ 230: — 141. Յակոբ ճգնավոր վարդապետ Գլուխայ վանքի. ինքնուսուցիչ է եղել և քաջալերում էր Հէնկթիմուրի արշավանքից փախչող և վանք ապաստանող ժողովրդին 1387 թ.—Մեծոփ. 22, Ազգապ. էջ 1973: — 142. Յակոբ վարդապետ Սաղմոսավանից. համշիրակ եղբայր Գր. Տաթևացու, որին ինքը և իր ընկերները ընտրեցին հաջորդ Որոտնեցու «1388 թ».—սեռ. Յակոբայ՝ Մեծոփ. 17, Տես Ք 153 և 151: — 143. Սարգիս-Յակոբոս բժիշկ-քահանա. գրիչ. Մակենցիա քաղաքում օրինակեց Միսալը՝ կարգավորելով Քորոս Ստեցու երեք օրինակները վրայից, 1391 թ.—Գաթլըճեան, Գարգմա. էջ 470: — 144. Յակոբ քահանա Սիսեանցի, Ռուսիտայի Եաշ քաղաքի հայոց եկեղեցու հիմնադիրներից մեկը 1395 թ.—Տան, Արևել. Հայք 8: — 145. Յակոբ կրօնավոր. 1396 թվին կազմեց մի ժողովածու, որ օրինակել էր Կարապետ գրիչը Կաֆայում.—Ձեռ. Լվով (ՀԱ 1937, 136): — 146. Յակոբ, եղբորորդի Վարդան քահանայի, որ Երզնկայում, Խոսրովի որդի Վարդան քահանայից գնեց մի Աւետարան, 1397 թ.—Ձեռ. Սեբ.—ՀԱ 1926, 46 (երկու Վարդանները ապրեք անձեր են): — 147. Յակոբ, որդի ասնուտեր Դանիէլի, որ Զաքարիա գրչին գրել տվեց Ալթամարում մի Աւետարան, 1399 թ.—Ձեռ. Վասպ. 234, 239:

— 148. Յակոբ Ա. կաթուղիկոս Աղթամարի, հաջորդ Զաքարիա Ա-ի և նախորդ Բարսեղ Ա-ի (ԺԴ դար)։—Հաւաք. 60 (կեղծիք)։

— 149. Յակոբ բժիշկ, ունի բժշկական գրվածքներ (ԺԴ դար)։—Տաշեան, Ցուց. 199։—Հմմտ. № 143։

— 150. Յակոբ վարդապետ, որդի Ասոսի, իր քրոջ որդի 14 ամյա Աստուածատուրին գրել տվեց մի Ոսկեփորիկ, 1403 թ.։—Չեռ. Վեհեա. Բ. 931։

— 151. Յակոբ վարդապետ Բոստացի. նախ աշակերտել է Յովհաննէս Որոտնեցուն և ապա Տաթևացուն. կոչված է համալիրակ Տաթևացու, որ նրա խնդրանոք գրել է իր Քարոզգիրքը 1407 թ. կոչում է ըի տանէ Գողթնեաց, ի Բուստ բնակողի» (Տաթև. ամ. 721), Իսկ Մեծոփ. 50 և Յայսմ. ապր. 27 կոչում են Յակոբ Բոստացի և համարում են աշակերտ Գր. Տաթևացու (Այս գյուղը այժմ կոչվում է Բխտ, Ազուլիսի շրջանում, Մսրբվանիս գյուղի մոտ և Ղարաբաղի սահմանի վրա)։—Միսական 240, 344։—Հմմտ. № 142 և 153։

— 152. Յակոբ ի յնսպիսնկու կամ Ասպիսնակցի. աշակերտեց Գրիգոր Տաթևացուն, երբ նա ուսուցանում էր Մեծոփայ վանքում «1408 թ»։ իր ընկերները տես Սարգիս բարունապետ.։—Մեծոփ. 51, 52, Յայսմ. ապր. 27. Ազգապ. 1999։

— 153. Յակոբ վարդապետ, աշակերտել էր 20 տարի Յովհաննէս Որոտնեցուն (ե՛ր 1388 թ) և եղել էր ուսուցանակից (դասուցնկեր) Գրիգոր Տաթևացու. Առաջնորդ եղավ Սաղմոսավանքի՝ ԺԴ դարի վերջը։ Իր մոտ մնաց Տաթևացին (ե՛ր 1410 թ)՝ իր մահից քիչ առաջ։—Մեծոփ. 33, 53, Այրարատ 163, Ազգապ. 2026։—Երևի նույն է № 142. տես և № 151։

— 154 Յակոբ գրիչ, գրել է մի փոքր հիշատակարան մի Աւետարանի ստացման համար 1410 թ.։—Չեռ. Վասպ. 168։

— 155. Յակոբ Երևանցի, որդի Վիշապի, բարեգործ մարդ, ստացավ մի Աւետարան և նվիրեց Երևանի էկեղեցուն, Լէնկթիմուրի արշավանքի ժամանակ (1411 թ)։—Շահազիզ, Հին Երեւանը, էջ 73, 203։

— 156. Յակոբ կուսակրոն քահանա, հորեղբայր Յովհաննէս գրիչ, որ Խիզանի Ս. Խաչ վանքում օրինակեց Գր. Տաթևացու Քարոզգիրքը, 1413 թ.։—Նոտարք 42։

— 157. Յակոբ, երկու համանուն մաթեմատիկոս Խիզանի Ս. Խաչ վանքի, 1408 և 1413 թ.։—Նոտարք 17, 42, 43։

— 159. Յակոբ Գ. կաթուղիկոս հայոց «1404—1414 թ»։ Սախ եկեղեցականների կամքին հակառակ՝ այլազգի իշխանի ձեռնադրւթյամբ գահ բարձրացավ։ Աղթամարի աթոռում դժգոհություն բարձրացած լինելով իրենց Դաւիթ Գ կաթուղիկոսի դեմ, գահընկեց արին նրան և ուղեցին Աղթամարը միացնել Սախ աթոռին։ Գր. Տաթևացու առաջարկությամբ Յակոբ Գ կաթուղիկոսը արձակեց Աղթամարի աթոռը դարավոր նստվածից և մինչդեռ պատրաստվում էր աթոռը միացնել, Դաւիթ կուսակիցները զորացան և նորից գահ բարձրացրին նրան (1410 թ)։ Յակոբը իր թշնամիների ձեռքով թունավորվելով մեռավ «1411 թ»։—Յայսմ. ապր. 27. Սամ. անեց. շար. 172. Ազգապ. 2017—38. Կամենից 221—4 (ուր տես իր կոնդակը գրված Լեհահայերին)։

— 160. Յակոբ սպասավոր բանի, Սուխարայ վանքում, 1414 թ.։—Rapport Arm. էջ 6։

— 161. Յակոբ կրոնավոր, օրինակել է Խրիմի Ս. Լուսաւորիչ վանքում Հարանց վարքը, 1416 թ.։—Նոտարք 49։

— 162. Յակոբ, կինն է Մինայ, հայր Մարտիրոս քահանայի, որ վաղամեռիկ եղավ 1417 թվից քիչ առաջ, և Յոհաննէս քահանայի, որ օրինակեց մի Աւետարան 1409 թ. և մի ուրիշը 1417 թվին.։—Չեռ. Վասպ. 294, 302—3։

— 163. Յակոբ քահանա, որին հիշում է Կարապետ երեց գրիչը (№ 202), Վանում, իբրև իրեն երախտավոր, 1418 թ.։—Չեռ. Վասպ. 309, Նոտարք 57։

— 164. Յակոբ «հայրապետ», հիշված 1419 թ. գրիչ Աթանազինէ Սեբաստացու հիշատակարանում (Նոտարք 58)։—Այս թվին Յակոբ կաթուղիկոս չկա. Յակոբ Գ-ը մեռել էր 1414 թվին, նրա հաջորդ Գրիգոր Ը Խանձողատը նստել էր «1414—1418 թ»։ Թեև Փիրղալէմեան երկուսին էլ՝ զահակից է համարում, բայց դաւսխալ է։ Աթանազինէ գրիչի հիշած Յակոբը Սամսոնի Ս. Աստուածածին վանքի հայրապետն է։

— 165. Յակոբ, հոգևոր եղբայր Եղբայրիկ գրչի, որ օրինակեց մի Աւետարան 1420 թ.։—Չեռ. Վասպ. 322։

— 166. Յակոբ արեղա, ուսուցանում էր Հերմոնի վանքում. իր աշակերտներից է Կարապետ երեց Դերջանցի, որ օրինակեց Քարոզգիրքը՝ 1421 թ.։—Չեռ. Պետերք. (ՀԱ 1892, 82 բ)։

— 167. Յակոբ կուսակրոն արեղա և ճգնավոր, միաբան Պատուազրակ վանից, Աստուածատուր գրչին գրել տվեց մի Գանձարան և Տաղարան, 1421 թ.։—Չեռ. Սեբ. = ՀԱ 1927, 313։

-- 168. Յակոբ արեղա Խոյեցի, միաբան Բերկրիի Տէր Յուսէպի արզաւ վանքի 1410 թ., հոգևոր եղբայր Բերկրիի Եղազանքի առաջնորդ Մկրտիչ վարդապետի. երկուսով տվին մի ձեռագիր Աւետարան Յակոբ արեղա գրչին՝ օրինակելու համար, 1422 թ.— Ձեռ. Վասպ. 349, Նոտարք 61, 70.—Նմամ. № 179:

— 169. Յակոբ մահապի արեղա, միաբան Բերկրիի Եղազանքի, հիշված 1422 թ.—Ձեռ. Վասպ. 349:

— 170. Յակոբ արեղա, որդի Յուսէպի. մայրն է Ղբէլ-միաբան Բերկրիի Եղազանքի, ուր Յովհաննէս կրոնավորի համար օրինակեց Աւետարանը 1422 թ.—Ձեռ. Վասպ. 349, Նոտարք 70:

— 171. Յակովբ, հայր Խաթունի (№ 13), որ Ալթամարում, Քուսայ գրչին գրել տվեց մի Աւետարան 1425 թ.—Ձեռ. Վասպ. 352, 354:

— 172. Յակոբ կուսակրոն ճգնավոր շիրիսոփայ խարազ-նազդեաց և անյաղթ արեղայ. ուսուցիչ էր Տաթևի վանքում. իր աշակերան է Կարապետ քահանայ գրիչ 1425—6 թ.— Մրասկան 241:

— 173. Յակոբ ճգնավոր վարդապետ (Խլաթեցի), հոգևոր եղբայր Գրիգոր Մերենց Խլաթեցու, որին հուղարկավոր եղավ Ճիզնավանքում 1426 թ.՝ իր որդի Ստեփաննոս եպիսկոպոսի հետ և մի ամբողջ տարի նրա գերեզմանին սպասավոր Զնալուց հետո, մեռավ 1427 թ.—Մեծոփ. 43, Ազգապ. 2059. (Չամչ. Գ. էջ 452):

— 174. Յակոբ վարդապետ Ովսաննացի (Ովսանանց կամ Յովսանանց). Ռշտունեաց երկրից էր, ուստի կոչվում է նաև Ռշտունի. նախ աշակերտեց Յովհան Որոտնեցուն, ապա Գրիգոր Տաթևացուն (Մեծոփայ վանքում), Սարգիս վրդ. Ապրակունեցուն (Սուխարայ վանքում), և Յովհաննէս Մեծոփեցուն: Իր դասընկերներ Միխիթար Ռշտունու և այլոց հետ ընտրեցին Գր. Տաթևացուն իբրև հաջորդ Որոտնեցուն «1388 թ»: Թովմա Մեծոփեցու հետ հուղարկավոր գնացին Հաուլեթա, ուր թաղեցին իրենց ուսուցիչ Յովհաննէս Մեծոփեցուն 1410 թ. Սրա խնդրանք է գրել Մաթէոս վրդ. պարթևը (№ 48) իր «Մեկնութիւն չորժոց առաքելոց» երկը 1411 թ. (կոչում է նրան «հարգաւոր և սիրեցեալ եղբայր մեր Յակոբ վարդապետ» (Թորոս աղբ. Բ. 481): Միաբան էր Ռշտունեաց Անձղնապատի վանքում, երբ քրդերը հարձակվեցին նրա վրա և նահատակեցին «1428 թ»:— Մեծոփ. 43, 52, 61, Այբբարտ 357, Չամչ. Գ. 452, 467. Նոտարք

35. Ազգապ. 1984, 1999.—սեռ. Յակոբայ՝ Մեծոփ. 17, Նոր վկ. էջ 282: Սրա քեռորդին էր Աստուածատուր եպոս. որ գրեց Մկրտիչ Նաղաշի կենսագրութիւնը.—Սարգիսեան, Եւագր. Ներած. ճեղ. Աբբոս. 1898 յնվ. Տաշեան, Ցուց. 187, 189:

— 175. Յակոբ արքեպիսկոպոս, առաջնորդ Կողունց վանքի 1428 թ.—Տաշեան, Ցուց. 583:

— 176. Յակոբ որդի Կոստանդին Չ Վահկացի կաթողիկոսի, որ գահակալեց «1430 թ». մեռել է 10 տարեկան հասակում.— Ազգապ. 5528:

— 177. Յակոբ արեղա, գրիչ. օրինակել է Հարանց վարժը Երերան վանքում, 1431 թ.— Ձեռ. Կարին. 49:

— 178. Յակոբ գրիչ. Տրապիզոնում օրինակեց մի ժողովածու, 1432 թ.— Ձեռ. Սևան. 47 ա.—Նմամ. № 185 և 208:

— 179. Յակոբ կրոնավոր, միաբան Տէր Յուսէպի որդու վանքի, ուր օրինակեց Աւետարանը Մկրտիչ քահանայի խնդրանք, 1418 թ.: Հիշված է նաև 1420 թ. և 1432 թ.—Նոտարք 55, 61, 101 (Նոտարք 70 նույն է դնում № 168 Յակոբ արեղա):

— 180. Յակոբ քահանայ, հայր Յովսէփ կրոնավորի. որ Կիւրդի անապատում օրինակեց Աւետարանը 1432 թ.—Ձեռ Սեբ.— ՀԱ 1926, 44:

— 181. Յակոբ արեղա. գրիչ. օրինակել է Գր. Տաթևացու Մեկնութիւն Սաղմոսաց Դաւթի, Երուսաղէմում, 1432 թ.—Ձեռ. Կարին. 151, Նոտարք 99:

— 182. Յակոբ քահանայ, թվի հայր Յովհաննէս սարկավագ գրչի, որ գրեց Մաշտոցը՝ Արղնիում, 1434 թ.— Թորոս աղբ. Բ. 413:

— 183. Յակոբ պարոն, որին Գորպը նվիրեց մի Պատարազամատոյց, Վենետիկ 1434 թ.—Հայ-Վենետ 180:

— 184. Յակոբ քահանայ Շամախեցի, կարողացավ շատ քրիստոնյա գերիներ ազատել Իսթանուլէրի ձեռքից «1435 թ»:— Մեծոփ. 100, Չամչ. Գ. 467, Ազգապ. 2066:

— 185. Յակոբ կրոնավոր Տրապիզոնցի, գրիչ. օրինակեց Յայմաուլուքը՝ Ստեփաննոսի համար, Տրապիզոնի Ս. Փրկիչ վանքում, 1437 թ.—Труды вост. комм. ИМАО, т. II, 3, էջ 55

— 186. Յակոբ արեղա, միաբան Եկեղեցաց Աւագ վանքի 1439 թ.—Տաշեան, Ցուց. 49:

— 187. Յակոբ արեղա, գրիչ. Մեծոփայ վանքում օրինակել է Մեկնութիւն Սահմանաց Դաւթի, 1440 թ.—Ձեռ. Կարին. 201:

- 188. Յակոբ, դատավոր Հայոց Լեհաստանի, 1434—1441 թվերի միջև.—*REA* 7, 71.—*Հմմտ. № 214*։
- 189. Յակոբ, նորոգել տվեց մի հին գեղեցիկ Աւետարան՝ 1441 թ.—*Ձեռ. Քեհեր. 3 բ (ՀԱ 1935, 313)*։
- 190. Յակոբ կրոնավոր, փակակալ Ս. Յովհաննէս վանքի՝ Արարատեան գավառի Մերկելի գյուղում, 1441 թ.—*հրատարակ. 1909 թ. յոջ. էջ ԽԹ*։
- 191. Յակոբ դպիր, որդի Յովհաննէս քահանայի. Սարգիս ճգնավորի պատվերով գրեցին մի Յայմաւուրք՝ *Հերմոնի վանքում, 1441 թ.—Սմբատեանց՝ Երնջակ 242*։
- 192. Յակոբ եպիսկոպոս Կողբայ. անդամ էջմիածնի մեծ ժողովի 1441 թ.—*Մեծոփ. յիշ. ա*։
- 193. Ակոբ որդի Սարգսի և մերձավոր Անդրէասի, որ գնեց մի հին Աւետարան, 1442 թ. այս թվին Յակոբը արդեն մեռած էր 26 տարեկան հասակում.—*Ձեռ. Նոր-Բայազ. 17 բ*։
- 194. Յակոբ վարդապետ, որ Յովհաննէս վրդ. Գուալուկեցու հետ հորդորել է հանդիսացել Ս. Վարդան զորավար տաճարի ի հիմանց վերաշինության, 1444 թ.—*Ձեռ. Վասպ. 389, Նոտարք 46 (վերջինս համարում է Յակոբ Ովսաննացին № 174. բայց իհարկե ստույգ չէ, որովհետև Ովսաննացին նահատակվել է 1428 թ)*։
- 195. Ակոբ, հորեղբայր տանուտեր Ատոմի, որ Ոստանում գրել տվեց մի Գանձարան, 1444 թ.—*Ձեռ. Նոր-Բայազ. 40 ա*։
- 196. Յակոբ, դեռաբույս պատանեկ, ազգական Գորգի Մելիքի և Քովմա Մեծոփեցու, հիշված է 1445 թ.—*Նոտարք, էջ 147*։
- 197. Յակոբ, հիշված է իբրև Մեծոփայ վանքի հանգուցյալ միաբաններից մեկը. նախկին աշակերտ Քովմա Մեծոփեցու, 1445 թ.—*Նոտարք 147*։
- 198. Յակոբ վարդապետ Ղրիմեցի. աշակերտ Գէորգ Երզրնկացու († 1416 թ.). տոմարագետ. ունի Հարցումն Գէորգայ բաբունապետի և ծառայարար կատարումն Յակոբ աշակերտի (*Նոտարք 41*), Քարոզ կտակի կամ մեծի ուրբաթի, Ողբ խաչելուքեան, Քարոզ պատուիրանի, Կանոնք յաղագս ազգականութեան, Գասկի և ճիւղագրութեան (որ գրել է Քովմա Մեծոփեցու խընդրանք. *Ձեռ. Հալէպի, Ա. 163 ա*), Բերականականք, Մեկնութիւն Տււմարի (որ գրեց 1448 թ., նույնպես Քովմա Մեծոփե-

ցու խնդրանք, Նոտարք, 159, Ձեռ. Վենետ. Բ. 826 և 830. այստեղ մեջ է բերված Յակոբ Ղրիմեցու ընծայականը, ուր Քովմա Մեծոփեցուն կոչում է հոգևոր որդեակ իմ և եղբայր բաղձալի), Յաղագս տոմարական մակացութեան թէ ի յորոց մարդկանէ արհեստաւորեցաւ (Bodleian 100), Եկեղեցաց գավառի Կապոսի վանքում 1389 թ. արտագրել է Աբրահամ արեղայի համար մի ձեռագիր, որ է «Ձեռոց և զօրութեանց, Առաքինութեանց հոգոյն, Վասն բնութեան հրեշտակաց» (*Ձեռ. Սևան. 40 բ*)։ Իր մի ուրիշ արտագրությունը 1410 թվից՝ տես *Ձեռ. էջմ. 1889 = 1847 (Մանանդեան, Յունար. դպր. 266, 272)*։ 1426 թվին, երբ քուրդ ամբոխը նահատակեց Գրիգոր Խլաթեցուն Արծկէ քաղաքի ձոտիկ ծիղնայ վանքում, «եկեալ հրեղէն լեզուն Յակոբ ճգնաւոր վարդապետն Ղրիմեցին աշակերտօք իւրովք և ազգականօք և բազում ժողովրդօք և արարին կոծ մեծ ի վերայ նորա և եղին սաղմոսիւք և օրհնութեամբ ի տապանի ի փոքր բլրին, որ է հանդէպ վանացն յարևմտեան կուսէն» (*Նոր վկ 270, Նոտարք 76*)։ Այս առթիվ պետք է հիշեմ, որ Նոր վկ. 274 զրված իմ այն ենթադրությունը թե Առաքելը Յակոբ Ղրիմեցու աշխարհական և աշակերտական անունն է՝ այլուստ չի ստուգվում։ Այնու ամենայնիվ Տնում է զարմանալի այն, որ Գր. Խլաթեցու անվան զրված եղբրդի ծայրանունն է «Գրիգոր վարդապետին յԱռաքելէ նորին աշակերտէ», իսկ երրորդ տան մեջ իբրև նույն եղբրդի հեղինակ հիշված է «Ինձ վայ եղուկ տխմար գրչի, Յակոբ անուն գրող բանի, հոգևոյ ծնունդ հօրն մեծի, քաջ բարունւոյն իմ Գրիգորի» (*Նոր. վկ. 275*)։ Այժմ *Ձեռ. Հալէպի, Ա. 104 բ* գտնում եմ մի տեղեկություն, որով լուծվում է հասկանալի։ Նշանավոր առաջասաց Առաքել Բաղիշեցին, որ հայտնի է Գոլթի առման վրա գրած իր ողբով, այս հատվածում հիշում է իր մերձավորներին։ Հայրն է Ներսէս, մայրն է Խութլուսիք (*№ 7*), որդին է Յովհաննէս քահանա, որ ժի հասակ մանկագուսնի» մեռել է, ուսուցիչն է Գրիգոր Մերենց Խլաթեցի նահատակը, իսկ իր քարտուղարն է «Յակոբ սարկաւազ, նաղաշ ոսկող քարառագար»։ Բաղիշեցին սովորություն է ունեցել իր երգերը թեւադրելու իր սարկավազին և նա էլ գրել է։ Այսպես Գոլթի ողբի համար ասում է. «Ըւ Յակոբայ սարկաւազի, նաղաշ ոսկող քարառագարի, որ զերգ բանիս զոր ասացի. նա գծագրեաց ի քարտիցի» (անդ, էջ 104 բ)։ Մի քիչ հետո էլ նույն սարկավազը ասում է.

ես անարժանս մեզօք ի, լի,
 Որ դստեալ հօտարս գրեցի,
 Չնեզ ազաչեմ ազերսալի,
 Ինձ այլ տանի մին ողորմի:
 Ձի չեմ յիշմամ ես արժամի
 Յիշատակել ի եամդիսի,
 Ազազակեմ ողորմելի,
 Ձի ինձ ընդ նեզ մասն լիցի,
 Բերան մ'ասէք հայր մեր յերկինս:

Անս այս Յակոբ սարկավազն է, որ թեև Գուլի ասման ստացում արժանի չի համարել իր անունը հիշելու, բայց արժանի է համարել հիշելու Խլաթեցու եղբորդի մեջ.

«Ինձ վայ եղաւի տխմար գրչի,
 Յակոբ անուն գրող բամի»:

Այսպեսով կասկածը բոլորովին վերանում է եղբորդի հեղինակի մասին, որ Առաքել Բաղդիչեցին է, ինչպես որ Խլաթեցու վկայարարութեան հեղինակն էլ Առաքել Բաղդիչեցին է, որ գրել է «ի Բաղէշ քաղաքի ի վանքս Գոմաց Ս. Աստուածածնի», 1426 թ. (Նոր վկ. 272): Վերջում պետք է հիշեմ տարբեր կարծիքը որ կա Գր. Մերենց Խլաթեցու հուշարկավոր Յակոբ վարդապետի մասին: Ըստ Նոր վկ. 270 այս անձը հայտնապես Յակոբ Ղրիմեցին է. իսկ ըստ Ազգապ. 2059 Յակոբ Խլաթեցի ո՞նք, որ մի տարի սպասավորել է Մերենցի գերեզմանին և մեռել է 1427 թ: Չամչ. Գ. 452 անորոշ է (պարզապես կոչում է Յակոբ վրդ.): իսկ Մեծոփ. 43 ասում է «հոգևոր հարազատն իւր վարդապետն Յակոբ ճգնաւոր՝ այրն ցանկալի՝ եկն ամփոփեաց զնա հանգերն հարազատ որդւովք իւրովք Ստեփաննոս եպիսկոպոսաւ և աշակերտաւ»:—Տաշեան, Յոսց. 1121 գ, Նօտարք 158—9, Անան. շիր. (Գ. Տ. Մկրտչ.) էջ 36, Նղշ. իա, Հայտապ. 561. Ձեռ. Պետերբ. ՀԱ 1892, 51:

— 199. Յակոբ վարդապետ, ուսուցիչ Կարապետ վարդապետի, վերջին ստացողի Աստուածաշնչի, 1449 թ.—Քորոս աղբ. Բ. էջ 296

— 200. Յակոբ աշակերտ Կարապետ վարդապետի, որ էր վերջին ստացող Աստուածաշնչի, 1449 թ.—Քորոս աղբ. Բ. 296:

— 201. Յակոբ քահանա, միաբան Յիզկայ դասակ վանքի. կոչված է ժիր մշակ. 1450 թ.—Ձեռ. Վասպ. 406, Նօտարք էջ 166:

— 202. Յակոբ սարկավազ, քարտուղար Առաքել Բաղդիչեցու. տես իր մասին Յակոբ Ղրիմեցի. հիշված է 1426 և 1452 թվերին:—Ձեռ. Հալէպի, Ա. 104 բ, Տաշեան՝ Յոսց. 795, Ձեռ. Դազեան, Ա. 42 ա:

— 203. Յակոբ միակեց, միաբան Վարազայ վանքի. հիշված է 1454 թ.—Նօտարք 176:

— 204. Յակոբ որդի Ստեփանոսի, եղբայր Ասոմ քահանայի, որ Ազթամարում Գրիգոր քահանային գրել ավելց մի Աւետարան, 1454 թ.—Ձեռ. Բուլգ. (ՀԱ 1937, 580):

— 205. Յակոբ, հորեղբորորդի տանուտեր Մանկատաւազի, որ Մցի գյուղում գնեց մի Աւետարան 1455 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. էջ 582:

— 206. Յակոբ, որդի նույն տանուտեր Մանկատաւազի, 1455 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 582:

— 207. Յակոբ խօճա, որդի Մխիթարի և եղբայր Գօղոս արեղայի, որ Բաղէշում օրինակեց մի Աւետարան, 1455 թ.—Նօտարք 178:

— 208. Յակոբ արեղա, եղբայր Տրապիզոնի Յովհաննէս եպիսկոպոսի. օրինակեց Մաղմուր և նվիրեց Տրապիզոնի Վերի Աստուածածնի վանքին, 1455 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 189:—Հմմտ. № 178 և № 185:

— 209. Յակոբ, հիշվում է իր միաբանակիցների հետ իբրև միաբան մի վանքի, որի անունը չէ հիշատակված, 1456 թ.—Ձեռ. Վասպ. 425:

— 210. Յակոբ կրոնավոր. գրիչ. օրինակեց Մայր Մաշտոցը Ազթամար կղզում, 1458 թ.—Ձեռ. Կարին. 137>Նօտարք, էջ 187:

— 211. Յակոբ արեղա Ախքիմանցի, թուղթ էր կոկում Նիկողայոս եպիսկոպոսի համար, երբ սա օրինակում էր Ճաշոցը՝ 1459—60 թվերին.—REA 10, 62:

— 212. Յակոբ երեց Ախքիմանցի, տող էր քաշում Նիկոլայոս եպիսկոպոսի համար, երբ սա օրինակում էր Ճաշոցը՝ 1459—60 թվերին.—REA 10, 62:

— 213. Յակոբ, հայր Գալայի, որ հիշված է մի խաչքարի վրա, 1460 թ.—Մմբատեանց, Գեղարքունի 494:

— 214. Յակոբ, պարոն. Ահաստանի հայոց առաջավորներից, 1463 թ.—Բժշկեան, Ճանապ. ի Լեհ. 87> Նօտարք 210.—Հմմտ. № 188:

— 215. Յակոբ, հորեղբայր տանուտեր Աստուածատուրի,

որ Ռշտունեաց Բերդաձոր վանքում, Մարգարէ գրչին գրել տվեց Աւետարանը 1463 թ.—Ձեռ. Վասպ. 443:

— 216. Յակոբ քահանա, հայր Յովհաննէս գրչի, որ Արծկեում օրինակեց Աւետարանը 1463 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 621:

— 217. Յակոբ, որդի նույն Յովհաննէս գրչի, որին օգնում էր նույն Աւետարանի արտագրութեան ժամանակ 1463 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 621:

— 218. Յակոբ քահանա, կինն է Սալշուկ խթուն. ծնողներն են Յովհաննէս կրօնավորի, որ Ղազար կրօնավորի (№ 72) համար օրինակել է մի Ճաշոց 1443 թ., Թուրվանդա խթունի (№ 8) համար օրինակել է մի Աւետարան 1448 թ. և խոջա Ասլանի (№ 10) համար էլ մի Յայմաւուրք ու երկու Աւետարան էլ Արծկէ քաղաքում 1459 թ. և 1464 թ.—Ձեռ. Վասպ. 404, Նօտարք 132, 191, 193, 219:

— 219. Յակոբ, որդի Յովհաննէս քահանայի, օգնում էր իր հորը՝ Աւետարանը օրինակելու ժամանակ, Արծկէ 1464 թ.—Նօտարք 219:

— 220. Յակոբ, գործակալ Խորձեանի Խլպաշի վանքում, 1464 թ.—Թորոս աղբ. Բ. 342, Նօտարք 218:

— 221. Յակոբ վարդապետ Կրակացի. ունի «Լուծումն Գրիգորի Նիւսացոյ ե գրոց» օրինակված է 1464 թ.—Ձեռ. Գեորգր. (ՀԱ 1892, 115 բ):

— 222. Յակոբ կրօնավոր, օգնական Ղազար գրչի, որ օրինակեց Շարակնոցը, 1464 թ. (տես Ղազար № 87).—Ձեռ. Սևան. 47 բ:

— 223. Յակոբ քահանա, գրիչ. Գօղոս սարկավազի հետ միասին Խարբերդի Սինամուտ թաղում օրինակեց Ճաշու գիրքը 1466 թ.—Թորոս աղբ. Բ. 479:

— 224. Յակոբ, որդի Ստեփաննոս քահանայի, որ Հեքմոնի վանքում գրել տվեց մի Աւետարան, 1469 թ.—Ձեռ. Թաւր. 132 բ:

— 225. Տէր Յակոբ քահանա Բիւրականի 1469 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 1114:

— 226. Յակոբ, որդի Շատարևի և հանգուցյալ եղբայր տանուտէր Առաքելի, որ Խիզանի Գամաղիէլ վանքում, Յովհաննէս վարդապետին գրել տվեց մի Աւետարան, 1469 թ.—Ձեռ. Վասպ. էջ 455:

— 227. Յակոբ քահանայ, որդի Գրիգորի, գրիչ. Խարբեր-

դում, Յովհաննէս քահանայի հրամանով, գրեց մի Աւետարան, 1469 թ. (Bodleian 8): Հաջորդ տարին էլ Մարգարիտ տիկնոջ համար էլ (տես այս անունը, № 17) գրեց մի ուրիշ Աւետարան, 1470 թ.—անդ՝ էջ 9:

— 228. Յակոբ եպիսկոպոս, առաջնորդ սուրբ ուխտին Բազնց, 1475 թ.—Ձեռ. Վասպ. 480:

— 229. Յակոբ վարդապետ, ուսումնակից Աւագաբէրի, որ Մարգիս վարդապետի աշակերտն էր, ապա առաջնորդ Սրկղուէից Սպիտակաւոր վանքի. հիշված է 1475 թ.—Պաղբակեանք 232:

— 230. Յակոբ, որդի կաղ Աստուածատուրի, ստացավ մի Աւետարան, որ գրեց Աստուածատուր քահանան, Երզնկա 1477 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 628:

— 231. Յակոբոս, որդի Վարդաշահի և Թոռ Խոսրովի, որ Բոնաշէն գյուղում, Մխրթար քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, 1478 թ.—Ձեռ. Վասպ. 485:

— 232. Յակոբ քահանա, գրիչ. օրինակեց «Գիրք ձեռնադրութեան» 1478 թ.—Տաշեան, Յուլց. 785:

— 233. Յակոբ, Թոռն պղնձագործ Ըռուզբէկի, որ Կուքի գյուղում, Մանուէլ քահանային գրել տվեց մի Գանձարան, 1478 թ.—Ձեռ. Դադեան, Ա. 39 բ, Սմբատեանց՝ Երնջակ 195:

— 234. Յակոբ սպասաւոր եկեղեցւոյ, Ազուլիս 1481 թ.—Սմբատեանց՝ Երնջակ 300:

— 235. Յակոբ քահանա, ստացող. գրել տվեց մի Աւետարան Աբրահամ գրչին, Բոլորաբերդի անապատում, 1482 թ.—Պաղբակեանք 236:

— 236. Յակոբ բարունի, միաբան Բոլորաբերդի անապատում, 1482 թ.—Պաղբակեանք 236:

— 237. Յակոբ քահանա, նախ գրել է իր համար «Յաղագս ազգականութեանց բաժանման» հատորը, 1439 թ. երբ դեռ նորընծա էր. ապա ձերութեան ժամանակ Յովհաննէս եպիսկոպոսի խնդրանք գրեց Մաշտոցը 1482 թ. և երկուսը միացրեց մի, տփի մեջ: Տեղն անհայտ է.—Ձեռ. Հալէպի, Ա. 163 բ:

— 238. Սոջա Յակոբ, որդի Կուրճի բէկի, Մկրտիչ քահանային գրել տվեց մի Յայմաւուրք, Խարբերդի Խուլաու վանքում, 1482 թ.—Bodleian 33:

— 239. Յակոբ որդի Տէրտէրի, եղբայր Աբրահամի, որ գրիչ էր Բոլորաձորի վանքում, 1484 թ.—Տաշեան, Յուլց. 855

Պաղարկեանք 237 (ասում է թե այս Յակոբը վանքի տնտեսն էր, ինչ որ չկա Տաշեանի մոտ):

— 240. Յակոբ տանուտեր. որդի պարոն Գրիգորի. Սալնապատում Մկրտիչ արեղային գրել տվեց մի Աւետարան, 1485 թ.—Արցախ 148:

— 241. Յակոբ վարդապետ, միաբան Խազէսու առաջյալի վանքի. Չատկի տոնի առթիվ գնացել էր Քաւրիզ, ուր տեղի ունեցավ այդ ժամանակ Միրաք Քաւրիզեցու նահատակութիւնը. Յակոբ վարդապետը եղավ նրա հուղարկավորը, 1486 թ.—Նոր վկ. 325:

— 242. Յակոբ Բաղիշեցի, որդի Զանիբէկի, եղբայր Կիրակոս երեցի Զօշկանց կամ Հաբշոշնց. հիշված է իր եղբոր հետ 1467 և 1487 թվերին. (տես Կիրակոս № 141 և 150).—Ձեռ. Վասս. 115—6, Նոտարք 230:

— 243. Յակոբ քահանա, Եղեգեաց գավառի Հերմոնի վանքում օրինակեց Շարականը 1426 թ. և ապա վաճառեց Զաքարայ արեղային, 1487 թ.—Ձեռ. Հալէպի, Ա. 27 ար:

— 244. Յակոբ, ազգական Յովհաննէս երեցի, որ Բերկբիի Առեղս գյուղում, Սարգիս գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1488 թ.—Ձեռ. Վասս. 508:

— 245. Յակոբ գրիչ. ստացող Հաջի Մուրադի համար օրինակեց մի Յայսմաուրք, 1488 թ.—Manus. bibl. nat. էջ 102:

— 246. Յակոբ կրօնաւոր Գողթան գաւառի Բուստայ անապատում 1489 թ.—Սմբատեանց՝ Երնջակ 275:

— 247. Յակոբ, որդի Ստեփաննոսի և եղբայր տանուտեր Արարշահի, որ Աղբակի էրնկանի գյուղում Մարգարայ գրչին գրել տվեց Աւետարանը 1490 թ.—Ձեռ. Վասս. 511:

— 248. Յակոբ կրօնավոր, որդի Յովսէփի. մայրն է Փաշայ, եղբայրն է Սուքիաս, կինն է Արմանի խաթուն, եղբորը (Սուքիասի) կինն է Թուրվանդայ, սրա որդին է Ստեփանոս և սրա կինն է Նղաշ: Յակոբի ուսուցիչներն են Թուժայ, Հայրապետ և Յովհաննէս կրօնավորները: Աղթամարում, խոջա Միրիջանի համար օրինակել է Աւետարանը 1493 թ.—Ձեռ. Վասս. 519 և 520:

— 249. Յակոբ, միայնակեց և սպասավոր միաբանների, կրտսեր եղբայր Աբրահամ վարդապետի, որ Եղեգիսի Վերի Նորովանք ուխտում, Գրիգոր արեղային գրել տվեց մի Աւետարան, 1495 թ.—Ձեռ. Վասս. 522:—Թվի թե նույն է № 254:

— 250. Յակոբ Մարգիենան, միաբան Միլանի Բարսեղեանց վանքի. եկել է Ճիրորենցայի վանքը 1491 թ. հիշվում է իր կտակը 1495 թ.—Ուղուրլեան, Գում. Լիվոն. 246:

— 251. Յակոբ Հգնավոր, հրեղբայր Ազարիա արեղայի, որ Եղեգիսում գրել տվեց մի Աւետարան, 1495 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 586:

— 252. Յակոբ եպիսկոպոս, առաջնորդ Աւետու վանքի (Բաղէշի մոտ), 1496 թ.—Թորոս աղբ. Բ. 426, ՀԱ 1937, 321:

— 253. Յակոբ որդի Գրիգորի՝ եղբոր Կիրակոս քահանայի, որ Ամ գյուղում օրինակել տվեց Աւետարանը, 1497 թ.—Ձեռ. Նոր-Բայազ. 16 ր:

— 254. Յակոբ միայնակեաց, սպասավոր միաբանից, եղբայր Բուրբարեղի վանքի առաջնորդ Զաքարիայի: Երկուսով ունէին մի Մաշտոց, որ օրինակելու համար տվին Վանական կրօնավորին 1498 թ.—Երկուսն էլ եղբայրներն են Աբրահամ արեղայի, որ տես յաւել.—Պաղարկեանք 237—8:—Տես և № 249:

— 255. Յակոբ հանգուցյալ որդի Սաուազի, որ գնեց Սեբաստիա 1499 թ. գրված մի Գանձարան և նրա հիշատակին նվիրեց վանքին.—Ձեռ. Սեբ.—ՀԱ 1927, 317:

— 256. Յակոբ վարդապետ, աշակերտ Գրիգոր Տաթևացու ունի Լուծմունք Դիոնեսիոսի Արիսպագացոյ (Ժե դար):—Կնիք հաւ. յոջ. 34:

— 257. Յակոբ Բ. կաթուղիկոս Աղթամարի. հաջորդ Մովսէս Բ Արտօնեցու և նախորդ Ներսէս Դ-ի (Ժե դար).—Հաւաք. 61 (Կեղծիք):

— 258. Տէր Յակոբ, որդի Յովհաննէս քահանայի. գրիչ: Արծկէում օրինակել է մի Յայսմաուրք (Մովսէս գրչի նետ) 1482 թ. և մի Աւետարան էլ առանձին՝ 1500 թ.—Ակինեան, Մատեն. հետազ. Դ. 124:

— 259. Յակոբ գրիչ. օրինակել է մի Աւետարան Ս. Ստեփաննոսի վանքում, 1500 թ.—Սմբատեանց՝ Երնջակ 314:

— 260. Յակոբ Նետրարենց, եպիսկոպոս Արծկէի, գրիչ, երգիչ և բանաստեղծ. ծնվել է Արծկէում, հայրն է Ներսէս քահանա, մայրը խաթուն Մելիթ. եղբայրն է Դազար քահանա (1491 թ.). նախապես ամուսնացած էր Մեհրուբան անուն կնոջ հետ, որի մահից հետո (ն. ք. 1464 թ) քաշվեց Արծկէի վանքը: Իբրև գրիչ արտագրել է Արծկէում 1) Աւետարան 1464 թ. Գուլշտա խաթունի համար, 2) Աւետարան 1467 թ. 3) Աւետարան 1499

թ. Ստեփաննոս անուն անձի համար: Եպիսկոպոս է ձեռնադրւ- ված արդեն 1467 թ: Մեռել է 1501 թ: Ունի տաղեր թվով 12, որոնց ցանկը և առաջին ու վերջին աները, ինչպես նաև հեղի- նակի կենսագրութիւնը տալիս է Ակինեան, Մատեն. հետազ. հտ. Գ. Վիեննա 1938, էջ 119—139, Նօտարք 218—9 (հիշատա- կում է սրտաուռչ եղբրական ողբը, որ հորինել է իր կնոջ մահ- վան առթիվ), 229, Կոստանեանց, Նոր ժողով. Բ. 20 (ապա ուղ- ղված Գ. 63), Տաշեան, Յուց. 1122 բ: Ինքն է գրել ի խնդրոյ Մովսէսի՝ Տաղ Ս. Գէորգայ (հրատր. Վկ. գէ. էջ. 68—69), ուր հիշ- ված է ծայրանունը Յակոբ և սեռ. Յակոբի՝ էջ 69:

— 261. Յակոբ Կրիկեցի. ստորագրում է «մեղաւոր Յա- կոբ» և այս անունով էլ ճանաչվում է, իբրև առաջին հայ տպա- գրիչ: Միանալով Իտալացի մի տպարանատիրոջ հետ (որի ան- վան սկզբնատուերն են D. I. Z. A.), Վենետիկում հրատարա- կեց հինգ հայերեն գիրք (1. Պարզատոմար (օրացոյց), 2. Պա- տարագատետր, 3. Երազահան, 4. Տաղարան, 5. Բժշկարան): Այս բո՛ւր տպված են 1512—3 թվերին և հայ տպագրութեան երախայրիքն են: Նրանցից կարևոր է Տաղարանը, որ պարու- նակում է 26 զանազան հեղինակների տաղերը: Սրանցից 16-ի հեղինակն է ժամանակակից Յովհաննէս Թլկուրանցի՝ կաթուղի- կոս Կրիկիոյ, առաջին հայ հեղինակը, որ իր երկը տպված տես- նելու հաճույքը վայելեց:—Հայ-Վենետ. 308, Ազգայ. 2213:

— 262. Յակոբ վարդապետ, առաջնորդ Արճէշի. իր 30 ըն- կերներով նահատակվեց պատարագի ժամանակ՝ ավազակների ձեռքով, Արճէշի Մեծոփայ վանքում, «1552 թ»: Իր նահատա- կութեան վրա մի սիրուն տաղ տես Նոր վկ. 679—682:—Հայասպ. 595. Ազգայ. 2263 (դնում է 1552 թ. բայց ապա մոռանալով՝ էջ 5528 դնում է 1401 թ: Լավագույնն է առաջինը. Չամչ. Գ. 514 դնում է 1551 թ. իսկ Նոր վկ. անթվական է):

— 263. Յակոբ Ա. եպիսկոպոս. պատրիարք Կոստանդնու- պոլիսի. հաջորդեց զահրնկեց Տիրատուրին և զահակալեց «1563— 1573 թ». օգնեց Աբգար Եւզոկիացուն, երբ սա իր տպարանը Վենետիկից փոխադրեց Պոլիս:—Ազգայ. 2260:

— 264. Յակոբ երեց Սսեցի. տաղասաց. հիշված է 1585 թ. իր տաղերից տես Կոստանեանց, Նոր ժող. Գ. էջ 9—11. տես նաև № 266:

— 265. Յակոբոս, անհայտ ոմն, հիշված Գուշ. 56:

— 266. Յակոբ վարդապետ. տաղասաց. ունի «Տաղ Երու-

սաղէմի՝ գրված 1635 թ. տես Կոստանեանց, Նոր ժող. Բ. 20. Տաշեան, Յուց. 1122 ա տալիս է նրան նաև ուրիշ տաղեր և միաց- նում է նախորդի հետ: Դժվարութիւն է հարուցանում թվականը:

— 267. Յակոբ քահանա Արծկէացի. տաղասաց. իր տաղե- րից տես Կոստանեանց, Նոր ժողով. Բ. 19—20. ունի ոտանավոր Պատմութիւն Չարմանազան Թագաւորին (Manus. brit. mus. 277 բ—278 ա): Իր անվան է անցկացրել Կոստանդին Երզնկա- ցուց և Գրիգոր Այթամարցուց մի մի տաղ: Ավելի առաջ է քան 1647 թ:—Տես Կոստ. երգն. 180. նաև Տաշեան, Յուց. 1122 բ:

— 268. Յակոբ Ակնեցի, հեղինակն է Գաբրիէլ Լալաթիացի նահատակի († 1662 թ) զկայարանութեան, որ տպված է Նոր վկ. 484—7:

— 269. Յակոբ Կարնեցի, որդի Գէորգ քահանայի. ապրել է 1622—1662 թ. (բառ Խաչատրեան, Տեղեկ. հմյս. 1, էջ 50): Ունի «Տեղագիր Վերին Հայոց» (տպ. Վղրշատ. 1903 թ), որ գրել է խնդրանոք Կարնոյ քահանաների և հատկապես իր եղբոր՝ Մաղաքիայի (տես Յկ. կր. էջ 53, 60): Գրութեան թվականը չի գրված, բայց պատմած դեպքերը հասնում են մինչև 1662 թ: Գրվածքը մի փոքրիկ հատոր է, ընդ ամենը 52 փոքրադիր էջ: Նկարագրում է Բարձր Հայոց (Կարնոյ) նահանգը. տեղագրու- թիւն, քաղաքներ, գյուղեր, բերդեր, վանքեր, գետեր, վաճառա- կանութիւն, բերքեր. երբեմն էլ տալիս է ժամանակակից պատ- մական դեպքեր: Հետաքրքրական են իր նկարագրութեան մեջ երկրի բերրիութիւնը, հարստութիւնը, ժողովուրդի բարեկեցու- թիւնը, և որ անսպասելի էր՝ տաճիկ կառավարիչների բարեհաճ վերաբերմունքը դեպի հայերը, և սրան թրեհ հետևանք՝ հայ և տաճիկ ժողովուրդի համեմատութիւնը: Գիրքը թարգմանված է նաև Ֆրանսերեն (F. Macler, Paris 1919): Յակոբ Կարնեցուն է նաև «Մեկնութիւն երգ երգոցի», Վիեննայի Մխիթարեանց Ձեռ. № 736: Վերջինիս մասին տես Ոսկեան, Երգ երգոցի Ա և Բ թրգմ. Վիեննա 1924, էջ 41:

— 270. Յակոբ զղի, որդի Ղուլեկի, նոր վկա. չուրանալով հավատքը՝ քարկոծութեամբ նահատակվեց Կարինում, «1673 թ».—Նոր վկ. 500—501: Չքր. սարկ. Բ. 125 դնում է 1667 թ.: > Փիրղալէմեան, Չորս ընկերք, էջ 74:

— 271. Յակոբ քահանա, տաղասաց. ունի մի տաղ Երու- սաղէմի վրա. «Յաստուծոյ շինեալ քաղաք պատուական», որ

գանձում եմ 1679 թվին գրված մի ձեռագրում.—Ձեռ. Բաւր-
136 ք:

— 272. Յակոբ երեց Եւզոկիացի կամ Թոխաթցի, առաջ-
առայ. ծնվել է 1573 թ. Եւզոկիայում, Բաթուկիեց ընտանիքից:
Հայրն էր Ալթուն, պապը Աստուածատուր: Աշակերտել է Այվա-
թենց Յակոբ քահանային: Թողեց Եւզոկիա քաղաքը և գնաց
Նախ Ռումիսիայի Եաշ քաղաքը, ուր ձեռնադրվեց դպիր (1593
թ.), ապա քահանա: Այս թվին տեղի ունեցավ Ղազախների հար-
ձակուձը Եաշի վրա, որից չարաչար տուժեցին հայերը և հատ-
կապես հայոց եկեղեցին: Յակոբ Թոխաթցին գրեց այս հարձակ-
ման պատմութունը, որ հեղինակի առաջին ստղն է, գրված 17
տարեկան հասակում և կրում է այս վերնագիրը. «Ողբ ի վերայ
Օլախաց երկրին» (ապ. Ակինեան, Մատեն. հետադ. հա. Դ. էջ
13—21, որ պետք չէ շփոթել Մինաս Թոխաթեցու համանուն
տաղի հետ): Այս դեպքից հետո Յակոբ քահանան իր ընտանի-
քով անցավ Անաստան, ուր Չամոսցա քաղաքում, 1601/2 թվին
նորահիմն հայ գաղութի քահանան դարձավ: Այստեղ արտագրեց
մի ճառոց, մի Յայմաուրք և մի Մաշտոց: Թարգմանեց լատի-
ներենից «Եօթն իմաստասիրաց պատմութիւնը» (1614 թ) և
գրեց մի խումբ տաղեր: Ուսանավորի վերածեց ամբողջ Մաղմուր
(1627 թ) և Նարեկի մի մասը: Այս բոլորը անարվեստ բաներ
են: Տաղերից նշանավոր է «Ողբ ի վերայ Եւզոկիա քաղաքի»
(1602 թ. տես Հայագ. 608): Մեծ հաջողութուն է ունեցել
Եօթն իմաստասիրացը, որ կոչվում է նաև Գտմութիւն Փոն-
ցիանոս կայսեր: Այս գիրքը որի սկզբնական բնագիրը ննդկե-
րեն է, Թարգմանված է բազմաթիվ լեզուների. այսպես՝ զահ-
լավերեն, ասորերեն, արաբերեն, պարսկերեն, լատիներեն, իտա-
լերեն, ֆրանսերեն, գերմաներեն, լեհերեն և ուսերեն: Հատինե-
րենից Թարգմանվեց հայերենը (1615 թ.) և հայերենից էլ հա-
յաստա Թուրքերեն և տաճկերեն: Հայերենը սովորած է տան
անգամ (առաջին ապ. Գոլիս 1693), հայաստա Թուրքերենը 3
անգամ: 1635 թվին ուխտի է գնացել Երուսաղէմ և այս առթիվ
գրել է մի տաղ. «ՅԱստուծոյ շինեալ քաղաք պատուական»: Մե-
ռել է 1680 թ. 107 տարեկան հասակում:— Իր մասին ընդարձակ
տես Ակինեան, Հինգ պանդուխտ տաղասացներ, Վիեննա 1921,
էջ 141—202 և Մատեն. հետադ. հա. Դ. 1938, էջ 3—21, Կամե-
նից 171, 179, 137. տես նաև Տաշեան, Յուց. 1121 ք, Ձեռ. Հա-
լէպի, Բ. 127, Կարապետեան՝ Յիշատ. Մամաթ. 83, Manus. bibl.

nat. 159: Վերջինս՝ էջ 160 Եօթն իմաստասիրաց Թարգմանու-
թյունը տալիս է Յակոբ Թոխաթեցու աշակերտին, բայց սխալ է,
որովհետև մնում է իր ձեռագիր հիշատակարանը՝ հետևեալ ձևով.
«Ես Յակոբ երեց Թաւխաթցի՝ որ եմ թոռանց Բաղուկիեց,
Թարգմանեցի գեղեցիկ պատմութիւնս ի լաթինական գրոց ի
հայ գիր, ի խնդրոյ վարժապետին իմոյ Թօխաթցի Տէր Յակո-
բին, որ ասեմ Այվաթենց. թվ. Ռեֆ=1614» (Ձեռ. Հալէպի, Բ.
143 ք).—Շփոթվում է իր հայրենակից Մինաս գղիր Թոխա-
թեցու հետ և նրան է ընծայվում սխալմամբ Գղնձէ քաղաքը:

— 273. Յակոբ Դ Ջուղայեցի, կաթողիկոս հայոց «1655—
1680 թ»: Ծնվել էր 1598 թ. Հին-Ջուղայում. Շահաբասի գաղ-
թականության ժամանակ, 7 տարեկան հասակում տարվեց Սպա-
հան: Աշակերտել է Խաչատուր վրդ. Կեսարացուն, եղել է նվի-
րակ, ապա վանահայր Մաղարթու Ս. Ստեփաննոս վանքի, որ ի
հիմանց նորոգեց: Կաթողիկոսության ժամանակ աշխատեց լու-
սավորության գործը բարձրացնել: Մատթէոս Ծարեցուն և ապա
Ոսկան վարդապետին ուղարկեց Ամստերդամ՝ հայկական աղա-
բան հիմնելու: Շինեց էջմիածնի զանգակատունը «1658 թ»,
Բասաղ գետից առու բերեց վանքը (քանքան), նորոգեց Մուզնի,
Խոր Վիրապ, Սանահին, Յովհաննավանք, Տաթևի Մեծ Անա-
պատը ևն: Եղիազար Այնթապցին ուղղելով բաժանել Տաճկաս-
տանը էջմիածնի կաթողիկոսությունից, Յակոբը երկու անգամ
ճամբորդեց Կորին, Գոլիս, Երուսաղէմ և խոովության վերջ
տվեց: «1678 թվին» էջմիածնում Ղարաբաղի մելիքների հետ՝
Իսրայէլ Օրու թելադրությամբ ժողով գումարեց, Գարսիանո-
յաստանի անկախության գործի համար՝ Արևմուտքի օգնու-
թյամբ: Այս առթիվ մինչև անգամ գիջեց ընդունել Հոսմի գըլ-
խավորությունը: «1679 թվին», 80 ամյա կաթողիկոսը հունա-
պարհ է ընկնում Գոլիս, այստեղից Եվրոպա անցնելու՝ անկա-
խության գործի համար: Բայց մահը վրա է հասնում «1680 թ»:
Իր գործը շարունակեց Իսրայէլ Օրին:—Ջուղ. 117, 121, 141,
149. Ջքր. սարկ. Ա. 53, 77. Բ. 49, 51, 58, 16—107, 107, 165,
149. Մ. Մաշտ. 336 ք. Մամ. անեց. շար. 179. Առաք. պոմ. 262,
266—7, 272, 333, 338—9, 404—5, 421, 425, 500, 503, 517—8.
Ջքր. ազուլ. 45, 57, 66, 86, 108, 110—1, 118, 120, 128—9,
145, 151. Կամենից 257—265 (իր կոնդակները Անահայերին),
Ջամբա 23, Ձեռ. Վահեա. Բ. 1334. Գալճեան 163 (պապին հղա-

տակվելու մի թուղթ, որ գրել է մահվան անկողնում). Այրարատ 164. Չամչ. Գ. 647—719. Ազգապ. 2505—2634:

— 274. Յակոբ քահանա, բժիշկ Սպահանում 1681 թ.— Բորզոմեան, Ներքող 27:

— 275. Յակոբ Սեբաստացի, յականունը Օքսուզ. տաղասաց.—Տաշեան, Ցուց. 1067 ա:

— 276. Յակոբ քահանա Գրիգորենց, գնացել է Անգլիա (Հարւիճ, Լոնդոն ևն) և 19 գլուխ ստանաձորով նկարագրել է անգլիական ժողովրդի կենցաղը.—Չեռ. Վենետ. Բ. 1186:

— 277. Յակոբ վրդ. Յովսէփեան, կաթողիկ կահանա Հալեպի. Աբրահամ Աթարի հետ ման եկաւ Պաղեստին և այլ շտա տեղեր. ի վերջոյ քաշվեցին Լիբանան, ուր կաթողիկ Մարոնիներէից պաշտպանութիւն գտնելով՝ հիմնեցին Անտոնեան միաբանութիւնը՝ յանուն ս. Անտոն արքայի, 1705 թ.—Փափագեանց, Պատմ. եկեղ. 945:

— 278. Յակոբ Նաղաշ, տաղասաց, որդի Նաղաշ Յոննաթանի (+1722 թ), Շոռոթեցի. ունի 18 տաղ սիրային բովանդակութեամբ և ուրիշ մի տաղ էլ իր հոր մահվան վրա՝ «Ողբերգութիւն յազազս մահուան Նաղաշ Յոննաթանի». գրել է նաև թուրքերեն և վրացերեն: Տաղերը թույլ բաներ են. հեղինակը ավելի նշանավոր է իբրև նկարիչ: Իր մասին տեղեկանք տես Ակիւնեան, «Յոննաթան Նաղաշ», Վիժնա 1911, էջ 86 ևն: Տաղերի մասին տես Տաշեան, Ցուց. 1121 գ: Ողբը հրատարակվեց Փարիզ 1910, «Նաղաշ Յոննաթան» աշխատութեան մեջ, էջ 113—116:

— 279. Յակոբ Տէր-Նազարեան, Խարջուրցի, տաղասաց. իր տաղերը տես Տաշեան, Ցուց. 821 (1734 թվից):

— 280. Յակոբ, նոր վկա. պատանի հասակում հավատքի համար նահատակվեց Պոլսում «1735 թ.»—Ազգապ. 3001:

— 281. Յակոբ Գ Ամթեցի, կաթողիկոս Աղթամարի, հաջորդ Սահակ Աղբակեցու և նախորդ Նիկողայոս Սպարկերացու (ԺԸ դարի կեսից առաջ),—իբր անարժան գահընկեց է եղել «1740 թ.»—Հաւաք. 64 (Կեղծիք). Ազգապ. 2954:

— 282. Յակոբ Պետրոս Բ, կաթողիկոս կաթողիկ հայոց. հաջորդեց Աբրահամ Պետրոս Ա-ին և նստավ «1749—1752 թ.»—Ազգապ. 2973, 3013:

— 283. Յակոբ վարդապետ Շամախեցի, տաղասաց. իր տաղերը տես Տաշեան, Ցուց. 1121 գ. սրանց մեջ կարևոր է հատ-

կապես «Նազարապատ զարմանաչէն» (ուստի գրված 1750 թվին, երբ շինվեց Նազարապատ կոչված հյուրանոցը էջմիածնում):—Այս բոլորը ստիպում են մեզ ընդունել թե նույն է հաջորդի հետ:

— 284. Յակոբ Ե Շամախեցի, կաթողիկոս հայոց «1759—1763 թ». նախապես տեղակալ և կոնդակագիր էր. Սահակ Ահագինի մերժումից հետո ընտրվեց կաթողիկոս: Գրել է Գաւազանագիրք (սրա մասին տես Չեռ. Ներս. էջ 51): Կազմել է էջմիածնի բոլոր իրավունքների մասին եղած վավերագրերի ցուցակը, գիմել է Երևանի Հիւսէին-Ալի խանին և ստացել է էջմիածնի 14 գլուխ իրավունքների համար հաստատութեան թուղթ (Չամբո 232—3): Ունի մի թուղթ Ռուսաց Եղիսաբեթ կայսրուհուն («1760 թ»), որով խնդրում է «հայ ողորմելի ժողովուրդին ու վրաց մասին հոգացողութիւն ունենալ»:—Մ. մաշա. 337 ա. Չամբո 32. Չամչ. Գ. 865—871. Ազգապ. 3001—3020:

— 285. Յակոբ Նալեան, պատրիարք Պոլսոյ, «1741—1749 թ». հաջորդեց Յովհաննէս Կոլտի, որի աշակերտը և օգնականն էր եղել նախապես Շարունակեց Կոլտի գործը նույն եռանդով: 1749 թվին Պրոխորոնը խլեց պատրիարքական գահը և թեև ութ օրվա պատրիարքութիւնից հետո աքսորվեց, բայց Նալեանը չուզեց շարունակել իր պաշտոնը և հրաժարվեց: Իր տեղ նրստով Մինաս Ակնեցին: Յակոբը քաշվեց Պոլսա՝ իբրև առաջնորդ: Նույն ժամանակ Երուսաղէմ պատրիարք Գրիգոր Շղթայակիրը մեռավ «1749 թ» և Նալեանը ընտրվեց պատրիարք Երուսաղէմի: «1752 թվին» Նալեանը երկրորդ անգամ Պոլսի պատրիարք եղավ: Հաջորդ տարին էջմիածնից պատգամավորութեան կեղով հրավիրելու նրան իբրև կաթողիկոս էջմիածնի, բայց Նալեանը չուզեց հեռանալ իր աթոռից: Նույնը կրկնվեց 1756 թվին, Աղեքսանդր Բ. կաթողիկոսի մահվանից հետո: Նալեանը մնաց իր աթոռի վրա մինչև իր մահը՝ «1764 թ»: Իր գործերն են Վէժ հաւատոյ (տպ. 1733), Քրիստոնէական (1737), Մեկնութիւն Նարեկի (1745), Հոգեշահ (1746), Ծրագ ճմարտութեան (1756), Ջէն հոգևոր (1757), Գանձարան ծանուցմանց (1758), Գիրք ազթից (1760), Յառաջարան Եզնիկի (1762), Չունայնութենէ կենցաղոյ (յետ մահու հրտր.): Իր անունով է Կտակ խաչելութեան (Չեռ. Քաւր. 125—6): Ինչպես այս գործերը ցույց են տալիս, Նալեանի նպատակն էր հայթաթել և առլ ժողովուրդի ձեռքը կաթողիկական ունձգութեանց զեմ ազդու մի զենք, որ-

պեսզի կարողանային բանավեճին բանավեճով պատասխանել և ոչ թե կոպով:—Չամչ. Գ. 812—874, Ազգապ. 2919—3041:

— 286. Յակոբ կոչակար Մարաշցի. հավատքը չուրանալով խեղդամահ նահատակվեց Իպիշ անուն ոստիկանի ձեռքով ժԸ դարի վերջերը. նրա վրա կառուցին Ս. Յակոբ մատուռը՝ Ջէյթունի այգիների և կարսայ կամուրջի միջև:—Սիսուան 187 ա:

— 287. Յակոբ քահանա Ամասիացի, տաղասաց (ԺԸ դար).—Տաշեան, Ցուց. 1121 բ:

— 288. Յակոբ Պետրոս է. Հոլասեան, կաթուղիկոս կաթուղիկ հայոց, հաջորդեց Գրիգորին և գահակալեց «1841—1843 թ».—Ազգապ. 3764:

— 289. Յակոբ Սերոբեան, պատրիարք Պոլսի. ընտրվեց իբր հաջորդ Ստեփաննոս Աղաւնի պատրիարքին «1839 թ», հատկապես կովելու համար բողոքականութեան դեմ: Յակոբոսը իրոք որ շատ խիստ գտնվեց, բայց անգլիացոց միջամտութեամբ դատի կանչվելով, ստիպվեց չափ դնել իր խառութեան: Ուշ դարձը բեց Իսկիտարի ձեմարանը զարգացնելու և նրա միջոցով պայքարելու այդ շարժման դեմ: Ամիրայական պայքարի ժամանակ հասարակ ժողովրդի կողմը բռնելով՝ իր դեմ լարեց ամիրաներին, որոնք գահընկեց արին նրան «1840 թ»: Երկրորդ անգամ գահ բարձրացավ «1848 թ». իբրև հաջորդ Մատթէոսի, հրաժարվեց «1858 թ» և մեռավ Երուսաղէմում «1862 թ»:—Ազգապ. 3722, 3730, 3879, 3987:

— 290. Յակոբոս Պետրոս Թ. կաթուղիկոս կաթուղիկ հայոց. ընտրվեց «1871 թ» շեղյալ համարվելով Անտոն Պետրոս Թ Հասունը (Ազգապ. 4316):

— 291. Յակոբ եղիսկոպոս Թօփուզեան. գրել է Լիմ անապատի պատմութիւնը՝ սկսելով Բեղլու Ներսէս վրդ. Մոկացուց, որ Տաթևից գնալով Լիմ, հիմնել է այնտեղ խառակրոն միաբանութիւնը 1621 թ. և հասցնելով մինչև Գարբիէլ եպս. Շիրոյեանցը (1830), որին հաջորդեց ինքը 1847 թ. և մեռավ 1877 թ.—Ձեռ. Դաղեան, Բ. 59-ա: (Նօտարք ունի սրանից կարճ հատվածներ՝ էջ 171, 207):

*ՅԱԿՈՐԻԿ, ար. նախորդ Յակոբ անվան փառաբանական ձևն է, որ գործածական է այժմ: Հնից ունինք մի անգամ՝

— Յակոբիկ Շնորհալից. մանր մատենագիր. գրել է Եվհեաբանութիւն ընդ ամիրապետին և ընդ հրէին. ժամանակն անհայտ.—Չարբ. Հին գպր. 786:

*ՅԱԿՈՐՇԱԼ, ար. <նախորդ Յակոբ անունից + արս. « չահ «թագավոր»> Հիշատակված է ԺԵ դարից:

— 1. Յակոբշահ, հայր խօջա Մասուգշահի, որ Քաւրիդի երևելիներից էր և որի խնդրանքը գրեց Տաթևացին իր քառահատոր Ոսկեփորիկը 1401—7 թ.—Նօտարք 27, Տաշեան, Ցուց. 402 (տես և Մասուղշահ):

— 2. Յակոբշա, եղբայր Առիւծի. մի Աւետարան նվիրեց Եաշ քաղաքի (Ռուսինիա) Ս. Աստուածածին եկեղեցուն, 1451 թ.—Կամենից 161:

— 3. Յակոբշա, ամուսին Սուլտանի և քեռայր Յովհաննէս արեղայի, որ Աղբակի Ասփսթան գյուղում ստացավ մի Աւետարան, 1458 թ.—Ձեռ. Քաւր. 69 ա:

— 4. Յակոբշա ոճի Սուրս գյուղից, հիշված 1469 թ. (Ձեռ. Վասպ. 455):

*ՅԱԿՈՐՁԱՆ, ար. <վերի Յակոբ անունից + ջան փողաքշականով> Հնագույն հիշատակութիւնը ԺԵ դարից է. ապա ԺԶ դարից (Չարբ. ագուլ. 98 և Ձեռ. Դաղեան, Բ. 26 ա): Յակոբջան 1596 թ. (Ձեռ. Վասպ. 748), 1618 թ. (Ձեռ. Վենետ. Ա. 594), Կենդանի էր դեռ անցյալ դարում Պոլսում: Սրանից է Յակոբջանեան ազգանունը:

— Յակոբջան, որդի խօջա Բաղդասարի (ԺԵ դար).—Տաշեան, Ցուց. 724:

† ՅԱՂԹՈՒԼԻ, իգ. <հյ. յաղթել արմատից> Նորահար անուն, որ հանդիպում ենք Հնգկաստանում! (տես Գուշակեան, Հնգկահայք, էջ 339), Համապատասխանում է լատ. Victoria անվան, եթե նրա զուտ թարգմանութիւնը չէ:

ՅԱՂՃՈՅ, իգ. ծագումն ինձ անհայտ. բայց անշուշտ օտար: Հիշված եմ գտնում մի անգամ 1703 թ. (Ձեռ. Հալէպի, Ա. 364 բ): իբր մեծ մայր (տատ). ուստի պետք է համարել ԺԶ դարից:

ՅԱՂՐՈՒՆ, իգ. ծագումն անհայտ. մի անգամ հիշատակված է Bodleian 147, թիֆլ անհայտ:

* ՅԱՄԱՆ, իգ. ծագումն անհայտ, որովհետև գրութեան ձևն էլ անորոշ է. կա թե Յաման և թե Համան ձևով. այսպէս՝ Յաման 1647 թ. (Ձեռ. Վենետ. Ա. 692), 1648 թ. (Ձեռ. Վասպ. 436), 1674 թ. (անդ 990), 1696 թ. (Տաշեան, Ցուց. 591), 1756 թ. (Ձեռ. Վասպ. 313—4), անթվական (անդ 392 և Ձեռ. Քեհրօ 8 բ = ՀԱ. 1935, 399), Յաման 1613 թ. (Ձեռ. Վասպ. 848), բարդութեամբ Յաման-սուլթան իգ. 1575 թ. (անդ 688), Համանփաշա

իգ. 1582 թ. (անդ 696), տես նաև Համան բառի տակ: Ունինք նաև Համասուլթան (Ձեռ. Վասպ. 746), որ թերևս պետք է կարդալ Համան-սուլթան: Ըստ այսմ ծագումը կարող է լինել արաբ. ۛ Yaman (Երջանիկ Արաբիա, Եմէն) կամ թրք. ۛ ya-man, որի նշանակութունն է «սոսկալի» (թե լավ և թե վատ մտքով), նաև պրս. ۛ hamān «հենց նույն»: Օր. Յաման-Սուլթան կարող է լինել «Եմէնի թագուհի», Համանգուլ պրս. «հենց նույն վարդը» են:

ՅԱՄԲՈՒՇԱՏ, ար. ծագումն անհայտ: Ըստ մի արաբ հեղինակի ավանդության՝ Յամբուշատը մի հայ հեղինակ է, որ գրել է Բուսարանության կամ Երկրագործության մասին մի գիրք՝ Հայկազանց և Բարելացոց կամ Ասորեստանցոց ժամանակ (տես Ալիշան, Հին հաւատք 78):

* **ՅԱՄՂԻՔՈՍ**, ար. <հուն. Ἰάμβλιχος անունից. այս անունով հայտնի են՝ Նոր-պլատոնական մի փիլիսոփա (7 դար), Սիրիացի հույն մի վիպագիր (Բ դար), Եմեսայի մի թագավոր՝ Կեսարի կուսակիցներից:

— Յամղիբու, վանական Շիրմի վանից, եղբայր Մովսէս վանահոր. երկուսն էլ մեռել են նույն «1002 թվին».—Ասող. Կ. Ժէ:

* **ՅԱՆԷՍ**. Կրեի Յովհաննէս անվան արաբացյալ մի ձևն է:

— Եանիս Եագիր-Էլ-Ճուլուշ. հայազգի վեղիր Եգիպտոսի՝ 1131—1134 թվերին. թերևս որդի Շահնշահ վեղիրի. բռնամահ եղավ:—Արուստչ, էջ 72:

ՅԱՆՈՒՂ, ար. ծագումն անհայտ, ըստ որում վերջաձայնն էլ անհայտ է:

— Յանուղ իշխան աթոռակալ Ստոյ (Կիլիկիայի) 1585 թ. (Ձեռ. Վենետ. Բ. 1205). նույնը գրված է Յանուղ Սիսուան 229 ա:

* **ՅԱՇԿՈՒԼ**, իգ. եթէ ուղղելի չէ Յազգուլ (տես այս անունը), ծագում է թրք. ۛ yaš-gul բառից, որ է «թարմ վարդ». հիշված է մի անգամ 1629 թ. (Կամենից 183):

ՅԱՇԿՈՒՐ, ար. ծագումն անհայտ. ունինք միայն՝

— Յաշկուր Արծրունի, պատգամավոր գնաց Վահան Մամիկոնեանի կողմից Պարսից Նիխոր զորավարի մոտ «484 թ».— Փարպ. Գ. Արծր. Բ. Բ:

Յասամին ար. տես Եասմին:

† **ՅԱՍՄԻԿ**, իգ. <հյ. յասմիկ անուշաբույր ծաղկի անունից—

հոմա. Yāsmīneh պարսիկ գրագիտուհի † 1108 թ. (Justi 145 ք). օտար ձևով ունինք Եասմին, որ տես առանձին: Բազմայրի արձանագրութուններից մեկում հիշված է Յայսմիկ (սեռ. Յայսմիկանն ձևով), Շիրակ 121, բայց ճշ սեռն է հայտնի և ոչ թվականը: (Բազմայրի Խնացյալ արձանագրութուններից հնագույնը 1207 թվից է, իսկ վերջինը 1289 թվից: Ըստ այսմ նույն Յասմիկն էլ ժԳ դարից պիտի լինի): Այլուր ավանդված չէ. ուստի կարող ենք ասել թե արդի Յասմիկ անունը նորանար ձև է:

ՅԱՏԱՐ, ար. ծագումն ինձ անհայտ: Մի անգամ ունինք՝
— Յատար, մեծ պարոն, հիշված Կապոսում, 1303 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 36:

* **ՅԱՄԱԲ**, ար. <արաբ. ۛ yā rabb «մի Տէր» բառից (կամ գուցե ۛ «arab «արաբ» ազգի անունից): Կա միայն՝
— Յարապ, որ Երուսաղէմում ստացավ մի Աւետարան և նվիրեց Խանձառ գյուղին 1499 թ.—Ձեռ. Կես. ածած. 48 ա:

* **ՅԱՐԱՉԻՉ**, ար. <պրս. ۛ yār «սիրելի, բարեկամ»+արաբ. ۛ azīz «սուբբ, նվիրական» բառերից: Այս ձևով գտնում եմ մի անգամ հիշատակված ուշ ժամանակի անթվական մի հիշատակության մեջ (Ձեռ. Վասպ. 618): Այս ձևը ավելի լավ է բացատրում Արագիգ անվան ծագումը, որ վերը Ամիր-Ազիզ անունը կրճատված եմ համարել: Բառասկզբում յա=ես > ա դառնալու օրինակներ են Աղուբ «Եաղուբ», Աղվուր «Եաղվուր», Ազգուլ «Եաղզուր», Ազութ «Եաղութ» են:

ՅԱՐՈՎԷՆ, ար. ծագումն ինձ անհայտ. հիշված է միայն՝
— Յարովեն քալանթար Երևանի՝ «1747 թ».—Չամչ. Գ. 837, Ազգապ. 2961:

ՅԱՐՈՒՉ, իգ. ծագումն ինձ անհայտ. մի անգամ հիշված եմ գտնում 1610 թ. (Ձեռ. Վենետ. Ա. 684):

† **ՅԱՐՈՒԹԻՆ**, ար. <հյ. յարութին բառից, ակնարկությամ Գրիստոսի հարության (որ և Չատիկ), իբր թրքմ. հուն. Ἰαροτάσιος (Անաստաս) անվան, որ բուն նշանակում է «յարութիւն (Գրիստոսի)»: Ժողովրդական ձևերն են Արութին, Արթին, Արութ, Յարութ, Յարո, Արթո, Արթաբի: Հնում կար Յարթ (տես Ձեռ. Նոր-Բայազ. 51 ք), բայց այժմ գործածական չէ: Յարութին անվան հնագույն հիշատակութունը գնում է Ը կամ Թ դար ըստ Justi, և իգական է! (այս դեպքում պետք է համարել հուն. Ἰαροτάσιος իգ. ձևի թարգմանութունը): Իբրև ար. հիշված է նախ 1387 թ. կամ քիչ ուշ, «Արութէն» ձևով: «Արու-

թին» ձևը ունի Երեմ. չէլ. օրագր. 582, «Յարո» ձևը հիշված է 1682 թ. (Ձեռ. Վասպ. 952), «Յարթին» ձևը հիշված է 1731 թ. (Ձեռ. Վասպ. 1022), իսկ «Արթին» ձևը 1754 թվից տես Ձեռ. Քաւր. 91 ք: Կովկասում այժմ կա և Արսեմ ձևը, որ ուսու. Артемий անունից է և ոչ մի կապ չունի սրա հետ (տես Արսեմ): Ղարաբաղում խիստ կրճատմամբ դարձել է Թի'ւնի, կոչ. Ա'թիւն, որ նաև հասարակ անուն է և նշանակում է «անճարակ» (սրա ծագման մասին տես Արմ. Բո. բօնի): Սրանցից են ծագած Յարութիւնեան, Տէր Յարութիւնեան, Արթինեան, Թիւնեան, Թիւնիբէգեան ազգանունները:

— 1. Յարութիւն, իգ! կին Վարազ-Տրդատ Բ Թագավորի Աղուանից (Justi 127 ք ըստ Brosset):

— 2. Յարութիւն (գրված Արութիւն) ոմն, հիշված է 1387 թ. կամ քիչ ուշ:—Յովսէփեան՝ Նիւթեր և ուս. Ա. 45:

— 3. Յարութիւն, գրիչ. օրինակեց մի Տոմարտեար, 1389 թ.—Ձեռ. Սեան. 40 ք:

— 4. Յարութիւն Անդրէասայ, ազնւական քաղաքացի Կաֆայում. սրան գրեց ի միջի այլոց Կոստանդին Զ Վահկացի կաթողիկոսը՝ Ճլորեանտիայի ժողովի առթիւ, 1438 թ.:—Պալճեան 88:

— 5. Արութիւն ոմն, որի դամբանը գտնվում է Շամախու նորաշէն գյուղի հին գերեզմանատնում 1454 թվից:—Բարխուտ. Աղուանից երկ. 200:

— 6. Արթին խոջա պէկ, հոգևոր հայր Յովսէփ եպիսկոպոսի, որ Կամախի Վարդենցոց վանքում օրինակեց Սաղմոսարանը 1476 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 248:

— 7. Յարութիւն քահանայ Խալֆայեան, Վանեցի, պատմիչ ԺԾ դարու կամ ավելի ուշ.—Նօտարք 171:

— 8. Յարութիւն, որդի Բերոբէ Ջիլճեանի, որ 1622 թվին Սև ծովի եղիւրքից Կալթեի է Պոլսի Սամաթիա թաղը և դարձել արքունի պնճագործ: Հիմնել է այնտեղ (Ս. Սահակեան վարժարանի դիմացը) ծնծղայի մի գործարան: Իր որդին՝ Յարութիւնը անում է մի այնպիսի գյուղ, որով ծնծղայի ձայնը հնչում է քաղցր և երկար: Իր գյուղը մնում է գաղտնի մինչև այժմ Ջիլճեան գերդաստանում և օգտագործվում է նույն թաղի ծնծղայի գործարանում (Կարապետեանց Յիշատ. Սամաթ. 341): Այդ գերդաստանի մի անդամը, որ իմ դպրոցական ընկերն էր և փոխադրվեց Երևան, հայտնեց ինձ որ Ջիլճեանները այժմ գնացել են Ամերիկա և ստանալով մենաշնորհ, հիմնել են նոր և մեծ գործարան:

— 9. Յարութիւն (կամ Pascal), բացեց առաջին սրճարանը (café) Պարիզում, Սէն-Փերմէն Խաղի տոնավաճառում և Quai de l'École, 1672 թ: Իր խանութի աշակերտն էր Francesco dei Coltelli, որդի Onofrio-յի, Պալերմոցի ազնւական, որ ապա իր անունը փոխեց և դարձրեց Procope: Յարութիւնը հաջողութուն չունեցեց, ուստի քաշվեց Լոնդոն: 3—4 տարի հետո, մի ուրիշ հայ, Maliban անունով, բացեց մի ուրիշ սրճարան, Bussy փողոցում և ապա Férou փողոցում: Սա էլ գնաց Հոլանդիա, խանութը թողնելով իր աշակերտ Գրիգորին. որ մի քանի ուրիշ հայերի հետ եկել էր Սպահանից: Գրիգորը հարստացավ և սեփական տուն էլ գնեց:—Յուշիկք, Ա. 73, Միսական 476 ք, Mathorez REA հտ. 2, պր. 1, էջ 87:

— 10. Յարութիւն Բելզանդացի, կոչված էքսէրճի օղու (որդի գամ վաճառողի). Մինաս Ամթեցի պատրիարքի († 1704) սարկավազն էր. ունի բազմաթիւ տաղեր հայերեն և թուրքերեն.—Չամչ. Գ. 748:

— 11. Յարութիւն, կոչված «Թամբուրչի քիւչիկ Արութին». թվի Պոլսեցի. նվագածու էր և Մուստաֆա փաշայի և դեսպան Ավտիլ Ձէքի խանի հետ Պարսկաստան գնաց: Տեղի վրա գրեց Թահմազ Լուլի խանի (աղաթագավոր դարձած Նադիրշահ անունով 1736 թ) և նրա արշավանքի պատմութիւնը դեպի Աֆղանիստան և Հնդկաստան, հայատառ թուրքերեն լեզվով: Տրպված է Վենետիկ 1800 թ. ապա թարգմանվել է Ֆրանսերենի և հրատարակվել երկու անգամ: (Ըստ Ս. Տեր-Ավետիսյանի թարգմանիչն է Յալուբ Արթին փաշա և տպված է Կահիրէի Bull. de l'Institut égyptien հանդեսում, հտ. 8, 1914 թ. տես մեր համալսարանի Գիտ. աշխ. հտ. ԺԳ, էջ 303): Ձեռագրի մի օրինակը գտնվում է մեր Պետական Մատենադարանում: Հայերեն թարգմանութիւնը տպվեց «Կիտական նյութերի ժողովածու»-ի մեջ, № 1, էջ 101—128: Ոմանք կարծել են թե այս Բուշուկ Արութինը Սայաթ-Նովան է. թուրքերեն բարբառի տարբերութիւնը վճռում է հարցը:

— 12. Յարութիւն Թոփճեան, որդի Թոփճի օղու Սահակի. նոր նահատակ. նախապես հավատքը ուրանալով մահմեդական էր դարձել, բայց 8 ամիս հետո զղջալով՝ ներկայացավ դատավորին և հայտարարեց թե նորից քրիստոնյա է: Նրան բռնեցին և դատի կանչեցին: Մերժեց ուրանալ իր հավատքը և կախաղան բարձրանալով նահատակվեց 1748 թ. հոկտ. 27: Իր գեղեցիկ շիրիմը

գանձում է Պոլսում, Պերսի գերեզմանատան մեջ և ուխտատե-
զի է:—Քորգումեան, REA 4, 218 (ուր կա նաև իր դամբանի
նկարը), Ազգապ. 3001:

— 13. Յարութիւն Մալղարացի. նոր վկա. պատանի ժամա-
նակ մահմեդական էր դարձել. ապա զղջալով իր հավատքին էր
վերադարձել. տաճիկները Մանիսայում բռնեցին նրան և նահա-
տեկեցին «1755 թ»։—Նոր վկ. 683—4 > Ազգապ. 3618:

— 14. Յարութիւն վարդապետ, տաղասաց, 1765 թ.—Տաշ-
եան, Տուց. 862:

— 15. Յարութիւն, աշուղ Սայեադ-Նովա. հայրը գաղթել է
Հալէբից Տփղիս, ուր ծնվել է այս որդին շուրջ 1712 թ. սկզբ-
բում ջուլճակ է լինում. բայց իր բնածին հանճարը շուտով երե-
վան է գալիս և դառնում է Վրաց արքունիքի երգիչը: Երգել է
թուրքերին, վրացերեն և հայերեն: Իր հայերեն երգերը հրատա-
րակված են քանիցս անգամ: Նրանք հայ գուսանական գրակա-
նության գոհարներն են: Կնաջը մահից (1768 թ) հետո, կրճա-
վոր է դառնում և 25 տարի ապաշխարողական կյանք է ապ-
րում: Պարսից թագաւոր Աղա-Մահմէդ-Պանի արշավանքի ժա-
մանակ, Տփղիսում, Հաղրատի առաջնորդարանի եկեղեցում հար-
ձակում է կրում Պարսից զորքից, որոնք պահանջում են նրա-
նից ուրանալ իր հավատքը: «Զիմանամ քլիսադան, դոնմանամ
Իսադան—Չեմ դուրս գա եկեղեցուց, չեմ դառնա Հիսուսից» ա-
սելով, Պարսից թրերի հարվածների տակ նահատակվում է գու-
սան վարդապետը «1795 թ»։—Իր համառոտ կյանքը տես Նոր
վկ. 609--619, Ազգապ. 3625:

— 16. Յարութիւն Կարնեցի, նոր վկա. չարուխչի (տրեխ
կարող) Մանդոյի կամ Ալեքսանդրի որդին էր, ուժեղ և կորովի
երիտասարդ: Տնտեսական նեղութունից ստիպված, աշխատանք
գտնելու հույսով գնաց Զմիւռնիա, ուր պանդխտում էր իր եղ-
բայրը՝ Կարապետ: Գինետան մեջ հարբած ժամանակ, խառնվեց
ենիչիւրիներին մի խմբի և խոստացավ մահմեդական դառնալ: Երբ
սթափվեց, ենիչիւրիները պահանջեցին որ հավատքը ուրանա:
Մերժում ստանալով, 12 օր սոսկալի տանջանքներով չարչարե-
ցին նրան և վերջապես գլխատմամբ նահատակեցին «1806 թ»:
Իր պատմութունը, տապանագիրը և կրկու տաղ (առաջինը
Հաննէ կամ Յովհաննէս նօտարի, երկրորդը Վանեցի Մահակ
գպրի) տես Նոր վկ. էջ 620—630 > Ազգապ. 3621:

— 17. Յարութիւն Սեբաստացի, նոր նահատակ, որի թվա-
կանը անայտ է. հիշված է 1806 թվին նահատակված Յարու-
թիւն Կարնեցու տաղի մեջ մի նոր տուն ներմուծելով. տես Նոր
վկ. էջ 630:

— 18. Յարութիւն Արտոնեցի (կամ Տարոնեցի), կոչված
Կաքաւ կամ Կաքաւու ձագ. կաթուղիկոս Աղթամարի «1816 ? —
1823 թ». հաջորդել է Պաշտուր Վանեցուն (ըստ Հաւաքարանի)
կամ Կարապետ Շատախցուն (ըստ Ազգապ.): Մնում է իր մի
կոնդակը 1818 թվից, որ հրատարակված է Հաւաք. էջ 91—96՝
գեղեցիկ նմանահան նկարով: Ունեցել է եղբրական մահ.—Ապա-
րանից Ս. Պաշ վանքի աշխարհական վանահայրը երկու կին էր
պահում. ժողովուրդը բողոքեց կաթուղիկոսին, որ գրեց նրան և
պահանջեց արձակել մեկին: Վանահայրը բարկացավ, երկու
քուրդ ուղարկեց, որոնք ընթրիքի վրա հրացանազարկ արին կա-
թուղիկոսին, Պիզանի Ս. Պաշ վանքում, 1823 թ.—Հաւաք. 64,
81—82, Ակինեան՝ Գաւազանագիրը 168, Ազգապ. 3615:

— 19. Յարութիւն քահանա Շմաւոնեան, ծնվել է Պարս-
կաստանի Շիրազ քաղաքում, 1750 թ: Քահանա ձեռնադրվելուց
հետո, մի շաբաթվա մեջ կորցրեց իր երկու սիրելի որդիներին:
Նրանց մահը սաստիկ աղքեց տարաբախտ հոր վրա և նա իր որ-
դիների գերեզմանին մոտ լինելու համար, առանձնացավ քաղա-
քից 2 ժամ հեռու գտնված Բաբաքուն սարի դերվիշների վանքը:
Այդ դերվիշների կարգը մտնելով նա ճգնեց 7 տարի և լացավ
իր որդիներանց վրա, որոնք թաղված էին լեռան ստորոտի գե-
րեզմանատնում: Իր ընտանիքի աղաչանքով 7 տարի հետո, հա-
զիվ դիջեց թողնել վանքը և նորից քաղաք վերադառնալ: Այս-
տեղից քահանայական պաշտոնով 1784 թվին անցավ Մաղրաս,
ուր բաց արեց 1789 թ. հայկական տպարան, որի տառերը ինքն
էր փորագրել ու ձուլել, ինչպես որ գրաշարն ու տպոդն էլ ինքն
էր: Շմաւոնեանը հրատարակեց մի խումբ տետրակներ, պատ-
մութիւններ, կրոնական բովանդակությամբ գրքեր և վերջա-
պես, տպարանին մի մշտական գործ չոված լինելու և մյուս կողմից
ազգին օգտակար ընթերցանության նյութ մատակարարելու հա-
մար որոշեց հրատարակել Ազգարար թերթը: Սրանով Շմաւոն-
եանը եղավ հայ լրագրության հիմնադիրը: Թերթի առաջին հա-
մարը դուրս եկավ 1794 թ. հոկտ. 16: Հրատարակիչը իր համար
իբր օրինակ էր վեցերել անգլերեն մի թերթ, որ սկսել էր
հրատարակվել Մաղրասում, մի ամիս առաջ: Ազգաբարբ սկզբ-

բուժ ունեւր միայն 28 բաժանորդ: Նրա բովանդակութիւնն էր նշանավոր մարդկանց կյանքը, պատմութիւններ, առականք, սակարան, հայ և անգլիական օրացույց, գրական հատվածներ ևն: Նրա լեզուն գրաբար էր: Հայոց առաջին թերթը ապրիլի միայն 3 տարի և 1796 թվին դադարեց: Այնուհետև դժբախտ կյանք ունեցավ Շմաւոնեանը. իր աղջկա ու փեսի փշայած վարքի պատճառով վատնեց ազգային-եկեղեցական գումարները, դատի ծակ ընկավ և մեռավ ցավալի մահով 1824 թ. (Լէօ, Հայկ. տպագր. Բ. էջ 596—608):

— 20. Յարութիւն ամիրա Պեղճեան, ծնվել է 1771 թ. Պոլսում. հայրը կարսից էր գաղթած Պոլիս և կտավ էր ծախում: Յարութիւնը 12 տարեկան հասակում, ուսումը կիսատ թողնելով, շուկա դուրս եկավ և մետաքսագործի աշակերտ դարձավ: Քիչ ժամանակից այնպես առաջդիմեց, որ նախ վաճառական, ապա Տիւզեան ամիրային օգնական, վերջն էլ փողերանոցի տեսուչ նշանակվեց: Տասը տարուց ավելի ծառայեց ամենամեծ հավատարմութեամբ և արժանացավ Սուլթան Մահմուդ կայսեր ամենաբարձր շնորհներին: Ազգի և տերութեան ամենամեծ բարեբարն է. ինքը հիմնեց մեր Ազգային Հիւանդանոցը, վերաշինեց Մայր եկեղեցին, Պատրիարքարանը, Պէզճեան դպրոցը, Գուժ Գաբուի դրսի Ս. Յարութիւն եկեղեցին և երկու դպրոցները, Արքունի նավարանի Ս. Յարութիւն եկեղեցին, Պերայի աղջկանց վարժարանը, Մայր եկեղեցու Ս. Լուսաւորիչ վարժարանը, Գարթալի դպրոցը, եկեղեցին և աղբյուրը, բացի սրանցից կտակով ապահովեց Գուժ Գաբուի դրսի դպրոցները, Օրթագեղի եկեղեցու 100,000 զրուչ պարտքը վճարեց, օգնեց Չանաք Գալէի (Դարդանել), Կէլիպոլուի, Ադրիանուպոլսի, Մալկարայի եկեղեցիներին, Պոլսի աղքատներին նվիրեց 100,000 զրուչ ևն: 1828 թվին, երբ իաղթական ոռւս բանակը Պոլիս հասավ և 15 միլիոն ուրբի պատերազմական տուգանք էր պահանջում, հակառակ դեպքում մայրաքաղաքը գրավելու սպառնալիքով, Սուլթան Մահմուդը շվարած չգիտեր ինչ անել, որովհետև ոչ դրամ կար վճարելու, ոչ զինվոր կար կռվելու: Պէզճեանը փրկեց Օսմանեան կայսրութիւնը: Նա մտածեց մի նոր հնարք և փողերանոցում գտնված հին արծաթները հալեցնելով և մեծ մասը պղինձ խառնելով, գիշեր-ցերեկ աշխատեց ու կտրեց հինգնոց-վեցնոց կոչված «մեթալիզ» դրամները, որ հրապարակ հանեց և ժողովուրդի սակին հավաքելով՝ վճարեց տուգանքը: Սրա վրա կայս-

քը ուրախացած, իր պատկերը նկարել տալով՝ իր ձեռքով կտիեց Պէզճեանի կրծքին, ինչ որ պարզեցաւութեան գերազանց նշանն էր: Պէզճեանը Սուլթան Մահմուդի աջ բազուկը և նրա աջի լույսն էր: Երբ Պէզճեանը ջրգողութեամբ հիվանդացել էր և տնից չէր կարողանում դուրս գալ, Սուլթանը իր երկու սենեկապետներով նրա տունը այցելութեան եկավ: Եվ երբ մեռավ, ծաղայլ եկավ նրա հողարկավորութեան, վերջին անգամ տեսնելու իր սիրելու դեմքը (1834 թ.):—Ազգապ. 3645—3654: Ընդարձակ կենսագրութիւնն ունի ՎՄ. Գ., Վարքագրութիւն Յարութիւն ամիրայի Պէզճեան, Թէոդոսիա, 1872):

— 21. Յարութիւն Վեհապետեան, պատրիարք Պոլսի, հաջորդեց Ներսէս պար. Վարժապետեանին, 1885 թ. ութ ամիս անց, Երուսաղէմի Եսայի պատրիարքի մահից հետո՝ ընտրվեց պատրիարք Երուսաղէմի (1885 թ), բայց նա մեաց Պոլսում և պահեց Պոլսի պատրիարքական աթոռը մինչև 1888. հակառակ կանգնելով հայ ազգային շարժման, չսիրվեց ազգից. փոխադրվեց Երուսաղէմ և պահեց Երուսաղէմի պատրիարքական աթոռը՝ Յարութիւն Եգիպտացի անունով, մինչև իր մահը՝ 1910 թ.—Ազգապ. 4525, 4562, 4609, 5521:

ՅԱԽԱՆ, ար. չեմ կարծում թե լինի Յաբեթի որդի և Նոյի թոռ Յաւան անունից (Մն. Ժ. 2), որ է հուն. Ἰωάν < եբր. יוֹ Yāwān, որ Խորենացին անգամ (Ա. Ե) չէ հիշած, ուր մեաց թե գործածված լիներ ԺԳ դարում: Ուստի համարում եմ կամ Յովիամ անունից ձևափոխված կամ անծանոթ ծագումով: Հիշված է մի անգամ՝

— Յաւամ, մեծ պապ Սահակի, որ ստացավ մի Շարակնոց 1343 թ.— Տաշեան, Յուց. 489:

† ՅԱԽԻՏԵԱՆ, ար. < Էյ. յախտեան բառից. հմտ. իրան. jāwīd (Ջաւիդ) բանաստեղծ դերվիշ, jāwīdān (Ջաւիդան) որդի Սահլի և ուսուցիչ Բարակի, jāwītān-būte պահալա (Justi 113 ա), տես և Վարագտիրոց, որ ըստ Գարսից կոչվեց Ջաւիտան Խոսքով: Այս անվան է համապատասխանում նաև Perpetua նահատակուհի Մաւրիտանացի (Աւգեր. Լիակ. վրբ. սբբ. ԺԲ 319):

— Յախտեան, վաներեց Եղիվարդայ. շատերի հետ ներկայացավ Աբրահամ կաթողիկոսին և նզովեց հերձվածողներին, ինչպես և Քաղկեդոնի ժողովը 1607 թ.:—Ուխտ. Բ. լէ. Գիրք թղ. Խ:

Յալչագան տես Վալչագան:

ՅԱՓԿԱՆ, ար. (ազանդված է միայն բցս. ի Յափկանէ ան-
վազ. ուստի ուղղականը կարող է լինել թե Յափկան, ինչպես ունի
Գիրք թղթցի ցանկը, և թե Յափիկ, ինչպես ունի Ազգապ. 503):
Ծագումն անհայտ: Ունինք միայն՝

— Յափկան եպիսկոպոս Մոկաց, ժամանակակից Բարկէն
կաթուղիկոսի (1490—516 թ.), որի և բազմաթիվ եպիսկոպոս-
ները հետ միասին շնորհավորական թուղթ է գրում Պարսկաս-
տանի ուղղափառներին:—Բց. ի Յափկանէ՝ Գիրք թղ. Ը՝

*ՅԵԶՈՒՏ-ԽՈՍՄՈՎ, ար. < Իրան. Yazd (պրս. izad) «Աստ-
ուած» (տես Յազդ)+խոսքով անուններից բարդված:

— Յեզուտ-խոսքով, որդի Վարազ-Գրիգորի և եղբայր Զու-
անչիրի, Մեհրանեան տոհմից, իշխանաց Աղուանից (է դմբ),—
Կղկնս. Բ. Ժէ. Գ. իգ (հրտր. Շահն. Յիզուտ-խոսքով).—սեռ. Յե-
զուտ-խոսքովու՝ Կղկնս. Բ. իե:

ՅԵՊԱՊՈՅ, ար. ծագումն ինձ անհայտ:

— Յեպպայ, որ և Պապա, հայր Այվաթի, որ Անկիւրացի
ազնվական էր և Տաճիկների հրավերով գաղթեց Պոլիս 1453 թ.—
Նշխ. մատ. 63 (սխալ ազված):

ՅԵՍԱԼԱՄ, իգ. ծագումն ինձ անհայտ. մի անգամ հիշված
է Bodleian 147 (թիֆն անհայտ):

*ՅԵՍՈՒ, ար. < Եբր. ԵՍՈՒ Եօօսու'ա անվան հուն.
Ἰησοῦς (գերմ. Josua, ֆրանս. Josué) տառադարձութունից. ա-
սորի ձևն է ԵՍՍ՝ Yēsū' (Հիւբը. 290): Կազմված է ԻՈՒ Եհս-
վա+ԵՍՍ šv' «մեծանան լինել» բառերից և նշանակում է «Աստ-
ուած է մեծանան» (Gesenius 814 p): Հայերեն տառադարձված
է նաև ըստ ասորականին Յիշով: Այս անունով հայտնի է Յեսու
հաջորդ Մովսէսի, Հրէից զորավար և առաջնորդ, որ նվաճեց Պա-
ղեստինը (ԻՆ. Բ. 1426 թ): Մեր մատենագրության մեջ մեկնված
է «Յեսու՝ փրկիչ և Յիսուսն փրկիչ լսի» (Տաթև. հարց. 417):

— 1. Յեսու եպիսկոպոս Թորխոունեաց. գրել է «Մակս ա-
նաղական՝ գոլոյ զտէրունեան մարմնաւորութիւնն», որ կարգաց-
վեց Եփեսոսի ժողովում (431 թ), Նեստոր հերձվածողի դեմ: Ունի
նաև «Նամակ հաւատոյ», որ տես REA 2 (1922), էջ 248, կոչ-
ված նաև «Թուղթ հաւատոյ» (Ձեռ. Վենես. Բ. 862).—սեռ. Յե-
սուայ՝ Պրզմ. 457.—Չարբ. Հին դպ. 799, Ձեռ. Իպեան, Ա. 87
ա, Bodleian 158:

— 2. Յեսու քահանա պատկերամարտ. Մովսէս Բ (1574—
604 թ) կաթուղիկոսի մասից փախավ Սոֆթ, Արցախ և Աղու-
անք, և Թաղէոսի ու Գրիգորի հետ պատկերամարտություն էր

բարոզում: Գարդմանի տերը բռնեց նրանց և Հայաստան քեց,
ուր խոստովանեցին և դարձի եկան:—Կղկնս. Բ. իզ: (Նույնը
տես Եսայի Ա 4 անունով):

— 3. Յեսու եպիսկոպոս Բասնի, անգամ Մանազկերտի
1726 թ ժողովի:—Գիրք թղ. ծէ, Կանոն. 149:

— 4. Յեսու, քանդակի է մի խաչքար Մուշի Առաքելոց
վանքի պարսպի դրսում, 1123 թ.—Սարգիսեան, Տեղագր. 232:

— 5. Յեսու աղանդապետ Թոնդրակեցոց, հաջորդ Կիւրեղի
(ԺԱ դար).—Մագ. թղ. կէ. Հայապ. 551.—Յուս՝ Մագ. թղ. կը՝

— 6. Յեսու փիլիսոփա (երածիշտ), որի ունեցած մի ըն-
տիր Տազարանը օրինակեց Եսայի արեղան (Ա 28), Ստում, 1395
թ.—Բասմաջեան, Լեոն, 161:

*ՅԵՏԿԱՐ տես Եաղիգար:

*ՅԻԶՏԲՈՒԶԻՏ, ար. < պրս. Yazdbōzēd < պհլ. Yazd-
bōzēd անունից, որի այլ տառադարձություններն են հուն. Ἰσο-
բοζήτης, ասոր. ܝܕܘܒܘܙܝܐ Yazidbōzide: Նշանակում է «Աստուած
է ազատում», ինչպես մեկնում են նաև Յ. Կթ. և Վրդ. «Աստ-
ուած ապրեցոյց»: Նման ձևով են պհլ. Yazdānbōzēt, Miṭrbō-
zēt, ǰatrbōzēt անունները: Հնգերոպական լեզուներում դիմավոր
բայով կամ ամբողջ նախադասությամբ բարոզություն չկա, որ
սակայն գտնվում է սիմական լեզուների մեջ: Ուստի պհլ. Yazd-
bōzēd «Աստուած է ազատում», ինչպես նաև մյուս անունները,
կազմված են ասորերենի օրինակով: Բուն իրանական ոճով պիտի
լինեք զնդ. *Yazatō-buxta = պհլ. Yazdbuxt կամ *Yazdbōxt. հմմտ.
պհլ. Yazdānbōxt և ասոր. Bōxtiyazd անունները (Հիւբը. 55—56):

— Յիզտբուզիտ պարսիկ նահատակ. նախապես կոչվում էր
Մախմ. Դուբինի մոզպետի որդին էր: Հայոց Ոստանում (Դուբին)
մի հրաշք պատահելով՝ Մախմոժ հավատաց, մկրտվեց և քրիստոնե-
յա դարձավ, ստանալով Յիզտբուզիտ կամ Աստուածատուր ա-
նունը: Պարսից Վշնասպ-Վահրամ մարզպանի ձեռքով նահատակ-
վեց 1553 թ.:—Մախմժ՝ Սամ. անեց. 74, 75.—Յիզտբուզիտ՝ Սամ.
անեց. 75.—Յիզտբուզիտ անուանեալ որ թարգմանի Աստուած
ապրեցոյց Յ. Կթղ. Ժդ.—Յիզտբուզիտ, որ է աստուածապրեցոյց
Վրդ. Ը.—Յիզտբուզիտ՝ Մխ. այրիվ. 64.—Յիզտբուզիտ՝ Օրբ-
հիհն. Ժբ.—Յիզտբուզիտ՝ Ասող. Բ. բ.—սեռ. Յիզտբուզիտ՝ Վրդ-
աշխ. 508.—Յիզտբուզիտ՝ Յ. Կթղ. ի. Յայամ. մրտ. 31, Վկ-
դաւ. 95.—Յիզտբուզեայ՝ Վրդ. լե.—Աստուածատուր՝ Յայամ.
փեար. 25, Ձուղ. 47.—սեռ. Աստուածատուր՝ Յայամ. փեար. 25.—

ընդարձակ վարքը տես Վրք. և վկ. Բ. 124—130, Աւգր. Լիակ-
վրք. սրբ. Ժ. 234—8, Յուշիկք Բ. 309—331.—Մենանդր՝ հույն
գրող 2 դարու, սրա վրա հորինել է մի ողբերգութուն, որ
այժմ կորած է։—Վրաց աղբ. Ա. 40 (Ազիդ-Բուզիս)։

† ՅԻՄԱՐ, իգ. <հյ. յիմար բառից. հմմտ. հուն. Σάλον ա-
նունը, որ σαλός > թրք. saloz «յիմար» բառից է։ «Յիմար—սա-
լոճ էին կոչվում որոշ սուրբ մարդիկ, որոնք Քրիստոսի սիրով
իրենց հիմար էին ձևացնում, և որոնցից ամենանշանավորն է
Սիմէոն Աղուաշ» (Sophocles 977 բ)։—Տես նաև Մարխաբուն
անունը։

— Յիմար Վանեցի, նոր վկա. Լէնկթիմուրի արշավանքին
ամուսինը սպանվելով («1387 թ»), գնաց մի քրդի մոտ և նրա
կնոջ ծառայության մտալ։ Տիկնոջ մահից հետո, նրա կինը դար-
ձավ պահելով իր հավատքը։ Տաճիկ մուղղիները չարացան և
պահանջեցին որ հավատքը ուրանա։ Յիմարը մերժեց և բավա-
կանացավ միայն երեք քար զցելով եկեղեցուն։ Քսան տարի հե-
տո գնաց Մակու, քրիստոնեությունը ազատ պաշտելու համար.
բայց զղջալով իր արարքի համար, նորից եկավ Վան և քար-
կոծմամբ նահատակվեց մուղղիների ձեռքով «1418 թ»։—Յիմար,
սեռ. Յիմարայ կամ Յիմարի՝ Յայամ. փետր. 15=նոր վկ. էջ
221—228. Նոտարք 47։

* ՅԻՍԱՅԻ, ար. <արաբ. ܝܫܐ «Իսա Յիսուս» բառից։

— «Յիսայի, անուանեալն Արու-Մուսէ, այր խաղաղութեան,
քեռորդի Աբլասադայ», գրավեց Սիւնեաց գավառները՝ Բաբան
պարսիկի դեմ կանգնելով (Թ դար)։—Կղկնտ. Գ. Ի (հրաք. Շահ-
նազ. Եսայի)։

* ՅԻՍԱԻ, ար. <արաբ. ܝܫܘܐ «Իսայի զքրիստոնյա» բառից։

— Յիսաի հայր Մովսէս վարդապետի, Ներսէս քահանայի
և մեծ հայր՝ Յովհաննէս արքեպիսկոպոսի, որ Բարթուղիմէոս
առաքյալի վանուց առաջնորդն էր և ստացավ մի Յայսմաւուրք
1438 թ.—Չեռ. Թաւր. 41 ա։

* ՅԻՍԷ, ար. (արաբական անուն է. հմմտ. Յիսէ արաբ ոս-
տիկանը, որ 885 թվին Աշոտ Ա Բագրատունուն թագ ու ձիրանի
բերավ)։

— 1. Յիսէ Ընտրունի, մասնակցեց Գուրգէնի պատերազ-
մին՝ Բուզայի դեմ «852 թ»։—Արծր. Գ. դ։

— 2. Յիսէ որդի Հոնաւարայ, տեր Տրուսեաց. ապաստանեց
Ատոմ Ապուղելի մոտ շուրջ 894 թ.—Արծր. Գ. իր։

— 3. Յիսէ Ակէացի, Կղբայր Քաղէոսի, որդի Շերեփայ.
բերդապահ Վանի (Ժ դար).—սեռ. Յիսէի՝ Արծր. Գ. իր։

— 4. Յիսէ, հիշված է Խձկոնից Ս. Սարգիս եկեղեցու խա-
չարձանի արձանագրութեան մեջ 1031 թ.—Ազգագր. հանդ. Ա.
45, Արրտ. 1904. 991։

— 5. Յիսէ. հայր Գրիգորի, որ Բերդիկ գյուղի (Հաղբատ)
«Հիւնաւարահարկը» վերացրել է Չաքարէի († 1214 թ) և Իվանէի
(† 1231 թ) ամիրայասալարության ժամանակ։—Արձ. Երզրնկ-
եանց՝ Հնախ. տեղագր. 102։

ՅԻՐՄԻՇ, սեռն ու ծագումը անհայտ. հիշված է 1552 թ.
(Ալպոյաճեան, Գատմ. հայ Գես. Բ. 1853) և 1561 թ. (Չեռ.
Գես. ամած. 50 բ)։

* ՅՈՒՐ, ար. <եբր. ܝܘܪ Եօժ անվան հուն. Ίούριον առա-
դարձությունից. արաբ. ܝܘܪ ܐܝܘܒ. սով. Պ. էլիպ։—Տաթև.
հարց. 320 մեկնում է «հայր»։ «Յոր, նախ կոչիւր Յարայ, որ է
սիրելի Աստուծոյ և կոչեցաւ Յոր, որ է հայր, զի հայր Կղն
համբերութեան»։ Նաև «Յովար, որ է Յոր, որ թարգմանի հայր»
(Տաշեան, Յուց. 754 ա)։ Ըստ Գիրք առաբ. 212 ա «Յոր թարգ-
մանի ցաւազին կամ փորձեալ»։ Բռ. Ս. Գրոց. էջ 382 մեկնում
է «Յոր, ցաւած»։ Հնից նշանավոր է «Յոր երանելին», որի կյան-
քին է նվիրված Հին Կտակարանում մի ամբողջ գիրք։

— 1. Յոր հոնակեաց երեց Վեկերտու. ազգով աղուան. Ար-
ցախի Գարձկանք գավառը քրիստոնեությունը դարձրեց։—Կղկնտ.
Ա. իր.—սեռ. Յորայ՝ Կղկնտ. Ա. իր։

— 2. Յոր տես Յովար։

* ՅՈՒԹՈՐ, ար. <եբր. ܝܘܬܪ Եսթեր կամ ܝܘܬܪ Եսթր անու-
նից, հուն. Ίουδάρ տառադարձության միջոցով։ Այս անունով
հայտնի է Հին Կտակարանում Մովսէս մարգարէի աներ Յոթո-
րը, որ Մազիանացոց քուրմ կամ հովիվ-ելիսան էր (Ել. Գ. 1)։
Ըստ այսմ Մազիանացոց բառ է և ծագումը անհայտ (Gesenius
328 բ և Բռ. Ս. Գրոց 385)։ Մեր մեջ չի գործածված, բայց գար-
մանալի կերպով ժձ դարում ունինք՝

— Յոթոր կամ Յոդար դպիր, կնքագիր էր, այսինքն կնիք
փորոյ. Գոլտում բացավ առաջին հայ տպարանը՝ Ս. Նիկողայոս
եկեղեցու բակում, 1567 թ։ Այս թվին տպեց աշակերտական
«Փոքր քերականութիւն»։ Հաջորդ տարին 1568 թ. Յոդորին
կոմիտան Արգաթ Եղազիբային և նրա որդին Սուլթանշահ, իրենց
Վենետիկից բերած տառերով և կապեն չօքս գիրք։ Տպարանի

վարիչն էր Առաքել արեղա Խորվիրապետի: Հաջորդ առերին ազա-
րանը զոհ գնաց ազիտության և նախապաշարմունքի հետեանք
եզոզ մի պայքարի և եկեղեցական իշխանության կողմից փակ-
վեց (Հայրենիք 1932, № 9, էջ 85): Նույնի մասին խոսում է
նաև Չամչ. Գ. 657, բայց հալածանքի մասին ոչինչ չի ասում և
հայտնում է որ տպարանը հրդեհի զոհ գնաց:

ՅՈՂՍԷՍ, ար. անստույգ անուն. մի անգամ հիշատակված է
Հոռոմոսի անթվական մի արձանագրության վերջում՝ իբրև
փորագրիչի անունը. «Զյուսէս յիշեա ի սր» (Սարգիսեան, Տե-
ղագր. 149 > Շիրակ 22): Կասկածելի եմ համարում, որովհետև
նույն անունը ուրիշ ոչ մի տեղ հիշատակված չէ: Թերևս պետք
է կարդալ Յովսես, որ է Յիսուսի եղբայրներից մեկի անունը.
Մտթ. ժգ. 55, սեռ. Յովսեայ Մրկ. գ. 3:

Յոհան աես Յովհաննես:

*ՅՈՂԱՆԻԿ, ար. ծագումը տես Յովհաննես:

- 1. Յոհանիկ եպիսկոպոս Գարգմանի (2 դար). — Գիրք
թղ. ժթ. — սեռ. Յոհանկայ՝ Կղկնտ. Բ. է (հրտր. Շահն. Յովանկայ):
- 2. Յոհանիկ Արտաւազդայ Ապարանից վաներեց «607
թ». — Ուխտ. Բ. է. Գիրք թղ. խ:
- 3. Յոհանիկ վաներեց Արծափաց «607 թ». — Ուխտ. Բ.
է, Գիրք թղ. խ:

— 4. Յոհանիկ Նյոյ եպիսկոպոս. անդամ Դուբինի ժողովի
«607 թ». — Գիրք թղ. լը. — ար. Յոհանկայ էզոյ եպիսկոպոսի՝
Գիրք թղ. խ. — բց. ի Յոհանկայ Եղոյ եպիսկոպոսի՝ Գիրք թղ.
լթ. — Ուխտ. և Գիրք թղ. գրում են թե Դուբինի ժողովում 10
եպիսկոպոս կար. արդարև Ուխտանէսը գնում է 10 անուն, իսկ
Գիրք թղ. թոցը 12 անուն. որոնց մեկը հենց սա է և մյուսը
Յովաննէս եպո. Արծրունեայ: Ավելացնենք որ այս վերջինը
չկա հաջորդ հավաքման երկու «ձեռնարկ»-ներումն էլ. մինչդեռ
Յոհանիկ Նյոյ եպիսկոպոսը ներկայ է. — Ուխտանէսը ճանաչում
է վերինին՝ զանազան ձևերով. «այս.ես»՝ Յեհան Կայսայ՝ Ուխտ.
Բ. է. — ի Յովհաննէ. Կայելոյ եպիսկոպոսէ՝ Ուխտ. Բ. լը. — Ամբողջ
թյուրիմացուիցունը Յոհանիկ անվան վերջաձայն կ-ի և Կայե-
լոյ տեղանվան նախաձայն կ-ի հանդիպման պատճառով է:

— 5. Յոհանիկ տես Յովհանիկ:

† **ՅՈՒՅՍ**, ար. <հյ. յոյս բառից, ինչպես ունինք հուն. 'Ελπίς
և ռուս. Надежда անունները (երկուսն էլ իգական), որոնք

նշանակում են «հույս»: Իգական է նաև հուն. 'Ελπίδα անունը.
Իսկ արական են հուն. 'Ελπίτωρ և հյ. Յուսիկ:

— 1. Յոյս, որդի Արամ հայկազն նահապետի, որ ըստ Չամ-
չեանի իշխել է Ն. Բ. 1827—1769 թ.: — Յովսեպոս առ թէ ի
Յուսայ, որդւոյ Արամայ հայկազնոյ շինեցաւ Դամասկոս Սամ.
անեց. 9 (առասպել):

— 2. Յոյս եպիսկոպոս Գողթան, ժամանակակից Ներսէս Բ
(«548—557 թ») կաթուղիկոսի, որի հետ, ինչպես և բազմաթիվ
կրոնավորների և իշխանների հետ ստորագրում է նեստորական-
ների դեմ գրված միաբանական ուխտին. — Գիրք թղ. ժէ:

— 3. Յոյս եպիսկոպոս Կամսարական տան, հաջորդ Մով-
սէսի. նստավ մի տարի 597—Յ.— Չամչ. Բ. 374 Այրարատ 56,
Տաշեան, Յուց. 656:

— 4. Յոյս, հիշատակված է իբր զրիչ մի Աւետարանի՝ ժԴ
դարից (Ձեռ. Վասպ. 255). բայց մեջ բերված հիշատակարաննե-
րը 1608 թվից են և ոչ մի տեղ հիշատակված չէ ոչ Յոյս զրչի
անունը և ոչ ժԴ դարի Այս բուրբը որտեղից է հնարել հրատա-
րակիչը:

— 5. Հուիս! ձևով հիշված է ոմն ԺԸ դարում (Ձեռ. Վե-
նետ. Բ. 980):

— 6. Յոյս փի. Յուսիկ (տես անդ):

ՅՈՍԱԲԵՇԱՅ, ար. հիշված է 1505 թ. (Կրպո. եպո.՝ Դոփ-
եանք 98—99), որ Յոսապշայ ձևով գիտե Սմբատեանց՝ Գեղար-
քունի 494: Մագուսն ինձ անհայտ (Նուսուֆշահ):

* **ՅՈՎԱՒ**, ար. <բրբ. ՂՈՂ՝ Yoāb անվան հուն. 'Ιωάβ առ-
ադարձությունից: Այս անունով ծանոթ է Դաւթի սպարապե-
տը, որին գլխատեց Սողոմոնը (Ն. Բ. 1014 թ): Մագում է ՂՈ
āb «հայր» բառից (տես վերը Յոյ):

— 1. Յովար Դուսեցի, կաթուղիկոս հայոց «790—791 թ».
հաջորդեց Ստեփաննոս Դուսեցուն և նստավ 6 ամիս. — Յն. Կթղ.
Իգ. Ասող. Բ. բ. Կիր. 42. Սամ. անեց. 90. Յն. Կթղ. հյր. 276.
Մի. անեց. դ. Միխ. աս. Իթ (= իը). — սեռ. Յովարայ՝ Յն. Կթղ.
Իգ. — (Մի. այրիվ. 21 փախցրել է՝ շփոթելով Յակոբ Ա-ի
հետ). — Սխալմամբ գրված Յակոբ՝ Օրբ. հա. — Յոյ՝ Վրդ. խ. —
սեռ. Յոբայ՝ Վրդն. խ. — Հուսանձե վերջավորությամբ՝ Յովարիսս՝
Քհնայ. 27: — Չամչ. Բ. 419—420, Ազգապ. 910:

— 2. Յովար, կաթուղիկոս Աղթամարի, հաջորդ Ներսէս

Գ-ի և նախորդ Ստեփաննոս Ե-ի (ՓԵ դար)։—Հաւաք. 61 (Կեդ-
ծիք)։

* ՅՈՎԱԹԱՄ, ար. < երբ. ԵԹԻ Yothām անվան հուն. Ἰωά-
θαμ տառադարձութունից։ Քերևս ծագում է երբ. ԵԹԹ imm
սկստարիւ, վերջացնելը արմատից (Gesenius 296 ա)։ Այս ան-
ունով հայտնի են Հին Կտակարանում Գեղէոն դատավորի որ-
դին և Յուդայի թագավորներից մին (Ն. Բ. 758)։ Գործածված
չէ մեր հին մատենագրութեան մեջ. կա միայն ուշ ժամանակ՝

— Յովաթամ ան գրիչ, որ հիշված է 1629 թ. (ՀԱ 1913,
էջ 694)։

* ՅՈՎԱԿԻՄ, ար. < երբ. ԵՐԻՄԻ Yehoyaqim անվան հուն.
Ἰωακίμ տառադարձութունից (լատ. Ֆր. գերմ. անգլ. Joachim,
ռուս. Иоаким, Яким, արաբ. ܝܚܝܝܩܝܡ Yahya)։ Բուն նշանակութունն
է «Ենձովա (Աստուած) յարեաւ», որի հոմանիշն է ԵՐԻՄՆ Elyā-
qīm > Երիակիմ, երկուսն էլ կազմված qvm «վեր կենալ, կանգ-
նելը արմատից (Gesenius 708)։ Այս անունով ծանօթ են Հրէից
թագավորներից երկուսը, որոնցից Յովակիմ Բ գերի տարվեց
Բաբելոն՝ Նաբուզոդոնոսորի ձեռքով և Յուդայի թագավորու-
թեան վերջ արվեց (Ն. Բ. 599)։ Ավելի հայտնի է Յովակիմ՝ այր
Աննայի և հայր Մարիամ Աստուածածնի։ Գործածական է այժմ
էլ Յովակիմ, Օվակիմ, Աւագիմ, Օվակէմ, Յովակ ձևերով։ Աւա-
գիմ ձևով հիշատակված է Եմ գտնում 1677 թ. (Ձեռ. Ն. Բայազ.
36 ր), որ անշուշտ բառախաղ չէ «աւագ եմ» իմաստով, քանի
որ մի ուրիշ ձևագրում էլ կա Աւակիմ և Աւագիմ ձևերով (անդ
39 ա), որոնց զուգընթաց են արդի ժողովրդական ձևերը. իբրև
ազգանուն էլ կա Յովակիմեան։

— 1. Յովակիմ եպիսկոպոս Գարդմանի, անդամ Աղուէնից
ժողովի (է դար)։—հրտր. Սամ. անեց. 286։

— 2. Յովակիմ եպիսկոպոս Սիւնեաց, սրա օրով եղավ հա-
կառակութուն Սիւնեաց ավանների նախապատմութեան մասին,
որ կարգավորեց Ներսէս իշխանը (Ը դարի կեսին)։—սեռ. Յովա-
կիմայ՝ Օրբ. ժա (Թվի թե պետք է ուզգի Յովաննէս)։

— 3. Յովակիմ եպիսկոպոս Սիւնեաց, հաջորդ Յովակէփի և
նախորդ Ստղովի. նստել է 17 տարի (Ը դար)։—Օրբ. լգ, հա։

— 4. Յովակիմ, հայր Ալի ոստիկանի, որ բերեց Աշրա Ա
Բագրատունուն իշխանաց իշխանի տիտղոսը «388 թ»։ Այս Ալին
կոչվում է արաբների մոտ Ալի-Իբն-Յահեա-ալ-Արմանի (տես
հա. Ա. էջ 78), արաբ. ܝܚܝܝܩܝܡ Yahya անունը թեև ուսմք համարու-
մ

են Յովաննէս, բայց ուրիշներ էլ դնում են Յովակիմ (այսպես
Արեւիկան բա. 1892, էջ 643), Յովաննէսը համարելով Yuhanna.
Ըստ այսմ բուրբովին սխալ է վարվում Չամչ. Բ. 676, որ Ալին
դնում է «որդի Վահէի»։

— 5. Յովակիմ, թողել է մի արձանագրութուն Արցախի
Գարդման զավառի Գեառչէն գյուղի այժմ ավերակ եկեղեցում
1285 թվից։—Բարխուտ. Արցախ 267։

— 6. Յովակիմ եպիսկոպոս Հալէպի. Կոստանդին Զ կաթու-
ղիկոսի կողմից կաֆայից մեկնելով «1438 թ», պատվիրակ գնաց
իր երեք ընկերներով՝ Ֆլորենտիայի կրոնական ժողովին «1439
թ»։—Չամչ. Գ. 475. Տաշեան, Յուց. 111, Գալսեան 87. Աղդապ.
2080. ՍիւրբԷկեան, La vie et la cult. 17։

— 7. Յովակիմ Ա. առաջին պատրիարք Գուխի. նախապես
Կուստինայի (Քէօթահիա), ապա Գրուսայի և վերջում Ֆիլիպպէի
առաջնորդն էր և բարեկամ Յաթի՝ Սուլթան Մէհէմէդէդի, որ
Գուխը գրավելուց հետո (1463 թ), պատրիարք տիտղոսով փո-
խազրեց նրան Գուխ և աժքոզլ իր հպատակ հայոց գլուխ կար-
գեց։ Կոնստանդի է «1461—1477 թ»։—Ամիրտ. օգ. բժշ. 8. Ազ-
գապ. 2165։

— 8. Յովակիմ արեղա, միաբան Պալաթորի վանքի 1495
թ. —Ձեռ. Սանաս. 24 ա։

— 9. Յովակիմ Բանաքեոցի, պատրիարք Երուսաղէմի. հա-
ջորդեց Գոդոս Վանեցուն «1775—1793 թ»։ տազնապալի կյանք
ունեցեալ լատին կրոնավորների ոտնձգութեանց և Երուսաղէմի
վանքի պարտքերի պատճառով։ Իրեն հաջորդեց Գեարոս Եւզո-
կիացին։—Ազգապ. 3177. (Հաւաք. 83—84 թվականը ճիշտ չի
գնում)։

— 10. Յովակիմ Թավուքեան, Գուխի Սամաթիա թաղից.
նոր ճահատակ. երիտասարդ ժամանակ մահմեդական էր գործել
(«1839 թ»), բայց ապա զղջալով՝ անճանաչ ապրում էր իբրև
քրիստոնյա։ Մատնվեց և ձերբակալվեց «1843 թ»։ Անգլիական
դեսպանը դիմեց Տանիկ կառավարութեան և հանուն կրոնական
ազատութեան՝ պահանջեց որ Յովակիմը ազատ արձակվի։ Տա-
ճիկները մերժեցին և գլխատմամբ նահատակեցին նրան։ Սվրո-
պական դեսպանները իրենց տերութեանց պահանջով՝ միահամուռ
դիմեցին տաճկական կառավարութեան և ստացան կրոնական
ազատութուն։ Յովակիմը եղավ վերջին նահատակը։—Գէրգէր-
եան 276, Ազգապ. 3794, Նոր վկ. 676—8, 735։

* ՅՈՎԱՆԱԿ, ար. հիշված է մի անգամ Ժէ՞ դարից (Տաշ-եան, Ցուց. 386):—Ցանկում համարվում է Յովհաննես անվան փառաքչականը (Յովհանակ), ինչպես պետք է ընդունել:

* ՅՈՎԱՆԳԻԻԼ, ար. <Յովհան+պրս. Ժ gul «վարդ» բա-րց: Գանում եմ մի անգամ հիշատակված ԺԸ դարի վերջում (Ուղուրլեան, Գատմ. գաղթ. Լիվոն. 150):

* ՅՈՎԱՍՍՓ, ար. <կարծում եմ ձևափոխված Յովսափատ-անունից, որ փոխառյալ է երբ. יְהוֹשָׁפָטֹ Yahošāfāt անվան հուն. Ἰωσαφάτ տառադարձությունից: Կազմված է երբ. יְהוֹשָׁפָטֹ «դա-տեի» արմատից և նշանակում է բուն «Տէր դատաւոր» (Gesenius. 292 ա և Բա. Մ. Գրոց, էջ 393): Այս անունով հայտնի է Յով-սափատ՝ Հրէից բարեպաշտ թագավորը (Ն. Բ. 914—869), բայց ժանապանդ Հնդկաց արքայորդին Յովսասփ, որի կյանքն էլ ու-նինք հայերեն թարգմանությունը. «Նկարագրութիւն հոգևոր վարուց Յովսասփու՝ որդւոյ թագաւորին Հնդկաց». հրտր. Մ. վրդ. Մովսէսեան, Վղրշատ. 1897: Յովսասփ անունը հիշատակ-ված է մեր մեջ ԺԳ—ԺԸ դարերում. այժմ գործածական չէ: Գրված է Յաւասփ՝ Չեռ. Վասպ. 682, Ովասփ՝ անդ 774, 860:

— 1. Յովսասփ, առաջնորդ Հայրափանքի. հիշված է 1211—3 թվերին. իր օրով նորոգվեց վանքի եկեղեցին. եղան նաև զանազան նվիրատվություններ.—Արձ. Սխական 40, 41, Սմբատեանց՝ Գեղարքունի 435, 436:

— 2. Յովսասփ փրկիտփայ (երաժիշտ), հոգևոր եղբայր Գրիգոր գրչի, որ Կարինում օրինակեց Աւետարանը 1230 թ.— Չեռ. Վենետ. Ա. 572:

— 3. Յովսասփ երեց, «որչի արժանաւոր քահանային Խորհինոյ», կանգնեցրել է մի խաչքար՝ Շողազայ վանքի գե-րեզմանատան մեջ, 1234 թ.—Սխական 52, Սմբատեանց՝ Գե-ղարքունի 51:

— 4. Յովսասփ միակեաց (ձգնավոր), գրեց ու փորագրեց Հասան-Ջալալ-Դոլայի մեծ արձանագրությունը Գանձասարում, որին և ստորագրում է 1240 թ.—Շահխաթ. Բ. 371—2, Արցախ 173:

— 5. Յովսասփ առաջնորդ Նոր-Գետիկ վանքի. հաջորդեց Մխիթարին 1233 թվից քիչ ուշ (Կիր. Ժե) և հիշված է 1273 թվին գրված մի հիշատակարանում (Յովսէփեան, Նիւթեր և ուս. Ա. 10):

— 6. Յովսասր, կանգնեցրել է մի խաչքար Գեողաղարայի մաս (Նոր-Բայազիտ), 1290 թ.—Սմբատեանց, Գեղարքունի 348:

— 7. Յովսասփ, եղբայր Գետրոս եպիսկոպոսի, որ Վարա-գայ վանքի առաջնորդն էր. հիշված է 1318 թ.—Ակինեան՝ Գրչիցի 53:

— 8. Յովսասփ գրիչ. Կաֆայում օրինակել է Յրա Մար-տինի Գատմութիւն ժամանակագրական, թրգմ. Ներսէս Գալին-ցի, 1421 թ.—Չեռ. Կարին. 189:

— 9. Յովսասփ, եղբայր առաջնորդի Կելառուաց վանքի, 1491 թ.—Այրարատ 267:

— 10. Յովսասփ գրիչ. օրինակել է Խմբագիր Մեկնութիւն Գործոց առաքելոց, 1492 թ.—Չեռ. Կարին. 160:

— 11. Յովսասփ Սերաստացի. սարկավազ, որդի Թաղէոս քահանայի, տաղասաց ԺՁ դարի. իր գործերը իր իսկ ձեռագրով տես Ֆ. Մուրատ, Յայտ. յովհ. էջ Ժզ—Իա: Իրն է նաև Վիեն-նայի Մխիթարեանց № 172 ձեռագիրը, որ ուշադրութեան չէ անված. տես և Տաշեան, Ցուց. 488 և 1124 ա, Կոստանեանց՝ Նոր ժող. Ա. 26, Մառ՝ Ամառն. ուղև. 56, Չեռ. Նոր-Բայազ. 49 ա (այս տաղարանում, որ գրված է 1647 թվին, էջ 94 ա—179 ա ամբողջ իր տաղերն են): Ըստ Յովսէփեան՝ Սողաքեանք 241 գրել և նկարագրողել է Բերլինի № 805 ձեռագիրը (Գատմ. Աղեքսանդրի): Այս բոլորից ավելի կարևոր է Կոկճայ Սերաս-տացի նահատակի վրա († 1536 թ) գրած տաղը (17 տուն), որի առաջին 7 տների ծայրանունն է Յովսասր. Նրատարակված է Նոր վկ. 373—5:—Տես նաև Գետրոսեան, Բերլինգրաֆիա, էջ 182—4:

— 12. Յովսասփ վրդ. Տաթևացի, ունիթոսական քարոզիչ. հիշված է իբր հեղինակ Մոլութեանց գրքի, որ այլուստ հայտնի է իբր լատիներենից թարգմանված:—Թվականն չանձայտ:—Չեռ. Բերլինի, 55 ա:

— 13. Յովսասփ Աղուերձեցի, առաջնորդ Սիւնեաց, հիշ-ված է ԺԸ դարում, Սխական 21 ա, 250 բ:

* ՅՈՎԷԼ, ար. <եբր. יוֹאֵל Yoël անվան հուն. Ἰωὴλ (լատ. Joel) տառադարձությունից: Այս անունով հայտնի է 12 փոքր մարգարեններից մին (Ն. Բ. շուրջ 800 թ): Ըստ հնների «Յովելը որ սիրելի Աստուծոյ թարգմանի» Արշար. 23:

— 1. Յովի պալատական սարկավազ Վալարան Գ թագա-վորի Աղվանից (Ջ դար). մասնակից եղավ Ս. Գրիգորիսի մա-սանց գյուտին—Կղկնտ. Ա. Իա.—սեռ. Յովիլայ՝ Կղկնտ. Ա. Իա (հրտր. Շահն):

— 2. Յովէլ երեց անապատական, որ Յոււմ էր Աղվանից Վաչագան Գ թագաւորի մոտ (Չ դար). մասնակից եղաւ Օ. Գրիգորիսի մասանց գյուտին. անդամ Աղուէնից ժողովի (տարբեր է նախորդից).—Գղկնտ. Ա. իա, իգ. Կանոն. 192:

— 3. Յովէլ աշակերտ Քողիկի. ճգնաւոր էր Վարագայ վանքում. միասին դասն Վարագայ խաչը՝ Նիսուս Շինոզ կաթողիկոսի օրով 660 թ: Հաջորդեց Քողիկին իբր առաջնորդ Վարագի, նստաւ 40 տարի և մեռաւ շուրջ 700 թ.—Յայսմ. փետր. 26.—գրծ. Յովկիստ՝ անդ:—Չամչ. Բ. 355, Հայասպ. 230 և 232:

— 4. Յովէլ եպիսկոպոս Մեծիրանքի (Արցախ). գործակից եղաւ Չղախի նշխարաց գյուտին. մեռել է 703 թ.—Գղկնտ. Բ. իթ.—լա. Գ. գ.—սեռ. Յովելայ՝ Գղկնտ. Գ. գ.—Յովելեայ՝ Գղկնտ. Բ. իթ.—բց. ի Յովելայ՝ Գղկնտ. Բ. ի:

— 5. Յովիկ քահանա, որին նիշում է Կոթիփորոյ Ընկուղազում վանքի Սարգիս եպիսկոպոսը. մեռել է 1427 թ.—Նստարբ. 85:

— 6. Ավիկ մահտեսի, Հաւատուս կամ Ընկուղակ գյուղից. Գեորգոս արեղային գրել ավեց մի Աւետարան 1562 թ.—Չեռ. Քաւր. 68 ա:

Յովիան տես Յովիաննու:

*** ՅՈՎՂԱՆՆԻԿ, ար. ծագումը տես Յովիաննու:**

— 1. Յովիաննիկ վաներեց Արտաւազայ Ապարանից վանքի՝ Արագածոտան դաւառում (Չ դարի վերջը).—Այրարատ 401 ա ծան:

— 2. Յովիաննիկ վաներեց էջմիածնի և Ս. Հռիփսիմէի վանքի. ժամանակակից Կոմիտաս կաթողիկոսի 615—628 թ: իբր որով կատարվեց վանքի նորոգութունը, որի վերահսկիչն էլ ինքն էր 618 թ: սեռ. Յովիաննիկոս՝ Սեբ. լի.—Յոհաննու՝ Եղն: Կր. 268.—որ և Յովիան Ասող. Բ. գ:

— 3. Յովիաննիկ վաներեց Արծափի. ժամանակակից Արարած կաթողիկոսի (607—615 թ:). անդամ Դուրինի ժողովի 607 թ:—Այրարատ 509 բ:

*** ՅՈՎՂԱՆՆՍԻԿ, ար. ծագումը տես Յովիաննու:**

— Յովիաննիսիկ վարդապետ. ծնվել է 1560 թ. գրել է «Հաստատ ժամանակագրութիւն» 1572—1600 թվերի:—ՅՆսկ. 185, 200.—սեռ. Յոհաննիսի! ՅՆսկ. 186:

*** ՅՈՎՂԱՆՆԱ, իգ. < Յովիաննու անվան իգական ձևն է. տես անդ:**

— Յովիաննա, զուտոր Փիլիպոսի՝ եվրոպացի իշխանին Տարենաէի. ամուսնացաւ Օշին թագաւորի հետ և եղաւ թագուհի Հայոց: Ամուսնու ժանից հետո երկրորդ անգամ ամուսնացաւ Օշին իշխանի հետ, որ էր պայլ Լեոն Ե թագաւորի:—Ալիշան, Հայ-Վենետ. 107, 112, Սիսուան 73:

*** ՅՈՎՂԱՆՆԷՍ, ար. < հուն. Ἰωάννης անունից. (կարող է նաև լինել տար. Ἰωάννης Yohannes ձևից. բայց ավելի հավանական է հունարենը՝ ըստ Հիբըշ. 291, 335, քանի որ սեռ. Յովիաննու ձևն էլ անվան է հուն. Ἰωάννου սեռականից): Այս անվան օտար հոմանիշներն են լա. Joannes, Johannes, գերմ. Johann, Ֆրանս. Jean, Jeannot, իտալ. Giovanni, անգլ. John, Johnny, Jack, ռուս. Иоанн, Иван, փղջը. Ваня, արաբ. Yuhanna, վրաց. Իվանէ. թուրք. Իվան ևն: Ստուգարանում է ըստ հնկերի «Նազադուութիւն». հմմտ. Յովհաննէս, որ ասի Տեառն հնազանդութիւն (Յայսմ. յունիս 30), Յովհաննէս Նազադուութիւն լսի (Տաթև. ամ. 696), իսկ ըստ Գիրք առաք. 207 բ «Յճաննու», որ թարգմանի շնորհ: Ճիշտ իմաստն է «Տիրոջ շնորհը կամ գթութիւնը, Աստուածաշնորհ» և ձևացած է երբ. ܝܘܢܝܢܐ Xan-na շնորհ, գթութիւն» անունից (Gesenius 244—5). հմմտ. ܝܘܢܝܢܐ Yəhoxanān > Յոհաննու Եզր. Ժ. 6, որ և ܝܘܢܝܢܐ Yoxānān. բառը ստացել է հունական -ης արական վերջավորությանը, ինչպես որ իգականի համար էլ ունինք լա. Joanna > Ֆրանս. Jeanne = Յովիաննա: Հայտնի են այս անունով Յովիաննու Մկրտտիչը և Յովիաննու առաքյալը, որ գրել է մի Աւետարան, երեք կաթողիկէ թղթերը և Յայտնութեան գիրքը: Ինչպես ռուսաց մեջ Иван, նույնպես և մեր մեջ Յովիաննու չափազանց շատ գործածված անուն է: Իբրև օրինակ անձնանվան հիշված է Քր. քեր. 44, Խոր. քեր. 179, Լմբ. մատ. 48—52, Տաթև. հարց. 107 և ոսկիփ. 99: Ավանդված է բազմաթիվ ձևերով. այսպես՝ Յովհաննէս, Յովհաննէս, Յովաննէս, Յովաննէս, Յոհաննէս, Յոհաննէս, Յովան, Յոհան, Յոհան, Ոհան (մի քանի անգամ Ովհաննէս՝ Եփր. փետ. 375): Անսովոր ձևերից հիշենք Յեհաննէս 1512 թ. (Չեռ. Վասպ. 83), Յաւաննէս 1041 թ. (Պարակեանք 223), Յեխաննէս 1501 թ. (Չեռ. Վասպ. 583), 1610 թ. (Չեռ. Դաղեան, Ա. 9 ա), Եխաննա (Չեռ. Քաւր. 71 ա), Խովաննէս 1601 թ. (Չեռ. Վասպ. 798), Ճէվաննէս Արձ. 1018 թ. (հնց Յովհաննէս-Սմբատ**

Թագավորի համար՝ Շիրակ 134), Ովանէս՝ Արձ. 1155 թ. (Արցախ 273), Էնանէս Արձ. 1253 թ. (Շիրակ 26), Ենանէս (Ձեռ. Վասպ. 394 անթվական), Յովանէ (անդ 176՝ 1331 թվից ուշ)՝ Յուսիանէս 1708 թ. (անդ 563), սեռ. Յիվանիսի՝ Արձ. 1036 թ. (Շիրակ 134), Ախանէս 1841 թ. (Ձեռ. Վասպ. 758), Յովո 1601 թ. (անդ 798), Աւանէս 1219 թ. (նույն իսկ Յովանանէս կաթողիկոսի անունը՝ Սմբատեանց, Գեղարք. 513), 1514 թ. (անդ 630), 1551 թ. (անդ 506), 1555 թ. (անդ 494), 1568 թ. (Ձեռ. Վասպ. 668), Ավան և Ավանէս 1702 թ. (Ձեռ. Թար. 109 ք), Աւանիս 1662 թ. (Ձեռ. Վինետ. Ա. 653), Վանէս 1562 թ. (Բակուրան, Կիպրոս կղ. 94), Հանէս՝ հնագույնը 1151 թ. ապա 1335 և 1487 թ. (որոնք տես առանձին), 1607 թ. (Ձեռ. Իադեան, Բ. 32 ա), 1608 թ. (Ձեռ. Վինետ. Ա. 695), Հանո 1683 թ. (Ձեռ. Թար. 98 ք), Խանէս (Քիջն անհայտ. Ձեռ. Վասպ. 775), 1656 թ. (Տաշեան, Յուլ. 1039), Ջարմանալի է որ ԺԻ դարում Յովանանէս և Յոհան տարրեր անձեր են համարվել. հմմտ. «Ընդ նմին և գրեորին իմ զՅովանանէս և զՅակոբն և զՅոհանն իւրեանց դաւախօրն» (Ձեռ. Թար. 28 ա)։ Եղեգիտում 1495 թ. երկու եղբայրներ կոչվում են Յոհանէս և Յովանէս. այսպես՝ «և եղբարցն Յոհանիսին և Յովանիսին և որոցն Սահակ քահանային...» (Ձեռ. Վինետ. Ա. 586)։ Սպահանում, 1671 թ. ունինք ոմե Յովանանէս, սրա որդին Յովան և սրա էլ որդին Յովանէս (Ձեռ. Թեմ. էջ 2 ք=ՀԱ 1935, 310)։ Նաև 1656 թ. ունինք ոմե Խանէս, որի որդին էլ կոչվում է Յովանանէս սարկավազ (Տաշեան, Յուլ. 1039)։ Կա նաև 1708 թ. Յովանեսի որդի Յուսիանէս (Ձեռ. Վասպ. 563)։ Այժմ գործածվող ձևերն են Յովանանէս, Յովանանէս, Օհանանէս, Օհան, Ուհան, Օննիկ, Օնիկ, Օնո, Հանէս, Վանէս, Վանի, Օվի, Օվիկ, Հովիկ, Ղրբ. Ավան, Ավանէս, օտարաձև՝ Իվանէթ Իվան, Հաննա, Յուսիան, Ճիվան (իմն Ջիվան < իտալ. Giovanni)։ Լեհահայոց մեջ եղել է Եուխնո (ԺԶ դար. տես Տաշեան, Յուլ. 908)։ Հին փաղաքական ձևերն են Յոհաննիկ, Յովանիկ, Յովանակ, Յոհանիսիկ, որոնք տես առանձին։ Կա նաև Յովիկ (ԺԶ դար)։ Նոր ձև է Յովհաննջան կամ Օհանջան, որի հնագույնն է 1605 թ. (Առաք. պտմ. 29)։ Սրանցից կազմված աղբյուրներն են Յովհաննէսեան կամ Յովհաննիսեան (չափազանց շատ տարածված), Օհանեան, Օհանջանեան, Աւանեան, Հանէսեան, Հանէսողուեան։

— 1. Յովհաննէս նկարիչ, որին Արզար Թագավորը ուղար-

կեց Երուսաղէմ՝ Յիսուսի մոտ՝ նրա պատկերը նկարելու համար.— Միթ. առ. է. Յայսմ. դեկտ. 31։ (Ըստ Աւգեր. Լիակ. վրք. սրբ. Ժ. 148 նույն ինքն է Անանէ սուրհանդակը, «գոր ասորիք Հաննէ կոչէին»)։

— 2. Յովհաննէս առաջնորդ Գողթան, հաջորդեց Ստեփաննոսին (Օրբ. Ե). Ժամանակն անհայտ. ըստ Աղգաւ. 60 Լուսաւորչից առաջ է։

— 3. Յովհաննէս որդի քրմի. Լուսաւորիչը սովորեցրեց նրան և եպիսկոպոս կարգեց (Դ դար).—Ագաթ. § 845.—Արար. Ագաթ. 72 դնում է նրան եպիսկոպոս Կուանիտացոց (?)։

— 4. Յոհան ճգնավոր, ճգնում էր Սյւմէոնի հետ. Լուսաւորիչը այցելեց նրանց և բաժանված միջոցին ասաց. «Եթէ հոգովս չդառնամ ձեզ, մարմինս կդառնայ»։ Ըստ այսմ իր մասունքները թաղվեցին նույն տեղում, որ կոչվում է Ջորեհանգիսաւ։—Յայսմ. նոյ. 18։

— 5. Յովհաննէս, մկրտական անուն Տրդատ Թագավորի († 330 թ.)։—Վրդ. ի. Թղթ. դաշ. 12. Յայսմ. նոյ. 29. Ագաթ. էջ 396։

— 6. Յոհան եպիսկոպոս, որդի Փառէն կաթողիկոսի, որ նստել է «348—352 թ»։ կրոնական կոչումին անարժան՝ խեղկատակ մարդ էր. իր խեղկատակ գործերի մասին տես Բուզ. 2. Ը—Ժ.—սեռ. Յոհաննու՝ Բուզ. 2. Ը—Ժ։

— 7. Յովհաննէս որդի Դրիգորի, եղբայր Ոմբատի, Կոկիսոնցի. նահատակակից Ստեփաննոս Ուլնեցու «362 թ»։—Աւգեր. Լիակ. վրք. սրբ. Ե. 83։

— 8. Յովհաննէս Գրեցի, Յուլիա անուն այրի. մի կնոջ որդին էր. 15 տարեկան գնաց անապատ և մի խոր գլուխ մեջ 15 տարի ճգնելով մեռավ (Դ դար)։ Մեր Յայսմաւորքը համարում է նրան ասորի, իսկ Բոլլանդեանները և արդի քննիչներից ոմանք համարում են հայ՝ Փոքր-Հայոց Կատառնիա գավառի Կիւրիստրոն քաղաքից։—Աւգեր. Լիակ. վրք. սրբ. Թ. 268—273։

— 9. Յովհան Ա. կաթողիկոս Աղուանից և եպիսկոպոս Հոնաց. հաջորդեց Դաւիթ Ա կաթողիկոսին (Դ դար)։—Կղկնտ. Գ. իդ. Մխ. այրիվ. 24.—Յովհաննէս՝ Գնձ. Ը.—Հայասպ. 384։

— 10. Յոհան Եկեղեցացի, աշակերտ Ս. Մեսրոպի և գործակից Առակաց գրքի թարգմանութեան մեջ։ Ուղարկվեց Կեսարիա և ապա Բիւզանդիոն՝ հունարեն սովորելու «424 թ»։ Գեղեղմանը ցույց են տալիս Մշու Առաքելոց կամ Հագարու վան-

- րում (Հնոց և Նորոց 13)։—Կոր. 10. Փարպ. Ժ. Խոր. Գ. Ժգ.—Յովհանն' Կիր. 16, Փ. կոր. 11.—Չարք. Հին դար. 292։—Նոնյան է' — 11. Յովհանն, աշակերտ Ս. Մեսրոպի, գնաց Կեսարիա և Բիւզանդիոն՝ իր ընկեր Արձանի հետ, հունարեն սովորելու (Ն դար)։—Խոր. Գ. 4.—սրանցից մեկն է՝
- 12. Յովհաննէս, մին յերէց Թարգմանչաց.—Առաք. լծ. սանձ. 170. Վրդ. իե.—Յոնանու ZAPH 1. 206։—Սն է արզրոջ՝
- 13. Յովհաննէս կրասիր Թարգմանիչ, որ հիշում է Չարք. Հին դար. 295. առանց որևէ տեղեկության։
- 14. Յովհանն Խոստովանոց, Սահակի և Մեսրոպի մահից (439 թ.) հետո ընտրվեց հայրապետարանի տեղակալ և վերահացու՝ իբր ընկեր Յովսէփ Վայոցձորեցու։—Կոր. 28, Փ. կոր. 34։ (Անտոյզ անձ. ոմանք համարում են Լիկեղեցացին, այլք Մանգուհունին, ուրիշներ էլ անկախ անձ։ Իմ ՎՄ. Մեսրոպի ազբւրններ աշխատության մեջ, էջ 16, համարել եմ նույն ընդ Լիկեղեցացին)։
- 15. Յոհան Երեց, անդամ Շահապիվանի ժողովի (444 թ)։—Հայագ. 189։
- 16. Յովհաննէս եպիսկոպոս Սիրասախոյ. մասնակցեց Բաղկեղոսի ժողովին 451 թ.—Հաղունի, Կարևոր խնդ. 352։
- 17. Յովհաննէս եպիսկոպոս Նիկողոսի (Ա Հայոց). անդամ Բաղկեղոսի ժողովի 451 թ.—Հաղունի, Կարևոր խնդ. 352։
- 18. Յոհան Ռոփսենից, Յաղկերտ Բ-ի բանտարկած նախարարներից մին 452 թ.—Փարպ. խէ.—Նույնը Եղիշ. 150 ունի ասորական ձևով՝ Յուխանու Ռափսոսենան։
- 19. Յովհաննէս եպիսկոպոս Մեծ-Հայոց և՛
- 20. Յովհաննէս եպիսկոպոս Փոքր-Հայոց, գրեցին Լևոն կայսեր (457—474 թ) և ընդունեցին Բաղկեղոսական զավանանքը։—Տաշեան, Յուց. 108։
- 21. Յովհաննէս վանահայր Գլակայ վանքի, հաջորդեց Եփրեմին (Ն դար)։—Մամիկ. ա։
- 22. Յովհանն առաջնորդ Յովհաննավանքի, կարգվեց Ղազար Փարպեցու ձեռքով, երբ սա գրում էր իր Հայոց պատմութիւնը. նրա անունով ստացել է վանքն իր անունը (Ն դար)։—Չքր. սարկ. Գ. 7. Այրարարս 165.—Յոհան՝ Չքր. սարկ. Գ. 29։
- 23. Յոհան , եղբորորդի Գիւտ կաթուղիկոսի (461—478 թ)։ Փարպեցու հակառակորդներից մեկն էր.—սեռ. Յոհաննու, Յովհաննու՝ Փարպ. 197, 198 (ձեռ. Յովհաննայ)։
- 24. Յովհանն Ա Մանդակունի, կաթուղիկոս հայոց 478—

490 թ. հաջորդեց Գիւտ կաթուղիկոսին. Արշամունեաց զավտի-Մաննուս պապից էր. ժամանակակից Վահան Մամիկոսեանի, որի ապստամբական կռիվներին էլ մասնակից եղաւ։ Վերավորվեց Խոսրովակերտի պատերազմում։ Կաթուղիկոսական աթոռը Վաղարշապատից փոխադրեց Դուբն 485 թ)։ Ինքն է հիմնել Տեկորի տաճարը (տես Կ. Ղաֆադարեան, Աւանի երկրագ. ծծկ. արձ. Երևան 1945, էջ 10)։ Նույնն է նաստատուս նաև անթվական մի արձանագրություն, հրտր. Շողակաթ 171, Շիրակ 1։2։ Իր գործերն են Ճառք (տպ. Վենետ. 1860), Կանոնք, Աղօթք. Ճաշու քարոզք, Շարականներ, բայց հատկապես Ժամագիրքը և Թիսարանի կազմությունը։ Իր անունով են դարձյալ Գաւառութիւն և գիւտ լոխման Աստուածածինն, որ ձևափոխված է Խորենացու համանուն աշխատությունից (Չեռ. Վենետ. Բ. 429) և Կոչուքն ապաշխարութեան (Սարգիսեան, Բննագ. Մանդ. էջ 174)։—Յոհան՝ Փարպ. 4թ, հա, հը, դէ. Դաւ. անյ. 99. Եզն. Կր. 268. Շիր. 13 (նմտ. նաև Սարգիսեան, Բննագ. Մանդ. էջ 28—29 Շիրակացին Մանդակունու մասին). 35. կթդ. հյր. 274. Սամ. անկդ. 71. Վրդ. իր. լ. Օրբ. հկճ. Ժ. Ժր. Տաթև. հարց. 6։7, 659. Սիմ. ապար. 55, 72. Մխ. այրիվ. 20. ZAPH 1, 207.—Յովհանն՝ Խոսր. պտրգ. 7, 39. Յն. կթդ. Ժգ. Ասող. Բ. ք. Շար. (սկիզբը հիշված հեղինակների շարքում). Մխ. անեց. դ. Մ. մաշտ. 336 ա (?). Բննագ. 270. Կիր. 20. Օրբ. Ժե, կր, հա. Միխ. աս. իթ (=իը). Վրդ. իը. Վրաց աղբ. Ա. 78.—Յովհաննէս՝ Կիր. 16.—սեռ. Յովհաննու, Յոհաննու, Յոհանու՝ Մանդ. 13, 207. Փարպ. 4թ, հ, հը, դէ, դթ. Գիրք թղ. ծթ. Կնիք հաւ. 52, 130. Կանոն. 83, 87, 89, 91, 141. Մայրագ. 114, 118, 123, 127, 130. Խոսր. 196. Յն. կթդ. Ժգ. Մանդ. սիր. 3, 11, 17, 27. Օրհն. 247. Գիւտ նշ. թաղ. 96. Ժմ. 511. Մ. մաշտ. 155 ա. Կիր. 21. Նկատք. 93. Վրդ. խդ. Գտճ. բրձբ. 30, 31. Չուդ. 46.—Յոհանայ՝ Փարպ. կը. Յն. իմաստ. 28.—Յոհաննիսի՝ Միմ. ապար. 58.—հիշված պարզապես Մանդակունայն՝ Մխ. այրիվ. 34.—բցո. ի Յովհաննէկ՝ Մամիկ. ա.—Չածշ. Բ. 159—218, Ազգապ. 461—482.—Ինքն է նաև Վոլհաննէս եպիսկոպոսապետ Հայոց, որ ունի «Ապացոյց յերկուց բնութեանց ասել» Գիրք թղ. է, ըստ որում Կնիք հաւ. օրինակում է այս թղթից Մանդակունու անունով (տես Կնիք հաւ. յոջ. 57). սխալ է Ակիսեան, Տիմ. կուզ, էջ 3, որ համարում է նույնը օտար, թարգմանված Չ դարու առաջին քառորդին։—Տես նաև Տաշեան, Յուց. 1127, Անդրական։

Հայ. եկեղ. պատկերյոց. 282—3, 306—9, 2արբ. Հին դղբ. 327—333, 384, Քրգմ. 550, 759, Ձեռ. Մանաս. շար. (ՀԱ 1931, 582) հիշում է «Պատմութիւն Յոնանու Մանդակունեցոյ», որի ինչ լինելը հայանի չէ:—Յովհան Մանդակունու մասին ընդարձակ մենագրություն ունի Հ. Բ. Սարգիսեան, «Քննադատութիւն Յովհան Մանդակունու և իւր երկասիրութեանց վրայ», Վենետիկ 1895, էջք 260, ուր մանրամասն քննությամբ ցույց է տալիս թե նրա ճառերը հարազատ են իրեն՝ Մանդակունուն, և չեն պատկանում Եփրեմի և Ոսկերերանի, թեև ձեռագիրներում տեղ տեղ այնպես են նշանակված: Միևնույն ժամանակ ի վեր է հանում հեղինակի արժանիքները իբրև պերճախոս բանաստեղծի՝ հավասար Ոսկերերանի:—Յովհան Մանդակունու մասին ընդարձակ հոդված ունի նաև Կարապետ եղս. (Շոդակաթ Ա. էջ 84—136), որ հաստատում է թե Մանդակունու անունով ծանոթ և Վենետիկ հրատարակված ճառերը պատկանում են Յովհան Մայրավանեցուն և կազմում են նրա «Խրատ վարուց» գիրքը:

— 25. Յովհաննէս Իսթմէոս (Jean Isthmeos), հայ վարպետ ձուլիչ, բայց նշանավոր շարլատան, որ երևան եկավ Անտիքում, 499 թվին, Անաստաս Ա կայսեր ժամանակ. ծածկաբար ոսկերիչների մոտ էր տանում արձանների ոտքեր ու ձեռքեր, անասունների ոսկէ պատկերներ, ասելով թե զրանք գտել է ստորասունների մի թաքստոցում: Կեղծարարը այսպեսով շատ մարդ խաբեց և մեծ գումար շահեց, որով գնաց Բիզանդիոն և այնտեղ էլ շատերին խաբեց, Կայսրը նրան իր մոտ կանչեց: Յովհաննէսը ընծայեց նրան մարդարտազարդ ոսկեձուլլ մի սանձ. բայց կայսրը չխաբվեց և նրան փակել տվեց Պետրայում.—Macler REA 9, 260.

— 26. Յոհան Իշխան Մոկացի, ուրացյալների հետ հարձակվեց Առևտտ ավանի մեջ Վահան Մամրիկոնեանի կողմնակիցների վրա, բայց ներսեհ Երուսնդունու ձեռքով սպանվեց (Ե դար):—Փարսլ. հ.—սնո. Յոհանայ՝ անդ:

— 27. Յոհան սեպուհ Անձաւաղի. մասնակցեց Վահան Մամրիկոնեանի ապստամբական կռիւներին (Ե դար):—Փարսլ. հ. (ձեռ. Յոհանայ).—սնո. Յոհանայ՝ Փարսլ. հ.

— 28. Յոհան կախկոպոս Մոկաց (Ե դար):—Արծր. Ա. ժա:

— 29. Յովհաննէս վաներեց Շաղատայ. տեսլիքով գտավ սրբերի մասունքներ (Ե դար):—Սրբ. ժա:

— 30. Յովհան կախկոպոս արքունեաց բղևշխին Գուգա-

բաց. նստում էր Յուրտաւ. Վազգէնը իր եզրո՛ր՝ Ձոջիկի հետ ուղարկեց սրան Շուշանիկի մոտ՝ համոզելու համար նրան (Ե դար):—Ալիշան, Յուշիկք Ա. 391, 400: (Վկ. շուշ. 22 չէ հիշված այս կախկոպոսի անունը, իսկ էլ 44 հիշված Յովհան կախկոպոսը Վրաց կաթողիկոսի ընկերն է):

— 31. Յովհան կախկոպոս Կամարական տան, հաջորդեց Կնդակին, որ գահակալել էր 472—518 թ. և կամ 444—490 թ. իսկ ինքն էլ նստով 490—501 թ.:—Չամչ. Բ. 375, Տաշեան՝ Յուց. 656, Այրարատ 56: Նա է որ հիշված է Յովհան Մանդակունի կաթողիկոսի հետ Յոհան Արշարունեաց ձեռով Տեկորի շինության արձանագրության մեջ (Շիրակ 132, Շոդակաթ 171):

— 32. Յոհան Ա. կախկոպոս, վեցերորդ առաջնորդ Յուրտաւի, հաջորդեց Յակոբին՝ շուրջ 530 թ.:—Կիրք թղ. ծա (չունի Ուխտ. Բ. խը):

— 33. Յովհան Արշակունի, իր Արտաւան որդու հետ հարձակում գործեց Բարձր Հայոց կուսակալ Ակակիոսի վրա և սպանեց նրան: Այնուհետև փախավ Պարսկահայաստան (556 թ.): Յուստինիանոս կայսրը ուղարկեց նրանց վրա Միդղա զորավորին, որին նույնպես հաղթեցին և սպանեցին: Լսելով իր մտերիմ բարեկամ Բուզ Իշխանի հրավերին, Յովհանը գնաց նրա մոտ Ինջուլթի և դավաճանությամբ սպանվեց 537 թ.:—Չամչ. Բ. էջ 261—3:

— 34. Յովհան Թովմայեան, կոչված ԲոՅճիշ (ըստ Չամչ. Բոջ կամ գուշազ), քաջ և ուժեղ մարդ, զորավար հունական հեծելազորքի, Ագերացոց պատերազմում հաղթեց Պարսից Խոսեան զորավարին, ընկճեց Ափխազների ապստամբությունը, գրավեց Պարսից ձեռքից Լաղիստանի Պետրա քաղաքը, ուր մեծամեծ քաջություններ գործեց. բայց հաղթական խուճապի ժամանակ ինքն էլ սպանվեց 542 թ.:—Չամչ. Բ. 247—9, Justi 124 ա:

— 35. Յովհան Ա տէր Միւնեաց, հաջորդեց Բարկէնին Բ 530 թ. և գահակալեց 18 տարի, իրեն հաջորդեց Լազարու 548 թ.:—Օրբ. ժգ. Միսական 17:

— 36. Յոհան Իշխան Յոհանեան, անդամ Դուրիի երկրորդ ժողովի «554 թ». —Ազգապ. 549: (Կիրք թղ. ժէ գրված է «Վարազ՝ Յոհան ի Յոհանեան», որ ես կարդում էի «Վարազ-Յոհան ի Յոհանեան», իսկ Ազգապ. 549 իրարից բաժանելով կարդում է «Վարազ, Յոհան Յոհանեան»):

— 37. Յոհան կախկոպոս Ապահունեաց, ժամանակակից

Ներսէս Բ կաթողիկոսի (1548—557), անդամ Դուինի Բ ժողովի 1554 թ.։ Գիրք թղ. ձէ. (Ըստ Ազգապ. 557 Յովհաննէս Բ Գաբրիէան կաթողիկոսն է)։

— 38. Յովհաննէս Նախարար, իշխան Փռք-Հայոց. Յուստինոս կայսեր հրամանով, Մարկիանոսի և Վարդան Բ Մամիկոնեանի հետ արշավեց Պարսից վրա, 572 թ. — Զամչ. Բ. 287։

— 39. Յովհաննէս Բ Գաբրիէան, կաթողիկոս Հայոց 1557—574 թ., հաջորդեց Ներսէս Բ Աշտարակեցուն. Գաբրիէանից Սիւն-ձեղուն գյուղից էր. գումարեց Դուինի երրորդ ժողովը 1565 թ., ժաքաձելու համար նեստորականութեան և քաղկեդոնականութեան դեմ։ Գրեց Ազունից Արաս կաթողիկոսին և Սիւնեաց Վրթանէս եպիսկոպոսին՝ հետու մնալ նրանցից։ Վարդան Բ-ի պատամբութեան ժամանակ, երբ Պարսիկները ավերեցին երկիրը, Յովհաննէս Բ-ը իշխանների և եպիսկոպոսների հետ Բիւզանդիոն գնաց 1572 թ. և երկու տարի Պալատի անյատեղ, սեռավ տաբարութեան մեջ։ Իր գրական գործերից են մի Գարոզի ի յայտնութիւն Գրիստոսի, նաև Քարգմանել է տվել Էակաց վրձը (Ազգապ. 562—3)։ Գիրք թղ. ձր. ձթ. ձէ. ՍՏ. Կթղ. ժղ. Եղն. Եր. 268. Գննպ. 271. Ասող. Բ. Բ. 85. Կթղ. Նյր. 274. Միս. անեց. Գ. Միս. այրիվ. 20. Սամ. անեց. 74. Կիր. 23, 25. Վրդ. լ. Միս. աս. իթ (= իր). Օրբ. իբ, հա.— Հաննե կապիլիմեցի՝ Վրաց աղբ. Ա. 78.— սեռ. Յովհաննէս՝ Գիրք թղ. ի, իը. Կնիք հաւ. 136.— Յովհաննէսի՝ Կղկնս. Բ. է. Կիր. 24. Յղ. մովս. և դաւթի 87. Օրբ. իղ.— բց. ի Յովհաննէս՝ Կղկնս. Ա. իա.— ի Յովհաննէսի՝ Գիրք թղ. ձր. ձթ. Կղկնս. Բ. է. Օրբ. իբ.— Նրա մասին է խոսում ասորի պատմիչ Յովհաննէս Սփեայցին, Եկեղ. պատմ. Գ, որի Քարգմանութեանը տես Ակինեան՝ Եղիշէ վրդ. Ա. 173—196։— Ակինեան, Կրտսոն Կթ. էջ 111 և 115 հիմնվելով Կայսերաց գրոց և De rebus Armeniae գրքում արված տեղեկութեանց վրա, հաստատում է, որ 573/4 թվին Պալատի տեղի է ունեցել Հայոց և Հռոմոց մի ժողով, ուր ներկա են եղել 130 ժողովական։ Նրանց մեջ էր և Յովհաննէս Բ տաբարի կաթողիկոսը։ Ժողովը ընդունել է Քաղկեդոնի դավանանքը, որին ստիպել է համաձայնվել նաև տաբարի կաթողիկոսը։ Բայց այդ վճիռը չեն ընդունել Դուինեցիք։— Հայապ. 191—2 Նման է արդյոք Յոհան կաթողիկոս, որին հիշում է Անտոսս վրդ. (Հայապ. 229)։— Զամչ. Բ. 239—256, Ազգապ. 557—566։

— 40. Յովհաննէս Բ. եպիսկոպոս, 11-րդ առաջնորդ Յուր-

աուի. հաջորդեց Ստեփաննոս Բ. ին՝ շուրջ 580 թ. — Ուխտ. Բ. իը (գրված է Յոհաննէ՝ Գիրք թղ. ձա)։

— 41. Յովհաննէս Շիրակունի, հայր Անանիա Շիրակունու (Զ դար). — սեռ. Յովհաննիսի Շիրակայնոյ ձեով տես Շիրակացու Մատեն. հրատ. Աջ. Աբրահամեան, էջ 299.— սեռ. Յովհաննիսի՝ Շիր. 26։

— 42. Յովհաննէս պատրիկ, մին այն զորավարներից, որ Մօրիկ կայսրը (582—602) ուղարկեց Պարսկաստան՝ Վահրամ Մեհրեանդակի պատամբութեանը ընկճելու համար։— Արծր. Բ. Գ. Սիմ. ապար. 82։

— 43. Յովհաննէս վանահայր Գլակի վանքի, հաջորդ Ներսէսի (Զ դար).— Մամիկ. ա։

— 44. Յովհաննէս վանական վարդապետ, գուշակեց Ամիթի առումը Պարսիկներից (Զ դար). — հնյ է. — Միս. աս. ժղ։

— 45. Յովհաննէս վանահայր ի Կապանէ. եղավ եկեղեցւան Սիւնեաց Գիւտայ վանքի, ուր փակված թնաց 25 տարի, եկեղեցուց զուրս չեկավ և ոչ ոքի հետ չխոսեց. գրել է ինչ որ հրաշքի պատմութեան, որ ավանդում է Օրբելեան պատմիչը (Զ դար). — Օրբ. ի։

— 46. Յովհաննէս սարկավազ, կանգնեցրել է մի խաչքար Մշոյ Ս. Կարապետի վանքում՝ 601 թ. — Տրվլլէ, Ուղկ. ի Փ. Ասիա, Վրեհնա 1892, էջ 54։

— 47. Յովհաննէս, մին այն 7 խոտանարակներից, որոնք նահատակվեցին Պարսիկներից (1604 թ.), Գայլ վանանի գեմ արշավանքի ժամանակ. — Մամիկ. Բ. Յայսմ. սիպտ. 30։

— 48. Յովհաննէս եպիսկոպոս Ամատունեաց, անդամ Դուինի ժողովի 1607 թ. — Ուխտ. Բ. լ. Գիրք թղ. իղ, լը.— սեռ. Յովհաննէսի, Յովհաննիսի՝ Ուխտ. Բ. լէ. Գիրք թղ. իղ, ի.— բց. ի Յովհաննիսի, ի Յովհաննիսի՝ Գիրք թղ. լթ. Ուխտ. Բ. լը։

— 49. Յովհաննէս եպիսկոպոս Կայելոյ տես Յոհաննի (X 4) Ելոյ։

— 50. Յովհաննէս եպիսկոպոս Արծրունեաց, անդամ Դուինի ժողովի 1607 թ. — Գիրք թղ. լը.— տես նաև Յոհաննի (X 4) եպիսկոպոս Ելոյ նկատողութեանը։

— Յովհաննէս տես Յովհաննի X 2։

— 51. Յովհաննէս Սիւնական, կաթողիկոս Յունահայոց 1590—611 թ.։ Մօրիկ կայսրը մի քանի անգամ ժողով գումարելով պահանջեց հայերից ընդունել քաղկեդոնական դավանանքը։

բայց տեսնելով որ Մովսէս կաթողիկոսը իրայիններէ հետ հասկառակ է գրան, որոշեց բաժանել Հայոց կաթողիկոսութեանը և Յունահայաստանի կաթողիկոս նշանակեց Յոհաննիս, որ ընդունել էր Բողոքեցոնի դավանանքը: Ընդ կաթողիկոսարանի հաստատութեան նպատակն էր լինելու մի կողմից թուրքացի և սահմանափակել Դուինում նստող կաթողիկոսների իշխանութիւնն ու ազդեցութիւնն, իսկ միւս կողմից անմիջական հաղորդակցութիւն կապել Սիւնեաց և Աղուանից երկիրների եպիսկոպոսների հետ՝ այս անուանի մասերն էլ Հայոց եկեղեցուց խլելու համար» (Սեղբղկեան, Հայ. եկեղ. պատկերաբ. էջ 178): Յովհաննը Կողովոյի Բագարան գյուղից էր, նստավ Աւան գյուղում, Աղատ գետի ափին, Դուինի մոտ: Այստեղ շինեց էջմիածնի ոճով մի եկեղեցի, որի մասին տես Թորամանեան, Հայ. ճրարագ. 288: Այժմ գտնվել է Յոհաննի հունարեն մի արձանագրութեանը՝ նույն եկեղեցու շուրջը կատարված պեղման ժամանակ, որի վրա առանձին աշխատութեան ունի Կ. Ղաֆադարեան, «Ավանի երկկիզկեան ծածկագիր արձանագր.», Երևան, 1945: Մօրիկի մահից հետո, երբ Խոսրով Բ-ի հրամանով Կարնեցիք քշվեցին Համատան, Յովհան ևս գերի գնաց «610 թ», ուր և մեռավ «611 թ»: Այսպէսով «պարսից յարձակումն Յունաց բաժնի վերայ Աշուտ գորպեաի առաջնորդութեամբ և տարած յաղթութիւններն, որոնց միջոցին գերի ընկաւ Յովհան կաթողիկոսն և տարուեց Պարսկաստան, ցոյց տուին, թէ նոր կաթողիկոսական աթոռի տեղի ընտրութիւնը յաջող չէ արուել: Յովհանից յետոյ Աւանում այլ ևս երկրորդը չնստեց. և այնուհետև խորամանկ քաղաքականութիւնն որոշեց Դուինի աթոռը գործունէութեան կէտ նպատակի տնել: Այդպիսով յառաջ է գալիս Եզրի կաթողիկոսութիւնն, որոշ ուղղութեան հետևող խորհրդականներով շրջապատուելն են» (Սեղբղկեան, անդ): (Պատմագիրներից ոմանք սխալվելով դնում են Հայոց կաթողիկոս՝ Աբրահամի և Գրիստափորի միջև. այսպես Կիր. Միխ. աս. Եզն. եր. Մխ. անեց):—Շիր. քրոն. 76. Սեբ. ժէ, լա. Եզն. եր. 268, Կղկնտ. Բ. խզ, խբ. Ուխտ. Բ. լզ, կգ. Անան. ապստ. 137 ա (դնում է Աբրահամ Ա կաթողիկոսի 19-րդ տարին. մինչդեռ Աբրահամը նստել է ընդ ամենը 8 տարի «607—615 թ»): Յն. կթղ. ժէ. Ասող. Բ. բ, գ. Յն. կթղ. հյր. 275. Քհնպ. 271. Կիր. 29. Վրդ. լա, լբ. Մամ. անեց. 77. Միխ. աս. իթ (=իբ). Մխ. անեց. զ. Մխ. այրիվ. 21. Օրբ. իա, ծա, հա. Միմ. ապար. 105 (ապիտու-

թյամբ կոչում է «Յօհան Մանդակունի»): Վրաց աղբ. Ա. 43 (կոչում է Յովհանէ Կազովիտեցի), 44, 78 (կոչում է Կապրանայեցի), 79 (կոչում է Թեոդորոս! Կոկուստեցի).—սեռ. Յովհաննու՝ Կղկնտ. Բ. խզ. Օրբ. ծա.— Յովհաննիսի՝ Կիր. 30.— Յովհաննայ՝ Անան. ապստ. 137 ա.—Չամչ. Բ. 306—324 դնելով Հայոց կաթողիկոսների շարքը՝ կոչում է Յովհաննէս Գ.—Այս կաթողիկոսի գործունէութեան և ժամանակի կրօնական վեճերի մասին մի առանձին գլուխ է նվիրում Ակիմեան, Կիւրիոն կթ., էջ 124—148:

— 52. Յովհան վանահայր Ս. Կաթողիկէին, որ կոչվում է նաև Շողակաթ. դարձավ քաղկեդոնական, ուստի Աբրահամ Ա կաթողիկոսը («607—615 շթ») վճռեց նրան Այրարատից: Վրաց աղբ. Ա. 44:

— 53. Յովհան Մայրավանեցի, Դուինի Ս. Գրիգոր եկեղեցու փակակալն էր. հմուտ աստվածաբան: Կոմիտաս կաթողիկոսը նրան հանձնեց տեղապահութեանը (621—628): Երբ Հեթակ կայսրը Դուինում գումարեց կրօնական ժողով («633 թ»), Եզր կաթողիկոսը չտարավ իրեն հետ նաև Մայրավանեցուն, որ կարող էր կրօնական վեճերում լավ պատասխան տալ: Եզրը հողթվեց և ստիպվեց ընդունել քաղկեդոնական դավանանքը: Յովհանը հանդիմանեց նրան՝ տակով. «Դու յիրաւի կոչեցար Եզր, զի յեզր հանեալ տրուեցեր զՀայաստանայսս, քակեալ զսահման հաւատոյ հարցն»: Եզրը գանակոծեց Յովհանին և հալածեց: Յովհանը քաղվեց Բջնիի Մայրոց վանքը, որ Եզրը ի նախապես կոչեց Մայրեզոմ, իսկ Յովհանին էլ Մայրազոմեցի: Այստեղից էլ հալածվելով Յովհանը քաղվեց Գարդման գավառը և ճգնելու, ուր և մեռավ: (Իր դերեզմանի մասին տես Չեռ. Դադեան, Ա. 77 ա): Գրել է Թրատ վարուց, Հաւատարմատ և Նոյեմակ, որանք կորած են: Նաև Թուղթ առ Դաւիթ եպիսկոպոս Աղուանից՝ ընդդէմ պատկերամարտից: Ասում են թե հիմնադիր է եղել մի նոր հերձվածի (Շապհ. 249, հրտր. Մամ. անեց. 286), որ հերքում է Աղբապ. 793—4. այսպես և Սեղբղկեան, Հայ. եկ. պակր. 337—345, որ ի վեր է հանում Մայրավանեցու արժանիքը՝ իբրև հավատարիմ և ուղղամիտ հայ եկեղեցականի: Իր դիմելով մեղադրանքները կաթողիկոսների հնարած կեղծիքներն են: Իր մասին առասպելական պատմութեաններ տես Կնիթ հաւ. յոջ. 94: Իր մասին մի հրաշք պատմում է Չեռ. Դադեան, Ա. 102 բ — Իր գործերից հատվածներ տես Կնիթ հաւ. 52, 142, 253, 281,

288, 327, 363 «Յովհաննու Մայրազոմեցւոյ ճգնաւոր խոստովանողի» անունով.—Ձեռ. Կարին. էջ 171 ունի № 1500 Յովհաննու Մայրավանեցւոյ Գիրք Արմատ հաւատոյ Կան դարձյալ «Խրատարանութիւն Յովհաննու Մայրավանեցւոյ» գրված 1581 թ. (Սմբատեանց՝ Երնջակի 126—7).—«Յովհաննու Մայրիվանեցւոյ Ճառք, Պատմութիւն Ս. վկայից և Խրատք վարուց» (Ձեռ. Դաղեան, Բ. 44 ք).—«Յովհ. Մայրավանեցւոյ վասն երկիւղի և զգուշութեան սուրբ պատարագին և խորհրդոյն մերձենալոյ» (Ձեռ. Արգ. յովհ. 202).—Մայրավանեցու կենսագրութեան է նվիրված նորագոյն մի ձեռագիր Երուսաղէմում «Պատմութիւն Յոհանու Մայրազոմեցոյ», որի մասին տես Շողակաթ Ա. էջ 107.—Կարապետ եպս. հաստատում է որ Յովհան Մանդակունու անունով հասած ճառերը պատկանում են Մայրավանեցուն և հրատարակում է Շողակաթ Ա. 84—136: Այստեղ Հաւատարմատը համարվում է Կնիք հաւատոյ գործը: Նրան է հետևում նաև Արեգյան «Հայոց հին գրակ. պատմ. Ա. էջ 362—3 (առանց հեղինակին հիշելու):—Յովհաննէս Մայրավանեցու անունով ունինք դարձյալ «Յաղագս պահոց, Յաղագս ընդունելի և անընդունելի աղօթից (Ձեռ. Նոր-Բայազ. 48 ք), Յաղագս ողորմածաց անանկաց, Ողբ ի վերայ անապաշխար մեղաւորաց, Յաղագս հմայից, Յաղագս կնաթողաց», որոնք Չարր. Հին դպ. 787 համարում է նախորդից տարբեր մի ուրիշ Յովհաննէս Մայրավանեցու գործ, բայց թվականն անհայտ:—Յ. կթղ. ժր. Ասող. Բ. ք. Կիր. 31. Անանուն ժմ. 14. Վրդ. լլ, խղ. Սամ. անեց. 79, 80. Մխ. այրիվ. 65. Օրբ. իւ, իէ, կը. Օրբ. հկն. ժր.—Յոհան՝ Սուտ-Շապհ. 12, 13.—Ուսան՝ Սուտ-Շապհ. 12.—Յովհաննէս՝ Կիր. 31, Վրդ. աշխ. 504.—հրտր. Սամ. անեց. 302 (հիշված չէր կաթողիկոս հայոց).—սեռ. Յովհաննու՝ Յ. կթղ. ժր. Կիր. 31, 32. Շապհ. 249. Սամ. անեց. 80. Մխ. այրիվ. 36. Օրբ. իէ.—Յոհաննիսի՝ Մայրագ. 122.—Յովհաննայ՝ Յ. կթղ. ժր.—Մայրագումացոյ՝ Թէոդ. քթ. 147.—բց. ի Յովհաննի, գՅովհաննի, գՅոհաննու՝ Կղկնտ. Բ. խղ, խը.—Չամչ. Բ. 543, Չարր. Հին դպր. 429—430, Հայագ. 222, Տէր-Մինասեանց, Հայոց հկեղ. յարար. 227—8 (իբր յուրանիս է ներկայացնում), Սարգիսեան՝ Ուս. Թոնրակեց. ազանդին 49 (համարում է Պաւլիկեանների նախակարապետը).—Վրաց աղբ. Ա. 38, 39, 42, 45, 46, 47, 80.—էջ 47 տալիս է մահվան թվականը (684 թ) և մի քանի կարևոր տեղեկութիւններ. «Ներսէս կաթողիկոսի մահից հետո, Անաստաս կաթողիկոսի

որք, Մայրազոմեցին եկավ Այրարատ՝ աշակերտյալներով հանդերձ: Եվ Անաստասի մահից հետո գազանի պես ներս խուճեց Սոմխիթ՝ առաջին հերթին իր իսկ գավառն Բջնի և Մայրիվանքը՝ նույն ընդդիմադրութեան փափագով լի և հերձվածքով մեռավ այնտեղ այդ լիտին ու Սոմխիթն ապականող քոփակ շուներ, վաս որում ՃԼԳ Թվին: Իսկ նրա աշակերտները մի առժամանակ վանականներ լինելով Մայրիվանքում, Եզվարդում և Ս. Թէոդորոսում, Իսրայէլ կաթողիկոսի և Գրիգոր իշխանից քշվեցին և ցիրուցան եղան ամբողջ Սոմխիթում, այս ու այնտեղ՝ քաղաքներն ու գյուղերը, գայթակղեցնելու բոլոր սարղկանց օրեցօր և մինչև այսօր»:

— 54. Յովհաննէս եղիսկոպոս Մամիկոնեան, 35-րդ վանահայր Գլակայ վանքի (=Ս. Կարապետ). մատենագիր. գրել է Տարօն գավառի և անձուկ կերպով Գլակայ վանքի պատմութիւնը սկսած Լուսաւորչից (Գ զար) և հասցնելով մինչև Տիրան Մամիկոնեանի մահը («639 թ»), այն է Արաբների արշավանքի սկիզբը: Իրքի վերնագիրն է «Պատմութիւն Տարօնոյ»: Առաջին մասի հեղինակն է Ձեներ ասորի, որ գրել է ասորեան լեզվով Գ զարի պատմութիւնը: Գլակայ վանքի ասորի վանահայրերը շարունակել են վանքի պատմութիւնը մինչև Թողիկ վանահայրը (ժամանակակից Գայլ Վահանի, որ 606 թ): Իրքի այս առաջին մասը կոչվում էր «Պատմութիւն Ասորոց»: Թողիկ վանահայրը ասորիներին հեռացրել է և վանքը հանձնել հայերին: Յովհան Մամիկոնեանը (ինչպես ինքն է ասում իր գրքի վերջաբան հիշատակարանում), ձեռք է բերել Ձեների այս Ասորոց Պատմութիւնը (10 գլուխ), բայց այդտեղ պակասում էր Տրգատից մինչև Պարսից Խորով թագավորն եղած պատմութիւնը: Լսելով որ այդ թիրի մասը գտնվում է Ունայում, Մարմառա անունով մի կրօնավորի մոտ, գնում է նրա մոտ և գտնելով 28 գլուխ ևս ամբողջը միացնում է և Թարգմանելով հայերենի, կազմում է այս հատորը: Գրութեան թվականն է ըն ժամանակս թագաւորութեանն Հերակղի, և ի մահուն Խորովու, հրամանաւ տեսան ներսիս Հայոց կաթողիկոսի: Հերակղը նստել է 610—641 թ, Խորով Բ Փարվիզը գահակալել է 590 թվին և մեռել 628 թ., իսկ Ներսէս Գ նստել է 641—661 թ: Այս թվականները համապատասխանում են իբրք. հիմնական ժամկետն է Խորովի մահը՝ 628 թ. որ և Հերակղի թագավորութեան ժամանակն է: Բայց պատմութիւնը գնում է մինչև 639 թիվը, որ նույնպես Հերակղի

օրով է: Սրանից երկու տարի ուշ է ներսէսի գահակալութիւնը բայց ներսէսը կարող էր 641-ին և նույն իսկ ավելի ուշ էլ հրամայել Յովհաննիս գրել այդ պատմութիւնը, ինչպիսի և Յովհաննի կարող էր հասցնել իր պատմութեան եզրը մինչև 639 կամ դեռ ավելի էլ տալ:—Յ. Մամիկոնեանի պատմութիւնը տպւած է Վենետիկ 1832: Նոր հրատարակութիւնը կատարեց հայտնի բանասեր Աշ. Աբրահամեանը (Երևան 1941), Մատենադարանի 23 ձեռագրի, Պոլսի 1719 թ. և Վենետիկի 1832=1889 թ. տպագրերի համեմատութեամբ: Թեև այս բոլորի տարբերութիւնները հրատարակիչը ղնում է բնագրի ստորոտում՝ կրկնապատիկ ընդարձակ ծանոթութեանց մեջ, բայց այնուամենայնիվ այս տպագրութիւնը քննական հրատարակութեան չէ: Հրատարակիչը հետևում է այն չափազանց հեշտ և ոչ-գիտական դրութեան, որի համեմատ ընտրվում է ձեռագրերից մեկը (իբրև թե լավագոյնը) իբրև բնագիր, իսկ մնացյալը մնում է ծանոթութիւնների մեջ: Այսպեսով բազմաթիվ ակնհայտնի սխալներ և թերութիւններ բարձրանում են հարագատ բնագրի պատվին, իսկ ուղղագույն ձեւերը և լրացումները մնում են տակը: Շատ շատերից հիշում եմ այստեղ՝ հայտնապես սխալ շաղախակերութիւն մը, որ գրված է բնագրում (էջ 91), իսկ ուղիղ ձեւ՝ իբրև վատ ընթերցում՝ գրված է ծանոթութեանց մեջ, այն էլ սխալ շաղախակերութիւն մը, մինչև տպ. Վենետ. 39 ունի շաղախակերութիւն: Ես համեմատել եմ ամբողջ գիրքը Վենետիկի հրատարակութեան հետ և գտնում եմ, որ այս վերջինը մնում էլավագույնը հրատարակութիւնը, որից անում եմ բոլոր կոչումները: Երկու անուն միայն ունի նոր հրատարակութիւնը (Սիւս և Մարիամ), որ չունի Վենետիկի հրատարակութիւնը: Այս երկուսը հիշում եմ ես իբնից տեղում, թեև առաջինը կասկածելի է, Աշ. Աբրահամեանի հրատարակութիւնը ունի սակայն մի քանի ուրիշ կարեւոր կողմեր: Նախ 25 էջ առաջարանը, ուր տալիս է Չենորի և Յովհաննի մասին բոլոր կարեւոր տեղեկութիւնները (կենսագրութեան, ձեռագրիների, ազգագրութիւնների և թարգմանութիւնների): Երկրորդ՝ Մատենադարանի 23 ձեռագրերի տվյալների համաձայն՝ հաստատում է, որ Տարօնի Պատմութեան երկուսի բաժանումը (Չենոր Գլուխ և Յովհան Մամիկոնեան) Վենետիկեացի գործն է և բնագրում գոյութիւն չունի: Երրորդ՝ ըստ այսմ Չենոր Գլուխը է գարի կարկատանք չէ (ինչպիսի գտնում էր Թալթեանը), այլ Յովհան Մամիկոնեանի գործը: Չորրորդ՝ Յով-

հան Մամիկոնեանը հեղինակ չէ, այլ ինչպիսի ինքը անկեղծօրէն խոստովանում է, թարգմանիչ կամ խմբագիր, որ Ուսնայում (Եգիպտոս) Մարմառ կրոնավորի մոտ գտնելով «Պատմութեան Ասորաց» կոչված գիրքը, թարգմանել է նրանից 28 գլուխ և ավելացնելով նրա վրա իր ունեցած 10 գլուխը, կազմել է այսպեսով «Տարօնի պատմութիւնը»:—Գիրքը հետաքրքիր է հատկապես իր լեզվի տեսակետով: Նա գրաբար է, բայց ունի նաև սյնակի նախադասութիւններ, որոնք զուտ աշխարհագրարից շատ հեռու չեն: Նա ժողովրդական հայերենի առաջին օրինակն է: Այս մասին տես Հայոց լեզվի պատմ. Բ, էջ 238:—Հեղինակի տնունը հիշված է Յովհաննի, Յովհաննիս ևնով՝ Մամիկ 60.—սեռ. Յովհաննիս՝ Մամիկ 7.—Չորր. Հին գար. 431—4.—Այս Յովհաննիս Մամիկոնէից եպիսկոպոսի անունով է նաև մի նամակ Աղուանից Վաչագան թագավորին՝ տգիտութեան մասին (Mannus. bibl. nat. 50), որ այլուր Աբրահամ (Ն 5) Մամիկոնէից եպիսկոպոսի անունով է:

— 55. Յովհաննիս եպիսկոպոս Ոստան և Մարգարեան, ժամանակակից Երբ (630—641 թ) կաթողիկոսի. անգամ Գուրի ժողովի 645 թ.—Կանոն. 129, Չամչ. Բ. 345, Տաշեան՝ Յուլ. 654.—սեռ. Յովհաննիս Օրբ. Իբ:

— 56. Յովհաննիս եպիսկոպոս Բզնունեաց, անգամ Գուրի ժողովի 645 թ.—Կանոն. 130, Չամչ. Բ. 345, Տաշեան՝ Յուլ. էջ 654:

— 57. Յովհաննիս եպիսկոպոս Մարգարայ, անգամ Գուրի ժողովի 645 թ.—Կանոն. 130, Չամչ. Բ. 345, Տաշեան, Յուլ. էջ 654:

— 58. Յովհաննիս վարդապետ Մարգարեի. սպասավոր սուրբ ուխտին Մարգարայ. գրել է «Յիշատակագրութիւնք եպիսկոպոսաց Արատու», ՂԸ=649 թ. այն է Արատու գավառի առաջնորդ եպիսկոպոսների ցանկը. հրատ. Արատու 1868, դեկտ. էջ 102—5,—Չոր. եպո. 279—281 (Մամ. անեց. հրատ. Տէր. Միքէլ. էջ 279—283), Ալիշան՝ Արշալոյս քրիստ. 21.—Կեղծիք:

— 59. Յովհաննիս աշակերտ Գրիգորասուրբի. գրավ պահոց կանոններ (է գար):—Շնորհ. 250: Սրա հետ նույն է՝

— 60. Յովհաննիս վարդապետ Մանազկերտացի, աշակերտ Գրիգորասուրբի, տեղապահ կաթողիկոսութեան՝ Ներսէս Գ. Շիշողի բացակայութեան (653—9 թ) ժամանակ. գումարել է Մանազկերտի ժողովը, ուր մերժել և նզովել է Բագրեղոսի ժողովը:

ուծի կանոններ. — Չափ. Բ. 351—2, 384, Չարբ. Հին գղբ. 481, Հացունի՝ Ճաշեր 490 (ամբողջապես կեղծիք է ըստ Ազգապ. 733—4, 845): Տես և № 70:

— 61. Յովհաննէս որդի Հունաց Մժէժ հայազգի կայսեր: Իր հար սպանման (668 թ) ի վրեժ հալածեց Կոստանդին Դ կայսեր, բայց 7 տիս հետո էլ ինք սպանվեց նրա ձեռքով.—Միխ. սս. ծթ:

— 62. Յովհան Բ կաթուղիկոս Աղուանից 644—671 թ., նախագետ Ամարասի եպիսկոպոսն էր. իբրև կաթուղիկոս հաջորդեց Չաքարեա Բ-ին և իրեն էլ հաջորդեց Ուխտանէսը.—Վղկնա. Գ. իզ. Մի. այրիվ. 24. Հայապ. 384.—Յովհաննէս՝ Կիր. ը:

— 63. Յովհաննէս եպիսկոպոս Հունահայոց. ժամանակեցի է Կոստանդնուպոլսի 680 թվի ժողովին.—Չափ. Բ. 369:

— 64. Յովհան Բ աէր Միւնեաց, հաջորդեց Հրահատին 685 թ. գահակալեց 27 տարի և իրեն էլ հաջորդեց Բարկէն Գ 683 թ.—Օրբ. ժգ. Միսական 17:

— 65. Յովհաննէս կրօնավոր Արցախում. մերձավոր Յովսէփ անապատականի (է գար).—սեռ. Յովհաննէս՝ Վղկնա. Բ. ծ (հրար. էմիներ), Յովհաննէսայ՝ հրար. Շահն:

— 66. Յովհան հրան, որդի Փոքրիկի. հորը հետ շինեց Արցախում մի վկայարան, ուր հանգուցին Միխիթարի բերած մասունքները Երուսաղէմից (է գար).—Վղկնա. Բ. ծ:

— 67. Յովհաննէս Միւնեական ցաղաքաց. ունի Հարցմունք, որոնց պատասխանները ավել է Սահակ կաթուղիկոս վերջին (իմա Չորափորեցին «677—703 թ» Կանոնագրքում.—սեռ Տաշեան, Յուց. էջ 1146 գ.—գրված է Յովհաննէս եպս. Միւնեաց՝ Կանոն. 131:

— 68. Յովհաննէս եպիսկոպոս Կապադակայ. դեմ կանգնեց և նդովեց Աղուանից ներսէս քաղկեդոնիկ (700—703) կաթուղիկոսին.—Վղկնա. Գ. գ, ը. հրար. Սամ. անեց. 286:

— 69. Յովհաննէս Ա. եպիսկոպոս Միւնեաց, հաջորդեց Յովսէփին 689 թ. գահակալեց 22 տարի և մեռավ 711 թ. իրեն էլ հաջորդեց Մովսէսը.—Օրբ. իթ, հա: (Ըստ Միսական 20 գահակալել է 700 թ. նստել է 12 տարի?): Այս Յովհաննէս Միւնեաց եպիսկոպոսն անուանով Ձեռ. Վեներա. Բ. 123 կա «Յաղագս զրզլման. Ողորմեաց ի լսողն բարեաց ինձ, զի անմիխթար է վախճան իմ և եղկելի ելք յաշխարհէս. ահա եհաս որոշումն շնչոյ և մարմնոյ...»: Կրթածքը զղջական ողբ է և կարելի է կարծել թէ

և, արեկի նման մի ընդարձակ Ողբերգութեան մասն է, ըստ հրատարակիչ Սարգիսեանի: Վերջինս միամտաբար կարծում է թէ միայն երկու Յովհաննէս եպիսկոպոս կա Միւնեաց, մին Ը գարուն և մյուսն ժԳ!—քանի՜ երկու: Կարծում եմ թէ պետք է համարել Յովհաննէս է № 143, որովհետև Միւնեաց առաջնորդ Յովհաննէսներեց սա է որ զբազվել է գրական գործերով:

— 70. Յովհաննէս Տիկորեցի, տեղապահ կաթուղիկոսութեան (724 թ). զուտարել է Մանազկերտի ժողովը՝ քաղկեդոնականների դեմ, իսկ Օձնեցին վաճառել է նրան Վաղարշապատի լողովից.—Չափ. Բ. 351—2, որ նույն է դնում Յովհաննէս Մանազկերտացու հետ (տես № 60), իսկ թե ինչպես շինթվել է Յովհան Օձնեցու հետ, այդ մասին վիճում է Չափ. Բ. 353, 584—5, 602—614. Նույնը ունին նաև Վրգ. պամ. էջ 73 (հրատարակիչի ծանոթութեանը), Շիրակ 135, Տաշեան, Յուց. 172. որոնց դեմ տես Ազգապ. 845՝ իբրև կեղծիք կաթուղիկ հայոց:

— 71. Յովհաննէս եպիսկոպոս Գնունեաց, անգամ Մանազկերտի ժողովի «726 թ».—Ազգապ. 839:

— 72. Յովհաննէս քորեպիսկոպոս, անգամ Մանազկերտի ժողովի «726 թ».—Ազգապ. 839:—Նույն անձն է որ գրել է «Ներբողեան ի սուրբ կաթուղիկէ եկեղեցի» պերճ ճառը և Վաղարայ առաջնորդ Թողիկ ճգնավորի և Վարազայ խաչի գրատի («660 թ») պատմութեանը, հրատ. Հայապ. 73, 229—232. տես նաև Ձեռ. Վեներա. Բ. 389 և 392:

— 73. Յովհան Գ Իմաստասէր Օձնեցի, կաթուղիկոս հայոց «717—728 թ». հարուստի զավակ էր. աշակերտել է Թէոդորոս Գոթենաւորին: Դեռ վարդապետ էր, երբ Նղիա կաթուղիկոսը Օձնեցուն առավ իր հետ տարավ Պարսաւ, Աղուանից ներսէս քաղկեդոնիկ կաթուղիկոսին կարգալույծ անելու համար (703 թ) (Վղկնա Գ. ը) և ապա Արագածոտն գավառի եպիսկոպոս ձեռնադրեց: Նղիայից հետո ընարվելով կաթուղիկոս, ուժեղ կերպով մարտնչեց Պալիկեան, Պատկերամարտ, Երևութական և քաղկեդոնական աղանդավորների դեմ, որի համար էլ զուտարեց Դուինի Դ. ըդ («720 թ») և Մանազկերտի («726 թ») ժողովները: Արարների օգնութեամբ Հայաստանից գուրս վաճառեց հույն կրօնավորներին, որոնք զինված էին հայ եկեղեցու դեմ, ինչպես և նրանց հետևորդ և մոլորյալ հայ-հոռոմներին: Մանազկերտի ժողովը ծառայեց հատկապես հայ և ասորի եկեղեցիներին միութեան գործին: Գնաց Փամակոս՝ Օմար Բ ամիրապետի մոտ «719 թ»

և ինչպիսիք եկեղեցիներն ազատել հարկից ու քրիստոնյաներին հա-
վատքի համար չհալածելը—Այստեղ պատմվում է նեոսոփիայի միջա-
դեպքը: Օձնեցիս սիրում էր փարթամ հագնվել և փառահեղ մի-
ջուսի վրա էլ ոսկեփողի էր ցանում: Երբ ամիրապետը դարձանք
հայանեց Բրիտանոսի պաշտոնյայի այսօրինակ պնդումներով յայն
վրա, Օձնեցիս առանձնացավ Ամիրապետի հետ և ցույց տալով
մտի վրա հազած կոշտ քուրճը, ասաց. «Մամիկի աչքի համար
արտաքին պերճություն, Աստուծու համար ներքին ճգնու-
թյուն»:—Նշանավոր մասնագիր է. իր գործերն են՝ Աստեո-
բանութիւն, Կանոնք, Ճառ ընդդէմ Երևութականաց, Ընդդէմ
Պապիկեանց, Սակս ժողովոց որ եղեն ի Հայս, Մեկնութիւն Ժա-
մարոց, Հրեանքի էք և Օրհնութիւն եկեղեցւոյ, որոնք ապօրին
են Վենետիկ 1833: Իրն է նաև «Թուղթ խոստովանութեան» (հի-
շուս է Ծնորհալիս, տպ. Արրա. 1896, 192—9), Ընդդէմ այսօրիկ
որ ապականեն զուրք խորհուրդն ի ձեռն խմորոյ և ջրոյ
(հրատ. Գիրք թղ. ծը): Ունի նաև Եարականներ: Գլխավոր գործն
է Հայոց Կանոնագրքի խմբագրությունը (տես Տաշեան՝ Ցուց.
1130):—Յովհանն՝ Լծ. կոչ. 165, Կանոն. 179, Եար. (սկիզբը հիշ-
ված իբր հեղինակ). Կիր. խա. Միխ. աս. իթ (=իք). Մի. այ-
րիվ. 21, 66. Այրիվ. 18 ա. Մ. մաշտ. 336 ա. Մի. անեց. դ.
Վրգ. լը. Վրգ. աշխ. 512. Սամ. անեց. 86, 87. Քննպ. 271. Յայսմ.
ապր. 17. Օրբ. իէ, լ, հա. Օրբ. հիճա. ք. Տաթև. ամ. 667, 713,
հարց. 541, 545, 634, 637. Յկ. կր. 22. Զուգ. 60. Առաք. պամ.
479.—Յովհաննէս՝ Կանոն. 155, 164. Յն. կթգ. իբ. Գիրք թղ. ծէ.
Յն. իմաստ. 115. Ասոգ. Բ. ք. Գր. ագ. 30, 76. Ծնորհ. թղ. 322.
Միխ. աս. ժթ (ք ապ. էլ 301, որ չկա Ա. տպ.), Մազ. թղ. կէ.
Կիր. 37. Վրգ. լը. Անանուս ժմ. 14. Յայսմ. ապր. 17. Սամ.
անեց. 87. Յն. կթգ. կյր. 276.—սեռ. Յովհաննէս՝ Յն. իմաստ.
109, 110, 112—3, 115. Կանոն. 135. Գիրք թղ. ծէ, ծը? Յն.
իմ. խոստ. 1. Խորհ. 83, 125, 146, 156, 178, 195, 208, 214—5.
Ասոգ. Բ. ք. Լմբ. 158. Օրբ. կը. ծշ. 121. Յն. կթգ. իբ. Ծնորհ.
պահ. 191. Միխ. աս. Բ ապ. 301 (չունի Ա. տպ.), Այրիվ. 17 ա.
Յայսմ. ապր. 17, մայ. 30. Օրբ. հիճա. ժր. Մ. մաշտ. 260 ք.
Տաթև. հարց. 545. Առաք. պամ. 229, 250.—Յովհաննէսֆ. միսի՝
Յն. իմաստ. էլ 1, 81, 94, 101. Կանոն. 149. Գիրք թղ. ծէ.
Ասոգ. Բ. ք. Մազ. թղ. կէ. Տարօն. Բ. § 12.—Չամչ. Բ. 571—
672 (ընդարձակ քննութ.). Զարբ. Հին պոբ. 477—488. Ազգապ.
813—850. Սեղարական, Հայ. եկ. պակբ. էլ 310—359 (խոսում

է Օձնեցու գործերի մեջ մուծված կաթոլիկական կեղծիքների
մասին). Ձեռ. Դագեան, Ա. 78 ա. իբ պատվին մի շարական՝
տես Պարականոն շար. 156: Յովհ. Օձնեցու գործունեության և
Մանակեբուրի ժողովի մասին ընդարձակ տես Տէր-Միխայիլեանց,
Հայոց եկեղ. յարաբ. 174—231, ուր կա նաև նույն ժողովի
արձանագրությունը քաղված ասորական աղբյուրներից:—Վրաց
ապր. Ա. 39, 42, 79.—մի առասպել իբ մասին՝ Ձեռ. Վենետ.
Բ. 373:

— 74. Յովհաննէս Բ. եպիսկոպոս Սիւնեաց. հաջորդել է
Անանիային 725 թ. գահակալել է ինը տարի և մեռել է 734 թ.
իրեն հաջորդեց Ստեփաննոս Սիւնեցին.—Օրբ. իթ. լ, հա.—սեռ.
Յոհաննայ՝ Այրիվ. 20 ա (Սիսական 20 դնում է 726—736 թ),

— 75. Յովհաննէս առաջնորդ Յովհաննավանքի. սիրով
էյուրբընկալեց Վահան Գողթնացուն «736 թ».—Յայսմ. մարտ 28
Վկ. գոթթ. 32, 76. Զբր. սարկ. Գ. 29 (գրում է Յեհան և դնում
է ճՄԲ=703 թվին. 30 տարվա տարբերությունը ըստ իս առա-
ջացած պիտի լինի Մ և Ձ տառերի շփոթությունից):

— 76. Յովհաննէս պատրիարք Երուսաղէմի. հաջորդեց
Մկրտիչ պատրիարքին և գահակալեց 730—758 թ. (Աղաւնուհի):

— 77. Յովհաննէս Գ եպիսկոպոս Սիւնեաց, հաջորդեց Սա-
ղովկին, նստել է 801—3 թ. և իրեն էլ հաջորդել է Սողոմոնը:—
Օրբ. լդ, հա, Սիսական 20,

— 78. Յովհաննէս, հայ կրօնավոր, քերականագետ (կոչ-
ված Գրամարտիկոս), որդի Բանգրատի, որ կրում էր Σάστος;
տիտղոսը (այս բառը չգիտեն ոչ Bailly, ոչ Sophocles = գգասո?)
եղբայրն էր Արշաէր, Մորթարազանեանց (= Կամսարական,
ցեղից, որ Պոլսի ամենանշանավոր ընտանիքներից մին էր հա-
մարվում: Ապրում էր Բիզանդական պալատում. ինքը պատկե-
րամարտ էր և զբոսեց Լեան Ե Հայկազն (813—820) կայսեր՝
սչնչացնելու արձանները և եկեղեցական պատկերները:—Տէր
Սահակեան, Հայ կայսերք, Ա. 162, 180, 183, 185:

— 79. Յովհաննէս Գ կաթոլիկոս Աղուանից՝ 796—821 թ.
հաջորդելով Սողոմոն Բ-ին, աթոռը Պարտաւից փոխադրեց Բեր-
դակ. իրեն էլ հաջորդեց Մովսէս Գ.—Կղկնա. Գ. իգ. Կիր. ք.
Մի. այրիվ. 24. Հայապ. 384:

— 80. Յովհաննէս իշխանաց իշխան, տեր Հայաստանի
Վրաստանի և Աղուանից (839 թ). հովանաբար Սաւլ Սմբատեա-
նի որդին է, որին Արարները կոչում են Մուսովիէ՝ ըստ Մարգ-

վարթ, Բագր. 55—56. տես Բարխուտ. Գատմ. Աղուանից, Ա. 134—5, ուր կա մի անտիպ հաստված Կաղանկայառուացուց.— Ըստ Բարխուտ. անդ՝ էջ 136 Յովհաննէս Եւանշանիկը եղբայրն է Սահլի:

— 81. Յովհան որդի Ներսէհի և եղբայր Սմբատի. իբրև վկա հիշվում է Տաթևի կալվածագրում 844 թ.—Օրբ. լը.—սեռ. Յովհաննայ՝ Օրբ. լը:

— 82. Յովհաննէս հայր Խուզափի, որ իբրև վկա հիշվում է Տաթևի վերոհիշյալ կալվածագրում 844 թ.—սեռ. Յովհաննայ՝ Օրբ. լը:

— 83. Յովհան մանուկ, նահատակվեց Նախիջևանում՝ Բաղդի ամիրայի ձեռքով (ըստ Մարքվարտ. Բագր. 54 այս ամիրան է Հասան-Բին-Ալի-ալ-Բագդիս-ալ-Մամունի). նահատակվել է ըստ Կղկնս. Գ. իս «Երկերիւր և ութուն էր թուականն չայոց... յետ երկից ամաց» (283+551=834 թ.), բայց Ազգապ. 461 գնում է «852 թ»: Մտել է նաև Յայամաուրքի մեջ ըստ Սիսական 498 ր:

— 84. Յովհաննէս իշխան Աղուանից, հիշված է 853 թ.—Բանատեր 1901, 143—4:

— 85. Յովհաննէս Դ Ովայեցի, կաթողիկոս հայոց՝ «833—855 թ». հաջորդել է Դաւիթ Բ Կակազեցուն. բարեպաշտ ու սըրբակեցիկ մարդ էր, Կոտայք գավառի Ովայից գյուղից: Հայոց Բագարատ Բագրատունի պատրիկը հակառակելով նրան՝ գահընկեց արավ: Կաթողիկոսը նպովեց նրան և Այրից վանքը քաշվեց (841 թ): Շուտով ժողով դուժարվելով և կաթողիկոսի կյանքը անբասիր գտնվելով, նորից իր գահը հրավիրվեց: Բուզայի սըրջավանքի ժամանակ՝ Յովհաննէսը շրջում էր աստանդական, վախճանվեց Մաքենեաց վանքում «855 թ»:—Օրան է բնկնում Մաքենեաց վանքի արձանագրության այն տողը թե «Եւ տէր Յովհաննէս հայոց կաթողիկոսն ի տանէս մի իշխեսցէ գառ կամ փայքար հանել» (Օրբ. լը>Սիսական 68): (Այս է այն անձնավորությունը, որ Մանանդյանը Խորենացուն հերքելու ժամանակ՝ Սահակ ու Մեսրոպ մեծանուն գործիչներին իբրև փոխարինող է գնում. տես այս հատորում, էջ 428):—86. Կթղ. իե, իգ. Արծր. Բ. գ. Ասող. Բ. ր. Մխ. անեց. գ. Մխ. այրիվ. 21. Մխ. աս. իթ (=իլ). 86. Կթղ. հյր. 276. Սամ. անեց. 92. Ռնդ 272. Կիր. 43. Վրդ. խգ. Օրբ. լը, հր.—սեռ. Յովհաննու՝ 86. Կթղ. իե. Արծր. Գ. ժգ.— Յովհաննիսի՝ Ասող. Բ. ր. Մագ.

թղ. կէ. Սամ. անեց. 92, 94.—Չամչ. Բ. 441—450, 886—895, Ազգապ. 925—948:

— 86. Յովհաննէս եպիսկոպոս Արծրունեաց, Բուզայի ժամանակ գերի տարվեց Բաղդադ («852 թ»), հավատքը չուրանալով բանտարկվեց, բայց Աշոտ Ա-ի ժամանակ ազատվելով դարձավ Հայաստան.—Արծր. Գ. գ, ժե.—սեռ. Յոնաթնու՝ Արծր. Գ. գ, ժե.—Յովհաննիսի՝ Արծր. Գ. գ, ժգ:

— 87. Յոհան եպիսկոպոս Արծրունեաց, հաջորդեց նախորդին՝ Աշոտ Ա-ի ժամանակ.—Արծր. Գ ժե:

— 88. Յովհան տես Վսեհան մարապոլիտ Նիկիոյ (862 թ):

— 89. Յովհաննէս Գ. եպիսկոպոս Սիւնեաց. հաջորդել է Դաւիթ Բ-ին. նստել է 10 տարի և իրեն էլ հաջորդել է Սողոմոն Բ: Հաշվելով Օրբ. լը ժամանակագրությամբ՝ գահ է բարձրացել Ստեփաննոս Սիւնեցու մահից «735 թ» 126 տարի հետո, ուստի իր թվականն է 861—871. սակայն Ազգապ. գնում է «857—867 թ», իսկ Սիսական 20 գնում է 856—866 թ.—Օրբ. լը, լը, լը, հա.—սեռ. Յովհաննու՝ Օրբ. լը.—բց. ի Յովհաննիսի՝ Օրբ. լը:

— 90. Յովհաննէս բժիշկ. Թարգմանեց Դիոնեսիոս եպիսկոպոս Արիսպազացու վարքը հայերենի՝ 869 կամ 880 թ.—Վրբ. դիոն. 42. Աբերկ. էջ իե. Չարր. Հին դպր. 530. Տաշեան. Յուց. 224, Չեռ. Վենետ. Բ. 11, 140:

— 91. Յովհաննէս որդի Բարիկի, իբրև վկա հիշվում է Տաթևի 884 թվի կալվածագրում.—սեռ. Յովհաննայ՝ Օրբ. լը:

— 92. Յովհաննէս Ա Կուրկուաս (Գուրգէն), հայազգի գործար հունական բանակի. նշանավոր եղավ Վասիլ Արշակունի (867—886) կայսեր օրով. նահապետն է Կուրկուաս ընտանիքի, որից առաջացել են մի քանի նշանավոր գործարներ և վերջապես Յովհաննէս Չմշկիկ կայսրը, որ սրա թոռնորդին է:—Գուրեհան, Ազգ. պատմ. 352, Տէր Սահակեան, Հայ կայսերք, Բ, 129, 137:—Տես և Գուրգէն № 7:

— 93. Յովհաննէս, երկրորդ անուն Համամ իշխան Արևելցու (894 թ) ըստ Մխ. այրիվ. 70:

— 94. Յովհաննէս Դ կաթողիկոս Աղուանիք (892—901 թ.) տես Յովհան:

— 95. Յովհաննէս Բենիկ տես Բենիկ № 2:

— 96. Յովհաննէս Ե եպիսկոպոս Սիւնեաց. հաջորդեց Սողոմոն Բ-ին. նախապես Տաթևի վանքի փակակալն էր. իր օժուճն ստացավ Գէորգ Բ («877—897 թ») կաթողիկոսից և

ներկա էր Վահան կաթողիկոսի գաղտնաբերութեան ժողովին՝ 1969 թ.։—Ասող. Գ. է. Այրարատ 548, Ազգապ. 1101, —Կամըրը- ջաձորի վանքի սրբութեանց մասին տես նաև Ձեռ. Վեհեա. Բ. էջ 994.

— 100. Յովհաննէս Բ Կուրկուաս (Գուրգէն), Արարների մոտ կոչվում է էջ-գոմեստիկ-էլ-Կուրկաշ. հոշակավոր զորավար Հունաց. ինքը և իր եղբայրը Թէոփիլէ կամ Թէոփիլոս Կուրկու- աս (№ 3) Արարների դեմ 22 տարի (920—942) մղած ծանր պատերազմներով, նրանց ձեռքից հանելով հազարի չափ բերդ ու քաղաք. կայսրութեան սահմանները Ալիսից մինչև Եփրատ և Տրիփոս հասցրին։ Վերջին նշանավոր ճակատամարտը եղավ Ռու- սաց դեմ։—Ալոյոյանեան, Պատմ. Հայ Կես. Ա. 312 Յովհ. Կթղ. (տպ. Երուսաղէմ 1867), ԿԳ, էջ 401 գտնելով «անբնիկն Գուր- գէն, իշխան իշխանաց Գամրաց աշխարհին», համարում է նույն այս Կուրկուասը, որին հպատակվել է Յիկ Ամբասը, 927 թ.։— Գեղեցի, Հմտ. Բիւլ. պատմ. 213, Չամչ. Բ. 825, Ազգապ. 1074— 5. ավելին տես Գուրգէն № 16:

— 101. Յովհաննէս վարդապետ գիտնական, կոչված է «այրն Աստուծոյ». եղավ Սանահնի վանքի առաջին առաջնորդը 1957 թ.։—Ասող. Գ. ը. Չամչ. Բ. 839. Չարբ. Թրգմ. 338. Ազ- գապ. 1104. Մովսէսեան՝ Լոռիի Կիւր. Թղ. 23:

— 102. Յովհաննէս Ե կաթողիկոս Աղուանից. կոչված է նաև Յովհան. սրան հակաթոռ է նստում Գագիկը (№ 19). Հա- յոց Անանիա կաթողիկոսը մերժում է Գագիկին և նրա տեղ դնում է Դաւիթ Զ կաթողիկոսին (№ 57), որի մահից հետո նստում է դարձյալ այս Յովհաննէսը։ Այս անգամ նա «ծեց հա- յոց Աշոտ Գ Ողորմած Թագաժորին (1961 թ)» և ապա Վահան կաթողիկոսին (1968 թ)։—Ուռն. 3, 4, 33, 34, 231. Սմբ. պատմ. էջ 22:

— 103. Յովհաննէս եպիսկոպոս Աթախայ, անգամ Խաչենի եկեղէ. սկան ժողովի, որ գումարեց Անանիա Մոկացի (1946— 968 թ) կաթողիկոսը.—Անան. ապստ. 134 ր:

— 104. Յովհաննէս եպիսկոպոս Մաքենոցաց վանից. ան- գամ Խաչենի եկեղեցական ժողովի, որ գումարեց Անանիա Մո- կացի (1946—968 թ) կաթողիկոսը.—Անան. ապստ. 134 ր:

— 105. Յովհաննէս, համանուն որդի Յովհաննէս Չմշկիկ հայազգի կայսեր Հունաց, իր Մարիամ (№ 15) անուն կնոջից, որ Վարդ Փոկատի քույրն էր։ Յովհաննէսը մի անգամ միայն

ներկայանում է պատմութեան մեջ, երբ 40,000 զորքով գրա- վեց Անտիոքի զոյակները 969 թ.։—Տէր Սահակեան, Հայ Կայ- սերք. Բ. 131:

— 106. Յովհաննէս Գ Գուրգէն, հորեղբորդի Յովհաննէս Չմշկիկ կայսեր, որի հետ մասնակցում էր Ռուսաց դեմ ճակա- տամարտում։ Մի մեքենա Ռուսաց հարձակման դեմ պաշտպա- նած ժամանակ, նիզակի մի հարված ընդունեց լանջքի վրա և անշնչացած ընկավ (971 թ)։—Տէր Սահակեան, Հայ Կայս. Բ. 195, 'Իուրեան' Ազգ. պատմ. 352:

— 107. Յովհաննէս, գրիչ. օրինակել է Աւետարանը՝ Եղիա քահանայի համար, 974 թ.—Շողակաթ 189.—Նույն է՝

— 108. Յովհաննէս, գրիչ. օրինակեց Աւետարանը 24 տա- բեկան հասակում և վախճանվեց՝ 974 թ.—Սմբատեանց՝ Երնջակ, էջ 311: (Ախալցխայի Մուղրուտ գյուղի Աւետարանն է)։

— 109. Յովհաննէս, կրոնական անուն Աշոտ Գ Ողորմած Թագաժորի 1954—977 թ)։—Յայսմ. մայ. 27.—սեռ. Յովհաննի- սի՝ անդ:

— 110. Յովհաննէս Չմշկիկ (ըստ հայոց Կիւրժան, արաբ- ները կոչում էին Շուժաշտիկին), Հունաց Բիւզանդական կայսրը- ներից մեծագույնը, Կուրկուաս (Գուրգէն) նշանավոր ընտանի- քից, որ ընծայել է մի քանի մեծ զորավարներ։ Մնկել է 924 թ. Չորրորդ Հայոց նահանգի Խոզան գավառի Յերապոլիս քաղա- քում, որ նրա անունով կոչվեց Չմշկաձագ։ Իր ծնողների անու- նը անհայտ է մնում։ Պապն էր Թէոփիլէ կամ Թէոփիլոս Կուր- կուաս (№ 3), որի եղբայրն էլ կոչվում էր Յովհաննէս Բ Գուր- գէն (տես Գուրգէն № 16 և վերը Յովհաննէս № 100)։ Արանք արաբական պիտուութեան վերջին հարվածը տվին։ Չմշկիկը հոր կողմից լինելով թոռ Թէոփիլոսի, մոր կողմից էլ Նիկիտոր կայ- սեր մոտիկ ազգական էր։ Գնալով Պոլիս, ամուսնացավ հայազգի Վարդ Փոկաս պատրիկի քրոջ՝ Մարիամի հետ, որից ունեցավ մի որդի՝ Յովհաննէս անունով (№ 105)։ 34 տարեկան էր Չմշկիկը, երբ ընտրվեց Արևելյան բանակի զորավար (958 թ) և ապա «Արևելքի սպարապետ»։ Գնաց Արարների դեմ պատերազմի և այնպիսի քաջութեաններ գործեց, որ լսողը առասպել կհամարի։ Արաբ մայրերը իրենց երախաներին վախեցնելու համար «Շա- մուշտիկինի» անունն էին տալիս։ Չորավարները նախանձելով իր փառքին, չարախոսեցին Նիկիտոր կայսեր մոտ, որ զրկեց նրան պաշտոնից և ապա Յերապոլիս աքսորեց։ Չայրացած այս

արարքի գեմ այն կայսեր, որին ինքն էր գահ բարձրացրել, Չմշկիկը վրեժի զգացումով լցվեց: Առիթը ներկայացավ: Նիկեփոր կայսեր կինը՝ Թէոփանէ կայսրուհին, սիրահարվել էր Չմշկիկին: Բարեխոսեց իր՝ ամուսնու մոտ և հաջողեց Չմշկիկին ազատել աքսորից, բայց միայն Բաղկեդոնում բնակվելու պայմանով: Մովը բաժանում էր երկու սիրահարներին: Ամեն գիշեր Չմշկիկը նավակով թաքուն գալիս էր պալատ և չվանե սանդուղքից բարձրանալով, մինչև լուսադեմ ծածուկ տեսակցութուն էր ունենում կայսրուհու հետ: Դժգոհների խմբի հետ միանալով՝ Չմշկիկ և Թէոփանէ դավադրութուն կազմեցին կայսեր կյանքի դեմ: Չմշկիկն ինքը գիշերանց իր ձեռքով սպանեց Նիկեփորին և ինք նրա գահը բարձրացավ (969 թ): Իր առաջին գործն եղավ ամբողջ անձնական գանձը ժողովուրդին բաժանել և իր տերության մեջ գտնված բոլոր հայերին սուրբից ազատ հայտարարեց: Չմշկիկը այրի լինելով՝ երկրորդ անգամ ամուսնացավ Գերփեոուժէնի դուստր՝ Թէոդորայի (Ն 2) հետ, որ իր առաքնությամբ նշանավոր հանդիսացավ: Հաջորդ տարին 970 թ. Չմշկիկը պատերազմ հայտարարեց Սլաֆների դեմ, որոնք Բուրգարիան զրաված՝ մշտական սպառնալիք էին Գոլսի համար: Սպարապետ ընտրվեց հայազգի Վարդ Սկլերոսը, որ իր Արևելյան բանակը Ազրիանուպոլիս փոխադրելով՝ կովի պատրաստվեց: Թշնամին Բուլղարների, Հունգարացից և Պացինականների հետ միացած 30,000 զինվոր էր հաշվում: Եկան պաշարեցին Ազրիանուպոլիսը, ուր զրեթե բանտարկված մեռւմ էր Վարդ սպարապետը: Նենպավոր թակարդներ լարելով՝ Վարդը թշնամուն առաջ քաշեց և անակնկալ կերպով թիկունքից հարձակում գործելով, սարսափելի կոտորած սփռեց: Թշնամին 25,000 դիակ թողեց պատերազմի դաշտում: Վարդի ամբողջ բանակը վիրավորված էր, բայց մեռյալների թիվը հարյուրից չանցավ: Չմշկիկը ցավ զգաց, որ ինքն էլ անձամբ չմասնակցեց այս պատերազմին: Ուստի հաջորդ տարին (971 թ), նավատորմիցը հանապարհ հանելով, Վասիլ սենեկապանի, Վարդ Սկլերոսի և Անեմաս Արարացու հետ միասին արշավեց Բուլղարիա: Առաջամարտիկը ինքն էր անձամբ: Մեծ կոտորածով երկու օրվա մեջ սպանեց Պարսապավա քաղաքը, որ իր անունով Յովհաննուպոլիս վերանվանեց և Բուլղարաց Բորիս թագավորին էլ գերի բռնեց: Սլաֆների ամբողջ բանակը ջնջվեց. Բուլղարիան ամբողջապես նվաճվեց և կայսրության մի նահանգը դարձավ: Չմշկիկը մեծ փառքով գոր-

ծավ Գոլիս, Բուլղարական արքայական թագը եկեղեցուն նվիրեց, իսկ Բորիս թագավորին իր պալատականներից մեկը դարձրեց: Երբ Բուլղարական պատերազմը վերջացավ, Չմշկիկը դարձավ դեպի Արևելք: Արարները, Եգիպտացիք և Պարսիկները գաշնակցութուն էին կազմած և 100,000 զորքով գրավել էին Անտիոքը: Չմշկիկը ծրագրեց նախ գրավել Երուսաղէմը, Քրիստոսի գերեզմանը ազատել գերութունից, ապա արշավել Բաղդադ, Արաբական խալիֆայության վերջ տալ և հետո էլ գրավել Մեքքէն, Իսլամության սրբազան քաղաքը: Մի բանակով ջնջեց գաշնակիցների գորությունը և Անտիոքը գրավեց: Մլեհ սպարապետը գնաց ավերեց Եդեսիան, առավ Մծբինը և Տիգրանակերտը պաշարեց, բայց չկարողացավ գրավել: Օգնության հոսով Չմշկիկը, որ Տարսուսի ճամբով ուղուց էր Միջագետք մտնելու, Հայերը կասկածեցին: Աշոտ Գ թագավորը 80,000 զորքով Եփրատի ափին բանակ դրավ: Իր հետ էին նաև Փրիլոպէ՝ Կապանի թագավորը, Գուրգէն Ա՝ Աղուանից թագավորը, Աբաս՝ Կարսի թագավորը և Մենեքերիմ՝ Աքծրունեաց թագավորը: Չմշկիկը մտավ Մուշ և բանակը դրավ Այծեաց բերդի առաջ: Ամբողջ գիշերը Սասունի հետևակ գունդը հարձակումներով նեղում էր հույներին: Երկրորդ օրը բանակցութուններն սկսան: Չմշկիկն հայտնեց թե իր նպատակն էր կովել Իսլամների դեմ: Աշոտը 10,000 ընտիր զորք ընծայեց կայսեր՝ առատ պաշարով: Չմշկիկը կայծակի արագությամբ առաջ անցավ. գրավեց Տիգրանակերտը, Նիքիերտը, Մերդինը, Մծբինը և մոտեցավ Բաղդադին: Երկու ամիրապետներից մեկը սարսափահար հրաժարվեց խալիֆայութունից, մյուսը հարկատու դարձավ կայսեր և Բաղդադը պատրաստ էր անձնատուր լինելու, բայց կայսրը ջրի օւ պաշարի պակասութունից նեղված՝ ետ քաշվեց և դարձավ Գոլիս: Իարնան նորից ղուրս եկավ, շարժվեց դեպի Արևելք, գրավեց Մծբինը, Եդեսիան, Բաալբէքը, որից հետո Դամասկոսը ինքնակամ անձնատուր եղավ, ամբողջ Ասորիք, Լիբանան և Պաղեստին նվաճվեցին և մնացին միայն Տրիպոլիսն ու Երուսաղէմը: Որոշեց նախ գրավել Բաղդադը և այս քաղաքի վրա գնաց: Բայց չիվանդացավ ու ետ դարձավ: Բիւթանիայում սկսեց իր հոպեվարքը, հաղիվ Գոլիս հասած՝ մեռավ 976 թվին. 51 տարեկան հասակում, թագավորելով միայն վեց տարի, բայց Ալեքսանդրի չափ մեծ աշխարհակալութուն գործելով: Լացին իր վրոսածին աղքատ ու ամեն զինվոր: Schlumberger մի ընդարձակ

հատոր է նվիրել նրան «Բիւզանդական դիցազններգութիւն» վերնագրով: Չմշկիկի ճյուղագրությունը հետեյալն է. Յովհաննէս Գուրգէն Ա.—Ռոմանոս պատրիկ և Եւփրոսինէ.—Յովհաննէս Գուրգէն Բ.—Ռոմանոս Գուրգէն.—Քէոփիլոս.—X (հայր Չմբշկիկի)—Յովհաննէս Չմշկիկ կայսր.—որդին Յովհաննէս:—Չմշկիկի մասին խոսում են բոլոր ժամանակակից հայ պատմիչները, և ամենից ավելի Ուռհ. տպ. Վաղարշապատ 1898, էջ 17—30, որ մեջ է բերում նաև Չմշկիկի նամակը ուղղված Աշոտ Գ Ողորմածին և մի նամակ էլ հայոց Անոնդ վարդապետին: Առաջինը սկսում է այսպես. «Աշոտ շահնշահ Հայոց Մեծաց և իմ հոգեկան զաւակ, լուր և իմացիր, թէ արչափ ինչ սքանչելիս արար Աստուած առ մեզ և զարմանալի յաղթութիւնս... կամեցաք և քո փառաւորութեանդ ծանուցանել, ո՛վ Աշոտ Բագրատունի և զաւակ իմ, իմացուցանեմ քեզ, որ և դու, որպէս և քրիստոնեայդ ես և հաւատարիմ սիրելի թագաւորութեանս մերում, ուրախանաս և փառաւորես...»: Այնուհետև պատմում է իր պատերազմները և իր քաջագործությունները Ասորիքում, Պաղեստինում, Փիւնիկեում և Լիբանանում: Սմբատ պատմիչն էլ ունի այդպիսի նամակ, բայց շատ ավելի համոռու:— Չամշ. Բ. 843—7, Ազգապ. 1026—8, Տէր Սահակեան, Հայ Կայսերք Բ. 120—212 (ընդարձակ և շատ գեղեցիկ վիպական ձևով), 493—541 (ուր մեջ է բերում մեր պատմիչների տված տեղեկությունները և Չմշկիկի նամակները):

— 111. Յովհաննէս տես Սենեքերիմ—Յովհաննէս Արծրունի (983 թ):

— 112. Յովհաննէս եպիսկոպոս Լառիսոյ. Սեբաստիոյ հուշն մետրապոլտի հալածանքի ժամանակ ստիպվեց ընդունել քաղկեդոնական դավանանքը, 986 թ:—Ասող. Գ. Ի:

— 113. Յովհաննէս, գրիչ. օրինակել է Աւետարանը՝ Կիրակոս վաճառականի համար, 988 թ:—Շողակաթ 190:

— 114. Յովհաննէս քահանա, Յովսէփ քահանայի հեմիասին Բջնիում արտագրել են մի Աւետարան, 988 թ:—Սըմբատեանց, Գեղարքունի 321:

— 115. Յովհաննէս, գրիչ. Միւնեսց Նորավանքում, Ստեփաննոս կրօնավորի համար օրինակել է Աւետարանը՝ 989 թ:—Շողակաթ 190 (էջմիածնի փղոսկրյա հոշակավոր Աւետարան է), Ձեռ. Կարին. 16, Տաշեան, Ակնարկ 20:

— 116. Յովհաննէս, միաբան Նորավանից Ս. Ստեփաննոսի. հիշատակագիր 989 թ:—Rapport Arm. 32:

— 117. Յովհաննէս Չ եպիսկոպոս Միւնեսց, որդի Աշոտի, հաջորդեց հորը 985—992 թ. իբն էլ հաջորդեց Սաժուէլը—Օրբ. ծգ. հա.—սեռ. Յովհաննիսի՝ Օրբ. ծգ. Միսական 20:

— 118. Յովհաննէս եպիսկոպոս Ամարասի, հիշված 997 թ:—Արձ. Արցախ 91, Ազգազր. հանդ. Բ. 8:

— 119. Յովհաննէս Արտաւազդեան, վեստ, հիւպատոս, դատավոր Վելուժի և Կեպիւրհերոտէսի, մեռւմ է սրա հունարեն գնիքը (ժ դար):—Տէր Սահակեան, Հայ կայս. Բ. 576:

— 120. Յովհաննէս Ա. կաթողիկոս Աղթամարի, հաջորդ Գաւրթ Ա.ի և նախորդ Գրիգոր Ա.ի. (ժ դար):—Հաւաք, 59 (կեդժիք):

— 121. Յովհաննէս քահանա, նշանավոր կրօնավոր (ժ դար):—Ասող. Գ. Թ:

— 122. Յովհաննէս վարդապետ, լառիկիւն Գրիստոսի, որ տկար բանիւ և մեծ գիտութեամբ բացայայտէր զգիտութիւն Գրոց սրբոց. վրացիք սպանեցին նրան. թաղվեց Բասեն զավառի Ակիգոս: կամ Ս. Յովհան վանքը (ժ դար):—Ասող. Գ. Թ. Այրարատ 22:

— 123. Յովհաննէս քահանա, Բոգունի գավառի Անստան գյուղից. Գաղիկ Արծրունին նշանակեց նրան վանահայր Մանուշտ գյուղի նորակերտ վանքի (ժ դար):—Արձր. Գ. ԻԹ:

— 124. Յովհաննէս քահանա Նորավանից (ժ դարի վերջը)—բց. Ի Յովհաննիսի՝ Օրբ. խզ:

— 125. Յովհաննէս որդի Ոչոպընտրեայ, զորավար Տայոց Գաւրթ Կիւրապաղատի. սպանվեց Ռուսաց հետ ընդհարման ժամանակ (1000 թ. ըստ Չամշ. Բ. 882):—Ասող. Գ. խզ:

— 126. Յովհաննէս Նարեկացի, որդի Խոսրով Անձեացու և երեց եղբայր և ուսուցանակից Գրիգոր Նարեկացու. վանական Նարեկայ վանքի, հաջորդեց Անանիա Նարեկացուն՝ իբրև վանահայր: Անշատակցել է իր եղբորը՝ Նարեկ գրքի հորինման ժամանակ:—Գր. նար. մատ. 268, 422. Յայմ. փետր. 27.—սեռ. Յովհանիսի՝ Յայմ. փետր. 27:

— 127. Յովհաննէս, ազգական Մակար հայկազնի, միասին ուխտի գնացին Երուսաղէմ 1000 թ:—Չամշ. Բ. 459:

— 128. Յովհաննէս վանական Շիրոսի վանից, եղբայր Մովսէսի. մեռել է 1002 թ:—Ասող. Գ. ժէ:

— 129. Յովհաննէս տես Սենեքերիմ թագավոր Փառխոսի
† 1003 թ.

— 130 Յովհաննէս շահանա, առն տվող (թելադրող)
Գառմուքեան Գանդալուսի, 1005 թ.—Տաշեան, Յուց. 14.

— 131. Յովհաննէս պոստոսպաթար թագաւորի և պոռք-
սիմաս Դուկիս Թոթորակիս ճորատ (օգնական զինվորական կու-
սակալի Աղբրանուպոլիսի): Վասիլ Բ կայսեր ծառայութեան մեջ
էր: Կիրակոս երեցին զբն տվեց մի Աւետարան, Մակեդոնիայի
«Անգղոսապոլիս» քաղաքում, 1007 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 517,
Չարբ. թրգմ. 158. Հայունի, Գառմ. տարազի 172:

— 132. Յովհաննէս, կանգնեցրել է մի խաչքար 1011 թվին,
որ ապա բերած ազուցած պիտի լինեն Սոթից Ս. Աստուածածին
եկեղեցու գառի մեջ.—Սիսական 73, Սմբատեանց՝ Գեղարքունի,
էջ 629.

— 133. Յովհաննէս, գրիչ. Կղաւտայ գավառում, Տալաշայ
վանքում, Մովակ տիկնոջ համար օրինակեց Աւետարանը 1018
թ.—Ձեռ. Վասպ. 76.

— 134. Յովհաննէս գրիչ. օրինակեց մի Շարական Հաղթա-
տի վանքում 1019 թ.—Յովսէփեան, Նիւթեր և ուս. Ա. 70, Ձեռ.
Կարին. 174.

— 135. Յովանես, թվի որդի Ապղարիբի (որդւոյ Գրիգո-
րի), որ նրա արևշատութեան համար գնեց Արծուերոյնը և նվի-
րեց Հաղթատի վանքին 1021 թ.—Երզնկեանց, Հնախ. տեղադր-
էջ 18.

— 136. Յովհաննէս վրդ. Կոզնոն, Տարծապցի. նշանավոր
առաջարկեա. Յովսէփ վարդապետի հետ միասին՝ Վասիլ կայսեր
կողմից հրավիրվեցին Գոլիս՝ Մաղաթակի հաշիֆեքի համար
խորհրդակցելու. բայց այս երկուսը չգնացին և միայն գրավոր
դատաստանեցին կայսեր (c1007 թ.): Ներկա եղավ Տրապիզոնի
Ջրօրհնեաց հանդեսին, Վասիլ կայսեր մոտ c1023 թ.: Կյանքի
վերջին տարիները անց է կացրել Երևանում, ուր մեռել և թաղ-
վել է: Գերեզմանը այժմ հայտնի չէ, բայց այդ տեղը իր անու-
նով կոչվում է մինչև այժմ էլ Կոզնո (Շահապիզ, Հին Երևանը,
էջ 187, 243): Իր կենսագրութունը տես Ձեռ. Կարին. էջ 2,
Թողել է հետևյալ աշխատութունները: Տեսիլ, որով աշխարհի
կործանումն է գուշակում. (գրված է c1033 թ.). Մառը հրատա-
րակել է սրա ուսուերեն թարգմանութունը՝ 1320 թվին գրված
մի ձեռագրի վրայից. Շահապիզ, անդ, էջ 244), Գիր Հաւատաց.

Մեկնութիւն տոմարի, Վասն Վարդավառի, և պատմական Ք զըր-
վածք՝ այն է «Գառմուքիւն Բազրատունեաց» որ գրել է Պե-
րոս Դեատադարձի հրամանով (Մխ. այրիվ. 37, 74). Թերևս պահ-
ված է Ձեռ. Կարին. № 1675.—Լաստ. բ. Ուսն. 50, 52, 67, 68,
74, 179, 230. Սմբ. պամ. 43, 47, 49, 53. Սամ. անեց. 107. Մխ.
համգ. 34. Դրնդ. 491.—Կոզնոն՝ Անտոնուս ժմ. 16.—Կոզնո՝ Սամ.
անեց. 106, շար. 178. Առաք. պամ. 240, 309, 496.—սեռ. Յով-
հաննոս՝ Ուսն. 52.—Յովհաննէսի՝ Ուսն. 44.—Կոզնոն՝ Մխ.
անեց. 6.—բց. ի Յովհաննէսի՝ Ուսն. 68.—Չարբ. Հին դպր. 570—
571, Հայասպ. 316, Սարգիսեան, Ուս. հին կտ. անվաներ զըրց
190—193 (համարում է յարատուքիւն Հիպոպոլիտի և Մեթոքիտի
տեսիլները): Ակիւնեան, Մատեն. հետազ. Ա. 220.

— 137. Յովաննէս, առաջնորդ Հոռոմոսի վանքի 1038 թ.—
Շիրակ 20, 28, Շահխաթ. Բ. 352.

— 138. Յովհաննէս-Սմբատ, թագավոր հայոց c1020—1042
թ. Գագիկ Ա-ի երեց որդին էր. հայրը ուղարկեց նրան ավե-
րելու իր քեռորդի Ապուսահլի գավառները: Կան բարձրանալով՝
իր եղբայրը Աշոտ ապստամբեց նրա դեմ և հաղթեց: Նախարար-
ները հազիվ հաշտեցրին: Իր օրով սկսեց Սեյճուքեան թուրքերի
արշավանքը՝ Տուրքիլի առաջնորդութեամբ, որից վախեցած Սե-
նեքերիմ Արծրունեաց թագավորը գաղթեց Սեբաստիա: Յովհան-
նէս-Սմբատն էլ վախենալով հունաց Վասիլ կայսեր արշավան-
քից՝ կտակեց որ Անին իր մահվանից հետո հունաց հանձնեն:
Վերաշինել է Հոռոմոսի վանքը՝ 1038 թ. (Շիրակ 20, 138, Տե-
ղապիբ Հայոց Մեծաց 33, Շահխաթ. Բ. 352): Ըստ Տաշեան,
Յուց. 1126 ա իր հրամանով կա կազմված Բժշկարան և Մար-
գակազմութիւն (Աբու-Սայիդ) և Օրինագիրք (ի Դատաստանա-
գիրս Լեհահայոց): Սրա անունով մի կեղծ արձանագրութուն
էջմիածնի արծաթի մի խաչի վրա 966 թվից (Շահխաթ. Բ. 308,
Սիսական 518, Աբբատ. 1877, 25 և ժանավանդ Բանաս. 1902, 98):
Իբրև թագավոր հիշված է Տեկորի Արձ. ՆԿԷ = 1018 թ. (Շիրակ
134). ուստի կամ պետք է փոխել: Յովհաննէսի թվականը և
կամ, ինչ որ լավագույնն է, ՆԿԷ դարձնել ՆԿԷ = 1020 թ.—Յով-
հաննէս-Սմբատ՝ Լաստ. բ, ժ. Մագ. թղ. (կա). Սամ. անեց. 105.
Մխ. այրիվ. 19.—Յովհաննէս՝ Մխ. անեց. ա, գ, ժա. Օրբ. ժմ.
12, 13. Սամ. անեց. 102, 107. Վրդ. ծբ, ծե. Կիր. 50, 51. Անա-
նուն ժմ. 17. Ուսն. 3, 7—11, 44, 49, 67, 75, 79, 80, 84. Սմբ.
պամ. 26—29, 43, 46, 48, 52, 54—56. Նկարք. 99, 100.—Արմ-

բառ Գիր. 52.—Սմգատ՝ Օրբ. ժմ. 13. խոյ Մին. համգ. 34
 գրում է Սմբատ և Յոհաննէս, կարծես երկու հոգի լինելին։—
 սեռ. Յովհաննու՝ Վրգ. ծգ.—Յովհաննիսի՝ Ասոզ. Գ. խգ. Լաստ. ժ.
 Արծր. Գ. ժբ. Սամ. անեց. 108. Մխ. անեց. ա. Օրբ. ժմ. 13.
 Ուսն. 9, 10, 33, 34, 44, 52, 79, 84. Կիր. 52. Վրգ. ծբ, ծդ, ծէ.
 Սմբ. պամ. 26, 28, 39, 54.—Յովհաննէսի՝ Ուսն. 76.—Սմբատայ՝
 Լաստ. բ.—Սմգատայ՝ Օրբ. ժմ. 18.—Սմբատայ, որ և Յովհանն-
 օնու՝ Սամ. անեց. 108.—բց. ի Յովհաննիսի՝ Մխ. անեց. ա. Ուսն.
 19.—Յիշատ. Հայագ. 311 և Զարբ. թրգմ. 455 (մաշը գնում են
 ՆՂ=1041 թվին), Յոհաննեան՝ Հետադոտ. նախն. ոսկ. Ա. 134.—
 տառադարձված է հուն. Ἰωβαννης. այսպես Կեղրենոս, Կտ. Բ,
 էջ 557, որ տալիս է Անիի կապի պատմութիւնը և որի թրգմ.
 տես Սահակեան, Հայ կայս. Բ. 308—9: Կոչվում է Սմբատ Շա-
 հանդա՝ Արձ. 1031 թ. (Այրարատ 271, Շողակաթ 180) և Արձ.
 1034 թ. (Այրարատ 66):

— 139. Յովհաննէս Բարնեղեցի, Գեարոս Գետադարձ կա-
 թուղիկոսի ուղեկիցներէց մեկը՝ Գոլիս. գնալու ժամանակ «1047
 թ».—Ուսն. 105:

— 140. Յովհաննէս եպիսկոպոս, առաջնորդ Բջնիի, 1051
 թ.—Այրարատ 260, 276, Շողակաթ 181:

— 141. Յովհաննէս երեց. օրինակեց Աւետարանը՝ Սանդղդ-
 կայ վանքում, 1053 թ.—Շողակաթ 192, Rapport Arm. 40:

— 142. Յովհաննէս վարդապետ Տարօնեցի, ունի «Շարա-
 դութիւն պատմութեան տանն Բազրատունեաց», գրեալ հրա-
 մանաւ Գեարոս («1019—1058 թ») կաթուղիկոսի, Շ=1051 թվին.
 ձեռագիրը գտնվում է էջմ. № 1717, ըստ Տ. Միքէլեան, հրտր.
 Սամ. անեց. էջ 291, Զարբ. Հին դպր. 788:

— 143. Յովհաննէս է՝ եպիսկոպոս Սիւնեաց, «1006—1058
 թ». հաջորդեց Գրիգոր Գ-ին. ազգական էր Սարգիս կաթուղի-
 կոսի. կոչված է «երկրորդ Լուսաւորիչ Սիւնեաց». նորոգեց
 Սիւնեաց մտարապոլսութիւնը, որ ջնջել էր Անանիա Մոկացին.
 յետ առաջ Տաթևի բոլոր այն հողերը, որ ուրիշները խլել էին:
 Սրա օրով Գարսիկները հարձակվեցին Տաթևի վրա, այրեցին և
 կողոպտեցին: Յովհաննէսը նորից շինեց Մեռել է 1058 թվին:
 Ունի գրած «Թուղթ մխիթարական առ Գր. Մագիստրոս», որից
 ստացել է երկար պատասխան: Սրան են ուղղված նաև Մագիստ-
 րոսի ծա—մէ թղթերը:—Օրբ. ծա, ծգ, ծե—ծէ, ծթ, հա.—սեռ.
 Յովհաննու՝ Մագ. թղ. ծգ.—Յովհաննիսի՝ Օրբ. խթ, ծա, ծե—ծէ,

ծթ, կգ. Մագ. թղ. ծա.—բց. ի Յովհաննիսի՝ Օրբ. ծէ, հ.—Միտական
 231 (Արձ. 1017 թվից), 235 (Արձ. 1043 թվից): Ազգազբ. հանգ.
 Գ. 141.—Հմտ. № 69:

— 144. Ռեան, իբ և իբ կնոջ Թիթեղնիկի հիշատակին մի
 խաչքար է կանգնեցրել Յաչնի Դահրուս գյուղում 1071 թ.—
 Արցախ 156:

— 145. Սեանես ոմն, հիշված Դոնավարդ գյուղի (Արցախ)
 մի արձանադրութեան մեջ, 1071 թ.— Արցախ 131:

— 146. Յովհաննէս, այս անունն՝ ստացա՞վ՝ Վահրամի որդի
 Սմբատ պատրիկը, երբ դարձավ կրօնավոր՝ 1072 թ. օրինակել է
 տվել մի Աւետարան նույն թ.— Rapport Arm. 58:

— 147. Յովհաննէս, պատրոն Անի քաղաքի, Գրիգոր պատ-
 րոնի (№ 149) հետ միասին նորոգել են Անին և հարկերը ջնջել
 1072 թ.— Արձ. Շիրակ 40, 98, 101:

— 148. Յովհաննէս գրիչ. հրամանով Սմբատ պատրիկի՝
 օրինակեց Աւետարանը, 1071—1072 թ.— Rapport Arm. 57.
 Շողակաթ 194 (տես Յովհաննէս № 146):

— 149. Յոհաննես եպիսկոպոս Անիի, հիշված 1072 թ.—
 Արձ. Շիրակ 40:

— 150. Յովհաննէս կրօնաւոր, որի անվան մի խաչքար է
 կանգնեցրած Երնջակի Ս. Կարապետ վանքում, 1074 թ.— Սըմ-
 բատեանց՝ Երնջակ 16:

— 151. Յովհաննէս երեց որդի Գագիկ Բ թագավորի. փե-
 սայացա՞վ Անիի հույն դուքսին՝ որոշ ակնկալութեամբ. գնաց Անի,
 բայց այնտեղ հանգիստ չգտնելով անցավ Վրաստան, դարձավ
 Գոլիս, ուր և մեռավ: Իրանից քիչ տոաջ մեռել էր իր որդին
 Աշոտը (№ 62)՝ թուսավորմամբ:—Ուսն. 220, Վրդ. կ. Սմբ. պամ.
 87. Չամչ. Բ. 1005 (1080 թվի տակ, իսկ Վրդ. կ 1076 և 1088
 թվերի միջև):

— 152. Յովհաննէս քահանա, որ իբր թե Գրիգոր Բ Վկայա-
 սերի կողմից առանձին թղթով դեսպան ուղարկվեց Գրիգոր է
 պապին՝ 1080 թ.— Չամչ. Բ. 999, Ալիշան՝ Շնորհ. 35, Միսուան
 466ա, Տաշեան՝ Ցուց. 109, Ազգապ. 1281, 1305—6 (համարում
 է կաթուղիկական կեղծիք):

— 153. Յովհաննէս արքեպիսկոպոս Ս. Աստուածածնի
 պատկերին, հրավիրվեց Փիլաոսոսից կաթուղիկոս նստելու Մա-
 րաշում, բայց նա մերժեց («1085 թ»):— Ուսն. 228:

— 154. Յովհաննէս Տարօնեցի կիրաւապաղատ, իբրև գորա-

վար հունաց հիշվում է 1093 թ.— Տէր Սահակեան, Հայ կայս.— Բ. 877.

— 155. Յովհաննէս գրիչ Կիլիկեցի, Գրիգոր վարդապետի հրամանով Սեաւ լեռան Պատրիարքական վանքում սկսեց օրինակել Կանոնագիրքը, որի օրինակն էլ ընձեռեց Տէր Խաչիկը: Չարամիտ առաջնորդների նենգությամբ չկարողացավ ավարտել, ուստի քաջկեց Արմէնի լեռան Յովհաննու անապատը, ուր և երկար ժամանակ հետո ավարտեց գրչությունը՝ 1098 թ, Կանոնագրքի ամենահին և լավագույն օրինակն է երկաթագիր գրչությամբ: Երբ զանգուշ է նոր—Ձուղայի գրադարանում (№ 131): Ընդարձակ նկարագրությունը տես Ակինեան, Քուլթ Մակարայ, էջ 94—103 և Ձեռ. Լզով (ՀԱ 1937, 146):

— 156. Յովհաննէս, ընկեր Գրիգոր վարդապետի. թեև չքափար էր, բայց օգնեց Յովհաննէս գրչին՝ արտազրելու համար Կանոնագիրքը, հոգալով թուղթը և ծախսը, Արմանի լեռան Յովհաննու անապատում, 1098 թ.— Ակինեան, Քուլթ Մակարայ 103:

— 157. Յովհաննէս եղբայր Ահարոն կրօնավորի, որ օրինակեց Աւետարանը՝ Աղեքսանդրիա քաղաքում, 1099 թ. այս թվին Յովհաննէսը սպանվել էր արաբների ձեռքով.— Rapport Arm. էջ 60—61.

— 158. Յոհաննես, վանահայր Կալաշի Ս. Ստեփաննոս վանքի. տանուտերների, դատավորի և ավագերեցի հետ միասին գյուղացոց օգնությամբ ազատել են գյուղի առուն՝ 200 դահեկանով, 1101 թ.— Բանաս. 1903, 27 տես իր արձանագրությունը— ZAPh 2,43:

— 159. Յովհաննէս Ա կաթողիկոս Աղուանից, հաջորդեց իր եղբոր՝ Ստեփաննոս Ա կաթողիկոսին, նստավ 1103 թ. և մեռավ 1112 թ.— Կիր. ք. Հայագ: 385: (Սրան տրվում է 50 կամ 30 տարի. բայց Ազգապատումը նրան հաջորդող Ստեփաննոս Բ-ին դնում է 1129 թ. հմմտ. Բարխուտ. Պատմ. աղվ. 182, Ջամբա 76. տես նաև Ստեփաննոս Բ):

— 160. Յովհանն օրդի Միքայել իշխանի և թոռն Գրիգոր Տարօնեցու. հոր մահից հետո Ալեքս Կոմնենոս կայսեր (1081—1118 թ) կողմից, որ իր մորեղբայրն էր, կարգվեց պոստոսերաստոս Գնաց Տրապիզոնի դուքս Գրիգոր իշխանի վրա և զրսուկեց նրա ապստամբությունը. մեծ քաջություններ է գործել նգերացոց և Պոնտացոց կողմերում:—Չամչ. Կ. 10—11:

— 161. Յոհաննէս կրօնավոր, օրդի Մուշի, աշակերտ Թա-

ղէս վարդապետի. գրեց Մեկնութիւն Եռայեայ, համառոտելով Յովհաննու Ոսկերեբանի և Եփրեմի համանուն գործերից, Վանայ Մարմես գյուղում, 1118 թ: Բնագիրը (հեղինակի ձեռագիրը) զանվում է մեր Մատենագրարանում, (տես Ձեռ. Կորին. էջ 151, որ է Ձեռ. էջմ. № 1209=1239), Արքմ. 1913, էջ 50, Չարչին զպր. 704:

— 162. Յովհաննէս արքեպիսկոպոս, առաջնորդ Վանի Կարճըրաւոր վանքի՝ 1119 թ.— Ձեռ. Դադեան, Բ. 17 ք

— 163. Յովհաննէս Սարկաւազ վարդապետ. քահանայի որդի էր. ծնվել է Փոսիստում (Արցախ), աշակերտել է Հաղբատում, որի վանահայրը դարձավ հետո (ըստ Ոսկեան, էջ 7 սխալ է այս ենթադրությունը) և հասցրեց բազմաթիվ աշակերտներ Սրանց մեջ նշանավոր են Երեմիա Անձրևիկ և Սամուէլ Անցիթոսցի Հաղբատից նա զպրոց է հաստատել նաև Անիում, ուր գործադրած ռուման ծրագրի մասին տես Երևանի Պետ. հմտ. Գիտ. աշխ. XIII, էջ 411—414 (Ար. Մովսիսյանի ուսումնասիրությունը): Իր գիտության և սրբակեցության համար ամենքի հարգանքն էր վայելում. Վրաց Դուռի թագավորի սիրելին էր. Ինքը հիմնեց Հայոց անշարժ տոմարը «1084 թ» (որ իր անունով կոչվում է Սարկաւազագիր) և քննեց ու հաստատեց բազմաթիվ պատմական ղեպքերի ճիշտ թվականը: Հաղբատում զբանելով Սաղմոսի հին և հարազատ թարգմանությունը Ե դարից, օրինակել է սվել և տարածել ամբողջ հայոց մեջ, փոխանակ այն խաթարեալ օրինակի, որ տարածվել էր: Նույն աշխատանքը կատարեց նաև ամբողջ Ս. Գրքի և Դուռի փիլիսոփայի թարգմանած Արիստոտելի գործերի վրա, որոնք զանազան ձևերից անցնելով ազավաղված ու խաթարված էին: Յովհաննէս Սարկաւազը լավագույն օրինակների համեմատությամբ կաղմեց ուղիղ բնագիրը և նույնը տարածեց: Մեռավ «1129 թ» (ըստ Ազգապ.) և թաղվեց Հաղբատում, ուր մնում է մինչև այժմ իր գերեզմանը այս արձանագրությամբ.

Արձանս այս սեմական է Սոփեստոսի Սարկաւազին

(Նոտաք 112, Տաշեան՝ Տուց. 984)

Մահվան թվականի մասին մի ըննություն ունի Կոստանեան, Աղագար. հանդ. XIV 106, ուր հաստատում է 1139 թվականը՝ ըստ Վարդան պատմչի Մեր նշանավոր մատենագիրներից է. Թողել է հետևյալ գործերը.— 1) Յովհաննու Սարկաւազ վարդապետի

տի Վասն քահանայութեան և Բանք խրատու ուսումնասիրաց (ապ. Սոփերք, հա. Գ. Վենետ. 1853).—2) Ազօթամատոյց Յովհաննու Սարկաւազայ վարդապետի (ապ. Սոփերք, հա. ԺԷ, Վենետ. 1854).—3) Ճառ ընդդէմ նեստորականաց (Մամ. անեց. էջ 292).—4) Վասն պատկերաց ընդունելութեան և վասն մասանց պատուոյ (տես Սեզրակեան, Հայ եկեղ. պատկերբոյք. էջ 131—139).—5) Յաղագս Բաղկեղոնականաց, որ նաևն է՝ Հակաճառութիւն ընդդէմ երկարնականաց (Յովսէփեան, Նիւթեր և ուս. Ա. 70 և Շոգակաթ 208).—6) Վասն շարժման երկրի (երկրաշարժի և պատուովոյ քաժու մասին համառոտ գրվածք, որ ապ. Ոսկեան, Մատեն. քնն. էջ 53—55).—7) Մեկնութիւն տոմարի և յաղագս անկիւնաւոր թուոց (հրատարակեց և ուսումնասիրեց Գ. Գետրոսեան, Տեղեկ. ակադ. 1946, № 4, էջ 23—41).—8) Յաղագս ամսոց հայոց և տօնից (սրանից մի քանի էջ արտասպեց Սարգիսեան, Ազաթ. և իւր բազմ. գաղտ. էջ 353—5).—9) Ճառ յաղագս իրաւարանութեան (կորած է. տես Գալէմքեարեան, Ուս. լիւ. գատ. էջ 3).—10) Գատմութիւն, այն է Մեկնութեանց ծագման, Տուղբիլի, Ալիփաւրանի և Մելիքշահի պատմութիւնը, որ կորած է և որից քաղվածքներ տես Ձեռ. Վենետ. Բ. 817.—11) Յաղագս նշանակ հաւատոյ (Յովսէփեան, Խոսրով. էջ 25).—12) Յայտարարութիւն զանազան հերձուածոց (անդ 37—47 և 53—57).—13) Եկեղեցական Գատմութիւն (որ հիշատակում է Boddleian 184).—14) Քարոզ ժամագրոց,—15) Ներբողեան ի Գր. Լուսաւորիչ, ի Տրդատ, ի Ներսէս, Սահակ և Մեսրոպ, ի Ս. Ղեւոնդեանս.—16) Տաղ առ ձագն, որ կոչի ստրեկ (հրատ. Բազմ. Ե. 221). նաև ուրիշ տաղեր, որոնց մասին տես Ոսկեան, Մատ. քնն. 44, զանազան ազօթքներ (Ձեռ. Թաւր. 85 ա), իբր հեղինակ հիշված է Շարականի սկիզբը (տես և Տաշեան, Տոց. 1129 բ):—Յովհաննէս—Սարկաւազ՝ Կիր. 64. Վրդ. 4. Մխ.այրիվ. 37, 75.—Սարկաւազ՝ Կիր. 47, 66. Վրդ. 4. Խոսրով. 1. Մխ. այրիվ. 33, 77. Օրբ. ժմ. 17. Գամ. վր. ժր. ժմ. 433, 472, 518. Մամ. անեց. 97, 120, 129. Տաթև. հարց. 638. Մին. համդ. 30.—սեռ. Սարկաւազի՝ Յայմ. փետր. 11. Եպիփ. կիպր. սղ. 68. Որոտ. պղ. 89.—Սարկաւազի տոմարը՝ Տաթև ձմ. աւ—Տես և Սարգիս ի Փառխոսոյ՝—Ընդարձակ կենսագրութիւնը տես Յուշիկը, Բ. 279—307, Ոսկեան՝ Մատեն. քնն. էջ 1—64, մանավանդ՝ Տեղեկ. Ակադ. 1944, № 1—2, էջ 31—60.—Տես և Ջարբ. Հին դար. 606—615, Թրդմ. 214—20. Հայագ. 93, Շնորհ. և պրդյ. 134—5:

— 164. Յովհաննէս Անեցի, աշակերտ «Սարգիս վարդապետի, որ ի Փառխոսոյ» (նախորդ Յովհաննէս Սարկաւազ վարդապետն է), զասընկեր Երեմիա Անձրեկի.—Մամ. անեց, 128, Ջարբ. Հին դար. 616, Յուշիկը Բ. 305:
 — 165. Յովհանն սեբաստոս, պատվովոր իշխան Հոռնաց, զահալից կզով Կիւս—Մանուէլ կայսեր հետ այն ժողովում, որ տեղի ունեցավ 1145 թ.— Չամչ. Գ. 11:
 — 166. Յովհաննէս կրօնավոր, ստացող Վենետիկի № 654 ձեռագրի, գրված 1149 թ, «Վայք ողբոց Գրիգորի Սարաշեցոյ» (ըստ Սարգիսեան, Եւազր. ներած, էջ 68բ, որ համարում է Յովհաննէս Սարկաւազ վարդապետին, մինչդեռ սա արդեն մեռած էր 1139 թվին):
 — 167. Յովհաննէս գրիչ, որ Մով ամբոցում իր ուսուցիչ Գէորգ վարդապետի համար օրինակեց Աւետարանը 1151 թ.— Ձեռ. Վենետ. Ա. 743:
 — 168. Յովհաննէս (ճարտարագետ), որի ձեռքով Արտաւազ և Սարգիս շինել են Արցախի Սրուեղ վանքի եկեղեցին.— 1152 թ.—Արցախ 340:
 — 169. Տէր Ովանես, որի հիշատակին մի սող արձանագրութիւն կա Ոսկանապատ գյուղի եկեղեցում 1155 թ.—Արցախ 273:
 — 170. Տէր Յոհան, քրոջ որդի Տէր Գրիգոր եպիսկոպոսի Մեծարանց վանքի, միացած սրա եղբորորդի Գերգի (№ 1) և վանքի ուրիշ միաբանների հետ շինեց Հաւապատուկ վանքի եկեղեցին 1163 թ.—Շահխաթ. Բ. 378, Արցախ 182, Յովսէփեան՝ Խաղարակեանք 29:
 — 171. Յովհաննէս, վանահայր Հաղբատի, շինեց վանքի գմբեթը 1165 թ.—սեռ. Յովհաննէսի՝ Օրբ. ժմ. 18:
 — 172. Յոհաննէս եպիսկոպոս քաղաքին Գանձակայ 1167 թ.—Նոր վկ. 31:
 — 173. Յովհաննէս Ութման (հուն. Ὀυτμάνος) Փիլիպպեցի, վանահայր Փիլիպպէի հայոց վանքի. Հունաց Մանուէլ կայսեր կողմից ուղարկվեց Շնորհալու մոտ, միաբանութեան խնդրի առթիվ՝ նախ «1170 թ» և երկրորդ անգամ «1192 թ».—Շնորհ. պատմ. 144, 146, 155. Ալիշան՝ Շնորհ. էջ 419. կոչված է նաև Վահան (Ազգապ. 1420):
 — 174. Յոհաննէս հիւսն, հրամանաւ Քուրդ իշխանաց իշխանի նորոգեց Սեանի Առաքելոց տաճարի ընկուզներ դուռը

1176 թ.—Պաղարկեանք 81, Ամբաստանց՝ Գեղարքունի 120 (Սիսական 84 սխալ է գնում 1243):

— 175. Յոնան քահանա, գրիչ. օրինակել է Պաղարքունի Պաղարկեաց գաղափարում, 1177 թ.—Ձեռ. Կարին. 41:

— 176. Յովհաննէս արքեպիսկոպոս Կեսարիոյ, անդամ Հոռուկայի ժողովի «1179 թ».—Շնորհ. պաճ. 199:

— 177. Յովհաննէս եպիսկոպոս Անարգաբայի, անդամ Հոռուկայի ժողովի «1179 թ».—Շնորհ. պաճ. 199:

— 178. Յովհաննէս, եզրայր Մարկոս կրօնավորի 1187 թ.—տես Միաբան, Գոր. և շմ. էջ 52—3:

— 179. Յովհաննէս գրիչ. Հոռոմոսի վանքում, իր երես եզրայր և ուսուցիչ Վարդանի հրամանով և կրօնսեր եզրայր Գրիգորի օգնութեամբ օրինակեց Աւետարանը (մի գեղեցիկ ձեռագիր, որի նմանահանութունը տես Շիրակ 27), 1181 թ. և ավելի ուշ Բարսղի Վեցօրէից գիրքը 1187 թ.—Ձեռ. Վենիս. Ա. 395, Շիրակ 27, Յովսէփեան՝ Նիւթեր և ուս. Ա. 15:

— 180. Յովհաննէս քահանա, գրել ավելի մի Աւետարան՝ Կարնոյ Պանատամուլուց անապատում, 1188 թ.—Ձեռ. Վասպ. 78:

— 181. Յովհաննէս վարդապետ, ապա եպիսկոպոս, հոգևոր հայր և ուսուցիչ Ներսէս Լամբրոնացու. երկուսով միասին ճշգրտում էին Սաղարի Ս. Աստուածածին վանքում. սրա խնդրանք գրեց Լամբրոնացին Սաղմոսի Մեկնութունը 1178 թ.—Պամ. լմբ. 228, 229.—սեռ. Յոնաննու՝ Պամ. լմբ. 227.—Չարբ. Հին դպր. 713. Սիսուան 113. Հայասպ. 415, 416:—Տարիներ հետո այս Յովհաննէս վարդապետը Սսի եպիսկոպոս դարձավ և սրա համար կոչված է նաև Սսեցի (Քղզապ. 1488), Այդ ժամանակ Առն Բ-ի հրամանով, Ներսէս Լամբրոնացու, Գէորգ Սկևապու և 20 աշխարհական հետևորդների հետ միասին պատգամավոր գնացին առ կայսրն Ալամանաց. Մարաշի մոտ հարձակում կրելով կողոպտիւցին թուրքերից «1190 թ».—Պամ. լմբ. 231, Սիսուան 447, Աղգապ. 1488:

— 182. Յովհաննէս առաջնորդ Սանահնի վանքի, վերաշինեց քանդված եկեղեցիները օգնութեամբ Ամիր Գրգի, Գրիգոր վարդապետի և Յովհաննէս վանահոր 1181 թ.—Աղգապ. հանգ. Գ. 286: Սրա հետ համեմատել՝

— 183. Յովհաննէս վանահայր Սանահնի.—տես նախորդը՝ Նույն անձը հիշված է նաև չորս տարի հետո, երբ նորոգվեց

վանքի կաթուղիկն 1185 թ. և ավելի ուշ 1191 թ.—Աղգապ. հանգ. Գ. 306, 283, է. 391:

— 184. Յովհաննէս, որդի Վարդ քահանայի, հիշված Սեբաստիայում 1193 թ.—Ձեռ. Վասպ. 80:

— 185. Յովհաննէս եպիսկոպոս, առաջնորդ Հաղարտի 1195 թ.—Տաթև 1927, 186, Չարբ. թրգմ. 448, Հայասպ. 383:

— 186. Յովհաննէս որդի Սարգիս բժշկի. օրինակեց Ճառնաթիւր Եփրեմի, 1196 թ.—Շողակաթ 197:

— 187. Յովհաննէս, եզրայր Աւետիքի, առաջնորդ Գեմազերի=Լամբրոնի Ս. Աստուածածին վանքի 1198 թ.—Սիսուան 114, Տաշեան, Տուց. 607 բ:

— 188. Յովհաննէս աշակերտ Ներսէս Լամբրոնացու (+ 1198 թ.). օրինակել է Եփրեմի Ողբը Նիկոմիդեայ.—Չարբ. թրգմ. 466:

— 189. Յովհաննէս, եզրայր Յակոբ գրչի, որ օրինակել է Շնորհալու Մեկնութիւն կաթողիկեայց գիրքը 1198 թ. գովաբանված է իբրև նշանավոր երաժիշտ և անխոնջ գրիչ.—Հայասպ. էջ 442:

— 190. Յովհաննէս, եզրայր հայր Գրիգորի, որի օգնութեամբ Դաւթ իշխան հիւրիկեան շինեց Անապատի եկեղեցին, 1198 թ.—Տեղեկ. Արմֆանի, 1940, № 4, էջ 168 (Արձ.):

— 191. Յոնաննէս քահանա. Վարդանանց վրա հորինել է «Անթառամ սերոյ ծնունդ» շարականը և Ղեոնդիանց վրա «Աստուածային սիրով լցեալ» շարականը: Ժամանակն անհայտ, բայց անշուշտ ժԳ դարից առաջ, որովհետև հիշված է Սարգիս երեցի Շարակնոցում.—Պարականոն շար. 165, 170:

— 192. Յովհաննէս, ուսումնակից կամ դասընկեր Բարթուղիմէոսի և Ներսէս քահանայի, որ Ներսէս Լամբրոնացու քրոջ որդին էր. միասին սովորում էին Սկևապ վանքում՝ Գրիգոր Սկևապի և Բասիլ վարդապետների մոտ 1198 թ.—Սիսուան 99 բ, Չարբ. Հին դպր. 709:

— 193. Յովհաննէս եպիսկոպոս Սանվելեայ. ներկա էր Լեոն Բ-ի Թագադրութեան հանգեսին «1199 թ».—Ամբ. պատմ. 111:

— 194. Յովհաննէս գրիչ Էջմիածնի № 936 Ճառնաթիւրի, զրված Ս. Գրիգորում, որ հավանաբար Սաղմոսավանքում է ըստ Միաբան, Գոր. և շմ. 45 (ԺԲ դար):

— 195. Յովհաննէս Ոոյլեց, միաբան Սաղմոսավանքի. հիշված է Էջմիածնի № 936 Ճառնաթիւրի գրիչ նախորդ Յովհաննէսի հետ (ԺԲ դար).—Միաբան, Գոր. և շմ. 45:

— 196. Յովհաննէս վարդապետ Տաւուշեցի, ժամանակի գիտնական մարդն էր համարվում. նախ աշխարհական էր և ապա այրիանալով՝ կրօնավոր դարձավ. շրջիկ քարոզիչ էր. պահոց մասին օրենքներ է հաստատել. եղավ ուսուցիչ Մխիթար Գօշի (ԺԲ դար).—Կիր. ժա.—սեռ. Յովհաննէսի՝ Կիր. ժա.—Չմայ. Գ. 95 (դնում է 1163 թ).—Տաշեան, Յուլ. 182 նույն անձը կոչված է Յովհաննէս Ուշեցի: Տես և № 286:

— 197. Յովհաննէս Դամասկացի, այս կեղծ անվան տակ ծածկված է մի հայ-հոռոմ, որ գրել է հայոց դեմ վիճաբանական մի գրվածք «Յովհաննու Դամասկացոյ պատասխանիք առ հայս» վերնագրով. հրատարակված է Լոյս շաբաթաթերթ, 1906, էջ 355—59 և 474—9 շաբ., որից Ակինեան՝ Կիւրիոն, էջ 69. հիշում է Անանիա Շիրակացու, Ուխտանէսի և «Մատթէոսիկ պատմողի» (= Ուռհայեցու) գրվածքները, որով երևում է թե առնվազն ժԲ դարից է:

— 198. Յովհաննէս որդի Գէորդի, սկսեց օրինակել Ճառընտիրը. բայց շուտով մեռավ. այն ժամանակ նրա հայրը Գէորգ (№ 67), թեև ձեր և շխաւար աշաւք», հանձն առավ շարունակել ի հիշատակ իր որդու և վերջացրեց 1201 թ.—հրտր. Ազաթ. 1909 թ. յաջ. էջ ԽԶ:

— 199. Յովհաննէս, գրիչ. Դարանաղեաց գավառի Ս. Գրիգոր վանքում օրինակել է մի Աւետարան, 1201 թ.—Ձեռ. Սեբ. (ՀԱ 1924, 248):

— 200. Յովհաննէս վարդապետ, միաբան Ս. Գրիգոր վանից Դարանաղեաց գավառի, 1201 թ.—Ձեռ. Սեբ. (ՀԱ 1924, 247):

— 201. Յովհաննէս գրիչ, որդի Խաչէվարդի և եղբայր Սամուէլ կրօնավորի. իր ուսուցիչ Ներսէս Լամբրոնացու համար օրինակեց Եփրեմի ողբը և ուրիշ գործեր 1202 թ.—Տ. Մուրատ, Յայտ. յովհ. էջ Կ—ժդ:

— 202. Յովհաննէս, միաբան Կամիխ Եղավանքի անապատի, 1203 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 420:

— 203. Յովհաննէս, որի համար Առաքել գրիչը օրինակեց Աւետարանը՝ Կամիխ Եղիվանքում, 1203 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. էջ 419:

— 204. Յոհան Երեց, մերձավոր Առաքել գրիչ, որ օրինակեց Աւետարանը Կամիխ Եղիվանք անապատում, 1203 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 420:

— 205. Յովհաննէս Երաժիշտ, սպասավորում էր Ղազարու վանքում 1204 թ.—Հայապ. 450:

— 206. Յովհաննէս հորեղբայր, սնուցիչ և ուսուցիչ Գեարու քահանայի. որ էր գրիչ Սկեռայ վանքում 1205 թ. Սխուան. էջ 101:

— 207. Յովհաննէս Տիկնազգի. վարդապետ նույն Գեարու քահանա գրիչ՝ Սկեռայ վանքում, մեռավ 1205 թ. Սխուան. էջ 101:

— 208. Յովհաննէս քահանա Դանջան գյուղի (Ուլաթ). Կիրատու ձեռագրի. 1205 թ. Ձեռ. Վենետ. Բ. 471, Հայապ. 148:

— 209. Յովհաննէս, որդի Վասուտի և եղբայր Աստուածատուր Բաբերցոյ, որ գրել տվեց մի մեծ Տօնական. 1205 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 470:

— 210. Յովհաննէս քահանա Միջնադրիւրցի (Տարոն). նախածինոց հանդիսացավ և մեծ գումարով օղնեց յետ գնելու գիրի ընկած մի մեծ Տօնական, Ուլաթում, 1205 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 472, 473, 480, Հայապ. 395, 449—451:

— 211. Յովհաննէս քահանա, տաջնորդ և օղնական եղավ Գոզմա գրչին. գրելու Աւետարանը՝ Խարբերդ 1205 թ. Ձեռ. Վենետ. Ա. 400:

— 212. Յովհաննէս վարդապետ, իր եղբոր՝ Ստրգսի հետ շինել է տվել Դսեղի Ս. Յարութիւն եկեղեցին և մատուցը 1205 թ.—Յարութիւնեանց, Ներս. դպր. Ա. ճնարհ. 65 և Աղգապը. հանդ. է. 423:

— 213. Յովհաննէս «պատուական ձեր», Ղազարու վանքի առջնորդներից մեկը, որ օղնեց գնելու գիրի ընկած Տօնականը, 1206 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 469:

— 214. Յոհան, հիշված է իբր միաբան Աստուածընկալ վանքի՝ նույն վանքի նորոգության արձանագրության մեջ 1207 թ.—Այրարատ 255, Բանաս. 1903, 31:

— 215. Յովհաննէս կրօնավոր, Սանահնում օրինակեց Նոննոսը 1208 թ.—Չարբ. թրգմ. 635:

— 216. Յովհաննէս եպիսկոպոս Կարուլ. անդամ այն եկեղեցական ժողովի, որ զուտարեց Չաքարէ սպասալարը Լոռիում «1208 թ».—Կիր. գ. Այրարատ 76:

— 217. Յովհաննէս, վանահայր Սանահնի վանքի, դաստիարակ էր եղած Չաքարէ և Իւանէ եղբայրներին. մին այն հյուսիսականներից, որոնք գրեցին Գրիգոր Դ Տղային՝ հակառակ միության խնդրին «1178 թ». անդամ Լոռիի եկեղեցական ժողովի «1208 թ».—Կիր. գ. Շնորհ. թգ. 308:

— 218. Յովանես, ազգական Յովսէփի, որ նրա անունով մի խաչքար է կանգնեցրել Հաղբատում 1209 թ.—Նրզնկեանց՝ Հնախ. տեղագր. 70:

— 219. Հանես, եղբայր Սիոն գրչի, որ Մուշեղկայ գյուղի Նորսեսի անապատում օրինակեց Մանգակունու ճառերը 1210 թ.—Դուրեան, Ուսուճն. 230:

— 220. Յովհաննէս, Գետկայ ժողովուրդը ազատել է հարկից և այդ բանը արձանագրում է Գոշավանքի մի արձանագրութեան մեջ 1211 թ.—Ազգագր. հանդ. Ժ, 24:

— 221. Յովհաննէս, իբրև վկա հիշվում է հարկերից ազատութեան նույն արձանագրութեան մեջ՝ Գոշավանք 1211 թ.—Ազգագր. հանդ. Ժ, 24:

— 222. Յովհաննէս հայր, գրել տվեց մի Աւետարան (Ձեռ. էջմ. № 364/987) Հայրապետ քահանային, Սեբաստիա 1211 թ.—Շողակաթ 198:

→ 223. Յևանես պարոն, զրամով օգնեց մագաղաթ գնելու և նկարազարդելու նույն այն Աւետարանը, որ օրինակեց Հայրապետ քահանան, Սեբաստիա 1211 թ.—Շողակաթ 198, Յովսէփեան՝ Նիւթեր և ուս. Ա. 12:

— 224. Յոնան Գրասէր՝ Վախտանգ անուն անձի հետ մի խաչքար է կանգնեցրել իր որդու՝ Գրիգորի գերեզմանի վրա, Արցախի Վաղանա գյուղի եկեղեցում, 1213 թ.—Արցախ 192:

→ 225. Յովհաննէս, հիշվում է Խճկօնից արձանագրութեան մեջ՝ իբրև պատարագ ստացող, 1213 թ.—Արձ. Այրաբատ 113:

— 226. Յովհաննէս, փորագրիչն է այն խաչքարի արձանագրութեան, որ կանգնեցրած է Վանայ Ալիւր գյուղում, Անձրե քահանայի հիշատակին 1214 թ.—Ազգագր. հանդ. ԻԱ, 99:

→ 227. Յովհաննէս սարկավագ Հոսկլայեցի. գրիչ. օրինակել է Աւետարանը՝ Գրիգոր եպիսկոպոսի համար. 1214 թ.—Շահադիդ. Գատմ. պատկ. 120—121:

→ 228. Յոնանէս քահանա, որդի Կոստանդ քահանայի Հոսմեանց, գնել է մի կալված և նվիրել Արջոյ առիճ վանքին, 1213 թ. և մի կալվածք էլ Բագնայրին, 1215 թ.—Արձ. Շիրակի 121—2:

— 229. Յովաննիս ճգնավոր, եղբորորդի Գէորգ քահանայի, որ շինեց Երուսաղէմում Ս. Աստուածածնի տաճարը: Այս տաճարում ճգնում էր Յովաննէսը իր քրոջ՝ կրօնավորուհի

Տիկնեբերսի հետ միասին: Երկուսով գրել տվին Յովան գրչին մի մեծ Ճառընտիր և բնծայեցին նույն տաճարին 1215 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 144, Չարբ. Թրգմ. 730:

— 230. Յովան կամ Յովանես, գրիչ. Երուսաղէմում գրեց և կազմեց նույն մեծ Ճառընտիրը՝ Յովհաննէս ճգնավորի համար, 1215 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 145, Չարբ. Թրգմ. 730:

— 231. Յովհաննէս բարուն, արքեպիսկոպոս Մամեստիոյ. 1215 թ.—Միսուան 250 ա:

— 232. Յովհաննէս Ը եպիսկոպոս Սիւնեաց, հորեղբորորդի Ստեփաննոս Գ եպիսկոպոսի. ապստամբելով Սիւնեաց Սարգիս եպիսկոպոսից, որ նստում էր Նորավանքում, գնաց Աղթամար, օժից և նստեց առաջնորդ Տաթևի «1216 թ» (ըստ Միսական 20 նստել է 36 տարի, այն է 1216—1251 թ)։ Օրբ. կբ. կդ, կե, հա. Տաշեան, Ցուց. 180 ա.— սեռ. Յովհաննիս՝ Օրբ. կդ. — ըստ այսմ սրա հետ նույն է Յովանես մեծ եպիսկոպոս Սիւնեաց, որ մեռել է 1251 թ. ըստ Օրբ. Ժմ. 26.— սրա հետ պետք է նույնացնել նաև Յովանես «հայրապետ և մեծահամբաւ լուսաւորիչ» որ հիշված է Հերհերի մի արձանագրութեան մեջ 1243 թ. (Միսական 112, Արբտ. 1889, 330): Միևնույն ժամանակ ունինք՝

— 233. Յովհաննէս Կապանեցի, որդի Հասան իշխանի Բագաց և Թոռն Համտուն Ա-ի, որով լինում է երեց եղբայր Համտուն Բ-ի (որ մեռավ Նորավանքում 1231 թ): Յովհաննէս վանքում եպիսկոպոս էր: Երբ Բագաց Թագավորութունը վերջացավ և երկիրը ավերվեց (1105 թ), Յովհաննէսը փախավ հաստատվեց Ամաղուի Ս. Կարապետ անապատը: Նեղված Հրասեկ բերդի Խորասանցի պարսիկ իշխանից, ծպտվեց պարսիկի ձևով և որովհետև հետև լավ էլ պարսիկերեն գիտեր, գնաց Սպահան, Մահմուդ Բ Սուլթանի մոտ: Օրբելեան պատմիչը պատմում է թե սուլթանի միամոր որդին մահամերձ հիվանդ էր. Սուլթանի մայրը մեծ սգի և տրտմութեան մէջ էր. տեսավ երազում, որ մի եպիսկոպոս է եկել հեռու աշխարհից, նա կարող է բժշկել նրան: Հրամայեց գանել ու բերել: Եպիսկոպոսին տարին նրա մոտ, բժշկեց մանուկին: Այս առթիվ Սուլթանը իմանալով Յովհաննէսի բողոքը, հրամայեց Հրասեկայ բերդի տեր պարսիկ իշխանին գերզատաւանով կոտորել, իշխանին էլ ժայռից ցած զցելով սպանել և բերդը արքունական հրովաբառակով եկեղեցուն տալ: Միևնույն ժամանակ Սուլթանի մայրը Անապատ բերդը 12 ազարակով

եկեղեցուն նվիրեց: Յովհաննէսը վերադառնալով, հաստատվեց այսպես Նորավանքում, որ նորոգեց, բարեկարգեց և հարստացրեց: Մեռել է «1214 թ». (ըստ Օրբ. իսկ Սիսական 184 բ ղնում է ՈՒ = 1155 թ. ապա էջ 274 ծան. հալանօրին 1164 թ. Ալիշանի տարակուսանքի պատճառն այն է, որ Օրբելեանը 1105 թվին Յովհաննէս եպիսկոպոսին ղնում է Յովհաննու վանքի միաբան, իսկ մահը 1214 թ. եթե 1105 թվին եպիսկոպոսը թեկուզ 30 տարեկան լիներ, ծնունդը պիտի լիներ 1075 թ. որով աղբւած պիտի լիներ 139 տարի, ինչ որ անհնարին է: Բայց Օրբելեանը ճիշտ է, որովհետև այն 1105 թիվը ո՛չ թե Յովհաննէս եպիսկոպոսին է պատկանում, այլ Սիւնեաց թագավորութեան կործանման և Կապան մայրաքաղաքի առման, որ ըստ Սիսական 274 ա՝ եղավ 1104 թվին: Սթալը միայն կետադրութեան մէջ է. «Բարձաւ թագաւորութիւնն Բաղաց... քնաջինջ եղև տէրութիւնն Բաղաց, և խափանեալ լոցցին ամենայն ուխտք պաշտօնէից. ի 554 թուականին էր եպիսկոպոս ոմն Յովհաննէս».— պետք է կարդալ «պաշտօնէից ի 554 թուականին, էր եպիսկոպոս...».— Օրբ. Կ. կզ, հա. սեռ. Յովհաննիսի՝ Օրբ. կբ, կզ, հ.— 234. Յովհանն (սեռ. Յովհաննեա ձեռով) իր Մամա անուն աղջկա հիշատակին Կողբում մի այգի է նվիրել Խծկօնից վանքին 1216 թ.— Աղբւգր. հանդ. Ա. 45, Արբտ. 1904, 990:

— 235. Յովհաննէս հայրապետ, հիշված 1216 թ.— Արբտ. 1896, 81 (Արցախի Վաղահաս գյուղի մի արձանագրութեան մեջ):

— 236. Յովհաննէս որդի Թաղէտի, նախ Գլխորի մի ջաղացը նվիրել է Արջոյտոճին և ապա մի ուրիշ ջաղաց էլ նվիրել Հոռոմոսի վանքին, ուր և թաղվել է 1217 թ?—Շիրակ, էջ 28 և 121:

— 237. Յովհաննէս գրիչ, Հառիսի վանքում արագգրել է մի ձեռագիր, որի մեջ նշանավոր են առյուծաձև սփինքաների նկարները, 1219 թ.— Խաղբակեանք 165:

— 238. Յովհաննէս գրիչ. Հառիճի վանքում օրինակել է Ոսկերեքանի Մեկնութիւն թղթոյն նփեսացոց, ՈԿԸ = 1219 թ.—Ձեռ. Կարին. 162 (սխալ ապ. ՌԿԸ):

— 239. Յովհաննէս, մի խաչքար է կանգնեցրել Աստուածատուր քահանայի հիշատակին Աստուածընկալ վանքում 1220 թ.—Արձ. Շահխաթ. Բ. 171, Այրարատ 255:

— 240. Յովհաննէս Ջ Սոսցի, մականունը Մեծաբարոյ, կաթուղիկոս Հայոց «1203—1221 թ». կոչված է նաև Մօն (օրի

խմաստը անհայտ է, Սիսուան 505 բ). որդին էր Կոստանդինի՝ որդւոյ Օշինի. Հեթումեանց ցեղից, ազգական Լեոն Բ թագավորի Հայոց տերութեան քարտուղար, օտարազգի վաճառականների գատավորը, արքեպիսկոպոս Ստոյ, տեր և առաջնորդ Դրագարիի, հոգևոր գործերում անփույթ, փառասեր, հարուստ, բայց առատաձեռն մարդ էր. որի համար էլ ստացել է «Մեծաբարոյ» տիտղոսը: Լեոնի հրամանով գնաց Հոռոմկալ՝ ձերբակալելու Գրիգոր Ե Քարավէժ կաթուղիկոսին (1194 թ): Ուղարկվեց Աքքայ՝ բերելու համար գերմանական կայսեր Լեոնին ուղարկած թագը (1197 թ): Ներկա եղավ Լեոն Բ-ի թագադրութեան հանդեսին («1199 թ»): Երբ կաթուղիկոս ընտրվեց, հյուսիսայինները դժկամակցին ընդունել նրան, համարելով արևմտասեր և թույլ անձ: Իննովկենտրոս Գ պապը (1198—1216) ուղարկեց նրան Պետրոս կարդինալի ձեռքով պալլիում և կաթուղիկ եկեղեցու սահմանադրութեանը: Անտիոքի վեճի առթիվ բռնելով լատինների կողմը, պայքարեց Լեոնին, որ նրա գանձերն ու ավանները գրավեց և իրեն էլ գահազուրկ անելով, կաթուղիկոս կարգեց նրա փոխարեն: Արքակաղնի վանքի վանահայր Դաւիթ եպիսկոպոսին «1207 թ»: Յովհաննէսը քաշվեց Հոռոմկալ, որի բերդը սաստիկ ամրացնելով պատրաստվեց պաշտպանվել: Մեռավ Դաւիթը «1211 թ» և Լեոնը հաշտվելով Յովհաննէսի հետ, նորից իր գահը դարձրեց:— Մխ. անեց. դ. Մխ. այրիվ. 21. Օրբ. կէ, հա. Օրբ. ժմ. 22. Վրդ. ձբ. Միխ. աս. իր (=իհ), յաւել. Կիր. 70, ա, գ, է. Սամ. անեց. շար. 148, 165. Հեթ. ժնկ. Վահր. ոս. 218—9. Սմբ. պտմ. 107, 109, 110, 114, 116. Դրնդ. 304.— Յովհաննէս՝ Օրբ. ժմ. 23.— Յովհանն՝ Հեթ. ժնկ. Առաք. պտմ. 335.— Յովհաննէս Խնկտոր! Սամ. անեց. շար. 145—6.— սեռ. Յովհաննէսի՝ Դրնդ. 304.— Յովհաննէսի՝ Վրդ. ձդ. Կիր. գ.—Չարբ. թրգմ. 688, 730. Պալ-Տեան 59 (տալիս է նրա թղթակցութեանը պապի հետ). Չամչ. Գ. ԱԿ—193: Ազգապ. 1557—1598:

— 241. Յովհաննէս վանահայր Խծկօնից վանքի, հիշված է 1211—1221 թվերին. այս թվին իր հետ օգնական ունի Պողոս վարդապետին, իսկ 1233 թվին արդեն մեռած է, որովհետև առաջնորդն է Արթու, Պողոս վարդապետի հետ հիշված:— Շիրակ 127, 128, 129, Այրարատ 112, Ազգապ. հանդ. Ա. 45, Արբտ. 1904, 990, Շողակաթ 183, Յովսէփեան՝ Նիւթեր և ուս. Ա. 32, 33:

— 242. Յովհաննէս քահանա, գրեց Սիս քաղաքում մի Աւետարան, 1222 թվին.—Ձեռ. Կես. ամած. 64:

— 243. Յովհաննէս առաջնորդ Սահանի վանքի 1221—2 թ. հաջորդել է Գրիգորի որդի Աբասին.— Ակինեան՝ Մատեն. հետազ. Ա. 8, Յովսէփեան՝ Նիւթեր և ուս. Ա. 32:

— 244. Յովհաննէս եղբայր Նորազէս քահանայի, որ էր գրիչ Սեբաստիայում, 1222 թ.—Տաշեան, Յուլ. 568:

— 245. Յովհաննէս եպիսկոպոս Տայիցի, ուխտի է գնացել Երուսաղէմ և Գրիստոսի գերեզմանի վրա երեք կանթեղ է դրել հանուն հայոց, հունաց և Ֆրանգաց. հայոցն է վառվել, որով իմացել է թե հայոց դավանանքը ավելի ընդունելի է Աստուծուն (1222 թ): Այս հեքիաթը մտել է Յայսմ-սուրբի մեջ՝ մարտի 23: Հմմտ. վարը № 308:

— 246. Յովհաննէս, հայր Ստեփաննոս Աղթամարցու, որ Խորանաշատի վանքում օրինակեց Արիստոտելի Յաղաքս Աստուծոյ և Առ որս գիրքը՝ 1223 թ.—Շողակաթ 199:

— 247. Յովհաննէս քահանա, հայր Վահանադրէի, որ օգնեց Գեորգս երեցին՝ արտագրելու Աւետարանը, Նիկոպոլսի Խաւմ քաղաքում, 1223 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 422:

— 248. Յովան/ու քահանա (նախորդի հետ նման է), թուղթ էր կոկոս Գեորգս քահանայի համար, որ օրինակում էր Աւետարանը՝ Նիկոպոլսի Խաւմ քաղաքում, 1223 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 423:

— 249. Յովհաննէս վարդապետ Գառնեցի, Գեղարդայ վանքից, ճգնակեցիկ և հրաշագործ. ճգնում էր Թաթլոյ վանքում 1223—3 թ: Ուխտի գնաց Երուսաղէմ: Կողոնիայում կրակը գցեցին որ այրեն. բայց ազատվեց և գնաց Կոստանդին Ա (1221—1267 թ) կաթողիկոսի մոտ, ուր Ձեռաց մինչև իր մահը: Մկրտունի է շատ մանկեղականներ, որոնցից նշանավոր է Չենջան քաղաքի մուլան՝ իր որդիներով:— Գրական գործերն են՝ 1) Աղօթագիրք, տպ. Վենետիկ 1911 (գլուխների ծայրանունն է «Յովանէս Գառնեցի ասացեալ»):— 2) Խրատ հոգեշահ ամենայն մարդոյ, մանաւանդ ժամարարի, ի խնդրոյ Սարգիս քահանայի (տես Սարգիսեան, Սուպր. ներած. էջ 66գ և Ձեռ. Վենետ. Բ. 1232):— 3) Գատմութիւն մուկրոյն Չանկիտնու (Յայսմ-սուրբում):— 4) Մտուզարանութիւն Սաղմոսարանի (իբր տիպոր օրինակ Սաղմոսարանի, որ արտագրել է Հազրատում, Յովհաննէս Սարգիսագի կազմած օրինակից (հիշատակարանը տես Ձեռ. Վենետ. Ա. 266) և տարածել է հայոց մէջ: Սաղմոսի այս տիպոր օրինակը կաշվում է «Յովհաննէս Գառնեցի»: հմմտ. Ձեռ. Ստեփաննայ

23 ր և Ձեռ. Վենետ. Ա. 272, 274):— 5) Գատմաբք Սաղմոսաց, որ կազմել է Հազրատում, հետևողութեամբ Սպիտան Կիլարացու. այս մասին տես Ձեռ. Վենետ. Ա. 183: Սարգիսեանը կարծում է, որ նաև երբայական տառերի բացատրութեանը, որ դրված է Սաղմոսների մոտ, Գառնեցուց է (տես Ձեռ. Վենետ. Ա. 194):— 6) Տեսիլ Գառնեցույ ի Հոռովայ ի ձորն Աշորնիս.— 7) Գարահանոն մի շարական (Յիսուս միածին, քաղցը և գթած), որի ծայրանունն է «Յովաննես Գառնեցի» (տես Գարահանոն շար. 188): Իր անունով կա նաև մի տեսակցութեան պատմութեանը՝ տեսիլք տեսնող 7 ուխտավորների հետ (Յայսմ. դեկտ. 29):— Յովհաննէս՝ Կիր. ծր. Յայսմ. մրտ. 11, դեկտ. 29.— սեռ. Յովհաննու՝ Յե. դառն. էջ 181, 200, 220, 240, 263, 284, 303. Կիր. ծր. Յայսմ. ապր. 15.— Յովհանիսի՝ Գիրք թղ. ղդ.— ԲՅ. ի Յովհանիսի՝ Գիրք թղ. ղե.— տես և Չարր. թրգմ. 219—20, Այրարատ 362, Տաշեան՝ Յուլ. 1125 ա:

— 250. Յովհաննէս վանահայր Հառիճայ վանքի 1224 թ. (մեռել է նախ քան 1235 թ. որովհետև այս թվին առաջնորդն է Համազասպ):— Շահխաթ. Բ. 265, Շիրակ 162. սակայն նույն տեղում (Շիրակ 161 և 162) կա երկու անթվական արձանագրութեան, ուր միասին հիշված են տէր Համազասպ և հայր Յովհաննէս, ուստի կարող ենք ընդունել մին առաջնորդ, մյուսը վանահայր: Ալիշան (Շիրակ 161 ա) ենթադրում է թէ այս Յովհաննէսը Գրիգոր Տուսէորդու հայրը կամ եղբայրն է:

— 251. Յովհաննէս, իր ունեցվածքը կտակել է Իջնիի Սուլայ գյուղի Մայրավանից Ս. Աստուածածին եկեղեցուն 1224 թ.—Արձ. Շահխաթ. Բ. 188, Այրարատ 270, Սմբատեանց՝ Գեղարքունի 336:

— 252. Յովհաննէս, միաբան Կապոսի Ս. Լուսաւորիչ վանից, հիշված է 1224 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 34:

— 253. Յովհաննէս Ա. Նաչնեցի. հինգերորդ եպիսկոպոս Հազրատի. Թամար թագուհու օրով հաջորդեց Գրիգորիս Ա-ին՝ հրամանով Չաքարէ ամիրսպասալարի և Իւանէ աթաբէգի իր նախորդներն են Սարգիս Ա, Գէորգ Ա, Բարսեղ Ա, և Գրիգոր Տուսէորդի: Սրանց թվականները լավ ճշտված չեն. բայց գիտենք որ Գրիգոր Տուսէորդին մասնակցել է Լոռիի ժողովին «1208 թ», ուր իսկուսակ կանգնելով Չաքարէին՝ վտարվել է Հազրատի առաջնորդութեանից և թեմը հանձնվել է Յովհաննէս Ա Նաչնեցուն (Ազգապ. 1578—9): [Ազգապ. 1392 այս Յով-

հաննէս Խաչենեցուն նույնացնում է Յովհաննէս Սարգաւազ վարդապետի հետ, որի մասն էլ գնում է «1129 թ»: Եթէ Յովհաննէս Խաչենեցին նստել է 1208 կամ 1209 թվին, ուստի չի կարող նույն լինել Յովհաննէս Սարգաւազի հետ, որ մտել է «1129 թվին»): Ըստ Կիր. էջ 56, Գրիգորին հաջորդում են իրար ետևից երեք Յովհաննէսներ (Յովհաննէս Ա Խաչենեցի, Յովհաննէս Բ և Յովհաննէս Գ): Սրանց կարճատև պատմութիւնը հետևյալն է ըստ Կիրակոսի Յովհաննէս Ա հեղ և առաքինի մարդ էր, ազգական Խաչենի իշխաններին, Հաղրատի կաթողիկէի փոքր մատուռը քանդեց և նրա տեղ շինեց մեծ և գեղեցիկ շինվածքներ, զոր պարմացուցանէ 'լուստղոսն հիացմամբ: Յովհաննէս Բ քրտորդին էր Չարարէ և Իւանէ եղբայրների և եղբորորդի Յովհաննէս Ա-ի. շինեց մի ամուր բերդ Հաղրատի և Սանանի միջև (Արձ. 1233 թ): Յովհաննէս Գ որդին էր Աղսարթանի, Մածնարերդի Բագրատունի տոհմից. նստեց 2 տարի. սրան էլ հաջորդեց Համազասպ (Ն 38) Անեցին, որ նստել է 1243—1257 թ. Ըստ այսմ կրեք Յովհաննէսները պիտի տեղավորվին 1209—1243 թվերի միջև: Յովհաննէս Գ նստած պիտի լինի 1241—2 թվերին (2 տարի): Յովհաննէս Խաչենեցին, որ նստել էր 1209 թ. վարել է իր պաշտոնը երկար տարիներ, ինչպես պատմում է իր թողած մի երկար արձանագրութեան մէջ՝ 1221 թվին: Արիւ է մեծ շինութիւններ Հաղրատում, նորոգել է հատկապես Ս. Գրիգոր եկեղեցին 1211 թ. (Արձ. այս թվից), սղասներով զարդարել, կաթաղիկեն սալել, և եթե Ստեփաննոս Սոփեստոսն էլ իր մորեղբայրն է, շինել է նրա շիրիմը 1224 թ: Այստեղից սկսած Յովհաննէս Ա և Բ խառնվում են իրար հետ, մինչև 1233 թ երբ հաստատօրեն Յովհաննէս Բ.ն է հիշվում.— Կիր. 56, գ.— սև. Յովհաննիսի՝ Կիր. 56. Գրատ. եպս.՝ Դօփեանք 57. Արձ. Երզնկեանց՝ Հնար. տեղագր. 18, 24, 26, 34, 57, 58, 65, 70, 72. Ազգագր. հանդ. է. 405, 414. Յովսէփի ուն՝ Նիւթեր և ուս. Ա. 42:

- 254. Յովհաննէս ավագերեց, հայր Գրիգի, որ կաղնեց Ս. Աթանասի գործերի ցանկը. 1225 թ.—Տաշևան, Մատեն. մանր ուս. Ա. 295:
- 255. Յովհաննէս ավագերեց, որդի Գէշի. գնեց մի ժողովածու՝ 1225 թ.—Շողակաթ 189:
- 256. Յովհաննէս եպիսկոպոս աթոռակալ Բջնոյ. հանդիմանեց Իւանէ աթաբեկին (1227) հայոց կրօնի դեմ գործած շար

արարքների համար (տես Գարեգեա).— Օրբ. Կը. Միխ. սս. իը (=իէ), Այրարատ 276:

- 257. Հայր Յովհաննէս, որի մասին խոսում է Առաք. պտմ. 482 այս ձևով. «Թ. ՈՂԷ=1228. Խորազմե էլ ի Հայս, որ հայրն Յօհաննու հաւատաց ի Գրիստոս»: Թվի թե խոսքը Յովհաննէս Գառնեցու մասին է. հատվածը այսպիսով է:
- 258. Յովհաննէս քահանա, գրիչ. աշակերտ Հազար վարդապետի. Տուրուբերանի Խարձի անապատում վարդան վարդապետի համար օրինակեց Տօնականը 1229 թ.—Քաղաքականք 92:
- 259. Ովաճես, խնամի վարդան և Սարգիս քահանաների, որոնք Երզնկայի Կապոսի վանքում գրել տվին Տօնամակը՝ 1230 թ.—Չեռ. Վենետ. Բ. 1214:
- 260. Յոհան, իր Հայրապետ. Գևորոս և վարդան եղբայրների հետ մի խաչ է կանգնեցրել իրենց հանգուցյալ մոր հիշատակին Խաչենի Խանձք գյուղում, 1230 թ.—Արցախ 159:
- 261. Յովհաննէս գրիչ. օրինակել է Աւետարանը 1230 թ.—Չեռ. Հալպի; Ա. 353: (Շատ համաստ գրիչ է. ստորագրում է միայն «յոհ.» և այլ տեղեկութիւն չի տալիս):
- 262. Յովհաննէս, եղբայր Վեցիկ ճարտարապետի, առաջնորդ Նորաբերդի Անապատ վանքի և շինող եկեղեցւոյ: Իր եղբայրների հետ մի մահարձան կանգնեցրեց Կեչառու վանքի ճարտարապետ նույն Վեցիկի գերեզմանի վրա 1231 թ.—Մմբատեանց, Գեղարքունի 355, Ակինեան շԱ 1929, 445 ծան:
- 263. Յովհաննէս քահանա, եղբայրներն են Գրիգոր և Սոզոմոն, եղբորորդիքն են Ասոմ և Աբրահամ. մեռել ու թաղվել է Հաղրատի հասարակաց գերեզմանատան մէջ, ուր մնում է իր խաչքարը 1231 թ.—Երզնկեանց՝ Հնար. տեղագր. 63, Ազգագր. հանդ. է, 413:
- 264. Յովհաննէս վանահայր Դոշավանքի 1231 թ.—Արձ. Արցախ 352, Ազգագր. հանդ. ժ. 31:
- 265. Յոհաննես որդի Մատթէոս քահանայի, կանգնեցրել է մի խաչքար Բջնիում, 1232 թ.—Մմբատեանց, Գեղարքունի 324:
- 266. Յովհաննէս Բ. վեցերորդ եպիսկոպոս Հաղրատի. հաջորդեց Յովհաննէս Ա-ին. համանունութեան պատճառով զժվար է որոշել երկուսի գահակալութեան տարեթվերը: Չաքարէ ամիրսպասալարի և Իւանէ աթաբեկի ջուր Դօփի որդին էր, եղբայր Հասանի և եղբորորդի Յովհաննէս Ա-ի: Երբ Խորազմ-

ների արշավանքի պատճառով երկիրը խռովւի և անապահով վիճակումն էր գտնվում, Հաղբատի վանքից չորս վերստ հեռու շինեց Կայան բերդը, ուր փոխադրեց Հաղբատի Ս. Նշանը և իր միաբաններին՝ իր քեռի Իւանէի և նրա որդի Աւագի հրամանով 1233 թ. Իր հաջորդն է Յովհաննէս Գ, ապա Համազասպ, որ արդեն հիշված է 1242—3 թվի արձանագրութեանց մեջ. բայց 1245-ին նորից հիշվում է Յովհաննէսը (Երզնկեանց՝ Հնախ. տեղագր. 18 և 45): Գերեզմանը գտնվում է Հաղբատի մեծ ժամատան մեջ, իր մոտ Դօփի շիրմի կողքին, հետևյալ տապանագրով. «Չաքարէի և Իվանէի քուերորդի Յովհաննէս եպիսկոպոսինն է այս»: Չուսի թվական: — Կիր. 56, ժբ. — սեռ. Յոհաննիսի՝ Կիր. 56, Կրպտ. եպս.՝ Դօփեանք 57.—Երզնկեանց՝ Հնախ. տեղագր. 72, Ազգագր. հանդ. Գ. 318, Խաղբակեանք 99:

— 267. Յոհաննէս երեց, մերձավոր ազգական Աբրահամ երեցի, որ երկու տուն և երկու խանութ նվիրեց Խծկօնից վանքին 1233 թ.—Շիրակ 128:

— 268. Յովանես, հայր Ստար Կողբացու, որ իր կնոջ Սէզայի հետ մի ազահանք է նվիրել Բազարանին 1235 թ.—Արձ. Այրարատ 68:

— 269. Յովհաննէս է կաթողիկոս Աղուանից 1195—1235 թ. փոքրահասակ սարկավազ էր, երբ ձեռնադրվեց Բջնոյ Վրթանէս եպիսկոպոսից և նստավ Չարեքում, իբրև հաջորդ Ստեփաննոս Գ-ի: Նեղվելով թուրքերից փոխադրվեց Խամշի վանքը, որ ինքը հիմնեց: Իրեն էլ հաջորդեց Ներսէս Բ.—Կիր. 7, ը. Չամբո 77, Բարխուտ. Աղուանից երկ. 236 (1232 թ.):

— 270. Յովհաննէս, թվի եղբայր Սանասարի և Բաղդասարի, որոնք մի այգի են նվիրել Հառիճի վանքին 1235 թ.—Շահխաթ. Բ. 265, Շիրակ 163:

— 271. Յովհաննէս վարդապետ, առաջնորդ Գանձասարի 1237 թ.—Յովսէփեան՝ Նիւթեր և ուս. Բ. 53:

— 272. Յովհաննէս, առաջնորդ Սիւնեաց. հիշված է Նոր-Վարագայ Ս. Նշան վանքի նորոշին եկեղեցու արձանագրութեան մեջ 1237 թ.—Շահխաթ, Բ. 369, Արցախ 337 (տես և Ղուկաս Խ 7): Թվականը համապատասխանում է Յովհաննէս Ը-ին, որ տես Խ 232:

— 273. Յովհաննէս Կարնեցի, պատրիարք Երուսաղէմի, հաջորդեց Առաքելին և գահակալեց 1230—38 թ. (ըստ Աղաւնունի):

— 274. Յովհաննէս վարդապետ, որի հրամանով գրվեց Ենսրհալու վարքը (տպ. Սոփերք ժԳ), 1240 թ.—սեռ. Յովհաննէս՝ Վրք. շնորհ. 82:

— 275. Յովհաննէս երաժիշտ, գրիչ, թերևս Մեծ Հայքից, ուր երաժշտական լավ գործեր չգտնելով, գիմել է Կիրիկիա և գանելով այնտեղ նշանավոր երաժշտապետ Յովսէփ անուն անձին, ստացել է նրանից մի Տազարան, որ և արտագրել է Դաւաղբի վանքում, 1241 թ.—Սիսուան 233բ, 517ա. Ձեռ. Վենետ. Բ. 1065, «Էջմիածին», 1946 յնվ. էջ 49:

— 276. Յովհաննէս արքեպիսկոպոս, եղբորորդի Ներսէս Բ Աղուանից կաթողիկոսի. դեռ նոր էր ձեռնադրված 1241 թ.—Կիր. ծա.—սեռ. Յովհաննիսի՝ Կիր. լա:

— 277. Յովհաննէս Կարնեցի, պարոն և նշանավոր մարդ, ազգական Ումեկի (որ տես), երբ թաթարաց Բաշու զորավարը գրավեց Կարինը, Ումեկին և նրա ազգական Յովհաննէսի Յ որդիներին (որ է Ստեփաննոսին և նրա հինգ եղբայրներին) գաղթեցրեց քաղաքից 1242 թ.—սեռ. Յոհաննէս՝ Վրք. ձր. (Կիր. ձե Վենետիկ տպագրութեան մեջ սրանք չեն հիշված. բայց ապ Տփղիսի էջ 349, ինչպես և ձեռագրում կան, ինչպես տեսում է Յովսէփեան, Նիւթեր և ուս. Ա. 11բ, 12ա):

— 278. Յովհաննէս, երկու համանուն քահանաներ՝ միաբան Հոռի Հայոց տան, 1242 թ.— Թորոս աղբ. Բ. 441:

— 279. Յովհաննէս կրոնավոր, գրիչ. Գեորգոս վարդապետի ծախսով Հաղբատում օրինակեց Դաւթի Սահմանաց գիրքը 1243 թ.— Ձեռ. էջմ. Խ 1890=1848, Ձեռ. Կարին. էջ 200, Մանսուկեան՝ Յունար. գրք. 259:

— 280. Յովհաննէս Գ, եթնբորդ. եպիսկոպոս Հաղբատի, որդի Աղասրթանի, եղբայր Կիւրիկէ Գ-ի (Հայտպ. 392), ի Մածնաբերդէ Բազրատունեաց. ձեռնադրվեց Աղուանից Ներսէս (1235—61 թ.) կաթողիկոսից և հաջորդեց Յովհաննէս Բ-ին 1240 թ. երկու տարի տեկց իր առաջնորդութեանը և մեռավ 1242 թ. իրեն հաջորդեց Համազասպը.— Կիր. 56, Մովսէսեան, Լոսիի Կիւր. թգ. 76:—Չարմանալի է որ ասվում է թե սրա առաջարկով է գրել Վարդան Բարձրբերդցին իր Սաղմոսաց Մեկնութիւնը 1251 թ! (Չամչ. Գ. 240. Վրդն. սգ. յոջ. և վերնագրում):

— 281. Յոհանես, նվիրատու Խորանշատի վանքին, հիշված 1244 թ.—Արձ. Տեղեկ. Արմֆանի 1940 թ. Խ 4, էջ 177:

— 282. Ոհան, որի անունով մի խաչքար է կանգնեցրել իր

կրթորդի Մարգի քահանան՝ Ղազարի Կոզր գյուղում 1244 թ.— Արցախ 385:

— 283. Յովհաննէս, որդի Կախաբերի. նախագես կոչվում էր Գուրգ. կրոնավոր գործավ Կեչառու վանքում և կոչվեց Յովհաննէս. շինել է Ս. Յովհաննէսի պահարանը 1244 թ.—Արմ. Այրարտա 261:

— 284. Յովհաննէս քեռորդի Հազարատի Համազասպ կախա- կողոսի, 1245 թ.—Բժշկեան, Ճանապ. Ի Լեհ. 78 (Քերես Ք 336 Յովհաննէս Դ եպիսկոպոսն է, որ հետագայում հաջորդեց Համազասպին):

— 285. Յովհաննէս վարդապետ, առաջնորդ Հազարծնի վանքի 1248 թ.—Արցախ 369:

— 286. Յովհաննէս վարդապետ Տաւուշեցի. այս անունով երկու անձ կա. առաջինը Մխիթար Գօշի ուսուցիչն է (տես վերը Ք 196), երկրորդը՝ Մխիթարի աշակերտը: Առաջինի մասին տեղեկություն է տալիս Կիր. Ժա (էջ 106—7) և ասում է թե չի ժամանակին յայնմիկ երեկել էր գիտութեամբ: Մխիթարը նախ սովորեց նրա մոտ և երբ շինեց Գետիկի վանքը, իր հետ առավ նաև երկու Տաւուշեցիներին (Չարբ. Հին. դպր. 800 և 688, Ազգապ. 1571 և 1620): Ավելի նշանավոր է Յովհաննէս Վանա- կան վարդապետ Տաւուշեցի (հաճախ կոչվում է պարզապես Վանա- կան վարդապետ): Ծնվել է «1181 թ», Աղուանից Տաւուշ դաժառում: Փոքր ժամանակ սովորել է իր երեց եղբայր՝ Գօ- ղոսի մոտ և ապա զնայով Գետիկի վանքը, աշակերտել է Մխիթար Գօշին († «1213 թ»), որից և ստացել է վարդա- պետական զավագան (Նօտարք 29): Հաստատվելով Տաւուշում, շինեց Խորանաշատի վանքը, ուր և հասցրեց շատ աշակերտներ, որոնցից նշանավոր են Վարդան պատմիչը և Կիրակոս Գանձակե- ցին: Գերի ընկավ Քաթարների ձեռքը «1236 թ», բայց ազատվեց և դարձավ Խորանաշատ: Մեռել է «1251 թ», մարտի 18, շաբաթ օրը: Իր թողած գրական գործերն են, 1) Մեկնութիւն Յորայ, Զա- քարիայ և Եղեկէլի (տես Նօտարք 39), 2) Բացայայտութիւն աղօթից Ամբակումայ, 3) Վասն անքուն որդանց, 4) Տեսութիւն «Մերախացիի պսակ կուսից» շարականի (որ գրել է Գետրոս անուն մեկի խնդրանք՝ ըստ Ձեռ. Թաւր. էջ 116 բ), 5) Այլա- սացութիւնք Ս. Գրոց կամ համեմատութիւն հին կտակարանացն ի նորս, 6) Խոստովանութիւն վասն Հոգւոյն սրբոյ (հմտ. Թորոս ազր. Բ. 322—3), 7) Խոստովանութիւն հաւատոյ, 8) Խրատ դա-

ւանութեան, 9) Ցանկ գրոց հին և նոր կտակարանաց (Ձեռ. Վե- նետ. Ա. 28—29), 10) Բան հաւատալի (Bodleian 87), 11) Յա- ղագս տարիմտին (հրտր. Գիտական նյութերի ժողովածու Ք 1 (Երևան 1941), էջ 151—169), 12) Վասն հրազայուցի, 13) Բան վասն Հայոց ազգի գովեստ, 14) Պատճառք Առաջաւորաց պանոց, 15) Զրոյց ի Յայմաւուրս (տես Տաշեան, Ցուց. 1129 գ), 16) Հարցմունք Վահրամայ վարդապետին և պատասխանիք վար- ղապետին Վանականայ (Ձեռ. Հալէպի, Բ. 123 բ), 17) Երկինք՝ եկեղեցի, արեգակն՝ Քրիստոս և աւետարան (Բուլգարիայում պահված մի ձեռագրում, որ տես ՀԱ 1937, 572), և այս բոլորից ավելի կարևոր մի գործ՝ 18) Պատմութիւն Քաթարաց, որ այժմ կորած է (բայց արդյոք չի՞ շփոթվում Յովհաննէս Սարկաւազ վարդապետի պատմութեան հետ):—Յովի Վանկակն՝ Առաք. պտմ. 339, Մ. մաշտ. էջ 336 բ.—Վանկակն՝ Գիրք թղ. զէ. զը. Վա- նակ. տարիմ. 156, Օրբ. ժմ. 25, 26. Կիր. 4, գ, ժգ, իբ, իթ, խա, խգ, խթ—ծա. Վրդ. ձգ, ձէ. Անանուն ժմ. 22. Մխ. այրիվ. 37. Յայմ. հոկտ. 2, յնվ. 31. Օրբ. կր. Տաթև. հարց. 353. Վրգ. սգ. ճօր (էջ 419). Մաղաք. աբ. 7, 12, 21. Սամ. անեց. շար. 150. Առաք. պտմ. 482, Ես. կթղ. էջ ք և 5.—տես. Վանկակնի՝ Կիր. ծա. Վրդ. ձթ. Սիւն. յոր. 304. Դրնդ. 304.—Վանկակնայ՝ Կիր. իր. Պորգ. 695. Յայմ. յնվ. 31.—բց. ի Վանկակնի՝ Ի- սիւբ. յոր. էջ 283 յիշատ.—Չարբ. Հին դպր. 730—736, թրգմ. 486, Հայապ. 462 3, Տեղեկ, ԱրմՖանի 1940 թ. Ք 4, էջ 173— 7.—իր ձեռագրով մի հիշատակարան կա Վանենու Աւետարա- նում, 1224 թվից (տես Խաղրակեանք 34).—Գոշավանքում գրտնը- վում է Յովհաննէս Վանականի անունով մի անթվական ար- ձանագրութիւն, որ Յարութիւնեան, Ազգազր. հանդ. Ժ, էջ 20 սրանն է համարում: Տես նաև «Էջմիածին», 1945 թ. մայ. էջ 22—26 (ուր զժբախտարար երկու Տաւուշեցիներին իրար է խտնել և Վանականին՝ որ Մխիթար Գօշի աշակերտն է, ընդհա- կառակը Գօշի ուսուցիչն է դարձրել):

— 287. Յովհաննէս արեղա Բջնեցի. հինգ ընկերներով ուխ- տի գնաց Երուսաղէմ և այնտեղ պատահած մի տեսիլք լսելով՝ պատմեց Վանական վարդապետին († «1251 թ»), որից և անցավ Յայմաւուրքի մեջ.—Յայմ. հոկտ. 2.—Այրարատ, էջ 273 և 276:

— 288. Յովհաննէս Յիսիկ, եղբայրն է Պաշտուր. Հոռոմոսի վանքին նվիրել է մի ջաղացք և մի հատոր Մարտիրոզք 1251 թ.—Շիրակ 25—27:

— 289. Յոհաննէս արքայուն, որդի Ազրկան, կինն է Մուլուքան, մայրն է Սթերէն. Հոռոմսի վանքին նվիրել են երկու տուն, ցորին ևն, 1253 թ.—Շիրակ 26:

— 290. Յովհաննէս, գրիչ. Հոռոմայում օրինակեց Աւետարանը պատվերով Կոստանդին Ա Բարձրբերդցի կաթուղիկոսի (Ն 56), որ ստացավ իր և իր եղբորորդի Քորոս քահանայի հիշատակին: Բայց ապա ոսկով ու արծաթով զարդարելով նվիրեց Փոսի անապատին, որի միաբանությունը ինքը կազմակերպեց և ինքն էլ միաբան գրվեց, 1253 թ.—Քորոս ազր. Բ. 359: Նույնն է Շողակաթ 200:

— 291. Յովհաննէս եպիսկոպոս, Հոռոմում (կամ Ռիմ քաղաքում), Վարդան քահանային օրինակել է տվել Ագաթանգեղոսի Պատմութիւնը 1254 թ. Ձեռագիրը գտնվում է Պորիզի Ազգ. Մասնադարանում (ըստ Տէր-Միքէլեան, Սամ. անեց. էջ 266): Նույնը տես և հրատ. Ագաթ. 1909 թ. յռջ. ԼԳ.—Բայց ըստ Manus. bibl. nat. էջ 55 նույն Յովհաննէս եպիսկոպոսը՝ Դանիէլ և Միմէոն քահանաների հետ Վարդան գրչին գրել է տվել մի ժողովածու, Ռիմ քաղաքում, 1254 թ.:

— 292. Յոհաննա քահանա, Հոռոմում օրինակեց Աւետարանը՝ Մատթէոս, Յակոբ, Մակար, Ստեփանոս և Ղազար եղբայրների օգնությամբ, 1254 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 409:

— 293. Յովհաննէս յայ կրօնավոր, որ Մոնղոլների խան Սարգսիին քրիստոնյա է դարձրել: Ըստ Աշոտ Գալստյան. Մոնղոլական շրջանի հայ գիվանազիտության պատմ. Հենիկուկան 1945 թ. էջ 17 այս Յովհաննէս քահանան գիվանազիտական մի գործիչ էր Սարգսիի պալատում և իբրև միջնորդ ծառայեց խանի և Հոռոմի պապի միջև: Նա Սարգսիից նվերներ տարավ Իննովկենտրոս Դ պապին և հայտնեց նրան թե խանը քրիստոնեութուն է ընդունել, որի համար պապն էլ նամակով շնորհավորում է Սարգսիին, 1254 թ.:

— 294. Յոհաննես, որդի Ներսէսի. գրիչ. օրինակեց Աւետարանը Հայոց Հեթում Ա Թագավորի եղբոր՝ Լիկոսի որդի սիր Աննի յամար, 1256 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 447. Սիսուան 519 բ.:

— 295. Յովհաննէս Արմանեցի, եպիսկոպոս. ձեռնադրվեց 1256 թ. և նստավ առաջնորդ Նոր-Գետիկի, իբրև հաջորդ Աբրահամ (Ն 28) վարդապետի. էր նաև առաջնորդ Հաղարծնի և Հաղարատի:—Կիր. ժն.:

— 296. Յովհաննէս (սեռ. Յովհաննայ), հայր Ստեփաննոսի,

որ գնել է Խորակերտ գյուղը, Շղերի այգին և հիմանց նորոգել է Խորակերտի վանքը (Բորչալու) 1256 թ.—Արձ. Ազգագր. հանդ. է, 425:

— 297. Յովհաննէս. դրան երեց Ջալալ իշխանի. մեռել է 1257 թ. իր տապանագիրը տես Սմբատեանց, Գեղարքունի 535:

— 298. Յովհաննէս 1258 թ. տես Լիանոս Ն 2:

— 299 Յովհաննէս եպիսկոպոս, գրիչ. Կուքիոյ վանքում օրինակեց Պատարագամտոյց—Պորհրատետրը, 1260 թ.—Սմբատեանց, Երնշակ 316 (մեծ ցուցակ. էջ 8):

— 300. Յովհաննէս վարդապետ Երզնկացի, որի խնդրանքը հերակոս Երզնկացին գրեց Լուծմունք Եւագրեայ՝ 1260. ական թվերին.—Սարգսեան, Եւագր. ներած. էջ 88բ.:

— 301. Յովհաննես, առաջնորդ Մակարավանքի (Ղազախ), իր հոր՝ Վասակի, իր մոր՝ Շուշիկի, և իր եղբայրների Հասանի և Վաչէի հոգուն շինել է մի եկեղեցի, բոլոր միաբանների ձեռնավությամբ 1198 թ. (հիշվում է նաև 1253 թ. և 1260 թ. բայց կարող էր մի անձ առնվազն 62 տարի առաջնորդութուն անել):—Արցախ 375, 374:

— 302. Յովհաննես քահանա, գնել է Արտաւազից մի այգի և նվիրել Մակարավանքին 1260 թ.—Արցախ 375:

— 303. Յովհաննէս երեց Բարբրդցի, գրիչ. օրինակել է ճաշոցը 1223 կամ 1261 թ.—Տաշեան, Տուց. 20—21:

— 304. Յովհաննէս վարդապետ, առաջնորդ էր Արցախի Բուստի գավառի շնորհաբեր անապատում: Վարագայ վանքի վանահայր Ղուկաս (Ն 7) վարդապետը Խորազմների արշավանքի պատճառով փախցնելով Վարագայ խաչը հասավ այստեղ: Յովհաննէս վարդապետը ոչ միայն տեղ տվեց նրան, այլ և Վասակ Բագրատունի իշխանի օգնությամբ շինեց մի եկեղեցի Վարագայ Ս. Նշան անունով 1231 թ. այնուհետև իշխանը կալվածներով հարստացրեց վանքը 1237 թ. Յովհաննէս վարդապետը հիշված է նաև 1261 թ.—Արցախ 336—8:

— 305. Յովհաննէս երեց, որին երեք Կարապետ քահանան գրել ու կազմել է տվել մի Աւետարան 1261 թ.—Քորոս ազր. Բ. 421:

— 306. Յոհաննես, միաբան. Կիլիկիոյ Ակների վանից 1261 թ.—հրատ. Ագաթ. 1909 թ. յռջ. էջ 1բ.:

— 307. Յոհաննես միայնակեց, Ստեփանոս կրօնավորին գրել տվեց մի Աւետարան, 1261 թ.—Ձեռ. Վասպ. 94:

— 308. Յովհաննէս Տուեցի. արքեպիսկոպոս Շամբորի, Գարդմանի, Տառուշի ևն. ճգնակեցիկ. բոկոտն ուխտի գնաց Երուսաղէմ. ստորագրել է Սահ «1243 թվի» ժողովի կանոններին («1246 թ»), շինել է Նոր-բերդի եկեղեցին, ուր մեռավ ու թաղվեց 1240 թ. (ըստ Կիր.) կամ «1263 թ» (ըստ Վրդ.).— Կիր. 73, խա. Վրդ. դե. Գիրք թղ. դե.—սեռ. Յովհաննիսի՝ Կիր. 73.—Տեղեկ. Արմֆանի 1940 թ. № 4, էջ 167, 171.—Թվի թի այս է Յովհաննէս արքեպիսկոպոս Ուձնացին, որ հիշում է Չաձ. Գ. 186 (1240 թվից).—Վերևում № 245 ունեինք Յովհաննէս Եպիսկոպոս Տայեցի նույնպէս Երուսաղէմ ուխտագնացութեան պատմութեամբ: Կարող են երկուսը նույն լինել:—Ունեինք դարձյալ մի ուրիշ ուխտավոր, այն է Յովհաննէս ճգնավոր, որ մի սոււրբ ընկերների հետ Երուսաղէմ ուխտի է գնացել և Անտիոքի մոտ մի տեմիլք է տեսել (թվականն անհայտ):—Յայսմ. դեկտ. 29:

— 309. Տէր Յովհաննէս. իր ծախսով վերաշինեց Ուշի գյուղի Ս. Սարգիս եկեղեցին, որ հիմքից խախտվել էր, 1264 թ.—Արձ. Այրարատ 181:

— 310. Յովհաննէս վարդապետ, ուսուցիչ Յովհաննէս սարկավագի, որ օրինակեց նրա համար Առ որս Գր. Աստուածաբանի, Երզնկա 1266. այս թվին սպանվեց Յովհաննէս վարդապետը յանօրինադ.—Շողակաթ 201, Տաշեան, Յուլ. 552:

— 311. Յովհաննէս սարկավագ, որդի Շիրինի, այակերտ հայր Յակոբի և ապա Յովհաննէս վարդապետի, որի համար օրինակել է իր առաջին արտագրութունը՝ Գրիգոր Աստուածաբանի Առ որս գիրքը՝ Երզնկա 1266 թ.—Ձեռ. Կարին. 78, Շողակաթ 201:

— 312. Տէր Յովան ոմն, սնուցել է Օշինի որդի Մխիթար քահանային (№ 71), որ օգնեց Հաղբատի կաթուղիկէի դռան «սրահայարկ» շինութեան, 1267 թ:—Արձ. Երզնկեանց՝ Հնախ. տեղալր. 41:

— 313. Յովհաննէս քահանա Կիլիկեցի? պանդուխտ էր Արարատեան գավառում. օգնական հղավ Գէորգ Սկևռացուն (Բըջնիում են) գրելու Տօնապատճառը՝ 1267 թ.—Գ. Տ. Մկրտչեան, Անան. շիր. 31, Սիսուան 102, Ձեռ. Վենետ. Բ. 313:

— 314. Յոսեփէս, պապ Կոստանդին Հոնփսիմեցի քահանայի, որ Կիլիկիայում գրեց Աւետարանը, 1269 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 656:

— 315. Յոսեփէս քահանա Գոմաձգեբցի. իր մի ձեռագիրը

օրինակելու համար տվեց Արթուսակէս գրչին, Հեթում Թազավորի ջուրը՝ Հոնփսիմէ կրօնավորուհու խնդրանք, 1270 թ.—Բանասէր 1899, էջ 130:

— 316. Յոն(աննէս), որդի «տեառն Սասիկայ». նվիրել է մի ականակուռ խաչ 1270 թ., որ գանվում էր Երզնկայի Ս. Սարգիս եկեղեցում.—Քորոս աղբ. Բ. 294:

— 317. Յովհաննէս եպիսկոպոս, հիշված է Վարանդայի Հացի գյուղի անթվական մի արձանագրութեան մեջ (Արցախ 125—6). բայց որովհետև նրա հետ հիշված է ներսէս եպիսկոպոսը, որ 1270 թվից է, ուստի Յովհաննէս եպիսկոպոսն էլ նույն ժամանակից է: Ըստ այսմ կարող է լինել այն Յովհաննէսը, որին Սիսական 20 հիշում է Ստեփաննոս Օրբելեանից անմիջապէս առաջ:

— 318. Յովանէս կրօնավոր, փակակալ Խորեն անապատի (Կիլիկիա), 1270 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 235, Սիսուան 151:

— 319. Յովհաննէս գրիչ. Ստեփաննոս գրչի հետ միասին օրինակել են Դիոնեսիոս Արիսպագացու գործերը՝ Յովհաննէս եպիսկոպոս Արքայեղբոր համար 1271 թ.—Չարբ. թրգմ. 390, Սիսուան 145, Հայաս. 486:

— 320. Յովհաննէս քահանա, իր երեք եղբայրների հետ միասին (Յովնան, Դաւիթ, Մխիթար) շինել են Հաղբատի ժողովրդի Բերդիկ գյուղի կամուրջը և կանգնեցրել կամուրջի գլխի խաչքարը 1273 թ:—Երզնկեանց՝ Հնախ. տեղալր. 103:

— 321. Յոյաննէս քահանա, Ուրմի քաղաքում, Պազար արվարձանում Ատոմ քահանային գրել է տվել մի Աւետարան, 1273 թ.—Ձեռ. Վասպ. 97:

— 322. Յովհաննէս քահանա, միաբան Ականց կամ Ակներ անապատի (Կիլիկիա). օգնեց Գրիգոր գրչին՝ արտագրելով Միխայէլ Ասորու ժամանակագրութեան ամբողջ վերջին տետրը, 1273 թ.—Միխ. աս. բ տպ. էջ 45, Սիսուան 154 ա:

323. Յովհաննէս գրիչ. Դերմալքիւրում օրինակեց Աւետարանը 1273 թ.—Սմբատեանց՝ Երնջակ 310:

— 324. Յովհաննէս եպիսկոպոս Ապրակունեցի, որդի Սեղբաք երեցի. Կոստանդին Ա Բարձրբերդցի («1221—1267 թ») կաթուղիկոսից ձեռնադրվեց և նստավ Երնջակում, ուզելով բաժանել Սիւնիայ աթոռից: Յակոբ Ա Կլայեցի կաթուղիկոսը («1268—1286 թ.») կարգալուծ արեց նրան: Այս դեպքը կատարված գիտի լինի 1273 թվից ուշ, որովհետև այս գործում խառն է նաև

Տարսայի՛ն իշխանը, որ գահակալից 1273 թ.—Օրբ. կդ. Խաղրակ-
եանք 96:

— 325. Յովհաննէս քահանա, գրիչ. Անտիոքում սկսեց օրի-
նակել Ոսկեփորձիկը, որ ավարտեց նույն տարին Կեսարիայում՝
1275 թ.—Ալլաօյանեան, Պատմ. հայ. կես. Ա. 1064:

— 326. Յովհաննէս վարդապետ առաջնորդ Մաքենեաց վան-
քի, 1275 թ.—Մմրատեանց, Գեղարքունի 576:

— 327. Յովհաննէս քահանա, իր մոտ վերցրեց մի փոքր ե-
րախա Կոստանդին անուանով, հայրաբար խնամեց ու մեծացրեց
նրան, և երբ քահանայութեան աստիճանին հասավ, Սկևռայ ա-
նապատում, Ստեփանոս քահանային գրել տվեց Մանրուսումունքը
և նրան նվիրեց, 1275 թ.—Չեռ. Հալէպի. Ա. 244:

— 328. Յեհանա, եղբայր Պովրոս մելիքի, որ Վասպուրա-
կանում գնեց մի Աւետարան 1276 թ.—Չեռ. Վենետ. Ա. 426:

— 329. Յովհաննէս գրիչ. օրինակել է Ծնորհալու Ընդհոն-
րականը և այլ զանազան գործեր՝ 1276 թ.—Չեռ. Կարին. 34:

— 330 Յովհաննէս իշխան և պարոն Եկեղեցաց զավառում,
որդի Սարգիս արքեպիսկոպոսի Եկեղեցաց, որի շինարարական
մեծ գործերին օգնական և գործակից էր: Հիշատակված է 1266 թ.
(Տաշեան, Յուզ. 552 ա) և 1269 թ. (Ֆ. Մուրատ, Յայտ. յովհ.
էջ յիս ևն, նաև Խալաթեան, Մնաց. էջ դ, ե), 1272 թ. (Չեռ.
Սեբ.—ՀԱ 1924, 514), ներկա էր Ս. Ներսէսի մասանց գյուտի
հանդեսին «1273 թ»: Գրել է տվել Մեկնութիւն Քերականին:
Հոր հետ սպանվեց անպարտ մահով՝ «1276 թ» (Ազգայ. 1798):—
Յոհաննէս՝ Երզն. պտճո. 89.—Յոհաննէս՝ Անանուս ժմ. 24.—
Յովհաննէս՝ Պտմ. յյտ. ներս. 51.—գրծ. Յովհաննիսիս՝ անդ,
էջ 46:

— 331. Սեհանէս շինել է Ջար գյուղի Ս. Սարգիս մա-
սուռը 1279 թ.—Արցախ 406:

— 332. Սեհան երեց, հիշված է Ջարում, 1279 թ. (տես
Դօփ № 2).—Արցախ 106 (հիշված է նախորդի հետ, իբրև տար-
բեր անձինք):

— 333. Յսեան քահանա, գրիչ. օրինակել է Բարբրդում
Մանրուսումունքը 1279 թ.—«Եջմիածին» 1915, օգոստ. 33 ա:

— 334. Յովհաննէս քահանա Իտալիոյ Perugia (Փերուժ)
քաղաքի հայոց Մատթէոս ավեստարանիչ եկեղեցու. խնդրեց և
Կիլիկիոյ Լևոն Գ թագավորից նվեր ստացավ մի ճաշոց կամ
Տօնամակ 1279 թ.—Չեռ. Վենետ. Բ. 1208 (խսկ անդ 1211 կող-

ված է Ժամագիրքը, նույնը Հայաս. 485, իսկ Սիսուան 519՝
Աւետարան): Նույնը դարձյալ Ուղուրլիան, Պատմ. զաղթ. Լի-
վոն. էջ 243:

— 335. Յովհաննէս քահանա, գրիչ. օրինակեց Նսայի և
Թուղթք Կողոսի, Ժանի անապատում 1279 թ.—Տաշեան, Յուզ.
էջ 636:

— 336. Յովհաննէս տէր, շինել է Եղիշէ առաքյալի մա-
սուռը 1279 և 1284 թվերին.—Բարխուտ. Աղվանից երկ. և
դրաց. 281—2:

— 337/8. Յովհաննէս Դ եպիսկոպոս, առաջնորդ Հաղրատի.
հաջորդել է Համազասպ Անեցուն 1257 թ. իր ծախսով շինել է
Հաղրատի կամարակապ մեծ աղբյուրը 1258 թ. պատում է իր
գործերը մի երկար արձանագրութեան մեջ 1273 թ. շինել է
վանքի գավիթը, գրատունը, սրահները, ջուր է բերել վանքը,
շինել է մեծածախս պահարան՝ Բրդաձորի Ս. Նշանի համար,
գնել է Բաւլայ գյուղը և նվիրել վանքին, նաև կանգնեցրել է
մի խաչքար՝ աթաբէգ ամիրսպասաւար պարոն Սաթուհի հիշա-
տակին: Հիշատակված է արձանագրութեան մեջ մինչև 1280 թ.—
Երզնկեանց՝ Հնախ. տեղագր. 29—31, 40—42, 44, 60, 66, 103,
Ազգագր. հանդ. է, 406, 412, 414, Բժշկեան՝ Ճանապ. Ի Լեռ.
78, 79:

— 339. Յովհաննէս քահանա, որդի Ըոբս(տակէս)ի, մայրն է
Ջարմէլիք, կինն է Թամար, որդիքը Նորոգէս և Բանարագէս. Սիւ-
նեաց Քարադնիս վանքում գրել տվեց մի Աւետարան 1280 թ.—
Չեռ. Վասպ. 103—4:

— 340. Յովհաննէս, հիշված է Սիւնեաց Հայրապետ (№ 27)
եպիսկոպոսի հետ իբրև առաջնորդ Սիսական տան և «մականո-
րոզ (իմա վերանորոգիչ) սուրբ տաճարացս» (Տաթև), 1280 թ.—
Չեռ. Վասպ. 103:

— 341. Յովհաննէս վարդապետ Տարոնեցի, դաս էր ասում
Մշոյ Ս. Կարապետի վանքում և Ս. Գիրքն էր մեկնում. խնդրեց
Յովհաննէս Պուլոզ Երզնկացոց գրել Քերականի մեկնութիւնը
1281 թ.—Երզն. պտճո. 85, Չածչ. Գ 272, Հայաս. 510, Տաթև
1927, 185:

— 342. Յովհաննէս, եղբայր Թորոս վարդապետի, որ Դրա-
զարկի վանքում, Բարսեղ գրչին գրել տվեց մի Աւետարան.
1282 թ.—Manus. brit. mus. 18 ա:

— 343. Յոհաննէս երեց, որդի Վարդապետի. մայրն է Մամատիկին. գրիչ. Երեմիաս քահանայի համար օրհնակեց մի չքնաղ Աւետարան Կարնոյ Կան գյուղում, 1283 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 643—5:

— 344. Յովհաննէս քահանայ, հայր Թագուհու՝ կնոջ նույն Երեմիաս քահանայի, որ Կարնոյ Կան գյուղում գրել տվեց մի չքնաղ Աւետարան, 1283 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 644:

— 345. Յովաննէս, որ ի մէջ երկոցունց շնորհեալ է կնիք լուսաւորութեան սուրբ աւագանին» (երևի ուզում է ասել կնքահայր նախորդ անձերի), կինն է Տիկնաց, ջուլըն է Թուփեր (իմա Դուխթեր), որոնք նույնպես օգնել են դրամապես նախորդ Աւետարանի գրչութեան 1283 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 644:

— 346. Յովաննէս քահանա, «ուսուցանող և վարդապետ» նույն Երեմիաս քահանայի. ձրիաբար կազմեց նրա գրել տված Աւետարանը, որի նկարներն էլ նկարեց Ընձերը 1283 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 644:

— 347. Տէր Յովհաննէս, շինել է չուռեկայ վանքի եկեղեցին, Արցախի Զրաբերդ դավառում 1279 թ. և մի քանի տարի հետո էլ նրա գավիթը՝ 1284 թ.—Շահխաթ. Բ. 378, Արցախի 229, բայց նաև Ազուանից երկ. 281—2 (Արաշ):

— 348. Յովհաննէս, որդի Մխիթարի, իր Արիստակէս (№ 13) և Աթանէս (№ 8) անուն եղբայրների հետ մի խաչքար են կանգնեցրել իրենց հոր՝ Մխիթարի հիշատակին՝ Մարտիրոս գյուղում, 1284 թ.—Սիսական 177, Խաղբակեանք 146:

— 349. Յովհաննէս եպիսկոպոս. Տփղիսում հորդորեց Յովհաննէս Երզնկացուն գրելու իր «Յաղագս երկնից» աշխատութիւնը «1284 թ».—Յոհաննէս Երզն. երկն. յոջ: (Ըստ Հայագ. 512 «Թուի Պաշնոյ կողմանց եպիսկոպոս», ըստ Յովսէփեան՝ Նիւթեր և ուս. Ա, 6 բ Հաղբատի առաջնորդ Յովհաննէս (№ 337) Դոփեանն է՝ հաջորդ Համազասպի):

— 350. Յովաննէս քահանա, կազմեց մի Աւետարան, որ Գորգ անուն անձը փրկանքով ազատել էր և կազմել տալուց հետո նվիրեց Կոռ գյուղի Ս. Ստեփաննոս եկեղեցուն, 1284 թ.—Ձեռ. Վասպ. 81:

— 351. Տէր Յաւհաննէս!, Թոռն Դաւթեանց, հայրապետ մի վանքի (Մարցի շրջանում), 1285 թ.—Ազգագր. հանդ. է, 350:

— 352. Յովհաննէս Չորովանցի, որ սրբազրուս էր սխալները՝ երբ Ստեփանոս գրիչը օրհնակում էր Չորոյ վանքում

(Կիլիկիա) Յորդորակ ճառս Ոսկերերանի՝ Յակոբ Ա կաթողիկոսի «1268—86 թ» համար.—Սիսուան 156 բ.—Ըստ Սարգիսեան, այս Յովհաննէս Չորովանցիին օգնել է Յակոբ Ա. կաթողիկոսին հորինելու համար Ոսկերերանի Յորդորակների խմբագրութիւնը.—տես նրա Քննադատ. Մանդ. էջ 164:

— 353. Յոհաննէս սարկավագ «սրբասէր և ժիր», որդի Յովհաննէս երեցի, որ օրհնակեց Մաշտոցը 1276—86 թվերին:—Ձեռ. Հալէպի, Ա. 179 բ (տես հաջորդը):

— 354. Յովհաննէս երեց, գրիչ. օրհնակել է Կիլիկիայում մի Մաշտոց, որի թվականը անհայտ է. բայց որովհետև գրված է «ի հայրապետութեանն տն. Յակովբայ» (1268—86) և «ի Թաւաւորութեանն Լևոնի» (1270—1289) և «յասպարապետութեանն որդոյ Սմբատայ Լևոնի սրբասիրի և բարեպաշտի», ուստի թվականը պիտի լինի 1270—1286 թվերին: Լևոնը սպարապետ դարձավ 1276 թվին, ուստի ավելի սեղմելով այս թիվը՝ կոչենք 1276—1286: Սրանից հետևում է նաև որ Լևոն սպարապետը վաճառում էր իր պաշտոնը տակավին 1286 թվին:—Ձեռ. Հալէպի. Ա. 179 ա:

— 355. Յովաննէս վարդապետ, միաբան Թանատի վանից. գրիչ. Վարդան վարդապետի համար գրել և միանգամայն ծագկել է Աւետարանը 1284 թ. և մի նարեկ էլ Ամիր Հասանի կին Թաների համար, 1286 թ.—Պաղբակեանք 137, 139, 147:

— 356. Յովհաննէս (սեռ. Յաննա), հայր Դաւթի և պապ Ռուբէնի, որ մի ձիթահանք է նվիրել Անիի կաթողիկէին 1286 թ.—Արձ. Շիրակ 72:

— 357. Յովաննէս հայրապետ, հիշված է Աղջոց Ս. Ստեփանոս վանքի մի արձանագրութեան մեջ՝ 1287 թ.—Շոգակաթ Ա. 26:

— 358. Յովհաննէս վարդապետ, որի վերակացութեամբ Գապաք որդի Գոս իշխանի շինեց Նախիջևանի Հազարափրկիչ վանքը, 1287 թ.—Սմբատեանց՝ Երնջակ 485:

— 359. Յովհաննէս քահանա, հայր տոմարագիր Ստեփաննոս երեց Կոռիկոսցու, որ Հեթում պատմիչի համար գրեց Տօմարը, 1287 թ.—Սիսուան 337:

— 360. Յովհաննէս կաթողիկոս. հիշում է Առաք. պատմ. 482 հետևյալ ձևով. «Թուին 21Ը = 1289 մեռաւ Լևոն և քսորեցաւ Կոստանդին կաթողիկոսն և մեռաւ Յովհաննէս կաթողիկոսն. և նստաւ տէր Ստեփաննոս կաթողիկոսն»: Մեր պատմութիւնը

Կոստանդինի և Ստեփաննոսի միջև ոչ մի կաթուղիկոս չգրեալ: Զգիտէ նույն իսկ Առաք. պատ. 335.

— 361. Յովհաննէս արքայեղբայր, որդի Կոստանդին Թագավորանոր և կրտսեր եղբայր Հեթում Ա. Թագավորի (1226—1270 թ.): Նախապես կոչվում էր Պաղատն, սովորել է իր քրոջ՝ Հաիփսիմէ կրոնավորուհու մոտ. ձեռնադրվել է 1259 թվին և կոչվել Յովհաննէս (Ձեռ. օշ. 98 բ): Եղավ շեպուհուպոս նահանգաց աստուածապահ զղեկին Մանլեոնի և մասին ինչ Բարձրբերդոյ, ապա արքեպիսկոպոս և առաջնորդ վանուց Գոնեբոյ: Սրա խնդրով Կէորզ Սկևազին գրեց Գործք առաքելացի մեկնութեան համառոտութեանը՝ հանելով Ոսկեբերանից և Եփրեմից, և ապա Դրուսա ներբողական բանի յաւետարանիչն Յովհաննէս՝ 1283 թ. (Սիսուան 104): Թողել է իր արտագրութեամբ մի քանի ձեռագիր. ինչ. երկու օրինակ Աստուածաշունչ (Ձեռ. Կարին. 16), մի Աւետարան (անդ), մի ուրիշ Աւետարան (զբրված 1278 թ.), որ պահվում է Միւնխէնի ձեռագրատնում (Ալիշան, Քաղ. աշխ. 250, Ձեռ. Միւնխ. 7—8, Սիսուան 424), Սոլոմոնի գործերը՝ որ նվիրել է Ֆիմի իշխանուհուն (Հայագ. 486—7, Ձեռ. Վննեա. Ա. 165, Յուզիկք Բ. 533, որից մի նմուշ տես REA 8,23), մի ուրիշ ձեռագիր, որ է էջմիածնի նոր թիվ 1366 = Կարինեան 1330, Ստացող է մի Աստուածաշնչի 1285 թ. (Շոդակաթ 206), Դիոնիսիոսի Արխապագացոյ ձեռագրի՝ 1271 թ. (Հայագ. 486), Թորոս գրչի օգնութեամբ գրել է մի ժողովածու, որ կա նաև Իրենէսի Յոյցք (յիշ. Իրեն. ցոյցք 69 և Շոդակաթ 204): Ստացող է նաև Վիեննայի Միթթարեանց № 245 ձառնարկ, որ գրված է 1270—89 թ. Գոնեբում առաջնորդ եղած ժամանակ, 1272 թվին շինել է Յովհաննու աւետարանչի անունով մի մատուռ՝ Տիրոջ կոչված գյուղում, որ վազուց Լեոն Թագավորը նվիրել էր Գոնեբի վանքին: Այդ մատուռը Յովհաննէս արքայեղբայրը զարգարում է զգետններով, զարգերով և մի Աւետարանով: Գողը գողանում է այդ Աւետարանը. Յովհաննէսը շատ է փնտռում, բայց չի կարողանում գտնել, և ծեր հասակում սկսում է գրել մի նոր Աւետարան 1286 թվին, մի ընտիր օրինակից: Սրա մոտ էլ գնում է ձառու ընթերցումները, որ օրինակել է ապրի Ստեփաննոս երեցին և նվիրում է նույն Տիրոջ գյուղի եկեղեցուն (Ձեռ. Վասպ. 107): Իր թելադրութեամբ կամբողջացրին Քարզմանել է Դրիգոր պապի Տրամախոսութիւնք (ըստ Ձեռ. Վննեա. Բ. 1174): Իր առաջին գրվածքն է «յարթայն Հեթում

մինչ ի Տաթարն էր, քերթվածը, որ տպված է Սիսուան 144, և այլ տպեր (Ձարբ. Հին զպր. 711—2, 722, 92—3, Թրգմ. 123—4, 220—221, 360, 361, 390, Հայագ. 486—491, Ձեռ. Դադեան, Ա. 59—61): Մեռել է 1289 թ.: Իր կյանքը և գործերը տես Սիսուան 144—7, իր նկարը տես Ձեռ. Դադեան, Բ. 35 բ. իր ձեռագրի նմանահանութեանը՝ Սիսուան 291. իր մի մակագրութեանը 1270—84 թվից տես Շոդակաթ 205. իր ձեռագիրն ու ստորագրութեանը REA 8,22:—Ոսկ. գծ. 9.—սեռ. Յովհաննիսի՝ Ոսկ. գծ. 13:

— 362. Յովհաննէս, թվի փոխանորդ կաթուղիկոսութեան՝ Կոստանդին Պրօնագործի գահընկեցութեան միջոցին. մեռել է 1290 թ.— Յիշատ. Karst, Դոստան. էջ Ե:

— 363. Յովհաննէս արքեպիսկոպոս, շինել է Տաթերի Առաքելաց եկեղեցին, ուր գտնվում է նաև իր դամբանը, 1291 թ.— Սիսուկան 235, Ազգագր. հանդ. Գ. 143: (Այս թվին շունինք այս անունով եպիսկոպոս, ուստի թվականը սխալ պետք է համարել):

— 364. Յովհաննէս կրոնավոր, գրիչ. Դայեձորի Աղբերց վանքում օրինակեց Մեկնութիւն կաթուղիկեայ թղթոց 1291 թ.—Սիսուկան 131, Սմբատեանց՝ Երնջակ 316 (մեծ ցուցակ, էջ 7), Հայագ. 525:

— 365. Յոնաննէս քահանա. ստացող. Խաչատուր գրչին գրել տվեց մի ժողովածու, որի օրինակը շնորհեց Փիլիպոս քահանան, գծեց Թումաս քահանան, և կազմեց Դրիգոր գրակապը՝ Կիլիկիոյ Փերճերի վանքում, 1292 թ:—Ձեռ. Հալէպի. Ա. 347:

— 366. Յովհաննէս քահանա, իր հղբայր Թաղէս քահանայի հետ միասին Մամիկ սարկավազին գրել տվեց մի Աւետարան, Ուուլթարի Ս. Դէորդ եկեղեցու համար, 1292 թ.—Շոդակաթ 207:

— 367. Յոնաննէս, առաջնորդ Կանայ անապատին, որ ինքը նորոգեց 1292 թ.—Ձեռ. Վասպ. 110:

— 368. Յոնաննէս քահանա, գրիչ. Ստում օրինակեց Շարակնոցը՝ 1292 թ.—Rapport Belgique 175:

— 369. Յովհաննէս վարդապետ Ճուլզ (ոչ Պլուզ), թվի վանական Ակնբերի (Կիլիկիա). ունի սրտատուչ համառոտ մի տաղ մուսուսուրչի ելքն ի Վիրապէն» (ապ. Սիսուան 154), որի վերջին տունը մաղթանք է հայոց կաթուղիկոսին և Թագավորին.

Յաթոս տիրական քո գնատեալն այսօր՝
Հայցեա առ Յիսուս, մեզ լուսատու շնորհիլ:

- Որդւոցս Արամոյ՝ զպսակաւորն արքայ,
- Ի Հոգւոյն խնդրեցես միշտ զօրաւոր պահել:
- Ունեցել է «Մագմոսայ մեկնիչ» գրքից մի օրինակ, որ իբ մակ վան օրը բնծայել է Ակների վանքին «1293 թ».— Միսուան 154 բ, Զարբ. Հին պար. 714, Ազգապ. 1795—6, Տաթև 1927, 183:
- 370. Յովհաննէս քահանա Արքայակազմու, 1293 թ. տես Գրեգոր Ն 358:
- 371. Յովհաննէս բարունապետ Երզնկացի, որի առջարկությամբ Մովսէս վրդ. Երզնկացին գրեց Մեկնութիւն պատարագին. մեռել է 1293 թ. կարող է լինել Ն 300:
- 372. Յովհան եպիսկոպոս, եղբայր Հեթում Բ-ի և որդի Լեոն Գ-ի. համարվում է առաջին աշղահ. (անշուշտ 1293 թվից թիչ ուշ).— Ձեռ. Վեներ. Բ. 969. Տաշեան, Յուց. 358 (ըստ Ազգապ. 2939 կեղծիք):
- 373 Յահաննէս քահանա, գրիչ. Սոււմ օրինակել է մի Աւետարան, պարոն Միխայիլ համար, 1293 թ.— Թորոս աղբ. Բ. 303:
- 374. Յովհաննէս քահանա, 1295 թվին կազմեց մի հին Աւետարան, որ գրել էր Կարապետ գրիչը.— Ձեռ. Սեբ. (ՀԱ 1924, 515):
- 375. Ովհաննէս երէց, վերջին ստացող Աւետարանի, 1295 թ.— Ձեռ. Սեբ. (ՀԱ 1924, 515):
- 376. Յովհաննէս կրօնավոր, փակակալ Խորնոյ անապատի, գրել է մի Հաւաքածու 1295 թ.— Տաշեան, Յուց. 817—8:
- 377. Յովհաննէս Թ եպիսկոպոս Սիւնեաց 1292—1295 թ. եղբորորդի և հաջորդ Հայրապետ եպիսկոպոսի. նորոգել է Վարարական առան (Արձ. 1292 թ).—Օրբ. կր, հա.—սեռ. Յովհաննիսի՝ Օրբ. կե, կզ.—Ազգազր. հանգ. Գ. 129:—Վարարակի առվի պատմութիւնը ընդարձակ տես Վնյութեր Հին Հյսս. պատմ. Երևան 1935, էջ 115—125. հմմտ. վերը Հայրապետ Ն 27:
- 378. Յովհան գրիչ, Դրաղարկի վանքում, Յովսէփ փիլիսոփայի համար օրինակեց Յովհաննու Աւետարանը՝ 1295 թ.— Բարխուտ. Արցախ 42:
- 379. Յովհաննէս քահանա, եղբորորդի Ստեփաննոս քահանայի, որ Սկևռայ վանքում օրինակեց Աւետարանը 1295 թ.— Թորոս աղբ. Բ. 344:

- 380. Յահաննէս, հոգևոր եղբայր Շմաւոնի և Դաւիթ կրօնավորի, որոնք օրինակեցին Աւետարանը՝ Քեղեցեաց վանքում, 1295 թ.— Manus. brit. mus. 16 ա:
- 381. Յովհաննէս տպասաւոր բանին. ունի «Համառոտ պատմութիւն ժամանակաց հաւաքեալ ի զանազան պատմութեանց, այսինքն ի հայոց, ի ֆրանկաց, ի յունաց, յասորոց», որ գրել է Կիլիկեան հայերենով, 1296 թ.— Սկսում է Գագիկ Բ-ի մահից (1079) և հասնում է մինչև 1270 թիվը, ուր ձեռագիրը ընդհատվում է.— Manus. brit. mus. 291 բ:
- 382. Յովհաննէս քահանա, երեի որդի Յովհաննէս քահանայի. մայրն է Խուզելթայ, կինն է Ոսկեհատ, եղբայրն է Միխայիլի և քույրը՝ Լուսիկ. կոչված է «ժիր մշակ և սպասաւոր սուրբ ուխտին Մարիանոսի»: Զավակ չունենալով՝ Սուրմարիում Մերուն գրչին գրել տվեց մի Աւետարան և նվերեց կեղեցեցուն, 1296 թ.— Ձեռ. Վասպ. 121—2:
- 383. Յովհաննէս քահանա, երեի այսպես է կոչվում նաև հայրը նախորդ Յովհաննէս քահանայի, որ Սուրմարիում Մերուն գրչին գրել տվեց մի Աւետարան 1296 թ.— Ձեռ. Վասպ. 121 (տող 5՝ տակից. գրվածքը երկգիծի է):
- 384. Յովհաննէ! ո՞նե, հիշված է այն խաչարձանի վրա, որ Գրեգորը կանգնեցրել է Լամբրոնի բերդում, 1297 թ.— Միսուան, էջ 79:
- 385. Յովհաննէս քահանա, գրիչ, օրինակեց Աստուածաշունչը Ներսէս եպիսկոպոսի խնդրանք 1297 թ.— Ձեռ. Կարին 10:
- 386. Յովհաննէս, գրիչ. Գայիձորի վանքում օրինակեց Գիտոյից գիրքը 1298 թ.— Երնջակ 316 (մեծ ցուցակի 4-րդ էջ), Միսական 133; Տաշեան՝ Ակնարկ 74: Սրա հետ նույն կարող է լինել՝
- 387. Յովհաննէս գրիչ Գլաձորի վանքում (Վայոց ձոր), 1297 թ.— Տաթև 1927, 183:
- 388. Յահաննէս քահանա, որդի Աւետիքի, մայրն է Թամար, աշակերտ Պաշիկ քահանայի. գրիչ. օրինակել է Աւետարանը՝ Ս. Գէորդ գոթավար եկեղեցու համար 1298 թ.— Թորոս աղբ. Բ. 335:
- 389/390. Յովհաննէս դպիր, որդի Կոստանդին քահանայի. ստացել է մի Աւետարան 1298 թ.— Ճանիկեան, Հնութ. Ակնայ 86: նույն է և Ձեռ. Հալէպի. Ա. 395 բ:
- 391. Յովհանէս, ստացող. Կիւզուց վանքում, Մատթէ-

ու գրչին գրել է սովել մի Աւետարան, 1298 թ.— Ձեռ. Վասպ. 125: (Այսպես ըստ Հալայանի. բայց շատ սխալ է. հիշատակարանում չկա ստացողի անուն. վերջին տողում գրած է «որ և նման է Յովանէս ողորմածին»։ Հալայանը սրանից սարքել է «Յովանէս ստացող»!)

— 392. Յովհաննէս վարդապետ, գնաց Սպանիա՝ իբրև ուխտավոր Կոմպոստելլայի Ս. Յակոբ վանքի և այնտեղ թարգմանել սովեց «Պատմութիւն գլխատման Ս. Յակոբ Առաքելոյ» (ԺԳ դար կամ ավելի շուտ)։— Միսական 457 բ։

— 393. Յովհաննէս աշակերտ Տիրատուրի և դասընկեր Գրիգորի, որոնց հետ իբր նշանավոր հայր անցել է Պատարագի հիշատակութեան մեջ (շուրջ ԺԳ դար)։— սեռ. Յոհաննէսի՝ Պարզ. էջ 695.

— 394. Յովհաննէս Բ. Աղձնեցի, կաթողիկոս Աթթամարի. հաջորդ Գրիգոր Գ-ի և նախորդ Ստեփան Բ Անձևացու (ԺԳ դար)։— Հաւաք. 59 (կեղծիք)։

— 395. Յովհաննէս Գանձակեցի. մատենագիր. կոչված է «մեկնիչ ընթերցուածոց», ըստ որում ունի համառոտ մի աշխատութեան «Մեկնութիւն ընթերցուածոց» վերնագրով. որ Գրիգոր Արշարունու համանուն աշխատութեան հետեղութեամբ է գրված և տպված է նրա գրքի հետևում։ Ավելի կարևոր և սովոր է իր երկրորդ աշխատութեանը, որ կոչվում է Տօնապատճառ և որտեղ կարգի բերված ու դասավորված են ամեն մի տոնի առթիվ ասելիք քարոզներն ու խրատները, ջաղելով Իգնատիոս վարդապետի, Սարգիս Ենտրեալու, Համբրոնացու, Վարդանի և Վանականի գործերից (ԺԳ դար)։— Տաթև. հարց. 651 (կոչում է միայն Գաթնակեցի)։ Չամչ. Բ. 564, Գ. 275. Աւգեր. Լիակ. վրք. սրբ. ԺԱ, էջ 99, Չարբ. Նոր մատ. 193. Ազգապ. 1696:

— 396. Յովհաննէս քահանա, Գլաձորի վանքում օրինակեց Աստուածաշունչը՝ Կորապետ վարդապետի համար (ԺԳ դար)։— Տ. Մուրատ, Յայտ. յովհ. էջ 3Ժ և շար։

— 397. Յովհաննէս քահանա, ունէր մի օրինակ Աստուածաշունչ, որ սովեց սույն Յովհաննէս քահանա գրչին, օրինակելու համար Գլաձորում, Կարապետ վարդապետի խնդրանք (ԺԳ դար)։— Տ. Մուրատ, Յայտ. յովհ. էջ 3Ժբ։

— 398. Յովհաննէս կրոնավոր. փակակալ ուխտին կամրկանն. ստացավ մի օրինակ Գործք առաքելոց (ԺԳ դար)։— Միսուան 143, Տաշեան, Ցուց. 667.

— 399. Յովհաննէս արեղա Տաւուշեցի, գրեց Կիլիկիոյ Բուստրանությունը (ԺԳ դար)։— Քորգոմեան, REA 6, 24:

— 400. Յովհաննէս գրիչ Իւսթի Լուծմանց նախագաղափար օրինակի (ԺԳ դար), որից օրինակվել է 1363 թվի մի ուրիշ ձեւագիր. — Տաշեան, Ցուց. 756—7:

— 401. Յովհաննէս որդի Լիպարիտի (տես № 2), հորեղբոր Ստեփաննոս Օրբելեան եպիսկոպոսի. եղավ կրոնավոր (ԺԳ դար)։— Օրբ. կհ։

— 402. Յովհաննէս պարոն, ստացավ և նորոգել սովեց ժ դաբում գրված մի Աւետարան (ԺԳ դար)։ Նույն անձի որդիներն են պր. Յեհաննա և Յոհաննէս երեքն էլ տարբերակներ նույն անվան։— Ձեռ. Սանաս. 9 բ։

— 403. Յովհաննէս եպիսկոպոս, առաջնորդ Սսոյ 1301 թ. — Միսուան 221ա։ Անշուշա նույն է Յովհաննէս եպիսկոպոս Սսի և առաջնորդ Գրազարկի 1301 թ. — Միսուան 234ա։

— 404. Յովհաննէս եպիսկոպոս, առաջնորդ Լիմ անապատի, 1301 թ. — Ձեռ. Վասպ. 140:

— 405. Սեաննէս երեց, հիշատակագիր 1301 թ. — Նրար. Ազաթ. 1909 թ. յոջ. էջ ԽԶ:

— 406. Յովհաննէս սարկավագ՝ Իտալիոյ ֆէրուժ (Perugia) քաղաքի հայ եկեղեցու. 1301 թ. — Ձեռ. Վատիկ. (ՀԱ 1892, 342 ա)։

— 407. Յովհանն (որ և Ձեհան) Տիրեբրիացի, մարաջախա Հայաստանի Թագավորութեան. ամուսնացավ ասպետ պարոն Յովհանն Պետրիի դուստր Ալիսի հետ, որ մեռավ 1357 թ. և որի դամբանը գտնվում է Նիկոսիայի հայոց եկեղեցու. կանացի շքեղագեղեցի փորագրյալ պատկերով և Ֆրանսերեն արձանագրութեամբ. իսկ Յովհաննը մեռել է 1302 թ որի դամբանն էլ գտնվում է նույն եկեղեցու մեջտեղում, տապանաքարի վրա իր պատկերով, տոնական զինանշանով և Ֆրանսերեն արձանագրութեամբ. — Բակուրան, Կիպրոս 46, 55:

— 408. Յովհաննէս եպիսկոպոս Աբարաանեան նահանգի, սրա խնդրանք Օրբելեանը գրեց Ծննդեան տոնի ձառը 1302 թ. — սեռ. Յովհաննէսի՝ Օրբ. հզհ. ք։

— 409. Յովսեփ եղբորորդի Ստեփաննոս եպիսկոպոսի Օրբելեան (պոստմագիր), որի հրամանով օրինակեց Աւետարանը 1302 թ. — Սմբատեանց, Երնջակ 231:

— 410. Յոհաննէս վարդապետ, որի խնդրանք և նսայի

նչեցու հրամանով Քազէս գրիչը օրինակեց Մեկնութիւն երկուստան մարզաբէից, 1303 թ.—Ձեռ. Դազեան, Բ. 45 ր:

— 411. Յովհաննէս եպիսկոպոս Առաքելոց վանքի. նրան զրեց Գրիգոր է Անաւարդացի կաթուղիկոսը և առաջարկեց հայ եկեղեցու մէջ մայնել լատին ձեւեր «1303 թ».—Ազգապ. 1754:

— 412. Յոհան վարդապետ, առաջնորդ Վարդայ վանքի, 1304 թ.—Չարբ. թրգմ. 413:

— 413. Յովհաննէս քահանա, մերձավոր Քուսայ և Հայրապետ քահանաների, զրոնք Չաքարիս գրչին գրել տվին մի Աւետարան 1304 թ.—Ձեռ. Վասպ. 143:

— 414. Յովհաննէս քահանա, Խորին անապատում կազմել է մի Հաւաքածու 1305 թ.—Տաշեան, Ցուց. 771:

— 415. Յովհաննէս գրիչ. Սկևայ վանքում օրինակել է մի Աստուածաշունչ 1305 թ.—Տաշեան, Ցուց. 632:

— 416. Յովհաննէս գրիչ. Ֆամակոսթայում (Կիպրոս) օրինակեց Աստուածաշնչի մի մասը 1305 թ.—Բաղուրան, Կիպրոս, էջ 116:

— 417. Յովհաննէս քահանա, որի խնդրանք Գէորգ վարդապետը գրել է «Վասն հազորդութեան» գրվածքը.— Տաշեան, Ցուց. 770ա: (Հաս Տաշեանի 1072ա այս Գէորգը կամ Երզնկացին է և կամ Սկևացին. ըստ իս Սկևացին է, որովհետև ձեռագիրը գրված է 1305 թվին, որ Երզնկացու համար շուտ է):

— 418. Յովհան արեղա, գրիչ. Խաղտեաց Բերդակ վանքում օրինակեց Աստուածաշունչը 1305 թ.—Ձեռ. էջմ. № 980, Յովսէփեան՝ Նիւթեր և ուս. Ա. 17, 70:

— 419. Յովհաննէս գրիչ. օրինակեց Աստուածաշունչը՝ մասամբ Կիպրոսի Մաղուսայ քաղաքում և մասամբ էլ Լամբրոնի Սկևայ վանքում, 1305 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 1181:

— 420. Յովհաննէս երեց, իր քրոջ՝ Աննայի հետ նյութապես օգնեց Գրիգոր գրչին՝ գրելու իր Տօնականը, Կաֆա 1305 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 511—2:

— 421. Յովհաննէս միաբան Բջնիի Ս. Աստուածածին եկեղեցու 1306 թ.—Ար. Շահխաթ. Բ. 184, Այր. բատ 273 ր:

— 422. Յովհաննէս, կրոնական անուն չեթում Բ. «1289—1307թ» թագավորի.—Ազգապ. 1709, 1745.—տես շեթում № 20:

— 423. Յովհաննէս եպիսկոպոս Բերիոյ. անդամ Սոսյ կրոնական ժողովի «1307թ».—Ազգապ. 1785: Չամչ. Գ. 309 (կոչում է Յովհաննէս եպս. Գիրոյ):

— 424. Յովհաննէս եպիսկոպոս Մարանգունեաց, անգամ Սոսյ եկեղեցական ժողովի «1307 թ».—Ազգապ. 1785:

— 425. Յովհաննէս առաջնորդ Վանի կն, հիշված է Չաքարիս կաթուղիկոսի հետ 1307 թ.—Ձեռ. Վասպ. 151:

— 426. Յովհաննէս եպիսկոպոս Այասի, անգամ Սոսյ եկեղեցական ժողովի «1307 թ».—Ազգապ. 1784, Սխուան 395 ա:

— 427. Յովանես, որդի Կիրակոս քահանայի, որ գրել տվեց մի Աւետարան, 1308 թ.—Ձեռ. Դաղեան, Բ. 36ա, ուր կա և որանց նկարը:

— 428. Յովհաննէս, որդի Ապուզամբի, հայրապետ Շիրակ գավառի 1308 թ.—Ձեռ. Կարին. 16:

— 429. Յովանէս քահանա, սկսել էր արտադրել Աւետարանը՝ Պետրոս քահանայի համար, բայց կիսատ էր թողել: Մնացյալը շարունակեց և ավարտեց Հայրապետ գրիչը Կիլիկիոյ Փոսի վանքում, 1309 թ.—Ձեռ. Հալէպի, Ա. 93 ր:

— 430. Յովհաննէս, որդի Մեծպարոնի և հանգուցյալ եղբայր Յակոբ երեցի, որ կազմեց այն Աւետարանը, որ Կիլիկիոյ Փոսի վանքում օրինակել էր Հայրապետ (№ 34) գրիչը 1309 թ.—Ձեռ. Հալէպի, Ա. 94ա:

— 431. Յոհ(անէս) քահանա, գրիչ. Վանայ Աւանց գյուղում, Գէորգ արեղայի համար օրինակեց Մանկութեան Աւետարանը 1310 թ.—Թորոս աղբ. Բ. 411: Անշուշտ նույն անձն է՝

— 432. Յովհաննէս քահանա, գրիչ. Վանի Աւանց գյուղում օրինակեց և կազմեց Եպիփան Կիպրացու գործերը 1304 թ. և ապա «Պատմութիւն յաղագս մարդեղութեան Գրիստոսի» 1310 թ.—Չարբ. թրգմ. 196, 413:

— 433. Յովանէս երէց Թավրիզցի, ճարտարապետ, շոյթ հմուտ արհեստինս. Աղթամարի Չաքարիս Ա կաթուղիկոսը հրավիրեց նրան, նորոգել տվեց Ս. Խաչի խաչկալը և Աղթամարը շքեղացրեց, 1310 թ.—Հաւաք. 43:

— 434. Յովհաննէս վարդապետ Սսեցի, աշակերտ Եսայի նչեցու 1310-ական թվերին.—Սրաական 134 ր:

— 435. Յովհաննէս որդի Լուսնէի, առաջնորդ Գանձասարի վանքի. նվերներ է արել վանքին 1271 թ.—Արձ. Շահխաթ. Բ. 376, Արցախ 177: Թերևս նույնն է որ հիշված է նաև 1301 և 1311 թվերին:—Արձ. Արցախ 178, Շահխաթ. Բ. 376:

436 Յովհաննէս բարունապետ, ուսուցիչ Կիւրիոնի, որ

օրինակից Շնորհալու Մեկնութիւն Բարձրացուցէքի, 1311 թ.— Ալիքնեան, Կիւրիոն կթղ. 265—6:

— 437. Յովաթնա, եղբայր Ներսէս գրչի, որ օրինակից Շարահնոցը՝ Քորոս վարդապետի համար, 1312 թ.— Manus. brit. mus. 95 ա.

— 438. Յովհաննէս կուսակրոն քահանա Դրազարկում, որդի Մեծպարոնի և եղբայր Յակոբ երեցի. երկուսն էլ երաժիշտ. երբորդ եղբայրն է Կոստանդին (№ 103, ուր ավելացնել նաև Սիսուան 234 ա հիշատակութունը 1313 թվից): Յովհաննէսի խրնդրանք իր մորեղբայր Սահփանոս ծերունի քահանան Դրազարկի վանքում օրինակից Մանրուսմունքը, որ և կազմեց իր եղբայր Յակոբ երեցը՝ 1313 թ.— Սիսուան 233 բ—234 ա. 517 ա:

— 439. Յովհաննէս քահանա, որդի Կոստանդայ, Տայոց Շիկբակ գյուղում գրիչ 1313 թ.—յիչ. ИАН 1911, էջ 1301:

— 440. Յովհաննէս քահանա, հայր Սերոբէ քահանայի, որ կազմեց այն Աստուածաշունչը, որ օրինակել էր Ստեփաննոս քահանան Սերաստիայում, 1313 թ.— Ձեռ. Սեբ. (ՀԱ 1923, 71):

— 441. Յովհաննէս փակակալ Քիւրքթի վանից (Կիլիկիա), հիշված 1314 թ. գրել տվեց Կոստանդին գրչին Ոսկեբերանի հաւերը.— Սիսուան 156 բ:

— 442. Յովհաննէս, «ածպան» (այծպան) Քիւրքթի վանից (Կիլիկիա), հիշված 1314 թ.— Սիսուան 156 բ:

— 443. Յոհանես քահանա Կարմիրվանեցի. ջեռի Սկևալ վանից առաջնորդ Կոստանդին եպս. Պենեսնեցու (№ 109), 1314 թ.— Ձեռ. Վասպ. 60:

— 444. Յովհաննէս, գրիչ. օրինակից Հին Կտակարանը Սկևալ վանքի առաջնորդ Կոստանդին Պենեսնեցի եպիսկոպոսի համար, 1314 թ.— Ձեռ. Վասպ. 62:

— 445. Յովաթնես քահանա, եղբայր Նիկողայոս քահանայի, որ Անարգարայում օրինակից Պատարագամատոյցը՝ 1314 թ.— REA 2, 283, Գաթրրճեան՝ Պտրգմատոյցը 83:

— 446. Յովհաննէս վարդապետ, միաբան Արճէշի Ուրնկար վանից, ուր Հայրապետ կրոնավորին գրել տվեց Սամուէլ Անեցու Պատմութիւնը, 1315 թ.— Ձեռ. Դաղեան. Ա. 94 բ:

— 447. Յովհաննէս քահանա, գրիչ. Հարթ գավառի Դանեվանք գյուղում Աւետիք քահանայի պատվերով օրինակեց Աւետարանը 1316 թ.— Ձեռ. Վենես. Ա. 464:

448. Յովհաննէս քահանա, որդի Սիրունի. մայրն է Կի-

րա. Կրակայ գյուղում. Կոստանդին քահանային գրել տվեց Աստուածաշունչը, 1317 թ.— Սիսուան 547 բ:

— 449. Յովհաննէս գրիչ. Կիպրոսի Մաղուսա քաղաքի Կանչուոր Ս. Աստուածածին վանքում օրինակից Համբրոնացու Մեկնութիւն Պատարագի, 1317 թ.—տես Լժր. Խորհրդածութ Ս. Պատարագի, տպ. Երուսաղէմ, 1842, յոջ, Բակուրան՝ Կիպրոս կղ. 70. ՀԱ 1937, 381:

— 450. Յովհաննէս արքեպիսկոպոս Մամեստիայի, անդամ Ատանայի կրոնական ժողովի «1317 թ».— Ազգապ. 1818, Սիսուան 250 ա:

— 451. Յովհաննէս արքեպիսկոպոս Տարօնի. անդամ Ատանայի կրոնական ժողովի «1317 թ».— Ազգապ. 1819, Հացունի, Կարևոր խնդ. 267:

— 452. Յովհաննէս արքեպիսկոպոս, առաջնորդ Անարգարայի 1307—17 թ. անդամ Սսոյ «1307 թվի» և Ատանայի «1317 թվի» եկեղեցական ժողովների.— Չարթ. թրգմ. 265, Ազգապ. 1784, 1818, Սիսուան 241 ա, Գաթրրճեան, Պտրգմտ. 83. REA 2, 283, Հացունի՝ Կարևոր խնդ. 263:

— 453. Յովհաննէս վարդապետ Մեծքարեցի. դպրապետ, այն է ուսուցչապետ դպրեվանից. անդամ Սսոյ եկեղեցական ժողովի «1307 թ.» և Ատանայի ժողովի «1317 թ».— Ազգապ. 1786, 1819:

— 454. Յովհաննէս վարդապետ, հիշված է Դարանու դաշտի Խոռինանց գյուղում, 1317 թ.— Քորոս աղբ. Ա. 218:

— 455. Յովհան գրիչ. օրինակել է Աստուածաշունչը 1317 թ.— Ձեռ. Կարին. 15:

— 456. Յոհաննես, նշանավոր քարոզիչ Որնոյ գավառի Բատանց գյուղի եկեղեցում. հիշված է իր ընկեր Մխիթարի հետ. Մխիթարը կոչված է «արուսեակ», Յովհաննէսը «անագօտ լապտեր», 1317 թ.— Քորոս աղբ. Բ. 419:

— 457. Յոհաննես քահանա, որդի Սիրունի, Կրակայ գեղաքաղաքում, Կոստանդին քահանային գրել տվեց մի Աստուածաշունչ, 1317 թ.— Քորոս աղբ. Բ. 300:

— 458. Յոհաննէս, ջեռորդի նույն Յովհաննէս քահանայի որ Կրակայ գեղաքաղաքում գրել տվեց մի Աստուածաշունչ, 1317 թ.— Քորոս աղբ. Բ. 301:

— 459. Յոհաննես, որդի Սիրունի, կրտսեր եղբայր Յովհաննէս քահանայի (№ 457), որ Կրակայ գեղաքաղաքում գրել տվեց մի Աստուածաշունչ, 1317 թ.— Քորոս աղբ. Բ. 301:

— 460. Յոնահնէն քահանա, ունէր մի օրինակ Աստուածաշունչ, որ արտագրելու համար տվեց Կոստանդին քահանային. Կրակայ գեղաքաղաքում, 1317 թ.—Քորոս աղբ. Բ. 301:

— 461. Յոնահնէն, հայր Աստուածատուր զրիչ, որ օրինակեց Աւետարանը, 1317 թ.—Manus. brit. mus. 20 ր:

— 462. Յոնահնէն քահանա, օգնեց Աստուածատուր զրիչին՝ օրինակելու Աւետարանը, 1317 թ.—Manus. brit. mus. 20 ր:

— 463. Յովհաննէն եպիսկոպոս Տարսոնի, 1307—1317 թ. հիշված է իբրև անդամ Սոյ «1307 թ» եկեղեցական ժողովի, ապա Սալմաստի Գրիգոր եպիսկոպոսի ընտրողների շարքում (1311 թ) և ապա իբրև անդամ Ատանայի «1317 թ» եկեղեցական ժողովի.—Ազգապ. 1784, 1818, Ձեռ. Հալէպի, Բ. 31 ա, Միսուան 271 ր:

— 464. Յովհաննէն զիտնական, սպասավոր բանի, օրինակել է Գր. Նիւսացու մի գիրքը՝ Գայլեձորում, առ սոս Եսայի վրդ. Նչեցւոյ 1318—9 թ.—Միսական 125 ր:

— 465. Յովհաննէն երեց, հայր Յովհաննէն զրիչ, որ օրինակեց Աստուածաշունչը՝ 1319 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 20:

— 466. Յոնահնէն զրիչ. որդի նախորդ Յովհաննէն երեցի, Գէորդ Սկևացու զրած օրինակից արտագրել է Աստուածաշունչը՝ շատ գեղեցիկ զրչուՅյամբ, 1319 թ.—Անկ. գիրք հին կա. յՁ. էջ ծգ. Միսուան 106. (Վենետ. № 1508 ձեռագիրն է), Ձեռ. Վենետ. Ա. 19—20:

— 467. Յովհաննէն քահանա, միաբան Փոսի անապատում. թուղթ էր կոկում և օգնում Պօղոս քահանային՝ արտագրելու Աւետարանը, 1319 թ.—Ձեռ. Սեբ. (ՀԱ 1924, 516):

— 468. Յովհաննէն որդի Քորոսի և եղբայր Վարդան քահանայի, որ Քորոս քահանային զրել տվեց Աւետարանը 1320—1320 թվերին.—Ձեռ. Քաւր. 27 ր:

— 469. Յոնահնէն քահանա, իրեն և իր եղբոր Սարգիս քահանայի հիշատակին ստացավ մի Աւետարան, 1320 թ.—Ձեռ. Դաղեան, Բ. 47 ա:

— 470. Յովհաննէն, իր կնոջ՝ Քաձնայի հետ միասին շինել են Սպիտակաւոր Աստուածածին վանքի զանգակատունը 1321 թ.—Միսական 137:

— 471. Յովհաննէն քահանա, զրիչ. Ապահունաց Արսէ զեղակում, Ներսէս քահանայի համար օրինակեց Աւետարանը 1321 թ.—Ձեռ. Վասպ. 168:

472. Յոնահնէն զրիչ. Մաշկեոր անապատում օրինակեց մի Շարակնոց 1322 թ. Ձեռ. Սանտս. 14 ր:

— 473. Յովհաննէն, ուսուցիչ Մարկոս կրոնավորի, որ Գուքի վանքում օրինակեց Լամբրոնացու Մեկնութիւն Պատարագի, 1322 թ.—Սաղրակեանք 60:

— 474. Յովան, ճակատակ կանգնեց կաթողիկոսացած Կոստանդին Գ Կեսարացի («1307—23 թ») կաթողիկոսի դեմ և իր ընկերների հետ աքսորվեց Կիպրոս կղզին.—Հայասպ. 552:

— 475. Յովհաննէն քահանա. Ալիների վանքում վարդան վարդապետին զրել տվեց մի Աւետարան 1323 թ.—Տաշեան, Ցուց. 789:

— 476. Յովան եպիսկոպոս հայոց. մեռել է 1323 թ. իր գերեզմանը գտնվեց Միջին Ասիայի Գրչաէք (Սեմիրեչի) քաղաքի գերեզմանատան պեղումների ժամանակ. հայ և ասորի լեզուներով (Մառ, Записки Восточ. общ. им. Русс. Арх. общ. VIII, 344—9. թրգմ. Ադոնց Հի. 1895, էջ 33—36, Տաշեան՝ Ակնարկ 152, ամփոփումը Ֆիմի՝ Արարատ 1895, էջ 22):

— 477. Յովհաննէն ժ Օլբելեան, արքեպիսկոպոս Սիւնեաց. որդին էր Լիպարիաի: (Յովհաննէն Օրբելեանը և Էաշի Պօռեան իշխանի կինը՝ Մամախաթուն երկու եղբոր թոռներ էին. Յովհաննէնը Լիպարիաի որդի և Բւանէի թոռ. իսկ Մամախաթունը Ելիկումի դուստր և Տարսայիճի թոռ): Նախապես սովորել է Դայլեձորում Եսայի Նչեցու մոտ, երբ դեռ «ժապիկ էր դեռաբողբոջ և համբակ մշտափայլ», ինչպիսի ասում է ժամանակակից մի հիշատակագիր (Միսական 95 ա ծան): Ավելի մեծանալով իր հիմնական ուսումն ստացավ Ստեփաննոս Օրբելեանի մոտ, որին և հաջորդեց: Ըստ Յովսէփեան՝ Սաղրակեանք 187—ժ գահակալել է 1303—1324 թ. (բայց որովհետև ըստ Ազգապ. Ստեփաննոս Օրբելեանը մեռել է «1304 թ», ուստի սենք էլ Յովհաննէսի գահակալութունը համարում ենք «1304 թ»): Սրան զրեց Գրիգոր է Անաարդացի կաթողիկոսը՝ ասաջարկելով հայ եկեղեցու մէջ մտցնել լատին ծեսեր «1304 թ» (Ազգապ. 1754): Այս առթիվ ինքն էլ ունի թուղթ առ Կոստանդին Գ. կաթողիկոս («1307—1323 թ») և առ Չաքարիա Մարծորեցի եպիսկոպոս Արտագի, հիշված է 1321 թ. (Manus. brit. mus. 22 ր). շինել է Արվատի Ս. Աստուածածին եկեղեցին 1322 թ., ուր կա նաև իր արձանագրութունը (Միսական 181): Գերեզմանը գտնվում է Նորավանքում, այսպիսի տապանագրով. «Տուն իմաստից և հանճարոյ Աւրպել

Յովհաննէս հոշակաւոր մետրապոլիտ Սիւնեաց (Սիսական 194, 198):—Տես և Տաշեան, Յուլ. 179, 180. Ընաքաղ 1860—1861, Բ. 39—43, Գ. 55—57. Ձեռ. Քաւր. 35 ք. Հացունի, Կարևոր խնդ. 299. Արձ. (1310 թվից) Սիսական 117 և Արրտ. 1889, էջ 286, Բարխուտ. Աղվանից երկ. 246, 251. Սմբատեանց՝ Երնջակ 136: — 478. Յոնահես, գրիչ. Սկևռայ վանքում, Սարգիս քահանայի համար օրինակեց Աւետարանը 1325 թ.—Ձեռ. Վասպ. 171—174:

— 479. Յովհաննէս, որդի Կարապետի և եղբայր Գրիստոսուր կրօնավորի, որ Սուրխաթում (Խրիմ) օրինակել տվեց Աստուածաշունչը 1325 թ.—Ձեռ. Վասպ. 7:

— 480. Յովհաննէս «գրքակազմ» (կազմարար), հոգևոր եղբայր Սիմէոն քահանայի, որ նրա համար գրել է Գալու վանքում (Կիլիկիա) Մանրուսմունքը 1325 թ.—Սիսուան 201 ա:

— 481. Յովհաննէս եղբայր Մխիթար քահանայի, որ Ներսէս գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1325 թ.—Քորոս աղբ. Բ. էջ 295:

— 482. Յոնան քահանա, հայր Սահփանոս քահանայի, որ իր որդի Մխիթար սարկավազին սկսեց գրել տալ մի Աւետարան: Մխիթարի մահից հետո, նույնը վերջացրեց Սարգիս քահանան, 1326 թ.—Rapport Belgique 85:

— 483. Յովհաննէս վարդապետ Պուլց Երզնկացի կամ Մուծարեցի (լսա Ջարբ. Հին դար. 755 կոչված է նաև «մաշածին» կամ «քաղցրիկ»): աղբի է գշուրջ 1250—1326 թ.) աշակերտել է Վարդան պատմիչին Կայենոյ ձորում. (լսա Սիսական 23 ք աշակերտել է Սասյի Նչեցուն): «1273 թվին» ներկա եղավ Ս. Ներսէսի մասունքների փոխադրութեան հանգեսին թիւ գյուղից Երզնկա և այս առթիվ գրեց մի շարական: «1280 թվին» գրեց Կանոնք Ս. Գրիգոր վանից Երզնկայի: «1281 թվին» անցավ Կիլիկիա, Երուսաղէմ ուխտի գնալու համար, և ներկա եղավ արքայազունների ասպետ ընտրվելու հանգեսին, ուր մի ճառ էլ խոսեց: Այս առթիվ մասն է եկել Կիլիկիոյ նշանավոր եկեղեցիները և շատ տեղ գեղեցիկ ճառեր է խոսել: Սրանցից մեկն է «Յորդորակ ասացուածի եկեղեցւոյ», որ խոսել է Կոստիսում (մի մասը հրատ. Սիսուան 343): Մերութեան ժամանակ քաղվեց Արապի Մործար գյուղի Քաղէոս առաքյալի վանքը: Մասնակցեց Ասանայի կրօնական ժողովին, որ գումարել էր Օշին Քաղավորը: Երբ Ռանթթունները եկան Հայաստան, Երզնկացին սովորեց լատիններեն և

հայերենի թարգմանեց Քովմա Աղուինացու մի գործը 1325թ: Քաղէի վանքը երկրաշարժից կործանվելով, երևի Երզնկացին գնաց Հաղբատ, ուր մնաց մինչև իր մահը, որովհետև իր գերեզմանը գտնվում է Հաղբատում (Տաշեան՝ Յուլ. 984 ք): [Սակայն Քորոս աղբ. Բ. 50 կարծում է, որ Երզնկացու գերեզմանը գտնվում է Երզնկա քաղաքի Ս. Նշան եկեղեցում, որին հավատում է նաև Աղգապ. 1800]: Իր թողած գրական գործերն են՝ 1) Յաղագս երկնային զարդուց (արձակ), որ գրել է ի խնդրոյ Վախթանկ իշխանի և հորդորմամբ Հաղբատի Յովհաննէս Դ եպիսկոպոսի: 2) Նույնը «տանավոր» ի խնդրոյ Ապլոց իշխանի, 1284 թ. (Պուլց տեղյակ է որ բնուում մի տարին մի օր ու գրչեր է լինում. այս մասին տես Լ. Սիմյոնովի հոդվածը՝ Գիտ. նյութերի ժող. Խ 1, էջ 73): — 3) Մեկնութիւն Մատթէոսի Աւետարանի (Ջարբ. Հին դար. 633, 765, Ալիշան՝ Շնորհ. էջ 118—9), որ Ներսէս Շնորհալու Կիսատ աշխատութեան շարունակութիւնն է. գրել է «1316 թ.» — 4) Համառոտ մեկնութիւն Սաղմոսի, որ քաղել է Ն. Համբրոնացու համանուն գործից (Ձեռ. Վենետ. Բ. 1163), — 5) Խրատ և կանոն հասարակաց քրիստոնէից կամ Գիր կանոնական (Շողակաթ Ա. էջ 37—38, Ձեռ. Վենետ. Բ. 353, 773, Ձեռ. Հալէպի, Ա. 346 ա (Յոնանիսի վրդ. Եզնայեցոյ անունով). — 6) Պատճառք աւուրց արարչութեան (?). — 7) Համառոտ պատմութիւն յԱղամայ մինչև Մովսէս. — 8) Խրատ մանկտաւազաց. — 9) Մեկնութիւն քերականի, որ գրել է Հեթում Բ թագավորի համար և նվիրել նրան «1293 թ.» (Սիսուան 549). — 10) Քսան ճառ կամ քարոզ, որոնց վերնադրերը տես Ջարբ. Հին դար. 762—3. — 11) Ներքող Լուսաւորչի. — 12) Մեկնութիւն Դանիէլի մարգարէի (1316 թ.). — 13) Մեկնութիւն պատարագի. — 14) Լուծմունք Փիլոնի (Ջարբ. թրգմ. 747). — 15) Պատմութիւն Հոսիսիմեանց, որ համառոտել է Խորենացուց (Հայագ. 36): Ունի նաև Առակներ, գրված 1316 թվին (տես Տաշեան, Ժողովածոյը առակաց Վարդանայ, էջ 17, լսա Մառ), Հանելուկներ (մի նմուշ տես Ձեռ. Մաղն. 13), Աղօթք (տես Քորոս աղբ. Բ. 396), Տաղեր (մի նմուշ տալ. Յովհաննէան, Միջն. աղբ. տղչփ. Վիեննա 1911, էջ 17), Ծարականներ (հասկապես Ծարական Մեծին Ներսէսի, և Խոտանարակաց «յաւուրս վերջին» շարականը՝ թիւ զր, էջ 427, որի ծայրանունն է «Յոնանիսի է երգ»): Խմբագրել է Անանիա Սանահնեցու, Խորովիկ Քարգմանչի և Սարկաւազ վարդապետի գործերը: Դարանաղչին (էջ 305) պատմում է թե Կիլիկիա եղած ժամանակ, Երուսաղէ-

մից դարձին, գնացել է տեսուչի Յակոբ կաթողիկոսի, որ պահել է նրան իր մոտ և խնդրել է իր աշակերտներին դաս տալ Քերականը: Սրանից հետո խնդրել է նաև, որ հայ գրականությունը ուրիշ դործերով էլ հարստացնի. նա էլ լսելով նրա խորհուրդը, հրա երզնկա է վերադարձել, Սեպուհ լեռան Ս. Մինասի վանքն է քաշվել, ուր շատ մեկնություններ է գրել: Պլուզի արտադրած ձեռագիրներից մեկն է Յովհաննու Աւետարանչի գոնազան մեկնություններ 1306 թ. (Շողակաթ 210), թերես և մի Աստուածաշունչ՝ Եսայի Նչեցու համար, 1318 թ. (Շողակաթ 211): Իր ինքնագիր մի ձեռագրի մասին տես Յուշիկք Բ. 472, 487 և Ձեռ. Կարին. 158: Հաճախ հիշատակվում է Պլուզի մի հատվածը, որ հայոց դավանանքի գովասանքն է՝ անկեղծ սրտից բխած.— «Վասն զի ուղղափառ հաւատոյ քո լոյս, ո՞վ եկեղեցի հայոց, ոչ նուազեցաւ. ի բարի սերմանս ցորենոյդ՝ որոմն ոչ խառնեցաւ. զաղբիւր յստակ աւանդութեանց քոց՝ աղտաղտուկ ջուր օտարոտի ուսմանց ոչ պղտորեաց. ի ստուգութեան և ի ճշմարտութեան հացն քո կենդանական՝ մեռելական խմոր և հերձուած քացախութեան չարութեանն ոչ զանգեցաւ. յոսկի անբիծ հաւատոյն և յարծաթ լուսատեսիլ բանին՝ պղինձ ժանգաճոտ և կապար սևաթոյր ոչ գտաւ»:— Պատմում են թե բարոզել է Անիում, բայց Անեցիք ծաղրել ու խայտառակել են նրան. որի վրա զայրանալով Յովհաննէսը անիծել է և քաղաքը երկրաշարժից կործանվել է «1319 թ» (Աբր. կրեստ. 105—8, Յուշիկք Բ. 490): Հավանաբար մեռել է «1326 թ»:—Յովհաննիս՝ Երզն. երկն. յոջ. Երզն. լս. 83. Փիլ. ալլար. յիշ. = Չարբ. թրգմ. 745. Խորվի. էջ 1, 2, ճշ. 18. Վրդ. աշխ. 518. Տաթև. հարց. 638, Շար. (սկիզբը հիշված իբր հեղինակ). Յկ. կր. 12. Դրնդ. 305, 416.— Պլուզ երգնիտցիս՝ Տաթև. հարց. 271, Յկ. կր. 13.—Յոհանն՝ Երզն. մտթ. 107.— սեռ. Յոհաննիս՝ Երզն. մտթ. 107. Ճշ. 208.—Յոհաննիսի՝ Երզն. երկն. ոտ. Երզն. Կրկն. յոջ. Երզն. պտճո. 82. Ճշ. 18 (երգի սկզբը նատաուերը).—տես և Տաշեան, Ցուց. 1126 ա. Չամչ. Գ. 271—4, Սիսական 131, Սիսուան 241 բ, 254բ, Չարբ. Հին դպր. 754—67, 778—9, թրգմ. 275. Հայագ. 509—515, Յուշիկք Բ. 471—493. իր դրած շարականների մասին տես Պարականոն շար. էջ 51, 75 և էջ 196 բ ցանկը և Դրնդ. 399—400:

— 484. Յովհաննէս՝ գրիչ (Կիլիկեցի). հայրն է Պետրոս. Լղբայրներն են Քորոս և Կիւրակոս կուսակրոն քահանա: Վերջինս միջնորդ եղավ և Յովհաննէս գրիչը Քանգեր տիկնոջ համար

գրեց ու կազմեց մի Աւետարան՝ ի հիշատակ սրա հանդուցյալ սոր Ալիծի, 1327 թ: Այս թվին Կիրակոսը արդեն մեռած էր, ինչպես երևում է գրչի հիշատակարանի պակասավոր տողից, որ պետք է լրացնել այսպես. «նաև զհանգուցեալ եղբայրն իմ Կիրակոս կուսակրաւն քահանայ»: Ըստ այսմ լրացնել Կիրակոս Ֆ 56:—Ձեռ. Հալէպի, Ա. 396—7:

— 485. Յովհաննէս Արճիշեցի Ոսպնակեր. Քաջբերունեաց զավառից. աշակերտ Ներսէս Գլաձորեցու, դասընկեր Մխիթար Սասնեցու և Եսայի Նչեցու. 17 տարի հաց չկերով և միայն թըրջած սպսով էր ապրում: Ներսէս Գլաձորեցուն աշակերտել է 1280 ական թվերին: Գործել է Մխիթար Սասնեցու հետ Քաջբերունեաց գավառում: Գրել է Մեկնութիւն պատարագի, որ համառոտված է Պոսրով Անձևացու և Ներսէս Համբարձումեացու համանուն գործերից: Ընդ նաև «Բան վասն երկից կարգաց» անունով մի գրվածք: («Մեկն. պատարագի» գրքից մի ձեռագիր պահվում է Հալէպում. հրտր. Սիւրմէեանը՝ Արճիշեցուն և նրա երկին անծանոթ լինելով՝ կարծում է գրիչ 1687 թվից!!! (տես Ձեռ. Հալէպի, Ա. 215 ա, 216 բ): Մահվան թվականը հայտնի չէ. Ն. Սարգիսեան, Տեղագր. 268 Արճէշում գտել է մի դամբան «Յովհաննէս վարդապետի» † 1327 թ. և կարծում է թե Ոսպնակերինն է:—86. արճիշ. էջ 7. Մ. մաշտ. 336 բ. Յայսմ. փետր. 11.—սեռ. Յովհաննու Արճիշեցւոյ՝ Պտրգ. 513.—Յովհաննիսի՝ 86. արճիշ. էջ 5:—Տես նաև Յովսէփեան՝ Մխիթ. Սասն. էջ 13, Չարբ. Հին դպր. 768, Գաթըրձեան՝ Պտրգմտ. 508—518:

— 486. Յովհաննէս. հայր Աստուծատուր երեցի, որ օրինակեց Աւետարանը, 1327 թ.—Ձեռ. Ագուլ. (Աբրտ. 1911, 460):

— 487. Յովհաննէս. որդի Ստեփաննոս քահանայի. աշակերտ Ներսէս անապատական քահանայի. գրիչ. իր քեռորդի Ներսէս վարդապետի համար օրինակեց Մանրուսմունքը՝ 1328 թվին.—Manus. brit. mus. 87 ա:

— 488. Յովհաննէս արեղա Կարևոր. Ստեփաննոս կրոնավորի խնդրանք գրեց, ծագկեց ու կազմեց մի Շարական 1329 թ.—Տաշեան, Ցուց. 493—7:

— 489. Յովհաննէս քահանա, Լղբայր Ներսէսի, որ Փոսի վանքում օրինակեց Աւետարանը, 1329 թ. այս թվին Յովհաննէսը արդեն մեռած էր.—Ձեռ. Սեբ. (ՀԱ 1924, 518):

— 490. Յովհաննէս քահանա, հայր Հայրապետ գրչի, որ

Փոսի անապատում (Կիլիկիա) օրինակեց «Սանդուղճ աստուածային ելից», 1329 թ.—Ձեռ. Դաղեան, Ա. 86 ր:

— 491. Ոնհանես եղբորորդի նույն Հայրապետ գրչի, որ օրինակեց «Սանդուղճ աստուածային ելից», Փոսի անապատում (Կիլիկիա), 1329 թ.—Ձեռ. Դաղեան, Ա. 86 ր:

— 492/3. Յովանես, երկու համանուն քահանաներ, որոնց հիշում է Գրիգոր գրիչը, որ օրինակեց Ոսկեբերանի Մեկնութիւն Մատթէի, Ակներ 1329 թ.—Սխուան 155 ր:

— 494. Յովհաննէս քահանա, հայր Սարգիս քահանայի, որ Բզնունեաց Աղէթ գյուղում ստացավ մի Աւետարան 1330 թ.—Ձեռ. Թաւր. 2 ա:

— 495. Յովանես գրիչ. օրինակեց Աւետարանը նույն Սարգիս քահանայի համար Բզնունեաց Աղէթ գյուղում 1330 թ.—Ձեռ. Թաւր. էջ 2 ր:

— 496. Յովհաննէս վարդապետ Կիլիկեցի. ունիթոռական. միաբան Քանիի վանքի 1330 թ.—Ձեռ. Ներս. 32 ր:

— 497. Յովհաննէս Մուանեցի, աշակերտ Սայի Նչեցու, զնաց աշակերտելու Բարթուղիմէոս լատին եպիսկոպոսին և զարձավ ունիթոռական վարդապետ, միաբան Քանիի վանքի «1330 թ».—Սխական 384 ա, Ձեռ. Ներս. 32 ր. Ազգապ. 1845:

— 498. Յովհաննէս քահանա. գրիչ. օրինակեց Ճաշոցը Աղանեաց գավառում, 1331 թ.—Ց. Մուրատ, Յայտ. յովհ. էջ մղբ:

— 499. Յովհաննէս քահանա, գրել տվեց Մանրուսմունքը՝ Կարապետ քահանային՝ Անգրէասանց անապատում, 1331 թ.—Սխուան 150 ա:

— 500. Յոնհանես, միաբան Արզելունի վանից. գրիչ. ծերացյալ հասկում, վանքի առաջնորդ Վարդան արքեպիսկոպոսի հրամանով օրինակեց Մաշոցը, 1331 թ.—Manus. brit. mus. 58 ր, 59 ր > Ակինեան, Գւղնգիրք 56 (նույնը կոչում է Գիրք ձեռնագրութայն):

— 501. Յովհաննէս վարդապետ. (գրված Յոնես). հանցանքի համար արգելափակված էր Մուկունի գղեկում՝ Կոստանդին (№ 128) վարդապետի հետ (որ տես), 1331 թ.—Ձեռ. Հալէպի, Բ. 126 ր:

— 502. Յովհաննէս վարդապետ, այլ (գրված Յովես). տես Կոստանդին № 128:

— 503. Յովանես ո՞ն, Փոքր Ուսս գյուղում, Ընձանեաց Ս. Աստուածածին վանքում, Աստուածատուր քահանային գրել տվեց մի Աւետարան 1331 թ.—Ձեռ. Վասպ. 176:

— 504. Յովան Խանակացի, ազգական Ներսէս վարդապետ Սասնեցու, նվիրատու ձեռագրի, 1332 թ.—Հայապ. 546:

— 505. Յովհաննէս Կարգուանցի, նախապես աշակերտ Սայի Նչեցու, զնաց աշակերտեց Բարթուղիմէոս լատին եպիսկոպոսին, զարձավ ունիթոռական, միաբան Քանիի վանքի և վարդապետ «1330 թ»։ մասնակցել է Քանիի եկեղեցական ժողովին 1332 թ.—Սխական 384 ա, Ազգապ. 1845, Այբբարա 54:

— 506. Յովհաննէս քաջ, որդի Չեսուրի Օրբելեանց, որ շինեց Վայոց ձորի հոգետունը (Սելիմի քարվանսարա) 1332 թ.—Սխական 164:

— 507. Յովհաննէս քահանա. օգնել է Դուրթ գրչին գրելու Ս. Գիրքը՝ Գլածոր 1332 թ.—Հայապ. 548:

— 508. Յովհաննէս Մշեցի. միաբան Գլածորի վանքում. հոգևոր եղբայր Ներսէս վարդապետ Սասնեցու, որին միջնորդ լինելով՝ վարձեց երկու գրիչ՝ արտագրելու համար Գայլեձորի վանքում Աստուածաշունչը 1332 թ.—Հայապ. 546, Ջարս. Բրգմ. 148, Ձեռ. Վենետ. Ա. 126:

— 509. Յովհաննէս քահանա, սպասավոր բանի, աշակերտ Տէր Ստեփանոսի. ուներ մի օրինակ Երեմիա, Նղեկէլ և Դանիէլ, որ արտագրութայն համար տվեց Եփրեմ գրչին, Գայլեձորի վանքում, 1332 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 127:

— 510. Յոնհանես քահանա, որդի Վարդերեսի. մերձավոր Աւեր տիկնոջ, որ Երուսաղէմում, Կարապետ երեցին գրել տվեց մի Ճաշոց, 1333 թ.—REA 10, 56:

— 511. Յանես Իրիցանց (Յովհաննէս Երիցանց), ջանցկեր կամ պետական քարտուղար Լևոն Ե Թագավորի. ստորագրում է այն պարզակարին, որ տվեց Լևոն Ե-ը Սիլիկիացի վաճառականներին, 1331 թ. հիշված է նաև 1333 թ.—Սխուան 363, 365., 485 ր, Հայապ. 537, 539:

— 512. Յոնհանես, վերատեսուչ Գլածորի վանքի 1334 թ.—Քորոս աղբ. Բ. 375 (իբրև ժամանակակից Սայի Նչեցու, նրա վերջին տարիներում):

— 513. Յովանես, որդի ոսկերիչ Անադատի, որ մեռնելով Պոչոս քահանան որդեգրեց նրան, 1334 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. էջ 698:

— 514. Յովհաննէս վարդապետ Սուցի. վայելչաբան հեղինակ. հիշված է 1335 թ.—Սխուան 61 ծան:

— 515. Յովհաննէս եպիսկոպոս. եղբայր Հասան Ա իշխանի

Յաչնեցոյ, որդի Լարա-Գրիգորի. շինել է Գեամաճէջի և Խաթ-րայ վանքերը († 1335 թ).—Բարխուտ. Արցախ 206—7, Գամա. Արուսեհից, Ա. 136:

— 516. Յովհաննէս քահանա Խոզկերտ գյուղի (Կիլիկիա). Բարսեղ քահանայի (Ն 56) և ուրիշների հետ միասին զիմեցին Ալեքս միակեցին և նրա ծախսով Սիմէոն գրչին գրել տվին մի ձաշոց 1335 թ.—Միսուան 119 ա:

— 517. Յովհաննէս Գ, իններորդ առաջնորդ Լազրատի (1257—1334 թ). Դոփեան տոհմից, կրտսեր եղբայրն էր Լասան Բ-ի (Ն 52), որի որդին է Գրիգոր Բ Բարի (Ն 418), ամուսնացած Տարսայիճ Օրբելիան իշխանի գուլար Ասփայի հետ: Յովհաննէսը հաջորդեց Լամազասպին (Ն 38), 1357 թվին: Նշանավոր շինարար անձ է եղել և շարունակել իր նախորդի գործունեությունը. ինքն է շինել Խաթրավանքի եկեղեցին, խաչերով և զրքերով հարստացրել, այգիներով ապահովել և հանձնել իր եղբոր՝ Լասանին, 1204 թ. (Արցախ 194, սւր այս թիվը սխալ է. կա և մի արձանագրություն Արցախ 195, բայց չունի թվական): Ինքն է կանգնեցրել Լազրատի Ամենափրկիչ խաչարձանը 1273 թ. շինել է Մատենադարան, մի լին ևն: Իր հորդորով գրեց Երզնկաբնի «Յաղագս երկնից» 1284 թ. (Յովսէփեան՝ Նիւթեր և ուս. Ա. 6 ր և 67). սրբաբերել է Վարդանի Մեկնութիւն Լնգամատենի գործը 1296 թ. (անդ 69): Ստորագրում է Օրբելիանի թղթին՝ ուղղված Գրիգոր է Անաւարդացի կաթողիկոսին՝ 1299 թ. (Օրբ. կը): Լազրատի առաջնորդության ժամանակ այցելեց իր հայրենի Մար գյուղը՝ իր ավագ եղբոր Լասանի մոտ: Լավանկով այդ ջրաշատ ու գեղեցիկ վայրերին, մի բլրի վրա հիմնեց Մարի Ս. Աստուածածին եկեղեցին՝ 1301 թ. (Շահխաթ. Բ. 364 և Արցախ 407), որ հանձնեց իր Գրիգոր Բ Բարի եղբորորդուն: Այս աթիվ թողել է մի ընդարձակ արձանագրություն նույն 1301 թվից (Արցախ 407): Հիշված է նաև Ասփայի արձանագրության մեջ (Շահխաթ. Բ. 362, Արցախ 194): Մեռել է 1334 թ. և իր գամբանը գտնվում է Դադիվանքում (Խաթրավանքում) (Արցախ 206).—Կնիք հաւ. յոջ. 112. Ձեռ. Մաղն. 17. Արցախ 206. Լասայ. 471. Կրպտ. եպոս. Դոփեանք 59, 66, 67, 69—71: Շողակաթ Ա. 27. հիշված է նաև 1267 թվի մի հիշատակարանում՝ Գրա. նյութերի ժող. Ն 1, էջ 156 և Շողակաթ 202: Նույն է նաև Ն 837:

— 518. Յովսէփ արեղա Լիկանացի, թուղթ էր կոչում

Ներսէս արեղայի համար. կրք սա օրինակում էր ձառնախորը՝ Երուսաղէմ 1335 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 349:

— 519. Յովսէփ քահանա, ապրում էր Երուսաղէմի Ս. Սիոնում, 1335 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 348:

— 520. Յոհաննէս արեղա, եղբայր Քորոս քահանայի. ապրում էին Երուսաղէմի Ս. Սիոնում, 1335 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 348:

— 521. Յովսէփ միակեց, քեռի Ներսէս Կրակացի արեղայի որ օրինակեց ձառնախորը, Երուսաղէմ 1335 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 347 և Ա 149, 150:

— 522. Յոհաննէս աթոռակալ Երուսաղէմի. 1335 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 347:

— 523. Յովհաննէս վարդապետ, գտնվելով Դերջանում, սկանառես և սկանջալուր եղով Ամենաւազ Դերջանցոյ, նահատակության և գրեց նրա վկայարանությունը, որ և անցավ Յայամաուրքի մեջ, 1335 թ.—Նոր վկ. 132:

— 524. Յովհաննէս Շապաթեփեցի, գրիչ. օրինակել է Վարք Լարանցը, Երուսաղէմ 1336 թ.—Ձարբ. թրգմ. 553:

— 525. Յովհաննէս կրոնավոր, քեռի Մարկոս հայրապետի, որ Խիզանում Յովաննէս գրչին գրել տվեց Աւետարանը 1336 թ.—Ձեռ. Վասպ. 194:

— 526. Յովսէփ, որդի Մկրտիչ քահանայի. գրիչ. Խիզանում, Մարկոս հայրապետի համար գրեց մի Աւետարան, 1336 թ.—Ձեռ. Վասպ. 193—4:

— 527. Յովսէփ քահանա, կրին է Մամատիկին. ծնողներն են Բարսեղ գրչի, որ Բասենի Մժնկերտ գյուղում գրեց մի Աւետարան 1336 թ.—Ձեռ. Վասպ. 191:

— 528. Յովսէփ, մերձավոր Ստեփաննոս եպիսկոպոսի, որ Խորձեանում օրինակեց Աւետարանը 1336 թ.—Նաթանեան, Արտուր Հյասնի 152:

— 529. Յովհաննէս, միաբան Խորձեանի Խլպաշի վանից, 1336 թ.—Նաթանեան, Արտուր Հյասնի 152:

— 530. Յովհաննէս կուսակրոն քահանա, եղբորորդի Սարգիս մետրապոլիտի Սրենեաց. այս երկուսի համար էր որ Աւագ գրիչը գրեց մի Երգարան, 1337 թ.—Ձեռ. Բերլինի, 26 ր:

— 531. Յովհաննէս սարկավագ, կազմարար. կազմել է Աստուածաշունչը Յակոբ կաթողիկոսի համար 1338 թ.—Յովսէփեան, Մի էջ հայ արուեստի 11:

— 532. Յովհաննէս կրօնավոր Սեբաստացի, իր եղբայր-
նքի հետ միասին շինել է Խրիմի Ս. Խաչ կամ Ս. Նշան վանքը
1338 թ.—Բժշկեան, Ճանապ. Ի Լեհ. 324, Ստեփանէ՛ Ղրիմի
Ս. Խաչ վանքը 4, Кугук—Иоаннесов, Стар. арм. над. 40.
Նոր վկ. 346 (սխալվում է Ազգապ. 2218, որ կարծում է թե այս
Յովհաննէս Սեբաստացին շինել է Աւետիք նահատակի տաղը
ըստ Նոր վկ. 346):

— 533. Յովհաննէս Հոռոմայրեցի, գրիչ, որին Եսայի Նշեցին
(1284—1338 թ) օրինակել տվեց Դիոնեսիոս Արիստագացու ձե-
ռագրերը.—Յովսէփեան՝ Նիւթեր և ուս. Ա. 70:

— 534. Յովանես, որդի Առաքել գրչի, որ Մոկաց Իճա-
գյուղում օրինակեց Աւետարանը 1338 թ.—Ձեռ. Վասպ. 198:

— 535. Յովանես քահանա, հորեղբայր նույն Առաքել գրչի:

— 536. Յովհաննէս սարկավագ, կազմեց այն Աստուածա-
շունչը, որ Յակոբ գրիչը և Սարգիս Գիծակը օրինակեցին Յա-
կոբ Բ կաթողիկոսի համար, 1338 թ.—Շողակաթ 203:

— 537. Յաւեաննես! վանահայր և առաջնորդ Արծկոյ
վանք անապատի 1338 թ.—Ձեռ. Հալէպի, Ա. 73 ա:

— 538. Յովան քահանա, գրիչ. Արծկոյ վանք անապա-
տում, Հայրապետ կուսակրոն արեղայի համար օրինակեց Աւե-
տարանը 1338 թ.—Ձեռ. Հալէպի, Ա. 73 ա:

— 539. Յովհաննէս Սսեցի, «աշակերտ բանի», սովորել է
Մեծ Հայքում, Եսայի Նշեցու († 1338) և Մեսրոպ բարունապե-
տի մոտ:—Սիսուան 517 ա:

— 540. Յահաննես գրիչ. Երուսաղէմում գրեց ու կազմեց
մի Աւետարան 1339 թ.—Ձեռ. Վասպ. 198:

— 541. Յովհաննէս, առաջնորդ Մշու Հաղարավանքի
1339 թ.—Ձեռ. Վասպ. 201:

— 542. Յովհաննէս կրօնավոր, որդի Ներսէս քահանա
գրչի. մեռած էր 1340 թ.—Տաշեան, Ցուց. 499:

— 543. Յովհաննէս ձօսչին, պատրիարք Երուսաղէմի,
հաջորդեց Վարդան Արեւիցուն և գահակալեց 1332—1341 թ.
(Աղանուներ). հիշված է 1335 թ. Ձեռ. Վենետ. Բ. 347:

— 544. Յովհաննէս, գրիչ. օրինակել է Գանձարանը՝
1341 թ.—Manus. bibl. nat. էջ 37:

— 545. Յովհաննէս. ծագող. նկարազարդեց մի Շարական՝
ծախիւք Աստուածասուր քահանայի, 1341 թ.—Manus. bibl.
nat. էջ 32:

— 546. Յովհաննէս, քահանա Սոսյ Ս. Աթանազիէնէ եկե-
ղեցու, 1342 թ.—Սիսուան 223 բ:

— 547. Յովհաննէս քահանա, Գրիգորիս քահանայի հետ
միասին, Աբրահամ քահանայի պատվերով՝ Երզնկայում օրինա-
կեց Տոմարը, 1342 թ.—Աբրահամեան, Երեւակացու մատեն. 122:
Յովհաննէս—Ջիւան. Թագավոր Կիլիկիոյ. տես Կոստանդին
Ք 137:

— 548. Յովհաննէս ավագերեց Հեթումաշէնի, անգամ
Սոսյ եկեղեցական ժողովի «1343 թ».—Ազգապ. 1870:

— 549. Յովհաննէս ավագերեց Սոսյ, անգամ Սոսյ եկեղե-
ցական ժողովի «1343 թ».—Ազգապ. 1870:

— 550. Յովհաննէս եպիսկոպոս Այասի. հիշված է 1342 թ.
անգամ Սսի եկեղեցական ժողովի «1343 թ».—Սիսուան 395 ա,
Ազգապ. 1869:

— 551. Յովհաննէս եպիսկոպոս կաթողիկոսարանի, ան-
գամ Սոսյ եկեղեցական ժողովի «1343 թ».—Ազգապ. 1869:

— 552. Յովհաննէս, այլ եպիսկոպոս կաթողիկոսարանի.
անգամ Սոսյ եկեղեցական ժողովի «1343 թ».—Ազգապ. 1869:

— 553. Յովհաննէս եպիսկոպոս Մաղարղու, անգամ Սոսյ
եկեղեցական ժողովի «1343 թ».—Ազգապ. 1869: (Չամչ. Գ. 341
գրում է Մաշարղոյ):

— 554. Յովհաննէս վանահայր Ակնբրի վանուց. անգամ
Սոսյ եկեղեցական ժողովի «1343 թ».—Սիսուան 156 ա, Ազ-
գապ. 1870:

— 555. Յովհաննէս վանահայր Բլրոյ վանից. անգամ Սոսյ
եկեղեցական ժողովի «1343 թ».—Սիսուան 66 ա, Ազգապ. 1870:

— 556. Յովհաննէս վանահայր Բելեղականի վանից, անգամ
Սոսյ եկեղեցական ժողովի «1343 թ».—Ազգապ. 1870:

— 557. Յովհաննէս փիլիսոփա, ուսուցիչ Ներսէս սարկա-
ղապ գրչի, Սեբաստիա 1343 թ.—Տաշեան, Ցուց. 489:

— 558. Յովհաննէս վարդապետ կաթողիկոսարանի. անգամ
Սոսյ եկեղեցական ժողովի «1343 թ».—Ազգապ. 1870:

— 559. Յովհաննէս եպիսկոպոս Կրակայ կամ Կրակեցի,
Գուբտոն Հուսիսեան թագավորի կողմից՝ երկու ասպետների և
Դանիէլ Քրանչիսկեան կրօնավորի հետ միասին դեսպան ու-
ղարկվեց Աւինիոն պապի մոտ՝ ներկայացնելու համար հայոց
պատմութեան թուղթը և օգնութիւն խնդրելու «1344 թ».—
Գարդել 42, Սիսուան 319, 559 բ, Ազգապ. 1906:

- 560. Յովսէփոս «պարոն, այցելու որբոց և այրեաց», որդի Գերակոսի, մայրն է Շողակիկն, կինն է Քաղուհի. Կարապետ կրօնավորին գրել տվեց մի Աւետարան 1344 թ.—Քորոս աղբ. Բ. 385:
- 561. Յոնահեթու որդի վերսկիշյալ Կարապետ կրօնավոր գրչի 1344 թ.:
- 562. Յովսէփոս, որդի Իշխանի և հանգուցյալ եղբայր Մկրտիչ կուսակրոն քահանայի, որ Կաֆայում գրել տվեց մի Աւետարան, 1344 թ.—Չեռ. Մեք.—ՀԱ 1926, 237:
- 563. Յովհաննէս արքեպիսկոպոս և աթոռակալ ս. առաքելոյն Բարթուղիմէոսի վանից Գողթան. Գրիգոր զարբն գրել տվեց մի Մաշտոց՝ 1345 թ.—Սարգիսեան, Քննազ. Մանդ. էջ 13, Միսուան 223 ա, Հացունի՝ Կարևոր խնդ. 269:
- 564. Յովհաննէս Նաղաշ, մահտեսի, կազմարար. Բաբերդում կազմեց մի հին Աւետարան, 1346 թ. որ ձեռք էր բերել Խորոզմշահ որդի Ումիկի.—ՀԱ 1926, էջ 344:
- 565. Յովհաննէս վարդապետ Քոնեցի, որ և Յրա Յոհան. աշակերտ էր նախապես Եսայի Նշեցու. ապա Գայլեծորից գնաց Մարաղայի լատին Բարթուղիմէոս եպիսկոպոսի մոտ «1328 թ», սովորեց լատիներեն, ընդունեց լատին դավանանքը և մտավ Քորոզմշաց կարգը: Բարթուղիմէոսին լերամ Քոնի և նրա մահից հետո («1333 թ») եղավ նրա հաջորդը: Գնաց Հոռոմ և պապից ստացավ դավառական առաջնորդ տիրոջնորս Մեծ ջանք զործ գրեց կաթողիկոսությունը տարածելու համար Երնջակ գավառի հայոց մեջ: Սրանով պատճառ դարձավ ազգային երկպառակության, կռվի ու գմտության: Ինքն է հիմնել Քոնիի վանքը՝ օգնությամբ իր մորեղբայր գյուղապետ պարոն Գորգի և նրա կնոջ՝ Էլիթիկի (1330 թ): Մեռել է «1348 թ»: Ունի Քերականութիւն կամ Համառոտ հաւաքունն յաղագս քերականին: Քարգմանել է լատիներենից «Յաղագս բնութեան և անձնաւորութեանց Քրիստոսի»: Յակոբ Քարգմանին էլ Քարգմանել է տվել Բարթուղիմէոս Բոյոնիացու գործերը լատիներենից հայերեն Քոնիում (Manus. bibl. nat. էջ 82, Չեռ. Քաւր. 96 ա).—Չամչ. Կ. 326. Չարբ. թրգմ. 275, Նոր մատ. 10—13, 199—202. Ազգապ. 1844. Չեռ. Բերլինի 57 բ. Manus. brit. mus. 158—9. REA 10,43. հիշված է Յախաքարի 1317 թվի արձանագրության մեջ՝ Օրսական 156, 374 և Նոտարք 192:
- 566. Յովսէփոս, հայր Շապաղինի, որ գնել և աղատել է

- կառվածներ և նվիրել Անիի Առաքելոց եկեղեցուն 1348 թ.—Արձ. Շիրակ 63:
- 567. Յովսէփոս «գեղեցկատեսիլ և բարեպաշտ» որդի Շապաղինի, նախորդի թոռը, որի հիշատակին եղել է նույն նվիրարբերությունը. —անդ:
- 568. Յովհաննէս, միտրան Հերմոնի վանքում. հիշում է նրան Մովսէս գրիչը (Ք 64), որ նույն վանքում օրինակել է Նարեկը 1349 թ. ըստ Չեռ. Կարին. 173 կամ 1350 թ. ըստ Սիսական 125 բ.:
- 569. Յոնահեթու արեղա Սերաստացի, «հոնտոր և իմաստաւոր», աթոռակալ Ստեփաննոսի, որ էր առաջնորդ Երիմի, 1346 և 1350 թ.—Քորոս աղբ. Բ. 392, 427:
- 570. Յովսէփոս որդի Նորիկ Գանձակեցու, պատրաստվում էր քահանայության. հայրը գնեց նրա համար մի Աւետարան, 1350 թ.—Չեռ. Աղուլ. (Արքա. 1911, 388):
- 571. Յովհաննէս Սերաստացի. ստացավ «Տաղաշափութիւնք Ներսէս Ենորհալոյ» 1351 թ.—Տաշևան, Ցույ. 1030:
- 572. Յովհաննէս, որդի Գրիգորիս քահանայի և նանգուցյալ եղբայր Ստեփանոս քահանա գրչի, որ Սուրխաթում (Երիմ) Քրիստոսոսուր կրօնավորի համար օրինակեց Աստուածաշունչը, 1352 թ.—Չեռ. Վասպ. 7:
- 573. Յովհաննէս արեղա, գրիչ. երևուադէմում օրինակեց մի Գանձարան—Տաղարան, 1354 թ.—Չեռ. Հալէպի, Ա. 199 (գրված է համառոտագրությամբ «յովս»). հրատարակիչը կարողում է Յովհաննէս):
- 574. Յովհաննէս, նշանավոր վարդապետ Երիմում 1354 թ.—Չարբ. թրգմ. 508:
- 575. Յովհաննէս քահանա, իր եղբոր Սիմէոնի հետ ստացել է մի Աւետարան, 1354 թ.—Շողակաթ 209:
- 576. Յոնահեթու, որդի Մարգ քահանայի. մայրն է Տերանց. շատ դառնություններ է տեսել իր ազգակիցներից, «թափուր գտեալ և արտմութեամբ հետամտեալ», բայց հաղթահարելով այդ բոլոր դժվարությունները, գտել է «աշխատութեամբ զկարգ արուեստիս» քերթող վերագրեալ: Օրինակել է մի Աւետարան, բայց այդ միջոցին մեռել է իր սիրելի որդի՝ Մարգը, որի համար էլ ողբում է. «Գտայ յաւուրս յայս հարեալ և վիրաւորեալ սգով անփառատ»: Վասն զի թուաւ աղաւնիկն յաշաց իմոց և կորուսի զշառաւիղիկն իմ տղայիկն իմ զՄարգ... սղաւոր գրեցաք և լա-

լով: Յիշեցէք զիմ մարմնոյ աշաց լոյսն, զկարեանն սրով հրեշտակին, որպէս զծաղիկ նսան հարեալ ի կարկաէ, առ եզի ի գրի հոգոյ ծանրիս: Այսպիսի գառն ցավի ծանրութեան սակ ավարտում է իր աշխատութիւնը, 1355 թ.—Ձեռ. Վասպ. 208—9 (տեղն անհայտ է):

— 577. Յովհաննէս քահանա, վերջին ստացող Աւետարանի 1355 թ.—Ձեռ. Կարին. 17:

— 578. Յովհաննէս հայր Տիրատուրի, որ ստացավ Սոսյի և Քուլթը Պօղոսի 1356 թ.— Տաշեան, Յուց. 394:

— 579. Յոնամ վարդապետ, որպիսի Գրիգոր քահանայի. Սուրբաթում Ստեփանոս զրչին զրել ավից Սոսյի և Քուլթը Պօղոսի, 1356 թ.—Ձեռ. Բերլինի, 4ա:

— 580. Յոնամեկ ծաղկող. ծաղկեց այն Սաղմոսարանը, որ Վարդ քահանան զրեց Քւֆինի վանքում (Մերզին), 1356 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 188:

— 581. Յովհաննէս երեց Պետանց արեղա (մթ մարգ է), որ Սարգիս Բրտանցի հետ մի Աւետարան է ծախել Վարդանին, ստանալով 1 կող և 2 կապիճ հաց, 1356 թ.—Արցախ 261:

— 582. Յովհաննէս զգետարոյս զաւակն Քաթուլի, մերձավոր Կարապետ (№ 79) զրչի, որ մահանի շնորհի համար զրեց մի Աւետարան 1357 թ.—Ձեռ. Վասպ. 214:

— 583. Յովհաննէս, որպիսի Վասիլի և հորեղբայր Աբրահամ քահանայի, որ Հոսովլայի Մակաղրիւր գյուղում ստացավ մի Աւետարան 1357 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 613:

— 584. Յովհաննէս, որպիսի Գրիգորի և եղբայր Հնգուի (№ 1), որ եղավ Ս. Գէորգ զորավար վանքի առաջնորդ և գնեց նույն վանքի համար մի Աւետարան և այլ սուրբ գրքեր (1357 թ).—Ձեռ. Վասպ. 213:

— 585. Յովհաննէս, եղբորորդի նույն Հնգուի, որ որդեգրեց նրան, բոլոր գրքերը նրան կտակեց և պատրաստեց քահանայութեան:—Ձեռ. Վասպ. 216:

— 586/7. Յովհաննէս, երկու համանուն կրօնավորներ նույն Ս. Գէորգ զորավար վանքում, 1357 թ.—Ձեռ. Վասպ. էջ 213:

— 588. Յովհաննէս զպիւր, որպիսի Սէթ քահանայի, Հոսովլայի Մակաղրիւր գյուղում, Փիլիպոս եպիսկոպոսի հրամանով և Հեթում քահանայի ցուցումներով արտազրեց Աւետարանը, 1357 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 612—3:

— 589. Յովհաննէս, քեռի Յակոբ սարկավազ զրչի, որ օրինակեց Կիւրղի Վոչուռն ընծայութեան գիրքը շուրջ 1358 թ.—Ձեռ. Քաւր. 28ա:

— 590. Յոնամ, այլ քեռի նույն Յակոբ սարկավազ զրչի, որ օրինակել է Կիւրղի Վոչուռն ընծայութեան գիրքը շուրջ 1358 թ.—Ձեռ. Քաւր. 28ա:

— 591. Յովհաննէս զրչի. օրինակել է Նարեկը՝ 1358 թ.—Ձեռ. Կարին. 172:

— 592. Յովհաննէս կրօնավոր. զրչի. Հոնաց աշխարհի (Յրիմ) նորաշէն Կօջում քաղաքում զրեց, նկարեց և կազմեց Աւետարանը 1358 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 501:

— 593. Յովհաննէս, ամուսին Քանգիտթոնի, որ զրել ավից մի Աւետարան՝ Կարապետ կրօնավորին, 1358 թ.—Ձեռ. Ագուլ. (Արբա. 1911, 563):

— 594. Յոնամեկ, եպիսկոպոս Մէրախի, 1360 թ.—Քորոս ազր. Բ. 381:

— 595. Յոնամեկ ոռն, մերձավոր Ստեփաննոսի, որ ստացավ Արճէլ զրված մի ժողովածու, 1360 թ.—Քօսեան, Հայք ի Չմիւռնիս, Բ. 83:

— 596. Ովհաննէս, որպիսի Քաթուրի, եղբայր Չաքարիս կրօնավորի, որ Անապատիկ գյուղում օրինակել է Մեկնութիւն Պատարագի, 1361 թ.—Ձեռ. Սանաս. շար. (ՀԱ 1912, 57):

— 597. Յովհաննէս վարդապետ Սեբաստացի, ստացավ Դինիսիոսի զործերը Սուրբաթում, 1362 թ.—Չարբ. Թրգմ. 389.—հավանաբար նույն է № 599:

— 598. Յոնամ, մերձավոր Ներսէս վանահոր, որ Երուսաղէմում օրինակել ավից Աստուածաշունչը 1363 թ.—Ձեռ. Վասպ. 18:

— 599. Յոնամեկ կրօնավոր Սեբաստացի, որպիսի Պարոնշահի, զրել ավից Ստեփաննոս քահանային Դուլթի Սահմանքը, Յրիմի Սուրբաթ քաղաքում, 1363 թվին.—Manus. brit. mus. 248ա.—Հավանաբար նույն է № 597:

— 600. Յովհաննէս եպիսկոպոս, առաջնորդ Կեչառուի 1364 թ.—Այրարատ 267:

— 601. Յովհաննէս Քաղավորազուն, առաջին եպիսկոպոս Իվլովի. օծումն ստացավ Մեսրոպ Արտաղեցուց «1365 թ».—Ազգայ. 2175:

— 602. Ոնամեկ կրօնավոր, եղբայր Ստեփաննոս կրօնա-

վորի, երկուսն էլ միաբան Աղթամարի, 1366 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 846.

— 603. Ոնսն կրոնավոր, միաբան Աղթամարի Ս. Խաչ վանքի, 1366 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 846 (տարբեր է նախորդից):

— 604. Յովհաննէս եպիսկոպոս Անույ. օրինակել է Աստուածաշունչը՝ նախ քան 1368 թ.—Տաշեան, Ցուց. 253, 259—260:

— 605. Յոնաննէս դրիչ, օրինակել է Տօնապատճառը, 1368 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 1162:

— 606. Յովհաննէս կրոնավոր, օգնական գրիչ Լուծմանց Դաւթի, 1370 թ.—Տաշեան, Ցուց. 757: Տես և № 608:

— 607. Յովհաննէս քահանա, որդի Սիմէոն գրչի, 1370 թ.—Տաշեան, Ցուց. 757:

— 608. Յովհաննէս, օգնեց Յովհաննէս գրչին արտագրելու համար «Դաւթի Լուծմունք ճառից Աստուածաբանի» 1370 թ.—Տաշեան, Ցուց. 757: Տես և № 606:

— 609. Յոնան սիր, մեռավ Իրաբիտ զորավարի հետ Թուրքերի դեմ պատերազմում 1370 թ.—Թլիզ. 56:

— 610. Յովհաննէս որդի նույն Լիպարիտ զորավարի, որ մեռավ Սահմուրշի վրա՝ Թուրքերի հետ պատերազմում 1370 թ.—Թլիզ. 54:

— 611. Յոնաննէս սարկավազ, որդի Թադէոս քահանայի, որ հիւրընկալեց Տարօնի Յովհաննէս Ալինախ եպիսկոպոսին, երբ սա պանդխտել էր Երզնկա, 1370 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 780:

— 612. Յովաննէս, որդի Աստուածատուր երեցի, որ Երզնկայի Քլակ ավանում Տարօնի Յովհաննէս Ալինախ եպիսկոպոսից գնեց մի Աւետարան, 1370 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 780:

— 613. Յովաննէս Ալինախ, որդի Ներսէսի, եպիսկոպոս Տարօնի Ս. Կարապետ վանքի. այլազգիների նեղութիւնից հեռացավ Երզնկայի Քլակ ավանը, ուր իր պարենը հայթայթելու համար գրեց մի Աւետարան, ծաղկեց, ոսկեց ու կազմեց և վաճառեց Աստուածատուր երեցին, 1370 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 779:

— 614. Յովհաննէս ասպետ. Գենուացի, ազգաւ հայ. սրա որդին է Մանուէլ Թարգման, որ Մարիամ Թադեւոս կողմից որդին է Մանուէլ Թարգմանի, որ Մարիամ Թադեւոս կողմից Մանուէլ Թարգմանի հետ դեսպան գնաց Նէապոլիս՝ Սահմուրշի վրա Յովհաննէս արքեպիսկոպոսի հետ 1371 թ.—Սիսուան 560ա:

— 615. Յովհաննէս արքեպիսկոպոս Սսոյ և առաջնորդ Դրազարիի վանուց, Մարիամ Թադեւոս կողմից, Մանուէլ Թարգմանի հետ դեսպան գնաց Հռոմի պապի մոտ՝ Կիլիկիոյ համար

օգնութիւն խնդրելու «1371 թ.—Չածչ. Գ. 358. Յուշիկթ Բ. 513. Բասմաշեան՝ Լեոն 34, Ազգապ. 1929, Սիսուան 560ա: (Սիսուան 234ա ասված է թե դեսպանը գնացել է Տարօնայ իշխան Փրիլպպոսին, 1372 թ., ինչպես հիշատակված է Գրիգոր ԺԱ պապի թղթում):

— 616. Յովաննէս եպիսկոպոս Մելիտիոյ, հիշված 1372 թ.—Manus. brit. mus. 89բ:

— 617. Յովհաննէս քահանա. գնել կամ ստացել է Չաջուական Վանեհու Աւետարանը 1373 թ.—Բարխուտ. Աղուանից երկ. 236:

— 618. Յովաննէս, եղբայր Թորոս քահանայի, որ Ամթում արտագրեց Աւետարանը՝ 1373 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 618:

— 619. Յովհաննէս եպիսկոպոս Անույ վիճակի. գրիչ. առաջնորդութեամբ Բջնիի արքեպիսկոպոս Մանուէլի օրինակեց Աստուածաշունչը 1368—75 թ.—Տաշեան, Ցուց. 259:

— 620. Տէր Յովհաննէս, մեռել է 1375 թ. Գնում է իր դամբանը Հաղբասի Ս. Ամենափրկչի առաջ. Թվում է Հաղբասի վանքի առաջնորդներին մեկը.— Երզնկեանց՝ Հնախ. տեղագր. 44, Ազգագր. հոնդ. է. 406:

— 621. Յովաննէս արեղա, թվի թե գրիչն է այն Աւետարանի, որի գրիչն ու գրչութեան տեղը անհայտ է ըստ Լալայեանի, չայց գրչութեան թվականն է 1375 թ.—Ձեռ. Վասպ. 223:

— 622. Տէր Յոնաննէս, հորեղբայր Ներսէս երեցի, որ նրա խնդրանք օրինակեց Թաւրիզում Նարեկը, 1377 թ.—Ձեռ. Դադեան Ա. 54բ:

— 623. Յովհաննէս, հայր նույն Ներսէս երեցի, որ Թաւրիզում օրինակեց Նարեկը, 1377 թ.—Ձեռ. Դադեան, Ա. 55 ա:

— 624. Յովաննէս որդի մուղտսի Հասանի. որ Մերդինում գնեց և ազատեց գերի ընկած մի ճառընտիր. 1377 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 65:

— 625. Յովհաննէս վարդապետ, միաբան Վազարու վանից. գնել էր մի օրինակ Աստուածաշունչ, որ գրված էր 1332 թվին Դիւանորում և պահում էր Մշոյ Առաքելոց վանքում. մեռավ նախ քան 1378 թ. իր հորեղբայրն է Պօղոս կրոնավոր, որ նորոգել տվեց նույն Աստուածաշունչը՝ 1378 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 127. Հայապ. 548:

— 626. Յովաննէս դրիչ. նույն Պօղոս կրոնավորի պատգիւրով կազմեց Մշու Առաքելոց վանքին պատկանող այդ Աստուա-

ծաշունչը և այս դեպքը շիշատակագրեց 1378 թ.— Ձեռ. Վիննետ. Ա. 128, Հայապ. 548:

— 627. Յովհաննէս սարկովագ, միաբան Ղազարու վանքից. արդեն մեռած էր 1378 թ.— Հայապ. 548:

— 628. Յովհաննէս գրիչ. օրինակել է մի Աւետարան 1378 թ.— Տաշեան, Ցուց. 692:

— 629. Յովհաննէս, արքեպիսկոպոս Անուարպայի 1174—79 թ.— Սիսուան 241 ա:

— 630. Յովհաննէս կրոնավոր, քեռորդի Տիրացուի, որ առաջնորդն էր Մոկաց գավառի Գանաց վանքի և նահապետ գրչին գրել տվեց Եսայիայ մարգարեությունը, 1380 թ.— Ձեռ. Սեբ. (ՀԱ 1923, 73):

— 631. Յովհաննէս (Սեբաստացի), որդի Սահնի, արքեպիսկոպոս Խրիմի 1362 թ. դեռ կենդանի էր 1380 թվին.— Manus. bibl. nat. էջ 62:

— 632. Յովհաննէս (գրված կրճատ «ՈՆ») երեց, Նիկողայոս կրոնավորի համար օրինակեց Վարդանգիբրքը (Եղիշէի պատմ.). Վան 1381 թ.— Քորոս աղբ. Բ. 334:

— 633. Յովհաննէս որդի Մկրտչի՝ եղբոր Կարապետ կրոնավորի, որ Սղկայու վանքում օրինակել տվեց Հին Կտակարանը, 1381 թ.— Ձեռ. Ազուլ. (Արբտ. 1911, 849):

— 634. Յովհաննէս որդի Վարդանի, ազգական Նույն Կարապետ կրոնավորի, որ Սղկայու վանքում օրինակել տվեց Հին Կտակարանը, 1381 թ.— Ձեռ. Ազուլ. (Արբտ. 1911, 850):

— 635. Յովհաննէս, հայր Մարկոս գրչի: որ Կաֆա քաղաքում, Աստուածատուր քահանայի համար օրինակեց Գանձարանը, 1381 թ.— Manus. bibl. nat. էջ 37:

— 636. Յովհաննէս, գրիչ. Ոստանում արտաչրեց Կիւրեղ Աղեքսանդրացու, Եփրեմի և Վարդան վարդապետի գործերը՝ Յովհաննէս և Կիրակոս վարդապետների հրամանով, 1382 թ.— Bodleian 165:

— 637. Յովհաննէս վարդապետ, միաբան Սպարկիբատի Ս. Խաչ վանից. գրել տվեց Նույն Յովհաննէս գրչին Կիւրեղի, Եփրեմի և Վարդանի գործերը՝ Ոստանում, 1382 թ.— Bodleian 165:

— 638. Յովհաննէս կրոնավոր, տվեց իր ձեռագիրը և օգնեց Նույն Յովհաննէս գրչին օրինակելու Կիւրղի, Եփրեմի և Վարդանի գործերը, Ոստանում, 1382 թ.— Bodleian 165:

— 639. Յովհաննէս նորընծայ քահանա Կախմիլի գյուղի, 1383 թ.— Ձեռ. Հալէպի, Ա. 79ա:

— 640. Յովհաննէս, տանուտեր Կախմիլի գյուղի, 1383 թ.— Ձեռ. Հալէպի, Ա. 79ա:

— 641. Յովհաննէս վարդապետ. պատանեց Մազաքիա Ղրիմեցու մարմինը «1384 թ».— Ազգապ. 1970:

— 642. Յովհաննէս «մեծ ըստրուսպետ» Գողթն գավառի Սիւնէական անապատի՝ 1385 թ.— Սմբատեանց՝ Երնջակ 177:

— 643. Յովհաննէս Դ Լեհացի, պատրիարք Երուսաղէմի. ինչորդել է Մկրտիչ Բ-ին 1378 թ. և գահակալել մինչև 1386 թ. (Աղաւնունի):

— 644. Յովհաննէս Myre, Ղամբուլայ հայոց Թագավորութեան 1386 թ.— Սիսուան 485 բ:

— 645. Յովհաննէս de Tabarie, անվանական մարաշախտ հայոց Թագավորութեան ի Կիպրոս, 1387 թ.— Սիսուան 485ա:

— 646. Յովհաննէս եպիսկոպոս Սիւնեաց, Լանկթամուրի բռնած գերիններից էր, որի համար ինտելյալ առասպելն են պատմում:— Խաչը մեջքից կապելով ջրից անց կացավ. այս հրաշքի վրա Լէնկթիմուրը խոստացավ շնորհել նրան ինչ որ ցանկանար. նա էլ խնդրեց որ գերիններից ազատ թողնի այնքան մարդ, որքան կարող էր տանել մի փոքրիկ մատուռ: Լէնկթիմուրը շնորհեց: Բայց որ գերին որ մտնում էր մատուռը, դառնում էր ազգովի. թննում անցնում գետի մյուս երեսը և նորից մարդ դառնում: Այս ձևով ամբողջ գերությունը ազատեց:— Չամչ. Գ. 881, Միսական 41. Սմբատեանց՝ Գեղարքունի 436, Հայապ. 559: (Թվականը պետք է դնել 1387 թ. քանի որ անցքը Սիւնիքի արշավանքի հետ է կապված):

— 647. Յովհաննէս, իր Մարգարէ անուն որդուն տվեց Նովսէս քահանային իբրև հոգեորդի, ապա քահանա դարձնելու համար 1387 թ.— Յովսէփեան, Նիւթեր և ուս. Ա. 45,61:

— 648. Յովհաննէս գրիչ. Յուսիկի հետ գրեց «Առ որս և Դաւիթ անյողիմ» (նախ քան 1388 թիվը).— Տաշեան, Ցուց. էջ 764:

— 649. Յովհաննէս եպիսկոպոս, մականունը Չանկի. Մեծփեցին կոչում է լեպիսկոպոսն մերս. գնացել է Սմրղանդ և ահսել Ուլուխպէկի կոտորածը քրիստոնյաների դեմ (1387 թվից հետո) և գուլժը բերել է Մեծփեցուն.— Մեծփ. 29:

— 650. Յովհաննէս, թոռն է Գեարոսի որ ստացավ Յայս-

մաւուրքը 1388 թ. (ՊԼԻ պետք է ուղղել ՊԼԷ).—Տաշեան, Ցուց. էջ 889.

— 651. Յովհաննէս Երեց, գրիչ. օրինակել է նախորդ Յայմաւուրքը 1388 թ.—Տաշեան, Ցուց. 889:

— 652. Յովհաննէս վարդապետ Որոտնեցի. Սիւնեաց Որոտըն գաղափի Վաղանդնոյ գյուղից էր՝ Սիսական ազնվական տոհմից. ծնվել է «1315 թ». որդին էր Իւանէ մեծ իշխանի (Ք 20): Աշակերտեց Եսայի Նչեցուն և Տիրատուր վարդապետին: Նշանավոր եղավ իր գիտութեամբ և Երնջակի ունիթոռների դեմ ունեցած կրոնական վիճարանություններով: Ուսուցանում էր Գոյլեծը և Վախիկ, որ կախեալ կայր միշտ ի սիրոյն Աստուծոյ: Հրավիրվեց Սիւնեաց առաջնորդական աթոռը, բայց նա մերժեց: Գնաց Տփղիս, ուր վիճել և հաղթել է քաղկեդոնիկներին: Վրաց Դաւիթ թագավորի մահից նետո, ուխտի գնաց Երուսաղէմ. վերադարձին քաղկեց Երզնկայի Սեպուհ լեռը, ուր քնաց մի տարի: Դարանաղցին, էջ 506—7 ասում է թե Սեպուհ լեռան անապատի մոտ Որոտնեցին զգածրոցն է կտուցեցաւ ի վերայ ապառաժի վիճին ձորայ շրոսանին»: Երզնկայից գնաց Տրապիզոն, հունաց կայսեր մոտ, ուր նույնպես ունեցավ կրոնական վեճեր: Վերադարձավ Տաթև և շինեց վանքի զանգակատունը: Մաղաքիա վրդ. Ղրիմեցու հրավերով վերջում գնացել է Երնջակի Ս. Կարապետ վանքը, ուր նույնպես դաս էր ասում: Երբ թուրքերը գրավեցին Որոտան բերդը, Յովհաննէս Որոտնեցին փախավ Ծար և Գորգուն իշխանից զարդաման՝ եղավ «1388թ»: Թաղվեց Երզնջակի Ս. Գէորգ վանքում, իր աշակերտ Մաղաքիա Ղրիմեցու կողքին. գերեզմանի սասին տես Սմբատեանց՝ Երնջակ 362: (Նօտաբք 36՝ Գր. Մերենցի մի ոտանավորում մահը դնում է հիշտ 1386թ. յնվ. 7): Իր վրտ ներբողեան ունի Տաթև. ամ. 711—6: (ապ. Պոլիս 1717. նմտ. Ձեռ. Բերլինի, էջ 24), Լուծմունք որտաքոյ թուոյ ճառից, Հարցումն Երկաթնակաց և պատասխանիք, Լուծմունք Աստուածաբանի Առ որս գրոց, Պատմութիւն ի բան առաքելոյն «Մարդով եղև մահ», Մեկնութիւն Կորնթացաց Գ. թղթոյն (տես Տաշեան, Ցուց. 1129ր և Հայկ. աշխատ. Տեխնիկ, էջ 152), Մեկնութիւն Եսայեայ (գրված 1385 թ.) (որից ծաղ-

կաքաղ է արել Գր. Տաթևացին. տես Ձեռ. Վենետ. Բ. 730 և Միսական 217ա), Հարցումնք ի Յոհաննէս վարդապետէ որ է մահանունն Կախիկ (Ձեռ. Վենետ. Բ. 947,973):—Ջարբ. Նոր մատեն. 214 ուրիշ գործեր է վերագրում Որոտնեցուն. այն է՝ Համառու մեկնութիւն Յովհաննէս Աւետարանի, Պողոսի 14 թղթոց, Լուծմունք Եւթաղի յառաջաբանութեան, Բարոզներ, Փիլոնի յազազս նախախնամութեան երկու ճառերի հաւաքումը, Վերլուծութիւնք Պորփիւրի, Արիստոտելի Պերիարմենիասի և Ստորոգութեանց:—Բայց այս բոլորից ավելի կարևոր է այն աշխատությունը, որ մեր Մատենադարանում հայտնաբերեց մեր համալսարանի դասախոսներից քիմիկոս Տիրան Ղազանչյանը: Ձեռագիրը կրում է 3441 համարը և կոչվում է «Յովհաննէս Որոտնեցոյ հաւաքեալ ի բանից իմաստասիրաց», ուր հեղինակը խոսում է զանազան բնափիլիսոփայական հարցերի, այն է՝ նյութի որակի, տարրերի, նյութի քանակի պահպանման և շրջանառութեան, ինչպես նաև տարրերից նյութերի առաջացման, օգի երկրի, ծովի, երկնքի և այլ բնագիտական հարցերի մասին: Նույն ձեռագրից կան այլ ևս ուրիշ չորս օրինակներ: (Այս տեղեկությունը հաղորդեց ինքը դասախոսը 1947 թ. հոկտ. 16): Որոտնեցին ստացող է Առ որս և Գ. Անյաղթ գրոց ձեռագրերի (Տաշեան, Ցուց. 764): Հրամայել է իր աշակերտ Գրիգորին (1373թ) օրինակել Աւետարանը Երզնկայում (Քորոս աղբ. Բ. 326 և ղանիկեան, Հնութ. Ակնայ 98): Այս գրքի հիշատակարանի վերջում գրված է թե Որոտնեցին զմագաղաթս նոյն ինքն մեծ վարդապետս իւր ձեռօքն գործեաց և մեզ ուսոյց զսոյն արուեստս՝ ձանիկեան, էջ 99, իսկ Քորոս աղբ. չունի):— Յովհաննէս՝ Տաթև. ամ. 721. Լծ. պրպմ. 592. Յայմ. յնվ.6, ապր. 27. Մեծոփ. 14—16. 39, 40,55.— Յովհանն՝ Տաթև. հարց. (781—2). Խլաթ. յիշ. 1. Մ. մաշտ. 336բ. Յայմ. ապր. 27. Առաք. պամ. 340:— Վախիկ Սամանեց. շար. 170. Յայմ. հոկտ. 21. Առաք. պամ. 484.—սեռ. Յովհաննէս՝ ճշ. 121. Ժմ. 946. Մ. մաշտ. 260բ, 281ա. Տաթև. լծ. պրպմ. 327. Լծ. պրպմ. 529, 775. Մեծոփ. 16, 33, 45, 47, 56, 85. 383. Տաթև. ձմ. ա, բ. ամ. 9 և 711. հարց. 6, 773. Պարզ. 690. Յայմ. ապր. 27. Առաք. տաթև. 716. Մեսր. տաթև. 720.—Որստնեցոյ՝ Տաթև. ամ. 715.—Քորոս աղբ. Բ. 325—7. Ձեռ. Քաւր. 47ա. Ջարբ. Նոր մատ. 213—5, թրգմ. 519. Միսական 217—220:

— 653. Յովհաննէս, գրիչ. օրինակել է Ն. Լամբրոնացու «Մեկ-

նութիւն Առակաց Սողոմոնի», ՊԼէ = 1388 թ. — 2եռ. Կարին. էջ 145:

— 654. Յովանէս ոմն իրշատակագիր Աւետարանի, 1389 թ. — 2եռ. Վենետ. Ա. 652:

— 655. Յովանէս, սան Կարապետ գրչի, որ օրինակեց ձառընտիրը Աղթամարում, 1389 թ. — 2եռ. Ազուլ. (Արրտ. 1911, էջ 765):

— 656. Յովհաննէս քահանա Գաւաշի, երաժիշտ, որգի Քաղէոս քահանայի, 1389 թ. — 2եռ. Ազուլ. (Արրտ. 1911, 765):

— 657. Յովաննէս, փեսա Ստեփանոս միայնակեցի, որ Աղթամարում գրել տվեց մի ձառընտիր, 1389 թ. — 2եռ. Ազուլ. (Արրտ. 1911, 764):

— 658. Յովաննէս, որդի Մկրտիչ քահանայի և եղբայր Կարապետ գրչի, որ օրինակեց ձառընտիրը Աղթամարում, 1389 թվին. Յովհաննէսը նրա իամար թուղթ էր կոկում. — 2եռ. Ազուլ. (Արրտ. 1911, 765):

— 659. Յոհանէս սարկավագ, որդի Սահակ քահանայի, որ ստացավ Կոստանդին Ա Բարձրբերդցի կաթուղիկոսի Աւետարանը, 1389 թ. — 2եռ. Վենետ. Ա. 652:

— 660. Յովհաննէս գրիչ. Նիդանի Նորչինայ անապատում, Պետրոս արեղայի ինտ միասին օրինակել է Աստուածաշունչը՝ Յովհաննէս ըստունապետի իամար 1390 թ. — 2եռ. Կարին. 11:

— 661. Յովհաննէս բարունապետ, ստացող նույն Աստուածաշնչի 1390 թ. — 2եռ. Կարին. 10:

— 662. Յովհաննէս քահանա, նորոգեց ժ դարում գրված մի Աւետարանի կազմը 1390 թ. — 2եռ. Մանաս. 9 բ:

— 663. Յովհաննէս, որդի Առաքել քահանայի և եղբայր Կէորգ Երեցի, որ Երզնկայում օրինակեց ձառընտիրը 1391 թ. — 2եռ. Սեբ. = ՀԱ 1926, 241:

— 664. Յովհաննէս գրիչ. օրինակել է Նւսպըը. Եկեղեցաց Տիրաշէն վանքում, 1391 թ. — 2եռ. Կարին. 206:

— 665. Յովհաննէս վարդապետ, ստացավ Գլաձորում 1317 թվին գրված մի Ոսկեփորիկ՝ 1372—92 թվից քիչ առաջ. — 2եռ. Վենետ. Բ. 859:

— 666. Յովհաննէս «ճամշիրակ եղբայր» Յովհաննէս վարդապետի. Հերմոնի վանքում, Մերուն վարդապետի մոտ գտավ Կիւրդի Գարապետաց գիրքը, որ օրինակեց Յովհաննէս վարդապետը՝ 1394 թ. — Bodleian 160:

— 667. Յովհաննէս վարդապետ. գրիչ. օրինակեց նույն Կիւրդի Գարապետաց գիրքը, որի օրինակը պատահաբար գտնվեց Հերմոնի վանքում, Մերուն վարդապետի մոտ, 1394 թ. — Bodleian 160—161:

— 668. Յովհաննէս արքեպիսկոպոս, որդի պարոն Աստուածատուրի, մայրն է Խաթիկ խաթուն, քույրն է Ուստիանէ խաթուն. Բարբրդի կամ Խաղտեաց նահանգի առաջնորդն էր. մեռավ 1395 թվին (տես և Յուստիանէ): — Ետարք Կ. 7, Հացունի՝ Կարևոր խնդ. 270:

— 669. Յովհաննէս, որդի Ստեփաննոս քահանա Ամկեցու, որ Արճէշում նահատակվել էր «1395 թ»: Որդին ծնվեց հոր նահատակութունից հետո և սիրելի եղավ ամենքին. թէ՛ քրիստոնյաներին և թի՛ մահմուդականներին և զարձակ՝ «ձեռնաւոր բաղաքին և Երկրին հրամանատու»: — Մեծոփ, 113, Ազգապ. էջ 2013:

— 670. Յովհաննէս, ազգական նույն Ամկեցի նահատակ Ստեփաննոս քահանայի (մ. 1395 թ). ազգախան ամուսնութուն կնքեց Կրիմպկի հետ. — Մեծոփ. 114:

— 671. Յովհան Babin, շամբուլայ հայոց թագաւորության 1395 թ. — Միտուան 485 բ:

— 672. Յովհաննէս Կաֆացի, բնակվում էր Վենետիկում 1395 թ. — Հայ. Վենետ. 174:

— 673. Յովհաննէս, Արճէշի Աղու գյուղից. Երբ Բառնի Աթալիչ ամիրան ամբողջ գյուղը գերի էր տանում, Յովհաննէսը մի խումբ երիտասարդներով հարձակվեց նրա վրա. իաղթեց և գերիներին ազատեց, 1395 թ. — Չամչ. Գ. 427:

— 674. Յոհաննէս, առաջնորդ Մպատի վանից Ամենափրկիչ եկեղեցու, 1395 թ. — 2եռ. Վասպ. 234:

— 675. Յաւեանէս, հայր տանաւոր Մարտիրոս Շատախեցու (Մոկաց երկրից) որ Մպատի անապատում Կարապետ գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1395 թ. — 2եռ. Վասպ. 231—4:

— 676. Յովհաննէս, երազոտն բանբեր, Լենկթիմուրի արշավանքի ժամանակ, թաթարների մասին լուր հասցրեց Դարսեուսեֆին և նա հաջողությամբ կովեց նրանց դեմ (1395 թ): — Մեծոփ. 48 (ասում է «աստուածապաշտ այր մի հարսպատ մեր Յովհաննէս անուն կոչիցեալ»): Այրարատ 323, Ազգապ. 2003:

— 677. Յովհաննէս կազմարար. կազմել է մի Աւետարան 1396 թ. — Տաշեան, Յուց. 416:

— 678. Ըովանէս նվիրակ. Կիլիկիոյ Մըլէզոն վանքից մի Աւետարան բերավ և կազմել տվեց Գուգարաց վանքում, 1397 թ.—Նոտարք 10:

— 679. Յովհան, de Brie, անվանական մարաջախտ հայոց թագավորութան 1397 թ.—Սխուան 485 ա:

— 680. Յովանէս, մեծ հայր Հատիկ՝ կնոջ Վարդան քահանայի նայի, որ Երզնկայում. Խարովի որդի Վարդան քահանայից դնեց մի Աւետարան, 1397 թ.—Ձեռ. Սեր. = ՀԱ 1926, 46:

— 681. Յովաննէս սարկավագ, միաբան Գամաղիէլի վանքի. թուղթ էր կոկում Ներսէս գրչի համար, որ արտագրում էր Ճառընտիրը նույն վանքում, 1397 թ.—Ձեռ. Վնեստ. Բ. 1286:

— 682. Յոհան. նրա ընկերը, միասին թուղթ կոկող:

— 683. Յովհաննէս արքեպիսկոպոս հայոց Լէոպոլսոյ, կոչված արքեպիսկոպոս ամենայն Ռուսաց և Օլախաց աշխարհի», 1398 թ.—Տաշեան, Ցուցակ 680, Տան, Արևել. Հայք, էջ 6—8, Труды Вост. комм. ИМАО, т. II 3, էջ 43: Նույնը տես № 733:

— 684. Յովհաննէս, որդի Մկրտիչ քահանայի և եղբայր Ջաբարայ գրչի (№ 49), որին օգնում էր թուղթ կոկելով 1393 թ և 1399 թ.—Ձեռ. Վասպ. 230, 235:

— 685. Յովհաննէս գրիչ. Վարազայ վանքում և Շուշանց գյուղում օրինակեց մի Ճառընտիր, իր ուսուցիչ Սիմէոն վարդապետի թելադրութեամբ և նվիրեց Բարթուղիմէոս առաքելի վանքին 1399 թ.—Քորոս աղբ. Բ. 429 > Նոտարք 10:

— 686. Յովհաննէս վարդապետ Աղթամարի, որդի Իվան Գահլաունու (ԺԴ դար).—Հայասպ. 582:

— 687. Յովհաննէս Ոսկեփոր, առաջնորդ Անիի. չիշված ԺԴ դարում.—Շիրակ 96 ր: Հմմտ. № 986:

— 688. Յովհաննէս Գ. կաթուղիկոս Աղթամարի, հաջորդ Դաւիթ Գ-ի և նախորդ Մովսէս Ա-ի (ԺԴ դար).—Հաւաք. 60 (կեղծիք):

— 689. Յովհաննէս Դ. կաթուղիկոս Աղթամարի, հաջորդ Աբրահամ Ա-ի և նախորդ Ղևոնդ Բ-ի (ԺԴ դար).—Հաւաք. 60 (կեղծիք):

— 690. Յովանէս Ե, կաթուղիկոս Աղթամարի. հաջորդ Սարգիս Բ-ի և նախորդ Թադէոս Բ-ի (ԺԴ դար).—Հաւաք. 60 (կեղծիք):

— 691. Յովհաննէս Դավթիժեցի, առաջնորդ Ջահկեցոց. հաջորդեց Թովմաս եպիսկոպոսին (ԺԴ դար).—Ազգասպ. 1956:

— 692. Յովհաննէս Սուրճաբեցի, վանահայր Կաթըջանորի, հաջորդ Գրիգորի, շինեց վանքի կաթուղիկէն (ԺԴ դար).—Այբարատ 549:

— 693. Յովհաննէս, ընկեր Գրիգորի, աշակերտ Մխիթարի կամ Կարապետի, որոնց հետ իբրև նշանավոր հայր անցել է պատարագի չիշտակութեան մեջ (չուքը ԺԴ դար).—սեռ. Յովանիսի՝ Գարգ. էջ 695:

— 694. Յովաննէս սասցոզ. գրել տվեց մի Աւետարան, որ և ծագկեց Առաքել եպիսկոպոսը (ԺԴ դար).—Ձեռ. Նոր-Բայազ. էջ 17 ր:

— 695. Յովհաննէս վարդապետ. թարգմանել է Գասովու-թիւն Գարսից (ԺԴ դար).—հայտնի չէ թե ով է.—Հայասպ. 119:

— 696. Յովհաննէս Մարաղացի, գանձասաց. իր գանձերից մեկը տես Ձեռ. Դաղեան, Ա. 22: (Թվականը անհայտ է. բայց անշուշտ ամենաուշը ԺԴ դար, որովհետև ձեռագիրը 1436 թվից է):

— 697. Յովհաննէս Հալէպցի, որդի Թաւաթուլ Հալէպցու (№ 3), որ գնեց գերի ընկած մի Աւետարան, 1460 թ.—Ձեռ. Վնեստ. Ա. 402:

— 698. Յովաննէս, հոգևոր եղբայր Կիրակոս միախնակեցի, որ գնեց Իգնատիոս Հոռոմոսցու գրած մի Աւետարանը և նվիրեց Մարտիրոս քահանային, 1400 թ.—Յովսէփեան, Նիւթեր և ուս. Բ. 65 ր:

— 699. Յովանէս կրոնավոր, Քումաս և Կիրակոս կրոնավորների հետ միասին գտան Գետարգել Ս. Նշանը, որ Լէնկթիմուրի երկյուղից թաղել էին հողի տակ և վերագործարին Վարդ-Գառնիկի վանքը, Ս. Եղիշէի ուխտը՝ «1401 թ».—Նոտարք 15 > Ազգասպ. 1971:

— 700. Յովհաննէս ի կարգէ Դոմինիկեանց. խնդրանք Յրանչիսկոս վարդապետի օրինակեց Ստոռուածաշուենը, 1401 թ.—Ձեռ. Կարին. 11:

— 701. Յոհաննէս տանուտեր, գրել տվեց մի Ճառոց Աստուածատուր քահանային՝ Ռշտունեաց գավառի Շասվան գյուղում, 1401 թ.—Նոտարք 13:

— 702. Տէր Յովհաննէս, տեղապահ Ռշտունեաց գավառի Ս. Նկար վանքի, օգնեց «մարմաւար պիտոյիւք» մի Գանձաբանի գրչութեան համար 1401 թ.—Նոտարք 14:

- 703. Յոհաննէս գրիչ. օրինակեց Մաշտոցը Մոկաց Խի-
զան քաղաքում, 1401 թ.—Ձեռ. Կարբին. 139:
- 704. Յովաննէս Մշեցի. որդի Ջաքարիայի, գրիչ և նկա-
րիչ. օրինակել է Ղազար Երեցի ծախսով մի Աւետարան, 1402
թ.—Manus. brit. mus. 38 p, 39 a:
- 705. Յովհաննէս, որդի Ջաքարիայի, եղբայր նախորդ
Յովաննէս Մշեցու, որ օրինակեց Աւետարանը՝ Ղազար Երեցի
համար, 1402 թ.—Manus. brit. mus. 39 a (Երկու եղբայրներն էլ
Յովհաննէս լինելով, երկրորդը պետք է լինի կրօնավոր):
- 706. Յոհաննէս քահանա, իր որդի Թուձայ քահանայի
համար, Խիզանում, Յովաննէս գրչին գրել տվեց մի Աւետարան:
Բայց շուտով Թուձայ մեռնելով՝ Աւետարանը փոխանցեց իր
բրոջ որդի Սուքիաս քահանային, 1402 թ.—Ձեռ. Վասպ. 287—9:
- 707. Յովաննէս, որդի Մկրտիչ քահանայի, եղբայր Ջա-
քարիա կրօնավորի (№ 49, ուր տես իր գերդաստանը), գրիչ.
Խիզանում, Յովաննէս քահանայի և նրա որդի Թուձայ քահա-
նայի համար գրեց մի Աւետարան 1402 թ.—Ձեռ. Վասպ. 288—9:
- 708. Յովհաննէս վարդապետ Սաղաթ. աշակերտ Սար-
գիս վարդապետ Աղբաղունեցու, որ Խայրց ուղարկեց նրան Բաջ-
բերունիք, որպէսզի որոնի և գտնի ուսումնարան կիճեկու հար-
ձար մի վայր (c1388 թ): Յովհաննէսը եկավ Սաւաթայ կամ
Խառաքատայ Ս. Աստուածածնայ վանքը և տեսիլքով իմացավ,
որ դա լավագույն վայրն է: Սարգիսը փոխադրվեց այդտեղ,
չպիտի քաց արեց, 60 աշակերտ հասցրեց և լուսավորեց Վաս-
պուրականի ծովեզրը՝ սկսած c1389 թվից, Մեռավ c1402 թ:—
Մեծոփ. 35, 36, Ազգապ. 1982:
- 709. Յովհաննէս միայնակեաց. իր եղբայր Հայրապետ
կրօնավորի հետ, Վասպուրականում, 1402 թվին, գրել տվեց մի
մեծ ձառնարկ՝ Յովհաննէս քահանային, Յովհաննէս կրօնավո-
րին և Աւետիք սարկավազին:—Ձեռ. Կարբին. 94 > Նօտարք 16:
- 710. Յովհաննէս քհ. գրիչ ձառնարկի և
- 711. Յովհաննէս կրօնավոր. գրիչ ձառնարկի
տես նախորդը:
- 712. Յովհաննէս քահանա, Սուքիաս քահանայի հետ
միասին, Խիզանում գրել տվին մի Աւետարան 1402 թ.—Նօ-
տարք 18:
- 713. Յովհաննէս (գրում է «Ես Յովհաննէս»). գրիչ. օրինակեց

- Ազաթանգիլոսը Խիզանում 1402 թ.—Տաշեան, Ազաթ. առ Գէոր-
գայ, էջ 4:
- 714/715. Յովհաննէս քահանա Չճկածաղցի. նոր վկա.
քաղաքի քահանաները խոտովթյուն նանկելով նրա գեմ, իր ժողո-
վուրդի հետ միասին հեռացավ և քաղաքի դիմը՝ Կարմիր Սարակ
կոչված տեղում փայտաշեն մի եկեղեցի շինեց: Քահանաները
զբռնեցին քաղաքի Մանուզ ամիրային, որ հրամայեց իր զին-
վորներին այրել եկեղեցին, հետը նաև քահանային «1403 թ»:
Դաւիթ եպիսկոպոսը զրեց նրա նահատակության համառոտ
պատմությունը:—Յայսմ. մարտ 27 = Նոր վկ. 205—7:
- 716. Յովաննէս կրօնավոր, մերձավոր Յակոբ վարդապե-
տի, որ Աստուածատուր գրչին գրել տվեց մի Ոսկեփորթիկ, 1403
թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 931:
- 717. Յովհաննէս Երեց, Կիլիկիոյ մեծ զաղթականու-
թյան առաջնորդներից՝ գէպի Կիպրոս և Լուսիթա «1404 թ»:—
Ազգապ. 2007, Միսուան 542 p:
- 718. Յովհաննէս կրօնավոր, իր եղբկիէլ և Սիրոն քահա-
նա Լոբաշյաների հետ միասին՝ Ստեփաննոս գրչին գրել տվեց մի
Տօնական՝ Տշող գյուղում, 1404 թ.—Նօտարք 21:
- 719. Յովհաննէս, պապ Կիրակոս քահանայի, որ Դանիէլ
սարկավազին գրել տվեց մի Մաշտոց, 1404 թ.—Քորոս աղբ. Բ.
էջ 277:
- 720. Յովհաննէս քահանա, կազմեց մի հին Մաշտոց,
Կոնկրոկայ գյուղում, 1405 թ.—Ձեռ. Սեբ. (ՀԱ 1926, 337):
- 721. Յովաննէս, ամուսին Թուրվանդայի, որ ստացավ մի
Աւետարան և նվիրեց Անգրէաս քահանային, 1406 թ.—Քզեան,
Հայք ի Զմիւռնիա, Բ. 22:
- 722. Յովաննէս Երեց, վկայում է այն մասին, որ Դա-
ւիթը գնել է մի հին Աւետարան 1407 թ.—Ձեռ. Վասպ. 166:
- 723. Յովհաննէս քահանա Սեբաստացի, գրել է մի Յայս-
մաուրք, որի մեջ մտցրել է նաև Սեբաստիա նահատակված
Դաւիթ կրօնավոր քահանայի և մի ուրիշ Արեւելցի երեցի վկա-
յաբանությունը՝ 1407 թվից թիչ առաջ:— Նօտարք 25:
- 724. Յովհաննէս քահանա Խիզանցի. գրիչ. Խիզանում,
Գղոս արեղայի խնդրանք զրեց մի Յայսմաուրք, 1407 թ.—
Նօտարք 26, 27:
- 725. Յովհաննէս արեղա, փակակալ Տաթևի վանքի 1407
թ.—Միսական 240 a:

— 726. Յովհաննէս գրիչ. օրինակել է Վարդան վարդապետի Մեկնութիւն Երզրց երգոյն, Աթանասի Մեկնութիւն Յայտնութեան են. 1407 թ.—Ձեռ. Կարին. 147, Նօտարք 25:

— 727. Յովհաննէս հգնավոր վարդապետ Ռշտունեաց, «որ աւելի քան 450 ամ իբրև անմարմին հրեշտակ կայր կանգուն ի վերայ ոտից իւրաց յաղօթս և ի պաղատանս, զոր և տեսաք այժմ մերովք և վայելեցաք յաղօթից նորա»: Բաջբերունեաց Ս. Յարութիւն վանքից էր (որ կոչվում է նաև Ասպինկայ վանք), Վախանից գյուղից: Մեռել է 1408 թ.—սեռ. Յովհաննու՝ Մեծոփ. էջ 71:

— 728. Յոհաննա, օրդիններից մեկն է Աստուածատուրի, որ շինեց Քեղզուստայի Հրեշտակապետաց եկեղեցին 1408 թ.—Кучу-Иоаннесов, Стар. арм. над. 37:

— 729. Յովհաննէս գրիչ. օրինակել է Շնորհալու Ընդհանրականը և շատ գանազան թղթեր, Իրեվ ? քաղաքում, 1409 թ.—Ձեռ. Կարին. 33:

— 730. Յովհաննէս գրիչ. օրինակել է Երատական չոգեշահ գիրք. ԳՅԸ (տպ. ԳԺԲ) = 1409 թ.—Ձեռ. Կարին. 43:

— 731. Յովհաննէս, Մեծոփայ տաճարը կառուցող 12 հայ ճարտարագետներից մին «1402—9 թ».—Նօտարք 30 > Աղգապ. էջ 2001:

— 732. Յովհաննէս արեղա, որ ստացավ մի Աւետարան, «ի վայելումն սիրասնունդ զաւակին իւրոյ Տիրատուրի», 1409 թ.—Քօսեան, Հայք ի Չմիւռնիա Բ. 23:

— 733. Յովհաննէս արքեպիսկոպոս, օրդի Նասրադնի, առաջնորդ Լեհանայոց. նստել է 1379 թ. հաջորդելով Գրիգոր Աին (Ալիշան, Կամենից, էջ և 11—13): Նույնը էջ 131 դնում է 1398 թ. և էջ 218՝ վերահաստատված 1383 թ. (հիշված է նաև էջ 219 և 220). ուխտի գնաց Երուսաղէմ՝ իր եղբայր Գրիգոր արեղայի հետ. վերադարձին՝ Սսում, Յակոբ Գ կաթողիկոսից ստացավ հաստատութեան նոր կոնդակ (1409 թ), որ տես Կամենից 221—4. Նույնը տես № 683:

— 734. Յոհաննէս, քարտուղար Յակոբ Գ. կաթողիկոսի հիշված է 1409 թ.—Կամենից 224:

— 735. Յովհաննէս պարոն, իր կնոջ Մովիկի և իր երկու որդիների (Աւագի և Փոխանշահի) հետ հիշատակված է այն Աւետարանում, որ Մարտիրոս քահանան գնեց 1410 թ.— Ձեռ. Վասպ. 164:

— 736. Յովհաննէս քահանա, հայր Դազար և Անտոն քահանաների, որոնք Մոկաց Ս. Խաչ վանքում, Աստուածատուր գրչին գրել տվին մի Աւետարան 1410 թ.—Ձեռ. Վասպ. 297—8:

— 737. Յովհաննէս քահանայի և եղբայր Դազար և Անտոն քահանաների, որոնք Մոկաց Ս. Խաչ վանքում, Աստուածատուր գրչին գրել տվին մի Աւետարան 1410 թ.—Ձեռ. Վասպ. 297—8:

— 738. Ովհաննէս սարկավագ. մայրն է Սիրան. ինչտակում է իբրև այն Աւետարանում, որ գնեց Մարտիրոս քահանան 1410 թ.—Ձեռ Վասպ. 164:

— 739. Յոհաննէս, հայրապետ Մոկաց Ս. Խաչ վանքի 1410 թ.—Ձեռ. Վասպ. 298:

— 740. Յովհաննէս քահանա, Տշող գյուղում Ստեփաննոս գրչին գրել տվեց մի Յայտնաւորք, որ նվիրեց Ոստան քաղաքի եկեղեցուն, 1410 թ.— Նօտարք 38:

— 741. Յովհաննէս կրոնավոր, միաբան Խորաձորի Ս. Աստուածածին վանից, 1410 թ.—Ձեռ. Դաղեան, Բ. 51 ր:

— 742. Յովհաննէս վարդապետ Մեծոփեցի. Բաջբերունեաց գաղափր Արճէշ քաղաքից. ուխտական զավակ Չարիշաս գյուղի Ներսէս քահանայի. իր նախնական ուսումը ստացավ Մեծոփայ վանքի Նահապետ արեղայի մոտ. ձեռնադրվեց Ներսէս եղիսկոպոսից և գնաց Ապրակունեաց վանքը՝ աշակերտելու Յովհան Որոտնեցու մոտ: Ծասնելու տարի աշակերտեց նրան: Ուխտել էր որ եթէ վարդապետական աստիճան ստանա, մի մեծ տաճար պիտի շինի: Որոտնեցուց ստացավ մասնավոր գավազան, իսկ վարդապետական զավագանն էլ ստացավ Գր. Տաթևացուց: Այնուհետև վերադարձավ իր հայրենի երկիրը՝ Մեծոփ (1391 թ) և դարձավ նույն վանքի առաջնորդը: Իր աշակերտներից է Քովմա Մեծոփեցին: Ավելի ուշ սկսեց շինել Մեծոփի չոչակավոր տաճարը («1403 թ.»), այն է վանքի Ս. Աստուածածին եկեղեցին, նույն զլիավոր ճարտարապետ Յարածի և այլ 12 հայ վարդապետների ձեռքով: Շինութիւնը ավարտվեց 7 տարուց, այն է «1409 թ.»: Երբ Գր. Տաթևացին իր աշակերտներով եկավ Մեծոփ, Յովհաննէսը ընդունեց նրանց իր վանքում և Տաթևացին սկսեց սովորեցնել: Մեծոփը դարձավ մեծ ուսումնական: Վախանալով Աղթամարի Դաւիթ կաթողիկոսի հալածանքից, Մեծոփի աշակերտների հետ փախավ Տաթև, ման եկավ Սիւնեաց և Այրարատի վանքերը, մեռավ Գեղարդում և թաղվեց Հաւուցթա-

ուսւ «1411 թ».— Մեծոփ. 17, 49, 53—61.—սեռ. Յովհաննու Մեծոփ. 47.—Չած. Գ. 453. Ազդպ. 1984, 2000, 2032. Յայսմ ապր. 27. Այրարատ 357. Տաշեան. Ցուց. 293, 417, 478:

— 743. Յոհաննու երեց խաչպան, որդի խաչպան Թօղանի գնեց Գրիգոր վարդապետից մի Աւետարան, 1411 թ.— Սմբատեանց, Երնջակ 232:

— 744. Յովաննու, որդի նախորդ խաչպան Յովհաննէս երեցի, որ գնեց մի Աւետարան 1411 թ.— Սմբատեանց, Երնջակ 232:

— 745. Յովհաննէս քահանա, Սիւնեցի Քովմա (№ 79) գրչին գրել տվեց մի ճաշոց՝ Սար գավառի Գետամէջ վանքում, 1411 թ. Նոտարք 40:

— 746. Յովհաննէս քահանա Սեբաստացի. գրիչ. օրինակել է Աւետարանը 1411 թվին.— Չեռ. Կարին. 22:

— 747/748. Յովհաննէս, երկու համանուն կրոնավորներ Գրիգոր կրոնավորի նետ գործակից և խորհրդական եղան Ռըշտունցի Փիր Ստեփաննոս վարդապետին և վերաշինեցին Ռշտունեաց Ս. Յակոբայ վանքը, որի ճարտարապետներն էլ իրենք էին (1412 թ): Այս թվից մի քանի տարի անց վախճանեցին այս երկու ճարտարապետներն էլ:—Նոտարք 41, 138:

— 749. Յոհաննու դպիր, որդի Կոստանդին քահանայի, որ Միսուս, Ստեփանոս գրչին գրել տվեց Մանրուսումնաբեր 1412թ.— Չեռ. Հալէպի, Ա. 153 ր:

— 750. Յովհաննէս վարդապետ, որդի Հնդուսի և եղբայր Ստեփանոս երաժշտի, ուսուցչի Քաղէսո քահանայի, որ Արճէշի Մեծոփայ վանքում գրել տվեց Աւետարանը, 1412 թ. Չեռ. Դադեան, Բ. 30 ր:

— 751. Յովաննու, որդի Համադասպի (№ 41) և եղբայր Վարդանէս արեղայի, որ Արծրունեաց գավառի Կաներաց վանքում օրինակեց Գանձարանը, 1412 թ.—Manus. brit. mus. 120 ր:

— 752. Յոհաննու վարդապետ, Կորնելոսորդի նախնի Վարդանէս արեղայի, որ Արծրունեաց գավառի Կաներաց վանքում գրեց մի Գանձարանը, 1412 թ.—Manus. brit. mus. 120 ր:

— 753. Յոհաննու արեղա, թուզթ էր կոչում Արծրունեաց գավառի Կաներաց վանքում, ուր Վարդանէս արեղան օրինակեց Գանձարանը, 1412 թ.—Manus. brit. mus. 121 ա:

— 754. Յովհաննէս, Հայրապետ կամ վանահայր Մովկայ Ս. Փրկիչ վանքի, նախորդ Դաւթի Հայրապետի, որ հիշված է 1413 թ.—Չեռ. Հալէպի, Ա. 274 ա:

— 755. Յոհաննու, վանահայր Մովկայ Ծպատայ վանքի հիշված է 1413 թ. և կոչված է «նեղահոգի և աղքատաւէր, զի զմեզ խնամէ իբրև զհար որդի»:—Չեռ. Հալէպի, Ա. 270 ա:

— 756. Յովհաննէս, որդի Քաղէսո քահանայի (№ 56). Ղևո սարկավազ էր 1409 թ, երբ հայրը նրան ի ժառանգություն գրել տվեց մի Աւետարան: 1413 թվին «ղեոթարուսիկ քահանայ» էր, երբ հայրը գրել տվեց նրա համար ճառընտիրը: Չեռ.Վասպ. 293, Չեռ. Հալէպի, Ա. 269, 272 ր, 273 ա:

— 757. Յովհաննէս, սամուտեր, ջեռայր Քաղէսո քահանայի (№ 56), որ Մովկայ Ծպատայ վանքում գրել տվեց մի ճառընտիր, 1413 թ.— Չեռ. Հալէպի, Ա. 269, 273 ա:

— 758. Յովաննու քահանա, հայր Ալեքսան քահանայի և պապ Յովհաննէս Հոնտոր վարդապետի, որ Նիղանի Ս. Սաչ վանքում օրինակեց Աղաթանգեղոսը 1402 թ. և Գր. Տաթևացու Քարոզգիրը 1413 թ.— Նոտարք 42:

— 759. Յովհաննէս վարդապետ, որ Կիրակոս վարդապետի նետ միասին առաջնորդ էին Նիղանի Ս. Սաչ վանքի հիշված են 1402 և 1413 թ. իբրև արդեն վախճանյալ:—Նոտարք 17, 42, 43:

— 760/761. Յովհաննէս, երկու ուրիշ միաբաններ Նիղանի Ս. Սաչ վանքի. կենդանի էին ղեռ 1402 և 1413 թ.— Նոտարք 17, 42, 43:

— 762. Յովհաննէս Երզնկացի, գրիչ. օրինակել է Գր. Տաթևացու Մեկնութիւն Սաղմոսաց Դաւթի. ԳԳԲ—1413 թ:— Չեռ. Կարին. 150>Նոտարք 42: (Հմտ. № 793):

— 763. Յովհաննէս Հոնտոր վարդապետ, որդի Ալեքսան քահանայի և թոռն Յովհաննէս քահանայի. եղբայրներն են Յակոբ և Պետրոս կուսակրոն քահանաները. հորեղբայրներն են Պետրոս և Ստեփաննոս կրոնավորները. միաբան էր Նիղանի Ս. Սաչ վանքում, որի առաջնորդներն էին այն ժամանակ Յովհաննէս և Կիրակոս վարդապետները, իսկ նրանց մահից յետո Մկրտիչ կրոնավորը: Գրեց նույն վանքում Աղաթանգեղոսը 1402 թ. (Դաշանց թղթով միասին), որի թուղթը մատակարարողն էր Տարօնի Աստուածատուր Եղիսկոպոսը, իսկ թուղթ խազողը՝ Գրիգոր սարկավազը (№ 545): Նույն վանքում 1411 թվին սկսեց օրինակել Գր. Տաթևացու Քարոզգիրը և ավարտեց 1413 թ. (ղրամով օգնեցին իրեն Կիրակոս որդի Շիրինի ի Տիոյ և նրա կինը՝Նազխաթուն):—Նոտարք 17, 42—43 (Փիբղալմեան կարծում է թե

Յովհաննէս վարդապետը նույն Ս. Խաչ վանքի առաջնորդն էր):
Հմտ. № 875:

— 764. Յովաննէս միակեց, միաբան Խիզանի Ս. Խաչ վան-
քի 1413 թ.—Նօտարք 43:

— 765. Յովաննէս քահանա, և

— 766. Յոհան քահանայ, սպասավորք Տրապիզոնի Ստե-
փաննոս խորանի, 1414 թ.—Բժշկեան, Պատմ. Պոնտոսի 79—80:

— 767. Յովաննէս քահանա և

— 768. Յովաննէս «դեոտարոյս» քահանա, գնեցին մի ին
Աւետարան 1414 թ.—Ձեռ. Վասպ. 249:

— 769. Յոհաննէս տանուտեր, Դազար գրչին Իլոյ վան-
քում գրել տվեց մի Յայմաուուրք և նվիրեց Ս. Յակոբայ վան-
քին, 1415 թ.—Նօտարք 45:

— 770. Յովհաննէս արեղա, թուղթ էր կոկոս Կոճերաց
վանքում 1415 թ.—Լմբ. առակ. էջ XI:

— 771. Յովհաննէս վարդապետ, որի խնդրանքը վարդա-
նէս գրիչը օրինակեց Լամբրոնացու և Վանականի գործերը՝ Կո-
ճերաց վանքում, 1415 թ.—Ձեռ. Վեներ. № 1627, Լմբ. առակ.
էջ IX և 428:

— 772. Յովհաննէս փիլիսոփա (երաժիշտ) քահանա, Պօզոս
քահանայի հետ միասին ունեին մի ձառնարկ, որ տվին Ստե-
փաննոս գրչին՝ արտագրելու համար Տշոյ գյուղում, 1415 թ.—
Նօտարք 45:

— 773. Յովհաննէս կրոնավոր, գրիչ. Երուսաղէմում օրինա-
կեց Աւետարանը 1416 թ.—Տաթև տարեց. 1925, էջ 292:

— 774. Յոհաննէս կրոնավոր, փակակալ էր Երուսաղէմի Ս.
գերեզմանին և ջահավառ Ս. Գողգոթայի. գրել էր մի Աւետա-
րան, որ վաճառեց Արճիշեցի Կարապետ վարդապետին (№ 207),
կրք նա ուխտի էր գնացել Երուսաղէմ, 1416 թ.—Նօտարք 49:—
Քերես նույն է նախորդի հետ:

— 775. Յոհաննէս արեղա, եղբայր Կարապետ վարդապետի
(№ 207), որ Խառատատայ վանքի վանահայրն էր: Մեակ էր
տրքեն, երբ Կարապետը վերադարձավ Երուսաղէմի ուխտագնա-
ցաթյունից (1416 թ.): Նրա հիշատակին կանգնեցեց մի խա-
չաքան 1448 թ.—Նօտարք 50, 160:

— 776. Յովհաննէս քահանա, որդի Մկրտիչ քահանայի.
գրիչ. իր առաջին արտագրութեանը եղել է մի Գանձարան,
1416 թ.—Նօտարք 49:

— 777. Յովհաննէս քահանա, մերձավոր Սարգիս եպիսկո-
պոս գրիչ, որ օրինակել է Աւետարանը 1416 թ.—Ձեռ. Քաւր. 31 բ:

— 778. Յովաննէս, կրնն է Ազիզ, ճնողներն են Ստեփաննոս
կրոնավորի, որ Խիզանում գրել տվեց մի Աւետարան 1417 թ.—
Ձեռ. Վասպ. 305:

— 779. Յովհաննէս գրիչ, Խիզան քաղաքում գրել է մի Աւե-
տարան 1417 թ. որի վերջում կա մի եղերգ (տպված է մի քանի
տող, Քնացյալը երևի տաճկական գրաքննությունը կրճատել է):
—Նօտարք 51:

— 780. Յովաննէս քահանա, որդի Մկրտիչի և հորեղբորթոռ
Յովհաննէս քահանայի, որ գրեց երկու Աւետարան, 1409 և 1417
թ.—Ձեռ. Վասպ. 304:

— 781. Յոհաննէս քահանա, որդի Յակոբի, մայրն է Մինայ.
առաիկն է Տիրանց. եղբայրներն են Սարգիս և Մարտիրոս քա-
հանա. հորեղբայրն է Քումայ (№ 81), սրա կինը՝ Գոհար (№ 8),
սրա որդին (Յոհաննէսի հորեղբորորդին) է Պետրոս քահանա: Ար-
տագրել է մի Աւետարան Մոկաց Կողթանց գյուղում՝ Քաղնոս
քահանայի համար 1409 թ. և մի Աւետարան էլ իր վաղամեակի
եղբոր՝ Մարտիրոս քահանայի համար, Ջերմաձորի Ակոռոյ վան-
քում, 1417 թ.—Ձեռ. Վասպ. 294, 302, 303—4, Նօտարք 51:

— 782. Յովհաննէս կրոնավոր. գրիչ. օրինակել է Գր. Տա-
թևացու Քարոզգիրքը՝ 1417 թ.—Ձեռ. Կարին. 217:

— 783. Յովհաննէս, տանուտեր Յատականց գյուղի (Վան).
ստացավ Մաշտոցը 1418 թ.—Տաշեան, Տուց. 383:

— 784. Յովհաննէս սարկավագ. ստացավ Հարանց վարքը, որ
օրինակեց Խաչատուր կրոնավորը Աւագ վանքում 1418 թ.—
Աթան. յոջ. ժը:

— 785. Յովհաննէս քահանա, որդի Ստեփաննոս քահանայի.
մայրն է Մինա, հորեղբայրը Մովսէս. եղբայրն է Կարապետ քա-
հանա գրիչ (№ 202), որ օրինակեց Վանում մի Աւետարան 1418
թվին, կրք Յովհաննէսը մեռած էր արդեն:—Նօտարք 57, Ձեռ.
Վասպ. 309, 341, 369:

— 786. Յովհաննէս վարդապետ, Վայոց Ձորի Հերմոնի վան-
քում օրինակեց Կիւրդի Աղեքսանդրացու թուղթ Գանձուց, 1418
թ.—Սմբատեանց, Երնջակ 126:

— 787. Յովհաննէս քահանա, որին հիշում է Յակոբ քահա-
նայի (№ 163) հետ Կարապետ քահանա գրիչը (№ 202) իբրև իր
երախտավորներին, Վան 1418 թ.—Նօտարք 57, Ձեռ. Վասպ. 309:

— 788. Յովանէս քահանա, որին հիշում է Աւետիս քահանայի հետ Ստեփաննոս Տշողեցի գրիչը իր 1419 թվին արտագրած Ճառընտիր վերջում, հետեյալ բառերով. «Յ/շեցէք և զսրբազան քահանայքն զԱւետիս և զՅովանէս, որ զօրինակ գրել ետուն զհանգուցեալքն առ Աստուած»: Եթէ հանգուցեալ էին, չէին կարող օրինակ տալ Ստեփաննոսին, ուստի պետք է հասկանալ թէ մայր օրինակի երկու ստացողներն են, որոնք ի վ գրեւ էր թվին գրել են տվել Ճառընտիրը: Ըստ այսմ ուղղել Աւետիս № 56: — Նօտարք 60:

-- 789. Յովհաննէս վարդապետ Տաթևացի. փակակալ ուխտին. գրիչ. օրինակեց Տաթևացո Քարոզգիրքը՝ 1419 թ.—Տաշեան, Տուց. 978:

— 790. Յովանէս քահանա, որդի Ստեփաննոսի, մայրն է Մաջան, եղբայրը Յովսէփ, քույրը Փաշաձեղիք, ընդին Մարկոս, կինը Շաքարխաթուն. Ռշտունեաց Տշող գյուղում, Ստեփաննոս գրչին գրել տվեց Ճառընտիրը 1419 թ.—Նօտարք 59:

— 791. Յովհաննէս քահանա Տշողեցի, որդի Գրիգոր քահանայի և եղբայր Ստեփաննոս գրչի. նախապէս սարկավագ էր և կոչվում էր Գոչբէկ. օգնում էր իր եղբորը՝ Թուղթ կոկիւրով 1404 թ. հետո դարձավ քահանա և կոչվեց Յովաննէս՝ արդեն 1417 թ. հիշված է նաև 1419 թ.—Նօտարք 22,50,59:

— 792. Յովհաննէս արեղա, գրիչ. Երուսաղէմում օրինակեց Յիսուս որդին 1419 թ.—Տաթև տարեց. 1925, էջ 292:

— 793. Յովհաննէս Երզնկացի. գրիչ. Մանուէլ վարդապետի հետ օրինակել է Ճառընտիրը՝ 1417—9 թվերին (Ձեռ. Երուսաղէմի № 442).—Ջարբ. թրգմ. 561, 723: (Հմմտ. № 762):

— 794. Յովհաննէս արեղա, գրիչ. Երուսաղէմում օրինակել է Յիսուս որդի Ն. Շնորհալուոյ, 1419 թ.—Ձեռ. Կարին. 171:

— 795. Յովանէս վանահայր Պատրկի վանքի (Ոստան քաղաքի դեմ). նրա համար հետեյալ գովասանքն ենք կարդում Շնախ և առաջին գրադձային հրեղինաց և հողեղինաց, դամբիծն հօգով և դանարատն մարմնով, զիմաստասէր և զհանճարեղ և զմեծահամբաւ բարուհին զՅովանէս. որ է պատճառ շինութեան և ամենայն բարեկարգութեան սուրբ ուխտիս, և խրատիչ և վարժիչ ամենեցուն և պարծանք ամենայն Հայաստանեայց եկեղեցեաց:—Ձեռ. Վասպ. 524 դնում է 1420 թ. Իսկ Նօտարք 83 հիշում է նույնին համառոտ կերպով՝ 1428 թվի տակ և կարծում է Պաւտիկ կոչված վարդապետն է, որ ունի գրած շատ գանձեր:

— 796. Յովհաննէս երեք համանուն միաբաններ Պատրկի վանքի՝ հիշված 1420 թ. (Ձեռ. Վասպ. 324). Իսկ Նօտարք 88 հիշված է 1428 թվի տակ և միայն մի Յովհաննէս ունի:

— 797. Յովհաննէս, կենն է Աւարտիկին (№ 7), ծնողներն են Ստեփաննոս քահանա գրչի, որ Մերուն քահանայի համար օրինակեց մի Աւետարան 1420 թ.—Նօտարք 63:

— 798. Յովանէս, երկու համանուն միաբաններ Բերկրիի. «Տէր Յուսկան որդի» վանքում, 1420 թ.—Նօտարք 61:

— 799. Յովհաննէս որդի Եղբայրիկի. մայրն է Մամթութ, որ նրանց հիշատակին մի Աւետարան գրել տվեց 1420 թ.—Ձեռ. Վասպ. 320:

— 800. Յոնամես, հայր Վարդան կրոնավորի, որ Աղթամարում, Թումայ արեղային գրել տվեց մի Աւետարան 1420 թ.—Ձեռ. Վասպ. 322:

— 801. Յովհաննէս ձեռնավոր Ասպինակ գյուղից, հավատքի համար նահատակեց Ամիւկ բիրդի բռնակալ Փիրալիի ձեռքով 1420 թ.—Մեծոփ. 110, Նոր վկ. 231, Ազգապ. 2055:

— 802. Յոնամ, հոգևոր եղբայր Վարդան կրոնավորի, որ Աղթամարում, Թումայ արեղային գրել տվեց մի Աւետարան 1420 թ.—Ձեռ. Վասպ. 324:

— 803. Յովհաննէս, դեռաբույս զավակ Մերուն քահանայի (№ 8), որ Ստեփաննոս քահանա գրչին գրել տվեց մի Աւետարան 1420 թ.—Նօտարք 63:

— 804. Յովհաննէս եպիսկոպոս Վարազայ վանքի և առաջնորդ Վանայ, հիշված 1421 թ.—Նօտարք 65—67, Ձեռ. Վասպ. էջ 340, Հմմտ. № 929 և 1224:

— 805. Յովհաննէս գրիչ. Սանահինում օրինակեց Մանրուսունքը 1421 թ.—Տաշեան, Տուց. 873:

— 806. Յովանէս, հանգուցյալ հորեղբայր Թումա միակեց գրչի (№ 164), որ օրինակեց Ճաշոցը Աղթամար 1421 թ.—Նօտարք 67:

— 807. Յովհաննէս քահանա, կինն է Սուլտան խաթուն, որդիքն են Գրիգոր, Ղազար և Ստեփանոս շողաբոյս ծաղիլին». այս Յովհաննէս քահանային ի վայելումն Ստեփաննոս կրոնավոր և Ղազար քահանան (№ 51) վանում, կարապետ երեցին գրել տվին մի Աւետարան, 1421 թ.— Ձեռ. Վասպ. 341—2:

— 808. Յովհաննէս, հայր նույն Ղազար քահանայի (№ 51). —Ձեռ. Վասպ. 341:

— 809. Յոսեֆէս, առաջնորդ ուխտին Մպատայ. հիշված է 1421 թ.—Ձեռ. Վասպ. 331.

— 810. Յովաննէս կրօնավոր, Աւետիս կրօնավորի հետ միասին թուղթ էին կոկում թուժայ գրչի համար, երբ սա օրինակում էր ճաշոցը Աղթամարում, 1421 թ.—Նօտարք 68:

— 811. Յովհաննէս, ծաղկել է այն Աւետարանը, որ գրեց Վարդան արեղան Մպատի անապատում, թուժայ կրօնավորի համար՝ 1421 թ.—Ձեռ. Վասպ. 329 (ամբողջ 7 սյուն հիշատակութեանց մեջ մի բառ չկա ծաղկելու մասին. միայն Լալայեանն է հիշում ծաղկողի անունը ձեռագրի նկարագրութեան մեջ: Ընդհակառակը տեղը հասարում է անհայտ, մինչդեռ էջ 331 հիշված է Մպատի վանքը: Չտեսնված ուշագիբ վերաբերմունք դեպի գործը!):

— 812. Յովհաննէս կրօնավոր, Ս. Խաչ վանքում գրել է մի Աւետարան 1421 թ.—Ձեռ. Վասպ. 36 Ն.

— 813. Յովհաննէս վարդապետ, առաջնորդ Հերմոնի վանից 1421 թ.—Ձեռ. Գեաեբր. (ՀԱ 1892, 82 բ):

— 814. Յոսեֆէս կրօնավոր, Աղթամարում թուժայ գրչին (№ 164) գրել տվեց մի ճաշոց և նվիրեց Վարդայ վանքին, 1421 թ.—Նօտարք 67:

— 815. Յովհաննէս եպիսկոպոս, կոչված Մեռնյարոյց, վանահայր Լիմ անապատի. սրահղբայրն էլ կոչվում է Յովհաննէս. երկուսի գերեզմանի վրա Կարապետ և Խաղաղութիւն կանգնեցրել են մի խաչքար 1421 թ.—Արձ. Նօտարք 64:

— 816. Յովհաննէս՝ նրա եղբայրը:

— 817. Յովհաննէս Ասիրգա, հիւան. որդի Աւետիսի. ամուլքի քննելով և զավակ չունենալով՝ գրել տվեց մի ճաշոց՝ Կարապետ արեղա գրչին, Աղէթ 1421 թ.—Ձեռ. Թաւր. 111—4:

— 818. Յովհաննէս, եղբայր Սիմէոն արեղայի, որ վաճառեց մի Աւետարան Խուբլուրէկին, 1422 թ.—REA 7, 107, Կամենից 161:

— 819. Յովհաննէս որդի Բաներգեսի. իր Աստուածատուր եղբոր հետ միասին ազատեց Տկուց վանքի Աւետարանը, որ գրել էր ընկել և նորից վերադարձրեց նույն վանքին 1422 թ.—Նօտարք 68:

— 820/821. Յովհաննէս երկու համանուն կրօնավորներ, միտարան Կոցի Ս. Խաչ վանքի, 1422 թ.—Նօտարք 68:

— 822. Յովհաննէս վարդապետ, որդի Սահմազնի. Ելաթում,

Կարապետ գրչին օրինակել տվեց Աստուածաշունչը՝ 1418—1422 թ. (այս գիրքը ավելի ուշ անցավ Մկրտիչ Նաղաշին).—Ձեռ. Վենետ. Ա. 114, Անկ. գիրք հին կտ. յոջ. էջ Թ:

— 823. Յովհաննէս հայր նույն Կարապետ գրչի, որ Ելաթում օրինակեց Աստուածաշունչը՝ 1418—1422 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 114:

— 824. Յովաննէս աստվածաբան վարդապետ, զանազան ուսմունքներ է սովորցրել Յոհաննէս կրօնավորին, որ Բերկրիի Եղավանք ուխտում մի Աւետարան գրել տվեց Յակոբ արեղային՝ 1422 թ.—Ձեռ. Վասպ. 343, Նօտարք 70:

— 825. Յովհաննէս քահանա, որդի Թուլուրի, Կարապետ քահանային գրել տվեց մի Աւետարան՝ Վան 1422 և ապա վաճառեց Մխիթար անուն անձին, որ և նվիրեց Ս. Վարդան եկեղեցուն.—Նօտարք 69:

— 826. Յովհաննէս, նախորդի հղբայրն է.—Նօտարք 69:

— 827. Յովաննէս, «ղեռարոյս ծաղիկն» Առաքել վարդապետի, որ հեղինակել է Ճառ Մաղկազարդի, Ղազարի վանքում, 1422 թ.—Ձեռ. Կես. Թժժ. 70 ա:

— 828. Յովաննէս, որդի Չաքարէի, որ էր ասնուտեր Բերկրի քաղաքի 1422 թ.—Ձեռ. Վասպ. 350:

— 829. Յոսեֆէս լիաշնորհում կրօնավոր, որդի Ստեփաննոսի, սովորել է զանազան ուսմունքներ Յովաննէս աստուածաբան վարդապետի մոտ, գրել տվեց Յակոբ արեղային մի Աւետարան՝ Բերկրիի Եղավանք ուխտում, 1422 թ.—Ձեռ. Վասպ. 347—9, Նօտարք 70:

— 830. Յովաննէս, նորարողը՛ պատանեակ, եղբորորդի նույն Յոհաննէս լիաշնորհում կրօնավորի, 1422 թ.—Ձեռ. Վասպ. էջ 347:

— 831. Յովհաննէս, որդի Թովմա (№ 102) քահանայի, որ եղել էր հոգևոր հայր և վարպետ նույն Յովհաննէս լիաշնորհում կրօնավորի, 1422 թ.—Ձեռ. Վասպ. 348:

— 832. Յովհաննէս, եղբայր Աստուածատուրի. միասին գնեցին մի հին Աւետարան, որ Աստուածատուրի որդին՝ Մարտիրոսը նորից կազմել տվեց 1423 թ.—Ձեռ. Վասպ. 192:

— 833. Յովհաննէս արեղա, գրիչ, Երուսաղէմում օրինակեց խնդրանք Պօղոս պատրիարք (ապա Սոսյ կաթողիկոս) Գառնեցու մի օրինակ Տարեգիրք «Սամուէլ Երզնկացոյ» (Սամուէլ Անեցին է) 1419 թ. ապա մի Յայսմաուրք 1422 թ. և հետո էլ

մի ձառնարկ 1422—23 թ.—Տաթև տարեց. 1925, 293, Սիտուան 541 ա:

— 834. Յովանես, եղբայր Աստուածատուրի, որ ստացավ մի Աւետարան և նվիրեց Ուլկազոմ գյուղի Ս. Շմառն ատաքյալ եկեղեցուն 1423 թ.—Նոտարք 74:

— 835. Յահաննես արեղա, գրիչ. օրինակել է Ջաջարիա կաթուղիկոսի Ներբողեան խաչի, 1423 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 1117:

— 836. Յոհաննէս քահանա, գրիչ. գրել է մի Գանձարան և Տաղարան, 1424 թ.—RFA 7, 145, Կարծեմ սրա հետ նույն է՝

— 837. Յոհաննէս քահանա, գրիչ. Ամասիայում, Մխրթաբ արքեպիսկոպոսի համար օրինակեց Գանձարանը 1424 թ.—Ձեռ. Լվով (ՀԱ 1937, 121—2):

— 838. Յովհաննէս Պիզանցի, նկարազարդել է բազմաթիվ ձեռագրեր, ժ՛ր դարի վերջում և ժ՛ն դարի առաջին քառորդում — Խաղրակեանք 198:

— 839. Յովհաննէս միաբան Հերմոնի վանքի, որ բայժմ կրօնաւոր է և ի մերձակայ աւուրս վարդապետ լինելոց», և այդ միջոցին Գրիգոր գրչին գրել է տվել մի Շարական նույն վանքում, 1425 թ.—Մխրթան 126 ա:

— 840. Յովհաննէս քահանա, գրիչ. օրինակեց Աւետարանը Խահրոց գյուղում, ստացող Սիմէոնի և Մինայի համար, 1425 թ.—Մմբատեանց, Գեղարքունի 397, Ձեռ. Սևան. 9 ա:

— 841. Յովաննես քահանա, ուսուցիչ Դանիէլ արեղայի, որ գնեց Քարոզգիրքը՝ 1425 թ.—Ձեռ. Պետերք. (ՀԱ 1892, 83 ա):

— 842. Յովաննես, նորարողը՝ որդի էվաչայի, որ Տրապիզոնում գնեց մի հին Աւետարան, 1425 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 485:

— 843. Յովաննես որդի խոջա Աստուածատուրի, որ ազատեց Նարեկը թուրքմանի գերությունից և նվիրեց Վարազայ վանքին, 1425 թ.—Ձեռ. Դաղեան, Ա. 55 ա:

— 844. Յովհաննէս առաջնորդ մի վանքի, որի անունը կտրված է, 1426 թ.—Թորոս աղբ. Բ. 425:

— 845. Յովհաննէս եպիսկոպոս Քաջբերունեաց 1427 թ.—Տաշեան, Յուլ. 880:

— 846. Յովհաննէս և Սարգիս, իրշված են միասին, թվի թե ծառաներ են եղել Գուգարքի Կոթիփորոյ Ընկուզազոմ վանքում և ջուր են բերել, երբ Սարգիս եպիսկոպոսը արտագրում էր Յայմաւուրքը նույն վանքում 1427 թ.—Նոտարք 86:

— 847. Յովաննես քահանա, հոգևոր եղբայր Սարգիս

եպիսկոպոսի, որ Գուգարքի Կոթիփորոյ Ընկուզազոմ վանքում արտագրեց Յայմաւուրքը 1427 թ.—Նոտարք 84:

— 848. Յոհաննէս գրիչ, Նիզանի Գամաղիէլ վանքում, Սաղոնի դուստր Հոիխիմէի պատվերով գրեց մի Աւետարան 1427 թ.—Նոտարք 82:

— 849. Յովաննէս միաբան ոմն Նիզանի նույն Գամաղիէլ վանքի, 1427 թ.—Նոտարք 83:

— 850. Յովաննես Ոստանցի, որդի Ամիր Սարգսի, եղբայր էվատաչի (Ն 3), որ տես. 1428 թ.—Ձեռ. Վասպ. 355:

— 851. Յովհաննէս քահանա, միաբան Կողոց վանքի 1428 թ.—Տաշեան, Յուլ. 583:

— 852. Յովհաննէս «գրոց աշակերտ» Կողոց վանքում, 1428 թ.—Տաշեան, Յուլ. 583:

— 853. Յովհաննէս Ղազարոսնց «գրոց աշակերտ» Կողոց վանքում, 1428 թ.—Տաշեան, Յուլ. 583:

— 854. Յովհաննէս սարկավազ, որդի տանուտեր պարոն Մկրտչի, Կողոց վանքում 1428 թ.—Տաշեան, Յուլ. 583:

— 855. Յոհաննէս գրիչ, սկսեց օրինակել Յայմաւուրքը Սարգիս արեղայի պատվերով. բայց շուտով Սարգիսը մեռավ և գրիչը շարունակեց և ավարտեց Մեծոփայ վանքում 1428 թ.—Նոտարք 89:

— 856. Յովհաննէս վարդապետ, առաջնորդ Լիմ անապատի. պահեց և խնամեց Թաթարները արշավանքից փախած գողովրդին, որոնց մեջ էր նաև Թովմա Մեծոփեցին («1428 թ».—Մեծոփ. 85, Աղգապ. 2051:

— 857. Տեր Յովաննես, իրշված է իբրև միաբան Մեծոփայ վանքի՝ վանահայր պատմաբան Թովմա վարդապետ Մեծոփեցու հետ 1428 թ. հայտնի չէ թև ով է.—Նոտարք 89:

— 858. Յովաննես վարդապետ, հաստատում է Պետրոս արքեպիսկոպոսի կտակը 1428 թ. (տես անդ).—Ձեռ. Վասպ. 136:

— 859, 860. Յովհաննէս, երկու նույնանուն միաբաններ Լուսաւորչի Զորեհանգիստ վանքի, 1429 թ.—Նոտարք 92:

— 861. Յովհաննէս կաթուղիկոս Աղուանից 1428 թ.—Մմբատեանց՝ Սաղիան 244:

— 862. Յովաննես եղեց Վաղոցցի, 300 սպիտակ նվիրեց Լուսաւորչի Զորեհանգիստ վանքին՝ առաջնորդ Ղազար վարդապետի ձեռքով 1429 թ.—Նոտարք 91:

— 863. Յոնանես «գեորգուսիկ» եղբորորդի Մամատիկին (№ 8) ապաշխարողի, որ տև. 1430 թ.—Ձեռ. Վասպ. 359:

— 864. Յովհաննէս Փաշոյ, տանուտեր Արճէշի. երբ Իս-քէնտէր ամիրան պաշարեց քաղաքը, Յովհաննէսը Գորգի տա-նուտերի հետ միասին բանակցութեան մտաւ նրա հետ, քաղա-քը հանձնեց, որով ժողովուրդը կտորածից ազատեց «1430 թ».—Մեծոփ. 93, Չամչ. Գ. 465, Ազգապ. 2052:

— 865. Յոնանես, հայր Ղազարի (№ 60), մերձավոր Խոս-րովայ վանքի առաջնորդ Մկրտիչ (№ 101) քահանայի, 1430 թ.—Ձեռ. Վասպ. 358:

— 866. Տէր Սվանես, որի գերեզմանը գտնվում է Եղիշէ Առաքեալ վանքի տաճարում 1431 թ.—Արցախ 235:

— 867. Յովհաննէս արեղա. գրիչ. Ս. Կիրակոսի վանքում օրինակեց Մաշտոցը՝ 1432 թ.—Նօտարք 100:

— 868. Յովան, կինն է Արուս խաթուն, երկուսն էլ մեր-ձավոր տանուտեր Յովսէփի, որ ստացավ մի Աւետարան 1432 թ.—Ձեռ. Վասպ. 163:

— 869. Յովհաննէս վարդապետ, իր միաբանակից Աբրա-համ վարդապետի հետ Մեծոփի վանքում ծաղկեց մի ժամազիրք և Պատարագամատոյց 1432 թ.—Գաթրճեան, Պարզմտ. 84:

— 870. Յովհաննէս կրոնավոր, միաբանակից և հոգևոր եղ-բայր Մկրտիչ վարդապետի, որ Արճէշում, Կարապետ քահանա-յին գրել տվեց Մաշտոցը. Յովաննէսն էլ «գեօթն օրէնքն զըր-եաց և զյիշատակարանս գրոցս» 1432 թ.—Նօտարք 101:

— 871. Յովհաննէս քահանա, գրել է Ամիրզայ վկայի նա-հատակութեան պատմութիւնը 1432 թ.—Նօտարք 98:

— 872. Յովհաննէս վարդապետ, աշակերտ Թովմա Մեծա-փեցու. իր ուսուցչի հրամանով, իր աշակերտակից Մկրտիչ և Չաքարիա վարդապետների հետ օրինակեց ժամապիրքը՝ Մեծո-փի վանքում, Ներսէս արեղայի համար, 1432 թ.—Ձեռ. Միւնիթ. 15 ա, 19 ա:

— 873. Յովհաննէս արեղա, որդի Ստեփաննոսի. մայրն է Չմրութ. եղբայրներն են Լէանոս և Կարապետ. եղբորորդիքն են Ստեփանոս, Յովանէս, Թումայ, բրուտ Պետրոս և Սաչատուր: Մոկաց Սուրբկանց գյուղում գնել է մի հին Աւետարան, 1433 թ.—Ձեռ. Վասպ. 304—5 (կոչում է իրեն «ներվանուկ», որ Լա-յայեանը չի հասկանում և կողքին դնում է հարցական: Նշանա-

կում է «գարշապար» (ներբանուկ) և զրված է համեստութեան համար):

— 874. Յովհաննէս, նույնի եղբորորդին է (տես վերը):

— 875. Յովհաննէս վարդապետ «հետորաբան», հիմնեց Խիզանի Ս. Խաչ վանքը՝ Դաւիթ Գ կաթողիկոս Աղթամարացու («1393—1433 թ») ժամանակ.—Ազգապ. 2014: (Որտեղից է հանել այս տեղեկութիւնը, քանի որ Խիզանի Ս. Խաչ վանքը հիշված է ավելի շուտ. տես № 763, որ թերևս նույն անձն է):

— 876. Յովհաննէս, որդի Նորամիրի. տաճիկների ձեռքեց գնեց մի Աւետարան 1433 թ.—Ձեռ. Վասպ. 364:

— 877. Յոնանէս Երզնկացի, ոսկերիչ, տանուտեր, որդի Պատուականի. Արճէշում, Կարապետ գրչին գրել տվեց մի Աւե-տարան՝ 1433 թ.—Նօտարք 102, Ձեռ. Վասպ. 367—8:

— 878. Յովհաննէս եպիսկոպոս Ստոյ. իբրև կաթողիկո-սական փոխանորդ գտնվում էր Պոլսում. նամակով դիմել է Basel-ի ժողովին և ծառայել է Եսայի արքեպիսկոպոսի հետ իբրև միջնորդ պապի և Կոստանդին կաթողիկոսի միջև, Ֆլո-րենտիայի ժողովի համար «1433 թ».—Պալճեան 80—83, Թոր-գոմեան՝ Ստամպ. պատմ. Բ. 482, 501. Ազգապ. 2077:

— 879. Յովհաննէս, որդի Յակոբի և եղբայր Յովհաննէս քահանայի. մեռած էր 1434 թ.—Թորոս աղբ. Բ. 414, Նօտարք, էջ 191:

— 880. Յովհաննէս (Iwanis), դատավոր Հայոց Լեհաստանի, 1416—1434 թ.—REA 7, 71:

— 881. Յովհաննէս (գրուած յաւհանես) արեղա Կաֆայեցի. վերաբնակվել է Մարաշ, ուր իր եղբոր Չաքարի հիշատակին գրել է մի Պատարագամատոյց, 1434 թ.—ՀԱ 1894, 51 ա:

— 882. Յովհաննէս երեց, եղբայր Օսրգիս գրչի՝ Տիրիկ քաղաքում 1435 թ.—Տաշեան, Յուց. 760:

— 883. Յովհաննէս, արեւակից ազգական բրուտ տանուտեր Ստեփաննոսի, որ Կարապետ քահանային գրել տվեց մի Աւե-տարան, Վան 1435 թ.—Ձեռ. Վասպ. 370:

— 884. Յովհաննէս վարդապետ, գրիչ. Ազուլեաց վանքում օրինակեց «Պատմութիւն» 1436 թ.—Ամբատեանց, Երնջակ 316 (մեծ ցուցակ, էջ 8):

— 885. Յովհաննէս քահանա Գանձակեցի, որդի Հուռուժի (տես այս անունը). ապրում էր Տփղիսի Կրծանիս գյուղում. ուխտի գնաց Երուսաղէմ. վերադարձին Դամասկոսում գնեց

թուղթ և այլ գրենական պիտույք. բերով Վրաստան. գնաց Գանձակ՝ իրայնոց այցելության: Գանձակից վերցրին իրենց եկեղեցու զգեստները, զրթերն ու սպասները՝ Վրաստան բերելու համար: Աղստևում Ջաղաթայի հեծյալները իրենց վրա հարձակվեցին և ամբողջ կարավանը մորեմերկ կողոպտեցին: Դառնալով Կրժանիս, օրինակեց Գանձարանը, 1436 թ.—Ձեռ. Դաղեան, Ա. 27 ա:

— 886. Յովանէս, որդի Հուսուսի (տես այս անունը) և եղբայր նախորդ Յովհաննէս քն. Գանձակեցու, որ Տփղիսի Կրժանիս գյուղում օրինակեց Գանձարանը, 1436 թ.—Ձեռ. Դաղեան, Ա. 27 բ:

— 887. Յովանէս տանուտեր, կինն է Մարթա. Աղթամարում գրել տվեց Դանիէլ քահանային մի Աւետարան, 1436 թ. Հայտնի է այս Յովհաննէսի գերդաստանը. հայրն է Տէրաւազ (և ոչ թե Տէր Աւազ. այսպես ուղղել Աւազ № 28), մայրը Ազիզտիկին. հորեղբայրը՝ Տիրացու. մեծ հայրն է Առաքել և տատը՝ Ջրմբութ.—երեք եղբայրներն են Սահակ, Ստեփաննոս և Մկրտիչ, որոնց կանայքն են՝ Փոքրտիկին, Աւազտիկին և Սիրամարգ. սրանց որդիներն են Տէրաւազ (պապի անունով. այսպես ուղղել Աւազ № 29), Վարդանէս և Յովանէս սարկավազ, որ վաղամեռիկ եղավ:—Ձեռ. Վասպ. 373—4:

— 888. Յովանէս սարկավազ (տես նախորդը):

— 889. Յովհաննէս քահանա Մելտինցի (իմա Մերտինցի թե Մելտինցի. ինչպես ավելի հավանական է) ծաղկեց մի Շարական, Երզնկա 1436 թ.—Ճանիկեան, Հնուք. Ակնայ 78:

— 890. Յովհաննէս վարդապետ, մեծ ըարուհի և քաջ հեռատր, որ ուսուցանում էր Հաղբատում, Ջաքարիայի առաջնորդության ժամանակ, 1437 թ. Նօտարք 112, Manus. brit. mus. էջ 96 բ:

— 891. Յովանէս, հայր Ստեփանոսի, որ Տրապիզոնում, Յակոբ կրոնավորին գրել տվեց մի Յայմաւուրք, 1437 թ. (Труды вост. комм. ИМАО, հտ. II, 3, էջ 55):

— 892. Յովհաննէս քահանայ, որդի Պետրոս քահանայի և եղբայր Ուլուխաթուն երիցկնոջ, որ իր հանգուցյալ ամուսին Աւետիք (№ 66) քահանայի հիշատակին, Յովհաննէս անուն անձից Կնեց մի Աւետարան 500 սպիտակով, Կաֆա 1437 թ.—Ձեռ. Սեր. =ՀԱ 1926, 238:

— 893. Յովհաննէս, այն անձն է, որից Ուլուխաթունը գնեց նույն Աւետարանը (տես նախորդը):

— 894. Յովանէս արեղա, որդի Ստեփաննոս քահանայի և հանգուցյալ եղբայր Կարապետ քահանա գրչի, որ Վանում արտագրեց Աւետարանը 1437 թ.—Ձեռ. Վասպ. 376:

— 895. Յովանէս ոսկերիչ, հայր Ահիմեիքի, որ Բալուում Աւետիք արեղային գրել տվեց մի Աւետարան, 1437 թ.—Manus. brit. mus. 30 բ:

— 896. Ոհանէս երեց, որդի Առաքել երեցի, ծառայում էր Աղուանից Մատթէոս կաթողիկոսի մոտ. մեռավ 1438 թ. կամ քիչ առաջ.—Ձեռ. Դաղեան, Բ. 44 ա:

— 897. Յովհաննէս արեղա Կաֆացի. աշակերտ Քովմա Մեծոփեցու. իր ուսուցչի կողմից ուղարկվեց Մկրտիչ Նաղաշի մոտ՝ միասին խմբագրելու համար Յւզինէոս պապի պատասխանը՝ 1438 թ.—Նղշ. լատ. 423:

— 898. Յովհաննէս արքեպիսկոպոս, որդի Ներսէս քահանայի, առաջնորդ Բարթողիմէոս առաքյալի վանուց: Ազարիա և Մարգար գրիչներին գրել տվեց մի Յայմաւուրք, 1438 թ.—Ձեռ. Թաւր. 41—42:

— 899. Յովհաննէս հէթիմ, որդի Սկանդարի. խմբագրել է «Բժշկարան լիակատար», ի մասնաւորի «Անուանք զեղերոյ» կամ Բժշկական բառգիրք, Ջերմանց մխիթարութիւն (քաղված Մխիթար Հերացուց), Տապել մարդոյ գիրք, 1438 թ.—Տաշեան Յուց. 1127 ա. Յոֆեանեան՝ Հետազօտ. Բ. 378:

— 900. Յովհաննէս սարկավազ Արճիշցի. աշակերտ Քովմա Մեծոփեցու († 1448 թ.), որ սրբագրեց և նրան օրինակել տվեց «Օծուկն հիւանդաց» գիրքը, որ Կիրակոս Վերապեցի (օծված կաթողիկոս 1441 թ) բերել էր Կաֆայից (ուրեմն ամենաուշը 1438 թ):—Տաշեան, Յուց. 677: Նույն է անշուշտ № 989:

— 901. Յովհաննէս քահանա. գրիչ Հաղբատի վանքում 1438 թ.—Հայասպ. 557: Նույն է՝

— 902. Յոհաննէս քահանա, գրիչ. պանդուխտ Աստուածաւուր երեցի պատվերով օրինակեց Ճաշոցը Հողբատի վանքում, 1438 թ.—Նօտարք 115:

— 903. Յովհաննէս մանուկ Սլաթեցի, մականունն Սօլու կամ Հոյլու. քսանամյա քաղցրածայն երգիչ էր Սլաթի Սէյֆէդգին ամիրայի մոտ. քրդերը զրպարտեցին թե նա մի տաճիկ կրդուհու հետ ընկել է և պահանջեցին մահմեդական գառնալը

Նա թուլացած և համաձայնվեց. բայց նույն օրն եկթ զղջալով զիմեց եկեղեցի: Հայերը մերժեցին նրան հաղորդել, ուրացող և անհավատ կոչելով: Նա Մնաց մեջտեղ, տանջված հողով և անօրին արարքը ողբալով: Մախեց իր ամբողջ ինչքը և աղքատանբ ըին բաժանեց: Դիմելով եկեղեցի, վհուարար հայտնեց որ պիտի զիմի նահատակության և եկեղեցու բեմի առաջ իր գերեզմանի տեղն էլ որոշեց: Մահմեդական ամբողջ բռնեց նրան և շարաշար տանջելուց հետո, քարկոծմամբ նահատակեց «1438 թ»:— Նոր վկ. 284—298 (երկու խմբագրությամբ), Աղզաղ. 2089:

— 904. Յովհաննէս գրիչ. Մատթէոս քահանայի խնդրանքով օրինակեց Աւետարանը՝ Վրաստանի Գորի քաղաքի Ս. Առուածածին եկեղեցում, 1438 թ.— Նօտարք 117:

— 905. Յովհաննէս արքեպիսկոպոս Պոլսի, թերևս Յուրենտոյ ժողովին (1438) մասնակցող երկու հայերից մեկն է.— Պալնեան 92:

— 906. Ովանես երես Եղունդեցի. հիշվում է իբրև վկա 1438 թ.— Ձեռ. Դաղեան, Բ. 44 ա:

— 907. Յովհաննէս եպիսկոպոս Եկեղեաց գավառի 1439 թ.— Տաշեան, Տուց. 50:

— 908. Յովհաննէս, եղբայր Մովսէս քահանայի, որ Եկեղեաց գավառի Աւագ վանքում ստացավ Յայսմաուրքը 1439 թ.— Տաշեան, Տուց. 49:

— 909. Յովհաննէս գրիչ. աշակերտ Կոստանդին կաթուղիկոսի և Գրիգորիս, Ստեփաննոս և Դաւիթ վարդապետների. օրինակեց Ոսկեբերանի Մեկնութիւն Յովհաննու. թվականն անհայտ, բայց 1112—1439 թվերի միջև.— յիշատ. Չարբ. թրգմ. 613:

— 910. Յովհաննէս տանուտեր, Ոստան քաղաքում Կարապետ քահանային զրել ավեց մի ձառոց, որ նվիրեց Նահդենց գյուղի Ս. Գէորգ եկեղեցուն ՊՁԸ=1439 թ.— Նօտարք 119 (Ակինեան, Գազնգրք. ուղղում է ՊԺԸ=1369):

— 911. Յովհաննէս քահանա (որ և Յոհանէս երես), որդի Սահակ քահանայի. իր որդի Մանկասարի (որ ապա եղավ Մարկոս դպիր) գործածության համար, Իսկանդար անուն անձից գնեց մի հին Աւետարան երեք Ֆլորինով և նորոգել ավեց 1439 թ.— Ձեռ. Հալէպի, Ա. 83:

— 912. Վանես, որդի Աբրահամի և Թոան? Մարկոս քահանայի, որի հայրը՝ Յոհաննէս քահանան գնեց և նորոգեց մի հին Աւետարան 1439 թ.— Ձեռ. Հալէպի, Ա. 83:

— 913. Ռեանես, որդի Աբրահամի, եղբայր Վանէսի և Թոան? Մարկոս քահանայի, որի հայրը՝ Յովհաննէս քահանան գնեց և նորոգեց մի հին Աւետարան 1439 թ.— Ձեռ. Հալէպի, Ա. էջ 83:

— 914. Ռեանես այլ, եղբայր նույն Մարկոս քահանայի տեղի

— 915. Յովհաննէս Յորդարանց, որի մասին տես Աստու (յուսել.) 1440 թ:

— 916. Յովանես վարդապետ, որդի Շառլուսի, մայրն է Խաթունշահ. սկսեց օրինակել Աւետարանը, բայց չվերջացրած վախճանվեց վաղամեռիկ: Մնացյալը ձերուների Յովսէփ միայնակեցը (հողացեալս և փոշիացեալս ի գերեզմանի), իր ծախով զրել և ծաղկել ավեց Մկրտիչ վարդապետին, Լիմ անապատում: Մկրտիչը վերջացրեց Աւետարանը, բայց հիշատակարանը չգրած մեռավ: Ծերունի Յովսէփը զիրքը կազմել ավեց Գրի(գոր) անուն անձին (№ 582), և իր ու առաջին գրիչ Յովհաննէս վարդապետի անունով նվիրեց Ս. Գէորգ եկեղեցուն, 1439 թ.— Ձեռ. Վասպ. 379—382 (շատ սխալ է հասկացել. տես և Յովսէփ և Մկրտիչ № 116, որ պետք է ձևափոխել վերոհիշյալ իմաստով):

— 917. Յովանես, հանգուցյալ որդի նույն Յովսէփ միայնակեցի.— Ձեռ. Վասպ. 380:

— 918. Յովհաննէս Կոլոտիկ կամ Կոլոտեց, Երզնկացի կամ Հերմոնեցի. մեծ վարդապետի և ուսուցչի հաշակ ունի. Աբարատեան երկրից էր. սովորեց նախ Վայոց ձորի Հերմոնի վանքում, ապա աշակերտեց Գրիգոր Տաթևացուն, որին և հաջորդեց իբրև ուսուցիչ Տաթևի վանքում: Հիշված է 1415—25 թ. իբրև առաջնորդ Հերմոնի վանքի (Սիսական 125 բ, 126 ա), և կոչվում է Յովհաննէս Հոստոր (Սիսական 23 բ, 126 ա): Թովմա Մեծոփեցու գործակից և գլխավոր հեղինակն է կաթուղիկոսական աթոռը Սիսից էլջմիածին փոխադրելու համազգային գործի, իսքն է ուղարկել բոլոր հրավիրագրերը և ինքն էլ իբրև գլխավոր անդամ մասնակցել է ժողովին (1441 թ): Ընտրությունից հետո հակառակ կանգնեց Կիրակոս Վիրապեցուն, և մյուս բողոքավորներին էլ հավաքելով՝ 30 եպիսկոպոսներից և 40 քահանաներից մի խումբ կազմեց ու վարեց նոր կաթուղիկոսին: Իր աշակերտներից են Դաւիթ և Ստեփաննոս վարդապետները (Նօտարք 122) և Մարկոս (№ 33) եպիսկոպոս Վրաց (Դրնգ. 313, 314): Ինքը խուլ էր: Աբրահամը է մի ձառընտիր

1441 թ. (տես Փիլոսո. էջ 28, Միսական 126 ա, Ձեռ. Վենետ. Բ. 513 և 520, Տաշեան, Ցուց. 205): Իր գրական երկերն են՝ Մեկնութիւն Եսայեայ (քաղվածք) և Լուծմունք Դիոնիսիոսի:— Մեծոփ. յիշատ. ա, բ, գ. Առաք. պտմ. 322. Ձեռ. Գաղեան, Ա. 92 ա, Չամչ. Գ. 453, Դրնդ. 310. Չարբ. Նոր մատ. 219. Ազգապ. 1997, 2032: [Մեծոփ. 50 գրված է Յովհաննէս ի յեկեղեաց ի վանաց Հերմանի], իսկ Յայսմ. ապր. 27 Յովհաննէս յեղեզնաց վանից: Հերմանի վանքը գտնվում է Թանատի վանքի մոտ, Եղեզնաց ձորում. ուստի Եկեղեաց ձևը սխալ ընթերցման արդյունք է. որից էլ ապա հետևեցրել են Երզնկա և Արարատեան երկրի բնակիչը դարձել է Երզնկացի:

— 919. Յովհաննէս վարդապետ Արծկէի. անդամ էջմիածնի մեծ ժողովի 1441 թ.—Մեծոփ. յիշ. ա:

— 920. Յովհաննէս եպիսկոպոս Բջնիի. անդամ էջմիածնի մեծ ժողովի 1441 թ.—Մեծոփ. յիշ. ա: Նույն է՝

— 921. Յովհաննէս եպիսկոպոս, վանահայր Բջնոյ 1441 թ.—Շահխաթ. Բ. 113, 187, 282, 296 > Նոտարք 123:

— 922. Յովհաննէս եպիսկոպոս Արճէչի Մեծոփայ վանքի. անդամ էջմիածնի մեծ ժողովի 1441 թ.—Մեծոփ. յիշ. ա:

— 923. Յոնան վարդապետ Արծկեցի, իր ընկեր Սարգիս վարդապետի հետ մասնակցեց էջմիածնի մեծ ժողովին 1441 թ.—Նոտարք 122:

— 924. Յովհաննէս վարդապետ Խլաթեցի. անդամ էջմիածնի մեծ ժողովի 1441 թ.—Չամչ. Գ. 487:

— 925 Յովհաննէս վարդապետ Ապարանեցի. թղթակից անդամ էջմիածնի մեծ ժողովի 1441 թ.—Մեծոփ. յիշ. ա:

— 926. Յովհաննէս վարդապետ ի Բարեձորոյ. թղթակից անդամ էջմիածնի մեծ ժողովի 1441 թ.—Մեծոփ. յիշ. ա:

— 927. Յովհաննէս վարդապետ ամիւս Գամաղիիւայ վանից: Թղթակից անդամ էջմիածնի մեծ ժողովի 1441 թ.—Մեծոփ. յիշ. ա:

— 928. Յովհաննէս եպիսկոպոս Սասնոյ. թղթակից անդամ էջմիածնի մեծ ժողովի 1441 թ.—Մեծոփ. յիշ. ա:

— 929. Յովհաննէս եպիսկոպոս, առաջնորդ Վարսագայ վանից. թղթակից անդամ էջմիածնի մեծ ժողովի 1441 թ.—Մեծոփ. յիշ. ա. Առաք. պտմ. 322, Հմտ. № 804 և 1224:

— 930. Յովհաննէս կաթուղիկոս Աղվանից, հաջորդեց Աթանասին 1441 թ.—Չամբա 77:

— 931. Ոե՛ս (=Յովհաննէս) կրոնավոր, սպասավոր Ս. Յովհաննէս վանքի՝ Արարատեան գավառի Սեբրկէլի գյուղում, 1441 թ.—հրտր. Աղաթ. 1909 թ. յոջ. էջ ԽԹ:

— 932. Ոհաննէս միայնակեաց, Վի գաւառէն Վրացտանայ, ի յամուրն գղեակէն Թմոքոյ (Սխալքալաք դավառ), գրիչ. գրեց, ծաղկեց և կազմեց մի Ճառընտիր, Այրարատեան գավառի Սեբրկէլի գյուղի իշխան Շալուէի պատվերով, նույն գյուղի Ս. Յովհաննէս վանքում, 1441 թ.—հրտր. Աղաթ. 1909 թ. յոջ. էջ ԽԹ:

— 933. Յոհաննէս, հիշված է Թումայ քահանայի հետ իբրև հոգևոր ծնող Մարգարէ (№ 41) բեղմնավոր գրչի, 1441 թ.—Նոտարք 124:

— 934. Յովհաննէս, որդի Յոհաննէսի, եղբայր սույն Մարգարէ գրչի. հիշված է 1441 թ.—Նոտարք 124:

— 935.7. Յովհաննէս, երեք համանուն միաբաններ Աղթամարի Ս. Խաչ վանքի (մեկը փակակալ), 1441 թ.—Ձեռ. Վասպ. 384, Նոտարք 127:

— 938. Ոհաննէս, հիշված է իբրև աշակերտ Աղթամարի Ս. Խաչ վանքում 1441 թ. իր դասընկեր Հայրապետի հետ (№ 88), որ հետագայում նշանավոր գրիչ դարձավ:—Նոտարք 127 (նույն հատվածը ունի նաև Ձեռ. Վասպ. 384, բայց այս երկուսի հիշատակութիւնը չի գրած):

— 939. Յոհաննէս, կինն է Ոսկի, ծնողներն են Մարգարէ գրչի (№ 41), որ հիշված է 1441—63 թվերին, հայրը հիշված է նախ 1441 թ.—Նոտարք 124:

— 940. Յովհաննէս քահանա, գրիչ. Գաջբերունեաց Արճէչ քաղաքում, ստացող և նկարող Մկրտիչ քահանայի համար գրեց մի Ճաշոց, 1441 թ.—Թորոս աղբ. Բ. 223—4:

— 941. Յովհաննէս հերպետ, մորեղբայր Մկրտիչ քահանայի Արճիշեցւոյ, որ գրել տվեց մի Ճաշոց, 1441 թ.—Թորոս աղբ. Ա. 223:

— 942. Յովհաննէս Մանգասարենց, գրիչ. Արճէչում օրինակել է Գրիգորի Տղայի Ողբ երուսաղէմի, 1441 թվին.—Manus. bibl. nat. էջ 151:

— 943. Յովհաննէս քահանա, որդի Ղազար երեցի, որ իր հոր հետ միասին Տիւրիկում գնեց մի Ճաշոց, գրված 1441 թ.—Թորոս աղբ. Ա. 224—5 (տես Ղազար երեց):

944. Յովհաննէս արեղա Այրիվանից. գրել տվեց մի Շարական 1441 թ.—Այրարատ 346:

— 945. Յովհաննէս քահանա, իր որդի Յակոբ զարի հետ միասին գրեցին մի Յայմաուրբք, Հերմոնի վանքի Սարգիս հգնավորի համար 1441 թ.—Սմբատեանց՝ Երնջակ 242:

— 946. Յովհաննէս (Ովանէս), եղբայր Ստեփանոսի. մայրն է Շամս խաթուն. որդիներն են Դանիէլ քահանայի (№ 30). մանրամասն տես Շամսխաթուն. հիշված են 1433, 1436 և 1441 թվերին:—Ձեռ. Վասպ. 366, 375, 383:

— 947. Յովհաննէս եպիսկոպոս Արիմի, կանգնեցրել է մի խաչքար. 1442 թ. այժմ գտնվում է Նոր-Նախիջևանի Ս. Լուսաւորիչ եկեղեցում:—Ձալալ. Բ. էջ 467> Նօտարք 128, Ազգագր. հանդ. է, 49:

— 948. Յովհաննէս միայնակեցիկ կրօնավոր. գրիչ. արտագրել է Ճառընտիրը 1442 թ.—Սոկր. յռջ. 38, Ձեռ. Կարին. 133:

— 949. Յովհաննէս քահանա, գրիչ. օրինակել է Աւետարանը 1442 թ.—Ձեռ. Կարին. 17:

— 950. Յովհաննէս քահանա, եղբորորդի Արծկէի առաջնորդ Ստեփաննոս արքեպիսկոպոսի. գրիչ. Արծկէում օրինակեց Յայմաուրբքը, 1442 թ.—Նօտարք 129:

— 951. Հանես պապ Անդրէասի. որ գնեց մի հին Աւետարան, 1442 թ.—Ձեռ. Նոր-Բայազ. 17 բ:

— 952. Յովան քահանա Չմշկածաղցի, նահատակվել է հովատքի համար Մելիք Մահտի Ազրէկցու ձեռքով և թաղվել է Խարբերդի Խուլէ վանքի Ս. Աստուածածնի մատուռում, 1443 թ. Այս մասին գրում է նահատակի եղբայրը՝ Գէորգ եպիսկոպոս (№ 109) Չմշկածաղցի (Թորոս աղբ. Բ. 350). բայց տանկական զրաքննությունը այնպես է կրճատել պատմությունը, որ բոլորովին խաթարվի է: Այս պատճառով այդ Մահտին, որ ինչպես երևում է Օզրէկ թաթար է և Յովան քահանային նահատակողն է, սխալմամբ հայ եմ կարծել և այդպես նշանակել վերը՝ էջ 170: (Հավ է արել Նօտարք 131, որ Մահտիի հիշատակությունը բոլորովին հապաղել է):

— 953. Յոհան վարդապետ, Յովհաննավանքի թքուակառ էր էջմիածնում. հակառակորդ մի խումբ եպիսկոպոսների հետ միանալով վտարեցին Կիրակոս կաթողիկոսին և դրին Գրիգոր Մակուեցուն 1443 թ.—Ձբբ. սարկ. Գ. 31:

— 954. Յովանես օրդի Կարապետ քահանայի, և եղբայր

Աստուածատուր քահանայի, որ Ելաթում օրինակեց Աւետարանը, 1443 թ.—Ձեռ. Նոր-Բայազ. 19 ա:

— 955. Յոհանես տանուտէր, որդի տէր Մկրտիչի. Ելաթում, իր կնոջ Հալվախաթունի հետ միասին՝ Աստուածատուր քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, 1443 թվին.—Ձեռ. Նոր-Բայազ. 18—19:

— 956. Յովհաննէս, որդի Առաքել քահանայի, որ Աղթամարում, Դանիէլ դրչին գրել տվեց մի ճաշոց 1444 թ.—Նօտարք 135:

— 957. Յովհաննէս սարկավագ, որդի Դանիէլ (№ 30) քահանա գրչի, որին աշխատակցել է թուղթ կոկիլու և կցելու գործւմ, Աղթամար 1444 թ.—Նօտարք 135:

— 958. Յոհաննէս կրօնավոր. երեցփոխան Արզնիի Ս. Աստուածածին վանքի 1444 թ.—Առաք. պտմ. 323:

— 959. Յովաննէս վարդապետ Գուտրլկեցի, Յակոբ վարդապետի հետ միասին գուռի կանգնեցին և վանահայր Թումայ արեղայի, միաբաններ է Գաւաշեցի ժողովուրդի օգնութեամբ ի հիմանց վերաշինեցին Ս. Վարդան վանքը և կալվածներով հարստացրին 1415—44 թ.—Ձեռ. Վասպ. 389, Նօտարք 46: (Հրատարակիչն ասում է թե այս Գուտրլկեցին ունի մի քանի լավ գանձեր):

— 960: Յովաննէս, վեց միաբաններից մին է Գաւաշից Ս. Վարդան զորավար վերանորոգված վանքի 1444 թ.—Ձեռ. Վասպ. էջ 389:

— 961. Յովաննէս, հինգ քահանաներից մեկն է Գաւաշ գյուղի Ամենափրկիչ և Ս. Կիրակոս եկեղեցիների 1444 թ.—Ձեռ. Վասպ. 388:

— 962. Յոհաննէս Փափոսեց, Գաւաշ գյուղի տանուտէրներից էր. իր ընկերակիցների հետ (Թումայ Մանկասարեց, Կիրակոս հիւսն, Ծօջա Ստեփաննոս, Զրթկանց Կիրակոս և Աղուաղան) և Գաւաշի գյուղացոց օգնութեամբ վերաշինեցին Ս. Վարդան զորավարի վանքը 1444 թ.—Ձեռ. Վասպ. 389, Նօտարք 46:

— 963. Յոհաննէս եպիսկոպոս, միաբան Ոստանի Գուլի վանից, 1444 թ.—Ձեռ. Նոր-Բայազ. 41 ա:

— 964. Յովաննէս բարունի, միաբան Ոստանի Գուլի վանից. արդեն մեռած էր 1444 թ.—Ձեռ. Նոր-Բայազ. 40 բ:

- 965. Յովանես կրօնավոր, միաբան Ոստանի Պտղի վանից, 1444 թ.—Չեռ. Նոր-Բայազ. 41 ա:
- 966. Յովանես կրօնավոր, (այլ), փակակալ Ոստանի Պտղի վանից, 1444 թ.—Չեռ. Նոր-Բայազ. 41 ա:
- 967. Յովանես վարդապետ, (այլ), միաբան Ոստանի Պտղի վանից, 1444 թ.—Չեռ. Նոր-Բայազ. 40 բ:
- 968. Յոհանես կրօնավոր, (այլ), միաբան Ոստանի Պտղենց վանից. արժեն մեռած էր 1444 թ.—Չեռ. Նոր-Բայազ. 40 բ:
- 969. Յոհանես, որդի Խաչիկի և եղբայր Հայրապետ արեղայի, որ Ղուկիկ Քուսմայ կրօնավորի համար, Աղթամարում օրինակեց Աւետարանը 1444 թ.—Չեռ. Վասպ. 388:
- 970. Յովանես քահանա, պապ Կարապետ քահանայի, որ Ոստանում օրինակեց Գանձարանը՝ 1444 թ.—Չեռ. Նոր-Բայազ. 40 բ:
- 971. Յովանես քահանա, որդի Ստեփանի և եղբայր Կարապետ քահանայի, որ օրինակեց Ոստանում Գանձարանը, 1444 թ.—այս թվին մեռած էր Յովհաննէսը.—Չեռ. Նոր-Բայազ. էջ 40 բ:
- 972. Յովհաննէս Ե. պատրիարք Երուսաղէմի. ըստ Աղաւնունու հաշորդի է Եսայի Գ պատրիարքին և վահակալի է 1431—1441 թ իսկ ըստ այլ տեղեկութեանց գահակալի է 1441—45 թ. ուրեմն պետք է երկարել Յովհաննէս Ե 1431—1445 թ: Իր հաշորդն է Աբրահամ Ե (№ 73):
- 973. Յովհաննէս արեղա, միաբան Մշու Ս. Յովհաննէս վանքի. շքադիր ուղեկիցներից մեկն է Կարապետ արեղայի եպիսկոպոսական ձեռնադրութեան առթիւ, 1445 թ.—Նոտարք 142 (տես Կարապետ № 195):
- 974. Յոհաննէս քահանա, մերձավոր Յոհաննէս կրօնավորի, որ Քովմա Մեծոփեցի պատմագրի եղբորորդին էր և Արճէշում գրել տվեց մի Աւետարան 1445 թ.—Նոտարք 147:
- 975. Յովհաննէս կրօնավոր, որդի Բաղտասարի, Գաւաշից (Բըծոնց) գյուղից. Ռշտունեաց Ս. Յակոբ վանքի առաջնորդ Սիմէոն վարդապետի հորդորով զիմեց Մինասենց Քուսմայ գրչին և գրել տվեց նրան Աղթամարում մի Մաշտոց, որ նվիրեց նույն վանքին 1445 թ.—Նոտարք 136:
- 976. Յովհաննէս արեղա, փակակալ Սեպուհ լեռան Ս. Լուսաւորիչ վանքի. հիշված է 1442 և 1445 թ.—Նոտարք 139, 135:

- 977. Յովհաննէս արեղա, միաբան Սեպուհ լեռան Ս. Լուսաւորիչ վանքի. գրիչ. օրինակեց մի Սաղմոս և նվիրեց նույն վանքին՝ 1442 թ. երեք տարի անց՝ օրինակեց Աւետարանը՝ 1445 թ.—Նոտարք 129, 135:
- 978. Յովհաննէս կրօնավոր, որդի Գորգի Մելիքի՝ եղբոր Քովմա Մեծոփեցի պատմիչի. իր ուսուցիչն էր Ամիրմէլիք (№ 3, որ ուղղել այս ձևով): Արճէշում, Յովհաննէս քահանային գրել տվեց մի Աւետարան 1445 թ.—Նոտարք 147:
- 979. Յովհաննէս վարդապետ, առաջնորդ Մեծոփայ վանքի. ամբողջ միաբանութեան օգնութեամբ շինեց Մեծոփի Ս. Մարիամ Աստուածածին տաճարը՝ սկսելով 1402 թ. և վերջացնելով 1409 թ. (ուրեմն 7 տարի): Երկու թեմայի վրա աշխատող ճարտարապետներն էին նախ հույն Յարաճ՝ գլխավոր ճարտարապետ, որ Լէնկթիմուրի տարած գերիներից էր և ապա փախչելով կամ ազատվելով եկել էր Մերտին: Յովհաննէսը ճարդ ուղարկեց և կանչեց նրան իր մոտ: Մյուս ճարտարապետներն են 12 հոգի Ատոմ, Սիրուն, Դաւիթ, Տիրատուր, Մկրտիչ, Յովհաննէս, Յովսէփ, Ղազար, Ատոմ, Մարտիրոս, Չաքարբէկ. Կիրակոս: Ընդարձակ արձանագրութեանը այս մասին գտնվում է տաճարի արեւմտյան պատի վրա, դրսի կողմից: (Օրինակութեանը հրատարակված է Նոտարք 30. տես և անդ 17): Նույն 1409 թվին Մեծոփ եկավ Գրիգոր Տաթևացին, իր աշակերտների հետ միասին: Յովհաննէս վարդապետը գնաց նրա առաջ, հրավիրեց իր վանքը, ուր հաստատվելով Տաթևացին՝ սկսեց ուսուցանել (Նոտարք 33): Կարծես այս նույն անձն է, որ ապա դարձավ Յովհաննէս եպիսկոպոս և առաջնորդ Գաղթերունեաց երկրի (Արճէշ). Քովմա Մեծոփեցի պատմագրի, Մկրտիչ վարդապետի և Մեծոփայ վանքի այլ միաբանների հետ միասին շինել են Աստուածատուր Արճիշեցու. (№ 28) շիրիմը՝ 1432 թ (Նոտարք 100, 101): Հիշված է նաև 1437 թ. իբրև շնորհող Յայսմաուլըքի մի օրինակի արտագրութեան (Նոտարք 112): Իբրև հանգուցյալ հիշված է 1445 թվին (Նոտարք 147): Նույն է № 742:
- 980. Յովհաննէս արեղա, իր եղբայր Քուսմայի (№ 149) հետ միաբան Ռշտունեաց Բերգաձորի Ս. Յակոբ մենաստանի. երկուսն էլ քահանայներն են Առաքել արեղայի (№ 71), որ Մարգարէ (№ 41) գրչին գրել տվեց մի Աւետարան և նվիրեց նույն վանքին 1446 թ.—Չեռ. Վասպ. 400:
- 981. Յովհաննէս վարդապետ, քաղցրաձայն երաժիշտ,

խորագրագրեաց ճգնավոր և առաջնորդ Երզնկայի Ս. Կիրակոս վանքի. Ներսէս կրօնավորին գրել տվեց մի Յայմաւուրք, 1446 Յվին.—Քորոս աղբ. Բ. 296, Նօտարք 148:

— 982. Յովհաննէս արեղա, միաբան Երզնկայի Ս. Կիրակոս վանքի, հոգևոր սիրեցյալ որդի նույն վանքի Յովհաննէս (Ն 981) վանահոր, 1446 թ.—Նօտարք 148:

— 983. Յովհաննէս, եղբայր Մկրտիչ կրօնավորի, որդի Գուրգի. Բաղէշում, Ստեփաննոս զրչին գրել տվին մի Յայմաւուրք և նվիրեցին Գաւաշի Ս. Վարդան զորավար վանքին 1446 թ.—Նօտարք 151—2:

— 984. Յովհաննէս բարունի, այն է ուսուցիչ Սեպուհ լեւոն Ս. Լուսաւորիչ և Ս. Կիրակոս վանքում. իր աշակերտներն են Աբրահամ, Մարտիրոս, Աստուածատուր և Աւետիք արեղան ևն, որոնք սովորում էին 1445 թ. (Նօտարք 135): Իր երկու աշակերտներին՝ Աստուածատուր և Աւետիք արեղանների հետ մասնակցեց մի Յայմաւուրքի խմբական գրչութեան նույն վանքում, 1446 թ.—Նօտարք 149:

— 985. Յովհաննէս արեղա, միաբան Երզնկայի Ս. Կիրակոս վանքի, եզրորորդի Յովհաննէս (Ն 981) վարդապետի, որ առաջնորդն էր նույն վանքի, 1446 թ.—Քորոս աղբ. Բ. 296:

— 986. Յովհաննէս եպիսկոպոս, մականունը Ոսկեփոր, ուսուցիչ գրչութեան արվեստի. ուսուցանում էր Արարատեան դավառի Սերկկիի գյուղի Ս. Յովհաննէս վանքում, 1441 թ. (հրատ. Ագաթ. 1909 թ. յոջ. էջ ԽԸ): Անշուշտ սրա հետ նույն է Յովհաննէս եպիսկոպոս Անիի, «մականուանեալ Ոսկեփոր». գրել է մի գեղեցիկ Շարական, որից արտագրել է Մաթէոս գրիչը Այրիվանքում, 1447 թ.— Ձեռ. Բերլինի, 30 ա. Հմմտ. Ն 687:

— 987. Յովհաննէս կրօնավոր, եզրորորդի Տէր Գեարոս զրչի, որ օրինակեց Շարականը՝ 1447 թ.—Ձեռ. Բերլինի, 29 բ:

— 988. Յովհաննէս արեղա, ձեռնասուն աշակերտ Մաթէոսի, որ գնեց մագաղաթ և իր ձեռքով օրինակելով Շարականը Այրիվանքում, նվիրեց Յովհաննէսին, 1447 թ. նույն Շարականը Յովհաննէսը ծաղկել տվեց Մինաս նկարչին.— Ձեռ. Բերլինի, 30 ա.

— 989. Յովհան Աբճիշեցի, աշակերտ Թովմա Մեծոփեցու. Մեծոփի վանքում օրինակել է ԺԱ զարում գրված և Կիրակոս Վիրապեցու ձեռքով Կաֆայից բերված լեզվաբանական մի լուրջ աշխատութեան, 1411—48 թվերին: Գարունակում է 7 լեզվի այբուբեն և ազոթքներ: Այստեղ է նաև Ազվանից այբուբենը:

Ձեռագիրը գտնվում է այժմ Երևանի Մատենադարանում և կըրում է 7117 համարը: Գտավ անմոռանալի փառքի ու պատվի արժանի վրացի երիտասարդ գիտնական Արուստէն, 1937 սեպտ. 28: Հատուկ ուսումնասիրութեան գրեց վրացի նշանավոր գիտնական Շանիձէն. (տես իմ հոդվածը՝ Տեղեկ. Արմֆանի 1941, Ն 3—4, էջ 3—4 և հատկապես էջ 5): Անշուշտ նույն է Ն 900:

— 990. Յովհաննէս քահանա, պաշտոնավարում էր Քաւրիզի եկեղեցում 1448 թ.—Ձեռ. Քաւր. 70 բ:

— 991. Յովհաննէս ոսկերիչ, որդի Ամիրժուլթի, հայր Յովհաննէսի, Սաչատուրի և Յուստիանէի. մեռավ և նրա հիշատակին՝ իր կինը Թուրվանդա՝ գրել տվեց մի Աւետարան՝ Գրեգոր քահանային, Աղթամար 1449 թ.—Ձեռ. Վասպ. 403:

— 992. Յոհաննէս, որդի նույն ոսկերիչ Յովհաննէսի.—Ձեռ. Վասպ. 403:

— 993. Յովհաննէս եպիսկոպոս, առաջնորդ Արպելանի վանից, 1449 թ.—Manus. brit. mus. 95 բ. Նօտարք 161:

— 994. Յոհաննէս որդի Սքանդարի, որդիները մեռնելով նրանց հիշատակին 24 թամուրի թանկայով գնեց չաղաթայից գերի ընկած մի Շարական, որ նվիրեց Եսայի քահանայի որդի Յովհաննէս սարկավագին, Արպելանի վանքում, 1449 թ.— Նօտարք 160, Manus. brit. mus. 95 բ. (որ սխալ է գրում Յոհաննէս որդի Ժանկտարի):

— 995. Յովհաննէս սարկավագ, որդի Եսայի քահանայի, «գեղարոյս մանուկ», նույն սարկավագն է Յարպիլանայ ուխտում, որ նվիր ստացավ այդ Շարականը 1449 թ.—Նօտարք 161, Manus. brit. mus. 95 բ:

— 996. Յոհաննէս երեց, որդին է Սարգիս երեցի. մի հին Աւետարան նվիրեց Մարտիրոս երեցին, 1449 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 537:

— 997. Յոհաննէս հայրապետ Արճէշի Արծուարեր վանքի, ուր կա նրա հիշատակին մի խաչքար, որ կանգնեցրել է նրա եղբայրը Կարապետ վարդապետ, 1449 թ.—Նօտարք 160:

— 998. Յովհաննէս քահանա, միաբան Ապահունեաց ուխտի, 1449 թ.—Քորոս աղբ. Բ. 296:

— 999. Յովհաննէս, այլ միաբան նույն ուխտի, 1449 թ.—Քորոս աղբ. Բ. 296:

— 1000. Յոհաննէս կուսակրոն արեղա, որդի Եղեանի, հա-

զոր եղբայր Յովսէփ արեղայի, որ Մկրտիչ Նաղաշից ստացավ մի Աստուածաշունչ՝ 1449 թ.—Ձեռ. Վեներ. Ա. 115:

— 1001. Յովանէս, որդի Եղէոնի, և եղբայր նույն Յոհանէս արեղայի՝ 1449 թ.—Ձեռ. Վեներ. Ա. 115:

— 1002. Յովանէս աշակերտ Կարապետ վարդապետի, որ էր վերջին ստացող մի Աստուածաշունչի, 1449 թ.—Քորոս աղբ. Բ. էջ 296:

— 1003. Յովհաննէս քահանա, որդի Մանկատարի, գրիչ. գըրակապ Վարդանի պատվերով Արճէշում օրինակեց Աւետարանը 1450 թ.—Ձեռ. Թաւր. 66 ր:

— 1004. Յովհաննէս, որդի Աւետիսի և եղբայր Վարդան գրակապի, որ Արճէշում՝ նույն Յովհաննէս քահանային գրել տվեց Աւետարանը 1450 թ.—Ձեռ. Թաւր. 66 ր:

— 1005. Յովանէս կրօնավոր, գրիչ. Յիսկայ դաստակ վանքում, Կարապետ միայնակեցի համար օրինակեց մի Աւետարան, 1450 թ.—Ձեռ. Վասպ. 406, Նօտարք 166:

— 1006. Յոհաննէս արեղա, միաբան Յիսկայ դաստակ վանքի, հիշված է 1450 թ.—Ձեռ. Վասպ. 406, Նօտարք 166:

— 1007. Յովաննէս, որդի Ամիրալիի և հորեղբորորդի Ամիրալի, որ մի ծառայ նվիրեց Խլաթի Ս. Յովհաննէս վանքին, 1450 թ.—Նօտարք 164:

— 1008. Յովանէս քահանա, որդի Կարապետ քահանայի. մայրն է Թաղամելիք. գրիչ. Ամիրալի պատվերով գրեց մի ծառայ՝ Խլաթ քաղաքում, 1450 թ.—Նօտարք 164:

— 1009. Յովանէս կրօնավոր, միաբան Խլաթի Ս. Յովհաննէս վանքի, 1450 թ.—Նօտարք 164:

— 1010. Յոհաննէս գրիչ. Հարնոց գյուղում օրինակել է Աւետարանը՝ Կիրակոս եպիսկոպոսի համար, 1450 թ.—Ձեռ. Բերլինի, 3ր:

— 1011. Յովհաննէս եպիսկոպոս, հաջորդ Եղիազարի. երրորդ աջակ. «1450-ական թվերին»—Աղբապ. 2938:

— 1012. Յովանէս քահանա, ապա արեղա, որդի Ստեփաննոս քահանայի և եղբայր Կարապետ (Ն 203) երեցի, որ տես. հիշված է 1451 թ.—Ձեռ. Վասպ. 412:

— 1013. Յովանէս, վաղամեակ որդի Կարապետ Մանկարօնի (Ն 204). մեռել էր նախ քան 1451 թ.—Ձեռ. Վասպ. 412:

— 1014. Յովհաննէս կրօնավոր, սարեգիր. պատմում է Շահնշահի Վրաստանում կատարած կոտորածների և Բաղդադ,

Երզնկա, Բաղէշ և Խլաթ քաղաքների զրավման մասին, 1440—1451 թ.—Ձեռ. Դաղեան, Բ. 58 ա:

— 1015. Յոհաննէս քահանա, կինն է Բաղդադ. ծնողներն են Մովսէս արեղա (Ն 96) գրչի, որ, Պղնձալոյ Աւագ անապատում գրեց մի Աւետարան 1451 թ.—Ձեռ. Վասպ. 408:

— 1016. Յովհաննէս քահանա. ստացող. օրինակել տվեց մի Աւետարան՝ 1451 թ. (Տւր և Տւմ).—Ձեռ. Սևան. 9ր:

— 1017. Յովհաննէս գրիչ. օրինակել է Աւետարանը 1452 թ.—Ձեռ. Կարին. 20:

— 1018. Յովհաննէս քահանա, կինն է Զմրուք. ծնողներն են Վարդան գրչի (որ Վան քաղաքում գրել է զանազան ձեռագրեր 1452—65 թվերին) և Կարապետ քահանայի (Ն 205), որ նույնպես գրիչ է և նահատակվել է հավատքի համար Արճէշում 1437—52 թվերի միջև.—Նօտարք 111, 169, 171, 172, 222. Ձեռ. Վասպ. 138:

— 1019. Յովհաննէս քահանա, որդի նշանավոր տաղասաց Առաքել Բաղիշեցու (Ն 77), մեռել էր շի հասակ մանկազունի նախ քան 1453 թ.—Տաղեան, Ցուց. 795, Հայտպ. 126, Ձեռ. Դաղեան, Ա. 43ր, Ձեռ. Հալէպի, Ա. 104ր:

— 1020. Յովհաննէս, որդի սանուռեր Խաչատուրի (Ն 97), որ Ստեփաննոս գրչին գրել տվեց մի Աւետարան 1453 թ.—Ձեռ. Վասպ. 419, 420:

— 1021. Յովանէս, որդիներից մեկն է Վարդան երեց գրչի, որ վանում օրինակեց 2 Աւետարան, 1452 և 1453 թ.—Նօտարք 169, 171, 122, Ձեռ. Վասպ. 138:

— 1022. Յովանէս սանուռեր. կինն է Աւագուհի (Ն 2). Վանում, Վարդան երեցին գրել տվեց մի Աւետարան, 1452 թ. մի տարի հետո նույն Յովանէսը՝ որդեգրեց Թումային և նրան տվեց սանուռերութունը: Թուման Վարդան կազմարարին կազմել տվեց Յովանէսի մի ծառնախրը, որ նույն Յովանէսը նվիրեց Թումային, 1453 թ.—Նօտարք 169 և հրար. Ագաթ. 1909 թ. յուլ. էջ 6—ծա:

— 1023. Յովանէս եղբայր Մելքիսեթ երեցի. որ օրինակեց Գանձարանը՝ Աւան գյուղում, 1453 թ.—Bodleian 134:

— 1024—26. Յովհաննէս, երեք համանուն միաբաններ Վարազայ վանքի 1454 թ.—Նօտարք 175—6:

— 1027. Յովաննէս կրօնավոր, որդի Սիմէոնի և վաղամե-

որի եզրայր Կարապետ վանանոր, որ Պառուկազրտի վանքում օրինակեց Աւետարանը, 1454 թ.—Rapport Belgique 97.

— 1028. Յովհաննէս ոճն, որ Սուչավա քաղաքում մի տուն կտակեց Մուսովիցա վանքին 1454 թ.—Տան, Արևել. հայք 15.

— 1029. Յովաննու որդի Ստեփանոսի, եղբայր Աստմ քահանայի, որ Աղթամարում Գրիգոր քահանային գրել ավեց մի Աւետարան, 1454 թ.—Ձեռ. Բուլղ. (ՀԱ 1937, 580).

— 1030. Յովաննու, որդի Գիրակոսի, հորեղբայր մահտեաի Գիրակոսի, որ նորոգել ավեց մի հին Աւետարան, 1454 թ.—Քորոս աղբ. Ա. 330.

— 1031. Յովհաննէս արքեպիսկոպոս, աթոռակալ Վարազայ վանքի և առաջնորդ Վանի. հիշված է 1435—1454 թվերին (Ձեռ. Վասպ. 369, 137, Նօտարք 106, 146, 154, 158, 169, 171, 175—6.—Ըստ Չամչ. Գ. 487 Յովհաննէս եպիսկոպոսը մասնակցել է էջմրածնի մեծ ժողովին 1441 թ. (բայց Մեծոփ. յիշ. ա տտում է Յովհաննէս վարդապետ!) Նօտարք 188 հրատարակված մի հիշատակարանում 1458 թվին Վարագի առաջնորդ է զրված Յովսէփ եպիսկոպոս, որ Փիրղալեմեան սխալ է համարում և ուղղում է Յովհաննէս: 1465 թվին էլ (Նօտարք 222) Վարազայ առաջնորդ են հիշվում Յովաննէս եպս. մեծն և Յովհաննէս եպս. փոքրն: Իսկ 1467 թ. Վարազայ առաջնորդն է «Տէր Յովաննէս եպիսկոպոս» (Նօտարք 232):—Հմմտ. նաև Ն 804, 929, 1224:

— 1032. Յովհաննէս վարդապետ, որդի Վարդանի, գրիչ. Գամաղիէլի վանքում օրինակել է մի Ճաշոց 1442 թ. մի Աւետարան 1445 թ. և մի Աւետարան ևս 1455 թ.—Նօտարք 128, 145, 181. (Առաջին Աւետարանը զրված է առաջնորդ Դաւիթ եպիսկոպոսի օրով, երկրորդը առաջնորդ Յովհաննէս վարդապետի ժամանակ, որի մահից հետո առաջնորդ է ընտրվել մի ուրիշ Յովհաննէս անուն վարդապետ: 1455 թվին գրիչը իրանից բացի հիշում է հինգ Յովհաննէս անուն վարդապետ, որոնցից երկուսը առաջնորդ: Փիրղալեմեան այս գրիչ Յովհաննէսին համարում է նույն վանքի վանահայր, ինչ որ չի ակնարկված գրիչ կողմից, և միացնում է Չամչ. Գ. 487 հիշված Գամաղիէլի վանքի վարդապետ Յովհաննէսի հետ, որ էջմրածնի մեծ ժողովի թղթակիցն էր: Մեծոփ. յիշ. ա հիշում է երկու այսպիսի անձ:—Հմմտ. վարք Ն 1040:

— 1033. Յոհաննէս նախորդի եղբայրն է, որ մեռած էր արդեն 1442 թ.—Նօտարք 128:

— 1034. Յոհաննէս, միաբան Բասենի Սպիտակ վանքի 1455 թ.—Նօտարք 180.

— 1035. Յովաննէս քահանա, որ Յոհաննէս տանուների հետ միասին Մոկաց Փասավանք գյուղում, Իւրայէլ քահանային գրել ավեց մի Աւետարան 1455 թ.—Նօտարք 178.

— 1036 Յոհաննէս տանուտեր, Մոկաց Փասավանք (Փասավանք) գյուղում. տես նախորդը 1455 թ.—Նօտարք 178.

— 1037. Յոհաննէս, կինն է Ոսկի, ծնողներն են Խաչատուր քահանայի, որ Արճէշում, Դաւիթ (Ն 208) գրչին գրել ավեց մի գեղանկար Աւետարան 1455 թ.—Նօտարք 177.

— 1038. Յովաննէս քահանա, ուսուցիչ նույն Դաւիթ քահանայի (Ն 208), որ Արճէշում, Խաչատուր քահանայի պատվերով գրեց մի գեղանկար Աւետարան 1455 թ.—Նօտարք, էջ 177:

— 1039. Յովհաննէս բարունի, առաջնորդ Գամաղիէլի վանքի 1445 թ., որի մահից հետո առաջնորդ ընտրվեց մի ուրիշ Յովհաննէս վարդապետ 1455 թ.—Նօտարք 145, 181.

— 1040—42. Յովհաննէս, երեք համանուն միաբաններ Գամաղիէլի վանքում, 1445, 1455 թ.—Նօտարք 145. 181. Հմմտ. վերը Ն 1032:

— 1043. Յովհաննէս, միաբան Ս. Փրկչի, թուղթ էր կոկում իր հոգևոր եղբայր Քարէոս սարկավազի համար, երբ սա Երուսաղէմի Ս. Սարա վանքում օրինակում էր Աւետարանը 1455 թ.—Ձեռ. Հալէպի, Ա. 59:

— 1044. Յովհաննէս քահանա, գրիչ. Արճէշում օրինակեց մի Աւետարան՝ 1455 թ.—Նօտարք 182.

— 1045. Յոհաննէս եպիսկոպոս, առաջնորդ Տրապիզոնի, 1455 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 190:

— 1046. Յովաննէս, վաղամեռիկ որդի Ստեփանոսի՝ եղբորորդւոյ տանուտեր Մանկտաւազի, որ Մցի գյուղում գնեց մի Աւետարան, 1455 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 582:

— 1047. Յովաննէս, հորեղբայր նույն տանուտեր Մանկտաւազի, որ Մցի գյուղում գնեց մի Աւետարան, 1455 թ.— Ձեռ. Վենետ. Ա. 582:

— 1048. Յովաննէս, հորեղբորորդի նույն տանուտեր Մանկտաւազի, որ Մցի գյուղում գնեց Աւետարանը, 1455 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 582:

— 1049/1050. Յովհաննէս քահանա, եղբայրն էլ կոչվում է

Յովհաննէս տանուտեր. Մովսէս Փառավանք գյուղում, սորայէլ քահանային գրել տվին մի Աւետարան. 1455 թ. Հայանի է սրանց ամբողջ գերզաստանը. — Պապի հայրն է Գրիգոր, որի կինն է Մելիք. սրանց որդին է Աբրահամ, որի կինն է Արքայ. (սրանք ինուս են Յովհաննէսի պապն ու տատը). սրանք ունենում են երկու դուստր (Արզուն և Բաղդադ) և շորս որդի՝ Գրիգոր, Աստուածատուր, Սարգիս և Մեծատուր. վերջինիս կինը լինելով Ջհան, Յովհաննէսի ծնողներն են: Յովհաննէս քահանայի կինն է Շարմելիք, որդիքը Թովմա և Իսիբէկ իսկ Յովհաննէս տանուտիրոջ կինն է Ուլուն Մելէք, որոնց որդիքն են Մարտիրոս (կինը Աղիզ), Աբրահամ. Սարգիս, Վարդաշահ, Հագրավարդ և Ալամ.—Ձեռ. Վասպ. 421—2:

— 1051. Յովհաննէս եկեղեցւան, և

— 1052/3. Յովհաննէս, երկու այլ Իսմանուն անձինք, որոնք իրենց միաբանակիցների հետ հիշվում են իբրև միաբան մի վանքի, որի անունը չէ հիշատակված, 1456 թ.—Ձեռ. Վասպ. էջ 425:

— 1054. Յովան սարկավագ նույն վանքի, 1456 թ.—Ձեռ. Վասպ. 426:

— 1055. Յովհաննէս գրիչ, օրինակել է Աւետարանը. Բարերդ 1456 թ.—Նօտարք 183:

— 1056. Յովհաննէս Էարհիկախկոպոս առաջնորդ Ս. ուխտիս 1456 թ.—Նօտարք 182 (հանելով մի Արձանագրությունից, բայց վանքը չէ հիշված):

— 1057. Ովաննես, որ մի խաչքար է կանգնեցրել իր որդի Ջահրայի հիշատակին՝ Վասակաշէն (Բասարգեշար) գյուղում, 1456 թ.—Սմբատեանց, Գեղարքունի 604:

— 1058. Յոհաննես քահանա, գրիչ, Անդրէաս կրոնավորի հետ օգնեց Ղազար գրչին՝ օրինակելու համար Յայմաւուրքը իմ կղզում, 1457 թ.—Ձեռ. Քաւր. 103ա, 105ա:

— 1059. Յովաննես, հայր Սարգիս կրոնավորի, որ Երուսաղէմում օրինակեց Գանձարանը՝ 1457 թ.— Ձեռ. Հաւէպի, Ա. էջ 166 բ:

— 1060. Յովանն.ս. որդի Ստեփանոսի և Փաշամելէքի. կինն է Աղիզ. մեռավ տարածամ 1458 թ. ավելին տես Փաշամելէք:—Ձեռ. Վասպ. 426—431:

— 1061. Յովհաննէս որդի Գրիգորի (1458 թ.).— տես Փաշամելէք:

— 1062. Յովհաննէս, որդի Կարապետ քահանայի. մայրն է Տիրուհի մելիք. եղբայրն է Իսրայէլ, կինն է Թանտուի, որդին Պաղտատար (եղբայրը, մայրն ու որդին մեռան 1458 թվի մահտարածմին). գրիչ. Գրիգոր քահանայի պատվերով օրինակեց Յայմաւուրքը 1458 թ.—Նօտարք 190:

— 1063. Յովհաննէս քահանա, որդի Թաւաթալի, աշակերտ Յովհաննէս կրոնավորի. հանձն առավ գրել Փաշամելէքի պատվերով մի Աւետարան՝ նրա ամուսին Ստեփանոսի և վաղամեակի որդի Յովհաննէսի հիշատակին (տես Փաշամելէք): Աշխատանքը բավական առաջ էր տարել, երբ մի մեծ փորձանք պատահեց նրան. «Եթող զգրելն և դնաց փայտ բերել վասն շինութեան տան. և ճանապարհն դժուարին և քար: Գլորեաց տէր Յովաննէսըն զիւր փայտն և եկ զհետ փայտին. և իւր քեռին և միւս ընկերն զլորեցին զիւրեանց փայտն. և ի գալ փայտին ոստեաւ փոքըր քար մի ի փայտէն: Եւ նոքա աղաղակեցին. «Տէ՛ր Յովհաննէս, փախի՛ր»: Եւ նա պահեաց զինքն ի փայտէն. և քարն եհար զլուռի տէր Յովհաննէսին: Եւ նա խելագարեալ անկաւ ի քարն ի վայր. զի տեղին դժուարին էր. և հեղաւ արիւնն ի բերանն ի վայր և ականջն և քիթն: Եւ յայն գիշերն մեռաւ. և եթող զուսգ անմխիթար ծնօղին և եղբայրցն» (Շարունակությունը տես Յովհաննէս № 1064): Այժմ խոսում է մեռյալը գերեզմանի միջեց. «Եղովանէս գրիչս, որ յերիտասարդ հասակի եհաս ինձ որոգայթ, որպէս հրամայէ Գաւիթ. պահեա զիս յորոգայթէ, որ թաքուցաւ ինձ. և քարիւ եղև կատարուեմ իմ և Ձեաց աւետարանս կրտստ: Եւ ես կամ ի նեղ տապանիս և երես ի ձեզ արարեալ՝ խնդրեմ ի ձէնջ զողորմութիւն, ո՞վ աստուածասէր քահանայք և ժողովուրդք, որ միամիտ սրաիւ և բոլոր հաւատով ասէք. թէ Քս Ած, քնջեա վիւր մարդկօրէն յանցանս: Եւ այս է խնդիրք իմ ի ձէնջ, զի զուք ինձ ողորմիք և Ած ձեզ: Յիշեցէք և զհայրն իմ զԹաւաթալն և զմայրն իմ Մարթայ խաթուն, որ կայ դառն սրաիւ և լալազին արատաւօք. և զեղբարքն իմ զԿարապետն և զՍուլայանշէն և զկինն (իմ) զՄոնղաբարն և զայլ ամենայն մերձաւորքն մեր» (1458 թ.):—Ձեռ. Վասպ. 427—9:

— 1064. Յովհաննէս արեղա, նախորդ Յովհաննէս քահանայի ուսուցիչն էր. երբ նա մեռավ քարի արկածին զո՞ն գնալով (1458 թ.), Յովհաննէս արեղան իր վրա վերցրեց գրչության շարունակությունը և կուրացած ու լալագին աչքերով ավարտեց և գրավ Եղեգիսի վանքը: Ահա իր վերջին խոսքերը. «Կրկին մաղ-

- թանօք ազաչեմ յիշել ի բարին զանարժանս զՅովհաննէս կրօնաւորն, զուսուցիչ աէր Յովհաննէս քահանային, զի նա էր մեր հոգևոր որդին և հանգուցիչ և մխիթարիչ ձերության մերոյ: Եւ զի յազգմանէ չարին և ի թոյլ տալոյ Արարչին՝ եհաս յորոգայթըն այն ի վերայ մեր. և ես, ձերացեալ և տկար անձամբս գրեցի զգալասութիւն Աւետարանիս հեծեմանօք և դառն սրախ, զի աչքս ի լուսոյ էր պակասեալ և կարողութիւնս խափանեալ: Եւ ես լայագին աչօք զայս չափս յանկամայ արարի. . . զի հասեալ կամ ի դուռն գերեզմանին և սատանայ հանապազ չարչարէ պզգի պզգի մեղօք»:—Ձեռ. Վասպ. 429—430:
- 1065. Յովհաննէս արեղա, որդի պարոն թուձայի. Աղբաղ զավառի Ասփսթան գյուղում ստացալ մի Աւետարան 1458 թ.—Ձեռ. Թաւր. 69.
- 1066. Յովհաննէս որդի Վարդերի 1458 թ.—Ազգագր. հանդ. է, 71 (Խրիմից Նոր—Նախիջևան բերված մի արձանագրության մեջ):
- 1067. Յովհաննէս արեղա, գրիչ. Այրիվանքում օրինակեց Մաշտոցը, 1458 թ.—Սեղրակեան, Հայ. եկեղ. պատկերյարգութիւնը, էջ 105.
- 1068. Յովհաննէս, իր եղբոր՝ Սիմէոնի հետ մի խաչքար է կանգնեցրել Թէղոսիայի Ս. Թորոս եկեղեցում 1459 թ.—Բժըշկեան, Ճանապ. ի Լեւ. 352:
- 1069. Յովհաննէս, եղբայր Խաչատուր այրի քահանայի, որի խնդրանօք գրեց գեղեցիկ ծաղկանկար մի Ճաշոց 1459 թ.—Նօտարք 192:
- 1070. Յովհաննէս կրօնավոր «կորուցի», հայր խօջա Ասլանի, որ Բաղէշում, Յովհաննէս զրչին գրել տվեց մի Յայսմաուրք 1459 թ.—Նօտարք 191:
- 1071. Յովհաննէս ոմն, հիշված Ահարոն երեցի հետ 1460 թ.—Ազգագր. հանդ. է, 72 (Խրիմից Նոր—Նախիջևան բերված մի խաչքարի վրա):
- 1072. Յովհաննէս, որդի Հաչատուրի և եղբայր Թուձայի (№178), որ Ներսէս արեղային գրել տվեց մի Աւետարան և նվիրեց Ս. Վարդանի վանքին, 1460 թ.—Ձեռ. Վասպ. 433:
- 1073. Յովհաննէս կրօնավոր, որ «կամակից» եղալ Ս. Վարդանի վանքին լինձայելու այն Աւետարանը, որ Ներսէս արեղային գրել տվեց Թուձան (№178), 1460 թ.—Ձեռ. Վասպ. 434:
- 1074. Յովհաննէս կրօնավոր Ախքիւրմանցի, քեռորդի Ներ-

- կողայոս եպիսկոպոսի, որ Ախքիւրմանում, ասնուտեր հիւրեղի Կամօր գրեց մի Ճաշոց՝ 1460 թ.—PEA 10,63:
- 1075. Յովհաննէս, իր եղբորորդիների և հարս Սելչուքի հետ մի այգի են գնել և Ամինաթինի հոգուն նվիրել են Ս. Նշանին, 1461 թ.—Manus. brit. mus. 31:
- 1076. Յովհաննէս արեղա. գրիչ. օրինակել է Շարականը 1461 թ.—Ձեռ. Կարին. 175:
- 1077. Յովհաննէս եկեղեցական Ամիրզուլայ վանքի 1461 թ.—Նօտարք 199:
- 1078. Յովհաննէս, արեղա Ամիրզուլայ վանքի. Գօզոս վարդապետի հետ ժողովարարության է դուրս եկել և ներկայացնում է իր հաշիվը 1461 թ.—Նօտարք 199:
- 1079. Յովհաննէս ասնուտեր, որդի Գրիգորի, մայրն է Շնուկոր, կինը՝ Թաղուհի, որդին Աստուածատուր, եղբորորդին Թուձա. իր քեռու՝ Սիմոնի հետ միասին գնեցին մի հին Աւետարան 1461 թ.—Ձեռ. Վասպ. 235:
- 1080. Յովհաննէս, հայր Ալէքսանոսի և Մուսէսի, իր որդիների և Ամենադինի ջուրը Մալլուկի հետ միացած գնեցին Ամենադինի այգին և նվիրեցին Ս. Նշան վանքին. շուրջ 1461 թ.—Թորոս աղբ. Բ. 347 (թվականը չէ նշանակված, բայց որովում է Ալէքսանոս № 8 և Ամինադին № 2 հիշատակությանց միջոցով):
- 1081. Յովհաննէս, որդի Յովհաննէսի՝ և եղբայր Մարգարէ զրչի, որ Ռառուսեաց Բերդաձոր վանքում օրինակեց Աւետարանը 1463 թ.—Ձեռ. Վասպ. 445:
- 1082. Յովհաննէս արեղա. միտքան Տարօնի եղբրդոս վանքի, Ստեփաննոս գրչին գրել տվեց մի Աւետարան 1463 թ.—Նօտարք 215:
- 1083. Յովհաննէս, կինն է Հիւրիքայ, ծնողներն են Ստեփաննոս զրչի որ Տարօնի եղբրդոս վանքում գրեց մի Աւետարան 1463 թ.—Նօտարք 215:
- 1084. Յովհաննէս արեղա, աշակերտ նույն Ստեփաննոս զրչի եղբրդոս վանքում, 1463 թ.—Նօտարք 215:
- 1085. Ովամեռ, վոյթ Լեհակայոց 1463 թ.—Բժշկեան, Ճանապ. ի Լեւ. 87:
- 1086. Յովհաննէս պարոն, երեսփոխան Լեհակայոց 1463 թ.—Բժշկեան, Ճանապ. ի Լեւ. 87:
- 1087. Յովհաննէս, Մշու Հոգաբարուր գյուղից էր, վանահայր Գլակայ վանուց և եպիսկոպոս Տարօնի. մականունն էր

Խորասանցի կամ Խորասանջի. նոր վկա. սնկել և սովորել էր Ս. Կարապետի վանքում, ուր և ստացավ իր օծումը և կարգվեց առաջնորդ Տարօնի: Սկսեց նորոգել Ս. Կարապետի վանքը զոնազան շինութուններով և վերջում ձեռնարկեց նորոգելու Ս. Ստեփաննոսի մեծ կաթողիկէն: Դմիտրի քրդերը (իսկ ըստ Նօտարք 213 իր միաբաններից ոմանք նախանձելով նրա վրա) չարախօսեցին թե նա քանդել է մզկիթը և նրա շարերով նորոգել է կեղեցին: Խալիլ զավառապետը բռնեց նրան և կապտելով ուղարկեց Բաղէշի ամիրա Շարաֆի մոտ: Նա առանց քննելու՝ հանձնեց զահիճներին, որոնք սկսեցին չարաչար տանջել, պահանջելով որ ուրանա հովատքը: Մեծ քաջությամբ մերժեց և դիմացավ բոլոր տանջանքներին: Տարին բերդի տակ այրելու հրապարակավ: Եվ որպէսզի բոլորն էլ նրա սպանման մեջ բաժին ունենային, կիսավառ հանեցին կրակից և հրապարակավ փայտի ու քարի չարվածներով սպանեցին «1463 թ»: Բաղէշի առաջնորդ Յովաննէս Թաժուրնեց աւքեպիսկոպոսը փառավոր հուզարկավորությամբ թաղեց ավազ եկեղեցում: Իր վարքը գրել է Մարտիրոս վրդ. Գոռեցի. անցել է Յայսմաուրքի մեջ. մի ներբողեան էլ ունի ներսէս բանասէր.—Նոր վկ. 290—304, Նօտարք 210—214, 215—6, Թորոս աղբ. Բ. 307, Ազգայ. 2170:

— 1088. Յահաննես. կիսն է Ոսկի. ծնողներն են Մարգարէ գրչի, որ Ոշառնեաց Բերդաձոր վանքում օրինակեց Աւետարանը 1463 թ.—Ձեռ. Վասպ. 446:

— 1089. Յովհաննէս «երանաւոր», քրոջ որդի Անգրէաս երեցի, որ Եւզոկիայում օրինակեց Աւետարանը 1463 թ.—Ձեռ. Սեբ.—ՀԱ 1923, 133:

— 1090. Յովաննես կրօնավոր, որդի Յակոբ քահանայի, գրիչ. Արծկէում օրինակեց Աւետարանը՝ տանուտեր Էդիլշահի համար, 1463 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 620:

— 1091. Յովհաննէս, հոգևոր որդի Վարդան կրօնավորի, որ էր միաբան Մեծփայ վանքի. ստացան մի Շարակնոց, որ գրել ավին Ղազար գրչին, 1464 թ.—Ձեռ. Սևան. 47 բ:

— 1092. Յովաննես ոմն, որ իր մերձավորների հետ մի Աւետարան գրել տվեց Ստեփաննոս եպիսկոպոսին՝ Խորձեանի Ելզաշի վանքում, 1464 թ.—Թորոս աղբ. Բ. 343:

— 1093. Յովաննես մաղթասի, ծնողներն են Դուրթ և Արուս խաթուն, կիսն է Խուբլու մելիք կամ Խուբլու խաթուն.

ազատել է մի Աւետարան, որ գերի էր ընկել մահմեդականների ձեռքը, 1464 թ.—Ձեռ. Վասպ. 384, Նօտարք 220:

— 1094. Յովհաննէս քահանա, որդի Յակոբ քահանայի (№ 218). մայրն է Սալշուկ խաթուն. եղբայրներն են Գրիգոր, ներսէս և Յովաննէս: Գրիգորը (№ 575, 602, 623 և 632 որոնք պետք է միացնել) կոչված է «կրօնաւոր և քաջ փիլիսոփայ» 1434 թվին, իսկ ներսէսը 1434 թվին կոչվում է «ղեկարայ», 1443 թվին ղպիր է և 1463 թվին «լի շնորհօք սարկաւազ»: Յովաննէս եղբայրը մեռած է 1434 թվին. «և զշնորհալին և զքաղցրարարաւոն զՅովաննէս սարկաւազն զփոխեցեալն ի Գրիստոս» (Թորոս աղբ. Բ. 414): Գրիգորը դեռ ողջ է 1443 և 1448 թվերին: Ներսէսը մեռնում է 1448 թվին, իսկ 1459 թվին Գրիգորն էլ է մեռած: Յովաննէս քահանան սովորել է Քովմա Մեծփեցեու մոտ. «Ձտիեղբարայոյս բարունապետն զՔովմայ Մեծփայ վանայ մեծ վարդապետն, որ բազում աշխատանք ուսուցեալ է մեզ զարուեստ գրչութեանս» (Նօտարք 191. որ ավելի տրամադիր է համարելու երկրորդ Քովմա վրդ. Մեծփեցին, նույնպէս և Նօտարք 193): Դեռ սարկավագ էր Յովաննէսը 1434 թվին, երբ Արզնիի Բագուր գլուզում գրեց Մաշտոցը. այնուհետև արտագրել է մի Օաշոց 1443 թ. Ղազար կրօնավորի համար (№ 72), մի Աւետարան 1448 թ. Թուրվանդա խաթունի համար (№ 8), մի Յայսմաուրք Բաղէշում Յօջա-Աւանի համար (№ 10) 1459 թ., և մի Աւետարան Արճէշ քաղաքում 1462 թ., և երկու Աւետարան Արծկէ քաղաքում 1459 և 1464 թվերին: Այսպես ուրեմն առնվազն 21 տարվա գործունեութուն հաստատված է: Դանդատվում է որ պանդխտությամբ ման է եկել զանազան տեղեր և վշտալի կյանք է անցկացրել ներքին և արտաքին թշնամիներից: Ունեցել է նաև մի որդի Յակոբ անուն (№ 217 և 219, որ պետք է միացնել), որ աշխատակցել է իր հոր 1463 և 1464 թվերին. «Յակոբ որդեակն իմ որ աշխատեցաւ ընդ իս ի գրել Ս. Աւետարանիս»:—Ձեռ. Վասպ. 402—4, Նօտարք 103, 182, 158, 191—193, 209, 219, Ձեռ. Վենետ. Ա. 621, Թորոս աղբ. Բ. 413:

— 1095. Յովհաննէս քահանա Արճիշեցի, որդի Մանկասարի. մայրն է Փաշամէլիք. միաբան Մեծփայ վանքի և աշակերտ Քովմա պատմագիր Մեծփեցեու, որի եղբորորդի Յովաննէս կրօնավորի պատվերով Արճէշում գրեց Մեծօրոյց Աւետարանը 1445 թ, մի Աւետարան 1456 թ, մի Ճաշոց՝ Արճէշ

1457 թ, մի Աւետարան՝ Արճէշ 1462 թ, և մի ուրիշ ծաղկազարդ Աւետարան էլ Արճէշ 1463 թ.—Թորոս աղբ. Բ. 437, Ձեռ. Վասպ 426, 439, Նօտարք 147, 185—6, 216—7, 239.

— 1096/7. Յովհաննէս, երկու համանուն միաբաններ Խորձեանի Խլպաշի վանքի 1464 թ.—Նօտարք 218, Թորոս աղբ. Բ. 341:

— 1098. Յոհաննէս, քահանա, կինն է Հռիփսիմէ. ծնողներն են Մարտիրոս կրօնավորի, որ Յովհաննէս գրչին գրել տվեց Արժկէում մի Աւետարան, 1464 թ. Նօտարք 219:

— 1099. Յովհաննէս միաբան Յովհաննավանքի 1464 թ.— Այրարատ 172:

— 1100. Յովանէս վարդապետ, առաջնորդ Աւագ վանից, 1464 թ.—Ձեռ. Պետերք. (ՀԱ 1892, 116 Բ):

— 1101. Յովհաննէս բարունապետ. գրել տվեց մի Առաւօտաշունչ 1465 թ.—Ձեռ. Կարին. 11:

— 1102. Գովաննէս, եպիսկոպոս Հայոցթառի 1465 թ.— Նօտարք 221:

— 1103. Յովաննէս, Վանի Պօղոս-Պետրոս եկեղեցու քահանաներից մեկն էր 1465 թ.—Նօտարք 222:

— 1104. Յովհաննէս, միաբան Եղիվարդի կամ Գետարգելայ վանքի, 1465 թ.—Նօտարք 221:

— 1105. Յովաննէս քահանա, ուսուցիչ Սաժուէլ գրչի, որ «Մանիլոյ Ս. Նշան» եկեղեցում օրինակեց ժամագիրք և Տօնացոյցը 1465 թ.—Ձեռ. Հալէպի, Ա. 190 Բ:

— 1106. Յովհաննէս Արժկեցի, կրօնավոր. գրիչ եկեղեցի Գեղարքունեաց կած գյուղը, ուր հյուրընկալվեց Մանուէլ քահանայի մոտ և նրա ծախսով օրինակեց Ճաշոցը, Հերմոնի վանքում, Սանահնի վանքի օրինակից, 1465 թ.—Ձեռ. Սևան. 18—19: (Մառը չի դնում թվականը, բայց ըստ Սմբատեանց՝ Գեղարքունի 403 և Երնջակ 216 գրված է 1465 թ. սրա մոտ հիշատակարանը ամբողջական է):

— 1107. Յովաննէս կրօնավոր, որդի Մերունի. Սմբատ Արժրունի նորընծա թագավորից գնեց մի Շարակնոց, որ Սիսուում գրել էր Հեթում քահանան՝ Սահակ եպիսկոպոսի համար և ապա հասել էր Զաքարիա կաթողիկոսին և սա էլ նվիրել էր Եղբորդդի սույն Սմբատ «թագաւորին»: Յովաննէսը կրկին նորոգել տվեց և Մինաս նկարչին նկարել տվեց տնօրինական նկարները՝ 1465 թ.— Rapport Belgique 145:

— 1108. Տէր Ովաննէս, որի գերեզմանը գտնվում է Շաքի գավառի Ամուր-Աւան գյուղի գերեզմանատնում 1466 թ.—Բարուսու: Աղուանից երկ. 215:

— 1109. Յովաննէս, կինն է Սուլդանուէլիք. ծնողներն են Հայրապետ գրչի (№ 86), որ Սալչուկ խաթունի պատվերով օրինակեց Աւետարանը 1466 թ.— Թորոս աղբ. Բ. 338:

— 1110. Յովաննէս շնորհմայ գաւազնույն գրչի:

— 1111. Յոհաննէս քահանա, որ Աղթամարում, Մկրտիչ արեղային գրել տվեց մի Գոնձարան 1466 թ.—Նօտարք 224:

— 1112. Յոհաննէս եպիսկոպոս Խարբերդի, որդի Լիպարիտի. մայրն է Մանանտ Խարբերդի Սինամուտ թաղում, Յակոբ քահանային և Պօղոս սարկավազին՝ գրել տվեց Ճաշու գիրքը 1466 թ.—Թորոս աղբ. Բ. 479:

— 1113. Յովաննէս հայրապետ կամ առաջնորդ Եղրդոտ վանքի 1466 թ.—Նօտարք 227:

— 1114. Յովհաննէս եպիսկոպոս Եղրդոտ վանքի 1466 թ.— Նօտարք 227:

— 1115. Յովաննէս եպիսկոպոս, առաջնորդ (ո՞ր) նահանգի, 1466 թ.—Թորոս աղբ. Ա. 23, Բ. 337:

— 1116. Յովաննէս Աղիէեցի, միաբան Առբերդոյ վանքի 1466 թ.—Նօտարք 225:

— 1117. Յովաննէս Բէլուեցի, միաբան Առբերդոյ վանքի 1466 թ.—Նօտարք 225:

— 1118. Յովհաննէս քահանա, Մոկաց Դաշտ գյուղում Յովհաննէս գոսին գրել տվեց մի Նարեկ, 1466 թ.—Նօտարք 226:

— 1119. Յովհաննէս գրիչ. նույն Յովհաննէս քահանայի պատվերով Մոկաց Դաշտ գյուղում օրինակեց Նարեկը, 1466 թ.— Նօտարք 226:

— 1120. Յովհաննէս Թասուրենց, արքեպիսկոպոս և առաջնորդ Բաղէշի. ինքն է որ թաղեց Տարօնի նահատակ Յովհաննէս եպիսկոպոսին 1463 թ. հիշատակված է 1454, 1458, 1461, 1463 և 1467 թվերին.—Նօտարք 173, 190, 199, 213—4, 230, Նոր վկ. 303, Ազգասպ 3171

— 1121. Յոհաննէս Ծախրիանց, տանուտեր, Աղթամարում Հայրապետ արեղային գաւառից մի Ճառընտիր 1467 թ.—Նօտարք 231:

— 1122. Յովհաննէս քահանա, որդի Թումայի և Թոռն Մարտիրոսի. կինն է Նշուուն. իր և իր որդի Սարգիս քահանայի

համար, Ոստանում, Կարապետ քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, 1467 թ.—Ձեռ. Սեբ.—ՀԱ 1925, 258, Նոտարք 230:

— 1123. Յովհաննէս, որդի Թաթարի, թոռն Յովհաննէսի՝ եղբոր նույն Յովհաննէս քահանայի, որ Ոստանում, Կարապետ քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, 1467 թ.—Ձեռ. Սեբ.—ՀԱ 1925, 258:

— 1124. Յովհաննէս, որդի Թումայի և եղբայր նույն Յովհաննէս քահանայի, որ Ոստանում, Կարապետ քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, 1467 թ.—Ձեռ. Սեբ.—ՀԱ 1925, 258:

— 1125. Յովհաննէս, տանուտեր, մերձավոր նույն Յովհաննէս քահանայի, որ Ոստանում գրել տվեց մի Աւետարան, 1467 թ.—Ձեռ. Սեբ.—ՀԱ 1925, 258:

— 1126—7. Յովհաննէս, երկու համանուն որդիք Շարմէլէքի, բոլորն էլ մերձավոր նույն Յովհաննէս քահանայի, որ Ոստանում գրել տվեց մի Աւետարան, 1467 թ.—Ձեռ. Սեբ.—ՀԱ 1925, 258:

— 1128. Յովհաննէս, մորեղբայր Սարգսի, որ Ղազար գրչին մի Աւետարան գրել տվեց Գամաղիէլի վանքում, 1468 թ.—Ձեռ. Վասպ. 451:

— 1129. Յովհաննէս հորեղբայր նույն Սարգսի (անդ):

— 1130. Յովհաննէս եղբայր նույն Սարգսի.—Ձեռ. Վասպ. էջ 454:

— 1131—2. Յովհաննէս, երեք համանուն միաբաններ Գամաղիէլի վանքի 1468—9 թ.—Ձեռ. Վասպ. 452, 455:

— 1133. Յովհաննէս քահանա Բիւրականի, 1469 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 1114:

— 1134. Յոհաննէս, որդի Մկրտիչ քահանայի, որ Բիւրականում օրինակեց «Ժողովածու քերթուածոց», 1469 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 1112—3:

— 1135. Յոհաննէս, եղբայր նույն Մկրտիչ քահանայի, որ Բիւրականում օրինակեց «Ժողովածու քերթուածոց», 1469 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 1113:

— 1136. Յովհաննէս, եղբորորդի նույն Մկրտիչ քահանայի, որ Բիւրականում օրինակեց «Ժողովածու քերթուածոց», 1469 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 1113:

— 1137. Յոհաննէս արեղա, ծաղկեց ու կազմեց «Ժողովածու քերթուածոց», որ Բիւրականում օրինակեց Մկրտիչ քահանան, 1469 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 1113:

— 1138. Յոհաննէս գրագիր Բիւրականում, 1469 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 1114:

— 1139. Յոհաննէս քահանա Անբերդի, 1469 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 1114:

— 1140. Յովհաննէս պարոն և տանուտեր, Շեղդինայ գյուղից, որդի Ամիրի, գրել տվեց մի Յայտաւուրք Մինաս գրչին և նվիրեց Հրեշտակապետաց վանքին, Սեբաստիա 1469 թ.—Ձեռ. Սեբ.—ՀԱ 1929, 11:

— 1141. Յովհաննէս Նաղաշ, ծաղկեց և ոսկով զարդարեց այն Յայտաւուրքը, որ գրեց Մինաս գրիչը Սեբաստիայում, 1469 թ.—Ձեռ. Սեբ.—ՀԱ 1929, 11:

— 1142. Յովհաննէս քահանա, որդի Շահպարտնի, երեց Խարբերդի Ս. Սարգիս եկեղեցու հրամայեց Յակոբ քահանային՝ օրինակել Աւետարանը, 1469 թ.—Bodleian 8:

— 1143. Յոհաննէս, որդի Աստուածատուր Գառնուկ քահանայի և հանգուցյալ եղբայր Ներսէս արեղայի, որի միջնորդութեամբ Ստեփաննոս գրիչը օրինակեց Աւետարանը՝ Տիվրիկի Վաւղըս գյուղում, 1469 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 752=Թորոս աղբ. Բ. 364:

— 1144. Յովհաննէս, հայր Նորմանուկի, որ Տիվրիկի Վաւղըս գյուղում գրել տվեց մի Աւետարան և նվիրեց Աւագ վանքին, 1469 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 752=Թորոս աղբ. Բ. 363:

— 1145. Յոհաննէս վարդապետ բարունի և առաջնորդ Գամաղիէլի վանքի, ժամանակակից Իսախան Եպիսկոպոսի, 1468—9 թ.—Ձեռ. Վասպ. 452:

— 1146. Յոհաննէս, թոռն տանուտեր Առաքելի, որ Գամաղիէլի վանքում մի Աւետարան գրել տվեց 1469 թ.—Ձեռ. Վասպ. էջ 465:

— 1147. Յովհաննէս վարդապետ, գրիչ. Գամաղիէլի վանքում, Յովհաննէս վարդապետի առաջնորդութեան ժամանակ, տանուտեր Առաքելի պատվերով գրեց մի Աւետարան 1469 թ.—Ձեռ. Վասպ. 454:

— 1148. Յովհաննէս կաթողիկոս Աղուանից. որդին էր Ջալալ մեծ իշխանի, եղբայր Աթաբէկի և Աղբասանի, թոռն մեծ Աթաբէկի. հաջորդել է Աթաբէկին 1411 թ. իրեն էլ հաջորդել է Մատթէոս կաթողիկոսը՝ ըստ ուսանց 1454 թ. և ըստ այլոց 1462 թ. Հիշված է ըստ այլ ավելի վատանիկի հիշատակարանի 1456 թ. կամ 1458 թ. նրա անունով կա մի արձանագրութիւն Խաչե-

նում 1469 թ. ըստ այսմ մի խաչքար է կանգնեցրել Մեծարանց վանքում 1469 թ. և մեռել ու թաղվել նույն վանքում 1470 թ. Ձուռն է իր տապանաքարը 1470 թ.:—Ջալալ. Բ. 244, 481—2, Նոտարք 187—8, 206, Արցախ 187, Ձեռ. Դադեան, Ա. 89 բ, Բ. 30 բ, Բանաս, 1901, 138—9.

— 1149. Յովանես վարդապետ, միաբան Եկեղեցաց դավանի Կայիփոս վանից, 1470 թ.—Թորոս աղբ. Բ. 305:

— 1150. Յոհանես հայր Չուլալ տիկնոջ, որ Աղթամարում Գրիգոր արեղային գրել տվեց մի Աւետարան և նվիրեց Սալնապատի եկեղեցուն 1470 թ.—Ձեռ. Վասպ. 459:

— 1151. Յովանես եղբայր նույն Չուլալ տիկնոջ.—անդ:

— 1152. Յովանես կրոնավոր, Գրիգոր կրոնավորի հետ միջնորդ և հորդորիչ է եղել նույն Աւետարանի գրչության:—Ձեռ. Վասպ. 460:

— 1153. Յովանես որդի Թօդանի և եղբայր Փաշայի, որ Թովմա առաքյալի վանքում Յովանէս գրչին գրել տվեց մի Աւետարան 1471 թ.—Ձեռ. Վասպ. 463:

— 1154. Յովանես որդի Մելքիսեթ քահանայի. մայրն է Խաթուն մելիք. գրեց նույն Աւետարանը Թովմա առաքյալի վանքում 1471 թ.—Ձեռ. Վասպ. 464:

— 1155. Յովանէս կրոնավոր, գրիչ. Կուքիոյ վանքում օրինակեց մի Յայմատուրք 1471 թ.—Սմբատեանց, Երնջակ 316 (մեծ ցուցակ, էջ 7):

— 1156. Յոհաննես քահանա Ուռի կամ Ուռիկ գյուղից, որդի Վարդապետի, մայրն է Հռիփսիմէ, կինը՝ Թանսուխ, որդին Խաչատուր սարկավադ: Երզնկա քաղաքում, Մանուէլ երեցին գրել տվեց մի Աւետարան 1473 թ.—Թորոս աղբ. Բ. 420:

— 1157. Յովանէս քահանա, որդի Առաքել քահանայի. Բաղէշի Պոռ գյուղից. Մկրտիչ Նազաչի երեց եղբայրն է. երթատարդ հասակում մեռավ նախ քան իր եղբայրը, որ † 1473 թ.—Արբու. 1898, յնվ. էջ 44ա. Աղզապ. 2065, Հայապ. 571:

— 1158. Յովանէս (քիչ ցածր Յովնան), որդի Մկրտիչի և եղբայր տանուտեր Մարտիրոսի, որ Բերկիրում, Կարապետ զբրչին գրել տվեց մի Աւետարան 1473 թ.—Ձեռ. Վասպ. 467:

— 1159. Յովանէս քահանա Կանչ բերդի. եղբայրն է Կիրակոս վարդապետ (Յ 147), որդիքն են Հեթում և Լևոն. բուրն էլ Ջարմանդուխտ հերոսուհու սերունդից. հիշված են 1473 թ.—Սիրուան 184 ա:

— 1160. Յովանես արքեպիսկոպոս, հայրապետ Բերկիրի Տէր Յուսկան որդու վանքի, 1473 թ.—Ձեռ. Վասպ. 467:

— 1161. Յովանէս, իր երեք եղբայրների հետ՝ Մսկաց Փռոպանք գյուղում Իսրայէլ գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1473 թ.—Արցախ 146:

— 1162. Յովանես, հայր (գրված պապ) Սահակի, որ Խիզանում մի Աւետարան գրել տվեց Յովանէս քահանային 1474 թ.—Ձեռ. Վասպ. 469:

— 1163. Յովանէս որդի կամ եղբորորդի նույն Սահակ ստացողի.—Ձեռ. Վասպ. 470:

— 1164. Յովանէս քահանա, որդի Թումայ քահանայի, մայրն է Խոռոզէլիք, գրիչն է նույն Աւետարանի 1474 թ.—Ձեռ. Վասպ. 470:

— 1165. Յովանէս հորեղբայր նույն Յովանէս քահանա գրչի.—անդ:

— 1166. Յովանէս քահանա, որդի Մկրտիչ քահանայի, որ նույն գրիչ Յովանէս քահանայի ուսուցիչն էր.—անդ:

— 1167. Յովանես, որդի Մկրտիչի և եղբայր Աղքատ Յովսէփի, որ Վանում, Կարապետ երեցին գրել տվեց մի Աւետարան 1475 թ.—Ձեռ. Վասպ. 478:

— 1168. Յովանես, քրոջ որդի նույն Աղքատ Յովսէփի.—անդ:

— 1169. Յոհանէս հայրապետ, հիշված է Վանում 1475 թ.—Ձեռ. Վասպ. 478: (Վանի, թե որևէ վանքի):

— 1170. Յովանես արեղա, Արիստակէս արեղային գրել տվեց մի Աւետարան Բաղենց անապատում 1475 թ.—Ձեռ. Վասպ. էջ 480:

— 1171. Յովանէս, որդի Էղլահի, որ ստացավ մի Աւետարան, 1475 թ.—Ձեռ. Վասպ. 473:

— 1172. Յովանես, որդի Գրիգոր քահանայի և եղբայր Մարգարէ քահանայի, որ Բալուի Նեխրի գյուղում օրինակեց Աւետարանը՝ 1475 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 624:

— 1173. Յոհանէս եպիսկոպոս, առաջնորդ Գեղարդայ վանքի, 1475 թ.—Յովսէփեան, Խաղարակեանք 234:

— 1174. Յոհանէս, որդի Նղիսապարի և եղբայր Գրիգոր կրոնավորի, որ Արծկէում, Ղազար քահանային գրել տվեց մի Յայմատուրք, 1475 թ.—Ձեռ. Մաղն. 86:

— 1175. Յոհանէս եպիսկոպոս, առաջնորդ Սրկզունից

(Վայոց ձորի) Ս. Գէորգ և Ս. Յակոբ վանքերի, 1475 թ.—Սըմբատեան, Երնջակ 176:

— 1176. Յոհաննէս ոմն, հիշված է մի խաչքարի վրա, Յոհնա 1477 թ.—Ազգագր. հանդ. ԺԱ. 321—2:

— 1177. Յովհաննէս, Այթամարում գրել տվեց մի Աւետարան՝ 1477 թ.—Արցախ 112:

— 1178. Յովանէս արքեպիսկոպոս, Արճէշում գրել տվեց մի ձաշոց 1477 թ.—Սմբատեանց՝ Երնջակ 306:

— 1179. Յովանէս, մերձավոր Յակոբի, որ ստացավ մի Աւետարան, Երզնկա 1477 թ.—Ձեռ. Վեներ. Ա. 628:

— 1180. Յովանէս քահանա, մերձավոր Յակոբի, որ Երզնկայում ստացավ մի Աւետարան, 1477 թ.—Ձեռ. Վեներ. Ա. 628:

— 1181. Յովաննէս արքեպիսկոպոս, եղբորորդի Սարգիս արքեպիսկոպոսի, որ էր առաջնորդ Երզնկայի, 1477 թ.—Ձեռ. Վեներ. Ա. 628:

— 1182. Յովհաննէս, եղբայր Ազների, որ գրել տվեց մի Աւետարան՝ Աշոտաձորի Անկիւնեաց վանքում, 1477 թ.—Ձեռ. Ագուլ. (Արտ. 1911, 219):

— 1183. Յովհաննէս եպիսկոպոս, ստացավ Գիրք ձեռնագրութան 1478 թ.—Տաշեան, Յուց. 785:

— 1184. Յովհաննէս քահանա, եղբայր Գրիգոր եպիսկոպոս Աշտարակեցի գրչի. թուղթ կոկող 1478 թ.—Այրարատ 274:

— 1185. Յոհաննէս բէպ, մեռել է 1478 թ. դամբանը գրտնվում է Մարտիրոս գյուղի մոտ.—Սիսական 177:

— 1186. Յոհաննէս, որդի Աստուածատուրի և եղբայր պարոն Տարածի, որ Հալէպ քաղաքում գրել տվեց մի Աւետարան 1478 թ.—Ձեռ. Հալէպի, Ա. 96 բ:

— 1187. Յովհաննէս քահանա, հայր Մխիթար (№ 190) քահանայի, որ Սոսրով անուն անձի համար օրինակեց Աւետարանը Բռնաշէնում 1478 թ.—Ձեռ. Վասպ. 485:

— 1188. Յովհաննէս քահանա, նախորդի թոռն է, որ կազմեց իր հոր գրած Աւետարանը.— անդ:

— 1189. Յովան երեց, որդի Մուրադի. գրիչ. Մովքի Ս. Նշան վանքում օրինակեց Գանձարանը 1478 թ.—Ալպոյաճեան, Գատմ. հայ. Կես. Բ. 1847:

— 1190. Յոհան, որդի նույն Յովան երեցի, որ Մովքի Ս. Նշան վանքում օրինակեց Գանձարանը՝ 1478 թ.—Ալպոյաճեան, Գատմ. հայ. Կես. Բ. 1847:

— 1191. Յովհաննէս, որդի խոջա Յակոբի, Խարբերդցի. վաղամեռիկ եղավ 1478 թ. որի վրա մի ողբ գրեց Մատթէոսը (տես այս անունը № 78).—Bodletan 34:

— 1192. Յովանէս խոջա, որդի խոջա Մուրադի, կիսն է Մուլթան, որդիքն են խոջա Մելքոն, Շազաթ, Թանգրիվերդի, Աղաչա և դուստրը՝ Պանուժ. այլ և փոքր երախաներ՝ Պաշուկ, Պապուկ, Սաֆար, Հորմատ, Սրահաս և աղջիկը՝ Պանգադա: Ինքը հորեղբորորդին է խոջա Յովսէփի, որ Տարօնի իշխանն էր և Մուշում գրել էր տվել մի Աւետարան 1479 թ. այս Աւետարանը վերջում ստացավ խոջա Յովանէսը՝ 1488 թ.—Ձեռ. Սեբ. = ՀԱ 1925, էջ 263:

— 1193. Յոհաննէս խօճա, որդի Մելքոնի, եղբայր Յովսէփի, որի հետ միասին նորոգել տվին այն Աւետարանը, որ Տարօնի իշխան և իրենց պապի հորեղբորորդի խոջա Յովսէփը գրել էր տվել Մուշում՝ 1479 թ.—Նախորդի թոռն է և կրում է նույն անունը.—Ձեռ. Սեբ. = ՀԱ 1925, 263:

— 1194. Յովհաննէս քահանա, թուղթ էր կոկում Պողոս վարդապետի համար, երբ սա գրում էր Մուշում մի Աւետարան՝ խոճա Յովսէփի պատվերով 1479 թ.—Ձեռ. Սեբ. = ՀԱ 1925, 263:

— 1195. Յոհաննէս կրոնավոր, մականուն Ճաւլա, գրել տվեց մի ժամագիրք և Տօնացոյց, 1480 թ. (տեղն ու գրիչը անհայտ).—Ձեռ. Հալէպի, Ա. 193:

— 1196. Յովանէս, հայր Վարդան արեղայի, որ Պաշատուր արեղային գրել տվեց մի Աւետարան, Կտուց անապատում 1481 թ.—Ձեռ. Վասպ. 488:

— 1197. Յովաննէս հայրն է նույն Պաշատուր արեղա գրչի.—անդ:

— 1198. Յովհաննէս ոմն որդի Ներսէսի, հիշված Ահարոն քահանայի հետ, 1481 թ.—Ազգագր. հանդ. է, 50 (Նրիմից Նոր-Նախիջևան փոխադրված մի խաչքարի վրա):

— 1199. Ովանէս կրոնավոր, թուղթ էր կոկում Գրիգոր արեղայի համար, երբ սա օրինակում էր Յայսմաուլըքը Ագուլիսում, 1481 թ.—Սմբատեանց՝ Երնջակ 300:

— 1200. Յոհան, իր հոր Աթանասի և իր մոր X-ի անվան կանգնեցրել է մի խաչքար Աստապատում 1481 թ.—Սիսական, էջ 511:

— 1201. Ոհան, միաբան Բոլորաբերդի վանքում, 1482 թ.—Պաղրակեանք 236:

— 1202. Յոսան, որդի Վարդանի, գնեց այն Աւետարանը, որ գրել էր Մկրտիչ քահանան Խիղանում, 1482 թ.—Ձեռ. Վասպ. էջ 492:

— 1203. Յովսեփես եպիսկոպոս, օրինակել տվեց մի Մայր Մաշտոց գրիչ Յակոբ քահանային 1482 թ.—Ձեռ. Հալեպի, Ա. 163 բ:

— 1204. Յովսեփես Արժկեցի, գրիչ: օրինակեց Աւետարանը՝ Արղուան աղայի համար, 1482 թ.—Ձեռ. Պետերբ. (ՀԱ 1892, էջ 84 բ):

— 1205. Յովսեփես Արժէնսին, Եաշի Ջինուղի մեջ Օսդարա-գանա գյուղի կեսը կտակեց Մուսովիցա վանքին 1483 թ.—Տան, Արևել. հայք 15:

— 1206. Յովսեփես է կաթողիկոս Հայոց «1474—84 թ» նախագես («1470 թ.») աթոռակալ էր Սարգիս Բ կաթողիկոսին, որին և հաջորդեց. «1484 թվին» գնաց Կամենից, իրեն հաջորդ թողնելով Սարգիս Գ-ին: Իւ օրով Լուսաւորչի աջը Աղթամարից փոխադրվեց էջմիածին, որի համար էլ Ազգապ. կոչում է նրան Արակիր—Առաք. պատմ. 330, 331, 337, Կամենից 135. Ազգապ. 2183—98:

— 1207. Յովսեփես, հայր Ջահվիլի, որ Մկրտիչ երեցին մի Գանձարան գրել տվեց Մուղնիում, 1484 թ.—Ձեռ. Սանաս. 25 ա:

— 1208. Յովսեփես արեղա Մուղնեցի. գրիչ, ծաղկող և կազմող. եղբայրն է Բայրամ, որի կինն էլ էր սուլյն Ջահվիլը՝ 1484 թ.—Ձեռ. Սանաս. 25 ա:

— 1209. Յովսեփես, որդի Շահպարոնի և քեռորդի նույն Ջահվիլի, որ Մուղնիում ստացավ Գանձարանը 1484 թ.—Ձեռ. Սանաս. 25 ա:

— 1210. Յովսեփես քահանա, որդի Կոստանդինի. Գրիգոր արեղային գրել տվեց մի Աւետարան 1484 թ.—Ձեռ. Թաւր. 15—16:

— 1211. Յովսեփես Նաղաշ Երզնկացի, գրիչ, ծաղկել և ոսկիով զարդարել է մի քանի ձեռագիրներ, 1478—1484 թ.—Ալպոյաճեան, Պատմ. հայ Կեսարիոյ, հտ. Բ. էջ 1544: Տես № 1253:

— 1212. Յոսեփես քահանա, հայր Մելքիսէթ քահանայի, որ Բաղէշում օրինակեց Յայսմաւուրքը՝ 1484 թ.—Rapport Belgique, էջ 40:

— 1213. Ովսեփես, որի անունով մի խաչքար են կանգնեցրել իր եղբայրները Մար գյուղում 1484 թ.—Արցախ 403:

— 1214. Յոսեփես վարդապետ, «բարունապետ» Կամախի Առաջ կամ Թաղէոս առաքեալի վանից, 1484 թ.—Թորոս աղբ. Բ. 302.—Հմմտ. № 1260:

— 1215. Յովսեփես արեղա Պուտացի, գրիչ. օրինակել է Խաղտեարը, 1485 թ.—Manus. bibl. nat. էջ 38:

— 1216. Յովսեփես կրոնավոր, հորեղբայր Գրիգոր քահանայի, որ Սեբաստիայում, Փիլիպպոս եպիսկոպոսին գրել տվեց մի Աւետարան, 1485 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 598:

— 1217. Յովսեփես եպիսկոպոս, Խիղանում Յովհանէս քահանային գրել տվեց մի Աւետարան 1486 թ.—Ձեռ. Վասպ. 504:

— 1218. Յովսեփես քահանա գրիչ Խիղանում, տես նախորդը:

— 1219—21. Յովսեփես, երեք համանուն ազգականներ Ղարիպշահի (№ 4) գերդաստանից, որոնք հիշված են Արժկէում 1486 թ.—տես անդ (Ձեռ. Վասպ. 501):

— 1222. Յովսեփես քահանա Ոստանի Ս. Ստեփանոս եկեղեցու 1486 թ.—Ձեռ. Վասպ. 502:

— 1223. Յոյսեփես, որդի Հապաւի (Աբով) և հայր Մուրադի, որի հիշատակին Ստեփանոս գրիչը Արժէշում օրինակել է Աւետարանը՝ 1486 թ.—Ձեռ. Վասպ. 498:

— 1224. Յովսեփես արքեպիսկոպոս Վարազայ վանքի, 1487 թ.—Հացունի, Կարևոր խնդ. 273: Հմմտ. № 804 և 929:

— 1225. Յովսեփես միայնակեաց, ստացել էր մի Աւետարան, որ գրել էր Ջաքարիա գրիչը 1487 թ. (Աղթամարում), և նվիրեց Մխիթար արեղային, սա էլ նվիրեց Տիրուհւոյ Ս. Աստուածածնի վանքին.—Ձեռ. Վասպ. 506:

— 1226. Յովսեփես արքեպիսկոպոս, առաջնորդ Աղբակի Բարթողիմէոսի վանուց, 1487 թ.—Ճանիկեան, Հուսթ. Ակնայ, էջ 84:

— 1227. Յովսեփես եպիսկոպոս Հաւուցթառի 1465—1498 թ.—Այբարատ 357:

— 1228. Յովսեփես քահանա Տիւրիկցի, գրիչ. օրինակել է Աւետարանը 1488 թ.—Ձեռ. Կարին. 17:

— 1229. Յոսեփես քահանա, կինն է Մարգարիտ, որդին Ստեփանոս, որին ի վայելումն Սարգիս գրչին գրել է տվել մի Աւետարան, Բերկրիի Առեղս գյուղում, 1488 թ.—Ձեռ. Վասպ. 508—10:

— 1230. Յովսեփես, նույն Յոհաննէս քահանայի գերդաստանի անդամներից մեկը.—անդ:

- 1231. Յովհաննէս, իր որդի նորընծա սարկավագ Պարոնիկի համար, Աստուածատուր գրչին գրել տվեց Սաղմոսը, 1488 թ.—Bodleian 16:
- 1232. Յովհաննէս, եղբորորդի (neveu) Յակոբի, որ գրեց մի Յայսմաուրք՝ հաջի Մուրադի համար, 1488 թ. Յովհաննէսը շարունակել է նույնի գրութունը.—Manus. bibl. nat. էջ 102:
- 1233. Յոհաննէս, եղբայրներն են Ջիկեկէլ (=Եգիկէլ) և Ղուկաս. երեքով որդիքն են Սարգիս երեցի, որ Ասիլ Մելիք տատից նվեր ստացավ մի Աւետարան 1488 թ.—Ձեռ. Վասպ. 242:
- 1234. Յոհ(աննէս) քահանա, աշակերտ Արճիշեցի Յոհաննէս (№ 942) Մանգասար(ենց) քահանայի. Արճէշի Սուկոն գյուղում գրեց մի Աւետարան, երկի տանուտեր Տողանի համար 1489 թ.—Թորոս աղբ. Բ. 437:
- 1235. Յովանէս, որդի Մատթէոսի և հանգուցյալ եղբայր Մատթէոս վարդապետի, որ էր առաջնորդ Սեբաստիոյ, 1489 թ.—Ձեռ. Սեբ.—ՀԱ 1926, 239, 240:
- 1236. Յովհաննէս մալաղ, միաբան Սեբաստիոյ Ս. Նշան վանքի, 1489 թ.—Ձեռ. Սեբ.—ՀԱ 1926, 239:
- 1237. Յովհաննէս Ա. Անտիոքացի, կաթողիկոս Սսոյ, հաջորդեց Ստեփաննոս Սարաձորեցուն, 1474 թ. իրան էլ հաջորդեց Յովհաննէս Բ Քիլիւրանցի 1489 թ.—Սխուան 218:—Տես հաջորդը:
- 1238. Յոհաննէս կաթողիկոս Սսոյ, գահակալել է 1486 թվին, ինչպես հիշատակում է ինքը՝ Ձեռ. Հալէպի, Բ. 32 ա, որին հաջորդել է Յովհաննէս Բ. Թուրկուրանցի՝ 1489 թ.—Իսկ ըստ Ազ-գասպ. 2209 Յովհաննէս Ա. Անտիոքացի, կաթողիկոս Սսոյ, նստել է 1488—9 (մի տարի), հաջորդելով Ստեփաննոս Սալաձորեցուն:
- 1239. Ովաննէս, նորընծա կրոնավոր Գողթան գավառի Բուստայ անապատում 1489 թ.—Սմբատեանց՝ Երնջակ 276:
- 1240. Յովանէս քահանա, որ իր տանուտեր Արապշահ, Յակոբ և Սուլթանշահ եղբայրների հետ՝ Աղբակու էրընկանի գյուղում, Մարգարէ գրչին գրել տվեց մի Աւետարան 1490 թ.—Ձեռ. Վասպ. 511:
- 1241. Յովանէս, որդի Սուլթանշահի՝ եղբոր նույն տա-նուտեր Արապշահի.—Ձեռ. Վասպ. 512:
- 1242. Յոհաննէս արեղա, աշակերտ Իսրայէլ վարդապե-տի. գրիչ. օրինակեց Աւետարանը խօջա Ջաւզի համար, 1490 թ.—Ձեռ. Վասպ. 514:

- 1243. Յովհաննէս (որդին է Դովլաթ), եղբայր խօջա Ջաւզի, որ գրել տվեց մի Աւետարան 1490 թ.—Ձեռ. Վասպ. 516:
- 1244. Յովհաննէս, կինն է Մելիք (№ 14). ծնողներն են Հաթուրչի՝ կնոջ խօջա Ջաւզի, որ Յովաննէս արեղային գրել տվեց մի Աւետարան, 1490 թ.—Ձեռ. Վասպ. 514:
- 1245. Յովհաննէս արքեպիսկոպոս, առաջնորդ կամ աթո-սակալ Աղբակի Բալթուղիմէոս առաքեալ վանքի, 1489—1490 թ.—Ձեռ. Վասպ. 512, Ձեռ. Դաղեան՝ Բ. 51 բ:
- 1246. Յովանէս, որդի Մկրտչի, թոռն Ստեփաննոսի և Դեկիշի, բոլորն էլ մերձավոր Դովլաթխաթունի, որ Աղթամա-րում Հայրապետ արեղային օրինակել տվեց Աւետարանը, 1490 թ.—Ձեռ. Նոր-Բայազ. 12 բ:
- 1247. Յոհաննէս որդի Խաչատուրի և եղբայր նույն Հայ-րապետ արեղայի, որ Աղթամարում օրինակեց Աւետարանը, 1490 թ.—Ձեռ. Նոր-Բայազ. 12 բ:
- 1248. Յովաննէս Կեսարացի, գրիչ. արտագրել է «Գիրք ձեռնադրութեան», 1491 թ.—Manus. brit. mus. 90 ա:
- 1249. Յովհաննէս, եղբայր Լիանոսի, որ ստացավ մի Աւետարան, 1491 թ.—Թորոս աղբ. Ա. 120:
- 1250. Յովհաննէս Ջ Եգիպտացի, կոչված Քալիլ (=արաբ. جليل tavil «երկայնահասակ»), պատրիարք Երուսաղէմի, հաջորդեց Արրահամ Ջ-ին և գահակալեց «1479—1491 թ»:
- 1251. Հանես մենակեց Ուրծայ անապատում 1491 թ.—Այրարատ 443:
- 1252. Յովհաննէս մահոբսի, փակակալ Ուրծայ անապա-տի, 1491 թ.—Այրարատ 443:
- 1253. Յովաննէս կամ Յովաննէս Նաղաշ, գրիչ Կեսարացի. գրել է մի Ճաշոց էլպաշի էմին պէկի համար՝ 1481 թ., մի ուրիշ Ճաշոց գրել, ծաղկել և ոսկով զարդարել 1484 թ. խոճայ Մա-նուկի համար, և Ձեռնադրութեան մի գիրք էլ՝ 1491 թ.—Ալպո-յաճեան, Պատմ. հայ Կես. Ա. 1078, Բ. 1848—9. Տես № 1211:
- 1254. Յովաննէս գրիչ. օրինակել է Գանձարանը, Սեբաս-տիա 1492 թ.—Ձեռ. Սեբ.—ՀԱ 1927, 312:
- 1255. Յովհաննէս արքեպիսկոպոս, առաջնորդ Վայոց ձորի, որդի Միրիշիկի, եղբայր Ստեփաննոս եպիսկոպոսի, եղբոր-որդի Ջուճայ Բ-ի և թոռն մեծին Պոռի. հիշված է 1475—8 թվերին. Գիղարդայ վանքում օրինակել է մի Յայսմաուրք 1486 թվին և նվիրել է Կոտայքի Բարձապի գյուղի եկեղեցուն:

Վերջին անգամ հիշված է 1493 թ.—Սմբատեանց՝ Երնջակ 178. Կրդա. եպս. Դոփեանք 94. հրար. Ազաթ. 1909 թ. յուշ. էջ Մ, Յովսէփեան՝ Խաղբակեանք 232—236, 238—240:

— 1256. Յովհաննէս կուսակրոն արեղա, փակակալ Գեառաժիշի ս. ուխտին, 1493 թ.—Արցախ 247:

— 1257. Յովհաննէս վարդապետ, ուսուցիչ Յակոբ կրոնավորի, որ Աղթամարում օրինակեց Աւետարանը խոջա Միրիշանի համար 1493 թ.—Ձեռ. Վասպ. 520:

— 1258. Յովհաննէս եպիսկոպոս, առաջնորդ Այրիվանից 1475—88 թ. (Այրարատ 346, 350). հիշված է նաև 1493 թ. (Թորոս աղբ. Բ. 304):

— 1259. Յովհաննէս, հայր Համանգուլ կույսի, որ Այրիվանքում, Ստեփան արեղային գրել տվեց մի Աւետարան, 1493 թ.—Թորոս աղբ. Բ. 304:

— 1260. Յովհաննէս եպիսկոպոս, առաջնորդ Աւագ վանից՝ 1494 թ.—Ձեռ. Բուլղ. (ՀԱ 1937, 576).—Հմտ. № 1214:

— 1261. Յոհաննէս արեղա, միաբան Պալախորի վանքի 1495 թ.—Ձեռ. Սանաս. 24 ա:

— 1262. Յովհաննէս եպիսկոպոս, առաջնորդ Սեբաստիոյ Ս. Նշան վանքի, 1489—1495 թ.—Ձեռ. Սեբ. = ՀԱ. 1926, էջ 239—240:

— 1263. Յովհաննէս հայր Սիրատանի, որ Կեսարիոյ Մանսիսոն գյուղում գրել տվեց մի Յայմաւուրք 1945 թ.—Ալպոյաճեան, Պատմ. հայ. Կես. Բ. 1850:

— 1264. Յովհաննէս արեղա, որդի Թորոսի, գրիչ, Կեսարիայի Մանսիսոն (այժմ Մանճրսուն) գյուղում օրինակեց մի Յայմաւուրք՝ Սիրատանի պատվերով, 1495 թ.— Ալպոյաճեան, Պատմ. հայ. Կես. Բ. 1850:

— 1265. Յոհաննէս, որդի Սահակի և եղբայր Ազարիա արեղայի, որ Վայոցձորի Եղեգիս քաղաքում գրել տվեց մի Աւետարան, 1495 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 586:

— 1266. Յովհաննէս, նույնի եղբայրն է՝ Ձեռ. Վենետ. Ա. 586:

— 1267. Յովհաննէս, որդի Գալուստի և եղբայր Զանդուր քանի, որ Կուքի գյուղում գրել տվեց մի Աւետարան՝ 1495 թ.—Սմբատեանց՝ Երնջակ 135:

— 1268. Յովհաննէս արեղա. գրիչ. ստացող Սպահանի համար սկսեց օրինակել Աւետարանը Մաքենեաց վանքում և ավար-

տեց Սաղմսազանքում 1496 թ.—Ձեռ. Թաւր. 23 ք, Ձեռ. Դադեան, Բ. 50 ա:

— 1269. Տէր Յովհաննէս «յառաջակալ» (մուղտառ) Երուսաղէմում. դիմեց ամիրային և հրաման ստացավ թաղելու նահատակ Աստուածատուր Տիւրիկեցի քահանայի մարմինը 1496 թ.—Ձեռ. Հալէպի, Ա. 146 ք:

— 1270. Յովհաննէս վարդապետ. գրիչ. Հայրապետ վարդապետի հետ միասին Աւագ վանքում օրինակեցին Նարեկը՝ 2266 = 1496 թ.—Ձեռ. Կարին. 176:

— 1271. Յովհաննէս, գրիչ Որճոկեցի. աշակերտ Փիլիպպոս և Յովհաննէս քահանաների. օրինակել է Աւետարանը 1497 թ.—Տաշեան, Յուլ. 284:

— 1272. Յովհաննէս քահանա, ուսուցիչ նույն Յովհաննէս Որճոկեցի գրչի, 1497 թ.—Տաշեան, Յուլ. 285:

— 1273. Յովհաննէս վարդապետ Համամաշէնցի կամ Համաշէնցի. աշակերտ Դանիւլ ճգնավոր վարդապետի, որ էր աշակերտ Գրիգոր Տաթևացու. Յովհաննէսը եղել է նշանավոր գիտնական վարդապետ, ուսուցել է Երզնկայի մաս Սեպուհ լեռան Աւագ և Գայիփոս վանքերում. հասցրել է շատ աշակերտներ, որոնք թողել են բազմաթիվ ձեռագրեր և մեծ գովասանքով են խոսում նրա մասին: Աշակերտներից նշանավոր է Կրիգոր վարդապետ Արճիշեցի, Չորթան (№ 701), որ Արճիշի Ս. Աստուածածին վանքում իբրև դպիր սպասավորում էր 1432 թ. (Նոտարք 101): Ոմանք Յովհաննէսին Համաշէնի իշխանական անից են համարում: Մեռել է 1497 թ.—Թորոս աղբ. Բ. 483. Առաք. պատմ. 301, 340. Մ. մաշտ. 336 ք, Տաշեան՝ Յուլ. 431 և Հայ. բնակ. Սև ծովէն մինչև Կարին, էջ 28:

— 1274. Ոհաննէս դպիր, որդի Աւագ քահանայի, որ Երուսաղէմում Վրթանէս արեղային գրել տվեց Գանձարանը 1497 թ.—Ձեռ. Հալէպի, Ա. 150 ք:

— 1275. Յովհաննէս կուզ, ընէիս (ազգապետ) հայոց Երուսաղէմի, Մարտիրոս Բ պատրիարքի ժամանակ, 1497 թ.—Ձեռ. Հալէպի, Ա. 151 ա: Հմտ. № 1269:

— 1276. Յոհաննէս, հիշված Ներքին Ազուլիսի Ս. Մինաս մատուռի մի արձանագրութեան մեջ 1497 թ.—Ազգապ. հանդ. փԱ, 313:

— 1277. Յոհաննէս, որդի Սահակի՝ եղբոր Կիրակոս քահա-

նայի, որ Ամ գլուխում օրինակել ավեց Աւետարանը, 1497 թ.—
Ձեռ. Նոր-Բայազ. 16 բ:

— 1278. Յովանես քահանա, որդի Դանիէլի, գրիչ. Ամ
գլուխում օրինակեց Աւետարանը՝ Կիրակոս քահանայի համար,
1497 թ.—Ձեռ. Նոր-Բայազ. 16 բ:

— 1279. Յովհաննէս վարդապետ. գրիչ. օրինակել է Գրի-
գոր Նազիանզացու Աստուածաբանությունը շի վանս Գայիբոսի
ի դրան Ս. Յակովբայ և Կիւրղի Ազեքսանդրացու Պարապմանց
գիրքը՝ Եկեղեցաց գավառում, 1497 թ.—Ձեռ. Կարին. էջ 6:

— 1280. Յովհաննէս հայրապետ, եղբորորդի Ստեփաննոս
վարդապետի Խարաշարի վանից, 1497 թ.—Թորոս Աղբար,
Բ. 305:

— 1281. Յովհաննէս վարդապետ, որդի Տէր պարոնի. ման-
կությունից սնվեց ու սովորեց Սանահնի վանքում. իր հորեղ-
բորորդի Արիստակէս գրչին գրել ավեց մի գեղեցիկ Շարակնոց,
1497 թ.—ՀԱ 1887, 56:

— 1282. Տէր Յոհաննէս, «ճգնազգեսաց և ամենայն առա-
ջինութեանց ուսուցիչ և վարպետ, փակակալ Սանահնու», հո-
րեղբայր նախորդ Յովհաննէս վարդապետի, որ Սանահնում գրել
ավեց մի գեղեցիկ Շարական, 1497 թ. երբ նա մեռած էր.—
ՀԱ 1887, 56 բ:

— 1283. Յովհաննէս, հայր Աւագտէր վարդապետի, որ էր
գրիչ և միանգամայն առաջնորդ Սրկղունից Սպիտակաւոր վան-
քի, մեռած 1498 թվից քիչ առաջ:—Պաղարկեանք 233:

— 1284. Յովանէս քահանա, որի գործածության համար
Թարեզ տիկինը (ամուսին Ղուզիկ Մսեհի) Պարսաւ քահանա
գրչին գրել ավեց մի Աւետարան, 1498 թ.—Ձեռ. Վասպ. 525:

— 1285. Յովհան տանուտեր, իր դրամով Երուսաղէմում,
Բանձառ գլուխում գրել ավեց մի Գանձարան 1498 թ.—Ձեռ.
Սեբ.—ՀԱ 1927, 432

— 1286. Յովանէս քահանա, որդի Մկրտիչ քահանայի և
եղբայր Մարգարայ գրչի, որ Աղբակու էրընկանի գլուխում օրի-
նակեց Աւետարանը տանուտեր Արապչահի համար, 1490 թ.
և մի Աւետարան էլ 1498 թ.—Ձեռ. Վասպ. 512, 528:

— 1287. Յովանէս Երզնկացի. գրիչ. աշակերտ Սամուէլ և
Պետրոս արեղաների. օրինակեց Աւետարանը Կեսարիայի Ս. Գրի-
գոր Նիւսացու անապատում, պարոն Պղըշահի համար, 1476 թ.
(Rapport Belgique 34): Ունեցել է նաև ուրիշ աշխատություն-

նեք. գրիչ, նկարիչ և ոսկեղօծիչ միանգամայն՝ հասցրել է աշա-
կերտներ, որոնք են Ստեփանոս գրիչ, Աստուածատուր և Թորոս
սարկավագներ և ներսէս քահանա. հիշված է 1478—1498 թ.—
Ալպոյանեան, Պատմ. հայ. Կես. Ա. 1065:

— 1288. Յովանէս քահանա, որդի Մկրտիչ քահանայի,
գրիչ. Խրդանում, Ռուզ տիկնոջ պատվերով գրեց մի Աւետարան
1499 թ., որ նվիրվեց հետո Իւրեանց! գլուղի Ս. Նշան եկեղե-
ցուն.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 577:

— 1289. Յովհաննէս քահանա գրիչ. Թելադրեց ձառնտիր-
Տօնականը Կիպրիանոս կույր! գրչին (1005-ից ուշ և 1506-ից
առաջ), որի երկրորդ արտագրությունն է Վիեննայի № 2 ձեռա-
գիրը.—Տաշեան, Ցուց. 14:

— 1290. Յովհաննէս Յիպանցի, կրոնավոր. ունի Տարե-
գրություն ժե դարու:—Նօտարք 154, 167 (կարծում է թե նույն
է այն Յովհաննէս կրոնավորի հետ, որ օրինակեց մի Աւետա-
րան 1450 թ. Կարապետ միայնակեցի համար):

— 1291. Յովհաննէս ոմն գրիչ, որ օրինակել է Եւագրը
(ժե դար). ձեռագիրը այժմ գտնվում է Էջմիածնում.—Սարգիս-
եան, Եւագր. ներած. ձև:

— 1292. Յովհաննէս գրիչ Վենետիկի Մխիթարեանց № 206
ձեռ. Մանրուսուսուրի (ժե ժե դար).—Տաշեան, Ցուց. 529:

— 1293. Յովհաննէս գրիչ. օրինակել է Դաւիթ Անյաղթի
գործերը Ստեփանոս քահանայի համար ժե/ժե դար.—Ձեռ.
էջմ. 1884=1842 (Մանանդեան, Յունար. դպր. 277—280):

— 1294. Յովհաննէս Փափշէնցի, աշակերտ Սարգիս վար-
դապետի Սուխարայ վանքի, ապա Գր. Տաթևացու. երբ առ
ուսուցանում էր Միծոփի վանքում. ընկեր թովմա Մեծոփեցու
(ժե դար).—Մեծոփ. 52 (Յովհաննէս ի Փափշինոյ), Տաշեան,
Ցուց. 418:

— 1295. Յովհաննէս Բաղիշեցի, աշակերտ Սարգիս, ապա
Գրիգոր Տաթևացու (ժե դար).—Յայսմ. ապր. 27, Մեծոփ. 51,
52 (Մեծոփեցին ղնում է մի Յովհաննէս. բայց որովհետև բոլոր
աշակերտները միասին թվով 12 էին, ուստի ճիշտ է վարվում
Ազգապատումը, որ ղնում է 3 Յովհաննէս Բուրբի թվումը տես
Սարգիս ըստունապետ):

— 1296. Յովհաննէս ի Վազանդու վանից. աշակերտ Գր.
Տաթևացու (ժե դար).—Յայսմ. ապր. 27, Մեծոփ. 51:

— 1297. Յովհաննէս Կարմիր, Կաղանկեցի. աշակերտ Գր. Տաթևացու (Ժն դար).—Յայտմ. ապր. 27. Մեծոփ. 51:

— 1298. Յոնան Զ. կաթողիկոս Աղթամարի, հաջորդ Ստեփաննոս Դ-ի և նախորդ Եղիայի (Ժն դար).—Հաւաք. 61 (կեղծիք):

— 1299. Յոնան է, կաթողիկոս Աղթամարի. հաջորդ Սարգիս Դ-ի և նախորդ Ստեփան է-ի (Ժն դար).—Հաւաք. 62 (կեղծիք):

— 1300. Յովհաննէս քահանա, հայր տեր Յակոբ զբչի, որ Արծկէում օրինակեց մի Յայտմաւուրք 1482 թ. և մի Աւետարան 1500 թ.—Ակինեան, Մատեն. հետադ. Դ. 124:

— 1301. Յոնան, որդի Ուսեկ քահանայի և եղբայր Աւետիք քահանայի, որ գնեց մի Աւետարան 1500 թ.—Ձեռ. Հալէպի, Ա. 68 բ:

— 1302. Յովհաննէս արեղա, հովատքի համար նահատակվեց Դրախտիկ գյուղում (Արեգունի գավառ), Ալվանդ փաթշահի խանութքան ժամանակ, «1500 թ».—Սիսական 76, Նոր վկ. 33Կ, Ազգապ. 2217, Ձեռ. Սևան. 20 ա:

— 1303. Յոնանիկ, եղբայր Խաչատուրի, որ գրել տվեց մի Աւետարան, 1500 թ.—Ձեռ. Նոր-Բայազ. 29 բ:

— 1304. Յովհաննէս եպիսկոպոս, նկարիչ. կազմել է Յովհաննէս աւետարանչի փառավոր արժվենիչ քանդակը, Առինջ քուղի հին պարսպի մեջ, 1501 թ.—Սմբատեանց, Գեղարքունիք 247:

— 1305. Յովհաննէս եպիսկոպոս. իր ընկերներ Սարգիս եպիսկոպոսի և Դաւիթ արեղայի հետ միասին նվիրակ գնացին էջմիածնից Պոլիս, Կաֆա, Սուչավա, Իլվով, Աղբերման և նորից դարձան Պոլիս: Այստեղից դարձան յետ. բայց Ամասիայում, տաճիկները նրանց լրտես համարելով՝ երեքին էլ բռնեցին և կախաղանով նահատակեցին ՋՄԵ=1506 թ. հոկտ. 17 շբ: Յովհաննէս քահանան նրանց վրա գրեց մի տաղ, որ տպված է Նոր վկ. 340—345. տես և Ձեռ. Հալէպի, Ա. 105. Թորգոմեան՝ Մտամպ. պատմ. Բ. էջ 465—9: (Մեր հրատարակած տաղի մի այլ օրինակը տպված է մ գտնում Կոստանեանց, Նոր ժող. Ա. 31—37, որ բոլորովին նույն է. միայն էջ 343, տող 27 ունի մի լավ ընթերցված. «Որ է մարմինն ի Սպանիան» (մերը՝ ի սպամամ): Կոստանեանի օրինակը նահատակութան թվականը դնում է ՋՄԷ, որ սխալ է. ըստ որում 1508 թվին, հոկտ. 17-ը չի ընկ-

նում շաբաթ. բացի սրանից, էջ 342, տող 6 ասվում է թե կաթողիկոսը վախճանվել է. և իրոք Սարգիս Գ կաթողիկոսը վախճանվեց 1506 թ. և ոչ թե 1508 թ: Ազգապ. 2195 թվականը դնում է 1506 և հիշված Յովհաննէսին համարում է Յովհաննէս է կաթողիկոս Աջակիր:—(Ալիշանն էլ Կամենից, էջ 16 նահատակութունը դնում է 1503 թ):

— 1306. Յովհաննէս քահանա, գրեց մի տաղ էջմիածնի երեք նվիրակների (Յովհաննէս եպո. Ք 1305, Սարգիս եպո. և Դաւիթ արեղա) նահատակութան վրա, Ամասիա 1506 թ: Տաղը հրատարակված է Նոր վկ. 340—345. տես և Ձեռ. Հալէպի, Ա. էջ 105:

— 1307. Յովհաննէս կաթողիկոս Աղթամարի, 1510—1512. հաջորդել է Ատոմին. և իր էլ հաջորդն է Գրիգորիս Ա Աղթամարցի բանաստեղծ կաթողիկոսը.—Ակինեան՝ Դաւազանագիրք, էջ 124—5:

— 1308. Յովհաննէս քահանա Տրապիզոնցի. հովատքի համար նահատակվեց Պոլսում, Աթմէյդանում 1518 սեպտ. 1. իր վկայաբանութունը գրել է Յոհան երէց նոտար (տես Փիրղալէմեան, Չորս ընկերք, Քիֆլիդ 1882, էջ 109):

— 1309. Յոնան երէց նոտար. գրել է Յովհաննէս քահանա Տրապիզոնցու նահատակութան († 1518) պատմութունը.—տես նախորդը:

— 1310. Յովհաննէս Բ. Թլկուրանցի, կաթողիկոս Սոսյ «1489—1525 թ»։ հաջորդեց Յովհաննէս Ա Անտիոքացուն. նշանավոր բանաստեղծ. ունի գանձեր և տաղեր. իր տաղերի հավաքածուն հրատարակեց Կոստանեանց, Տիգրիս 1892. իր մի սիրուն տաղը Քաջ Լիպարիտի վրա տես Յուլիէթ Բ. 510—512, Սիսուան 226 և այս բառարանում, հտ. Բ, էջ 433—4: Մի նոր տաղ էլ տես Գիտ. նյութերի ժողովածու, Ք 1, էջ 178—181: Ուսանա՜վորի է վերածել նաև Մովսէսի գրքերը՝ ըստ Ձեռ. Կարէն. 158, կամ որ նույն է՝ Արարածոց գիրքը, ըստ Յկ. 4բ. 46:—Կոստ. երգն. 110. Թլկր. (28), 30, 31, 33, 36, 37, 39, 42, 44, 45, 47, 49, 50, 56.—Թլկր. 50՝ ծայրանուն՝ Յոհաննէս.—տես և Ձեռ. Հալէպի, Ա. 8 ա, 150 բ, Բ. 32 ա, Տաշեան, Յուլ. 1126 բ. Կոստանեանց՝ Նոր ժոզ. Գ. էջ ք և 32. Յոհաննէս, Միջն. ազգ. աղչվ. Վիեննա 1911, էջ 27—33:

— 1311. Յովհաննէս եպիսկոպոս Դուկասեան, պատրիարք Երուսաղէմի. նստել է մինչև «1532 թ», երբ նրան հաջորդեց

լայ վանքը), և Ներսէս Բաղիշեցի: Գրել է գանձեր ու տաղեր որոնցից հիշատակվում են Գանձ ի Ս. Խաչն Աղթամարայ, Գանձ Կետարգել Ս. Նշանի և Տաղ Գետարգել Ս. Նշանի: Մեռել է 1589 թ: Գնեսագրությունը գրեց Ակինեան չԱ 1937, 210—215: Տես և Նոտարք 81, Թորոս աղբ. Բ. 483, Առաք. պամ. 301, 340, Ազգապ. 2261:

— 1324. Յովհաննէս Բ. Ունեցի, պատրիարք Գուխ «1590 1591 թ». հաջորդեց Սարգսին. այս թվին Սսի Ազարիա Ջուղայեցի կաթողիկոսը հեռացրեց նրան և ինքը աթոռին տեղ դարձավ.— Ազգապ. 2284:

— 1325. Յովհաննէս եպիսկոպոս Դարանաղցի. նոր վկածնվել էր Դարանաղեաց գավառի Խուսի գյուղում. ձեռնադրվեց եպիսկոպոս և եղավ առաջնորդ Կարնոյ: Աշխարհում Ս. Սարգսի եկեղեցին շինած ժամանակ տաճիկները պահանջեցին որ մահմեդական դառնա: Հետաքրքրականն այն է, որ երբ տաճիկները դիմեցին դատավորին և մահվան վճիռ պահանջեցին, նա ֆէթվա չտվեց: Այն ժամանակ ամբողջ տեսնելով որ եպիսկոպոսը հաստատուն է իր հավատքի վրա, իր դաժանությունը գործ դրեց և նահատակեց նրան «1592 թ»:— Նոր վկ. 421 անշաշն մի տեղեկություն կար սիայն, որի աղբյուրն է Չամչ. Գ. 516. ընդարձակ է Ղ. վրդ. Փիողալէմեան. Չորս ընկերք, Թիֆլիս 1882, էջ 70—71:

— 1326. Յովհաննէս կաթողիկոս Աղուանից, հիշված է 1615 թվի մի հիշատակարանում (Արցախ 140). ավելի ուշ 1621 թվին կա մի պաշտոնական գրություն Աղուանից Յովհաննէս կաթողիկոսի անունով (Ձեռ. Դադեան, Բ. 24 ք): Այլուստ մենք գիտենք Յովհաննէս Ք 1319, 1574—86 թ, Յովհաննէս Ք 1329, ԺՁ դար և Յովհաննէս Ք 1337, 1628—84 թ. ըստ այսմ վերոհիշյալը պետք է համարել երկրորդի և երրորդի միջև, և կամ երրորդի թվականը տանել ավելի վեր:

— 1327. Յովհաննէս Դ. Այնթապցի, կաթողիկոս Սսոյ, հոշված է քայքայարայ. «1588 թվից» սկսած, Տիրատուրի հետ միաժամանակ վարում էր կաթողիկոսական պաշտոնը. «1592 թվին» Ազարիա Ջուղայեցին գալիս է Սիս և աթոռին տեղ գտնում. Յովհաննէսը քաշվում է Բերիա և վարում է կաթողիկոսությունը մինչև իր մահը, սկզբում Ազարիայի հետ միաժամանակ, իսկ նրա մահից հետո՝ միակեան «1601—1627 թ»: Կոշված է տերածիշտ քաջ բարունապետ 1619 թ. (Ձեռ. Հալէպի, Ա. 122 ա): (Ըստ Սիսուան 318 Յովհաննէս Դ Անթապցին հաջոր-

դել է Ազարիա Ջուղայեցուն 1601 թ. և իրեն էլ հաջորդել է Պետրոս Կարկառեցին 1602 թ):—Դրնդ. 319, 331—2, Առաք. պամ. 183, 341, Ձեռ. Սեբ. (չԱ 1924, 120), Ձեռ. Հալէպի, Ա. 98 ք, Բ. 31 ա, Կամենից 172, Չարբ. Թրգմ. 144. Ազգ. մատ. չԸ 14, Ազգապ. 2284.—Իրանից Տնում է մի հիշատակարան 1606 թվից, ուր հայտնում է թե ինքն է կազմել Կոստանդին Գ կաթողիկոսի գեղեցիկ Մայր Մաշտոցը (տես Ձեռ. Հալէպի, Բ. էջ 33 ա):

— 1328. Յովհաննէս արքեպիսկոպոս. «գրոց աշակերտ». ծաղկել է Աղթամարում, ԺՁ դարի սկիզբը.— Ազգապ. 2313:

— 1329. Յովհաննէս է. կաթողիկոս Ազվանից. հաջորդեց Փիլիպպոսին և իրեն էլ հաջորդեց Շմաւոն Բ. (ԺՁ դար).—Ջամբըռ 78:

— 1330. Յովհաննէս Ը, կաթողիկոս Աղթամարի. հաջորդ Աբրահամ Գ. ի և նախորդ Ներսէս Զ. ի (ԺՁ դար).—Հառաք. 63 (կեղծիք):

— 1331. Յովհաննէս, աշակերտ Յովհաննէս վարդապետ Ջեանշահինց Մարեցու. ավելի կոչված է Յովհաննիսիկ. գրել է Համառոտ Գառմութիւն անցելոց անցից՝ 1572—1600 թ. առ. Ճառքաղ 1859 Գ. 69—76, Դ. 105—113. Հայապ. 129. մի ետսված էլ տպված է Այրարատ 300—301: Տես և Յովհաննիսիկ:

— 1332. Յովհաննէս Մակուեցի, տաղասաց. գրել է Շահաքսի արշավանքի (1604 թ.) պատմությունը ստանվար, որ հրատարակված է Այրարատ 301. Ամբողջական վերնադիրն է ըստ Ակինեանի՝ «Ողբ ի վերայ գերութեան ի Շահաքստէ» (տես Շահաղիզ, Հին Երեւանը, էջ 32). Տաղը գտնվում է նաև Բերլինի Ք 84 ձեռագրում (մի նմուշ տես Ձեռ. Բերլինի, էջ 67 ք):

— 1333. Յովհաննէս ավազերից Կամենիցի. 66 տարի հովվել է իր թեօք. գրել է Լեհահայոց Գառմութիւնը, որ սկսում է 1430 թվից և հասնում է մինչև 1610 թ. որ իր մահվան նախորդ տարին է: Այնուհետև Գառմութիւնը շարունարել են իր որդիները՝ Գրիգոր, Օքսենա և Յակոբ քահանաները և հասցրել մինչև 1624 թ: Այս գործը հրատարակեց Ալիշանը՝ Կամենից, Վինետ. 1896, ուր հեղինակի հիշատակությունը տես էջ 3 և 67: Մեռել է 1611 թ.—Հայապ. 131:

— 1334. Յովհաննէս մալուգ. Թուղթ կվոզ և կազմարայ վարդապետ. աշխատում էր Կարճիք վանքում 1618 թ.—Քառն Դասան. էջ Գ

— 1335. Յովհաննէս Ժաման, Տեղբանակերացի լուսաբանութեան հայերէնի թարգմանիչ Yahya bin Isa bin Jazlali քոչկի كياما بن اسمعيل Kūyāsi taqvim-ul-ābdān աշխատութունը, որ գրի առաւ Սիբուրէլ գրիչը՝ Իրվով քաղաքում, բժշկապետ Ջուզանից Խալա Յովհաննէսի համար, 1628 թվին.—Tübingen, էջ 110.

— 1336. Յովհաննէս Ջուզանցի, որդի Խարանի. բժիշկի քոչկեսը կատարելագործելու համար ման եկավ շատ երկիրներ, դնաց Լեհաստան, Գերմանիա, Վենետիկ, Գառովա, ուր զամով արտքերին բժշկական գրականութուն: Վեց տարի աշխատեց Կրանց թարգմանության վրա և Իրվով քաղաքում գրի առավ 1629 թ.—Tübingen, էջ 120—1 (տես և Յովհաննէս թ. Տեղբանակերացի Ք 1335):

— 1337. Յովհաննէս Ը. (ըստ Ջամբուի, իսկ ըստ Բարխուա. Յովհաննէս Թ). կաթողիկոս Ազվանից. հաջորդեց Սիմէոն Գին 1628 թ. մասնեցին ու տարին նրան Շահաբասի մոտ, բայց նա՛ վերահաստատեց նրան իր պաշտոնում, զահակալի է մինչև 1634 թ. իրեն էլ հաջորդեց Գրիգոր Ե (Ք 722).—Ջամբու 78. Բարխուա. Գտմ. աղվ. Բ. 63, 64. իսկ ըստ Ջեո. Դադեան, Ա. 89 ք. Յովհաննէսը հաջորդել է Սիմէոնին 1633 թ. և իրեն էլ հաջորդել է Գրիգորը 1634 թ.—Գանձասարի վանքում թաղված է Յովհաննէս կաթողիկոս Ազվանից (Արցախ 176), թվականն անհայտ. բայց որովհետև ասվում է թե նախորդն է Գրիգորի, ուստի վերի Յովհաննէսն է և մահն էլ պետք է զննել 1634 թ.:

— 1338. Յովհաննէս Գ. Խուլ, Գույսցի, պատրիարք Գույսի ծնվել էր «1554 թ». ապալեց Մելքիսեդեկին և գրավեց Գույսի պատրիարքական աթոռը «1600 թ». այնուհետև ինքը և Գրիգոր Գ Կեսարացին մի քանի անգամ խլիլեցին աթոռը իրար ձեռքից: Յովհաննէսը լատինամիտ կուսակցության գլուխն էր կանգնած. «1632 թվին» զնաց Հոսո, կաթողիկ դարձավ և գրեց այնտեղ մի քանի գրքեր Հայոց զավանանքի դեմ: Մեռավ «1634 թ».—Աղբաղ. 2308, 2427, Աղգ. մատ. ՀԸ, էջ 2—41:

— 1339. Յովհաննէս Անկիւբացի. հայ տպագրության սահմանափակեցի. գրտեր խտալերեն. զնաց Հոսո 1637 թ. և տպագրեց երկխոյան Գատարազամատույցը՝ հայերեն և լատիներեն. անցավ Վենետիկ և տպագրեց Մազմսուը 1642 թ. և Յիսուս Որդին 1643 թ.—Չած. Գ. 657:

— 1340. Յովհաննէս Դ Մուղեսցի, պատրիարք Գույսի «1633—

1655 թ». հաջորդեց Եղիազար Այնթապցուն՝ առաջարկությամբ Փիլիպոս կաթողիկոսի: Կաթողիկոսի մահից անմիջապես հետո Յովհաննէսը զահագուրկ եղավ և պատրիարքական աթոռը անցավ աշխարհականների ձեռքը.—Աղբաղ. 2475:

— 1341. Յովհաննէս Հոլով վարդապետ Գույսցի. լատինաբան հայերենի հեղինակն է. գրել է Քերականութիւն հայերէն լեզուի (հայերէն և լատիներէն), որ է Զտուքիւն հայկաբանութեան—Puritas linguae armeniacae, տպ. Հոսով, 1674 թ: Ունի նաև թրգմ. գրոց Բնագննութեան և Ձեռնագննութեան, Խոկումք քրիստոնէական, Հնգետասան աղօթք սրբուհայն Գրիգորի, Զերմեանաղութիւնք առ Ս. Աստուածածին, Ներկրութիւնք հոգեւորականք.—Տաշեան, Տուց. 1127 ա, Աղբաղ. 2632:

— 1342. Յովհաննէս եպիսկոպոս, տաղասաց. ունի «Տաղ վանի թռչնոյ» (Կոստանեանց, Նոր ժող. Ա. 42), որ գրել է «յերկիր օտար», նախ քան 1680 թիվը:

— 1343. Յովհաննէս Ամթեցի, մուշտակակար. հավատքը շուրանալով նահատակվեց Դամասկոս (Շամ) քաղաքում 1681 թ.—Ձեո. Վենետ. Բ. 977:

— 1344. Յովհաննէս Զ վարդապետ Քօփալ (եկադ), Ամասիացի կամ Սամաթիացի. պատրիարք Գույսի. հաջորդեց Ստեփաննոս Մելքեցուն «1674 թ», բայց մի տարի հետո զահընկեց եղավ: Նստավ հակաթոռ պատրիարք Երուսաղէմի 1680 թ. (ըստ Աղանունու).—Աղբաղ. 2602, Այս անգամ Յովհաննէս Ամասիացին զահակալեց Երուսաղէմի պատրիարքական աթոռը իբրև հաջորդ Մարտիրոս Ղրիմեցու, որ անվանապես վարում էր Երուսաղէմի պատրիարքական պաշտոնը, մինչև որ այս վերջինը իրոք անցավ իր աթոռը «1682 թ» (տես Մարտիրոս Ք 164):

— 1345. Յովհաննէս վարդապետ Զուղայեցի, որդի Էդիաբի. աշակերտ Խաչատուր Կեսարացու. նրա հրամանով զնաց Իտալիա, ուր 7 տարի մնալով սովորեց տպագրական արվեստը և հայկական տպարան բերավ ն. Ջուլիա: Տպագրեց Գարգատուժարը (1647 թ), Ձեռնադրվեց եպիսկոպոս և առաջնորդ Հին Զուղայի, ուր հարձակման ենթարկվելով թուրքերի կողմից՝ սպանվեց.—Ջբր. սարկ. Բ. 64, 66, Զուղ. 118—120, 148:

— 1346. Յովհաննէս Երզնկացի, կոչված Քէշիշ: Օղլի. տաղասաց. իր տաղերից տես Նոր ժողովածու, Դ. էջ 11—17 (Թուրք տղլկա վրա գրված սիրահարական տաղը), նախ քան 1695 թ.:

— 1347. Յովհաննէս է եպիսկոպոս Գույսցի. մականունը

և տխուր (ստիստիկներ)։ պատրիարք Երուսաղէմի հաջորդեց աշխարհական տեղակալներին, որոնք պապա անուանով կառավարում էին աթոռը Մարտիրոս Կաթայեցուց հետո 1683—4 թվերին։ Տապալվեց աթոռից «1687 թ»։ և իրեն հաջորդեց Սիմէոն պատրիարք 1688 թ. բայց չորս տարուց նորից գահ բարձրացավ «1691 թ»։ պաշտպանեց Երուսաղէմի իրավունքները հույներին ստանձառաթյունների դեմ, որի համար էլ վանքը ծանր պարտքերի տակ ընկավ։ Մեռել է «1697 թ»։—Ազգապ. 2639:

— 1348. Յովհաննէս վարդապետ Կաթայեցի. տաղասաց (ժէ գար)։—Իր տաղերը տես Տաշեան, Յուց. 1127 ա:

— 1349. Յովհաննէս Ամթեցի. կոչված զլոկ վարդապետա. տաղասաց (ժէ գար)։—Տաշեան, Օուց. 1124 բ. Ձեռ. Աբգ. յովհ. էջ 134:

— 1350. Յովհաննէս վարդապետ Խիզանցի. աշակերտ Սիմէոն Ապարանցու ունի մանր գրվածքներ (ժէ գար)։—Ազգապ. էջ 2261:

— 1351. Յովհաննէս կաթողիկոս Աղթամարի, հաջորդեց Աբրահամին (ժէ գար)։

— 1352. Յովհաննէս կաթողիկոս Գանձասարի (ժէ գար)։—Ձգր. սարկ. Ա. 47:

— 1353. Յովհաննէս Գրագիր վարդապետ. աշակերտ Աղթամարի գարոցի. ունի մանր գրվածքներ (ժէ գար)։—Ազգապ. էջ 2261:

— 1354. Յովհաննէս Կրճօն վարդապետ. աշակերտ Աղթամարի գարոցի. ունի զանազան մանր գրվածքներ (ժէ գար)։—Ազգապ. 2261:

— 1355/6. Յովհաննէս Ծաղկոզ վարդապետ. աշակերտ Սիմէոն Ապարանցու. ունի մանր գրվածքներ (ժէ գար)։—Ազգապ. էջ 2261:

— 1357. Յովհաննէս վարդապետ Ջնքուշցի, աշակերտ Մարտիրոս վրդ. Ջնքուշեցու և ուսուցիչ Նիխազար կաթողիկոսի և այլոց. հիշված է ժէ գար։—Քորոս աղբ. Բ. 464, 484:

— 1358. Յովհաննէս տաղասաց. ունի Տաղ Քութուների (ժէ գար)։—Տաշեան, Յուց. 327 և Կոստանեան, Ժողովածու Ա. 65—67:

— 1359. Յովհաննէս Գերովբենց, տաղասաց. իրենն է Վերէկ հողվարովդ անցի՝ տխուր տաղը (ժէ գար)։—Տաշեան, Յուց. 1163 ա. Ձեռ. Աբգ. յովհ. 133:

— 1360. Յովանես վարդապետ Վարդեցի, տաղասաց. ունի Տաղ Վան ծննդեան Գրիստոսի. «Յայն առաւօտին անկզ գիշերին, եղնիկն էր ծնել խայթհոյթ մեր (= իմն խայտ հորթ Մէր) բերել» (Ձեռ. Բերլինի, 68 ա)։—Ձեռագիրը հաւանաբար ժէ գարից է:

— 1361. Յովհաննէս կաթողիկոս Աղվանից. հիշված է 1702 թ.։—Ձեռ. Քաւր. 109 բ.։—Այլուստ անձանոթ է:

— 1362. Յովհաննէս Ե վարդապետ Արևելցի, մականունը Քիւթիւննի (Իբր թե շատ ծխող), նախապես պաշտոնավարում էր Վասպուրականի վանքերում. շինել է տվել Վարագի առու. իբրև նվիրակ էջմիածնի գնաց Գոլիս 1650 թ. սակայն հավաքած զրամը վատնեց գնելու համար պատրիարքական աթոռը և Ղաղար Սեբաստացուն տապալելով՝ գահ բարձրացավ «1663 թ» (Ազգապ. 2531), Սարգիս Թէքրտաղցու ձեռքով ինքն էլ տապալվեց «1664 թվին», բայց մի տարուց նորից գահին տիրացավ։ Երկրորդ անգամ գահազուրկ եղավ Յակոբ կաթողիկոսի ձեռքով, երբ սա գնացել էր Գոլիս «1667 թ» և աթոռը տրվեց նույն Սարգիս պատրիարքին։ Այս թվին Յովհաննէսը անցավ Վասպուրական և նստավ կաթողիկոս Աղթամարի՝ իբրև հաջորդ Մարկոս Արճիշեցու։ Ըստ Ազգապ. 2589 և 2648 այս անգամ գահակալել է 16 տարի և մեռել է «1683 թվին»։—Սակայն Ալիինեան, Գւղնգիրք 138—142 ասում է որ հաջորդել է Աղթամարի Կարապետ կաթողիկոսին, բայց շատ կարճ ժամանակով։ Որովհետև թեև 1669 թվին իբրև Աղթամարի կաթողիկոս հիշված է, բայց 1670 թվին կամ ավելի ուշ աթոռը թողնելով սկսել է Քափառել զանազան տեղեր։ 1674 թ. գնացել է Եգիպտոս և այնտեղից անցել է Հարեշիտան։ Կահիրէից մեկնելով սեպտ. 17-ին և անցնելով Տունկուլայից ու Սեննարից, 112 օրից հասել է Դոււմպիա, որ Հաբէշ թագավորի մայրաքաղաքն էր։ Այս միջոցին նա գտնում է առաջին անգամ Նեղոսի ակունքը, որ այնքան երկրախուլաներ որոնել ու չէին գտել, և իրենից շատ տարիներ հետո եվրոպացիք հայիվ պիտի գտնեին։ Չորս ամիս մնալով մայրաքաղաքում, յետ է դառնում Կահիրէ, Կարմիր ծովի վրայով, անցնելով Մասուա, Սուաքին և Բոսէյր նավահանգիստներով։ Կահիրէ հասնում է 1680 թ. սեպտ. 27: Իր ամբողջ ճամբորդությունը տևել էր 2 տարի 10 օր։ Այս ճամբորդությունը նկարագրել է նա համառոտ կերպով (8 միջակ երես, 222 տող)։ Հրատարակված էր նախ Христ. Вост. 1914 թ. պրակ II, էջ 6--

16 հայերենը՝ ուսերեն թարգմանությունը հանդերձ: Երկրորդ անգամ, ընդարձակ ծանոթություններով հրատարակեց բազմամուտան և բազմավաստակն Արշակ Այսոյանեան, Գահիրէ 1946 (Հայ եպիսկոպոսի մը առաքելութիւնը ի Հապէշիստան ժէ դարուն, էջ 152): Այստեղ շատ երկար քննված է այն դժվարին ճամբորդութեան նպատակը, որ ոչ կրոնական քննադատութիւն կարող էր լինել և ոչ էլ երկրախուզութիւն: Հեղինակի կարծիքով Յովհաննէս եպիսկոպոսը քաղաքական գործիչ էր: Եվրոպական մի պետութեան կողմից նա գնացել էր այդ երկիրը, Հարէշներին էլ ոտքի հանելու և միացնելու Օսմանեան պետութեան դեմ կազմվող մի ընդհանուր արշավանքի: Այս ծրագրի կետերից մեկն էլ Հայաստանի ազատութիւնն էր: Իր ճամբորդութիւնը կատարելուց հետո, Յովհաննէս եպիսկոպոսը նորից անցնում է Եվրոպա: 1683 թվին արդեն Վերսայլումն է, ապա Լիվոնոս, և 1698 թվին Տրապիզոն, ուր ականատես է եղել Կարապետ պատանու նահատակութեան, որին և թաղել է: Ինքն էլ մեռել և թաղվել է նույն քաղաքում, 1703 թ. ուր մնում է և իր տապանը:

— 1363. Յովհաննէս Գ Կեծուկ, կաթուղիկոս Աղթամարի, հաջորդեց Սահակ Արծկեցուն «1699—1705 թ»։ Իրեն էլ հաջորդեց Հայրապետ Ա Փակախեցի (№ 110)։—Ազգագ. 2868, Հաւաք. 63. Ակիւնեան, Գ. գնդիրք 145:

— 1364. Յովհաննէս է վարդապետ Ջմիւռնիացի, պատրիարք Պոլիս «1707—1708 թ»։ նախապես օգնականն էր Աւետիք պատրիարքի. երբ Աւետիքը գահընկեց եղավ, Յովհաննէսն էլ փախավ էջմիածին: Պոլսի հասարակութիւնը ազգովին խնդրեց Աղեքսանդր Ջուղայեցի կաթուղիկոսից ուղարկել նրան Պոլիս, ավելի ազդու կերպով կարողանալ կովելու համար կաթուղիկոսութեան դեմ: Պոլիս գնալով ընտրվեց պատրիարք «1707 թ»։ Չնոք առավ խիստ միջոցներ, մինչև անգամ մի քանի հոգի կախաղան բարձրացան, բայց անկարելի եղավ գտնել Աւետիք պատրիարքին, որ Ծրանսիացիք փախցրել ու բանտարկել էին: Մի տարի հետո ժողովուրդը խաղաղվելով՝ Յովհաննէսը գահից ցած առնվեց և նստավ Սահակ Ապուչիսցին «1708 թ»։—Ազգագ. 2754, 2760:

— 1365. Յովհաննէս Ը վարդապետ Գանձակեցի, ճարտարախոս մարդ էր. ընտրվեց պատրիարք Պոլսի՝ իբրև հաջորդ Սահակ Ապուչիսցուն «1714 թ»։ կարողացավ կրքերը զսպել և ժողովուրդը հանդարտութեան մեջ պահել: Երբ Յովհաննէս Կոլոտը

Պոլիս գնաց Երուսաղէմի պարտքը վճարելու համար փող հանգանակելու նպատակով և ժողովուրդը ուզեց նրան պատրիարք ընտրել, Գանձակեցին կամովին հրատարակեց և աթոռը նրան հանձնեց «1715 թ»։—Ազգագ. 2795, 2807:

— 1366. Յովհաննէս Մրքուզ վարդապետ Ջուղայեցի (1642—1716). աշակերտ Դաւթի. Նոր-Ջուղայի վանքում ուսումնաւորելուց հետո գնաց Արաբիա և սովորեց քաջ արարներն, լավ գիտեր նաև պարսկերեն: Այս երկու լեզուների և գրականութեան մեջ այնքան առաջացավ, որ գերազանցեց նույն իսկ Պարսից մուլաներից, որոնք գալիս նրանից դաս էին առնում: Պարսից թագավոր Սուլէյման շահը և նրա հաջորդ Հուսէյն շահը նպատակ ունենալով մահմեդական դարձնել Ջուղայի հայերին, իրենց հմուտ մուլաներով եկան նրա մոտ և կրոնական վեճ բացին: Յովհաննէսը հաղթեց և շահերի մտադրութիւնը կասեցրեց: Ունի բազմաթիւ աշխատութիւններ, որոնցից հիշենք Քերականութիւն, Տրամաբանութիւն, Գիրք վիճարանութեան ընդդէմ երկարակաց (տպ. Ն.-Ջուղա 1687, Պոլիս 1713), Մակայութիւն ճշմարտութեան, Համառոտ աստուածաբանութիւն, Սրբազնագործութիւն կամ ճաշակեցէք, Մեկնութիւն Երզոց երգոյն, Մեկնութիւն Սաղմոսի, Թուղթ առ Լուդովիկոս եպիսկոպոս Լաթինաց, Աղօթագիրք ևն: Այս աշխատութիւններից մի քանիսը, ինչպես և Գիրք հարցմանց, գրված են հայ և պարսիկ լեզուներով դեմ առ դեմ: Թարգմանել է նաև Նոր Կտակարանը պարսկերեն և արաբերեն լեզուներով: Եղել է նաև ժամագործ և նկարիչ, իր ընդարձակ կենսագրութիւնը տես Ջուղ. 153—218 և 221—3, ուր կա նաև իր վիճարանութիւնը Պարսից թագավորների հետ:— Լէօ, Հայկ. տպագր. Ա. 259, «էջմիածին», 1944 թ. № 1, էջ 29—34:

— 1367. Յովհաննէս Հանցի, կաթուղիկոս Սոսյ. ընտրվեց «1705 թվին», իբրև հաջորդ Մատթէոս Սարիի: Ձեռ. Հալէպի, Ա. 128 բ կա մի հիշատակութիւն, ուր ասված է թե «Յովհաննէս հոգևոր տէրն եկաւ ի Հալէպ 1720 թ»։ Գահակալել է մինչև իր մահը՝ 1721 թ. մնում է իր գերեզմանը Սուսում, նույն թվից:— Սիսուան 217, Ազգագ. 2866: (Բայց Manus. brit. mus. 182 ա հիշված կա Յովհաննէս կաթուղիկոս Սոսյ 1724 թ):

— 1368. Յովհաննէս Դ Հայոցձորեցի. կաթուղիկոս Աղթամարի: Ըստ Հաւաք. 63 հաջորդեց Հայրապետ Ա Փակախեցուն, որ նստել էր 1705—7 թ. (№ 110), և որին էլ հաջորդեց Գրիգոր

Գաւառացի: Իսկ ըստ Ակիրնեան, Գւզնգիրք 146 Յովհաննէս Դ Կալոբոյնի է Գրիգոր Գաւառեցուն: Հիշված է 1720 թ. հիշված է գարձալ 1722 թ. մի հիշատակարանում, որ հրատարակեց Մ. Ներսիսյան, Տեղեկ. Արմֆանի, 1941, № 5—6, էջ 74:

— 1369. Յովհաննէս իշխան Ուտեացի. քաջութեամբ վանեց Անգղիացի արշավանքը 1722 թ. հրկար ասորիներ պատերազմներ ունեցավ այլազգիների դեմ. բայց վերջապես իր երկիրը նրանց հանձնելով՝ գնաց Աժգարխան և նույն տեղի իշխանից պատիվ գտավ:—Չամչ. Գ. 784, 800:

— 1370. Յովհաննէս Թ Կոլոտ, պատրիարք Գոլխի «1715—1741 թ»։ Բաղիչեցի էր. աշակերտեց Ամրոզու վանքում Վարդան Բաղիչեցու մոտ. նրա մահից հետո («1705 թ») գնաց Մշու. Մ. Կարապետի վանքը: «1709 թվի» երկրաշարժին վանքը քանդվելով՝ նորից շինեցին: Վանքը պարտքի տակ ընկած լինելով՝ Յովհաննէսը գնաց Գոլխ հանպանակութեան «1712 թ»: Իր ընդունակութեամբ աչքի ընկնելով, ուղարկեցին նրան Երուսաղէմ, որպեսզի այս վանքի պարտքերը վճարի: Երուսաղէմից վերադարձավ Գոլխ՝ պարտքի խնդրով. նրան ընտրեցին Գոլխի պատրիարք՝ փոխանակ Յովհաննէս Գանձակեցու «1715 թ»: Եղով ազգու պաշտպան ազդի շահերին ընդդեմ կաթողիկոսների ոտնձգութեանց: Հիմեց դպրոց և հասցրեց շատ աշակերտներ: Սրանց մեջ նշանավոր է Յակոբ Նալբան պատրիարքը: Իր գործն է նաև Գատրիարքարանի ղրագարանը, որ Գոլխ Աղգային Մատենադարանի սկիզբն է: Մեռել է «1741 թ»:—Աբր. կրիտ. էջ 1. Ազգապ. 2926:—Ընդարձակ մենագրութուն ունի Բարգէն վրդ. Կիլիսեցիական, հրատ. Վրինսա 1904:

— 1371. Յովհաննէս Հաճնցի (այլ). մականունն է «Տէր Ադամ». կաթողիկոս Սոյ. հաջորդեց Գրիգոր Կեսարացուն և նստավ Հաճին, «1727 թ». հիշված է իբրև կաթողիկոս 1729 թ. (Ձեռ. Հալեպի, Ա. 226 ր). ընտրեց իր համար մի աթոռակից «1731 թ», որից հետո 3 տարի առանձնացած ապրելով՝ մեռավ «1734 թ»։—Ազգապ. 2867, 2938: Իսկ ըստ Ազգ. մատ. ՀԸ, էջ 261 դեռ ողջ էր 1742 թ:

— 1372. Յովհաննէս Խանդամիրեան, քաջ իշխան Շահկերտ (Ղազանչի) ավանի Երբոր Գարսից Հայդար խանը Նախիջևանը նվաճելով՝ Շահկերտի վրա եկավ, Յովհաննէսը ժողովուրդին սարի վրայի դղյակում ամրացրեց, պաշարով ապահովեց, ինքն էլ պղնձի առևբեր ձուլել տալով, 500 կտրիճներով նրա

դեմ դուրս եկավ: Հայդարը շատ փորձեր արեց, շատ հարձակումներ գործեց նվաճելու համար նրան, բայց չկարողանալով գրավել Շահկերտը, ակամա հաշտվեց Յովհաննէսի հետ: Բայց հետո մի խնջույքի ժամանակ թունավորելով սպանեց նրան 1750 թ.։—Չամչ. Գ. 842—8, Սրսական 362—3:

— 1373. Յովհաննէս Ալթուն, տորոնի մշակութունը մշտցըրեց Ֆրանսիայում (ԺԸ գարի կեսին). իր մասին գրված գրքերի և հոդվածների ցանկը տես REA 2, 276—7 և լրացուցիչ տեղեկութուններ, անդ, էջ 276—282: Դրված է նաև Avignon քաղաքում իր պատվին կանգնեցրած արձանի կրկին նկարները:

— 1374. Յովհաննէս Մալաթիացի. նոր վկա. Մալաթիայում իր հարևան այլազգի խաբութեամբ իր տունն է տարել և բռնի թլփատել. վախից գաղթել է Եւգոկիտ, բայց շուտով բռնվել և դատի է կանչվել. մերժելով ուրանալ իր հավատքը, տանջել են նրան չարաչար և նահատակել «1775 թ»:—Նոր վկ. 569—571. Ազգապ. 3619:—Նահատակիս վրա Եւգոկիացի աշուղ Սէֆէրոլլին գրել է մի սրտառուչ տաղ, որ տղված է Նոր վկ. անդ:—Տաշեան, Ցուց. 1129 գ Սէֆէրոլլուն գնում է Յովհաննէսների շարքում, բայց ոչ մի տեղ չէ տված որ նրա անունը Յովհաննէս էր:

— 1375. Յովհաննէս Ժ եպիսկոպոս Համադանցի. պատրիարք Գոլխի Նախապես Գրուսայի առաջնորդ էր. երբ Ջաքարիտ Կաղզուանցի պատրիարքը կաթողիկոսների դեմ իր ցույց տված խստութեանց համար դեսպանների խնդրանք գահընկեց եղավ, նրա տեղ նշանակվեց Յովհաննէսը «1781 թ»: Բայց սա է՛լ ավելի խիստ գտնվելով կաթողիկոսների, ինչպես նաև իրայինների դեմ, ստիպվեցին նրան էլ հրաժարեցնել «1782 թ»:—Ազգապ. էջ 3155:

— 1376. Յովհաննէս քահանա, Նոր Թոնդրակեցի աղանդավորներից, գրել է «Բանալի ճշմարտութեան» գիրքը 1782 թ. ազգ մահմեդականութուն է ընդունել: Գիրքը անգլիերեն թարգմանութեամբ և ընդարձակ քննութեամբ հրատարակեց անգլիացի հայագետ Conybeare, Key of truth, Oxford 1898:—Փորձ, Դ տարի, № 10, էջ 91—130>Շիրակ 157:

— 1377. Յովհաննէս Թ կաթողիկոս Աղվանից (Գանձասարի). Եսայի կաթողիկոս Հասան-Ջալալխանի եղբորորդին էր. Ղարաբաղի մեխիքների և ժողովուրդի կողմից ընտրվեց իբրև հաջորդ Եսայի և Ներսէս կաթողիկոսների 1763 թ: Նստում էր

Գանձասարում: Իրեն հակաթու դուրս եկավ Իսրայել կաթողիկոսը, որ նստում էր Երից մանկանց վանքում: Երկար կռիվներից հետո, ժողովուրդը խնդրում է էջմիածնի Սիմեոն կաթողիկոսի միջամտությունը. նա կանչում է երկուսին էլ իր մոտ. Յովհաննէսը հնազանդվում է, իսկ Իսրայելը ըմբոստանալով՝ կարգալույծ է արվում և նզովվում (տես Իսրայել № 20): Իսրայելը քաշվում է Գանձակ, իսկ Յովհաննէսը հաստատվում է Գանձասարում: Զերմապես կողմնակից Հայաստանի ազատութեան գաղափարին, մասնակցեց Ղարաբաղի մելիքների այս առթիվ գումարած ժողովներին և գրագրութեան մտավ Ռուսաց պետութեան հետ: Իսրայելը առ երեսս բարեկամ ձևանալով նրան, որսում էր բանակցութեան գաղտնիքները և հայորդում Շուշու Իբրահիմ խանին, հուսալով որ իր այս ծառայութեան փոխարեն ձեռք կբերի նաև Գանձասարի կաթողիկոսությունը: Յովհաննէսին զսպաճանում էր նաև իր հարազատ եղբայրը՝ Ալլահ-Ղուլի բեգը: Սրա մատնութեամբ և Իսրայելի միջոցով Իբրահիմը ձեռք բերեց գաղտնի փաստաթղթերը. մելիքներին և Յովհաննէսին ձերբակալեց ու բանտարկեց, Գանձասարը կողոպտեց և Յովհաննէսին բանտում թունավորելով սպանեց «1786 թ»: Թաղվել է Գանձասարի վանքի գավթում. — Լավֆի՝ Պամսայի մելիքութ. 123—134, Ձև. Դաղեան, Բ. էջ 19—22, 43, Ազգայ. 3053, 3208, Արքայ. 175—6:

— 1378. Յովհաննէս Սպարկերտցի, կաթողիկոս Աղթամարի. հաջորդեց Մարկոս Շատախցուն, որ նստել էր 1788 թ. իրեն էլ հաջորդեց Թէոդորոս 1792 թ. — Ազգայ. 31:5 (տես Թէոդորոս № 49): Ըստ Հաւտարանի՝ Սպարկերտցին հաջորդել է Կարապետ Գ-իս և Նախորդել Միքայել Գ-ին. ուրեմն պիտի լինի 1788 1796 թվերի միջև, ուր Ալիքեան, Գաւազանպիրք 163—166 դնում է Մարկոս և Թէոդորոս, ու չգիտե Յովհաննէս Սպարկերտցուն:

— 1379. Յովհաննէս տաղասաց (ԺԸ դար). — Տաշեան, Ցուց. 820.

— 1380. Յովհաննէս արեղա, տաղասաց (ԺԸ դար). — Տաշեան, Ցուց. 8 2—3

— 1381 2. Յովհաննէս վարդապետ Նուրտինեան. ծնվել է 1747 թ. Տրգրանկերտում. աշակերտել է Սարգիս արքեպիսկոպոս Սարաֆեանին, որի հետ գնաց Լիվոնոս, ուր և մեռավ 1803

թ. գրել է իր ուսուցչի ոտանավոր կենսագրութեանը 1789 թ. որ և հրատարակված է Վիեննա 1908 (Ազգ. մատ. ՄԵ):

— 1383. Յովհաննէս (որ և Հաննէս, Հաննա, Հաննէ) Կարնեցի, մահտեսի, վարժապետ, կոչված Վոտար. տաղասաց-բեղմնավոր գրիչ. ունի 19 աշխարհական գեղեցիկ տաղերի մի հավաքածու, գրված 1777—1788 թվերին: Իրենն են նաև Սահակ Մըսրը Կարնեցի նահատակի ստանավոր ընդարձակ տաղը (1778 թ.), Յարութեան Կարնեցու վկայաբանական տաղը (1806 թ.) և Վառվառէ Կարնեցի կույսի նահատակութեան ոտանավոր պատմութիւնը կամ վիպերգը (1810 թ.): Սրանք հրատարակված են Նոր վկ. 572—604, 620—626, 631—674. տես հատկապես էջ 601, Ազգայ. 3620, 3622, 3624.

— 1384. Յովհաննէս կաթողիկոս Կիլիկիոյ, հիշված է 1816 թ. (Ձև. Վինետ. Բ. 236). բայց այս թվին Կիլիկիայի կաթողիկոսն է Կիրակոս Ա (№ 163), որ նստել է 1797—1823 թ. ուստի պետք է համարել նրա մի փոխանորդը՝ իր բացակայութեան ժամանակ:

— 1385. Յովհաննէս ԺԱ Չամաշըրճեան (թրք. լիվացարար), Բաբերդցի. ընտրվեց պատրիարք Պոլսի «1800 թ», երբ ցարական խարդավանքով զահրնկեց արվեց Դանիէլ Սուրմառեցին: Մի տարուց պաշտոնանկ եղավ՝ «1801 թ». նորից դարձավ իր աթոռը «1802 թ» և նստավ մինչև «1813 թ»: Կառավարեց Կաղզուկում և հանդարտութեամբ, կաթողիկական հարցն էլ առանց չափազանց արժարծելու և զրգռելու Հիվանդութեան պատճառով ստիպվեց հրաժարվել «1813 թ» և մեռավ «1817 թ»: — Ազգայ. 3262, 3306, 3339, 3417:

— 1386. Յովհաննէս արքեպիսկոպոս Սեբաստացի, առաջնորդ Սևրաստիոյ. մեռել է 1830 թ. պատմիչ. Թողել է Սեբաստիոյ սուաջնորդների պատմութիւնը՝ սկսած Սիմոն եպիսկոպոսից, որ նստել է 1016 թ, մինչև իր ժամանակը: — Ձև. Դաղեան, Բ. 58 բ, Հայայ. 137:

— 1387. Յովհաննէս Փիրէնեան, Գարտիզակցի, նահատակաղքատ և անուս հողագործ մշակ էր. քսան տարեկան մի գեղեցիկ երիտասարդ, որ սի տանկի ծառայութեան էր մտել. իր ախրոջ աղջիկը հրապուրվելով նրա գեղեցկութեանից, ուզեց իսլամ դարձնել և հետը ամուսնանալ: Այս մտադրութեամբ զրպարտեցին թե նախապես իսլամութիւն է ընդունել. դատի և անատանկի աննշտանքների մատնեցին թե Նիկոմիդիա (Իզմիտ) և թե

Պոլս, շուրջ 2 ամիս Յովհաննէսը հովատքը չուրացավ և կա-
խողանով նահատակից «1838 թ. ապրիլ 30».—Մկրեան, Կեն-
սագր. Մ. Թաղիադեանց, ապ. Թիֆլիզ, 1886, էջ 104, Ազգագր.
62 3714:

— 1388. Յովհաննէս քահանա Խալֆայեան, Վանեցի, մե-
ռել է 1840 թ. և թաղվել Վանի Արարուց եկեղեցում: Պատմիչ-
Քոզել է մի Պատմութիւն, որ սկսել է շատ հին ժամանակներից
և մասնավորելով իր խոսքը Վանի փառանքների վերաբերմամբ,
հասնում է մինչև 1800 թիվը, այն է մինչև էջմիածնի Ղուկաս
կաթուղիկոսի մահը և Երուսաղէմի Պետրոս պատրիարքը: Իր
պատմութիւնը մի ճոխ գանձ է ինչպես Վանի նկարագրութեան,
նույնպես նաև Վանի բարբոտի ուսումնասիրութեան համար,
որովհետև գրված է Վանի ժողովրդական բարբառով: (Ձեռ.
Դազեան, Բ. 58 ր):

— 1389. Յովհաննէս Ը Կարբեցի. կաթուղիկոս Հայոց
«1831—1842 թ». ծնվել էր «1762 թ». հաջորդեց Եփրեմին. շա-
հասեր և փառամուլ մարդ. Ռուսաց կառավարութեան համակ-
րանքը վայելելով հանդերձ չկարողացավ որևէ ձևով օգտակար
լինել ազգին. իր օրով կազմից Ռուսական Պայածեմեան «1836
թ». կնքեց իր այդ ապարդյուն կյանքը «1842 թ».—Ազգագր.
էջ 3625—3766:

— 1390. Յովհաննէս Շատախեցի, կաթուղիկոս Աղթամարի
«1823—1843 թ». Շատախ գավառի Մուշ գյուղից էր. Յարու-
թիւն Արտօնեցու սպանութիւնից հետո բռնի կաթուղիկոս օժե-
ցին. իշխանութիւնը վարեց Պոյսի պատրիարքարանի նկողու-
թեան տակ. Աղթամարի միաբաններից թունավորմամբ սպան-
վեց՝ 1843 թ. — Հաւաք. 65, 82, Ակիւնեան՝ Դուռազանագիրք 168—
172, Ազգագր. 3615:

— 1391. Յովհաննէս Աջպահեանց, կաթուղիկոս Սոսոյ, հա-
ջորդեց Եփրեմ Բ-ին «1833 թ.» և գահակալեց մինչև «1846
թ».—Ազգագր. 3758:

— 1392. Յովհաննէս Ը Մովսէսեան. Զմիւռնացի. պատրի-
արք Երուսաղէմի «1850—1890 թ». հաջորդեց Կիրակոսին. շի-
նաբար անձ էր. ինքը շինեց Երուսաղէմի պատրիարքարանը և
ձեռնարանը, որոնք այսօր էլ Երուսաղէմի փառքն են կազմում:
Գնեց նաև բազմաթիվ կալվածներ, որոնցով այժմ էլ ապահով-
ված է Երուսաղէմի միաբանութեան նյութականը:—Ազգագր.
3676, 3697, 4005:

— 1393. Յովհաննէս Վերծանող. ունի «Նախահաւաքումն
պատմութեան», տես հրատ. Սամ. անեց. էջ 292. Թվականն ան-
հայտ:

— 1394. Յովհաննէս տաղասաց. ունի «Տաղ ի Ս. Վահան
Դողթնացի», որի ծայրանունն է Յովանե. հրատ. Վլ. գողթ. 93
(Թվականն անհայտ):

— 1395. Յովհաննէս քահանա, հայր Ստեփաննոս տոժա-
րագետի (Թվականն անհայտ):—Չարբ. Հին դար. 790:

— 1396. Յովհաննէս քորեպիսկոպոս. ունի «Պատմութիւն
Վարապայ խաչի» (Թվականն անհայտ):—Չարբ. Հին դար. 789:

— 1397. Յովհաննէս քահանա, գրել է Թվարանական մի
փոքր գրվածք՝ «Անկիւնաւոր թուեր» վերնագրով: Թվականն
անհայտ է: Իր մասին տես Աշ. Աբրահամեան, Երբակացու մա-
տենագր. Երև. 1941, էջ 70:

* ՅՈՎՆԱՆՆԷՍՈՒԿ, ար. նախորդ անվան փաղաքշականն է,
որ Յովանեսուկ ձևով ավանդված է ԺՁ դարից: Այսպես՝

— Յովանեսուկ սարկավագ Տիւրիկցի, թուղթ կոկող. հիշ-
ված է 1561 թ. (Թորոս աղբ. Ա. 229): Տես և Յովհաննիսի:

* ՅՈՎՆԱՆՁԱՆ, ար. < նույն Յովհաննէս անվան կրճատ
Յովհան ձևից + արս. յօ յան շնորհակէ: Գործածված է ԺԷ դա-
րում. օր. Յովաննան՝ 1683 թ. (Ուղուրեան, Պատմ. գաղթ. Լի-
վոն. 258), Օհանջան՝ 1685 թ. (Ձեռ. Ագուլ. = Աբրտ. 1911, էջ
1011), Յովհաննան 1697 թ. (Միսական 336 ր): Կենդանի է նաև
այսօր: Սրանից է Յովհաննիսեան կամ Օհաննիսեան ազգա-
նունը:

* ՅՈՎՆԱԹԱՆ, ար. < երբ. յոնոյ Կօհոնաթան անվան հուն.
Ἰωαννάθων տառադարձութիւնից: Այս անվան հետ նույն է բե-
նու. Jahonatanu, hūnatanna անունը: Կազմված է յոյ Կօհօ
«Աստուած, Ենված» և յոն ոթոն «առաւ, նվիրել» բառերից և նշա-
նակում է բուն աստուածատուր կամ աստուածանուէր, պարզ
Տեառն» (Gesenius 291, 531): [Հնեքը շփոթելով Յովհան անվան
հետ կարծում էին «ազաւնի». ինչ. Յովհաթան ազաւնի լի, որ
և անլեզի» Ձեռ. Վենետ. Բ. 690]: Այս անունով հայտնի են
Յովհաթան՝ Սաւուդի որդին և Դաւթի լավ բարեկամը. Դաւթի
եղբորորդին, Դաւթի զորավարներից մեկը ևն: Մեր մեջ սով-
բական անուն չէ:

— 1. Յովհաթան քահանա Ազուանից, որին Ս. Մեքսոպը

թողեց Աղուանքում՝ լուսավորութեան դործի համար:—Խոր. Գ. ծղ. Կոր. 19. Կղկնտ. Բ. գ:

— 2. Յովնաթան Նաղաշ Շոռոթեցի, որդի Յովհաննէս քահանայի, նկարիչ, երգիչ և տաղասաց (1661—1722 թ): Ուսումնական անձ էր. եղել է սարկաւագ. ճանապարհորդել է շատ երկիրներ. օրինակել է «Պատմութիւն Յովսէպոսի» (Սիսական 329, նմանահանութեամբ էջ 331): Սիրելին էր Վրաց Վախթանգ Զ թագավորի (1716—37), որ հաճախ հրավիրում էր նրան իր պալատը՝ լսելու համար նրա երգած հայերեն երգերը: Ունի 66 տաղ (սիրային, երգիծական, կրօնական և խրատական). տաղերի ցանկը տես Տաշեան՝ Յուլ. 1130 գ, նաև Այրարատ 223: Տաղերի ոչ ամբողջական հրատարակութեանը կենսագրութեամբ հանդերձ եղավ Փարիզ 1910, ուր ամեն տաղի վերջում հիշված է իր անունը՝ Յովնաթան կամ Նաղաշ: Նրա մահվան վրա մի ողբ, որ գրել է որդին Յակոբ, տես անդ, էջ 113—6, ուր գեղեցիկ են հնչում հետեյալ տողերը. Ինքն պակասեալ՝ անունն միայ, Այր երևելի Նաղաշ Յովնաթան: (Հրատարակիչը չէ տպել այս տողերը՝ գտնելով նրանք կոպիտ և անհամ): Բողոքական Նաղաշի և նրա որդիների մասին սենյագրութեան է Ակինեան, Յովնաթան Նաղաշ և Յովնաթանեանք, Վիեննա 1911: Տես նաև Պետրոսեան, Բիրլիոգրաֆիա, էջ 204—8:

— 3. Յովնաթան Յովնաթանեան, Շոռոթեցի, որդի Յակոբի և թոռն նախորդ Նաղաշ Յովնաթանի: Նշանավոր պատկերահան, ծաղկարար և որմանկարիչ: Բնակվում էր Թիֆլիսում և Վրաց արքունիքի արվեստագետն էր: Երբ Ղուկաս կաթողիկոսը սկսեց նորոգել էջմիածնի տաճարը, խնդրեց Վրաց թագավորից իր մոտ ուղարկել Յովնաթանին, որ վեց տարի մնալով էջմիածնում, զարդարեց տաճարը 120 նկարներով «1786 թ»: Այս նկարները քանդեց Մկրտիչ Թրիմեան կաթողիկոսը. մի քանիսն էլ պահվում են թանգարանում: Բոլորի շքեղատիպ հրատարակութեանը՝ կենսագրութեամբ հանդերձ հատարվեց Փարիզ 1910, «Նաղաշ Յովնաթան» նատորով: Իր մասին տես Ակինեան, Յովնաթան Նաղաշ, Վիեննա 1911, էջ 94 ևն:

* ՅՈՎՆԱՆ, ար. < եբր. יוֹנָן Yōna անվան հուն. Ἰωνᾶς տաղարձութեան հյց. Ἰωνᾶν անից և կամ ասոր. יוֹנָן Yaunān անից (Հիւրը. 295): Բուն նշանակում է «աղաւնի»: Հմմտ. «Որդի Յոնանու, այսինքն աղաւնու, որ նշանակէ զՀոգին սուրբ» (Մտլութ. 295 ա): Այս անունով հայտնի է Յովնան (լս. Ֆրանս. Jo-

nas) փոքր յարգարեններից մին, որ ըստ առասպելին Յ. էր գևոսի փոքր մնալով՝ ցամաք դուրս եկավ (լուրջ 825 Ն. Գ.): Գործածական է Յովնան, Յունան (1604 թ. Ձեռ. Վաստ. 816), Յաւան (1640 թ. Թորոս աղբ. Բ. 444) և Ունան ձևերով: Անցյալ դարում դեռ գործածական էր, այժմ չկա: Մնում է Յովնանեան կամ Ունանով ազգանունը:

— 1. Յովնան երեց, անդամ Շահապիճանի ժողովքի «ՅՅԵ թ».—Ազգապ. 330:

— 2. Յովնան եպիսկոպոս Վանանդայ, ըստ Այբբու. 76 գաւակալել է 527—554 թ. ժամանակակից էր Ներսէս Բ կաթողիկոսին (548—557 թ). անդամ Դուինի երկրորդ ժողովքի «ՅՅԵ թ».—Դիրք թղ. ժէ:

— 3. Յունան եպիսկոպոս Հաշուայ. անդամ Աղուէնի ժողովի. ժամանակակից Վաչագան Գ թագավորի Աղուանից (Ջ գար).—Կղկնտ. Ա. իղ. Կանոն. 192:

— 4. Յովնան «607 թ». տես Յունանեա:

— 5. Յովնան Խութեցի, Սասնեցոց դուռին անցած Լարձակից Արարների վրա. Չարդեց Բուզայի զորքը, բայց ճամբովից, բանտարկվեց և հավատքը չուրանալով նահատակվեց (Թ գար. Արժր. Գ. ժա: Նույնը հիշում է նաև արար պատմիչ Սաքուրի հիշրեթի 237 թ (=Յ. Գ. 850) «Յովնան որդի...ի» անդ վով, բայց անընթեանի (Խալաթ. Արար. մատ. 132):—Մերեմեք «Երկունք» վեպի գլխավոր հերոսն է:

— 6. Յովնան Ա. կաթողիկոս Աղուանից 892—901 թ. Արարդեց Սամուէլին: Նախապես Հայոց Դատն եպիսկոպոսն էր. Գէորգ. կաթողիկոսի գերութեան ժամանակ փախավ Աղուանք և որովհետև Աղուանքում կաթողիկոս չկար, իսկ Գէորգն էլ զեբի էր, Աղուանից եպիսկոպոսները հովաքիցին և ինքնազուրկ թեցին նրան կաթողիկոս: Երբ Գէորգը շուրջիվ Աղուանից Համ թագավորի ազատվեց, Յովնանը ընդ առաջ եկավ նրան. բայց Գէորգը լուծեց նրան պաշտանից: Համոթ թագավորը միջամտեց և Գէորգը զիջելով իր ազատարարի խզրանքին, վերահասարակեց «894 թ»: Նրան հաջորդեց իր եղբայրը՝ Սիմէոն.—Կղկնտ. Գ. իղ. Օրբ. ծա. Հայագ. 385.—Յունան՝ Անան. աղստ. 138 ք. 139 ա. Կիր. ը.—Մի. այբով. 24.—սեռ. Յովնանայ՝ Օրբ. ծա:—Հրար. Շահնազ. ունի Յովնան, որ մյուսների համեմատութեամբ վերապահ է:

— 7. Յովնան Բ. կաթողիկոս Աղուանից, որին նահապետ

լով Աղուանք ուղարկեց Անանիա կաթողիկոս Մովսէսին (1946—968 թ.)՝ մերժված Գագիկի փոխարեն: Այս երկուսը դարձան միմյանց հակաթոռ: Անանիան գնաց անձամբ Թաշեն, հյուրընկալվեց երկրի իշխան Գրիգորի (Ն 108) մոտ և երկու կաթողիկոսներին էլ կաթալույժ արեց:—Օրբ. ծա.—Յուզման՝ Անան. ապստ. 133 ա, 135 ա.—սեռ. Յովնանու՝ Օրբ. ծա:

— 8. Յովնան, կազմեց Գր. Նիւսացու «Մեկնութիւն Երզոց երգոյն» գիրքը, որ օրինակել էր Պետրոս գրիչը Տարօնում, 973 թ.—Ջարբ. թրգմ. 370 (ըստ Ջալալ. Ճնպրն.):

— 9. Յովնան քահանա, Հաղբատում, Առաքել քահանայի երբեք ավեց «Եսայի և Թուղթք Պօղոսի» 1207 թ.—Յովսէփեան՝ Նիւթեր և ուս. Ա. 71:

— 10. Յուզման, իր երեք եղբայրների՝ Յովնանէս քահանայի, Դաւիթի և Միթթարի հետ միասին հիմանց նորոգել են Հաղբատի Բերդիկ գյուղի կամուրջը և այդ բանը արձանագրել են մի խաչքարի վրա 1273 թ.—Երզնկեանց, Հնախ. տեղագր. 103:

— 11. Յուզման, գրիչ. Գլաձորի վանքում աշակերտել է նշանավոր վարդապետ Եսայի Նչեցուն և նրա օգնութեամբ արտագրել է մի փրիստփայական գրվածք, որի հիշատակարանի մի կտորն է միայն մեում, 1334 թ.—Շողակաթ 213, Ձեռ. Դագեան, Բ. 30 բ:

— 12. Տէր Յուզման, որդի Առաքելի, միաբան Մեծոփայ վանքի, ուր օրինակեց Գր. Տաթևացու Բարոզգիրքը՝ 1414 թ.—Rapport Belgique 180:

— 13. Յուզման գրիչ. Սարգիս Պարտաւեցի գրչի հետ միասին օրինակեց Ճաշոցը՝ 1420 թ.—Ձեռ. Սեան. 20 ա, Սմբատեանց, Գեղարքունի 403, Տաշեան՝ Յուզ. 181 ա:

— 14. Յուզման կրտսերը, եղբայր Խոջապետի և Կրեղարայր Մարտիրոս արեղայի, որ Հաղբատում օրինակեց մի Շարահնոց, 1437 թ.—Manus. brit. mus. 96 բ, Նոտարք 113:

— 15. Յուզման Մեծպարոնեան ոմե, որի անունով կա մի խաչքար Քէղոսիայի Ս. Գէորգ եկեղեցում, 1479 թվից:—Բժշկեան, Ճանապ. ի Լեհ. 352:

— 16. Ուզման Շամարեցի, աշակերտ Գր. Տաթևացու (ԺԾ գոր).—Մեծոփ. 51, Յայսմ. ապր. 27:

— 17. Յովնան վարդապետ, առաջնորդ Ս. Կարապետի վանքի. տաղասոց (ԺԸ գոր). իր տաղերը տես Տաշեան, Յուզ. 1181 ա:

— 18. Յովնան որդի Յակոբի. տաղասոց (ԺԸ գոր). գրել է «Այգի եմ տնկե, վարդ եմ բուսցուցե» տաղը.—Տաշեան, Յուզ. էջ 460:

Յովսէփ տես Յուսէփ:

* ՅՈՎՍԷՓ, ար. <Եբր. ԵՊՈՂ> Yosef անվան հուն. 'Ιωσήφ առաւօղարձութունից: Այլ ձևերն են ասոր. Yausef, լատ. գերմ. Ֆրանս. Joseph, անգլ. Joseph, Joe, Jo, ռուս. Иосиф, О'сип, իտալ. Giuseppe, արաբ. Իւսուֆ. Yūsuf, վրաց. Իոսեփ, թուր. Իվսեփ են: Ս. Գրքում ստուգաբանված է բառս «յաւելցէ». հմմտ. Նւ կոչեաց զանուն նորա Յովսէփ. ասէ. Յաւելցէ ինձ Աստուած որդի միւս ևս (Մն. լ. 24): Մեր հին մատենագիրները մեկնում են զանազան ձևերով. այսպես՝ «Յովսէփ թարգմանի անունն (Տաթև. ամ. 649). Յովսէփն յաւելադրութիւն թագաւորի թարգմանի (Բրս. մրկ. 384). Յովսէփ որ թարգմանի վայր իջուցիչ (Բրս. մրկ. 378): Նոր քննիչները տալիս են զանազան բացատրութիւններ. օր. եգիպտ. Ja-sa-pa-'a-ra, բաբել. Jašub-ilu, կամ Եբր. ܝܘܨܫ ܝܫܒܝ (Išb-ē) «յորում Աստուած բնակի, աստուածաբնակ» (Gesenius 295): Այս անունով հայտնի են հնութեան մեջ Յովսէփ գեղեցիկ՝ որդի Յակոբ նահապետի, Ս. Յովսէփ այր Մարիամայ, աստուածայայր, Յովսէփ Արեմաթացի՝ որ զմուսեց Յիսուսի մարմինը, արդարն Յովսէփ՝ որ ընտրվեց իբր առաքեալ փոխանակ Յուդայի ևն: Հին մատենագրութեան մեջ գործածված է միշտ Յովսէփ ձևով. իսկ Թր. քեր. 44, Սիւն. քեր. 219 և Խոր. քեր. 179 իբրև օրինակ՝ անձնանվան ունին Յովսեպոս ձևը, որ հայոց մեջ բնավ չէ գործածված: Անկ. գիրք Նոր Կտ. 242 զբրված է միշտ Յուսէփ: Ունինք նաև Ովսէփ՝ Թորոս աղբ. Բ 366 (անհայտ թվականով), Յիսեփ՝ 1585 թ. (Ձեռ. Վասպ. 704): Արդի ձևերն են Յովսէփ, Յուսէփ, Ուսէփ, Օսէփ և օտարաձև Իւսուֆ, Սուսուֆ, կաթողիկ հայոց մեջ նաև Ժօզէֆ, Ջուզէֆա (Հիւրը. 365): Սրանցից էլ Յովսէփեան, Իւսուֆեան, Սուսուֆեան ազգանունները:

— 1. Յովսէփ, բերավ Թովմաս առաքյալի մասունքը Աղձնեաց նահանգի Պաղ կոչված տեղը, Սեմյ բերդի մոտ՝ Խոջ գեղը և գրավ մի եկեղեցում, որ կոչվեց Պալիվանք. ինքն էլ կրտսավոր դառնալով ծառայեց նրան վեց տարի. որից հետո փոխադրեց Մանազկերտ, ուր Աբծրուհիք մի վանք շինեցին (Գ գոր).—Չամչ. Ա. 587:

— 2. Յովսէփ, նախարար Արզար թագավորի, որ ուղարկեց

նրան Յիսուսի մոտ՝ մի պատկերահանի հետ միասին և ստացավ անձեռագործ դաստառակը.— Դարդել 2 (նկարելն էլ կոչված է Յովհաննէս Ն 1):

— 3. Յովսէփ Պաղնացի, աշակերտ Ս. Մեսրոպի և գործակից Ս. Գրբի թարգմանութեան մեջ, ուղարկվեց Եգիպտոս և ապա Բիւզանդիոն՝ թարգմանութեամբ պարապելու համար «434 թ».— Կոր. 10, 20. Փարպ. ժ. Խոր. Գ. ձգ, կ. Փ. կոր. 11 (գրված Յուսէփ), 16. Ասող. Բ. ա. Վրդ. իե. Յայսմ. հոկտ. 14 (գրված Փալաւացի). Տարօն. Ա. § 80 (տպ. Գաղնացի). Պտմ. սահ. 14. Տաթև. հարց. 543 (տպված Փալաւացի). Մին. համդ. 93 (տպ. Կալանցի). Առաք. լծ. սահմ. 170:

— 4. Յովսէփ եպիսկոպոս Բագրատունեաց, Ներսէս Մեծի ուղեկիցներից մեկն է Կեսարիա օժման զնալու ժամանակ «353 թ».— Մեսր. եր. 26:

— 5. Յովսէփ երեց, Սիւնեաց նահանգի Վայոց ձորի Խորցիմ կամ Հորցոմանց գյուղից, աշակերտ Ս. Մեսրոպի: Եղիշէի մեջ կոչվում է եպիսկոպոս Այրարատի (այս առթիվ տես Ե. Տ.— Միհասեան, Տեղեկ. Արմֆանի 1943, Ն 3, էջ 89): Հաջորդեց Ս. Սահակին և Ս. Մեսրոպին՝ նախ իբրև տեղապահ «437 թ», հրամանաւ Մեսրոպի, և ապա «444 թվից» սկսած, երբ մեռավ Սուրմակ կաթողիկոսը, Յովսէփ դարձավ կաթողիկոս: Նույն թվին գումարվեց Եանապիվանի ժողովը (Հայագ. 159), «449 թվին» էլ Արտաշատի ժողովը: Մասնակցեց Վարդանանց պատերազմին, բանտարկվեց Պարսկաստանում և ապա նահատակվեց Ապար աշխարհում, Ղևոնդեանց խմբի հետ «456 թ».— Փարպ. ժթ, իգ, լը, խբ, խդ, խէ, ձգ, ձէ. Կոր. 1, 27, 28. Եղիշ. 22, 54, 77, 96, 101, 104, 114, 120, 132, 139. Խոր. Գ. կէ. Փ. կոր. 32, 34. Յն. կթդ. ժդ, ժե. Գիրք թդ. ձէ (Յովսէփ). Յն. կթդ. էյր. 274. Ասող. Բ. բ. Արծր. Ա. ժա. Մեսր. եր. 138. Յդ. մովս. և դաւթի, էջ 58. Մխ. անեց. դ. Ստմ. անեց. 71. Մխ. այրիվ. 20. Շնորհ. վիգ. 1005. Միխ. սաս. իթ (← իլ) Կիր. 16, 20. Վրդ. իգ, իէ. Շար. զգ. Յայսմ. յուլ. 31, օգոստ. 7. սեպտ. 17. Բհնպ. 270. Օրբ. ժգ, հա. Օրբ. ողբ. 35. Միմ. ապար. 48. Զուղ. 45.— սեռ. Յովսէփու՝ Եղիշ. 33.— սեռ. Յովսէփայ՝ Եղիշ. 83, 131. Փարպ. լը, խդ, ժա, ձբ, ձե, կբ. Յն. կթդ. ժե. Շար. զգ. Ասող. Բ. բ. Կիր. 20. Վրդ. իէ. Յայսմ. յուլ. 31. Օրբ. Կհն. ժա.— գրծ. Յովսէփու՝ Փարպ. լը. Ասող. Բ. բ.— Յովսէփեան՝ Կիր. 3.— Վրաց. աղբ. Ա. 40.— Զամէ. Բ. 15—112:

— 6. Յովսէփ, վանահայր Գլակայ վանքի, հաջորդ Սահակի (Զ դար).— Մամիկ. ա:

— 7. Յովսէփ աղուան, երեց Կաղանկատուաց. անդամ Աղուէնի ժողովի, ժամանակակից Վաչագան Գ թագավորի (Զ դար).— Կղկնտ. Ա. իգ. Կանոն. 192:

— 8. Յովսէփ (նայ կամ ասորի), տեսիլքով իմացավ որ Գիւղեաների պատերազմում նահատակված հայերից մեկը Կենաց փայտի մասունք ունի: Այս Յովսէփը գնաց գտավ և բերավ Սմբատ Բագրատունի Վրկան մարզպանին, որ նույն մասունքը դրեց տաճարի մեջ: (Իեկզբ տեղի է ունեցել քիչ ժամանակ առաջ «617 թվից», որ Սմբատի մահվան տարեթիվն է):— Սեբ. իգ, իե. Միմ. ապար. 93.— սեռ. Յովսէփի՝ Միմ. ապար. 99:

— 9. Յովսէփ ա՛պատական, Գեղամայ զավտի Բրտի այրուայ անապատից. Տաճկաց նեկուսթյունից փախավ Արցախ, գնաց Երուսաղէմ և բերավ շատ մասունքներ (է դար).— Կղկնտ. Բ. ձ.— սեռ. Յովսէփայ՝ անդ:

— 10. Յովսէփ Ա. եպիսկոպոս Սիւնեաց, հաջորդեց Աբրահամին (է դարի վերջը և Ը դարի սկիզբը).— Օրբ. իթ, հա:

— 11. Յովսէփ եպիսկոպոս Արժրունեաց, անդամ Մանազկերտի եկեղեցական ժողովի «726 թ».— Ազգայ. 839:

— 12. Յովսէփ եպիսկոպոս Բագրատունեաց, անդամ Մանազկերտի եկեղեցական ժողովի «726 թ».— Ազգայ. 839:

— 13. Յովսէփ Ա. կաթողիկոս Աղուանից 746—763 թ. էր եպիսկոպոս Ամարասի. հաջորդեց Անաստասին:— Կղկնտ. Գ. իգ. Կիր. ը. Մխ. այրիվ. 24. Հայագ. 384:

— 14. Յովսէփ Բ եպիսկոպոս Սիւնեաց. կղորորդի և հաջորդ Ստեփաննոս Սիւնեցու. ձեռնադրվեց Դաւիթ կաթողիկոսից և գահակալեց 735—752 թ.— Օրբ. լը, հա:— Նույնը Այրիվ. 22 ա կոչվում է Յուսիլ:

— 15. Յովսէփ եպիսկոպոս Սիւնեաց, որի անթմական անդրին գտնվում է Սիսիանի Հարաքիլիսա գյուղի եկեղեցու:— Աղագր. հանդ. Գ. 188 (ի հարկէ չի կարող լինել Յովսէփ Բ. բայց ուրիշ Յովսէփ անուն եպիսկոպոս Սիւնեաց հայտնի չէ ոչ Օրբեիանին և ոչ այլուր):

— 16. Յովսէփ Բ Կարիճ, կաթողիկոս Հայոց «795—806 թ». Արապածոտն զավառից էր. հաջորդեց Գեորգ Ա-ին. Խուղիմա ոստիկանից բռնվելով՝ բանտի մեջ չարչարվեց, կաթողիկոսական կալվածները նրան չնվիրելու պատճառով:— Յն. կթդ. իգ.

Ասող. Բ. ք. Մխ. անեց. գ. Մամ. անեց. 90. Քննչ. 273. Յն. կթղ. հյր. 276. Միխ. աս. իթ (=իը). Կիր. 42. Վրդ. խգ. Մխ. այրիվ. 21. Օրբ. հա.—սեռ. Յովսեփայ՝ Յն. կթղ. իդ. Կիր. 43.— Չամհ. Բ. 426—8:

— 17. Յովսէփ Օրհնեալ, անհայտ մատենագիր. հունարեանից հայերենի թարգմանեց «Պատմութիւն յաղագս մատին սըրբայ առաքելոյն Պետրոսի և բերման ի Հայս. Յամս Նիկեփոսայ կայսեր Յունաց...»: Թվականն անհայտ է. բայց որովհետև Նիկեփոր Ա նստել է 802—811 թ., ուստի Յովսէփ Օրհնեալն էլ այս թվերին է.—Ձեռ. Լիով (ՀԱ 1937, 129), Ձեռագիրը ժԴ դարից է (Ասում է թե հրատ. Հայաստանում, Բ. 122—132. բայց չկա):

— 18. Յովսէփ իշխան Կարնեցի, սուրբ. հայրը Կայս ցեղից այլազգի էր, մայրը հայ. հավատքը չուրանալով՝ եղբորը (Սահակի) հետ նահատակվեց «808 թ».—Մամ. անեց. 90. Վրբ. և վկ. Բ. 266—271. Կիր. 42. Մխ. այրիվ. 68. Յայսմ. յնվ. 22. Առաք. պտմ. 479.—սեռ. Յովսեփայ՝ Ճշ. 503. Վրդ. էջ 132. Յայսմ. յնվ. 22. Վրբ. և վկ. Բ. 266—271.—ընդարձակ տես Լիակ. վրբ. սրբ. Դ. 293: Տես և Փրորդալէմեան, Չորս ընկերք, Տփղիս 1882, էջ 71:

— 19. Յովսէփ Բ կաթուղիկոս Աղուանից 850—875 թ. նախապես Մեծկուենից եպիսկոպոսն էր. հաջորդեց Դաւթին և իրեն էլ հաջորդեց Սամուէլը.—Կղկնտ. Գ. իդ. Կիր. ք. Մխ. այրիվ. 24. Հայսպ. 385.—սեռ. Յովսեփայ՝ Կղկնտ. Գ. իբ:

— 20. Յովսէփ քահանա, մատնիչների ձեռքով տարապարտ սպանվեց. իր հիշատակին մի խաչքար է կանգնեցրած Բասենի (Կարս) Չուրուկ գյուղում 893 թ.—Արբտ. 1904, 991:

— 21 2. Յովսէփ քահանա, գրիչ. Յովհաննէս քահանայի հետ միասին Բջնիում արտագրել է մի Աւետարան Կիրակոս վանահապանի համար՝ 988 թ.—Շողակաթ 190:—Սմբատեանց՝ Գեղարքունի 321:

— 23. Յովսէփ աղանդապետ Քոնդրակեցոց. քարոզում էր թե պատարագի արարողությունը, ձեռնադրությունն և կարգավերորդ բաներ են. խմորը գինու մեջ թրջված պետք է հավառալ և ընդունել իրրև մարմին Գրիստոսի. Հաջորդել է Կիւրեղին և իրեն էլ հաջորդել է Յեսու (Ժ դար).—Հայսպ. 551. Տաշեան՝ Յուց. 148 ա (Մագիստրոսի թուղթն է, բայց Կոստանեան հրատարակության մեջ (էջ 154) պակասում է Յովսեփ):

— 24. Յովսէփ, երկրորդ առաջնորդ Հալբատի վանքի. հաջորդեց Սիմէոնին. հիշված է 1006 և 1008 թվերին.—Յովսեփ-

եան՝ Նիւթեր և ուռ. Ա. 64. Մովսէսեան՝ Լուսի Կիւր. 48. Երզնկեանց՝ Հնախ. տեղադր. 24:

— 25. Յովսէփ վանահայր և առաջնորդ Կարնոյ Հնաքց վանքի, «առաա գիտութեամբ, գերամաքուր հայրն». Պետրոս Գեաղարձ կաթուղիկոսի հետ գնացել է Տրապիզոն, Վասիլ կայսեր տեսության «1023 թ» (Յուզիկք, Ա. 109).—Ասող. Գ. Թ. Լասա. ք.—Մրտ հետ նույն պիտի լինի Յովսեփ հայր Ընծայուց, Ընծայեցի կամ Ընծանեցի, որ Մաազատիկոս առթիվ տոմարականի գրվածք ունի՝ ուղղված հունաց Վասիլ կայսեր «1007 թ».—սեռ. Յովսեփայ՝ Ուռ. 44, 179, որ Սմբ. պտմ. 43 կոչում է «Յովսեփ հայր Անձևացի».—տես և Տաշեան՝ Յուց. 658 ա:

— 26. Յովսէփ Գ կաթուղիկոս Աղուանից, հաջորդեց Գէորգին՝ Նախագահել է այն ժողովին, որ գումարովեց Յովհաննէս Սմբատ թագավորի ժամանակ, խորհրդակցելու և վերագարձելու բանտարկյալ Պետրոս կաթուղիկոսին իր աթոռը «1038 թ»։ Դաւիթ Անհողին թագավորին օգնության գնաց 200 եպիսկոպոսների գլուխն անցած՝ 1041 թ? (տես վերը, հա. Բ, էջ 35).—Կիր. 51, 56, ք. Վրդ. ծգ. Ուռ. 77, 81, 231. Սմբ. պտմ. 55.—սեռ. Յովսեփայ՝ Մխ. այրիվ. 75: [Հայսպ. 385 և Չամբա. 76 գնում են հաջորդ Մարկոս Ա-ի. իսկ Յովսէփին էլ հաջորդեց Մարկոս Բ):

— 27. Յովսէփ արքեպս. Աստապատցի, նորոգեց Նախիջևանի Կարմիր վանքը, 1076 թ.—Սմբատեանց՝ Երնջակ 484:

— 28. Յովսէփ նշանավոր վարդապետ (ԺԱ դար). աարբեր է Յովսէփ Ընծայեցուց.—Ուռ. 179:

— 29. Յովսէփ Դունեցի. նախապես կոչվում էր (Ա)բուբաքը և որդին էր Սևուշ (Սիյավուշ) անուն մի պարսկի, որ գաղթելով իր երկրից, եկել բնակվել էր Դուխին մոտ, Կոտայքի թուրքար դաշտի Նորաշէնք գյուղում: Փոքր հասակից կրթվեց մանմեդական դպրությամբ. բայց զգվելով մուսուլմանների անբարոյական կյանքից, սեծանալով քրիստոնյա ընկերների հետ և մանավանդ խրատվելով իրենց տան մշակ Սարգիս անուն անձից, քրիստոնյա դարձավ: Հայրը լսելով այդ, ուզում էր սրով սպանել, մայրը հազիվ ազատեց նրան: Տեսնելով որ իրենց տանը բնակվել անհնարին է, փախավ դեռաց Վասպուրականի Առեստ գյուղը, ապա Ամուկ բերդը: Հայրը հասավ նրա ետևից և քաղցր խոսքերով համոզելով տուն բերեց: Այստեղ շղթայի դարկեց նրան և հանձնեց մուսուլմաններին, որոնք աղերսանքով ու տանջանք-

ներով ուղղում էին գործի բերել նրան: Մի քանի քահանաներ խորհուրդ ավին առերես մահմեդական գառնալ և գաղթել ուրիշ տեղ: Լսեց նրանց: Հետո գնաց Բջնի, Իշխանի (կամ Թեղեհաց) վանքը, Սարգիս անուն մի ճգնավոր քահանայի մոտ, որ խորհուրդ ավեց նրան՝ մասն գալ հայոց վանքերը: Հետզհետե անցավ Հաղբատ, Սանահին, Մակարավանք, Հառիճ, Սաղմոսավանք, Յովնանավանք: Ոչ մի տեղ հանգիստ չգտավ. աղքատ ու թշվառ թափառում էր, որովհետև մահմեդականների տհից և կամ խաբերա համարելով նրան, ամեն տեղից վտարում: հաց անգամ չէին ուտում նրա հետ: Մի քանի տարի այս վանքերում թափառելուց հետո, որոշեց գնալ Երուսաղէմ: Նախ գնաց Սուկաւէտ լեռան ճգնավորների մոտ, առավ նրանց օրհնութունը, ապա գնաց Կիլիկիա: Հոռմկլայում հանդիպեց Ներսէս Շնորհալի կաթողիկոսին, որ հաստատեց նրան իր հավատքում, միաժամգամայն խոստանալով անց կայնել հին մարտիրոսների շարքը, եթե հավատքի համար նահատակվի: Երուսաղէմի սրբավայրերը այցելելուց հետո, համոզված այն մտքով՝ թե ուրացողը պիտի նահատակվի իր ուրացած վայրում, դարձավ իրենց գյուղը՝ Նորաշէնք: Հայրը մեռել էր: Սկսեց քարոզել իր մորն առեկորը. բայց նրանք վախից չընդունեցին նրան: Սարգիս անուն մի քահանա հորդորեց նրան հեռանալ. բայց Յովսէփը չլսեց: Եղբայրը մատնեց նրան Սրջահան կամ Սալորջիան գյուղապետին, որ 2 ամիս բանտարկելուց և շարշարելուց հետո, հանձնեց Դուրիս ամիրա մեծ Աթաբէկին: Սա էլ բազմատեսակ խոստումներով աշխատեց հրապուրել. բայց տեսնելով որ անօգուտ է, հանձնեց իր զորքի բազմության, որոնք քարկոծելով նահատակեցին 1170 թ: Սարգիս անուն մի քահանա (նախկին մահմեդական) գողացավ նրա մարմինը և տարավ թաղեց Հաւուցթառում: Դաւիթ քահանան (№ 83) գրեց նրա ներբողականը, որի մի մասը տպված է Նոր վկ. ամբողջը գտնվում է Վենետիկում (տես Ձեռ. Վենետ. Ի. 393—4. բայց զարմանալի է որ հռոմուտ բանասեր հրատարակիչը տեղեկություն անգամ չուներ մեր Նոր վկայքից): Շնորհալին Յովսէփին կարգեց նահատակների շարքը, ինչպես խոստացել էր:—Վրդ. հե. Յայսմ. յուլիս 19.—սեռ. Յովսէփայ՝ Մեծոփ. 33, 61. Յայսմ. յուլիս 19. Նոր վկ. 46—70. Ալիշան՝ Շնորհ. 389—397. Հայասպ. 379—381. Ազգապ. 1398 (գնում է † 1167 թ):

— 30. Յովսէփ վարդապետ, միաբան Հաղբատի վանքի.

կազմեց Բարսեղ Կեսարացու ճառերի ձեռագիրը, որ տրտազրել էր Սարգիս գրչիչը՝ 1172 թ. (տես վերը հա. Ա. էջ 395, № 19).— Ձեռ. Վենետ. Ի. 1268, Հայասպ. 382.

— 31. Յովսէփ աշակերտ Ն. Համբրոնացու († «1198 թ»): իր վարժապետի հաստատած նոր կարգերը տարածում էր Խաչենում և Աղուանքում (Լմբ. 230): Թվի թե սա է որ Համբրոնացին կոչում է «սլաշտօնակից եղբայր մեր Յովսէփ» և որին տրտազրել է տվել Պարպամանց գիրքը 1175 թ. (Միսուևան 87, Ջարբ. Հին դպր. 92, թրգմ. 521. Աթան. յոջ. ժգ. REA 8, 28. (Ազգապ. 1520 համարում է Յովսէփ (Դ) կաթողիկոս Աղուանից):

— 32. Յովսէփ արքեպիսկոպոս Դուրիսի, անդամ Հոռմկլայի ժողովի «1179 թ».—Շնորհ. պտճ. 199:

— 33. Յովսէփ ոմն ի Դունայ անապատէն, որին Ստեփաննոս Թոքա իր ժամանակագրութեան մեջ համարում է հեղինակ Դատաստանագրքի՝ փոխանակ Մխիթար Գոշի, 1184 թ:—Դալէմք. Ուս. Լեհ. դատաս. էջ բ. Հմմտ. № 38:

— 34. Յովսէփ եպիսկոպոս, եղբայր Կելառու վանքի վանահայր Պետրոսի. երկուսով հիշված են Կելառուի մի արձանագրության մեջ (Այրարատ 261), իբր ժամանակակից Գրիգոր Դ Տղայ (1173—1193 թ) կաթողիկոսի և Աղուանից Ստեփաննոս կաթողիկոսի: Երկու եղբայրները (Յովսէփ և Պետրոս) միասին նորոգել են Կելառու վանքը 1184 թ. կամ քիչ առաջ:—Այրարատ 266, Հայասպ. 399:—Հիշված է նաև ՇԿԻ=1114 թվի մի արձանագրության մեջ (Մմբատեանց՝ Գեղարքունիք 351) Պետրոս վանահոր և իր երրորդ եղբայր Սարգսի հետ:

— 35. Յովսէփ արքեպիսկոպոս Անտիոքի և տեղի Յիսուևանց վանքի. սովորել էր Շուղրի վանքում. ներկա եղավ Լևոն Բ-ի Թագազրության հանդեսին «1199 թ».—Կիր. 64, ա. Սմբ. պտմ. 110. (ըստ Հացունի՝ Կարևոր խնդ. 262 հիշված է նաև 1231 թվի մի հիշատակարանում, բայց իբրև հին հանգուցյալ):

— 36. Յովսէփ, մի խաչքար է կանգնեցրել Հաղբատում 1209 թ.—Սրգնկեանց՝ Հնախ. տեղազր. 70:

— 37. Յովսէփ ոմն, որ տվեց Յովն. Մանդակունու ճառերը Սիոն գրչին՝ արտագրության համար 1210 թ.—Դուրեան, Ուսումն. 231:

— 38. Յովսէփ, հայր Հոռմաշէն մենաստանի. օգնեց Մխիթար Գոշին († «1213 թ») գրելու Դատաստանագիրքը.—սեռ. Յովսէփայ՝ Մխ. դա. նխդր. ժա:

— 39. Յովսէփ գրիչ կամ քանդակող Բագնայրի մի արձանագրութեան 1216 թ?—Շիրակ 118:

— 40. Յովսէփ քահանա, որի անունով մի խաչքար կա Խորանաշատի վանքում, 1222 թ.—Արցախ 323:

— 41. Յովսէփ քահանա, հոգևոր զավակ Սարգիս և Վարդան քահանաների, որոնք Երզնկայի Կապոսի վանքում գրել տվին Տօնամակը՝ 1230 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 1214:

— 42. Յովսէփ աշակերտ Իգնատիոս Հոռոմոսցի գրչի և նկարչի. հիշված է 1236 թ.—Յովսէփեան՝ Նիւթեր և ուս. Ա. 24, 27 և Բ. 55, 53:

— 43. Յովսէփ արեղա, գերեղմանը գտնվում է Հաղբատում, 1247 թ.—Երզնկեանց՝ Հնախ. տեղագր. 63, Ազգագր. հանգ. է, 413:

— 44. Յովսէփ վարդապետ Արտազեցի, աշակերտ Յովհաննէս Վանական վարդապետի և դասընկեր Կիրակոս Գանձակեցու, Վարդան պատմիչի և Մազաքիա արեղայի: Եղով առաջնորդ Արտազի Թաղէոս առաքյալ վանքի. օժանդակութեամբ Կոստանդին կաթողիկոսի և Թուլլովութեամբ Թաթարաց Անգուստինոսի վերաշինեց ավերյալ վանքը և մեծ պայծառութեամբ հասցրեց («1248 թ.» և ավելի ուշ): Մասնակցել է Վանական և Վարդան վարդապետների հետ այն կրօնական վեճին, որ հարուցել էր Հռովմի պապը Կոստանդին Ա Բարձրբերդցի («1221—67 թ») կաթողիկոսի առաջ և այս առթիվ թղթակցել է կաթողիկոսի հետ՝ պաշտպանելով հայ եկեղեցու դավանանքը (Թորոս աղբ. Բ. 322):—Կիր. խա, խէ, խը. Մխ. այրիվ. 82. Մաղաք. ար. 12.—Ուսեփ՝ Օրբ. ժմ. 25.—սեռ. Յովսեփայ՝ Կիր. խա:—Իր վրա մի առասպել՝ Ձեռ. Վենետ. Բ. 594:

— 45. Յուսեփ Իրազարկցի, երաժշտագետ և երաժշտապետ Կիլիկիոյ Իրազարկի վանուց. «Կարի հասու ամենայն իմաստից երաժշտից՝ մինչև ի բաւանդան, որ յաւուրս մեր ոչ գտանի հանգոյն»: Ունի մի անություն երաժշտութեան մասին, որ գտնվում է Վենետիկի Մխիթարյանների գրադարանում, Յովհաննէս գրչի 1224 թվին գրած Տաղարանում (ըստ Գ. Լեոնեան, «Էջմիածին», 1945 թ. մայ. էջ 49 ծան.): Տվել է իր մի օրինակ Տաղարանը Յովհաննէս գրչին ընդօրինակութեան համար 1241 թ.—Ըստ Տաշևան՝ Թերևս սրա հետ նույն է Յովսեփ քահանա, որ Իրազարկում օրինակել է Իրիգորի Սկևռացու շառք. գրել է «Բան յիշատակի»՝ ոտանավոր Իրիգոր Սկևռացու և Համբրոնի

տեր Կոստանդինի վրա, 1220—50 թվերի միջև.—Սիսուան 233 ր. 517 ա, Տաշևան՝ Տուց. 476—8 (ցանկում, էջ 1125 բ սխալմամբ գրված է Յովհաննէս Իրազարկցի), Ձեռ. Վենետ. Բ. 1066:—Ասվում է որ արտադրել է նաև մի Գամմարամ, բայց սա ճիշտ ենթադրութեան չէ. նրա ունեցած Գանձարանը կամ Տաղարանը մի ուրիշ գրչի արտադրութեան էր: Ճիշտ չէ նաև այն որ երաժշտագետ Յովսէփին քահանա են կոչում. այսպիսի կոչում չի տրված նրան և Թերևս վարդապետ էր. քահանա է կոչված երկրորդ Յովսէփ գրիչը, որով երկուսի նույնացման ցուցմունքները բավական պակասում են: Տես և «Էջմ.» 1946 յմ. էջ 45:

— 46. Յուսեփ պարոն, մերձավոր Խաչատուր գրչի, որ օրինակեց մի Աւետարան Կիրակոս կրօնավորի համար, 1252 թ.—Ձեռ. Սեբ.—ՀԱ 1925, 378:

— 47. Յուսեփ, հորեղբայր Լիանոսի (ՆՅ 2), որ մի եկեղեցի է նորոգել 1258 թ.—տես անդ:

— 48. Յուսեփ քահանա, որի խնդրանք Կիրակոս գրիչը օրինակեց Աւետարանը՝ Մաշկեւր վանքում, 1259 թ.—Ձեռ. Հալեպի, Ա. 55 ա:

— 49. Յուսեփ փակակալ Բագնայրի 1262 թ.—Արձ. Շիրակ 116, 119:

— 50. Յովսեփ, աշակերտ Վարդան Հաղբատացու. գրիչ. իր ընկեր Տիրացուի հետ, Հաղբատում օրինակել է Վարդան վարդապետի Գառճառաց գիրքը կամ Տօնապատճառը, 1267 թ.—Յովսէփեան՝ Նիւթեր և ուս. Ա. 68, Շողակաթ 202:

— 51. Յուսեփ, վանահայր Հոռոմոսի կամ Խոշավանքի 1269 թ.—Արձ. Շիրակ 28:

— 52. Յովսէփ սարկավազ, եղբայր Ստեփաննոս քահանայի, որ իր համանուն Ստեփաննոս քահանային գրել տվեց Մանրուսումնաբքը, Սկևռայ վանքում, 1278 թ.—Շողակաթ 205:

— 53. Յովսէփ մեծ վարդապետ Աղլոց վանքի. մեռավ 1279 թ.—Յովսէփեան՝ Նիւթեր և ուս. Ա. 17<Օրբ. ժմ. 28:

— 54. Յուսեփ քահանա, շրջի արեւմտ նահատակեալ Նահապետի. գրիչ. քահանա օձվեց Կեսարիայում և իբրև երաժշտիչ իր մասների՝ օրինակեց Աւետարանը 1277 թվին և նվիրեց եկեղեցուն: Ապա 1282 թ. ճամբորդելու դուրս եկավ Կիլիկիա, կանգ առավ Եղիոյ քաղաքը, որ է Այսա: Այստեղ, մահմեդականների հարձակման ժամանակ, ինքն էլ զոհ գնաց շրջի

մեծ և վիշտ ու աղէտ կսկծալի թողեալ ձերունի և բազմահա-
առջ մօր իւրոյ».—Ալրգոյաճեան, Գառմ. Հայ Կես. Բ. 1845:

— 55. Յովսէփ «աստուածաբան վարդապետ», գերեզմանը
գտնվում է Արատէսի վանքում, 1292 թ.—Սիսական 144, Արրտ.
1888, էջ 772:

— 56. Յովսէփ դպիր. օրինակել է Սարգիս Ենորհալու
Մեկնութիւն Թղթոցն Կաթուղիկեայց, Երզնկա 1289 թ.—Ձեռ.
Կարին. 161:

— 57. Յովսէփ պատանի, եղբորորդի Ստեփաննոս քահա-
նա գրչի, որ Սլւնայ վանքում օրինակեց Աւետարանը 1295 թ.—
Թորոս աղբ. Բ. 344:

— 58. Յովսէփ (կամ Յուսէփ) փիլիսոփա, Դրագարկի ա-
նապատում՝ Թորոս փիլիսոփային և Յովնան գրչին գրել տվեց
մի Աւետարան, 1295 թ.—Իարխուտ. Արցախ 41:

— 59. Յուսէփ, գրիչ. օգնությամբ իր հորեղբոր Սարկա-
ւագ կրօնավորի, որ թուղթ էլ էր կոկում, օրինակեց մի ժողո-
վածու՝ Արճէշի Ասպիւնկայ վանքում, 1298 թ.—Բօսեան, Հայք
ի Չմիւնիւթ, Բ. 82:

— 60. Յովսէփ գրիչ. օրինակեց Արճէշում Աստուածաշունչ-
ըը 1299 թ.—Ձեռ. Կարին. 14:

— 61. Յովսէփ վարդապետ, գտավ Հաղբատում թարգման-
չագիր Աստուածաշունչը, որ կոչվեց Բագնայրեցի. որանից է օրի-
նակել Յոնան արեղան 1305 թ. (Ձեռ. էջմ. № 980):—Յովսէփ-
եան՝ Նիւթեր և ուս. Ա. 17, 70:

— 62. Յովսէփ վարդապետ Բելիզականի վանուց, անգամ
Ստոյ ժողովի «1307 թ».—Ալրգապ. 1787:

— 63. Յովսէփ գրիչ. Արճէշում, տանուտեր Թորոսի հա-
մար գրեց մի Աւետարան, 1314 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 660:

— 64. Յովսէփ գրիչ. օրինակեց Աւետարանը Նախիջևա-
նում, 1319 թ.—Իարխուտ. Աղվանից երկ. 279:

— 65. Յովսէփ, հորեղբայր Գօղոս քահանայի, որ Փոսի
անապատում գրել տվեց մի Աւետարան, 1319 թ.—Ձեռ. Սեր.
(ՀԱ 1924, 516):

— 66. Յուսէփ գրիչ. օրինակել է Աստուածաշունչը՝ Լևոն
Գունդստապլի որդի Սմբատ (Բ) Գունդստապլի համար, շուրջ
1320 թ.—Թորոս աղբ. Բ. 296 («անմեղաղիր լիբուք խոշորու-
թեանս, զի ապակի աջօք գրէի»—ականցի գործածության հետա-
քըրբեր հիշատակությունը մեր մեջ (Կիլիկիայում)):

— 67. Յովսէփ քահանա, Նախիջևանում գրեց մի Աւետա-
րան՝ 1321 թ.—Սմբատեանց՝ Երնջակ 136:

— 68 Յովսէփ քահանա, եղբայր Վասիլ, գրիչ. օրինակել
է Ետրակնացը Սուում 1323 թ.—Ձեռ. Սանաս. 3 բ, Սիսուան՝
էջ 223 ա:

— 69. Յուսէփ քահանա, գրիչ. Կարապետ քահանայի հա-
մար օրինակեց Աւետարանը Նախիջևանում, 1324 թ.—Ձեռ.
Վասպ. 170, Հսմտ. № 64 և 67:

— 70. Յովսէփ կրօնավոր, միաբան Քաջբերունեաց Սու-
խարայ վանից. շնորհեց ժԲ մարգարէից և Յորայ գիրքը Սար-
գիս գրչին՝ արտադրության համար, 1325 թ.—Թորոս աղբ. Բ.
էջ 332:

— 71. Յովսէփ վարդապետ, ուսուցիչ նույն Սարգիս գրբ-
չի, որ Քաջբերունեաց Սուխարայ վանքում օրինակեց ժԲ մար-
գարէից և Յորայ գիրքը, 1325 թ.—Թորոս աղբ. Բ. 332:

— 72. Յուսէփ, որդի Եղանբախչի, † 1327 թ.—Ձեռ. Ա-
գուլ. (Արրտ. 1911, 461):

— 73. Յովսէփ որդի Արզույմեսի, † 1327 թ.—Ձեռ. Ագուլ.
(Արրտ. 1911, 461):

— 74. Յովսէփ, կինն է Թէֆանէ. ծնողներն են Չալուսներ՝
Կնոջ Սարգիս քահանայի, որ Սիս քաղաքում Անգրէաս քահա-
նայի համար գրեց ու ծաղկեց մի Աւետարան, 1336 թ.—Ձեռ.
Վասպ. 185:

— 75. Ուսէպ? քահանա, ուսուցիչ Կիրակոսի, որ ծաղկեց
այն Աւետարանը, որ Յովնաննէս քահանան օրինակեց Արճկոյ
վանքում, 1338 թ.—Ձեռ. Հայէպի, Ա. 73 ա:

— 76. Յովսէփ ավագերեց, հյուրընկալից Տարօնի Յովնան-
նէս Ալինախ եպրսկոպոսին, երբ սա պանդխտել էր Երզնկա,
1370 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 780:

— 77. Յովսէփ դպիր, հիշատակագիր 1375 թվից. տեո
Տիմի Այասցի:

— 78. Յովսէփ, հայր Առաքելի (№ 39) (Ներքին Կամախի
Կախմիլի գյուղից), որ մի Աւետարան ազատեց այլազգիներէ
ձեռքից և թերի մասերը նորոգել տվեց 1383 թ.—Ձեռ. Հայէպի,
Ա. 79 ա:

— 79. Յովսէփ, նույն Առաքելի որդին և նախորդի
Թոնն է:
— 80. Յովսէփ, որդի Օտարչանի և եղբայր Ներսէս գրչի:

որ Գամաղիէլի վանքում օրինակեց ճառընախրը՝ Ասազ միայնակեցի համար, 1397 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 1286:

— 81. Յովսէփ, պապ տանուտեր Դանիէլի, որ Աղթամարում Հարարիա գրչին գրել տվեց մի Աւետարան 1399 թ.—Ձեռ. Վասպ. 234, 239:

— 82. Յովսէփ, Մեծոփայ ուխտը վերաշինող 12 հայ ճարտարապետներից մին 1402—9 թ.—Նօտարք 30:

— 83. Յովսէփ Շահապօնեցի, ունիթոռական, երևի վաճառար, թարգմանեց Թովմա Ակուինացու Աստուածաբանութիւնը 1410—15 թ.—Սիսական 390 ա:

— 84. Յուսէփ, եղբայր Յովհաննէս քահանայի, որ Ստեփաննոս գրչին գրել տվեց մի ճառընախր՝ Գալսերուհեաց Տշող գյուղում, 1419 թ.—Նօտարք 59:

— 85. Յովսէփ փիլիսոփա Սանահինում, եղբայր Ղազար վարդապետի, հիշված է 1421 թ.—Տաշեան, Յուզ. 873:

— 86. Յովսէփ, միաբան Խիզանի Գամաղիէլ վանքում, 1427 թ.—Նօտարք 83:

— 87. Յովսէփ (կամ Յուսէփ), միաբան Գատրկայ վանքի հիշված է 1420 և 1428 թ.—Ձեռ. Վասպ. 324, Նօտարք 88:

— 88. Յովսէփ եպիսկոպոս Անկիւրացի, առաջնորդ Խրեմի, 1428 թ.—Manus. bibl. nat. էջ 38 և 168:

— 89. Յուսէփ, նոր հանգուցյալ եղբորորդի էվատոյսի, որ Կարապետ գրչին գրել տվեց մի Աւետարան և նվիրեց Վանի իշատ գյուղի «Յղիշէ վարդապետ» եկեղեցուն, 1428 թ.—Ձեռ. Վասպ. 355:

— 90. Յովսէփ, հայր Մամատիկին (Ն 8) ազաշխարողի, որ Ստեփաննոս կրօնավորի հետ միասին մի Աւետարան գրել տվեց Խոսրովայ վանքում, 1430 թ.—Ձեռ. Վասպ. 359:

— 91. Յովսէփ, եղբայրն է Դրոյօ. միասին գնել են մի Աւետարան և նվիրել Մլիանից եկեղեցուն, 1431 թ.—Նօտարք, էջ 97:

— 92. Յովսէփ կրօնավոր, որդի Յակոբ քահանայի, աշակերտ Արիստակէս վարդապետի. գրիչ. Կիւրղի անապատում օրինակեց Աւետարանը 1432 թ.—Ձեռ. Սեր.—ՀԱ 1926, 46—47:

— 93. Յովսէփ տանուտեր, որդի Բուրթէլի. գնեց մի հին Աւետարան 1432 թ. որ և անցավ Օնովոց գեղի Ս. Աստուածածին և Ս. Յովհաննէս եկեղեցուն:—Ձեռ. Վասպ. 163:

— 94. Յովսէփ, որդի տանուտեր բրուտ Ստեփաննոսի, որ

Վանում, Կարապետ քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, 1435 թ.—Ձեռ. Վասպ. 369:

— 95/96. Յուսէփ, երկու համանուն այլ ազգականներն ունին Ստեփաննոսի.—Ձեռ. Վասպ. 370:

— 97. Յուսէփ, գրիչ. Թացու գյուղում, տանուտեր Դաւթի համար արտագրել է մի Աւետարան, 1437 թ: (Սա եղել է իր առաջին արտագրած գիրքը):—Ձեռ. Վասպ. 380:

— 98. Յովսէփ (Գ) կաթողիկոս հայոց «1437 թ». հաջորդեց Կոստանդին Չ Վահկացուն.—Առաք. պտմ. 339, Չամշ. Գ. 483.—Ըստ Պալճեան 117 նստել է Կոստանդին Վահկացու մահից հետո՝ միայն մի քանի ամիս, ապա մեռել և իրեն էլ հաջորդել է Գրիգոր Մուսարէզեանը 1440 թ:—Ըստ Ազգապ. 2088 նա մի խոսվածք է, որ Վահկացու կենդանութեան ժամանակ գործել է և թերևս ոչ իսկ եպիսկոպոս է, ուստի և նրա անունը պետք է շնջել կաթողիկոսների շարքից:

— 99. Յովսէփ, ստացավ և կազմեց մի օրինակ Շարակնոց Կիւրղի վանքում 1438 թ.—Տաշեան, Յուզ. 447:

— 100. Յովսէփ միայնակեց, գրել ու վերջացնել տվեց այն Աւետարանը, որ Յովհաննէս վարդապետը (տես Ն 916) կրօնաւոր էր թողել 1439 թ: (Հայասնի է այս Յովսէփի գերդաստանը. հայրն է Թաւաթալ, մայրը Մէրէթ. ինքը թեև միայնակեց, բայց ունի կին և որդիներ. կինն է Աղութ, որդիներն են՝ Ասոտ, Մխիթար, Աուքել և հանգուցյալ Յովհաննէս):—Ձեռ. Վասպ. 380:

— 101. Յովսէփ վարդապետ Խառարաստայ Ս. Աստուածածին վանքի. անդամ էջմիածնի մեծ ժողովի «1441 թ».—Մեծոփ. յիշ. ա. Նօտարք 122:

— 102. Յովսէփ եպիսկոպոս Գլակայ վանքի. թղթակից անդամ էջմիածնի մեծ ժողովի «1441 թ».—Մեծոփ. յիշ. ա:

— 103. Յուսէփ միաբան Աղթամարի Ս. Խաչ վանքում, 1441 թ.—Նօտարք 127, Ձեռ. Վասպ. 384:

— 104. Յովսէփ արքայավագ, գրիչ. օրինակեց ճաշոցը 1446 թ. (երևի Վասպուրականում).—Նօտարք 154:

— 105. Յովսէփ արքեպիսկոպոս Անկիւրիայ. սրա հաջորդն է Ներսէս արքեպիսկոպոս, որ հիշված է 1447 թ.—Հացունի, Կարևոր խնդ. 271:

— 106. Յուսէփ արքեպ, այն Աւետարանը որ գրել էր

եր քահանան 1311 թվին խոջա Միրաբի համար, երկրորդ անամ կազմեց Թաւրիզում, 1448 թ.—Ձեռ. Թաւր. 70 բ:

— 107. Յովսէփ արեղա, որդի Խաչատուրի, աշակերտ Նաաթել վարդապետի Մկրտիչ Նաղաշի մոտ, Ամիթում տեսնելով պատկերազարդ մի գեղեցիկ Աստուածաշունչ, որ Նաղաշն էր նկարել, նվիրեց նրան 300 թանկայ՝ Ամիթի կաթուղիկէի շինութեան համար և ստացավ նույն գիրքը, 1449 թ.—Ձեռ. Վեհեա. Ա. 115:

— 108. Յովսէփ գրիչ. Արճէշի հյուսիսային կողմը գտնւած Ականց գեղաքաղաքում, Վալաթ անուն անձի համար օրինակեց Ա հետարանը 1453 թ.—Թորոս աղբ. Բ. 365:

— 109. Յովսէփ, հորեղբորորդի տանուտեր Մանկտաւազի, որ Մցի գյուղում գնեց մի Աւետարան, 1455 թ.—Ձեռ. Վեհեա. Ա. 582:

— 110. Յուսէփ մահակալ (Տր) վանքի, 1456 թ.—Ձեռ. Վասպ. 426:

— 111. Յովսէփ երեց, գրիչ. օրինակեց Աւետարանը՝ Բաշբերունեաց Յականց գյուղում, 1456 թ.—Ձեռ. Դաղեան, 55 բ:

— 112. Յովսէփ եպիսկոպոս, առաջնորդ ուխտին Վարազայ. հիշված է 1458 թ.—Թորոս աղբ. Բ. 479: (Պետք է հաշորդած լինի Յովհաննէս եպիսկոպոսին Ք 111: Բայց Նոտարք 188, որ անփոփոխ արտագրում է Թորոս աղբ. վերոհիշյալ հատվածը՝ առանց աղբյուրը հիշելու, Յովսէփ անունը սխալ համարելով ուղղում է Յովհաննէս):

— 113. Յուսէփ, որդի Թումայի, որ Աղթամարում, Ներսէս գրչին գրել տվեց մի Աւետարան 1460 թ.—Ձեռ. Վասպ. էջ 433:

— 114. Յուսէփ, որդի Յովհաննէսի՝ եղբոր նույն Թումայի.—անդ:

— 115. Յովսէփ գրիչ. օրինակել է Ճաշոցը, 1460 թ.—Ձեռ. Կարին. 52:

— 116. Յովսէփ եպիսկոպոս, գրիչ. Շահապունեաց ձորի Կուզոյ կամ Կուզոյ վանքում, Հազարաբուրք Ս. Խաչ եկեղեցում օրինակեց Պատարագամատոյցը 1461 թ. (Նոտարք 205) և հաշորդ տարին էլ Շարականը՝ 1462 թ. (Ձեռ. Հալէպը, Բ. 51 բ):

— 117. Յովսէփ քահանա Բաղիշեցի. գրիչ. օրինակել է Յակոբ Ղրիսեցու Մեկնութիւն Տոմարի կն, Բաղէշ 1463 թ.—Ձեռ. Կարին. 210 > Նոտարք 210:

— 118. Յովսէփ քահանա, մի Աւետարան, որ գրել էր Յովհաննէս գրիչը 1450 թվին Կիրակոս եպիսկոպոսի համար, ձեռք բերեց ինքը 1464 թ.—Ձեռ. Բերլինի, 5 բ:

— 119. Յովսէփ եպիսկոպոս, նորոգեց մի հին Շարական, 1466 թ.—Bodleian 21:

— 120. Յովսէփ, թոռն տանուտեր Առաքելի, որ Գամաղիէլի վանքում, Յովհաննէս վարդապետին գրել տվեց մի Աւետարան 1469 թ.—Ձեռ. Վասպ. 455:

— 121. Ուսէփ, մերձավոր Մկրտիչ քահանայի, որ Բիւրականում օրինակեց Ժողովածու քերթուածոց, 1469 թ.—Ձեռ. Վեհեա. Բ. 1114:

— 122. Ուսէփ, ամուսին Արղուն-մելէթի (Ք 3)՝ քրոջ Գրիգոր արեղայի (Ք 654), որ Ջուլալ տիկնոջ համար օրինակեց Աւետարանը՝ Աղթամար 1470 թ.—Ձեռ. Վասպ. 460:

— 123. Յովսէփ կրօնավոր. գրիչ. օրինակել է Յայսմաւուրբը շի ձորն Շահապունեաց ի գիւղն Կուֆիս (իմա Կուբի), Ջի=1471 թ.—Ձեռ. Կարին. 169 (տպ. ՇԻ, որ պետք է ուղղել Ջի), Սմբատեանց՝ Երնջակ 123:—Անշուշտ տարբեր է Յովսէփ Ք 116, որ եպիսկոպոս է, իսկ սա արեղա: Բայց նույն է Յովսէփ հիշատակագիր 1471 թ. (Միսական 487 բ):

— 124. Յովսէփ աղա, գրիչ. Սպիր՝ գավառում, Տղանց անսպասում օրինակեց մի ընտիր Պատարագամատոյց՝ 1474 թ.—Կաթրճեան, Պորգմտ. 567:

— 125. Յովսէփ, որդի ժամհար Մկրտիչի. մայրն է Նորհաւոր. կոչվում է Եղբատ Յովսէփ. Կարապետ երեցին գրել տվեց մի Աւետարան, Վան 1475 թ.—Ձեռ. Վասպ. 477—8:

— 126. Յովսէփ քահանա Շիրինեանց, հորդորիչ եղավ նորոգելու այն Աւետարանը, որ տանուտեր Սաղապան գրել էր տվել Թումայ քահանային և նվիրել Աղթամարի Ս. Խաչ վանքին 1476 թ.—Ձեռ. Վասպ. 482 (գրված է գրչութեան հիշատակարանում. հետեւաբար հետին նորմուծութեան է և պատկանում է բոս իս նորոգութեան հիշատակարանին, 1575 թ. Ձեռ. Վասպ. էջ 484):

— 127. Յովսէփ եպիսկոպոս. գրիչ. գրեց ու կազմեց Սաղմոսարանը Կամախի վարդենցոց վանքում, 1476 թ.—Ձեռ. Վեհեա. Ա. 247:

— 128. Յովսէփ խոճա, որդի պարոն Սէթի և Դուխաթրի, Եսմինագովիկի և մեծաշուք իշխան Տարօնոյ գաւառին, Մու-

շում, Պօղոս վարդապետին գրել տվեց մի Աւետարան, 1479 թ.—
Ձեռ. Սեբ.—ՀԱ 1925, 262—3:

— 129. Ովսեփ, որդի Մելքոնի, եղբայր խոջա Յոհաննէ-
սի, որի հետ միասին նորոգել տվին այն Աւետարանը, որ Տա-
րօնի իշխան և իրենց պապի հորեղբորորդի խոջա Յովսէփը գրել
էր տվել Մուշուս, 1479 թ.—Ձեռ. Սեբ.—ՀԱ 1925, 263:

— 130. Յովսէփ քահանա, հայր Ալեքսիանոս եպիսկոպո-
սի, որ Արքայի վանքում օրինակեց Աւետարանը, 1486 թ.—Ձեռ.
Նոր-Բայազ. 10 ր:

— 131. Յուսէփ, հիշված է մի խաչքարի արձանագրու-
թյան մեջ, Քէոզոսի 1487 թ.—Բժշկեան, Ճանապ. Ի Լեհ. 351:

— 132. Յովսէփ քեռորդի Խոնտքար տիկնոջ, որ Խորոտ-
կայ վանքում գրել տվեց մի Աւետարան, 1490 թ.—Ձեռ. Նոր-
Բայազ. 23 ա:

— 133. Յովսէփ, հայր գրիչ Յակոբ (№ 248) կրոնավորի,
որ Աղթամարում օրինակել է Աւետարանը՝ խոջա Միրիջանի
համար 1493 թ.—Ձեռ. Վասպ. 520:

— 134. Յուսէփ երեց, քեռի Սահակ երեցի, որ Կեսարիոյ
Մոնտիսոն գյուղում օգնեց Յովանէս արեղային՝ գրելու Յայս-
մաւուրքը, 1495 թ.—Ալպոյաճեան, Պատմ. հայ Կես. Բ. 1850:

— 135. Ուսուպ, մի հող է նվիրել Գանձասարի վանքին
1495 թ.—Շահխաթ. Բ. 375:

— 136. Յովսէփ ոմն հայ, պանդուխտ էր Վենետիկում,
վերադարձաւ իր հայրենիքը 1498 թ.—Հայ-Վենետ. 198:

— 137. Յովսէփ քահանա, հայր Կարապետ երեցի, որ
ստացավ մի Խակեփորիկ-Հաւաքածոյ, 1500 թ.—Տաշեան՝ Յուց.
էջ 486:

— 138. Յովսէփ ոմն, որ համառոտել է Դաւիթ փրկիտո-
փայի «Պատմութիւն Լազոնացւոց»-ն. այսպես ունին Յուցակ Կա-
րինեան և Ջարբ. մատ. հյ. թրգմ. էջ 756. բայց սխալ է. հիշյալ
Յովսէփը պարզապես մի գրիչ է 1690 թվից (Ձեռ. № 1808=
Մայր Յուգ. № 1765), ըստ Մանանդեան, Նոնն. էջ 2:

— 139. Յովսէփ վարդապետ Աղթամարցի. տաղասաց-
սրանից մի տաղ անս Նոր Փողովածու, Դ. էջ 42՝ հանված 1623
թվին գրված մի Սաղմոսից:

— 140. Մելիք Յովսէփ, որդի մելիք Յուսէփինի († 1736 թ).
Մելիք Միրզաբէկ Բ-ի գլխատումից հետո՝ Նազրչահի կողմից
նշասակվեց մելիք Վարանդայի Եղբայրը մելիք Շահնազար իր

ձեռքով սպանեց նրան և նրա ամբողջ ընտանիքը, և ապօրինի
կերպով խլեց մելիքական իշխանությունը.—ԲաճՅի, Խաժառնգի
մելիքութ. 69—70:

— 141. Յովսէփ քահանա Ջուղայեցի. գրել է «Պատմու-
թիւն եկեղեցական», սկսելով Աղամից և հասցնելով 1751 թ.
Բասրայում 1761 թ.—Հայասպ. 135:

— 142. Յովսէփ արքեպիսկոպոս Արղութեան. ծնվել է
Սանահին «1743 թ»-ն. հայրը Վրաց արքունիքում պաշտոնյա էր.
այս պատճառով էլ Յովսէփը իրեն ազնվականության տիտղոս
հորինեց: Սովորել է էջմիածնում, աշակերտելով Սիմէոն Երե-
ւանցուն: Եղավ առաջնորդ հայոց Ռուսաստանի՝ սկսած «1773
թվից»: Մեծապես կողմակից էր Ռուսաց դեպի Արևելք տարած-
ման գաղափարին և դրա վրա էր դնում Հայաստանի ազատա-
գրությունը: Ինքն էլ առաջնորդեց Ռուս բանակը դեպի Գան-
ձակ «1796 թ»: Ղուկաս կաթողիկոսի մահից հետո («1799 թ»),
Ռուս պետությունը պահանջեց, որ Յովսէփը կաթողիկոս ընտ-
րելի: Ազգը խոհեմությամբ, Տաճկաց և Պարսից կասկածը հա-
յոց վրա չսաստկացնելու համար, մերժեց, ըստ որում Յովսէփը
Ռուսական բանակների առաջնորդն էր եղել Տաճկաց և Պարսից
դեմ պատերազմներում: Բայց Պօղոս Ա կայսրը Պոլսի դեսպանի
միջոցով տարաձայնություն գցեց Պոլսի հայոց մեջ, պատրիար-
քին գահընկեց արավ, ընտրելիներին հեռացրեց և Սուլթանի
մոտ պահանջ դնելով՝ ընտրել տվեց Յովսէփին: Յովսէփը մեծ
չքով ճանապարհ ընկավ Պետերբուրգից՝ էջմիածին օժվելու ճա-
նապարհին հիվանդացավ Տփղիսում և մեռավ «1801 թ», լուկ
անվամբ միայն կոչվելով կաթողիկոս հայոց:—Ազգապ. 3242—
3281, Լէօ՝ Հայկ. տպագր. հտ. Բ, էջ 545 հն:

— 143. Յովսէփ էմիր, ծնվել է 1726 թ. Պարսկաստանի
Համադան քաղաքում: Հայրը վաճառական էր. առևտրական
գործերի մեջ անհաջողության հանդիպելով գաղթեց Կալկաթա
(Հնդկաստան): Այստեղ պատանի Յովսէփը շփվում է անգլիացի-
ների հետ, սովորում է անգլերեն և անգլիական գրականության
ազդեցությամբ ծագում է իր մէջ հայ հայրենիքի ազատագրու-
թյան գաղափարը: 1751 թվին նավ է նստում և վեց ամիս ճամ-
բորդելուց հետո, մեծ նեղությամբ հասնում է Լոնդոն: Ոչ մի
ծանոթ չունեւր. կրում է ամեն տեսակ զրկանքներ. կատարում
է ամեն տեսակ սև աշխատանք՝ իր գոյությունը պահելու հա-
մար: Պատահաբար ծանոթանում է անգլիացի գործիչ Էդմոնդ

Բըրքի, ապա լորդ Նորթըմբերլանդի հետ և այս վերջինի բարեխոսութեամբ մտնում զինվորական ակադեմիան: Իստուում է ապա և մի ժամանակ ծառայում է անգլիական և գերմանական բանակներում, կովելու համար Փրանսիայի դեմ: Իր ծրագիրն էր Պարսկաստանի և Տաճկաստանի հայոց մեջ ապստամբություն բարձրացնել և Վրաց Հերակլ Թագավորի օգնությամբ աղատել Հոյաստանը մահմեդականների լծից: Այս նպատակով 1760 թվին, Եգիպտոսի և Հայէքի վրայով գնում է Հայաստան, հասնում է ջմիածին (1761 թ), բայց Յակոբ կաթողիկոսի և միաբանության կողմից թշնամական վերաբերմունք միայն գտնելով, վերադառնում Լոնդոն: Այստեղ ծանոթանում է Ռուսական զեսպան իշխան Գոլիցինի հետ, պարզում իր ծրագիրը և նրա հանձնարարականով գնում է Պետերբուրգ: Պետրոս Գ կայսրը առանձին նամակով ուղարկում է նրան Վրաց Հերակլ Թագավորին: Հերակլը ընդունում է նրան, հավանում է նրա ծրագրին, բայց այդ ծրագրի գործադրության համար փող էր պահանջում: Էմինը թղթակցութուն սկսեց Ղարաբաղի մելիքների և Մշու Ս. Կարապետ վանքի վանահայր Յովհաննէսի հետ ևն: Վերջինս ապահովեց նրան, որ բավական է որ Վրաց Թագավորը հարձակվի Տաճկաց վրա. նրանք հուսալքված են. գիտեն որ իրենց վախճանը հասել է. հայերը բոլոր ոտքի պիտի կանգնին. նրանց պիտի միանան նաև ասորիները և եգիպտիները: Հաջողությունը սպասվածից ավելի արագ պիտի լինի: Այստեղ էլ նորից էլ ջմիածինը հակառակ կանգնեց շարժման. Սիմէոն կաթողիկոսը դիմեց Հերակլին և խնդրեց վճարել էմինին Վրաստանից: Էմինը պնաց Դադաստան, ուր լեզգիների մոտ լավ ընդունելություն գտավ: Ընտրվեց զորավար և երկու տարի պաշտոնավարեց, կասեցնելով լեզգիների արշավանքը դեպի Վրաստան և Հայաստան: Այս միջոցին նա գնաց Ղարաբաղ և ուզեց կազմակերպել նրանց, բարձրացնել միացյալ ապստամբություն: Բայց այստեղ էլ վրա հասավ Սիմէոն կաթողիկոսը և քայքայեց նրա ծրագիրը: Էմինը թողեց Ղարաբաղը և հանկարծ լսելով, որ Պոլում ասորիները ապստամբել են Պարսից դեմ, շտապեց այնտեղ: Բայց անօգուտ: Նորից գնաց Տփղիս՝ Հերակլի մոտ, ապա Իմերեթիայի Թագավոր Սողոմոնի մոտ, և այսպես ութ տարի ապարդյուն զեզերելուց հետո, գնում է Հնդկաստան, ուր և մեռնում է խոր ծեղություն մեջ 1809 թ.—(Ամփոփել եմ Մկ. Ներսիսյանի հոդվածը, Տեղեկագիր Արմֆանի 1941 թ. № 1, էջ 41—60: Ընդարձակ կենսա-

գրութունը գրեց նորընտիր ակադեմիկոս Արզար Ռ. Հովհաննիսյանը ռուսերեն լեզվով, (Նրևան 1945, էջ 352), շատ գնահատելի մի գործ, որի հայերեն թարգմանությունն էլ պատրաստվում է տղազրութան համար: Հեղինակը հայտնեց ինձ, որ հառակ ընդունված կարծիքի, այս անձի անունը Յովսէփ չէ, այլ Էմին. իսկ Յովսէփը հայրանունն է, ինչպես հայտնի երևում է նույն գրքի էջ 120 դրված նմանահանությունից, ուր ստորագրված է. «Յովսէփի որդի էմինս ձեռնագրիցի» (իմաստորագրեցի):

— 144. Յովսէփ Ամիրխանեան, հնդկահայ վաճառական, որ Ռուսաց Կատալինէ կայսրուհուն խոստացավ տարեկան 500 000 ռուբլի եկամուտ բերող զրամպուլուխ, եթե իր նախնայաց հայրենիքի աղատությունը ապահովիր «1829 թ»: — Ազգագ. էջ 3749:

* Յովսիւս, ար. լ. Երր. ԴՊՄՆ՝ Yašiyah անվան հուն. Ἰωσάαθ տառադարձությունից: Այս անունով հայտնի է Հրէից Թագավորներից մեկը, որ նշանավոր եղավ իր բարեպաշտութեամբ (Ն. Ք. 641—610): Նույնը կոչվում է ֆրանս. Josias, գերմ. Josia: Շատ քիչ է պործածված մեր մեջ:

— 1. Յովսիս վանական, լայր երկիւղած և ճշմարտախոս, Վարազդ Դարեղեան իշխանի խնդրանքով գրեց «Պատմութիւն Թաթլոյ և Գիւտի և Թովմասու և Վարոսի»: Տեղեկացնում է թե Արշարունեաց զավառի Վանգոյի վանքում 36 վարդապետ զըրչութան արվեստով էին զբաղված (2 դարի կեսին), — Այրրտ. 46 բ, 52 ա, Զարբ. Հին դպր. 408. Հայագ. 66, 190. Ալլոյաճեան՝ Պատմ. հայ Գես. Ա. 1062 (ըստ Դուրեանի Պատմ. հայ մատեն. էջ 67—68):

— 2. Յովսիս գրիչ, որդի Շերկանն, մայրն է Հոիփսիմէ. Հազարակն գյուղում օրինակեց Աւետարանը՝ Հայրապետ քահանայի համար, 1316 թ.—Ձեռ. Վասպ. 166 դրված է ճշտիվ Յովսիսան, հինգ տող ցած՝ Յովսեան, իսկ էջ 162 սեռ. «Յովսի նուաստի»: Այնուհետև այս գիրքը անցավ Գորգի որդի Թումային (Ձ 76). որից գնեց Դաւիթ (Ձ 173): 1100 դրամով՝ 1407 թ. երեք տարի անց, մյուս եղբայրը՝ Մարտիրոս քհ. որդի Գորգի ետ է գնել Դաւիթից՝ 1410 թ. կարծեմ սրանից հետո գնել է Սեփականոս որդի Պոսչի (Թիֆլ անհայտ), որից հետո էլ տանուտեր պարոն Յովսէփ որդի Բուրթելի 1432 թ. (ըստ այսմ ուղղել հտ. Բ. էջ 876 Կոստիկ Ձ 1):

— 3. Յովսեան քահանա, գրիչ. օրինակեց Աւետարանը

Տուրուբերանի Բերդուկ գյուղում 1298 թ.—Ալիսեան՝ Գւղնգիրք: էջ 49:

— 4. Յովսիկ, հիշված է 1576 թ. (Ձեռ. Վենետ. Ա. 358). կրճատ ձևն է նախորդ կամ հաջորդ անվան:

* ՅՈՎՍԻՄՈՍ, ար. գրված է Յովսիմոս ձևով և ավանդված է իբրև անձնանուն 1506 թ. (Ձեռ. Հալեպի, Ա. 79 ր): Նախ պետք է ուղղել Յովսիմոս և ապա դարձնել Ջովսիմոս, որ Սուլթանսեան նահատակներից մեկն է: Ավելին տես Սուլթիաս և Ջովսիմոս:

* ՅՈՐԴԱՆԱՆ, ար. <երբ. ۱۷۷۱ Yardēn բառի ասոր. ܝܘܪܕܢ Yordēnān ասորագրածությունից (Հիւրշ. 295): Մյուսներն ունին հուս. Ἰορδάνης, լատ. Jordanes, Jordanis, գերմ. Jordan, ֆրանս. Jourdain, ռուս. Иордан (հինը Иорданъ), արաբ. ܝܘܪܕܢ Urdunn կն: Այս անունով հայտնի է Պաղեստինի գլխավոր գետը: Մրժ հետ հմմտ. եգիպտ. Ja-ira-du-na, Ju-ru-den (Gesenius 317): Հնեբր ասորագրանում էին շիջնելը բայից. հմմտ. ֆիլ. այլաբ. 171 «Յորդանան էջ թարգմանի». Գիրք առաք. 670 ր «Յորդանան թարգմանի գետ դատաստանաց» (հմմտ. Դանիել): Այժմ էլ ոմանք կցում են երբ. ܝܪܕ Ird շիջնել, ցած իջնելը, որ բնիկ սեմական արմատ է և որի հետ կապվում են ասուր. arādu շիջնելը. ասոր. ܝܪܝܐ yardā ճեղհել, գետ, արաբ. ܝܪܝܐ vrd եզու, հասնելը և թերևս ասուր. Urultu «Նվիրատ գետը» (Gesenius 316): Յորդանան գետը նշանավոր եղավ նրանով մանավանդ, որ Յիսուս սկստվեց այնտեղ և այդ օրը քրիստոնեական տոն դարձավ: Մեր մեջ իբր ԱՄՆԱՆՈՆ քիչ է պորձածված. մի քանի օրինակ ուսինք ժԲ—ժԷ դարերից. այժմ էլ Նոր-Ջուզայում կա Յորդանանամ ազգանունը: Օտարներից հայտնի է Յորդանես (հուս. Ἰορδάνης), Սուլթանսեան նահատակներից մեկը:

— 1. Յորդանամ հարնեցի, հայացյալ տաճիկ, նահատակվեց մահմեդականների ձեռքով 1182 թ.—Վրդ. հէ. Մխ. այրիվ. 79>Նոր վկ. 72.—Փիրղալէմեան, Ջորս ընկերք, Տփղիս 1882, էջ 71 պատմում է այնպես, որ իբր թե մնում է նրա գերեզմանը հարինում:

— 2. Յորդանամ քահանա, որդի Ննոքի, մայրն է Մարթա. շինել է Պողոս-քիլիսայի հին եկեղեցին 1247 թ.—Արձ. Արցախ 363:

— 3. Յորդանամ կուսակրոն արեղա, մերձավոր Հայրապետ արեղայի, որ Արժկոյ վանքում, Յովաննէս քահանային գրել ավեց Աւետարանը 1338 թ.—Ձեռ. Հալեպի, Ա. 73 ա:

— 4. Յորդանամ որդի Գրիգոր քահանայի, որ մի Աւետարան նվիրեց Գաղիսոյ Ս. Գէորգ եկեղեցուն, 1348 թ.—Ձեռ. Ազուլ. (Արբու. 1911, 564):

— 5. Յորդանամ, որդի Մկրտիչ (Մ. 79) քահանայի, որ Թուսայ կրոնավորին գրել ավեց մի ճառք՝ Ազթամար 1410 թ.—Նոտարք 58:

— 6. Յորդան (փոխանակ Յարդանան) ռե, հիշված է մի ձեռագրում 1420 թվից առաջ.—Տաշեան, Տուց. 666:

— 7. Յորդանամ, միաբանակից Սարգիս եպիսկոպոսի, որ հոթիփորոյ Հնկուզագոմ վանքում օրինակեց Յայսմաուրքը 1427 թ.—Նոտարք 85:

— 8. Յորդանամ (կամ Որդանամ), որդի Ուֆիկի և եղբայր Ներսէս քահանայի, որ Թուսայ կրոնավորին գրել ավեց Աւետարանը Ուրանց գյուղում, 1433 թ.—Ձեռ. Վասպ. 364—6:

— 9. Յորդանամ արեղա, հոգևոր եղբայր Յովաննէս քահանայի, որ Տփղիսի հրժանիս գյուղում օրինակեց Դանձարանը, 1436 թ.—Ձեռ. Դաղեան, Ա. 27 ա:

— 10. Յորդանամ, հայր Խաչատուր քահանա Ուրծեցու, որ էր գրիչ 1460-ական թվերին.—Այրիվ. 16 ա:

— 11. Յորդանամ քահանա, եղբայր Գրիգոր եպիսկոպոս Աշտարակեցի գրչի. թուղի կոկող էր 1478 թ.—Այրարատ 274:

— 12. Յորդանամ վարդապետ, առաջնորդ Արևէս գյուղի Ս. Գրիգոր եկեղեցու 1487 թ.—Միսական 217 ր:

— 13. Յորդանամ, եղբայր Գալուստ արեղայի, որ հեշառուսում օրինակեց մի Աւետարան, 1491 թ.—Ձեռ. Սեան. 10 ր:

— 14. Յորդանամ, որդի Յովաննէսի և եղբայր Համանգուլ կուսի, որ Այրի վանքում գրել ավեց մի Աւետարան, Ստեփան արեղային, 1493 թ.—Թորոս աղբ. Բ. 304:

— 15. Յորդանամ, եղբայր Ազարիա արեղայի, որ Վայոց ձորի Նղգիս քաղաքում գրել ավեց մի Աւետարան, 1495 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 586:

— Ավելի ուշ հիշատակված են Յորդան՝ 1525 թ. (Ձեռ. Վասպ. 418), Որդան (թիֆլ անհայտ, բայց նախ քան 1671 թ. Ձեռ. Հալեպի, Ա. 358 ր), Յորդան (թիֆլ անհայտ, Արցախ, էջ 186):

† ՅՈՐԴՈՐ, ար. <էյ. յորդոր «մեղծ, հանգարտ» բառից. մի քանի անգամ գործածված է ժԳ—ժԸ դարերում:

— 1. Որդոր, որդի Իւանէի և հայր Հասան Տաւաշի, որ

վազմանակի եղով 1304 թ. շիրիմը գտնվում է Ջուլիսայ գյուղում (Նոր-Բայազետ)։—Միբառանոց, Գեղարքունի 546:

— Անտառայ Բվականով են Որդոր (1311 թվից ուշ, Ձեռ-Բուր. 74 բ), Յորդոր (1420 թվից առաջ, Տաշեան՝ Յուլ. 666 ա), Հորդոր (1418 թվից ուշ, Ձեռ. Վասպ. 316), Որդար 1702 թ. (Ձեռ. Բուր. 109 բ), կա և Յորդարանց աղբանունը 1440 թ. (Ձեռ. Վասպ. 312):

ՅՈՐՈՍՆ, ար. ձևն ու ծագումն անհայտ: Հիշված է մի անգամ Աբջոյանի 1289 թվի մի արձանագրութան մեջ՝ հետևյալ ձևով. ւա (պատարագ) կենակցի իմ Մամսթէ, բ (պատարագ) աղբաց իմ (իմ աղբականին) յորսնու, բ ինձ Որդեկիս) (Շիրակ 123, որ նույն բառի մաս մի հարցական դնելով անցնում է):

* ՅՈՒԼԱԳԵԱՆ, իգ. <պրս. > gulab > արար. < Ե յulab <վարդի ջուր> բառն է + պրս. օ՛ xān <բշխան>: Մի անգամ գտնում են հիշատակված 1691 թ. (Ձեռ. Բուր. 10):

* ՅՈՒԼԻԱՆԷ, իգ. > հուն. Դուլիանի ձևից, որ իգականն է Դուլիանոս <լատ. Julianus արական անվան: Օտար առաքաղարձությաններն են գերմ. աճյլ. Juliana, ֆրանս. Juliette, ռուս. Юлиана, Ульяна: Արականը մեր մեջ գործածված չէ, որովհետեւ Յուլիանա Ուրացողի անունն է (իր վերադիր կա Ջար-Ուլիանոս կամ Ջարլիանոս): Իգական ձևով հայտնի են Յայմատուրքում մի քանի նահատակ կույսեր. մի քանի անգամ էլ գործածված է մեր մեջ. այսպես Ուլիանե 1648 թ. (Ձեռ. Նոր-Բայազ. 38 բ), Ուլիան (անդ 37 ա), սեռ. Յուլիանին 1650 թ. (Տաշեան՝ Յուլ. 934):

* ՅՈՒԽԱՆ, ար. <երբ. > ԵՅՁԱՆ անվան ասոր. ԵՅՁԱՆ անունը ասորագրությանից, որ կարելի է սակայն նաև կարգալ ԵՅՁԱՆ ըստ գրության (Հիւր. 295): Երբայական անվան բուն ձևն է ԵՅՁԱՆ ԵՅՁԱՆ, որ ծագում է ԵՅՁ ԵՅՁ <ճնովա> + ԵՅՁ իսկ ասորի կարեկցիլ բառերից և նշանակում է աստուածողորմ, աստուածաշնորհ (Gesenius 245): Յունական Թարգմանության մեջ այս անվան դեմ դրված է Դյոն, Դյոն, իսկ Եյ. Յովնան, որ սակայն պետք է տարբերել բուն Յովնան անունից:

— Յուլիան Ռոփսոսեան տես Յովնանէս № 18:

* ՅՈՒԼԻԵՏԱՆ, իգ. <հուն. > Դուլիա <լատ. Julia անվան փառաբանական ձևից, որ և ֆրանս. Juliette, որ այժմ էլ գործածվում է մեր մեջ Ջուլիտա ձևով: Այս անունով (Յուլիտայ) Յայս-

մատուրքում կա մի նահատականի, որի անունով էլ կա մի եկեղեցի Ամիթում (Ագեր. Լիակ. վրբ. սրբ. Ա. 170, Տաշեան՝ Յուլ. 618 բ): Հնագույն գործածությանն է ԺՅ զարից, որ և գործածական է այժմ Ագուլիտում:

— 1. Ուլիտա, կին Մարգարէ քահանայի, որ Բալուէ Նեխտի գյուղում օրինակեց Աւետարանը 1475 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. էջ 624:

— Ավելի ուշ հիշատակված են՝ Ուլիտայ 1548 թ. (Manus. brit. mus. 108 բ), Ուլիտայ՝ 1475 թվից հետո (Ձեռ. Մաղն. 35), Աղիտ (1418 թվից ուշ, Ձեռ. Նոր-Բայազ. 33 ա), Օղիտա 1629 թ. (Կամենից 183 = ՀԱ. 1890, 21 ա), Յուլիտայ (Փիլիպպոս կաթողիկոսի ժամանակ՝ Ջամբո 188), Յուլիտա 1653 թ. (Ձեռ. Վենետ. Բ. 1037), Ուլիտայ 1694 թ. (Ձեռ. Հալէպի, Ա. 53), Օղիտայ՝ 1702 թ. (Manus. brit. mus. 167 բ), Յուլիտայ 1796 թ. (էֆիմ. 448), կրճատ ձևով էլ Օղիկ, որ հիշված է 1671 թ. (Քննութ. և հմտ. Եզնկայ 5):

Յուլիանես տես Յուլիանես:

+ ՅՈՒԼԵՍ, ար. <Եյ. > վիշապ բառի ժգվ. ուշապ կամ յուշապ ձևից. ավանդված է միայն մի անգամ՝

— Յուշապ ստրատելատ, մեծապես օժանդակեց Միջագետքի Կարապետ քահանային, երբ նա պանդխտում էր Կիլիկիտյում (Համբրոն) 1233 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 404. Միսուան 85 ա. Հայապ. 457:

ՅՈՒԼԵՍ, իգ. ծագումն անստույգ է. (կան արար. Եյ. hiʿrat <զաղթ> և Եյ. uʿrat <վարձք, թոշակ> ձևերը): Մի անգամ հիշատակված է 1749 թ. (Ձեռ. Վենետ. Ա. 450):

+ ՅՈՒՍԱԿ, ար. <Եյ. > յոյս բառից. հմտ. Յոյս և Յուսիկ անունները: Մի անգամ ունիք՝

— Յուսակ, նահապետ Հայկազն, հաջորդեց Հոյի, Ն. Բ. 941 թ (ըստ Ջամբո)։—Յոր. Ա. ԺԲ. 86. կԲԳ. բ. Մի. անեց. Գ. Կղկնտ. Ա. ԺԵ. Վրդ. է. Մագ. ԹԳ. իԲ (Ուր Յուսակ յուսացեալ զօրութեամբ). Մամ. անեց. 45. Մին. համդ. 10. Մի. ալբ. 18, 53:

+ ՅՈՒՍԱՄ, ար. <Եյ. > յուսամ <հույս ունիմ, հուսով եմ> բայից: Հմտ. Յոյս, Յուսակ և Յուսիկ անունները:

— 1. Յուսամ քահանա, որի մասին տես Միսիանոս քահանա 1292 թ. (Տպված է նոր ուղղագրութամբ Հուսամ և չգիտենք թե բուն ձևը ինչ է: Եթե հին ձևն է իրոք Հուսամ, ու-

նինք այս ձևով «մի տեսակ թռչուն» և կամ «վելի լավ՝ «մի տեսակ անուշահոտ ծաղիկ, lavanda spica». Իսկ եթե հին ձևն է Յուսամ, ինչպես կարծում եմ, պետք է համարել «յուսամ» բառից: Նույնը հաստատում է նաև՝)

— 2. Յուսամ քահանա, իր Գորգ և Գրիգորէս որդիներին հետ միասին օպնեց Սիմէոն երեցին՝ արտագրելու Աւետարանը, Խրիմի Սուրխաթ քաղաքում, 1347 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 755:

— Անթվական է Եղվարդի մի արձանագրության մեջ՝ Բանաս. 1903, 30:

ՅՈՒՍԱՆԷՍ, ար. մի անգամ հիշատակված է՝

— Յուսանե վանքեց Աւանի. մի խումբ ուրիշ կրոնավորների հետ ստորագրում է այն ձեռնարկին, որ ներկայացրին Աբրահամ կաթողիկոսին, խոստանալով հավատարիմ մնալ հայ եկեղեցու դավանանքին «607 թ».—Ուխտ. Բ. լէ.—նույնը գրված է Յուսանե Գիրք թղ. խ: Սրանցից մըն է ուղիղ: Իսկ Ազգապ. 618 գրում է Յովնան, որով այս նոր անունը ամբողջովին շնչվում է:

— Անթվական է Գորգվանքի մի արձանագրության մեջ (Ազգապ. հանդ. Ժ. 24), ուր գրված է ար. Յուսանին: Այս վերջինը կարող է իրար միացնել Յուսամ և Յուսանե անունները:

†ՅՈՒՍԲԻՔԱ, իգ. <հյ. յոյս + ԹԹր. « bika «տիկին» բառերից. (բայց գուցե պետք է կարդալ Լուսրիֆա, որ տես առանձին): Մի անգամ հիշված է՝

— Յուսպիֆա, երեցկին, հիշված է Խրիմի մի արձանագրության մեջ 1460 թ. այժմ փոխադրված Նոր-Նախիջևանի Ս. Խաչ վանքը.—տես Ծահաղիղ, Ազգապ. հանդ. է, 72 և Ն. Նախջ. Ս. Խաչ. 12 (առաջինում տպված յուսպիֆայիմ, երկրորդում՝ լատիֆիմ):

†ՅՈՒՍԵՐ ար? <հյ. յոյս բառի հոգնակին է, եթե չէ սակայն վրիպակ փխ. Լուսեր: Հիշված է մի անգամ ուշ ժամանակի անթվական և սխալաշատ մի հիշատակության մեջ (Տաշեան՝ Ցուց. 15 բ):

†ՅՈՒՍԻԿ ար. <հյ. յոյս բառից (տես անդ). իբր հունական անվան թարգմանություն ունինք Տեր Յուսիկ՝ հայրենական անուն Ս. Եւստրատիոսի (Յայսմ. դեկտ. 13), Այժմ Կովկասում համարվում է իգական անուն, ինչ որ ողև. Надежда իգական անվան հետևողությամբ է, սակայն անկախ նրանից, իբրև իգական գործածված է մեր մեջ 1680 թ. (Ձեռ. Վասպ.

570): Հույն առաջադրանքյամբ գրված է 'Ιούστικ (Justi 160 =):

— 1. Յուսիկ ո՞ն. որի քույրը Մարիամ՝ Բարթուղիմէոս առաքյալի կողմից նշանակվեց վանածայր Հոգեաց վանքի (50 թ. ըստ Չամչ. Ա. 297).—սեռ. Յուսիկան՝ Խոր. պոմ. անթ. 395.—Յուսիստայ՝ Հայապ. 53:

— 2. Յուսիկ նահատակ Աբորակցի (Դ դար).—տես Եւստրատիոս:

— 3. Յուսիկ Ա. սուրբ, որդի Վրթանէսի և թոռն Լուսաւարչի. ծնվել է «295 թ». կաթողիկոս հայոց «341—347 թ». իբրև հաջորդ Վրթանէսի: Մանուկ հասակից կրթվել էր արքունի պալատում, փեսայացավ Տիրան թագավորին. կինը մեռնելով՝ հոգևոր կոչում ստացավ և կաթողիկոս ընտրվեց: Նախատելով Տիրանին իր անկարգ վարքի համար, թողածակ սպանվեց և թաղվեց Քորդանում.—Բուզ. Գ. և, Ժբ—Ժդ. Դ. գ. Խոր. Գ. Ժա. Յհ. կթղ. Ժա. Յհ. կթղ. հյր. 273. Կղկնտ. Ա. Ժդ. Մեսր. եր. 11—14, 24. Ասող. Բ. ա. Եզն. եր. 266, 268. Մխ. այրիվ. 20. Մխ. անեց. դ. Արծր. Ա. Ժ. Սամ. անեց. 66. Լմբ. 217. Ենորհ. վիպ. 764. Սասն. 23. Միխ. աս. իթ (=իը). Բհնպ. 270. Կիր. 10, 11. Վրդ. իբ. Օրբ. հա. Մեծոփ. յիշ. գ. Եար. 4է, էջ 467. Ներբ. յորդ. 4, 9, 21, 28, 32, 40—42. Մ. մաշտ. 331 ա. Յայսմ. դեկտ. 1. Հաւաք. 11, 12. Մին. համդ. 24.—Օսիկ՝ Վրաց աղբ. Ա. 77.—Ոսիկ՝ անդ Ա. 75.—Յոյս՝ Ներբ. յորդ. 18.—սեռ. Յուսիկան՝ Բուզ. Գ. և, Ժգ, Ժե, Ժթ. Խոր. Գ. Ժա, Ժդ, Ժե. Յհ. կթղ. Ժա, Ժբ. Եզն. եր. 266. Յհ. կթղ. հյր. 273. Մեսր. եր. 11, 15. Բհնպ. 270. Գոմ. ներս. 6. Գոմ. յյա. ներս. 42, 46. Վկ. շուշ. 49. Ներբ. յորդ. 32, 42. Ազաղ. 398. Անան. խոստ. 5 (բցո. հոլով). Արծր. Դ. Ժբ. Ասող. Բ. ա. Կիր. 10, 11, ք. ճշ. 572. Ժմ. 946. Գարգ. 547, 690. Մեծոփ. յիշ. գ. Լմբ. մաս. 218. Տաթև. ձմ. Ժ. Յայսմ. դեկտ. 1.—Յուսիկան՝ Բուզ. Գ. գ, Ժգ—Ժե. Դ. գ. Խոր. Գ. Ժդ, ի, իթ. Յհ. կթղ. Ժա. Մեսր. եր. 19. Գոմ. ներս. 5. Ասող. Բ. ա. Սամ. անեց. 66. Կիր. 11. Վրդն. աշխ. 507.—Յուսիկ՝ Մ. մաշտ. 336 ա. Յայսմ. սեպտ. 9, 30. նոյ. 19. մրտ. 6.—Չամչ. Ա. 432—4. Ազեր. Լիակ. վրք. սրբ. Գ. 481. Ազգապ. 141—154:

— 4. Յուսիկ տես Յովսէփ Բ եպիսկոպոս Միանայ:

— 5. Յուսիկ Բ կաթողիկոս հայոց «373—377 թ», Աբրահամի ցեղից. Գաղի հրամանով հաջորդեց Մեծն Ներսէսին և կաթողիկոսական օժուժ ստացավ Հայաստանում, առանց Կեսարիա

գնալու, ինչպես սովորութեան էր առաջ, Սրանով հայապար-
 զից հայոց կաթուղիկոսական աթոռի անկախութեանը Գեա-
 րիոյ թեմի հովանավորութեանից, ինչ որ Գաղ թագավորի բա-
 րենորդական գործերից գլխավորն է։—**Քուզ. Ծ. Իթ. Միխ. առ. Իթ** (=Իբ).—սեռ. Յուսիպն՝ **Քուզ. Ծ. Իթ.**—Այս Յուսիկը (հուն. **Ἰωσάκῃς** ձևով), իբր եպիսկոպոս Հայոց Մեծաց և իբր ձեռնա-
 դրված Գեապրիայում 372 թ. հիշված է Ս. Բարսեղի մի թղթում
 (տես Սարգիսեան, Ազաթ. և իւր բազմ. գաղտ. 194), իբրև հա-
 կառակորդ Արիտական հերձվածին (Ալլոյոյանեան, Գաղտ. հայ
 Գեա. Ա. 280, Հացունի՝ Կարևոր խնդ. 210.—Իր մասին տես
 նաև Շահակ Ա.

— 6. Յուսիկ քահանա, գրիչ. օրինակեց Աւետարանը, Գեա-
 րոս Գետադարձ կաթուղիկոսի համար, 1045 թ.—Չարբ. Քրդմ.
 159, Rapport Arm. էջ 38: Շողակաթ 192:

— 7. Յուսիկ վաներեց Միջագետքի. իր վաստակների պատ-
 ճառով Ն. Շնորհալուց («1166—1173 թ») վատրվելով՝ Գէորգ և
 Կարապետ քահանաների հետ միասին Ուռհա գնացին և հայ-հո-
 ւոս գառնալով՝ իրենց հետ նաև 400 տուն հայ հունադավան
 դարձրին: Այս նորադարձները «Յուսիկեան» կոչվեցին: Ուռհայից
 Յուսիկը գնաց Անտիոք և իբր ճգնավոր վանք մտավ: Այստեղ
 էլ նա շարունակում էր իր շարութեանները Հայոց գեմ. ուստի
 այժմ էլ Ն. Լամբրոնացին († 1198) գրից նրան և զգաստութեան
 հրավիրեց:—**Միխ. առ. Իէ** (=Իզ). Ալիշան՝ Շնորհ. էջ 473—4:

— 8. Յուսիկ, իր երկու եղբայրների հետ (այն է Ազատ և
 Սիմէոն)՝ Փարբուում իրենց ունեցած մի այգին նվիրել են Հոռո-
 սոսին 1174 թ.—Արձ. Շիրակ, էջ 21:

— 9. Յուսիկ վարդապետ, միաբան Ս. Գրիգոր վանից Դա-
 րանադեայ գավառի, 1301 թ.—Ձեռ. Սեբ. (ՀԱ 1924, 247):

— 10. Յուսիկ երաժիշտ Ղազարու վանքի (1204 թ).—
 Հայագ. 449.

— 11. Յուսիկ ոմն Երևանցի, կրոնավոր. (ժԳ դարի սկիզ-
 բը).—Justi 150 ա.

— 12. Յուսիկ երաժիշտ Ղազարու վանից, մասնակից եղավ
 գնելու Խլաթ գերի ընկած մի Տօնական, 1206 թ.—Ձեռ. Վենետ.
 Բ. էջ 472.

— 13. Յուսիկ քհ. Արտամեսոցի. նույն գյուղացի Ստեփան-
 նոս քահանայի որդին էր. սովորեց Վարազայ վանքում, Անանիա
 վարդապետի մոտ, որ իր մորեղբայրն էր: Թեև ուխտել էր կույս

Պալ, բայց իր վարդապետի հրամանով ամուսնացավ, սակայն
 իր կնոջ հետ կույս ապրեց ամբողջ 13 տարի: Ապա ձեռնադրվեց
 քահանա (1224 թ): Թաթարները գերեցին նրա կնոջ և տարին
 Թաւրիզ ծախեցին: Յուսիկը գնաց, դուրս նրան և սիրելի դու-
 նալով նրա տիրուհուն՝ ազատեց իր կնոջ: Վերադառնալով Ար-
 տամես, Երուսաղէմից եկած Ստեփաննոս վարդապետի հորդորով,
 ապրեց իր կնոջ հետ և ունեցավ մի որդի: Սա է նշանավոր
 Ստեփաննոս Տէր-Յուսիկան որդին, որի կեանքը տես առանձին
 Երկուսի էլ վարքը անցել է Յայամաւուրքի մեջ.—Յայամ. յնվ.
 3.—սեռ. Յուսիկան՝ Կիր. Ե. Յայամ. յնվ. 3. Վրդ. աշխ. 513.—
 Յուսիկայ՝ Մի. այրիվ. 81. Յայամ. յնվ. 3.—Առաք. պամ. 326.
 Գամ. տէր յուսկ. 198—232:

— 14. Յուսիկ պատանյակ, Երզնկայի Կապոսի անապա-
 տում, հիշված 1230 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 1214:

— 15. Յուսիկ քահանա, ազգական և ուսուցիչ Ստեփաննո-
 սի՝ դոան եպիսկոպոսի, որ ստացավ Հոռմկլայում մի Աւետարան,
 1248 թ. այս թվին Յուսիկը վախճանվեց.—Ձեռ. Հալէպի, Բ. 5:

— 16. Յուսիկ, գրիչ. Ճոխաթու վանքում (Կիլիկիա) աբ-
 տագրել է մի Աւետարան, նույն վանքի վանահոր խնդրանք,
 1250 թ.—Սիսուան 255 ծան. Ձեռ. Վենետ. Ա. 676:

— 17. Յուսիկ փիլիսոփա, թերևս մերձավոր Խաչատուր
 գրչի, որ օրինակեց մի Աւետարան Կիրակոս կրոնավորի համար՝
 1252 թ.—Ձեռ. Սեբ.—ՀԱ 1925, 378:

— 18. Յուսիկ (սեռ. Յուսիկ), հայր Աստուածատուր (№ 24)
 քահանայի, որ Հաւարծին վանքում օրինակեց Աւետարանը՝ Կրի-
 զոր քահանայի համար 1284 թ.—Թորոս աղբ. Բ. 339:

— 19. Յուսիկ տես Սուքիաս 1307 թ:

— 20. Յուսիկ, շինել է «սրանոց» (Ղարաբաղի բարբառով
 նշ. «ձիթահանք») և ընծայել Թանատի վանքին 1311 թ.—Արձ.
 Սիսական. 120:

— 21. Հուսիկ (զրված Կ-ով), մերձավոր Սարգսի որդի Տո-
 րի (?), որ Իւլիստի հին եկեղեցուն հողեր է նվիրել 1323 թ.—
 Սիսական 167:

— 22. Յուսիկ քահանա, գրիչ. օգնեց Յովհաննէս Կարեա-
 րին գրելու Շարսինոցը՝ 1329 թ.—Տաշեան, Յուց. 496—7:

— 23. Յուսիկ երկ, արձանագրում է մի Աւետարանի գրե-
 ման մասին և ինքն էլ ուրիշների վկայում, 1356 թ.—Արցախ,
 էջ 261:

— 24. Յուսիկ գրիչ. օգնեց Յովհաննէսին գրելու «Առ Որս
և Դաւիթ Անյաղթ» (նախ քան 1398 թիվը). հմտ. վերը № 21:
—Տաշեան, Յուց. 764:

— 25. Յուսիկ, հայր Յակոբ արեղա գրչի, որ Յովհաննէս
կրօնավորի համար օրինակեց Աւետարանը Բերկրիի Եղավանք
ուխտում, 1422 թ.—Ձեռ. Վասս. 349:

— 26. Յուսիկ (սեռ. Յուսկանն), եպիսկոպոս Բասենի Սպի-
տակ վանքի, որ հայրապետ էր նույն ժամանակ Մելքիսէթ քա-
հանան, 1455 թ.—Նօտարք 190:

— 27. Յուսիկ, հարազատ Մասթէնոս երեցի, որ օրինակեց
Տօնականը Վերի Նորավանքում, 1456 թ.—հրտր. Ազաթ. 1909 թ.
յոջ. էջ 89, Չարր. Թրգվ. 727:

— 28. Յուսիկ գրիչ. օրինակել է Գր. Նաղիանգացու Աստ-
ուածարանութիւնը 1483 թ.—Ձեռ. Կարին. 6:

— 29. Յուսիկ հայրապետ, հիշված է 1489 թ. և որովհետև
այս թվին ոչ մի կաթողիկոս չկա այս անունով, ուստի Յուսի-
կը վանանայր է մի անհայտ վանքի.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 492:

— 30. Յուսիկ (գրված է սեռ. Ուսկանն) աշակերտ, հարա-
զատ Մասթէնոս գրչի, որ օրինակեց Գիրք Թղթոցը 1426—1476
թ.—Կրպտ. Եպս. Դօփեանք 189:

— 31. Յուսիկ եպիսկոպոս, առաջնորդ Գուգարաց Ս. Կա-
րապետ վանքի 1491 թ. (Թորոս աղբ. Լ. 120), որ սխալմամբ
դարձել է Յուսիկ Գ. կաթողիկոս Հայոց՝ 1488—9 թ. (Այրա-
բատ 230): Այլուստ այսպիսի կաթողիկոս անծանոթ է՝ ըստ
Ազգապ. 2202, Նմտ. № 29:

— 32. Յուսիկ արեղա, գրիչ. Խարտիշարի վանքում գրեց
մի Մաշտոց, որ գնեց Մարթա գուստր Մասուր քահանայի,
1491 թ. —Bodletan 29:

— 33. Յուսիկ վարդապետ, առաջնորդ Գալախորի վանքի
1495 թ.—Ձեռ. Սանաս. 24 ա:

— 34. Յուսիկ ? (սեռ. Ուսկանն) որդի Մասթէնոս քա-
հանայի, որ Եղեգեաց անապատում գրել էր մի Աւետարան,
1496 թ.—Ձեռ. Նոր. Բայաղ. 7 բ:

— 35. Յուսկան *սեռ*, գրծ. Յուսկանա! ձեռվ հիշված է
Ձեռ. էջմ. № 940 (ԺԾ դար), սխալմամբ սեռ. Յուսկանն ձեռ ուղ-
ղական կարծելով:

ՅՈՒՍՄԻՆ, իգ. (վերջաձայնը հմդ է). ձեռ ու ծաղումը ան-

ասուլգ. մի անգամ հիշված է 1671 թ.—Ձեռ. Ազուլ. (Արբա. 1911,
էջ 814):

* ՅՈՒՍՈՒՓ, ար. <արար. Կ. Կ. Yūsuf, որ Յովսէփ անվան
արարականն ձեռ է: Մեր մեջ գործածվել է ԺԲ դարից սկսած և
շարունակվել է մինչև ԺԸ դար: (Տես նաև վերը Յովսէփ):

— 1. Յուսուփ, եղբայր Մեծարանց վանքի առաջնորդ Գրի-
գոր եպիսկոպոսի. մեռել է 1167 թ. և նրա տապանի վրա եղ-
բայրը կանգնեցրել է մի խաչքար:—Յովսէփեան՝ Խաղբակեանք,
էջ 29:

2. Իւսուֆ պարոն, որ փեսան էր Խրիմի Յովհաննէս եպիս-
կոպոսի. հիշված են 1442 թ. մի խաչքարի վրա, որ այժմ
գտնվում է Նոր-Նախիջևանի Ս. Լուսաւորիչ եկեղեցում:—Ազ-
գադր. հանդ. է, էջ 49:

— Ավելի ուշ հիշատակված են՝ Ուսուփ (անթվական, բայց
1931 թվից ուշ. Manus. brit. mus. 58 բ), Յուսուֆ (անթվական,
բայց 1578 թվից ուշ. Ձեռ. Սեբ. = ՀԱ 1925, 472) և:

— 3. Իւսուր, որդի Արսվ Բ-ի. մելիք Գուլիստանի. պա-
տան էր, երբ մեռավ հայրը (1728), սկզբում գտնվում էր իր
հորեղբայր Թաճրաղի խնամակալութան տակ. զայրանալով սրա
դավաճան արարքների դեմ, սպանեց նրան և իր գահին տեղ
դարձավ: Երբ պարսից Հիւսէին շահ հարկահան Միրզա Թահի-
րը հարկ էր հավաքում Դերբենդից սկսած մինչև Գանձակ և
Հարաբաղ, Իւսուրը զայրացած նրա անօրինությունների դեմ,
հարձակվեց նրա վրա, ամբողջ խումբը կտորեց և բոլոր հար-
կերը խլեց: Մեռավ 1775 թ.—Մաթթի, Սամասյի մեխրութ. էջ
18—17:

* ՅՈՒՍՈՒՖՇԱՀ, ար. <նույն արար. Յուսուֆ անունից+
աղբ. և ձևի բազմազան: Հնագույն հիշատակությունը ԺԾ կամ
ավելի ճիշտ՝ ԺԴ դարից: Հիշատակված է նաև ԺԷ դարում,

— Յուսուֆշահ, ընթերցող եկեղեցւոյ, ավագ եղբայր Խոջա
Մասուղշահի, որի խնդրանք Գր. Տաթևացին գրեց Ուկեփորե-
կը՝ 1407 թ.—Տաշեան, Յուց. 403:

— Ավելի ուշ հիշատակված է Ուսուֆշա՝ 1639 թ. (Ձեռ.
Հալեպի, Ա. 379 բ), Յուսուֆշայ՝ 1651 թ. Հալեպում (Ձեռ. Բեր-
լինի, 44 ա), Ուսուֆշա (անթվական, բայց 1911 թվից ուշ. Ձեռ.
Թաւր. 73 ա):

* ՅՈՒՍՏԻԱՆԷ, իգ. <լատ. Justina կամ Justine իգ. անվան
հունական տառադարձությունից. ծագում է լատ. justus «արդար»

բառից. հայտնի է Յուստիանե կույս նահատակուէի (Աւգեր. Լիպո. վրք. սրբ. Դ. 68-90). գործածական է մեր մեջ սկսած ժի դարից և մինչև այժմ էլ կա. դրական ձևը համարվում է Յուստիանե, փաղաքականն է Յուստիկ կամ Ուստի:

— 1. Ուստիանե, կին պարոն Ստեփանոսի, որ թուղթ հայ-թայթեց Ստեփանոս քահանային՝ օրինակելու Աստուածաշունչը Քրիստոսաւոր կրօնավորի համար, Սուրխաթ 1352 թ.—Ձեռ. Վասպ. 13:

— 2. Յուստի (պետք է կարգալ Յուստիկ) կին Գրիգոր քահանայի, մայր Յոհան վարդապետի, որ Սուրխաթում, Ստեփանոս գրչին գրել տվեց Նսայի և Թուղթք Պօլոսի, 1356 թ.—Ձեռ. Բերլինի, 4 ա:

— 3. Ուստիանե! դուստր Սահակ քահանայի, որ ստացավ Կոստանդին Ա Բարձրերդցի կաթողիկոսի Աւետարանը 1389 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 652:

— 4. [Ու]տեան, կրնն է Առաքել երեցի (№ 40) և պապի ղոքանչն է Կէորդ երեցի (№ 101), որ օրինակեց Ճաշոցը Նրզընկայում 1391 թ.—Ձեռ. Սեր. = ՀԱ 1926, 241:

— 5. Ուստիանե խաթուն, դուստր պարոն Աստուածատուրի և քույր Յովհաննէս արքեպիսկոպոսի Բաբերդի: Երբ այս վերջինս մեռավ (1395 թ) շեղև պակասութիւն ամենայնի մեղ ամենեցուն, ևս առաւել հրեշտակարնակ մենաստանիս Նաղանեաց, զոր և ի սաղրելոյ չարին, յարեան ոմանք ի մէնջ ի մեր ազգականաց և հակառակեցան վանիցն, և ցրուեցին զուխտ և զամենայն սր ինչ կայր ի նմա. զոր տէր Յովհաննէս հանցէ զպատիժ պատուհասին ի զլուխ հակառակողին. ամէն: Ուզում է ասել, որ ազգականները, Յովհաննէս եպիսկոպոսին ժառանգորդ համարելով իրենց, վանքի ամբողջ ունեցվածքը խլել են, որով և միաբանները ցրվել և վանքը փակվել է: Այս Յուստիանէն իր որդի Թորոսի հետ միասին, հավաքել է վանքի կահ-կարասիքն ու իրեղենները և նորից հաստատել Բաբերդի Նաղանեայ վանքը:—Նօտարք 6-7:

— 6. Ուստիանե, կին Մովսէս երեցի. որ Կամախի Աւագ վանքին նվիրեց մի կին Աւետարան, 1407 թ.—Քորոս աղբ. Բ. էջ 304:

— 7. Ուստիանե, կին Յովհաննէս քահանայի, որ Մարի Գեատմէջ վանքում գրել տվեց մի Ճաշոց 1411 թ.—Կրպտ. եպս. Դօփեանք 184:

— 8. Ուստիանե, դուստր Սարգիս երեցի. հիշատակված է մի խաչքարի վրա, Յդնա 1425 թ.—Աղգագր. հանդ. ԺԱ. 321-2:

— 9. Ուստիանե, կին Գառնուկի և մայր մղտեցի Սահակի, որ Աստուածատուր քահանայից, 24 Քլորիով մի Աւետարան գնեց և նվիրեց Ամասիայի Ղաղալու գյուղաքաղաքի Ս. Սարգիս եկեղեցուն, 1427 թ.—Նօտարք 82, Քորոս աղբ. Ա. 65:

— 10. Ուստիանե, կին Պատուականի և մայր տանուտեր սակերիջ Յովհաննէս Երզնկացու, որ Արճէշում, Կարապետ գրչին գրել տվեց մի Աւետարան 1433 թ.—Ձեռ. Վասպ. 367:

— 11. Ուստիանե, դուստր Նոցաղիղի և քույր Մարտիրոս արեղա գրչի, որ Հաղատում օրինակեց մի Շարակնոց, քույրն էլ նույն վանքում ւսմամտութեամբ սպասաւորեաց մեզ 1437 թ.—Նօտարք 113, Manus. brit. mus. 97 ա:

— 12. Ուստիանե, կին Ստեփանոսի, որ Տրապիզոնում գրել տվեց մի Յայմաուրք՝ Յակոբ կրօնավորին, 1437 թ. (Труды ВОСТ. КОММ. ИМАО, հտ. II, 3, էջ 55):

— 13. Յուստիանե, դուստր սակերիջ Յովհաննէսի, որի մահվան վրա իր կինը Թուրվանդա գրել տվեց մի Աւետարան, Աղթամար 1449 թ.—Ձեռ. Վասպ. 404:

— 14. Ուստիանե, մայր Սուլթանխաթունի՝ կնոջ խօջա Նաչատուրի, որ Յովհաննէս գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, Արճէջ 1462 թ.—Ձեռ. Վասպ. 439:

— 15. Յուստիանե, կին տանուտեր կամ ոչս Մարտիրոսի (№ 138), որ Բերկիրում, Կարապետ գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1473 թ.—Ձեռ. Վասպ. 467:

— 16. Ուստիան ապաշխարող, դուստր Յովսէփ քահանայի և քույր Ալեքսիանոս եպիսկոպոսի, որ Արքայից վանքում օրինակեց Աւետարանը, 1486 թ. այս թվին Ուստիանը մեռել էր.—Ձեռ. Նոր-Բայազ. 10 բ:

— 17. Ուստիան, դուստր Էրկիլի և քույր Չաքարայ արեղայի, որ Երզնկայում, Յակոբ քահանայից գնեց մի Շարակնոց, 1487 թ.—Ձեռ. Հալէպի, Ա. 27 բ:

— 18. Յուստիանե, դուստր Ամիրբէկի և քույր Մանուէլ քահանայի, որ Գեղարքունեաց Կած գյուղում, Յովհաննէս Արծկեցուն գրել տվեց մի Ճաշոց (ԺԾ դար).—Ձեռ. Սևան. 18:

— Ավելի ուշ գրված հիշատակություններից են՝ Իւստիանա 1513 թ. (Ձեռ. Վասպ. 133), Ուստիան 1596 թ. (անդ 748), Ուստեան 1645 թ? (անդ 607), Ուստիան 1649 թ. (Հնոց և Նորոց

127), 1664 թ. (Ձեռ. Սեբ. = ՀԱ 1926, 551), Իստիան՝ 1668 թ. (Ձեռ. Հալէպի Ա. 162 ա), Յուստիանե՝ Ժէ գար (Ջբբ. սարկ. Բ. 139), Ուստիան 1796 թ. (էՖիմ. 448) ևն. իսկ փաղաքշական Յուստիկ ձևով՝ անթվական, հիշված Ձեռ. Նոր-Բայազ. 39 ա և 1327 թվից հետո էլ մի ուրիշ հիշատակարանում՝ Ձեռ. Ազուլ. (Աբբատ. 1911, 461):

* ՅՈՒՍՏԻՆՆԱՆՈՍ, ար. }

* ՅՈՒՍՏԻՆՈՍ, ար. } ծագում են լատ. Justinus, Justinianus անունների հունական տառադարձությունից (բուլղոն էլ լատ. justus «արդար» բառից): Երկրորդ ձևով տես Մարուանդ (638 թ), իսկ Յուստինոս և Յուստինիանոս կոչվում են Հունաց Մորիկ հայազգի կայսեր երկու որդիները, որոնք իրենց հոր և մյուս եղբայրների հետ գլխատվեցին 601 թ. (տես Տէր Սահակեան, Հայ կայսերք, Ա. 122-3, 305):

ՅՐԵԻ, ար. ծագումն անհայտ:

— Յրև, մասնակցեց Եղեգեաց վկայարանի շինության՝ 472 թ. — Օրբ. ժը: (Ազգապ. 424 գրում է Հրև Վայոցձորեցի: Այժմ Ախտայում կա Հրե անունը. կապ ունի՞ն):

ԲՈՎԱՆ ԴԱԿՈՒԹԻԻՆ

Հ	7
Ձ	111
Ղ	113
Ճ	157
Մ	160
Յ	479

ՎԵՐՋ Գ ՀԱՅՈՐԻ

Հ. ԱՃԱՌԵԱՆ

ՀԱՅՈՑ
ԱՆՁՆԱՆՈՒՆՆԵՐԻ
ԲԱՌԱՐԱՆ

Գ. ՀԱՏՈՐ

Ա. տպագրութիւն՝ Երեւան 1946

Բ. տպագրութիւն՝ Պէյրութ 1972

هـ. اجاريان
قاموس أسماء
الأعلام الأرمن
الجزء الثالث

H. ADJARIAN
ARMENIAN
PERSONS
NAME
DICTIONARY
Third Volume

دار كيليكيا CILICIA ԿԻԼԻԿԻԱ

مكتبة - نشر - قمرطاسية ԳՐԱՏՈՒՆ - ՀՐԱՏԱՐԱԿՉԱՏՈՒՆ
BOOKSTORE , STATIONARY & PUBLISHING HOUSE
SYRIA - ALEPPO - SULEIMANIE TEL: 4642339 - FAX: 4600139 - P.O.Box: 6523
e-mail: cilprint@scs-net.org www.ciliciabooks.com